Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 276 (12066) | 1982 чылдың декабрь 1, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп

Эш Т. Ч. Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Тавалай Чылбакович Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 30.

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының

ДЫҢНАДЫЫ

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга депутат соңгулдазы 1982 чылдың ноябрь 28-те болган.

Округтуң соңгукчуларының ниити санының 100 хуузу соңгулдаларга киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга депутаттың кандидады эш Николай Федорович Ишуниң дээш соңгукчуларның 100 хуузу бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы

РОССИЯНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ БОЛГАШ ПЛАННАРЫ

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының ажыл-херектери болгаш планнары, бүгү совет улустуу-биле бир демей, СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынче угланган. Төрээн чурттуң алдарлыг юбилейи — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруктуң байдалында калбарып турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң программалыг айтышкыннары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ацаа чугаазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдары совет кижилерниң патриоттуг күчүлүг чаа сорук кириишкинин болдурган. Ленинчи угланыышкынның уламчылаашкыны, тайбыңның болгаш демниилгениң херээнге шынчы чорук ол чугула документилерде тодаргай болгаш бүзүрелдиг-биле бадыткаттынган.

1983 чыл, он бирги беш чылдың өзек чылы бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкуннуң төөгүлүг чаа үе-чадазы болур. Хөй националдыг Россияның бүрүн эргелиг төлээлекчилери чедип алдынган чүүлдерни көвүдедир, бистиң улус ажыл-агыйывыстың ажыктыын бедидеринге республиканың салыышкынын улгаттырар дээн бүрүн шиитпирлиг чүткүл-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязынга чыглып келген. Сессия бодунуң ажылын ноябрь 30-де Кремльдиң Улуг ордузунда эгелээн.

Эштер **Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы П. М. Грибачев сессияны ажыткан. Ооң чугаалааны болза:

Бистиң партиявыс, бүгү совет улус улуг чидириггэ таварышкан болгай. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, бистиң үениң политиктиг улуг ажылдакчызы, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш мөгаг-шылаг чок демисэлчи Леонид Ильич Брежневти чоокта чаа соолгу оруунче үдээн бис.

Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалының минутада сактыышкын ёзулалын чыылганнар кылган.

Чаа соңгуткан депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында Мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле доктаал хүлээп алдынган. Комиссияның даргазы депутат Н. Н. Пономарев илеткел кылган.

Сессияның хүн айтырыглары болгаш ооң ажылдаар чуруму бир үн-биле бадылаттынган. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызын соңгуур дугайында, 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда планның күүсеттиниин турарының дугайында, 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүсеттингениниң дугайында, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгларны сессия чугаалажып көрүп турар.

Рязань обласы «Бельковский» совхозтуң механизатору депутат Н. Н. Першин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчызынга бир үн-биле соңгуткан.

1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда планның күүсеттиниин турарының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. И. Масленников** илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, 1981—1985 чылдарда беш чыл планының даалгаларынга үндезилээш, 1983 чылда планның төлевилелин ажылдап кылганын ол демдеглээн болгаш бо чылдагы планның эң чугула даалгаларының күүсеттиниин турарының дугайында чугаалаан. Россия Федерациязында экономиканың бүгү адырларының улам ыңай хөгжүлдези, чоннуң амыдырал деңнелиниң бедиишкини 1982 чылда хандыртынып турар. 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, национал орулга 2,7 хуу улгадыр.

Үлетпүр улам ыңай хөгжүп турар. Ооң продукциязының хемчээли 2,6 хуу көвүдээр. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары чамдык районнарга турган-даа болза, республиканың кодээ ажыл-агыйының ниити продукциязы 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, 6 хуу өзүлделиг болур. Кодээниң социал чаартылгазының калбак программазын күүседир талазы-биле идепкейлиг ажылды автономнуг бүгү республикаларда, крайларда болгаш областарда чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр чоннуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырары үргүлчүлеп турар. Ажылдап турар иелерге уруун бир хар чедир өстүреринге чамдыызын төлээр шөлээни болгаш баштайгы уругну божаанда 50 рубльдиң, ийиги болгаш үшкү уругну божаанда —100 рубльдиң хары угда пособиезин тыпсырын республиканың бүгү районнарында нептереткен. Тариф төлевирлерин, шалыңны, шаңнал төлелгелерин болгаш чиңгелделерни бедидер талазы-биле немелде хемчеглерни чамдык адырларга болгаш районнарга бо чылын боттандырган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын чугаалажып көргеш, республикада экономиктиг күчүнүң өзүлдезин болгаш улустуң чаагай чоруун бедидерин хандырган деп демдеглээн. Ооң-биле кады чазак бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле даалгаларның күүсеттинмээниниче, боттарының чагыргазында турар каттыжыышкыннардан, бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан күрүнге, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун сагыыры дээш кошкак негелде салып турарынче РСФСР-ниң чамдык министерстволарының болгаш ведомстволарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң болгаш улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының кичээнгейин угландырган.

Илеткелчи 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының кол-кол сорулгаларын тайылбырлап чугаалаан. Улус ажыл-агыйын улам-на бедик темп-биле хөгжүдери, ооң структура-тургузуун сайзыраңгайжыдары, эртем-техниктиг деңнелгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаарын шапкынчыдары, экономиканы интенсификастаары болгаш ооң ажыктыг чоруун бедидери, курлавырларның бүгү хевирлерин таарымчалыг ажыглаары ында көрдүнүп турар. Планда агроүлетпүр комплекизин дүрген соксаал чок хөгжүдерин, улустуң херэглел бараанналарын бүдүрерин көвүдедирин айыткан.

Келир чылда национал орулга 3,7 хуу, үлетпүрге бүдүрүүшкүн хемчээли 3 хуу улгадыр. Кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязын 64 миллиард рубльге азы бо чылдыындан 7 миллиард рубль хөй кылдыр планнаан.

Планда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин шапкынчыдарын көрген болгаш ооң күзели-биле национал орулганың немелде өзүлдезиниң 95 хуузун чедип алыр дээн.

План төлевилелинде улустуң чаагай чоруун бедидеринче партияның угланыышкынын барымдаалап турар. Келир чылын национал орулганың барык бүгү немелде өзүлдезин чоннуң херэглелин хандырарынга чарыгдаттынар апаар. «Б» бөлүктүң продукциязын бүдүрүп үндүрери 3,3 хуу, «А» бөлүктүң—2,9 хуу көвүдээр.

1983 чылда СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айытканы үлетпүрүнүң баазы адырларын хөгжүдериниң кол-кол айтырыгларын шиитпирлээриниче угланган хемчеглерни боттандырып чорудар ужурлуг. Одалга-энергетика комплекизин дүрген-биле хөгжүүр ужурлуг. Химия үлетпүрүнүң талазы-биле немелде өзүлде колдаан темпилиг боор, ниити индустриязындан ол 1,6 катап бедик болур ужурлуг. Шаңгыл минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери онаа дүрген өзер. Машина тудуушкунунуң болгаш демир болбаазырадырының продукциязын кылып үндүрери 4,8 хуу өзер.

Улустуң херэглел бараанналарын бүдүрүп үндүрерин калбартыры болгаш шынарын экижидери дээрге, партияның бирги чергелиг кичээнгейге салыр чүүлү боор турарын СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглээн. 1983 чылдың планында ол бараанналарны 103 миллиард рубль (мөөңнеп садар өртектер-биле) хемчээлдиг кылдыр көрген. Чоннуң чугула херэглеп турар продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң темпизин шапкынчыдарын планнап турар.

Илеткелчи агроүлетпүр комплекизин хөгжүдериниң болгаш Аъш-чем программазын боттандырарының дугайын тодаргай чугаалаан. РСФСР-ниң бүгү-ле автономнуг республикаларында, областарында аъш-чем программаларын, а колхозтарда болгаш совхозтарда —ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң комплекстиг планнарын ажылдап кылыры доозулган.

Тараа, чигир свёклазы, тарымал тоорук, лён-волокно садып алырының талазы-биле 1983 чылда айыттынган даалгалар онгу беш чылдың чыл санында ортумак хемчээлин 1,3—1,4 катап ажып турар. Планның ылап-ла күүсеттинген турарын хандырар төлээде, 1983 чылда кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязын бүдүрүп үндүрерин 1976—1980 чылдарның чылда ортумак деңнелинден 12 хуу көвүдедири эргежок чугула боор турар. Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн дыка бедидерин планнаан. Мал ажылында кол сорулга болза малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидери боор турар. Ынчангаш мал чемнерин бүдүрерин дыка көвүдедирип, оларның шынарын бедидерин болгаш улам долдур, таарымчалыг ажыглаарын хандырары негеттинип турар. Чурттуң аъш-чем курлавырларын улгаттырар төлээде, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дузалал кодээ ажыл-агыйының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долузу-биле ажыглаар ужурлуг.

1983 чылда кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге ажылдарның бүгү комплекизин ёзугаар күрүнениң болгаш колхозтарның акша-хөреңгилеринден 20,3 миллиард рубльди тускайлаан. 1983 чылда мелиорация тудуу калбак хемчээлдиг-биле үргүлчүлээр. Кодээниң социал хөгжүлдезиниң, кодээ чурттакчыларының чаагай амыдыралының, культуразының, медицина болгаш амыдырал хандырылгазының деңнелин улам ыңай бедидериниң талазы-биле хемчеглерни баш удур көрген.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң улам ыңай хөгжүдерин план төлевилелинде көрүп турар. Демир-оруук транспортунуң чүък саарылгазын 2,6 хуу көвүдедири төлевилеттинген. Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке хем транспорту дүрген темпилер-биле хөгжүүр апаар.

РСФСР-ниң транспорт министерстволарының ажылында кошкү четпестер бар болуп турар. Автомобильдерниң, судноларның болгаш чүък чудурер-дүжүрер техниканың аваа турар чоруу хөй. Оларны ажыглап турарының үре-түңнелдери куду. Чүък чорудукчуларының база чүък алыкчыларының аразында харылзааларын аайлап таарыштырганы кошкак. РСФСР-ниң Автотранспорт министерствозу болгаш РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозу улус ажыл-агыйын база чурттакчы чоннуну хандырарын экижидери, хамыктың мурнунда транспорт херекселдериниң ажыглаарының үре-түңнелдериниң бедидери эргежок чугула.

1983 чылда ниити ажыглалдың 10 муң километр хире автомобиль оруктарын ажыглалга киирерин көрүп турар. РСФСР-ниң Кара хөрзүнүнүг эвес зоназынга болгаш Төп-Кара хөрзүнүнүг районунга орук ажыл-агыйын дүрген темпилер-биле хөгжүткен турар.

РСФСР-ниң министерстволарының, ведомстволарының база улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының талазы-биле күрүнениң капитал салыышкыннарын 25,3 миллиард рубль хемчээлдиг кылдыр төлевилээн, ол болза беш чыл планынга дүгжүп турар деп, оратор ооң ыңай чугаалаан. Ажылдап турар бүдүрүлгелерни техника талазы-биле чаарты кылырынга база эде дериирнге бо чылдыындан 674 миллион рубльди хөйнү тускайлап берип турар.

Россия Федерациязының тудугжулары бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, тудуг индустриязының техниказын база бүдүрүлгелериниң күчүлерин ажыглаарын экижидеринче, тудуг кылырының хуусааларын кызырарынче, материалдарны камныг чарыгдаарынче болгаш бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны база чидириглерни эвээжедиринче күжениишкиннерин угландырар ужурлуг.

1983 чылдың планы республиканың совет болгаш ажыл-агый органнарын эртем-техниктиг деңнелгени дүргедедиринче, эртемниң, техниканың база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле болгаш дүрген-биле шиңгээдиринче угландырып турар. Келир чылын РСФСР-ниң Дээди чөредилге черлериниң министерствозу болгаш ооң бот-орулга-чарыгдалыг Эртем каттыжыышкыны, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры, ВАСХНИЛ-диң девискээр аайы-биле салбырлары, РСФСР-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, республиканың бүдүрүлгелери база организациялары ниити эвилелдиң 125 база республиканың 23 эртем-техниктиг программаларының онаалдаларын боттандырарынга киришкен турар.

Бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле онаалдалар планда чугула черни ээлеп турар. 1983 чылда РСФСР-ниң чүгле министерстволарының болгаш ведомстволарының талазы-биле 1300 бүдүрүлгелерни, цехтерни база участоктарны комплекстиг механизастаары болгаш автоматчылары, механизастаттынган шугумнарлыг болгаш автоматтыг 1700 шугумнарны, ээлээн хөй санныг бедик бүдүрүкчүлүг дериишкиннерни шиңгээдирин төлевилеттинген.

Социал хөгжүлдеге болгаш чоннуң чаагай амыдыралын бедидеринге улуг кичээнгейни илеткелде салган. Чоннуң боттуг орулгалары беш чылдың баштайгы ийи чылының дургузунда чылда ортумаа-биле 1,9 хуу немелде өзүлделиг болган болза, келир чылын 3,1 хуу өзер.

Херэглелдиң ниитилел фондулары чыл дургузунда 3,1 миллиард рубльге көвүдээр болгаш 77,5 миллиард рубль болур. Ажылчыннарның болгаш албан хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 180,9 рубль чедер.

Республиканың девискээринге ниити шөлү 60 миллион дөрбелчин метр хире чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген турар ужурлуг. Бир чурттакчының ниити шөл-биле ортумак хандыртынганы 14 дөрбелчин метр болур. 371 муң олуттуг ниити билиг школаларын, 355 муң ажыг олуттуг уруглар садтарын болгаш ясляларны тудуп турар. 1983 чылда эмнелге четкилери барык-ла 26 муң орунга көвүдээр, оларның-биле чоннуң хандыртынганы бедиир.

Бойдусту камгалаарының болгаш бойдустуң байлактарын чөптүг ажыглаарының талазы-биле ажылдарны улам ыңай көвүдедирин көрүп турар. Ол сорулгаларга күрүнениң 1 миллиард ажыг рубль капитал салыышкыннарын тускайлап бээр.

Илеткелчи оон ыңай бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарының база экономиктиг районнарның ажыл-агыйын хөгжүдериниң дугайын чугаалааш, экономиказы дүрген темпилер-биле хөгжүүр ужурлуг чөөн чүк районнарынга онза кичээнгейни салып турар деп демдеглээн. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң ажыл-агыйын хөгжүдеринге күрүнениң 27 миллиард ажыг рубль капитал салыышкыннарын үндүрер.

РСФСР-ниң Европа кезээнге болгаш Уралга ажыл-агыйны хөгжүдерин ажыглаттынып турар бүдүрүлге күчүзүн ажыглаарын экижидериниң, бүдүрүлгелерни техника талазы-биле эде дериириниң база чаарты кылырының күзели-биле боттандырар апаар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады бистиң хөй националдыг социалистиг Төрээн чуртувустуң улам ыңайгы чечектелиишкининге төлептиг үлүүн киирер, 1983 чылды экономика болгаш культура хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр, чурттуң ленинчи оруу-биле коммунизмче чедиишкиниг бурунгаарлаашкынын хандырар деп, илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелди РСФСР-ниң саң министри депутат **А. А. Бобровников** кылган. Чугаалажып көргеш, бадылаары-биле 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 78112,5 миллион рубль түңнүг кылдыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга киирип турарын ол дыңнаткан.

Россия Федерациязының Күрүне бюджединиң төлевилелин 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилелиниң көргүзүглеринге дүүштүр ажылдап кылдынган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң улам өзерин, ооң ажыктыын бедидерин, национал орулганы болгаш акша чыылдазын көвүдедирин планда канчаар көргенин, ону барымдаалап тургаш, РСФСР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджединиң орулгаларын тодараткан.

Бюджеттиң орулгаларының кол түңү — 68,7 миллиард рубль саарылгадан үндүрүг, арыг орулгадан төлевирлер болгаш күрүне бүдүрүлгелериниң база ажыл-агый организацияларының өске-даа төлевирлери хевирлиг кылдыр кирер.

Саарылгадан үндүрүг кирерин Россия Федерациязының девискээринге 65,6 миллиард рубль түңге планнаан.

Республиканың улус ажыл-агыйлерының адырларының арыг орулгазы келир чылда 4,2 хуу улгадыр болгаш 28,5 миллиард рубль болур. Арыг орулганың 40 ажыг хуузу бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының эргезинге артар болгаш бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкининге база бүдүрүүшкүннү калбартырынга, экономиктиг идиг бериишкининиң фондузун тургузарынга, өске-даа планнаттынган чарыгдалдарга херэглеттинер.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң чарыгдалдарының ниити хемчээлин 78122,5 миллион рубль түңнүг кылдыр тодараткан. Бюджеттиң кол курлавырлары — 75,5 миллиард рубльди улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчеглерин акшаландырарынга чарыгдаары-биле тускайлаан.

Бүгү үндезиннерниң күзели-биле улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге 65,8 миллиард рубльдиң, оон иштинде бюджеттен 36,1 миллиард рубльди чарыгдаар. Республиканың агроүлетпүр комплекизиниң адырларын акшаландырарынга планнап турар чылда 29 миллиард рубльди тускайлаан.

1983 чылда чүгле бюджеттен капитал салыышкыннарын акшаландырарынга 12,3 миллиард рубльди тускайлаар.

1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң талазы-биле социал-культура хемчеглеринге чарыгдалдарны 39,4 миллиард рубль түңнүг кылдыр көрүп турар. Бюджеттен тускайлап берген акша-хөреңги ажылдап турар социал-культура албан черлериниң четкилериниң чогумчалыг ажылдаарын хандырар болгаш РСФСР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң планынга дүүштүр оларны калбартырының аргазын бээр.

1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту илеткелчи РСФСР-ниң Дээди Совединге бадыладыры-биле киирген. Бюджеттиң орулгалар талазы-биле 78856 миллион рубль түңге азы 101,7 хуу база чарыгдалдар талазы-биле 76719 миллион рубль түңге, азы немей тодараттынган чыл планының 99,2 хуузу кылдыр күүсеткен. 1981 чылда РСФСР-ниң республика бюджединиң, автономнуг республикаларның күрүне бюджеттериниң, бүгү-ле крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының бюджеттериниң орулгаларын күүседирин хандырган.

Түңнелинде А. А. Бобровников мынча дээн: СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгээнүн көрбүшаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары республиканың экономиказын база культуразын хөгжүдеринге чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглаарынга база улам көвүдедиринге, 1983 чылдың—он бирги беш чылдың үшкү чылының планының онаалдаларын база бюджедин чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырынга бүрүн шиитпирлиг.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң, 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң база 1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында эдеричи илеткелин РСФСР-ниң План-бюджет комиссиязының даргазының оралакчызы **А. П. Зазулин** кылган.

Сессияга илеткелдер талазы-биле саналдар бээри эгелээн.

Сессия декабрь 1-де ажылын үргүлчүлээр.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПРОПАГАНДА БӨЛҮҮ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннарынга тайылбырлап, таныштырары-биле СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүү Тывада чедип келген.

Пропаганда бөлүүнүң составында СЭКП ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеев (удуртукчузу), ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчызы В. Я. Воробьев, РСФСР-ниң Күрпланының харыысалгалыг ажылдакчызы Б. Г. Полалюк кирип турар.

СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң кежигүннери республиканың пропагандистер семинарынга лекциялар номчаан. Олар бөгүн найысылалдың идеология активи-биле ужуражыр.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

МАГАДЫЛАЛ БАР

(Бистиң интервьювус)

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын кышкы үеде бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалын күүседири-биле кандыг боттуг хемчеглерни ап турарын Бии-Хем районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Нина Ермолаевна Бурдакова «Шынның» корреспондентинге чугаалаан. Ооң интервьюзун моон адаанда парладывыс.

РАЙОННУҢ ажыл-агыйлары бо чылдың кыштаглаашкынында 1068[illegible] баш мыйыстыг бода малды, 73 муң хире хой, өшкүнү, бүдүн чартык муң чыгам чылгыны, 635 хаванны тургускан. Шээр мал 165 кодаанда турар, а мыйыстыг бода мал колдуунда сүт-бараан фермаларында мооңнеттинген. Кышкы үеде мал ажылында сес чүс хире кижини хаара тудкан. Чүгле хойжу болуп бежи 300 кижи ажылдап турар. Кышка удур кажаа-хорааның, чуртталга бажыңнарының септелгезин чоруткан. Амгы үеде малчыннар турлагларында, фермаларда 31 чунар-бажың, 14 кызыл-булуң ажылдап турар. Эргежок чугула чүүлдер-биле малчыннарны хандырарынче кичээнгейни күштелдирген. Кыштаг бүрүзүнде-ле ийи ай иштинде четчир хире чем курлавырларын чедирген, ону сөөртүрү үргүлчүлеп турар. Малчыннар кыштагларында одаар чүүл — хөмүр-даш база дүжүрттүнген. Турлагларда суг кудар ишкир 150 саваны чыыглап тургускан, суг-биле малды күстеп-не эгелеп үзүктел чок хандыра берген. Ажыл-агыйларда суг сөөртүр 16 машина ажылдап турар, суг алыр 46 кудукту бүрүн септеп кылган. Кодаларда чем савалары четчир.

КЫШТАГЛААШКЫНЫ чедиишкиниг эрттирериниң үндезиннериниң үндезини — чем курлавыры болур. Үстүнде айыткан бүгү малды хүр кыш ажырарынга эвээш эвес чемнер негеттинип турар. Эрткен чайын чаашкыннарг болганы-биле районнуң девискээринге оът-сигенниң үнгени эки. Районга ниитизи-биле 11800 тонна хире сиген, он муң ажыг тонна сенаж, 7735 тонна саваң, чеди муң ажыг тонна силос, 908 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Ынчангаш районда 17852 центнер чем единицазы белеткеттинген. Ол болза херэглеттинин турарының 50 хуузу болуп турар. Ынчалзажок ол эрткен чылда турганындан барык-ла ийи катап хөй. Чижеглеп алган бир башка эрткен чылын 3,4 центнер чемгерилге единицазы онаажып турган болза, бо чылын 8,3 центнер онаажып турар. Ажыл-агыйлардан «Кызыл тараачын» совхоз мал чемнери-биле эки хандыртынган. Өске ажыл-агыйлар эрткен чылдыындан ыракта хөй чемнерни белеткеп алза-даа, оон-биле кызыгаарлаттынмайн, кожавыста Красноярск крайның чоок районнарындан үш муң тонна саванны ам белеткеп турар.

Мал кыштаглаашкынынга белеткелди «Өөк» совхоз (директору Виктор Бессонов, кол зоотехниги Иван Лавриненко) дыка хожудатканын демдеглээр херек. Ол ажыл-агыйга өдек-кыштаг болгаш бажыңналгат септелгезин мырыңай хар чааптанда эгелээн. Чамдык малчыннар көңгүс септеттинмээн кыштагларга барып хонгулаан. Районнуң удуртур органнарының талазындан алган хемчеглерниң түңнелинде ол четпести чайлаткан.

ЧЕМНЕРНИ арбын-даа кылдыр белеткээн болза, ону хумагалыг чарыгдаарындан, амдан-сүүзүн киир белеткээш, малга бээринден хөй чүүлдер хамааржыр апаар. Бүгү фермаларга саар инектерни колдуунда-ла октябрь эгезинде кышкы азыралче шилчиткеш, балансылаттынган рационну берип келген. Совхозтарда 12 чем цеги бар. Олар шупту септеттинген болгаш ажылдап турар. Кол-ла белеткеп турар чемни саванны, сигенни хээндектээш, ону холааш, саар инектерге бээри. Оон аңгыда чарбадан, дустан чудан хайындыргаш, инектерге ону ижиртип турар. Чүгле чаңгыс «Кызыл тараачын» совхозтуң төп Туран фермазының чем цеги саванны хээндектээш, хоолулуг чүүлдер холааш, буска чымчадып хөөткеш, малга берип турар. Ол чорук кышкы үеде инектен саап алыр сүттү кудулатпазынга чугула ужур-дузаалыг.

БО ЧЫЛДЫН эрткен он айларының түңнели-биле алырга, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының байдалы районда мындыг болуп турар. Он ай дургузунда районнуң совхозтары күрүнеге 20914 центнер эътти саткан. Ол болза чыл планының 90,9 хуузу болуп турар азы эрткен чылдың ол үезинден 166 центнер хөй. Күрүнеге эът садарынга «Шивилиг», «Кызыл тараачын», «Саян» болгаш «Хадың» совхозтар чарыштың мурнуку одуруунда. Чүгле чаңгыс «Өөк» совхоз ол талазы-биле планныг онаалдазын деңгүп-ле 64,6 хуу чедирип, дыка хожудап турар.

Ажыл-агыйлар чылдың эрткен айларында 52291 центнер сүттү күрүнеге дужааган азы чыл планының 85,3 хуузу. Сүт талазы-биле район эрткен чылдың ол үезинде турганынга 492 центнерни чедирбээн. Продуктунуң бо хевирин садарынга «Саян», «Хадың» совхозтар эки көргүзүглүг болуп турар. «Өөк» биле «Кызыл тараачын» хожудаашкында. Сүт талазы-биле районнуң хожудап турарының чылдагааны чүдел? Ындыг айтырыгның тургустунуп келири албан. Мында кол болгаш боттуг чылдагаан болза, ажыл-агыйларга саар инектиң баш санының эвээжээни болур. Чижээ, саар инек эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга, 1107 баш азы 7,7 хуу эвээжээн, ынчангаш саар инек ниити коданның чүгле 42,6 хуузу болуп турар. Фермалардан дыка хөй инек аарыг болгаш кырган болган ужуруңда холуттунган. Оон-биле чергелештир саалдада аньяк, дунгужун төрээн инектерниң үлүг-хуузу көвүдээн. База бир четпес чүве — бар чем цехтерин болур-чогууру-биле ажыглавайн, саар инектерге бээр чемни болбаазыратпайн турары.

Районнуң ажыл-агыйлары мал кыштаглаашкынын организастыг эгелээн. Оон аңгыда мал чемнериниң белеткеттинген курлавыры база эрткен чылдардан арбын. Амдыызында кыш чылыг болгаш хар чуга. Ол бүгү чүүлдер кышкы үеде малды хүр ажырарының база продуктулар бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын кудулатпазының магадылалын берип турар.

А. КУУЛАР.

Совет кижилерниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, моөү-шынар кижизидилгезиниң чедиишкинниг болуру партийжи пропагандистен улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде, «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыцай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалында болгаш өске-даа партийжи документилерде пропагандистен чаа-чаа негелделерни салып турар. Ол партийжи негелделерни бедин-биле үнелеп көрүп, күзел-соруктуг күүседип чорууп пропагандистер бистиң республикада эвээш эвес. Оларның бирээзинге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабри-

Идеология фронтузунуң дайынчызы

КҮЗЕЛ-СОРУКТУГ

казында бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте ийиги ээлчегиниң улуг мастери Малчын-оол Сарыгларович Агбаан хамааржыр.

Ол 1972 чылда Красноярскиниң өңнүг металлургия институдун чедиишкинниг дооскаш, Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызынга ажылдай берген. Фабриканың партбюрозу, дирекциязы коммунистиг күш-ажылдың школаларының пропагандистерин шилип ап турган, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ийиги ээлчегиниң школазынга аныяк специалист Агбаанны томуйлаан. Биче сеткилдиг, дааңган ажыл-херээ дээш үргүлчү сагыш човап чоруур эш дааланы эки күүседир дээш дуржулгалыг пропагандистер-биле чугаалажып, оларның арга-дуржулгазын айтырып, ажыктыг сүмелерни алган. Оон бээр ол чылдар биндиртпейн эрте берген. Бо үениң дургузунда Малчын-оол Сарыгларовичиниң пропагандисчи арга-дуржулгазы, мергежили чоорту бедип келген, ам ол Ак-Довурактың дуржулгалыг пропагандистериниң санында кирген.

М. С. Агбаан кичээл эрттирерде баш бурунгаар хынамчалыг белеткенир. Оон хуу библиотеказында Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдары, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдары, СЭКП-ниң съездилериниң материалдары болгаш өске-даа пропагандиске эргежок чүгүла номнар бар. Оон аңгыда райком, хоорай библиотекаларындан эргежок чугула литератураны, республика, район солуннарындан материалдарны ажыглап турар. Өөренир темага таарыжыр көргүзүглерни, чижектерни баш бурунгаар белеткеп, тып алыр чаңчылдыг. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, фабриканың, цехтиң, ээлчегиниң ажыл-ишчилери канчаар ажылдап, планныг онаалдаларны күүседип турарын, хожудаашкыннарның чылдагааннарын, ону ээдип алырының, чедиишкинниг ажылдаарының оруктарын, курлавырларын айтып келген. Оон түңнелинде коммунистиг күш-ажыл школазының кичээлдери бедик идей-теоретиктиг деңнелге эртип, материалдары билдингир, чедингир болуп турар. Дыңнакчыларга кичээлдер-солун эртип турарындан оларның билии шыырак, берген онаалдаларны күзел-дии-биле күүседип келгеннер. Илеткелдер кылыр, рефераттар бижиир онаалгаларны берип турар. Дыңнакчылар аңаа белеткенип турргаш, марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдарын болгаш партийжи документилерни бердинген темага хамаарыштыр өөренип, коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбап, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседирде чүнү кылырын, идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидери-биле кандыг ажылдарны чорударын айтып, саналын киирген болур болгаш оон-даа өске.

Эрткен өөредилге чылында дуржулгалыг пропагандистиң школазынга 35 кижи өөренип турган. Олар шуптузу ортумак эртемниг. Колдуунда экономика, камналга айтырыгларынга хамааржыкан материалдарны өөренип, бүдүрүлгениң ажыл-ижи-биле холбаштырган. Дыңнакчылардан мастер Сергей Куулар, таарыштырыкчы Хертек Качыт-оол, дериилге машинизи Галина Моңгуш болгаш өскелер-даа онаалгаларны эки күүседип, кичээлдерге билдингир, ханы уткалыг харыыларны берип турган.

Малчын-оол Сарыгларовичиниң теоретиктиг болгаш ниити билии бедик, ынчалза-даа ону улам бедидер дээш хүн бүрү сагышты салып чоруур, чүге дээрге пропагандистиң билии ханы, хөйнү билир ужурлуг болгай. Оон аңгыда пропагандист мергежилин бедидеринче, дуржулгалыг эштериниң арга-дуржулгазын ажыглаарынче кичээнгейни ол доктаамал салып турар.

Дуржулгалыг пропагандист чүгле кичээлдер эрттирери биле кызыгаарлаттынмас, ээлчегиниң ажыл-ишчилериниң идей-политиктиг, мөзү-шынар, күш-ажылчы кижизидилгезинче сагышты салып келген. Ону чедиишкинниг боттандырары пропагандистиң хууда үлегер-чижээнден хамааржыр. Ажылга негелделиг, амыдыралга төлептиг, ажылчыннарның саналдарынга, негелде-хомудалдарынга кичээнгейлиг болур, ону күүседир дээш сагыш салыр мындыг эки шынарлар Малчын-оол Сарыгларовичиде бар. Бо бүгүнүң ачызында ийиги ээлчегниң ажыл-ишчилери даг-дүгү арыглаар планын эрткен айларда багай эвес күүсеткен.

Хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш пропагандист Малчын-оол Сарыгларович Агбаанны бо чылын СЭКП Төп Комитединиң бадылааны Ленинчи хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

М. С. Агбаанны бо өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школазынга пропагандист кылдыр томуйлаан. Баштайгы кичээлдер организастыг эрткен. Күзел-соруктуг пропагандист чаа партийжи даалганы күзелдии-биле күүседип жорупкен.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: пропагандист М. С. Агбаан.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Үр-даа эвес үе эрткен соонда БАМ-ның бурят участогунга Муякан дээр чаа суур тургустуна бээр. Чурттаарынга эптиг бажыңнар, садыг-наймаа төвү, уруглар комбинады, школа — амдызында «Белгоспроект» институттуң архитекторларының төлевилел - шыйыгларында көргүстүнген. Ол суурнуң турар чери — демир-оруктуң 647-ги километринде станцияның тавааны салып, чурттаганының баштайгы бажыңының тудуун эгелээн.

ЧУРУКТА: Минск чурттуг Михаил Черняков. Ол «БелБАМ тудугнуң» 251-ги тудуг-монтаж эргелелиниң дуржулгалыг тудугжуларының бирээзи.

А. ТОЛОЧКАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФОТОИНФОРМАЦИЯЛАР

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы К. А. Фроловтуң чолаачы стажы барык үжен чыл чоокшулаан. Оон иштинде 25 чыл дургузунда Кызылдың бир дугаар автотранспорт бүдүрүлгезинге ажылдап келген. Ам ол кывар-чаар материалдар сөөртүр чолаачылар бригадазының бригадири.

Ооң удуртуп турар бригадазы чүгле № 1 АТБ-де эвес, республикада сураглыг, мурнакчы бригадаларның бирээзи. Ол ажылдап келген үезиниң дургузунда чеже чүъкту сөөртүп, улус ажыл-агыйынга херектиг кайы хире улуг ажылды кылбаан дээр! Тываның девискээринде машина чедер черлерде ооң барбаан чери чок деп чугаалап болур. Кузьма Андреевич беш чылдык ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, ам 1983 чылдың үлүүнге киириштир ажылдап турар. Бүдүрүлгеге бедик көргүзүглери дээш К. А. Фролов «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ол «Авария чокка ажылдааны дээш» деп хөрек демдээниң эдилекчизи.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: К. А. Фролов.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ:

айтырыгны шиитпирлээриниң оруктары

МӨҢГЕ ДОҢ ЧЕР БОЛГАШ ОГОРОД

Сибирьге ногаа өстүрери, 3200 километр Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуу-биле демей, оон дудавас, нарын болгаш берге.

Бирээде, агаар-бойдус кадыг-дошкун, кыш узун, чай кыска. Оът-сиген үнер үе оон мурнуу чүгүнде бежин чүгле 50—60 хонук. Ийиде, Сибирьниң шөлү делгем-даа болза, оон чүгле 2,9 хуузунга көдээ ажыл-агый культураларын тарып, оон дүжүттү ажаап ап келген. Черниң хөрзүнү ядыы. Чер ажылынга элээн таарымчалыг зонаның мурнуу чүгүнүң хөрзүнүнүң органиктиг бүдүмелдери чүгле 1,6-дан 5 хуу болуп турар.

Агаар-бойдусту шуут өскертир арга чок, ынчалза-даа оон чамдык салдарынга алыспайн барып болур. Ангара болгаш Енисейниң гидроэлектростанцияларының улуг-улуг суг шыгжамырларының зоналарында кыш элээн чымчак база чай шык апарган. Барыын Сибирьниң моон мурнунда курган чыткан Булундү ховуларында арга-ыяш өзүп келген, муң-муң гектар черде ыяштарны олурткан.

Көдээ ажыл-агыйга ажыглаар черниң курлавыры Сибирьде амдызында бар. Специалистерниң санап турары-биле алырга, 135 миллион гектарны шиңгээдип ап болур. Соок болгаш түлаалыг Барыын Сибирь чавызаажында, Ханты-Мансийск хоорайның чоогунда дуржулга ажыл-агыйының ховуларының гектар санындан-на 200 центнер картофельдиң, морковьтуң, редистиң бедик дүжүттерин ап турар. Оон чоогунда 30 ажыл-агыйларның шөлдериниң дүжүдү дуржулга ажыл-агыйының шөлдеринден оранчок эвээш. Обь болгаш Иртыштың уннарынга мелиорация ажылдарын чорутканының соонда ол черлерниң он-он муң гектарлары шиңгээттиниш алдынар. Шиңгээдип алдынган шөлдерниң дүжүдү-биле түс черниң чурттакчыларының картофельге, ногаага херегледерин хандырар.

Байкал-Амур магистралының тудуунче болгаш оон чоок-кавызының девискээрин шиңгээдип алыры-биле чүс-чүс муң кижилер Сибирьже кээп турар. Ынчангаш мында чонну аъш-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыглары чаа ёзу-биле көрбес болза хоржок. Көдээ ажыл-агый сайзыраваан, чурттуң аъш-чем баазазындан ырак черде БАМ оруу туттунуп турары билдингир. Каш-каш муң километр ырактан сүт, ногаа сөөртүрү канчап-даа болдунмас. Сорулга болза оруктуң эртип турары мөңге доң черге түс черниң аъш-чем продуктуларының баазазын тургузары. Ынчангаш топографтарның, геодезистерниң, тудугжуларның, геологтарның отрядтары-биле кады мында хөрзүн шинчилээр эртемниг отряды база чедип келген. Көдээ ажыл-агыйга шиңгээттинип болур миллион ажыг гектар шөлдү тудуг ажылы эгелээр мурнунда олар «ажыткаңнар».

— Оон чүгле оңнуң бир кезиин бежин ажыглаар болза, зонаның аъш-чем продуктуларының хөй айтырыглары шиитпирлеттинер — деп, В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел көдээ ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының даргазы Юрий Новосёлов чугаалап турар.

Тудугжуларга болгаш демир-оруkчуларга, дагжыларга болгаш ыяш кезикчилеринге аъш-чем продуктузунуң чүгле беш хуузун соңгу чуктуң чери берип турар. Чүге дээрге «амдызында» кандыг-даа кылымал дериглер кылырынга, көдээ ажыл-агый комплекстерин тударынга деңнээрге, эвээш үе, эвээш акша-хөреңги үнер.

Аъш-чем продуктуларын шиитпирлээриниң өске оруктары — Амур областың төп болгаш мурнуу районнарынга, Бурят АССР-ниң Баргузин чавызаажынга, Еврей автономнуг областа көдээ ажыл-агыйның сайзыралдыры болур. Мында Баргузин, Зей, Ыракты Чөөн чүк болгаш өске-даа агроүлетпүр комплекстерин тудуп турар. 700 муң гектарын тарылгага ажыглап болур 200 муң гектар черни Сибирьниң эртемденнери ханы шинчилеп көрген. Эртем экспедициязының удуртукчузу Юрий Новосёловтуң санап турары-биле алырга, агаар-бойдус мында чымчак, черниң хөрзүнү багай эвес, суг элбек. Өске комплекстерниң арга-шинээзи оон база дудавас.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуу-биле чергелештир «аграр цехтерин» — дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдери уламчылавышаан. Чижээ, БАМ-ның «найысылалынга» — Тындага огурецтер мартта, помидорлар июньда быжа берген деп солун-сеткүүлдер дыңнадып турган. Демир-орукчуларның тутканы теплицаларга оларны өстүрүп алган. «Соок полюзундан» ырак эвес Якут АССР-ге бежин ногаалар эки үнүп турар. Мында чер кыры мөңге доң. Теплицаларга рассадаларны өстүргеш, ажык хөрзүнге оларны олуртуп, июнь-июль айларда гектар санындан-на 400 центнер огурецти, 500 центнер томатты, 600 центнер капустаны өстүрүп ап эгелээн.

Ю. ШЕБАЛИН.
ПМА.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ТАҢДЫ РАЙОНДА «КОММУНИЗМНИҢ ХЕРЕЛИ» СОВХОЗТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНГА

Кочетово он чыл школазының директору турган Ч. И. Маадыр-оол школаның аъш-чемин, акша-көпеен самчыгдааш, республиканың Улусчу контроль комитединге хемчег алыскан. Коммунист кижи чурум үреп турда, кандыгдаа хемчег албаан, өске районче чорудупкан. Бо чорук партия Уставынга дүгжүп болур бе? Школаның ажыл-агый эргелекчизи А. А. Бухтуева ол херекке база киржилгелиг. Бо үстүнде эштерин самчыгдал кылырынга школада өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова улуг салдарлыг болган. Ол хамык херекти биле-тура, чамдык кижилерниң аттарын табельге ажылдаан кылдыр киирип турган. Ол база бөгүнге чедир хемчег алыспайн турары элдеп деп чагаада хомудап бижээн.

Улус депутаттарының Таңды район Совединиң күүседикчи комитединиң даргазы Т. С. Тюлюштуң ук чагааны истеп, сайгарган, редакцияга дыңнатканы болза: чагаада бижээн фактыларның хөй кезии бадыткаттынган. Сан-хөө чурумун наржызы-биле хожыткан дээш Ч. И. Маадыр-оолду республиканың Улусчу контроль комитединге сайгарып, хемчээл алган. Чырыдышкын министерствозунуң № 154 дужаалы-биле ону бо чылдың май 28-те албан хүлээлгезинден хостаан. Ажыл-агый эргелекчизи А. А. Бухтуеваның херээн истелге органынче киирген. Өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова өске кижиниң адынын кырып-га нормазындан ажыр акша ап турганы дээш шыңгыы сагындырыгны алган.

БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ СЕСЕРЛИГ СУУРНУҢ ЧУРТТАКЧЫЗЫ С. УДУМБАРАГА.

Бии-Хем район эмнелгезиниң баш эмчизи Л. Шелехова силерниң чагааңарда айыттынган фактыны шын деп редакцияга дыңнаткан. Шыпанза фельдшер Г. Н. Селип хевертен аараан, Кызылдың бо жудулга эмнелгезинге эмнедип чыткан. Амгы үеде Сесерлиг суурнуң эмнелге пунктузун К. Ч. Чоолу эргелекчилеп ажылдай берген.

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде чоннуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалап көрген.

Самагалдай көдээ Совединиң күүсекому девискээринде чурттакчыларның дузалал ажыл-агыйын сайзырадырынче кичээнгейни угландырып эгелээн. Ол айтырыгны Советтиң ээлчеглиг сессиязынга база чугаалашкан.

Суурда 587 өреге бар. Ону 16 агитквартталга үскен. Өреге бүрүзүнүң огородтуг, малмаганныг болурун чедип алыры-биле депутаттар, агиткварталдар дамчыштыр тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр айтырыгны чугулалап көрүп турар бүдүрүлгелер, албан организация черлери бар. Чижээ, Сельхозтехкүркомнуң Самагалдайда районнар арасының катты жышкыныңның коллективи дузалал ажыл-агыйын тудар айтырыг талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Коллектив 130 ошкунү чондан садып алган азырап турар. Улус өөредилге килдизи эрткен чылдан бээр 32 хаванны тудуп, оон 25-ин ниити чемнелге черинге дужааган. Бир-ле черге картофельди коллективтиг олурткан. Суурда уруглар ясли садтары база түс-түзүнда хаваннарны тудуп турар. А районнуң ыяш ажыл-агыйы 200 баш хой өшкүнү тудары-биле аңаа белеткелди чорудуп эгелээн. Коллективтерде бо айтырыгны ниитизи-биле багай эвес шиитпирлеттинип турар.

Суурнуң чурттакчыларының дузалал ажыл-агый тудуп турары деңдески эвес. Огородтуг, мал-маган тудуп турар өг-бүлелер бар. Ындыг болза-даа бажыңының девискээринде огород шөлү бардаа болза, ону ажыглавайн турарлар бар.

Дузалал ажыл-агыйын көдээ Советтиң девискээринге калбартыр талазы-биле чедир көөр, шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес. Ылаңгыя хамаатыларның дузалал ажыл-агыйында мал-маганны мал чеми-биле хандырар айтырыгда чамдык чүүлдерни шиитпирлээринге көдээ Советтиң талазындан сүме кадып, киржири чугула.

Т. КУНГА.
Тес-Хем району.

СЕЗОН ААЙЫ-БИЛЕ

Профэвилелдери болгаш чарыш

«Шекпээр» совхозтуң профэвилел комитеди мында парткомнуң удуртулгазы-биле ажыл-ишчилер ортузунда чарышты калбаа нептередир, ону дээштиг кылдыр организастаар, чарыштың киржикчилериниң күженишкиннерин, планныг даалгаарны, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче мөөңнээр дээш шудургу ажылдап турар.

Чыл эгезинде ажыл-агыйның удуртукчуларының, специалистериниң, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, ону ажылчыннарның ниити хуралынга хүлээп алыр. Ол негелделерге кылыр ажылдарның норма-чижээ, хемчээли, тиилекчилерни шаңнап, мактаарының моральдыг болгаш материалдыг хемчеглерин тодаргай киирип турар. Совхозтуң профэвилел комитеди чарышты хөйге нескү, калбаа-биле нептерeңгей болзун дээш, оон дээштиг дээш чамдык ажылдарны кылып турар.

Чарыштың түңнелдерин ооң негелделеринге дүүштүр өй-шаанда үндүрери кол черни ээлеп турар. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, парткомы болгаш профэвилел комитеди бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып турар. Ол совхозта саанчылар, хойжулар, механизаторлар, чолаачылар ортузунда чарыштың түңнелин кварталдап, чартык чылдап, а сезоннуг ажылдар үезинде 5—7 хонуктан үндүрүп турар.

Чылдың эгезинден тура совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарыш калбарган. Совхоз күрүнеге эът садарының чыл планын 100 хуу, дүктү 112 хуу кылдыр ажыр күүсеткеш, сүт планын күүседириниң кырында келген. Совхоз ниитиниң малынга чем белеткелин организастыг чоруткан. 2900 тонна сигенни, 3600 тонна силосту, 300 тонна саванны, 125 тонна витаминниг сиген далганын ол ажыл-агый мал чеминге белеткээн.

Черле ынчаш совхозтуң ажыл-ишчилери ажыл-агыйның кайы-даа адырларында чедиишкинниг ажылдап, чарышка идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерин чедип ап турар. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде совхозтуң Аянгаты салбырының Биче-оол Моңгушка удурткан сигенчи звенозу бүгү сезон дургузунда чарыштың мурнуку одуруунга үнүп, тиилекчи болуп келген. Оон аңгыда Эрес-оол Куулар болгаш Чимит-оол Саанга удурткан механизастаттынган звенолар база-ла социалистиг чарыштың бүгү норма-чижектерин ажыр күүседип, чарыш тугун бедик тудуп келген. Ол звеноларга социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турар үеде 150—200 р у б л ь чедир акша шаңналын тывысып турган.

Совхозта хойжулар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин хой ооддаашкынының, дүк кыргылдазының болгаш мал семиртилгезиниң сезоннарының аайы-биле үндүрүп турар. Бо чылдың хойжулар ортузунда социалистиг чарыжының түңнели-биле бирги черни 100 хойга онаап-тыр 103 хураган, бир хойдан 2 кг 300 г дүк кыргып алган Базыр-оол Ооржак алган. Ийиги черде — Шыдыраа Моңгуш, үшкү черде— Мандак-Хаа Ооржак. Оон аңгы эки көргүзүглерлиг болган малчыннар база өртектиг бараннар-биле шаңнаткылаан. Оларга Мынчаа Моңгуш, Александра Ооржак, Сарыг-оол Ооржак, Чучаранмай Моңгуш хамааржыр. Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көөр халас путёвка-биле Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Ооржак Кур-Седи, Чимит-оол Саая олар шаңнаткан. Саанчылардан Күш-ажылчы Алдар орденниң эдилекчизи Миннс Моңгуш болгаш Зоя Сат олар база шаңналга төлептиг болганнар. Механизаторлардан Эрес-оол Ооржак, Олег Моңгуш, Танат-оол Ооржак, Спар-оол Моңгуш олар чарышка шылгараннар.

Парткомнуң удуртулгазы-биле совхозтуң профэвилел комитеди моон-даа соңгаар социалистиг чарыштың арга-методтарын улам ыңай сайзырангайжыдып, ооң дээштиин болгаш чоңга көскүзүн чедип алыры-биле ажылдаары негеттинип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

КЫСКА ЧУГАА АРАЗЫНДА...

Тыва улус ындыг кижилер дугайында: «Чыткан хой түргуспас, чымчак сиген сый баспас» дижирлер. Бо сөстер колдуунда-ла топтуг-томааныг кижилерге хамааржырын кым-даа билир. Шак ындыг кижиге чоокта чаа «Ак-Туруг» совхозтуң салбыры Кызыл-Даг суурга ужураштым.

Кайда, чүнү кылып турарын оон айтырарымга: «Тудугжу кижи мен» дээн. Ынча дээш аваа немей чүнү-даа чугаалавады. «Тудугжу» деп сөс дыңнааш: «Тудуушкундан өзер, дуржулгадан өөренир» деп сөстер бажымга чык дээн. Бичии болгаш оон база катап ыдавыладым:

—Бо чылдың эгезинден бээр кандыг тудуглар кылдыңар? Силерниң бригадаңар кайы организацияга хамааржырыл?

— Бригадавыс кежигүннери доктаамал эвес. Ынчалза-даа бо эрткен айларда колдуу-ла чеди хире кижи турум ажылдап турдувус. Чамдык хоочун өөрүм пенсиялаар. Аныяк оолдар база бар. Ийи бир кижи шериг албаны эртирип чоруур. Бистер № 586 КМК-ның Кызыл-Дагда бригаданың кежигүннери, оон тудугжулары болуп турар улус бис.

«Кижи-биле кижи чугаалажып таныжар» деп чүве бар. Чаа таныжымның чугаазы чоорту үнүп келди. Чыскаал Шыгжаевич Долаан тудуг ажылынга хөй чыл болган кижи болду. Ажылдап-даа билир, ажылды кылырда шынарлыг кылып-даа шыдаар— оон алыс бүдүжү ындыг. Чыскаал Долаан ажылының ал-йы-биле кана-даа чеде бээр. Бо чайын олар Арыг-Үзүүнге ажылдап турганнар. Тудуг материалдары-биле хандырылга багай эвес болган. Олар чурттаар ийи бажыңны, уруглар садигин тудуп доосkaш, совхозка дужаап бергеннер. Ол ышкаш Ак-Туруг суурга ийи аал чурттаар бир бажыңны ажыглалга кииргеннер.

Көжүп чораaш, тудуг кылыр, суурлар кезиир болганда оларга чамдык бергелер бо-ла таваржы бээр. Тудуг материалдары-даа, аъш-чем хандырылгазы-даа үзүктели бээр. Оон кадында неделяны төндүр ажылдааш, дедир чанар үеде автобус келбес чүүлдер база тургулаан. Бо бүгү тудугжуларның ажылынга, амыдырал байдалдарынга таарымча чок чоруктарны болдуруп келген. Ол чүүлдерни чайладыр талазы-биле КМК-ның удуртукчулары, ында профэвилелдиң тудуг комитеди боттуг хемчеглерни ап, ажылчыннарга дуза көргүзерин ийиги черге айтырыы кылдыр көрбес болза эки.

Тудугжу Ч. Ш. Долаан кызымак кижи. Чүткүлдүг болгаш төлептиг ажылчын. Оон тудуг ажылынга киирип келген үлүүн коллектив үнелээн. Чыскаал Шыгжаевич «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Ол хөй удаа күндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Ш. ДОРЖУ.

КЫЗЫМАА-БИЛЕ

Маадыр-оол Моңгушович Артаа кооперация шугумунда он чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ол бо хүннерде «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арысканда аъш-чем магазиниң эргелекчизи. Бо магазинге ажылдаа-ла сес чыл болган. Ол үениң дургузунда Маадыр-оол Моңгушович суурнуң чурттакчыларының бүзүрелин чедип алган.

Магазинде садыгжының бүлүүнде социалистиг хүлээлгелерни, ай, квартал планнарының түңнелдерин ажылдаан. Юбилейлиг чылда магазинниң коллективиниң эки ажылдап турары оон илдең. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдалары эки көргүзүглерлиг күүсеттинген. Октябрьда чеди муң рубльдиң бараанын саарар план чеди муң дөрт чүс рубльге боттанган. Сорулга ажыр боттанган. Ноябрьның планныг онаалдазы база бүрүн күүсеттинеринге ол бүзүрелдиг. Ол бүгү М. М. Артааның кызымак ажылының түңнели.

Садыгжы магазинге барааннарны четчелеп, садып алыкчыларның негелде-хереглелдерин долу хандырарынче улуг кичээнгейни угландырып келген. Ынчангаш магазинде хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннары бар, ассортиментизи элбек. Маадыр-оол Моңгушович складтан бараан алырда, садып алыкчыларның негелде-хереглелдерин албан өөренип көөр чаңчылдыг.

Чонунга дыңнангыр, эвилең-ээлдек садыгжының ажылын арыскаңчыларның мактаары таварылга эвес.

Маадыр-оол Моңгушович бодунуң хүлээнген ажылындан аңгыда хөй-ниитичи. Ортумак школада ада-ие комитединиң кежигүнү, дружинниктиң хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип келген. Оон аңгыда садыгжы шүүк бижиирипге сонуургалдыг.

М. М. Артаа эргелекчилээн магазинге кирип келирге, оол арыг-шевер, чырык, чылыг аажок. Ол техниктиг ажылчын Анчымаа Доктугеева Наважаптың эки ажылы.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем району.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын өөренириңге.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын бистиң партиявыс, бүгү совет улус ханы сонуургаа база чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп алганнар, ол ышкаш делегейге канчаар-даа аажок улуг сонуургалды хайныктырган. Партия организациялары ол документилерни пропагандалаарын, тайылбырлаарын болгаш өөренирин чер болганда калбарты берген, 1983 чылдың планының онаалдаларын бүдүрүлге бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң сорулгаларынга дүүштүр тодаргайлаарынга эргежок чугула күжениишкиннерни үндүрүп турар. Партийжи өөредилге системазының болгаш экономиктиг өөредилгениң пропагандистеринге дуза кылдыр ийи кичээлдиң чижек планын парладывыс.

I. ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ТОДАРГАЙ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының салгалдыы болгаш чайгылыш чогу. СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң шиитпирлеринде илереттинген болгаш Л. И. Брежневтиң амыдыралга чорудуп келгени ленинчи угланыышкын-биле партия быжыг болгаш чайгылыш чок чоруп орар. Партияның болгаш күрүнениң амыдыралга быжыы-биле бадыткаттынган ленинчи норма-чижектерге болгаш принциптерге шынчы чорук. **Партия биле чоннуң чайгылыш чок чаңгыс эви.**

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чаа сорулгалары. Беш чылдың планын, ээлчеглиг ажыл-агый политиктиг сорулгаларны күүседиринче, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынче, нинтилел бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдириринче совет кижилерниң бүгү күштерин болгаш энергиязын мобилизастаары. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, совет улустуң чаагай чоруу дээш болур-чогуур-биле хейнуудыры — бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле шалыпкын нептередири, бүдүрүлге күчүлерин, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларны чеп ажыглаары — улус ажыл-агыйының чугула курлавырлары.

Нинти-күрүнениң, чоннуң эрге-ажыктарын сагыыры дээш, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдези дээш харыысалгазын бедидери, дужун хараар болгаш түс черниң эрге-ажыын бодаар чоруктар-биле шыңгыы демисежири.

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү чоннуң херээ. Кодээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозары, ажаап алган дүжүттү бүрүнү-биле кадагалаары, мал кыштаглаашкынын үлегерлиг чорудары. Агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаары болгаш чеп ажыглаары.

Совет кижиниң дугайында, ооң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарының, ооң угаан-бодал сайзыралының дугайында сагыш салыышкын — партияның чугула программныг айтыышкыны. Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин өстүрер болгаш ооң шынарын экижидер талазы-биле харыысалгалыг сорулгалар.

Үлетпүрнүң баазалыг адырларын хөгжүдериниң кол айтырыглары.

Одалга-энергетиктиг комплексти улам хөгжүдери. Нефтини болгаш газты бүдүрерин көвүдедири. Металлургия, хөмүр дааш үлетпүрүнүң, демир-орук транспортунуң хожудаашкынын ажып эртери. Капитал тудугже кичээнгей. ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези — камналга болгаш хумагалал дээш бүгү улустуң шимчээшкинге идепкейлиг киржири.

Делегейниң революсчу чорудулгазынга ажыл-агый политикавыс-биле улуг салдар чедирип турарывыс. Коммунистерниң туружу — күш-ажылдың болгаш демиселдиң мурнуку одуруунда. Бистиң мурнувуста сорулгалар улуг, нарын-даа. Ынчалзажок бистиң партия, совет улус оларны боттандырып шыдаар аргалыг-даа.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кол сагыш салыышкыны — чоннуң чаагай чоруун бедидери болгаш чер кырынга тайбыңны камгалап арттырары. Бистиң даштыкы политиктиг угланыышкынывыстың принципиалдыы, чайгылыш чогу.

Быжыг тайбыңны хандырары, хамаарышпас чорукка болгаш социал депшилгеге улустарның эргелерин камгалаары — совет даштыкы политиканың чайгылыш чок сорулгалары. Бистиң чуртувустуң камгаланыр аргазы чогуур деңнелде, кызыгаарларга дээп болбас чорукту, өңнүктеривистиң эрге-ажыктарын камгалаарынга белен бис. Социалистиг делегейниң каттыжылганы быжыглаары — СЭКП-ниң бирги чергелиг сагыш салыышкыны. Бистиң күжүвүс — чаңгыс эпте.

Колониалдыг дарлалдан хосталган күрүнелер-биле, боттарының хамаарышпас чоруу дээш туржуп турар улустар-биле ССРЭ-ниң эп-сеткил каттыштырылгазы. Барыын Европаның чурттары-биле ССРЭ-ниң тайбың кады ажылдажылгазын хөгжүдери. Чавырлыышкынның политиказы — келир үеге-даа хамааржыр. Тайбыңны болгаш чавырлыышкынны камгалаарынга делегейниң кандыг-даа күрүнези-биле ак сеткилдиг, деңн эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага Совет Эвилели белен. Улус масаалаларын идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг хөделиишкиннери-биле ядролуг дайынның айыылын чайладып, тайбыңны камгалап болуру. Чепсек чок делегей — социализмниң идеалы ол.

II. КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ПЛАНЫ

Совет экономиканың шапкын хөгжүлдези — социалистиг тургузугнуң үндезин артык күштериниң херечизи. Он бирги беш чылдың онаалдаларының, юбилейлиг чылдың пландарының болгаш хүлээлгелериниң күүседиинин турары (адырларда, республикада, областа, районда, күш-ажылчы коллективте). Партияның социал программазының чайгылыш чок боттаныышкыны.

Үлетпүр, энергетика болгаш агроүлетпүр комплекстер, транспорт болгаш харылзаа, капитал тудуг, эртем, техника болгаш культура талазы-биле **1983 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол-кол сорулгалары.** Социал хөгжүлде болгаш чоннуң амыдыралының чаагай чоруун бедидери. Бойдусту камгалаары болгаш бойдус курлавырларын чеп ажыглаары. Даштыкы экономиктиг харылзааларны улам хөгжүдери.

Үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның деңг-дески хөгжүлдезин хандырары, капитал салыышкыннарын ажыктыын бедидери, совет республика бүрүзүнүң экономиказын улам хөгжүдери. Бирги чергениң кичээнгейин — аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче. Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң салыышкынывыс. Экономиканың бүгү адырларынга — эргелеп башкарылгага, планнаашкынга, ажыл-агый механизминге удуртулганы сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедири. Бүрүнениң болгаш нинтилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга, ажыл-агыйны организастап чорударының арга-методтарын сайзырангайжыдарынга ажылчын бүрүзүнүң киржилгезин бүгү тала-биле калбартыры.

Бо чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, 1983 чылда утпуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылыр талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң сорулгалары. Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге күрүне, күш-ажылчы болгаш күүсекчи корум-чурумну бүгү талазы-биле быжыглаары. Ажылга организастыг болгаш ажыл-агыйжы чорукту бедидери. Мурнакчы дуржулганы нептередири, чоннуң байлаан ёзулуг ээ ёзу-биле көөрү, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктар-биле демисел — совет кижи бүрүзүнүң херээ. Экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын долузу-биле ажыглаары. Хлебти, курлавырларның бүгү хевирлерин эң шыңгыызы-биле камнаары. Продукцияның шынарын бедидери, эвээш чарыгдалдар үндүрүп тургаш, эң бедик алыс түңнелдерин чедип алыры. Күш-ажыл — бистиң Төрээн чуртувустуң өндүр чаагайының болгаш күчүзүнүң үндезини. Эки ажылдаан тудум-на, улам эки чурттаар бис.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оон шалыпчы ажыл-биле уткуулу. 1983 чылды — беш чылдың өөк чылын — ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, коммунизм болгаш тайбың дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээли.

Партия комитеттери, политиктиг чырыдыышкын бажыңнары болгаш кабинеттери, экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдер коммунистер, бүгү дыңнакчылар партияның идип үндүргени сорулгаларны хан-дамырындан тудуп херээ кылдыр хүлээп алзын, оларның күүселдези дээш медерелдиг болгаш идепкейлиг демиселдиң дээш кичээлдерниң бедик деңнелин чедип ап, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралы, тодаргай сорулгалары-биле тудуш холбаарын хандырары-биле пропагандистерге дузалаар хүлээлгелиг. Пропагандистерни эргежок чугула статистиктиг медээлер, методиктиг сүмелер-биле хандырар ужурлуг.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Улуг найыралдың үре-түңнелдери

ССРЭ-ниң 60 чылын акы-дуңма Казахстан политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң чаа көдүрлүүшкүнү-биле уткуп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажылчы чоннар ажыл-иштиң дайынчы программазы кылдыр уткуп хүлээп алган. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде эртип турар Казахстанның хүннериниң киржикчилери ынчаар демдеглеп турар.

Социалистиг нацияларның бузулбас эвилелиниң хүрээлелинге чораан, республиканың эрткен алдарлыг оруунуң дугайын ол хүннерниң эгезинде Казахстанның Компартия ТК-зының секретары К. К. Казыбаев чугаалаан. 60 чылдарның иштинде казах чериниң девискээрлеринге канчаар-даа аажок улуг социалистиг чаартылгалар болгулаанын анаа демдеглээн. Казах ССР-ниң тургустунган чылында кылып үндүргени шкаш, ол хире хемчээлдиг үлетпүр продукциязын бо хүннерде ында чартык ажыл хүнүнде-ле берип турар апарган.

Кедээ ажыл-агыйда кайгамчыктыг чаартылгалар болган. Партияның кыйгырыы ёзугаар Казахстанның кур черлерин андарары-биле бүгү-ле республикалардан 700 муң кижи келген турган. Кур чериниң үе-чадазының баштайгы, аң аар-берге чылдарында республиканың партия организациязын Леонид Ильич Брежневтиң удуртуп турганынга Казах ССР-ниң ажылчы чоннары чоргаарланып турарлар. Кур черлерни ажыглап эгелээнинден бээр республиканың шелдери чуртка 20,3 миллиард пуд тарааны берген. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырып чорудар талазы-биле Казахстанга база-ла харыысалгалыг роль онаажып турар.

Аалчыларга экономикага, эртемге болгаш культурага чаа-чаа чедиишкиннерни күзээшээн, москвачылар, совет улустарның найыралының болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң бузулбас харылзааларын бедик-биле үнелеп турарын илереткеннер.

Казах ССР-ниң төлээлекчилеринге ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң Хүндүлел дипломун болгаш медалын тывыскан.

Чурттуң кол делгелгезинге Казах ССР-ниң уран чүүлдер мастерлери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери чогаадыкчы отчёдун кылып, оюн көргүскеннер.

• • •

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге республиканың хүннери-биле холбаштыр Казах ССР-ниң Москвада чоруп турар делегациязының парлалга конференциязы болган. Аңаа сөс ап, чүве чугаалааннар Казахстанның ажылчы чоннарының чаагай чоруу чыл келген тудум-на улам экижип, ооң экономиказының, эртемниң болгаш культуразының талазы-биле хөгжүлде костүп көрбээн бедикке четкен деп айтып турганнар. Ол бүгү чедиишкиннер дээрге, Коммунистиг партияның, Совет күрүне болгаш нинтилел тургузуувун ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанып турарының бүзүреддиг бадыткалы-дыр.

(СЭТА).

• • •

Чаа ногаалар

КИРОВОБАД. (Азербайджан ССР). Кировобадтың чылдыгылга комбинадының коллективи тарааажылардан чаа ногаа өстүрериниң эстафетазын хүлээп алган. Шил-биле дуглаан огородтардан огурецтерниң болгаш помидорларның баштайгы дүжүдүн ажаап алгаш, оларны чурттуң төп болгаш соңгу районнарынче чүдүрүп чоруткан. Ол чылдыгылгалыг огород шөлү келир чылдың май айынга чедир ажылдаар. Ол үениң иштинде эрткен чылдыындан дыка хөй, үш муң тонна хире ногааларны өстүрүп үндүрер. Агдаш хоорайда ажыглалда кирген база бир чылыдылга комбинады бир муң ажыг тонна чаа ногааларны бээр ужурлуг.

• • •

Ажаап алыышкын эгелээн

АШХАБАД. (СЭТА). Кара-Кум каналының уннарында лимоннарны ажаап ап эгелээн. Баштайгы он-он муң лимонну «Социализм» болгаш «Туркмен ССР-ниң 40 чылы» колхозтарда тудуп тургускулаан лимонарийлерден хүлээп алыр черлерде аппарып дужааган. Бо беш чылда боттандырары-биле ажылдап кылган программаны ёзугаар хаалгыг лимонарийлерниң шөлү республикага он-он гектарга калбарар ужурлуг.

• • •

Ыяш олуртулгазы

ФРУНЗЕ. (СЭТА). Киргизияның найысылалының лесоводтары чаа микрорайоннарга парктарның болгаш скверлерниң күскү олуртулгазын эгелээн. Ында ине бүрүлүг ыяштарны болгаш дыттарны колдадыр олуртуп турар. Бо күзүн лесоводтар чаш эвес, а он чылдыг ыяштарны олуртуп турар. Ол чорук хоорайга дыштаныылга зоназын кыска хуусаада тургузар арганы бээр.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

КҮЖҮВҮС — ХӨЙ-НИИТИДЕ

Милицияның участок инспектору — Оон хүн бүрү албан-хүлээлгези харыылап турары девискээринге быжыг корум-чурумну тургузарынче угланган. Ынчангаш милицияның чер-черде участок төлээзиниң ажылы хөй-нинти-биле быжыг харылзаалыг. Хөй-нинтиниң корум-чурумун быжыглаар харыысалгалыг бо херекте олар чаңгыс одуруттаа эгин кожа туржуп турарлар.

Республика девискээринде милицияның бежен беш участок инспекторлары ажылдап турар. Оларның аразында хүлээнген херээнге бердинген, ак сеткилдиг кижилер эвээш эвес. Чиждэ, Каа-Хем, Өвүр райкүүскомнарының иштики херектер килдистериниң участок төлээлери А. В. Миненко, А. О. Лаа-Хөө, Кызыл хоорайдан В. А. Бочкарёв, Таңды райкүүскомунуң ИХК-зының «Тиилелге» совхозта милицияның участок төлээзи С. Х. Уртунмай болгаш оон-даа өскелер ындыгларга хамааржыр.

Райкүүскомнарының иштики херектер килдистериниң черчерде милициянын участок төлээлериниң чоокта чаа болуп эрткен республика семинарының үезинде бистиң корреспондентивис оларның чамдыктары-биле ужуражып, ажыл-херээн сонуургаан.

Л. И. Козеонова — Хову-Аксы суурда милицияның участок төлээзи:

— Милиция ажылы херээжен улуска берге, аар дижир. Ындыг ындыг-ла харын. Ын- [illegible]

Участок инспектору мен. Ол харын ылаңгыя херээжен кижиге чиик эвес дээрзин бодумнуң ажыл-амыдыралымдан билир мен. Республиканың иштики херектер органнарында участок инспекторлары ийи херээжен кижи бар. Мен — оларның бирээзи мен.

Быжыглаткан девискээрим — Хову-Аксы суур. Мээң хүлээлгем — бүдүрүлгге төвү бо суурга хөй-нинтиниң быжыг корум-чурумун тургузары.

Милицияның участок төлээзиниң ажылында кол чүве — профилактика ажылы. А аңаа дайныр күжүм — хөй-нинти. «Тыва кобальт» комбинаттың удуртукчулары, партия, профэвилел, комсомол организациялары-биле, суур Совединиң күүскому-биле харылзаавыс быжыг.

Суурнуң дружинниктери корум-чурум быжыглаары-биле хайгааралдарже хүннүң-не кежээкиниң 7-ден 11 шакка чедир үнүп турар. Ынчан дежурныйлавышаан, учётта алдынган кижилерни, өг-бүлелерни, назы четпээннерни хайгаарап көрүп турар бис. Ылаңгыя моон мурнунда шииттирип чораан кижилерни учётка доораан алыр, ажылга киирер, кайы-бир коллективке ижиктирер дээн чижектиг айтырыглар бисте багай эвес тургустунган. Эрге-чурум хажыдыышкыннары болдурбазы-биле профилактиктиг хемчеглерниң янзы-бүрү аргалары ажыглаттынып турар. Ол талазы-биле чамдык хемчег- [illegible]

биле чаңгыстап беседалажып, сүме кадып, сагындырарындан аңгыда, профилактика салдарын күштелдирери-биле үнүүшкүнүг судтарны чорудуп турар. Оларның дээштии бедээн. Хөй-нинти-биле кады чорудуп турар ажылывыс мындыг. Оон ыңай мээң ажылымга чүнү немей чугаалаар деп. Суурнуң чону мени кончуг эки таныыр, а мен — оларны. Херээжен кижи болгаш ындыг чүве ийикпе, кайы-бир кижиниң сагыш-сеткилинге таарыжыр арганы бо-ла тып алыр-дыр мен. Кол чүве ол деп санап чоруур мен. Кижилерге дуза кадары деп эки чүве кайда боор.

Виктор Иванович Панин — Кызыл хоорküүскомунуң ИХК-зының милицияның участок төлээзи. Оон ажылы мактал-дыг. Хоорайның дөрткү микрорайонунда корум-чурум камгалалының № 3 хөй-нинти пунктунуң чырыы орайга дээр-ле өшпес. Ол девискээрге хөй-нинтиниң корум-чурумун быжыглаарының төвү ында деп болур. Ында хөй-нинти чөвүлели, эш хуу суду тургустунган. Улусчу дружинаның ажылы моон эгелээр. Депутаттар сонгукчуларын база маңаа хүлээп алыр. Участок төлээзи В. И. Панининиң ажылынга оларның дузазы улуг. Виктор Ивановичиниң быжыглаттырган девискээринде нинтилелге ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар, арагажы сундулуг кижилер доктаамал контрольда.

В. И. Панин хөй-нинти ту- [illegible]

ген 362 билдирикчиннерин сайгарып көөрү берге. Хөй-нинти ол организациялар-биле демниг чорудуп турарывыс профилактиктиг хемчеглерниң дээштии бедээн. Харылап турарым девискээрде ажылдан оспаксыраар он дөрт кижини ажылга киирдивис, оң тос кижини арагадан эмнедири-биле чоруткан.

Виктор Иванович кызымак ажылы-биле күш-ажылчы коллективтер-биле ажыл-херекчи быжыг харылзааны тургузуп алган. Ында ооң дузалакчылары хөй. Автосептелге, алгы заводтары-биле оон харылзаазы эки. Бүдүрүлгелерде эш хуу судтарының, профилактика чөвүлелдериниң ажылының дээштии бедээн. Эш хуу судунуң мурнунга туруп келир кижилер-биле чугаа шыңгыы. Сеглээн сөзүн хажыдып турар болза, чугаа оон-даа шыңгыы болур. Түңнел үндүрүп, амыдыралдың шын оруунче киргеннер бар.

Милицияның участок төлээзи В. И. Панининиң хөй-нинти-биле кады чорудуп турар профилактиктиг хемчеглерниң дээштиин дараазында чүүл бадыткаар. Моон мурнунда шииттирип чораан ийикпе, азы административтиг хайгааралда турар кижилерниң талазындан кем-херек үүлгедии болбаан, эрге-чуруум хажыдар чоруктарның ында саны кызырылган.

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң «Хемчик» совхозта милицияның участок төлээзи [illegible]

ган. Тозан кежигүннүг улусчу дружина, нинтиниң, хамаатыларның хуузунда малын оорлаар чоруктар-биле демисел чорудар тускайлаан дружина база ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы, кедээ Совет күүскому участок төлээзиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар.

Оорларга удур демисел чорудар дружина малчын коданнарга, орук аксы черлерге хайгааралдарны доктаамал чорудуп турар. Херек апарган таварылгада, дарый аъттанып-тарлар, оорларны кынчыктырбас.

Арагажы сундулуг кижилер-биле ажылды канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин дилээримге, ол мынчаар харыылады:

— Арагалааш, корум-чурум үрээн чаңгыс-даа таварылга анаа эртпес. Буруулуг кижи коллективиниң мурнунга ийикпе, азы эш хуу судунуң үнүүшкүнүг хуралынга туруп, буруузун миннир. Ындыг хуралдарны чылдырбайн, доорап эртирип турар бис. Ынчан оон дээштии бедик болурун бодумнуң дуржулгамдан билир мен. Маңаа агитбригадаларның, суурда херээжен-нер чөвүлелиниң киржилгези, дузазы улуг. Нинтилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерниң талазындан кем-херек үүлгедиглерниң үнүп турары таварылга эвес. Ынчангаш олар шыңгыы хайгааралда. Ап чорудуп турарывыс хемчеглеривистиң түңнелдери багай эвес. Харылап турарым девискээрде улуг корум-чурум үрээшкиннери болбайн турар. Ам кол сорулга — ону быжыглаары.

Республиканың иштики херектер килдистериниң чер-черде милицияның участок [illegible]

В. КУУЛАР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр). «Бо делгелге — ССРЭ-же улуг болгаш хандыкшылдыг аян-чорук-тур. Силерниң кайгамчыктыг чуртуңарның улустарының канчаар чурттап турарын көөр аас-кежиктиг болдум» деп каан бижимел демдеглелди Аржантей хоорайның чурттакчызы Сюзанна Клод дептерде бижип каан. «Бистер — совет улус бис» деп эгелиг СЭТА-ның фотоделгелгези Парижтиң Дефанс районунда ажыттынган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан ол делгелге ында дыка улуг сонуургалды болдуруп турар. Тайбыңның совет программазының канчаар боттаныш турарының дугайында, үлетпүрге, кодээ ажыл-агыйга, космосту шиңгээдиринге, хөй национал культураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезиниң дугайын көргүскен ооң еңнүт болгаш анаа-даа фотографиялары-биле 50 хире муң парижчилер болгаш француз найысылалдың аалчылары таныжыканнар. «Дыка-ла чараш делгелге-дир. Бүгү класстың омунээзинден четтирдим.» Нандера хоорайның колледжизиниң 6-гы клазының өөреникчилери демдеглел дептеринге ынчаар бижип кааннар. Оон өске бижимелдер бо-дур: «Мен силерниң кайгамчыктыг чуртуңарга чораан ышкаш болдум. Тергиин делгелге дээш четтирдим. Ришар Ру».

ОШИРОКОВ.

САЛЬВАДОР. Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң отрядтары шаап халдаашкыннарының үезинде чурттуп аңгы-аңгы департаментилеринде 20 чурттакчылыг черлерни хостаан. Чалча ёзу-чурумнуң агшериглериниң тура халышкан чонну ээлеп турар черлериңден үндүр шавар дээн бүгү-ле оралдажыышкыннары буурап дужуп турар.

ЧУРУКТА: НХФ-нуң дайынчылары.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң америк ёзунуң чалча ёзу-чурумунуң шериглери Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң (НХФ) отрядтарының октябрь 10-да эгелээн шаап халдаашкыннарының үезинде бир муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чидирген. Ол дугайын Сальпрес информация агентилели дыңнаткан.

ЧЫЛЧА ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Сандинож улусчу армияның отрядтары Никарагуаның иштики херектер министерствозунуң кезектери-биле кады Халапа (Нуэва-Сеговия департамент) хоорайның девискээринге сомосачыларның хөй кижилиг дээрбечи бөлүүн чылча шапкан. Манагуадан соңгу талаже 280 километр черде ол районче Гондурастың девискээриндең шургуп кирген дээрбечилер ук чериниң тараачыннарын коргудуп-сүртедип, кодээ ажыл-агый ажылдарынга шаптыктап, Никарагуаның кызыгаар туруштарын боолап турганнар.

Никарагуаның иштики херектер министри Томас Борхениң медеглээни-биле алырга, эртен пятницада эгелээн дайын чорудулгаларының үезинде дээрбечилер улуг чидириглерге таварышкан, Гондураска дезип чоруй барган.

Халапа хоорайның чоокавызында амыдырал катап амыр-шөлээн, чогумчалыг апарган. Дээрбечилерниң үүлгедиишкиннериндең дагларга чаштынып турган тараачыннар боттарының суурларында дедир чедип кээп, кофени болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый культураларын ажаап алырынче кирипкен. Оларның дыка хөйү сандиножу улусчу милиция — «милисианостуң» отрядтарынга кирер деп шиитпирлээннер.

ЧАА ПРЕМЬЕР-МИНИСТР

ТОКИО. (СЭТА). Японияның либерал-демократтыг чагырыкчы партиязының даргазы Ясухиро Накасонэ парламентиниң Токиода ажыттынган ээлчег чок сессиязынга чазак баштыңынга соңгуткан. Ол удурткан чазаа дүшкен премьер-министр Судзукини солаан.

Чаа премьер-министр аңаа болган парлалга конференциязынга чурттуң даштыкы политиказының үндезини «АКШ-биле бүзүрежиринин харылзаалары» болуруң медеглээн. «Бир эвес Каттышкан Штаттар-биле харылзаалар быжыг эвес болур болза, бистер оон өске даштыкы политиктиг хемчеглерни чорудуп шыдавас-даа бис — деп, ол чугаалаан. Бистер ону барымдаалааш, Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразынга харылзааларның туруштуушкунун узуткаарынче чүткүүр апаар бис».

Накасонэ экономика талазы-биле мурнуудагы чазактың политиказын үргүлчүлээри чугула деп чугаалаан. Оон бодап турары-биле алырга, Японияның амгы конституциязын «эде көргеш, экижидер болза, дыка-ла шын болуруң» ол база медеглээн.

«Майнити» солун Накасонэни чаа премьер-министрге соңгааныңың дугайын бижааш, ооң удуртулгазы-биле Японияга шериг белеткели улам-на шапкын темп-биле кылдынар апаарын айыткан. Солуннуң бижээни-биле алырга, «Накасонэни политиктиг ажылдаачы кылдыр көөр болза, ол чурттуң камгаланыр аргазын күштелдирериниң талалакчызы боор турар. Оон ужурундан ол конституцияны эде көөрүн оралдажып турар-дыр». АКШ Японияның чаа премьер-министринге идегел салып, япон чепсектиг күштерин улгаттырарының талазы-биле бодунуң негелделерин күштелдирери тодаргай боор турарын «Майнити» айыткан.

Я. Накасонэ ол-ла хүн чазактың составын чарлаан. Даштыкы херектер министри С. Абэ, национал камгалал эргелелиниң күрүне министри эргелиг начальниги — К. Таникава, даштыкы садыг болгаш үлетпүр министри — С. Яманака, саң министри — Н. Такэсита бооп турар.

УТБХ-ТИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Ында Улус Төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат Хуралының (УТБХ) сессиязы ажыттынган.

Сессияның хүн айтырыында — КУР-нуң этиен конституциязының төлевилелин чугаалажып көргеш, хүлээп алыры, алдыгы беш чыл планының, 1982 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң болгаш 1983 чылда бюджеттиң төлевилелиниң дугайында илеткелдер. Ол ышкаш ээлээн хөй хоойлуларны болгаш доктаалдарны, ылаңгыя чаа, алдыгы чыыштың УТБХ-ның депутаттарын соңгуурунуң чурумунуң дугайында доктаалды чугаалажып көөр.

Эттингенконституцияның төлевилелиниң дугайында илеткелди УТБХ-ның Доктаамал Комитединиң даргазының оралакчызы Пэн Чжэнь кылган.

ЧАРЫГДАЛ УЛГАДЫП ТУРАР

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-тың Япония-биле садыглажыышкынында чарыгдалдар улам улгадып кел чыдар. Бо чылдың он айларының иштинде ол 16,5 млрд. доллар болган. Ынчаарга эрткен бүгү чыл дургузунда ук көргүзүг 18 млрд. доллар турганын япон Киодо Цусин агентилел дыңнаткан. Япон-америк садыгның ындыг байдалы Вашингтоннуң улуг бужургалыышкынын болдуруп турар. Япон рыногун америк продукцияга калбаа-биле ажыдарын чедип алырын оралдажып турар АКШ-тың администрациязының күштүг албадаашкынынга чаа япон чазактың таваржыры чаганиг турбас деп, Киодо Цусин айыткан.

(Уланчызы. Эгези № 222—225, 275 «Шында»).

Аңчылар одаанга эртежик чедип келгеннер. Ол кежээ одагга шала чалгааранчыы кончуг болур хире: сояр киш, диин чок, кел чоруй чүгле ийи агыынак боолап алганнар, ону шиштеп чиир ол-ла.

Ындыг-даа болза, аңчы кижиниң одаанда кылыр ажылла хөй: куулгуну ужуруп, доорбаштааш, ону одагже дажыглаар, аргада ивилерин барып көөр, одаг кавызын сегидип алыр, кежээки аъш-чем кылыр дээш черле чүү турбас боор.

— Тевер Хуваaевич, бо эртен диин боолаан черимде диниң ескир болду. Хүн эртеде мен диинден көрүп көрейн — деп Миша кылаштап чоруур бодаан.

— Ындыг-дыр, мен ивилер барып көрейн, бо эртен барган изивис киди дадара бээрлер магатчок, ынаар шулунуң көвейн бир-ле ындыг ыйнаан деп, улуг аңчы чугаалааш, даянгыыжын туткаш, ивилеринче кылаштапкан. Миша диниң көрүп өзенче базыпкан.

Кежээки одагның чырык, чылыынга аңчылар даамзырап, сарыг шайын аартап, шиште агыынагының ак бөксээн чип каап, эртен ирени канчаалдыр барып аңнаарын сүмележип, үр-ле хөөрежип олурганнар.

— Өкей, бо приемник деп чүвени дыңнап олурар-ла болгай. Миша, каям эки таарыштыр тырттырып көрне, ам Кызылдың дамчыдылгазы чоокшулай берди боор, таа— дээш приемникти Мишага ап берген.

Миша приемникти таарыштыр тудуп олурарга, бирде «Москва чугаалап тур»-даа дээр, бирде моол, казах ырлар-даа дыңналыр. Ынчап олурда Кызылдың дамчыдылгазы туттунуп келген — тывалап чугаалаанган. Ооң соонда узун чаагай тыва ыр дыңналып келген. Николай Өлзей-оол «Тооруктуг долгай Таңдым» деп ырны уянгылыг бадырып турган.

— Дыка-ла хала, бужар-ла ырлаар эр ол!— деп Тевер аңчы безин эрези хайны берген хөөреп олурган.

Аңчылар эртен эртежик, чырык имиртинде тура халчып келген. Бирээзи шай хайындырып эгелээн, бирээзи дегийт-ле ивилерин эккээр дээш тепкен. Удатпаан чок-ла эрестиг Миша ивини чавыдактай мунупкан, өскелерин дизе четкен бо чызырадып келген. «Экизи көрген» дээнзиг ол дүне ивилер одаг чоогундан дыка ыраваан болган. Болаада иви оъду — шулун, чаат, чаак чүм-чүм.

— Че, бичии хапка хоорагал, сухарыйдан уруп. биче кара пашты ап ал'р. суге уттуп болбас — суг-суг деп-ле дөгертиниш олура — «Че, бо дүне чүнү дүжедиң моң, Миш?» — деп, хоочун аңчы эжинче кезе көрүп алган, катттырымзаан айтырган.

— Таң, дүш-даа дүжеведим дег болдум. Ам бөгүн база-ла ире сүрер дээш алдылавазывыс ол эмес бе деп арай муңгараксап хондум — деп кааш, Мишка арай шутуулдаксанган хевирлиг, өөренген чаңчылы-биле бышкак идиктериниң хончуларын өрү тырткылаап олурган.

— Мен-даа бо дүне чаа удуп каап-тыр мен, аза. Дүжүмде бир хемчик аалга чеде берген. Эмгежок хойлар-даа сүрүп турар мен. бир бичии хемчигешке хөтпелеп-даа олурар мен. Кадыргының хөйүн, бир-ле ындыг-ам! Уштуп октап-ла, октап-ла тур мен. Олла амырап үвүүрген тура, бир кончуг улуг кырлыг кара кадыргыны соора туткаш, сугже ыяшкынып кирипкеш, анаа хомудааш, отту чаштап келген болдум, хугбай-ла аза болдум — деп, Тевер аңчы дүжүнге хомудап чугаалаан.

— Ире ынчап алыспайн баар эвес деппе? — деп аныяк аңчы иштинде ынчалзый харын дээн хевирлиг айтырган.

— Биеэде чамдык аңчы ашактар чамдык дүштер хей, чамдыызы эки болур чүме дээр, мен та чүнү дүжеп каапттым боду. Че, көөр-ле— деп кааш, улуг аңчы карабин боозун аштап, иштин чүлгүй шаап алгаш, шыгаагылап көрген.

Ам чүү боор, ире барып аалдаары-биле аңчылар аъттанышкан. Чарылар-даа чызырадыр баскаш чорупкан. Адыг бар болгу дег черге келгеш, кара дагның каскаан элээн ыраандан долганып көөрге, ол дүне ире өскээр барбаан хире — ис муңгаш.

Аңчылар ивилерин кыр кырынга баглап кааш, кадырны күду оожум, кедеттинип, дыңнаалап, туруп каап, бичии будук безин сый баспайн, чудук-даа арта баспайн, шевергин базып олурганнар.

Бир черде алды-даа халып чораан, эриг изи чыдар, бир черде дииң-даа «кулурт» дээш ыяшче үне халыыр.

Аңчылар ол-ла ынчаар кедеп чорда, оларның чедип алган Калдараа хенертен олбо таладан чыт тырткылааш, хөрзээ киргиредир сыылап, баг бажында-ла барган.

— Калдаракты эки быжыг тут, Миша, аксын база экидир таактай тыртып каг — деп, хоочун аңчы Тевер шыңгыы айтыышкын бере каапкаш, ол орта доктаай хонгаш, база чыт тырткылаан:

— Пу, хайт, чыдыын!.. Бир черден бужар чыт кая курун кээп тур, билип тур сен бе?! — деп, эжиндеп алдепсинип айтырган.

Кол Миша адыг аңнаар арга-мергези чок-даа болза, аңчызының чугаазынга харылаан:

— Ире мында аң базып албаан эвес ийне моң, пынап-ла чүве-даа чыдаан хептигил чоп! — деп каан.

— Бо харлыг соокта өлген аң канчап чыдый бээр деп аан?! — хоочун аңчы эжиниң сөзүнге бүзүрексевейн, харын кара кайгап, чүвениң аайын тып чадап, бичии чудуктуң харын эжип, анаа тавар олуруп алгаш, данзазынга таакпылай берген. Калдарак баг бажында чуткуп, дыңнаалап, элик харагалыг арга талазынче көрүп каап олура, сиртин сирбейтинкеш, ам хирицейнип эгелээн.

— Че, көрдүң бе, эр, ирең мында ыраан эвесте-дир. Калдарак ире билип каанда, черле ынчаар хирицейнип бээр аза чүме, ам билдине берди — дей каапкан соонда, Тевер аңчы данзазын каккап, кара хой кежи чолдак тонун уштуп октапкаш, тон иштинде кылын хевиниң даштын орта саадаан куржанып, «содаглаанып», шеверленип каапкаш, онаа уткаан мөге ышкаш, түрү кииp базып ынай болган. Аңчылар бежен метр хире кудулап, черле даш чокка үңгээлеп чедип кээп көрүп турган: каскакта бедик хаялар баарында, хараган аразында кадырда улуг хангаи поштер дөзүнде хүрең-куу доң довурак көстүп чыткан.

Улуг аңчы эжинин чениндеп куду тырта каапкаш:

— Дөө-ле хаялар баарында, көрүп тур сен бе? Ында ире ижээн кыла берген-дир. Ол көстүп чыдар доң довуракты «Күдери довураа» дээр. Үңгүрү ооң чанында деп бил. Кыштаглаарда, чылыг болзун дээш, чөнес чыып, уя бөлүп кирип турар ире-дир, изип көрем бо, ындыг дыка семис эвес чүме-дир — дээш, хоочун аңчы шала эргижирей берген иниче салаазы-биле айыткан.

Адыг күскээр чылыгда ынчаар хөделип чоруур деп чүвени аныяк аңчы Миша канчап билир ийик. «Адыгның аксында келдивис-ле» деп Миша иштинде хөлзеп, сүрээдээниндеи биче-биче сириңейнип, шыырныгын каап турган. Бо келзе, үне халыыр чүве кылдыр бодааш, улуг поштерже көөрге, оларны бичии-бичии апарган ышкаш болган.

Ындыг-даа болза Миша чүвениң хөлүн часпайн турган:

— Тевер Хунаaевич, ире ижээй берген эвес деппе бо? Дүрген-не Калдаракты сала каапталл, барып ээре бээрге, үңгүрүн аалдай каапкай-ла — деп дидимненип берген турган.

Улуг аңчы Тевер Хунаaевич бо болгуже чедир та чеже адыг даялаан, та чеже ире ижээни аалдаан кижи! Ооң аңчы арга-мергежили-ле хой.

Эжиниң ындыг шын сүмезин дыңнааш, ооң бажы бирле машина-биле дөмей ажылдап, «а-дырам, шынап-ла канчаар чүве боор» деп болап тура, ам шуудунга кире берген.

Че, ындыг болза, ындыгдыр. Сен маңаа Калдаракты белеткеп алгаш тур. Мен оожум кедеп барып көрейн. Бир эвес ижээн бар, ооң иштинде ире чыдар хирелиг болза, үңгүр аксы хыраалай берген болур чүме болгай. Ам бо чылыг үеде ижээнде ире ханы эвес, үңгүр аксында, чоокта чыдар. Бир эвес мени билгеш, үне халыыр болза, мең маңнадыр боолаар эвес мен бе, ынчаарым орта, соонче Калдаракты сала каапттар сен— дээш, хоочун аңчы чиик-чиик ыңай боол бар чораан.

— Чаңгыс кижиге айыылдыг ыйна моң, мен кады барайн хакай — деп эжиндеп ак сеткил-биле сагыш човай аарак дилээн.

Кол Миша аныяк аңчы болгаш, аңчыларның улуг ижээннер аалдап чорааның көрбээн, ындыг-даа болза одарда чораан адыгны улус-биле кады чаңынга кедеп чеде берген база боолап-даа тургулаан эр. Миша оозунга база-ла чоргаарланып көрүп турда, аңчызы ижээн бар болгу дег пош дөзүнде шагда чеде берген, боозун белеткеп алгаш кедеттинип турган. Күдери кырындан, пош артынга чаштынып алгаш аңчы шинчилеп көрүп турарга, шынап-ла чаа ижээн көстүп чыткан, аксында хыраа чок, кургаг.

— Бир эвес шынап-ла хандыр ире бар болза, мээң шимээнимни билип каапкан ыттаныр, мени «хөректеп» чоруй-ла үңгей аан боду — дээш, чолдак данзазын уштуп эккелгеш, боозунуң хынын орта оожум соктагылаан. Сураг. Улам чоокшулап келгеш, үңгүр аксынче боозунуң хараалын кииp шыгаап алгаш, «эгем» — деп оожум чөдүргүлээн. Сураг. Таакпызын тип, кыпсып алгаш оожум дедирленип чоруй, эжинге дедир келген.

— Че, чүл моонар?! — дээнзиг Миша эжинче көрүнген.

— Чүве-ле сураг — деп кааш, Тевер аңчы ыдынче айыткан.

Аңчылар ыдын шинчилеп көрүп олурарга, кулактарын сүүрертип алгаш, ол-ла хаялар ындынче көрүп, чыт ап, бирде олуруп-даа, бирде чыдып-даа каап турар ындыг болган.

(Уланчылыг).

⊙

Новороссийскиде ажыттынган мемориалдыг комплексти «Хамаатылар дайынының болгаш 1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга» тураскааткан.

—Алдаржып сурагжаан Бичии черниң тулчуушкуннарының киржикчилериниң дайзынның туруштарынче оккур шаап халдаашкыннарынга кирипкеп дайынчыларны хүлер-биле синдбии турган көргүскен. «Бичии чер» дээр тураскаал-ансамбльди далайдан көөрге ындыг.

ЧУРУКТА: мемориалдыг комплекстиң автору, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу скульптор В. Е. Цигаль (солагай талазында) болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры, Бичии черниң дайынчызы А. В. Райкунов.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ болгаш Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

⊙

Театр

СЕТКИЛГЕ ЧООК КЫЛДЫР

Бистиң республиканың хөгжүм-шии театры 47 дугаар сезонну эки организастыг эгелээн.

Театрның коллективи бо сезонга шыырак белеткенип, ооң ажыдыышкынының көргүзүглеринге онзагай, солун шиилер— украин драматург Квитко-Основяненконуң «Шериг хөдел Шельменко» деп комедиязын, татар драматург Ш. Хусаиновтуң «Аваммның ак платьези» деп шиизин Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Сагды Кадр-оолдуң тургусканы-биле эгелээн. Бо шиилерни көрүкчүлер улуг сонуургал-биле, көргүзүг бүрүзүнге залда чаңгыс-даа олут чок кылдыр чыглып кээп, көрүп турарлар. Чижээлээрге, «Авамның ак платьези» деп шии ам Кызылга каш удаа үнзе-даа, ол шииже көрүкчүлер кирер билет чедишпейн турар. Бо шиини районнарга көргүзүп каапканда-даа, байдал база ындыг болуп турар.

Шиини музыка каасталгазы-биле Р. Ахметзянов, а чурук каасталгазын Сергей Санчат таарымчалыг, эки кылгылааннар-дыр.

Эң кол роль болур аваның ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар психологтуг шынныы-биле болгаш күштүг-биле ойнап көргүсту. Дайын мурнунуң, дайын үезиниң болгаш дайын соонуң берге чылдарында эмгежок ажы-төлүн азырап өстүрүп алыр дээш, бедүүн ненин канчаар кызып ажылдап, түрег чорааның ук драмада көргүспейн-даа турар болза, ол аваның болгаш ооң ажы-төлүнүң чугаазындан чуруттунуп көстүп кээп турар. Ава кижиниң ажы-төлүнге ынакшылын, олар дээш сагыш човаашкын, дүвүрелдерин, хөлзээшкиннерин, идегелдерин, кээргелдерин артист каракка көзүлдүр, сеткилге дээртир, бүзүрелдиг-биле ойнап көргүскен. Ол анаа-ла бедүүн не. Ооң чаптанчыг, чамдыкта каттырынчыг бедүүнү, ынчалзадаа ооң угаанныы, ажы-төлүнүң амыдырал-чурталгазында чүү-даа боол турарын чүрээндеп эндевези, ооң херек апарганда шиитпирлии, дорту — бо бүгү эки шынарлар ында бар. Мында аваның ролю символиктиг ужур-утказыг — ол Төрээн чурттуң овуру кылдыр база билдинип турар.

Бо драманың сюжедин кижи бодап көөрге, нарын чүве чок. Болуушкуннары чаңгыс-ла черде, эмчи сестразы Зулейманың квартиразында болуп турар-даа болза, амыдыралда ада-ие, ажы-төлдүн аразында ынакшыл, харылзаа, хүлээлге айтырыгларын чидии-биле көргүскен. Режиссёр көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин хоптарылдырып, хайындырып, бодандырып, кээргедип кээп турар кылдыр кылганы-биле күштүг.

Драманың чөрүлдээлери баштай улуг эскертинмес бичии чүүлдерден эгелээш, ол кульминацияның чештиниишкининге чедир чоорту дүшкүүрең, дынзып-ла, дынзып-ла орар. Адак соонда шуут алышкыларның, кунчушкуларның аразында улуг алгыш-шоот болур чазары-биле доостур. Аваның ёзуургак, байырган, бак сеткилдиг оглунга хамаарыштыр «ава кижиге өлген-даа ажы-төлү дириг хевээр чурттап чоруур, а дириг ажы-төлүнүн аразындан чүрекке өлүг-даа ажы-төл чоруур» дээп уткалыг чугаазы-биле база бак мөзүлүг оглу Исламның амы-тынын ийи катап канчаар камгалап алганыныңчажыдын алышкыларга чугаалап ажытканы-биле чөрүлдээ шуут дооступ, чештиниишкин эгелээр.

Шииниң музыка каасталгазын татар чоннуң ыры, музыказы-биле Р. Ахметзянов...

Оол бичези Ислам (арт. М. Дыртык) болгаш ооң кадайы Расиха (арт. Д. Монгуш) алышкыларның, кунчушкуларының аразында эң-не четпес, бак мөзүлүг кижилер: олар алыксак-чиксек, байырганг, мактанычал, ческинчек, кажар, оп-меге-биле амыдырап, чурттап чоруур мелегейзимээр ындыг кижилерниң овуруп кончуг солуну-биле, бүзүреди көргүскеннер. Ооң биче оглу көзүлбес ырак черде шериг херээ эрттирип турганш мочээн-даа бол, ооң ат-алдары эки мөзүнүң кижизи кылдыр артып турар. Эң бичези Саян (арт. Александр Ондар), ооң өгленип турар душтуу Римма (арт. Тамара Ондар) — амгы шагның аныяктары. Мөзү-бүдүш талазы-биле ийи аңгы, ийи дедир кижилер: оол—бедүүн, сеткилдиг, бедүүн, чөптүг шын-биле чурттап чоруур кижиниң овур-хевирин артист О. Чөлбеңей бүзүрелдиг күүсеткен.

Шииниң бүгү рольдарында ойнап турар артист бүрүзү боттарының ролюн кончуг таарымчалыг, бүзүрелдии-биле ойнап турарлар. Чижээлээрге, болуушкунуң болуп эртип турар ч рз ук квартиранын ээлери, анаа бедүүн, ак сеткилдиг, дорт мөзү-бүдүштүг кырганнарның овуруп алдарлыг хоочун артистер Б. Бады-Сагаан болгаш Е. Кендэнбиль тургузуп шыдааннар.

Алышкыларның болгаш кунчушкуларының аажы-чаңнары, мөзү-бүдүштери, күзел, сонуургалдары аңгы-аңгы, харын-даа удурланышкак боол турарын артистер бүзүредип шыдаан. Эң улуг акы, чаавазы (А. Тавакай, В. Мортай-оол) угааныг, амыдыралдын эң-не шыны-биле чурттап чоруур, дорт мөзүлүг (дунмаларынга, кенээттеринге-даа оларның дугайында чугаалап турганш, оларга ва рышкылыг-даа бол, арнынга ёзулуг-ла шынын хөме чугаалаар) бедүүн улус. Ооң бичези — дайын инвалиди (Ипсар) биче угаанныг, топтуг-томааныг, чараш, урут — бодунга менээргенир, угааны шолук, чүгле каастанырынга, хей-хоозун ойнап-хөглээринге ынак — мындыг аныяк кижилер деп чүвени артистер аажок шын илергейлээннер. Ооң аңгыда төлеп чок маадырлар болур Исламнарның бичии уруун — кырган-аваазынга аажок ынак, бүгү бичии уруглар дег омак-хөглүг, чаптанчыг школачы урунуң овур-хевирин артист Куулар Анзат аажок-ла эки күүсеткен. Каттырар черинге каттырып, хараадаар черинге хараадап, ыглаар черге ыглап турар нарын рольду аныяк артист бо удаада база кончуг эки ойнаан.

Улуг акы, чаавазының оглу Альфред, чамдык аныяктар дег, ажыл кылгаш, орта ажыл-даа кыла албас, чурттааш, чурттай-даа албас, сиилеңнеп чоруур, угаап кирбээн бичии оолдуң овуруп артист Александр Ондар эки тургускан.

Бо шииниң ада-иеге-даа, ажы-төлге-даа кижизидикчи ужур-дузазы улуг. Солун шиини бараалгаткаңы дээш артистерге, шиини тургузукчуларынга өөрүп четтиргенимни илергейлеп, а бо шиини көрбээн көрүкчүлер ону ылап-ла көрүп сонуургаарын күзээр-дир мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ДООСТУРУ БИЛЕК

Чыл санында солуннар, журналдар редакциялары, спортчу болгаш хөй-ниити организациялары футбол сезону доостуру билек ооң шаңналдарының эдилекчилерин демдеглээри чаңчыл болган.

Бо чылын эң-не хөй шаңналдарны Минскиниң болгаш Киевтиң динаможулары алганнар. Чурттуң чаа чемпиону — Минскиниң «Динамозу» удурланыкчыларының хаалгазынче 63 бөмбүктү кирип тепкеш, эң эки түңнелдиг болган.

«Советская Россия», «Комсомольское знамя», «Рабочая газета» солуннарның болгаш ЦСКА-ның тускай шаңналдарын командага тывыскан.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

БАШКЫЗЫ, ӨӨРЕНИКЧИЗИ — ЧЕМПИОННАР

Спорттуң алдарлыг мастери Сергей Лихачёвка бо удаада база катап Азербайджанның чемпиону атты алганы дээш байыр чедирикчилери хөй келген. Республика чемпиону деп атты ол баштай алгандан бээр ам тээрби беш чыл ажыг үе эрте берген.

Спорттуң хоочуну, 42 харлыг теннисчи Сергей Лихачёв бодунуң өөреникчизи, 15 харлыг Сергей Костанов-биле эжеш ойнаарга, оларга дециежирлер чок болган. Ол аныяк турган Совет Эвилелиниң эң шыырак ойнакчыларының санынга кирип турган.

Ук маргылдаага Азербайджанның Бакуда теннистиң тускай школазының өөреникчилери 14 харлыг М. Абраменко болгаш Е. Фролов бирле дугаарында шаңналдыг черлерни ээлээннер. Республиканың тулган чемпиону атты күш-культура институдунуң студентизи Валерия Спиридонова чаалап алган.

ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН

ЧЕЛЯБИНСК. Хоорайның «Юность» спорт ордузунга фигурлуг чуңгулаашкынга Бүгү-эвилелдиң «Олимпийжи идегелдер» деп маргылдаазы доозулган. Бо чылдың декабрьда Югославияның Сараево хоорайынга болур эртер аныяктарның делегей маргылдаазынга бистиң спортчуларыбысты оон шилээн.

Эжеш танцылааларынга Москваның школачылары армейжи клубтуң кежигүннери 16 харлыг Татьяна Гладкова болгаш 17 харлыг Игорь Шпильбанд олар тергиидээннер.

Оолдардан бирги черни 15 харлыг москвачы Юрий Бурейко («Труд»), уруглардан — Лариса Замотина («Буревестник») ээлээннер.

Эжеш чуңгулааларынга Ташкенттиден Ирина Шишова биле Алексей Сулейманов олар чемпион болганнар.

ХАЙГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

Тес-Хемниң ыяш ажылагыйы коллективи арга-арыг камгалалының талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Ооң түңнелинде Эрзин, Тес-Хем болгаш Шуурмак девискээринде тудуг ыяжы кезип, белеткеп турар совхозтарның болгаш организацияларның ыяшты кайы хамаанчок кезер, будуун аштавас чоруу эвээжээн.

Чамдык совхозтар, хуу кижилер ыяшты кезериниң, ону белеткээриниң чурумун хажыдып турарлар. Тудуг ыяжын чаңгыс черге чыып, болбаан, будук аштапгазын кылбаан дээш Шуурмакта ыяш пунктузун 3200 рубльге, Эрзин лесничествозунуң девискээринге «Чаа орук» совхозтуң ажылчыннарын ыяш кезериниң чурумун хажытканы дээш 1181 рубльге торгаан.

Бойдустуң байлаан камгалаар, ону төтчеглеп болбас деп лесничестволарның арга даамалдары сагындырып турда-ла, хууда олча-ажык бодааш, кажар арга ажыглай бээр кижилер база бар. Чижээ, «Чодураа» совхозтуң ажылчыны Кара-оол Чоодуу Хайыракан деп черге ыяш таңныылы кижи болуп алгаш, чөпшээрел чок черге токпак хап, ону садып турганы илерээн. «Чодураа» совхозка, Сельхозтехника каттыжыышкынынга, райветлабораторияга 798 рубльдиң токпак-ыяжын ол саткан болуп турар. Ындыг кижилер-биле демиселди соолгу үеде күштелдирген.

Т. КУНГА.

УЖУРАЖЫЛГА БОЛГАН

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң ажылдакчылары-биле ужуражылга болуру Элегес суурнуң чурттакчыларынга каш хонук бурунгаар тарай берген. Чурттакчыларның четтикпейн манаан хүнү келген. Айыткан шагында суурнуң ол-бо кудумчуларындан катпы-хөглүг аныяктар, албан, организацияның ажылдакчылары Культура бажыңынче чоруп турган. Чон залды долдур олурупканда, комитеттиң даргазының оралакчызы Н. Б. Тыртык-Кара ужуражылга кежээзин ажыткан.

Ол бодунуң чугаазынга республиканың чонунга телевидение, радионуң ролюнуң дугайын онзалап демдеглевишаан, коллективтиң канчаар ажылдап турарын чыылганнарга таныштырган. Радио дамчыдылгазының улуг редактору Б. С. Мааады, диктор С. Д. Кондинкин, симфония оркестриниң дирижёру В. С. Тока, «Улуг-Хемниң чалгыглары» дамчыдылганың редактору К. К. Монгуш, сөөлгү медээлер редактору М. Д. Кара-Тоннут олар боттарының ажыл-ижи-биле таныштырып, ооң ынаайгы чогаадыкчы сорулгаларынга доктааганнар.

Кодээниң ишчилериниң мурнундан С. К. Тока аттыг совхозтуң малчыны Дукул-оол Оюн, Элегес ортумак школазының өөреникчизи Урана Хуурак-оол, башкылар Н. Л. Оюн, В. И. Богданова, эмчи В. Н. Кашпык олар саналдап, дамчыдылгаларга хамаарыштыр чагыг, сөзүн бергеннер. Симфония оркестриниң концерти база болган. Вера Норбунуң «Кады чор сен, авай» деп ырны күүсеткенин, диктор С. Д. Кондинкинниң С. К. Токаның «Араттың сөзү» деп романындан үзүндүнү чугаалааның көрүкчүлер дыка сонуургаан. Кежээ организастыг, бедик байдалга эрткен. Ужуражылгага чыылган чон хөй ажыктыг чүүлдерни билип алган.

Н. ОЮН.

Таңды район.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Чоннуң аялгалары. 9.10 — «Младен доктор». Уран-чечен фильм. (Югославия). 10.30 — «Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков эрттирер. 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 3-кү телекичээл. 11.55 — 14.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — ниитиниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». «М. Шолоховтуң маадырлары театр сценазында». 16.10 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 16.40 — «Горнистер, харыылаңар». 17.30 — Алкоголизм дугайында беседа. 18.00 — «Хөглүг аялгалар». 18.15 — «Уренгой — Ужгород аразынын газ оруу Иваново-Франк участогунда».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы садта баштайгы хар». Киночурумал. 19.05 — Эртем амыдыралы. 19.30 — Кампучия Улус Республиканың национал театрының артистериниң концерти. 20.00 —«Улуг чоннуң шыны». «Алдарның херээ». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Кажан? Каяа?» Телевикторина. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.20 — «Закарпатьениң хороводу». Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чурум культуразының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Марксизмниң үш үндезини болгаш үш кол кезээ». 13.30— В. Шекспир. «Ромео биле Джульетта». 14.40 — Бойдус. 3-кү класс. Черниң кырының хевири. 15.00 — «Ак хар кырында аңстер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. 18.55 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия товүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Чалыыткадыр яблоктар». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Айыыл чок шимчээшкин дээш. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чаштар ыыш чаштар». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Химик». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ареназындан дамчыдылга.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, бичии хар чаар. Барыын углаашышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 22—27, чамдыктарынга 14—19 градус соор. Хүндүс —11 —16 градус.

Кызылга шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Автоoруктарга 2—4 километрге көстүр. Барыын углаашышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы —22—24, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырылар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээн эргим кижим» 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночымыдызы» 9.30, «Людмила» 11.00, 13.00, 15.00, 18.40, «Хууда амыдырал» 16.50, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыш № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1964.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 1). ТС—01892

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 277 (12067) | 1982 чылдың декабрь 2, четверг | 1925 чылда үндүрүлгени | Өртээ 3 көп.

Декабрь 18 — коммунистиг субботник хүнү

Смоленскиниң хендирден пөс-таавы кылыр комбинадының коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникке белеткенип турар.

Ол хүн ук комбинат 7 тонна ээрген хендирни, 60 муң метр пөс-таавыны кылып үндүрер. Ол бүгү продукцияны камнап алдынган чиг-эт болгаш электри энергиязы-биле кылыр.

Ындыг курлавырларны тургузарынга күш-ажылдың бригада аргазы-биле организастаары идиглиг болуп турар. Амгы үеде ында 67 коллектив ол арганы ажыглап турар. Станоктарны ажыглаары эки-жээн, бригадалар кежигүннери холушкак мергежилдерни шиңгээдип алган, ол бүгүнүң түңнелинде 56 кижи кызырылган. Дериг-херекселдер улам долдур ажыглаттынып турар.

Күш-ажылды организастаарының бригадалыг аргазынче чүгле бүдүн чартык чыл мурнунда эгелеп кирген, ынчалзадаа чаа ёзу-биле ажылдаар чорук эки түңнелдерни шагда-аа бере берген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бо чылдың эгезинден тура эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, оон 4,8 катап бедээн. Пландан ажыр 710 муң метр пөс-таавыны кылып үндүрген.

ЧУРУКТА: каасталга-шимелде бүдүрүлгезиниң ажылчыннары О. Диденкова биле Л. Солдатенкова аргаан пөс кургадыр машинаның башкарар черинде турлар. Оларның коллективи бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар.

Г. КАЛАЧЯННЫҢ фотозу.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ХЕРЕ БАЗЫМЫНДА

Россияның экономиктиг күчүзүн улгаттырары, улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидери, совет кижилериниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салышкын — РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының декабрь 1-де Кремльге ажылын үргүлчүлээн алдыгы сессиязының кичээнгейиниң төвүнге тургустунган.

Эштер Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны депутаттар болгаш аалчылар диииттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

1983 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш бюджедин депутаттар чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынче, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринче, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуурунче республиканың ажылчы чоннарын мобилизастап турарын олар онзалап демдеглээн.

Он бирги беш чылдың даалгаларын күүседир дээш москвачыларның чедиишкинниг ажылдап турарын Моссоветтиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат Н. С. Трофимов чугаалаан. Үлетпүр продукциязын сайгарар хемчээлиниң талазы-биле он айларның планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Бүгү немей өзүлдени күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң үүрели-биле чедип алган.

Найысылалдың ажылчы чоннарының чаагай чоруун улам ыңай бедидериниң аргаларының дугайында оратор онзалап демдеглээн болгаш улус депутаттарының Советтери Москваны хөгжүдериниң планын күүседирин хандыраргы улам идепкейлиг салдар чедирер, боттарында бар улуг эргелерни калбаа-биле бүрүн ажыглаар ужурлуг деп чугаалаан. Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдарының, эргелеп башкарарының сталин болган методтарын экижидериниң, камналга чурумун күштелдиреринин, кадрлар-биле ажылдың деңнелин бедидериниң, күрүнениң, күш-ажылдың болгаш күүселдениң сагылга-чурумун ажылчындан удуртукчуга чедир быжыглаарының эргежок чугулазын ол демдеглээн.

Кол күштерни болгаш курлавырларны тайбың сорулгаларже, чоннуң чаагай чорууп улам-на бедидеринче бистиң чуртувустуң угландырып турары мени, ажылчын кижини, онза өөртүп турар деп, Тюмень областа «Мегионгазстрой» трестиниң № 24 тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири депутат Н. П. Нежданов чугаалаан.

Чоннуң тургузукчу күш-ажылының чаагай түңнелдерин Тюмень областың чижээнден безин тодаргай көрүп болур. Одалга-энергетиканың күчүлүг комплекизи областа тургустунган. Ында газ тывыжын эгелээнден бээр чүгле 15 чыл эрткен, а эрткен чылын триллион кубометр газты алган. Мурнувуста — ам-даа кужениишкиниг ажыл бар деп, оратор айыткан. Беш чылдың үшкү чылының планнарын чедиишкиниг күүседири ажыл-ишчи бүрүзүнүң салымышкынындан хамааржыр. СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга Тюмень областың нефтижилери болгаш газ тывыкчылары бүрүн шиитпирлиг.

Якутияның чечектелдир сайзыраанының дугайында Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат Е. Н. Горохова чугаалаан. Ынчаарга Якутияның ажылчы чоннары автономияның 60 чылын болгаш Россия күрүнезиниң составынга эки тура-биле каттышканының 350 чылын чоокта чаа байырлап демдеглээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ада сагыш салышкынының ачызында, улуг орус улустуң болгаш бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң акы-дуңма бүгү улустарының улуг дузаламчызы-биле республиканың ажылчы чоннары экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерлиг болганын ол онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазының оралакчызы, геология болгаш геофизика институдунуң директору депутат А. А. Трофимук Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин ажыглалга кирип шиңгээдириниң талазы-биле эртемниң ролюн бедидериниң дугайын чугаалаан. Партияның шиитпирлерин ёзугаар «Сибирь» дээр комплекстиг программаны тургускаш, чедиишкинниг боттандырып турарын ол чугаалаан. Ук девискээрниң, чурттуң өске-даа эртем төптериниң бүгү эртем-техниктиг күжүн ону күүседиринче хаара тудкан. Улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг дыка хөй ажылдарны эртемденнер кылып белеткээннер. Канск-Ачинскиниң хөмүржаш-биле байлак черлериниң курлавырларын чөп ажыглаарының технологиязын тургузуп, Байкал-Амур демир-орук шугумунуң тудуунуң девискээрлерин ажыглаарының программазын ажылдап кылып турар.

Оратор Сибирьге эртем-дуржулга баазазын шалыпкын темп-биле хөгжүдериниң чугулазын, кадрлар белеткелин экижидерин, эртем ажылдарын бүдүрүлгеге идепкейлиг-биле ажыглаарын онзалап демдеглээн.

Совет кижиниң чаагай чоруунуң дугайында, ооң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглел-негелделерин улам долдур хандырарының дугайында сагыш салыры СЭКП-ниң эң бедик эчис сорулгаазы боop келген болгаш боор-даа турарын ВЦСПС-тиң секретары депутат С. В. Козлов чугаалаан. 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының төлевилели партияның ындыг угланышкынынга долузу-биле дүгжүп турар. Россия Федерациязының ажылчы чоннары Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының мурнунда идегелдиг чорууп турарын оратор ооң ыңай чугаалаан. 3 миллион 300 муң ажылчыннар, 180 муң ажыг коллективтер беш чылдың ийиги чылында тус планнарын күүседип кээниниң дугайын рапорттаан. Мурнувуста — ам-даа кужениишкинниг улуг ажыл бар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтышкыннарын ёзугаар профэвилелдерни партияның удуртулгазы-биле ажылдавышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери, беш чылдың үшкү чылының планнарын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарышты идепкейлиг калбартыр, ажылчын бүрүзү, колхозчу бүрүзү ол сорулганы бодунуң хуузунда херээ кылдыр көөрүн чедип алыр.

Владимир областың СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң агроному депутат Т. В. Гусакованың бодап турары-биле алырга, тарааны болгаш мал чемин бөлүр культураларны бүдүрерин улам-на көвүдедири ажаап алыышкын техниказының шынарындан дыка хамааржыр. Тараа ажаап алыр «Нива» дээр комбайн бодунуң хереэн бүдүрүп алган. Ол тарааның дүжүдү гектардан-на 25 центнер шөлдерге четчир бүдүрүкчүлүг кылдыр ажылдап шыдаар. Ынчалза-даа дүжүт улгаткан тудум-на ол комбайн таралжыларының негелдезин улам эвээш хемчээлдиг кылдыр хандырар: ооң бүдүрүкчүлүү эвээжээр, чидириг улгадыр. Мал чемнери белеткээр техника оон элээн дээре боор турар. Ол бүгү-биле холбаштыр депутат кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң техниктиг одеерниишкинин шапкынчылдар дээрзинге идегелин илереткен.

Санал-оналын кирип, чүве чугаалаан депутаттар: «Башнефтехимзаводтар» бүдүрүлге каттыжыышкынының начальниги А. И. Юдаев, СЭКП Коми обкомунуң секретары В. И. Мельников, Саратов областың Хвалыно районунуң «Октябрь 40 чылы» колхозтуң даргазы В. И. Ржиблев, дуржулга болгаш клиниктиг ортопедияның болгаш травматологияның Курган эртем-шинчилел институдунуң директору Г. А. Илизаров, СЭКП-ниң Казань хооркомунуң бирги секретары М. К. Рамеев, Красноярскиниң № 72 школазының башкызы Н. В. Волошенко, СЭКП-ниң Челябинск обкомунуң секретары Г. Г. Ведерников, РСФСР-ниң хем флодунуң министри Л. В. Багров, Мордва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. С. Учайкин, «Бамтоннель тудуг» эргелелиниң № 11 тоннель отрядының ажылчызы Н. Ф. Самойлов болгаш өскелер-даа. Олар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының амыдыралга боттандырып чорудуп турары иштики болгаш даштыкы политиказын изан-биле чүүлдүгзүнүп, долузу-биле деткип турарының дугайын чугаалааннар. Санал берип, чүве чугаалааннар 1983 чылда Күрүне планын болгаш бюджединиң бадылаарын саналдааннар.

Санал-онал солчуушкунунуң соонда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпланының даргазы депутат Н. И. Масленников түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

Депутаттар 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун болгаш 1982 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттиниp турарының дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар.

1983 чылда Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында айтырыг талазы-биле РСФСР-ниң саң министри депутат А. А. Бобровников түңнел сөс ап, чүве чугаалаан. 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ооң орулгаларын болгаш чарыгдалдарын, чаартынган эдилгелерни болгаш өскерилгелерни барымдаалавышаан, 78243011 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаан. Ол ышкаш 1981 чылдың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында доктаалды база хүлээп алган.

Сессия РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгны көрген. Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Пешков илеткел кылган. Дээди Совет чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Ооң-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы ажылын дооскан.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДАН

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНДАН БЭЭР 60 ЧЫЛЫН ДЕМДЕГЛЭЭН ЮБИЛЕЙ ЧООЗУН ЭРГИЛДЕЖЕ ҮНДҮРЕР ДУГАЙЫНДА

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын демдеглээри-биле 1 рубль үнелиг юбилейжи чоосту 1982 чылдың декабрь 1-деп эгелээш, эргилдеже үндүрген.

1 рубль үнелиг юбилей чоозун чес-хола холумактыг ак өңнүг кылдыр белеткеп кылган болгаш 31 миллиметр диаметрлиг тырыкы хевирлиг болур.

Чоостуң арын болгаш артыы талазын дескиндир ховулдап каан.

Чоостуң арын талазында ортузунда, үнүп кел чыдар хүн херелиниң бетинде, В. И. Ленинниң овур-хевирин сиилбип чураан болгаш ону долгандыр — «Совет Социалистиг Республикалар Эвилели» дээн бижимел, адаа талазында, лавр үнүш будуктарының кырында «60 чыл» деп ийи одуруг кылдыр бижип каан.

Чоостуң артыы талазында ССРЭ-ниң Күрүне сүлдезин чурааш, «ССРЭ» болгаш «1 рубль» деп бижээн.

Чоостуң дүрзү-хевириниң кырында «Бир рубль» дээн ийи точкалар-биле аңгылап каан ойгап бижимелдер бар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылын демдеглээри-биле эргилдеже үндүрген юбилей чоозун амгы үеде-эргилдеде турар чоостар-биле кады күрүне, кооператив, хөй-ниити бүдүрүлгелери, албан черлери, организациялар, колхозтар болгаш тус-тус кижилер төлевирлерниң бүгү хевирлерин кылдыр, а банкылар, акаалга кассалары болгаш харылзаа, министерствозунуң бүдүрүлгелери агар болгаш санажылга счёттарынга, акша салыышкыннарынга, аккретитивтерге болгаш шилчидилгеге-даа кандыг-даа кызыгаарлаашкын чокка хүлээп алыры албан болур.

Валерий Сендажының тускай мергежили — слесарь-моторист. Ол ам бодунуң эжи Валерий Писарев-биле Кызылдың районнар аразының Сельхозтехника каттыжыышкынында ажылдап турар. Валерий Юрьевич — шлифовальщик. Ол социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хүндүлүг демдээ-биле шаңнаткан.

Валерий Салчакович дуржулгалыг ажылчын. Ол бо коллективке он ажыг чыл ажылдаан. Олар кайызы-даа хүн үлүүн 112—120 хуу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: В. Ю. Писарев биле В. С. Сендажы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ДУЗА ЧЕДИРИП ТУРАР

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык кодээ Совединиң күүскому ниитиниң малын хүр кыш ажырар, ооң чаш төлүн менди камгалап алыр ажылга депутаттарның болгаш хөй-ниитиниң күжүн калбаа-биле хаара тудар дээш хөй ажылдарны кылып келген.

Күүскомнуң планын ёзугаар ооң хуралдарынга салбыр эргелекчизиниң, мал ажылының тускай эртемниглериниң отчёттарын дыңнап, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарында бар четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг дузаны көргүзүп турар.

Кыштаглаашкынны организастыг, хүр эрттирериниң кол магадылалы мал чеминиң белеткелиниң үезинде кодээ Советтиң күүскому хову бригадаларынга депутаттар бөлүктерин тургузуп, хөй-ниити организацияларын, школачыларны, чурттакчы чонну бо чугула кампанияга хөйү-биле хаара туткан. Салбыр ниитизи-биле 2000 тонна сиген белеткээр планын 2013 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Бо ажыл-агый чылында Аксы-Барлык салбырындан ниитизи-биле 8236 баш хой, бир кодан чылгы кыштаглаашкынны эртер. Ооң иштинден 3254 баш төрүүр хой он ийи кодапга кыштаар. Салбырда тудугжулар звенозунуң, малчыннарның боттарының күжү-биле хөй кажааларының, чуртталга бажыңнарының, кызыл-булуңнарның септелгезин ой-шаанда багай эвес кылдыр кылган. Суг кудар доскаарларны, шагжаларны четчелээн. Амгы үеде суг сөөртүр ийи автомашина, бир трактор кыштагларже сугну доктаамал чедирип турар. Салбырның эргелээр чери, кодээ Советтиң күүскому кышкы үеде малчыннарга бүгү таланың ачы-дузазын чедирер комплекстиг бригаданы тургускан. Ол бригаданың составында кижи болгаш мал эмчилери, библиотека ажылдакчызы, садыгжы, кодээ Культура бажыңының агиткультбригадазы кирип турар. Ук комплекстиг бригада график ёзугаар малчыннарның аалдарын эргип эгелээн.

Кодээ Советтиң күүскомунуң чоокта чаа болган хуралынга салбыр эргелекчизи К. Аракчааның илеткелин алгаш, кыштаглаашкын ажылында ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хой деп айыткан. Салбырның хойжу бригадазы 240 тонна сиген белеткээр турган, херек кырында чүгле 152 тоннаны белеткээн. Ниитизи-биле 26 кадарчыларның чүгле 14-ү мал чеминиң белеткелинге кирипкен, а арткаңнары бо чугула ажылга шууп кириишпээн. Кышка белеткел ажылдарын оожум темпилиг чорудуп келген болгаш чамдык Чудурук Ооржак, Адыг-оол Моңгуш, Танов Моңгуш дээн ышкаш кадарчыларның кажааларының септелгези ам-даа чедир кылдынмаан. Суг кудар доскаарлар, мал сугарар оңгачалар ам-даа чедишпес. Кужурга херегләэр дус бо хүннерде барык чок.

Кодээ Советтиң күүскому бо четпестерни өөренип көргеш, суурнуң агиткварталдарын, депутаттарны болгаш өске-даа хөй-ниитичи активти коданнарга быжыглаан. Ылаңгыя төрүүр коданнарже улуг кичээнгейни салып, мал чемин, дусту, сугну бир-ле дугаарында оларга чедирип, кадарчыларның аъш-чем, почта хандырылгазынга үзүктелиишкиннерни болдурбазының хемчеглерин алган. Бо хүннерде малчыннарга дузалажыр сакманчыларның четчелээшкинин колдуунда дооскан. Чоокку үеде салбыр эргелээр чери, кодээ Советтиң күүскому, мал ажылының специалистери сакманчыларның өөредилгезин организастап эрттирер.

Х. ПОПУН-ООЛ.
Аксы-Барлык кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

ЖУРНАЛИСТЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннарынга тайылбырлап, таныштырары-биле келген СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң удуртукчузу партия ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеев Тываның парлалга, Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң ажылдакчылары-биле дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырдыышкын бажыңынга ужурашкан.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринде, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерге база түңнелдерге ол доктаап, совет улустуң мурнунда салдынган сорулгаларны чугаалаан. Пленумнуң болгаш сессияның материалдарын чон ортузунга ханы, билдингир пропагандалаар база ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле журналистер чүнү кылза чогуурун тодаргай айыткан.

Ужуражылга үезинде журналистер дыка хөй айтырыгларны салган, аңаа билдингир, долу харыыларны В. В. Суходеев берген.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

САВАҢ ЭЛБЕК, ОЪТ ТЕРЕҢ

Бистиң Карл Маркс аттыг совхозтуң Сесеге хойжу бригадазында 5 муң ажыг баш хой кышкы турлагларының аайы-биле 14 кезек черде кыштаглап турар. Бо чылын оларның иштинден 3064 баш төрүүр хойдан 3215 хураганны камгалап алган. Азы чүс башка онаштыр он бирги беш чылдың ийиги чылында 80 хураганны камгалап доруктурган. Хой бүрүзүнден бригада 2.2 кг дүк кыргыыр социалистиг хүлээлгезин 2,3 кг кылдыр күүсеткен.

Сесеге хойжу бригадазының малчыннары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Чаш Ховалыг, Ончут-оол Моңгуш, Сандак Ховалыг болгаш өскелер-даа боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, чүс башка онаштыр 83-97 чедир хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүкту кыргып, мурнакчыларның одуруунда туржуп турарлар. Бригаданың бүдүрүлге хуралынга чайлаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле чугула айтырыгны чугаалашкаш, кымның кая чайлаарын, одар солуп каш катап көжерин тодараткан турган. Баш удур чогаадып тургускан план ёзугаар чайлаглаашкынны Адар-Тош тайгазынга организастыг эрттирдивис. Кодан бүрүзү эки семиртилгени чедип алган. Күрүнеге саткан хоювустуң ортумак дириг деңзизи 52 килограмм болган.

Ниитиниң малынга бодүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээриниң чыл планын 120 хуу күүсеткеш, 1982—1983 чылдарның кыжынга септелге ажылдарын бедик шынарлыг доостувус.

Бистиң бригаданың малчыннары ам кыштагларында шупту кежүп четкилеп келгилээн. Сесеге ховузунда тараа шөлдеринде саваң элбек, оът тереӊ. Хар улуг, соок күштүг-даа болур болза, ниитиниң малын кыштап хүр ажырып, чаш төлүн менди камгалап алырының таарымчалыг байдалдары бисте тургустунган.

Ажыл-агыйның девискээринде хар дүшпээн. Совхоз дирекциязы ГАЗ-53 маркалыг суг сөөртүр машинаны доктаамал бистиң бригадада быжыглаан. Ооң чолаачызы комсомолчу М. Ондар малчыннарның аалдарын эргип, суг-биле хандырып четтигип, макталдыг ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белек кылдыр ниитиниң малын 1982-83 чылдарның кыжындан хүр ажырар, чаш төлүн менди камгалап доруктурар, беш чылдың үшкү чылында бедик түңнелдерни кижи бүрүзү чедип алыр дээш чаңгыс демниг ажылдап тур бис.

Хунаалдай КОНГАР.
Сесеге хойжу бригаданың бригадири.

ЧЫМЫШТЫГ ҮҮЛЕ

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң ажыл-ишчилери кыштаглаашкынны багай эвес белеткелдиг эгелээн. Ажыл-агыйда 1704 тонна сиген белеткеттинген. Гектар бүрүзүнден 6,5 центнер тарааны ажаап алган, бедик шынарлыг чулуктуг мал чеми курлавырлаттынган. Тодаргайлаарга, 5000 тонна силос, 2895 тонна сенаж салдынган.

Ажыл-агыйның 18 малчыннарының бирээзи-ле 15—40 тонна сигенни кезип белеткээш, Арыг-Бажы болгаш Белдир-Бажының сиген кажааларында мөөңнеп тургускан. Совхозта ийи хойжу бригаданың малчыннары боттарының күжү-биле 580 тонна сигенни кезип белеткээш, магадылап шыгжап алган. Ажыл-агыйның мал ажылында хаара туттунган 91 малчынның өг-бүлези хөй нуруузунда чылыг бажың-балгат-биле хандыртынган. Бо бүгү-ле чергелештир ам бо хүннерде ийи аал ишти чурттаар чеди чуртталга бажыны ажыглалга кирген. Ийи хой кажаазы немей туттунган.

Чаа тудуг-суурну ажыглалга кииреринге база кыштаг, ферма бүрүзүнүң бажың-балгат, кажаа-хораазының үүрмек септелгезин кылып, чылыглаарынга беш тудуг звенозу кирипкен. Е. Ооржак, Т. Моңгуш, Д. Моңгуш оларның удурткан звенолары ол ажылдарга шылгарап, он сес кыштагга капитал база үүрмек септелгелерни бедик шынарлыг кылып чоруткан. Бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар таарымчалыг белеткеттинген. Ында зооветеринарлыг база экономиктиг кичээлдер айда ийи катап доктаамал эртип турар. Малчын бүрүзү солуннарны, журналдарны, өске-даа чагыдылгаларны кылган.

Тепляктар белеткелин баш удур эгелээн. Ол чугула ажылга малчыннарның боттарын, ол ышкаш тускай тудуг звеноларын хаара туткан. Кыштагларда суг кудар 38 доскаар, шагжа база оңгача белен. Дөрт кудук доктаамал ажылдап, суг сөөртүр үш автомашина коданнарны суг-биле үзүктел чок хандырып турар.

Малчыннар чылдан чылче тускай хеп-биле хандыртынмайн келген. Автомагазин келзе кээр, а келзе-даа чугула бараанна:р эккелбес.

А. МОҢГУШ.

Партийжи амыдырал

ҮЕНИҢ БЕДИК НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың партия организацияларының партбөлүктеринге, цех болгаш эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар доозулган. Олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга эрткен.

Парторганизацияларга отчёттар болгаш соңгулдалар коммунистерниң бедик идепкейи-биле эрткилээн. Эге организацияларга ындыг хуралдарга коммунистерниң болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарының 92,7 хуузу олурушкан. Отчёттуг илеткелдерни чугаалажырынга олар база-ла улуг сонуургал-биле киришкен. Ылаңгыя партбөлүктерниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга оларга олурушканнарының 50 ажыг хуузу, а цех болгаш эге организацияларга — 40—38 хуузу саналдарны берген. Үлетпүрде, транспортта, тудугда, чоннуң амыдырал хандырылгазында парторганизацияларының ындыг хуралдарынга санал бергеннерниң 60 ажыг хуузу ажылчыннар болганы экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге партияның бодуун кежигүннериниң идепкейиниң база сонуургалының улам өзүп турарын бадыткап турар.

Партия комитеттериниң ажылынга бир кол чүүл — улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулга болур дээрзиниң дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделерин боттандырбышаан, отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коллектив база коммунист бүрүзүнүң планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын бүгү талалыг хандыр анализтеп көрген. Он бирги беш чылдың бирги чылының планнарын боттандырарын, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаарын хандырар талазы-биле партийжи организакчы болгаш политиктиг ажылды улам күштелдирген. Ооң түңнелинде бо чылдың он айларында республиканың үлетпүрү продукция бүдүрер планын 101 хуу, ону сайгарарын 102,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 101,1 хуу күүсеткен.

Көдээниң ажыл-ишчилери күрүнеге дүк садар чыл планын күүседипкен, күрүнеге сүт садары эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 3,6 хуу, эътти—1,2, дагаа чуургазы—27,7 хуу көвүдээн. Улус ажыл-агыйының өске адырлары база-ла бурунгаар базымны кылып, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга чедип алдынган чүүлдерни болур-чогууру-биле үнелевишаан, ооң-биле чергелештир коммунистер четпестерни принципиалдыг ёзу-биле илередип, оларны чайладырының аргаларын, моон соңгааргы сорулгаларны тодараткан. Ылаңгыя планнар болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин организакчы болгаш идеологтуг ажыл-биле хандырар талазы-биле чамдык парторганизацияларның кошкак ажылдаазын, курлавырларны дилеп тып, чөп ажыглаарынче, ажылдың ажыктыын бедидеринче база продукцияның шынарын экижидеринче, камналга айтырыын күштелдиреринче, эртем-техниканың чедиишкиннерин база мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге нептередиринче оларның кичээнгейин кошкак дээрзин коммунистер шүгүмчүлээннер.

«Тыва кобальт», «Тыва дагдүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттарда, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, Кызылдың даараныгла фабриказында база хлеб заводунда, республика типографиязында болгаш өске-даа бүдүрүлге коллективтеринде парторганизацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары бедик негелдениң байдалынга эрткилээн. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың үүрмектеп сорттаар комплекизинде коммунистер боттарының саналынга коллективтиң дең-дески эвес ажылдап турарының чылдагааны дерилгелерни ажыглап турар коэффициентизиниң кудузунда, оларның ажыл чок апаа турар чорууунуң хөйүнде дээрзин чижектер-биле көргүскен. «Бо чылдың үш кварталдарында машина дерилгелер 1500 шак ажыл чок апаа турган. Ол чидирген шак-үе дээрге, планга чедир бербээни хире руданы арыглаарынга четчир турган» — деп, коммунистер В. А. Юсипов, Д. С. Куулар, И. Д. Злобин болгаш өскелерниң шүгүмчүлээзи таварылга эвес.

Кызылдың даараныгла фабриказында партбюро ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын аажок кошкатканын коммунистер демдеглээн. Мында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, чүгле прогулдуң уржуунда 16 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Тус-тус кижилер-биле кижизидилге ажылын чорутпайн келген, экономиктиг өөредилгени кошкак организастаан, лекция, беседаны, политинформацияны ховар чорудуп, профилактика чөвүлели, эш хуузунуң суду, улусчу дружина ажылын кошкаткан.

Транспортта, тудугда, садыгда база амыдырал хандырылга болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга ажыл-херектиң аңгы-аңгы талаларынга холбаштыр ханы анализтиг база-ла шынгыы партийжи чугаалар болгулаан. Маңаа база чамдык чижектерни көрээл. Пассажирлер автобүдүрүлгезинге хуралга коммунистер В. Г. Ростовцев, В. Ф. Зубков, Х. С. Сат болгаш өскелер-даа партбюронуң ажылының кошкаазын шүгүмчүлээш, чамдык ажылдакчыларның ажыл-агыйжы эвес, коллективтиң мурнунга тургустунган айтырыгларны шиитпирлээринге шүшпең чоруктарны, пассажирлер транспортунуң шимчээшкининиң графиктерин үреп турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаан демдеглээннер. Четпестерни чайладырынга холбаштыр коммунист бүрүзү идепкейлиг киржириниң эргежок чугулазын олар айыткааннар.

«Кызыл тудуг» база № 48 тудуг эргелеледеринде, № 18, 711 КМК-ларда болгаш өске-даа тудуг организацияларында партийжи отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер күш-ажылчы, материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын ажыглалга киирер объектилерже мөөңнээриниң, тудуг ажылынга өртек-үнениң чиигедириниң база шынарны экижидериниң, материалдар-биле хандырарын экижидериниң дугайында айтырыгларны чидии-биле тургускан.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның үезинде садыг, харылзаа, почта-телефон болгаш амыдырал хандырылга организацияларының ажылында четпестерге холбаштыр хөй-хөй шүгүмчүлелдиг саналдарны кылган.

Көдээ партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң канчаар чоруп турарының, Аъш-чем программазын боттандырарының аргаларының дугайын бүгү талалыг сайгарып көрген. Кызыл, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйларында тараа культураларының дүжүткүрүн бедидериниң, гектар черниң бериимчезин көвүдедириниң, тарылга шөлүнүң структуразын сайзырадырының, суггаттыг черлерни чөп ажыглаарының, хөрзүннүң хаттан, суглап үрелиишкиннеринге удур ажылдың зона системазын ажыглап нептередириниң дугайында айтырыгларны принципиалдыы-биле көдүрген.

Органиктиг болгаш минералдыг чемиштидилгелерни ажыктыг ажыглаарының айтырыгларынче «Сельхозтехника» каттыжыышкынынарының коммунистери улуг кичээнгейни салганнар. Таңды, Бай-Тайга, Эрзин, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары чемиштидилгелерни кончуг эвээш хемчээлдиг ажыглап турарындан черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге олар шоолуг салдар чедирбейн турарын хуралдарга демдеглээн.

СЭКП ТК-ның айтыышкыннарынга дүүштүр мал чемнериниң бүдүрерин көвүдедириниң база ооң шынарын экижидериниң талазы-биле сорулгаларының байдалын партийжи хуралдарга ханызы-биле анализтээн. Ылаңгыя коммунистер: «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары хойжу О. Ч. Дажы-Намчал, механизатор Д. Д. Даваа, Ленин аттыг совхозтан хойжу Д. Н. Норбу, «Чаа орукта» зоотехник Т. Д. Даландай болгаш өске-даа эштер мал чеми культураларының шөлүнүң структуразын сайзырангайжыдарының, ылаңгыя көк-тараа, рапс, горох, сула холуксаалыг культураларны тарып өстүрериниң чугулазын сүмелээннер.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң, ооң продуктулуун бедидериниң айтырыглары көдээ коммунистерниң хуралдарынга кол черни ээлээн. Ол адырда ажылдап турар коммунистерниң ажылындан Аъш-чем программазын күүседири улуг чергези-биле хамааржыр дээрзин олар демдеглээннер. Отчёттуг илеткелдерге болгаш саналдарга малчыннарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалын экижидериниң, сүт-бараан фермаларын база семиртилге шөлдерин механизастаарының, хойжу турлагларны электрижидериниң айтырыглары чидиг тургустунган. Чижээ, «Чаа орук» совхозта хойжу коммунистер К. С. Кыйын, Б. С. Дүпчен, Б. А. Маадыр республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу хойжуларның кыштагларынга малчыннар бажыңнары тудары-биле база кыштагларны электрижидери-биле көрдүнген капитал салыышкынын кайы-хамаан чок кызырып турарын шын эвес деп шүгүмчүлээннер.

Бодавыже, партийжи организакчы болгаш идей-кижизидилге ажылдарының, кадрларның харысалгазын бедидериниң, ажылдың стилин болгаш арга-методун сайзырангайжыдарының күүселдезин хыналдазын күштелдирериниң, партийжи хүрээлениниң немеп өстүрериниң айтырыглары отчёт-соңгулдалыг хуралдарның кичээнгейиниң төвүнге тургустунганы черле билдингир. Ооң аңгыда отчёттар болгаш соңгулдалар партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидеринче, Советтерге база профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларга удуртулганы күштелдиреринге, оларның инициативазын улам калбартырынга улуг идиги берген.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын амгы үеде партия комитеттери ниитилештирип түңнээш, оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Кол чүүл ам ол бүгүнү амыдыралга боттандырар дээш күүселдениң хыналдазын күштелдирери эргежок чугула. Партия организациялары отчёт-соңгулдалыг кампанияның үезинде илереттинген эки чүүлдерни улам быжыглап, кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже салбышаан, коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күженишкиннерин СЭКП-ниң XXVI съездизи база СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырарынче улам шудургу мобилизастаар ужурлуг.

Г. ИРГИТ,
СЭКП обкомунуң информация секторунуң эргелекчизи.

Казах ССР-де [illegible] эң-не ырак-узак дээн нефтилиг чер Тенгизтен бир-ле кускү эртен Гурьевтиң эмнелгезинге дүрген дуза чедирер станциязынга дүвүрээзиннинг медээ келген: өрүмнекчиниң хуралакчызы Сарым Арыстанбаев озал-ондакка таварышкан болган.

Эмнелгениң эмчилери Кадырбай Кадашев биле Бигазы Тулеуов «МИ-8» вертолеттуң экипажының манап турганы аэропортче каш-ла минута иштинде хап чеде бергеннер.

Бир шак болганда-ла «МИ-8» чер өрүмнээр суурга чанынга барып хонупкан. С. Арыстанбаевтиң байдалы дыка берге болган, мынчалза-даа ол аарыг кижи эмчилерниң идегелдиг хайгааралында кирген. Он минута эрткенде вертолёт бедип үнгеш, Гурьевче углаан ужупкан. Аныяк эмчилер бүгү орукту дургаар аарыг кижиниң амы-тынын дээш кызымаккай демисешкеннер.

Реаниматолог-эмчилер барык бүдүн хонук иштинде демисежип келгеннер. Адактың соонда аарыг кижиниң таварышкан айыылы тиилеттинген. Ам Сарым Арыстанбаев экирээн болгаш удавас ажылдап эгелээр. Совет Эвилелинде кадык камгалалының системазын экижидеринге акша-хөреңгини харамнанмайн турары билдингир. Мындыг саннар солун: чаңгыс орунннуг барокамераның өртээ барык 25 муң рубль, чаңгыс-ла баросеансының холезини — 60 хире рубль болур. С. Арыстанбаевтиң таварышкан озал-ондааның уржуундан ону вертолёт-биле чедип алганының, ийи неделя иштинде ону эмнээниниң чарыгдалдары болгаш эмнелгеге турган хүн санында-ла ортумак ажыл төлевирин (21 рубль) санаар болза, дыка хөй болуру билдингир.

ЧУРУКТАРДА: С. Арыстанбаев бодунуң амы-тынын алган эмчилери-биле кады. Эмчилер чедирген «МИ-8» вертолёт таварылга болган черде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Пропагандистиң индири

ДУРЖУЛГАДАН КАШ СӨС

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында пропагандист кадрларны шилип алырынче, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидеринче улуг кичээнгейни угландырган.

СЭКП Кызыл райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинеди өөредилгениң бүгү хевирлеринге кичээл эрттирериннге ажыглаар тайылбырларны, методиктиг сүмелерни, бюллетеньнерни кылгаш, пропагандистерге үлеп берип келген. Пропагандистерниң район масштабтыг семинарларын доктаамал эрттирип турар.

Бистиң «Тиилелге» совхозтуң парткому коммунистерниң болгаш кежигүн эвес активтиң өөредилгезиниң эгелээриниң мурнунда, баштайгы кичээлди канчаар эрттирерин чугаалажып, сүмележип, пропагандистерниң семинар-кичээлин эрттирери чаңчылчаан. Ол кичээлге совхозтуң директору, партком секретары, улуг экономист олуржуп, совхоз амыдыралы-биле холбашкан материалдарны пропагандистерге сүмелээр.

Пропагандист кижи баштайгы кичээлге белеткениир ора, бодунуң мурнунга тодаргай сорулганы салгаш, дыңнакчыларга билиг бээриниң аргазы дуржулгазынга доктаар ужурлуг. Кичээлге белеткенирим мурнунда темага херек материалдарны чыып аар мен. Баштайгы кичээлден эгелээш дыңнакчыларның ханы бүзүрелин, сонуургалын чедип алыры чугула. Ону чедип алырда, кичээлдиң чижек планынче кичээнгей салып, ону база сагыыр эки.

Көдээ библиотекаларда хереглээн чамдык литературалар тывылбайн баар. Ындыг таварылгада башкылардан, тускай эртемниглерден дилеп тып ап турар мен. Кичээлге ынак белеткелдиг баар дизе, хөй номчуур, конспектилээр апаар. Чамдык аныяк пропагандистер белеткелге хөй литература чыып аарындан, конспект бижиириден шүүтсүнгеш, кичээлди эреңгей, план сагывайн эрттирип тургаш, оон хөнну калы бээр чоруктарны көрген мен. Кандыг-даа ажылга чедиишкин дораан чедип келбес болгай. Төп журналдарны, солуннарны арбыдады чагыдып алгаш, политиктиг литература-биле, ылангыя Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдары-биле бодунуң хууда библиотеказын четчелеп алыры дузалыг. Холда белен литература турда, белеткенир үе кажан-даа тып бээр.

Кичээл үезинде дыңнакчыларның салган айтырыгларын ол-ла кичээлге харылап бээринче далашпас мен. Дуржулгалыг, билии шыырак эштерден айтырып, сүмележип, немелде белеткенип тургаш, заараазында кичээлде дыңнакчылар-биле демнежип тургаш, чогуур харыы ап турар мен. Ол багай эвес арга.

Совхозтуң автопарк коллективинде «Коммунистиг моральдың үндезиннери» деп комсомолдуң политөөредилгезин удуртуп турар мен. Ында чээрби тос аныяктар хаара туттунган. Эрткен өөредилге чылында автопарк коллективи бодунуң мурнунда салдынган планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Он чеди комсомолчу күш-ажылдың шалыпчылары деп атка төлептиг болган.

Мурнунда чылдарга көөрде, чуруум-сагылга бисте экижээн. Коллективтиң хүндүткелин чаалап алган аныяктар бисте хөй. Ындыгларга, чолаачылар Н. Шимит, Ч. Ондар, Б. Оюн, Н. Солаан-оол, С. Ондар, Н. Дамдын, Б. Ооржак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Сөөлгү ийи чылда СЭКП кежигүнүнге кирген 6 аныяк кижиден Калдар-оол Ооржакты автопарк удуртукчузунга депшиткен. Ол хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип турар. Эрткен чер-чер соңгулдаларында бистиң школадан Николай Дамдын район Советиниң депутадынга, а Калдар-оол Ооржак көдээ Совет депутадынга соңгуттурганнар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезиниң айтырыгларын өөредири бо өөредилге чылында уламчылаар сорулгалыг мен.

Бо хүннерде кичээлдерге бирги чергениң айтырыынга СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазын ханы сайгарып, ажыл-амыдыралывысты ооң-биле холбаштырар бис.

Пропагандист кижи кичээлдиң кол угланыышкынын амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургускаш, быжыг билигни дыңнакчыларга бээр хүлээлгелиг. Оларның билигже сундулуун деткип тургаш, угаан-бодалынга чаа билигни, чаа бүзүрелди арттырып, чаа үениң кижизин хевирлеп кижилдеринге билиин, дуржулгазын пропагандист бээр апаар.

Ю. МОНГУШ,
пропагандист.

ДЫҢНАКСАНЧЫГ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан эртем хүннерин республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чери районнуң «Билиг» ниитилелиниң организациязы-биле кады чоокта чаа Таңды районга организастап эрттирген. Ол хүннерде районнуң чурттакчы чонунуң мурнунга республика төвүнден келген бөлүк эртемденнер солун лекцияларны номчаан. Оларның аразында Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем талазы-биле секретары, филология эртемнериниң кандидады Б. И. Татаринцев, Кызылдың педагогика институдунуң доцентизи, филология эртемнериниң кандидады М. А. Халахаев, Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы, биология эртемнериниң кандидады О. А. Назын-оол олар туружунда район төвүнден эгелээш чамдык ажыл-агыйларга, күш-ажылчы коллективтерге «Тывага эртемниң сайзыралы», «Ленин дугайында сөс», «Тываның эртемденнериниң амгы үеде ажыл-чорудулгазының дугайында», «СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агый эртемнериниң дугайында» болгаш оон-даа өске темаларга лекцияны номчаан.

Ниитизи-биле чээрби кезек черге лекция номчуттунган. Оон аңгыда республиканың «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң харысалгалыг секретары К. Д. Будук-оол делегей байдалының дугайында лекцияны номчаан.

Д. ОЮН.

КАЖАНГА ДЭЭР МЫНЧААРЫЛ?

Чадааңа хоорай хүн келген тудум чаагайжып, чаа бажыңнар немежип, өзүп сайзырап орар. 1978 чылда-ла Октябрь 60 чылы деп бүдүн чаа кудумчу немешкен. Ында амгы үениң негелдезинге дүүштүр туткан үжен шаа ийи аал чурттаар бажыңнарда 60 хире өг-бүле чурттап турар. Ынча өг-бүледе ажы-төл-биле кады, эвээш дизе-ле, 200 ажыг кижи чурттап турар.

Херектиң ужуру чүл дээрге, бо кудумчунуң чонунга электри-биле ажылдаар кудукту 1978 чылдың чайынында-ла кылып берген турган. Ук кудук коммунал ажыл-агый эргелелинге хамааржыр. Ооң электри күжү-биле ажылдаар насозу янзы-бүрү чылдагааннардан каш-даа катап үрелген. Ай ажыг манааштың соонда насосту эргелел чагыдып тургаш кылдырып, чурттакчыларның негелдезин чогуур үезинде хандырып берип турган.

Элдептиг чүвелер база тургулаар. 1982 чылдың июнь айда кудуктуң бажыңынга чыпшыр, мырыңай тудуш кылдыр чаңгыс өг-бүле чурттаар бажыңны улай тудуп эгелээн. Ооң ханаазы бедий бергенде, крышазын улаар дээш кудуктуң крышазын сөөп октапканнар. Орайтаан чаъс-чайык чеди айны төнчүледир саарып-ла келген. Крыша чок кудук дамдылааш, электри-биле ажылдаар насоска замыкание болу берген. Ооң түңнелинде насос сандан үнген. Ол үеден эгелээш, Октябрь 60 чылы кудумчунуң чурттакчылары кудук чок арткан.

Хаттыг-шуурганныг, хархыраалыг ноябрь ай-даа төнген. Кудук ам-даа кылдынмаан. Октябрь 60 чылы кудумчунуң чурттакчылары чөгел төндүр манавышаан, ырак кудумчулардан суглавышаан хевээр.

Кудукка улай чурттаалга бажыңын тударын та кым деп «мерген угааннныг» кижи тып эккелген чүве? Ол тудуг дооступ-даа болбас, ол кудук кылдынып-даа болбас мындыг. Ооң чылдагаанын тодарадырга, кудукка от салыр кижи аңаа чурттаар дээн чүве деп чугаа бар.

Суглан үнелиг чүве бар эвес, кыш соогу дүжүп келген, кайын суглаар бис деп айтырыгны Октябрь 60 чылы кудумчунуң чону кымга салза дарый шиитпирлеттинер ирги?

Б. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгүдениң херээ

УЛАМ ИДЕПКЕЙЛИИ-БИЛЕ

Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң херээженнери СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлери-биле таныжкаш, партияның совет кижи дугайында, оон күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалының, оон угаан-бодал сайзыралының дугайында сагыш салыышкыны партияның эң чугула программалыг айтыышкыны болуп турарын чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүүзүнүн деткип турар. Ылангыя ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле холбаалыг хемчеглер бистиң планнарывыста кол черни ээлеп турар дээрзин ол Пленумга айыткан болгаш ол бүгү улам улуг күш-биле кызымак ажылдаарын биске хүлээдирип турар. Аъш-чем программазында көрдүнген бүгү сорулгаларны шиитпирлээринге районнуң херээженнери эр улус-биле бир дең үлүүн киирип, олар ажыл-агый болгаш культура тудуушкунунга кол черни ээлеп турар.

Районнуң 16 муң ажыг херээженнериниң дөрт муң ажыы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбашкан ажылдарда хаара туттунган. Олар ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдаржыткан социалистиг чарышты участок бүрүзүнге калбартпышаан, Аъш-чем программазында айыткан сорулгаларны боттандырарынга үлүүн киирип турар.

Он бирги беш чылдың ийинги чылдарында күрүнеге дүк садарының планын район август айда, а сүт болгаш ногаалар садарын октябрь 10-да күүседипкен. Эът садарының планын база багай эвес күүседип, бистиң район бо чылдың ноябрь, декабрь айларында мал ажылының продукциязын күрүнеге садарын беш чылдың үшкү чылының үлүүнге киириштир уламчылаар.

Районнуң алдарлыг херээженнери: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады «Октябрь 60 чылы» совхозтуң хойжузу Х. Куулар төрүүр чүс хойдан 126 хураганны камгалап ап, «Большевик» совхозтуң саанчызы, Ленин база Күш-ажылдың Кызыл Туг ордереннериниң эдилекчизи Т. Кара-Сал, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү А. Монгуш, «Алдан-Маадыр» совхозтуң саанчызы Л. Ондар, «Искра» совхозтуң саанчызы Т. Монгуш олар болгаш өскелер-даа эрткен айларда бир инектен-не 1800—1900 кг сүттү саап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

Аъш-чем программазын чедиишкиннниг боттандырарынга бир кол чүүл — ниитиниң малынга четчир санныг болгаш чүлүктүг мал чемин белеткеп, мал чеми тараа культураларны өстүрери болур. Бо чугула сорулгаларны шиитпирлээринге херээженнерни хаара тудар талазы-биле улуг ажылды херээженнер чөвүлелдери агит-квартиралар дамчыштыр чорудткан. Бо чылын агит-квартираларның күжү-биле 798 тонна бүдүк-бурүңү, 1662 тонна сиген белеткээн. «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы», К. Маркс аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда херээженнер чөвүлелдери мал чеминиң белеткелиниң кампаниязын шыырак организастааш, хөй херээженнерни олче хаара тудкан.

Агаар-бойдустуң байдалы берге-даа болза, районнуң тараажылары хөрзүнүн хаттан үрелир чорукка удур болбаазырадырының аргаларын ажыглап, тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрген. Ооң ниити чыындазы 13000 тонна ажыг болган. Районнуң үрезин фондузунга хереглелин хандырар арганы ол берген. Бо ажылга совхозтарның херээженнери / база үлүүн киирген. Олар коллуузунга үрезин арыглаарынга, хоорааннарынга киржип келгеннер.

Бир чугула кампания — кыргылдага бо чылын совхозтарда херээженнерниң 60 ажыг хуузу киржип, оларның күжү-биле 198 тонна дүитү кыргаан.

Ынчангаш бистиң херээженнерниң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң барык бүгү участоктарында киржип турар. Чижээ, херээженнерниң картофель өстүрер, ногаажылар, суггатчылар звенолары хөй чылдарда ажылдап келген. 1982 чылдың түңнелдери-биле эң эки түңнелдерни «Чыраа-Бажы» совхозта ногаажылар звенозу чедип алган, мында бир гектардан-на картофельдиң 64 центнер дүжүдү алдынган. «Алдан-Маадыр» совхозта Т. С. Сарыглардың звенозу бир гектардан-на 108 центнер ногааны өстүрүп алган. «Тыва» совхозта 24 кижи составтыг херээжен ногаажылар звенозу бир гектардан-на 160 центнер ногааны алган.

Картофель болгаш ногаалар өстүрер талазы-биле кызыдынган ажылдарның түңнелинде бо чылын район 371 тонна картофельди, 316 тонна ногааларны ажаап ап, чурттакчы чоннуң, школаларның, эмнелгелерниң, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң ниитилиин чемгенилгезинге хереглелин ээп ажыр хандырган. Ол ышкаш районнуң херээженнер чөвүлелдери чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйларын калбартыр талазы-биле ажылдарже база сагыш салып турар.

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырары чаңгыс чылдың херээ эвес дээрзин олар эки билип, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, он бирги беш чылдың онаалдазын күүседиринге төлептиг үлүүн киирер дээш районнуң херээжен ажыл-ишчилери улам күженишкининиг ажылдаарлар.

Н. МӨНГЕ.
Чөөн-Хемчик районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Автономнуг республикалар хүнү

ЧЕЧЕН-ИНГУШ АССР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы-биле холбаштыр Тывага Чечен-Ингуш АССР-ге тураскааткан хүннер ноябрь 29-тан декабрь 5-ке чедир эртип турар. Ол автономнуг республиканың дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Автономнуг республика РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү — 19,3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 1 миллион 170 муң кижи. Найысылалы — Грозный /379 муң чурттакчылыг/.

Эрткен чылын үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 101,4 хуу күүсеткен. 2597 миллион кубометр газты тыпкан, 48,7 муң кубометр тудуг ыяжын үндүр сөөрткен, 2989 миллион киловатт-шак электроэнергияны бүдүрген. 13,4 муң кезек трактор прицевин, 444 муң тонна цементини, 863 кезек насосту, 2212 кезек электрофотоаппараттарны, 56 миллион рубльдиң даараан кылыгларын, 1997 муң эжеш хом идиктерни, 5,2 муң тонна колбаса кылыгларын, 1066 тонна мал саржаан херглекчилерге берген.

Республиканың бүгү тарылга шөлү 451 муң га черни эзеп турар, ооң иштинде 148 муң га чер суггаттыг. Курунеге 146 муң тонна тарааны, 11 муң тонна тооруктү, 167 муң тонна чигир свёклазын, 8,2 муң тонна картофельди, 71 муң тонна виноградты болгаш чер ажылының өске-даа продукталарын саткан.

Автономнуг республиканың малының бажы мындыг: мыйыстыг бода мал 168 муң баш, ооң иштинде 56 муң баш инек бар, хаваннар — 122 муң,өшкү, хой — 623 муң, куштар — 2148 муң. Чылда ортумаа-биле бир инектен 1943 килограмм сүттү саап, бир хойдан 3,8 килограмм дүктү кыргып ап турар.

Сөөлгү чылдарда № 1 чымыг-биле ажылдаар электростанциязынга турбинаны, Ермолов элеваторда комбикорм цеги. Грозныйда амыдырал хандырылга бажыңы, 292 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү, 4,6 муң олуттуг ниити билиг школалары, 1740 орунныг школа назыны четпээн уруглар албан черлери болгаш өске-даа объектилер ажыглалда кирген.

Республикада ниити билиг школаларында 254 муң, дээди, ортумак өөредилге черлеринде 26,4 муң кижи өөренип турар.

Чечен-Ингушетияда 485 библиотека, 420 клуб албан черлери, 380 кинотургузуглары, 3 театр, филармония, 3 музей, циркирк бар.

Чоннуң кадыының камгалалында 2,9 муң эмчи, 8,2 муң ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары бараан болуп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Чугула үе-чада

⊙ **СОФИЯ.** Болгар коммунистерниң 800 муң ажыг кежигүннерлиг отрядының амыдыралында чугула үе-чада — Болгарияның Коммунистиг партиязының эге организацияларында отчёт-соңгулдалыг хуралдар эгелээн. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның кол сорулгазы — партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрери болгаш чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдеринче база чоннуң чаагай чоруун бедидеринче угланган партияның XII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чаа сорулгаларны тодаргайлаары болуп турар.

Партия организацияларының политиктиг, организакчы, идеологтуг ажылының дээштиин бедидер дугайында, партийжи бүгү ажылды бедик деңнелче көдүрер сорулгалар дугайында коммунистер тодаргай чугаалажып турар. Үткүштүр кылдынган пландарны долдур болгаш ажыр күүседир дээш демиселге коммунистерниң авангардчы ролюнуң, бүдүрүлгениң интенсификациязын калбартырынга, мурнакчы дуржулганы нептередиринге оларның киржилгезиниң айтырыглары — кичээнгейниң төвүнде.

Көдээ ажыл-агыйда электроника

⊙ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның күрүне ажыл-агыйларынга болгаш кооперативтеринге электрониканы калбаа-биле ажыглап турар. Амгы үениң саналга техниказын республиканың мурнакчы ажыл-агыйлары дүжүттү бедидеринге, мал ажылының хөгжүлдезинге, планнаашкынга болгаш энергия камналгазынга дээштиг кылдыр ажыглап турар.

Күш-ажыл курлавырларын болгаш хөреңгилерни камнаарынга электроника кайы хире дузалап турар дугайында Венгрияның Бекешчабта агроүлетпүр каттыжыышкынының специалистери тодаргай тайылбырны берип турар. Агроүлетпүр каттыжыышкынынга кирген ажыл-агыйлар боттарында бар техниканың, оон аргаларының, малдың баш санының мал чемнериниң курлавырларының тарып турар культураларының, херзиниң байдалының дугайында медээлерни электроннуг саналга машиналарынче дамчыдып турар. Мал болгаш чер ажылының ажыктыын бедидериниң, техника ажыглалын экижидериниң аргаларының дугайында айтырыгларны шиитпирлээринге электроннуг саналга машиналарының кылган түңнел саннары дузалап турар.

«Арыг-шевер фабрикалары»

⊙ **ПРАГА.** Бок өрттедир станцияларга ажыглаар тускай дериг-херекселдерниң комплектилерин Прагаының «ЧКД-Дукла» заводу амгы беш чылда Совет Эвилелинче чорудуп бээр. «Арыг-шевер фабрикаларын» Мурманск, Дона-Ростов, Киев болгаш Днепропетровск хоорайларга дерип тургузар. Чаа станцияларның дериг-херекселдери техника талазы-биле эң-не бедик шынарлыг болур. Станция бүрүзүнге элээн каш агрегаттар ажылдаар болгаш шак санында-ла 15 тонна бокту өрттедир.

Бокту чаа станцияларга өрттеткен түңнелинде энергияны болгаш чылыдылга энергиязын алыр, а станция бүрүзү хоорайның бүдүн районун чылыдылга-биле хандырып шыдаар.

«ЧКД-Дукла» завод — Прагаының эң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бок өрттедир, ооң энергия алыр талазы-биле станцияларны тургузарынга улуг дуржулганы завод шиңгээдип алган. Амгы үеде Сочиде, Харьковта, Севастопольда болгаш Пятигорскиде ажылдап турар станцияларга дериг-херекселдерни завод коллективи бүдүргеш, чорудуп берген. Ындыг дериг-херекселдерниң комплектилерин Герман Демократтыг Республикага болгаш Венгрияга база завод чорудуп берип турар. Ол чурттарның найысылалдарында — Берлин болгаш Будапешт хоорайларда бок өрттедир, ооң түңнелинде чылыдылга энергиязын бээр станциялар шагда-ла ажылдап эгелээн.

Пландан ажыр продукция

⊙ **БЕРЛИН.** Берлинниң шарикоподшипник бүдүрер Иозеф Орлопп аттыг заводунуң коллективи бо чылдың планын чедиишкинниг доозуп турар. Мурнакчы коллективтиң ажылчыннары бо чылдың эгезинден бээр 104 муң подшипниктерни пландан ажыр бүдүрген. Продукцияны пландан ажыр бүдүреринге немелде электроэнергияны болгаш материалдарны чарыгдаваан. 1982 чылда ССРЭ-ге чорудуп бээр продукцияны бүдүрер талазы-биле болуушкун хүлээлгелерин завод коллективи хуусаа бетинде база ажыр күүсеткен.

/СЭТА/.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

ГАВАНА. Совет дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң куба доозукчуларының эвилелиниң филиалдарын тургузар ажыл чедиишкинниг үргүлчүлеп турар. Ындыг филиалдар Кубаның 14 можуларының 9-унда тургустунган деп, ол организацияның удуртукчузу Арландо Перес Пердомо аңаа болган парлалга конференциязынга медеглээн. Куба улустуң ССРЭ-ниң 60 чылын демдеглээринге калбаа-биле белеткенииш турары ниитилелдиң организастыг ажылын экижидеринге дыка идигниг боор турарын ол чугаалаан.

УЛАН-БАТОР. Моолда аныяк салгакчыларның дугайында онза сагыш салып турар. Ооң херечизиниң бирээзи — чуртта уруглар садтарын, яслилерни, школаларны, интернаттарны болгаш уругларның өөренип, чурттаарын экижидер ужурлуг өске-даа тудугларны калбаа-биле кылып турары болур.

Бүгү улустуң ындыг сагыш салыышкынының тодаргай көргүзүү Кобдо аймактан көстүп турар. Ооң сумуларында болгаш төвү — Кобдо хоорайда сөөлгү үениң иштинде көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарынга хөй каъттыг общежитиени, Барыын Моолда эң баштайгы дээди өөредилге чери — педагогика институдунуң өөредилге база чурттаылга корпустарының долу комплексизин, уруглар комбинадын ажыглалга киирген.

ХАНОЙ. Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң аныяктар ортузунга идей-политиктиг ажыл дугайында шиитпирлерин амыдыралга күүседири-биле Хо Ши Минниң коммунистиг аныяктар эвилелиниң Төп комитединиң секретарьяды вьетнам комсомолдуң болгаш Хо Ши Мин аттыг пионер организациязының тоогузун өөрениринин талазы-биле чөвүлелди тургускан.

БРЮССЕЛЬ. Барыын Европаның аныяктарының аразында ажыл чок кижилерниң санының соксаал чокка өзүп турарындан «ниити сорттуң» хамаатыларының саны база-ла улам көвүдеп турар. Ажылдаар чер болгаш социал айтырыглар талазы-биле европейжи ниитилелдерниң комиссиязының кежигүнү Айвор Ричард ол дугайын чугаалаан. «Ниити рынок» чурттарының аныяктарының ужуражыышкынынга чүве чугаалап тургаш, ол амгы үеде Барыын Европада дыка хөй аныяк кижилерниң ажыл кылыр аргазының чок боор турарынга ханы хомудалын илереткен.

Ол ужуражыышкынга ЕЭП-ниң чурттарында 25 хар чедир назылыг аныяк оолдар болгаш кыстарның 20 хуузунуң ажыл чок боор турарын көргүскен сөөлгү статистика түңнелдерин чижекке киирген.

БОНН. «Аныяк демократтар» дээр аныяктар организациязының Бохумга болган онза федералдыг конференциязынга ооң делегаттары Христиан Демократтыг партиядан боттарының чарлып үнүп турарының дугайын медеглээннер. Улуг капиталдың эрге-ажыктарын камгалап турар ХДС/ХСС-тиң барыын бөлүү-биле эвилелдежи берген ол партияның удуртукчуларының политиктиг угланыышкынынга удурун илередири-биле ындыг шиитпир хүлээп алдынган. Христиан демократтарның удуртукчулары «партияның идеалдарындан өскерлип», канцлер Г. Кольдуң барыын үзелдиг чазаанга киржирин чөп, шээрежинкенин конференцияның медеглелинде чугаалап турар.

БАРЫЫН БЕРЛИН. Ооң университединиң Латин Америка факультеди моон-биле элээн каш хүннерниң иштинде «бүзээлеткен байдалда» туруп турар — мында лекцияларны болгаш семинарларны кызгаастаан, ол бажынче кирер ажыктыг студентилерниң таңныылдары хаап алган турар.

ХДС-ке баштаткан сенаттың улус чырдыышкынының болгаш дээди өөредилгени талазы-биле камналга хемчеглерин алганының соонда барыын-берлин хөй-ниитиниң бүгү кезектерин хаара туткан удурланыышкын шимчээшкининиң чүгле кара чаңгыс чижээ ол боор турар.

УКРАИН ССР. Дайынчы орден-хавыялардыг, халажылгада генерал-майор А. И. Олейников Волга эриинде шивээ-хоорай — Царицын болгаш Сталинградтың камгалалынга ийи катап киржир ужурга таварышкан.

Хамааты дайынның маадыры В. Думенконуң отрядының аъттыг кызыл шериин А. И. Олейников Волга чоогунуң ховуларынга дайылдажып тургаш, бүгү назыны шериг-биле холбажы бээрин билбейн турган. Ооң соонда, чээрби дөрт чыл эрткенде, 1942 чылдың күзүнүнде шериг академияларының доозукчузу подполковник А. И. Олейников Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларының эң аар-берге участоктарының бирээзи — Сталинградка дайылдажып турган.

А. И. Олейников душ боор, хөй-хөй чылдарның мурнунда Царицын чоогунда дайылдажып турган черинге Сталинградты камгалаар ужурга таварышкан.

А. И. Олейниковту фронтучу салым-хуу кайгамчыктыг шериг начальниктери — К. К. Рокоссовский, А. И. Родимцев, Р. Я. Малиновский, ол ышкаш шылгараңгай стратегтер — Г. К. Жуков, А. М. Василевский олар-биле кады дайылдажыр аргалыг болдурган.

Генерал-майор А. И. Олейниковтуң «Запорожьениң черлеринге төрүттүнген» деп сактыышкыннарлыг ному 1978 болгаш 1981 чылдарда ийи катап парлаттынып үнген. Ында хоочун генерал-майор бодунуң чаңгыс полкка турган эш-өөрүнүң дайынчы оруктарының дугайын чугаалап турар.

Генерал-майор А. И. Олейников бөгүнде чыскаалда болгаш дайын хоочуннар комитединиң Киев хоорайда секциязының идепкейлиг кежигүнү боор, бодунуң сактыышкыннарын уламчылап бижип турар.

ЧУРУКТА: халажылгада генерал-майор А. И. Олейников Киев хоорайның № 1 ПТУ-зунуң сургуулдарының аразында.

Н. ПОКИДЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАРЖЫ ХОЛГААРЛААШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Индияның иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлап, ол чурттуң чазааның хамаарышпас даштыкы политиктиг угланыышкынын өскертирин оралдажып турар. «Джан Юг» солуннуң айтып турары-биле алырга, Пенджаб, Джамму болгаш Кашмир соңгу-чөөн штаттарда база Индияның эвилелдешкен девискээрлеринде сандарадыкчы болгаш хоралакчы идегеттерниң оңчүкчөңгээлиг үүлгедиглеринден америк шивишкин ведомствозунуң кем-буруузу тодаргай көстүп турар. Херек кырында ТРЭ-ниң агентилери болуп турар АКШ-тың элчин чериниң элээн каш ажылдакчылары чурттуң янзы-бүрү булуңнарында хөделип турар экстремисчи бөлүглежиишкиннерниң Индияның национал чаңгыс эвин база девискээрниң бүрүн-бүдүн турарын үрээринче угланган ажыл-чорудулгазын аайлап таарыштырары-биле оларның хартаачылары-биле ужуражып турарының дугайында медээлер бар болуп турар. Республиканың соңгу-чөөн чүгүнге хоралакчы бөлүглежиишкиннерге дорт деткимчени көргүзүп турган ТРЭ-ниң агентилери Канвара биле Барутцаны эрткен чылын Индияның чазаа чурттан үндүр сывырар ужурга таварышкан деп, ол солун демдеглээн.

АНГОЛАНЫҢ ИЙИ ФРОНТУЗУ

Анголаның Чогаалчылар эвилелиниң секретариадының улуг эвес бажыны Май Бир шөлүнден — чеди чыл мурнунда Анголаның хамаарышпас чоруун чарлаан ол шөлден беш чүс метр хире черде туруп турар. Номнар-биле долдунган кабинетке эвилелдиң чиңгине секретары Антониу Кардозу сестерни онзалап' демдеглээн хевирлиг, бижээн чүүлдү авторучка-биле токкулатпышаан, чугаалап олур:

— Ангола чогаалчылар хосталгалыг демиселдиң мырыңай эгезинден тура-ла кезээде ооң киржикчизи болуп келген...

— Мону көрүңер даан — дээш, стол хааржаның иштинден Эвилелдиң кежигүннериниң даңзызын уштуп экелди. — Бистиң чогаалчыларывыстың болгаш шүлүкчүлеривистиң хөй нуруузу министерстволарда, албан черлеринде, бүдүрүлгелерде... ажылдап турар. Үзүктелиишкин-биле, хостуг шактарында бижиир ужурга таваржып турар, ынчаарга амгы үе-чада национал чаарты тургузуушкунга дорт болгаш боттуг киржирин бодувустуң эң чугула сорулгавыс деп санап турар бис...

Шөлдү куду баткаш, Луанданың эриинге баар. Боттарының чүъгүн дүжүрер зээлчээн манаан суднолорны ийи чыл мурнунда оон эвээш эвести көрүп болур турган. Ам порттуң ажылы шуудаан. Портчуларның каран кызыл күш-ажылы, а ол ышкаш субботта азы воскресенье хүннеринде ажылчыннарның, өөреникчилерниң, студентилерниң эки турачы дузаламчызы аңаа идигни берген. Кофе дүжүдүн азы чигир үнүжүп ажаап алырынга, школалар азы эмнелгелер тудуушкунунга эки турачыг күш-ажылы Ангола да чаңчыккан болуушкун апарган.

Национал чаарты тургузуушкун — амгы үеде аныяк республиканың эң чугула фронтузу, бир эвес чурттуң мурнуу чүгүнде дээрбечи халдаашкын эвес болза, оон чедиишкини улам-на улуг болур ийик.

Хамаарышпас чоруктуң чеди чылының дургузунда республикага чаңгыс-даа тайбың хүн туруп көрбээн. 1975 чылдан эгелээш, Мурнуу Африка Республиканың дайынзырактары чурттуң мурнуу чүк можуларының эвээш эвес ажыг-шүжүгнү көрген черлеринче катап-катап араатанзыы-биле халдап келген. Чылдагааны чүл? Хөгжүлдениң социалистиг оруун Анголаның шилип алганы, Африканың мурнуу чүгүнүң улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин интернационалчы ёзу-биле принциптиг деткип турары.

Ынчалзажок ангола улус бодунуң революстуг чаалап алыышкыннарын эрес-маадырлыы-биле, шиитпирлии-биле камгалап турар. Эрткен чылдың августа эгелээн, Анголаның мурнуу чүгүнге «хостуг зона» дээр чүвени тургузар сорулганы салган калбак хемчээлдиг «Протей» операциязы ангола чепсектиг күштерниң быжыг туруштуунуң болгаш маадырлыг удурланыышкынының ачызында, херек кырында буурап дүшкен деп, АУР-нуң камгалал министри Педру Мария Тоньи чоокта чаа демдеглээн. Расисчи шериглер Кунене можунуң чамдык районнарын эжелеп алган турза-даа, оларның планын үзе шаапкан. Улусчу армияның дайынчылары туруштарын быжыы-биле камгалавышаан, дайын чорудулгазын үргүлчүлеп турар.

Мурнуу Африка Республиканың Анголага удур чарлаваан дайыны чурттуң экономиказынга дыка улуг когаралды чедирип турар. Ынчангаш республика курлавырларының дыка кезээн чурттуң камгалалынга, юарчы дайынзырактарның болгаш контрреволюстуг бөлүк УНИТА-да оларның чалчаларының дээрбечи халдаашкыннарындан камгалап чонга дузаламчы көргүзеринге үндүрер ужурга таваржып турар.

Ындыг берге байдалдар турза-даа ангола улус бодунуң шилип алганы, чүс-чүс чылдарның хожудангай чоруундан чуртту адырар, улус ажыл-агыйын хөгжүдер, а аңаа үндезилээш, ажылчы чоннуң чаагай амыдыралын көдүрерин хандырар орук-биле хажык чок чорууруп үргүлчүлеп турар

Чуртта ам-даа бергелер хөй, ынчалзажок оларның хөй-хөвүн өзүлдениң бергелеринге хамаарыштырып болур. Чижээ, сөөлгү үеде школа оран-савазы (хамаарышпас чоруктуң чылдарының дургузунда чүс-чүс чаа школаларны туткан-даа болза), студентилерниң ниити чуртталга черлери, башкы кадрлар чедишпес болуп турар. Республика улус өөредилгезиниң талазы-биле бурунгаар кашчаар-даа аажок улуг базымны кылганын барымдаалап көөр болза, үстүнде айтырыгларның ужуру билдингир апаар. Школаларның өөреникчилериниң саны 1973 чылга деңнээрге, 1982 чылда дөрт катап көвүдээн. Луанда университединде үш муң хире студентилер санаттынып турар, чоокку беш чылда ол сан ийи катап көвүдээр. Чеди чыл дургузунда 700 муң хире анголалар үжүк-бижик билбес дүмбей оруктан адырылган, а 800 муң ажыг кижи үжүк-бижиктиң үндезиннерин шиңгээдип алырын үргүлчүлеп турар.

Он-он чаа автобустары найысылалдың кудумчуларынга көрүп болур чүс-чүс чаа машиналар чурттуң оруктарында чорупп турар. Национал авиакомпания ТААГ найысылалды республиканың бүгү-ле эң улуг хоорайлары-биле, а ол ышкаш Париж, Гавана, Рим, Москва-биле доңгаамал харылзаштырып турар. Далайлап сөөртүлгелерниң хемчээли-даа өзүп турар. А республикада транспорт дээрге, 1975—1976 чылдарда даштыкы чепсектиг интервенциядан эң-не улуу-биле качыгдаан экономиканың ындыг адыры болуп турар.

Колонизаторларның үптеп апарган үлетпүр бүдүрүлгелери катап ажыглалда кирген болгаш үлетпүр продукциязын берип турар. 1981 чылда күрүне бүдүрүлгелериниң үндүрген продукциязының улуг хуузу аар үлетпүрге бүдүрүүшкүннүң ниити хемчээлиниң 63 ажыг хуузу база аъш-чем үлетпүрүнге — 80 хуу болган.

Бөгүн күражыл-агыйлар көдээ ажыл-агыйда шиитпирлиг рольду ойнап турар, олар ристиң, кофениң, хөвенниң, сизальдиң, тарымал тооруктуң, кат-чимистиң хөй кезиин бүдүрүп турар.

Көдээ ажыл-агыйны чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң үндезини кылдыр көргеш, МПЛА — Күш-ажыл партиязы көдээге кооператив шимчээшкининге онза кичээнгейни салып турар. Ол шимчээшкин ам безин чедиишкиннерлиг апарган, тараачыннар кооперативке болгаш тараачыннар ассоциациязынга күзелдии-биле кирип турар чорук ол дугайын херечилеп турар. Ынчалзажок шиитпирлеттинмээн айтырыглар-даа бар. Кооперастаашкын талазы-биле национал конференцияга ол айтырыгларны чугаалажып көрген, көдээниң чурттакчыларының болгаш ол ышкаш балыкчыларның база үс-тывышчыларының ортузунга кооператив шимчээшкинин улам ыңай быжыглаарының оруктарын ук конференция тодараткан.

Луандадан ырак эвесте Какуаку суурда балык тударының «Киламба Киаши» дээр кооперативин соңуурган көрген мен. Чуртта ол баштайгы балыкчы кооперативи эстон балыкчы колхозтуң балыкчыларының белекке берген дөрт траулеринге үндезилеп, беш чыл мурнунда тургускан. Ам каттыжыышкын быжыга берген. Бенгела, Кваңза-Сут болгаш Намибе можуларга балыкчылар кооперативтерин тургузаарда, ооң дуржулгазын барымдаалап көрген.

«Киламба Киаши» кооперативте совет специалистерниң ажылы — национал экономиканы, кадык камгалалын, өөредилгени, культураны көдүрериниң талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге ангола улуска Совет Эвилелиниң көргүзүп турар деткимчезиниң хөй-хөй чижектериниң чүгле чаңгызы-дыр. «Салым-чол ужурундан төрелдежир, шилилге ужурундан — оңнүктежир» деп ангола үлегер-чугаа бар. Улусчу Ангола ССРЭ, Куба болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралдын харылзааларын база кады ажыладжылганы хөгжүтпүшаан, ол шилилгени шагда-ла кылган. Бодунун шилип алганы социалистиг угланыышкынның оруу-биле чедиишкинниг чорууруунуң магадылалын ангола улус ол найыралдан көрүп турар.

В. ДМИТРЕНКО.
ПМА-ның тускай корр.
Луанда.

УТБХ-НИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Улус төлээлекчилериниң Бүгү-Кыдат Хуралының ында боор турар 5-ки сессиязынга КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжао Цзыян алдыгы беш чыл (1981—1985 чылдар) планының дугайында илеткел кылган.

Илеткелчи ол үе иштинде «чурттуң экономиказын таарыштырарынче, чаартырынче, чурумчударынче болгаш нептередиринче угланган политиканы уламчылаары негерүнген» — деп, медеглээн. — Ол сорулга-биле күрүне бюджединиң улам-на балансылаттынар чоруун» чедип алыры-биле «эрткен үеден арткан» янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлээр дээш күжениишкинни кылыр апаар».

Алдыгы беш чыл планында сөөлгү 28 чылдың нергүзүглери-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң темпизин элээн кудуладыры айыттынган, ол чорук «национал экономиканы эде тургузарының» сорулгаларының нарыны-биле холбашкан.

Айтырыңар, харыылап берээл

ПЕНСИЯ ТЫПСЫР БЕ?

Ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдап тургаш, оза-ондакка, аарыг-аржыкка таварышкаш, карааның бирээзин чидиргенде, ооң-биле чергелештир механизаторлаар, тудуг материалдары белеткээр ажылдарга ажылдаар аргазы чок апарганда ындыг кижиге күрүнениң пенсиязын тыпсыр бе? Районнуң социал хандырылга килдистериниң чанында караа четпестер ниитилелиниң тускай организациязы ажылдап турар болгай. Ол организацияның учёдунга бир караа четпес кижи кирип болур бе?

Т. Очур-оол.
Улуг-Хем район.

Күш-ажыл хоойлузунуң № 157 база 159 түүлдерин барымдаалааш, бир эвес ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдап тургаш, оза-ондакка аарыг-аржыкка таварышкаш, карааның бирээзин чидиргенде, ону ооң ажылдаар чериниң баштаар чери болгаш профэвилел организациязы бодунуң эртем-билииниң талазы-биле ооң кадыкшылының байдалы-биле ажылдаар аргазын каш хуу чидиргенин тывары-биле экспертиза чорудар ужурлуг. Бир эвес ажылчын кижи бодунуң эртемиинң талазы-биле ынча хуу чидирген, а ниити ажылга ажылдап шыдаары-биле чидирбээн деп түңнелди үндүрер болза, ону барымдаалап пенсия тыпсып болур. Ол түңнелди чүгле ол комиссия (ВТЭК) бээр эргелиг. Ол комиссия ажылдап шыдаар талазы-биле каш хуузун чидиргенин, аарыг болгаш оза-ондак талазы-биле каш дугаар бөлүкке хамааржырын, инвалид апарганының чылдагаанын тодарадыр. Ол ышкаш караа четпестер ниитилелиниң учёдунга тургузар бе азы тургуспас бе деп чүвени база-ла ол комиссияның түңнелин барымдаалап тургаш, шиитпирлээри көрдүнген. Бир дугаар бөлүкке бир караан чидиргеш, ийиги бөлүкке караа баксыраан чүгле 3 хуу көрүп болур кижилер хамааржыр, ийи дугаар бөлүкке бир караан чидиргеш, өске караа-биле чүгле 6 хуу көөрлер хамааржыр, а үшкү бөлүкке бир караан чидиргеш, ийи дугаар караа-биле чүгле 8 хуу көөрлер хамааржыр. Ынчангаш комиссия (ВТЭК) ындыг инвалид кижи кандыг ажылга кандыг байдалдарга ажылдаарын тодарадыр ужурлуг.

КАШ ЯНЗЫ ХЕВИРЛЕРГЕ ТЫПСЫРЫЛ?

Колхозчу кижиниң пенсиязын каш янзы хевирлерге тыпсырыл? А колхозка үргүлчү бригадирлеп, ферма эргелекчилеп база өске-даа удуртур ажылдарга турган кижиниң пенсиязын кандыг янзылыг тыпсырыл?

И. САНДЫЫ.
Кызыл район.

Колхозчу кижи назылап-кырааанда, аарыг-аржыкка таваржып инвалид апарганда база азырадыкчызын чидиргенде пенсияны алыр эргелиг. Бо үш байдалда колхозчу кижиниң алыр пенсиязының хевирлери мындыг: колхоз бүдүрүлгезинге бригадирлеп азы ферма эргелекчилеп чораан кижилерге колхозчулар-биле дөмей пенсияны тыпсыр. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1964 чылдың июль айның 20-де хүлээп алганы 622 дугаарлыг доктаалын барымдаалап колхозчуларга, тускай эртемниглерге, кол бухгалтерлерге база механизаторларга пенсияны тыпсырын көрген, аңаа немей ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1972 чылдың август 3-те хүлээп алганы ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш оларның өг-бүлезинге пенсияны тыпсырының болгаш канчаар төлеп бээриниң дугайында дүрүмнү база барымдаалап, ооң нормачижээн удуртулга болдуруп турар.

Амгы үеде Тывада колхозтарны совхозтар кылдыр шилчиткенин барымдаалааш, пенсияны тыпсырда колхозка ажылдап турган стажтарны күрүне черинге ажылдап турган кылдыр санааш, ажылчыннарга, албан-хаакчыларга канчаар төлеп бээриниң дугайында дүрүмнү барымдаалап төлеп бээр ужурлуг.

ЫНДЫГ ДҮРҮМ БАЗА БАР БЕ?

Бистиң бичии уруувус 1981 чылдың ноябрь 18-те төрүттүнген. Күрүнениң чаш уруглардыг өнерге дузаламчы кылдыр бадылааны 50 рубльди бо хүннерге чедир албаан бис. Оон аңгыда совхоз дирекциязы, ажылчын комитеди, кол бухгалтер ол акшаны алды айдан эгелеп санап бээр деп шиитпир үндүрген. Бис билдириишкинни алды айда киирген бис. Билдириишкин киирген хүнүнден эгелеп санап бээр бис дээр. Арткан алды айны санап бербес дээр. Билдириишкин озалдаан дээш ынчаар санап болур бе? Ындыг дүрүм база бар бе?

Р. ДОСПАН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Чаш уругну ажаап-карактаарының талазы-биле көрдүнген күрүнениң дузаламчы пособиезин не мижиге тыпсырда, дараазында чүүлдү барымдаалаар ужурлуг. Ие кижиниң ниити ажыл стажы бир чылдан эвээш эвес болур болгаш чаш уруг бир харчеткиже чедир алыр. Бар эвес бир чылдан эвээш ниити ажыл стажтыг бөлзуңарза, ол дузаламчы пособие 50 рубльди 1981 чылдың ноябрь 18-тен эгелээш 1982 чылдың ноябрь 18-ке чедир ап болур силер. Совхозтуң профэвилел комитединиң чүгле билдириишкин киирген хүнүнден эгелеп санап бээр деп турары хоойлу-дүрүмге дүүшпес. Ону ол-ла комитеттиң социал хандырылга комиссиязы төлеп бээр деп шиитпирлээрге ап аар. Ол шиитпирни үндүрерде, совхоз дирекциязының чаш уругну ажаарынга шөлээни тыпсып берген деп дужаалды удуртулга болдурар ужурлуг. Совхозтуң профкомунуң 10 кижиниң билдириишкинин хары утла чыып алгаш, бадылаар бис деп турары шын эвес. Шиитпирин шын эвес деп санаар болза, бо айтырыг талазы-биле райкүүскомга хомудал киирип болур.

М. ЧОДУП.
Тыва АССР-ниң прокурорунуң улуг дузалакчызы.

ШЫН

— Демин кел чоруй даг кырынга чыт база билдинмес, ынчаан салгын бисче хап турган. Дөө ол доора кара өзен куду ыт база сезиг ап турар, уваа, кандаай чоор?! Ол өзенниң бажын хевээш, чыт артындан кээп өзенни кедеп көрээл, оол — деп улуг аңчы сүмелээн.

Шынап-ла ыраандан долганып чораш, өзенниң ындыы эриин кедеп, оожум сывыладыр базып олурда, ирениң чаа изи бо чыткан. Калдаракдаа баг бажында халып, шурап-ла эгелээн.

— Ийет, ире мында шала куду, бо өзең иштинде хептиг-дир! — деп, улуг аңчы шуут-ла чугаалаарга, Мишаның арны безин изиш дээн.

Аңчылар дораан-на өзенниң кадыр эриниң кыры-биле чүс метр хире бурунгаарлап кээр орта, ире-даа хөректенип-ле үнген.

— Ам-на билдиндиң, аза! Бо ирең мында үн баскан-дыр, оол. Чылыгда-ла өлүргеш, чыдыдыр хөөп алган, ам оозун уштуп чип чыдар эр-дир ийин оң, далашпа. Үвүн баскан ире черле кижиден корт пас, оозун харамнангаш, кижиже шуут-ла халдаар боор чүме. Ам бис мөөн дедирлеңир бодавас, кортук чүмелер болур бис. Ам чоокшулап баар, ол-ла. Дедир исче сагынган-даа херээ чок!

Ол аразында Михаилдың та кортканы, та эжиниң сөзүнге эрессингени ол:

— Хуваевич, Калдаракты сала каапталын бе, барып ээре берзин — дээн.

Улуг аңчы турган:

— Ынчап болбас,ирениң салымын ам Калдарак эвес, бо карабин шыдаар. Калдарак ире ижээни ээрип өөренген дидим ыт, ынчалза-даа ам удаада ире үвүнүң чанынга барып, ооң-биле хүрешкеш, анаа чуура туттуруп каап болур. Бир эмес ире десее, ам соонче сала каап тар сен, чоок черге маңнадыр боолаар бис — деп таваар чугаалаан.

Аңчылар өзен эриин кудулап, ирежe улам чоокшулап кээрге, ам чер оргуланып келген. Ол аңчыларга таарымча чок апарган.

Адыг-даа кулак уюк кылдыр алгырып-кышкырып, ыяштарны сып шаап турда, аңчы бир каш халааш, улаштыр маңнап беженн метр хире чоокшулап кээп, улуг шиви артынга чаштып, боозунуң танаан ажыткаш, белеткенип туруп алган.

— Калдаракты салба, Миша, эки ээрзин, думчуунуң буруңдуун уштуп каавыт! — деп дыңзыг үн-биле дужааган.

Ол аразында ире улам чоок шаап келгеш, улуг бөлүк дааны дөзүндеи оора соккаш, солагай холу-биле аңчыже шывадапкаш, ооң соонда база бир бутка туруп чорда, Тевер аңчы ирениң ийи хол аразы төш кудуруунче ылап дээп шыгаап чоруй-ла, мажыны базып дүжүрген. Артында Мишаның багай сыгыр октуу база-ла «тог» дээн.

Миша ол-ла боозу-биле хоюзен турар аразында күжүр Калдараан ушта тырткаш, баан сөөртпүшаан, ирениң кырында-ла барган — ооң хыл дорзуун сегирип алгаш сиигилептер орта, кылыктанган балыг ире алгырыптарга, оран-делегей оңгаар-дескээр чаңгыланы берген ышкаш болган.

Балыгланган ире бир дедирлени хонгаш, ытты холу-биле ап октапкаш, аңчыже солагай холун харбайып алган бутка туруп кээр орта, күжүр Теверниң далаш чокка шыгаагаш, ирениң тас колдуунче кирип салыпкан. Карабинниң үнү өзен кедезинде турган чаңгыланган.

Ире оожурган, ол-ла черинге аң болу берген. Калдарак сиртин сирбейтиткен, ырланып, чыдыырган чоруй, ооң думчуун чылгап эгелээн.

Михаил чүгүрүп чедип келгеш, та өөрээни ол, та кортканы ол.

— Бо-ла Тевер Хуваевич деп чүве ирэге чиртип каггы дег, аза-ла эр-дирем бо! — деп, эжинче чымчадыр көрүп алган, бөргү-биле арнының дерин чоткан турган.

Даялаткан ээштиң күжү-даа шала хирелиг. «Топ чаа» илиг-даа четпес, таваңгайлары шаараш, дүлүм-даа болбас чүве болган.

— Арган дээш калчаарыл ам, таңды кежиин четтиргейле — дээш, Тевер аңчы бижектерин шалып эгелей берген.

Адыгны сөөп, буауп тура Тевер Хуваевич иштинде:

— «Кыштаар дээн бажыңын хая баарында пөштер дөзүнге кылып алгаш, үе чылыг турда, өлүргеш, базып, черге чыдыдыр хөөп алган үвүн эки тоттур, семиртир чип алыр, оон соонда кылаштап, апрель айга чедир улуг уйгузун удуп эрттирип алыр деп бодаан чааштты мынчаар өлүргеш, чиг-каадар кижи база хүртүп-не аза-дырам болду! Шынап-ла кижи чер чүмезинге «дайзын» деп мындаа-ла оларга соодажып олурганывыс кайы хире-дир чээ! Ындыг болза-даа бо эрткен чайын аалдын хөй инилерин базып чээн ирелерниң бирээзи сен-не боор сен» — деп, Тевер Хуваевич олчазынга чоргаарланып турган.

М. МЕНДУМЕ.

(Төнчүзү. Эгези № 222, 225, 275, 276 «Шында»).

ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Тыва АССР-ниң ыраажылар ниитилелиниң конференциязы эрткен. Ыраажылар ниитилелиниң чорудуп турар ажылының дугайында ооң баштаар чериниң даргазы А. Пановтуң илеткелин дыңнаан.

Сөөлгү чылдарда Тыва ыраажылар ниитилели элээн ажылдарны организастап кылган. Амгы үеде республиканың девискээринде албан организацияларда нийти ыры коллективтеринде 4 муң ажыт кижи киржип турар. Оларның репертуарында совет композиторларның болгаш орус, тыва улустуң ырлары кирип турар. Хогжүм үделгези чок чогаалдарны хөйү-биле күүседир апарганы ыры коллективтериниң мергежилиниң өскенин көргүзүп турар. Эмнелге ажылдакчыларының бо чылын болган республика көрүлдезинге элээн хөй ырларны капелла (үделге чокка) күүсеткен. Маңаа республика эмнелгезиниң (удуртукчузу Алла Саратовкина), респсих эмнелгениң (удуртукчузу Юрий Черников), Улуг-Хем район эмнелгезиниң (удуртукчузу Илья Мохов), Чөөн-Хемчик район эмнелгезиниң (удуртукчузу Биче-оол Ондар) нийти ыры коллективтери база хамааржыр. Ол ышкаш Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» ырытанцының улусчу ансамбли, Кызыл хоорайның ыры-танцы ансамбли, Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалында нийти ыры коллективтери идейлиг утказының бедик, янзы-бүрү хевирлиг ыры чогаалдарын күүседип келгеннер.

Күүседикчи шынарның өзүлдезин школачыларның чыл бүрүде болур часкы көрүлдезинден көрүп болур. Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыгның № 1 школазының, Чөөн-Хемчик районда Чадааннын № 1 школазының, Кызылдың № 1, 7 школаларының нийти ырыларын демдеглеп болур.

Тыва музыка культуразының сайзырап турар үезинде тыва композиторларының нийти ырыга бижээн чогаалдары ыраажылар ниитилелиниң репертуарында доктаамал кирип турар. Алексей Чыргал-оол, Ростислав Кенденбильдин нийти ырлары күүседикчилерни-даа, дыңнакчыларны-даа сонуургадыр.

Ыры чогаалдарын сайзырадып нептередиринге ыраажылар ниитилели бо чылын элээн хемчеглерни алгылаан. Бо чылын февральда республика школаларының ыры башкыларының конференциязы элээн улуг ужур-дузалыг болган. Профоблчөвүлел болгаш Кызыл хооркүускомнуң культура килдизи-биле кады майда «Нийти ыры байырлалын», а июньда патриоттуг ырларның республика көрүлдезин организастаан.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу-биле кады ыраажылар ниитилели лекция-концерттерни организастап турар. Каа-Хем районнуң Суг-Бажы суурга, Мөңгүн-Тайга районнуң төвүнге, Кызылдың школа-интернатка, Кызылдың уран чүүл училищезинге «Тыва улустуң музыка фольклору» деп лекция-концертти Саая Бюрбе кылган. Культура министерствозунуң лектору Ирина Дрызина «Тыва композиторларның чогаалдары» болгаш «Мөңгеле аныяк вальс» деп темалыг лекцияларны хоорайның школаларынга, садыг-кооператив училищезинге болгаш профтехучилищелерге чоруткан.

Бо чылын республиканың ыраажылар ниитилели «Партия — Ленинниң алдары», «Пионерниң чүс эки ырлары», «Аныяк планеталар» болгаш тыва дылга «Уруглар ырларының чыындызы» деп номнарны ыры коллективтеринге тараткан.

Ук ниитилелдиң районнарда салбырлары ам-даа чогуур негелдеге чедир ажылдавайн, харын-даа Бии-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарда көдээ ажыл-ишчилерге культура-массалыг ажылды кончуг кошкак чорудуп турар.

Р. БАЛДАН.

Бистиң башкыларывыс

ЧҮТКҮЛ-БИЛЕ ЧҮГЛЕНГЕН

Барлык суурнуң ол-бо кудумчуларында бажыңнарже бар чоруур чиик кылаштыг, ортумак сынныг, херээжен кижини шупту таныыр. Ажыл соонда кежээлерде-даа бажыңнарга бо-ла кээр. Чазык топтуг хүлүмзүреп чоруур. Ол бажыңнарга баргаш, ада-иелер-биле уругларының дугайында чугаалажыр. Оон Кызыл-Мажалык суурнуң школаларынга болгаш районга бо-ла көрүп болур. Ол болза Барлык ортумак школазының башкызы Валентина Седиповна Шурук-тур.

Валентина Седиповна — тыва дыл болгаш литература башкызы. Ооң эрттирип турар кичээлдери солун болгаш ханы утказыг. Кандыг-даа кичээл өөредилге номнары-биле кызыгаарлаттынмас. Көргүзүг материалдары болгаш немелде номнар, чуруктар. Ооң сөс, чугаа бүрүзү ханы утказыг.

Башкылаары-биле чергелештир, ол ада-иелер ортузунга хөй ажылды кылып турар.

— Ада-иелер-биле быжыг харылзаа тургузуп, оларны педагогиканың, психологияның кол-кол айтырыглары-биле таныштырары өөредилге-кижизидилгеге дузалаар — деп, ол чугаалаар.

Суурга ада-ие хуралдарынга В. С. Шурук солун илеткелдер болгаш лекцияларны бо-ла кылыр. Чүгле ада-иелерге эвес, чурттакчы чон ортузунга хөй-нийти ажылдарынга ол идепкейлиг-биле киржип турар. Район болгаш көдээ Совет депутадынга каш удаа соңгудуп келген. Чоннуң культуразын көдүрер дээш өске эш-өөрү-биле кады организакчы ажылдарны чорудуп турар. Сөөлгү каш чылды улай Валентина Седиповна суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы болуп база ажылдап турар. Өг-бүлеге хамаарышкан лекция, беседаларны, көрүлделерни болгаш херээжен чонга хамаарышкан оларның кылганы делгелгелерин база организастажып келген.

Башкылап турар эртемнинге хамаарыштыр кандыг-даа башкы бодунуң билиин бүгү талазы-биле бедидер хүлээгелиг. Валентина Седиповна башкыларның билиг бедидер курстарындан черле чыда калбас. Районга, республикага дыл болгаш методиктиг айтырыглар талазы-биле каттыжышкыннарга, хуралдарга идепкейлиг-биле киржип, бодунуң санал-оналын бээр.

Бир катап кичээл аразында чапсарда класстан үнүп келиримге, Валентина Седиповна коридорда кылаштап тур. Ол бистиң школаның дуржулгалыг башкыларының бирээзиниң кичээлинге олуржур дээш келген болду. Бодунуң хостуг үезинде 3—4 километр черден чедип келир. Эштериниң кичээлдеринге олурушкаш, бодунуң билип алган чүүлдерин болгаш эскерген бодунуң саналдарын дораан чугаалап бээр.

Валентина Седиповнаның ажы-чаңының бир онзагайы — ооң уругларга онза ынак болгаш оларның өөредилгези дээш дыка сагыш салып чоруур. Ажы-төлүнүң өөредилгези, кижизидилгезин дээш ада-иелер харыысалгалыг болурунче улуг кичээнгей салып чоруур.

Р. ЧУДАК, башкы.

ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналының лауреаттары

Нефтичи АНАС ГАЛИЕВ

Татарияның алдарлыг нефтичизи, «Татарнефть» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Лениногорскнефть» эргелелиниң нефть-газ тывыкчыларының бригадири А. З. Галеевка күш-ажылчы шылгаралдай чедиишкиннерни, иштики курлавырларны тыпкаш, ажыглаарынга үндезилээш, ажылдың ажыктыг чоруун, улуг техник-экономиктиг көргүзүглерни чедип алырынга идиги кылганы дээш ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналын тывыскан.

Анас Закировичиниң удурткан бригадазы республикада бир-ле дугаарында хөй скважиналарга ажылдаар аргаже шилчээн. Оогу беш чылда пландан ажыр тос муң тонна ажыг нефтини казып тыпкан. Бир скважина-суургага-ла ажылчын күжүн чарыгдаарының нийти хемчээли эргелелдиң өске бригадаларындан эвээш боор турар.

А. З. Галеевтиң бүдүрүлгеге ажыглаан үжен чаартыкчы саналдарындан чылдала он беш муң рубль экономиктиг ажыкты ап турар. Ооң саналын ёзугаар нефть мөөңнээр пунктуну автоматтарның дузазы-биле ажылдаарынче шилчиткен.

ЧУРУКТА: «Лениногорскнефть» эргелелиниң кол инженери Д. К. Шаповалов (ортузунда) болгаш ооң кады ажылдап турар эштери бригадир А. З. Галеевке (солагай талазында) байыр чедирип турлар.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

ХАТЧЫЛ ЧЕРДЕ

Чазын чүве-дир. Шагаандай ашак Даштыг-Тей баарындан чер хонган инектерин тып алгаш, Хая-Баарында аалынче сүрүп чоруй барган. Сарыг-Бел бажынга чорда, дааш эвес дааш үнген. Чүү болу берди деп бодааш, хая көрүп келирге, кызыл-сарыг доозун-довуракты дээр шаар үндүрбүшаан, Хемчик унунуң дааш-шимээнин доюлдурган улуг хат Бай-Талдан кел чораан. Ашак дүрген-не аал чедеринче далажып, инектерин сывыртааш чорупкан. Хат шапкынчызын чай алындырбайн чеде хонуп келген. Ол дыңзыза-дыңзыза, аът кырында кижини ооргазындан бурунгаар чүткүдү шаап турар апарган. Шагаандай быжыглапып эгелээн. Солагай холу-биле ээриниң артыы бажындан туттунгаш, оң холунга муңгаш-дыны-биле узун-дыннын каттай туткаш, хаттың аайы-биле үзейнпкен. Аъды ала-чайгаар бурунгаар аскымнап, күштүг хаттың кагарынга даваннарын чүгле солуй каап четтигип чораан. Кырынче аът шурай бээриндеи девидээн. Доозун-довурак аразында маңнашкан инектерниң алгы-кышкызы дендээн.

Хеңертен ында-мында чүвелер кизирт-кизирт дээй ышкаш болган соонда, бодаңыр-даа чай чок. Ашак ээри-биле кады аъдының бир талазынче караш дээн. Кырында кижи хадый бээрге алыс оглаа аът чүү боор, дывылай аарак мурнунда инектерин хөме тавараш, ыңай болган. Оон хойдуккан инектер козурт-казырт кылдыр бот-боттарынга үскүлешпишаан, олбо талаларынче тоо быдарай берген.

Шагаандай ашак миннип келирге, черде чыткан. Хат аяскан. Аъды-даа, инектери-даа чок. Арты-иштинден довурак хөме өвээланы берген — аары-ла аажок боор-тур. Чоорту шимчени туруп келген. Мун-не бертинип-бежелбээн — кадык. Чыткан ээрин көрүп каан. Шагаандай ашак оон туруп келгеш, ээриң чүктээш аалынче углай базыпкан.

А тус черниң чурттакчылары агаар-бойдустуң ындыг байдалынга пат чаңчыккан. Малчыннар күзег, чазагларынга көжүп чеде бергеш, өглерин иштинден баганалааш кырындан базырып өртеп алыр. Кым-бир кижи аъттыг-хөлдүг чоруур дээнде колун-чирмин шагда-ла көрүп магадылап алган турар. Биеэги Шагаандай ашак ышкаш аъдындан хатка андара шаптырыпса тоол-домакка киргей-ле деп кым-даа кичээнир. Бай-Тал хатчыл-даа бол, онза чер. Чылдың кайы-даа ээлчээнде магадап ханмас каас-чараш бойдус чурумалдыг, аң-меңниг, балык-байлацныг оран. Кыш, чай чок ырлап бадып чыдар Хемчик хемниң оң, солагай талаларында аржаан сугларның кайызын ол дээр!

Бай-Талдың Шивилиг аржаанын найыралдың одаа дижип чоннуң адай бергени таварылга эвес. Маңаа чүгле Тыва иштинден эвес, харын Төрээн чуртувустуң өске-даа край, областарындан, хоорайларындан янзы-бүрү национарлың муң-муң кижилери чылдың-на кээп, кадыын экижидипшаан, бот-боттарын билчип, найыралдажып, өөрүшкү-маңнайлыг чаныш чоруптар.

А «Бай-Тал» совхоз дээрге, чүгле районда эвес, харын республикада бай, шыырак ажыл-агыйларының бирээзи. Ында ангор өшкүлерни, сарлыктарны хөйү-биле өстүрүп турарын чугаалаарга-ла, бай малчын совхоз-тур дээрзин билдине бээр. Ооң ажыл-ишчилери эвилең-ээлдек, хүндүлээчел, чаагай сеткилдиг кижилер.

Ынчангаш бистиң хатчыл Бай-Талывыстың хадынга кактырып, аржаанынга чунуп, ажыл-ишчи чону-биле таныжып, аяк шайны ижип келиринерни күзелдиивис-биле чалаар бис.

Б. БАРБА.

«ЖИГУЛИЛЕРНИҢ» КУБОГУ

ЛОНДОН. (СЭТА). «Ломбард роял ауто клаб ралли» деп чиик автомобильдер чарыжынга совет «Жигулилер» башкарган экипажтар ийи чыл улаштыр бирги шаңналды чаалап алганнар.

Волганың автозаводунга үндүргени, бо автомобильдер «Ауди», «Форд», «Тойота» дээн ышкаш ат-сураглыг даштыкы фирмаларның автомобильдеринден шынар талазы-биле ашкан.

Бо чылгы улуг маргылдааның маршрудy кончуг берге болгаш нарын болган. Барык-ла 3 муң километр орук Уэльстиң, Шотландияның болгаш Англияның аргаларлыг болгаш дагларлыг черлерин таварып эрткен. Ында 716 километр орукта эң дүрген чоруур 69 участоктар бар.

Ук маргылдаага киришкен 149 автомобильдерниң чартыындан-даа эвээжи финишке келген.

ЧАДАГ-ТЕРГЕ

Чадаг-терге спортунуң «Алдын пальма бүрүзү» деп делегей шаңналын Парижке Куйбышев чурттуг спортчу Иван Мишенкога тывыскан.

Ол чылдың улуг маргылдааларынга киришкеш аң хөй санны ап, Францияга болгаш Италияга эрткилээн чарыштарның шаңналдарын база чаалап алган. Ийиги черде ГДР-ден Бернд Дроган, үшкүзүнде — Колумбиядан Кристобаль Перес. Эң эки он спортчуларының санынга Горькийден — Юрий Баринов, Куйбышевтен — Анатолий Яркин олар база киргеннер.

«Алдын пальма бүрүзү» деп шаңналды олимпий оюннарының чемпиону Сергей Сухорученковка ийи катап тывыскан.

ХҮРЕШ

Совет атлеттер түңнел оюннарга Венгрияның чыынды командазын тиилээш, классиктиг хүрешке үш катап делегей кубогун чаалап алганнар.

Совет команданың составынга олимпий чемпионнары Жаксалык Ушкемпиров, Вахтанг Благидзе, делегей чемпиону Геннадий Ермилов, делегей чемпионадының тиилекчизи Василий Фомин, Игорь Каныгин, Европа чемпионадының тиилекчизи Евгений Каныгин, Европа чемпионадының тиилекчизи Евгений Артюхин, Александр Литвинов, Владимир Арсеньев, Аслан Жанимов, Сергей Голубович олар хүрешкеннер.

Суд залындан

ХЕРЕККЕ АЛБАЙН ТУРА

Николай Иванович Галичев 1934 чылда төрүттүнген. Эртеми — беш класс дооскан. Чурттап турган чери — Кызыл хоорай. Мооң мурнунда хулиган херек дээш ийи удаа хосталгазын казыдып шииттирип чораан. Н. Галичев оон база түңнел үндүрбээн. Сөөлгү ийи чыл иштинде ажыл кылбайн, арагалап чоруп турган. Күш-ажыл-эмнелге профилакторийинге ийи чыл эмнедири-биле чоруткан. Ортa ажылдавышаан эмнедип тургаш, ажылдап алган акшазы догере арагага барган.

Милиция органнары ажылга кирип алырын аңаа каш-даа удаа сагындырып турган а Галичев ону херекке албайн келген. Ынчап чоруп тура, кадайынга хол дээп эттээш, Алтайже дезипкен. Милиция органнары ону үр болбайн тудуп алган. Бо бүгү ону суд сандайынга эккелген.

Кызыл хоорайның улус суду Н. И. Галичевтиң херээн сайгарып көргеш, алкоголизмден албадал-биле эмнетиишаан, шыңгыы чурумнуг күш-ажыл колониязынга бир чыл хуусаалыг хосталгазын казып шииткен.

Б. БОРИСОВ.

АКША-БАРААН ЛОТЕРЕЯЗЫ

1982 чылдың декабрь 29—30 хүннерде акша-бараан лотереязының немелде (чаа чыл) үндүрүлгези болур.

Билеттиң өртээ 30 көпеек. Ол үндүрүлгеге ниитизи-биле 18 миллион рубль түңнүг ойнаашкын кирген, ол дээрге, нийти билеттерниң түңнүнүң 60 хуузу-дур.

Акша-бараан лотереязының чаа чылдагы үндүрүлгезинде 10280000 ойнаашкын бар, оон иштинде 21000 эт-херексел аймаа, 5147200 рубль түңнүг болгаш 12852800 рубль түңнүг акша ойнаашкыннары бар.

Аайлашканнарга «Москвич-2140» болгаш «Жигули» ВАЗ-21013 деп 200 автомобиль, янзы-бүрү маркаларның 500 мотоциклдери, 300 пианино, 1000 телевизор, 600 магнитофон, үш муң соодукчу, эр болгаш херээжен улустуң 1700 хол шактары болгаш өске-даа үнелиг ойнаашкыннар таваржыр. Оон аңгыда 1 рубльден 200 рубль чедир акша база ойнаашкынга таваржыр.

Чаа чыл үндүрүлгезиниң билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден харылзаа бүдүрүлгелеринден, кинотеатрлардан, «Союзпечать» киоскилеринден, нийтиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелеринден болгаш вокзалдардан садып ап болур.

Чаа чыл үндүрүлгезиниң акша-бараан лотереязын садып алыңар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели ажылдаарыбиле мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, материалдыг бөлүк бухгалтерин, тудуг машиналарының электриктерин, ол ышкаш бызанчыларны, штукатурларны, малярларны плиточниктерни болгаш үстүнде айыттынган тудугжу профессияларга өөреникчилерни чалап турар.

Өөредилгени ажылдавышаан, практика кырынга чорудар. Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Өөредилге доостурга, мергежил разрядын тыпсыр.

Ажылга хүлээп алдынган өг-бүлелиг кижилерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр, бот кижилерни — чаагайжыды туттунган общежитиеге кирер.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Складская кудумчузунуң № 1 «а» бажың, телефон № 2-28-33. № 5 автобус-биле «10-гу столовая» чедир чоруур.

Кызылда күрүнениң педагогика институду 1982 чылдың декабрь 4-те бодунуң 30 чылын демдеглээр, ынчангаш кайы-даа чылда дооскаңнарны ооң юбилейжи байырлалынга кээринче чалап тур.

Институттуң турар чери: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң 34 дугаарлыг бажың.

телевидение

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.50 — «Горнистер, харыылаңар!» 9.35 — «Кино аян-чоруктар клувуу». 10.35 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.05 — «Алдын күс». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — Медээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери: «Маадырлыг баллада», «Чечен-Ингушетия дугайында сос», «Шылгалда». 15.55 — Латви ССР-ниң Күрүнениң академиктиг хорунуң концерти. 16.25 — Чаш чораан чылдары. В. Амлинский. «Кижи чалгаарат пас сад». 17.00 — «Бейрут, 1982 чылдың август». 17.15 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Совет кижиниң амыдыралчы түрүжу». 18.15 — «Чурук бүрүзүнде хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Чангыс эштиг өг-бүледе». Казах ССР. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өңнүктерниң арыннары». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.25 — «Фестивальдар... конкурстар... концерттер...»

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чурумнуң культуразы. 2-ги дамчыдылга. 13.00 — В. Луговойнуң поэзиязы. 13.40 — «Алдын хемчигеш». Уран-чечен фильм. 15.15 — Медээлер. 15.25 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Бистиң концерт залывыс». Фильм-концерт 19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.20 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улупар чаштар!» «Валя утбай чугаалап ор»... 20.15 — Делегей конкурстарының лауреады В. Шакин ойнаар. Ленинградтан дамчыдылга. 20.30 — «Черде, дээрде, далайда». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Ийиләэ орукта». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.30, «Людмила» 11.00, 13.50, 15.40, «Тристан биле Изольда» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адырлыышкын» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Эртенги сылдыстар» 18.30, 20.30 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Агаарның температуразы дүне 21—26, чамдык районнарга 14—19 градус соор. Хүндүс 11—16 градус соор. Автоорукларга көстүрү 2—4 км.

Кызылга бичии хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 21—23, хүндүс 11—13 градус соор.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үзетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1965.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01896

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 278 (12068) | 1982 чылдың декабрь 3, пятница | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 көп.

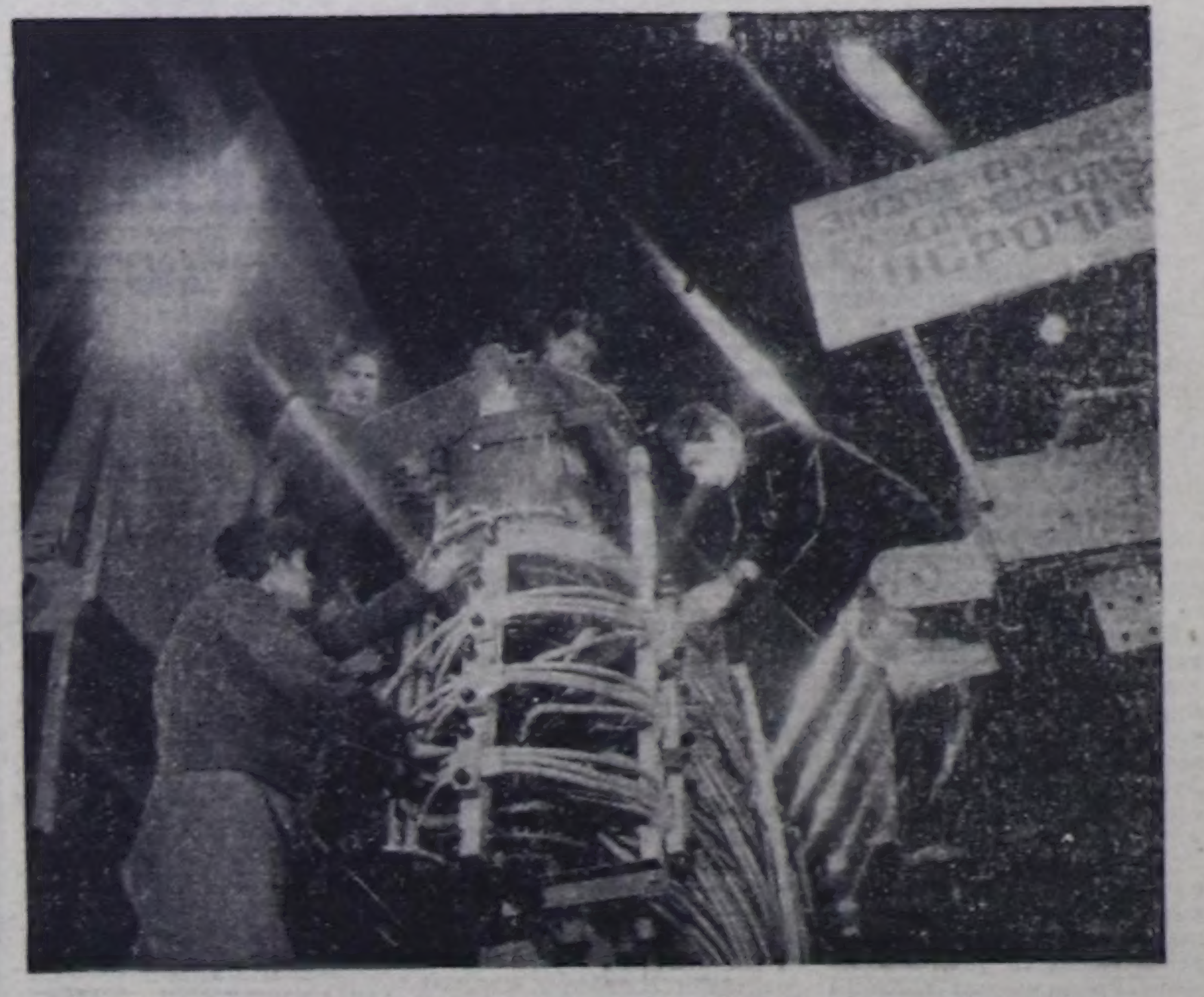

ТОЛЬЯТТИ. «Трансформатор» бүдүрүлге каттыжыышкынының ажылчыннары «Уренгой - Ужгород» газ дамчыдылгазының тудугжуларының чагыын айыттынган хуусаазындан ыракта мурнунда күүседип бээрин шиитпирлээн. Олар газты даштыкыже үндүрер хоолайның станцияларының бедик вольтулуг трансформаторларын белеткеп эгелей бергеннер.

ЧУРУКТА: газ дамчыдылгазынга ажыглаар баштайгы трансформаторну ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчызы Н. Александровтуң удуртканы — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң аттыг бригадазы эштеп турар.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги, РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессияларының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле таныжып, ханы өөренип турар. Ында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр он бирги беш чылдың үшкү чылында партияның экономиктиг болгаш социал политиказын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының айтырыгларын тодаргай айыткан. Ол бүгү ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринче угланган.

Бо партийжи документилерни партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнары ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы болгаш үндезини кылдыр хүлээп алгач. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында чаа сагыш салыышкыны Тываның ажылчы чоннарының политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүн болдурган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар кылдыр элган социалистиг хүлээлгелерин дыка хөй коллективтер күүсеткен. Оларга «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тимилеге», «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Алдан-Маадыр» совхозтар, «Кызыл тудуг» эргелелинде А. Г. Пашковтуң удурткан бригадазы болгаш өскелер-даа хамааржыр. Мурнакчы коллективтер, ажыл-ишчилер юбилейлиг чылды чедиишкинниг доосказ, он бирги беш чылдың үшкү чылының чаа бедиткен хүлээлгелерин ап турар. Малчыннар кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында хаара туттунган. Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге ажылдың ажыктыын бедидеринче, күш-ажылчы болгаш күүседикчи чурумну быжыглаарынче, ажылга организастыг болурунче угланган күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Амгы үеде республиканың партия организацияларының сорулгазы болза ажыл-ишчилерниң патриотчу эгелээшкинин бүгү тала-биле деткиир, социалистиг чарышты улам-на калбартыр хемчеглерни алыр, сан база шынар көргүзүглерин экижидер дээш демиселди күштелдирер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге дузалаар мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередир хемчеглерни алырынче сагыш салыры болур. Оон аңгыда материал болгаш саң-хөө курлавырының бүгү хевирлерин чеп, камналгалыг ажыглаарын чедип алыр, материалдарга, чиг-этке камналга чок, ажыл-агыйжы эвес, күш-ажылдың сагылга-чуруму үрээр болгаш өске-даа четпестерге удур шыңгыы демиселди чорудар ужурлуг.

Республиканың партия организацияларының мурнунда салдынган чугула болгаш харысалгалыг ажылдың бирээзи — СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң чоокта чаа эрткен сессияларының материалдарының утказын ажыл-ишчилерге билдингир болгаш ханызы-биле тайылбырлап, пропагандалаары болур.

Бо улуг харысалгалыг ажылды идеология фронтузунуң ажылдакчылары күүседир хүлээлгелиг. Үстүнде адаан чугула документилерни ажылчы чоннарга билдингири-биле тайылбырлап, оларның кылып турар ажылы, амыдыралы, моон соңгааргы сорулгалары-биле сырый холбап шыдаар билиглиг, арга-дуржулгалыг четчир санныг пропагандистер, «Билиг» ниитилелиниң лекторлары, илеткелчилер, политинформаторлар, агитаторлар партия организациязы бүрүзүнде бар. Оларны күш-ажылчы коллектив, хойжу кодан, чурттакчы бажың бүрүзүнге доктаамал быжыглаар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики, даштыкы политиказын, улустуң мурнунда салган улуг болгаш нарын сорулгазын тайылбырлаан турарын чедип алыр херек. Ооң-биле чергелештир республиканың, районнуң, бүдүрүлгениң, совхозтуң, ажыл-ишчилерниң 1983 чылда планныг онаалдаларын тодаргай чугаалаар, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни бар арга-курлавырлар ёзугаар ажылдап кылырынга боттуг дузаны оларга чедирер.

Сөөлгү үеде республиканың чер-черде партия организациялары идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнарының удуртукчуларын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының специалистерин калбаа-биле хаара туткан. Ол чорук ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, ажыл-агый айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге дузалап келген. Бо талазы-биле ажыл Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарда, «Тыва кобальт» комбинатта, № 48 тудуг эргелелинде багай эвес тургустунган.

Республиканың ажыл-ишчилериниң ортузунда чорудуп турар идеология ажылының хевирлери болгаш арга-методтары янзы-бүрү болу берген. Коммунистер, комсомолчулар партия, комсомол чырыдыышкынында, ажылчыннарның, албан хаакчыларның хөй нуруузу экономиктиг өөредилгеде болгаш өөредилгениң өске-даа хевирлеринде хаара туттунган. Партия организациялары бөлүк лекциялар, политиктиг илеткелдер кылырын, политхүннер, темалыг кежээлер болгаш өске-даа хемчеглер эрттирерин практикалап турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының материалдарын ажылчы чоннарга пропагандалап, өөредип турар үеде идеология ажылының үстүнде адаан болгаш өске-даа хевирлериниң ажылын улам идепкейжидери чугула. Чон ортузунга пропаганда чорудар идеология ажылдакчыларын хынамчалыг белетээр, оларга эргежок чугула материалдарны, саң-фактыларны бээр, кымнар каяа, кажан лекция, беседа, илеткел кылырын баш бурунгаар тодарадыр. Политмассалыг ажылды чорудуп турган, ажылчы чоннуң кичээнгейин шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, четпестерни эдип алырынче угландырар херек.

Республиканың бүгү партия организациялары политиктиг, организастыг, кижизидикчи ажылын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаарынче, ында айыткан сорулгаларны амыдыралга боттандырарынче угландырар ужурлуг.

ССРЭ 60

Чылды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозаал

Хүннүң медээлери

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегиниң найыралдыг коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, чылдың планныг онаалдазын ноябрь эгезинде-ле күүседипкен, ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Коллектив чыл эгезинден тура 26 миллион киловатт-шак энергия ажылдап кылырын 114,9 хуу, 211 муң гигокалорий чылыг үндүрер планын оранчок ажыр күүсеткен.

Т. В. Крашенинникованың удурткан дөрткү ээлегиниң кежигүннери, машинистер Александра Ардашова, Галина Акулич олар ээлчег санының планныг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Бистиң корр.

ШАПКЫНЧААН

№ 5 КМК-ның тудугжулары көдээниң ажыл - ишчилеринге чаа бажыңнарны чылдың бараалгадыры чанчыл болу берген. Нарын суурда Байыр-оол Чадамбага удурткан 6 кижи составтыг тудугжу звено соолгу неделяда ажылын улам шапкынчыткан.

Тудугжулар дөрт аал чурттаар бажыңнарның хапаларын тудуп доосказ. Амгы хүннерде ниң дугаар тавааң салгаш, хапаларын кыла берген. Хоочун тудугжулар Кызыл-оол Хертек, Виктор Аракчаа, Владимир Хумбуп, Дажы Сеңги, Борис Сотнам оларның ажылы макталдыг.

Т. КУР.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары-биле болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле бүрүн танышкаш, ол улуг болуушкунга харыы кылдыр Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери улам тура-соруктуг ажылдап турар.

Район күрүнеге малдан алыр продукция садар талазы-биле чыл планын декабрь 1-де күүседипкен. Бай-тайгажылар күрүнеге 1500 тонна эът садар турган, оңу 1537 тонна чедирип, планын 100,3, сүттү 540 тоннаны 540 кылдыр күүсеткеш, планныг онаалдазын 100, 150 тонна дүктү 175,8 тонна чедирип, онаалдазын 117,2 хуу кылдыр күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтар өскелерин мурнап, планныг онаалдалар күүселдезиниң талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган.

Бай-тайгажыларның чедип алган бо чедиишкини ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнуң интернационалчы улуг байырлалынга күш-ажылчы, төлептиг белээ болур.

Ам малчыннарның мурнунда харысалгалыг үе кыштаглаашкын эгелээн. Районнуң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде малның кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалын деткээш, ону ажылга удуртулга болдуруп турар. Ол дээрге ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга салыышкын болур.

Бистиң корр.

Ак-Довурак-Аксы автотранспорт бүдүрүлгезиниң хоочун чолаачыларының бирээзинге коммунист Анатолий Долаанович Болат хамааржыр. Мурнакчы ишчи бо коллективке 15 чыл чолаачылап келген үезиниң дургузунда пассажирлерге эптиг-ээлдээн, оларның негелделеринге, дилеглеринге дыңнангырын, сагыш човангырын көргүзүп, мактадып турар.

Анатолий Долаановичиниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң кежигүнүнге соңгаан.

ЧУРУКТА: чолаачы А. Д. Болат.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курстуң пропагандистериниң республика семинары СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Аңаа чүс хире пропагандистер киржип, үш хүннүң дургузунда теоретиктиг билиин болгаш пропагандист мергежилин бедиткен.

СЭКП ТК-ның пропаганда килдизиниң удуртукчузу, партия ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеевтиң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш идеология демиселиниң дугайында, пропаганда болуунуң кежигүннери — ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң харысалгалыг ажылдакчызы В. Я. Воробьёвтуң ССРЭ-ниң делегей байдалының, совет-кыдат харылзаалар дугайында, РСФСР-ниң Күрлианының килдис эргелекчизиниң оралакчызы Б. Г. Покалюктуң партияның экономиктиг стратегиязының дугайында лекцияларын семинарның киржикчилери сонуургап дыңнаан. Оон аңгыда СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретарының дузалакчызы С. С. Сонамның республиканың аъш-чем программазын өөрениириниң кол айтырыгларының, партия обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи М. Н. Смирнованың күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылының хевирлериниң болгаш арга-методтарының, СЭКП Кызыл хоорқомунуң секретары Г. Ш. Монгуштуң интернационалчы кижизидилге, демир-орук шериглериниң политэргелелиниң лектору полковник А. Д. Гридасовтуң амыдыралдың совет хевириниң дугайында болгаш өске-даа темаларга лекциялар болган.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизиниң оралакчызы С. М. Кудажы чаа өөредилге чылында пропагандистерниң сорулгаларының, Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы А. Д. Ооржак пропагандистиң чогаадыкчы планының дугайында илеткелдерни семинарга кылган.

«ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курстуң пропагандистери кичээлдерин идей-теоретиктиг бедик деңнелге эрттирериниң, ону амыдырал-биле холбаарының талазы-биле эргежок чугула билиглерни семинарга чедип алган.

ЧАА МАШИНАЛАР

ЖОДИНО. (Минск область). (СЭТА). Белоруссияның автомобиль кылыр заводунда кары угла 75 болгаш 110 тонна чүък сөөртүр, карьерлерге ажылдаарынга таарыштыр кылган автомобильдерни бүдүрүп үндүрүп эгелээн.

Заводтуң кол технологу Г. Горячий ол дендии улуг автосамосвалдарның кезектерин эптээриниң чаа, дешкилгелиг аргаларының дугайын чугаалааш, чамдыкта он-он тонна чедип турар тус-тус кезектерни эптээр тускай дериг-херекселдерни тургусканын демдеглээн.

КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН— ИНТЕНСИФИКАЦИЯ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга холбаштыр айтырыгларны колхозтар чөвүлелиниң база көдээ ажыл-агый органнарының сорулгаларын колхозтарның Эвилел Чөвүлелиниң Москвага декабрь 1-де болган хуралынга чугаалашкан.

Хуралдың киржикчилери көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының боттарының күжүн Аъш-чем программазын боттандырарынче салып турарын демдеглээн. Олар бо чылын тараа, чигир свёклазы, погаалар бүдүрерин эрткен чылдыындан көвүдеткен. виноград, шай бүрүзү белеткээриниң планнаттынган даалгаларын күүсеткен.

Ол бүгү-биле чергелештир ажыл-агыйларның курлавырлары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Ындыг байдалдың чылдагааны — черни, техниканы, чемишчидилгелерни четчири-биле, чеп ажыглавайн турарында болур. Продукцияны кадагалаар болгаш болбаазырадып кылыр черлерже сөөртүрде орукка чидирип ам-даа улуг боор турар.

Колхозтарның эвилел чөвүлели республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның колхозтар чөвүлелдериниң организакчы ажылдарын Аъш-чем программазының даалгаларын, келир чылдың болгаш бүгү беш чылдың планнарын чедиишкинниг доллур болгаш ажыр күүседир сорулга-биле бүгү хемчеглерни алырын доктааткан. Келир чоокку үениң иштинде чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын тургузуп, ажыглаарынче онза кичээнгейни угландырган. Чигир свёклазын, тарымал тоорук үрезинин, кендир волокнозун бүдүреринге колхозтарның шиитпирлиг ролюн хуралга онзалап демдеглээн. Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын сүмелээн.

Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле комиссиязының даргазы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. Н. Каштанов, агроүлетпүр комплекизинде кирип турар министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчылары киришкеннер.

НАЙЫРАЛДЫ БЫЖЫГЛААР

Совет республикаларның сырый каттышкан эвилелиниң дугайында ленинчи идеяны белорус улус чүрээниң ханызындан чүүлдүгзүнүп уткуп хүлээп алган. Белоруссия ССРЭ-ни тургузарының талазы-биле эгелекчилериниң бирээзи болган. Ол Лениниң чагыгларынга шынчы болбушаан, социалистиг нацияларның күчүлүг эвилелин, улустарның найыралын болгаш акы-дуңмалышкы чоруун быжыглаарынга улуг үлүүн кирип турар. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде ол республиканың хүннеринге холбаштыр кылган парлалга конференциязынга оон дугайын онаалап демдеглээн.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. Л. Снежкова журналистерге чүве чугаалаан.

Ол республиканың ажыл-ишчилериниң ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын хөй белектер-биле ужуражыр деп турарын демдеглээн. Олар СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге боттарының чедиишкиннинг ажыл-ижи-биле харыылап турарлар.

Амгы үеде Белоруссия дээрге чурттуң экономиктиг улуг районун апарган болгаш ында Совет Эвилелиниң сезен ажыг национальдарының болгаш бичии улустарының төлээлекчилери чурттап турар. Ооң экономиказы дең-дески, шалыпкыны-биле хөгжүп турар. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер, бүдүрүлгениң муң-муң мурнакчылары ССР Эвилелиниң 60 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен.

Полесье чериниң тараажылары болгаш малчыннары чурттуң Аъш-чем программазын боттандырар дээш боттарының үлүүн улам улгаттырары-биле бүгү чүүлдерни кылып турар. Көдээ ажыл-агыйны интенсификастаары бедик темпилиг чоруп, ооң материал-техниктиг үндезини быжыгып турар. Республиканың үштүң бир кезиин ээлеп турар Белорус Полесьени чаартырынга барык бүгү чурт киржип турар.

Белорус ССР-ниң эртеми болгаш культуразы кажангызындан-даа артык чечектелип турар. Бүгү чурттуң хемчээлинге эртемденнер ажылының хуваалдазы ССРЭ-ниң аңгы-аңгы девискээрлеринге чыгдынган эртем-бижиги болгаш дуржулгазы долузу-биле ажыглаарынга идиглиг боор турар.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязынга келген Дээди Советтиң депутаттарының бүрүткээшкинин Советтер бажыңының 1-ги каъдында 107 дугаарлыг кабинетке 1982 чылдың декабрь 6-да 9 шактан 22 шакка чедир бүрүткээр, телефон № 2-55-42, декабрь 7-де — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 8 шак 30 минутадан эгелеп бүрүткээр.

ДАШТЫКЫДА

МАССАЛЫГ ХОРУГДААШКЫННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярның Каттышкан Нациялар Организациязының албан ужурунда документизи кылдыр ында нептереткен бижик Чилиде массалыг тудуп хоругдаашкыннарны, араатанзыг хилинчектээшкинни, кижиниң кол эрге-шөлээзин каржызы-биле үреп турарын херечилеп турар.

Америк администрациязының бүгү талазы-биле деткимчезинге даянган Пиночеттиң ханныг хунтазын ол документ буруудадып турар шиитпкел болур. Ол бижикте үүлгедиишкиннерни көрген кижилерниң өчүктери, парлалганың материалдары, боодадып өлүрткен азы пиночетчи кара-бажыңнарга хилинчектеттирип шаажылаттырган чили хамаатыларының төрелдериниң чугаалары кирген.

АКШ-тың төп разведка эргелелиниң деткимчези болгаш акшазы-биле Чилиде тургускан террорлуг болгаш араатанзыг ёзу-чурумга боттарының үнү-биле удурланган хөй-ниити ажылдакчыларының, профэвилелдерниң удуртукчуларының болгаш бөдүүн хамаатыларның аттарын ол документиде кииргеш Чилиниң эрге-чагыргалары онза хоойлу дээр чүвеге сылдап алгаш, массалыг тудуп хоругдаашкыннарны болгаш истеп-сүрүүшкүннерни кылып, кижиниң кол эргезин — чурттаар эргезин каржызы-биле үреп, кызамдап турар.

Араатанзыг хилинчектээшкинге таваржып турар хоругдаттырганнарның саны чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Суд болгаш истелге-даа чокка чидиишкиннер, хоругдаашкын Чилиниң бо хүннерде аңаа-ла болуушкуннары апарган.

БКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СОФИЯ. (СЭТА). Аңаа БКП ТК-ның пленуму Күш-ажыл дугайында чаа кодекстиң төлевилелин чугаалажып көргеш, бадылаан. Ол документиниң бүгү улус чугаалажып көрзүн дээш парлаан болгаш аңаа кылдынган эдилгелерни база немелделерни ёзугаар БУР-нуң Улустуң хуралынга чугаалажыры-биле киирген турган.

Пленумнуң киржикчилери Л. И. Брежневтиң тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруп, сактып ёзулааннар.

Пленумга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков түңнел сөс чугаалаан.

Аъш-чем программазы—боттаныышкында

БУРУНГААР БАЗЫМНАР

Малчыннарның мурнунда эң харыысалгалыг болгаш берге үе кыштаглаашкын үези келген. Кедээниң ишчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалын деткээш, ону ажылга удуртулга болдурган ажылдап турар. Ол чүл дээрге-ле ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының бир кезээ-дир. Ол дугайын «Дөн-Терезин» совхозтуң директору Салчак Шавырасвич Комбу биске бижээн.

Бистиң совхозтуң ажылчыннары СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң улуг чүүлдүг-нүүшкүн-биле деткээн болгаш аңаа бадылаап Аъш-чем программазын күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы, парткому, кодээ Совет күүсеткому чер болгаш мал ажылының продуктулуг чорууш бедидериниң үр үеде комплекстиг программазын ажылдап кылган. Совхозтуң материал-техниктиг баазазының быжыкканының, бүдүрүлгени эргелеп башкарарын, күш-ажылды организастаарын экижиткениниң түңнелинде сөөлгү чылдарда ажыл-агыйның күш-ажылчы көргүзүглери, мурнуунда чылдарга бодаарга, алээн экижээн. Совхоз эрткен үш чылдарда шээр малдың чаш төлүн камгалап алырының планын 104 хуу күүсеткен азы планда көрдүнгениндей хой хураганны артыкка камгалап алган. Ол-ла үеде мыйыстыг бода малдын чаш төлүн камгалап алыр планын 114 хуу кылдыр күүсеткен азы 118 бызааны пландан ажыр камгалап доруктурган. Ооң-биле чергелештир күрүнеге эът, дүк, сүт садарының планныг даалгаларын база чүгле чедир эвес, харылдаа ажыр күүседип турар апарган. Бистиң совхозувуска тараалың нинти чылдалазы база эрткен чылдардан хой болган. Бо чылын бир гектар шөлден-не 12 центнер дүжүттү ажаап алган бис.

мында бурунгаар базымнар бар.

Ажыл-агыйның хожудаашкындан уштунарынга ажылчын күштү таарыштыр тургузуп, үүрмек ажылдарга чардыкпайн, үр үениң пландаашкынынга чагыртып, удуртулганың стиль, методун чаарты коргениис биске улуг деткимчени берген. Совхозтуң дирекциязы, парткому ажыл-агыйның ажытлаттынмайн турар, иштики курлавырларын илередип, ону чөп ажыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Малдың продуктулуг чорууш бедидери, ооң чаш төлүн менди камгалап алыры аңаа четчир чем-суурну курлавырлап алырындан хамааржыры билдингир болгай. А болуну зэлчээнде мал чеминиң дүжүдүн бедидери суггаттан хамаарылгалыг. Ынчангаш бистиң совхозувуска суггат ажылын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Ол сорулга-биле совхозта бүгү бугаларының капитал септелгезин чоруткан болгаш херек черлерге суггарылга сумуннарын немей кылган. Ооң ангыда үш шөлдүг тарылга ээлчештирилгезин база ажыглап эгелээн бис. Ажыл-агыйда бээр механизаторларның билиг, мергежилин бедидери-биле совхозта түр курстарны организастаан. Ооң ынай механизатор кадрларны профтехучилищелерге өөредирин чылдап аайы-биле планнаан.

Мал ажыл-агыйын сайзырадыр, ылангыя шээр малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чорууш көвүдедир ажыл бисте ам-даа хожудап турар. Ооң кол-ла чылдагааны — машина-техниканың чедишпезинде. Техника чедишпезиниң хараазы-биле чылдың-на мал чемин, мал чеминге ажыглаар тараа культураларын чедир ажаап ап шыдавайн турарывыс чажыт эвес. Ынчангаш биске немей машина-техника бээриниң болдунар аргаларын өөренип көрбес болза, бо байдалдан уштунарывыс берге. Совхозувустуң сиген кезер девискээри колдуу-ла Хемчик уну арыглар иштинде болгаш, мал чемин хол-биле белеткээр ужурга таваржып турар. Аңаа хөй күш негеттинер болгаш, ооң төлевири болгаш бот-үнези улуг болур-дур. Ынчангаш моон соңгаар бистиң девискээривиске мал чеминиң белеткелиниң төлевирин өскээр көөрү күзенчиг.

Аъш-чем программазын бистиң совхозувустуң девискээринге боттандырарының перспективтиг пландаашкынында көрдүнген сорулгавыс улуг. Ол ёзугаар 1985 чылга чедир бир гектар шөлден-не 2—3 центнер дүжүттү немей алыры, көк суланы гектардан-на 40 центнерден, силосту гектардан-на 100 центнер хөйнү алырын болгаш келир чылдан эгелеп мал чеминге херeглээр тараа-биле совхоз бодун хандыртынган турарын чедип алыры көрдүнген. СЭКП Тыва обкомунуң VII пленумунуң шиитпиринге дүүштүр бо улуг болгаш харыысалгалыг даалгаларны күүседир дээш доң-терезинчилер чаңгыс кижи дег демниг ажылдап турар. Ындыг болганда Аъш-чем программазынга бистиң совхоз төлептиг улуун киирер дээрзинге чигзиниг турбас. Бо талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр бис.

С. КОМБУ,

«Дөн-Терезин» совхозтуң директору.

КӨДЭЭНИҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

«Циншгражданссельстрой» институттуң ханаларында азып каан чуруктарының дузазы-биле бистиң кодээ суурларывыстың амгы болгаш келир үелери-биле таныжып ап болур. Кодээ төлевилекчиниң делгелгезин коридорда аскан. Ында бажыңны канчаар туткаиын, ооң өртээ кажын айыткан, мал, куш турар кажааларны, гаражты көргүскен.

Көдээниң бөгүнгү чурттакчызынга чүнү сүмелеп турарын институттуң төлевилекчилери чуруктар дузазы-биле саналдаан. Ийи-ийи каът бажыңнар, янзы-бүрү оңнерлиг тудуглар чурттуң дыка хөй суурларын каастап турар. Суурнуң оруктары канчаар дилиндектей шөйүлгенин, ак хадыңнарны, күзүн чечектелип келир рябиналарны шилдə чуруп көргүскени черле кайгамчык.

Институттуң кол специализи Михаил Алексеев ол бүгүнү меңээ көргүзүп тура, мынча диди:

— «Хоорайдан дудавас» деп сөстерни «Амгы үениң суурунда дег» деп домак-биле солуур деп шиитпирлээн бис. Кодээниң амыдыралын хоорайда бар чаагай чүүлдер-биле холбаштырып тургаш көргүзер сорулга бистиң мурнувуста салдынган.

Сөөлгү чылдарда кодээге дузалал ажыл-агыйлыг, чырык верандаларлыг, бүгү тала-биле чаагайжыттынган чаңгыс каът бажыңнарны тударны нептерээн болгай. Кодээниң ишчилериниң чугула чүүлдери: дузалал ажыл-агыйның тудугларын, улуг подвалды, ооң чоогунга сарайны база төлевилекчилер өөренип көргеннер. Мал, куш тудар черлер база бар. Бажың чанында улуг эвес огород, сад тарыыр чер бар. Участоктар аразында херим чок, ооң орнунга инек-караа болгаш өске-даа кат үнер дөстер тарып каан.

Мал болгаш кушка эптиг кылдыр орукчугаштар база кылып каан, а оладып бажын ээлери база кылаштажырлар. Ооң уламындан мал кол кудумчуларже үнмес. Ол чорук суурну арыг тургузарынга идиг болуп турар.

Новбахор деп узбек суурну чижекке көрээлиңер. Ону оңдурарга «Чаа час» дээн. Институтка ажылдап кылдынган төлевилел ёзугаар ону туткан. Чараш, дески кудумчулар, мансардтарлыг делгем бажыңнар мында хөй.

Чаа тудугларның онзагай талазы чүл дээрге, делгем панельден кылган болгаш ажыл-агый тудугларлыг чаагайжыды туттунган бажыңнарны төлевилээриниң сөөлгү үедеги бүгү чедиишкиннерин чаңгыс аай кылдыр мөөңнээнинде болур. Кодээниң чурттакчыларынга таарымчалыг, оларның дыштанырынга эптиг болзун дээш институт бүгү-ле чүүлдерни кылган. Ооң аңгыда бажыңнарның чаагайжыдылгазы база амгы үениң негелдезинге дүүшкен турар ужурлуг.

Экономиканы хөгжүдеринче, кодээ черлериниң чурттаалга болгаш культура-амыдырал тудугларынче бүрүнге дыка хөй акшаны үнүрүп турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга хүлээп алганы 1983 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне пландарының сан-чурагайлары тодаргай бадыткап турар. Күрүнениң үндүргени акша-хөреңгизин ажыктыг ажыглаары эң чугула сорулга болур дээрзин СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга база айыткан. «Циншгражданссельстройнуң» коллективи бодунуң ажылын база ынаар кол-ла угландырган.

Кодээни улам чаартыры дээш конкурсту институт чарлаан. Ында бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның архитекторлары киржип турар. Келир үениң суурларының төлевилелин үнелээриниң бир кол бирээзы болза, чурттакчыларга эң-не таарымчалыг байдалды өөренип көрүп, хууда дузалал ажыл-агыйын эптиг кылдыр төлевилээри болур. Ооң аңгыда суур бот-боттарынга дөмейлешпес онзагай ылгалдыг болгаш национал шынарларлыг болур ужурлуг.

А. КРЯКВИНА,
СЭТА-ның корр.

Москва.

Ак-Тал суур улуг эвес. Ооң бажыңнарының хөй кезии чаа, чараш болгаш ногаан ыяштар, чечектер бүргээн, херимнерлиг. Бажың бүрүзүнде электри чырыы хып турар, хеп чуур машиналарлыг, телевизорлуг өг-бүлелер хөй апарган, автомобиль, мотоциклдиг улус совхозта эвээш эвес.

Херээженнер чөвүлелдеринде

ЧОН ОРТУЗУНГА

Ында херээженнер чөвүлели Жданов аттыг совхозта партия организациязының идегелдиг дузалакчызы болу берген. Олар кодээде ажыл-херектерге улуг сонуургал-биле киржип келген. Херээженнер чөвүлели 17 кижи составтыг. Бодунуң беш секциязын, он бир агитквартираны, үш бөлгүмнерни дамчыштыр херээженнерни совхоз бүдүрүлгезинге, хөй-нити ажылынга хаара тудуп, бүгү ажылды партия организациязы-биле харылзаалыг тургускан. Секциялар удуртукчулары Ч. С. Сотпас, У. К-К. Хуурак, Т. В. Шогжал, өске-даа активчилер суурда херээженнер чөвүлелиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Херээженнер чөвүлели активке даянгаш, бодунуң ажылын план ёзугаар чорудуп, кодээ чоннуң ортузунга политмассалыг, кижизидилге ажылынга үлүүн киирип келген. Лекциялар, беседалар, янзы-бүрү кежээлер, номчулга конференциялары, делгелгелер, спортчу маргылдаалар бисте үзүктелиишкин чок.

Ылангыя күш-ажылдың дайынчыы, хоочуннары-биле ужуражылгалар, аныяк адалар болгаш дүжүт кежээлери, «Бистиң совет демократия» деп кежээ, Ф. Угловтуң «Кижилер аразында кижи», С. Сүрүң-оолдуң «Өске кадай» деп номнарынга номчулга конференциялары, шиилерниң көрүлде-конкурстары организастыг эрткилээн. Социалистиг чарышка тиилекчи болган № 7,8,9 агитквартиралар чурумалдыг Тожуже экскурсия лаан. Уран чүүл көрүлдезинге «Аян» агитквартира шаңналдыг черни ээлээн.

Суурда спорт ажылынга херээженнерниң сонуургалы улуг. Ам суурувуста херээженнерниң шыырак хөл командазы бар. Олар районга болгаш республикага шаңналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа ээлээн. Суурнуң чурттакчылары боттарының күжү-биле спорт школазын тудуп, маргылдааларны доктаамал эрттирип, бо ажылга чонну массалыы-биле киириштирип турар. Чижээ, «Авам, ачам болгаш мен — спортчу өг-бүле бис» деп чарышты сезон аайы-биле эрттирип турары солун.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болур оюнга турасказдып, солун кежээни эрттирерин планнап алган бис. Ол кежээ кайы бир эвилелдешкен республикага аян-чорук шинчилиг эртер. Агитквартира бүрүзү бир азы ийи эвилелдешкен республиканың ажыл-агый, культуразының онзагай талаларын чонга пропагандалаар, национал костюмнерин, ол республикаларның сүлде демдээн, тугун белеткеп, уран чүүл көргүзүглерин белеткээр. Түңнел көрүлде кежээ декабрь 25-те эртер. Аңаа бүгү эвилелдешкен республикаларның национал хептерин делгээр бис.

Бо болгаш өске-даа ажылдарны идепкейжиткени совхозтуң нити ажыл-херекке эки салдарны чедирип турар. Сөөлгү үеде совхоз дирекциязының, партия болгаш хөй-нити организацияларының бир демниг ажылының түңнелинде совхоз мурнакчы ажыл-агыйларның санынче кирип, он бирги беш чылдың бирги чылының планын шуптузун күүсеткен. Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдаларын база күүседип, Төрээн чурттуң юбилейинге төлептиг белекти белеткеп турар.

Ч. СҮГЕ-МААДЫР.

Ак-Талда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

«А Я Л Г А Д А»

Кызыл үлетпүр садыының «Аялга» магазини хоорайның садыг организацияларының аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Юбилейлиг чылдың эрткен айларында коллектив эки ажылдаан, планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер бүрүн күүсеттинген. Ам оларның мурнунда кол сорулга — он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседири. Ол сорулга күүсеттинер. Демниг де күштүг дижир болгай. Шынап-ла, мында ажыл-ижинге бердингеп кижилер эвээш эвес.

Тамара Казанцева **(үстүнде чурукта)** удурткан хөгжүм херекселдери, фото-бараанныр килдизиниң ажылы мактадыг. Килдис хандырылганың бедик культуразын чедип алышаан, ай, квартал санында планныг онаалдазын чедиишкиниг боттандырып турар. Т. В. Казанцева — дуржулгалыг садыгжы. Ажылының арга-дуржулгазын ол аныяк эш-өөрүнге күзелдиг-биле дамчыдып турар.

Совет садыгның тергиини коммунист Лилия Хайдып **(адаанда чурукта)** эргелекчилээн белектер садар килдистиң ажылы база эки. Л. Б. Хайдыптың ажылы мактадыг. Кызымак, ак сеткилдиг ижи-биле ол эш-өөрүнүң хүндүткел, бүзүрелин чедип алган. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнатткан. Садыг шугумунга ажылдап келген үезинден бээр ол садыгжының чымыштыг ижинге чээрби хире аныяк кыстарны өөреткен. Дагдыныкчы хүлээлгезин ооң ак сеткилдиг күүседип, турарының бир чижээ ол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фото-лары.

Х У У С А А Д А Н   Э Р Т Е

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң сайгылгаан чырыын эде кылыры-биле эрткен чайын эрги чагыларны солаан. Ооң-биле кады радио шугумун шөөр, чаа точкаларны тургузар апарган. Ону кылып, тургузары-биле Ак-Турууда почта салбырының монтёрлары Болат-оол Конгарак, Кара-оол Салчак, Биче-оол Донгак оларга даалга берген.

Баштай олар радио бедингиге монтаж ажылдарын кылып дооскаңнар. Ам репродукторнуң үнү билдингир болгаш дыңнангыр апарган.

Суурнуң чурттакчылары хөй. Кылыр ажылдар ам-даа бар. Монтёрлар Б. Конгарак, К. Салчак, Б. Донгак ол ажылдарны ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейиниң бетинде хуусаадан эрте доозар дээш ак сеткилдиг, шудургу ажылдап турарлар.

Я. БҮРБҮ.

БИР ЦЕХТЕ

Районнуң нититиниң чемненилге черинин ээиртпес суксун бүдүрүп үндүрүп турар цегинде беш кижилиг бригада ажылдап турар. Олар бир хүн 70—80 хааржак газтыг сугну бүдүрүп үндүрүп келген. Бир эвес хааржак бүрүзүнде шилби-биле алыр болза, ол 1400—1600 шил хире.

Цехте ажыл хайныышкынныг. Бригаданың ажылын хайгаарап, сонуургал-биле көрдүм. Баштай чимис болгаш кат хандызындан чигирлеп кылган суксунну савага тускайлап белеткеп алыр. Ооң ол суксун-биле газтыг сугнуң массалыг үндүрүлгезин эгелээр. Шил бүрүзүнге тускай сава-биле 100 грамм ол суксунну куткаш, газтыг суг аксыр станокка тудуптар. Суксунну белеткээринге углекислотаны ажыглап турар.

Бригада кежигүннериниң ажылды кылып турарын көөрге, магалыг, ажыл бүдүнгүр. Савалаттынган белен продукцияны удур хааржактааш, чогуур черлерже чүдүрүп чорудуп турар. Цехтиң ажылы хүн бүрү сонсаал чокка мынчаар уламчылаар. Ол үүле-херекти кымнар кылып турарыл?

Газтыг суг кудар дерилгеде үш кижи бар. Бир кижи хүнде 20 хааржак суксунну белеткээр. Ол хүлээлгезин бригаданың кежигүннери долу күүседип чаңчыккан. Цехтиң ажылчыннары Надежда Ондар, Зинаида Байыр-оол оларның ажылы мактадыг.

Цехтиң мурнакчыларының бирээзинге Зоя Комбуевна Монгуш хамааржыр. Ооң арга-дуржулгазы улуг. Цехке бо чылын ажылдап кирген Надежда Ондарны мергежилинге чаңчыктырып өөредири-биле дагдынып алган. Дуржулгалыг ажылчынның арга-сүмези-биле газтыг суксун кылырының аргазын ол шиңгээдип ап турар. Коллективтиң эки ажылынга чүдүрүкчү В. Куударының киириштирип турар үлүү база бар.

Демниг коллектив Чөөн-Хемчик районнуң херeглекчилер нитилелиниң нититиниң чемненилге черлериниң аразында чарышка бо чылдың үшкү кварталында тиилекчи болуп, вымпел-биле шаңнаттырган.

А. МОНГУШ.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГ АЛДЫНЫП ТУРАР

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбек салбырында кыштаглаашкынга белеткелдиң хожудап турарын шүгүмчүлээн материал ноябрь 18-те «Шынга» парлаттынган. Аңаа харыызы совхоз директорунуң оралакчызы А. ТАРХАНОВ чорудкан:

«Солунга парлаттынган материалды салбырның тускай эртемниглериниң болгаш активиниң хуралынга чугаалажып көрген. Материалда кирген четпестер шын болган. Малчыннарның кыштагларже көжериниң хожудааны бригадирлерниң болгаш салбыр эргелекчизиниң шуушпециниден болгаш харыысалга чогундан болган. Үк удуртукчулар совхозтуң директорунуң дужаалын ёзугаар хемчег алыскан. Амгы үеде Ээрбекче дөрт машинаны немей чорудкан. Олар хөмүр-даш болгаш мал чеми сөөртүп турар.

Оюн Чараш-оолдуң кыштаанда дараазында септелге ажылдары кылдынган: кажааның көржеңин хоорган, чылыглаан, шаараш черлерни дуглаан болгаш чугайлаан, печкаларны септээн болгаш хөмүр-дашты сөөртүп берген. Салбырны тудуг материалдары-биле болгаш автотранспорт-биле хандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерни совхозтуң дирекциязы ап турар.

Ажыл-агый хойнуң чаш төлүн камгалап алырынга шудургу белеткенип турар. Кыштагларда мал чеминиң курлавырларын тургузуп турар. Сакманчыларны шилип эгелээн. Парткомнуң болгаш профкомнуң кежигүннери кыштагларда быжыглаттынган».

Номчукчулар шүгүмчүлеп,

саналдап, сүмелеп тур

ТЕС-ХЕМ КЕЖИР КӨВҮРҮГ БАР

Эрзиниң Торе-Хөл ховузу карак четпес улуг, делгем. Ында совхозтарның тараа шөлдери, шээр малы бар. Ол ховуда хойжу бригадалар, хову турлаглары хөй. «Чаа орук» совхозтуң бригадалары база мында. Бо чугула участоктар-биле орук харылзаазы кандыгыл?

Тес-Хемни кежир шагда-ла туткан ыяш көвүрүг бар. Ол көвүрүг эргижирээниинден үрелип, ириң дүжүп турар апарган. Ооң септелгезин ону ажыглап турар үш совхоз кылбайн турар. Тес унунда көвүрүгже баар орук чазын, чайын чаъс соонда эртиишестей бээр. Ылангыя часкы тарылга үезинде кывар-чаар материалдарны үргүлчү сөөртүр болгай. Ол малгаштыг орукту чүге сайлаң, чалдап албайн турарыл?

Чолаачылар көвүрүглеп эртерде ооп-моон ыяштар чыып, дүгүй адаанга салып тургаш кежип турар. Ынчап көвүрүг септеп турда, хөй үе шак хилиске баар. Мындыг багай байдалды көре тура-ла, көвүрүгнү кылып алыр талазы-биле «Чаа орук» совхоз (директору Д. Чопуй), «Моген» совхоз (директору Б. Сайды), Ленин аттыг совхоз (директору З. Банзай) чүге мынчага чедир хемчег албайн турарыл?

А. ТАВА.

ХУВААЛДАГА БЕЗИН КИРИШПЕС

Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң чамдык механизаторлары болгаш чолаачылары боттарынга быжыглаттынган техниказын хуу ажылын кылырынга ажыглап турар. Ылангыя араганы-дары көргүзүп каарга, кайнаар-даа халып орар. Эртен техника хуваалдазынга безин киришпес. Мынчап кээрге совхозтуң ажылынга-даа, техниканың болгаш кывар-чаар материалдарның камналгазынга-даа берге-дир.

Механик Николай Кызылоол ГАЗ-51 машинаны ажыглап, бодунуң хуу чорууш кылып турар. Ооржак Маадыр-оол, Семдер-оол, Ооржак Хүлер-оол, Андрей Ооржак, Ооржак Чаагай-оол база ындыг.

Сөөлгү үеде бажыңнар чанында турар техника база көвүдээн. Олар тоймаглаттынып турар. Бо четпестерни чайлаар үе келген-дир. Совхозтуң дирекциязы (О. Кара-Сал) бо талазы-биле шыңгыы хемчегни алыр ужурлуг.

О. ДАЛБЫЙ.

АНЫЯК КОММУНИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ыңай сайзырандыр дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ёзугаар СЭКП Кызыл хоорк омунуң чанында аныяк коммунистерниң школазын организастаан. Ооң баштайгы кичээлинге партия хоорк омунуң ийиги секретары А. И. Григорьев СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында чугаалап берген. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи З. Ю. Доржу «СЭКП — чаа хевирниң партиязы» деп лекцияны номчаан.

СЭКП хоорк омунуң чанында парткомиссияның даргазы И. А. Ильин аныяк коммунистер школазының өөренилге планының дугайын таныштырган.

Бистиң корр.

ШАМБАЛЫГНЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ

1. АЖЫЛ-ИЖИ

Ам юбилейлиг чылдың сөөлгү айы, кварталы чоруп турар. Ынчангаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш республиканың совхозтарының ажыл-ишчилериниң ортузунда улам-на калбарып, ооң түңнелдерин үндүрүп турар. Социалистиг чарыш— массаларның чогаадыкчы ижи. Кижилерниң бедик мергежилдиг болгаш идепкейлиг чоруунга ол үндезилеттинген болур.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, төп зонаның районнарындан Кызыл районну тиилекчи кылдыр санаан. Семис-оол Сорукуевич Монгуш Кызыл тугдуг Кызыл районнуң мурнакчы хойжузу. Ол бо ажылга киргенинден бээр 30 чылдарның иштинде көве берген.

Дагдыныкчы хойжу — аныяк малчыннарның идегелдиг өнүү. Ылап-ла ындыг дээрзин кижи Кара-Бош-Дагда оон одек-кыштаанга баргаш, ажыл-ижи-биле чоок таныжып бүзүрээр. Шамбалыгта келгеш ол ам он дугаар чыл мал кыштагладыр деп турар. Эвээш-биче чижектерге доктаал. Өске черлерге көөрде, тайга-сыы, сагланайның чылдар терең оът-сиген мында чок. Колдуунда кадар оът колдаан ховулар. Чайын кыштаглан ындыг-ла ырак эвес чайлаан.

Ооң кадарганы 400 ажыг хоюу ам чеди дугаар оолдаар. Эрткен-даа, бо-даа беш чылда совхозтуң дээре малчыны деп санадып келген. Үргүлчү 100-тен ынчаны, а бирде 105—110-даа чедир хураганны ап келген. Эрткен хат-кавыс каныыг. Мал чеми хирелиг берге кыжын безин ол 100 баш хойга онаштыр 100 хураганны доруктуруп, бодунга алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен.

2. ААЛ ОРАНЫ

Кыштагның ыржым, шенек терде тудуп каан. Артым чарының бедик даг хаажылаан. Ынчангаш ыжыы дегет. Ыңаар-ла уауп дургаар шөйлүп чоруй барган хөй, хураган кажааларының үүрмек септелгезин хойжу күзеглеп келгеш бүрүн дооскан. Ооң бети ажык кажаада тарадып салган дусту хөй үргүлчү чылгаан турар. Кажааның ишти-дажы арыг-силиг. Өдекти каш кезек черде болуп каан.

Бис кодаңга чеде бээривиске, өгнүң херээжен ээзи Кара-Бызаа Бырлыймаевна хой суггарары-биле онгачаларда суг куткан тур. Арта чылыг. Чер бажың иштинде улуг доскаар адаанга от салбас сугну электри-биле изидер амыр чүве боор тур. Ынчангаш кыштың чыкыламы соогунда маңаа дөмей-ле чылыг. Кажааны үениң негелдезин ёзугаар чылыдыр туткан. Малчынның чурттап орар үнүн эрээл «өргээзинде» Ильичтиң лампочказы доктаамал чырыыр болганындан телевизор дээш, чүнү ажыглавас дээр. Бажың ишти чылыг болза, от ужудары албан эвес: электри-биле хайындыртынар, электри-биле бастывар...

Малга четчир чемни белеткеп алганы — ооң кадарган хоюнуң келир кыштан хүр ажарының кол магадылалы. Чүгле сиген безин 30 тонна-дан ажыг. А саваң—дүрүгдүрүү-биле оваалаvы берген чыдар. Хөй массалыы-биле төрүп бээрге, немелде чем база дүжүртүнүп эгелээр.

3. АЖЫ-ТӨЛҮ

Олар шупту 6 кижи: 2 оол, 4 кыс. Эң улуу—оол. Чолаачы мергежилдиг. Ооң удаазы — кыс. Кызылдың педагогика институдунда бо чылын өөренип кирген. Арткаңнары Шамбалыг ортумак школазының аңгы-аңгы класстарында эки өөредилгелиг өөреникчилер. Бир тээ эң улуу тускай амыдырал - чурттаглалыг, ажыл-иштиг кижи болганда, ооң дугайым маңаа каксы чугаалаары артык эвес. Комсомолчу Вячеслав Монгуш «Шамбалыг» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи. Ада-иезиниң соон салгап, малчын болбаза-даа, оларның мышкыш улус-чонунга «эр-хей» диртип, мактадыг ажылдап чоруур. Ажыл шагының соонда бодунуң «жигулизи-биле» ада-иезин сугга келгенде ужурашкан бис.

Мөге Вячеслав Монгуш сөөлгү ийи чылдар иштинде Кызылга болгулаан республика чергелиг тыва күрештиң чаңгыс-даа чыдып калбаан. Ук хүрештерге ооң национал-дыг черлерни ээлеп келгенин хүрешке ынактар билир. Ону тыва хүрешке салым-чаяанының авазы Кара-Бызаа Бырлыймаевна даайлары Сыын-оол. Сыын-оол оларны деңнээни-биле тайылбырлаар.

1982 чылдың июль айының ортан үези. Республиканың малчыннар наадымы. Тыва хүреш. Мурнакчы хойжу, наадымның киржикчизи Семис-оол Монгуштуң улуг оглу мөге Вячеслав Монгуш ынчап аллар-аттыг мөге даайы Күжүгет Сыын-оол биле ийилээ артканнар. Маңаа улуу шүүлген, а Слава үжүүрлээнкен.

Моон соңгаары пландарын оон айтырган бис. Ажыл-ишке, мурнундагы мышкаш, ада-иезиниң үлегер-чижээн эдерип, улам эки, хол дыпаныг ажылдаарын ол чугаалады. А спортка, хүрешке? База-ла мурнундагы чедиишкинни улам быжыглап, эки хүрежирин шиитпирлээн.

С. МОНГАЛ.

Хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң [illegible] шаңнаары болза.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Оржумаа Допчаевна Монгуш — Кызылдың даараныкчы фабриказының [illegible].

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Наталья Николаевна Дерновая — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң операторy.

[illegible] Кенден — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң операторy.

Дарья Хертековна Монгуш — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң операторy.

Елена Николаевна Сундуй — өг-бүле ээзи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң

I чергези-биле

Барынмаа [illegible] Бурбужап — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кюжюгет Чолбеяковна Кюжюгет — Аксы-Барлык суурда өг-бүле ээзи.

[illegible] Кюжюгет — Аксы-Барлык суурда өг-бүле ээзи.

Салбаш Сүтдеровна Ооржак — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II-ги чергези-биле

Байырмаа Биринеевна Монгуш — «Дөң-Терезин» совхозтуң погаажызы.

[illegible] Саая — Аксы-Барлык суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң

III чергези-биле

Тулуштежер Орлановна Иргит — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Зоя Ооржаковна Максим — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Чечекмаа Даваевна Кужугет — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Чыланчы Сүтдуровна Кужугет — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Монгуш — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Монгуш — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ангыр-ооловна Ооржак — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] Саая — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

[illegible] Салчак — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Маргарита Бочуновна Ынай-оол — «Барлык» совхозтуң уруглар садының техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Чечекмаа Серээвна Куулар — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

[illegible] Сарыглар — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Хеймерек Күскежиковна Сундуй — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң

I чергези-биле

Долгай Көжээевна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Шугур-ооловна Соян — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң

II чергези-биле

Увекпен Дудааевна Куулар — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Лина Дарыма-Базыровна Оидар — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Александра Седеновна Ооржак — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң

III чергези-биле

Бопук Серен-Балтыровна Монгуш — Хорум-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Зоя Сенденмаевна Ооржак — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Мамыш-ооловна Хорлуг-оол — «Искра» совхозтуң Культура бажыңының техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Екатерина Лопсановна Донгак — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мая Алексеевна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Мячик Амыржыевна Монгуш — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Өргүлгеевна Оидар — Хорум-Даг суурда магазинниң садыгчызы.

[illegible] Сарыглар — Бажың-Алаак ортумак школазының [illegible].

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң

I чергези-биле

Мария [illegible] Монгуш — «Тнинелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң

III чергези-биле

Клара [illegible] Конгар-Суруп — «Тнинелге» совхозтуң ажылчыны.

Биченмаа [illegible] Монгуш — «Тнинелге» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Холажыковна Хертек — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Анна Евстигнеевна Канаулина — Сукпак ортумак школазының [illegible] ажылчыны.

Татьяна Сатовна Тагаланова — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Аничмаа Самбууевна Хомушку — «Тнинелге» совхозтуң «Хүвүтеш» уруглар садының [illegible].

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң

II чергези-биле

Вера Игнатьевна Федорченко — «Саян» совхозтуң уруглар садының повары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң

III чергези-биле

Дарья Чаптыевна Кара-оол — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Салзынмаа Даваевна Намчыл-оол — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Тыртык Тарымаевна Шагдыр — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Татьяна [illegible] Донгак-оол — районнуң [illegible].

Марина [illegible] Таганакова — Туран хоорайда өг-бүле ээзи.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Светлана [illegible] Ооржак — [illegible] станциязының ажылчыны.

Тина [illegible] Оюн — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң [illegible].

Вера Архиповна Снегирева — район эмнелгезиниң санитаркази.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң

III чергези-биле

Мария [illegible] Кыргызбан — Ий суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың

I чергези-биле

Анна Баянчиковна Шимюлге — Ий ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың

II чергези-биле

Тамара Федоровна Бадыжык — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Галина Федоровна Баир-Белек — Иениң эмнелге пунктузунуң фельдшер-акушеркази.

Зинаида Григорьевна Киселтинина — Ырбанның ыяш пунктузунуң ажылчыны.

Вера Ивановна Кол — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Максимовна Иадым — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Алевтина Бюрбюевна Ооржак — район эмнелгезиниң санитаркази.

Галина Дешгилбеновна Санага — Ий суурда өг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың ноябрь 18.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

БЕРЛИН. Германның Демократтыг Республиканың металлургтары боттарының профессионалдыг байырлалын бүдүрүлгеге бедик көргүзүглер-биле демдеглээннер. Бо чылдың эгезинден тура «соктуг профессияның» мастерлери чуртка пландан ажыр 1,5 хүнүнүң иштинде кылып үндүрер хемчээлдиг продукцияны берген боор турар. Олар камналга дээш демисежилгениң [illegible] бээр чиг-етти болгаш материалдарны чарыгдаарын бердик 300 миллион марка-акшага чыырарын чедип алганнар.

ССРЭ-ниң техниктиг [illegible] тургусттунган Германның Демократтыг Республиказының металлургия [illegible] хөгжүп турар болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа хөй сол адырларын металл-биле хандырбышаан. Продукциязын [illegible] улам нэвүледип турар. Ады-сураа социалистиг чурттарның специалисттериниң дузазы-биле металлургиязының [illegible] хөй бүдүрүлгелерин заартып кылган.

Галле хоорайга байырлаллга тураскаадыкан хуралга адырның 25 ажыг мурнакчыларынга күш-ажылчы шылгаралдыг чедиишкиннери дээш «Германның Демократтыг Республиказының [illegible] күлүк ажылчыны» деп бедик атты тывыскааннар.

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮННҮҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ГАВАНА. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр алгылаан социалистиг хүлээлгелерин куба ажылчы чоннар чедиишкинниг күүседип турар. Ажылчы чоннарның 33 хуузу боттарының чылда алган хүлээлгелерин күүседипкен. Кубаның ажылчы чоннарының Профэвлелиниң чиңгине секретары Роберто Вейга республиканың профэвлелдериниң удурту [illegible] ажылчыларының анаа болган чөвүлел хуралынга ол дугайын дыңнаткан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын байырлаарынга белеткел куба ажылчы чоннарының боттарының Төрээн чуртунуң чагай чоруу болгаш социалистиг дем-каттыжыышкынын быжыглаар [illegible] тайбың турбуштуң күш-ажылынга күжүлүг идиг кылып турарын ол база айыткан.

ВЬЕТНАМ БАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. Вьетнамның балыкчылары [illegible] тыпкан, даштыкыже үндүрер [illegible] белеткээринин [illegible] планын хуусаадан эрте күүседипкенниң дугайын дыңнадып турарлар.

Балык тудар ажыл — вьетнам экономиказының шаг-шаандан бээр чугула адыры — амгы үеде ында улаа катап тургустунуп турар. Республиканың балыкчыларының чедиишкиннериниң үнделези — [illegible] быжыглаашында болгаш балык тудар кооперативтерин [illegible] рыныц амгы үелери улам дептиргелиг аргаларын ажыглаарында, социалистиг чарыштың [illegible] боор турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге болгаш продукция тыварының [illegible] чугула идигни ажылдың сеткилдиг туннелдерин дугайы ажылдың туннелдерин хевирлеп чер-ле болганында ажыглап турары болур.

Вьетнамның [illegible] ажыл-ишчилери совет балыкчылар-биле сырый харылзааны тудуп турар. ССРЭ ол республиканың амгы үениң [illegible] техниказын чорудуп берип, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринге дузалап, вьетнам балыкчыларының тропиктиг суглардан тып турар янзы-бүрү продукцияның [illegible] турар.

ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА ХӨГЖҮЛДЕЗИ

ВЬЕНТЬЯН. Лаостуң электроэнергетиказының хөгжүлдезиниң кол сорулгазы — энергетика күчүзүн улам улгаттырары боор турар. Ол дугайын [illegible] чөвүлел хуралынга чугаалашкан.

Лаос Улус-Демократтыг Республиканың улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдениң адыры — электроэнергетика боор турар. Улусчу [illegible] республиканың электри энергиязын бүдүрери 3,5 катап ажыт улгаткан.

Амгы үеде кол-ла күштүг даглыг районнарга улуг капитал чарыгдалдар болдурбас биче-биче электри станцияларын [illegible] салып турар. Электри станцияларын тудуп тургузары-биле чергелештир ортумак болгаш биче-даа күштүг электри дамчыдылгазының шугумнарын тудар сорулга-биле шиңгилелдер ажылдарын база кылып турар.

(СЭТА).

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Президент Белисарио Бетанкурга баштаткан чаа чазактың даштыкы политика талазы-биле углаашкынының, ылангыя каяа-даа каттышкан чурттарның шиитпирлелге киржир эгелээр болгаш Никарагуа-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар деп оон шиитпирлээнин Колумбияның Компартиязы үнелеп көрүп турар. Иштики политика талазы-биле базымнарга, оон-биле кады калбак политиктиг ниделгелеринде кылыр[illegible] планнарынга Колумбияның коммунистери база-ла байыр чедирип, ону революстуг күштерниң чугула чиилелгези деп санап турар. Ол дугайын анаа ККП ТК-ның чиңгине секретары Хильберто Виейра журналистер-биле беседазынга чугаалаан.

Кубаның Компартиязының чалаашкын ёзугаар Гаванада келген колумбий коммунистерниң удуртукчузу оон чуртунуң хойпийтизи чаа, демишилгелиг социал-экономиктиг болгаш политиктиг чаартылгаларны эрге-чагыргалар кылыр боор деп идеген турарын база чугаалаан.

Х. Виейра антиимпериалистиг калбак фронтуну демократтыг бүгү күштерниң тургузуп болур бүгү аргаларының Колумбияда барып айыткан.

ЧҮГЛЕ СӨС КЫРЫНДА ЭВЕС...

БОНН. (СЭТА). Кижи төрелгетенге улуг чүүл болур «баштай ядролуг согуушкун» чүвүнге АКШ-тың шывыкчыдыр эмерик шериг командылалы база катап бадыткаан. Ындыг чүвүдү херек кырында термоядролуг айыыл-халапты өскүдүп үндүрериңге белен чорукту көргүзүп турар. НАТО-нуң Европада каттышкан чепсектиг күштериниң дээди кол командылакчызы генерал Роджерс барыын-герман «Велт» солунга интервьюзунга АКШ болгаш НАТО-нуң өске-даа турттары ядролуг чепсекти баштай ажыглаары-биле чүнү-даа кылып болурун медеглээн.

Ол сорулга-биле АКШ-тың чепсектиг күштери «ол чепсекти ажыглаары чугула дыр деп санаар болзувусса, ону ажыглаар арганы бээр» чоок черге дээштиг чепсектен эгелээш, стратегтиг чепсекке чедир, «бүдүн бөлүктүң» ядролуг боо-чепсектиг турар ужурлуг» — деп, ол генерал демдеглээн. Журналистер мынча деп катап айтырганнар: «Силерниң чугаалап турарыңар биле алырга, ам бистерни (НАТО-нуң) ядролуг чепсекти баштай ажыглаарынстан ойталаваазывыс» [illegible]. «Дыка-ла шын дыр, бистиң чорудуп турар политикавысты ёзугаар ядролуг чепсекти баштай ажыглаар эргевисти боттарывыска күштүг кылдыр арттырар ужурлуг бис» — деп Роджерс айтып чугаалаан.

Роджерстиң [illegible] ядролуг чепсекти баштай ажыглаарындан АКШ-тың аймаалары [illegible] Барыын Европаны камгалаар талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин дең [illegible] мышкаш сагындырар апаар» деп бадыткап турган.

«Ындыг чүүлдү бистер кажан-даа болдурбас ужурлуг бис» — деп, ол дорту-биле чугаалаан.

Америк удуртукчулар чүгле сөстер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Президент Рейган мурнундан [illegible] чаа лиштер арагынга ужуттар «МХ» дээр баллистиктиг чаа 100 ядролуг ракеталарны тургузар дээн шиитпирниң дугайын медээн. [illegible] боттары башкартынган, ам [illegible] ядролуг ракеталарны [illegible] камгалаттынган [illegible] улам-на хөй санныг ынанган специалистер [illegible] тиктиг ажылдакчылар болгаш хайгааракчылар кылган.

[illegible] «МХ» боор ракеталар болза [illegible] АКШ-тың ядролуг [illegible] үндүрерин ажыглаар деп [illegible] турары.

«Чикаго трибюн» солундуң [illegible] «МХ» деп ракеталарны сеткээр тургузары америк администрациязының [illegible] Вашингтонда ам-даа ойталашпайн турарының дугайында херечилеп турар.

ЖЕНЕВАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ноябрь 30-де анаа стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында чугаалажыышкынарга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың делегацияларының пленарлыг хуралы болган.

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европада ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаарының дугайында ээлчеглиг ужуражыышкыннар ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың делегацияларының пленарлыг хуралы-биле 30-ла улаган.

Чугаалажыышкыннарны 1983 чылдың январь 27-де уламчылаары дугурушкан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде израиль шериглер от соксаадыышкынын каш катап үреп, Ливанга тайбынны камгаалап, хайгаараарының араб чурттар аразының күштериниң составынче кирген Сирия шеригжерин Дейр-Ашаир, Янта, Айн-Ата, Кфар-Кук дээр турттакчылыг черлерде турушкарын угер-[illegible] кадыг-дээштиг бооп турганнар Сирия белектер харыы от ажыдар ужурга таварышкан. Оон-биле чергелештир израильдер Бекаа шынаазының районунче дайынчы техниканы болгаш ок-чемзектерин октаарын калбарткан. Ийи хүнүнүң иштинде ол районче танкыларның, бөду шимчээр утурбооларның, боо-чепсек сөөртүр чүък машиналарының үш колоннаазы эрткен.

Ливанның президентизи Амин Жмайель Израильдың бо-зунуң шериглерин Ливандан үндүрериниң дугайында чугаалажыышкынарының эгелээрин бүгү аргалар-биле узамдыктырып турар дээш [illegible].

ДАМАСК. (СЭТА). Сирия араб Республиканың Улусчу Чөвүлелиниң (парламентизиниң) даргазы М. Аз-Зуаби Ливанда израиль эжелекчилерниң араатаныг үүлгедиишкиннерин шыңгызы-биле буруу шапкан. Хоойлу ёзугаар ливан чазактың бодунуң [illegible] чуртунуң бүгү девискээринге нептеревиринге израильдериниң шаптыктап турарын айыткан. Палестинаның араб улузунуң сара чаптыг дуруу ёзугаар төлээлекчизи болур Палестинаны Хосталарының Организациязы [illegible] Сирия кажан-даа деткип келген болгаш деткиир-даа апаарын М. Аз-Зуаби демдеглээн.

«АКШ-тың болгаш агрессивчи НАТО [illegible] комплекстери «Чоон чүүтен [illegible] бээр дайзыжеге чулчуруушкунче [illegible] Совет [illegible] [illegible].

(Солуннардан).

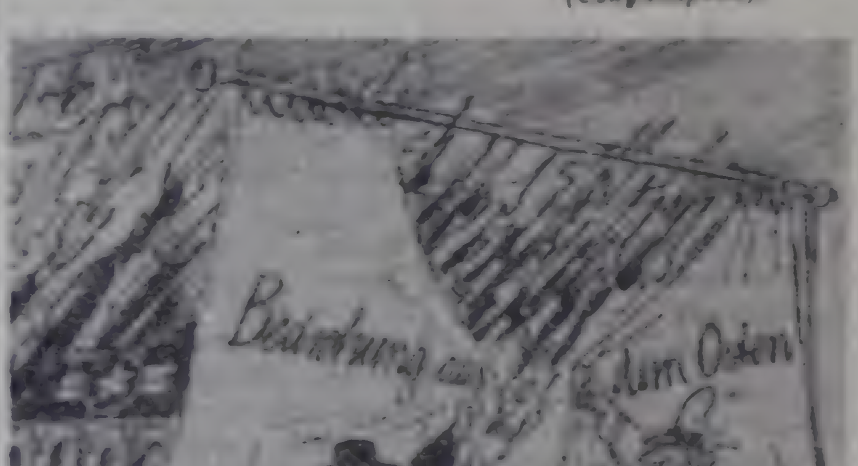

Айыылдыг илбилээшкиннер.

Чурукту «Хорицонт» дээр (ГДР) неделя сеткүүлүнүң санында үнер солундан алган.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

Хамааты камгалалы

Күрүнениң камгалал ажыл-чорудулгазының бир кол адыры болур хамаатыкамгалалынга массалыг хораннаашкынның чепсээнден тыдды камгалаар талазы-биле белеткел ажылдарын эртер. Дайын үезинде улус ажыл-агыйын, чурттуң экономиказын болгаш чурттакчы чонну бүрүн камгалаарының практиктиг хемчеглерниң айтырыгларынга ол улуг ужур-дузалыг.

Ол сорулганы боттандырарынга азы чонну болгаш улус ажыл-агыйының объектилериниң массалыг хораннаашкынның чепсээнден камгалаарынга белеткелге хамааты камгалалының пропагандазы чугула черни ээлеп турар. Хамааты камгалалының (ХК) билиглерин нептередири оон аадарлыг херектерин болгаш чаңчылдарын көргүзери, оон хууда составының эрес-дидим чоруктары совет кижилерниң политиктиг серемчилелин, хамааты харысалгазын бедидеринге, социалистиг Төрээн чуртунга бердинеринге эки салдарны чедирип турар. Оон-биле кады хамааты камгалалының пропагандазы тускай белеткелдиг сайзырангайжыдын база немеп турар. Хамааты камгалалының кайы хире ажыктыгын үнелеп билген тудум, ында хаара туттунган кижилерниң ол белеткелге билиг, мергежили улам быжыгып орар. Кижилерниң [illegible] салдарны чедирбишаан, хамааты камгалалының пропагандазы ол талазы-биле [illegible] саттарлаг.

Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның октябрь (1978 ч.) Пленумунга «...ХК-ның бүгү айтырыгларын делегейде бо дуушкуннар-биле холбап, кижи бүрүзүнге чедингир, бүдүрүлгеге [illegible] билиндирер...» деп чугаалааны чугулага ап, бистиң республиканың [illegible] ХК-ны [illegible] улгаткан. Оон чижээнге Каа-Хем районну көрээл. Районнуң ХК начальниги Ш-Б. Х. Сервээдар, штаб начальниги В. М. Ниятких [illegible] ажылы чылда тургустунган план ёзугаар эртип турар. ХК-ның [illegible] олар массалыг информацияны, культура албан черлерин библиотекаларны, кинону колдады ажыглап турар. Районнуң кинопрокат [illegible] тургаш, график ёзугаар ХК [illegible] кинофильмнерни көргүзери доктаамалчаан. ССРЭ-ниң Хамааты камгалалының 50 чылынга тураскааткан ХК [illegible] районнуң тиилечиилериниң биржээн болган. Бо чылдың эрткен айларында ХК талазы-биле чүс ажыг фильмнерни чурттакчы чон көрген. «Ону кижи бүрүзү билир ужурлуг» «Хамааты камгалалы — кижи [illegible]» «Эрес-дидим чоруктуг быжыктырары» «Аргажоктуң байдалынга медээлине дуза» [illegible] болгаш оон-даа хөй фильмнерни чыылган чон сонуургап көрген болгаш хөй чүүлдерни көрүп билип алган.

Районнуң Культура бажыңында «Хамааты камгалалы — кижи бүрүзүнүң херек» деп стенд-фотоделгелге бар. Манаа ХК-ның 50 чылынга алдар болдурган, «ССРЭ-ниң Хамааты камгалалы 50 харлаан» деп аас журналын эрттирген. [illegible] литературалар делгелгези. ХК дугайында кинофильмнер көрүлдези болган. Район төвүнүң библиотекаларында бо [illegible] лар график ёзугаар эртип турар.

Районнуң ХК штабының удуртулгазы-биле районнуң школаларынга «Эрес-дидим чоруктуг кижилер-ле» эртип турар. Ындыг кичээлдерни Ала-чуртуң Улуг [illegible] [illegible] черге лекция, беседаларны чорудуп берип турар.

Хамааты камгалалынга лекция пропагандазын калбаа ажыглап, ол шугумга проф эвилел, комсомол, спорт организацияларын ДОСААФ-тың район комитедин идепкейлиг киириштирип турар.

Чөөн-Хемчик районда ажыл база багай эвес. Районнуң ХК начальниги Д. С. Куулар, штаб начальниги О. Дииспей [illegible] кол кичээнгейни салып турары эки түңнелге чедирген. Районнуң «Билиг» ниитилел организациязы-биле кады чедип кижиден тургустунган бөлүктү тургускан. Ук бөлүктүң чамдык лекцияларны номчуп [illegible]. Районнуң [illegible] сүүр бүрүзүнге «ХК пропагандазынга хөй-нити организацияларының ролю» деп лекцияны номчаан. ВЛКСМ райкомну районнуң спорт комитеди-биле кады Чадаана хоорайга комсомолчу аныктарның [illegible] эрттирген. Анаа хоорайның албан организациялары [illegible] черлериниң болгаш чамдык [illegible] идепкейлиг киришкен.

Үстүнде көргенивис чечерлер-биле чергелештир бистиң ажылывыста чамдык четпестер барын айтыры чугула. Танды, Бии-Хем, Өвүр болгаш оон-даа өске районнарда ХК айтырыгларынче кижилерниң кичээнгейи [illegible].

Хамааты камгалалының ажыл [illegible] эртип, ылангыя оон пропагандазынче кичээнгейни күштелдирери чугула. Хамааты камгалалы — кижи бүрүзүнүң хереп.

А. САГАЛАКОВ.
Тыва АССР-ниң ХК штабының начальнигиниң дузалакчызы.

ПМА-ның интервьюзу

КАМПУЧИЯ ДУГАЙЫНДА ШЫН БОЛГАШ НҮГҮЛ

Кампучияның тайбың камгалалының талазы-биле комитединиң чиңгине секретары Сок Ам Москваже келгеш барган. ПМА-ның корреспондентизи Андрей Праловка оон берген интервьюзун номчукчуларга бараалгадыр-дыр бис.

— Кампучия дугайында те ма барының чүктүң нараалга органнарында арамнарындан дүштейн турар болгай. Кампучия эмигрантыларының «чаңгыс ай» фронтузунче тургузар дээш ораллажыышкыннарның дугайын солуннар сөөлгү үеде хөй чүүлдерни бижип турар. Ол дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Пномпеньде чалча ёзу чурумну тургузар дээн боттарының планнарындан делегей реакциязының күштери ам даа ойталавааан, мынчангаш бо айтырыг тургустунуп турар. Пол Поттуң, Лон Нолдуң Сон Санның Кхмер Самфаның Нородом Сианукутуң бөлүктеринден коалиция тургузарын көрдап турарлар. Ол дээрге, коичут берге болганнарын айтырыг ээрни [illegible] [illegible] турар. Хөй чылдар дургузунда бот боттарынга [illegible] [illegible] лер ыыкз хөй. Оларны тургуп турар чаңгыс-ла чүүлү — Пномпеньде чонну амгы эрге-чагыргазын олар ным көөр хөөн чогу. Ынча-ла даа ол көөр хөөн чок чорук. Барыын-чүктүң массалыг информация [illegible] чамдыктарының бижип турары мышкаш, «кампучия улустуң эрге-ажыын камгалаар» ындыг «чаңгыс ай фронтузунуң» тургузарынга кол чүүл [illegible].

— Барыын чүктүң чамдык солуннарының бижип турары-биле алырга, оларның «агрессорлар» деп адап турары — вьетнам солдаттарының Кампучияда турары Муруу-Чөөн Азияда дүжкүүрлүг чоруктуң кол үндезини деп турарлар. Кол сорулгазы — ол регионга тайбыңны быжыглаары болуп турар организацияның төгелген турар болгай силер. Үстүнде бо айтырыгны канчаар тайылбырлаар силер?

— Ол дээрге, бүгү чүвени бургузадыр ээй ораллажыышкын-дыр. Вьетнам солдаттарны «агрессорлар» деп адарының кандыг-даа барымдаазы чок. Бүгү улустуң [illegible] — Пол Поттуң — ооң Сарыяның хаанныг ёзу-чурумуң уштукаарынга олар биске дузалашкан. Вьетнам болгаш кампучия улустар — алышкылар. Француз колониализимге болгаш америк империализимге удур демиссешкен тургаш, хөй чылдар дургузунда бис мушгадалдыг болгаш ооршукуңу дентө үлешип келдивис. Кижилерниң улуткаарының дерзин ёзу-чурумуң бис кадын чок кылган бис. Вьетнам солдаттар Кампучияга ам чөнге чедир турары? Пномпеньде улусчу эрге-чагыргазының орнунга хаанныг ёзу-чурумну тургузарының планындан кым ойталаваан турарыл, бистиң чуртувусче халдап киргеп солдаттарны боо-чепсек-биле кым сандырып турарыл? — бо айтырыгны оларга салыр херек. Кампучия [illegible] делегей реакциязының бүгү күштери дузалажып турар. Ындыг таварылгада эптерниестиң дузазындан канчап ойталаар бис? Вьетнам солдаттарының «агрессия» чоруу деп чүвеге ам бүзүрээн турарлар ковчут эвес. Кандыг-даа агрессор кампучия улусту боо-чепсектиң күжү-биле чагырып ап шыдавайн. Пномпеньниң эрге-чагыргазында амгы күштер бо хире кыска үениң дургузунда тиилелгени, чамдык кижилерниң чугаалап турары мышкаш, вьетнам чыдаларының дузазы-биле эвес, а оларга чонунуң дузалап, оларны даштыкы «туралчылга» четтирип алган. А Муруу-Чөөн Азияда дүжкүүрлүг чоруктуң дугайын чугаалаар болза, ону кампучия улустуң дайзыннары тургузуп турар.

— «Кампучия айтырыг» деп адап турар чүвени Каттышкан Нацилар Организациязынга база кодуруп турган болгай...

— Ийе, ындыг чүве. Кампучия Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозу чоокта чаа медеглел үндүрген, кижилерни өлүрүп чок кылыр ёзу-чурумнуң болгаш оон КНО-да төлээлекчилериниң бар болуп турары хуурумуг-хоойлуга таарышпас болгаш ат-алдарлыг делегей организациязының адын бужартадып турар деп бистиң чазаавыс санап турар дээрзин мында айыткан.

(ПМА)

Чаңгы-бүрү медээлер

АРЫ ҮГЭЭНДЕН

Совлгу чылдарның эртиен чылгы сезонунда эң хөй ары чигири чыгдынган. Курүнеге ары чигири садарының планын күүседиринге четчир продукцияны Башкирияның барык бүгү районнары чыып алган. Игрин районнуң ары ажаакчылары эң хөй, 1400 центнер ары чигирин чыып алган. Ыланғыя «Лемвзин» совхозтуң ары ажаакчызы М. Крыловтуң ары ажаап турабы шелу эң дужутнур болган. Чүс ары үгээнден-не шалыпчы ишчи 120—130 килограмм ары чигирин алган.

Ары өстүреринге Башкирияның агаар-бойдузу кончуг таарымчалыг: ээнмарыгларын, хову-шөлдерин чигирлиг чечектерлиг өзүт-енген шыпкан. Автономнуг республикада ары өстүрер тускайжыткан дузалал ажыл-агыйлары хөй. Ары өстүреринин ажыл-агыйларын, ССРЭ-нин Азыг-чем программазының негелдезинге дүүштүр, автономнуг республикага ийи катап улгаттыарын көрген. Ол амыдыралга боттанып турар. Ажыл-агыйларга, чурттакчы чонга кедээ ажыл-агыйнын эртем-шинчилел институдунун, ары өстүрүн ажаарынын дуржулга станцияларынын ажылдакчылары кескү дузаны чедирип турар. Ары өстүреринге херегляэр дериг-херекселдерин Уфа хоорайда тускайжыткан садыгда делгээн.

Р. РУПЫШЕВ.

Уфа.

ОРГАНИЗАСТЫГ

Мария Ховалыговна Донгак «Ак-Туруг» совхозта харылзаа салбырының эргеленчизи. Ол коллективинге 1983 чылдың парлалга чагыдылгазын организастыг чорударынга баш бурунгаар хынамчалыг бедеткенген.

Бо ажылга хөй-нийти тарадыкчылар база идепкейлиг киржилгелиг болган. «Шын» — 160, «Тываның аныяктары» — 110, «Улуг-Хем» — 125 экземплярларны чагыдылаан. Ында ортумак школаның башкызы, хоочун коммунист Хаак Монгушовна Чымдан парлалга чагыдылгазынга идепкейлиг киржип, башкыларга 200 ажыг экземпляр солунну болгаш журналды чагыткан. Почтачылар Анайбан Чүлдүм, Тамара Серээ оларның харыылап турар участоктарынын чурттакчылары хөй санныг солун, сеткүүлдерни бижиткен.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

„АРЕВЭЧИ"

Шулуукчу Олег Сувакпитти шүлүктеп бижээн «Аревэчи» деп тоожуу чырыкче үнген. Чогаалчы бодунун чаа номунда үжен чылдарның революстуг аныяктарының эрткен оруун — биргээр чугаалаарга, хып дээн чалыы оолактың өзүп, дадыгып, кижи болуп келгенин чуруп көргүзүп турар. Аныяк маадыр Бижик-оолдуң эртип келген оруу тораан чонунуу-биле дөмей. Ол бөдүүн, топтуг кижи, ооң күзел-соруу эш-өөрүнүү дег база-ла ындыг: өөренир, ажылдаар, ынакшыыр.

Чогаалдың бир онзагай талазы — аныяк маадырның амыдыралгы туруштуг эзээн алганы болур. Бижик-оол авазы-биле каалама орукту эртирип, шантараалыннарга таваржып чораш, кижи болуп дадыккан. Ол номчукчуларга кижизидилгелиг-даа, угаадыглыг-даа болуп артар. Ол дугайын автор номнун бирги арнында мынчаар деңнелиг кылдыр бижээн.

«...Амыдырал эки-даа-дыр,
Аажок нарын, берге-даа-
дыр:
Азын чораш, орук тывар.
Алдан чораш, шынын
тывар». (Арын 3.)

Лириктиг маадыр бичии оолак турган-ла, ажылгыр адазының соон салган, соң үлегерин эдерип, шыдаар шаа-биле хөй-нийти ажылы, орук, көвүрүг ылгып эгелээр. Ону долгандыр турар боду ышкаш оолдар, кыстар аразынга улам «арны чаа тыны», ажылгыр кижи болуп чоруур. Аныяктар эвилелдиин кежигүнүнге база кирип алыр. Ооң улай бижик билбестерни өөредип, чалгаа-шүшпең, арагачы, хоозун сеткил-бодалдыг, «тыртылчак» бүрүү үзел диг кижилерни сойгалап, хана-солун үндүреринге идепкейлиг киржип турар.

> *Ном болгаш номчукчу*

«...Барын, чогун ылгап
билбес,
Бак чаңныг чалчык ирей,
Арат чонунуң дыжын билбес,
Ады соңнаан, хырны —
мурнаан
Арагачы Шиш-Хаай
дээрзин
Амдажытпайн, кезедиили!..»
(Арын 81).

Хувискаалчы намның баштайгызы-биле 30 чылдарда аревэчилер келир үезинге бүзүрелдиг, бурунгаар дешпилге чүткүлдүг, бедик патриотчу тура-соруктуг ажылдап турарын мынчаар уранчыдып көргүскен:

«...Алды чүзүн малдың
бажын
Ийи сал чедирер дээн
Адавые дег намывметын
Идегелин күүседиили!..»
(Арын 80).

Азы:

«...Кадыр черни
...
...чолбак оруг ...
...амык чонну оараан-онле
Хала чокка хандыраалы!»
(Арын 9).

Тыва төөгүзүнде үжен чылдар солун төөгүлүг чылдар болуп арткан. Идеи-политика, социал хөгжүлде талазы-биле аныяк Тыва Арат Республика улуг кожазы ССРЭ-нин ачы-дуңмалышкы, ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында кескү чедиишкиннерлиг апарган. Машина-техника, эт-бараанныр кероэ ёзугаар бедик Саян артындан соксаал чокка кээп турган, эртем-билигге сундулуг аныяк чалыы оолдар, кыстар Совет Эвилелинче өөренип чорупп турган.

Ооң-биле кады ол үе дүвүреэзиниг турган. Чөөн, барыын чүктерде империалистиг күрүнелер (Япония, фашистиг Германия) бажып кодурүп турган. Мындыг хевирлиг болуушкуннарның чаа номда кирбейн барганы хомуданчыг. Ынчап тыва аныяктарның «Дузалаарда эптиг ССРЭ, дужуп бодап чеде-ле бээр» деп ырлажып турганын кандыг-бир эпизодка киирген болза! Баштайгы келген машина-техниканы (самолётту, кинону-даа) чечен чидип болгай, эң баштайгы чалаттырып келген совет эмчилерин, башкыларның буянныг ажыл-херээн киирген болза!

Дараазында үндүрүлгезинге автор ол үениң байдалын амдаа хапызы-биле көргүзери күзенчиг.

С. САНДЮ.

ОВААРЗА ЭКИ

«Шын» солунга Монгуш Эргептиң аажы-чаң культуразынга бижээни «Хөгжүлде-биле кады» деп чүүлүн номчааш, мааа хөй-нийти черлери — клубтарга, кудумчуга база автобуска чамдык кижилериниң бодун ап чорууру чугаалаксадым.

Бистиң культура бажыңынга бир катап аныяктар кежээзи чарлаттынган турган. Аныяктар чыглып, чамдыктары келгеш, дедир үнгүлеп-даа турган. Кежээнин организастыг кезээ эгелээр апарган. Аныяктарның чамдызы үнгүлей берди, а ээзээш кезии улуг улустар-биле артып калган.

Илеткел эгелээн. Ажылдапла турар боор, силиг кеттинген бир аныяк оол ол солуп кежээниң кол кезээнге улустуң чугаазын-даа дыңнатпас, эжикти үне-кире коңгурадып-ла турар. Ынаар артынче ажытталдыр олуруп алгаш, аныг састер-даа ... болду.

Залда улуг-биче кандыг-даа кижи бар. Сас-домак алыры, херек апарганда үнер-кирери хостуг болбайнаан, ынчалза-даа ийи-чаңгыс кижиниң чоп ажыр көрүп, бодунуң донгун аажыларын мактанган хевирлиг көргүзери аныяк кижиге тааржыр бе ынчаш?

Кежээниң ииги кезээ — танцы. ... Демги аныяк оол дышкаар үнгеш, аалаа «дыңмай» берген кирип келди. Оон черле ынчаш, бодунун үе-чергези-биле таныылап турарының хирелиин канчаар. Аныяктар ойнай бээрге, чамдыктары таныылавайн барды, а бир чамдыктары оон-биле ... ойнаарындан эпчоксунуп турары илдеп. Анаа экпии кузээн аштери, оваарнырын чагыырга, ону-даа херекке албас, алгыргылаар-даа. Хелүн эртип бар чорда, дружинниктер ол оолду алгаш барды. Ойнаанныарның сеткил-хөңү, ам-на дыштанганы ол боор. Чиик-чиик, арын-шырайы омак кирип улай ойнап киринтилер.

Садыг база хөй-нийти чери. Холунда конфектер тудуп алган, бир бичии уруг садыгжыга чеде бергеш-ле, улуг кижилерге каш-даа үндүр кыстырды. Ол мээн ээлчээм келгижеге чедир чүткээш чалашкан. Хенниг кижиниң кулели чүү боор. Каш борбак конфета садып алыр — ол-ла-дыр. Ону херекке албаска канын боор.

«Далажып тур мен, эртир-е кааптыптыңар» деп улус мурнунче-ле чүткүүр аныяк эрлер бо-ла туруглаар. Оларның бо аажызы чараш бе, ынчеш? Кажан келген-дир сен, ынчаш ээлчег ёзугаар хостуг садыглап алза, чурумнуг-даа, кижилиг-даа эвес-не.

Черле ынчаш хөй-нийти черинге, бо чон-дур деп хандыр медереп, бодунуң чугаа-сөзүн боданып, мен ниитилел кежигүнү-дүр мен дээрзин утаап чорууур чүве болза, ажы-чаңга артык чаптар тывылбас-даа болгу дег. Ону аныяктар оваарза эки боор.

О. КАН-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛДИГ

Кур-Чер суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынга дыштаныр хүннерде эртип турар бот-тывынгыр уран чүүл корулдезинден чылдын калбайн турары өөрүнчүг.

Суурда агиткварталдар эвилелдешкен республикаларга турасккаткан кежээлерни эртирип, конкурстарны үндүрүп турар. Номер бүрүзү утка-шынарлыг. Бот-тывынгыр артистер бо концертин ССРЭ-нин 60 чыл болур оюнга тураскаадып турары бо. Чаа чылдың бүдүүзүнде көрүлдениң түңнелиин үндүрүп, дыштаныр хүннерни моон-даа соңгаар ажыктыг, сонуурганчыг кылдыр эрттирерин олар шиитпирлээн.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ

Чалыыларның интернационалчы хоорайы Ак-Довурак чылдан чылче өзүп сайзырап, ында чурттап, ажылдап турар кижилериниң амыдыралы хүн бүрү экижип орар.

Анаа келген кижи бүрүзү бир-ле дугаарында шилден болгаш бетондан кылган улуг бажыңны дораан эскерип каар. Ол Ак-Довурак хоорайда эштир бассейниниг спортчу комплекс-тир.

Ук спортчу комплексте улуг эвес болза-даа, аразында эптиг найыралдыг хөй национал коллектив ажылдап турар. Ында тускай эртемниг тренер башкылар, эмчилер болгаш оон-даа өскелер бар.

Спортчу комплекс «Тывасбест» комбинаттың өске-даа цехтери ышкаш, туруушкун чокка доктаамал ажылдап турар дээр болза, частырыг чок. Бо хүннерде ында волейболдуң, баскетболдуң, аар атлетиканың, сугга эштириинин болгаш оон-даа өске хевирлериниң секцияларынга ... хөй ажылчын аныяктар болгаш школачылар хаара туттунган. Ооң иштинде сугга эштириниң секциязынга алды бөлүктү бо чылын турзускаш, ооң кичээлдерин график ёзугаар үе-шагында эрттирип турар. Ооң ажылын аныяк специалистер Москваның күш-культура институдунуң доозукчузу, спорт мастерынге кандидат Фрида Галиева болгаш ооң дузалакчызы, фабрикада ... начальниги, хөй-нийтичи тренер Юрий Михайлович Аверьянов олар башкарып удуртуп турарлар.

Волейбол секциязын Иркутскиниң күш-культура институдунуң доозукчузу Александр Мижит-Доржу база бедик деңнелде чорудуп, бодунуң негелделиг болгаш хайырлаалыг чоруу-биле спортчуларның түңнелин чедип алган. Ооң белеткээн командалары чүгле районга эвес, харын республика чергелиг маргылдааларга шаңналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа ээлеп келген.

Спорт күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга идиг бээр. Сантехниктер бригадазының удуртукчузу Иван Степанович Крошко Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезинден, рудниктен, профтехучилищеден, бодунуң бригадазындан күзелдиглерни чыггаш, ам аар атлетика секциязын билдилиг удуртуп турар. И. С. Крошко спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-нин спорт мастери. Спорт-биле чергелештир ооң бригадазының күш-ажылчы көргүзүглери доктаамал эки болуп, бригадалар аразында социалистиг чарышка хөй удаа тиилекчи болган.

Спортчу комплекстиң баазазында дериг-херекселдер ... болгаш четчир санныг. Кышкы спортчу сезонга уткуштур чаа коньки-лерни болгаш хаактарны бо чылын саткан, ынчалза-даа тускай спортчу хептер четпейнин. Ак-Довурактың спортчу комплекизинге республика чергелиг спортчу маргылдаалар моон мурнунда ышкаш база-ла хөй эртер. Ындыг төлээде, бистер ылаңгыя ынчалыг хоккей ойнаар шөлдү бо чылын эки шынарлыг, маргылдаалар эрттиреринге таарыжыр кылдыр кылырын шиитпирлеп, ам оон белеткелин эгелеп турар бис.

Чоокку үеде спортчу комплекске бокс болгаш бөөдалга секцияларын ажыдарын планнап турар. Бөөдалганы ССРЭ-нин спорт мастери И. В. Якушенко чорудар.

Чедиишкиннер хөй-даа болза бистиң ажылывыста четпестер барык демдеглевес арга чок. Эки тура спорт инструкторлары-биле харылзаавыс кошкак. Спорт дугаиында лекция, беседалар чогуур деңнелге чедир чоруттунмайн турар болгаш хоорайның комсомол ... организациязынга практиктиг дуза черле чок. Ажыл хөй. Ынчангаш мааа удуртур органнарның ажыт-херекчи дузазы бисте чугула.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай кедүрер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш бистиң коллектив улам кызымак ажылдаар.

К. КУЖУГЕТ,
Ак-Довуракта спорт комплекизиниң директору.

ЧУРУКТАРДА: ээлчеглиг кичээл (үстүнде), тренер башкы Ф. Галиева (ортузунда) өөреникчи Ю. Сарыглар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧАА ЧЫЛ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бир-ле катап, Чаа чыл бүдүүзүнде, Москвага онзагай узун ёлка көрген мен. Ону долгандыр чон хөй болду. Аңаа турганнар мээң уну-мну дыңнааш, дашты-кыдан келген кижи-дир деп билип каан. Бир оол тургаш: «Кайыын келген силер?» деп айтырады-дыр. «Франциядан» деп харыыладым. Оол хөглүг каттырбышаан, чугаалады: «Силерниң чурттарны билир мен. Жанна д' Арк Виктор Гюго, Париж коммуназы!»

Ынчап мен өске Чаа Чылды сактып келген мен. Ол 1941 чылдың декабрь. Францияны нацистер ... хөй оорум туттурган турган. Стол артынга чүгле 5 оол кые орган бис. Дөгерезинде харывыс үзе-ле 20 четкен. Бистиң аравыстан ынчан кым-даа коммунист турбаан. Соңгузунда үш кижи активчи коммунистер болган бис. Ийи эжибис партия билетин ап күш четпээн турда-ла, нацистер боо-лап кааткан.

Ол дүне Францияга, бистиң-биле ... байыралдыг болгаш идегелдиг байырлалы турган. 1941 чылда француз-тарга идегелдеп өске кандыг-даа болза чок! Ол кежээ бистер от салбаан соок өрээлге, куруг стол артынга. Совет Эвилели дээш дашканы көдүрген бис.

Октябрь революциязын чедиишкинниг тиилеп алган чурт бистиң-биле кады тайбың дээш тулчуп, деткимче болгаш дузаламчызы көргүзүп келгенин сактып турдум. Фашизмни ылча шапкаш, тайбыңның оруунче соруктуу-биле бурунгаарлаан өөнүктериивистен совет чонда улуг күш бар деп чүвени билир бис.

Мартина МОНО,
француз журналист.

«ЧЕТТИРДИВИС» ДИЖИР

Хенертен караам аарааш. Бай-Тайганың район-эмнелгезинге чыдып эмнеткеш сегидим. Чыткан үелеримде коллективтиң ... Ук коллективте ажыл-ишдеминиг-тир. Дээди болгаш ортумак эртемниг эмчилерниң кижилериниң кадыын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап турары харыысалгалыг. Сестралар, санитаркалар аарыг кижилерни хайгаарап ап, болдунар-ла таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Эмнелгени доктаамал одап турар. Азыг-чемни янзы-бүрү кылдыр белеткеп, хандырылганы үзүктелдирбээн. Кезер эмчи Семён Салчакович Куулар, Семён Салчакович Барчын оларга экиниң күзээш, өөрүп четтиришкенимниң сеткилин аңаа эмнеткен кижи бүрүзү чугаалаар. Коллективте сагыш човаңгыр эмчилерниң ачызынга бодум кадыым база эки. Четтирдим эмчилер!

Б. БУДУП.

телевидение

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чырык хүннүң чылы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияллары. 11.15 — В. Кофтун (аккордеон) ойнаар. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.10 — Орус чугаа. 15.40 — Москва болгаш москвачылар. 16.10 — Афганистанның артистеринин концерти. 16.40 — «Тоол аалдап келди» «Бурун шагның тоолу».

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН

18.45 — Богүн делегейге. 19.00 — «Кижи болгаш хоолу». 19.30 — «М. Касрашвили ырлап тур». Фильм-концерт. 19.55 — «Хары угда оюннуң сеансызы». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Московские новости» солунунуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдааазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.05 — «А. Венецианов, П. Федотов болгаш ол үениң чурукчулары». Орус музей. 22.35 — Богүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Тиман. (Чурттуң соңгу чүгүн шиңгээдип алганының дугайында). 13.00 — «Ажылдаар чери — космос». Телефильм. 14.00 — Тургузуушкун үезиниң уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.30 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 10-гу фильм. «Танк дезертирлериниң кайгамчык тулчуушкуну». 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Делегей байдалының допчулалы. Дамчыдылга. 18.55 — «Петушок биле хек-даван». Уран-чечен фильм. 19.25 — «Аалдың төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг уулар, чаштар!» «Стракош деп моортайның тывызызы». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — К. Сен-Санс. «Фантазия». РСФСР-нин алдарлыг артистери Э. Москвитина биле В. Жук олар күүседирлер. 20.30 — «Маадырлыг чорук». Сталинград чоогунга немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шапканының 40 чылынга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20 — «Хуу айтырыглар талазы-биле ээзи каш интервью». Уран-чечен фильм.

АГААР

Республикага булуттаар, бичии хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы хүндүс 12—17, чамдыктарынга 3—8 градус соор.

Автоорукларга быскап хар чаар, 2—4 км черге көстүрү эки.

Кызылга булуттаар, бичии хар чаар. Агаарның температуразы дүне 19—21, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлаар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Али-Баба болгаш 40 дээрбечилер» 10.00, 14.00 шактарда. «Айсбергтер аразынга өлүм» 16.40, 18.30 шактарда. «Тристан биле Изольда» (2 сериязы) 20.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Адырлыышкын» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мааң эргим кижим» 18.20, 20.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели ажылдаарыбиле мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, материалдыг бөлүк бухгалтерин, тудуг машиналарының электриктерин, ол ышкаш бызанчыларны, штукатурларны, малярларны, плиточниктерни болгаш үстүнде айыттынган тудугжу профессияларга өөреникчилерни чалап турар.

Өөредилгени ажылдавышаан, практика кырынга чорудар. Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Өөредилге доостурга, мергежил разрядын тывысыр.

Ажылга хүлээп алдынган өг-бүлелиг кижилерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр, бот кижилерни — чаагайжызы тудтунган общежитиеге киирер.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Силагадаевая кудумчузунуң № 1 «а» бажыңы, телефон № 2-28-33. № 5 автобус-биле «10-гу столовая» чедир чоруур.

ДЫҢНАДЫГ

1982 чылдың декабрь 5-те, воскресеньеде Кызылда Чырыдылганың бажыңынга «ССРЭ-нин делегейде оналдызының дугайында» лекцияны РСФСР-нин «Билиг» ниитилелиниң лектору (Москва) Ю. Я. Якушин номчуур.

Эгелээри — хүндүскүнүң 14 шакта. Билеттерни «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязында тарадып турар, телефону 2-21-35.

УРУГНУҢ КУЛАА ААРААНДА

Эмчиниң сүмези

Кулаа аарывайн баар чаш уруг ховар. Ол аарыг чылдың кандыг-даа үелерин хамаан чокка, ылаңгыя харлыг, чаъстыг соок хүннерде тыптып боор. Соок кыжын-ле оториноларингологэмчилерниң кабинединиң чанынга ээлчег манаан аданелер хөй боор. Чаштарның кулак дажынга дегдиргенин тодараар. Думчуктун соңгу хозундан азы чаа дамчыштыр кулак дажынче халдавырлыг аарыг кирип, анаа дегдиришкин эгелээр. Уругларның шак мындыг аарыы гриппоттунда, өкпезинге дегдирген-де, ижин-шөйүндүнүн халдавырлыг аарыгларындан аараанда база ниити организминиң кошкааанда эскертинер.

Чаш организмниң кошкааны, соокка доңуп аарааны кулак дажынга дегдиришкинниң болдурарынга салдарлыг. Кулак дажының дегдиришкиниң кандыг ... янзылыг эртерил? Бо аарыг эът изип, чамдыкта 39—40 градуска чеде боор. Ындыг үеде уруг аарыгзыг, дидирээр, чемге хөөн чокталыр, уйгу чок апаар. Уругга мындыг байдалдыг ... боор. Бичии уруг бажын чайып, ыглаар, азыг-чем чииринден шуут ойталаар апаар. Чүге дээрге, чем ажырарга аарыг улам күштелир. Кустурар, кулааның аарыыры үргүлчүлээр. Чамдыкта хүндүс аарыыры намдап, дүнелерде аарыг күштелир. Бир эвес кулак дажының дегдиришкинин аар байдалдыг эртер болза, кулак иштиниң шырыңмазы частып болур. Ынчап кулак үдүнүн иштинге-сап тыптып каар. Ийиги ушку хүннерде ол сап ириңче ... бээр. Бо үеде уругнун ээлдиниң изии бадар. Уругнун сагыш-сеткили оожурган аарыы чидип, чемге хөөну кирип, удуп турар апаар. Ынчалза-даа хүннер эртседе демги ириңниг сап төгүлбес болур. Кулак дажының каданнаарын дегдиришкинин шак мынчаар эмнээр.

Чаа торуттунган уругнуң кулак дажынга дегдиришкини кандыг-даа ... чокка эртип боор. Ынчалзажок уруг шаа чок, кувар апаар болгаш арган болу бээр. Бир эвес уругларынар мындыг байдалдыг апарза, дүргени-не эмчиге көргүзүңер. Уругнуң кулаа аарый берзе, эмчи келгижеге кулакче чылыдып каан вазелинниг үстен тамдылаңынар. Камфорлуг үс ажыглап болбас, чүге дээрге ол кулак иштиниң шырыңмазынга чуга карттыг тургузуп болур. Бо бүгү эмчиниң аарыыныг шын тодарадырынга багай салдарлыг.

Кулак дажының дегдиришкинин — ээлдиг аарыгларның бирээзи. Эмчилерниң сүмелерин хажык чокка күүседири чугула. Ол эвес, уругнуң уруу бакшыралып, чаш организмге каданнаашкын болдуруп болур. Баш мээзиниң картынга каданнаашкын — кадыкшылга хоралыг менингит аарыынга чедирер. Кулак дажының дегдиришкинин чамдыкта арын нервилерин баксыралыр. Ынчалзажок, ол бүгүден эмчиниң айтыышкынын хажык чокка күүседип турганда, чайлай берип боор.

Кулак дегдиришкининден уругну канчаар камгалаар? Бир-ле дугаарында бичии уругнуң думчуунун соңгу хозун болгаш думчуктун байдалын хайгаараар. Элээн эмер уруглар огуучал. Ынчангаш аргалыг-ла болза, ниндир чыттырза эки. Элээн улгадырлар уругларны эргүлдүр ... арыглап турарынга чаңчыктырар ужурлуг. Кажан уруг думчуу ... ферри, адреналин деп эмнерни дамдыладынар. Улудар бетинде, горчицалыг чылыг сугга суп, чиңнеңер. Сугнуң температуразы 37—38 градустан ашкан эвес болур ужурлуг. Ындыг ваннаны бир хүн аразында катаптап боор. Бир эвес ук аарыг эттинмес болза, эмчиге ынап-ла көргүзүңер.

Кандыг-даа аарыгны эмнээриниң орнунга, баш бурунгаар болдурбайн баары чиик. Уругларны хүнге, сугга дадыктырарының ужуру ол. Ындыг дадыгышкынны чайгы үеден эгелээш, бүдүн чыл тургузунда уламчылаары чугула. Бо ышкаш дадыгышкыннар уругнуң кадыкшылын быжыктырар.

А. КУЗНЕЦОВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

Кызылда күрүнениң педагогика институду 1982 чылдың декабрь 4-те бодунуң 30 чылын демдеглээр, ынчангаш кайы-даа чылда доосканнарны ооң юбилейжи байырлалынга 16 шакта кээрин чалап тур.

Институттуң турар чери: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң 34 дугаарлыг бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарияттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегтүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баарга 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1966.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 1). ТС-[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 279 (12069) | 1982 чылдың декабрь 4, суббота | 1925 чылда үндүрүлгүлээн | Өртээ 3 көп.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ИОРДАНИЯНЫҢ ХААНЫ ХУСЕЙН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Декабрь 2-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Ю. В. Андропов Иорданияның хааны Хусейн Бен Талаланы Кремльге хүлээп алган. Белдик деңнелге болган нийти араб чөвүлел хуралдың шиитпири-биле тургускан «Чедиги комитединиң» делегациязының баштыны боор Москвада ол чедип келген. Ужуражылгага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашты-ның херектер министри А. А. Громыко киришкен.

[illegible] байдалга болган беседа үезинде кол-дуунда-ла Совет Эвилели биле Иорданияның аразында ниити талалыг харылзаалар-ның айтырыгларын көрген. Ийи тала шыдыг харылзаалар-ның байдалынга сеткил ха-[illegible] [illegible] оларны моон-даа сонгаар бү-гү талазы-биле хаңыладыр, калбартырының чугулазын айыткан.

Ол ышкаш чамдык өске-даа айтырыгларның [illegible] мурнунда Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарышкан айтырыгларның талазы-биле санал-оналдарны деңнээш-биле солушканнар.

Беседага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олурушкан.

(СЭТА).

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

БЫЖЫГ МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАР

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга шудургу боттандырып, ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты калбартынмышаан, эки түңнелдерни чедип алганын СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн.

Юбилейлиг чылдың 10 айларында республиканың совхозтары күрүнеге эът садарын 1981 чылдың ол үезиниң деңнелиинге бодаарга 1,3 хуу, сүттү — 2,6, дүктү — 2,1, чуурганы — 27,7 хуу көвүдеткен. Дүктү болгаш чуурганы бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле чыл планнары 10 айлар дургузунда күүсеттинген. Эътти, сүттү, дүктү болгаш чуурганы күрүнеге садар талазы-биле 1982 чылдың болгаш он бирги беш чылдың ийи чылдарының планныг даалгаларын республика ниитизи-биле күүседиптер.

Мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш садар, малдың продуктулуун бедидер, баш санын өстүрер, мал чемнерин четчир кылдыр белеткээр талазы-биле Барыын-Хемчик, Моңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар, «О-Шынаа», «Тиилелге», «Мурнакчы», «Малчын», «Дөң-Терезин», «Саян» совхозтарның. Кы-[illegible] [illegible] хой-хой бригадаларының болгаш фермаларның коллективтери, бүдүрүлгениң мурнакчылары бедик түңнелдерни чедип алгаш, юбилейлиг чылды төлептиг уткуп турар.

Чамдык районнарда, совхозтарда болгаш коллективтерде партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле калбарган социалистиг чарышты кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң көвүдедиринге, малдың баш санын өстүреринге. 1982 чылдың күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге четчир ажыглаанын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлели болгаш ВЛКСМ обкому база демдеглээн. Бо чылдың ноябрь 1-ге чедир 1981 чылдың ол үезинге деңнээрге эът садарын Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Тожу болгаш Каа-Хем, сүт садарын — Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Эрзин районнарының совхозтары эвээжеткен.

Күрүнеге эът садарының чыл планының күүселдезин Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем дүк садарының планының күүселдезин — Бии-Хем болгаш Таңды районнарының совхозтарында үстүр чыгап турар.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң санаары болза:

— республиканың районнарындан — **Чөөн-Хемчик район;**

— барыын талакы зонаның совхозтарындан — **«Дөң-Терезин» совхоз;**

— төп зонаның совхозтарындан — **«Саян» совхоз;**

— мурнуу талакы зонаның совхозтарындан — **«Малчын» совхоз.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг Кызыл тугун дипломну база 3000 рубль хемчээлдиг акша шаңналын Чөөн-Хемчик районга тывыскан шиитпирлээн. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг Кызыл тугтарын, [illegible] болгаш кайызынга-даа 500 рубль түңнүг акша шаңналдарын «Дөң-Терезин», «Саян», «Малчын» совхозтарга тывыскан.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чедип алган бедик түңнелдери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг вымпелдери-биле шаңнаары болза:

— барыын талакы зонаның совхозтарындан — «Алдан-Маадыр» совхоз;

— төп зонаның совхозтарындан — «Көк-Тей» совхоз;

— мурнуу талакы зонадан — «Торгалыг» совхоз.

1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир, ниитизинде малының кыштаглаашкынын [illegible] чорудар, кышкы үеде малдың баш санын бүрүн камгалаарын хандырар, он бирги беш чылдың дараазында чылдарында чедиишкинниг ажылдаарынга идегелдиг байдалдарны тургузар, Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг салыышкынны киирер дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүскомнарга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге даалган.

СЭКП Тыва обкомунда

КЫШТАГЛААШКЫННЫ ҮЛЕГЕРЛИГ ЭРТТИРЕР

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудар, 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир талазы-биле «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ажылчыннарының база специалистериниң инициативазын СЭКП обкомунуң бюрозу чүүлдүг деп көрген.

«Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ажылчыннарының база специалистериниң инициативазын деткиирин, мал кыштаглаашкынын үлегерлиг болгаш эң организастыг эрттирер, мал [illegible] продуктулуун бедидер, бүгү малдарның баш санын бүрүн камгалаар, мал чемнерин камналгалыг чарыгдаар, мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садарының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин чогуур үезинде күүседир [illegible] социалистиг чарышты калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга [illegible] специалистеринге даалган.

1982-83 ЧЫЛДЫҢ МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫН ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОННУҢ «ЧЫРАА-БАЖЫ» СОВХОЗУНУҢ МАЛЧЫННАРЫНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ МАЛЧЫННАРЫНГА

КЫЙГЫРЫЫ

Бистер, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, [illegible] листери болгаш ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алдывышаан, иштики болгаш даштыкы политиказы [illegible] партияның [illegible] [illegible] ужурлуун изиг-биле чүүлдүгзүнүп тур бис. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң совет кижилериниң чаагай чоруун улам ыңай экижидеринче угланган шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиң совхозтуң коллективи Аъш-чем программазын боттандырар, бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын база [illegible] хүлээлгелерин күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

«Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер» [illegible] 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле, а ол ышкаш СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалы-биле таныжып каш, совхозтуң коллективи мал кыштаглаашкынын кажангызындан-даа артык организастыг чорудар, мал ажылының продукциязын бүдүрерин улам дүргеп көвүдедириниң немелде курлавырларын болгаш аргаларын тывары база ажыглаарын шиитпирлээн. Бистерниң кижи бүрүзүнүң — удуртукчу, специалист болгаш ажылчин бүрүзүнүң бодунуң [illegible] дээш мурнакчы дуржулганы нептереди. Бүдүрүлгениң технологиязын, күш-ажылдың организастаарын сайзырадып, күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче [illegible] мобилизастаар дээш харысаалгазын бедидерин шиитпирледивис.

Совхозтуң ажылчыннары ССРЭ-ниң 60 чыл болурунга алдар кылдыр мал ажылының продукцияларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарының кол-кол көргүзүглерин күүседипкен. Күрүнеге эът садарының чыл планын 100,6 хуу, сүттүүн — 100 хуу, дүктүүн — 111,6 хуу күүседип, төрүүр чүс хоюндан-на 91 хураганны менди ап, доруктурган.

Ажыл-агыйда 3010 тонна сигенни, 2011 тонна сенажты, 2107 тонна силосту, 252 тонна витаминниг сиген далганын, 65 тонна концентраттыг мал чемнерин белеткээн, хой бригадаларда болгаш фермаларда мал кажааларын болгаш малчыннарның чурттаар өглерин септээн, кодан бүрүзүн чылыг суг-биле хандырган, бодуун болгаш чудуктуг мал чемнерин малга [illegible] корумушкаларын белеткеп алган.

[illegible] бирымдаалап, бар аргаларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, хүлээнир бис болза:

— партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хоочун организацияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжиткеш, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртирер [illegible] [illegible] кыштаглаашкынынга деңнээрге мал [illegible] бүгү хевирлерин бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле бригадаларга болгаш фермаларга организакчы база масса-политиктиг ажылды улам калбартыр;

— 1982 чылдың төнчүзүнге чедир пландан ажыр 35 тонна сүттү, 4 тонна эътти күрүнеге садар, ийи муң хураганны, 25 баш бызааны камгалап алыр;

— 1982 чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 1983 чылдың бирги чартыында күрүнеге эът садарын 10 хуу, сүттү — 4 хуу, дүктү — 3 хуу көвүдедир, бызааларны 5 хуу хөнүү, хураганнарны — [illegible] хуу хөнүү [illegible];

— 1983 чылда күрүнеге сүт садарының планын 105 хуу, эъттиин — 101 хуу, дүктүүн — 105 хуу күүседир болгаш ниитизиниң малының чаш төлүн алырының планын бүгү [illegible] [illegible] чиңгир [illegible] деңнии мыйыстыг бода малдың 500 грамм, хой болгаш өшкүнүң — 85 грамм, [illegible] алыр, бир хойдан-на — 2,1 кг дүктү кыргыыр, төрүүр чүс башка онааштыр 92 хураганны, 80 бызааны, 75 кулунну менди алыр, кыштаглаашкын үезинде малдың баш санының ниити санының 98 хуузун камгалап алырын хандырар;

— мал ажылын чорудары-[illegible] мурнакчы [illegible] ажыглаавышаан, малды ажаап [illegible] организастаары-ның, мал чемин шын чарыгдаарының [illegible] хандырар, ажылдың алыс түңнелдери дээш малчын бүрүзүнүң харысаалгазын бедидер.

— ветеринар-профилактика хемчеглериниң шынарын бедидер, оон күселии-биле янзы бүрү аарыглардан малдың [illegible];

— малчыннарның культура, медицина болгаш садыг хандырылгазын бедик деңнелге организастаар.

— мал чемнерин [illegible] [illegible] болгаш [illegible] [illegible] камналгалыг чарыгдаарының [illegible] техниканы [illegible] ажыглаарының күзели-биле мал ажылының продукциязының бот-үнезин [illegible] [illegible] алыр.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудар болгаш кышкы үеде мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге күш-ажылдыг чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржиринче болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын [illegible] [illegible] киирериче республиканың бүгү малчыннарын [illegible] тур бис.

Кыйгырыгны «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннарының хуралынга хүлээп алган.

1982—1983 ЧЫЛДА НИИТИНИҢ МАЛЫНЫҢ КЫШТАГЛААШКЫНЫН ЧЕДИИШКИННИГ ЧОРУДАР БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ МАЛЧЫННАРЫНГА БИИ-ХЕМ РАЙОНДА «САЯН» СОВХОЗТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНЫҢ БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ СПЕЦИАЛИСТЕРИНИҢ

КЫЙГЫРЫЫ

«Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудар, 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер [illegible] [illegible] профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалын удуртулга болдурбушаан Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң ажылчыннары болгаш мал ажылының специалистери бистер Бүгү-эвилелдиң [illegible] социалистиг чарыжынга киржиринче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырып тур бис.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында хаңызы-биле база катап бадыткаттынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бистиң совхозтуң ажылдакчылары изиг-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин олар амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, күрүне планнарын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар. Беш чылдың ийиги чылының он айларында сүттү ниити бүдүргени 1981 чылдың ол-ла үезинде бүдүргенинге деңнээрге 100,5 хуу көвүдээн, совхозта бир инектен-не сүт саалдазы 158 килограммга немей өскен. Бызааның хонуукта немелде деңзизи 64 граммга көвүдээн. Күрүнеге дүк садарының бо чылгы планныг даалгалары 104,5 хуу, эътти садары — 100,5 хуу күүсеттинген, сүт садар талазы-биле план күүсеттинер.

Кыштаглаашкынның чедиишкинниг болуру мал кажааларын эки белеткээнинден, малдың быжыг чем-суур баазазының барындан, даалдырган ажылга херектиг ажылдакчы бүрүзүнүң бедик харысаалгалыг көөрүнден дыка хамааржыр. Совхозта мал кажааларын — хой кажаалары, чаш малдарның чылыг үгектерин, фермаларны, хой-жулар чурттаар бажыңнарны чогуур үезинде белеткээр талазы-биле улуг ажылдар кылдынган; кыштаг бүрүзү чылыг суг, мал чемгерер савалар болгаш өске-даа херек [illegible] [illegible] хандыртынган.

Малдың чогуур чем-суур баазазы тургустунган: малдың 6021 тонна бодуун чемнерин белеткээн. 3576 тонна силосту болгаш сенажты [illegible] [illegible] салган, 165 тонна витаминниг сиген далганын болгаш 184 тонна тарааа далганын бүдүрген. Амгы үеде хой-жуларның кыштагларының хой нурууулун бодуун чемнер-биле хандырган. Совхозтуң сүт бүдүрер комплекстеринде мыйыстыг бода малга чемнерин үүрмектээш, минералдыг хоlуксаалар-биле катай бээткеп бериптурар.

Совхозтуң мал ажылының бүгү ажылдакчыларының ортузунга зооветеринарлыг өөредилгени, оларның мергежилдерининг бедидерининг талазы-биле ажылды чорудуп, ниитиниң малының кыштаглаашкынының чедиишкинниг чорударының болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринин талазы-биле социалистиг чарышты калбартыы турар; эң эки ажылдакчыларның моральдыг болгаш материалдыг шаңнап-мактаарының хемчеглери социалистиг чарыштың негелделеринге дүүштүр кордүнген; чарыштың түңнелдерин хөйге калбаа-биле чарлап дыңнадыр.

Малчыннарның культура, садыг болгаш медицина хандырылгазын чогуур деңнелге хандырарын, мал чемнерин камналгалыг ажыглаары, оларның үрелир болгаш самчыгдаттынар таварылгаларын болдурбазы дээш кодээ ажылының бүгү ажылдакчыларының харысаалгазын бедидерин совхозтуң администрациязы, [illegible] [illegible] хүлээнип турар. Зоотехниктиг болгаш ветеринар-профилактиктиг хемчеглерин, малды эки ажаап-тежээрин чогуур үезинде чорударынга үлдезилээш, бистер, малчыннар, малдың өлүп хоровар чоруун болдурбазын база ам бар болгаш алдынган баш санын камгалап алырын хүлээнип тур бис. 1982—1983 чылдың кыштаглаашкын үезинде совхозтуң [illegible] болгаш специалистери дараазында хүлээлгелерни алган:

— бир саар инектен сүт саалдазын 108 килограммга немей бедидер; сүттү ниити бүдүрерин 127 тоннага немей [illegible];

— мыйыстыг бода малдың бүгү назы бөлүктериниң хонуукта немелде деңзизин 500 грамм чедирер;

— мал чемнерин, техниканы болгаш кывар, чаар материалдарны боттуг ажыглаарының күсели-биле мал продукциязының бот-үнезин 1,5 хуу чиигедирин чедип алыр.

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер талазы-биле бистиң эгелээшкинивисти деткиириинче, боттарының аргаларын болгаш курлавырларын ханызы-биле өөренип көргеш, тодаргайлаарынче, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырарынче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырып тур бис.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ МАЛЧЫННАРЫ! Совет кижилерниң чаагай чоруунуң дугайында, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн бедидер дугайында партия болгаш чазактың чаа сагыш салыышкынынга коммунистиг шаңчы күш-ажыл-биле харылаалынар. Бодувустуң бүгү күжүвүстү, билиивисти, мергежилиивисти болгаш дуржулгавысты мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорударынче угландыраалы.

Кыйгырыгны «Саян» совхозтуң малчыннарының нииити хуралынга хүлээп алган.

Күрүнениң Кызылда педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Педагогика кадрларын белеткээринге ачы-хавыяалары дээш база үндезилеттингениңден бээр 30 чылы-биле холбаштыр Күрүнениң Кызылда педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

В. Ф. Серебренникованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Студентилерни өөредир болгаш коммунистиг хүмүжүдер талазы-биле хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң орус дыл кафедразының улуг башкызы Валентина Федосеевна Серебренникованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Е. И. Байкарага тывыскыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Культура талазы-биле ачы-хавыяалары дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң библиотека эргелекчизи Елизавета Ивановна Байкарага «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыскыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

«Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты К. Б. Март-оолга тывыскыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяалары дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң улуг башкызы Кима Биче-ооловна Март-оолга «Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тывыскыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

А. Д. Колевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш совет органнарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгенинден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тожу районунуң улустуң контроль комитединиң даргазы Андрей Демчокович Колевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң [illegible] [illegible] алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының [illegible] бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 5—6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязынга келген Дээди Советтиң депутаттарының бүрүткээшкинин Советтер бажыңының 1-ги каъдында, 107 дугаарлыг кабинетке 1982 чылдың декабрь 5—6-да 9 шактан 22 шакка чедир бүрүткээр, телефон № 2-35-42, декабрь 7-де — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының бажыңынга 8 шак 30 минутадан эгелеп бүрүткээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Төлээлекчилер Чөвүлелиниң хуралы 1982 чылдың декабрь 7-де 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының бажыңынга болур.

Коммунист дугайында чугаа

КОЛЛЕКТИВИ ЧОРГААРЛАНЫР

— Дузалакчылап ажылдаар силер. Техника, машина септээри белен эвес, ону кылырының мурнунда чүү-даа [illegible] өөренип алыр, дуржулга херек. Ам дээрезинде МТМ-де дуржулгалыг бригадир бар апаа баргаш, мени силерге дузалакчылап ажылдадыр дээр силер...

Ынчангы анык оол Василий-биле мындыг чугаа болган ол хүнү, чылды мынчага чедир ол утпаан. Оон сагыжынга, күш-ажылчы намдарынга ынчаардагы «Барлык» совхозтуң директорунуң чугаалаан үстүнде состери таңмалаттынып артып калган. Оон бээр он сес чыл эрткен.

Шынап-ла, Василийниң ёзулуг [illegible] эгези ол болган. Совхозтуң машина-трактор мастерскаязының септелге цегинге чеде бергеш, бригадирниң айтыышкынын ёзугаар чүнү-ле даандырар болдур, ынчан ол ону күүседип, машинаның дүгүннарын-даа уштуп адырар, урелген капоттар-даа дажыыр, складтан артык кезектер-даа эккээр, а чоорту маска, дугуур тудуп, оон соонда станоктар мурнунга-даа турупкан, слесарь ажылче кирип бар чораан. Оон соонда элээн үе эрткенде Василий Даниилович Дандагай Совет Армияның хуреэлеңинге шериг албаны эрттирер — ыдыктыг хамааты хүлээлгезин күүседип чорупкан.

Амурда-Комсомольск хоорайга шериг албаны эрттиргеш, 1970 чылда төрээн Тывазынга ол ээп чанып келгеш, база катап Барлыкка МТМ-ге ажылдап кирип алган.

Анык эр анаа слесарьлап, чолаачылап-даа тургаш ак сеткилдиг ажылы-биле өскелерге үлегерни көргүзүп, эш-өөрүнге херек таварылгалада [illegible] биче шылаваш чүүлдерниге дузалап чораан.

ШЫЛГАЛДА

Амыдыралының, өг-бүлезиниң аайы-биле Василий Даниилович элээн каш чылдар эрткенде Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинатка [illegible] апарган. Анаа бодунуң мергежилиниң аайы-биле слесарьлап, автобус-даа чолаачылап келген. АТБ-ге база-ла ол бодунуң ажылга чүткүлдүг, кызымак чоруун көргүзе берген. Василий Дандагай дээрге ажылга шыырап-ла чүрээкир, сагынгыр, тывынгыр кижи болган. Септелге цегинге ажылдап турган бир-ле чүвени бодаан, тывып кан турар. Моторлар септээриниң дүрген аргазын — артык кезектер-биле баштай эки хандыртынып алгаш, шуушткурулгалыг үзүк чок ажылдаарын. [illegible] кандыг-даа ажылга ноя чүве — сагылга-чурумнуг болуру хуралга бо-ла саналдан бээр кижилерниң бирээзи ол турган. Удаваанда ол АТБ-ниң комсомолчу аныяктар бригадазының бригадири апарган.

Бригада кежигүннериниң кол сорулгазы — автомашиналарны өй-шаанда септээри, кижи [illegible] толдарган, үе-хуусаалыг, кажан доозарыл. Чүгле бодунуң «одумчуун борелаар» эвес, бот боттарынга дузалажыр, ажылга демниг, сырый каттыжып, быжыг сагылга-чурумнуг болуру. Ындыг-даа болза чарыштың ажылдың түңнелинде ыяк, капчаар [illegible] өй-шаанда тывыралыр апаар. Ону бригадир [illegible] болдуруп турган.

Бир-ле катап Василий Даниилович [illegible] амыдырал, ажыл-даа талазы-биле хойну көрген, улгады берген эш-өөрү ону партияның хуреэлеңинге кирип алырын ацаа сүмелээн.

— Бодап көр, коммунист болуру дээрге улуг харыысалга [illegible].

Анык комсомолчу хандыр боданган. Каш чылдар [illegible] «Барлык» совхозка тургаш оон комсомолга кирип турган үеси сагынды. [illegible] Бригаданың ажыл-херээ дээш коммунист апаарга харыысалга [illegible] өг-бүле дугайы дээш бодалдар база-ла хаанып турган.

Партияга кирери шиитпирлеп, бедик харыысалге деп чүвени ол хойну-биле медереп билген. 1979 чылда үш коммунистен рекомендацияларны алгаш, Ленинниң партиязының кежигүнүнге кандидаттап кирип алган.

— Баштайгыларында чугаа дексеп-даа турган мен. Партияның Уставын база эки билген турар. Политиктиг билиг, мергежилин бедилер, шупту [illegible] бодалдар [illegible] кежигүннер [illegible] ажылдар дээш кылып-ла чүүлдер [illegible] чыларның, хоочун коммунистерниң сүмези, дузалы меңээ улуг идиг болган. 1980 чылда [illegible].

— Ажылчын аңгының төлээн мурнакчы бригадирни Ленинниң партиязының хуралын [illegible] ге байыр чедирип тур бис — деп, «Тыва даг-дүгү» тудуг организациязының партком секретары холун дыңзыг тудупкан. Кажан-даа утпас мен. Амыдыралымда база бир шынчы шылгалда ол болган — деп, Василий Даниилович сактып чугаалаар.

ӨӨРҮШКҮ, УЖУРАЖЫЛГА

Ажыл шагы төнүп чорда администрация болгаш партком үр эвес хурал болур деп чарлаан. Херек кырында ол хурал социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Василий Даниилович [illegible] бригадазы бирги черге үнген. 1980 чылдың чазы. Василий Данииловичиниң адаан АТБ директору ыяк ССРЭ-ниң Улус [illegible] че баар халас путёвказын сырын чарлаан. Анаа ол аажок өөрээн, а өөрү анаа чоргаарланган. Ол чылдың апрельдин 20-де ол булуттуг [illegible] турган [illegible] дүрген ужар экан [illegible] чурттуң ыдыктыг Москвага баар аас-кежиктиг болган. Анаа баргаш [illegible] чыдар [illegible] Кызыл шөлге чедип, В. И. Ленинниң Мавзолейинге. Дээлегейге экскурсиялап мага хандыр көргениң оон амыдыралымга уттундурбас болуушкун болуп арткан.

[illegible] Хову Аксы чурттуг чаа эш-биле база таныжып алган. Валерий Шукшин-биле өөрүшкүлүг ужуражылга болган. Ол Хову-Аксында АТБ-ниң мурнакчы чолаачызы болган. Халас путевка-биле дээлеге баар аас-кежик база анаа тывылганы ол. Тывадан барган орус, тыва ийи оннуктуң ханы найыралы анаа [illegible].

— Мээң бодуумнуң ажылчын кижиниң амыдыралынга Москвага чедери черле уттуп турбас, улуг башкы болган баштыңчы В. И. Ленинниң [illegible] кызыл партбилеттимни хойлап алгаш, баштыңчыңыг мага болуп көргеним, анаа мөгенип ёзулааным мени кандырлаа аажок улуг өөрүшкү кылдыр санаар мен — деп, Василий Даниилович чугаалап турар.

ИДЕГЕЛ

Коммунист Дандагайга оон чаңгыс чер чурттуглары улуг идегелди көргүзүп, 1979 чылда ону район Советиниң депутадынга соңгааннар. Бо чылдың шылгалы чедир чонуң төлээзи болуп, [illegible] ның чагыын күүседир талазы-биле элээн ажылдарны чорудуп кан. Назы четпээннер орту-дунга ажыл чорудар талазы [illegible] көргүзүп турган, шыдаар шаа-биле [illegible] көргүзер.

Оон ажылдап турары АТБ-де 35 коммунист бар. Василий Данииловичини ам ниити ыл улаштыр партбюро кежигүнүнге соңгуп келген. Ол [illegible] орулдун, күш-ажылга, өөрүлеге бодуу үлегер-чижекти көргүзүпкен. Дагынышта [illegible] күүседип турар.

— Чүък-даа сөөртүр машиналарны [illegible] өй шаанда септээр, ол ажылдың шынарлыг кылып [illegible] кезек талазы-биле бригада кежигүннери бүрүн ажылдаар [illegible] ужураг. Коллектив найыралыг, демниг, сырый каттыжып болзун дээш чамдык аныяктарга шыырак коммунистерни быжыглаан — деп, ол чугаалап турар. Күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчылар база бар. Оларга септекчилер Василий Хомушку, Виктор Дажы-Сарыг, Сони Балан-оол хамаарыжыр. Бригадада 8 кижи бар. Оларның эң анык Григорий Күжүгет Красноярскиның политехниктиг институтун [illegible] өөренип кирген. Ол ону доозупкаш, дорт-ла ол-ла бригадага, өөрү-биле кады ажылдаарын шиитпирлээн.

«Кежээниң мурнунда — хүндү» дээр болгай. ССРЭ-ниң тургузуттуганының 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелин чоокта чаа АТБ-ге үндүрген. Анаа Василийниң удуртказы бригадазы бирги черни алган, болгаш шилчиир вымпел база акша шаңналын алган. Василий Даниилович бригадазын удуртуп башкарып база оон [illegible] билир. Партбюро кежигүнү болбушаан, оон секретары Чингир-оол Сүр-оолович Монгуштуң база бир идепкейлиг дузалакчызы болуп турары таварылга эвес. Ажыл хей-даа болза, ол школада өөренип турар үш уругларының өөредилге-кижизидилгезинче кичээнгей салып четтигип турар. Школа-биле доктаамал харылзажып, ада-ие хуралынга барып, башкылар-биле сүмележип турар.

— Ажылдаар черниң ниити-ле байдалы эки болур ужурлуг. Бүдүрүлге даалгазын чедимишкиннинг күүседиринге ол аажок ындыг. Бистиң негелделер ёзугаар чаа өрээлди дерип кылып турар. Душтуг, чаг, соок суглуг, чупар черлиг өрээлди белеткеп турар. Удавас өлче кирер бис. Чамдыкта артык [illegible] тер хандырылгазы четпес болу бээр-дир. Ону болдурбас дээш негелдеңе база улуг [illegible] — деп, Василий тайылбырлады.

Кааң даа, кажан кезээде — бүдүрүлгеге-даа, хөй-ниити ажылынга-даа, амыдырал-чурттаалгага-даа коммунист кежээ үлегер-чижээн көргүзер ужуругу деп чүвени Василий Дандагай бодунуң хөй бүрүү ажыл-херээ, амыдырал-чурттаалгазы-биле бадыткап [illegible]. Ынчангаш оон коллективи болгаш эш-өөрү ацаа чоргаарланыр.

Л. ЕНДАН.

Александра Наумовна Самарина — Сарыг-Септе районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныылга цегинде хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Ол ында он чыл ажыг үеде доктаамал ажылдап, дөртку разрядтың даараныкчызы мергежилди чедип алган.

Бүдүрүлгениң мурнакчызы А. Н. Самарина аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы даараныкчы А. Н. Самарина.
В. НАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛДЕРЛИГ БОЛУР

Өөрде «Торгалыг» совхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазының малчыннары мал [illegible] эрттирер дугайында «О. Шынаа» болгаш «Революцияның [illegible]» [illegible] республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыынга харыы кылдыр [illegible] турарлар. Ол бригадада 21 кодан бар. Оларга четчир санныг чемни белеткээн. Чурттаалга бажыңнарының, мал кажааларының септелгези доозулган.

Район Советиниң депутады Давыяты Өйнукай бо чылын чүс хойга оналаштыр 99 хураганы, бир хойдан-на 2,5 килограмм дүгү алган. Бодунуң өг-бүлезиниң кежигүннериниң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээш, 10 тонна өдекти белеткеп алган. Хойга болгаш хураганга чем каап бээр шагжалар, мал суггарар оңгачалар белен.

Малчыннар он бирги беш чылдың үшкү чылында улам эки түңнелдерлиг болуруң хүлээнгеннер.

«МАСКА, ДӨЖҮ АНАА ЧЫТПАС»

Репортаж

Тываның автосептелге заводу Кызылда бир хөй кижилиг, улуг бүдүрүлгелерниң [illegible]. Анаа ажыл үезинде чеде бээр болза, ында кижилерниң [illegible] хайнышкан ажылгыжын магадап көрүп болур силер. Ында ажылчыннар бригадалар, цехтер аайы-биле [illegible] ажылдап турарлар.

[illegible] турда. [illegible] кирер [illegible] дургуна [illegible] кызыл демирни улуг маска-биле ол-бо талазындан хере шаптырарга, шала артында сирилдейнип турар болду. [illegible] эр хөрлээлеп хып турар изиг оттуң кызыл кестериниң ортузунда билек хире чоон демирни суп алган, ону улам [illegible] тур. [illegible] кызыл [illegible] тары кара демирни улам оваңыралдыгы аспактап ап. Чиңниг кызыл өңче шилчидип [illegible] [illegible] эле-хере [illegible] бодунун аайынче кивирип ап турарын кезек сонуургап көрүп турдум. Оларның-биле кыжыг-кыйыг арызында таныжып чугаалаштым. Бирээзи ол заводтуң [illegible] даргазы, цехтиң бригадири Виктор Күжүгет, өскези база-ла [illegible] ажылдап турар [illegible] болду. [illegible] Сергей Шербинкин [illegible] тайлбыр [illegible].

Адам дарган: маска, дөжү
анаа чытпас.
Арыг-сарыг хүнну бадыр
кангыраткайнып.
От дег, кызыл демир-биле
чугаалажып,
Орай кежээ ишкин доозуп,
үнү чидер.

Демир каннаар цех. Назыны алган дөгүй берген. Ынчалза-даа дүрген шимчээшкин [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чарыш чериш [illegible] [illegible].

Ында бүдүгүр чорук турарынга сеткил хангаан-даа чүве дег, оозун сүйбап көргүзээш, өске баартык кырынга аппарып салып кагды. Ол арзында бачым ажылдап турган аныяктың ажыл-ижиниң дугайын кааса-даа бол чугаалап [illegible] Петр Гаврилович Перешев ол заводта он чыл ажылдап, хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар, заводтуң мурнакчы ажылчыны болду. Ол меңээ:

— Дүүн машинаның мурнуку борттарын быжыглаар 120 шарниллер тудуштур каннадым. Оон-даа өске ажылдар [illegible] шынарлыг кылдыр кылыр дээш кызыдып турар мен. Ажылчын кижиниң ады кончуг-ла болгай. Бисте шынар комиссиязы ажылдап, шынарын база доктаамал хынап турар. Цехтер аразында социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде кылганывыстың шынарын база барымдаалап турар бис — деп, тайылбырлап чугаалады.

Ол цехтиң коннаанда турган машина [illegible] станоктуң [illegible] даажып, [illegible] бузу даглап шуудап баткан хем сагышка кирер. Ол станоктуң ажылы — 80—90 градус [illegible] хемелер [illegible] кезектерин арыды чуур. Ол [illegible] кирген кезектерни [illegible] боттарының хамаарышкан цехтеринче [illegible] турар болду. Ол [illegible] түн хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы Алексей Яковлевич Сигачев бодунуң дуржулгазын аныяктарга дамчыдып бериш ажылдап турар.

Заводтуң иштинде улуг шелде кодурер краннар машиналарның моторлар, өзектер дээн ышкаш улуг-улуг кезектерни ыңай бээр чудуруп алган чоруп, оларны бир [illegible] чоруп-ла турар.

[illegible] ол машиналарны [illegible] турар. Ол бригаданың бригадири Артур [illegible] —

— Дүүн бир машинаны [illegible] бир машина, бир автобус ажылче үнер бистиң бригаданың кежигүннери ССРЭ-ниң 60 чыл [illegible] ажылдап, социалистиг [illegible] мурнуку [illegible].

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Номчукчуларның чагаалары

ХОЙ СОСКЕ ХӨҢНҮ ЧОК

Хоочун ишчи хой соске хөңнү чок. Ийи-чаңгыс хогжумде:

Хендергезн делгем боорга,
Чурттакса-ла берген-не
мен.
Хендирбези бедик боорга,
Мунукса-ла берген-не мен

деп, ырлаар ыры-ла ол. Малчын эртен дыка эрте турар чаңчылдыг. Хой одарладыр бетинде, кажаа-хораа девискээрин аштап, ыяш, суун белеткеп, ол хүн хой одарладыр черлерин ыяк планнап аар. Оон хой кадарып мунар хөлгези — Челер-Бора. Ол кавы кырганнарның чугаазы-биле алырга, «салып каарга турар, салыптарга четтирбес аъттар» дижир. Ол мунган аъдынга камныг. Челер-Бораны көөрге, силиг, семис-шыырак костур. Шынап-ла, ажыл-ишке ынак кижиниң эдилээни эли бай-байлак, малдаан малы кодап сыңмас кылдыр өзери-ле чөптүг.

Хендергениң Куйлуг-Даг деп черде турган оор Биче-оол Мендүгүр [illegible] [illegible] 20 ажыг чыл малчыннаан. [illegible] чеде эки көргүзүнү чедип ап келген. 1981 чылда ол чүс хойдан 100 хураган алган. А бо чылын оон көргүзүү чүс башка оналаштыр 101 хураган болган. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур [illegible] [illegible] 12 тонна [illegible] 26 тонна [illegible] [illegible] кыштаглаашкынга «Эң эки» деп демдекке белеткенген малчын бо.

Анчымаа Донгаковна ажылыштың кол башкарыкчызы. Ол чаш мал өстүрүп турда мергежээн, оон уруг-дарыы хой-даа болза, оларынга баскарбас [illegible] өг-бүлениң кежигүннери демниг ажылдап өөрени берген. Шагның дөрт эргилдезинде үе-шакты шын хуваап, ажылдап чаңчыккан. Чамдык азырадыкчы, чалгаа малчыннар Анчымаа, Биче-оол Молдургалардан үлегер ап ажылдаарының улуу, харын-даа адааргап, «хоютку» дег хой чаныдан ыравас, суур барбас, ыттавас Биче» деп [illegible] ажыл-херээнге адааргаарлар. Шак ындыг кижилерге тайылбыр ажылын чорудуп, шын, дорт харыыны-даа берип турдум.

Совхозтуң малын карак огу дег камгалаар, өстүрер турумнуг, аксы-биле ажыл-херек кылыр малчыннарга ийи-бир [illegible] ниитиниң малын бээр [illegible] малчыннар база бар. Ындыгларга Павел Донгакты, Доржу Сендий-оолду адап болур. Чижээ П. Донгак дөртен ажыг хойну сентябрь айда чидирген. Эш Донгактан хойлар канчап читкенин айтырарга ол билбес. Манаа бригадир Б. Гүлүш база буруулуг. Биче-оол Молдургаштың өг-бүлези 20 ажыг чыл иштинде малын чидирип көрбээн. Ол дээрге онаашкан ниити харыысалгазының кончуг херегин дир.

Б. ООЛАК.

Улуг-Хем район.

ЫНДЫГ БОЛУР БЕ?

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү Чыраа-Бажы суурга чаа [illegible] тудуп, ажылдалга эрткен чылын киирген. Амгы үениң дериг-херекселдери-биле дериттинген чаа столоваялыг болганынга ажылчыннар [illegible]. Ындыг-даа болза оон ажылы чоннуң негелде-херегцелдеринге дүүштүр тургустунмайн барган.

Столоваяда белеткеп турар [illegible] ассортиментизи [illegible], шынары куду. Эът-биле кылган чем турза-ла турар. Ол чокта менюга чүгле каша биле кара шай костүп келир. Кижи бодаарга, далгандан кылыгларны база белеткеп турду дег. Совхоз бо чылын ногаа, картофельдиң багай эвес дүжүдүн алган. Ону чемге ажыглап болгай. Оон-биле кады столованың ажылдаар чуруму шыңганы сагыттынмайн турар.

Хандырылга чериниң ажылдакчылары чоннуң негелде-хереглелдерин долу хандырарынче улуг кичээнгейни углаандырар болгай. А мында ындыг эвес. Чамдык ажылдакчыларның талазындан кержы чоруктар база бар. Ажылды мынчаар тургузуп болур чүве бе?

О. КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧЫГДЫНЫП ТУРГАШ...

Бажыңымның печказын септедип алырынга, 150 хире туйбу херек апарган. А бир эвес бүдүн печка салыр болза, 400 ажыг туйбу херек. Районнуң септелге-тудуг участогунуң чамдык удуртукчулары-биле чугаалаштым. Кызылдан сөөртүп ап турар туйбуну боттарынга бээр [illegible] ынчанташ салыр аргавыс чок дишти.

Печкам 20 чыл четкен, ыңчангаш [illegible] база [illegible] хайынар [illegible] таварыштым. Күскээр Мугур-Аксы суурнуң топ турар богуннуң аразы-биле эрткеш, печка септеп ап болур чыртыкчамдык туйбуларны көрүп алдым.

Бир хүн ол туйбуларны чыып тургаш, кожам машиназынга эккелдирип алгаш, печкам септедип алдым. Мээң аайым-биле өске кижилер база печкаларын чаарты селидип алган.

Бистиң Моңгун-Тайга районга кандыг байдал кажан чидер ирги? Манаа ным харыылаарыл?

М. ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯДАН: ол районда туйбу чогунга, оон чедишпезинге хамаарыштыр моон мурнунда өске авторлар база бижип турган. Анаа туйбу бүдүрер эвээш күчүлүг бүдүрүлгеге турар бе, турбас бе дээр дугайында айтырыгны редакция чурт-үлетпүр эргелелиниң начальниги И. И. Пешкова салган. Ол мынчаар харыылаан: «Мугур-Аксынга туйбу бүдүрер цехти ажыдар дугайында чугаа моон мурнунда турган чүве. Ынчалза-даа ол бүдүрүлгеге ажыглаар дериг-тегелерни четчелеп шыдавайн барган бис. Ам оларны долузу-биле тыптынарының ажылы чоруп турар. Моон мурнунда Мугур-Аксынга туйбуну холбиле кылырын организастаап бис. Ынчалза-даа оон база-ла эки түңнел үнмээн. Ам келир чылын ол суурга туйбу бүдүрер цехти ажыдарының айтырыы шиитпирлеттинип турар».

БҮДҮШТҮГ, ТӨЛЕПТИГ

Дежит Чамаевна Чавынчык Кызыл районнуң Шамбалыг суурда база бир биче сеткилдиг, ажыл-ишчи кижилерниң бирээзи. Оон коя кылып турар ажылы чүл дээш улустуң сонуургаары чадавас. Ол суурда харылзаа салбырының начальниги. Эртен эртеден орай кежээге чедир харылзаа салбырының ажиндан үнгеп кирген улус үзүлбес.

Чүге ындыгыл? Чоннуң ажыл-херээ хөй. Албанның болгаш амы-хуунуң-даа ажылын кылыр. Ырак-чоок черде төрелдеринге, эш-өөрүнге ажы-төлүнче чагаа бижиир, посылка чорудар, телефон долгаар. Черле ынчаш кижилер аразынга кандыг харылзаа турбазыл? Ол бүгүнү чорумчалыг болуру харылзаа чериниң бедик организастыг ажылындан хамааржыр.

— Почтаның ажылында четпестер хөй, — деп, Дежит Чамаевна [illegible] чүвениң шынын чугаалап турар. — Телефон харылзаазы кончуг таарымча чок-тур. Мында аппарат, станцияны Кызылдан үргүлчү каап кылыр. Ол хирезинде-ле өөделевес-тир бис. Суурда почта бажыңын ам-даа тутпааң, ол база [illegible] шаптыктыг.

Дежит Чамаевна хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол Шамбалыг суурда Советиниң депутады. Ынчангаш ол кезээ Советтиң күүсекомунуң хөй талалыг ажылынга доктаамал идепкейлиг киржип турар. Суур чаагайжыдылгазы, бедик культурлуг амыдырал, уруглар кижизидилгези, часкы, күскү сезоннуг ажылдар, мал кыштаглаашкынының байдалы дээш кайы-хире айтырыгларны чугаалашпас дээр! Оларның шиитпирлээринге депутат Дежит Чавынчык идепкейлиг киржип турар.

Ол суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Ынчангаш [illegible] ажылын экижидер дээш хөй янзы масса-политиктиг ажылды организастап чорударынга бодунуң биче [illegible] киирип турар.

Кижи болуру чажындан, аът болуру кулунундан. Уруглар кижизидилгезиниң айтырыы — амгы үениң эң чугула айтырыгларының бирээзи. Ол депутат кижи болгаш соңгукчулары-биле доктаамал ужуражып, оларның уругларының кижизидилгезиниң дугайында бо-ла чугаалашкан турар. Оон-биле чергелештир соңгукчуларының дилеглеринге база негелделеринге кончуг кичээнгейлиг. Ол кезээ Советтиң сессияларының ажылынга идепкейлиг киржип, оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш биче эвес күжүн база билиин киирип турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ИЕНИҢ ОЛЧАЗЫ...

— Делег малчынның уругун эки аараан. Дузалап чедирип көрүңер, Галина Максимовна — деп бир аалдан чалалга келген. Эмчи Николай Селезнёв, санитарка Н. Донгук-оол, А. Макаренко олар малчынга дузаа чедирерлер биле халыкан.

Теректиг-Аксы парамнуң дүне кежиниң чорда, ие божупкаш, олчазы оол болган. Делег малчын дузаа чедирген эмчилерге өөрүп четтиргенин илередип.

М. ТОПУЛ.

Каа-Хем район.

ЧИРГИЛЧИННИҢ ХОВУЛАРГА

— Чедериң чиргилчинниг ховуларынга ажылчын холдар херек. Өөче Тываның бүгү бурунгуундан оолдар, кыстар күзелдиг-биле ажылдап барып турарын дыңнааш, Чадан-оолдуң өг-бүлези база Бур-Чер суурга көжүп чеде берген. Ынчан анык өг-бүле [illegible] оолдун. Чаа-ла туруп [illegible] турган чурт [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турдувус. Чаа көжүп келген өг-бүлениң бичии оолдары [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чүве.

[illegible] конгуурт оолдар. Чай хос кадында сиген кезер машинада олурупкан, оон биле өрт, куду кедурткен, бадырган орар. Трактор септээн механизаторлар [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бүгү-ле даалганы ол шын күүседир турган. Ол [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

— [illegible]

Доржу Халасвич «Тапчы» совхозта шалыпчы механизаторларның бирээзи. Ынчангы өөредип турган элээдя оолдары бодунга-ла дөмей, бедик мергежилдиг механизаторлар апарган. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] мен.

Э. Ооржак [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Ооң кылган ажылы шынарлыг, өскелерге үлегерлиг. Онаашкан ажылынга кызымак боорга, 1968 чылда ону совхозтуң мал чемин белеткээр бригадазынче [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тургузуп турар.

Ол механизатор ажылынга 22 чыл [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] «[illegible]» медальдар, социалистиг чарыштың тиилекчизи хорек демдээ-биле хөрт удаа шаңнаткан. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Бригаданың кежигүннери совхозтуң берген даалгазын ырак ажыр боттандырган.

— Чедишкиниңиң кол үндезини чүде ирги, Чадан-оолович?

— Бир-ле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — деп, ол ханы бодалдыг чугаалады.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Кызылдың педагогика институдунуң 30 чылынга

ӨЗҮЛДЕНИҢ ЧЫЛДАРЫ

Совет школаның башкызы марксистиг-ленинчи теорияны [illegible] билир, [illegible] коммунистиг бүзүрелдиг болур ужурлуг. Башкы — марксизм-ленинизмниң идеяларының чайгылыш [illegible] партияның политиказының амыдыралга [illegible] бойдуннаар, [illegible] үлегер-чижээ-биле хаара тудуп [illegible].

Чурттуң келир үези — эныяк салгалды [illegible] башкыга бүзүрээн. Оон политиктиг каңналыышкынындан, идейлиг болгаш моральдыг туруштуг бүдүжүүнден, оон харысаалгалыг болгаш дээди черлериниң бүдүнчүзү чаагай ажылдап [illegible].

Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң коллективи совет башкыларга бо бедик [illegible] билбишаан, ажылдап турар. Баштайгы дээди школа — Кызылдың башкы институду эртемниң база бир теву болуп, ужен чыл бурунгаар тургустунган. Тываның ниити билиг школаларын башкы кадрлар-биле хандырарының эргежок тугулазын өөренип көргеш, 1952 чылдың сентябрьда башкы институду ажыткан. [illegible]

[illegible] Ынчан институттуң дөрт кафедразынга 24 башкы, оларның аразынга чүгле 4 специа[illegible] турган. Педагогика институдунуң баштайгы чылында зунду өөредилгеге 500 студент өөренип кирген. 1961 чылда Тывага эң баштайгы педаго[гика] [illegible] талазы-биле дээди эртемниг 85 башкы доозуп үнген.

[illegible] тургустунганы республиканың [illegible] амыдыралынга улуг болуушкун [illegible].

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң [illegible] министерстволарының [illegible] профессор башкылар составы болгаш өөредилге-кижизидилге [illegible].

Амгы үеде дөрт факультетте ([illegible], байдус-география болгаш эге класстар) 2155 студент, а оон иштинде 1049 кижи бот-өөредилге-биле өөренип турар. Чыл бүрүде хүндүскү салбырга 280 кижи, бот-өөредилге салбырынга 200 кижини хүлээп ал келген.

Институтта башкы кадрларның быжыг коллективи тургустунган. Институттуң 12 кафедразында 116 башкы, оон иштинде 2 доктор болгаш 29 эртем кандидаттары ажылдап турар. Институттуң бодунуң доозукчуларындан анаа ажылдаар башкы кадрларны белеткеп ал турар. Оларның аразындан амгы-амгы чылдарда 7 кижи эртем кандидаттары апарган. Амгы үеде 13 кижи аспирантурада өөренип турар [illegible].

[illegible] болгаш башкыларының 235 хире эртем талазы-биле чүүлдерин, илеткелдерин, сайгарылгаларын; 33 санныг эртем-методиктиг [illegible], тываа литературалыг, эртем монография ажылдарын, словарьларны парлаан.

Школаларга болгаш дээди [illegible]

[illegible] 56 [illegible]

[illegible] дарлыг башкызы чораан Е. И. Коптева, доцент. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Р. Р. Бегзи олар дээди өөредилге черинге болгаш республиканың школаларынга орус дыл талазы-биле [illegible] методиктиг [illegible] тургузарынга улуг салыышкынны киирген.

Дыл эртемнериниң сайзыралынга, өөредилге номнары [illegible], тыва [illegible] болгаш дээди өөредилге черинге тыва дыл болгаш литература программаларын тургузарынга филология эртемнериниң доктору Ш. Ч. Сат улуг ажылдарны кылган болгаш кылып турар.

Республиканың дээди өөре[дилге] [illegible] башкызы чораан Хомушку [illegible] [illegible] [illegible] болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] профессор [illegible] [illegible] А. А. Пальмбах болгаш Кыргыз ССР-ниң [illegible] академиги И. А. Батманов олар [illegible] турганы база [illegible] болган.

Орус дыл кафедразының башкылары [illegible] кирип турарлар.

Амгы үеде Тываның экономика болгаш [illegible] [illegible] эртем кандидаттары В. А. Копеел болгаш В. Л. [illegible] [illegible] турарлар.

Кызылда күрүнениң педагогика институду Тывага эртем сайзыралынга тодаргай салыышкыннарны киирип келген. Эртем-шинчилел ажылдары чылдан чылче сайзырап, быжыгып турар.

Х. ОНДАР,
Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады.

ЧУРУКТАРДА: математика башкызы, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи А. С. Белоусов (үстүнде); физика-математика факультединиң [illegible] курсчулары [illegible].

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ фотолары.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга

ТӨРЕЛ БӨЛҮК ТУРГУЗУУНДАН СОЦИАЛИЗМЧЕ

[illegible]

[illegible] чурттаан турган ынчаш улуг күрүнелерниң талазындан оларже удаа-дараа халдап, ужелеп ап турганнар. Ынаарга XVII чүс чылда Даг Шорияга орус кижилер четкилеп келген. Ынчан шорларның бот-боттарының аразынга биеэжизи дег өлүржүр чорук соксаан, ынчалзажок эрге-шөлээ чок чорук хевээр арткан. Олар бай, дужумет [illegible] [illegible] социалистиг Улуг революциязы Россияның өске бүгү улустарының дег, улуг эвес шор улустуң амыдыралын [illegible] өскерткен. Шорлар херек кырында төрел бөлүк тургузуундан социализмче улуг бурунгаар базымны кылган. Шор [illegible] [illegible] [illegible] тып келген. Бижик билбес чорукту узуткаар ажылды чорудкан. Оон-биле кады шор[illegible] [illegible] вис деп сандары орус дылды [illegible].

Даг Шорияда хөмүр-даш, демир [illegible] база өске-даа казар байлактары [illegible]

[illegible] чаагай улуг оруунче хол-холундан тудушкан алгаш, хамык төрелдешкен найырал-биле улуг ада-чуртунга чедип келген орус база шор [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Ю. ТОТЫШ.
([illegible])

ДАШТЫКЫДА

НАЙЫРАЛ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Найырал, чаагай кожа-хелбээ дугуннаашкыны болгаш кады ажылдажылга дугайында ССРЭ-ниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың аразынга керээге ат салгандан бээр декабрь 5-те 4 чыл болур.

Даштыкы болгаш тус черниң журналистерин олурган са[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] дыралды тургузуп турар Афганистанның [illegible] [illegible]

[illegible] руле улам көвүдеп турар. Эртеки [illegible] ганыышкынын [illegible] болгаш Афганистанның аразынга [illegible] чылда [illegible] Дериг-херекселдери, автомобильдерни, тракторларны, нефть продукцияларын, херекселдин [illegible] Совет Эвилели [illegible] турар. [illegible]

Афганистан [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] Р. МУСИН.
СЭТА-ның корр.
Джелалабад — Кабул.

ШИИТПИРЛИГ, УЖУР-ДУЗАЛЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң тайбың политиказы бүгү-делегейниң тайбыңын болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг боор турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур Эрфуртка болган митингиниң киржикчилери чугаалап турганнар.

ГДР-ниң Тайбың чөвүлелиниң даргазы Г. Дрефаль ол митингиге чүве чугаалаан. ГДР Совет Эвилели болгаш социалистиг хөй каттыжылгазының өске-даа чурттары-биле кады [illegible] кызыгаарларының болгаш кызырарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни хүлээп алырынга моон-даа сонгаар бүгү хемчег-биле идиг кылыр. ССРЭ-ниң 80 чылдарга тайбылың боттуг программазын амыдыралга чайгылыш [illegible] боттандырар деп демдеглээн. Империализмниң агрессив бөлүктериниң хамыктың мурнунда АКШ-тың администрациязының дайынныраар [illegible] [illegible] боо-чепсекти эндере бүдүрериниче угланган чугаазын, Рейганның [illegible] баллистиктиг «МХ» деп [illegible] [illegible] дугайында шиитпирин оратор шиитпирлиг-биле буруу шапкан.

КҮЗЕЛИНИҢ БОТТАНГАНЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Совет Эвилелинге чораан келгенинче соонда угаан-бодалга эне ханызы-биле сиңниги, артып калган чүүл болза, хөй националдыг социалистиг [illegible] [illegible] болур. Советтер [illegible] [illegible] амыдыралының материалдыг [illegible]

[illegible] лакчызы Анзель Аукьер бижээн.

Совет кижиниң сонуургалдары гуманныг совет ниитилелдиң кичээнгейиниң төвүнде боор турарын ССРЭ-ниң 60 чылының дугайында чугаазында ол демдеглээн. Амгы үеде Совет Эвилелиниң бүгү-ле бу[illegible] [illegible]

[illegible] ның болгаш уран чүүлдүн чогаалдарын тургузуп турар.

Бистерге, кубаларга, [illegible] Узбекистанның найысылалы дыка-ла солун [illegible] А. Аукьер [illegible]. Чер шимчээшкининиң соонда [illegible] [illegible] [illegible]

националдыг күрүнениң сырый [illegible] бузулбас чаңгыс эвилиң ёзузуг [illegible] боор турар.

Бо хүннерде, кажан бурунгаар демниглелиг бүгү кижи төрелгетен ССРЭ-ниң 60 чылын демдеглеп, совет чурттуң [illegible]

СТРАТЕГТИГ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Ангы совет республиканың эң баштайгы [illegible] документизи — «Тайбың дугайында декрет», СЭКП-ның XXVI съездиниң 80 чылдар[illegible] [illegible]

[illegible] быдаа талазы [illegible] бин кады ажылдажылганы чорудушаан, күштелдерни — реакцияның күштерниң чорудуп турары [illegible] болгаш шериг авантюраларының политиказынга бүгү хара чаңгыс шын харыы ол-дур.

ПАЛЕСТИН УЛУСТУ СӨГҮРТҮП ШЫДАВАС

КНО-нуң Кол Ассамблеязы 1947 чылдың ноябрь 29-та [illegible] [illegible]

[illegible] Иерусалимде Абу Тор деп картографтыг [illegible] [illegible] Иорданның Барыын эриинин мурнай чоокта [illegible] бүгү [illegible] ужелеп алганы палестин черлерин 1967 чылдан бээр, ол [illegible] [illegible] деп [illegible] Израиль [illegible] ындаа 25 муң израильчилер [illegible] турар. Израиль [illegible] Иорданның Барыын эриинге бо он чылдарның төнчүзүнге чедир израильчилерниң санын чүс бешен муң чедирер деп.

[illegible] Палестинаның [illegible] [illegible] турар.

Г. МАРУНИЙ,
СЭТА-ның корр.

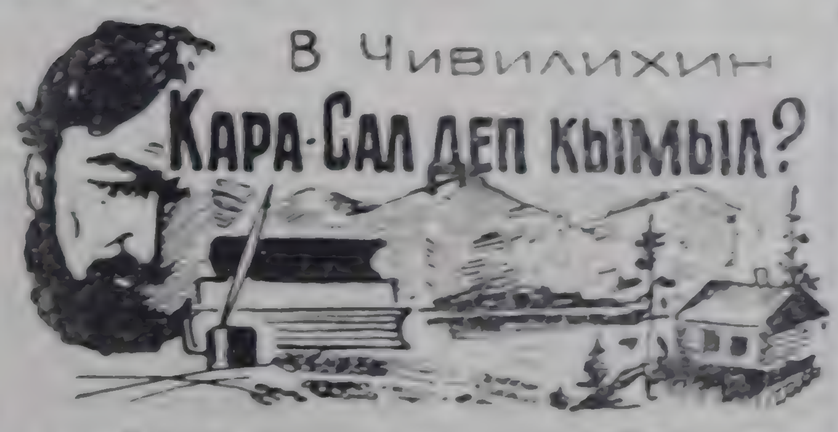

Ленинчи комсомол шаңналының, РСФСР-ниң Күрүне шаңналының лауреады чогаалчы Владимир Алексеевич Чивилихин Сибирьде Мариинск деп бичии хоорайга 1928 чылда төрттүнген, чаш болгаш аныяк чылдары Тайга станциязынга эрткен. 1957 чылда оон баштайгы номузу—«Дириг куш» парлаттынган. Оон соонда ол дыка хөй чогаалдарны бижигилээн. Чоокта чаа «Тураскаал» деп романы дээш ана ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналын тывыскан. Ук романдан үзүндүнү парлап эгеледивис.

Николай Миклухо-Маклайны ышкаш, Григорий Грумм-Гржимайлону аян-чорукчу деп адаар болзувусса, ол эвээш болур ийик. Шын харын, оон оран кезээн оруктары Евразияның делгем девискээрин — Крым, Калмыкия, Молдавия, Урал, Закавказье, Ортаа Азия, Алтай, Памир, Тянь-Шань, Сибирь, Забайкалье, Ыраккы Чөөн чүк, Тыва, Моол, Джунгария, Гоби ынчаар-ла куржалып шөйүлген. Шын харын, ол шылгарангай географ чораан. Хаңы, океан деңнелинден бүлүн чартык чүс метр чавыс чыдар ыйгылаашты ол тывкан. Ооң ады-биле Синьцзянда улуг меңги дошту адаан. Географиялыг орус ниитилелин ана Пржевальский аттыг шаңналды, а Париж академиязы Чихачёв аттыг шаңналды тывыскан. Ынчалза-даа Григорий Грумм-Гржимайло, Николай Миклухо-Маклай-биле дөмей, бүгү талалыг бойдус шинчилекчизи эртемден чораан, ол черниң өлүг болгаш дириг бойдузун, кижиниң шинчилээрде синтезтиг комплекстиг арганы ажыглаан. Ол—ийи чүс ажыг эртем ажылдарын, ооң иштинде Барыын Моол болгаш Урянхай край дугайында дөрт томнуг улуг ажылды бижээн шинчилеп бижимелдер кылыр географ. Чаа ажылдыышкыннар кылыр географ-минералог, лепидоптеролог, ботаник, энтомолог, хөрзүн шинчилекчизи, зоолог, этнограф, экономист, социолог кижи-дир.

Төөгүнүң улуг оруунче үнер бетинде бистер Григорий [illegible] Урянхай крайга аян-чорук кылып чораанының үезинде байгамчык солун оруу кижи-биле, ол черге фамилиязы Кара-Сал деп шола-биле шуут-ла солуттунун калган кижи-биле болгу дег [illegible] дээп бодай аарак чогаадып [illegible]...

Сонуургак Номчукчу. Ынчаарга базың оралал. «Кара-Сал» деп чүү дээни ол?

— «Чёрная борода».

Урянхай крайга. Тываны ынчан ынчаар адап турган, эрткен чүс чылдың тозан чылдарының ортан үезинде ыржым булуңга бир кижи көстүп келген. Бии-Хемниң азы Улуг Енисейниң кыдыынга хүннээрек черге ол бажың тудуп алган. Долгандыр—магалыг чаагай, мунгаш оъттиген, аң-өлүктүг байлак тайга, каш балык черде балыктыг хем... Ол анаа ажылдап, чурттап эгелээн. Ол мырыңай-ла аныяк кижи, чаа-ла чаарбыл хар ашкан. Ынчалзажок өг-бүле чок, салы арнын дуй алыр [illegible] шуужейтир өзүп келген...

Сонуургак Номчукчу. Бир чүвелер дескеп кижи бе? Азы чаа Робинзон бе?

— Каш чыл эрткенде ол «хем аксындан» он ийи харлыг уруг эккелген, ол ону ады, хөй уруг-дарыглыг ба[illegible] кижилери-биле ап алган.

Кара-Сал оозунга аажок сагыш човангыр, ону эргелээр, а уруг ачаа эң чоок кижизи дег ынак, ол дүрген өзүп, чараш апарган, а оон соонда ындыг бандилдарда аныяк кижилер аразынга черле ынчаар болуру дег болган: Марина ооң кадайы апарган. 1903 чылда, он чеди хар четкелек тура, ол Кара-Салга оол божуп берген. Бүдүн чартык чыл эрткенде олар эң чоок хүрээ турган Каратуз суурга [illegible] алдаанар.

Ол байгамчыг [illegible] кижи чораан. Күш ышкаш, даң хаяалыында туруп, күштүг [illegible] имиртинде удуур. Кылып билбезин чүвези чок турган: [illegible] аът, дазалаар, четки аргыыр, сал даар, хуга кылыр, аскыр чазаар, сиген кезер, чер андарар, тараа чажар, эът, балык ыштаар, ары чигирин ажаар. Баштай көжүп келген тараачыннарның үлегерин өдерип, тараа тарып эгелээн. Күзүн чажар [illegible] тараа, [illegible] арбай өстүрүп, кыжын дош шаңга сноптарны бастырып, оон болу бодуун дээрбеге далган кылып ап турган... Ажылчын аъттарлыг, бир кодан мыйыстыг бода малдыг.

— Сибирьниң чудурук байы ышкажыл але? Ындыг улуг ажыл-агыйны ол чааскаан канчап ажаап-тежээп турган деп!

—Далашпанар чыыжыр соглей бербеңер. Ооң кодазы чоорту өг-бүле колониязы апарган. Ол дуңмаазы база кадайының дуңмазы, ооң соонда база бир дуңмазы олар-биле кады-кожа чурттай берген. Уруг-дарыг-биле кады ашаа чээрби хире кижи чурттап турган, ол дээрге Сибирьниң 1920 чылдардагы бээниң статистика нормаларын ёзугаар, алырга, ортумак ажыл-агыйлыр. Кара-Салдың оглунуң 1973 чылдың август 26-да Симферопольга [illegible] чагаазындан өдүрүтлар бо: «Тараа үрезиннерин ук черниң агаар-бойдузунга таарыштыр өстүрүп алыры эвээш эвес чылдарда чүткүлдүг ажылды негээн. Тывалар анаа бөлүк-бөлүү-биле кээп турганнар, ол бодунуң шеделдерининң дугайын делгерениги чугаалап аң-чуттан идегелдиг магадылал, чижек садыгжылардан хамааарылга чок болурунуң аргазы— боттары хлеб-тараалыг болуру-биле эптиг чер черин болбаазырадын, тараа тарыыры-биле оларга үрезинин берип турган». А бо «Тываның төөгүзүнүң» бирги томунда үзүндү-дүр: «Тожунуң кадыг-дошкуун агаар-бойдузу чер ажылын хөгжүдеринге таарымча чок турган. Ынчангаш мапаа чер ажылын тургускаш, көшкен орус кижилер күш-ажылчы бир янзы [illegible] [illegible] нар». Оларның бирээзи Кара-Сал турган. Демги-ле чагаадан: «Ол андазыннар, илиирлер, сиген кезер машина, аът граблиң садып алган, оларга ол чүгле боду ажылдаар база оларны чүгле боду септээр турган»... Харын урянхайлардан бир доктаамал дузалакчылыг турган, ону Сундуй дээр.

— Холечик де?

— Бодунар-ла болгаанар. Бир-ле катап — ынчан Кара-Сал коданынга чүгле кадайы-биле ийилээ чурттап турган—ол хайыы, шырыш черлеп чоруп оргаш, човуур дыңнап каан. Кокпадан ыракта хүлүп каан тыва кижи чыткан. Кара-Сал чоокшулады чорта бергеш, доңгайып көргеш, ойтаы кыннып серт дээн... Кара-Сал ол аарыгны таныш каан, чүге дээрге ол аныяанда өрүг аптеказының фар[illegible] дузалакчызы болуп ажылдап турган. Ооң [illegible] шкафта эм-таң турган, ук черниң эм оъттарын база чыып келген. Сундуйну чүнар-бажынга киирген, эмнеп эгелээн. Кара-Салга аарыг халдай бээрин деп сезингеш, Марина Терентьевна аарыг кижиниң «хем аксынче» аппар деп дилеп турган, ынчалза-даа оозу [illegible].

Каш ай эрткен соонда, Сундуйнуң мага-бодунда оюлганнар сорбуланып эки[illegible], дурзу чок турган арны аян-шинчилиг апарган. Кара-Сал бир чыл эрткенде, эм[illegible] катаптаан. Оон Сундуйну бажыңынче киирип турар апарган, а удатпаанда ол тыва ооң дурум ёзугаар хуу өңчүзү болу берген.

— Кандыг че—хуу өңчүзү бе? Чүү адам бужар чүвел! Чүү, кандыг эрге-биле!

— Ук черниң хоойлуларын ёзугаар дээр чоове. Бир [illegible] [illegible] аарыгыг [illegible], оозу сеткү чада чеде бээр болза, ону ноянының аттыынга-биле бир-ле ырак черже аппаргаш, анаа каалтар турган. Тожунуң Тоңмат ноян ооң-биле соолзуреди чоок таныжа бээр бис. Сундуйну бир катап көрүп каан, ынчалза-даа—база бир чагаадан үзүндү киирейн—«ону алырындан ойталаан болгаш ол дээрге [illegible], чүгү кижилер, ындыг болганда ону дириг кылдыр сакап шыдавас мен дээн». Кара-Салдың авыралын көрген Сундуй ону үргүлчү эдерип чоруур, ажылынга дузалажып апарган, а ажыл-агый ол үеде культурлуг, хөй адырлыг ферма апар чыткан. Көжүп келген орус улустан бир дугаарында Кара-Сал мал чеминге «зелёнканы» тарып эгелээн, а холмогор уксааның инектерин мырыңай-ла Өөскүден чагыдып ап турган...

— Өскээр чугаалаарга, катаптап тур мен, ол дээрге [illegible] «пындалдыг тараачын» турган ышкажыл?

— Ол «тараачын» эки библиотекалыг, скрипкага болгаш флейтага ойнаар. Минусинск [illegible] ноталар чагыдып ап турган. Ол Географияның орус ниитилелиниң Иркутск салбырының кежигүнү турган болгаш метеостанцияны тудуп алгаш, ооң приборларының көргүзүглерин Иркутскиже, Томскиже дамчыдып турган кижи-дир... Ол бо черлерге эгелекчи кижи турган. Бойдустуң кужунге бодунуң күш-ажылын немеп, «ыржым черниң» шиңгээдип, анаа культураны чедирип турган кижи-дир. Ядыы-түреңгей, дүмбей чорукка, байларның дарлалынга база чижек садыгжыларның мегезинге бастырган ук черниң чурттакчылары-биле тергиин эки харылзаалыг турган. Ол тыва дылды эки билир турган, кожа кожууннарның араттары бээин ол солун орус кижилер сүме алыр дээш кээп турганнар...

(Уланчызы).

ЧУРУКТА: Узбек ССР-де эрте-бурунгунуң хоорайы Хива хоорайда архитектураның Ичан-кала деп камгалалдыг турасказылдары.

К. АТАЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникасы.

СОНУУРГАКТАРГА

ЧАРАА-ЧЕЧЕН БОЛГАШ СААСКАН

Чараа-чечен дугайында дыңнаваан, билбес кижи чок боор: ооң бүгү боду теңнир ышкаш чидиг баштыг дүктер-биле шыптынган. Кандыг-бир дайзыны халдап кээрге, ол бажын, [illegible] [illegible] [illegible] чыдыптар. [illegible] канчап-даа чадааш, чоруй баар.

А хөөкүй чараа-чечениң бажын сааскан билир чүве-дир. Сааскан дыгдынып чыткан чараа-чечениң чанынга кээп хона шаап алыр, оо ору көрүң бээр кылдыр аңдара чуукталтар. Ынчангаш ооң өөнче [illegible] хо[illegible]лу-биле уруп-ла эгелээр. Чараа-чечениң чогум өөзинде тең чок, тас, дыгдыныштарга оозу база дүктелы бээр. Элезин дүктер аразынче киргеш, чараа-чечениң кижиргеннериштер, ынчангаш [illegible] дып, силгилээр. Ынчан сааскан хайын-биле чүрек найза сеп дээш соп-ла дужу рер...

ЯЗЫТЫ-МЕЛЕГЕЙ БОЛГАШ ДЭЭЛДИГЕН

Язытны-мелегейниң өъди аажок амданныг дижир. Ынчалзажок ооң камгалал халывын чуура шаап алыры коңчут барын боор чүве-дир. Язытыы-мелегейге бөрү, дилги, өскелээ аңнар таварышкаш, бажын, буттарын халывының иштинче киир тыртып алгаш барган амытанны ынай-бээр чуун-чуун чоруй баар, кылыы хайныр, дижа кыжыраар дээр.

Язытыы-мелегейни чамдык кажар дээлдигеннер чип шыдаар чүве-дир. Ону көрүп чорааш, теп алгаш, бедип үнгеш, хөй хорум-даштыг черже салып-ла бадырар. Халып чуурлур, язытыы-мелегейни дээлдиген дойлап алыр.

ЧЫЛАН БОЛГАШ БОРА-ХӨКПЕШ

Чыланның хоралыын билбес эвес бис. Ынчалзажок ол хээкчилерге хамааржыр күс келерниң мырыңай дайзыны Үнгүрүнге, кокпаларынга хая-даш аразынга-даа кедеп чораш тудуп чиптер чүвең иргин.

Чылан солстаарларга хамааржыр хирезинде бора-хөкпеш ышкаш бичии куштарны база тудуп чиптер амытан-дыр.

Ол чокпак, чавыс, хараганга, даяга, чадаң ыяшка ораашты үнүп алгаш, ба[illegible] анаа [illegible] [illegible] алган орар дээр. Бичии хөкпештер ооң кырын орта, ыяш бажы дээш хонуп кааш, кажар чыланның чиги апаар.

С. МИНТОН.

ТВ

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Суда [illegible] [illegible]! 8.55 — «Дамырактар». ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Мешко эрттирер. 9.25 — «Улуг Үстүг дугайында сактыышкыннар». Документалдыг телефильм. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 10.40 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 11.40 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 12.25 — «Музыкалыг киоск». 12.55 — «К[illegible] дамчыдылга. 13.55 — «Мээң кускү садым». Телефильм. 14.15 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. 15.45 — А. П. Островский — «Талантылыглар болгаш хандыкшылдыглар». Фильм-шии. 17.10 — «Сталинградтың уруглары». Бүгү-эвилелдиң аныяктарының «Аныяк үе-чергелеривис — коммунизмниң тургузукчулары» деп 5-ки телефестивалының шаңналын бо дамчыдылга алган. 17.40— «Силерге, хоочуннар!» Музыкалыг программа. 18.10— 18.55 — Чапсар. 18.55 — «Филя моортай болгаш...», «Моортай биле ыттың шала чуп турганы». 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран гимнастикага Интервидение кубогу дээш. Тбилисиден дамчыдылга. 22.30 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. 23.45 — 23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Өдүг». Документалдыг телефильм. 15.10— «Кино көрүкчүнүң домлегелдери». РСФСР—ниң алдарлыг артизи Р. Нахапетов эрттирер. 15.55— Казахстанның телестудиязының программазы: «Казахстан: найыралдың ээлчээ». 17.25 — «Ташкент, Алмалар». Документалдыг телефильм. 17.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.10 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү фильм. —«Чалбыышта». 19.30 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Чапсарда — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05— Уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы.

ДЕКАБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тоолзуң аалчылары. 10.45 — Шаандакы болгаш амгы ырылар. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң [illegible]». Документалдыг фильмнер. 16.00 — Авам школазы. 16.30 — «Уран чүүл болгаш ниитилел». «Тайбың дугайында сөс». 17.15— Гандболга херээженнерниң делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 17.45 — Финляндия Республиканың национал байырлалынга уткуштур фин телевидениеден дамчыдылгазы. 18.30 — Бүгүдеге стадион. 19.00 — ССРЭ-ниң 60 чылынга «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Узбек ССР. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның КП ТК-ның бирги секретары Ш. Р. Рашидовтуң чугаазы. Документалдыг фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга уткуштур «Документалдыг экран». 22.35 — 22.55 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30 — Башкыга — музыка школазы. 4-кү класс. 13.35 — Төөгү. 8 ки класс. АКШ-ка хамааты дайыны. 14.05 — География. Мурнуу Азия. 14.35 — Ботаника. 6-гы класс. Бактериялар. 14.55 — Төөгү. Афинның селгүүстээшкини. 15.25 — «Хо[illegible]». 15.45 — Телемедээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.35 — Киножурнал. 18.55 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.

(Солуннуң дараазында номери декабрь 7-де үнер).

Декабрь 5-те 14 шакта Политиктиг чырдыышкын бажыңынга «ССРЭ-ниң делегей байдалының» темазынга хөй-ниитиге лекция болур.

Лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору ол Ю. Я. Якушин кылыр.

Билеттерни болгаш абонементилерни «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязында садып турар. Телефон № 2-21-35.

«КАИССАНЫҢ» ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Каисса — ол дээрге шыдырааның камгалакчы бурганы дижир. Шүлүглел чогаалының демдээ — Пегас деп чалгынныг аът. Ол ышкаш шыдыраачыларның символ демдээ — «Каисса». Ынчаарга «Каисса» деп ат грек мифологиязында чок, а ону ортаакы чүс чылда Англияга чурттап чораан шыдыраачы У. Джонсон деп кижи бодап чогааткан. Ол шүлүкчү кижи турган. Шыдыраа ойнаарының эрте-бурунгу хевирин — «чатуранганы» У. Джонсон эң-не баштай шинчилеп көрген. Шыдырааны, ону канчаар ойнаарын эң-не баштай бодап тыпканынга хамаарыштыр шүлүглелди ол бижээн.

Дайын бурганы — Марс чараш кыс Каиссага ынакшып, ооң чүрээн эвилеңи-биле бодунче [illegible] болгаш шыдырааны чогааткаш, анаа белек кылдыр берген деп, шүлүкчү тоолчургу ёзу-биле бо[illegible]. Ол үеден бээр Каиссаның ады шыдыраачыларның сорук кирген чогаадыкчы оюннарының илергейлекчи демдээ болу берген.

Шыдыраачылар ойнай бергенде шыгыы, шириин, кедертей бодамчалыг апаар [illegible]. [illegible] шыдыраачылар баштактаныып база билирлер. Ону — «Каисса баштактанып, хүлүмзүрүп тур» дижирлер. Ындыг хевирлиг баштактанган моон адаанда шыдыраа бодалгазын [illegible] шыдыраа спортунга ынактарны чаладым.

П. АРТАМОНОВ.

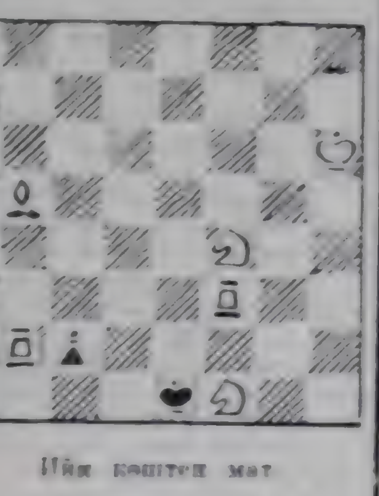

Ийи кештен мат

Шын бодааннар.

Бо чылдың ноябрь 20-де № 268 «Шынга» парлаттынган шыдыраа бодалгазын Б. Кара-Сал (Хандагайты) болгаш О. Сарыглар (Чадаана) шын шиитпирлээннер: 1. Ф43 Ф:с2 2. К:3х. Ынчангаш ийи кештен кара тала матка олурган.

МАЖАЛЫККА БОДАЛ

Кызыл-Даштыг Мажалыктың
Кырын орта үнүп келдим.
«Бажыңнарның артыы
[illegible]

База катап бадырыптым.
Ол-бо чүкче харангылап.
Оран чуртум сонуургадым
Оол биле кыстың чанаа
Орган черим дилегиндим.
[illegible]
[illegible]
Чурттаалгазын амдыгаа дээр

Чугаалажып орган ышкаш.
Ол-даа канчаар, эрткен шагдыр.

Оон соонда чеже кижи
Бо-ла тейниң бажын орта
Болчажып ап туржук ирги?
(Хову-шөлдү. Хемчик хемни
[illegible], суурну).

Кара-Дашты
Мажалыкта үнүп келген
Мага хандыр көрүп тур мен.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Исабек ИСАКОВ

АЛГАП ТУРЛАР

Кадыр-кадыр даглыг черим
Карангыга бектеткенаит,
Ажыг-шүжүг хинчек көрүп,
Аргажоктан ондаан чыткан.
Дөзү прик ядаралга
Доңгулеткен нээн чонум
Чырык хүн-даа, чаагай
кузел
Шынап черле көрбейн
чораан
Карангыга кезээ шагда
Карак чок дег
чурттаарындан

Өлү берзе — дээре чүве
Өртемчейге чок дег турган.
Карангы дүн меңге турбас...
Кызыл хаяа шонуп келген.
Халак, хинчек чавырылган.
Кыстар, оолдар караа
чыраан.
Октябрь сен! Төрээн черге
Оруун чажып, чырып келдиң.
Угаан кирген чонум сени
Улай-улай алгап турлар.

К. САТ орузундан очулдурган.

РОССИЯМ БУЛУҢУ

Кажанда-даа тура дүшпес
соруу күштүг
Хайым иштиң, найыралдың,
ынакшылдың
Таалал ыры чангыланган
булуңу боол
Дагдыг черим [illegible]
чаартынган.

Чырык мерген угааннылар
дээдизи
Шынны номчаан улуг
Ленин төрээн чери—
Чаагай ыдык Россиям
булуңу боор
Чалыы Тывам ам-даа
өгжүп сайзыра-ла!

М. БОЛАТ.

Харлыг кыш дүшкен.
Хаактаар үе келген.
Арга-арыг иштинде
Агаарлаал, селгүүстээл.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотоэтюду.

САЛГАЛ ДЭЭШ...

Бодунуң ажы-төлүнүң, салгалының дугайында сагыш салыры кыс амытанның сагыш човаашкыны деп билир болгай бис. Ону хөй санныг [illegible] база [illegible] турар. Ынчалзажок ажы-төлүнүң дугайында эр амытаннар сагыш салыр чижектерин бойдуста хөйнү көрүп болур. Ооң бир онзагай чижээнге теңчигеш деп бичии [illegible] адап болур.

Теңчигештиң эри байгамчык солун амытан. Бодунуң өске эр өөрү-биле ол доктаамал чокпур, а кыс өөрүнгедаа онзагай [illegible] чок. Чогум ойнаар [illegible] ол шуут өскерли бээр. Ооң [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ле каастаныр. Шош-содаа, үзүк-соксаал чок аян-чоруктар уттундурар. Эр теңчигеш [illegible] эгелээр. Сут[illegible] [illegible] [illegible] мал турум эвес-даа бол, оо[illegible]жум, элезинниг черниң дүвүнге уя тудуп алыр.

Уяны ол каш хонук иштинде тудуп келир. Уязы белен апаарга, ол кыс теңчигештерни дилеп чоруптар. Олар конгүг ырак-даа эвес турарлар. Ол оларның бирээзин [illegible] аадап, тениң-биле кадап чорун уязынче киир сывыртаптар. Кыс теңчигеш үүргенезин урупкаш уядан үнүп чоруй баар, а эр теңчигеш анаа шаптыктавас даа, база бирээзин эккеп үүргенеледир. Уяга үүргене саны четчир апаарга, эр теңчигеш оларны үрежидер. Оон соонда уяже кандыг-даа өске балыктарны чадатпас; ол дээрге келир үеде өзүп кээр салгалдың өргежок чүгүлэ камгалалы ол. Чижээ, уяга кыс теңчигештер кээр болза, [illegible] үүргенелерни амыр[illegible]чип каалтар.

Эр теңчигештиң ажылы улам нарыыдаар. Уязын [illegible] чок черлерин эдип, иштинче киргеш, чашпаларын чайгагылаар. Ол дээрге уя иштинде суугну солуштуруп, кислородтуг хөй суугну киирип турары.

Он-он ийи хонук эртер. Үүргенелер чазылгаш уяга хенаиг балыкчыгаштар тывтып келир. Аданың чымыжы улам улгадыр. Уяның үстүү кезээн чадагайлап каалтар уяда чаштарга чырыкты, кислородтуг хөй суугну бээрининң өргежок чүгүла хемчээ. Оолдарын уязындан ол черле үндүрбес. Бир эвес кайы-бирээзи үне баар болза, дилеп тывааш дедир уяга эккээр: аксынга пактап алгаш [illegible], [illegible] бүлгүрүптер. Ынчаар оолдары элээн улгаткыже, боттарын камгалап, дайзыннарындан дезиптер хире апаргыже чедир азыраар. Балыктарның хөй кезии үүргенезин анаа-ла сугже чажыптар болгай, а бо балыкчыгаш дээрге онзагай амытан, арт ындыда-ла эр балык уя тудуп, үүргенези, байланнары дээш сагыш салыр.

Теңчигеш — салгалының дугайында сагыш салыр эр [illegible] [illegible] хевири эвес, ол чижектиг күргүс деп балык база бар. Ол чүгле уя тутпас. Кыс балык үүргенелептерге, эр балык ону бодунуң тей кезээнде тускай илбектиң дузазы-биле аңаа кадагалап алыр.

Губан деп балык үүргенелерин аксының иштинге өстүрер. Кыс балык үүргенелептерге, эри ону пактап алыр частып, байланнар эштип эгелээр [illegible].

В. ЛУНКЕВИЧ.

«Занимательная биология» деп номдан.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.[illegible] 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тимур болгаш ооң командазы» 9.10, 11.3[illegible] Аби Бабаның ужуралдары болгаш 40 дээрбечилер» 10.50 15.10, «Тристан биле Изольда» 17.40, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арсен» 10.30 «Адырлыышкын» 12.10, 14.5[illegible] 17.[illegible], 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «№ 107 киночымындызы» 14.00, «Дургун надашкын» 15.20, 17.10 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Оюн» 9.[illegible] 11.20, 13.10, 15.00, 16.[illegible], 18.[illegible] 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тоолдуң соонда тоол» 10.40, 15.00, «От-кестү өттүр» 12.20, «Ырлар ритмнери» 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хууда амыдырал» 15.00, 16.50, 18.40, 20.3[illegible] шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

АГААР

[illegible] Совет-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 5—7 метр. Дүне 22—26, хүнүс 9—11 градус соок.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш [illegible] тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-73, культура килдизиниң 2-23-54, [illegible] ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-73, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1967.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01902

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 280 (12070) | 1982 чылдың декабрь 7, вторник | 1925 чылда үндүрүлтүнген | Өртээ 3 кап.

СЭКП Төп Комитединде
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болганын демдеглээри-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралын 1982 чылдың декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга эрттирерин шиитпирлээн.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VIII ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленуму болуп эрткен. Ооң ажылынга СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүнүнге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери база партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, министерстволарның, эргелелдерниң болгаш ведомстволарның удуртукчулары болгаш партия райкомнарының секретарьлары, райкүүском даргалары, районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргалары, совхозтарның директорлары болгаш партия организацияларының секретарьлары киришкен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыткан.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ол Пленумнуң шиитпирлеринге болгаш анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин кылган.

Илеткелдиң талазы-биле пленумга СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң экскаваторлар машинизи Ю. Г. Налетов, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов, Тыва АССР-ниң Кадээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күркомунуң даргазы С. М. Мешкорудников, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар, Тываның электри четкилериниң директору Н. Н. Чумаков, «Кара-Хөл» совхозтуң хойжузу С. С. Дамба, «Тыва кадээ тудуг» трестиң эргелекчизи Г. М. Шубник, СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгуш саналдар бергеннер.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге болгаш он бирги беш чылдың даалгаларында тодараткан экономиктиг, ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чедиишкинниг боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге, анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларын ында тодараткан.

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СЭКП ТК-НЫҢ ээлчеглиг Пленуму 1982 чылдың ноябрь 22-де болган. Тайбың болгаш коммунизм дээш чалбышштыг демиселчи Леонид Ильич Брежневке хапы хүндүткелди илереткен кажыгалдың хүннеринде болган партия ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң соолуунде удаваанда ээлчеглиг Пленум болуп эрткен болгаш бистиң партиявыстың сырый каттышканын, чоп-биле ооң быжыг чаңгыс эвин. СЭКП-ниң политиктиг, углавышкынының, ооң иштики болгаш даштыкы политиказының уламчылаашкынын тодаргай бадыткаан деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Бистиң республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң сураглыг ажылдакчызы,—Л. И. Брежневтиң эң чоок соратниги—эш Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның бир эп-сеткилдиг чүүлдүг деп үнелээн. [illegible]

Совединиң чедиги сессиязынга ооң дараазында база чугаалажып көргеш, бадылаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның Пленумунга делгерењгей чүве чугаалаан.

Чурттуң улус ажыл-агыйының амгы байдалын эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында бүгү тала-биле анализтеп көргүскен болгаш ону улам ыңай хөгжүдериниң кол айтырыгларын болгаш тодаргай сорулгаларын ажыткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң [illegible] болгаш тайбынга ынак даштыкы политиказының сорулгаларын эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында хапыы-биле көргүскен, ол политиканы совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен бүрүн деткип турар.

Партияның XXVI съездизиниң иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ажылдап кылган угланышкынын амыдыралга боттандырар [illegible]

[illegible]

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНГЕ

Бистер, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң болгаш организацияларының баштаар черлериниң каттышкан пленумунуң киржикчилери, бистиң чурттуң бүгү акы-дуңмалышкы улустарының төлээлекчилери, аңгы-аңгы салгалдың кижилери, коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер, улустуң чаагай чоруунуң дугайында, социалистиг культураның хөгжүлдезиниң дугайында улуг сагыш салыышкын дээш, литератураның, уран чүүлдериниң, журналистиканың ажылдакчыларынга доктаамал сагыш салыышкын дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенивистиң сөстерин дамчыдып тур бис.

Бистиң байырлыг пленумувус [illegible]

совет кижилерни угаан-бодал амыдыралынга литератураның, уран чүүлдүң, журналистиканың салыышкынын бедик-биле үнелээн. Бистерниң чогаадыкчы күжениишкиннеривисти сорук кииреикчи ёзу-биле деткээни дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенивис, партияның улустуң эрге-ажыктары-биле чурттаар, оларның-биле өөрүшкүнү болгаш муңгаргалдыдаа үлежир, амыдыралдың шынын, бистиң гуманистиг идеалдарывысты баштаар, коммунистиг тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчилери болур дээн чагыын чүректеривиске чоок кылдыр хүлээп ап турар бис.

Партийжи болгаш улусчу чоруктуң туруштарынга чайгылыш чокка туржуруп, революцияның аалга-чоонун салбас деп биске чагыын берген социалистиг культураның [illegible]

[illegible]

ССРЭ-НИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ЧОГААДЫКЧЫ ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ БАШТААР ЧЕРЛЕРИНИҢ КАТТЫШКАН ПЛЕНУМУНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы бо чылдың декабрь 6-да болган. Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларынга бүгү талазы-биле ханы анализтиг, СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле амгы болгаш моон соңгаарты-даа сорулгаларны боттандырарының арга-хевирлерин тодараткан чугаазын улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алганын Президиум хуралы демдеглээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязының түңнелдери Тываның ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш улам бүдүрүкчүлүг, шынарлыг ажылдаар шиитпирлиин көдүрген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязын эрттирери-биле холбашкан айтырыгларны Президиум хуралынга чугаалашкан, республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының ам болур сессиязының хүн айтырыының болгаш ажылдаар чурумунуң дугайында саналдарны чугаалажып көрген болгаш ону чүүлдүг деп санаан.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы Ш. Д. Куударның 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүседиишкинин турарын, 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчётту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының баш удур көөр талазы-биле ажылының доозулганының дугайында дыңналдазын чугаалашкан.

Дээди Советтиң Президиум хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки болгаш алдыгы сессияларының аразында Дээди Советтиң Президиумунуң хүлээп алган Чарлыктарын бадылаары-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге киирер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Президиум хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан. Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме даргалап эрттирген.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле, кадээ ажыл-агый талазы-биле, садыг, нийти чемгенилге болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле, чурттаар коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле, кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле, улус өөредилгезин болгаш культура талазы-биле, херээжендерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының айтырыгларының болгаш уруглар камгалалының талазы-биле, бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларының хуралдары декабрь 6-да эрткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязының болуру-биле холбаштыр комиссиялар 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүседиишкинин турарын, 1983 чылда Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчёттуг бөлеткел комиссияларынга баш удур көрүлгениниң түңнелдерин чугаалажып көрген.

Хурал үезинде депутаттар план органнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылдакчыларынга чамдык шүгүмчүлелдиг саналдарны чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын интенсификастаарынче угланган саналдарны киирген.

План-бюджет комиссиязы бюджет болгаш план талазы-биле түңнелдерин үстүнде саная-оналдарны барымдаалавышаан көрген болгаш бадылаан, оларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединге киирген. План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларның сессияга элеринчи илеткелин чүүлдүг деп көрген, ону план-бюджет комиссиязының даргазы Ш. Д. Куулар илеткээр. Доктаамал комиссияларның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойлу киришкен. Комиссиялар өске-даа айтырыгларны чугаалашкан болгаш келир чылда ажылының планнарын тургускан.

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

(Эгези 1-ги арында).

[illegible] демдээгенниң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганың бүдүрүлгеге нептередиинин практиктиг хемчеглерин алыры, аңаа үндезилээш, продукцияны бүдүрериниң көвүдээрин болгаш оон шынарын бедидерин хандырары болур.

ССЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленуму одаар [illegible] энергетика комплекизинге [illegible] улуг кичээнгейни салган. Республиканың электри хандырылгазының [illegible] [illegible] электростанциязындан болгаш Абаза — Ак-Довурак аразының 220 кв. электри дамчыдылгазының [illegible] дамчыштыр боттанып турар. [illegible] электростанцияларның электри херегледииниң чүгле 20 хуузун хандырып турар, арткан 80 хуузун Сибирьниң энергосистемазы-биле хандырып турар. Республиканың электри херегледииниң чыл бүрү өзүлдезиниң [illegible]

[illegible]

(Төнчүзү 3-кү арында).

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

ЧУРУКТА: дирижёр, Латви ССР-нің улустуң артизи Аусма Деркевицага чечектер.

И. ПРЕДЕЛИСТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

НАЙЫРАЛДЫҢ ТЫВА АТТАРЫ

Тыва чоннуң шаг шаандан бээр кожа-хелбээ чурттап, найыралдыг харылзааны тудуп турган алмак чоннары хөй-чүт ковей. Оон база бир каксы херечизи болур чүүл — тыва кижилерниң аттарында илереттинген болур. Ындыг аттарда интернационалчы бодалдар сингиккен.

Тыва черниң дөрт чүгүнде чурттап турар аймактарның аттары хуу тыва аттарда доозазы кирген. Географтыг байдал-биле биске эң чоок болгаш харылзаажыры база эптиг турган Моолдан хөй аттар келгилээн Моол чурттуң ниити адын эдилээн безин хуу тыва ат Моңгуш-оол (Моол) дээн ат бар. Чүгле ниити чурттуң адын эвес, харын-даа оон иштинде аймактарның аттары база кирген. Олар Дөрбет-оол (Дөрбет аймак), Калгажык (Калга аймак), Даргат (Даргат аймак), Делег (Делег аймак) дээн ышкаш Тыва-биле кызыгаарлажып турар улустарның аттары болур. Мындыг хевирлиг аттарны Тываның чүгле Моолче чоок кызыгаарлаш-[illegible] районнарында эвес, а [illegible] районнарга [illegible] демдеглээр херек.

Барымдаалар [illegible] ажыр-даа чыдар болза алдан улус-биле база тыва чон харылзааны черле үзелбээн чораан. Оон түңнелинде Алдай, Алдай-кыс дээн хевирлиг аттарның тывылганы таварылга эвес. Эр ат тыва чечен чогаалда безин кирген болгаш. В. Ш. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шиизинде Алдай-оолдуң Алдан-Маадырларның дузалажып турар [illegible] дораан кижи караанга костүп келир.

Чүгле чоок чыдар кожа-хелбээ улустарның аттары биле тыва хуу аттар [illegible] гаарлаттынмааны онзагай. Ырак-даа чоннарның аймаан адын тыва аттар кылдыр киргилээн. Оларның [illegible] нептерээнгейи Орус-оол болур. Мындыг аттар чүгле революция соонда тыптып келген дээр болза шын эвес ап-аар. Кырган кижилерден дыңнаарга шагда, эрткен вектиң төнчүзүнде база ындыг аттар тургулаан болур-дур.

Чүгле Орус-оол эвес, Казак-оол (Калмык), Кыдат-оол, Янь-оол, Саян-оол дээн чежектиг аттар база тургулаан болгаш амгы-даа үеде база бар.

[illegible] кылыш эртип турган улустарның чүгле аймактарының аттары эвес, оларның хуу аттары база аргылап кааш тургулаан. Ортаа [illegible] Антенила [illegible] дээн ат база ол угланыышкындан Чангар (Джангар) деп ат тывылганы илден.

Тыва чоннуң хуу аттарында киргилээн өске . аймактарга хамаарышкан шаандагы аттарны кыскаш [illegible] көөрге мындыг болур-дур. Ылангыя улусчу революция [illegible] соонда [illegible] интернационалчы аттарның саны көвүдеп, тыптып кээр аргалары барган. Ада-иелер чүгле чиңгине тыва, моол, түвет аттар-биле деңге орус аттарны адай бергилээни билдингир болгай. Ынчалза-даа манаа хамаарыштыр ол үениң арай чедимче чок адаттынган аттарын айытса чогуур. Чаа амыдыралдың [illegible] көргүскен «фабрика», «индустрия», «печенье», «конфета» дээн сөстер үезинде, ол хүнде солун турду-ла ышкаан, ындыг-даа болза амгы үеде бистиң чамдыктар ажы төлүн ынчаар адап турары арай таарымча чок хевирлиг.

Ооң-биле холбаштыр амгы үеде чамдык ада-иелер чаш төлүнүң адын адаарда ону канчап угаап бодавайн, аттың адыс утказынче кичээңгей салбайн, чүгле чараш адаттынарынче, эптиг дыңналырынче кичээңгей салып турары шын эвес.

Интернационалчы тыва хуу аттарны кысказы-биле сайгарып көөрге мындыг-дыр. Олар ниити аттар [illegible] болуп билерин чуудажок. Үстүнде чугаа[illegible] көргенивис айтырыгга хамаарыштыр аттарны адаарда кончуг оваарымчалыг болурун сагындырза артык эвес боор. Атты адаарда, баштай-ла, оон утказынче кичээңгей салыры чугула. Чаштың бичиизинде-даа, өзүп-даа кээрге ооң даштыкы болгаш иштики сагыш-сеткил хевирин илередип шыдаар бе дээш хевирлиг айтырыгларны салза артык эвес ышкаш. Улгадып келгеш чамдык кижилер бодунуң [illegible] аваар таварылгалар база тургулаар болгай. Үстүнде бодалга немей чараш адаттынарын көөрү база херек.

Ынчангаш хөй-хөй тыва аттарның иштинде интернационалчы аттар база шилип алыышкынга долузу-биле кирип турар. Ат шилип алырда эртемденнерниң кылган ажылдарын ажыг көрзе база дузалыг. Чижээлээрге, 1979 чылда Москвага РСФСР-ниң улустарының аттарының чыындызы үнген болгай. Ында тыва аттарны филология эртемнериниң кандидады З. Б. Чадамба чыып киирген. Оон найыралдың чүгле тыва эвес, өске-даа чоннарның аттарын тып ап болур. Ол ышкаш тыва дыл кырында үнгүлээн номнарда база тыва хуу аттарның чыындызы бар болгай.

Б. БҮДҮП.

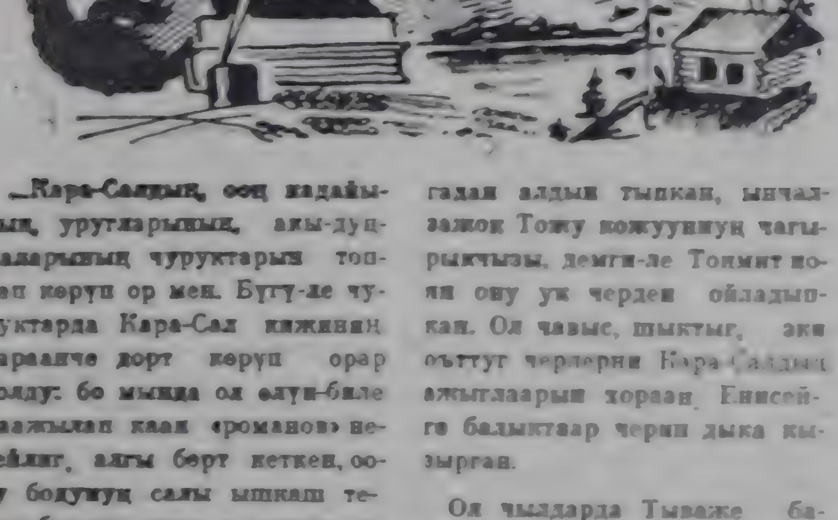

В. Чивилихин

КАРА-САЛ ДЕП КЫМЫЛ?

...Кара-Салдың, ооң кадайының, уругларының, акы-дуңмаларының чуруктарын топтап көрүп ор мен. Бүгү-ле чуруктарда Кара-Сал кижиниң караанче дорт көрүп орар болду: бо мында ол өлүм-биле хаажылап каан «романов» негейлиг, алгы бөрт кеткен, оозу бодунуң салы ышкаш терең болгаш кара; а мында төгерик тумбочка чанында орар, кырын кедген, топтуг, таваар, ынчалза-даа көрүжү биеэги олчаан — дорт, ажык, кандыг-даа ажылга чаңчыккан чоон салааларлыг холдары кандыг-бир-ле эрги шагның номунуң кырында.

— Ол старовер азы шажынчы сектант турбаан бе? Ынчан олар Сибирьге дыка хөй турган болгаш дүмбей черлерни дыка эки шиңгээдип билир турганнар-ла болгай...

— Боттарының сураглыг, тоолчургу Беловодиязын дилеп чораан шажынчы чарылдырыкчылар Тывага кээп турумчуп турганы шын харын. Ынчалза-даа Кара-Сал шажын чүдүлгезинге хөлүн эртир бердинген ындыг кижи эвес турган...

Кара-Салдың кодан[ының] болгаш бажыңының планчуруун көрүп ор мен. Ынчаш үеде орус, тыва уругларның школазы турган зал. Бажың ээзиниң үш соңгалыг, булуңунда библиотекалыг кабинеди, ооң-биле кожа — улуг өрээл. Столовая, кухня, дуңмазының өрээли. Элээн озалдааш — өске дуңмазының үш өрээлдиг бажыңы. Ниити хериминиң иштинде тарааа амбары, хеме, эт-херексел турар сери. Чылгы, инек кажааларын ында айытпаан болду, а Кара-Салдың соңгаларының мурнунда, арай хыйыштыр метеостанция бар. А бо хөй санныг статистика база чурт шинчилел ажылдарындан ушта бижиилелер, ол кижини билир болгаш утпаан кижилерниң чагаалары.

Кара-Салдың болгаш ооң орус кожаларының ажыл-агыйын чорудуп турганының дугайында революция мурнундагы шинчилел[illegible] номчуп ор мен, ол бижикте немелделер, хөөреткен чүүлдер мырыңай эмгежок, чүге дээрге ооң автору чазакче чорутган бижикке хаан таарзынар амыдыралды чуруп көргүзүксээн, ынчангаш ол 1908 чылдың январь 20-де ук бижикке «Дыка-ла таарзынып номчудум» деп бижип авыралдаан... Географияның орус ниитилелиниң Красноярск салбырының «Медээлеринде» бижээни-биле алырга, Кара-Салдың тарылга шөлү чүгле беш десятина турган, ол дээрге Сибирьниң [illegible] көңгүс-ле эвээш: суурлужур дээн декабристерге безин ол беш десятинаны чөпшээрээн турган болгай. Черлер даг-тайга девискээринде турарын, оларны кезек-кезектеп чарып, культуржуударынга кижи ыыдажыр арга чок хөй күш үнер турганын база бодап көрээл. Ол «алдын тывырынга киржип турган» деп бижээн, ынчалза-даа ол туңнел [illegible] алырга ол муң-не харын [illegible] гадап алдын тыпкан, ынчалзажок Тожу кожууннуң чагырыкчызы, демги-ле Тонмит ноян ону ук черден ойладыпкан. Ол чавыс, шыктыг, эки өттүг черлерни Кара-Салдың ажыглаарын хораан. Енисейге балыктаар черни дыка кызырган.

Ол чылдарда Тываже бараан садып, саарар орус кижилер кээп эгелээн. Транссибирь демир-оруунуң таварып эрткени Красноярскидан бараанны алгаш, Енисейлээш, даглар кокпаларын таварты Тываже экээп, оон аңаа канчаар-даа аажок олча-ажыктыг кылдыр өлүкке орнап ап турганнар.

Сонуурган номчукчу. Белен акша холга аңаа-ла кирип кээр чүве болганда, Кара-Сал таанда канчап садыглавайн турган чоор?

— Чурт шинчилекчилериниң бирээзи ону «садыгжы» деп санаан, ынчалза-даа ол шын эвес, ол дээрге ону Сафьянов ышкаш кижилерге дөмейлээни ол-дур, а Сафьяновту орус чурттакчылар «Сойоттар хааны», тывалар — «Бай Егор» деп адап турган. Архивтерде болгаш литературада кандыг-ла-бир чүүл-бүрү Вииовтарның, [illegible] ның, Садовскийлерниң, Сватиковтарның, [illegible] садыг саарылгазының база оларга өрелиглерниң дугайын айтып турар чүүлдер бар. Ында чүгле Кара-Салдың болгаш ооң дуңмаларының дугайында чүве чок, чүге дээрге олар көңгүс-ле өске шыдалдыг, [illegible] бодалдыг, амыдыралдыг кижилер турган-дыр. Чүү-даа болза, олар харын бодунуң фермазының болгаш тайгадагы [illegible] [illegible] эвээш бичи-даа бол садып-саарып турган болбайн — ол дээрге ынчан аңаа-ла чүве [illegible] орус тараачыннарга болгаш ядыы араттарга олар үрезинни болгаш тарааны чедирип турганнар, ол дугайын херечилеп турар чүүлдер бар, ынчалзажок эгелекчи алышкылар боттарының хөй-адырлыг ажыл-агыйындан аңгы чүве кылыр-даа аргазы чок турган хевирлиг, олар боттарының чамдык хам-хайыра чок, чазый-чилбиг чаңгыс чер чурттуглары-биле [illegible] маргылжар шаг чок болганнар, олар бир катап кожазынга көжүп келген Скобеевтен дескелеп, Бии-Хемниң оруу чеден бырыстаа ырап, Тожуга барганнар, а оларны аңаа ук черниң хан сорукчузу, өлүк болгаш [illegible] рын, ооң малын кадарып турган ядыы дүмбей араттарга акшаны улуг хоолуг кылдыр чедирип, олардан хээли ап, оларны дарлап чораан Тонмит ноян кызамдап эгелээн. Ол дугайында херечилеп турар ылапты документилер мээн мурнумда бо чыдырлар, олар хөй, мен чүгле чамдыызын манаа көргүзейн. Усинскийниң [illegible] бүгүзү [illegible] ол байлыг мындаар характеристикалаан: «Тожу кожуунун кол кижизи Тонмит — кедергей каржы, хедер, бодунуң политиказын чорудар [illegible]

(Уламчылалы. Эгези № 279 «Шынның».)

тарга хамаарыштыр бодунуң политиказын мээң бажымны кезип каггыже чедир чорудар мен», бодунуң чаңгыс чер чурттугларындан безин аажок чиижең, чиксээ-биле ылгалыр, Тонмит ышкаш, орустардан хөй хээли ап турар [illegible] чок, оон-биле кады оларны ол ышкаш кызып-кыйып турар кижи база чок», Бир катап Тонмит Кара-Салдың бажыңынга боолут таныышкылдар тургузар деп дужаал бергениниң дугайында өске бир херечилел документиден ушта бижилге бо: «...Бо черде 15 чыл чурттап турар, орустарның-даа, бодунуң урянхайларының-даа хүлүүтнелин деңге чаалап алган кижи». Таныышкылдааашкынны ийи ай иштинде дужурбээн. Кара-Салдың кандыг байдалдарга чурттап, ажылдап турганын ол документилер тода көргүзүп турар. Урянхай крайның төөгүзүнде көжүп келген өске орустарны ынча дыка кызып-хыйнап турганының өске ындыг чижектерин чогу солуп. Аңаа бодап көөрге, Тонмит бар-ле дугаарында бодунуң кол чаржалажыкчылары — Кара-Салдың соо-биле Тожуже чедип келген чижең садыгжыларны кожуулап үндүр кызар ужурлуг болгу дег.

— Кускун кускуннуң караан кайын дежер деп.

— Ындыг харын. Ынчалзадаа мында, чугаажок-ла, политика база бар, ол дугайын чугаалажы бээр бис... Кара-Сал черле онзагай кожу кижи турган, Топ Азияның шинчилекчизи, ынчан билдингир апарган Григорий Ефимович Грумм-Гржимайло бодунуң номунга ооң дугайын чугаалааны таварылга эвес. Аян-чорукчунуң оруу Тожуну таварып эрткен, ынчалзадаа эртемдениниң ажылында ооң-биле ужурашканының дугайында тодаргай чүве бижиттинмээн. Ам олар туп демдеглелдеринде азы баштайгы, белеткел бижимелдеринде бар эргэ бе? Ленинградка барган дораан-на аян-чорукчунуң архивин көрүп көрейн. — Грумм-Гржимайло аңаа чурттай берген дворян [illegible] таныжып...

— Дворян кижи?!

— Ийе. Ол үениң албан документилеринде айтып турары-биле алырга, Кара-Сал болгаш ооң дуңмалары ызыгуур салгаан дворяннар-дыр.

— Бүзүрээр арга чок-тур!

[illegible] дүмбей черниң, диптиң төвүнге Россияның ол-не ямбылыг кезээнге хамааржыр үш алышкы чурттай берип, культурлуг тараачы ажыл-агый чорудуп, шөлге ужур-тургузур ажылдап, буянныг херектери-биле [illegible] турар'... Ындыг чүве турул болбас болгу дег аа?

— Турган. Чээрби беш чыл иштинде турган.

— Кара-Сал чүү кижи турганын амга билип кагдым ышкаш!

— Солун-дур, кым деп ынчаш!

— Толстойжу-дур, Лев Толстойнуң [illegible] талалакчызы билеэ ооредиинин талалакчызы. Бойдуска, арыг агаарга [illegible] амыдыралдың бодуун, херекдерни [illegible] чаныл-боду сайзыраңгайжыры [illegible] [illegible] Ындыг колониалдары Россияга, харын-даа даштыкыга безин тургузуп турган. Чүгле ол бүгүдеп эки чүве чиизин. Лев Толстой бодуу безин толстойжуларга хөөнү чок чораан. Ава Кара-Салдың [illegible] бодун [illegible] [illegible]

(Уламчылалы.)

ДЕКАБРЬ 7-ДЕН 12-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.30 — «Дүнени кокгулаар». Уран-чечен телефильм. 10.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 11.20 — Телемедээлер. 11.35 — 15.35 — Чапсар. 15.35 — Телемедээлер. 15.55 — Документалдыг фильм. 16.15 — «Караевтиң дамырактары». ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. Г. Караевтиң дугайында телеочерк. 16.45 — «Уран чүүл болгаш ниитилел». «Тайбың дугайында сөс». 2-ги дамчыдылга. 17.15 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууурлар клазы. 17.45 — Аныяктар адрестери. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Беш чыл. Ажыл-херектиг болгаш кижилер». «БАМ, хүлээтелериниң катап көргенде». 19.30 — «Кодан хөй соондан». Документалдыг фильм. 19.50 — «Москваның чаа медээлери» солуннуң шаңналы дээш чурттар аразының коньки-биле фигурлуг чуңгулаашкын маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фигуристерниң маргылдаазының уламчызы. 22.15 — Бөгүн делегейде. 22.30—23.30 — Гимнастикага интервидениениң кубогу. Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. 12.30 — Н. Грибачёвтуң шүлүктелери. 12.55 — Хоойлу билир сен бе? 13.40 — Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Грецияның тоолдары. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурумнун болгаш бодун ап чоруурунун культуразы. 14.35 — «Бистиң күш-ажылывыс алдарының херээ-дир». Совет чурукка уран чүүлүнде күш-ажылдың темазы. 15.05 — Авам школазы. 15.35 — «Байтакшылдың херелдери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.15 Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Социалистиг чарыштың күш демдеглелдери». 19.25 — «Азия тову». 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Неопочтал ырылар».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильмнер. 20.15 — «Өнчүктерниң аныяктары». 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Агаар кылаштары». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.15 — «Агаар кылаштары». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Кино аян-чорукчуларының клувуу». 11.35 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 4-кү телеочерк. 11.55 — 15.10 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Ажылчының дипломы». Документалдыг фильм. 16.00 — Орус дыл. 16.30 — Объектив. 17.00 — «Бригада чуну кылып шыдаарыл». «Целиноград кол машина» каттыжышкынында күш-ажылды организастаарының бригада хевириниң ажыглаарының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 17.30 — Горнистер, харылзанар!». 18.15 — Эртем амыдыралы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — С. В. Рахманиновтуң романстары. 19.15 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 19.45 — «Оор». Телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Оор» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.50—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Ада-иелер, силерге. 13.35 — «Кайгамчыктыг аас-кежиктиң сылдыстары». Уран-чечен фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Ырак ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия тову». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Тюмень филармониязының концерти. 20.30 — Неделяның спорту. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 «Мусуси». О. Тактакишвилиниң операзы.

ДЕКАБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харылзанар!». 9.40 — «Куда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10 — Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Миллионнарның ленинчи университе[ди]. ЭДЧ чурттарының ажыл-агый талазы-биле кады ажылдажылгазы болгаш найыралы. 17.45 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 18.15 — УЕФА-ның кубогу дээш Испания биле ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 20.00 — Кышкы этюдтар. 20.10 — «Улуг улустуң шыны». «Бистиң ниити херээвис» деп документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Таджик телевидениениң оркестриниң концерти. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 2-ги дамчыдылга. 13.05 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 13.35 — «М. Е. Салтыков-Щедриниң театры». 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 15.05 — ПТУ-да чүү чүвеге өөредип турар? «Кайтыктыр адыышкын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер. 18.50 — Мультфильмнер. 19.00 — «Азия тову» деп дамчыдылга. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Тыва улустуң талантылары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Ону кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — Уран-чечен телефильм. «Далай феязы».

ДЕКАБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастиказы. 8.55 — «Оор». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги серияларын. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 15.10 — Чапсар. 15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Киргизияның даг курорттары». Документалдыг фильм. 15.50 — «Москва чоогунда суурнуң дүнези». 16.20 — Маргылжар клуб. 17.30 — «Күш-ажылчы алдарның түүкүдүкчүлары». 17.45 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Белорус ССР. Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Аксеновтуң чугаазы. Документалдыг фильм. Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өрус музей». 21.55 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 23.10 — Даштыкы эстрада концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — Прометейниң салгакчылары. (Социалист-утопистер). 13.35 — А. С. Пушкин. «Дубровский». 5-ки класс. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. 14.35 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 1 фильм: «Агаарга дайын». 15.25 — «Адазының эргиннери». Документалдыг телефильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «ССРЭ-ниң тургустунганы — В. И. Лениниң идеяларының, национал политиканың ленинчи принциптериниң амыдыралда бөттанышкыны». 18.55 — «Азия тову» деп дамчыдылга. 19.30 — «Найыралдың оруктары-биле».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу. ЦСКА — «Реал». (Мадрид). 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Декабрь эгезинде ийи хүн». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культурикуларга сүмелер. 9.00 — Үеп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырыларының үлегерлиг хорунуң концерти. 9.55 — «Спортлотонуң» 50-ги тиражы. 10.05 — АБВГД житеш. 10.35 — Ада-иелер, силерге. 11.05 — Советтер болгаш амыдырал. 11.35 — «Домас» ансамбльдың (Кения) концерти. 12.05 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 12.35 — Шүлүктер. Марина Цветаева. 13.20 — Орус музей. 13.50 — Бөгүн делегейде. 14.05 — Уругларга фильм: «Петька космоста». 15.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 15.50 — «Бистиң уругларывыс». Киночуруумал. 15.55 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.25 — «Силерниң чагааларыңарны ээлгаар». Музыка дамчыдылгазы. 17.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.10 — «Дем каттыштырылгазы». 18.40 — «Өмүржикчилер». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мен чер кырынга чурттап турган болгаш, куштуг мен...» Француз актер Жерар Филиптиң дугайында. 22.45 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.15 — Совет кино мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Матвеев, С. Ростоцкий, Г. Чухрай. 17.15 — Узбек телевидениениң программазы. 18.20 — «Совет культура» солуннуң шаңналы дээш стол теннизинге чурттар аразының маргылдаазы. 19.05 — «И. И. Горбунов. Дончу намдарның кезектери». 19.30 — «Музыкалыг киоск». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Бүзүрээр сен бе, бүзүревес сен бе». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттурукчу». 9.25 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 10.25 — «Кадыкшыл». 11.10 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 11.40 — Совет Эвилелиниң даштыкы аалчылары. 11.55 — «Музыкалыг киоск». 12.25 — «Кедээниң шагы». 13.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Разум романстарны күүседир. 13.45 — «Амыдыралче путёвка». Украинаның кол профтехучилищелериниң дугайында дамчыдылга. 14.45 — «Гренада». Фильм-шии. 16.30 — «Курлавыр хат». Мультфильм. 16.50 — Кино аян-чорукчуларының клувуу. 17.50 — «Делегей панорамазы». 18.35 — «Мээң ог-бүлем». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Г. Свиридов. А. Блоктуң шүлүктеринге бижээн ырылар. 22.25 — 22.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 15.55 — Белорус телевидениениң программазы. 17.05 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү фильм — «Сени дузалаар бис». 18.35 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. Фернан Леже. 19.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зоркий» — СКА. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 21.00 — «Үе». — 21.35 — 23.15 — «Хаалгыг оруу». Уран-чечен телефильм. (Италия).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Тываның хөгжүм-шии театрының декабрь 7-ден 30-ге чедир репертуары

Декабрь 19. А. Гернет, Г. Ягдфельд
«Катя болгаш хуулгаазыннар»
(тоол-шии)
Эгелээри 12 шакта.

А. Островский.
«Аал иштиулус, ажырбас»
(комедия)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 22. М. Ворфоломеев
«Кожегелер»
(драма)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 23. Г. Квитка-Основьяненко
«Шериг ходелШельменко»
(комедия)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 24. А. Абдуллин
«Он үшкү дарга»
(драма)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 25. А. Панчев
«Дөрт ийистер»
(тоол-шии)
Эгелээри 12 шакта.

У. Гаджибеков
«Аршин Мал Алан»
(хөгжүмнүг комедия)

Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 26. Е. Танова
«Илбилиг согун»
(3 кезектиг фантастиктиг шии)
Эгелээри 12 шакта.

С. Тока.
«Доңгур-оол»
(драма)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 28 Ш. Хусаинов
«Аваның ак платьези»
(3 кезектиг драма)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 29 П. Иванко
«Чүректиң айбызы-биле»
(документалдыг шии)
Эгелээри 19 шакта.

Декабрь 30 П. Иванко
«Чүректиң айбызы-биле»
(документалдыг шии)
Эгелээри 19 шакта.

Билеттер [illegible] 2-35-[illegible] 2-23-88 телефоннар-биле хулээп ап турар. Тыва [illegible] [illegible]

ЧАРЛААЛ

Декабрь 8-те уран чүүл училищезиниң концерт залынга аманистерниң П. И. Чайковский аттыг делегей конкурузунуң лауреады Евгений Рывкинниң (Рига) концерти болур.

Программада И. С. Бахтың болгаш С. Рахманиновтуң чогаалдары кирген.

Декабрь 10-да Кызылдың уругларның музыка школазынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, делегей конкурузунуң лауреады Владимир Бонаковтуң (хөй темрлиг баян) концерти болур. Программада Гайдның, Бетховенниң, Галыниниң, Бонаковтуң чогаалдары кирген.

Эгелээри 16 шакта.

АГААР

Бөгүн республикага бичии булуттаар, хаттың күжү ноша как. Агаарның температуразы дүне —38—43 градус соок, хүндүс —25—30 градус, чамдык районнарга —16—21 градус соок.

Автооруктарга дүне болгаш эртенги шактарда туманнаар, чүвениң көстүрү муң метрден чоок.

Кызылга бичии булуттаар, хаттыг күжү [illegible] Агаарның температуразы дүне — 27—32 градус, хүндүс — 23—25 градус соок.

КИНО

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Они» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм чок Кащей» 10.30, 14.00. «Отту өттүр» 12.10, 15.40. «Ырлаар ритмнери» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дөрт салгакчы» 15.00. «Хууда амыдырал» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Адырлыышкын» 17.00, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, промышленность килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадр ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-61-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1968.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1).

ТС - 01082

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 281 (12071) | 1982 чылдың декабрь 8, среда | 1925 чылда үндүрүлгеттинген | Өртээ 3 кап.

УЛУГ ЧААГАЙ РУСЬ МӨҢГЕ КАТТЫШТЫРГАН

РОССИЯ... Улуг Ленинниң төрээн чери. Бүгү салгалдарның хөй-хөй националдарының алган-йөрээген чери. «Хостуг дең республикалар эвилелин, улуг чаагай Русь мөңге каттыштырган» деп Советтер чуртунуң национал гимнизинден бо одуруглар чаңгыс эптиг эвилел күрүнениң тургузарынга шиитпирлиг рольду ойнаан дең эргелиг республикаларның бирги республиказының онза салымхуузунуң дугайын дорт чугаалап турар. РСФСР-ниң долгандыр бүгү совет республикалар сырый каттышкан. Ол, Россия, ССР Эвилелиниң баштайгы хевири болган.

ССРЭ-ниң УАЧД-зында «Чаңгыс эптиг ог-бүлеге дем өөрлежип [illegible] орус улус бергелер болгаш [illegible] кымчар турза даа, чурттуң өске улустарының революстуг чаалап алымышкыннарын камгалаарынга харам чокка [illegible] уттундурбас [illegible] мес үлүүн кииргенин демдеглээн. Россияның канчаар-даа ажок демемиримде хаан[illegible] чоорту өлүм-чидимге таварышыр дей берген турган онон биче улустар найыралчы чаңгыс эптиг ог-бүле боош чурттап турарлар.

[illegible] Россия Федерациязының күчүлүг базымнарының дугайын чурттуң кол делгелгезинде РСФСР-ниң хүнээринге холбашкан ССРЭ-ниң УАЧД-зында болган митингиниң киржикчилери чугаалап турган. Москвачылар республиканың делегациязын чүректиң ханызындан уткуп-хүлээп алганнар.

Аңы-дуңма эвилелдешкен [illegible] көрүлдезинде Россияны калбаа-биле, хандыр көргүзүп турар. Волгада, Енисейде, Ангарада энергетиканың дендии улуг станциялары делегейни магадаткан. Красноярскиниң, Саяно-Шушенскийниң [illegible] энергетика шапкыны-биле хөгжүп турар.

Россия дээрге, бистиң найысылалывыс Москва-дыр, ол — революцияның кавайы — Ленинград-тыр. Ол дээрге Волгада турар тиилелгеттирбес шивээ — Сталинград-тыр. Ол дээш тулчуушкунунуң 40 чылын амгы үеде демдеглеп турар бис. Ол дээрге Уралдың ажып-өшпес алдарыдыр: ниити талкыны, ушкү спарядлы Ада-чурттуң Улуг дайынының [illegible] турган.

Россия дээрге Амурда Комсомольскиге баштайгы [illegible] бистиң амгы үениң кижилериниң — БАМ-ның тудугжуларының маадырлыг чорукталы-дыр. Делгемнерниң бирээзи бо-дур: мында Каманың канчаар-даа ажок улуг автозаводунуң [illegible] Брежнев хоорайның автомобиль тудуукчулары амгы беш чылда КамАЗ-тың [illegible]

[illegible] амыр ужурлуг.

Россия Федерациязында — делегейде эң-не делгем дээн [illegible] шеддерин тургустунган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары чуртта бүдүрүп турар тараазының, эъттиң, сүттүң, өске хөй-хөй продукцияның чартыындан хөй кезиин ниити эвилел фондузунче киирип турар. Делгелгеде Ставропольскиниң, Кубаньның [illegible] агымларының, Кара эвес хөрзүннүг [illegible] чы дуржулгазының дугайын, чурттуң Аъш-чем программазын [illegible] ишчилериниң салымшкынының дугайын чугаалап турар.

Республикада эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезиниң дугайын [illegible] делгиирлер хыка солун. Оларның бирээзи бо-дур: эрткен үениң амгы үе-биле деңнеп көрген саннары көргүскен. Мында хаанныг Россияның [illegible] бүгү-ниитиниң эге өөредилгезин чорударынга 120 чыл херек деп санап турган. Совет эрге-чагырга ол сорулганы бодунуң догуннааны баштайгы дөрт чылында-ла үзе шиитпирлеп алган. Россияның дөртен националдары Улуг Октябрьның соонда бижиктиг болуп, үжүк-бижиин алганнар.

Улустарның [illegible] биле тургустунган чаңгыс аай, күчүлүг ССР Эвилелинде Россия Федерациязы херии базым-биле бурунгаар чорупт олурар.

Ол-ла хүн Россия Федерациязының делегациязы-биле ужуражылышкынны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге болган. Автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның, автономнуг областарның болгаш округтарның [illegible] СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев илеткел баштап чедирген. Ол Россия Федерациязының ажылчыннарының ССРЭ-ниң 60 чылын улуг маадырлыг күзүнүг демдеглеп турарының дугайын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге чаа-чаа [illegible] рынче чүткүлүнүң дугайын чугаалаан.

Ужуражылышкынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов киришкен.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы дүүн Кызылда Политиктиг чырыдылганың бажыңынга болган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат Ю. Л. Аранчын ажыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү болгаш бешки чыыштарының мөчээн депутаты, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары турган А. И. Пожидаевтиң тураскаалын депутаттар болгаш сессияның киржикчилери хүндүткеп ёзулаан.

Үнген депутат орнунга Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттурган депутат СЭКП обкомунуң сан-хөө-ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Николай Федорович Ишуниннин депутат бүрүн эргелерин хынаан көргенниниң түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң мандат комиссиязының даргазы депутат А. Ч. Монгуштуң илеткелин сессия дыңнаан болгаш чаа соңгуткан депутаттың бүрүн эргелерин чүгүлдүг деп көрген.

Сессияның хүн айтырыгларын болгаш ажылдаар чурумун депутаттар бүрүнү-биле бадылаан.

Сессияга чугаалажыр кылдыр киирген айтырыглар:

1. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайы база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорун турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайы.

2. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызын болгаш кежигүннерин соңгуурунуң дугайы.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайы.

«1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорун турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы депутат М. С. Салчак кылган.

«1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң сан-хөө министри депутат Б. К. Будегечиев кылган.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының канчаар күүсеттинип турарының дугайында болгаш 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында база 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң план-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының [illegible] илеткелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы депутат Ш. Д. Куулар кылган.

[illegible] эдиглерин барымдаалап турган, 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаарын комиссияларның омунаазындан ол саналдаан.

Депутаттар оон соонда 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында [illegible]

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат О. Н-С. Шагдыр-оол, Тыва транспорт эргелелиниң начальниги депутат В. А. Парунин, В. И. Ленин аттыг «Тыва дас-дүгү» [illegible] депутат А. И. Матвеев, Чаа-Хөл районнуң «Чаа Бажың» совхозунуң [illegible] депутат В. Б. Сарыглар, Тыва АССР-ниң чырыдылга министри депутат Н. С. Конгар, «Тыва кобальт» комбинаттың [illegible] депутат В. С. Дамдын-Бюрбю, Шагаан-Арыгның район амыдырал хандырылга комбинадының [illegible] бригадири депутат Л. Е. Маркелова, улус депутаттарының [illegible] ниң күскомунуң даргазы Д. С. Куулар, Тыва АССР-ниң садыг министри К. Х. Шавыраа олар сессияга санал берген.

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин чугаалажыры [illegible]

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының канчаар күүсеттинип турарының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы депутат М. С. Салчак түңнел сөс чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының эдиглерин барымдаалап турган 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлузун база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының канчаар күүсеттинип турарының дугайында доктаалды сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң сан-хөө министри депутат Б. К. Будегечиев түңнел сөс чугаалаан.

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлузун болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында [illegible] ды сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Хүн чурумунуң үшкү айтырыының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат М. К. Мендуме чүве чугаалаан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызынга депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зының чолаачызы В. А. Жбанову, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезиниң травматология салбырының кол эмчизи В. А. Верещагинни, профэвилелдерниң область чөвүлелиниң даргазы Ш. П. Куулярны, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуяны соңгуур дугайында саналды ол киирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөрткү айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат Н. С. Бойду кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагырgазында хоорай Советтериниң киилдистериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунга өскерилделер болгаш немелделер киирер дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының суур, кожээ Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунга [illegible] лер болгаш немелделер киирер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар [illegible] чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Сессия Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң [illegible] В. Б-С. Дулуштү [illegible]

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга Т. Ч. Салчакты томуйлаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын сессия бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кожээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазының [illegible] депутат И. М. Сузандинни соңгаан, план-бюджет комиссиязының [illegible] аадаа оону хостаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң улус өөредилгезинге эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының [illegible] депутат Д. Б. Ондарны хостаан. Ол комиссияның даргазынга депутат П. Д. Дамба-Хууракты соңгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының даргазынга депутат Ю. Н. Колесниковту соңгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кадык камгалал, социал хандырылга [illegible] А. К. Канзайны соңгаан.

Сессия Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң комиссияларының [illegible] талазы-биле — депутаттар А. И. Ванжа, Д. Б. Ондар, хоойлу чурумнер саналдаар талазы-биле — депутат К. Д. Донгурбан, бойдус камгалалының талазы-биле депутат В. Х. Доржу, үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле — депутат С. Х. Красный, план-бюджет талазы-биле — депутат Н. Ф. Ишунин оларны соңгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы [illegible] оон-биле доосткан.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязының ажылының үезинде.

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ

[illegible] ажылдап турары участок бүрүзү [illegible] амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң мурнакчы шугуму болур ужурлуг. Ол дугайын декабрь алдыда ВЛКСМ ТК-ның Москвага болган пленумунга чугаалажып көрген.

Оон киржикчилери Л. И. Брежневтиң тураскаалын сактып, минута иштинде ыыт чок туруп, ёзулал кылганнар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр комсомол организацияларының сорулгаларын чугаалажып көрген. ВЛКСМ ТК-ның пленуму ленинчи комсомолдуң, бүгү совет аныяктарының омунаазындан Коммунистиг партияның, оон дайынчы штавы — ленинчи Төп Комитеттиң, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң политиктиг шугумун болгаш практиктиг [illegible] зып кызыгаар чокка деткип турарын илереткен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чайгылыш чокка үдуртулга болдургаш, күүседири-биле хүлээп алган.

Оларны боттандырып чорттарының, 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының даалгаларын күүседир талазы-биле комсомол организацияларының ажылының тодаргай угланыышкыннарын айыткан. Ол бүгү комсомол комитеттериндан бедик харыысалгалыг болгаш ажылгерекчи чорукту, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш угаан-бодал кижизидилгезин улам-на экиждерин, ВЛКСМ-ниң хуреэлеңнеринге сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарын негеп турарын онзалап демдеглээн.

Пленум организастыг айтырыгны база көрген. Б. Н. Пастуховту ССРЭ-ниң Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлааны-биле холбаштыр ону ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарының [illegible] хостаан.

ВЛКСМ ТК-ның секретары бооп ажылдап турган В. М. Мишинни ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарынга соңгаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов киришкен.

(СЭТА).

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазы депутат М. С. САЛЧАКТЫҢ илеткели

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде айыттынган ленинчи орук-биле бурунгаарлаарынга, оон ажылдап кылганы иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле угланыышкынның [illegible] боттандырарынга партияның быжыг шиитпирлиин совет улус чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп база деткип турар хүннерде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы болуп эртип турар-дыр.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың онаалдаларын ажылдың ажыктыын болгаш тынарын бедидер дээш бүгү улустуң демиселин республиканың бүгү күш-ажылчы коллективтеринге эки түңнелдерни берген. СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) болгаш май (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга [illegible] а ол ышкаш ССРЭ-ниң [illegible] бүгү [illegible] таңының түңнелинде, респуб-

ликаның ажылчы чоннары 1982 чылда экономиканың улам ыңай өзүлдезин болгаш чонуң материалдыг чаагай чоруун бедидерин чедип алган.

1981 чылга деңнээрге үлетпүр продукцияның бүдүрүлүүниң өзүлдезин хандыртан. Планнаан сайзарашының он бир айлар планын 102.2 хуу үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 101.1 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 108 муң тонна хемирзинты казып, 8.3 миллион [illegible] ажылдап үндүрген, 12.7 муң кубометр тудуг ыяжын сорткен, 1.2 муң кубометр дииттиг материалдарын, 34.5 муң рубльдиң мебель кылыглары [illegible] бүдүрген.

Планнар күүседиринге эки түңнелдерни «Кая-Хем» [illegible]

бель фабриказының, сүт [illegible] министерствозунуң бүдүрүлгелериниң, Сельхозтехкүрүнезиниң, тараа продуктулар [illegible] коллективтери чедип алган.

[illegible]

(Уламчызы 2-ги арында).

Галина Павловна Лопаткина беш чыл бурунгаар Свердловскиниң даг институдун чедиишкинниг дооскаш, комсомолчу путёвка-биле В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатка золчеп мастери болуп ажылдай берген. Бо үениң иштинде ол бодунуң мергежилин ханызы-биле шиңгээдип ап, бүдүрүлгеде мурнакчыларның одуруунда чоруп, [illegible] турар.

ЧУРУКТА: золчеп мастери Г. П. Лопаткина.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

продукция бүдүрериин алаан ховудаарын көрдүнүп турар. Оон самарылгазының хемчээли 4,1 хуу ковудаар. Чыып эптээр демир-бетон конструкцияларын болгаш кезектерин бүдүрери 16,5 хуу, туунбуну — [illegible], чуганы — 11,2 тудуг ылажын — 14, авалт материалдарын бүдүрери — 3,4 хуу ковудаарын көрдүнүп турар. Тандыы, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга болгаш Эрзин районнарга ведомстволарының семзинарда ажылдаар цехтеринге туунбулар бүдүрерин органыштырыг көрдүнген.

[illegible]

Ажы-чем программазынга [illegible] планнерга дүүштүр кедээ ажыл-агыйының нийти продукциязының хемчээли 120,8 миллион рубльге четирери көрдүнүп турар. Тараалы — 30 муң тоннаны, ногааларны — 100 тоннаны, эътти — 24 муң тоннаны, сүттү — 28 муң тоннаны, чуурганы — 17 миллион борбакты күрүнеге садар. 1983 чылда республиканың совхозтары 180 муң тонна тарааны, 23,3 муң тонна картофельди, 11,5 муң тонна ногааны, 23,4 муң тонна эътти, 34,2 муң тонна сүттү, 23 миллион борбак чуурганы, 2415 тонна дүктү бүдүрери көрдүнүп турар.

[illegible] бир гектарга онаажыр тараа культураларын 11,2 центнер, картофельди — 86,3, ногааларны — 140 центнер чедирип тургаш, оон күчелиг-биле хавдырар. Совхозтар тараа культураларын 160 муң гектар, картофельди — 2700, ногааларны — 900, мал чеми культураларын — 139 муң гектар шөлге тарыыр.

[illegible]

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында

Тыва АССР-ниң саң-хөө министри депутат Б. К. БУДЕГЕЧИЕВТИҢ илеткели

[illegible]

(Төнчүзү 3-кү арында).

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында

(Тываның Эгези 2-ги арынында.) [illegible]

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы депутат Ш. Д. КУУЛАРНЫҢ эдеринчи илеткели

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет болгаш [illegible] комиссиялары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени республиканың 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылда планның күүселдезиниң чорууп турарын, а ол ышкаш 1983 чылда Күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчётту кичээнгейлиг чугаалажып көрген.

Республиканың планы болгаш бюджеди беш чыл планынга дүүштүр ажылдап кылдынган. [illegible]

[illegible] Күрүне планының бадылаарын саналдап турар.

Оон аңгыда комиссиялар Тыва АССР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджединиң төлевилелин материалдарын чугаалажып көргеш олар келир чылдың планныг даалгаларын күүседириниң сан-хөө курлавырлары-биле хандырар дээш санап турар. Комиссиялар Тыва АССР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджединиң орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 102 миллион 635 муң рубль түңнүг кылдыр бадылаарын саналдап турар.

Комиссиялар ол ышкаш Тыва АССР-ниң 1981 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту чугаалажып көрген болгаш ону Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдап киирген түңнелге бадылаарын сүмелеп турар.

[illegible]

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ПЛАННАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң материалдары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазы, ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларының шиитпирлери Совет Тываның ажылчы чоннарының ажыл-чорудулгазының лайынчы программазы болу бергенин, партияның айтышкыннарын амыдыралга боттандырарынче, совет улустуң удавас кириптери беш чылдың үшкү чылының планнарын күүседиринче, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр алдарлыг 60 чыл юбилейин төлептиг уткууурунче ажылчынчылерин кыйгырып турарын сессияга илетчелдер талазы-биле чүве чугаалаан депутаттар онзалап демдеглээн.

1983 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң төлевилелдерин санал бергеннер чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, ол документилер Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин, экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдериниң, чонунуң чаагай чоруум бэдидериниң оруунга чугула үе-чада болурун айытканнар.

Ырактыг Мөңгүн-Тайга районнуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга алдар кылдыр социалистиг чарышка кирип [illegible] күүседиринге чаңгыс чедишкиннерни чедип алганын СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат О. Н. С. [illegible]

[illegible]

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязының ажылының үезинде.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

[illegible]

Янзы-бүрү медээлер

ДАГЛАРНЫҢ АРЫГ СУУ

Адыгей автономнуг областың төвү — Майкопче сонгукчуларның чагыын ёзугаар туткан хоолай дамчыштыр дагларның арыг суу келир. Хоорайның ижер суг-та негелдезин долузу-биле ол хандырар.

80 километр хемчээлдиг суг дамчыдар хоолайларны Кавказтың бедик дагларының берге шарын байдалында туткан. Ону тударда бедик арттарны, хавы кашпалдарны эртип, кижи четпес черлерже хендир шоер ужурга таварышкылаан. Тудуг шалыпчы кылдыр чарлаттынган турган. Аңаа дыка хөй үестиңур бүдүрүлгелерин, чурттакчы чон киришкен.

В. КАЛИШЕВСКИЙ.
Майкоп.

ЧИМИСТИГ САД

Областың Цокта-Хангил суурнуң чурттакчылары ховуда чимистиг садты тараан. Оон эгелекчизи ында школа башкызы П. Носырев болган. Ол бодунуң бажыңының чанынга участокка чимистиг ыяштарны Забайкальениң хар чок, хаттыг, шириин кыжынга чаңчыктырып, хөй чылдарның дургузунда өстүрүп келген. Ыяштар чүгле уазп өспен эвес, чимизин берип эгелээн. Ынчангаш башкы П. Носырев округта бир дугаар колхозтуң улуг садын тургузарып салдаан.

Ону изин-биле деткээн. Садтың баштайгы ыяштарын олуртуру-биле ховуже кырган-даа, аныяк-даа кижилер үнген. Олар кончуг хоглуг, шалыпчы ажылдап, вйн муң ажыг ыяштарны олурткан, ооң аразында яблоня, слива, вишня, ниек-караа бар.

Л. ФАДЕЕВ.
Агинское.

МАЛЧЫННАРНЫҢ БАЖЫҢНАРЫ

Усть-Орда Бурят автономнуг округтуң колхоз, совхозтарының ырак фермаларында малчыннар бажыңнарын туткан. Оларга чоокта чаа политиктиг, экономиктиг өөредилгениң кичээлдери эрткен. Ындыг бажың бүрүзү — культура комплекизи, ында кызыл-булуң, библиотека, столовая, эмчиниң болгаш амыдырал хандырылгазының пунктузу. Мында бүдүрүлгениң, өөредилгениң, культураның база кадыкшылдың каттышкан хүннерин эрттирип турар. Ферманың ажылчыннары-биле ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери, культура эмчи ажылдакчылары доктаамал ужуражып, лекция, беседаны номчуп турар. Ол ышкаш агитбригадалар маңаа үргүлчү аалдап кээр.

В. ХОДИН.
СЭТА-ның корр.
Усть-Орда.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасклаткан чаа энциклопедия справочниги «ССРЭ» деп адаан. Ону «Советская энциклопедия» ном үндүрер чер үндүрген.

Бистиң чуртувустуң амыдыралының хөй янзы талаларының дугайында сураглыг эртемденнер, хөй-нити болгаш күрүне ажылдакчылары тодаргайы-биле чугаалап турарлар.

Бо бүгүнүң аразындан Тыва АССР талазы-биле тускай эгени база номчуп болур. Автономнуг республиканың чурттакчы чону, ооң национал составы болгаш экономика, культура тургузуушкунун дээш өскелээ чүүлдерниң ында тодаргай көргүскенин солун.

П. КОСЕНКОВА.
Москва хоорай.

В. Чивилихин

КАРА-САЛ ДЕП КЫМЫЛ?

Толстойнуң, Руссонуң болгаш Торонуң өөредиглерин билир турган деп санап болур, ынчалзажок ол боду-даа, оон дуңмалары-даа толстойжулар азы руссочулар турбаан. Олар кымнар турганын билип аар дээр болза, Азиның ол девискээринге ынчаардагы политиктиг болгаш делегей байдалын сайгарып көөр херек... Урянхай кожууннарының чартык кезии, оон иштинде Тожу база, кызат губернаторга чагырткан турган, өске ёрт кожууну моол феодалдарының хуу өнчүзү болуп турган, олар тыва чонну үе-дүптеги, бурунгу арга-биле — азбан-улдуг хавырып үнтен турган. Тываларның национал-хосталгалыг шимчээшкини 1912 чылда — Кыдатка буржуазиг демократтыг революция соонда — Урянхай крайдан кызат болгаш моолчужур [illegible] меттерин үндүр сывырарынга чедирген, ынчалза-даа ол чорук аңаа экономиктиг болгаш политиктиг [illegible] кошкатпаан. Бистиң таныырывыс тожу ноян Тоңмит болгаш кожазы салчак чагырыкчы 1912 чылда оларның кожууннарын Моолга үндүт төлекчилери кылдыр каттыштырарының дугайында чурттакчы чондан дужкаа дилег киирген. Дараазында [illegible] херек чүүлдерин дөгере кылган, ынчангаш дилекчилер кожуун таңмаларын ноян аттар-биле кады алган. Байларның, дужуметтерниң ноярнарының болгаш ламаларының хөй кезии феодалдыг Моолче тыртылып турган. Ынчалзажок кол тыва чагырыкчы — амбын ноян эвээш санныг талалакчылары-биле Россияның протекторады дээш туржуп турган. Күш-ажылчы чон база Россиже, чаңгыс эвес чылда билири орустарже чоокшулаксаан.

Көшкен орус кижилер Енисей бажынга XVIII чүс чылда-ла көстүп келген. Девискээрниң үндезин улузу «маргылдашпас, чурттаарынга шаптыктавас» болган. Сибирьниң эң-не тараалаң чери — Минусинск [illegible] олар дыка дүрген билип каан болгаш аңаа черлерин аңдарып эгелээн, оон чер ажылдыглар чаңчыл болган амыдыралын даглар шыпаалдарынче база нептереди берген. Ол

(Эгези № 279, 280 «Шында»).

[illegible] экономиктиг болгаш социал чөрүдээлер турган, чижээ, олар оларларның болгаш ачнаар черлерниң кызырлы берип болурундан үнүп турган, ынчалза-даа ында бүгү Сибирьде ышкаш, чер амдызында хөй турган, а үндезин чурттакчыларның ажыл-ишчи кижилери-биле кожуп келген тараачылар аразында чаагай кожа-хелбээ амыдырал чоорту тургустунуп турган. аңаа ылыг берген чүүл болза ажылдаарының дуржулгазының, [illegible] удур-ледир солчулгазы. Хөй санныг холушкак ог-бүлелер [illegible] чок биче улустарның дылга болгаш бижикке өөренип турганы. кожуп келгеннерниң аажы-чаңының каржы-хажагай эвези, бөдүүн орус кижиниң боду шыдамык ап билири, оон өскелерниң чаңчылдарынга болгаш чүдүлгезинге хүндүткелдии, а ол ышкаш «боттарының-даа, өскелерниң-даа [illegible] ёзу-биле мөгейип турган «боттарының-даа [illegible] хан сорукчуларынга чаңгыс аай, домей хамаарылгазы, а ол ышкаш Сибирьниң чарлыктарында үндүрүг төлекчилериниң аразынга ескылг-дошкун эвес, а эп-чөп-биле» хөделир [illegible] (ол дээрге харылзааларның шаг-шавындан бээр туруп келген хоойлу-дүрүм үндезинниг) болуп турган. Ындыг харылзаалар, чижээ, Америкага болдунар-даа ужур чок турган болгай. Чүге дээрге колонизаторларның демократтыг парламентилери Европадан кожуп келгеннерге индейлерниң бажыындан [illegible]-биле сопп келген кыйга дээш бежендей чүс чедир долларны төлеп бээр деп көрүп каап турган. Ол төлевир үндезин чурттакчы эр кижиден. херээжен азы чаш уругдан сойганын барымдаалап өскерлеп турган...

Мында чугаалап турар үеде Урянхай крайга муң хире тараачын ог-бүле чурттап, ажылдап турган. Олар-биле таныжылга, удур-дедир харылзаалар тываларга ажыктыг болуп, демшилгелиг хөгжүлдениң мораль-политиктиг байдалын тургузуп турган... Тываның шинчилекчилериниң бирээзи 1912 чылда «Географтыг орус ниитилелиниң медээлеринге» мынчаар бижээн: «Урянхай орус саадар үш чер ажылдакчыларынга ажыктыг, үре-түңнелдиг болган, ол дээрге бистиң улуска хамаарыштыр чугаалаарга буянныы чүүл болган... Орус тараачыны үш чер [illegible] ооду-өнле домей кижи деп көрүп, ону бодунуң дейнелинге чедир кодуурени болап турган».

1914 чылда Тыва Россияның протекторадынга кирген. Орус революцияның салдары Красноярск губерниязынга болгаш Урянхай крайга чеде берген. Совет эрге-чагырга хааның протекторатты узуткаан, ынчангаш 1918 чылдың апрельде Урянхайның край Соведи Кожурулге эргелели чок болдурар дугайында доктаал үндүрген... Крайның тыва болгаш орус чурттакчыларының 1918 чылдың июньда болган съездизинге чарган [illegible] киирейн: «Тыва улус моон сонгаар шуут тускайлап башкартынар болгаш боду кымга-даа хамаарылга чок, хостуг улус деп санап турарын чарлап тур. Орус улус, тыва улустуң ындыг шиитпирин байымчедирбишаан, ону чоптуг деп санап тур... Бо үеден эгелээш Таңды-Тываның тос кожууну кымдан-даа хамаарылга чок болгаш долузу-биле тускайлан чурт деп санаттынар». Кызылда чурт-шинчилел музейинде ол төөгүлүг съездиниң киржикчилериниң тырттырган чуруу бар. Оларның аразында — кара салдыг, орус интеллигенттиниң дег шырайлыг кижи, ол интерпационалчы найыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктуң съездизиниң дворян уктуг кара чаңгыс делегады турар.

— Кара-Сал бе?

— Чок. Оон дуңмазы... Кара-Сал ынчан Тывага турбаан ышкаш чүве. Оон соонда чүгле ай хире үе эрткенде, бүгү Сибирьге болгаш бо дагдыг крайга халаптыг болуушкуннар эгелээн. Кыптыг үнген хамааты дайыны Совет электеринче хөрлээлээн. Тываже даштыкы интервентилер шургуп кирген. Араатан даан ак гвардейжилер большевиктерни хиндиипектеп олуруп, кызат болгаш моол милитаристер Тываны үптеп турган...

Күскээр чайын Бии-Хем тынаазынга каан хүннер турган. Кара-Сал биле Сундуй тараа кезер деп белеткенип турган, ынчалзажок дап бажында ак гвардейжи офицер баштаан солаачпар отряды чөнертеп Тожуга чеде хонуп келген. Кара-Салдың аның агапе бергенин Марина Терентьевна эскерген. Аныяк офицер алып эвилеп алаан. Кара-Салдан айтырган:

— Силерниң дворян дээр чоруу але?

— Шын харын.

— Буруудатпайн көрүңер... Мында хем аксындан келген дескен кижилер чаштыпыш турар дижир шиин?

— Силер келгижеңерге чедир ындыг чүве дыңнаваан мен.

Офицер кожуун чагырыкчызын келдирткен. Тоңмит ноян корткаңындан сириней- ниш турган...

— Доп-дораан бо чер улузун чыыры-биле шапкынчылар чорутсун деп маңаа очулдуруп берип көрүңерем. Ок-боолуг эр кижилерни деп турарым ол.

Кезек-кезек болуглежип алган тывалар хүнзедир ууруксуруктап чыылган. Солаачнар оларны орук ара утгуп алгаш Кара-Салдың бажыңының чанынга эккеп турганнар, аңаа оларның чепсээн [illegible], тываларны куржай буузаалеп турганнар. Офицер межээ Тоңмит ноянны чаңгыс чер чурттугларының мурнунга тургускан.

— Орус чуртунга хаан чагырга катап тургустунуп турар — деп, офицерниң чугаалааны Кара-Сал очулдурган.— Сибирь чазаа Урянхай крайны Орустуң чарылбас кезээ деп санап турарын чарлаарын меңээ даскан чүве. Силерниң кожууңуң чагырыкчынар бодунуң эрге-дужаалындан ойталаар, ол дугайын ам боду болгаап чарлаар...

Ынчалза-даа Тоңмит ноян кымсынзыг кылдыр аалыр-таш, таңмылдарының холдарындан ушта чүткүп эгелээн, а хөй тывалар бооларынче даап берген. солаачнар чаза-ла каттыржып, оларны кымчылап, боо ужалары-биле уладылай берген. Күш чедер шиңек чок мөөң кижилер таразы халчып эгелээн. Тывалар чыраалар аразынче маңнашкаш, аъттарын чежип мунгаш, ынай болганнар. чартык шак болганда, аңда оларлан кым-даа артпаан. Маңаа корум-чурумну тургузуп, сени Минусинск кара-бажыңынче аппаар мен деп. Тоңмит ноянга офицер чугаалаан. Дүне оон шаанда Кара-Салдың Сундуйну эмнеп турганы чунар-бажынга суп каан...

Офицер солаачнары-биле кожуунну дургаар үш хондур дилеп келген. Кара-Сал тараа ажаап турган, а Марина Терентьевна Тоңмитти кээргээш, ол хүннерде чемгерип келген. Тоңмит кээргеничин сүргей сыйлап, ону салын чорудуптарын таныылдардан дилээрге, олары боолдарының топактарын чыыраазып, ону коргудуп каттырзыралып, Марина Терентьевна оларны ындыг [illegible] [illegible] дээш чемелеп турган...

(Уламчылыг).

Рязаньның «Рязаньның угулзалары» дээр дааранылга каттыжыышкыны он айларда пландан ажыр барык үш чүс муң рубльдиң бараанарын кылып үндүрген.

Каттыжыышкынның продукциязы — хептер, шывыглар, аржыыдар садып алыкчыларга улуг сонуургалдыг боон турар.

Чурукчулар чаа хевирлерни тургузарда эрте-бурунгу Рязаньның каасталгалыг даараглырын калбаа-биле ажыглап турар.

Ол бүдүрүлге черниң дөртен үш хевирлиг продукциязы Күрүнениң шынар демдээ-биле үнүп турар.

ЧУРУКТА: каасталга-шимеде чурукчузу Валентина Петровна Танкаян. Ол каттыжыышкынга 30 чыл иштинде ажылдап турар. Ооң каастап, чураан аржыылдары, хептери дыка чараш көстүр.

Ю. ДЬЯКОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ ШИИ—КӨДЭЭДЕ

«Шериг хоочу Шельменко». Украин улустуң чогаалчызы Г. Квитко-Основьяненконуң бижээни бо классиктиг шии Тываның хөгжүм-шии театрының сценазынга чаа сезонунуң бүдүүзүнде көстүп келген. Үк шиини Украинадан чалаттырып келген, Ровно театрының кол режиссеру Я. Бабий чедиишкиниг тургускан. Чурук каасталгазын, шииниң пегелделеринге дүүштүр база-ла Ровно хоорайның ойнаарактар театрының төлептыг чурукчузу Виталий Мельничук кылган.

Хөглүг болгаш баштак бо шиинде хөй нурууузунда театрның аныяк артистери хаара туттунган. Аныяк артистер Алексей Ооржак, Галина Мунзук, Сергей Ооржак, Надя Идам-Сүрүн, Александр Салчак, Галина Дорнзу [illegible] чаа чогаадыкчы ажылы-биле кодээ көрүкчүлер таныжарлар. Оларның капчаар ойнап турарын көрүкчүлер тупнеп, боттарының сапалоналдарын бээр апаан. Бо хүннерде Эрзин, Тес-Хем районнарының чурттакчы чонунга көргүзүп чоруп турарлар. Оларның кичээнгейиниде — «Шериг хоочу Шельменко». Үк болукту театрның аныяк артизи Александр Салчак удуртуп чорууур. Олар чүгле шии ойнаары-биле кызыгаарлаттынмайн; кодээ көрүкчүлер-биле ужуражылгаларны база организастап эрттирип турар.

«Авамның ак платьези». Ш. Хусаиновтуң бо шиизин тыва артистерниң ойнааны-биле республиканың хөй-ле районнарының чурттакчы чону улуг сонуургал-биле көрүп танышкан. Бо шиинге көрүкчүлерниң сонуургалы улуг. Театрның сценазынга безин каш удаа ойнаан-даа болза, көрүкчүлер ам-даа хөйү-биле көрүп турар. Шии-ле театрның хоочун-даа, аныяк-даа артистери киржип турар. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Кенден база аныяк артист Александр Ондар оларның шиинде овур-хевирлерни көрүкчүлерге бүдүрүмчүлүг [illegible]. Шииниң бир чедиишкини оон тургузуп режиссеру Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Каң-оол Сагдының ыяк мактай чогаадыкчы ажылы [illegible].

Бии-Хем районнуң чурттакчы чону бо хүннерде «Авамның ак платьези» деп шиини театрның артистериниң ойнап турары-биле көрүп таныжып турарлар. Үк бөлүктү артист Чалбечей Ооржак удуртуп чорууур.

А. ШОЮП.
Театрда чогаал бөлүүнүң эргелекчизи.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

1982 чылдың октябрь 14-те «Шынга» үнген «Кыска шиилер көзүлбес» деп корреспонденцияга дүүштүр Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң көрүлдекчизи чалаткан [illegible] га Тыва хөгжүм-шии театрының [illegible] «Чалым Хая» деп шии чогаалының каттыжыышкынының удуртукчузу К. К. Кулажының харыылааны болза:

«Театрның сценазында нарлалгада чаңгыс кожегелиг тыва шиилерни ковудайн тураның авторнуң айыткаан чоптуг. Бо четпестерни чайлаар талазы-биле чамдык хемчеглер алынып турар.

Тываның ном үндүрер чериниң 1983 чылда планында чаңгыс кожегелиг шиилерниң чыындызын үндүрери көрдүнген. Оларның эң экилерин Тыва театрның сценазынга [illegible] салырын база чорудар деп турар.

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА...

Ала-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң маадырлыг арыннары кажан-даа элей читпес. Волгага болган улуг тулчуушкун — Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга турасклаткан тускай кежээни Сүт-Хөл сес чыл школазынга организастап эрттирген. Оңу план ёзугаар төөгү болгаш дыл башкыларының методиктиг чөвүлели организастаан.

Школаның залын Сталинград тулчуушкунунуң төөгүлүг факт, барымдааларынга турасклаткан плакат, стенилер болгаш бюллетеньнер-биле дерээн. Аңаа илеткелди төөгү башкызы К. Ондар кылган. Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан, тииледгени чедиш алырынга ачы-дузазын чедирген маадырларның дугайында бистиң маадырлыг Кызыл Шериивистиң дугайында солун чугаа болган.

Ол кежээге өөреникчилер төөгүге хамаарышкан кроссвордтарны, чайнвордтарны тыпканнар. Үк темага хамаарышкан солун эпизодтарлыг кинофильмнерни база көргеннер.

О. КАҢ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

Аажы-чаң культуразы

САГЫШ-СЕТКИЛИНДЕ

Культура дугайында билиишкин дээрге арын чуразындан эгелээш кижиниң угаан-бодалының эң-не бедиктеринге чедир,— кончуг делгем билиишкин болурун Михаил Иванович Калинин бодунуң бир чүүлүнге онзалап айыткан. [illegible] чүүл талаларны бодунга сиңирип болур. Ол чүгле даштыкы хевир талазы-биле культурлуг эвес, билиг медереле [illegible] тары-биле, бичче сеткилдиг, [illegible] [illegible] жок болур.

Эстетиктиг кижизидилге — коммунистиг [illegible] бир кезээ. Идик-хепти көрүштүг, чараш, таарымчалыг кылдыр кедип билири, хөй нити черлеринге бодун төлептиг ап чоруур, кижилер-биле чугаа [illegible] эвилеңи бо бүгү бээни дыка хойну чугаалап турар. Хол-дуп арыы, хептиң шевери, квартира иштиниң чурттаарынга эптиг дериишкиннери, уруг-дарыының кижизидилгезинче сагыш салыры база аажы-чаң культуразынга хамааржыр.

Кижиниң чаражы оон арнында эвес, оон сагыш-сеткилинде, оон арын-нуурунде, бүдүштүүнде. Культурлуг кижиниң бажың-балгады кезээде арыг-силиг турар. Ооң уруглярының өөредилге кижизидилгезин, чуруму эки болур. Ол даанган ажыл-херээнге [illegible] таап чок черге ажыл шагы үзер таварылга турбас. Хөй-ниитиниң ажылындан черле хожудавас, хурал, кичээл, шеф [illegible] бодунун-даа шагын камнап билип ужурлуг. Хуралга сөзү бээрде сөзү допчу тодаргай, артык минута ажыглавас болур. Улгады бергеннерге олутту, орукту чайлап берип чоруур, кудумчуларга, хөй-ниити черлеринге ээрик чораазы [illegible] албанныг-даа, амы-хуунуң-даа шугуму-биле дуза эрээн эш-өөрүнге [illegible] бир хуваны болдунар аргалыг-ла болза ылап-ла чедирикчээр кижини, эпти культурлуг деп канчап үнелевес боор.

Эр кижи херээжен кижи-биле кады чорааш чүнү утпазыл? Ону хүндүлээрин утпас ужурлуг. Ол база культурлуг аажы-чаң болур. Олар кижиниң амыдыралын улам-на уттаанггыр, улам-на утка-шынарлыг, культурлуг болгап солун болдуруп турар.

Оон ыңай уруг-дарыын чедир кижизидип шыдавас, оон уламындан корум-чурум үрээриниң орукче киирип алган, ол дугайында чугаа кылган башкылар азы харысалгалыг эштерге «бис-даа чаңдаштывыс, харын силер-ле билип көрүңер» деп ада-иезиг эвес хоочун илередирлер бар. Ол ышкаш совхозка дужуртүнгеи хомурну уругларын ылалап оорладын алгаш одап орар ада-иелерни кандыг кижилерниң бөлүүнге хамаарыштырып болурул? Оорлаар, мегелээр, доктаамал арагалаар чорук ол [illegible] кижилер болур. Мен бодаарымга ындыгларны ёзулуг культурлуг [illegible] кижилер [illegible] канчап-даа санап болбас.

Чамдык эштер кижилер-биле чугаалажып турган үнүп [illegible] берип, лээр, айтыр салаазын кожаңнады бээр чүүлдер турар. Ол база-ла культурлуг эвес. чарап аажы-чаңга дүүшпес. Эки [illegible] [illegible] чарап аажы-чаңныг кижиниң чон кезээде хүндүлээр.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

Эмчиниң сүмези

АНТИБИОТИКТЕРНИ АЖЫГЛААРЫ

Бичии уруг аъди изип, бажы аарып, кылыктаныы тудуруп бээр. Ада-не уруунга эмчи чалаар. Эмчи аарыгны тодараткаш антибиотиктер ижерин сүмелээр. Ынчалза-даа уругнуң ада-иези эмчиниң сүмезин ёзугаар эмнээринден ойталаар. «Антибиотиктер хоралдыг хоралыг, чүгле ону эвес, оон өске чүнүп-биле [illegible] бээр» [illegible] дээр хоойлар бар.

Антибиотиктер шынап-ла хоралыг азы ажыктыг бе? Кандыг ижерин сүмелээрил?

Антибиотиктер — хуу [illegible] үлерден болгаш янзы-бүрү микроорганизмнерден кылдынган эм бүдүмел болур. Амгы үениң парлып техниказының дузазы-биле чартык синтетиктиг антибиотиктерни бүдүрүп, база калбаа-биле ажыглап турар апарган. Ылаңгыя чартык синтетиктиг пенициллин, тетрациклиннер эң-не бедик шынарлыг болгаш үре-түңнелдиг препараттар.

Антибиотиктерниң кол күжү янзы-бүрү аарыгларны [illegible] тодаргай роль ойнаар. Ол микробтуң клеткаларын узуткап, оон өзүлдезин болдурбайн баар. Ынчангаш антибиотиктерни халдавырлыг [illegible] аарыгларны эмнээринге сүмелээр. Ол ышкаш антибиотиктерни кодээ ажыл-агыйга мал эмнээринге четтирерге аъш-чем консерва кылырынга ажыглаар.

Медицина практиказынче антибиотиктерни киирген ниң соонда, туберкулёз, менингит дээш ындыг [illegible] ы эмнеттинмейн турган аарыгларны эмчилер ажып эртер аргалыг апарган. Антибиотиктер кижилерге улуг дузаны чедирип келген. Олар чүгле онзагай бөлүк микробтарны узуткаар шынарлыын эртемденнер тодараткан. Ол ышкаш улаануг, [illegible] оспазы, свинка, грипп дээш чергелиг халдавырлыг [illegible] аарыгларга күш четпейн баар. Шак ындыг аарыглардан кадыкшылаан хевиринге антибиотиктер-биле эмнээри улуг. бичии кижилерге дуза болбас...

Чамдыкта дүрген сегиирип бодааш, эмчи баарының бетинде аарыгны тодаратпайн чораш, боттары-ла антибиотиктерни ажыглай бээр. Шак мынныг шын эвес эмнээшкин [illegible] чүр улуг хораны чедирип боор. Аргалыг-ла болза, антибиотиктерни чүгле эмчиниң сүмезин ёзугаар ажыглаары дээре. Ол тодараткан аарыгга кандыг препарат ажыктыын, чеже хире үениң иштинде эмнээрин айтып бээр. Уругларга антибиотиктерни [illegible] аарыгның байдалын барымдаалап сүмелээр. Чамдык ада-иелер уругнуң эъдинин изии бада бээри билек, эмнерин ижиртирин соксап каар. Бо чорук аарыгны каданнаарынга чедирер. Ынчангаш антибиотиктерни аргалыг-ла болза, тускай эртемниг [illegible] сүмезин барымдаалап ажыглаарын утпаңар.

Е. ЛАКОТИНА.
медицина эртемнериниң доктору.

ТВ

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.15 — «Агаар ыдлаштары». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Кино аап-чорукчуларының клуву». 11.35 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 4-кү телечерге. 11.55 — 15.10 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Ажылчының [illegible]». Документалдыг фильм. 16.00 — Орус дыл. 16.30 — Объектив. 17.00 — «Бригада чүнү кылып [illegible]» «[illegible] машина» каттыжыышкынында күш-ажылды организастаарының бригада хевиринге ажылдаарының дугайында дамчыдылга. 17.30 — Горнистер, харылыланар!». 18.15 — Эртем амыдыралы. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — С. В. Рахманиновтуң романстары. 19.15 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 19.45 — «Оор». Телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Оор» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.50—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. 13.05 — Ала-пелер силерге. 13.35 — «Кайгамчыктыг [illegible] сылдыстары». Уран-чечен фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Ырак ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 19.15 — Кинокурнал. 19.25 — «Азия тову». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Тюмень филармониязының концерти. 20.30 — Неделяның спорту. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 «Мусуль». О. Тактакишвилиниң операзы.

ДЕКАБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харылыланар!» 9.40 — «Нуда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10 — Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Миллионнарның дениичи университети. ЭДЧ чурттарының ажыл-агый талазы-биле кады ажылдажылгазы болгаш найыралы. 17.45 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 18.15 — УЕФА-ның кубогу дээш Испания биле ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 20.00 — Кыска этюдтар. 20.10 — «Улуг улустуң шыны». «Бистиң нити херээвис» деп документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Таджик телевидениениң оркестриниң концерти. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 3-кү дамчыдылга. 13.05 — «Шыдырааң школазы». Ак терге. 13.35 — «М. Е. Салтыков-Щедринниң театры». 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 15.05 — ПТУ-да чүү чүвеге өөредип турары? «Кайтыктыр алышкылар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер. 18.50 — Мультфильмнер. 19.00 — «Азия тову» деп дамчыдылга. 19.15 — Чарлаалдар. 19.20 — «Тыва улустуң талантылары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Ау аныйы». Мультфильм. 20.15 — Ону кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — Уран-чечен телефильм. «Лазой [illegible]».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Кызылга шокар булуттаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне —32—34, хүндүс 22—24 градус соок.

КИНО

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм чок Кащей» 10.30, 15.00, «Отту оттур» 12.10, 13.40, «Ырылар ритмнери» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дөрт салгакчы» 16.50, «Людмила» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хууда амыдырал» 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 1969.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы 781). ТЕ-03317

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 282 (12072) | 1982 чылдың декабрь 9, четверг | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 3 көп

КУРПСАЙ ГЭС—АЖЫГЛАЛЧЕ КИРГЕН

КЫРГЫС ССР. Курпсай ГЭС-тиң дөрткү свөзгү гидроагрегадын ажыглалга кирген. Электростанцияның күчү-зү ам 800 муң киловатт четкен.

ЧУРУКТА: монтажниктерниң Н. Еланскийге удурткан мурнакчы бригадазы Курпсай ГЭС-тиң тудуунга идепкейлиг киришкен.

М. АШИРБАЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроиниказы.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш районнарның, хоорайларның болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт база харылзаа коллективтериниң, республиканың садыг, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтериниң аразында социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш садыг, харылзаа, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтери социалистиг чарышты калбарткан болгаш пландар база социалистиг хүлээлгелер күүседир талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алганын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң докладазында демдеглээн.

Эртип турар чылдың он бир айларында — үлетпүр продукциязын планнаан ажыр 1,2 миллион рубльге бүдүр-ген, ону 2,47 миллион рубльге садыпкан. Үлетпүрнүң ниити-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы 101,1 хуу боттанган. Планнаан ажыр [illegible] муң тонна хөмүр-даш, 8,3 миллион киловатт-шак электри энергиязы, 3 муң гигакалорий чылыг энергиязы, 1,2 муң кубометр тудуг материалдары, [illegible] тонна [illegible] 737 тонна чаңнаң сүт бүдүрүлген.

Кол бүдүрүкчү фондуларын эрткен чылдыңында деңнээрге 9 хуу хөйнү ажыглалга кирген. Оон иштинде [illegible]

[illegible] ... Сельхозтехкүрткомнуң [illegible] ... хоорайда автовокзал, электри [illegible] ... болгаш организацияларының [illegible] ... чылдың 11 айларында [illegible]

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш [illegible] ... «Каа-Хем» районнуң [illegible] ... № 2 автобусстуг [illegible] ... пар садыының, Бии-Хемниң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери [illegible] ...

Оон-биле чергелештир чамдык министерстволар, ведомстволар бүдүрүлгелер болгаш организацияларның [illegible] хүлээлгелерин күүсетпейн турарын. Үлетпүрнүң 9 бүдүрүлгези [illegible]

[illegible]

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— үлетпүр продукциязының бүдүрүлгезин [illegible] ... «Кан-Хем» разрезиниң коллективинге;

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— тудуг-монтаж ажылдарының [illegible] ... «Тыва сеңтегие тудуу» тресттиң коллективинге;

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— чүък сөөртүүрүнүң [illegible] ... Тываның транспорт эргелелиниң № 2 автобусстуг [illegible]

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— үргээктен садар барааннар [illegible]

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

—үлетпүр продукциязын бүдүрериниң темпизиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,3 хуу, ону кайыз [illegible]

[illegible]

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— үлетпүр продукциязының бүдүрер [illegible] ... Тыва электри четкилеринге;

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— тудуг-монтаж ажылдарының [illegible] ... «Сельэлектрострой» Тывада тудуг-монтаж эргелелиниң коллективинге;

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— харылзаа дузазы [illegible] ... Кызыл районнуң [illegible] коллективинге;

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— үргээктен садар барааннар [illegible] ... Каа-Хем райпотребсоюзунуң коллективинге;

КОММУНАЛ-АЧЫ ДУЗА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— коммунал-ачы дуза чедирилгезиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,7 хуу, [illegible] ... «Водоканал» эргелелиниң коллективинге.

1982 чылда болгаш [illegible] ... СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели [illegible] ... «Тыва кобальт» комбинадының партком [illegible] ... хоорайкомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол [illegible] организацияларынга, министерстволарның, ведомстволарның бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга дагдыган.

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРГЕН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдерниң область чөвүлели үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш совхозтар коллективтери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиишкинде бо чылдың үшкү кварталында оралга-энергетика курлавырын чоп ажыглаар талазы-биле пландарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чогуур түңнелдерни чедип алганын демдеглээн.

12296 муң киловатт-шак электри энергиязы, [illegible] Гкал чылыг энергиязы, 9283 тонна чижек одаар чүүл болгаш 322 тонна [illegible]

[illegible] ... АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң обласс чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туғ болгаш 200 рубль түңнүг [illegible]

[illegible]

ШТАБ ХУРАЛЫ

Декабрь 18-Коммунистиг субботник хүнү

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасклааткан коммунистиг субботник эрттирер республика штабының ээлчеглиг хуралы дүүн болуп эрткен. Ону штаб начальниги, профэвилелдиң даргазы Ш. Н. Куулар даргалап эрттирген.

Кызыл хоорай штабының начальниги, СЭКП хоорком уунуң бирги секретары А. И. Григорьевтиң информациязын дыңнаан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасклааткан коммунистиг субботник эрттирер дугайында москва[illegible]

[illegible] ... ажылдакчылары 15 муң тонна ажыг үлүс ажыл-агыйының чүъктерин сөөртүр болгаш өске-даа ажылдарны кылырлар.

Албан организацияларда, [illegible] ... өөредилге черлеринде [illegible] ... ранге, бүдүрүлгелерге ажылдаар.

[illegible]

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

АК-ДОВУРАК. (телефон-биле). В. И. Ленин аттыг «Тыва асбест» комбинадының [illegible] ... ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга [illegible] ... декабрь 18-те [illegible] коммунистиг субботникке [illegible] ... 1100 киһи киржир. [illegible] ...

[illegible] ... 298 тонна [illegible] ... 50 тонна [illegible]

А. БЕГЗИН СОЛ.

ЧАНАРЫНГА БЕЛЕТКЕНИП ЭГЕЛЭЭН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев чер чоогунуң орбитазында 208 хонук ажылдап турар.

Айыткан программага дүүштүр космонавтылар «Салют-7» станцияга шинчилелдерин болгаш шенелделерин эрттирип, автоматтыг чуруум-биле ужудуушкунга оон белеткенип эге[illegible]

[illegible]

«Салют-7» — «Союз Т-7» — «Прогресс-16» [illegible]

Ноябрь-декабрьда хураган алганы дээш ХОЙЖУЛАРГА НЕМЕЛДЕ ТӨЛЕВИР

Хой ажылын элээн хөгжүдерипче углаан чугула доктааалдарны СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп ап келген. Хой ажылын хөгжүдериниң чугула аргаларының бирээзи болза, хойну элээн эртежик — күскү-кышкы үелерде оолдадыры. Эрте оолдадырының ажыктыы Тываның байдалдарынга таарҗыр. Мал ажылының кол адыры — хой ажылының ажыктыын бедидериниң бир кол курлавыры ол.

[illegible]

гаар киир санаан хураганнарны барымдаалап чорудар. Ол болза продукция дээш немелде төлевириниң түңүн оон-даа улгаттырып [illegible] ... хураган дээш [illegible] ... улгаттырган.

[illegible]

Р. ПИРОГОВА. Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң [illegible]

Специалистиң индири

АГРОҮЛЕТПҮР КАТТЫЖЫЫШКЫНЫНЫҢ АЪШ-ЧЕМ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң [illegible] чурттуң Аъш-чем программазы — ол дээрге организастыг, технигтиг [illegible] системазы болур. Ооларны боттандырары эртемге үндезилеттинген норма-чижектерни баримдаалап чонну аъш-чем продуктулары-биле четчир кылдыр хандырарынга [illegible].

Аъш-чем программазын боттандырарының кол үндезини — кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, болбаазырадып турар адырларны хаара тудуп турар агроүлетпүр каттыжыышкыннарга [illegible].

Бистиң республикада агроүлетпүр каттыжыышкынының [illegible] болбаазырадып турар аъш-чем үлдүнүшкүнүнүг бүдүрүлгелеринге хлеб заводтары, Кызылдың болгаш Кы-[illegible] комбинаттары, Тываның сүт комбинады, пиво заводу, Үстүү-Енисейниң балык заводу хамааржыр. Оларда амгы үеде 1200 ажыг ажылчыннар хаара туттунган. Олар чылда ортумаа-биле 27—27,5 миллион рубльдиң продукциязын: 21—21,5 муң тонна хлеб болгаш [illegible], 8—8,5 муң тонна эътти, 1200—1300 тонна колбасаны, 500—550 тонна мал саржаан, 17—18 тонна сүт продукциязын, 200 тонна ажыг балык продукциязын бүдүрүп турарлар.

СССР-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан социалистиг [illegible] аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң коллективтери [illegible] кергүзүглерин чедип ап келген, мурнакчы бригадаларның, цехтерниң, ажылчыннарның саны көвүдээн. Бүдүрүлге планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турарларның ол дурумун коммунистер баштап турар. Оларның санында Кызылдың хлеб заводунуң хлеб бышырыкчызы А. С. Хертек, оператор Л. А. Краева, Кызылдың эът комбинадының ажылчыннары В. К. Монгуш, А. А. Новиков, Шагаан-Арыгның сүт заводунуң ажылчыны Д. М. Демир-оол, Кызылдың сүт заводунда бригадир Г. Д. Фадиенко, балык [illegible] бригадир Д. Ф. Тимонин болгаш өскелер-даа кирер.

[illegible] ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажылының ачызында бүдүрүлгелериниң хөй кезии [illegible] күүседип турар. Чылдың эрткен он бир айларында [illegible] планнарын [illegible] бүдүрүлгелери 101,6 хуу, эът комбинады — 100,5, сүт комбинады — 104,3 хуу күүсеткилээн.

[illegible] негелделеринге дүүштүр ол бүдүрүлгелерниң улам хөгжүлдезин чедип алырда элээн эвес аттыгдарны шиитпирлээр апаар.

Хлеб бышырарында [illegible], технологияны ажыглап кирери ам-даа сула дүшпес, 700—900 грамм [illegible] бышырары. [illegible] белок немерештирикчилерин, оон ыңайында сүт сарыгзуун ажыглаары болур-чогуурубиле шиитпирлевээн. Кызылдың хлеб заводу хооранның болгаш чоокку девискээрниң чурттакчы чонун хлеб-биле чедир хандырып шыдавайн турза-даа, чаа заводтуң тудуу үш чыл улам [illegible] варнык чүгле 60 хуузу шии[illegible].

Эът комбинаттарынга малды дүжээры-биле эккеп турары кончуг деп-дески эвес. Чижээ, август, сентябрь айларда малды эккээри ол [illegible] рель — июльдаазындан барык [illegible] катап хөй. Малды хөй эккеп турар үеде эътти болбаазырадып кылырының шинары баксыраар, продукцияның ажыглалы долу эвес апаар. Малды хүлээп алырын манатпайн оон дензининиң улуг чидириишкиннерин чедирип турар. [illegible] бир хонук турзунтарга ол 12 килограмм чедир деңзизин чидирер. Бистиң [illegible] дарывыска дүүштүр алыр болза, мында улуг [illegible] курлавыр бар.

Хүлээп алган малдан алыр [illegible] курлавырлар бар. Сөөлгү үш чылда Кызылдың эът комбинадының мал согар болгаш колбаса цехтерин [illegible] шоор мал эъдин [illegible] катап, бодаммы — 1,5 катап улгаткан, колбаса кылыры хонукта 2,4 тоннадан 7 тоннаа четкен.

Сүт белеткелинде сүт-балар фермаларындан ону тоннаа четкен. Сүт белеткелинде сүт-баараан фермаларындан ону тоннаа чөөртүлгени шинтпирлери негеттинип турар. Сүт комбинадының 60 машинага тускай автопаркының тудуун эгелээш, дургедирер [illegible].

Малды болгаш сүттү хүлээп алыышкынга чогумчалыг байдалды тургузуп, чиг-эътти хандырып болбаазырадыр ажылдаары, ол [illegible] аъш-чем продуктуларын бүдүрери, ону бүрүн кадагалаары, херегленикчилерге четтүүр үезинде чедирери негеттинип турар.

Бүдүрүп үндүрүп турар [illegible] бүдүрүлгелериниң [illegible] ының ам-даа эвээш эвес. Бүдүрүлге күчүлери долузу-биле ажыглаттынмайн техниктиг херекселдерни механизастаар болгаш автоматчылар ажылдар чавыс темпилиг чорып турар. Күш-ажылды организастаарын, сагылга-чурумну улам ажыглаары, кампанияга чүрүмүн шыңгыы сагыыры, [illegible] күш-ажыл болгаш чуртталга байдалдарын чогумчалыг болдурарынче кичээнгей салыры — ады-ның бүдүрүлгелериниң улуургулгазының, партия организацияларының бүдүрүлгени кол сорулгалары ол.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери он бирги, он ийиги беш чылдарда хемчээл-даа, шынар-даа талазы-биле улам улуг хөгжүлдени алыр. Бо беш чылда (820) муң рубль түңнүг капиталдыг салыышкыннарын, а 1986—1990 чылдарда — 20 миллион ажыг рубльди шингээдир [illegible].

Хонукта 42 тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглаарын бүдүрер хлеб заводун чылда 8 муң тонна макарон, 400 тонна баранка, 1200 тонна сухарик болгаш [illegible] тонна кондитер [illegible] 600 муң дал ээртпес суксуннар бүдүрер цехтерни [illegible] кыргана тады ажылдап кылыр тускайлаан цехти Кызылга тудары көрдүнген. Чаа Шагаан-Арыгга болгаш Кызыл-Мажалыкка ээлчегде 10—10 тонна сүттү болбаазырадып кылыр заводтарны Хову-Аксыга 18 тонна кондитер кылыглары бүдүрер цехти болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни тудар. Ак-Довуракның хлеб заводун, Кызылдың эът комбинадын, пиво заводун, Үстүү-Енисейниң балык заводун [illegible].

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленуму Аъш-чем программазын [illegible] боттандырар талазы-биле тодаргай сорулгаларны база [illegible] СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга бээн чугаазынга чиге айтыышкыннарны болгаш сүмелерни аъш-чем үлетпүрүнге хамааарыштыр берген. Ынчангаш [illegible] аъш-чем [illegible] ры чаа техниканы болгаш технологияны, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип, аъш-чем продукциязын бүдүрерин улам көвүдедип, республиканың аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер.

Д. ТИИМЕЙ.
СЭКП обкомунуң чиик, аъш-чем үлетпүр болгаш садыг килдистиниң эргелекчизи.

КИЖИ БУРУЗУ СОРУКТУГ

Фоторепортаж

Тываның өнчүг металлургиязының баштайгызы — «Тыва кобальт» комбинатта ажылдап бо хүннерде хайныышкынныг. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы чоокшулап орар, ынчангаш кижи бүрүзү юбилейге аллар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин [illegible] шалыпчы ажылдап турарлар.

Бистер комбинаттың гидрометаллургия цехинге келдивис. Оон даштында-даа, иштинде-даа [illegible] ажылче сорук киир кыйгырган лозуңнар, плакаттар, стендилер бар, көргүзүглер, хүлээлгелер самбыралары багай эвес [illegible].

Бүдүрүлге ажыттынганындан бээр ажылдаан мастер Владимир Александрович Тихонов бистерни хүлээп алган. [illegible] тапыштырды. Цехтиң ажылчыннары бо чылдың эрткен айларында берлинген планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткенин ол чугаалаан, эрта балыткал [illegible] лары адады.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле тапыштырды. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады аппаратчик Валентина Сотпаевна Дамдын-Бүрбүге баштай ужурраштывыс.

— Бистиң цеэивис интернационалчы коллектив, кижи бүрүзү-ле онаашкан ажыл-херээн бедик харыысалгалыг, ак сеткилдиг биле кылып, хожудаашкын чок ажылдаар. Эки шынарлыг продукцияны бүдүрер, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы [illegible] ужуражыр сорулганы салган ажылдап турар бис — деп, депутат тайылбырлап чугаалады.

[illegible] бүдүрүлгениң хоочуннары улус болду. Валентина Сотпаевна 1970 чылда өөнүң ээзи Черлик-оол Дамдын-Бүрбү-биле манаа ажылдап кирип, боттарының ынак мергежилдерин, херээн тып алганнар, ынчангаш мурнакчылар болганнар.

Улуг аппаратчик Кызыл-оол Маадыр-оолович Оюн 1969 чылда Хову-Аксыга ажылдай берген, шиитпи херекке бо хүнге чедир бодаан, мергежилин, арга-дуржулгазын берип келген. Аныяктарны бодунуң мергежилинге өөредиринче кичээнгейни салып чоруур кижи болду.

Гидрометаллургия цехиниң өске-даа ажыл-ишчилери-биле ужураштывыс, тапыштывыс. Олар шупту-ла СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: гидрометаллургия цехиниң шиитп хевирi; Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, аппаратчик В. С. Дамдын-Бүрбү; улуг аппаратчик К. М. Оюн.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ЭДЕР ХУУСААНЫ АЙЫТКАН

«Нарын суур район төвүнден элээн ырак. Мында харылзаа дыка багай. Чурттакчылар Кызыл-биле харылзажыр туржук, Эрзин суур-биле безин чадашканың болдуган чугаалар[illegible]. Суурда ниитизи-биле 30 хире телефон ажылдап турган болза, ам ажыглалда чүгле каш санныг телефон арткан. Бо хире сайзыраңгай үеде радио, телефон харылзаазы чок канчап орар боор.

Суурда столовая болгаш аалчылар бажыңы ырактан-на оңгаланып көстүр. А оларның чаңынга чеде бээрге — кара шооча. Столованың ында-хаая, чүгле хуралдаар хээнде азы оон-моон улус кээрге, ажылдаар чаңчылдыг. Албан-ажыл ужурундан манаа кандыг-даа кижилер келгей-ле. Олар канчаарыл?» Мынчаар хомудаан кодээ бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

Редакция ону истеп, хынап сайгарары-биле улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүсекчи комитединче чоруткан турган. Райкүүскомнуң ниити килдизиниң эргелекчизи Я. Сонн-оолдуң [illegible] болза, чагаада айыттынган фактылар бадыткаттынган. Чагааны Нарын кодээ Совединиң күүсекчи комитединиң хуралынга сайгарып чугаалашкан. Үрелик телефоннарны бо чылдың декабрь 25-ке чедир эдерин ха[illegible] чизи У. С. Хертекке, монтёр Х. Б. Бавууга күүсеком даасткан. Столованың ажылдадырын, аъш-чем-биле хандырарын, аалчылар бажыңының оруп херекселдерин солуурун, хеп чуур машинаны тургузарын совхоз директору М. К. [illegible], директорнуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы А. К. Маажыйга, улуг бухгалтер Л. А. Даргий-оолга күүсеком дааскамын кодээ Совет даргазы Л. А. Саңыгаа «Шынга» дыңнаткан.

Салыг-ыс биле Коңдай-оол Шаваддайдар («у р у к т а») «Хадын» совхозтуң хойжуужулары. Олар бо чылын торуур чүс башка опаштыр 90 хураганны болгаш 3,1 килограмм дүктүг хойдан-на кыргып алган.

Хоочун хойжулар кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенген. Өг-бүле Суглуг-Хемниң Үш-Бедикте кыштаанда хонупкан.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХАЙГЫЫЛЧЫ

Эки аътка ээ хөй, эки кижиге эш хөй дижир болгай. Алдан-Маадыр суурнуң чурттакчылары Маадыр-оол Саецыкович Ондарны ажыл-ишчи чоруу дээш чогум-на ынчаар хүндүлээр. Кино уран чүүлдүн чонга пропагандалаар ажылга оон киирип турар үлүү биче эвес. Оон бир бадыткалы «Мергежээн кино механиги» деп атты оон эдилеп чоруур, ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиги-биле шаңнатканы болур.

Коммунист Маадыр-оол Ондар совхозта парткомнуң болгаш партия эге организациязының даалгаларын база ак сеткилдиг күүседип келген. Эки тура улусчу дружинаның кежүгүнү, совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң ажылын каш чыл удаа удуртуп келген. Ук бөлүктүң ажылы идепкейлиг. Сезоннуг ажылдар үезинде олар хыналдаларны ап дээштиг, шалыынын чорудар [illegible]. Техника септелгезиниң шынарын, темпизин база кыштаглаашкынның байдалын, мал чемиштиң чарыгдалын, часкы тарылганың чорүп турарынга доктаамал хыналдаларны чорудар.

Бо чылын мал чеминиң белеткелиниң үезинде рейд хыналдаларын план ёзугаар чоруткан. Малчыннарының белеткелин каш удаа хынаан. Чижээ, кажан мал чемнери белеткеп турар үеде Алдан-Маадыр салбырының сигенчилериниң сараттар салып турарын баштай кынааш, ажылдың шынарын чугаар эки деп көрген. Оон соонда контролёрлар Ак-Дашта, Бора-Тайгада сигенчилерниң белеткеп сигенниң шынарын кынаан. Элээн четпестер илерээн. Ынаргыя Ак-Даш салбырының девискээринде салдынган сараттарның шынары багай болган. Оларның [illegible] калбаара бээриниден черже өттүнүп балы баргылаан. Ол чаъс соонда ынчаар салган сараттарның 25 хуузу дуглуп, чыдып эгелээн. 22 тонна сиген дуглуп үрелген. Ол каржаның түңү 770 рубль болган. Бо четпестерни сайгарып көргеш, харыысалга чогу хамаарылыг салбыр удуртукчузу Норбу Хомашыг, учётчик Өлзей-оол Ондар оларга ха[illegible] хулааткан. Олар үрелген, дуглуп эгелээн сараттыг сигеннерни эде кылган.

Бора-Тайгага хыналда чоруткаш, контролёрлар мал чеминиң белеткелинде улуг четпестерни тодараткан. Ийи-Дыт деп черде өөк-деңнектеп кезип каапкан сигенни шупту-зун катап кестирген.

Мал чеминиң белеткели орту ажып чорда коммунист Маадыр-оол Оржак удурткан кол бөлүк Алдан-Маадыр салбырында байдалды катап хынаан. Сарыг-Булуң деп черде каттап сигенни катап кестирген. Сенаж салыышкының шынарын база хынаан. Ол ажылга чогуур сапныг техниканы бербейн турары илереэн.

Улусчу контрольдуң кол бөлүү чугула кампаниялар үезинде кандыг-ла четпестер илерей-дир, ону дораан чайладырының хемчеглерин ап келген.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төпте улусчу контрольдуң кол бөлүү бо чылдың дүжүдүн чидириг чокка ажаап алырынга белеткел ажылының байдалын активчилерге дамчыдып, хынаан. Комбайннар септелгезин контролёрлар мик хынап, биче эвес четпестерни илереткеш, ону чогуур өйүнде чайлаткан. Салбырларның улусчу контроль бөлүктериниң хуралын шалыпкын эрттирген. Аңаа салбыр эргелекчилериниң, инженерлерниң, механиктерниң тайылбырын ап, четпестерни чайладырын олардан негээн.

Маадыр-оол Саецыкович хөй-ниитичи ол даалганы күүседип турарының дугайын мынчаар чугаалаар:

— «Алдан-Маадыр» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүн 1967 чылдан бээр удуртуп келдим. Партийжи даалганы шыдаар шаам-биле күүседир, бөрге тавары таарда парткомдан, партия эге организациязындан-даа арга-сүме, дузаны ап турар мен.

Шынап-ла Маадыр-оол Саецыкович кады ажылдап турар өөн-биле арга-сүме солчуп, оларның сүмезин дыңнаар чоруур.

Совхозта амгы үеде улусчу контрольдуң дөрт бөлүү ажылдап, 120 контролёр ында хаара туттунган. Ол бүгүнү Маадыр-оол Саецыковичтиң удурткан кол бөлүү удуртуп, ажылды идепкейжидип чоруткан.

Х. ОНДАН-ООЛ.

Совет кодээниң кижилери

МАЛЧЫННАРНЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

АВГУСТУҢ сөөлгү хүннериниң бирээзи. Төгерик кызыл хүн кыжын, чайын ак бөргүн [illegible] артынче чоорту чаштып кире берген. Кашыны бажындан серинни салгын кижилерни сергедип-даа турганзыг. Шоорадлы хап бадып чыдар бичии хемчигештиң [illegible] шаажаң дег ак өглер [illegible] турлуузан.

Бистер, Тывага чорүп турган бөлүк чурукчуларының бөрү ниң амылк чурукчу-биле ол адаанда аалга бардывыс. Аалдың солагай талазындан даады-ла ак хойлар кодаңче шууджуп орлар. Оларның соондан [illegible] кижи чортуп кел чор.

«Малчын» совхозта партком [illegible] өгже чалап берди. Ол бис-биле кады чораан кижи.

— Алан-сураг чораан малчыннарывыстың аалы бо-дур, совхозтуң чоргаарланыр [illegible] хоочун коммунист Чечек Орусовна Серин, а болары [illegible] Тас [illegible] даар — деп, чурукчуларга танытырды.

— Мени Абельдея Сотугов даар. Казах ССР-ниң найысылалы Алма-Атадан келдим. А мени Шыхаурза Оборов даар. Туркмен ССР-ден келдим — деп, чурукчулар бот[illegible].

— Бо хойжуларны чурукчулар [illegible] Тас [illegible] бо чылын Тыва АССР-ниң [illegible] дуктуг атты алган. А Чечек Орусовна [illegible] ордениниң үжүнү чергени болган [illegible]

[illegible] мин хайындырып белеткээн, чай-шөлээн чогу аажок дүвүреп тур.

Ол аалчыларынга сарлык судуг-биле сүттеп кaan сарыг шайын кутту. Оларны бичиилэа илдик чокка шайлап орлар. Удаваанда эът, чем аалчыларның мурнунда дөжелип ле берди. Ооң аразында дулгени хан-даа бар.

[illegible] чоглап, дыштангаш, аалчылар [illegible] чугаалады лар.

— Чурукчуларның тываларды амыр-дыр але — деп, Чечек Орусовна чугаалайдыр.

— Бистер шуут турк дыл аймааның улустары болгай малдааш, 18 чыл болдувус бе деп, Тас Айзанович Чечек Орусовнаже [illegible] корду ол.

— Ындыг боор ийин харын. Хойжулааш ам он үш дугаар чылды көре бердивис. 31 чыл биндиртпейн эрте бергени ол-дур але? Аммыдырал шапкын хөгжүп, чуртталга эки боорга, шаг-үениң эрткени безин билдиртпес боор чүве-дир — деп, Чечек Орусовна чугаалады.

— Кайывыс-даа ленинчи партияның кежигүнүнге-даа кирип, оон дайынчы даалгазын күүседип, чонувуска шыдаар шаавыс-биле бараан болуп чор бис. Оон-биле кады шыңгал-макталга база-ла четчип, бистиң чугаавыс дөмей болбайн канчаар — деп, чурук[illegible] тывалап хөөреди.

НАЙЫРАЛДЫГ танышкан ийи хонук үргүлчүлээн. Чурукчулар малчыннарның малмаган, үрүг-дарыы, өг-биле [illegible] биле чурук алгаш, байырлажып чорупканнар. Ам алдарлыг малчын Тас Айзанович [illegible] чуруу республиканың [illegible] чаа кирген.

Малчыннар бир чайзаны [illegible] арыяныда ажыл-ишчи чоры [illegible] кылыр аргалыг болдум.

— Мөңгүн-Тайгага [illegible] бе, Тас Айзанович? — деп айтырдым.

[illegible] Мөңгүн-Тайганың бедик [illegible] чорупар апардывыс. Бо [illegible]

[illegible] Тас Айзанович чугаалаарга [illegible] бергени шилгээш со[illegible].

— Бөлүүмнүү чүге чугаалавас бе?

— Мен-даа [illegible] хойжу [illegible] көрдү.

— [illegible] Бистиң-ле малчыннар [illegible] Тыва АССР [illegible] дээш алдар база [illegible] Тыва Арат Республика [illegible] таңны өстүргени. Он бирги беш чылдың баштайгы ийи чылында олар база-ла амыр эвес ажылдап, үш дугаар хойжу ортузунда хойжуларының социалистиг чарыжын баштап турарлар. Бо чылын чүс хойга онаашуп 101 хураган алган. Дук планын база ажыр күүсеткен.

— [illegible] үндезини чүде боор турары, кожаларда чамаа малчыннар [illegible] дөмей байдалдыг турган-ла, чүге хомнаар мергежилдерин [illegible] — деп айтырдым.

— Ында шынап-ла үндезинниг чылдагааннар бар болур [illegible] ажыл-ишке кызымаңлап чамдакшыр. Малды чайын бүдүн бичии торгадырып бээр-дир. [illegible] бээргe чедир таарыштыр [illegible] ай деп, сүүну 2—3 жудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкиниң [illegible] хойжуларындан бир-ле дугаарында деткээш, оон регелдеэнн ёзугаар хол дөңнүг, серуу күштүг ажылдап чоруур. Тас Айзанович ажылынга чаа чүүлдерни болдунар-ла аргазы-биле ажыглаар сорулгалыг. Алзы чыл бүрүңгаар ол хойну [illegible] декабрь, январь айларда октаадырының чугулазын, ажыктыгын билгеш, ону амыдыралга боттандырып [illegible] Совхозтуң тускай артемниглери-биле дуржулгазын сүмелешкен. Мөңгүн-Тайгага ол айларда соок хаттыг шууурган чок. Мөңгүн бөрттүг ол тайга март айдан эгелеп [illegible] хойжу кончуг эки билир. Хой эрте ыяның оолдаарга аныяк хураган кадарарга [illegible] ынчан хоо семис шыырак турар, ынчангаш, оолдары бөткүр, неперлиг сүдү эльбек болурунда, дүргек өзүп хоругар. Мал чеминге чарыгдал эвээш: незек болгаш-да ежертип ап чоруур. Кыштагның одарын шуут-ла планнаар. Чаш хураганнарга чидиртир чымчак көк сигенниң белеткээр, күскээр кыжын бажының сарыг суун аксып каапкаш, ол ааржызын дөпүрүп алыр. Чаш хураганнарга суланы чарбалап хайындыргаш, оон хандызынга ол ааржыны холааш, хураганнарга бээрге ёзулуг эм болур чүве. Олар ынчан дук чылын чивестей бээр. Ааржыда витаминнер бар болгаш хураганнар белен-селен аарыгларга таварыштпас. Оон ынаан өзүлдези база аажок болур — деп, хойжу тааныкын тиге берди.

Олар ростовчуларның «Хо[illegible]» ның судун тоттур ээп алыр хураганнар өске чемни шоолуг чивес дээрзин ол база эскерип каан.

ДЕКАБРЬ, ЯНВАРЬ айларда оолдаан хойларының хураганнарын апрель айдан эгелээш [illegible] кыштаг чоогунда курлаттынган одарга кадарарга, мал чеминге база-ла чарыгдал эвээш болуру ол амыдыралдан көрген. Эрте төрүттүнген хураганнар семис-шыырак, бөткүр болганда аар-саар аарыгга-даа таварышпас. Оларны чайын кыргырарга, бирээзи-ле 500—600 грамм эң эки дүктү бээр.

Декабрьда төрүттүнген хураганнарының бирээзиниң-ле диргиг деңнээзи 30 кг чеде бээр. Ынчангаш ындыг хураганнарны күрүнеге дужаап болур. Ол арганы нептередир дээш, Чечек Орусовна малчыннар хуралдарынга, район болгаш кодээ Совет сессияларынга чугаалап турган. Шынап-ла, Мөңгүн-Тайганың хойжулары ол аргажо шилчээнден ооэр чаш хураган өстүрер талазы-биле көргүзүглери бедип эгелээн.

Чыл санында чүске онаашкыр чүс ажыг хураганы ап, өскелерге үлегер-чижээ [illegible] чызы болу бергеннер.

Бистер малчынның аалындан аъттаныр деп турувуста сүүрерип үне берген сурлуг, күштүг Мөңгүн-Тайганың бажында кара булуттар дүргеңнии келгеш соонда, соксумаар хат кадып эгелей берди.

— Күжүр Мөңгүн-Тайганың кижилери турары [illegible]. Чайлыкта чайын [illegible] хорын үне кааткан бир бар оран-на болгай — деп Тас Айзанович [illegible] чугаалап дур. Бистер малчыннарның ажыл-ишчилиг, амыдыралдыг чуртталгазының чаа чүүлдерин [illegible] улемчылапкан бис.

К. ХЕРТЕК.
[illegible]

ХООЧУН ХОЙЖУ

Сергей Натсыкович Мижиттиң өскен төрээн чери — Нарын. Ооң ада-иези бо чер чурттуг, мал ажылдыг улус турган. Бурунгу Нарынның черинге ол биштап [illegible] [illegible] үнделиниичилериниң бирээзинге оларны дилеп [illegible].

Эрзин районда «Нарын» совхозтуң конторазында [illegible] [illegible] диг кылдыр тырттырган, ханада көзүлдүр аскан. Оларның аразында Сергей Натсыковичтиң чуруу база бар. Бо малчын-биле [illegible] [illegible] делегатыынга, республиканың мурнакчы малчыннарының хуралынга [illegible] [illegible] чорда, каш удаа ужуражып, чугаалашкан бис.

Ол малчыннаа-ла үжен чыл хоочунулап чоруур. Чыл-биле чыл деңнеш эвес. Соок, улуг харлыг кыштар, кара доңгактыг час, күс даа туруулаар. [illegible] малчынның инитиниң малын кадарып, [illegible] [illegible] баар чаш мал өлген, мылыргайдыг четпестерлиг болган деп чаңгыс-даа чугаа боор көрбээн. Бо дээрге коммунистиң, хоочун хойжунуң күрүне мурнуунга эө-харысалгазы ханы билириниң түңнели-дир. Ныскаам-биле чугаалажырга Сергей Натсыкович [illegible] [illegible] [illegible] бир [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Эрткен чылын «Нарын» совхозтуң [illegible] [illegible] [illegible] хар чартан. Ындыг болза-даа Сергей Натсыкович чүс хойдан 107 хураганны, а бир баштан [illegible] килограмм дүктү кыргаан. Хойжулар аразында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Кыштан малды хүр, меңги ажырары чүгле четчир мал чеңи эвес, а чаңгы үеде оңу аки семиртирери кол хамаарлыг. Хоочун хойжу бо чайын үш удаа олар солуп, чазаглап, чаңгаглап, күзеглээн. Ам оон кодаңында [illegible] хой бар. Оларның күш-дентилдези дыка аки. Чаңгы кыргылда болгаш чуула орнун [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Хойжунуң база бир аки чаңчылы — кыштаанда кажаа-хораазын чазагжы көшкелекте сеңгеп, кержелиниң көдергеш, олары-биле кержекин белеткеп алыры. Кажаазының [illegible] [illegible] бедүүн-даа болза, ишти, дашты арыг-силиг. Кажаа кедээ талазында он тонна ажыг сиген белеткээн. Ол дээрге малчынның келир [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] четчир [illegible] [illegible] [illegible].

— Харназы догээн, ам [illegible] [illegible]. Бурунгу ай санында 120 рубльдиң аң чор мен. Ол дээш партия, чазаамга өөрүшкүмнү [illegible] чоруур мен — деп, [illegible], [illegible] [illegible] бола берди.

— Сергей Натсыкович чүгле хойжу эвес — деп, совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири Кыргыс Белчир улуг чугаазы уламчылады. — Харын бригадада партия бөлүүнүң удуртукчузу-дур.

Шынап-ла, хоочун хойжу, коммунист Сергей Мижитке бригаданың коммунистери улуг идегелин бергеннер. Эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралга ону ам үш удаа улай партбөлүктүң удуртукчузунга соңгааннар. Бо дээрге коммунистерниң улуг идегели-дир. Бригадада шупту он коммунист бар.

Партия бөлүүнүң удуртукчузунуң демдеглээн дептерин база сонуургап көрдүвүс. Ында айда чорудар ажылдарны бирден-бирээ чокка чыскаап бижээш, харысалгалыг коммунистер болгаш партия кежигүнү эвес активистерниң ат, фамилиязын, кылыр ажылдарның [illegible] [illegible] бижээн болду.

[illegible] мурнунда — хүнзү. Бөдүүн кадарчы Сергей Натсыковичтиң [illegible] [illegible] партия, Совет чазак бедик өнле үнелээн. Хоочун хойжунуң хөрээнде Октябрь Революциязының, [illegible] [illegible] Тук ордеңнери, Ленинчи [illegible] [illegible] [illegible] чылдың тиилекчизи деп херек демдээ чайнап чоруур. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг ат [illegible] [illegible].

Сергей Натсыкович чүгле [illegible] [illegible], [illegible] коммунист эвес, а харын хөй оолдуң, кыстың адазы. Бодунуң өг-бүлезиниң авазы Норлаамаа Меровна Сетбе-биле кады он оол, кысты өстүрүп, кижизидеңнер.

Норлаамаа Меровна — Маадыр ие. Хөй чылда мал ажылынга үре-түңнелдиг ажылдааны дээш авазы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии тывыскан. Ол ышкаш Ленинчи юбилей, «Күш-ажылдың хоочуну» деп медальдарның болгаш төску беш [illegible] [illegible] [illegible] демдээниң эдилекчизи.

Сергей Натсыкович Мижит биле Норлаамаа Меровна Сетбениң оолдар, [illegible] малчын, чолаачы, [illegible] [illegible], механизатор дээш өске-даа мергежилдиң кижилери хөй.

А үш кижи Нарын ортумак школазында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турарлар.

Малчын өг-бүле ам кыштаанда хонуп кан. Малдың чаш төлүн камгалап алыр [illegible] [illegible] [illegible] ажылдарын баш бурунгаар кылып чоруп турар. Олар бо чылын төрүүр чүс хойдан ынча хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЗАВОДТУҢ ЭЛЕКТРОННУГ «МЭЭЗИ»

СОФИЯ. Кнопканы базыпкарга бүдүрүлге черинде ажылдың канчаар чоруп турарының [illegible] [illegible] информация мониторнуң экранынга тода көстүп келир. Машина тулуунуң заводунга бүдүрүлге чорудулгазының ажылчын контролюн ооң мурнунда бедик мергежилдиг болгаш хөй санныг специалистер боттандырып турган. Олар ынчаарда цехтерни эргилдир кезип, цехтер бүрүзүнүң шынарын тывап, графиктиң үзүлген таварылгазы оон чылдагааннарын тодарадып келген. Ам ол бүгүнү комплекстиг автоматтааш[illegible] Софиянда төп институттуң коллективиниң ажылдап кылганы [illegible] [illegible] системазы секунда иштинде-ле кылып шаап тар. Заводтуң эң-не бедик чедиишкиннеринде тургускан хевиир компьютерлерниң электроннуг «мээзи» ажылдың контролдаарын база учёттап алырын болдурар кылып турар.

Ук система дыка хөй чуулдарны [illegible] шиңнеп айтырыг. Ол аграр-үлетпүр комплекстерниң [illegible] ажылын агый бүдүрүлгезин эргелеп башкарарын, чиг-эттиң болгаш кеденерниң четпейн барганын дыңнадырын, бедик продукцияның хемчээлин санаарын кылып болур.

КООПЕРАСТААРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ПРИНЦИПТЕРИ-БИЛЕ

ГАВАНА. СЭТА-ның корр. Г. Петровтуң дамчыдып турары болза: Куба можу Гавананың Санта-Крус Дель-Норте муниципиязында бо хүннерде байырлал шинчи кирген: ук черниң [illegible] [illegible] листиг кол ажыл-агый бүдүрүлгелериниң [illegible] [illegible] ринче чуртка бир дугаарында [illegible] [illegible]. Муниципиянның бүгү черлери ам [illegible] ажыл-агыйларының болгаш кооперативтерниң корептаан бооп бертен.

Ол кайгамчыктыг болуушкунну таварыштыр болгаш митингиге Кубаның Компартиязының ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, үүрмек чер ажылдыгларның национал ассоциациязының даргазы Хосе Рамирес Крус [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ны чорударының эң-не сайзыраңгай хевирлеринче Кубанын [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ле шилчип турарының кедергей чугула экономиктиг база политиктиг ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Кедээ ажыл-агыйны кооперастаарының ленинчи принциптерин чеденишкиниг боттандырары — Кубада социалистиг тургузуушкунуң амы үе-чадалының эң чугула факторларының бирээзи.

МАЛЯРИЯ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

ВЬЕНТЬЯН. ЛДДР-ның кадык камгалал [illegible] [illegible] агелээшкини-биле ында чылдырга [illegible] [illegible] малярия-биле демиселдиң түңнелдерин [illegible] [illegible].

[illegible] малярияның тарап пентерзэн районнары соолгу беш чыл дургузунда дыка кызырылганын ук конференцияга [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] черлерде малярия ам-даа узуткаттынмаан.

Кадык камгалалының бүгү делегей [illegible] (КБО) телээдекчилериниң база олуруушкан ук конференцияның киржикчилери маляринны баш удур чайладырыйн база оон-биле демиселдиң эң чаа арга-методтарын сонуургап көрген. Чуртта ол аарыгның бар черлерин бүрүн-биле [illegible] [illegible] тодаргай хемчеглерин тевеилээн.

НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИНИҢ КОНКУРУЗУ

БЕРЛИН. «Берлинде кайы [illegible] кайы кафени эң эки деп санаар силер?» — деп ындыг долуп-биле «Нойес дойчланд» солунуң организастарлы [illegible] чемнениилгениниң эң эки бүдүрүзеин деп ат дээш чаңчыл болган көрүлде ГДР-ниң найысылалынга болуп эрткен.

Немчучуларның белен турары-биле алырга, эң эки болуп турар кафелерни база ресторанарны, ажылчыннар столоваяларын адаан мурнуң чагаалары солунуң редакциязы бо чылын алган. Оң ийи кезээ болуп турар кирүүлдерге «Прага» база «Мегельхаалерлэ» ресторанар, а ол [illegible] [illegible] спорт болгаш дыштанылга төвүнүң азып чем комбинады тиилекчи болуп үнген.

Хоорай [illegible] база хөй ниитиниң болазы-биле алырга, ниитиниң чемнениилгезиниң системазынга ындыг конкурстар найысылалга хандырылганың бүгү талаларын улам экий сайзырангайжыдарынга улуг үлүг дуззазы болуп турар. Чогумал [illegible] [illegible] [illegible] ниитилелдер, өскелеринден оларга деңнештирер чорук хой-хой кафелерниң, ресторанарының болгаш столоваяларның ажылын боттуу-биле кижилеринге дузалап турар.

(СЭТА).

УЛУСТАРНЫҢ ШЫҢГЫЫ СӨЗҮ

Тайбың тала[illegible] дайынга удур шимчээшкини [illegible] [illegible] [illegible] улам калбарып турар. Амгы үениң эң-не чугула айтырыынга хамаарыштыр улустар боттарының шыңгыы сөзүн чугаалап: хоозурал — узуткаашкынныг ядерлиг дайын болур бе азы болбас бе деп айтырыгны салып турар. Кижи төрелгетен бөөчесекти эндере бүдүрери-биле болгаш дайыннар-биле үргүлчү-ле аптеки олуруп болбас деп чүвени он-он миллион кижилер улам-на тодаргайы-биле билип турар апарганнар.

Эрткен неделяда Америкага, Европага, өске-даа чүштерге дайынга удур тайбың дээш [illegible] [illegible] [illegible] риниң массалыг митингилери болгаш өске-даа тыскаажылыштары болгулаан. Ноябрь 27-де Миланда «Европага тайбың херек!»; «Америк ракеталар соңнаажын!», «Ядролуг тенниишкинниң болдубас!» деп кыйгырыгларның адаа-биле тайбынның 1600 километр марш-кылажы эгелээн. Ол-ла хүн Англияның Шефиль хоорайынга Великобританияның массалыг хөй ниитиниң организациязы — ядролуг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чыл санында болур конференциязы боол эрткен. Ооң киржикчилери миллион-миллион англичаннарның өмүнээзинден Англияга чаагыныг америк ракеталарны тургузарынга удурланышкынын илереди. Тэт[illegible] [illegible] чаза ланы дайынзырак политиказынга шыңгыы [illegible] [illegible] кылганнар.

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның «МХ» деэр чаа ракета «системазын сайгара тургузарының» [illegible] шинчилгениң бүгү делегейде [illegible] [illegible] [illegible]. Ындыг ракеталарны вашингтончу арга-чагырга «тайбынның камгалакчызы» деп кыжырымак [illegible] [illegible] алган. Америк политиктер ол херекти чок чүүлдү ацаа-ла тавырыга боор кылбастар. Олар Каттышкан Штаттарның бодунда дайынга удур шимчээшкинниң калбарышкыындан болгаш боттуг совет тайбың эгелекчи саналдарны бодун америкчиларның улам-на калбаа-биле деткип турар апарганындан коргуп турарлар-дыр.

«МХ» деэр ракеталарны кылып эгелээрде-ле агрессияның чепсээ — баштайгы согуушкунуң чепсээ болдурар сорулгалыг турганын билбишаан. Янзы-бүрү чурттарда дайынга удур шимчээшкиниң миллион-миллион киржикчилери, ындыг ракеталарны сайгара тургузарынга шиитпирлиг-биле удурланып турарлар. Чүге дээрге, ядролуг дайынның өскүп үнүп болуру [illegible] дыка улгаттырып турар. Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң декабрь 1-ден 15-ке чедир чаа ядролуг ракеталарга удур хөделиишкиннериниң хүннерин эрттирерин кыйгырып олар шиитпирлиг-биле деткип турарлар. Ол — амгы үеде демиселдиң шолулче улустар үнген болгаш оларның шыңгыы [illegible] үннерин кым-даа дүй шаап шыдавас деп чүвениң тодаргай херечизи-дир. Олар боттарының чаңгылаан чок, [illegible] [illegible] биле ядролуг дайынның кыжанышкының узуткаарының херээнге, тайбынны камгалаарының херээнге боттарының улуг үлүүн киирерлер.

Г. ШИШКИН.

СЭТА.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң штаб-квартиразында ажыттынган фото-чуруктар делгелгезин «Бейрутка араатанзыг кезиишкиннер. Ливан, 1982 чылдың сентябрь 16—18» деп адаан. Ону КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпирин ёзугаар организастаан. Камгалал чок тайбың чурттакчыларны израиль эжелекчилерниң араатанзыг ёзу-биле хан-чинин тө кезип, хелбээзи-биле өлүрүп, узуткаанының соонда дескен палестиннерниң лагеринге КНО-нуң Чооннуг Чөөн чүгте агентилелиниң ажылдакчылары баштай барган кижилер-биле четкеш, ол фотографияларны тырттырган.

ЧУРУКТА: фото-делгелгени аңаа барган кижилерниң көрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Аңаа ПУР-нуң сейминиң сессиязы болган. Орта чурттуң экономиказының 1983 чылда хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарын болгаш 1983-1985 чылдарда социал экономиктиг [illegible] [illegible] [illegible] чугаалашкан.

ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Я. Ободовский аңаа илеткел кылгаш, 1980 чылдың кудуңундан эгелээш, чуртка бүдүрүлгениң кудулаашкыны боор, 1981 чылда дыка ханы хемчээлдиг апарганын демдеглээн. Дыка хөй бүдүрүлге черлеринге күштүг [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] бүгү амыдыралынга апарып кедерээп турган. 1981 чылдың декабрь 13-тен эгелээш, шериг байдалын тургускан чорук чурттуң экономиказынга хоралыг болуушкуннарны соксадырын болдурган. Экономиктиг бергелерни ажып эртериинге таарымчалыг байдалдарны тургузуп эгелээн. Ындыг байдалды тургузары белен эвес болган. Чүгле экономика талазы-биле эвес, харын база ниитилел-политиктиг амыдыралды чогумчалыг болдурар дээш моон-даа соңгаар улуг күжүтү үндүрүп турган, ажылдаары негеттинип турар.

Чалыгтан кийирген документилер телевидениеге сеймге чогуур комиссияларынга улам-на хандыр көрүнип кээп, [illegible] [illegible].

Сеймниң ээлчеглиг сессиязы декабрь 13-14-те болур.

СУГГАРЫЛГА СИСТЕМАЗЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол Арат Республиканың Гоби-Алтай аймаанда Совет Эвилелиниң [illegible] [illegible] кады тургускан суггарылга улуг системазы ажыглалда киирттинген. Ол 25 муң баш санныг малдыг делгем одар-белчиир черлерни сугбиле хандырар болгаш чер [illegible] [illegible] [illegible] ка көвүдедир арганы бээр. Ол дээрге, суг ажылының талазы-биле совет-моол кады [illegible] [illegible] [illegible] чээниң бирээзи боор турар. Ол талазы-биле шинчилел ажылдарын кылып, суггарылга тудугларын кады тудуп, кадрларны белеткеп турар. Моолдуң аңгы-аңгы районнарынга черлерни суггарарының таарымчалыг байдалдарын тодарадыры-биле шинчилел ажылдарын база кылып турар.

Санчай-оол Хертекович Хүреш-оол — Ак-Довуракта аргылаа фабриказының хоочун кижилериниң бирээзи. Ол үүрмектеп сорттаар комплекстиң складында куртазыкчы болуп ажылдап турар. Биче сеткилдиг, ажылга кызымак, талантыг кижи хүлээнген ажылын эки кылып, чүткүлдүг чорууң көргүзүп келген.

ЧУРУКТА: С. Х. Хүреш-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Автономнуг республикалар хүнү

ЧУВАШ АССР

Бо неделяда Чуваш АССР-ге турааскаатан хүннер биениң республикада эртип турар. Ынчангаш ооң дугайында кыска таныштырып бердивис.

Республика РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү — 18,3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 1 миллион 311 муң кижи. Найысылалы — Чебоксары (360 муң чурттакчылыг).

Эрткен чылын үлетпүр продукциязының саңгазарының планын 101,2 хуу күүсеткен. Үлетпүр продукциязының бүдүрүлгезиниң хемчээли ооң мурнунда чылдан 3,1 хуу улгаткан. 325 муң тонна ханны, 92 муң тонна кап хоолайларны, 12 миллион рубльдиң бедик вольтулуг электроаппаратураларын, 93 миллион рубльдиң чавыс вольтулуг электроаппаратураларын болгаш өске-даа дериг-херекселдерни бүдүрген. 118 миллион рубльдиң даараан хептерин, 2,9 миллион эжеш хол идиктерин, 31 миллион рубльдиң мебелин, 8440 тонна колбаса кылыгларын, 6 муң тонна мал саржаан болгаш өске-даа продуктуларны херектелчилерге берген.

Автономнуг республиканың бүгү тарылга шөлү 818 муң га черни ээлеп турар. 100 муң тонна тарааны, 160 муң тонна картофельди, 1200 тонна хмельди, 31 муң тонна ногааны күрүнеге саткан.

Малының бажы мындыг: мыйыстыг бода мал 506 муң, ооң иштинде инектер 219 муң, хаваннар — 516 муң, хой, өшкү — 405 муң. Колхозтар, совхозтар бир инектен чылда ортумаа-биле 2021 килограмм сүттү саап, бир хойдан 3,2 килограмм дүктү кыргып ап турар.

Соолгу чылдарда 795 километр электон шугумнун. 20 [illegible] [illegible] [illegible] ин, 568 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 6,1 муң олуруглуг ниити билиг школаларын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалдаа киирген.

Ниити билиг школаларында 271 муң өөреникчи, дээди [illegible] черлеринде 17 муң кижи, тускай ортумак [illegible] черлеринде 26 муң ажыг кижи өөренип турар.

Республикада 729 библиотека, 1086 клуб албан черлери, 1220 кинотургузугларын, 5 театр, 3 музей ажылдап турар.

[illegible] [illegible] камгалалынга чээ муң эмчи, он бир муң ортумак эмчилик ажылдакчылары херек тургулан.

ЭГЕЛЕРНИҢ ЭГЕЗИ

Амгы үениң делегейи — оон кодурлуушкунунуң херечизи. Бо хүнгү социалистиг кады ажылдажылга амгы үеде бодунун деңнелгелиг характерлиг чүгле идеялары-биле эвес, а харын-даа кижи төрелгетенниң бүгү талалыг улуг сорулгаларын шиитпирлээринге, төөгүнүң чорудулгазын тодарадарынга идепкейлиг киржир боттуг аргаларлыг кайгамчык улуг күш болуп турар. Социалистиг кады ажылдажылга — бүрүн болгаш деңнелгелиг [illegible] [illegible] [illegible] рының база эчис сорулгаларының, [illegible] [illegible] [illegible] ологиязының чаңгыс аай ниитилелжээ-биле, бүгү талалыг кады ажылдажылгазы-биле сырый каттышкан күрүнелерниң [illegible] [illegible] [illegible] ның чаа хевири-дир.

Социализм амгы үеде ындыг байдалдыг болуп турар. Оон тиилелгелиг Улуг Октябрьның түңнелинде алды он чылдар мурнунда орус пролетариат күш-ажылчы тараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан революсту чылдарның [illegible] [illegible].

1922 чылдың декабрь 30-те төөгүлүг каттышкыышкын болуушкуну боттанган. Ол дээрге, ажылчыннарның болгаш [illegible] [illegible] [illegible] баштайгы социалистиг хөй национал күрүнезин эки тура эгезинге тургусканы-даа Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] биче улустар орус ажылчын аңгыны база орус улусту долгандыр [illegible] [illegible] каттышкан. Ынчаарда-ла [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болгаш ССРЭ-ниң тургустунганы сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң эгезин болган.

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң эң улуг ажылдыышкыннарының бирээзи болза, пролетаржы интернационализмниң, делегей пролетариадының кады ажылдажылгазының принциптериниң ажыттааны. [illegible] тариаттың төөгүлүг эчис сорулгаларын [illegible] [illegible] га делегейниң ажылчын аңгызын шиитпирлиг кол күш болгаш боттуг база кылдыр [illegible] [illegible] [illegible] болдаан мен. В. И. Ленинниң кайгамчык улуг ачы хавыяазы болза, интернационал болгаш национал айтырыгның [illegible] [illegible] [illegible] талазы-биле ажылдап кылганы база амыдыралга боттанганы болур. Өске улустарны моолчуп турар улус бодунуң хостуг болуп шыдавас деп, В. И. Ленин айыткан. Хөй националдыг Совет күрүнениң ол тургускан болгаш [illegible] [illegible] национализмниң база [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кижилерни шыңгыы бүгү шаажылдаан. Хааннык Россияның чагырга[illegible] [illegible] улустарын [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] чогум-на ол ханы улусчу, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң дүржүлгазы делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг. Он-он национальдарны болгаш биче улустарны эки тура-биле каттыштырган хөй националдыг Совет күрүне Россияның национал кыдыг черлеринде хостуг [illegible] [illegible] [illegible] ажып эрткен. ССРЭ-де төөгүлүг [illegible] [illegible] [illegible] ниитилелшкээ — совет улус тургустунган.

Совет Эвилелиниң улустарының чаңгыс эвилел индустриализациязының, коллективизациязының болгаш культура революциязының чылдарында [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

База дагын таварышкан шыңгыы шылгалда — гитлер Германияга удур дайын болган. Ол, мыйыт ол тулчуушкунда ССРЭ-ниң аңы-дүпнүг улустарын улам сырый каттыштырган. Массалыг маадырлыг [illegible] [illegible] болгаш тиилелгеге санап чок чугула ССРЭ-ни эвес, а харын-даа бүгү делегейниң улустарын фашистиг кулданыышкындан, узуткаашкындан [illegible] [illegible] алган. Совет кижилер [illegible] [illegible] болгаш сырый каттышкан чоруу, социалистиг Төрээн чуртунга шыдааш, шыдыгаар чок маадырлыг шылыы Л. И. Брежневтиң [illegible] [illegible] көргүскен. Социалистиг Адачурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселжип, дайынның хүл-ынбазындан Совет чуртуң катап тургускан, күр черлерин [illegible] [illegible] [illegible] эрес-маадырлыг чоруу өлүм чок болгаш төөгүге мөңгези-биле артар.

Октябрьның үезинден, 1917 чылдың октябрь 26-да хүлээп алдынган Тайбың дугайында Ленинчи декреттен эгелээш социализм, эгезинде чүгле Совет күрүнениң, а оон соолунда социалистиг бүгү кады [illegible] [illegible] [illegible] тайбың дээш демиселдиң чайгылыш чокка шиитпирлиг чорулуп турар. Коминтернниң VII конгрессиниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шыныга-ла делегейниң коммунистериниң чөптүү-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ниң тайбың [illegible] [illegible] [illegible] Совет күрүнениң камгалаажынче угланган эвес, харын-даа бүгү чурттарның [illegible] [illegible] [illegible] бүгү [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Бөдүрүп [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ның ээзи кыл чурттарынга социалистиг болгаш улусчу-демократтыг революцияларны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] деп үнген болгаш делегей системазы [illegible] [illegible]. Ол революцияларның тиилелгезинге делегейге таарымчалыг байдалдар герман фашизмни болгаш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] амында тыптып келген, бо талазы-биле [illegible] [illegible] [illegible] роль-ду Совет Эвилели ойнаан.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шимчээшкиниң салдары-биле империализмниң колониалдыг системазы бүзүрүп душкен. Чүс ажыг чаа күрүнелер тургустунган, каш-даа каттышпаан чурттарның империализмге удур шимчээшкинниң тывылган болгаш [illegible] [illegible] [illegible].

Социализмниң географиязының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тар [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кылгыг күрүнелер тургустунган.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Кыпының быжыккаңы делегей экономиказының болгаш [illegible] [illegible] [illegible] ге улуг салдарны чедирип турар. Делегей социализмниң [illegible] [illegible] [illegible] чаа ниитилел-экономиктиг тургузуглуг чурттарның үлегер-чижээниң оң турар күжү [illegible] [illegible] [illegible] ганың оон ыңайгы хөгжүлдезинге, ниитилел амыдыралын бүгү чурттарда калбак улуг массаларның эрге-ажыктарынга дүүштүр үнделезиниге-биле аде тургузарынга ыдып бериш турар.

Бистиң социалистиг өг-бүлениң орук чиик болган [illegible] [illegible] [illegible] болбас. Моон [illegible] [illegible] [illegible] орук-биле бурунгаар бар чоруур болганчыгда, бисте бергелер-даа бар, частырыглар-даа турган. Ынчалза-даа бис [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Георгий Димитровтуң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Дайынны болдурбас дээш социалистиг чурттарның болгаш тайбынга ынак бүгү күштерниң бир демниг демиселиниң эргежок чугулазының дугайында Георгий Димитровтуң чагыын сагтып чоруур бис. Бистиң партиявыс болгаш чонувус тайбың херээнге бодунуң бүгү күжүн берип турар.

Күрүнелерниң болгаш улустарның аразынга харылзааларны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ын тургускан, ол дээрге, бүгү [illegible] [illegible] [illegible] үезиниң үлегер-чижээ-дир. Келир үениң ол ниитилелиниң эгезин алды он чылдар бурунгаар улустарның күш-ажылчы [illegible] [illegible] хөй националдыг Совет күрүне болган дээрзин маргылдаа чок. Октябрьның үлгери [illegible] тайбың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] социализмны оруу-биле бурунгаар бар чоруур деп [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Совет күрүнезиниң үлегери-биле боттан турар.

Пеле ДРАГОЙЧЕВА.
Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, Болгар-Совет найыралының Бүгү-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Янзы-бүрү медээлер

НАЙЫРАЛГА ТУРАСКААТКАН

Улустарның найыралының ССРЭ-ниң 60 чылынга турааскаткан кежээзи Ак-Довурактың культура ордузунга эрткен. Кежээни топ бүдүрүлге лабораториязының ажылдакчылары белеткээн. Ону лаборатория начальниги Л. А. Хоменко ажыткан. Оларның комсомолчу - аныяктар коллективинде тыва, орус, хакас, башкир дээш өске-даа националдарның төлээлекчилери бир демниг ажылдап турар.

Коллективтиң алды ээлчээ үе кежээге кайы-бир республиканың национал хевин кедип, кыска төөгүзүн чугаалап, аъш-чемин делгеп салган. Ыры, шулук чаңгыланып, национал танцылар, казыргыланган. Хеп талазы-биле Азербайджан ССР-ни көргүскен хүндүскү ээлчег бирги черни алган. Столга аъш-чемни тааржымчалыг кылдыр делгеп салырынга бирги ээлчег тиилекчи болган. Столда манчы, соктаан далган, хайындырган эът, куйга, тыва шайны делгеп салган. Азербайджан, украин, таджик база орус кухняның аъш-чеми онзагай болган.

Шылгараан ээлчеглерге мактал бижиктерни, белектерни тывыскан.

А. РОМАНЮК.

«ХҮЛҮМЗҮРҮГНҮҢ» ОРУКТАРЫ

«Чаа орук» совхозтуң сүт-бараан фермазынче комплекстиг үнүүшкүнну «Хүлүмзүрүг» агитбригада кылган. Аңаа барганнар ферманың ажыл-херектери-биле таныжып, күш-ажылчы дузаны база көргүскеннер. Бо ферма коллективи районда мурнакчы коллективтерниң бирээзи.

Ферманың ажылдакчылары бот-тывынгыр артистерниң көргүзүглерин сонуургал-биле хүлээп алган. Ырлар, танцылар, шоодуг чугаа хөй болган. Ферманың ажылдакчыларынга СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң дугайында материалдарны база таныштырган.

Шак ындыг комплекстиг үнүүшкүннерни «Хүлүмзүрүг» районнуң өске фермаларынга база кылган. Ам малчыннарның байырлыг хуралдарынга көргүзер концертти белеткеп алган.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.
Эрзин район.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Профоблчөвүлелдиң уругларының «Радость» ансамбли ССРЭ-ниң 60 чылынга турааскаткан концерт программазын белеткеп турар.

Программада бистиң чурттуң аңгы-аңгы республикаларының улустарының янзы-бүрү ырлары кирип турар. Оларның аразында «Күш-ажылчы найырал-биле», «Аъдым» дээш өске-даа ырларны, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының танцыларын база көргүзерин [illegible].

Р. ДОЛЗАТМАА.

МУРНААН

Григорий Базыр-оол — «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырында мурнакчы чолаачы. Ол бо хүннерде ында Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчын коданнарынче суг сөөртүп турар.

Юбилейлиг чылда ажык чолаачы [illegible] ажылдап турар. Салбырның чолаачыларының аразында калбарган чарышка Г. Базыр-оол тиилекчи болуп үнген. Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар путёвка-биле шаңнаткан, аңаа чедип келген.

Ч. МОНГУШ-ООЛ.
Өвүр район.

ХААК ОРУУ АЖЫТТЫНГАН

Эрткен воскресеньеде чараш чурумалдыг «Тайга» ст[illegible] кышкы спорт [illegible] [illegible] ту[illegible] [illegible] хаак маргылдаазы болуп эрткен. Маргылдааны Кызыл хоорайкомунуң спорт комитединиң даргазы М. Д. Бичеоол байырлыг байдалга ажыткаш, хоорайком даргазы Ш. Д. Куударга сөс берген.

— Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чонунуң кадыы дээш канчаар-даа алжок улуг кичээнгейни салып турар. Бо эртип турар спортчу маргылдаа ССР Эвилелиниң 60 чыл болур алдарлыг юбилейинге турааскаткан, маңаа бүгү спортчулар болгаш [illegible] төлээлекчилери хөй-биле кирип турары өөрүнчүг-дүр — деп, Ш. Д. Куулар чугаалааш, маргылдааның киржикчилеринге спортчу [illegible] күзээн.

Кышкы сезонга турааскаткан маргылдааның тугун эрткен чылгы чемпион болган командаларның капитаннары көдүргеннер.

Эр улус үш кижи киржикчилиг 5 километрге, херээженнер үш кижи киржикчилиг 3 километрниң эстафеталарынга [illegible].

Бирги бөлүкке ертумак болгаш дээди өөредилге черлериниң спортчулары, ийиги бөлүкке күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери киришкеннер.

Бирги бөлүктен 3х3 километр хемчээлдиг эстафетаны эң кыска үеде эрткен, № 4 профтехучилищениң уруглар командазы өөредилге черлериниң аразынга бирги черни ээлээн. Училищениң тренери, бирги разрядтыг Екатерина Чурукто үш километр хемчээлин 17 минута 50 секунда иштинде эрткеш, эң дээре үени көргүскен. Ийиги черле педучилищениң, үшкүзүнде педагогика институдунуң командалары ээлээннер.

Ийиги бөлүкке Тываның геология экспедициязының [illegible] чедип алгаш, бирги черни ээлээннер. Электри четкилериниң болгаш үлетпүр бараан[illegible] коллективтери ийиги-үшкү черлерни үлежикеннер.

Эр улустуң 3х5 км хемчээлдиг эстафетазының бирги бөлүүнге эң шыырак спортчулар киришкеннер. Аңаа эрткен чылдагы чемпион № 4 ХПТУ-нуң, № 1 профтехучилищениң, педагогика институдунуң, Кызыл гарнизонунуң болгаш оон-даа өске коллективтерниң аразынга маргылдаа чиңге болган.

Маңаа бирги черни Кызыл гарнизонунуң даянчылары [illegible]. Старт соонда үр-даа болбаанда финишке команданың киржикчилери В. Сорокин, В. Бронников [illegible] бир дугаарында барык деп чыгы келгеннер.

Бо бөлүкке бирги черни шериг кежээниң командазы, ийиги-үшкүзүн № 1 болгаш № 4 профтехучилищелерниң командалары ээлээннер.

Ийиги бөлүкке база-ла геология экспедициязы — бирги, электри четкилериниң болгаш үлетпүр бараан садыының коллективтери ийиги, үшкү черлерни ээлээннер.

Ынчангаш, ниити команда талазы-биле бирги бөлүктен № 4 болгаш № 1 профтехучилищелер бирги-ийиги, педагогика институду үшкү черлерни ээлээннер.

Ийиги бөлүкке геология экспедициязының, электри четкилериниң, үлетпүр бараан садыының коллективтери тус-тузунда шаңналдыг черлерни ээлээннер. Тиилекчи командаларга хоорайның спорт комитединиң кубоктарын болгаш өртектиг белектерни оон даргазы М. Д. Биче-оол тывыскан.

Ук маргылдаа бедик организастыг болгаш массалыг болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 40 ажыл коллективтерден 300 хире спортчу киришкен. Республика типографиязының, Хөмүр-даш разрезиниң, электри четкилериниң командалары маңаа эң идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

№ 15 школаның күш-культура башкызы В. В. Чурукто бодунуң 8, 10 класстың оолдары-биле 3х5 км эстафетага маңнашкаш, чамдык өөредилге черлеринден болгаш бүдүрүлге коллективтеринден дээре көргүзүглүг болганы солун.

«Тыва тудуг» трестиң, тудуг колекторунуң, комбинаттың, аэропорттуң, республика эмнелгезиниң улуг коллективтериниң маргылдаага кирипээни хомудалдыг.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: эстафета үезинде; Кызыл гарнизонунуң спортчулары (солагай талада) В. Сорокин, В. Бронников.

Авторнуң фотолары.

КАИ экраны

КЫШКЫ ОРУККА

Кыштың баштайгы айы декабрь үнген. Кыш бодунуң долу эргелинче кирген. Ол үеде орукка автомобильдерни башкарары элээн нарыыдаар: орук тайгыр, кестүрү, ылаңгыя туманныгда азы хар чаап турда бакыраар дээш оон-даа өске.

Тайгыр орукка чораан автомобильдиң туружу быжыг эвес, ону дүргени доктаалыры берге. Ээр оруктарга баш удур чоорту тормозтаар апаар. Бо бүгүнү барымдаалааш, оруктар, кудумчулар белдиринге, чадаг улус эртер черлерге болгаш ниитиниң автотранспортунуң доктаар черинге эң-не оваарымчалыг болуру чолаачыларга чугула.

Кышкы орукка чолаачы кежи орук кырының байдалын, кыдыгларынче болгаш мурнунче кайы хире кестүрүп барымдаалааш, автомобильдиң чоруун тааржыштырар [illegible].

Тайгыр болгаш чүвениң кестүрү багай оруктарга шимчээшкинниң [illegible] дүргедеп чорук күзенчиг эвес таварылгаларга чедирери чугаажок. «Тыва совхоз тудуг [illegible]» автобаазазының чолаачызы Ю. Полунин № 4 ХПТУ-нуң девискээринге КРАЗ-255 маркалыг автомобили-биле дүрген чораш, турган автомашинаны үстүрүп, ону үрегдээн. Чалааналдан В. Корчма тайгыр орукка удур келген автомашинаның талазынче киргеш, чиик машинаны үрей үстүрген. Тайгыр болгаш туманныгда мурнунда чораан машинаны четкеш, эртери хоруглуг. Ол чурумну сагывас чорук аар-берге байдалдарга чедирер. Шуурмак суурдан чолаачы В. Сандык чоруп оргаш, мурнунда автомашинаның шын эвес ооп арткенинин түңнелинде озал-ондак болган. Пассажирлер аар кемдээп, чолаачы ол-ла черинге амы-тынындан чарылган.

[illegible] түңнели-биле алыр болза, кежээки болгаш дүнеки үеде шимчээшкин [illegible] дaa болза, когараан кижилерниң саны эвээжевейн турар.

Ындыг үелерде чолаачы кижи [illegible]?

Бир-ле дугаарында, автотранспорттуң габарит чырыктарын кыпсыр, шимчевес турар үеде артыкы болгаш мурнуку габариттер ыяап-ла чырыыр ужурлуг. Бир эвес габарит демдектери чырывас таварылгада оон артынга кызыл медээ демдээн тургузар азы орук кыдыынче үндүрер.

Туманныг, тайгыр, хар чаап турар үелерде автотранспортту орукка хенертен кандыг-бир айыыл тура берзе ону дораан доктаадыптар аргалыг кылдыр башкарары чугула. Ол дугайын ылаңгыя дүрүмүзу [illegible] билип алыры эргежок.

[illegible] башкарган чолаачылар ковчуг айыылдыг. Ындыг чолаачы орукка чүве эскербес, оон бодунуң шимчээшкиннери оожум болур болгаш оваарымча чок болур.

В. КЛЯВИНА,
КАИ-ның инспектору.

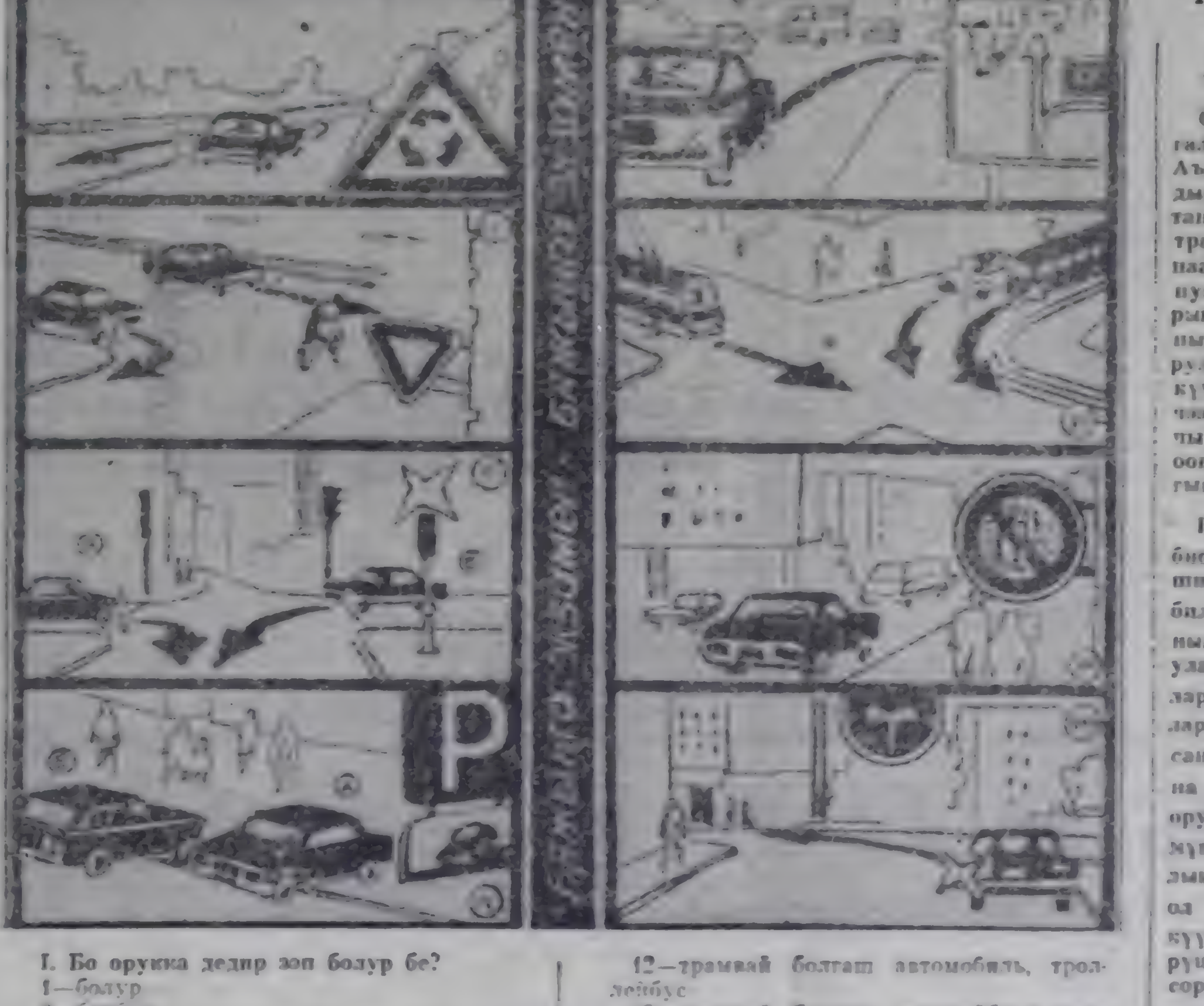

I. Бо орукка дедир ээп болур бе?
1—болур
2—болбас

II. Автомашинаны кол орук-биле эрттирер дээш мотоциклдиг кижи шын эргээн бе?
3—[illegible]
4—[illegible]

III. Чолаачыларның кайызы [illegible] мурнай эрттирерил?
5—чолаачы А
6—чолаачы Б

IV. Машина турар черге чолаачыларның иштинден машиназын кым шын тургускан?
7—айыылзы шын тургускан
8—чүгле чолаачы Б

V. Сөгүн-биле айыткан угланыышкынга ол чолаачының эң-не дүргеп чоруур хемчээли кандыг?
9—60 км-ге
10—70 км-ге
11—90 км-ге

VI. Бо орук белдиринге ол транспорт хевирлери канчаар дараалаштыр чорупуза?
12—трамвай болгаш автомобиль, троллейбус
13—трамвай болгаш троллейбус, автомобиль

VII. Оруктуң бо талазынга машина безин [illegible] хөй турарыл?
14—[illegible]
15—[illegible]
16—[illegible]

VIII. Сөгүн-биле айыткан оруктан бо чолаачының бар чорууру дүрүмге таарышкыр бе?
17—таарышкыр
18—таарышпас

IX. Автомобильдиң мурнуку чырыктарынга кандыг өңнүг чырыкты улуг шадрере (фараларга) чешипээрил?
19—чүгле ак
20—ак болгаш сарыг

X. Адазы оглун мотоцикл башкарарынга [illegible] хуузунда [illegible] шын болур ужурлуг?
21—[illegible]
22—[illegible]
23—[illegible]
24—[illegible]

КИЖИ БОЛГАШ АВТОМОБИЛЬ

Он бирги беш чылдың даалгаларын, ылаңгыя ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга автомобиль транспорту улуг рольду ойнаар. Автомобиль транспортунуң болгаш оон кол башкарыкчыларының — чолаачыларның мурнунга салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир төлээде, орук шимчээшкинниң дүрүмүн чолаачы бүрүзүнүң эки билири, оон бүгү негелделерин шыгыы сагыыры эргежок чугула.

Бүгү чуртта, оон иштинде бистиң республикада автомашиналарның саны ковудааны-биле холбаштыр чолаачыларның саны база чыл бүрүде улам өзүп турар. Хамаатыларның хуузунда автомашиналарның, мотоциклдерниң саны база чыл бүрүде уламна ковудеп турар. Ынчангаш орук шимчээшкининиң дүрүмүнүң негелделерин массалыг-биле пропагандалаары, ол негелделерин чиге-биле күүседирин чедип алыры — күрүне ужур-дузалыг чугула сорулга-дыр.

Тыва АССР-ниң экономиказының хөгжүдеринге автомобиль транспорту чугула рольду ойнап турар болгаш моон соңгаар-даа ойнаар. Ынчангаш орук шимчээшкининиң дүрүмүнүң негелделерин тайылбырлаарынче, ол негелделерни чолаачы бүрүзүнүң шыңгыы сагыырын чедип алырынче онза кичээнгейни угландырып турар. Орук шимчээшкининиң дүрүмүн пропагандалаар сорулга-биле «Шып» солунга «Өг-бүлеге ыдылгада» деп темалыг айтырыгларны чуруктары-биле кады парлап эгелээн. Ол айтырыгларга шын харыыларны бээринге идепкейлиг киржирин бүгү чолаачылардан, хуузунда транспорттуг хамаатылардан редакция дилеп тур.

ХЫНАМЧАЛЫГ

Күрүнениң материалдыг эт-хөреңгизин камгалап кадагалаары чугула айтырыг. Албан организация, бүдүрүлге черлеринге өрт айыылын, оорланыр чорукtарны болдурбас талазы-биле ында дүнеки таңныылдарның харыысалгазы база улуг. Албан организация, бүдүрүлге черлериниң машина-техниказы [illegible] шупту гаражка турар болгай. Ынчангаш гаражка өрт айыылы онзагай.

Объектиниң хүлээп алган [illegible] контролёр өртке удур херекселдерни четчелеп, хынап көөр ужурлуг. Гараж эжиин хаап, шоочалаар бетинде, оон иштинде байдалды ыяк хынап көөр болгаш кывар-чаар материалдар тогуулген черлерни демдеглеп алгаш, ол дугайын гаражтың харыысалгалыг ажылдакчыларынга дыңнадыр. Бир эвес албан организация черлеринге, бүдүрүлгелерге хамааржыр гаражтарда элезин төктүнмээн, телефон ажылдавас болза, хоорайкомунуң иштики херектер килдизиниң чанында өртке удур килдизинге дыңнадыр.

Кызыл хоорайкомунуң иштики херектер килдизиниң таңныыл албанында хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип турар контролёрлар, таңныылдар эвээш эвес. Оларга Е. Кудрявцева, Л. Намчалмаа, Т. Губарева, Е. Неволина, А. Түлүш болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Үстүнде ады киргеннер ажылынга бедик харыысалгалыглар, боларга-даа, өске-даа кижилерге өттүнүп өөренмелдиг.

С. САНДЮ.

Кино болгаш көрүкчү

АРТЫК СЕТКИЛ АРА ДҮЖЕР

[illegible] орук дугайында тыва улус шагдан ооң мерген, тывынгыр үлегер чугааларлыг. «Алуг ырын ээзи өлүрер», «Артык сеткил ара дүжер», «Өөрнүң оруу дүшкү» болгаш оон-даа өске. Чазый-чилбии кижилерни сойгалаан, шооткан чечен-мерген чугаалар кайы-даа улуста элбек, ол чүнү херечилеп турарыл дээрге, чөптүг шынчы, ак сеткилдиг чоруктуң ынак улус эргиниң бо бужар артыышкынынга алыспылан таарзынмайн чораанын илеп.

Республиканың киноэкраннарында чедиишкинниг үнүп турар чидиг, дүшкүүрлүг, сюжеттиг «Немелде исс» деп кинода матушынар кижи [illegible] [illegible] дугайын чугаалап турар. Бо солун сюжеттиг кинону «Азербайджанфильм» киностудиязы үндүрген. Чаа кинонуң кол утка-шынарынга чүү кол өзек болганыл? Аныяк эмчи Назим бодунуң арын-нүүрүн камгалап шыдаар болганыл? Бо билдинмес айтырыглар совет көрүкчүнүң чүрээнге ыяап-ла тургустунуп кээр. Бир-ле дугаарында Назим шолук сеткилдиг, чиик амыдырал ынак. Бодун тегдунар, күрүнеден хөйнү алгаш, оон орнунга бодундан эвээшти бээр күзелдиг. Ол түскай артемия чедип-даа алза, алдагагызы байдырында, ындыгларны чон: «Хырны тотса-даа карак тотпас» деп шоодар.

Амыдыралга дуржулга чок, дадыкпаан хып дээн чалыы кыс Наргизни дуурайлап алгаш, ону бодунуң кара аайынга кирип алыр бодаан. Ол сезик чок сеткилдиг уруг өске бөлүк оорларның бүлүт аргазы-биле үнген алган үнелиг эртине-даштарын билбейн өске бир оорга дамчыдып бээр таалыш чорутпар. Ол солчаны хөлга кирип алыр сорулга-биле дүштүү Наргизтиң амы-тынынга Назим чедип каар. Назим дээрге каяар өлүрүкчү дүр дээрзин дуржулгалыг истекчи илтин эндевейн турарын көрүкчү эскерер. Үргеткен аар херээн Назим чеже-даа херлеп бутаза, сеткилдиг совет чекистер ону амдажытпастар. Кээргел чок өлүрүкчү чөптүг ададан чайлаваан...

С. САНДЮ,
көрүкчү.

ТВ

ДЕКАБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Горнистер, харыыланар!». 9.40 — «Куда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10 — Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Миллионнарның ленинчи университеди. ЭДЧ чурттарының ажылагый талазы-биле кады ажылдажылгазы болгаш найыралы. 17.45 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 18.15 — УЕФА-ның кубогу дээш Испания биле ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 20.00 — Кышкы этюдтар. 20.10 — «Улуг улустуң шыны». «Бистиң ниити херээвис» деп документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Таджик телевидениениң оркестриниң концерти. 22.45—23.00 — «Бөгүн делегейде» деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 3-кү дамчыдылга. 13.05 — «Шылыраа школазы». Ак терге. 13.35 — «М. Е. Салтыков-Щедринниң театры». 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 15.05 — ПТУ-да чүү чүвеге өөредип турарыл?. «Кайтыктыр адыыш кыны». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер. 18.50 — Мультфильмнер. 19.00 — «Азия товуу» деп дамчыдылга. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Тыва улустуң талантылары».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Ону кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — Уран-чечен телефильм. «Далай феязы».

ДЕКАБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оор». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 15.10 — Чапсар. 15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Киргизияның даг курорттары». Документалдыг фильм. 15.50 — «Москва чоогунда суурнуң дүнези». 16.20 — Маргыжар клуб. 17.30 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». 17.45 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. «Чаңгыс эштиг өг-бүледе». Белорус ССР. Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Аксеновтуң чугаазы. Документалдыг фильм. Уран чүүлдер мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус музей». 21.55 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 23.10 — [illegible] концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — Прометейниң салгакчылары. (Социалист-утопистер). 13.35 — А. С. Пушкин. «Дубровский». 5-ки класс. 14.05 — ПТУ суртуулдарынга. Ниити биология. 14.35 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». 1 фильм: «Агаарга дайын». 15.25 — «Адаазының эргиннери». Документалдыг телефильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «ССРЭ-ниң тургустунганы — В. И. Ленинниң идеяларының, национал политиканың ленинчи принциптериниң амыдыралда боттанышкыны». 18.55 — «Азия товуу» деп дамчыдылга. 19.30 — «Найыралдың оруктары-биле».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу. ЦСКА — «Реал». (Мадрид). 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Декабрь эзеннинде ийи хүн». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеш агаар, бичии хар чаар. Барыын чүкте угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 30—35 градус, чамдык черлерге 20—25 градус соок. Хүндүс 19—24 градус соок.

Кызылга дүне быскан хар чаар, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 30—32, хүндүс —20—22 градус соок.

(Солунуң [illegible] номери декабрь 11-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мартин болгаш илбичи кижи» 9.30, 12.30, «Отту оттур» 11.10, 15.40, «Ырылар ритмнери» (2 серийлыг) 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Людмила» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үлүг планетаның чажыды» 9.30, «Отту оттур» 10.30, 12.10, 13.50, 15.30, «Л-3 деп оюн» 17.10, 18.50, «Ырылар ритмнери» (2 серийлыг) 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторунуң 2-24-63, редакторунуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-45, секретариаттың [illegible], партийлыг амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, агаар килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чыгыр № [illegible]

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01249

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 283 (12073) | 1982 чылдың декабрь 11, суббота | 1925 чылдан үндүнүп турар | Өртээ 3 кап.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчилеринге ТУРАСКААЛ ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш найысылалдың ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдаан. Хоорай үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле хүлээлгезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн он бир айларда ажыр күүсеткен. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектер заводу, хөй-хөй бригадалар, бүдүрүлге мурнакчылары 1982 чылдың планын күүсеткен, беш чылдың үшкү чылының үлүүнге кииришкир ажылдап турар болгаш өске-даа күш-ажылчы чедиишкиннерни кызылчылар юбилейлиг чылда чедип алган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка Кызыл хоорай тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлаэлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Найысылалга шаңналды тыпсырынга тураскааткан партия-ажыл-агый активиниң хуралы дүүн СЭКП хоорkomунуң хуралдаар залынга болган.

СЭКП обкомунуң нийтии секретары П. И. Кравченко хуралга чүве чугаалааш, хоорайжылар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдааның түңнелинде социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткенин демдеглээн. Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче, бүдүрүлге, ажылчын бүрүзү камналга чурумун күштелдиреринче, күш-ажылдың сагылга-чурумуң быжыглаарынче, организастыг болурунче, социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче кол кичээнгейни ол угландырган. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш найысылалдың ажыл-ишчилерин шалыпчы ажылдаарынче ол кыйгырган. П. И. Кравченко хоорайның төлээлеринге тураскаалдыг Кызыл тукту байырлыг байдалга тывыскаш, моон соңгаар чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни күзээн.

Даараныга фабриказының беш дугаар бригадазының бригадири Т. К. Хертекке сөс берген, ооң чугаалааны болган:

КЫЗЫЛ ХООРАЙГА

— Бистиң хоорайга шаңналды тывысканынга чоргаарланыр бис. Бис база ССРЭ-ниң тургустунганынга алдар болдурган чарышка киржип, боттарывыстың күш-ажылчы үлүүвүстү киирдивис. Алдан бир даараныкчы чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Юбилейге тураскааткан күш-ажылчы маргылдааның түңнелинде бистиң ажылывыстың шынары элээн экижээн. Шынар демдектиг 602 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрдүвүс. Бистиң коллективтиң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Столоваялыг, парикмахерскаялыг, эмнелге пунктулуг, кызыл-булуңнуг амыдырал-хандырылга корпузун алдывыс. Партияның кижи дугайында сагыш салыышкыны бисти сорук кирип турар. Бистиң бригада социалистиг чарышка 6 катап бирги, 4 катап ийиги черни ээлээн. Он ийи даараныкчы чыл планын күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш бүгү-ле күжүвүстү үндүрүп ажылдаар бис.

Кызылдың аъш-чем садыында партия организациязының секретары Н. М. Гуркина саналынга коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннерин чугаалаан.

Кызылдың күш-ажылчы коллективтери бедик шаңналга харыы кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседириниң СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары Б. П. Свинцов бүзүреткен.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ БАРААННАРЫНЫҢ САДЫЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ

Кызылдың аъш-чем садыының ажылдакчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга уткуштур республиканың садыг организацияларының ортузунда калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, күш-ажылчы бөскү түңнелдерни чедип ап, чарышка тиилээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлаэлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле база шаңнаткан.

Коллективке кызыл тукту тыпсырының байырлыг хуралын садыгда партия эге организациязының секретары Н. М. Гуркина ажыткаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарга сөс берген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге байыр чедирип, тураскаалдыг Кызыл тукту тыпсып тура, Ч.-Д. Б. Ондар чурттуң юбилейинге уткуштур калбарган республика чарыжының түңнелдериниң дугайын чугаалаан. Республиканың ажыл-ишчилериниң СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин боттандырбышаан, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткууру-биле социалистиг чарышты калбартып, социалистиг хүлээлгелер, планныг онаалдалар күүселдезинге тодаргай көргүзүглерни чедип алганын ол демдеглээн.

Кызыл туктуг коллективтиң он бирги беш чылдың ийиги [illegible] доктаавышаан, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа хүлээп алдынган чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга аъш-чем садыының коллективиниң киирер үлүү биче эвес дээрзин онзалап айыткаш, ону чогумчалыг шиитпирлер талазы-биле садыгның мурнунда салдынган сорулгаларга ол делгереңгей доктааган.

Кызылдың аъш-чем садыы хоорайның чурттакчыларының аъш-чем продуктуларынга, ногаа, картофельге херeглелин хандырар айтырыгны негелдеге дүүштүр тургузарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Садыгның магазиннери эрткен күзүн ногаа делгелгелерин, базаарларны хойну организастаан. Садыг баазалары-биле, бараан ап турары бүдүрүлге черлери-биле ажыл-херекчи харылзаа, садып алыкчыларның негелде-херeглелин өөренип көөрү экижээн. Ол бүгү социалистиг хүлээлгелерни, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 104,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 104,8 хуу боттандырарынга улуг идиглиг болган.

Ч.-Д. Б. Ондар коллективтиң эки ажылын демдеглевишаан, совет садыгның чурумун хажыдар чоруктар-биле демиселди чидириглер болдурбазынче, чоннуң негелде-херeглелин долу хандырарынче чыылганнарның кичээнгейин угландырган.

Хуралга СЭКП Кызыл хоорkomунуң секретары Г. Ш. Монгуш сөс алгаш, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш хоорайның садыг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарышка Кызылдың аъш-чем садыының тиилекчи болганын дыңнадып, СЭКП хоорkomунуң, хоорkүүскомунуң, ВЛКСМ хоорай комитединиң шилчиир Кызыл тугун база коллективке тывыскан.

Кызылдың аъш-чем садыының директору М. Р. Еремпова, № 9 магазинниң садыгжызы О. Баазаң, комсомолчу-аныяктарның № 3 магазинниң директору О. Шарыпова, № 13 магазинниң улуг кассири И. Екимова олар бедик шаңнал коллективти улам сорук киирип турарын, садыг ажылдакчыларының мурнунда партия, чазактың салып турар улуг сорулгаларын улам кужениишкинниг боттандырарынга ажыг кижилиг коллективтиң мурнундан бүзүредип, 1982 чылдың планныг онаалдазын декабрь 22-де күүседирин хүлээнгеннер.

«ТЫВА СЕПТЕЛГЕ ТУДУГ» ТРЕСТИҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка республиканың тудуг организацияларындан «Тыва септелге тудуг» трестиң коллективи тиилекчи болган.

Трест он бирги беш чылдың эрткен ийи чылдарының планын 109,8 хуу күүседип, пландан ажыр 1 миллион 600 муң рубльдиң тудуг-септелге ажылдарын кылган. А 1982 чылда коллективтиң үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 114,5 хуу, ону сайгарарын — 103,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 106,8 хуу күүсеткен болгаш беш чылдың ийи чылының планын бо чылдың ноябрь 23-ке чедир күүседипкен.

Бедик шаңналды тыпсырынга тураскааткан хурал түүн «Тыва септелге тудуг» трестиң [illegible] эрткен. СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлаэлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугун ол септелге-тудуг трестиң ажыл-ишчилериниң [illegible] СЭКП обкомунуң секретары А. П. Ванжа байырлыг байдалга тывыскан.

Кодээ черлерге септелге-тудуг ажылдарын [illegible] күш-ажылчы чедиишкиннерин [illegible] демдеглээн. Кызылда хеп чуур чер, Эрзинде эмнелге корпузу, суг дамчыдылгазы, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксыда райкүүском бажыңы болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни бо чылын ажылдалга киирген. Коллективтиң чеди бүдүрүлгелери шупту бо чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседип, хөй-хөй мурнакчылар аңаа үлүүн киирген.

Гөрээн чурттуң юбилейинге алдаржыткан социалистиг чарышка Туранның, Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участоктары, электромонтаж участогу эки түңнелдерни чедип алган.

Социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, курлавырларны долу ажыглааш, бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 166 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин бедик шаңналды хүлээп ап тура, коллективтиң ажыл-ишчилери хүлээнген.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЗЭ, СОРУЛГАЛАРЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн улам чоокшулап орар. Аңаа уткуштур калбарган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Кызыл хоорайның ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеннер. Ооң түңнелинде юбилейге уткуштур чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болган найысылал Кызыл СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлаэлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Байырлалга уткуштур чедип алдынган чедиишкиннерниң база чоруттунган организакчы болгаш идей-политиктиг ажылдар дугайын чугаалап бээрин СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары Борис Павлович СВИНЦОВТАН «Шынның» корреспондентизи диләэн. Ооң харыызын моон адаанда парлаан.

— Улуг болуушкун — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдаржыткан шалыпчы ээлчегде Кызылдың күш-ажылчы коллективтериниң [illegible] ден бээр чыл эрткен. Ам Торээн чурттуң юбилейиниң мурнуу чарыышта, оларның хөй кезии социалистиг хүлээлгелерин [illegible] дугайын рапорттап турарлар.

60 шалыпчы неделяның күш-ажыл ээлчээнге беш чүс ажыг цехтер, участоктар, ээлчеглер, бригадалар [illegible] көргүскеннер. Ол чарыштың эгелекчилери «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези болгаш «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери заводунуң коллективтери. 80 бригада болгаш бүдүрүлгениң 1250 мурнакчылары чыл планын хуусаа бетинде күүсеткилээн.

Үлетпүр ажылдакчылары он бир айларда продукция бүдүрер планын 102,3 хуу күүсеткен, ооң сайгарылгазын — 103,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,7 хуу боттандырган. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, бүдүрүүшкүн хемчээли 1,5 хуу өскен. Пландан ажыр 2311 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Чоннуң херeглел барааннарын бүдүрери 1,8 хуу өскен, оларның ассортиментизи 7,5 хуу ковудаан, продукцияның шынары бедээн. [illegible] 2,5 хуу [illegible] 447 [illegible] 625 муң рубльдиң бараанnарын немей саткан. 81 муң рубльдиң коммунал болгаш амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгезин көргүскен.

Хоорайның экономиказын база культуразын хөгжүдериниң чедип алдынган чедиишкиннеринде партияның болгаш чазактың хөй талалыг, доктаамал дузаламчызы болгаш ленинчи национал политиканың боттанышкыны [illegible]. Хоорай элээн хөй улуг [illegible]. «Тыва сүт тудугу» [illegible] «Тыва [illegible]» [illegible] «Тыва АССР-ниң [illegible]» [illegible] 1982—1983 чылдарда [illegible] РСФСР Министрлер Чөвүлелиниң [illegible] чурттакчыларының, уруглар садтарының, культураның, кадык камгалалының объектилериниң тудуун шапкынчыларының, садыг, коммунал ажыл-агый, харылзаа бүдүрүлгелериниң хөгжүлдерин, чылыдылга системазын, суг дамчыдылгазын, канализацияны, чаагай [illegible] хөгжүдериниң айтырыглары [illegible] тыпын ында тодаратkan.

Кызылдың шапкын хөгжүлдези — ол бистиң кожаларывыс Красноярскиниң, Хакасияның болгаш хөй националдыг Төрээн чуртувустуң республикаларының, крайларының болгаш областарының хүн бүрүде дузаламчызының база ачызы-дыр. Бистиң хоорайывыста чурттуң [illegible] национальностарының төлээлери ажылдап турар. Олар Кызылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин бир демниг шиитпирлеп турарлар.

Найырал [illegible] хоорайның хөгжүлдезиниң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринче дузалап турарының хөй-хөй чижектерин айтып болур. Тыва коммунэнергонуң, сүт заводунуң, даараныга фабриказының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, № 1 АТБ-ның, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннар садыгларының хөй националдыг коллективтери доктаамал чедиишкиннерлиг болуп келген.

Чижээ, Кызылдың эът комбинадында он ийи национальностуң төлээлекчилери ажылдап турар. Олардан бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй. Комбинат директору Б. М. Конуспаев — казах, кол инженер В. М. Сайнит — тыва, директорнуң оралакчызы — М. Х. Аджиев — карачаей, [illegible] начальниги М. Н. Максименко — украин, партийжи организацияның секретары А. К. Назарова — орус, профсоюз комитединиң даргазы О. С. Сермавкина — орус. [illegible] болуунуң мурнунда салдынган сорулгаларны [illegible] шиитпирлеп, [illegible] эртип турар.

«Тыва тудуг» трестиниң № 48 тудуг эргелелиниң хөй националдыг коллективи база ла бир демниг чурттап, ажылдап турар. Мында он беш болгашка [illegible] орустар, казактар, буряттар, [illegible]

(Төнчүзү 2-ги арында).

ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыл-ишчилери, кадык камгалалының болгаш культураның, улус өөредилгезиниң болгаш садыгның, нийтиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары юбилейлиг чылда эки ажылдаан. Оларның иштинден тергииниерниң күш-ажылын төлептиг-биле үнелээн. Хамаарышкан адырларны хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыялары дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш дараазында мурнакчыларга хүндүлүг аттарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1982 чылдың декабрь 9-та Чарлыктары-биле тывысканы:

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны атты — Тес-Хем районда «О-Шынаа» совхозтуң хойжузу Санаа Доюндупович Чаанмайга;

Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору атты — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң суггатчызы Михаил Серенович Хомушкуга;

Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы атты — Кызылдың ЦЭС-тиң электри дериглер септээр талазы-биле техниги Василий Алексеевич Василенкога;

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаар фабриказының дериг-херекселдер машинизи Уйнукпан Түлүшевна Моңгушка;

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу атты — «Шагонар-тижстрой» трестиң 42-ги тудуг эргелелиниң штукатур-малярлы Нина Михайловна Егоровага;

«Красноярскгэсстрой ну» № 2 КМК-зының бызанчы-бетонщиктериниң комплекстиг бригадазының бригадири Маадыр-оол Егорович Лопсанга;

«Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң мастери Иван Васильевич Сермавкинге;

«Кодээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зының бызанчызы Хөвээ Донгакович Шырыпка;

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы атты — № 1 чүък автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Александр Николаевич Кравцовка;

Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы атты — Кызылдың хоорайлар аразының телефон станциязының ээлчег бригадири Анна Федоровна Бочкарёвага;

Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы атты — чоннуң амыдырал хандырылгазының Барыын-Хемчик районда бүдүрүлге эргелелиниң быжыкчызы Анастасия Телгеровна Каражыкпайга;

Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы атты — чуртталга-коммунал ажыл-агыйның Кызыл эргелелиниң бот-орулга-чарыгдалыг участок ажылчыны Мария Сергеевна Фурагинага;

Тыва АССР-ниң садыының болгаш нийтиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы атты — Кызылдың үлетпүр барааннар садыының № 55 садыг каттыжыышкынының директору Августа Ивановна Бойкинага;

Бии-Хем районнуң херeглекчилер ниитилелиниң Сесерлиг суурда магазин эргелекчизи Константин Федосеевич Репяхка;

Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи атты — Барыын-Хемчик район эмнелгезиниң акушер-гинеколог эмчизи Лариса Салчаковна Парчинге;

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы атты — Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозта Культура бажыңының директору Марк Мырыпмаевич Оюнга;

Чөөн-Хемчиктиң төптүткен библиотека системазының методизи Лидия Тимофеевна Тарасенкога;

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи атты — Ырның болгаш танцының «Саян» күрүне ансамблиниң артизи Донгак Севенович Моңгушка;

Ырның болгаш танцының «Саян» күрүне ансамблиниң артизи Дамба-Доржу Дажи-Серенович Сатка;

Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы атты — Чөөн-Хемчик районда Бажың-Алаак ортумак школазының класстан болгаш школадан дашкаар ажыл талазы-биле организакчызы Дугаржап Дембирелович Хомушкуга;

Кызыл районнуң Кок-Тей ортумак школазының директору Евдокия Васильевна Шестаковага.

Улус ажыл-агыйының бөлүк ажылдакчыларын — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел Бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш:

Бии-Хем районнуң улус депутаттарының Севи кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы Елизавета Маадыевна Анайбанны;

Тес-Хем районнуң улус депутаттарының О-Шынаа кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы Сарыг-оол Аранчаевич Артынаны;

«Тыва сүт тудугу» трестиң автобаазазының автомобиль чолаачызы Леонид Савельевич Афанасьевти;

Тожу районнуң Ырбанда бөлеткээр пунктузунуң автомобиль чолаачызы Виктор Константинович Бабушкинни;

Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы Александра Сундуевна Бадарчыны;

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү рудниктиң өрүмнекчизи Юрий Иванович Брюхачёвту;

Республика типографиязының фото-цинкография ажылчыны Владимир Яковлевич Голубковту;

Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң хойжузу Игорь Донгакович Дагбаны;

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң бызанчы-бетонщиктер бригадири Сергей Марлевич Динчитти;

Кызылдың сүт комбинадының слесарь-эдикчизи Василий Николаевич Добрынинни;

«Спартак» ЭСН-ниң республика чөвүлелиниң хостуг хүреш талазы-биле тренери Александр Хертекович Доржупу;

Харылзааның Тоора-Хем район бөлдүриниң телефонизи Александра Артемьевна Жердинсканы;

Бай-Тайга районнуң херeглекчилер ниитилелиниң даргазының бөлеткелдер талазы-биле оралакчызы Хүреш-оол Максимович Кан-оолду;

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң механизатору Кадарчы-оол Даваевич Койгунну;

Каа-Хем районнуң төптүткен библиотека системазының директору Надежда Александровна Латкинаны;

Чөөн-Хемчик районнуң херeглекчилер ниитилелиниң кондитери Тевек Бояновна Моңгушту;

«Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда КМК-зының слесарь-механиктер бригадири Оюнза Намдыраевич Моңгушту;

Чөөн-Хемчик районда Карл Маркс аттыг совхозтуң суггатчызы Дамдын-Белчей Сундуй-оолович Ондарны;

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң директорунуң мал чемнерин бөлеткээр талазы-биле оралакчызы Валентин Курбатаевич Ооржакты;

Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Өктек-оол Уялупович Ооржакты;

Эрзин районнуң Ленин аттыг совхозунуң хойжузу Насылмаа Доондайовна Оовейни;

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң улуг аппаратчызы Виктор Григорьевич Прасоловту;

Кызылдың даараныга фабриказының директору Тамара Петровна Пургинаны;

Кызылдың столоваялар болгаш ресторанnар трестиниң № 2 столоваязының повары Кок Орус-ооловна Сояны;

Чоннуң амыдырал хандырылгазының Өвүр районда бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы Вера Доржуевна Сатты;

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң партком секретары Ооу Моңгушевич Седипни;

«Тыва коммунэнергонуң» чылыдылга-энергия районунуң участогунуң улуг мастери Владимир Борисович Смелыхты;

Харылзааның Кызыл хоорай бөлдүриниң почтачызы Клара Васильевна Тартакты;

Таңды районнуң төп эмнелгезиниң акушерказы Зинаида Григорьевна Тимченкону;

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң хойжузу Ийна Ажыевна Тюлюшту;

Улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны Анчымаа Айдыновна Чымбаны;

Тес-Хем районнуң херeглекчилер ниитилелиниң автомагазининиң эргелекчизи Шулуу Николаевич Шалыкты;

Таңды районнуң херeглекчилер ниитилелиниң товароведи Галина Ефимовна Шамонинаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел Бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың декабрь 9.

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң III сессиязы декабрь 15-те 15 шакта СЭКП хоорkomунуң хуралдаар залынга болур. Сессияның чугаалаар айтырыглары.

1. Хоорайның 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының күүселдезиниң чорудуун турарының дугайында.

2. Хоорайның 1983 чылда бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджет күүселдезиниң баданнаар дугайында.

Латви ССР. СЭКП-ниң XXV съездизиниң аттыг Елгавскийн микроавтобустар заводунуң чыылга цехиниң коммунист Александр Никитинге (оң талазында) удурткан комсомолчу-аныяктарның мурнакчы бригадазы.

(БЭТА-ның фотохроникады).

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ, СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

[illegible] телээлектилери ажылдап турар. М. В. Сафронова, Р. Ф. Григорович, Е. С. Бызаева олар ышкаш [illegible] лаарның сагыш човангыр салдарының ачызында профтехучилищениң доозукчулары хөй кыстар [illegible] штукатурлар, шеверлекчилер апарганнар. Валентина Борбак-оол, Инна Донгак ам бригадирлер. Нина Саая, Надежда Паравицина, Зинаида Караш, Галина Петухова болгаш өскелер-даа болуунуң херээниң ёзулуг мастерлери апарган. [illegible] биле кады партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларның бригадаларга идейлиг-политиктиг ажылды доктаамал чорудуп, ёзулуг интернационалчы патриоттарны кижизидилгениң, анаа социалистиг чарышты, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазын, ас болгаш көску агитацияны ажыглап турар.

Коллективтерни сырый каттыштырар, салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш оларны мобилизастаар талазы-биле ажылды хоорайның партия организациязы хапыладып база калбартып турар. Идеологтуг кижизидилгениң бүгү аргаларын болгаш чепсектерин олар ажыглап келгеннер. Политиктиг чырыдыышкынның калбак четкизи хоорайда тургузуунган, чаңгыс аай политхүннерни, ленинчи пятницаларны, темалыг кежээлерни, [illegible] ларны, сургаалдыг кижилер, дажының болгаш күш-ажылдың [illegible] таларны эрттирип турар.

[illegible] республикалар хүннерин эрттирери чаңчылчаан. Чижээ, Таджик ССР-ге турасказтынган айырал байырлалы даараныкга фабриканың коллективинге болган. Респотребсоюзтуң садыг-кооперация училищезиниң, столоваялар болгаш ресторапнар трестиниң коллективтеринге болгулаан эвилелдешкен республикалар хүннерин солун болгаш утка-шынарлыг болуп эрттирген. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге темалыг кежээлерни, [illegible] чыыштарын, комсомол хуралдарын, утренниктерни, шугум чыскаалдарын конференцияларны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадып эрттирип турар. Интернационалчы найыралдың 16 клуву хоорайда бар. Олар төрээн черлеп али-чорук кылырының [illegible], республикаларга тураскааткан конкурстарны, фестивальдарны белеткеп, Африканың, Азияның, Латин Американың боттарының хостуг [illegible] чорук дээш демисежип турар чону-биле найыралдың [illegible].

[illegible] рулгазының хүннерин организастап турарлар.

Хоорайның ажылчыларының чедип алган чедиишкиннери дээрге, коллектив бүрүзүнге кандыг-даа айтырыгны чогумчалыг шиитпирлеп шыдаар аргаларывыс бар дээрзин бадыткап турары ол. Ындыг-даа болза, чамдык бүдүрүлгелер долу күш-биле ажылдавайн турар. Ол дугайын партияның [illegible] социалдыг хуралдарынга коммунистер чоптуг-биле шугумчулаан. Бо чылдың эрткен тос айларының дургузунда үлетпүрнүң 25 бүдүрүлгезиниң-не дөртү продукция бүдүрерин-даа, ону садгарарын-даа планын күүсетпээн. Дөрт коллектив [illegible] ның планын боттандырбаан, сес бүдүрүлгениң көргүзүү — [illegible] кудулаан. Бо үениң дургузунда капитал салыышкынында дыка хөй түңнүг рубль шиңгээдип алыкмаан. Чамдык чугула [illegible] муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирбээн. Автотранспортта, хандырылга черлериниң бүдүрүлгелеринде улуг четпестер бар.

Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, чамдык коллективтер [illegible] лерин ап тура оларның практиктиг [illegible] быжыглавайн, ажылчыннарның инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысаалгазын бедитпейн турарын бадыткалы болур.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының шиитпирлерин [illegible] улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганнар. Планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезинде хожудаашкыннарны чайладыр дээш партия, профэвилел, комсомол организациялары, ажыл-агый удуртукчулары, бүгү коллективтер күжүн мөөңнээр ужурлуглар. Бүдүрүлгениң [illegible] дарынче база күш-ажылды организастаарын [illegible] че, ону механизастаарының болгаш автоматчыдарының деңнелин бедидеринче, мурнакчы [illegible] шиңгээдип алырынче, моральдыг болгаш материалдыг [illegible] рынче кол кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар болгаш оларны кижизидер, ажыл шагының чидирилин эвээжедир талазы-биле ажылдарны чогуур деңнелге тургузар ужурлуг бис.

Кол кичээнгейни шиитпир [illegible] айтырыглар [illegible] сорулгаларын мөөңнээри, кызылчыларның шалыпчы күш-ажылы бистиң [illegible] хөгжүлдезинге, ажылчы чоннарның чагай чоруун бедидеринге улуг идигни бээр.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң дуржулгалыг хоочун малчыны Осур-оол Чамзыевич Тумат амгы үеде [illegible] Ыттыг-Ыргалыг [illegible] кыштаанда хонуктаан. Хоочун малчын эрткен чылдың бергелерин [illegible] күш-ажылы-биле төрүлээн ашкан. Оон кодан ында 480 серге кыштыг хүр апкан. Ол [illegible] эрткен чайын күрүнеге садарга, бир баштың деңзизи 56-62 килограмм болган.

Эрткен чайын малчын Улуг-Биче Ак-Бара суурларның [illegible] чайлаанга [illegible] семиртип чайлаан. Хоочун коммунист, пенсионер-даа болза, бодунуң [illegible] малчыннавышаан. Оон кодан ында ам 650 баш [illegible] тер бар.

— Шээр малдың чайгы семиртилгезин эки организастап [illegible], кыжын [illegible] башкырбас. [illegible] малдың [illegible] айыыл [illegible] бижиттинмес. Малдың [illegible] [illegible] Осур-оол Чамзыевич чугаалаар болду.

Ол 23 чыл иштинде совхозтуң талантыг малчыны болуп келген. Осур-оол Чамзыевич Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылчы Кызыл Туг [illegible] эдилекчизи. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты. Ол ында аныяктарның дагдыныкчызы. Оон ийи оглу, 1 уруу совхозтуң малчыннары. Олар база багай эвес ажылдап турарлар.

Дуржулгалыг малчын мал чемин чылдын-на четчир [illegible] белеткеп алыр чаңчылдыг. Бо чайын 12 тонна сигенни, 2 тонна көк-суланы белеткээш, кыштаанга чедирип алган.

Н. ДАМДЫН.

ШЫН ОРГАНИЗАСТААРГА

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбыры тараа болгаш мал чеми культураларының дүжүткүр чоруун бедидер дээш даштыг демчеглерни ап келгениниң түңнелинде сөөлгү чылдарда бо талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Бо [illegible] ажыл-агый чылында салбырның ажыл-ишчилери «ССРЭ-ниң 60) чылынга — [illegible] шалыпчы [illegible] кыйгырыгны деткип, бедик [illegible]. Мал чеми белеткээр планныг ажылдарын шиитпир-биле күүседип шыдаан. Тодаргайлаарга, 2000 тонна сиген белеткээр планын 2013 тонна малдыр ажыр күүсеткен. Ол ышкаш 2,5 тонна эки шынарлыг саванны пресстээш, бригада [illegible]. Салбырның [illegible] тараан хөй чылдыг сигенниң бир гектардан-на ортумак дүжүдү 25,5 центнер болган. А суггатчы Дмитрий Хертектиң звенозу бир гектардан-на 27 центнер [illegible].

Чаңгыс чылдыг сигенниң дүжүдү бисте кудуу боол аргыштаан. Бо ажыл-агый чылында сиген тараан шөлдүң [illegible] дүжүдү чүгле 6,5 центнер болган. Бо дээрге суггаттыг черлерден алза чогуур нормага дүшпес, чамдык көргүзүг-дур. Оон чылдагааны — чер ажылының агротехниктиг негелделерин шын сагывайн, мүскү, чаңгы чер андарылгазын чогуур деңнелге чорутпайн, ыглыг базырымыкмыйны, суггаттың шынарынче чогуур кичээнгейни салбааны база органиктиг, минералдыг чемишчидилгелерин норма ёзугаар төкпейн, бок үнүштер-биле демиселди четпес чорудуп турары-дыр.

Ниитизи малынга четчир [illegible] белеткеп алырынга планныг часкы суггат ажылдары кол рольду ойнаар ужурлуг дээрзи билдингир. Часкы ховү ажылдарының сезонуг үезинде черниң кыры арай доң боорга, чамдык суггатчылар хөй гектар суруп, черниң кыры-биле чүгүртү суггарып турар чоруктар бар. Ону болдурбас талазы суггаттың шынарын доктаамал контрольга алыр.

Ховуга ажылдаар кижилерниң мергежилин доктаамал бедидери — чедиишкинниң бир үндезини. Мааа кол-ла [illegible] ажылчыннарны доктаамал хаара тудары, чаа келген немелде ажылчын кадрларны дегкиири болур. Ынчангаш районда «Суггат» бүдүрүлгеге каттыжыышкынынга [illegible] үеде суггатчыларның өөредилгезин организастаары чугула.

[illegible] бедидерде келир чылдагы дүжүттүң магадылалын амдыгаштан эгелеп тургузуп эгелээр. Бо чылын бистиң Барыын-Хемчик районнуң чамдык девискээрлеринде хар улуг дүшкен. Ону чөп ажыглап, тараа, сиген шөлдеринге харны доктаадырын чогуур үезинде [illegible] чугула. Ол ышкаш черни андарып, чашкан соонда каток-биле ылавылап [illegible].

Сезонуг ховү ажылдарының үезинде [illegible]-биле ажылды эң бедик байдалга тудары чугула деп чүве хөй чылдың арга-дуржулгазындан билдингир. Бистиң бригадавые ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар дээш оон негелделерин баш бурунгаар ажылдап кылгаш, түңнелдерин ол-шаанда үндүрүп, [illegible] дарны тывсып турар. Бо чорук кижилерниң күш-ажылчы хей-адыын [illegible], оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идигни бериp турар.

К. СААЯ.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының ховү бригадири.

КЫЛБАС, ТУТПАЗЫ ЧОК

Кечил Хертек бичиизинден не радиоаппаратурага ынак, ону өөренип, билип алаа деп бодап чораан. 1944 чылда Мугур-Аксынга рация тургускан. Ол чорук аныяк кижиге улуг идиглиг, дузалыг болган. Эки Самбуу Иргит-биле анаа өөренникчи болуп, ажылдап [illegible].

Удавааңда К. Д. Хертек шериг албанынче хапкан. Ол радист өөрү-биле шериг херээн билдилиг шиңгээдип алышаан мергежилин улам бедидип алыр аргалыг болган. Шеригден халажып чанып келгеш, ол Мөген-Бүренге радистеп ажылдай берген. 1966 чылда ол суурга почта салбыры ажыттынган. Оон эргелекчизи [illegible] Хертек болган. Ажылга кызымак, ак сеткилдиг кижи ол ажылында ам-даа ажылдавышаан.

Суурда почта салбыры бо юбилейлиг чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Ол коллектив солуннар болгаш журналдар чагыдылгазының планын 103.4 хуу күүсеткен. Ында пенсия болгаш пособие тарадыр ажылдар багай эвес.

Хоочун радист бодунуң ынак мергежилинге аныяктарны өөредип турар. Ол дөрт оолду боду өөреткеш, харылзаа техникумнарынче чоруткан. Ол оолдар келгеш, почта салбырларында ажылдап эгелей бергеннер. Улуг уруу Вера район төвүнде эки радист деп санадып турар.

К. Д. Хертек чүгле радист эвес, а даараныр, хеп чүүр, бижик парлаар, санаалга кылыр машиналарны, радиоприемниктерни, шактарны, фотоаппараттарны септеп, суурнуң чурттакчыларынга улуг дузаны көргүзүп турар. Ол хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип келген. Эки агитаторларның арazында оон ады база бар. Ол — идепкейлиг дружинник.

Почта салбырының коллективи бо чылын 7 тонна сигенни белеткээш, совхозка дузалаган.

Почта салбырының эргелекчизин дүвүредип турар айтырыглар база бар. Район төвүнден кээр почта озалдай бээр ийикпе, келбейн баар таварылгалар бар. Чамдыкта ийи неделя суг болгаш келгилээр. Ол ышкаш район төвү-биле Кызыл-Хая суурнуң аразында телефон чагыларын чолдак, узуннуг кылдыр кылып каан. Бедик чүъктүг машиналар эртерге сывырылдак демирлер үстүп каар. Ону үргүлчү септээр, солуур. Ынчангаш электри, радио, телефон удазыннары шөөрүнге таарымча чок болуп турар. Бо дугайында совхозтуң директорунга айтырыг тургузуп баарга: «Телевилел чок. Ынчангаш акша бербейн турар» деп тайылбыр бээр.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.

Мөңгүн-Тайга районг.

Экономиктиг өөредилге чоруп тур

БИР КИЧЭЭЛДЕН

Репортаж

Тыва коммунэнергонуң контоназында [illegible] кабинет. Экономиктиг өөредилгениң школазының дыңнакчылары кичээл эгелээринге чедир 5-6 минута [illegible] олуттарын ээлепкен. [illegible], демир [illegible], журнал тудуп аныяк кыс кирип кээп, ниити мендилешкеш мурнунда озалааш турган столге «чүъгүн» салгаш, сандайын эде салып, олуруп алды. Пропагандистиң [illegible] рвалитарын, демир [illegible] үлежип алгаш, дедир олуттарын дыңнакчылар ээлептерге, келбээн дыңнакчыларны демдеглээш, кичээлдиң эгелээнин пропагандист чарлады.

Чаа темаже кирер мурнунда эрткен кичээлге өөренгениниң сагыныдыра катаптай тайылбыр кылгаш, И. В. Бурая алдан ийи айтырыглар салды. Пропагандистиң айтырыгларынга [illegible] дыңнакчылар демниг [illegible] ны олуттарындан турбайн харыылады. «Чурттуң агроүлетпүр комплекизи» деп теманы дыңнакчылар багай эвес шиңгээдип алган деп чүве [illegible] [illegible] болду. Планның чолаачы В. Н. Глазковтуң харыылап-даа, ужуруун билбейн барганын пропагандистен айтырып турары-даа эки болган.

Экономиктиг өөредилгениң бо школазы «ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курсту өөренип турар. Ээлчеглиг бо кичээлге курстуң ийи айтырыгны сайгарган: «Агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын хөгжүдери» база «Агроүлетпүр комплекизин организастаары болгаш ону улам сайзырадыры».

Чаа теманы сайгарып тура, пропагандист көргүзүг материалдары ажыглаваза-даа [illegible] ССРЭ ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга Л. И. Брежневтиң чугаазынче кичээнгей салып, кодээ ажыл-агыйның мал, чер ажылынче, ону механизастаарынче угланган айтырыгларга элээн доктааган. Химизацияны, мелиорацияны чөп ажыглаарын, антибиотиктер бүдүрүлгезин мөөңнээр, ону чер ажылынга чогумчалыг ажыглаарын пропагандист Ирина Владимировна тайылбырлап турда, дыңнакчылар үе кирип, айтырыгларны салып турду.

Тыва коммунэнергонуң коллективинде тургустунган политиктиг болгаш экономиктиг школаларның кичээлдээр чери бо — техниктиг кабинет. Оон дериг-шимелдези анаа кирген кижи бүрүзүнүң кичээнгейин хаара тудар. Хананарда херек-даа хостуг чер чок. Политэкономиктиг өөредилгеге ажыглаар техниктиг херекселдер мында долу. Пропагандистиң булуңунда школаларның пропагандистериниң болгаш дыңнакчыларының даңзызын тодаргай бижээш, школалар аайы-биле кол-кол темаларны айтып каан. Журналдар, брошюраларны, литератураларны шилдиг делгиирде көргүзе делгеп салган.

Аныяк пропагандист Ирина Владимировнаның тускай мергежили экономист, эртеми — дээди. Коллективте ажылчыннарның бо экономиктиг школазын дээди эртемниг аныяк кижиге дааскавы чоптуг. Ийиги айтырыгны сайгарып тура, ногаа болгаш фрукт аймаан херегзээринде, оон кадагалал, камгалалында четпестер дугайын бистиң республиканың чижээнге тайылбырлааны чедимчелиг. Ынчалза-даа ийиги айтырыгга Көдээ ажыл-агый министерствозу биле, азы кандыг-бир тодаргай ажыл-агый-биле харылзажып тургаш, республиканың сан-фактылыг [illegible] алган болза айтырыг дыңнакчы бүрүзүнге улам билдингир болур ийик.

Бо школаның ужок дыңнакчылары ай санында ийи удаа болур кичээлге идепкейлиг кээп, оон экономиктиг билиглер талазы-биле чугула болгаш ажыктыг медээни ап турар. Дыңнакчылар эртем-билииниң, мергежилиниң аайы-биле чаңгыс аай эвес. Ынчалза-даа партияның болгаш чазактың политиктиг, даштыкы политиканың, [illegible] чугула медээлерин курстуң темалары-биле чергелештир демниг сайгарып турар. Эрткен кичээлге СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары, анаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле таныжыкканнар.

Школада кичээл бүрүзүнге идепкейлиг, эки белеткелдиг кээр турар дыңнакчылар хөй. Ындыгларга токарь В. Е. Шарин, контролёрлар Т. В. Пивбанова, С. Д. Самданчап, чолаачы В. Н. Глазков оларны пропагандист адады.

Кичээлдиң түңнелинде пропагандист келир кичээлге өөренир теманы адааш, бөгүнгү айтырыгларга белеткелдиг кээрин дыңнаткан.

В. САТ.

ЧУРУКТАРДА: пропагандист И. В. Бурая; дыңнакчылар кичээл үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Эртем — көдээ ажыл-агыйга

ИЕМДИК ЧЕРЛЕРНИ БОЛБААЗЫРАДЫРЫНЫҢ АРГАЗЫ

Иемдик черлерде турар тараа шөлдерин хөрзүнүң суг алырынга удур болбаазырадырының чаа системазын совет эртемденнер ажылдап кылган. Оон алыс утказы чүдел дээрге, ийи черлерин кудургайны кулу угландыр эвес, а доора олуртур болбаазырадыры болур. Ол үеде тарылга шөлдерин кызыгаарлаттынган келдик [illegible] үскүлеп алыр. Ол болза тараан бир культураны өске культурадан ангылап турар тускай [illegible] ийикпе, чалдап каан ооргa болур. Оон бараан олуртудылиндиктээн, а өскези — доора-хөөлбектелдириң суггарар черлер-дир.

Суг эрозиязынга таваржыыр турар районнарда семиликтерде тарылга шөлдериниң хемчээли 120 миллион гектар, тодаргайлаарга бүгү тарылга шөлдүнүн келиндин хөй болуп турар. Ийлерин кулу агып баткан суг көвергеш улуг когаралды таварыштырып турар: чыл бүрүзүнде-ле гектар [illegible] 30 тонна [illegible] үнүш-дүжүтүнүр кара хөвүрзаны болгаш черге [illegible] [illegible] чүүй шаап ап турар. Ынчалза хөрзүн черту [illegible], оон ангыда ийи ол-шын [illegible] апаар. А ындыг коокумалар-биле [illegible] сут [illegible] кирген, оон [illegible] база дарыг ажыктыглары [illegible] турар.

Черни болбаазырадырының чаа аргазында үезинде доора олурту [illegible] эриктерге таварышкан суг хөрзэн-на кудугар эвес, а иемдикти доора чоруткан дыдаланган орук-биле агар апаар. Ынчангаш хөрзүнче дыка хөй хемчээлдиг суг сиңип кирер. Сугнуң хөрзүн ада-биле кудугу агып бадарын болдурбас дээш, тарылган черден камгалал дилиндиктерин тургузар, ынаш олуртулгазын, а ол ышкаш кылымал онгарларны кылыр. Артыр чыглы берген сугну тускай буталар-биле сут хөөлбектелир черже бадырар, а оортан ону орту черлерде шөлдерни суггарарынга ажыглаар.

Шаанда иемдик черлерге ол-шыктың чидирилии эвээш-ле дээрге 10 хуу болуп турган. Доора олурту болбаазырадыр чер ажылын шиңгээдип алганының соонда, иемдик черлерге дүшкен ол-шыкты үштүң ийи кезээ болгаш оон-даа хөй кылдыр хевээр арттырары болдунар апарган. Ынчаарга ол чорук дүжүттү дыка бедидерин, минералдыг чемишчидилгелер [illegible] ларынга чедирип турар.

Ленинниң ол талазы эртемдерге болгаш [illegible] чер ажылының олур [illegible] системазын шиңгээдип алганының түңнели [illegible] эртем-шинчилел [illegible] статузунуң [illegible] [illegible] дүжүт [illegible] 70 хуу бедик болган. Чер ажылының [illegible] олурту узуктеп турган суггарар системазы-даа [illegible] Ук системаны Алтайда Чер [illegible] эртем-шинчилел институдунуң үнүштер өстүрер дуржулгага ажыл-агыйынга 8 муң гектар хире черге шенеп көрген. Ам Алтай крайның Змеиногорск районунда 136 муң гектар шөлде ийи черлериниң суг эрозиязынга удур демиселдиң чаа аргаларын шиңгээдип [illegible] ажылдарны чорудуп турар. Иемдик черлерни олурту-узуктеп суггарарының кол схемазын мында ажылдап кылган. Эрозиядан болур когаралды чайладырының чыл бүрүде ниити түңү 5 миллион рубль хемчээлдиг болур. Оон ангыда черни болбаазырадырының чаа аргазы 50 миллион кубометр эрээн хар суун немей айлап таарыштырарының болдунар аргазын база бээр. Чер тургузулгазының организастаарын [illegible] алырга Алтай крайның ынчаш тыг ховулуг районнарынга олуртулган-узуктеп суггарар черлериниң хемчээли келир чылын 10 миллион гектар хире болур.

Олурту [illegible] болгаш олурту-узуктеп суггарар чер ажылын бистиң чуртувуста [illegible] [illegible] ажыктыг [illegible] дүжүттүүн өстүрерин ге идигни берип турар.

Анатолий ИЗБЕКОВ.

[illegible] ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилелдиң академиязының чер ажылының база [illegible] эртемниг секретары.

(ПМА).

СЭКП-ниң аграр политиказын — амыдыралга

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ АГРОКОМПЛЕКИЗИ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга улам хайы сайзыралды, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарынга тодаргай үнелелди аъш-чем-биле [illegible] хандырарын [illegible] угланган партияның аграр политиказы ал[illegible].

Партия ТК-ның Пленумунга [illegible] Аъш-чем программазын боттандырары-биле [illegible] четтер бистиң планнарывыстың кол черин алган. 1983 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң программазы-биле быжыы биле ол балыткаттынган. Чугула айтырыгларны шиитпирлээринге [illegible] болгаш күштүг мөөңнеп турар.

Оон хөгжүлдезин хандырар аъш-чем 126,9 миллиард [illegible] рубль. Оон иштинде 47 миллиард рубль — капитал салыышкыннары.

Ынчангаш 667 муң гектар хире шөлдү суггарары, 774 муң гектар черниң өл-малгажын кургадыры, 4 миллион гектар оларнарны суггарары [illegible] тааарынга барык он миллиард рубльди чарыгдаар. 22,8 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни [illegible] болбаазырадырынга ажыглаар.

Түс черниң органиктиг чемишчидилгелерин бүдүрерин ге кичээнгей чер бүрүзүнге угладыр. Чижээ, 1983 чылда көдээ ажыл-агыйның херегле лиинге 27 миллион тонна торф [illegible] туу тывызының онаалдазы бээр [illegible] 2,2 миллион тонна хөй. РСФСР-ниң Одалга үлетпүр үнүң министерствозунуң мурнунда салдынган.

Аграр-үлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазы сөөлгү беш чылдарда элээн быжыккан, шынар талазы-биле [illegible] Аъш-чем программазында көргүскен улуг масштабтыг сорулгаларны күүседир арганы ол берип турар. Үлус ажылынче [illegible] ның экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүзүнүң хөгжүлдезин планнаттынып турар.

Планныг 1983 чылда көдээ ажыл-агый машиналарын бүдүрери 8,1 хуу көвүдээр. Чүък [illegible] тракторларны, тараа ажаарынга эң таарымчалыг кылдыр кылынган тракторларны, мал ажылынга ажыглаар машиналарны болгаш хөй өске-даа техниканы колхозтар болгаш совхозтар алыр. Көдээ ажыл-агыйның артык безектер талазы-биле херегселдерин улам долузу-биле хандырар.

Мал ажылын хөгжүдери онза чугула. Ол — беш чылдың шалыпчы фронтузу. Мал чеминиң баазазын — адырлың үндезинин мурнадыр хөгжүдер болгаш быжыглаары ынчангаш кол болуп турар. Мал чеми бүдүрер болгаш белеткээр объектилериниң тудуунче капитал салыышкынның хемчээли 1983 чылда 15 хуу өзер.

Аъш-чем программазын боттандырары чаңгыс-ла чылдың херээ эвес. Ынчалза-даа оон күүселдезин СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң демдеглээни [illegible] болбас. Үндүрүп турар хөй түңнүг акша-теригни бо база хаарта оон-даа хөй бериимчелиг кылдыр аграр-үлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары хүнден хүнче күжениг [illegible] ужурлуг.

Ынчалза-даа долу бериимчелиг чамдык колхозтар болгаш совхозтар ажылдавайн турар. Эрттирипкенин чедип алыр дээш чорудар. Кылыр ажылдар дыка хөй ажыл-агыйларның мурнунда тургустунган. 1983 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдирери, черни, техниканы, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларны чөптүг ажыглаарынга үндезилээш оон ажыктыын бедидерин көрдүнген.

1982 чылга деңнээрге, көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 13 миллиард рубль (азы 10,5 хуу) өзер болгаш 137,3 миллиард рубль түңнүг болур. Чер ажылының [illegible] бүдүрүкчүнүң хемчээли 1983 чылда беш чылдың планында онаалдазының деңнелинге барык болур.

Чурттуң аъш-чем курлавырларын долдурарынга бүдүрүлгелерниң болгаш органи [illegible] ажыл-агыйларны [illegible] чугула. Бүдүрүп алган продукцияны [illegible] ыгжаарын 1983 чылдың планнарында тургузулап көрген. Чаңгыс сөс-биле алырга, черден стол кырынга чедир аъш-чемниң келирин оруу контрольга турар ужурлуг.

Ам кол айтырыг — продукцияны ылаптыг [illegible] шыгжап кадагалаары. Ногаа, картофель болгаш фруктулар шыгжаглыларының тудуунга капитал салыышкыннары, чижээ, улдуурда 23 хуу өзер. [illegible] культуразының деңнелин моон соңгаар бедидеринче улуг кичээнгейни келир чылда салган. Планныг аграр үлетпүр [illegible] улуг нурузунун [illegible] [illegible] болгаш район коэффициентиле [illegible].

Партия [illegible] салдып салыышкынынче [illegible] социалистиг чарышты кайгарып турар.

А. СМИРНОВ

СЭТА-ның корр.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ХАРЫЛЗААЛЫГДА

Хову-Аксы суур Советиниң [illegible] ... [illegible] корум-чурумну хүрүзарынче. [illegible] ... комбинаттың кол инженери В. В. [illegible] улуг ... [illegible] план ёзугаар тургузуп. Хой-ниитиниң корум-чурумун [illegible] ... профилактиктиг хем-[illegible] ... ажыл-чорудулгазы-биле [illegible] ... [illegible] ... ол мыйаар харыылаан.

— Профилактика чөвүлелиниң ажылы [illegible] ... [illegible]

Кижилер-биле айтырып, ол, [illegible] ... [illegible] чорудуп турар. Арагага сундулуг. Хой-[illegible] ... база мооң мурнунда [illegible] ... шимчээр участта. Хайгаа-ралда алдынган кижилер-биле ажылды чоннуң чурттап турар черинге [illegible] ... Чөвүлел милицияның мында участок [illegible] ... улусчу дружинниктер-биле каждыы айда бир удаа [illegible] чорудуп турар. Профилактика чөвүлели айның бирги чартыын хой-ниитиниң чөлдиглеринге көрүп турар. Ылаңгыя хайгааралда турар ог-бүлелерниң бажыңнарынга чедип, хыналдаларны чорудуп, ниити байдалын хынап көрүп, беседалажып турар. Бо-лурунге, албан организацияларын-биле харылзаа [illegible] ... [illegible]

В. КУУЛАР.

Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының 34 чыл болганынга

СӨС КЫРЫНДА БОЛГАШ ХЕРЕК

КЫРЫНДА ЭРГЕЛЕР

Декабрьның 10-ну бүгү делегейде кижиниң эргелерин[illegible] хүнү кылдыр демдеглеп турар. Ол хүн 34 чыл мурнунда, Каттышкан Нацияларның [illegible] ... «Бүгү-ниити декларациязын» хүлээп алган. [illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

Ю. ЛОПАТИН.
(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

[illegible] ... бил[е] хой хемчээлдиг кылдыр бүдүрүп үнзүрер аргазы бо-рип турарын Ланг Сали чу-гаалаан.

КӨДЭЭ ТУДУГ

УЛАН-БАТОР. Амы [illegible] ... Моол Арат Республиканың көдээ ажыл-агый тудугларын ... [illegible] ... чаа тудугларның документилерин [illegible] ... турар. Оон-биле кады опаа[illegible] ... колдайыр чорудар ужурлуг ажыл-агыйларже угланыпып турар. [illegible] ... [illegible]

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЖЫКТЫГ, ДУЗАЛЫГ АЖЫЛ

БУДАПЕШТ. [illegible] ... [illegible] ... «Беттазелльвиц» чылыткылыг черлерни станциязы ажыглап каапкан суу-биле чылыдып турар. Ында ботаа-[illegible] болгаш кат-чимистиң хой кезиин өстүрүп турар бис деп кооперативниң даргазы И. Декань чугаалаар.— Бистиң кооператив бодунуң [illegible] ... станцияның дейнекти-ринде аъш-чем садып ажылдап каан. Станцияның ажылдакчылары ам боттарының бү-[illegible]

ЧАГЫГНЫ— ХУУСААДАН ЭРТЕ

ПРАГА. Брно хоорайда «Тесла» [illegible] ... лаборатория аппаратура-[illegible] ... [illegible]

ЛАТЕКС— ЧУГУЛА ЧИГ-ЭТ

ПНОМПЕНЬ. СЭТА-ның корр. В. [illegible] ... [illegible]

АЛЖИР. Чурттуң нефть болгаш газ-биле эң-не бай[ы]лан чери Хасси-Месаудка ниити узуну 421 километр Тин-Фуе-Масс-Месауд аразының газ дамчыдар хоорзаның тудуун эгелээ[ш]ринге таварыштыр байырлыг ёзулал болган. Ол дээрге совет-алжир экономиктиг [к]адыы ажылдажылганың эң улуг тудуу боор турар.

Газ дамчыдар хоорзаны 1984 чылдың февраль айында ажыглалга киирер. Ону ажыглалга кирген соонда чылда [?] 10—12 миллиард кубометр газты дамчыдып шыдаар апаар.

ЧУРУКТА: газ дамчыдар баштайгы хоорзаны салып турар.

Н. ПАВЛОВАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказ[ы].

БОЛГАРИЯНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүннери болгар аныяктарының болгаш студентилерниң төлээлекчилери-биле ужурашкан. БКП ТК-ның Чиндикки секретары, Болгарияның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков ол ужуражылгага чүве чугаалаан.

Бүгү бүдүрүлгениң [?] [illegible] болгаш Болгарияда бар болуп турар деп, ол медеглээн. Партияның XII съездизиниң айыткан сорулгаларын күүседир дээш ажылдыы[illegible] ... ажылдап турар. Ниитилел амыдыралының бүгү адырларында улуг чедиишкиннер бар.

[illegible] ... [illegible]

Парлалга херечилеп турар

АМЕРИКА БОЛГАШ ООҢ ЯДЫЫЛАРЫ

«Нувель обсерватер» деп француз журнал бодунуң корреспондентизи Ги Сибтонуң чүүлүн мындыг эге-биле парлаан. ИМА ол чүүлдү номчукчуларга чамдык кызырыглар-биле бараалгадып тур.

Кажан АКШ-тың президентизи аас-кежиктиг турган, ооң чер[л]е чажырбас. Ол ам айи чыл дургузунда оорушкуманнайлыг чорук турар. «Мооң мурнунда кылып турган чүүлдеримниң бодаарынга, президентиниң амыды-[illegible] ...

[...] ли чоокта чаа 10 хуу ашкан, а бир эвес анаа ажыл чок чамдык кижилерни немептер болза, ажыл кылып шыдаар бүгү чурттакчы чонунуң чүгле 55,7 хуузу бүдүн хүн дургузунда ажылдап болур эргелиг дир. А чурттуң бүгү чо-[illegible] ...

[illegible] ... [illegible]

[illegible] ... [illegible]

(ИМА).

ЭВЕРЕСТИҢ ЭКТИНГЕ

Непалдың найысылалы Катманду хоорайга ужудуп кээр мен-гем хүнүмде бистиң альпинистеривис Эверестен дүжүп бадып турганнар. Олар-биле дораан ужуражыр толу-зе, дүрген-не Лукладже ужар апарган мен. Гималай дагларының аразында ол бичии [illegible] альпинистерниң лагеринче чоруткан чадаг кижи эртер чиңге кокпа орук бар. Чүък чедирижир дузалакчылар дагның эдээнге тап-тыг-ла үш неделя дургузунда чедер. Ам ол оруктү дорттап кызырган соонда, баазага чедир чүгле бир неделя хире кылаштаар апарган.

Катмандуда аяс-чаагай деп чүвези хелчок болду. Ынчалза-даа ынаар дагларда агаарның байдалының баксыраанын-биле самолёттувус ушпайн, саадай берген. Ол аразында Катмандуга [illegible] итали альпинист Месснерге ужуражы хона бердим. Үжен чеди харлыг ол альпинист делегейниң эң бедик он дөрт сүүрлериниң сезиниң шыншык бажынче үнүп шыдаан. Сүүр бүрүзүнүң бедии сес километрден ажыг. Оларның аразындан Эверестче ол ийи катап үнген. Сөөлгү үнерде делегейниң эң бедик сүүрүнүң кырынче кара чааскаан, кислород курлавыры чокка үнгеш келген.

«Силерниң [illegible] шилип алган маршрудун көргеш, баштай бо-даа өлүмче эң чоок орук-тур, а совет командада ийи тура-биле өлүмче бар чыдар команда-дыр деп бодаан мен» — деп, ол мени-биле [illegible] сеткилин ажытты. Оон соонда бистиң альпинистеривис-биле ужуражып, таныжыкаш, Эвересче дараазында үнерде Лхоцзениң мурнуу талазын өрү үнерин ол сүмелээн. Ол маршрут-биле Эверес[illegible] ында [illegible] үнүп чадап каан чүве-дир.

Луклага ужуп келгеш, өске пассажирлер аразында буурул баштыг, узун дурт-сынныг кижиниң эскерип кагдым. Ол дээрге Эвересче эң баштай үнген кижи Чаа Зеландиядан Хиллари болду. Чайжок кадында Хиллариниң база-ла атсураглыг альпинист эжи болур Тенцинг-биле таныжып ап, а Хиллариниң бодундан каш айтырыг салып чеди[illegible].

«Хары угда он бир совет альпинистиң Эвересче кодурулуп шыдааның чүү деп бодаар силер?» — деп айтыр[illegible] [illegible] — деп харыылады.

Ол Непалга чылдың ноор. Оон чуртталгазының эң өөрүнчүг база эң муңгаранчыг сактыышкыннары Гималай дагларыбиле холбашкан. Манаа Лукладже ужуп бар чораш, самолёт андарылган, анаа оон калайы биле уруу өлген. Ам Хиллари Катмандудан Эвереске чедир орук дургаар сүүрларның уругларынга школалар тудар акша төгерик чыылдазын бодунун чурту Чаа Зеландияда чорудуп турар.

Лукланың [illegible] ужуп кел чыда, уткуштүр ужуп орар вертолётту эскерип кагдывыс. Вертолётту чүгле тоң берге таварылгаларда чалаар дээрзин билир болгаш, чүү-ле болчук эргин деп элдепсиниң, дүвүреп чордум. Непалдан Москвага кээп турган медээлер шупту өөрүнчүг, ийи чүве болгай, ынчалза-даа чамдыызы арай-ла чиктиг турган.

Чижээлээрге, баштайгы ийи альпинизивис беш дугаар лагерьден сүүрнүң бажынга четкеш, демир кээрде канчап барык-ла чээрби үш шак чарыгдаажыл? Оон ужурун Луклага самолёттан дүшкен дораан билип алган бис. Бодун ужудуп алган Валерий Хрищатыйны, дошта чарык чежи кээп дүшкеш, бажының мээзи шимчей берген Алексей Москальцовту база холдарын доңуруп алган Эдуард Мысловскийни вертолёт апарган болду. Москвага оон элээн каш салааларын үзе кезип кааптар ужурга таваржыкан. Эверест дээрге — Эверест болгай! Ону уттуп болбас херек. Оон кырынче үнүксээн дыка хөй альпинистер салаа туржук амы-тынындан чарылган.

Арткан альпинистерге, олар [illegible] ужуражып бадып кээп турда, ужуражтым. Лукла бо [illegible] Катмандуга дүштүнүн туурар аразында оларның шуугузу-биле таныжып ап четтигипкен мен. А Бал — оолдарының ынчаар шолалап адаары Ленинградчы Владимир Балыбердин, бистиң альпинистерден бир дугаарында Эверестиң кырынче үнген болду. Ол тускай дептерге демдеглелдер кылып чораан деп чүвени база билип алдым.

Дептер дугайында анаа сагындырары мени эпчок турган, ынчалза-даа Делилен Москважке ужуп үнүптериниң кырында тургаш, ол дептерин суниду:

— Көрүп көрден. Солун чүве бар-даа чадавас.

Ол үнелиг документ мээн холумга ынчаар кирген. Дептерде бижиттинген чамдык болуушкуннарны Владимир Балыбердинниң чөпшээрели-биле манаа киирер бодадым. Эвересче бир дугаар үнген Володя-биле кады Москва чурттуг Эдуард Мысловский чораан...

«Могап-туруп, соястап чораш дөрт дугаар лагерьге келдим...»

Даартазында, май бирде Балыбердин беш дугаар лагерьже баар оруктуң байдалын шинчилеп хүнзээн, а Мысловский рюкзагын ап, демир келгеш, дөрт дугаар лагерь чанында хаядан андарылгаш, узун хендирге халаннады астына берген. Ам канчаар, иштинде кислород баллоннарлыг аар рюкзагын үзе кезип каапкаш, амы-тынын камгалаар ужурга таварышкан...

Балыбердин [illegible] хардыг Мысловскийден элээн аныяк, шыырак болгаш Эвересче [illegible] баллонну чок [illegible] ка үнүп каан. Бистиң оолдар [illegible] ле кылыр кижи чок турган.

Сүүрнүң шыңшык бажынга [illegible] демдеглелдери бо: «Маршруттуң бо хире бергезин чедир [illegible] бергедеп эгелээнин эскергеш, анаа ийи баллон кислородту бердим. Ол дораан-на сөкперээн, оңгарлып келди...»

«Ол-дур, конгут букту шылаптывыс» — деп Эвересче үнгеш, демир бадып ора, Хиллари чугаалаан болгай. Хиллариге көөрде Балыбердин ранняялыг болгаш, чааскаан херечи чок черге өөрүп-хөглевээн. «Кайнаар-даа көөрге чүгле куду бадып болур черле келдим. Мурнумда, хар адаанда улуг эвес демир орген костүп тур. Ам чүнү капчаар бис?» — деп, ол лагерьже [illegible]

Экспедицияның удуртукчузу Евгений Игоревич Тамм мындыг ойле Балыбердинниң баштак чугаазын деткиир-даа харык чок хөлзеп турган. «Өргене дээр чүвеп тыптыкта тургускан үш буттуг демир [illegible] бажы-дыр. Ону доп-дораан чурукка тырттым. Ол чурук — Эверестиң бажынга четкенимниң ылап херечилээн-дир» — деп, ол тайылбырлап берген. Бал кислород баллоннарын уштуп каапкаш, кинокамеразын дагның бажынче [illegible].

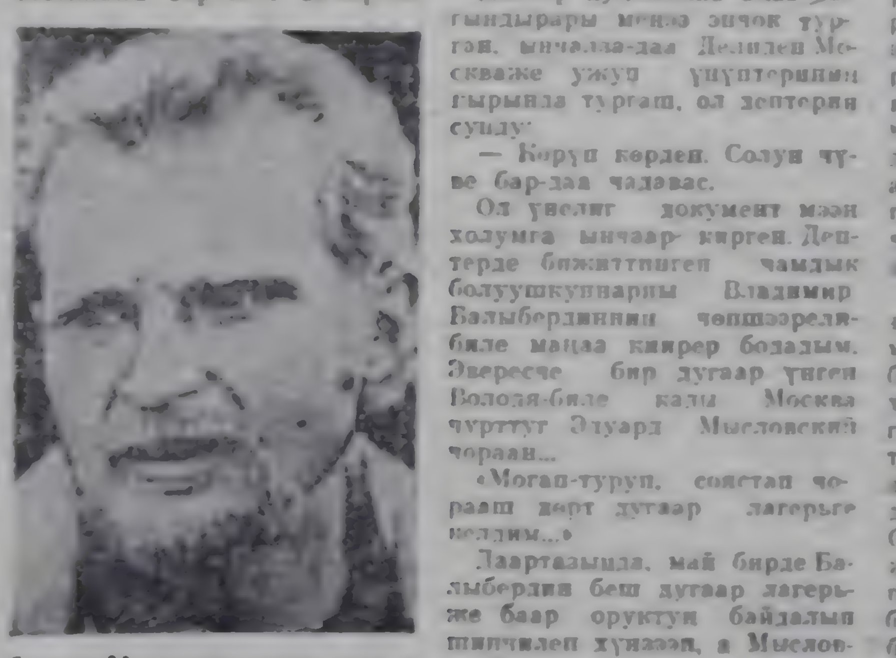

ЧУРУКТА: Эверестиң кырынче эрес-шилиим үнгениниң Ленин ордени-биле шанпаткан Владимир Балыбердин.

Юрий РОСТ.

(«Юность» журналдан).

ҮЛЕГЕРДЕН ӨӨРЕНИР

Чоннуң үлегер домактары кончуг хөй. Мерген болгаш чидиг ол сөстер чүнү эки, чүнү багай дээрзинге бисти өөредип турар. Дус дег ажыдыр, от-кос дег өрттендир чидиртиптер үлегер домактар шаг-шаандан бээр туруп келген. Чоннуң база бир байлаа ол.

Амыдырал шапкын хөгжүп орар. Оон-биле чергелештир чаа үлегер домактар база тыптып турар. Ындыг үлегер домактарны бистиң редакцияже Кызылда пенсионер Иргит Бадра чоруткан, оларны номчукчуларга сонуургаттывыс:

Аът семисте — чордунгур.
Акша хөйде — чардынгыр.

Чурттуң каазы —
чоргааранчыг.

Хептиң каазы — конаргаанчыг.
Аданың ачызы өлгенде
билдинер.

Аштаның ачызы төңгенде
билдинер.
[illegible] сагыжы — шите.
Чалгааның сагыжы — дыпта.

ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ УРУГЛАРЫ

Мурнуу Гоби аймактың чылгычызы хөй уругларлыг П. Батдоржуң өг-бүлезинге хары угда үш кижи немешкен: ийизи оол, бирээзи кыс болган. Уругларның-даа, аваларының-даа байдалы эки.

Цецег аймак эмнелгезинге божуптарга-ла, пайысылалдан дуржулгалыг эмчилер чедип келген. Оон соонда аваларын тускай самолёт-биле Улан-Баторже аппарган.

Үш болгаш оон хөй ийистер өстүрерингө тускайлыттынган санаторий Улан-Баторга 1967 чылда тургустунган. Цецег — ындыг уруглардың 36-гы ие. Уруглар анаа кургупениң долу хандырылгазынга болгаш хайгааралынга үш чыл болур. Чылгычы П. Батдоржуң бо уруглары үш чыл болгаш, оонге чанып кээр.

ДУМЧУККА ТУЛГАНДА...

ШКАФ

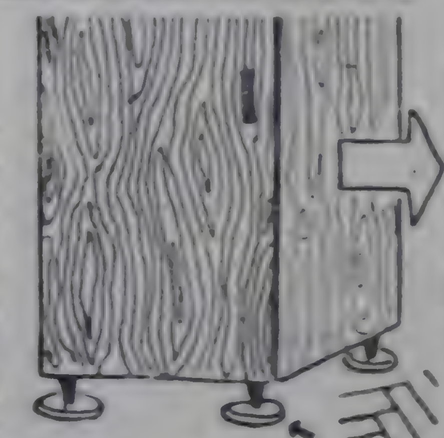

Аар шкафты бажын иштинге ынай-бээр шимчедирде, оон адаанга ширтек болгаш чоорган дежеп, картофель салып ап-даа болур. Шаланы саваннап база болур. А Москва чурттуг В. Кочетков шкафтың буттарының адаанга банка аастарын (полиэтиленден кылган) салып алырын сүмелеп турар. Ынчан шала шыйбактанбас болгаш чылгыр болур.

САВА

Ойлу берген саваны база-ла полиэтилен-биле хырбалап ап болур. Полиэтилен шиш аксын шиштейтир ораай тудкаш, ойбакче оттүр иткеш, оон ийи талазын өрттедиптер. Бо арганы ажыглаарын Пермь облазта П. Шолопов сүмелээн.

УРАН ЧОГААЛ

Амыр чыргал, аас-кежиин
Аян тудуп ырлап турар,
Арат чонну айтып сургаан
Алдарлыг-ла уран чогаал.

Чурттаглганың дээжилерин
Чурумалга сиилип турар,
Улус чондан төрүттүнген
Угуулгалыг уран чогаал.

Маадырлыг демиселдиң
Магадаачыг тиилелгезин
Чайыннадыр чуруп турар
Чалыы от дег уран чогаал.

АЖЫРЫМЧЫ БОЛБААН БОЛЗА

Шыдажыр-даа эвес хире
Чыккылама соок турган —
Чыраа бажы доңганындан
Чызыралыр чарлып турган.

Шак-ла ынчан, чырык
хүндүс
Чазый күске халып турган
Аңмаар ишти аъш-чем
шуптузу
Амдыыкының дою болган.

Элбек чемге ноккаан сойлук
Эндерени чиирин бодааш,
Харамдыккан уу-биле
Балгак бажын чылгай
каапкан.

Соок демир дыдды салбаан —
Сорунза дег чыыра тырткан.
Кыйбыннаарга улам-улам
Хырбаланып туруп берген.

Күске «күжүр» күжүн
төткен —
Күдүженнеп шаг-ла болган:
Тепкен, тырткан, чуткаан...
Сураг! —
Демги черде тактагалдай.

«Улуг хырын ботка
халдаар».
Улус шаганн ынча дижир:
Ажырымчы болбаан болза,
Ам-даа диринг чоруур ийик.

Ч. НАРА-КҮСКЕ.

ИЛБИ

Саазындан хап кылып алыр. Чагаа хавы болза, улам эки. Илбичи көрүкчүлерден хапка сыңа бээр чурук дилеп алыр. Оларда ол чок болза, боду тып (открытка, конверт база ажырбас) алыр.

Илбичи билзээн сывырнын алгаш, холдарын оожум ынаар-мынаар атнадатыпшаан, чурукту улуска көзүлдүр хапче сугар болгаш хаптың аксын дораан хырбалаар. Оон холдарын өрү суңуп, янзы-бүрү шимчээшкиннер, тар-

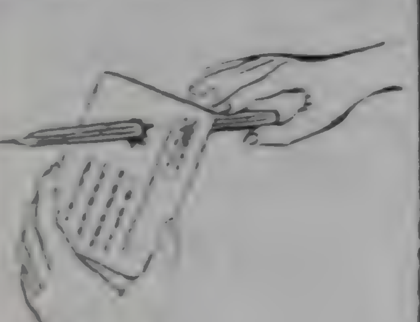

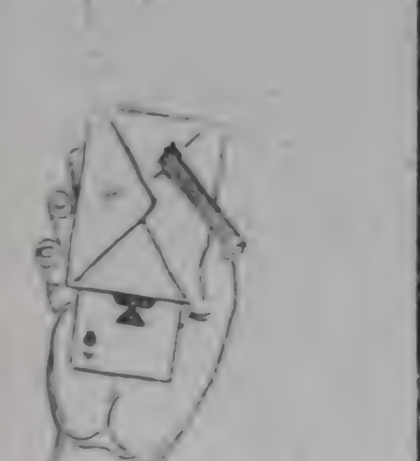

быдааткыннар кылгаш, чидиг баштыг карандаш-биле чагаа хавын каш катап оттүр шиштентер. Оон соонда чурукту хаптан уштуп кээр болгаш улуска хынадыр — чурук бүдүн болур.

Илбиниң чажыды. Чагаа хавын баш бурунгаар белеткээр: чиңге ужунуң бир талазын чире кезип алыр. Кезип каан черин улуска көргүспес. Чурукту суккаш, хапты хырбалаан соонда, хаптың чирик черин адыынче куду баштандыр тудар. Чурук орту чедир уштунуп кээрге, адышка доктаадып алгаш, чагаа хавын ам-на үттелдир идер. Оон карандашты ужулгаш, чурукту хапче катап бүдүү киир адыптаптар. Чурукту хырбалаан хаптан уштурда, демги-ле чире кезип каан черин улам улгаттыр кезиптер. Ол-ла.

БОЙДУСТУҢ ЭЛДЕПТИГ ЧУРУМАЛЫ

Машина чүм харлап халдып орган. Кайнаар-даа көөрге ак-чайт: чүгле карак чылчырыктаар. Чаш хар черле ындыг. Хемниң ыяжындан, кезек-кезек хараганнардан өске карарар чүве чок. Күжүген кокпалары, дилги истери харның өңүн өскерилдирип шыдаваан.

Бир баалык кырынга үне халдып кээривиске, хар кырында теве чыдыр. Хемни куду баштавышкан, карак туржук дурап четпес хову-ларны эргий көрүп чыдыр. Чаңы черле ындыг болган адыгуузун ыйнаан ол. Ынчалза-даа бо амытан диргиг эвес, анаа даш болду. Теве-ле олчаан. Кайы-даа талазындан ындыг. Арта-ла, ийи мөгеннинг, баштыг, узун мойнут болгаш чыдар аян-шинчизи безин теведен ылгалбас. Ук даштың кырында, тигилерде болгаш чанында оът-сиген, хараган, кызырак карак, ыт-кады, сөөскен үнген. Олар хат-салгын зайы-биле шимчеп, хадып турар — дүк-даа, чогдур-даа ышкаш. А даштың хүрең карты, көксүмээр өңү ону улам-на диригжилип турар.

Дашты дескиндир сайзанактар-даа бар. Бо даштың баарынга турган өглерниң уругларының ойнаар чери ол. [illegible] болганындан мал-маган бараанаар улус база мынаар үнер. Үнер чери — ажыргы талазында чаңгыс кижи үнер тептиңгиниш. Бо даштың мырынай баары-биле Хол-Өөжүнүң суу кыңгырткайнып агып чыдар. Оон кыдыынга «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының өглери хонуп турар.

Он чыл мурнунда Тес-Хем районга чечен чогаал болгаш уран чүүл хүннери болган. [illegible] фермага [illegible]ке, чогаалчы Олег Суваккит мындыг шүлүкту бижээн:

Хол-Өөжүп өрү алзы
Хөлгем муңгаш тутсуп ор
мен.
Кедээмде бо улуг теве
Кегжениш каап, шелээн
чыдыр.
Баткар Чооду баглаан боор
дээш
База катап топтай бердим:
Шимчеш дивес, караан
көрбес
Шип-ле шимээн кандаай
тевел?
Кайтай бергеш, чеде
бердим —
Каткан-хууреан, дириг
боорлаан:
Болат даштан чазар,
сиилбин,
Бойдус шуткаан теве болду.

Ферманың саанчылары болгаш кадарчылары шүлүкту аажок сонуурган, улуг өөрүш-кү-биле уткаашпар.

Теве-Хая. Ындыг аттыг черлер бо-ла таваржыр. Оларның аразында «Таик ышкаш Теве-Хая» база бар, а моозу теве ышкаш — болза-даа ол олчаан карак, кулаандан бээр бар. Ынчалзажок чамдык улус ук тевениң «лүгүн чулуп» турар апарган: эрткен чайын ында сөөскенниң адырын (та ширбиил кылыр дээш, та чечээн чарашсынган чүвези) сыккаш, даш кырынга салып каан чыткаанын көрген мен. Чамдык даштарны тура тыртып каан азы чуукталп бадырыпкан-даа болгулаар. Бо удаада баарымга, тевениң хаайынче [illegible] чире шаап каап болду. Бойдустуң ындыг чараш толуунче кым холун кедүргениил? Каа-Хемде Мерген сүт-бараан фермазының чанында аъргалыг тейниң думчуун орук кылыр улус база үрегдеп каапкан. Партия болгаш күрүне ажылдакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чогаалчы С. К. Тока тураскаалды ол тейниң кырында кылган. Бо болгаш өске-даа черлерни камгалаарынче киизэнгейниң Советтер органнары. Тооуңуң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ниитилеледер, кижи бүрүзү улгаттырары чугула.

Ук черниң улузу бойдустуң чаяап каан бо элдептиг чурумалын шоолуг-ла херекке албас хире. Аалынар кайдал деп айтырарга безин «Хол-Өөжүнде бис» дижир. А Хол-Өөжүнде чайлаглар хөй. Чогум кайы үезиндел дээрзин ылаптап кээрге, «Ийе-ийе, ол даштың чанында бис» деп ам-на сактып кээр. Теве болу костүп чыдар болганда, ол черни Теве-Даш азы Теве-Хая деп адавас аан.

Дашты фотокорреспондент Юрий Косарьков тырттырып алды. Бис чоруптарывыска, даш теве «Чодураа», «Тес-Хем», «О. Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарның болгаш Моол Арат Республиканың ховуларын кайгап чыдып калды. Та чеже сан чылдарның дургузунда ынчаар чыдып келген чүве?

— Шаг-шаанда бо ынчаар чурттап чораан бистиң адаөгбелеривис бо дашка чүдүп, тейлеп чораан-дыр ийин, уруглар — деп, бичиивисте маңаа көөривиске бистиң башкывыс чугаалап орар чүве. Ол-даа шын турган боор: амыдыралдың аар-бергезин чүъктеп, бай феодалдарга базындырып, аарыг-аржыкка алзып чораан бүдүүлүк чон ыым-даа азырал тыппайн, ону бойдустан дилеп чораан.

Олар сактырга оон күштүг, оон төлептиг болгаш кээргээчел чүве чок ышкаш турган. Ындыг үе ам Улуг Октябрьның тиилелгезиниң ачызында төөгүнүң кара тамызынче кире берген. Бойдус дугайында, оон күчү-күжүнүң дугайында хуурмак бодал ам шуут өскерилген: бис ам бойдустуң каас-чаражын, бай-байлаан магадап, анаа мөгейип чоруур бис. Ынчангаш бойдусту бүгү тала-биле камгалаарын хоойлу шыңгыы көрүп турар. Совет кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези-даа ол.

Қ. ЧООДУ.

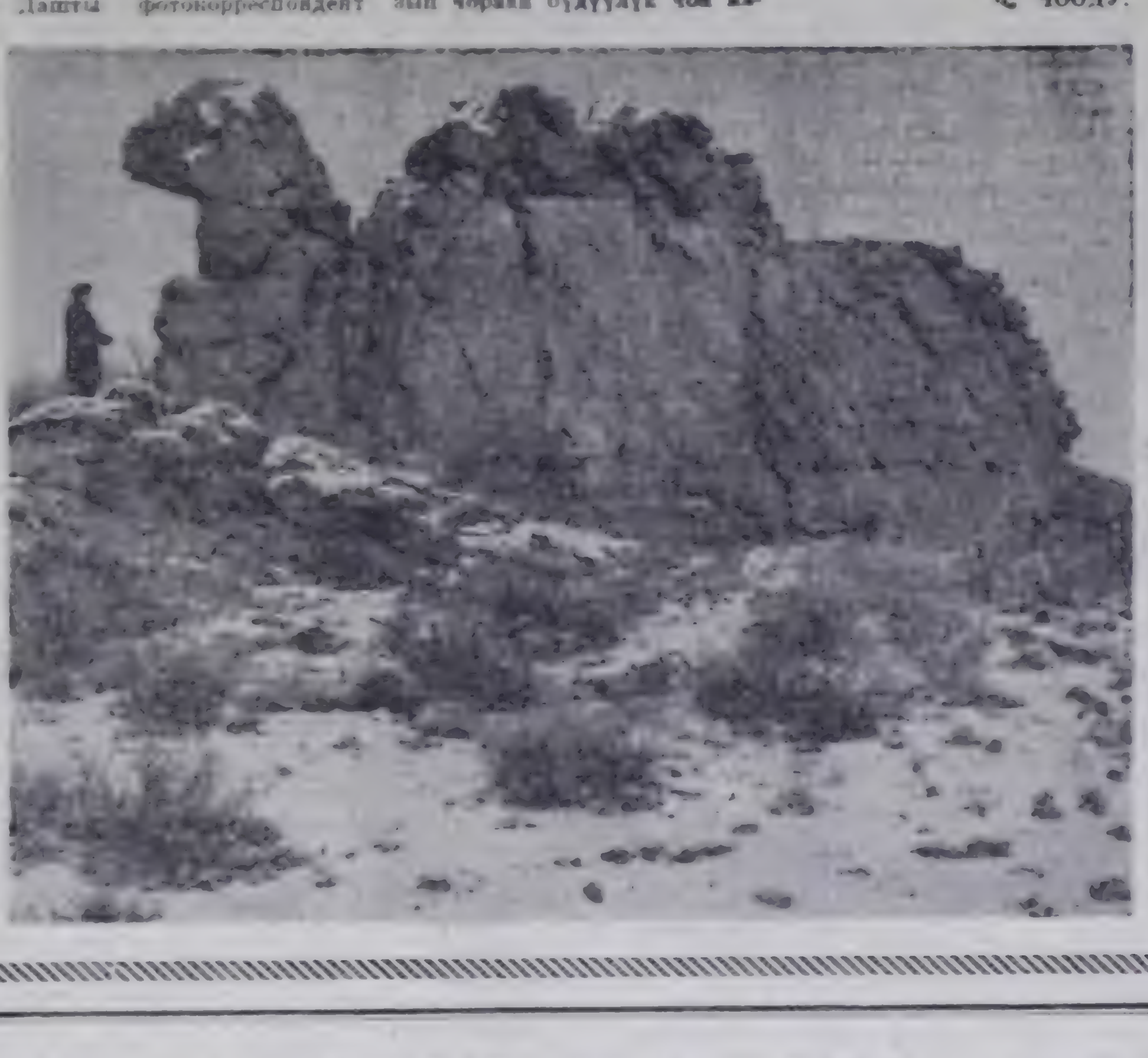

ЧИҢГЕ ХЕМДЕ

1977 чылда чайгы ажылдыг үезинде чиңге [illegible] болган. Ынчан янзы-бүрү хемчээлдиг метеорит бузундуларын тыптывыс. Оларның ниити саны 36 болду. Калып турган азы демир дилээр херексел-биле тыпкан бузундуларның деңзизи 80 граммдан 7 килограмм чедип турар.

Метеориттерниң шуптузун ССРЭ-ниң Эртемнер академиязында шинчилеп турар. Тыва республиканың бир булуңу болур Чиңгеге метеорит дүшкенин бадыткаттынган. Маңаа Эстон ССР-ниң Эртемнер академиязының геологу Юло Кестлане улуг үлүүн киирген. Метеорит бузундулары Чиңгеже киирген бир ээзи аксындан тывылган. Киевтиң, Таллинниң эртемденнериниң бир экспедициязының ажылы ынчаар доктаан.

В. ЦВЕТКОВ,
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының метеориттер килдизиниң улуг эртем ажылдакчызы.

ДАШ «ДАМДЫЛАР»

Бистиң Тыва АССР-де сталактиттерлиг куй база бар. Ол куйнуң турар чери Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң төвүнден ырак [illegible] километр черде, Ак-Хайыракан дээр дагда.

Ак-Хайыракан[illegible] бар, анаа улус чылдың-на хөй болур. Олар куйга бо-ла баар. [illegible] бирээзи база ол.

Куй улуг, хөй оралдыг. Куйнуң [illegible] бүрү дүрзүлүг даш дамдылар [illegible] тур, сталактиттер ол.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ТВ

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культуржуларга сүмелер. 9.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырыларның үлегерлиг хорунуң концерти. 9.55 — «Спортлотонуң» 50-ги тиражы. 10.05 — АБВГД-жигеш. 10.35 — Ада-иелер силерге. 11.05 — Советтер болгаш амыдырал. 11.35 — «Домас» ансамбльдың (Кения) концерти. 12.05 — Гимнастика делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 12.35 — Шүлүглер. Марина Цветаева. 13.20 — Орус музей. 13.50 — Бөгүн делегейде. 14.05 — Уругларга фильм: «Петька космоста». 15.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 15.50 — «Бистиң уругларывыс». Киночурумал. 15.55 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.25 — «Силерниң чагааларыңарны дыңнаар». Музыка дамчыдылгазы. 17.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.10 — «Дом каттыштырылгазы». 18.40 — «Өмөржикчилер». Телешии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мен чер кырынга чурттап турган болгаш күштүг мен...» Француз актер Жерар Филиппиниң дугайында. 22.45 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.15 — Совет кино мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Матвеев, С. Ростоцкий, Г. Чухрай. 17.15 — Узбек телевидениениң программазы. 18.20 — «Совет культура» солуннуң шаңналы дээш стол теннизинге чурттар аразының маргылдаазы. 19.05 — «И. П. Горбунов. Дончу намдарның кезектери». 19.30 — «Музыкалыг киоск». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Буурар сен бе, буурбес сен бе». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттуруңар». 9.25 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 10.25 — «Калыкшыл». 11.10 — «Эртенги почта». Музыка программазы. 11.40 — Совет Эвилелиниң даштыкы аалчылары. 11.55 — «Музыкалыг киоск». 12.25 — «Кедээниң шагы». 13.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Разум романстарны күүседир. 13.45 — «Амыдыралче путёвка». Украинаның кол профтехучилищелериниң дугайында дамчыдылга. 14.45 — «Гренада». Фильм-шии. 16.30 — «Кургавыр хат». Мультфильм. 16.50 — Кино аян-чорукчуларының клуву». 17.50 — «Делегей панорамазы». 18.35 — «Мээң ог-бүлем». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Г. Свиридов. А. Блоктуң шүлүглеринге бижээн ырылар. 22.25 — 22.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55 — «Билдингир-даа болза, буурупчуг эвес». 15.55 — Белорус телевидениениң программазы. 17.05 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү фильм — «Семь дуаалаар бис». 18.35 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. Фернан Леже. 19.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зоркий» — СКА. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 21.00 — «Үе». — 21.35 — 23.15 — «Хаачыг орук». Уран-чечен телефильм. (Италия).

АГААР

Бөгүн республикага бичии буурулдаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне −29 — −34 градус, чамдык черлерге 36—41 градус соок. Хүндүс 15—20 градус, чамдык районнарга 22—27 градус соок.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 32—35 градус, хүндүс 23—25 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (улаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үшкү планетаның чажыды» 9.20, «Өттү оттура» 10.20, 12.10, 13.50, 15.30, «1-3 деп ооп» [illegible], «Ырлаар ритминерн» (2 серия) [illegible].

«ВОСТОК»: «Төпестан болгаш Паольда» (2 сериялыг) [illegible].

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үжеглер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Заказ № 1871.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3). ТС-[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (12074) | 1982 чылдың декабрь 12, воскресенье | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ВЦСПС-ТЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээри-биле эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш көдээ районнарның, [illegible] организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди көрген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин [illegible] Үлетпүр, көдээ ажыл-агый, тудуг, транспорт болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының [illegible] чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. [illegible]

РСФСР
Украин ССР
Белорус ССР
Узбек ССР
Казах ССР
Грузин ССР
Азербайджан ССР
Литва ССР
Молдав ССР
Латвия ССР
Кыргыс ССР
Таджик ССР
Армян ССР
Туркмен ССР
Эстон ССР

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктарын эвилелдешкен республикаларга [illegible]

Тиилекчилер кылдыр санаттырган болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаттырган

автономнуг республикалар, крайлар болгаш областар

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседип турары дээш РСФСР-ден 40 хоорайны Бүгү-эвилел социалистиг [illegible] кылдыр санааш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан, оларның аразындан [illegible]

РСФСР талазы-биле: [illegible] АССР, Татар АССР, Якут АССР, Краснодар край, [illegible] область, Ленинград хоорай, [illegible] область, Москва хоорай, [illegible] область, Свердловск область, Томск область, Тюмень область. [illegible] Ленинград область, Саратов область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн [illegible]

РСФСР талазы-биле: [illegible] АССР, Приморье край, Владимир область, Горький область, Иваново область, [illegible]

[illegible] ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан.

Ханты-Манси автономнуг округту, 8 хоорай болгаш 224 көдээ районнарны Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчилер кылдыр санааш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан, оларның аразындан [illegible]

ТЫВА АССР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Барыын-Хемчик районну

Үлетпүрнуң, тудугнуң, транспорттуң болгаш улус ажыл-агыйының [illegible] бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор организацияларының 879 коллективин тиилекчилер кылдыр санаан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан. Оларның аразындан 517 коллективти ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый [illegible] делгелгезинде Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразынга киирген.

Колхозтарның, совхозтарның, [illegible] аразының база көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының 750 коллективин Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчилер кылдыр санаан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан, оларның аразындан 250 коллективти ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый [illegible] делгелгезинде Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразынга киирген, оон иштинде [illegible]

ТЫВА АССР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозун.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин хаяы болгаш бүгү талалыг мак алдаргаарын [illegible] органнарынга СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК дааскан. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин [illegible]

[illegible] кан онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин [illegible] күүседип турарын хандырар [illegible] социалистиг чарыжы организастаарын улам экижидер болгаш оон дээштиин бедидер, ажылга шаптык-таашкыннарны чайладыр талазы-биле хемчеглерни [illegible] кылыр болгаш боттандырар. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилериниң [illegible]

[illegible]

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ажылчы чоннарның сөөлгү үеде чоруткан чагааларының дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң хуралынга чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын калбак массаларның чаңгыс эпсеткилдиг деткип турарын, бистиң Төрээн чурттувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга, тайбының болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга оларның хаяы сонуургалдыын ажылчы чоннарның чагааларында илерээни Политбюро демдеглээн.

Партия биле чонуң чаңгыс эвииниң, Коммунистиг партияның болгаш оон Төп Комитединиң долгандыр совет кижилерниң сырый каттышканының дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринде тодарайлаан чурттуң экономиктиг, социал болгаш культура талазы-биле хөгжүлдезиниң сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга бүгү күжүн [illegible]

ты бүрүзүн кижилерниче угланган саналдарны болгаш сүмелерни чагааларның авторлары киирип турар. Күрүнениң, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылгазы чурумун быжыглаар дугайында партия болгаш чазактың негелделерин шыңгыы сагыырының, чурум үрекчилеринге саалдар чедирериниң хоойлуда айыткан болгаш хөй-ниитиниң хемчеглерин илеткейлиг ажыглаарының эргежок чугулазының дугайында айтырыгны чөптүг-биле кодуруп турар.

Ажыл-агыйжы эвес, карак ажыттаар, мегe, меккелер бээр материалдыг курлавырларны камныг эвес чарыттаар, төтчеглекчи чоруктарны болдурган кижилерге удур шиитпирлиг демиселди чамдык черлерде ам-даа чорутпайн турарын бадыткаан фактыларны хөй чагааларда айыткан. Хөй-ниитиниң ко[illegible]

[illegible] илеткейлиг социалистиг ажыл-агыйны эргелеп башкарарының [illegible] дорт [illegible] эн-дир деп, СЭКП ТК-ның Политбюрозу демдеглээн. Чагаалар болза партия болгаш совет органнарга ажылчы чоннарның чагыглары болуп турар.

Чагаалар-биле ажылдың болгаш ажылчы чоннарны хүлээп алырын организастаарының дугайында моон мурнунда үндүрген шиитпирлерниң чугажок күүседилгезин хандырарын, чагааларда чедирген айтырыгларны кичээнгейлиг сайгарып көөрүнге болгаш шиитпирлээринге, совет хамаатыларның үндезинниг шугумчулелин база хумагалдарын болдурган партия, [illegible] органнарының ажыл-чорудулгазында четпестерни чайладырынга эргежок чугула немелде хемчеглерни алырын партия болгаш совет органнарга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга СЭКП ТК-ның Политбюрозу даалган. Хомудалды болдурган чылдагааннарны таварыштыр [illegible]

[illegible]

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары А. Н. Березовой биле В. В. Лебедев.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ КОСМОНАВТИКАНЫҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИНИ

Башкарылгалыг эң үр хуусаалыг ужудуушкун программазы чедиишкинниг доозулган

Космонавтылар Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев олар Черже ээп келгеннер

СЭТА-ның дыңнадыы

Космонавтиканың төөгүзүнде эң үр хуусаалыг — 211 хонук дургузунда үргүлчүлээн башкарылгалыг ужудуушкунну чедиишкинниг доозулган.

Орбитаның «Салют-7» — «Союз-Т» деп эртем шинчилел комплекизинин [illegible] чедиишкинниг доозуп соонда космонавтылар эштер Анатолий Николаевич Березовой биле Валентин Витальевич Лебедев олар 1982 чылдың декабрь 10-да Москваның үези-биле 22 шак 03 минутада Черже ээп келгеннер. «Салют-7» станция ужудуушкунун автоматтыг башкарылга-биле үргүлчүлеп турар.

«Союз Т» корабльның дүжүрүп бадырган аппаразы Совет Эвилелдиң [illegible] көрдүнген районунга Джезказган хоорайдан чөөн талазында 190 километр черге хонуп кээн.

Оларның хонган черинге кыдган медицина шинчилелдеринден космонавтылар дээнзи чок кадыг хой үени эш [illegible]

[illegible] лыг станцияның бортунга бир дугаарында хары үгда беш космонавт ажылдап турган. «Салют-7» — «Союз Т-5» — «Союз Т-6» эртем-шинчилел комплекизиниң каттышкан экипажы ССРЭ-ниң болгаш Францияның [illegible] шинчилел программазын чедиишкинниг [illegible]

Космонавтылар Леонид Иванович Попов, Александр Александрович Серебров болгаш Светлана Евгеньевна Савицкая олар «Салют-7» станцияга 1982 чылдың август 20-ден 27-ге чедир ажылдааннар. Экипажтың хержежек космо[illegible] ууттуруп алганнарын. Ган бүгү ажыл бүрүн күүсеттинген.

Орбитаның «Салют-7» — [illegible]

[illegible]

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш В. В. Лебедевти Ленин орден болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитада «Салют-7» — «Союз» деп эртем-шинчилел комплекизинге космиктиг үр ужудуушкунну [illegible] боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Валентин Витальевич Лебедевти Ленин орден болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаар.

Совет Эвилелиниң Маадыры эш В. В. Лебедевтиң эрес-маадырлыг чоруун демдеглээри-биле Маадырның төрээн чуртунга хүлер тураскаалды тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. КУЗНЕЦОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1982 чылдың декабрь 10.

Ужудукчу-космонавт эш А. Н. Березовойга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитада «Салют-7» — «Союз» деп эртем-шинчилел комплекизинге космиктиг үр ужудуушкунну [illegible] боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көргүскени дээш ужудукчу-космонавт эш Анатолий Николаевич Березовойга Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскаш, ону Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. КУЗНЕЦОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1982 чылдың декабрь 10.

Эш А. Н. Березовойга «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Орбитада «Салют-7» — «Союз» деп эртем-шинчилел комплекизинге космиктиг ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Анатолий Николаевич Березовойга «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. КУЗНЕЦОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1982 чылдың декабрь 10.

«Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге эң үр хуусаалыг космос ужудуушкунун белеткээринге болгаш боттандырарынга киришкен эртемденнерге конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга, космонавтылар Анатолий Николаевич Березовойга болгаш Валентин Витальевич Лебедевке

Эргим эштер!

Космос делгемнерин тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш шиңгээдип алыр талазы-биле Ада-чурттуң эртем болгаш техниказы шылгаралдыг чаа тиилелгени чедип алган. Совет космонавтылар Анатолий Николаевич Березовойнуң болгаш Валентин Витальевич Лебедевтиң төөгүде эң-не узун хуусаалыг 211 хонукта ужудуушкуну Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде чедиишкиниг доозулган.

«Салют-7» орбита станциязынга экипажтың узун хуусаада чедиишкинниг ажылдааны совет космос техниказының улам өзүлделиг аргаларын чайынналчак көргүзүг болган. Станцияның бүгү системалары ажылдаарынга эңге идегелдиг болгаш ажыглаарының эки шынарларын көргүскен. Орбитага эртем шинчилелдериниң чорудуларының аргаларын «Салют-7» станцияга дыка калбарткан болгаш космонавтыларның ажылдаарынга база чурттаарынга байдалдарны экижиткен.

«Салют-7» — «Союз» комплексте совет космонавтылар эштер Березовой, Лебедев, [illegible] ... француз космонавт — Жан-Лу Кретьен ажылдаан болгаш Совет Эвилелиниң база Франциянын социалистериниң [illegible] программазын күүседир ... жи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүүштүр шиңгээдип алырынга ажы-бүрү чурттарның кужениишкиннерин каттыштырары дээш бистиң чуртувустуң чайгылыш чок туржуп турарын каттышкан чаа экипажтың ажылы-даа, социалистиг чурттарның космонавтыларының киржилгези-биле моон мурнунда ужудуушкуннар бүгү делегейге бүзүрелдиг кылдыр база катап көргүскен.

Космонавтылар Березовой болгаш Лебедев олар эштер Попов, Серебров болгаш херээжен космонавт Савицкая составтыг экипажты «Салют-7» станцияга база хүлээп алганнар. Нарын шинчилелдерниң программазын херээженнер күүседиишкин, эр улус-биле бир дөмей, космоска мылактыг ажылдап шыдаарын бо ужудуушкунга бүзүрелдиг кылдыр база катап көргүскен.

Космоска ужудуушкун бүрүзү — кижилерниң эрес-маадырлыг чорукчу болгаш шыдамыккайының шылгалдазы-дыр. Анатолий Николаевич Березовой болгаш Валентин Витальевич Лебедев хуусаазының талазы-биле эң-не узун бо ужудуушкунга ол [illegible] кызаң, бистиң чуртувустуң улуг ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг камгамчык хөй хемчээлдиг фото-чуруктар тырттарын болгаш кырында хайгааралдарны 211 хонукта күүсеткен. Космонавтылар Березовой болгаш Лебедев космостуң ажык делгемиче үнерин боттандырган, янзы-бүрү технологтуг шинчилелдерниң станциядан дашкаар чоруткан, ынчаарга космостуң перспективтиг конструкцияларын орбитага эптээринге ол шинчилелдерниң түңнелдери ажыглаттынган турун болур. Кажан-даа болуп көрбээн узун хуусаалыг бо ужудуушкунга күүсеткен медицина шинчилелдери улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ленин чок байдалга кижиге таарымча чок салдарны болдурбас [illegible] сайзыралынга эргежок чугула чаа түңнелдер алдынган.

Эштер Березовой болгаш Лебедев оларның чедиишкиниг доозганы узун хуусаалыг [illegible] космосту шинчилээрин болгаш шиңгээдип алырының оруунга төөгүлүг чугула чаа үе-чада болуп турар.

Космоска нарын, куженииишкиннии болгаш [illegible] салдалыг ужудуушкунун [illegible] Анатолий Николаевич Березовойга болгаш Валентин Витальевич Лебедевке чүректиң хапызындан изиг байырны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чедирип тур.

Эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, космодромнуң, космонавтылар белеткээр төптүң, Ужудуушкун башкарар төптүң, команда-хемчээл болгаш дилеп тывар база камгалап алыр комплекстерниң специалистеринге, «Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнде эң-не узун хуусаалыг башкарылгалыг ужудуушкунну боттандырарынга киришкен бүгү коллективтерге болгаш организацияларга изиг байырны чедирип тур бис.

Эргим эштер! Ада-чурт космонавтиказының чайынналчак чедиишкини — силерниң чаагай үре-түңнелдиг болгаш маадырлыг күш-ажылыңарның түңнели-дир. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң чылында совет космонавтыларның узун хуусаалыг экспедициязын чедиишкинниг боттандырганы чурттуң эртемин болгаш улуг ажыл-агыйын хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга космосту [illegible] СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге [illegible] болуп турар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш черниң бүгү кижилериниң чаагай чоруунга бараан болуп турар силерниң чугула болгаш харысаалгалыг ажылыңарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп тур бис, эргим эштер.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ — **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** — **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң албанның аян-чоруу Финляндияда уламчылап тур.

Декабрь 9-та Хельсинкиге Финляндияның Президентизи М. Койвисто совет аалчыга алдар кылдыр дүштеки шайлалга тургускан. Найыралдыг байдалга эрткен шайлалгага М. Койвисто биле Н. А. Тихонов чугаалар солушкан.

Декабрь 10-да Н. А. Тихонов биле М. Койвистонуң аразынга чугааланышкыннар доозулган.

Аңгы-аңгы чүүлдер талазы-биле совет-фин кады ажылдажылганың чамдык айтырыгларын чугаалажыры уламчылаан.

Делегей байдалының чидиглелин, чаа дайын айыылының күштелип турарынга холбаштыр хаай сеткил сагыш-сырааш кылынын Н. А. Тихонов биле М. Койвисто илереткен.

Н. А. Тихонов Совет Эвилелиниң 80 чылдарда Тайбыңның программазын боттандырарынче угланган чаа-чаа тайбың [illegible] талын, тывырлыышкынның политикалыг ССРЭ-ниң чүткүлүн онзалап демдеглээн.

Ядролуг айыылды чайладырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, тайбыңны камгалаарынче болгаш делегейниң айыыл чок чоруун [illegible] угланган Совет Эвилелиниң дашкыны политиказының [illegible] ын М. Койвисто бедии-биле үнелээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралының Хельсинкиге эгелээни Ниити-европа чорудулгазыны [illegible] демдеглээн. Бо талазы-биле Ниити-европа чөвүлел хуралы [illegible] толээлекчилериниң Мадридке [illegible] га боттуг түңнелдерни чедип алырга, ылаңгыя бүзүрежилгени болгаш айыыл чок чорук ту быжыглаар хемчеглерниң база Европага чепсеглениишкинни дужурериниң талазы-биле конференцияны эрттирериниң дугайында дугурушкан шиитпирни хүлээп алырынга бүгү талазы-биле дузалаар дээш Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның чүткүлүн онзалап демдеглээн.

Соңгу Европаны ядролуг эвес зона болдурарының дугайында Финляндияның саналын боттандырары делегейниң ол чүгү нарыы байдалынга улам чугула болуп турар дээрзин демдеглээн.

Ол-ла хүн Н. А. Тихонов Хельсинкиде Хакапиеми шөлүнде бажыңда В. И. Ленинниң квартира-музейинге чораан, ында 1917 чылдың күзүнүнде Владимир Ильич Ленин чурттап турган. Ол бажыңда тургускан тураскаал самбыразынга Н. А. Тихонов чечектер салгаш, музейниң хүндүлүг аалчылар дептеринге чүве бижээн.

Хиетаниеми районунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы чораш, Финляндияның мурнуу президентизи Ю. К. Паасикивиниң хоорунге чечектер салган.

Совет Эвилелинге боду келдирер ийи бур платформаларның бээриниң дугайында «Раума-Репола» фин фирма биле «Судоимпорт» деп совет дашчыкы садыг каттыжыышкынының аразында, база хөөт чоңгудан плиталар бүдүрер дыка хөй заводтарны модернизастаарынга херек машиналар болгаш дериг-херекселдер комплектилерин ССРЭ-ге бээриниң дугайында «Промашинпорт» совет дашчыкы садыг каттыжыышкыны биле «Раума-Репола» фирманың аразында контрактыларга ат салган.

Финляндияның Премьер-Министри К. Сорса Н. А. Тихоновка алдар кылдыр эргенге шайлалга тургускан. Шайлалгага М. Койвисто киришкен. Чазактарның баштыңчылары чугаалар солушкан.

(СЭТА).

Таңдыда Дуржулга станциязының улуг кадарчызы, социалистиг чарыштың каш дакпыр тиилекчизи Апан-оол Анадыевич Соянга удурткан хойжу звено 60 юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойга онаалтыр чүс хураганны камгалап алыр сорулгалыг.

Мурнакчы малчының кадарчызында 660 баш нарын дүктүг хой бар. Чайгы үеде семиртилгени чогуур деңнелге чоруткан болгаш, хойнуң деңнели шыырак. Малчыннар кыштаглаашкынга эки белеткенген.

ЧУРУКТА: улуг кадарчы А. А. Соян, кадайы Ч. О. Соян (оң талада) база кадарчы Чүлдүмнерниң ог-бүлези.

А. АЛЕКСЕЕВ.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының, Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Кодээ ажыл-агыйы талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Садыг, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, иелер болгаш чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының, Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының [illegible] барымдаалааш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кииирип келгени 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаар.

2. чүүл. Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң 1983 чылга дараазындагы кол көргүзүглерин доктаадыр.

(1982 чылга хамаарыштыр хуу-биле)	
Үлетпүр продукциязы	101,6
Күрүнениң капитал салыышкыннары	136,1
Ниити ажыглалдың автомобиль транспортунуң чүък сайгарылгазы	100,2
Хем транспортунуң чүък сайгарылгазы	107,[illegible]
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү:	
үлетпүрге	101,2
тудугга	101,8
Күрүне болгаш кооператив садыының түргектээр барааны сайгарылгазы	106,2
хемчээли	103,6
Күрүне бюджединге турар школа назыны четпээн уругларның албаң черлеринге уруглар саны	107,3
Узаткан хүнүг школаларга болгаш бөлүктерге уругларның саны	106,9
Профессионал-техниктиг училищелерден мергежилдиг ажылчыннарны доостуруп үндүрери	102,2
Эмнелге оруннарының саны	102,[illegible]

Акшаландырыышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң күжү-биле 1983 чылда 116,1 мун дөрбелчин метр ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын тудар.

3 чүүл. СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын боттандырып турарының үезинде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агыйының азырларында бар бүгү иштики курлавырларны эң долу ажыглаарынга, эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин [illegible] шиңгээдирынга, социалистиг чарышты калбартырынга, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга күрүне, план болгаш күш-ажылчы [illegible] бүдүрүлгениң [illegible] болгаш ажыктыг бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар база эргежок чугула апарганда планныг онаалдаларга ылавылаашкыннарны киирер апаар.

4. чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының талазы-биле Тыва АССР-ниң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының [illegible] саналдарын болгаш сүмелерин, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралынга депутаттарның киирген саналдарын болгаш сүмелерин көөрүн болгаш оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

1983 чылда Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне бюджединиң дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1. чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының, Үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Кодээ ажыл-агыйы талазы-биле комиссиязының, Садыг, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, иелер болгаш чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының [illegible]. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кииирип келгени 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин оругалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 102635 мун рубль түңге бадылаар.

2 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелеринден база организацияларындан оругаларны — саарылгадан үндүрүг, бүдүрүлге фондуларын дээш төлевир, арыг оруганың хостуг артыы [illegible] ларны — 35568 мун рубль ниити түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын акшаландырарынга — үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны, чуртталга-коммунал болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам ыңай хөгжүдеринге чарыгдалдарны — 28998 мун рубль ниити түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге социал-культура хемчеглеринге [illegible] та, ортумак тускай өөредилге черлеринге, библиотекаларга, клубтарга, театрларга база чырыдыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, уруглар яслилеринге база кадык камгалалының болгаш кадык камгалалының өске-даа албан черлеринге; пенсияларга болгаш пособиеларга акшаландырыышкынынга—66183 мун рубль ниити түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне эрге-чагыргазының органнарын болгаш күрүне эргелелдиниң органнарын [illegible] чарыгдалдарны—3582 мун рубль түңге доктаадыр.

6 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң республика бюджединиң оругалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 33566,7 мун рубль түңге болгаш 1981 чылдың январь 1-ге кассага бар болуп саарылыг артарын 1130 мун рубль түңге бадылаар.

7 чүүл. 1983 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттерин оругалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 69068,3 мун рубль түңге болгаш 1983 чылдың январь 1-ге ол бюджеттерниң кассазынга бар болгаш саарылыг артарын 1970 мун рубль түңге бадылаар, оон ыңай:

Районнар аттары	1983 чылда оругалар болгаш чарыгдалдар (мун рубль-биле)	1984 чылдың январь 1-ге кассага саарылыг артары
1. Бай-Тайга	3131,6	1[illegible]
2. Барыын-Хемчик	5467,2	180
3. Чөөн-Хемчик	7331,1	230
4. Каа-Хем	2971,9	100
5. Кызыл	4046,5	130
6. Мөңгүн-Тайга	1352,5	40
7. Өвүр	2153,9	70
8. Бии-Хем	3363,3	115
9. Таңды	4679,7	155
10. Тес-Хем	2365	75
11. Тожу	1835,5	60
12. Улуг-Хем	11870,8	190
13. Эрзин	2147,2	65
14. Кызыл хоорай	16332,1	460

8 чүүл. 1983 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринче шилчидиишкиннерни бадылаар:

а) кооператив бүдүрүлгелеринден болгаш хөй-нити организацияларының [illegible] органнарындан олча-ажык үндүрүүндең, ыяш оругазындан, чоңдан олча-ажык үндүрүүнден, бот [illegible] өй-бүлелиг хамаатылардан; 1983 чылдың кодээ ажыл-агый үндүрүүнден болгаш акша-эт лотереязындан 100 хуу хемчээлге;

б) саарылгадан үндүрүг талазы-биле киирилделерден районнарның бюджеттеринче—100 хуу, Кызыл хоорайның бюджединче—75,8 хуу;

в) [illegible] түңнелден 50 хуу хемчээлге;

г) кооператив болгаш хөй-нити организацияларының [illegible] страхованиезиниң, транспортка пассажирлерниң [illegible] страхованиезиниң талазы-биле хөреңгилер [illegible] 10 хуу хемчээлге болгаш [illegible] 50 хуу хемчээлге.

9 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту [illegible] Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының [illegible] саналдарын болгаш сүмелерин, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралынга депутаттарның киирген саналдарын болгаш сүмелерин көөрүн, оларның талазы-биле [illegible] РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң [illegible] Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының [illegible] бюджеттерин [illegible] Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорупу турарының дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорупу турарының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң илеткелин дыңнадыг кылдыр хүлээп алыр.

2. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын күүселдезинче угланган эргежок чугула хемчеглерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ап турарын демдеглээр.

3. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорупу турарының дугайында айтырыгның талазы-биле План-бюджет комиссиязының болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң [illegible] саналдарын болгаш сүмелерин, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралынга депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сүмелерин көөрүн база СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, бо чылын болгаш 1983 чылда планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүселдеринче угланган хемчеглерни боттандырарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың декабрь 7.

1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту оругалар чарыгдалдарны 5196 мун рубль түңге ажыш турар кылдыр, оругалар талазы-биле 122570 мун рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле — 117374 мун рубль түңге бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың декабрь 7.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: бүгү талалыг интенсификация

ЧАРЫШ — ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ийиги чыл

Декабрь

Чыл төнчүзүнге чедир 19 хонук арткан. Социалистиг чарышты улам калбартыылы

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Ыраккы «Тере-Хөл» совхозтуң коммунистери болгаш ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг киирип, экономиканың кол адырлары — мал ажылын хөгжүдер талазы-биле салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче боттарының күжениишкиниң мооңнап.

Олар ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар кылдыр социалистиг чарышты участок бүрүзүнге калбартыышкан, планныг онаалгаларны күүседиринин кол магадылалы — малга четчир санныг чем баазазын түргузар, ооң уксаазын экижидер, продуктулуун бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Ниитиниң малынга белеткээн чем бо чылын эрткен чылдыӊ деңнелинден ол ниитинге хөй. Бо чорук мал кыштаглаашкынының хүр чаагай эртирер арганы бериптурар. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде чарышты он хонуктап түңнеп, хол-биле кылыр ажылдарга улуг күжениишкинни үндүрген. Малдың чем баазазын быжыглаар талазы-биле перспективаның сорулгаларының улуг.

Совхозтуң саанчылары, хойжулары база ниитинин инек болгаш сарлык, чылгы кадарчылары «Чырав-Бажы», «Саян» совхозтарның малчыннарының [illegible] бо хүннерде ниитиниң малының кыштаглаашкынын хүр чаагай эртирер дээш бүгү күжениишкиннерин үндүрүп турар. Ажыл-агыйның бода малы 47, хой 19, иви 5, чылгы 3 ноян ааиы-биле бо кыштаглаашкынче кирген. Белеткеттинген мал чеминиң кыштагларже сөөртүрүн органиастап, малчыннарны садыг болгаш өске-даа чүүлдер-биле [illegible].

Совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, дүк садарының чыл планнарын [illegible] кыс күүсеткен. Эъттиң он айлар планын база боттандыргаш, чыл планын күүседирин хандырарының болдунар-ла аргаларын ажыглап турар бис. Төрүүр чүс бажы онаалтыр 87 хураган, 72 ниц анайлары [illegible].

Сүт-бараан фермазында бригадаларда социалистиг чарышты партия эге организациялары удурттуп, малчыннарның харылсаазын бедидеринче угланган ажылдарны чорудуп келген. Ниитиниң-биле совхозта партияның 7 эге организацияларында 69 коммунист болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар бар. Оларны ажыл-агыйның кол участокторынга таарыштыр тургускан, шупту партийжа даалгаларлыг. Партия эге организацияларынга чылдың перспективаныг планнарынга үндезилеп, партия хуралдарын Уставта айтыгаар эртирип, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезин хынап турар дээш чугула айтырыгларны чугаалажып турган.

Оларның организакчы, политиктиг ажылдары [illegible] күүселдезинге эки нөрүүзүлерин чедип алырынче, ажылдың [illegible] ниитиниң [illegible] галыг, хумагалыг чорукту күштелдиреринче, күш ажылының сагылга-чурумун хажыдар чорукттар-биле демиселди күштелдиреринче угланган. Совхозтуң Сарыг-Хөл СБФ-зи, Каргыда, Балыктыгда хойжу бригадалары болгаш хойжулар, кадарчылар болгаш инекжилер социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бо юбилейлиг чылда бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдааннар. Оларның ортузунда чарышты айлап, кварталдап түңнеп, мурнакчыларны мактап-мактааар, малчыннарның материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Ылангыя СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр даандырган ажыл-херекке малчыннарның, специалистерниң харысалгазын бедидер, күш-ажылды чогуур деңнелге организастаар дээш хемчеглерни бо хүннерде партия организацияларының, бригадаларының хуралдарынга тодаразын алыыыс.

Малчыннар ортузунда социалистиг чарышты Балыктыг бригадазы (бригадири Э. Ш. Сат, партия эге организациязының секретары С. М. Идам) эки организастаан. Бригада бо чылын төрүүр чүс хойге онаашттыр чаш хураганнарны 90,9 хуу камгалап алган, мал чемин белеткээр планын ажыр күүсеткен, ам малдың ында байдалы хүр чаагай.

Кыштаглаашкын үезинде парткомнуң, партия эге организацияларының малчыннар ортузунга чорудар политиктиг, организакчы ажылдарының планнарын базылааш, ам ону боттандырып турар. Совхоз төвүнде, малчыннар ортузунда бо хүннерде политиктиг ажыл калбарып, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын таныштырары-биле лекция, беседаларны чорудуп турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда организастаан чарыштың мурнукку олурууларында он бирги беш чылдың мурнакчылары чорлп турар. Балыктыгда аныяк хойжу А. Дангыр-оол, Каргыда комсомолчу Б. Дагба олар төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны камгалап ап, менди өстүрген. Ивы кадарчызы С. Кол төрүүр чүс ниден 108 анайларны алган. Коммунист хойжу А. Очур, хоочун дагдыныкчылар С. Хуужугур, Х. Кунчун, С. Самбыла, М. Намгай, Б. Норбу, М. Идам олар болгаш өскелер-даа бо чылды эки көргүзүглерлиг доозуп турар. Коммунистер К. Сержи, С. Шимит, Х. Донгак, Б. Данзынай, Д. Очур, Х. Монге, А. Чигжит, Б. Хертек олар мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкен.

Ынчалза-даа бистиң ажылывыста, ылангыя мал ажылын хөгжүдеринде кылыглыг четпестер бар. Малдың уксаазын экижидериниң айтырыын оожум шиитпирлеп турар, ооң баш санын өстүрериниң шыяар талазы-биле көргүзүг чогуур деңнелге чедир тургустунмаан, малдың баш санын өстүрериниң планнарын күүсетпейн келген. Ол ниткаш малдың өлүп хораары хөй. Отчёт-үезинде четпестер база бар. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаары, ажыл-агыйны хөгжүдериниң кол айтырыгларынга коммунистерниң, специалистерниң ролюн бедидери, өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри чугула болуп турар.

А. БАРЫМ.
«Тере-Хөл» совхозта партком секретары.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА

В. И. Ленин аттыг «Тыва дат-дүгү» комбинаттың түс-түс бүдүрүлгелериниң, цехтеринде ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан чарышка идепкейлиг киржип, шалыпчы ажылдап турар коллективтер хөй. Үүрмектеп-сорттаар комплекстиң № 4 эзлчээ он бир айларда руда ажылдап кылырының планын 102,2 хуу күүседип, чыл эгезинден 715,5 муң тонна руданы ажылдап үндүрген.

Арыглаар фабриказының бедик сорттуг руда арыглаар цехинде Б. Куулардың удурткан № 3 эзлчээ чыл эгезинден 8309 тонна дат-дүгүн арыглап бүдүрер планныг турган, ону 8344 тонна кылдыр боттандырган. Бодуун рудадан дат-дүгү арыглаар цехте В. Ипатованың удурткан № 5 эзлчээ дат-дүгү арыглап үндүрериниң он бир айларының планын 109 хуу күүсеткен. 7695 тонна дат-дүгү баар планындан 743 тонна хөйнү бүдүрген. Ол коллективтер он бир айларда эзлчеглер аразында чарыштың тиилекчилери болган.

Дат-дүгү арыглап үндүреринге херектиг руданы казып турар рудниктиң коллективиниң ажылындан нииити комбинаттың туруушкуну чок, дендески ажылдаары аазы улуг хамаарылгалыг. Ол коллективте даандырган ажылынга бедик харысалгалыг күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар база эвээш эвес. Оларның бирээзинге коммунист, № 13 экскаваторнуң машинизи Болат Донгак хамааржыр. Ол ай, квартал планнарын доктаамал 120—130 хуу күүседип турар. Ооң башкарганы экскаваторунуң мыдыг-мыдыыг чылдагааннардан туруушкуну ховар. Чүге дээрге ол баш удур хыналдаларны, эдилгелерин үргүлчү кылып чорудуп турар. № 12 экскаваторнуң эдилчи-машинизи Кан-оол Ооржак база ооң тудак чок ажылдап, мурнакчыларының одуруунда кирген.

ЧУРУКТАРДА: казкан руданы БелАЗ машиналарга түдүрүп чорудуп турары; № 12 экскаваторнуң машинизи К. Ооржак дузаалакчы машинист К. Саая-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭРТКЕН АЙДА

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылының байырлалынга алдар болдурган социалистиг чарышка Кызыл районнуң «Суглак» совхозунуң ажыл-ишчилери чыл эгезинден тура долузу-биле хаара туттунган. Ажыл-агыйның адырларының аайы-биле калбарган социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар чарыш түңнелин ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип, оларга чогуур шанналмактаалды тывсып турар.

Мыйыстыг аныяк бода малды тургузу азыраар, олардан немелде деңзи алырының талазы-биле звенолар аразында чарыш бо хүннерде калбарган. Мал семиртип азыраар звенолары планныг онаалдаларын күүседир дээш харысалгалыг ажылдап турарын ноябрь айының түңнели база бадыткап турар. Ажылчыннар Г. Т. Сурыкин, М. П. Неделин, Д. С. Килин, А. И. Ермолов оларның удурткан звенолары ноябрь айының түңнели-биле тиилекчи болганнар.

Д. Килиннин удурткан звенозу хонукта 700 грамм немелде деңзи алыр турган, ону 834 грамм чедирип, планын 119 хуу күүсеткен, а А. Ермоловтуу —115 хуу болган.

Чарыштың тиилекчилери звенолардан бирги черни ээлээн Д. Килиннин звенозунга доктааттынган чурум ёзугаар шилчиир вымпелди болгаш 200 рубль, а ийиги черни ээлээн А. Ермоловтуң звенозунга шилчиир вымпелди база 100 рубль түңнүг акша шаңналдарын тывыскан.

Тиилекчи звенолар өскелерге үлегерин көргүзупшаан, юбилейлиг чылдың сөөлгү айының болгаш он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозар дээш улам сорук киириишкиннииг ажылдап турар.

В. САТ.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР ДЭЭШ

Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи — республикада улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. Ук коллектив Ак-Довурактың, Хову-Аксының, Кызыл хоорайның совхозтарының тудугларын тудуг материалдары-биле хандырып турар.

Дирекция, партия болгаш профэвилел комитеттери [illegible] гай чорукта уштур дээш бо чылдың эгезинден бээр боттуг хемчеглерни алган. Ылангыя [illegible] хожудап турарлар чок ажылдаар дээш [illegible] бүдүрүлгениң бригада, цехтеринге шиңгээдип алыр талазы-биле тодаргай ажылдарны чорудуп. Чижээ, кандыг-бир цех, бригада азы түс-түс ажылчыннар ай планын бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр [illegible] бир коллективке [illegible] таварылгада ону чарыштың тиилекчизи [illegible] Хөй-ниити[illegible] сагылга-чурумун үреп, ажыл шагын чыдадаан чокка үекеннерге немелде төлевир бербес.

Коллективке ажылдың шыйары дээш демиселди доктаамал чорудуп келген. Кандыг-бир кижи материалдарны ажыглалче шынар чок шилчиткен, азы чүдүрүп чорудуп болза, буруулуг кижилерниң хемчег алыр.

Коллективке социалистиг чарышты организастаарын [illegible] экижиткен. Ооң түңнелин үндүрер комиссия ай, квартал санында бригадаларның, участокторның, цехтерниң канчаар ажылдааны тодараткаш, профэвилелдиң ажылчын комитединге киирер. Ону ниити хуралга чугаалашкаш, тиилекчилерни тодараткаш, социалистиг чарыштың түңнелин түс-түс коллективтерниң бүдүрүлге хуралынга тургузуп, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередип, четпестерни болгаш чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны моон соңгаар канчаар боттандырарының оруктарын айтыр.

Бүдүрүлгеде четпестерни экижидер талазы-биле чамдык дээштиг ажылдарны кылып чорутканының түңнелинде Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый бо чылдың он айларында кол-кол көргүзүглер талазы-биле көскү чедиишкиннерни чедип алган. Продукция сайгарылгын 101,9 хуу күүседип, планнаң ажыр 190 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Ол ышкаш бараан продукциязы бүдүрериниң 100,3 хуу, күш ажылының бүдүрээчизиниң планын 100,2 хуу күүсеткен.

Коллективте социалистиг чарыштың бирги одуруунда коммунист М. Н. Семенюковтуң удурткан ыяш дилер цех чорлп турар. Ол цех продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планын ажыр күүсеткен. Ында бригадалар аразында чарышка мастер В. В. Селивановтуң удурткан бригадазы шылгараан. Ол коллектив он айлар дургузунда 11537 кубометр ыяш материалдарын дилип бээр турган, пландан ажыр 63 кубометрни кылыр аргалыг болган.

— Бистиң коллективте ниитизи-биле 500 хире кижи ажылдап турар. Олардан 173 кижи коммунистиг күш ажылының шалыңтыры күүдүзүг атты чаалап алган. Ол бедик атты дээш 89 кижи демисежип турар. Элээн хөй кижи мергежилин база бедидип турар. Олар амгы үеде техниктиг болгаш политөөредиглгелерде киржип турарлар — деп, профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы Е. Г. Быков чугаалады.

Республиканың капитал тудуунуң планын күүседиринге Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агый кол рольду ойнап турар. Тудугларга хөй ыяшты белеткээри негеттинип турар. Ындыг турбужо Ырбанның, Ырбанның ыяш белеткээр участоктары тудуг ыяшы белеткеп, ону сөөртүп чедирериниң планын күүседип турар. [illegible] ол участоктарның удуртукчулары ажылчыннар ортузунга күш ажылды четпес организастап, кижилер ортузунга социалистиг чарышты [illegible] чорудуп [illegible] турары-биле тайылбырлап болур.

Ол пунктуларда партия, комсомол, профэвилел организацияларының удуртукчулары чогуур түңнелди үндүрүп келир чылдың ыяш белеткээриниң планын ыяап-ла күүседир дээш организакчы, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

Үстүнде четпестерни чайладыр дээш Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының удуртукчулары шиитпирлиг хемчеглерни ап, 1982 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседири-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

К. ХЕРТЕК.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң механизатору Николай Васильевич Бутин ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар. 1982 чылдың дүжүт ажаалдазынга комбайнер Н. В. Бутин 755 гектар черниң тараазын кестирип, планын ыракта ажырган. Мурнакчы комбайнёр 210 тонна тараа бастырар хүлээлгелиг турган, 573 тоннаны бастырган.

Николай Васильевич Бутин — 1982 чылда совхозтуң тергиин комбайнёру атты алган.

С. ОЮН.

• • •

«Тыва дат-дүгү» комбинаттың автотранспорт цехиниң чолаачылары ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Чолаачы Виктор Степанович Кузьмин бо чылдың эрткен он айларда 84 муң 400 тонна дат массазын сөөрткен, пландан ажыр 4 муң 400 тонназы ажылдап кылган.

Чолаачылар Виктор Штыгашев, Александр Некрасов, Монгуш-оол Монгуш 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар, а Григорий Карпов беш чылдың үшкү чылының онаалдазын доозар чоокшулай берген. Ында ниитизи-биле 28 чолаачы үени мурнап турарлар.

• • •

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга уткуштур социалистиг чарышка Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Чаа-Хөл сүт-бараан фермазының саанчызы Байлакай Матвеевна Очур база-ла мурнап турар.

Ол, 22 чыл ажылдаан, дуржулгалыг саанчыларның бирээзи, аныяктарның дагдыныкчызы.

Байлакай Матвеевна он бирги беш чылдың ийиги чылында бир инектен-не 1364 центнер сүт саар планын 1532 центнер кылдыр күүсеткен. Ол ам 1983 чылдың үлүүнче кирген.

К. МААДЫ.

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН, А КҮҮСЕЛДЕ...

Декабрь 1-ниң медээзи ёзугаар алырга, күрүнеге эът садар план 96,7 хуу күүсеттинген. Саттынган эъттиң деңзизи эрткен чылдың бо үезинден 1869 центнер [illegible]. Чылдың он бир айларында 252153 центнерни дужааган, ам арткан ниш хонуктарда 7817 центнер эътти дужаар. Ам бүгү бар курлавырларны ажыглавас болза, чамдык районнар планнарын күүсетпейн барып болур.

Планын 100,3 — 106,3 хуу чедир күүсеткен Бай-Тайга, Мөнгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Кызыл районнар мурнап чорлп турар. А Каа-Хем району чүге планын 85,3 хуу, Тожу 86,2 хуу, Таңды 81,7 хуу чедирген. Улуг-Хем, Бии-Хем районнар база хожудап турар. Ниитизи-биле ады районнар арткен чылдың деңнелинге чедир ажылдап шыдаваан.

Күрүнеге эът садар 66 совхозтуң, кош фабриказының сайгарылгазын [illegible]. 18-и күүсетпээн. Ылангыя Кызыл районнуң «Кара-Хаак» планын 65,2 хуу, Каа-Хемниң «Бүрүнгаар» 53,2 хуу, Таңдының Тыва аттыг 66,3, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 65,7 хуу, Дүрген станциязы 77,9, «Коммунизмниң херели» совхоз 77,6 хуу күүседип, план күүседиринге бергедээшкинге таваржып турар.

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге 260319 центнер сүттү сатсан болгаш сүт садар планын 94,7 хуу күүсеткен. Эрткен чылдан деңнелиг-биле алырга, 10210 центнер хойнү дужааган. Ам пландан артканы — 14681 центнер.

Районнардан Мөнгүн-Тайга планын 2,8 хуу. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнар планын 100,0 — 101,6 хуу күүсеткилээн.

Бай-Тайганың «Мурнакчы», Барыын-Хемчиктиң «Дон-Терезин», Чөөн-Хемчиктиң «Ак-Даш Маадыр», «Искра», Тандының Тыва аттыг, «Коммунизмниң херели», Каа-Хемниң «Бүрүнгаар», Эрзинниң «Чаа-Орук», Кызыл районнуң «Тал-дагы», «Шамбалыг» совхозтар планныг даалгаларын ажыр күүседип, республиканың өске ажыл-агыйларындан мурнап турар. Улуг-Хем, Эрзин районнарда сүт бүдүрери эрткен чылдың деңнелинден кудулаан. Моон алгаш көөрге, арткан районнар планнарын мургуулайында күүседип болурунун бүгү аргалары бар турда, ону чедир ажыглавайн турары четпес.

Күрүнеге сүт садар ужурлуг 63 ажыл-агыйның 30-у чыл планын күүседип алган. Чамдык совхозтар ук планын күүседериниң көрүнде киргеен.

Күрүнеге дүк садарының чыл планы 103,5 хуу күүсеттинген. Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар планнарын күүсетпээн. Ажыл-агыйлардан Каа-Хемде «Бүрүнгаар» совхоз 89,6 хуу, Таңдыда «Коммунизмниң херели» 77,7 хуу, Дүрген станциязы 83,2 хуу, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 74,6 хуу, Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхоз 75,2 хуу күүседип, кудуңгу деңнелиг ажылдаан.

[illegible] ажылдарын хөгжүдер дээш ажылдап турар. [illegible] малдың ажылының бүгү ажылдакчылары [illegible] ажыр күүседир дээш шиитпирлиг ажылдаар негеттинип турар.

АРТКАН ХОНУКТАРДА...

Үлетпүр допчулалы

Республиканың үлетпүрү чылдың он бир айларында продукция сайгарарының планын 102,2 хуу күүсеткен, пландан ажыр 2,5 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Продукция сайгарарының ниити планын 38 бүдүрүлге ажыр күүсеткен. Сүт комбинаты, Чадаананың тарааа [illegible], Хову-Аксының хлеб [illegible] бүдүрүлгелерниң коллективтери продукция сайгарарының планнарын [illegible] боттандырган.

Ооң-биле кады тос бүдүрүлге он бир айларының продукция сайгарар планнарын күүсетпээн, 1278 муң рубльдиң продукциязын чедир сайгарбаан. Оларга «Тыва дат-дүгү» комбинат, Үстүү-Енисейниң бызаш заводу, Ак-Довурактың болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтары, аъш заводу, Кызыл-Мажалыктың тудуг заводу, Сельхозтехника [illegible] «Тыва тудуг» трестиниң ДБК заводу хамааржыр.

Амгы үеде республикада 20 бүдүрүлге нормативтиг арыг продукцияны бараанын талазы-биле үнелээн [illegible]. Ол бүдүрүлгелер нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планын 99,1 хуу күүсеткен. Олардан бо көрүкүүг талазы-биле «Тыва тудуг» трестиниң ДБК заводу [illegible] Кызыл-Мажалыктың тудугу заводу эзеи хожудап турар.

Он бир айларда пландан ажыр 108 муң тонна хөмүр [illegible], 6,3 миллион киловатт электри энергиязы, 3 муң [illegible] 1,2 муң кубометр дилиг материалдарын, 33,5 муң рубльге мебельди, 25 тонна колбасаны, [illegible] тонна чаглыг сүт продукциязын, 600 тонна комбикормну, 7 тонна консервилерни, 19 муң дан эвертпес [illegible] бүдүрген.

[illegible] бүдүрүлгелер [illegible] он бир айларының планын күүсеттинген. [illegible] Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйларында. Сарыг-Септе [illegible] бүдүрүлгеде бедик болган. Бараанныг продукцияның бот-үнезин [illegible] планы база күүсеттинмээн.

Он бир айларда чугаалаан тудуг материалдарын, бетон болгаш демир-бетон кылыглар бээр продукциязы чедир бербээн. Ооң ангыда дат-дүгү, кидис болгаш хөм идик, культура-амыдыралының болгаш ажыл-агый бараанын бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Он бир айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн 12 бүдүрүлге күүсетпээн, ооң харазы-биле 2,6 миллион рубльдиң бараанныг продукцияны чедир алдырбааны. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Бай-Хаактың хлеб заводу ажылчыннарының саны пландан ажыр турар-даа болза, бараанныг продукция бүдүрериниң планын күүсетпээн.

Чыл төнчүзүнге чедир шак хонуктар арткан. Ынчангаш бүдүрүлгелерниң удуртулгазы планныг даалгаларны күүседир, ооң-биле республиканың даалгазын болгаш хүлээлгелерин чедир база ажыр күүседириниң боттуг [illegible] бар аргаларны [illegible] материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын мобилизастаар хүлээлгелиг.

Допчулалды республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

В. Чивилихин

Кара-Сал деп кымыл?

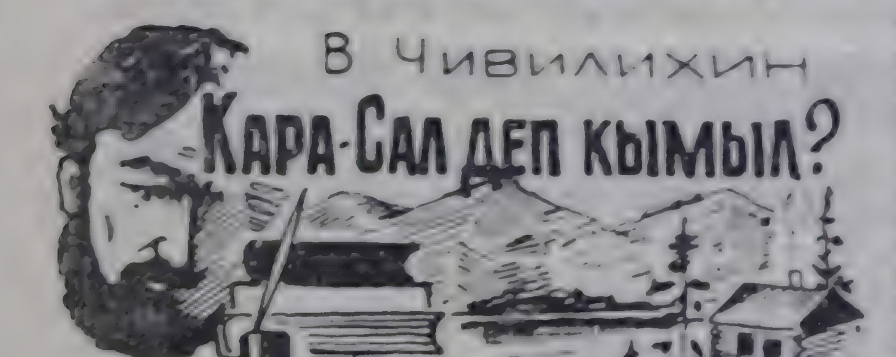

Офицер отряды-биле пат туруңкан, хорадап шыжыккан чедип келгеш, улуур дээш чыдып алган, улуттунмаан — чунар-бажыңдан Тонмиттиң бужургапчыг улуушкуну дыңналыр болган: та кандыг-ла-бир бурунгу ыр ырлап турары ол, та салым-чолунга хомудап турганы ол.

— Бо черлиг чүвеге ыттава деп чугаалап көрүңерем! — деп алгырган, Кара-Салдың кабинединге офицер кирип келген.

— Оон чүү-даа үнмес. Ону мен шагдан бээр билир мен.

— Дыңнап көрүңер даан!— Кулак уюк кышкы коданны долуп турган.— Чүү деп улуп турары ол, оон?

— Бии-Хемим, тайга-таңдым, силерден чарылдым-на дидир — деп, бажың ээзи дыңнавылааш, харылаан.

— Боолап кагбаажо хоржок-тур ону.

— Ынчап болбас — деп. Кара-Сал удурланган.— Орус шериг ынчапмас чүве. Оон ангыда мен мапаа чээрби беш чыл чурттап келдим, уряңхайларны эки билир мен. Оларның дыка хөйүнге ол чоруук дыка багай салдарлыг болур...

Эртен отряд кудү бадар дей берген. Офицер хем кыдыынга, орукка турган доскуулдарны дүжүргеш, аъдын мегээн. Сөөлүнде Тонмитти соортуп үндүрүп келгеннер, ооң аксындан бөөшкүнүн уштуп каапкан. Тонмит кээп дүшкеш, кышкыра берген. Казанчага Мария Терентьевна үнүп келген, ол ооң мурнунда чаңгыс-даа кетпээни эң эки сарыг-хүрең платьезин кедип алган болган. Ол офицерге чоокшулап чеде берген.

— Буянныг болгаш аас-кежик чок бо чоп-биле бис чурттап артар болгай бис — деп, ол ооржум чугаалаан.— Чаңнын дилеп тур мен — салыптыңар ону!

Тонмит ыттавайн баргаш, олче, чаштаалаан ыт дег, көрген.

— Мен база дилеп тур мен — деп, бажың ээзи уламчылаан.

Марина Терентьевнаже офицер кайгамышаап турган, оон хенертен бажын чоргаар көдүрүп келгеш, ооң карактарынче шуут удур көрбүшаан, айтырган:

— Баарыңарга дискектенип турун чалбарыйын бе?

— Ынчанмайн көрүңер, оон хереэ чок.Чаартындан Россияга болуңуң ноян адын уттупсуп деп маңаа очулдуруп бериңер...

Чүү болганын билип кааш. Тонмит бажын дазаштыг сагаңнаткылаан. офицер чоннуң чоннуң демдээ кылдыр кымчызын сыг кылган. Салдыг солаан соглемесинг уштуп келгеш. Тонмиттиң артынга шелеш кылган, баглар черже барып дүшкен. Отряд чорупкан, а Тонмиттиң шырайы өскерли берген, оон ол ыраажыларын Бии-Хемни көрүп турар шаанда бо бүгүнү уттас мен деп, Марина Терентьевнага тывалап чугаалаан...

Чагаадан: «Тожуга моол милитаристер келгеш, мээң эштерим Леошин башкыны, Григорий Кукушкин, Степан Петровту база өске-даа тараачыннарны тудуп алгаш, аъттарга олурткаш, Тожу хүрээзинче апарган...».

А бо Кара-Салдың амга чедир Тывада чурттап турар чээниниң сөөлгү чагаазы-дыр:

«Даайым Владимир Александрович дугайында чүнү билир мен? Шоолут-ла эвес ийик, мен 1918 чылда төрүттүнген болгай мен...

Сын ажылдыр Каа-Хемче кышкы оруктуң Кара-Сал аштап арыглап, ажыткан кижи, ол Сарыг-Сеп, Фёдоровка, Боровка, Медведевка, Зубовка чедир балыкка далган орнап алыр дээш Балыктыг-Хем, Терзиг таварып чоруп турлу, ооң соонда тожулар эдерип, ону мактап турдулар...».

Тываның эрткен үезинче аян-чорукту мооң-биле доозаая, бүгүдеге билдингир чүведен өске аңаа немээр чүве менде чок — Кызыл Шеригниң дузазы-биле күш-ажылчы тывалар интервентилерни болгаш тоңмиттерни үндүр сүрүпкеш, 1921 чылда улустуң өре-чагырганы тургускаңнар.

Сонуурган номчукчу. Ындыг-дыр, а бистиң кол маадырывыс Кара-Сал канчап барды? Тожуже ээп келген бе?

— Чок. Ону торээн чуртунга тудуп хоругдаан.

— Чүү дээш?

— Нүгүлдеткен. Ол үениң дошкун, дүвүренчиг, эргиллелиг үениң байдалын биле чогуур. Хамааты дайыны уламчылавышаан турган. Хоозураашкын, аш-чут, хоорайда тускай эртемнигдерниң база кодээде чулурук байларның шаптыктыг удурланыышкыннары. 1919 чылдың чайынындан эгелээш Сибирьге Совет эрге-чагырганы быжыглаар турган ажылдакчыларның кылыр ужурлуг чүгүлээ ажылдары-ла хөй турган. Ындыг үеде революция мурнунга кандыг-даа аты-хавыяа чок кижи дугайында медээ бижиик келген. Ол кижи барык-ла үжен чыл бурунгаар Россиядан үнүп чорупкан-дыр, аңаа ол чинжен салыгжы ийинде азы бүдүрүлге ээзи турган хевирлиг, бай-шылаалдыг ажылагыйлыг турган, а төрээн чуртунче бүгү Сибирьге Совет эрге-чагырга дүшкенде ээп келген дивес силер бе. Оон ангыда ол дворян. хаанныг өзү-чурум үезинде-ле ынбылыг кезектиң төлээлекчизи турган.

— Ындыг-ла дыр ынчалза-даа Пушкин болгаш Лермонтов, Миклухо-Маклай, Грумм-Гржимайло, Толстой база-ла дворяннар болгай... Кара-Салды чогум чүү дээш буруудадып турганы ол?

— Даштыкыдан ак гвардейжилерни боо-чепсек-биле хандырып турганы дээш.

— Кара-Сал бе? Ол чүм ек-биле? Ындыг барымдаалар турган чүве бе ынчаш?

— 1918 чылдың чайынында чогум-на харын Кара-Салдың коданындан [illegible] отряд хем аксынче боо-чепсек аппарганы муң-не шын. Ол дугайын ол кадыга чугаалажып турган. Ынчалза-даа ол дээрге ак солааннарның тывалардан хунаап алган чепсээ ышкажыл! Херечилер бейысаап турган ооң шын-мегезин Тожуга билип ап болур турган. Ынчалза-даа Тывага ынчан база-ла хамааты дайыны чорупп турган болгай.

— Оон ам — адып каапкан бе?

— Кара-Сал Минусинск кара бажыңынга, ооң Марина Терентьевна-биле тыва феодал Тонмитти аңаа олуртуруңдан чайладып алганы кара-бажыңга, сес ай олурган. Кара-Салга ол херекти база немеп турган чадавас, кымдан, кайын эртүл медээ келгенин билбес мен. Кандыг-бир чогаалчы солун болуру-биле кандыг-даа от-суудан менди үнер овуузунпуг, нажар чылбыска Тонмит боду медээлээн деп бижип каап-даа болур ыйнаан.

— Кысказы-биле чугаалаарга — адып каапкан бе?

— Ынчаар төнери чайлаш чок деп Кара-Сал боду база санап турган, ынчалза-даа чүгле Марина Терентьевнага идегел арткан турган.

— Кадайы кижээ ыы бүзүрээр турган деп?

— Кадайынга эвес-даа болза, ооң тып ап болуру, ооң иштинде Тывадан база, кижилерге бүзүреп болбас бе? Кара-Салдың салым-чолунга шиитпирлиг рольдуг болган саазын бо-дур. Ону баштай Тывага, ооң соонда Тыштым Советиниң даргазынга ажылдап турган большевик Яков Константинович Потанин бижээн. Контрреволюстуг үймээн үезинде ону араатаназыг ёзу-биле эттеп-эрииндээн, ынчалза-даа ол деэо бээр аргалыг болгап, ооң соонда ол тожу тайгага Кара-Салдың фермазының чоогунга чаштынып чурттап турган. Мен бо документиде Кара-Салдың фамилиязын номчуттунуп чаңчыгге бергени шола-биле солааш. Я. К. Потаниниң билдириишкининиң бичии кызыра кирипдим: «Мен революсчу-большевик мен. Менээ, мээң эштеримге чайлаш чок өлүм кыжанып келген турду. Кара-Салга база-ла. Биске ышкап айыыл тиреэлип турган. Ынчалза-даа сагынгыр-тывынгыр, сыны чок меззүг болгаш ол дыка хөй кижилерни оон иштинде мени, камгалап алган. Ак гвардейжилерге ок-чемзек берип турган деп бужар нүгүлчү медээ уржуундан ол айыылга таваржып-дыр, бо херекке киржири революсчу-большевик кижи мээң хүлээлгем-дир. Кара-Салды мен кайгамчык оңза бүдүштүг кижи деп билир мен. Кара-Сал актарга боо-чепсек чаап турган дээп болза, Енисей дедир ага бээр боор. Катаптап чугаалап тур мен, шуут мегени нүгүлдээшкин-дир. Бо бижикти алган соонда Кара-Салды хостаар боор дээрзинге бүзүрээр мен».

—Ол үениң документилери ындыг турган харын... Хостаан бе?

—Ийе.

— Черле ынчаш, бодунуң мөңгүүрүндан ол кым турганыл? Канчап ол алышкы дворяннар Сибирьге чеде бергеннерил?

—Кара-Сал боду-ла көнчүт солун кижи, ооң кадында ооң салым-хуузунга тооргу база онзагай киржилгелиг болган. Оон адаа Владимир Александрович Моозалевский дээр. ол 1811 чылдың чайынында Минусинскиге хорек дарыызында олуп калган декабрист Николай Моозалевскийниң оглунуң оглу-дур.

1920 чылдан эгелээш В.А. Моозалевский [illegible] ыып барып ужарга, пии бузулгаш, ооң быктынче кадалгылаап, а хап тогуушкунун доктаадыр арга чок болгаш.

(Төнчүзү. Эгези № 279, 280, 281 «Шында»).

ЫРЛАЖЫПТААЛ

Аялгазы М. МОҢГУШТУҮ.
Сөзү А. АРАПЧОРНУҮ.

Шаттың шөлдүң шокар чечээн
Салгын тырта сагланнадыр —
Адар даңның хаязында
Аъттанганыышң чедипгээли.
Хөрек-чүрек кыйбыннадыр
Хөглеп олур, ырлап олур.

Эзим арга, хемнер, суглар
Эрээншелиг хөлбеңнээн —
Эдер хектиң үнүн базып
Эдискилей бадырыптаал.
Хөрек-чүрек кыйбыннадыр
Хөглеп олур, халдып олур.

Сараланың аксын тыртпа,
Салгын-биле чаржып оруп.
Чаражының сөзүн утпа,
Чарыштырып ырлажыптаал.
Хөрек-чүрек кыйбыннадыр
Хөглеп олур, чаңнап олур.

Алдын хаадүн аңгыр, казы
Аян тудуп үдеп берзин,
Аалдарында бистиң манаан
Амыраккa аян тудаал.
Хөрек-чүрек кыйбыннадыр
Хөглеп олур, сөглеп олур.

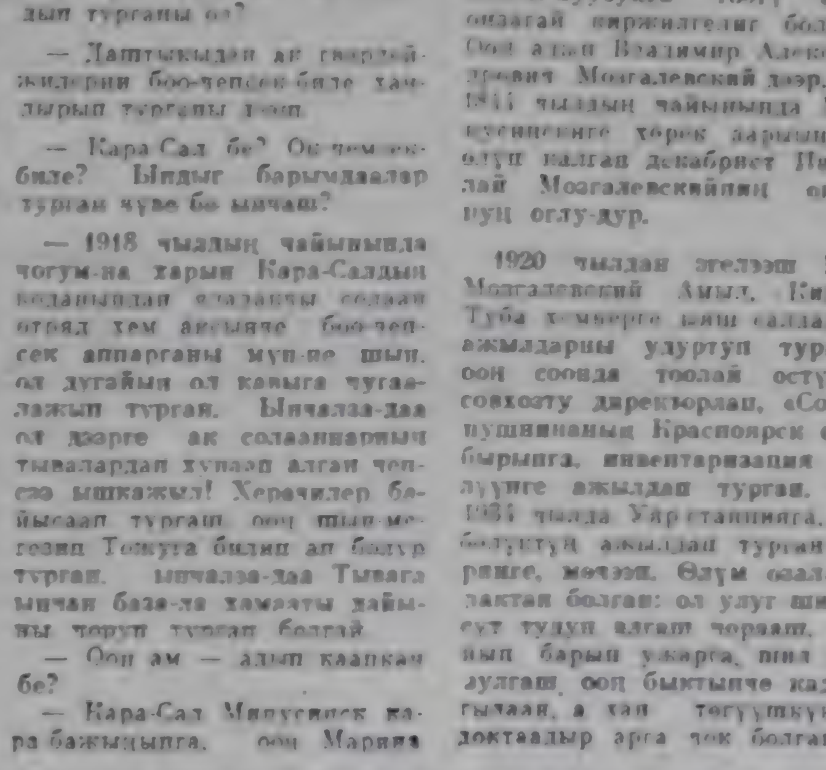

КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Республикада спорттуң эң сонуурганчыг хевирлериниң бирээзи — волейболга эр улустуң аразынга Тыва АССР-ниң бирги чери дээш маргылдаа эрткен неделяда Кызылдың «Херел» спорт залынга дөрт түп үргүлчүлээш доозулган.

Спортчулар баштай үш бөлүкке ойнааннар. Аңаа Барыын-Хемчик районнуң, Хову-Аксы суурнуң болгаш Кызыл хоорайның № 1 командалары түңнел оюннарже кирер эргени чедип алганнар. Кызылдың № 1 командазы-биле Хову-Аксының түңнел оюнга баштай-ла ужурашкан. Оюн чидиг спортчу демиселге эртип, сан 2 : 2 болган соонда хову-аксыжылар демниг халдап, камгаланып тургаш беш дугаар оюнда тиилеп алганнар. Бо тиилелгеге Хову-Аксының командазының ойнакчызы токарь В. Лебедевтиң киирген үлүү улуг. Ол бедик дурт-сынныг болгаш шимченгир ойнакчынын чазыг чок — кагылдары командазы хей-аъд киирип турган.

Кызылдың командазында Сергей болгаш Андрей Манчыннер база-ла чараш, техниктиг оюну-биле көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алганнар. Аспан, Валерий, Николай Моңгуштар эки оюну-биле Барыын-Хемчиктиң командазын турушттуг камгалашканнар. Барыын-хемчикчилер Хову-Аксының командазын 3:1 санга улуп алза-даа, кызылчылар-биле ойнааш 0:3 санга уттурганнар.

Ниити түңнел үндүргениниң соонда 1982 чылдың чемпиону атты Кызылдың № 1 командазынга тывыскан. Ийиги-үшкү черлерни Барыын-Хемчиктиң болгаш Хову-Аксының командалары алган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: оюн үезинде; Ак-Довурактың командазының удуртукчузу, «Тыва асбест» комбинаттың партком секретары В. Х. Сүге-Маадыр болгаш спортчулар-биле.

АВТОРНУҢ фотолары.

ДЕКАБРЬ 13-ТЕН 19-КАЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». 18.45— «Дүүн ол шыдаттынмас ышкаш турган». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.35 — Чарлалдар. 19.45 — «Артист болгаш үе». ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оол-биле ужуражылга. 20.15 — «Демир хапта алмаз». Документалдыг фильм. 20.25 — 22.25 — Ш. Хусеинов. «Аваның ак платьези». Республиканың хөгжүм-шии театрының шиизи.

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Ийи хүлүмзүрүг». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Дириг амытаннар дугайында». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.00 — «Пущино. Горизонт ындынче көрүш». Документалдыг телефильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — «Уруглар ның он ийиги телүнге чагыг». Документалдыг фильм. 17.05 — «Бистиң садывыс». Кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Б. П. Попов эрттирер. 17.35 — Эртем дугайында. 18.05 — Хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн — делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — География. 6-гы класс. Мурнуу Америка. Амазонка. 13.05 — Орус чугаа. 13.35 — Музыка. Людвиг ван Бетховен. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш эт-сеп. 14.35 — В. Шукшин. Прозазының арыннарындан. 15.45— Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглар фильм. «Кожалар — адыглар». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Душтукту кайын тывар ыл?» Документалдыг фильм. 19.05 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». Дамчыдылга. 19.25 — «Чеве, херээженнер!» Документалдыг фильм. 19.35 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05 — «Бодунуң чери». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Тулчуушкунче чүгле ыыр ганнар» киргеп». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 11.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дыл өөренип тур бис». 5-ки телекичээл. 11.45 — 15.00 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.00 — Медээлер. 15.20 — «Өөнүктерниң экраны». Социалистиг чурттарның телевидениелериниң документалдыг фильмнери. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Горнистер, харылаңар!» 17.15 — РСФСР-ниң фольклор ансамбльдериниң концерти. 17.45 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. Спорт мастери Б. С. Шашин эрттирер. 18.15 — «Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер». Уренгой — Ужгород аразының газ оруу. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Халбыңнаш болгаш оон өөрү». Мультфильмнер. 19.15 — «Аныяктар — дилээшкиннер — шиитпирлер». СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң кат-поогаа ажыл-агый министри Н. Т. Козлов дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги водевиль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг чоннуң шыны». «Бистиң базаравыс» деп документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ан. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглел. 10-гу класс. 14.05 ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Ажылчын эстафета». 14.35— «Доштуг черниң аллгалары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Карактар». Документалдыг фильм. 18.35 — Телемедээлер. 18.50 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Кулак болгаш диш». Мультфильмнер. 20.15 — «Силерниң чагааларыңар өттүр». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — Украинаның уран чүүл мастерлериниң Кремльдиң съездилер ордузунга концерти.

ДЕКАБРЬ 16-ДА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харылаңар!» 9.40 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги шии». Уран-чечен фильм. 10.45 — «Закарпаттың ырызы». Фильм-концерт. 11.15 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. «Даг Алтай дугайында ыр». 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 15.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал. Республиканың хөгжүм-шии театрындан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.15— Миллионнарның ленинчи университеди. Камгалга — ажыл-агыйны амгы үе-чадада удуртурунуң методу. Академик А. Аганбегян киржир. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү П. Бунич дамчыдылга башкарар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — БАМ-ны тудуп тур бис. 19.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары И. Мальцева биле Э. Бабаев ырлаар. 19.55 — «Орук Беллдир черге демисел» Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР-ниң болгаш Швецияның шилиндек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү үе-чадалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң бол-

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл кичээли. 12.30 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (Авторнуң овур-хевири). 8-ки класс. 13.00 — Бистиң сад. 13.30 — В. Брюсовтуң лириказы. 14.00— «Кайгамчык аас-кежиктиң сылдызы». Адаанда тайылбыр сөзүн бижээн уран-чечен фильм. 2-ги серия. 15.15 — XVIII чүс чылда орус уран чүүл. Архитектура. 15.45 — Сөөлгү медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шынчы чорук». Документалдыг фильм. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.15—Чарлалдар, рекламалар. 19.25 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Манаваанның Мишканың дугайында». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол. Корачының кубогу. Эр улус. 21.00 — «Үе». 21.35— 23.10 — «Чээрби тос чылдың чазы». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35— Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Якуб акый». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 9.35 — «Бодунуң чери». Уран-чечен телефильм. 11.05 — А. Скрябин. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.35—Медээлер. 11.40— 17.00 — Чапсар. 17.00—Медээлер. 17.15— «Тоол аалдан келди». «Сылдыс-оол». Уран-чечен телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Арктика оруу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Арфа чаңгыланып тур». Фильм-концерт. 19.55 — «Беллдир черге демисел». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35—Орус музей. XIX чүс чылдың чурулга уран чүүлү. 22.05 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 22.45—01.00— Хоккей маргылдаазының уламчызы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35— Музыка. Н. А. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзы. 13.05 — География. ССРЭ-ниң далайлары. 13.35 — Тургузуушкун үезиниң уран чүүлү. Катап тургузуушкун. 14.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинононелл. 12-ги фильм. «Далайга тулчуушкун». 15.50— Медээлер. 16.00 —18.15— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглар фильм. «Зум-зум». 18.30— Телемедээлер. 18.45 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.15 — «Алтай [illegible]». Документалдыг фильм. 19.25 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ийбилиг [illegible]».

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Кадык болурун күзээнизе. (Күш-культуражыларга сүмелер). 9.00— Силерге, ада-иелер. 9.30 — «Спортлотонуң 51-ги тиражы». 9.40 — Советтер болгаш амыдырал. 10.10 — Соңгу чүктүң орус улузунуң Курупешиң академиктиг хорунуң концерти. 10.55 — Эки барааннарның хойну. 11.25 — М. Шолохов. «Андарган хур чер». РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 12.00 — «Тиилекчилер». Фронтучу оңуларның клуву. 13.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфониктиг оркестриниң болгаш эстрадалыг музыказының концерти. 15.15 — «Мономахтың бөргү». Уран-чечен телефильм. 16.25 — Орус музей. XIX вектиң чурулга уран чүүлү.

КЫЗЫЛДАН

16.55 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан телемедээлерниң тускай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

17.15 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удур. Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 18.15 — Эзээдилерниң уран чүүлү. 18.45 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаптыг эштиг өг-бүлелер». «Мээң черим—Россия». Документалдыг телефильм. 20.00 — РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. «Наныраг» деп концерт залындан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концертиниң уламчызы. 22.35 — «Мастер болгаш бригантина». Документалдыг телефильм. 23.05— 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 16.00 — С. Рахманинов. Оркестрлиг фортепианога № 3 концерт. 16.45— Украин телевидениениң программазы: телеочерк; документалдыг фильм; пионерлер концерти. 18.45 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу дээш. «Измайлово» Спорт ордузундан дамчыдылга. 19.15 — Делегей байдалының допчулаазы. 19.30 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева эрттирер. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Хөглүг аалдың [illegible]». Мультфильм. 20.15— «Кадыкшыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кыска киноэтюд. 21.45—23.15 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндияның шилиндек командазы —ЧССР-ниң шилиндек командазы.

ДЕКАБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Сула шимчээшкинче чыскаалыңар». Телекорулде-конкурс. 8.55 — «Үрер хөгжүм [illegible]». 9.25 —«Космиктиг хавай дугайында даан бодаашкыны». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.10 — «Кадыкшыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 11.25 — «Эртенги почта». 12.00 — «Кедээден дамчыдылга». 13.40 — Уруглар фильм. «Хеппериң бадырыңар». Уран-чечен фильм. 15.15 — Энергетиканың хуузунге. Телеочерк. 15.20 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева дамчыдылганы эрттирер. 16.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 17.00 — «Өөнүктер». Мультфильм. 17.20— «Телеэкранның хөгжүмү». Дамчыдылганы композитор М. Таривердиев эрттирер. 19.15 — «Делегей панорамазы». 19.50 — «Леонид Ильич Брежнев. Амыдыралының арыннарындан». Документалдыг фильм. 20.15 — Совет Армияның ырының болгаш танцының А. Александров аттыг ийи Кызыл тугтуг академиктиг ансамбылының концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кадык болурун күзээнизе». 21.45 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — «Соңгу чүкте орус черде». Эртем-тайылбырлыг фильм». «Россиядан [illegible]». Хой сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки фильм.— «6 хонук». 17.00 — «Известия» солунунуң шаңназы дээш хоккейге делегей маргылдаазы». ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 19.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 19.45 — Чоннуң аалгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «[illegible]». Мультфильм. 20.15 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу. «Измайлово» спорт ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— 22.50 — «[illegible] туттунуп тур». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 23—25 градус соор.

Тураның кезектер солуур пунктузу хүлээп алышкыш болгаш дужаар актыларны ёзугаар сеиттелгеге дужааган белдирлерниң болгаш агрегаттарның тулгаштырылгазын 1982 чылдың декабрь 25-ке чедир кылып турар.

Декабрь 25-ке чедир хыналда эртпээн организациялардан болгаш совхозтардан негелде хүлээп албас. Оон соонда хүлээп алырының болгаш дужааганының актызы күш чок деп санаттынар.

КИНО

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Отту өттүр» 9.00, 10.40, 13.30, «Үшкү планетаның чажыды» 12.20, «Ырлар ритмнери» (2 сериялыг) 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сылдысчыгаш» 10.30, «Тристан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 12.00, 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зонтик-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан), «Чурттап артып калыр кижилерге» 15.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хынналды куржаа» 10.00, 11.40, 13.20, «Фантастика делегейинде» деп киножурнал 15.00, «Спортлото-82» 16.50, 18.45, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Али-Бабаның болгаш дөртен дээрбечилерниң ужураалдары» (2 сериялыг) 15.00, 19.30, «Хоректиглер Невзоровтуң улчуушкуннары» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тристан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 17.10, 19.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьнаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 өөредилгениниң 2-12-45, солун келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1971.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы №1). ТС—01332

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 285 (12075) | 1982 чылдың декабрь 14, вторник | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 кап.

ШАЛЫПЧЫ ОН ХОНУК

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадынга декабрь 1-ден 10-га чедир ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан шалыпчы күш-ажылдың он хонуун эрттирген.

Ол хонуктарда 300 тонна эът, 3 тонна мал үзү, 10 тонна эът-сөөк далганы бүдүрери планнаттынган турган. Коллектив кежигүннериниң шалыпчы күш-ажылының түңнелинде планнар күүсеттинген. Үс кылыр цехтиң бригадири Хүлер-оол Монгуш, мал согукчулары Балиндуу Монгуш, Чудур-оол Ооржак, ижин-шөйүндү аштакчылары Чечек Чүлдүм, Полина Сарыглар, эът-сөөк далганының цехинде ажылдаан Марик Ооржак болгаш өскелер-даа эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың үлегерин көргүскен.

Комбинаттың ажыл-ишчилери декабрь 18-те эртер субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 230 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин көрген.

Бистиң корр.

ЧЕР КЫРЫНГА БАЗЫМНАР

Байконур космодром. (СЭТА-ның тускай корр.) А. Березовой болгаш В. Лебедев-биле баштайгы хонукта аңаа ужуражыыш, октаргай делгемнинге дыка үр чурттаан космонавтылар Черниң тыртыышкынын эки ажыг эрткенинге бүзүреднивис. Космоска барык 130 миллион километрни эрткеш, олар бөмбүрзекке баштайгы базымнарын кылып эгелээннер.

— Космонавтылар Черге дүжүп келири билек, оларны шинчип эгелээн бис, оларның физиологтуг параметрлери дораан-на катап туруглуп турар-дыр. Джезказгандан Байконур аразында оруктуг чуректиң согуушкуну болгаш хан базышкыны экипаж командириниң 86 болгаш 120 биле 80, а бортинженериниң—88 болгаш 120 биле 90 турган. А ужуудуушкун мурнунда ол көргүзүглер 52—60, 110 биле 70 база 70—76, 125 биле 75 турган хээрзин деннелге кылдыр чугаалап көрейн. Бөгүн ол параметрлер ужудуушкун мурнундан колдуунда ылгалбас-тыр. «Эльбрустарның» дилээн ёзугаар дүүн 80 градус изиг сауна-чунар-бажыңга, душка чунуп чөпшээрээн бис. Космонавтыларның чидирген деңзизи бистиң санаганывыстан улуг ылгалбаан—деп, космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төптүң кол эмчизи И. Скиба чугаалады.

Космонавтыларның профилактика үезиниң баштайгы хүнүнде болгаш неделяда кылыр чүүлдерин минуталап санап каан. [illegible] сүмелерин бергеннер. [illegible] А. Березовой биле В. Лебедев оларның кижилери-биле телефон дамчыштыр чугаалажып, [illegible] чамдыызын [illegible]. Оон чаа кинофильм [illegible] көрүп [illegible] «ужуп берипкеннер». Олар «Адалары болгаш оолдары» деп кинону көргеннер.

Хүн чурумунда бичии-даа хөй чай [illegible]

[illegible] бистиң республикаларывыстың бүгү кижилериниң деткимчезин үр хуусаалыг ужудуушкун үезинде сеткил-[illegible] билип турдувус. Хөй үеле чурттап база ажылдап келгенивис космоста бажыңывысты талантылыг совет кижилер кылган-дыр. Олар чүгле станцияны эвес, корабльдерни, эргем аппаратуразын кылып, салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге улуг идигни бисте берген. Эртемниң болгаш техниканың чаа-бүрү айтырыгларын шиитпирлеп турар эртемниг шинчилел базазын орбитада [illegible] чуртуувус дээш кижиниң чоргааралы хайныгар-дыр. Бистиң бортувуска «Корунд» деп установка ажылдап турган. Аңаа дыка хөй монокристалдарны алган бис, оларны электроника үлетпүрүнүң приборларынга ажыглаар. Ол бүгү дээш бистиң совет улуувуска улуг өөрүп четтиришкинин илерегейледивис. Орбитага ажылдаанывыс 211 хонук дургузунда кылган ажылдарывыс дээрге, бистиң нийтиг күш-ажылывыстың үре-түңнели-дир, В. Лебедев чугаалаан.

— Станцияны тургузарынга болгаш бо ужудуушкунну белеткээринче киришкен бүгү кижилерге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген байыры бистиң сагыш-сеткиливисти хайныктырган — деп, А. Березовой уламчылаан.—Космоска бистиң күш-ажылывысты бедии-биле үнелээнинге аажок өөрүп турар бис. Аддарлыг юбилейге — орбитага бистиң ажылывыс база салыышкыны болзун.

Делегейниң ужар чүүл федерациязының астронавтика комиссиязының президентизи, спорт комиссары И. Борисенко ужуражылгага келгеш, космонавтыларның Черге хонган хүнүнде Парижке, ук организацияның штаб-квартиразынче, Джезказгандан телеграмма чорутканын чугаалаан. Оларның ажылын орбитага ужуудуушкунунуң үр хуусаалыгының [illegible] рекорду деп бүрүткээрин [illegible] телеграммада [illegible]

Улуг Төрээн чуртувустуң юбилейин төлептиг уткуул

ТУРАСКААЛ ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

«Каа-Хем» разрезиниң коллективи беш чылдың ийи чылының планын 1982 чылдың ноябрь 23-те күүсеткен болгаш социалистиг хүлээлгелерин бо чылдың он бир айларында продукция бүдүрериниң талазы-биле 114,5 хуу, сайгарарының—103,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—100,5 хуу күүсеткен, үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразынга ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур кылбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу, дипломулу-биле шаңнаткан.

Разрезтиң коллективинге тураскаал шаңналдарны тывысырының байырлыг хуралы дүүн болган.

СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун болгаш дипломун Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Б. Добромыс-[illegible] лов коллективтиң төлээлекчилеринге байырлыг байдалга тывыскан.

Беш чылдың ийи чылдарының социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен болуп мурнакчыларны разрезтиң хүндүлел бижиктери, акша шаңналдары-биле демдеглээн болгаш дөрт кижини хүндүлел дептеринге киир бижээн.

• • •

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка республиканың «Водоканал» эргелелиниң коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип, коллектив республиканың коммунал ажылдаа [illegible] СЭКП обкому-[illegible]

[illegible]

Тыва автотранспорт эргелелиниң № 2 АТБ-зиниң коллективи он бир айларда социалистиг хүлээлгелерин чүък сөөртүрүнүң талазы-биле 102,2 хуу, чүък саарылгазынын—100,4 хуу күүсеткеш, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң аразындан ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле, дипломулу-биле шаңнаткан.

Коллективке тураскаал Кызыл тугну болгаш дипломну тывысырының байырлыг хуралы дүүн болган. СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилчөвүлелдиң болгаш [illegible] тывыскан.

Бедик шаңналга сорук киргеш коллективтиң ажыл-ишчилери 1983 чылга бедик социалистиг хүлээлгелерин, оларны боттандырарының хемчеглерин ол хуралга база [illegible]

[illegible]

БЕЛЭЭВИС

Бистиң «Мөрен» совхозта № 3 хойжу бригаданың малчыннары 1982—1983 чылдарның кыжында нийтиниң малын хүр-мендилыг ажырары-биле кышка белеткел ажылын багай эвес чоруткан. Хойжу бригаданың бригадири Анатолий Өлзей удурткан сиген бригадазы чайгы үеде мал чеми белеткээр планын 120 хуу күүсеткен болгаш ону кыштагларже сөөртүп чедирген.

Эрткен чылын бистиң бригадавыс төрүүр 100 баш хойга онаажтыр багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Нийтиниң мал бажының камгалалы база эки болган.

Бис база-ла ол бригадага [illegible] үр ажылдап келдивис. Ол чылдарда төрүүр хой кадарып, чыл санында төрүүр 100 хойга онаажтыр 100—тен эвээш эвес хураганы камгалап ап келген бис. Бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 хойга онаажтыр 102 хураганы камгалап алдывыс. Ол дээрге, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга бистиң өг-бүлевистиң күш-ажылы база болур.

[illegible]

Ч. САДЫ.

Эрзин районунуң «Мөрен» совхозу хойжу.

МАЛГА МАНАГ ХЕРЕК

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң малчыннарының аразында нийтиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш кызымаккай ажылдап чоруур малчыннар хөй. Ындыгларга Даш-оол биле Уйлукай Кыргыстарның өг-бүлезиниң хамааржыр болур. Олар нийтиниң малын 13 чыл малдап келген, чыл санында багай эвес көргүзүглерни чедип ап чоруур.

Ол дугайын хоочун хойжу Даш-оол Кыргыс мынчаар чугаалап орар:

— Малга манаг херек. [illegible]

[illegible]

Н. ДАМДЫН.

СЭКП Таңды районунуң пленуму

СЭКП Таңды районунуң пленуму болуп эрткен. Аңаа СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленумунуң материалдарынга дүүштүр районда партийлиг организацияларның сорулгалары дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов илеткел кылган.

Илеткел талазы-биле сайгарылга чугаалаан Кызыл-Арыгның [illegible] станциязының директору Г. А. Кунданов, райпо баштаар чериниң даргазы М. С. [illegible]сова, улус депутаттарының Бай-Хаак [illegible] Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы Д. Ф. Примиренко олар партияның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ниити-биле чуулдуглуунун деткип турарын илергейлээннер. Оон-биле чергелештир районнуң ажыл-агыйларында бар [illegible] четпестерин, ылангыя мал кыштаглаашкынында чамдык дүвүреңниг айтырыгларны саналдаан эштер шугумчулекчи ажыл-биле демдеглээннер.

Пленум чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Бистиң корр.

АК-КӨК ОТТУҢ ЭЭЛЕРИ

[illegible]

[illegible]

БАЙ-ТАЛДЫҢ МАЛЧЫНЫ

[illegible]

Чоокку кодандан аразазы дорук аъттыг, чылыг негей тоннуг хойжу бистиң чиик машинавыстан карак албайн бараадап көрүп, чортуп чор. Эвээш эвес чылдарның дургузунда журналист ажылымның үезинде бистиң республиканың алдан хөй малчыннарын танып билип апарган [illegible]

[illegible] Тал» совхозтуң дуржулгалыг кадарчы өг-бүлелериниң бирээзи. Оон өг-бүлезиниң хеэржеп ээзи Маадыр-ие, өг-биле он дөрт оол, кысты дорукторуп, өстүрген. Оларның уруглары ам өг-бүлелиг, тускайлан амыдыралдыг кижилер апаргылаан. Бичиилери дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде, школада [illegible]

[illegible]

П. КЕЛИК-СЕҢГИ.

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ол Пленумнуң шиитпирлеринге болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база партия обкомунуң VIII пленумунуң докладынга дүүштүр хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП Кызыл хоорkомунуң ээлчеглиг пленумунга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. СВИНЦОВ кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң [illegible] үлетпүр продукциязы сайгарарының [illegible]

[illegible]

Т. ХЕРТЕК.

[illegible]

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТАРДА: [illegible]

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фоторлары.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ХУМАГАЛААР БАЗА КӨВҮДЕДИР

Экономиканың интенсивтиг хөгжүлдезиниң аргазынче шилчиири материалдыг курлавырларны — чиг-эътти, одаар чүүлдү, электри энергиязын болгаш күш-ажылдың өске-даа материалдарын камнап база хумагалыг, чоп ажыглаарын бирги черге[illegible] соруу-газы кылдыр көрүп турар. Бистиң чуртувуста үлетиүр [illegible] бот-үнезе оларның үлүг-хуузу 75 хуу болуп турар.

Чыл бүрүде бистиң чуртка чүс-чүс миллион рубльдиң хөмүр-дажының, нефтиниң, демир рудазының калып тып турар [illegible] бүдүрүглериниң чартык миллиард хире [illegible] материалдар [illegible] чарылдаттынып турар. Ынчангаш чоннуң байлаан хумагалыг [illegible] ажыглаары онза ужур-дузалыг боор турар. Материалдар [illegible] бир хуу камналгазы бо беш чылдың төнчүзүнде национал орулгага чеди миллиард рубль немелдени бээр аваа-рыы сагындыраары артык эвес.

Бир эвес ажыл шагының минута бүрүзүн, чиг-эттиң база одаар чүүлдүң грамм бүрүзүн, машинаның белек бүрүзүн [illegible] бүдүрген понеек бүрүзүн кам[illegible]

организацияларының планныг [illegible] турар. Бо талазы-биле «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың электри станциязы, В. И. Ленин аттыг «Тыва [illegible]» комбинаттың [illegible] нега болгаш өске-даа [illegible] камналга [illegible] рер талазы-биле шудургу, то[illegible] турар.

Мана чижек кылдыр республикада мурнакчы коллективтерниң бирээн «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезин [illegible]. Разрезтиң администрациязы [illegible] кампания [illegible] рериниң айтырыынче доктаамал сагыш салып, хөй-нииты организацияларының база [illegible] олче доктаамал углаттырып келген. Ол дугаайында айтырыгны бүдүрүлгениң доктаамал [illegible] ралынга бо чылын ийи удаа чугаалашкан. Электри база чылыг энергиязын камнаа[illegible] 8 саналды бүдүрүлгеге шингээдип алган, оон экономиктиг ажыы — 8,5 муң рубль болган. Разрезте хөй-ниитичи контролёрлар бөлүү (удуртукчузу кол механик Н. Н. Субач) камналга айтырыгларын [illegible]

[illegible]

А. П. Шумов Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынында 12 чыл ажылдап турар. Оон күш-ажылчы стажы үжен чыл чоокшулай берген.

Ажылдап эрткен чылдарының дургузунда күш-ажылга, амыдырал-чуртталгазынга бедик харыысалгалыг бодуун болгаш ак сеткилдиг ишчи шалыпчы, үлегерлиг ёзу-биле ажылдап келген, ол чаңынга бөгүн-даа шынчы болуп арткан. Хоочун ажылчын коллективиниң эң хүндүткелдиглериниң бирээзи. Байлак күш-ажылчы [illegible] аныяк ажылчыннарга ол дамчыдып берип турар.

Андрей Павлович Москвада Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агыйы [illegible] мөңгүн медалының шаңналдыгжы. Ол ам радиаторлар септеп турар. Даалган ажылын ак сеткилдиг, бедик шынарлыг кылып келген. Ол ажылчын коллективте местком болгаш эң хуузунуң суглуунуң кежигүнү. Ол хүн үнүүн үргүлчү-ле 125 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Андрей Павлович Шумов.

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКИВИШААН

Он биргн беш чылдың, ийиги чылының планныг [illegible] база 1982—1983 чылдарның мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер дээш, Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы», Бии-Хем районда «Салиг» [illegible] республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери таныжып, ону деткип, күженишкиниг ажылдап турар.

Ниитизи малын хүр кыш ажырары-биле чайгы үеде совхозтуң механизастаттынган [illegible] биле 1752 тонна сигенни, 565 тонна суланың негелдан массазын, 103 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Кышкы үеде бергедээн колхозтарга херектээри-биле 782 тонна сигенни тускай курлавырда туругускан. Ам бо хүннерде малчын кодан бүрүзүнде 15—18 тонна сиген дүжүрткен. Совхозтуң дирекциязы малчыннарже 7 сүт сөөртүр автомашиналарны чоруткан.

Кара-Тал хойжу бригадазының малчыннары кыштагылаашкынга эки белеткээн. Ылаңгыя малчыннар Данов Шуурун, Оюн-оол Тумат, Дарыма Тумат, Александр Шат-пит-оол, Көвен Кызыл-оол, Отчёт Кыргыс олар кыштаглаашкынга кылдамчалыг белеткенгеннер. Ынчалза-даа [illegible] белеткели хоомай болуп турар. Чижээ, малчыннар Сеңгин Доржу, Кан-оол Балдан олар чайгы үеде чангыс-даа килограмм сиген белеткеп албаан. Элээн каш малчыннарның [illegible] кынна четпестерни чайладыр [illegible] чугаалажып, совхозтуң дирекциязы чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар.

Н. ДАМДЫН.

Шүгүмчүлелдиг чагаалар

КАЖАН КИРЕРИ БИЛДИНМЕС

Өвүр районнуң херег[illegible] лер ниитилелиниң баштаар че[illegible]ри, садыг килдизи, товароведтер магазиннерге бараанарны сезон аайы-биле кирер, чеч[illegible] чөгүүр үелинде чоннга [illegible] херегледиге хүүштүр шиитпирлевейн турар. Магазиннерниң-даа, ниитн районнуң-даа планныг [illegible] база хамааржыр болгай. Чамдык магазиннерде план[illegible]ның онаалдаларының күүселдезиниң үстүп турарының бир чылдагааны ында. Оон чодар гай чижээнге Чаа-Сүүр суурда [illegible] бар болур. [illegible] Кышкы чылыг хеп аймаа чок, ажыл-агый [illegible] — шоочз, баллы; культура, галантерея, спорт бараанарын көзүлдээзин ур анарган. Ук бараанарның магазинге ка[illegible]жан кирери билдинмес, маңаа турар. А ол бараанарга садып алыкчыларның херектели улуг.

Районнуң садыг килдизи, оон товароведтери кододе магазиннерже доктаамал чедип барып, ында байдалды көрүп турар болза, байдал өске болур чег. Демниг, ха[illegible] ажылдаары күзенчиг.

Ч. МОҢГУЛ-ООЛ.

КАЙЫЗЫНГА-ДАА БААРГА...

Чадаана хоорайда № 1,2,3 столоваяларның ажылының дугайын бижиир бодадым. Оларның ниитиниң арыг-шевер, санитарлыг байдалы [illegible] чаар дээр. Садып алган муннү көөр болзуңарза, чүгле тавак дүвү чажыра кудуп [illegible] плов чү[illegible] оон эртээнге шуут дүүшпес. Чемгир, чедингир сүттүг шай база ында-хаая көстүр.

Хоорайның № 2 столовая[illegible] чок бо-ла хагдыва бээр.

[illegible]

Ш. МОҢГУШ.
Чөөн-Хемчик района.

«Тыва кобальт» комбинатты тударынга Совет Эвилелиниң хөй национальдыг улустарының төлээлери киришкен, дериг-херекселдерин чурттуң янзы-бүрү бүдүрүлгелеринге кылган. Ону ажытканындан бээр орустар, украиннер, белорустар, тывалар, татарлар, чуваштар, армяннар, буряттар, хакастар болгаш өске-даа нация-ның кижилери Тываның байлаан чуртка бээр дээш бир демниг, эп-сеткилдиг ажылдап турарлар. Оларның аразында Прасковья Трофимовна Степанова бар.

1970 чылдан бээр гидрометаллургия цехинге аппаратчы болуп ажылдап келген. Он ажыг чылдарның дургузунда онаашкан херээн ол мергежилдиг күүседип, дээре ажылчыннарның одуруунга кирип турар.

Прасковья Трофимовна хөй-нииты ажылында идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: аппаратчы П. Т. Степанова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧОННУҢ БАЙЛАА

«Бистиң чуртувус арга-арыг-биле байлак. Ол арга-арыгларда янзы-бүрү аң-мең, куш, кат чимис болгаш ыяш бар. Ону камгалап турарывыс кандыгыл? Бистиң талавыстан ам-даа четпес деп бодап турар мен. Ол байлакты өрттен болгаш тоттеглекчилерден лесниктер камгалап турар. Арга-арыг камгалалында четпес чүүлдер хөй. Чижээ, лесниктер боттарының участоктарының чурттаанчы чонунга [illegible] доктаамал чорутпайн турар. Участогун лесниктер үргүлчү хайгаарап көрбес чүүлдер бар. Оларның кошкак ажылының түңнелинде кайы-хамаан чок ыяш кезер чүүлдер болу бээр. Ак-Туруг суурнуң баарындан ыяш кескен К. Шоңдеп кижиге хемчег көргүскен бе».

К. КОМБУ.

ПЛАНДАН АЖЫР

«Тыва нөдээ тудуг» трестиң автобаазазының чолаачылары, инженер-техниктиг болгаш өске-даа ажылдакчылары юбилейлиг чылдың он айларында багай эвес күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алганнар.

Коллектив чүък сөөртүүгезиниң планныг онаалдазын 102 хуу күүсеткеш, 558 муң тонна-километрни ажыр ажылдап кылган. Нормадан ажыр 53 муң тонна улус ажыл-агыйының чүъктерин сөөрткен.

Н. П. Скобелинниң удурткан тудуг ыяжы сөөртүр бригаданың чолаачылары боттарының күш-ажылчы онаалдазын ай санында доктаамал ажыр күүседип, ээзэш эвес артык кезектерни болгаш кывар-чаар материалдарны камнап алганнар.

Дүржүлгелиг чолаачылар Н. Ондар, В. Булатов, А. Сысоев болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарышты баштап турарлар.

В. КУУЛАР.

ХӨЙ-НИИТИНИ КИИРИШТИРЕР

Күш-культураны болгаш спортту хөгжүдериниң СЭКП ТК болгаш совет чазак [illegible] спортунуң улам ынай хөгжүл[illegible]

[illegible]

М. ЭРТИНЕ,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң инструкторү.

ИДЕГЕДИВИС

Эрзин районда Мөрен суур сооңгу чылдарда дыка өзүп, сайзырап турар. Чаа[illegible] талазы-биле районда эки суурларның бирээзи. Оон-биле кады бисте четпестер бар. Ылаңгыя суур үргүлчү караңгы болуп турар. [illegible] берге. Эзниг, ээзи чок ыттар база көвүдээн. Караңгы кудумчулап кылаштаарга кижи мээрлип катты дег. Ооза-ла клуб эжии, контора, школа чоогу чырык турган болза, чүгээр ийик.

База бир багай чүве бар. Совхозтуң чунар-бажыңы ам-даа ажылдавас хевээр. Бо айтырыгларны Мөрен кожа [illegible] (күүском даргазы С. Ондар) чоокку үеде үзе шиитпирлептер боор деп идегедивис.

А. ТАРА.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЗА

[illegible] Шуй тайгаларының катаптаттынмас чараш чурумалдарын чоокта чаа көрүп магададым. [illegible] политиказының [illegible] чок боттанып-кынының ачызында Бай-Тайганың Шуй, Бай-Тал девискээриниң [illegible] чечектелдир сайзырап турарынга сеткил ханып, өөрүп чордум.

Мээң чаңгыс чер чурттугларымның амыдырал-чурттаалгазының чаагайжып, экижип турарын, а «Бай-Тал» совхозтуң ажылчын-чиңчилериниң кылып бүдүрген улуг үү-[illegible] [illegible]

[illegible]

хоа болгаш амгы «Бай-Тал» совхоз чыл санында хөй-хөй кубометр тудуг болгаш оттулар ыяшты белеткеп, бойдустуң бержигир хайыразын четтирип турар. Ынчалза-даа бойдусту камнап, камгалаар болгаш хумагалап өстүрер дугайында ССРЭ Конституциязының негелделерин амыдыралга чиге боттандырар талазы-биле «Бай-Тал» совхозтуң болгаш ында кодээ Советтиң удуртукчулары шуптузу ажылдап турар.

Узун-Ажыкта Өстүг-Арга дээр сураглыг шыргай чарааш эзимниң болгаш чоок-кавызында арга-ыяштың [illegible] план чокка, бадыр-хирээ тудкан кижилерниң сула [illegible] уржууннда ук эзимниң шаандагы чараш овур-хевири шуут ырелип, өскүндүргени ыыка хомуданчыг болуп турар. Кестинген ыяштарның [illegible] шуптузун чыып белбейн, олла черлеринде октаан каапкан, өрт айыылының эштиг [illegible] болу берген [illegible]

Ажыл-агыйның эвес болгаш ээ-харысалга чок чоруктуң [illegible] Узун-Ажыктың бойдус байлааш ажыглап турары «Бойдус камгалалының [illegible] [illegible] талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң [illegible]

[illegible]

чаагаш [illegible] бойдус байлактарын «Бай-Тал» совхозтуң экономиктиг хөгжүлдезинге болгаш бай-талчыларның чаагай чоруунга билдилиг болгаш хумагалап, чоп-түг ажыглаарын шаг-үе негеп [illegible]

Ийиги чижек. Эргижиң артынчызы-биле эптеш чок демисежир херек. Бай-Тал кодээ Советтиң девискээри болур, шаандакы феодализм үезинде безин оваа-кангай турбаан Балчыттыг, Узун-Кара-Сут, Хараалдыг болгаш Ээр-Кажт баштары чижектиг арттарда бо хүннерде дашта чыып кылган овааларны пөс чаламалар болгаш хыт-биле [illegible] Узун-Ажык бажында арт кырында кожалашкан ийи оваа оон бозу бүткеш каас-чараш чурумалын бужартадып, совет чаа амыдыралды хирлендир, бонталдырып турары дыка [illegible] Хамаатыларның бурганга чүдүүрү хостуг болзажок, чүдүлгени бистиң чаа совет овур-хевирлиг чурттаалгавыстың нормаларынга черүштүр чорууп болбас ужурлуг.

Ук «овааларны» арагачыларның «бурганга» тейлеп, чажыг чажып, арагалаар таарымчалыг өртээлдери болу бергенин ол овааларны [illegible] хөй санныг арага шилдери херечилеп турар. Бар [illegible] турган болза, ол чаа овааларны каяа-даа тыптып келбес дээр, [illegible] билдингир болгу [illegible]

[illegible]

А. БОРБАК-ООЛ,
Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чанында хыналда талазы-биле инспекцияның штаттың дашкаар инспектору.

ЛИДИЯНЫҢ ХОЛУН ДАМЧААН

[illegible]

А. ПУГУУРАК.

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

ВАРШАВА. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилели болгаш Польша. 1922 — 1982 чылдар» деп эртем конференциязы Варшавада ажыттынган.

Советтер чуртунуң тургустунганының юбилейи-биле [illegible] ол ышкаш 20 чылдардан эгелээш 80 чылдарга чедир үеде совет-польша харылзааларының төөгүзүнүң талазы-биле польша эртемденнериниң шинчилелдериниң сессияның киржикчилери чугаалажып турар.

Кирген илеткелдерниң аразында — «ССРЭ-ниң 60 чылы — ленинчи национал политиканың тиилелгези», «[illegible]» [illegible] «Совет эртемденнериниң Польшаның төөгүзүнүң талазы-биле шинчилелдери. 1917—1922 чылдар» деп илеткелдер болгаш өске-даа темаларга илеткелдер бар.

• • •

ПАНАМА. Делегейде эң баштайгы социалистиг хөй националдыг күрүнениң тургустунганы кижи төрелгетенниң хөгжүлдезинге төөгүлүг үе-чада болуп турар деп, Панаманың Элүсчү партиязының ТК-зының чиңгине секретары Рубен Дарио Соуса СЭТА-ның [illegible] [illegible] чаагай туразоруктуң бүгү кижилери [illegible] 60 чыл оон боттарының улуг байырлалы [illegible] дээрлеринге белеткенип турар.

Хавлыдыкчы аажок улуг күштүг болбушаан, Совет Эвилели Черниң хосталга, демократия болгаш социал депшилге дээш демисежип турар бүгү улустарынга үлегер-чижек болуп турар. АКШ баштаан делегей империализми ынчангаш харын Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң ниитилээрин, делегейге оон аттарының баксырадырын оралдажып турар.

• • •

КАИР. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы — чүгле Советтер чуртунуң улустарынга эвес, харын тайбылының хосталганың, депшилгениң болгаш демократия-

ның бүгү күштериниң байырлалы, алызында [illegible] дүүшкүн-дүр деп, [illegible] Африка улустарының [illegible] секретары Нури Абдель Раз[illegible] СЭТА-ның корреспондентизи-биле [illegible] лаан. Болуның догуу[illegible] ынының баштайгы [illegible] дең эгелээш-ле Совет делегей ареназынга [illegible] [illegible] тар аразында дүүш[illegible] [illegible] боо-чепсекти [illegible] [illegible] дүрериң болдурбазы[illegible] [illegible] алган совет кижилер [illegible] делегейниң улустар[illegible] [illegible] артар деп ол чугаала[illegible]

• • •

ПРАГА. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл [illegible]

[illegible]

ГАВАНА. Октябрь [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

СЕССИЯ БОЛГАН

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румыния Социалистиг Республиканың Национал улут хуралының ээлчеглиг сессиязы доозулган. Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары 1983 чылда Румынияның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чаңгыс ээй национал планын чугаалажып көргеш, [illegible] Чамдык хоойлу төлевилелдерин сессияга база [illegible]

[illegible]

РСР-ниң национал орулгазы [illegible] кезир чылын 5 хуу өзүлделиг бөлүру көрдүнген. Үлетпүрнүң ниити продукциязы 1983 чылда 6,6 хуу, а кодээ ажыл-агыйныы—5,1 хуу көвүдээр.

[illegible] чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылгага Румынияның [illegible] планда айыткан.

ЮГОСЛАВИЯДАН ДЫҢНАДЫГ

БЕЛГРАД. (СЭТА). 1983 чылда экономиктиг политиказын сорулгаларын Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының Президиумунуң болгаш Югославияның Коммунистер эвилелиниң ТК-зының Президиумунуң каттышкан хуралынга чугаа-

лажып көргенин ТАНЮГ агентство дыңнаткан.

ЮКЭ ТК-ның пленуму бо чылдың декабрь 24-те чыыштырарын шиитпирлээн. Югославияның 1983 чылда экономиктиг политиказының сорулгаларын ол пленумга база чугаалажып көөр деп турар.

БУРУУ ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Израильдиң сионистиг [illegible] болгаш Гондурастың диктатуразының аразынга шериг эвилелиниң күштелгенин Никарагуаның Даштыкы херектер министерствозу шыңгыы буруу шапкан.

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның иэн-биле Израильдиң камгалал министери А. Шарон чоокта чаа Гондураска кээп чораан. Ынчаарга палестин болгаш ливан улустарга улуг дерапн үүлгедиглер дээш дорт харысалга Шаронга

онаажып турар деп, Никарагуаның Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан.

Израильдиң болгаш Гондурастың аразынга шериг [illegible] күштелдирери Шаронуң ол чуртка кээп чорааныының кол сорулгазы болган. Латин Америкада чеңга ужур дерапн [illegible] Израильдиң чазыгчылары [illegible] Сальвадорнуң [illegible] маргалыы-биле [illegible] киржип турар деп, медеглелде оон ыңай демдеглээн.

ШЫҢГЫЫ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). АКШ-тың болгаш Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң [illegible] аразынга чугаалажыышкыннар кандыг-даа түңнел чок болуп доозулган. Ужуражыышкынның киржикчилери хөй санныг чөрүлдээлерниң түңнелинде [illegible] [illegible] олар парлалга конференциязынга демдеглээр [illegible] таварышкан.

Садыг политиказының, [illegible] ажыл-агыйның продукциязын орнажырының, сан-хөө харылзааларының айтырыгларынга хамаарыштыр АКШ-тың болгаш Европаның капиталистиг

чурттарының аразында шыңгыы чөрүлдээлер бар болуп турар.

[illegible] ажыл-агыйның продукциязының чаңгыс-даа [illegible] талазы-биле чөрүлдээлер чайладтынмаан деп, АКШ-тың кодээ ажыл-агый министри Дж. Блок ажык-биле медеглээн.

АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц баштаан 5 америк төлээлекчилер, Европаның талазындан — «Ниити рыноктуң» комиссиязының даргазы Г. Торн баштаан ооң бүгү кежигүннери чугаалажыышкыннарга киришкен.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чөөн болгаш Соңгу Ливанда байдал дүшкүүрлүг боор артышаан. Израиль шериглериниң ээлегээр өөскүткен сегирижип алышкыннарының түңнелинде эрткен алды неделя иштинде дагалыг Чөөн районга 110 кижи өлүрткен, Соңгу Ливанның Триполи хоорайынга 50 кижи өлүрткен болгаш

200-ү балыглаткан.

Ливанда хан төктүүшкүнү бирги ээлчегде израиль солдаттарының ливан черде ээлелиниң үргүлчүлеп турарының, ол чурттуң шажын-чүдүлге бөлүктериниң аразынга боо-чепсектиг сегиржип алышкыннарны [illegible] өөскүдүп келгениниң түңнели боор турарын чурттуң солуннары демдеглеп турар.

АЙЫЫЛДЫГ ПЛАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанның президентизи Зия-уль-Хак чаңгыс эвес удаа медеглел кылып, атомнуг чепсекти бүдүрүп [illegible] Исламабад чүткүвейн турар, а чуртта атомнуг шинчилелдер оон [illegible] сорулгалыг деп ба-[illegible]

ринге ажыглап турарын Лондонуң «Файнэншл таймс» солуну база дыңнаткан.

Атомнуг чепсекти бүдүрүп алыр дээш Пакистанның чажыт болгаш айыылдыг планы оон кожаларының ханы дүвүрээшкинин болдуруп турар. [illegible]

[illegible]

АШ-ЧУТКА БАСТЫРГАННАР

Барыын Берлин, 1982 чылдың ноябрь. «Мээң [illegible] [illegible] «Бис боттарывыстың [illegible]

[illegible]

кыздыр хүлээп албаан. Улуг садыгга дүжүлгеты ажылчын кыздыр кирип алган. Ооң соонда үндүрткен. Дүн болган ажылдарга таваржып келген.

Ажылды ол түрээй ажыл тывынчыларын [illegible] тып алган. Ажыл тывынчызы оон-биле [illegible] дугайында [illegible] алыр Ынчангаш ол ону бүдүрүлгеже чоруур-тар. «Дүза каткан» дээш ажыл тывынчызы бодунуң кармаанга ажыл алган кижиниң түр ажылга ажылдап алыр [illegible] [illegible]

Даштыкы чурттардан келген ажылчыннарның байдалы оон-даа дора. Барыын Берлинге түрк националдыг Айдын 11 харлыында келген. Школага өөренип турган, ынчалза-

— Социал вэдомство херин [illegible] бис 13 санында [illegible] [illegible] — деп, [illegible]

— Бис боттарывысты ийиге сорттуг кижилер-дир бис деп бодап билирин берге-дир — деп, Михаэль ында немеди — Бистиң [illegible] ажылдыг шиитпир-деп турар айтырыгларын дугайында чугаалаар, а бис социал вэдомство өөрүнге [illegible] [illegible] чугаалаар-дыр бис.

Михаэль ийи неделя бурунгаар [illegible] таварышкан. [illegible]

[illegible] ажылчынга [illegible] [illegible] база катап өөреникчилер хүлээп алыры ажыктыг.

Барыын Берлинниң берге байдалга таварышкан аныяктарының өөрүшкүлүг эвес келир үе манап турар. Бүгү-ниити [illegible] база улам эвээш кижи херек болгай деп, ажылга [illegible] [illegible] турар. Барыын Берлинниң ажыл берикчилериниң берге байдалга таварышкан аныяк кижилерниң салым-чолу эвес, а [illegible] хаара туткан.

Петер БУРАУ,
барыын-берлин журналист
(ПМА).

ЭРГИ ОРУУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейган радио дамчыштыр [illegible] лааш, ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин улам күштелдирериниң [illegible] соңгаар чорууруунга бодунуң шиитпирлиин бадыткаан. Ол ынча дээш, Каттышкан Штаттарның [illegible]

дээн күштүг катап тургузар» дээр чүүлге чылдагааннап алгаш, АКШ-тың стратегтиг [illegible] «[illegible]» айтыг, хамыктың мурнунда диптер аразынга ужутар «МХ» дээр баллистиктиг ядролуг чаа ракеталарны дүргени-ле кылып үндүрерин кыйгырып тур-[illegible]

Рейган «шериг талазы-биле

уштур дугайында АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының чоокта чаа шиитпиринге хамаарыштыр [illegible] мынча деп медеглээн «Херектиң ужуру базаларда эвес. Ол айтырыгны шиитпирлеп үе бисте хөй. Бистерге ракетаның бодунуң дугайында [illegible]

Индияның хамаарышпас хөгжүлдезиниң чылдарынга улус өөредилгезин сайзыралыг талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. Школаларда өөреникчилериниң саны 70 ажыг хуу өскен болгаш амгы үеде чуртта 100 миллион школачылар бар. Оларның хөй нуруузу — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның оолдары, уруглары.

ЧУРУКТА: Индияның Варанаси хоорайының школачылары.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

— Педагогика институдунуң мугур үжен хар харлаа-ның демдеглеп эрттирген байырлалга чордум — деп, бистиң башкы уруувус бо кирип [illegible].

— Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунга-ла 60 чылын совет улус, черле делегейниң мурнакчы кижи төрелгетени, ам удавас байырлап эрттирер деп турарының бүдүүзүнде, ооң алданналарының чартыын ап, база юбилейин демдеглеп турар магалыг-ла институт ол аа. Чогум чүү-чүү болду? Таптыг чугаалап көрем, уруум — диптивис.

— Хурал ажыттынар мурнуу чарыында делгелге, көргүзүглер магадап көрүп-көрүп, олурар бодааш, бир узун сандайга чеде бээримге, мында хоочун ажылдакчы Б. Б. Чюдюк бир-ле чүве өөрүнге хөөрээн олур.

— Чүнү хөөрей-дир? Дыңнадың бе ынчаш? — дээримге, — ийе, дыңнадым-на — дээш, ооң чугаазын эгеледи.

«1952 чылдың күзүнү чүве. Ынчан таптыг-ла беш чыл башкы стажтыг хып дээн чалыы директор турдум. Найысылал Кызылга Тываның төөгүзүнде бир-ле дугаар дээди өөредилге чери — башкы институду ажыттынар, аңаа өөренир күзелдиглерни чалап турар деп медээ дыңнааш, буу-даа дегерипкен ал-ла, эжим Конга-биле каккаш салыпкан бис.

Карак бо! Он класс доостуруп, каравыс ажыдып каан № 2 школавыстың чиң-чиге дужунда ийи каът ак бажын чайынналып тур. «Кирип мөөрлөнер!» деп каан доорунгут ажикче ындазында сүрээдексеп кирдим. Иштин дээрге ана кылан. Шупту чүве чаа. Шалага кижи тавын тургар [illegible], куюнгу дег, көрүнчүктелир. Мындыг оранга өөренип, [illegible] үрен-дир мен дээш, байгы күш-биле шырбанып мен. [illegible] Калбакхөрекович Тока бистерни башкыларывыс-биле холуп олуртуп алгаш, лекциялар номчуп турду. Кыш эртти, чер чымчап, ыяш-даш эрип чорда, институттуң парк таладаа [illegible] тыт шөлчүгешти аштап арыглап кааш, чаш ыяштар тарып олуртуп турган бис.»

— Солун-на чугаалыг кижи-дир. Оон ынай дыңнаан болза — деп чорумда, уруувус уламчылады:

— Мурнумда одуругда дыдыраш кара-кара баштарлыг кезек студент кыстар «Үлгү чок Улуг-Хемни» тудуп алган чогаалчының автогравын сонуургаан, «Бо номнуң авторy Тыва АССР-ниң алдарлыг [illegible] Кызыл-Эник Кудажының Бүрзены бистиңиге үргүлчү аалдап кээп, сүме кадып, ооң кадында бо институтка өөренип турганын [illegible] ийин. Таан магадаар бис» — [illegible] каан орлар.

Улус өөредилгезиниң херээнге, башкы кадрларны белеткээринге улуг ачы-хавылазы дээш база тургустунга-ла 30 чыл болганынга хамаарыштыр Кызылдың педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиибиле шаңнаар дугайында Чарлыкты номчуптарга, хамык улус бут кырынга тура адыш часкап турдувус.

Илеткелчи ректор Х. О. Ондар КПИ-ниң ортумак кижи назынының чүгле чартыы хире чылдарда чогуткан чааган улуун, ооң эртем-өөредиглиг ерин баламнарын салаа базып санап, дириг чижектер-биле бадыткап турда, солун чорду.

— Шынап-ла Тываның чер болганында ажылдап, чурттап турар институттуң доозукчулары аттыг-алдарлыг башкыларны, чогаалчыларны, лекторларны, журналистерни, спорт мастерлерин, ыраажыларны, харысаалгалыг улуг ажылдарда ажылдакчыларны кайызын ол дээр — деп, уруумнуң чугаазынга киржи бердим.

— Ол хамаан чок бо институтту доозуп, эртем ады чедип алган бистиң эртемденнеривисти санап адаарга безин өөрүнчүг ышкажыл. Адырам кымнар ийик моң? Кима Март-оол, Фаина Бартан, Екатерина Танова, Яков Хертек, Светлана Сат, калган башкывыс Алдын-оол хөөкүй... Мырыңай эндерик-тир але. Институт доозукчулары Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Лилия Деменсканы, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Зоя Кууларны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Тамдын-оол Сарыгларны, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Сүтдер Содунамны, улус өөредилгезиниң тергиини Александра Ойдан-оолду дээш өскелерни-даа, кижи көргеш, магадап, чоргаарланып чоруур чүве ышкажыл — деп, аавыс бисти улам деткиди.

— Коммунизмниң келир үедеги тургузукчузу — аныяк салгалды Коммунистиг партияның херээнге чайгылыш чок ылап бердинген, ёзулуг эртем-билиглиг, төлептиг ажы-чаңныг, шын туруштуг, [illegible] кылыр өөредип кижизидер бистиң башкы кадрларывысты белеткеп турар башкы институдувуска кым өөрүп четтирбес, аңаа чоргаарланмас [illegible] чугаавысты түңнеп орумда, уруум база уламчылады.

— Студентилерниң кижи көрүп, дыңнап мага ханмас солун улуг концертти доозуаду. Оон чиртилээн хөгжүмге үдеттирип кезек танцылаадывыс-даа. Өөрүшкү-хөглүг тарап, чаңыы орувуста чогаалчы С. С. Сүрүн-оол кежээки сырын-соок-даа тоор ужур чок чугаалаттынып чорду: «Институтка кирер мурнунда, шүлүктер шорбарлап бижип чордум. Оларым «Шын», «Тываның [illegible]» бола тистүн кээр турду. Чажыргаш чоор мен, дуңмалар, ол чогаалдарымны ам топтап, сиңир сайгарып көөрүмге, чамдыктары [illegible] ийин. Чогаал аргаларын, ооң чажыдын дүлгүүрүн, чогаал дээрге тускай тудуш бүдүш-тургузуглуг чүве-дир, ооң чүгле чаңгыс талазы кошкаш дээр болза, ам ол чемдик апаар дээрзин ынчангы бо институттуң башкыларының өөредиглиг сургаалдарындан тып, хандыр билип алган болбазык мен бе. Деңгер-ле бо! Мээң «саралам» дуу кел чыдыр. Байырлыг, дуңмалар!» дээш, ынай болду.

Юбилейинге барып, аңаа дорт киришпээн-даа болзумза, ажылдап турганым педагогика институдунга чоргаарланып, моон соңгаар ооң улам [illegible] мандыырын катап-катап күзээр-дир мен.

Куулар ОРГУ.

Сураглыг хөй-нити ажылдакчызы чурукчу Святослав Николаевич Рерих чоокта чаа Москвага кээп чораан. Ооң акызы Юрий Николаевич Рерихтиң төрүттүнгенин күнүнден бээр 80 чыл болганы-биле база Чөөн чүктүң улустарының уран чүүлдериниң музейнин ажылдары-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң чалаганын ёзугаар Святослав Рерих Москвага чедип келген. Ю. Н. Рерих Чөөн чүктүң төөгүзүнүң талазы-биле сураглыг эртемден кижи турган.

Сураглыг орус чурукчу Николай Константинович Рерихтиң оглун ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. Александров болгаш оралакчы президент А. Л. Яншин база хүлээп алган. С. Н. Рерих-биле солун ужуражылышкын ССРЭ-ниң Уран чүүлдер академиязынга база болган. Академияның оралакчы президентизи В. С. Кеменов болгаш ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Ф. П. Решетников олар ону хүлээп алган.

Сураглыг чурукчуну Чөөн чүктүң улустарының уран чүүлдериниң музейинге аянзаш-биле уткаан. Рерихтерниң чогаадыкчы ажылдарынга совет хөй-нитиниң сонуургалы дыка улуг.

...Николай Константинович Рерих муң ажыг чуруктарны чураан. Ол чуруктар делегейниң хөй музейлериниң эртинези болуп турар. Николай Рерих бүгү тала-биле сайзыраңгай кижи: чурукчу, философ, чогаалчы, эртемден, аян-чорукчу болгаш хөй-нити ажылдакчызы. Тибетке, Гималайга аян-чоруунуң дугайында ооң үжен ажыг номнарын делегейниң улустарының хөй дылдарының кырынга хөй тиражтыг кылдыр парлаан.

ЧУРУКТА: С. Н. Рерих болгаш ооң кадайы Девика ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң хүлээп алышкынының үезинде.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФОТОДЕЛГЕЛГЕ

ССРЭ-ниң 60 чылынга турасклаткан фотоделгелгениң темазы: «Тыва — чаңгыс аай ог-бүледе». Ол делгелгеге чурук тырттырарының эң эки мастерлери база чурук тырттырарынга хандыкшылдыглар киржип турарлар.

Оргкомитет ээлчеглиг хуралынга кирген чуруктарны шүүткүзүп сайгарып, чугаалашкаш, оларның иштинден эң эки 120 фоточуруктарны шилип алган. Фотоделгелгениң темазы ында бүрү: күш-ажылдың кижилери, оларның ажыл-херээ болгаш дыштанылгазы, бистиң аныяк республикавыс, ооң улус ажыл-агыйының чедиишкиннери, Тываның чараш бойдузу болгаш фон-даа өске.

Фотоделгелге бөгүн республиканың хөгжүм-шии театрынга ажыттынар.

Бистиң корр.

ТВ

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Ийи хүлүмзүрүг». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Дириг амытаннар дугайында». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.00 — «Пущино. Горизонт ындынче көрүш». Документалдыг телефильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — «Уругларының он ийиги телүүге чагыг». Документалдыг фильм. 17.05 — «Бистиң садывыс». Кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Б. П. Попов эрттирер. 17.35 — Эртем дугайында. 18.05 — Хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн — делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — География. 6-гы класс. Мурнуу Америка. Амазонка. 13.05 — Орус чугаа. 13.35 — Музыка. Людвиг ван Бетховен. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш эт-сеп. 14.35 — В. Шукшин. Прозазының арыннарындан. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Кожалар — адыглар». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Душтукту кайызын тыварыл?» Документалдыг фильм. 19.05 — «Хоойлу болгаш хүлээлгее». Дамчыдылга 19.25 — «Че-ве, херээженнер!» Документалдыг фильм. 19.35 — «Аянн тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05 — «Болунун чери». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республикада бүрүң алзыр, чамдык черлерге бечо-кан хар чаар. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 30—35 градус, чамдык черлерге 23—28 градус соок. Хүндүс 21—26 градус, чамдык черлерге 13—18 градус соок.

Кызылга бычкан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 30—32, хүндүс 21—23 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Соксаттынган серенада» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыышкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хыналда куржаа» 10.00, 17.00, 13.20, «Солун чүүлдер делегейинде» 15.00, «Спортлото-82» 16.50, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хөреңгитен Неззоровтуң уттуушкуннары» 15.00, «Али-Бабаның болгаш дортен дээрбечилерниң ужуралдары» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тристан болгаш Изольда» 17.10, 19.40 шактарда.

КАЖАР ТООЛАЙ

В. БИАНКИ.

Бир-ле дүне бора-тоолай чимистиг садче чылбыртып кирип-тир. Даң аткыже чедир ийи яблок сывын үзүк-боолук кылдыр хемирип ап-тыр, чүге дээрге ооң карты аажок амданныг. Хар ооң кырынче хөме дүжүп-ле турар, а ол хемирип-хемирип, дайнанып-ла турар.

Суурнуң аскыр дагаалары — бир удаа, ийи, үш удаа алгырышкан; ыт ээре каапкан.

Бора-тоолай улус турбаанда аргаже маннап кирбээже хоржок дээш белеткени берип-тир. Долгандыр ак-чайт харга сарыгзымаар ооң ону ырактанна коскү. Ак-кодан аңаа адааргаңчыг болган, ол ам шупту боду ак.

Быскан хар даңны атсы чагтан болгаш, истер-даа коскү, чылыг-даа. Ак харда парлаан ышкаш истерин арттырбышаан, бора-тоолай маннап-ла орган. Соңгу ийи даваннарының истери сундунчак болгаш беш точка; мурнуку ийи чолдак холунуң истери дээрбектелчек. Чалыг. чымчак харда хол, буттуң дыргактары болгаш шыймактар безин аажок тода.

Бора-тоолай чалаң ыяштар аразы-биле хемни, шолду кежир маннап бар-ла чыдар, а истер ооң соондан шөйүлбүшаан. Тоттур чемненип алган бора-тоолай чалаң ыяш адаанга улуй каапсаазы кээп чораан. Багай чүве чүл дээрге, кайнаар-даа чаштырга ис айтып бээр. оозу кончуг.

Бора-тоолай изин будаар [illegible].

А суурнуң улузу оттуп келген; ээзи садыынче үнүп келген — ой, элдеп чүве! Ийи эки яблонязын хемирип каапкан. Харже көрүпкеш, шуптузун билип каан: койгунуң истери ыяш адаанда чыткан. Чурукканы [illegible]:

— А-дыр, сен кулугурну шинче! Үрен-талаан кааның [illegible] харылаар сен!

Бажыңынга келгеш, боозун октап алгаш, койгунну истеп чорупкан.

Оозу өрүп каан чыраа кажааны арта халааш, ховутөлдеп маннап чорүп каан бооп-тур. Чадаң ыяштарны долганып-дескинип турган даа.

Бир-ле черге кээрге, истер [illegible] койгун чалаң ыяштарны долгангаш, бодунуң изин доора кешкен.

Ооң соонда бир черге кээрге база-ла ындыг болган. Боозун белеткей тудуп алгаш, долганып кеденгирлеп кы [illegible].

Тур, чогум чүү болду бо? Не читкен. — долгандыр чамдаа дегбээн арыг чер. Койгун шурай берген болза, иделин [illegible].

Ашак иче ээккен. Ой, ой! База бир кажарлаашкын: койгун дедир көрүнгеш, дегги бодунуң изи-биле чорүп каан. Хол, будунуң истерин кырындан демги-ле хевээр базып чораан. Кыр-кырындан баскан ийи дакпыр исти ол дораан эскерери берге.

Ашак дедир истеп чорүп каан. Чорүп-ла орган, чорүп-ла орган, — койгун-даа чок, [illegible] шөлче үнүп каан. Көрбейн барганы ол бе, азы мында бир кажарлаашкын бар боор чадавас.

Дедир эгеш, демги-ле дакпыр истеринге келген. Ага-а, мындыг чүве-дир: дакпыр истер удавас төнер, оон ынай чаңгыс баскан истер шөйлүп чорүй баар. Ынчангаш дилээр [illegible].

Ылап ындыг болган: койгун чалаң ыяшты ажыр шураан, хажыызынче чорүп каан. Ий база-ла дең-доски. База чиле хона берген. База чаа дакпыр [illegible] баскан. Чалаң ыяшты ажа халааш, оон ынай шурап чорүп каан.

Ам топтап көөр... Койгун чоокта кайда-бир чалаң ыяш адаанда чыдыр боор.

Бора-тоолай [illegible] чоокта чыткан. Ол чалаң адаанда эвес, а улуг ушкан ыяш адаанда бо чыткан.

Улуп, оттуп чыдарга кижи [illegible] ган, а ол улам чоокшулап-ла олурган...

Бижын ковайтып келген,— кидис идиктиг буттар базып кел чораан. Боонуң кара уну черже бады барган.

Бора-тоолай чаштып чыткан черинден аяар үнгеш, чалаң [illegible]. Ооң чолдак ак кудуруу [illegible] чүгле олда.

Ашак хол куруг чанып [illegible].

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

ХАПТА ХАВА

Авам мени магазинче
Айбылады:
— Арай дүргеп чорүп
кор! — дээш.
Ак хап сунду.
Далган урар хапты алгаш,
Даш-оол-биле
Даады-ла дорттап-дорттап,
Далажыптым.
Хал-хал! Хал! — дээн ыыт
үнген —
Хая көрдүм:
Хаважык ыт бо-ла келди —
Хавым достум.
Карак-ла бо! Элдеп чүве:
Хава — хапта.
Канчаар аайын тыппаан
боор оң.
Халып тур де!
Калбаңнадыр шурап турган
Хапты көргеш,
Хамык улус чыглып келген.
Кайгаан туру:
— Апаа-ла хап канчап
шимчээр.
Аза бар-дыр.
Аткаарлаңар! Озалдыг! —
деп
Алгыржып тур.
Хапта хава шурап турда,
Харыы төнген.
Ырланыры оожурган,
Ыыды читкен.
Хавым ушта шелиптим —
Хавам ам-на
Кажаа-херим аразынче
Караш кынды.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ФИНИШ МУРНУНДА

Шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпионадының 8 салыы эрткен. Сески салыгда Владимир Бузыкаев Орлан Монгуште утказ чеди улаштыр тиилеп ап, аштырышкын чок чорүп орар. Чемпионаттың лидери оон мурнуу чарыында [illegible] Вячеслав Асатовту удуп алгаш, чүгүла тиилелгени чедип алган.

Сөөлгү салыгның оон аңгыда ужуражылгаларынга А. Крестьянинов С. Идамны, О. Донгак С. Донгакты удуп алган. Мохов—Оюн болгаш Белов—Хомушку оларның оюннары доозулбаан, соңгаарлаттынган.

Түннел үш салыгның мурнунда лидер бөлүктүң байдалы мындыг: В. Бузыкаев 7 санныг, Л. Мохов 6 санныг база бир соңгаарлаткан оюнуг. Ч. Оюн болгаш В. Асатов 5-5 санныг, ынчалза-даа кайызы-даа чедир ойнаттынмаан бир-бир оюннарлыг.

Херээжен улустуң шыдыраа чемпионады доозулган. Бирги черни Кызылдың № 3 школазында 9 класс өөреникчизи Вика Куулар алган болгаш ол республиканың чаңгыс эвес удаа чемпиону Зинаида Ооржакты тиилээн. Үшкү черде Эрзин школазында башкы С. Хайдып.

Н. ШИШИГИН.

СОНУУРГАКТАРГА

АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАР

Айтырыг: Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг найысылалы Москваның девискээри Англияның найысылалы Лондоннуң, Францияның — Парижтиң, Японияның найысылалы — Токионуң девискээринден делгем деп чугаалажып турары шын ирги бе?

Харыы: Шын. Москва хоорайның девискээри 877 дөрбелчин километр. А Лондоннуң — 303, Парижтиң — 105, Токио хоорайның — 573 дөрбелчин километр. Москваның Кол планының эртем-шинчилел болгаш төлевилел институдунуң ажылдакчылары бо тайылбыр харыыны берген.

Айтырыг: Астроном эртемденнерниң чоокта чаа илередип ажыткан планетаны Зоя Космодемьянскаяга алдар кылдыр Зоя деп адааны шын ирги бе?

Харыы: ССРЭ-ниң Теоретиктиг Эртемнер академиязының теоретиктиг астрономия институдунуң эртем ажылдакчызы Т. Смирнова ол планетаны 1968 чылда ажыткан. Социалистиг Ада-чурттуң алдарлыг кызы Совет Эвилелиниң Маадыры Зоя Космодемьянскаяның адын чаа планетага тыпсырын Т. Смирнова 1974 чылда саналдаан. 1793 дугаарлыг кылдыр бүрүткеттинген чаа астероидти — планетаны Зоя деп адаан.

Айтырыг: Москваның Грузинская кудумчузунда № 4 бажың бар. Ук бажыңның солун төөгүзүнүң [illegible] дугайында тайылбырлап көрзе?

Тайылбырны Штернберг аттыг Астрономия институду берген.

Харыы: Москваның Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажыңның салым-чолу солун-даа, төөгүлүг-даа. XVIII чүс чылдың 70 чылдарында бажың туттунган. Сураглыг төөгү эртемдени М. Щербатов болгаш орус дылдың олул чок тайылбыр словарының автору В. Даль олар аңгы-аңгы үелерде ол бажыңга чурттап турган. 1812 чылда Ада-чурт дайынының үезинде бажыңның чамдык кезии өрттеп үрелген. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде — 1942 чылдың мартта фашистерниң [illegible] тонна аар девзилиг бомбазы бажыңга дүшкен. Ынчалзажок чазылбаан. Элээнии бомбага чазгай сеткилдиг бир кижи ургаш, чех-орус дыл словарын суп каан болган: ынчангаш ол чазылбаан-дыр.

Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажың — бистиң чуртувустуң алдарлыг төөгүзүнүң болгаш культуразының солун турас кааларының бирээзи-дир. Чех-орус дыл словарын фашистерниң бомбазының иштинге чораан элезинни болгаш чех-орус дыл словарын ССРЭ-ниң Революцияның Төп музейинде кадагалап турар.

Айтырыг: Бүгү делегейге сураглыг чогаалчылар А. С. Пушкин болгаш Н. В. Гоголь оларны чүгле найыралдыг эвес, харын-даа төрел харылзаалары холбаштырып турган деп чугаа бар. Ол шын ирги бе?

Харыы: Ол арай ындыг эвес ийин. Пушкин биле Гоголь төрел эвес. а оларның салгалдары төрелдежи берген: Пушкинниң уруунуң уруу Мария Александровна шаанда Гогольдуң чээни И. Быков-биле өгленген/ооң авазы Елизавета Васильевна Н. В. Гогольдуң кады төрээн дуңмазы/. А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейиниң эртем ажылдакчылары харыызын берген.

Айтырыг: Бажыңга хөй чечектер өстүрери хоралыг, чүге дээрге, чечектер дүне хөй кислородту / арыг агаарны / боттарынга албышаан, эмгежок хөй углекислотаны үндүрүп турар деп, хөй кижилер санап келген. Ол шын бе?

Харыы: Чок шын эвес. Эртемденнериң шинчилеп көргенин ёзугаар алырга, бир кижи хонукта ортумаа-биле 900 грамм хире углекислотаны бодундан үндүрүп, бажың агаарынче үндүрүп турар. А 600 ажыг үнүштер хонукта ол чиге чеппес углекислотаны бажың агаарынче холуштур үндүрүп турар. Ынчангаш бажыңга чечектер өстүрери кижиниң кадыынга хоралыг эвес.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КЛААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

1. Шивини одалга приборларының чанынга тургуспас.
2. Ону ыяк быжыг кылдыр тургузар ужурлуг.
3. Шивини ховенден, саазындан марлядан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле клааставаңар.
4. Өрттенмес чүүл-биле сиңирбээн ховенден болгаш марлядан кылган хепти уругларга кедирбеңер.
5. Уруглар боттары бенгал лааларын кыпсырын болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.
6. Шивини ыыш-бүрү лампочкалар-биле клаастаарынга заводка кылган электриниг гирляндыларны ажыглаңар.
7. Уругларны шиви чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырып каап болбас.
8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле сугну болгаш кылын пывыгны (чоорганны) белеткеп алыңар.

Бир эвес өрт үне берзе, № 01 телефон-биле өрт шериглерин келдирер херек.

Отка удур составтыг ховенниң өртке удур эки-тура ниттелиинден садып ап болур.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузу, № 7 бажың, телефон 2-20-34.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы бот-өөредилгелиг белеткел курстарынга өөренир күзээн кижилерни чыып, хүлээп алырын уламчылап турар. Курсту доозукчулары Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга болгаш [illegible] үжен аайы [illegible] үжен ап болур.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Курска кирерин күзээн кижилерге физика болгаш математика талазы-биле методиктиг айтыышкыннарны болгаш хынаалда ажылдарны чорудар. Хыналда [illegible] бышкылар хыналда [illegible].

Директорнуң адынга билдириишкинни болгаш өөредилге [illegible] дугайында кыйтанцыяны киирерин курска кирер санаар. 15 [illegible] почта-биле № 11107 санаар санынга киирер. [illegible] аданың алын, дыңнакчының бажыңының адрезин, өөредилге черин доосакан чылын, шилип алганы мергежилин болгаш факультетти ылап-ла айтыр ужурлуг.

ФИЛИАЛДЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузу, № 4 бажын: бот-өөредилгелиг белеткел курстары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1872

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01028

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 286 (12076) | 1982 чылдың декабрь 15, среда | 1925 чылда үндүрүлеттинген | Өртээ 3 кеп

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Тюменьниң нефть тывыкчылары байлактыг черлерни ажыглап эгелээнинден бээр бир триллион кубометр газты казып тыпканнар. Ырак-узак, кижи чурттап көрбээн черлерге нефть казып тывар күчүлүг бүдүрүлгелерни тургузуп, аажок ырап чоруткан нефть дамчыдар хоорзаларны салырынга барык үш беш чыл негеттинген. Хөгжүлдениң ол хире шапкын чоруун делегейниң өске кандыг-даа экономиктиг девискээрлери четтип ап көрбээн.

Областың нефть ап турар черлеринде ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыш улам калбарган. Чурттуң юбилейинге чедир арткан кыска хуусааның иштинде «Тюменьгаз үлетпүр» каттыжыышкынының коллективи он-он миллиард кубометр оваар чүүлдү чорта бээр.

ЧУРУКТА: Уренгойда нефть тывыжында күш-ажылчы тиилелге хүнүнде.

П. САПОЖКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКЫ СПОРТ СЕЗОНУ

Тываның геология-шинчилел экспедициязында топограф Николай Вагин бо кышкы спорт сезону ажыттынмаанда-ла Хербис даанга, «Тайга» станциязынга каш удаа хаактап четтигипкен. Хөстүг үезинде бодунуң коллективте кады ажылдап турар өөрү хоочун спортчулар Владимир Габеев, Юрий Савва, Людмила Коренкова олар-биле бо-ла кады чоруптар.

Ажылга-даа, кадыкшылды быжыглаарынга-даа кады чоруур геологтарның спортчу мергежили сөөлгү үеде дыка бедээн. Оларның хөй кезии — массалыг разрядтың спортчулары. Маргылдаа бүрүзүнге барык шупту киржири чаңчыл апарган. Ол дээрге, ында хөй-ниити организацияларының, бирги эпчегде профэвилел комитединиң (даргазы Л. Коренкова) спорттуң массалыг чоруун чедип алыр талазы-биле организакчы ажылының түңнели-дир. Ук коллективтиң кышкы спорт сезонунга бүгү талалыг белеткенгениниң бир кол барымдаалы — ооң ажыдыышкынынга экспедицияның командаларының тиилекчи болуп үнгени болур. Геолог спортчулар Бүгү-эвилелдиң «Хаак оруу кыйгырып тур» деп маргылдаазынга амдыгаа-аштан-на идепкейлиг белеткенип эгелээн.

Геология-шинчилел экспедициязының коллективиниң болгаш өске-даа организацияларның спортка идепкейлии СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эрткен чылдың сентябрьда хүлээп алганы «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай кадыгыр дугайында» доктаалының негелделери-биле дүүшкек болуп турар. Оон аңгыда партия Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринде спорттуң кышкы хевирлерин нептередип, аңаа ажылчы чоннарны калбаа-биле хаара тударын база айыткан.

Бистиң республикага спорттуң кышкы хевирин нептередири-биле чамдык ажылдар база чоруттунуп турар. Хаак спорту Кызылда, Туранда, Бай-Хаакта массалыг апар чыдар. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда спорт организакчылары бо ажылче кичээнгейни күштелдиргенин ында белеттеттинген хоккей шөлчүгештери, четчелеттинген дериг-херекселдер, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде спортка хамаарыштыр чоруттунган ажыл-херектер бадыткап турар. Үстүнде адаттынган районнарда база өске-даа черлерде спортче кичээнгей партия обкомунуң V пленумунуң соонда улгаткан. Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр», Улуг-Хемде Жданов аттыг, Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтарда бо талазы-биле байзаа черле эки.

Шайбалыг хоккей база элээн нептерэп турар. Чүгле Кызыл хоорайда безин шайбалыг хоккейниң он ажыг шөлдери бар. Чадаанада, Тээлиде, Хову-Аксыда шөлдерни бо чылын ажыглалга кирген, ону кылырын чамдык суурларда уламчылап турар.

Ындыг-даа болза, республиканың чамдык ажыл-агыйларында, чурттакчылыг черлерде күш-культураны болгаш спортту ийиги чергениң херээ кылдыр санаар хөөннерден уштунмайн турар чоруктар ам-даа бар. «Хандергей», «Шивилиг», «Россия», «Улуг-Хая», «Шекпээр» совхозтарда хөй-ниити, спорт организациялары бо чылдың кышкы спорт сезонунга кошкак белеткенген. Ол ажыл-агыйларда спортчу дериг-херекселдер четче эвес, катоктар белеттеттинмээн, хаактар чедишпес.

Кызылда хоккей ойнаар он шөлчүгеш бар дээрзин үстүнде чугаалаан бис. А ооң чүгле дөртү ажыглаттынар аргалыг. Шөлчүгештерниң хөй нуруузунда чырык чок. Ооң уламындан кежээки үелерде оларга маргылдаалар, оюннар болбайн турар. Хоорайның уругларның спорт школазынга хаак салбырын ажыдар дугайында чугаа хөй чылдарда уламчылап келген. Ынчалза-даа ооң ажыдыышкыны бо чылын база болбаан. А ниити билиг школаларында хаакчылар белеткели ам-даа чогуур негелдеге четпес.

Кышкы спорт сезону ажыттынган. Ол хиреде «Хүреш» стадиону ам-даа булуңтаттынмаан, коньки лээр чер хоорайда чок. Эрткен кыжын «Тайга» станциязынга — 300, Хербисте — 200 эжеш хаак турган. Чамдык хүннерде, маргылдаалар үезинде аңаа хөй-хөй кызылчылар массалыы-биле чеде бээрге, хаак чедишпес чоруктар турган. Ону бо чылын чедир өөренип көрбээнинден база-ла ол-ла хире санныг хаактар бар.

Хаакчыларның, хоккейжилерниң, биатлонистерниң, конькижилерниң мергежилин бедидер, аңаа хандыкшылдыгларны өлче улам хаара тудар, кижи бүрүзүнүң күш-дамыр сайзыралын экижидер дээш коллективтерниң удуртукчулары, хөй-ниити организациялары сагыш салыр хүлээлгелиг. Ындыг ажыл-агыйлар, организациялар бисте бар. Чижээ, Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң (директору Б. Монгуш-оол), Тываның электри четкилериниң (директору Н. Чуманов) коллективтери спортчу маргылдааларже боттарының удуртукчулары-биле кады үнүп турар. Оон аңгыда хөй-ниити тренерлер А. Шедогубов, Б. Чурута ышкаш спортчулар түс-түс хевир аайы-биле боттарының мергежилин доктаамал бедидип, өскелерге дузалажып турар. Ындыг-даа болза, спортче сагыш салып турар, ону бирги чергениң херээ кылдыр санаар удуртукчулар хөй эвес дээрзин маңаа айтыр апаар. Массалыг маргылдаалар, коллективтиг үнүүшкүннер, четчир санныг дериг-херекселдер, коллектив бүрүзүнде бедик мергежилдиг организакчылар — спортче, ооң кышкы хевирлеринче кижи бүрүзүн хаара тударының кол быразы болур, а күш-культурага хандыкшылдыг кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик болур, сагылга-чуруму быжыгар, ынчангаш бо ажылче доктаамал кичээнгейни салыр херек.

Бо кышкы спорт сезонунда база бир сагыш салыр ужурлуг чугула айтырыг болза, ГТО-нуң кышкы хевирлериниң дужаалдазы. Республиканың бүдүрүлгелеринде, албан организацияларында, өөредилге черлеринде ГТО нормаларын хүлээп алыр комиссиялар четче тургустунмаан, ындыг комиссияларны коллектив бүрүзүнге тургузар херек. Оларның составынга бүдүрүлгениң мурнакчыларын, коллективтерниң удуртукчуларын хаара тудары чүгле спорт организацияларының эвес, партия болгаш совет органнарның хүлээлгези болур.

Ынчангаш, күш-ажылчы коллективтерниң партия, профэвилел, комсомол, спорт организацияларының кол сорулгазы болза, ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги амыдыралынга күш-культураны болгаш спортту нептередир талазы-биле ажылды улам күштелдирери. ГТО комплекизиниң кышкы хевирлерин дужаарынга мурнуку чылдарда ышкаш ёзу барымдаалаар чорукту болдурбазы, маргылдаалар организастыг, улам массалыг болуп, аңаа хөй кижи киришсин дээш бүгү аргаларны ажыглаары болур.

ССРЭ 60
Чылды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозаал

ШАҢНАЛДАРНЫ — ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

Он бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен айларында Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдааннар. ССР Эвилелиниң 60 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкен, олар чылда сүт садарының планын 101,1 хуу, дүк садарынының 116,8 хуу, эът бүдүрериниң планын 102,1 хуу күүсеткен.

Дүүн Чадаана хоорайга районнуң ажылчы чоннарының төлээлериниң байырлыг хуралы болган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыштың тиилекчизи болган районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун болгаш дипломун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме тыпсыкан. Тукту ап тура, СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Суваңдии ам-даа эки ажылдаарын, кыштаглаашкынны организастыг эрттирерин, малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алырын районнуң ажыл-ишчилеринин мурнунга дап илергейлээн.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелезиниң коллективи идепкейлиг киришкен. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелезиниң коллективинге тураскаал Кызыл тук тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал дүүн болган.

Социалистиг чарыштың тиилекчизи коллективке тураскаал Кызыл тукту тыпсып тура, СЭКП обкомунуң чиик үлетпүрүнүң болгаш садыг килдизиниң эргелекчизи Д. Л. Тинмей чарыштың мурнакчыларының күш-ажылчы көргүзүглерин демдеглеп, байыр чедирбишаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чедиишкиннерни күзээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелезиниң кол инженери А. И. Тружкова, даштыкы хеп быжыкчы-мастер Л. И. Евдокимова болгаш оон-даа өскелер бедик шаңналды коллектив улуг сорук киришкиниң хүлээп ап турарын чугаалап, эш-өөрүнүң ажыл-ижинге доктаап, он бирги беш чылдың пландарын күүсетпишаан, чонга чыл-дуваа чедирилгезиниң бедик культуразы дээш улам кызымаккай ажылдаарын илергейлээннер.

Кыштаглаашкын — хүннүң айтырыы

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДАЯНЫР

Чөөн-Хемчик районнуң бүгү ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш чаңгыс демниг ажылдап, бүгү бар аргаларын алган социалистиг хүлээлгелерин болгаш планның даалгаларын күүседиринче моонийзан.

Малдың өлүп хораар, чидер, самчыгдаар чоруун чайладыр дээш организастыг ажылдарны кылып чорууткан, ынчангаш аныы бүрү чылыгаашнар-биле мал бажының хораар чоруу эрткен чылдыындан дыка кызырылган. Малдың чайгы семиртилгезин эки организастап, оон эъткир, сүткүр, дүккүр чоруун чедип алыры-биле хемчеглерни ап чоруткан. Районнуң совхозтары 1982—1983 чылдың кыштаглаашкынынга малга быжыг чем-суурну тургузар дээш күженишкиниг ажылдаан, сүүзүнүг болгаш бедүүн мал чеми ажыл-агый бүрүзүнде бар. Социалистиг чарыштың дээш тиин, ооң чон мурнунга кескү база массалыг болурун чедип алыр дээш эвээш эвес организастыг ажылдарны кылып чорутан.

Ооң түңнелинде эът бүдүрериниң чыл планын район Октябрь революциязының 65 чыл оюнуң бүдүүзүнде-ле күүседипкен. Дүк бүдүрериниң чыл планын район ССРЭ Конституциязының оюн таварыштыр 112,2 хуу кылдыр күүсеткен. Ол эрткен чылдыындан 38,5 тонна хөй болганы ол.

Ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур сорулга-биле сүт бүдүрерин көвүдедир, оон үскүрүн болгаш шынарын бедидер дээш шуудургу ажылдаан, аңаа бүрү хемчеглерни ап чорудуп турар. «Искра», «Алдан-Маадыр» совхозтар ноябрьда-ла бүрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткен, пландан ажыр сүт садарын үргүлчүлеп турар. Районнуң өске совхозтары сүт садарының бүрүне планын шупту ажыр күүсеткен. Район ниитизи-биле бүрүнеге сүт садарының чыл планын декабрь 1-де 101,1 хуу күүсеткен.

Бо хүннерде партия, совет, ажыл-агый органнары, профэвилел, комсомол организациялары бүгү күштү 1982—83 чылда ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкиннг чорудар болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир ажылче моонийзан. База ол ышкаш районнуң ажыл-агый, албан организация, ажылчын коллектив бүрүзүнче СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын чонга таныштырылгазы калбаа-биле чорупту турар.

Бистиң корр.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

«Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары 1982—83 чылдың мал кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенген. Ам совхозтуң хойжу бригадаларының, сүт-бараан фермазының коллективтери, түс-түс малчыннар СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң «Мал кыштаглаашкынының чедиишкиннг эрттирер 1982—83 чылдың кышкы үезинде мал ажыл-агыйының продуктуларын бүдүрер болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын [illegible] дугайында» доктаалы-биле болгаш СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары-биле бүрүн танышкаш, оларны амыдыралга боттандырар сорулганы салган [illegible] ажылдап турар.

Чамдык кодаларда хой чаа-ла оолдап эгелээн. Ак-Туруг салбырының хоочун малчыны коммунист Кенеп Чычаан-оолдуң коданында 40 хой оолдаан болгаш чаш төлү онча-менди камгалап алдынган. Сакманщиктер М. Хүргүл, К. Ирина бир демниг ажылдап киришкеннер.

Малчыннарга солун чедирилгези, сүт сөөртүлгези, автолавка доктаамал барып турар. Ак-Туруг салбырының хой бригадири Галина Даңзырын малчыннарга үргүлчү баар, оларның негелде-хомудалдарын хандырарынче сагыш салып келген.

К. КОМБУ.

Хүннүң медээлери

ХУУСААДАН ЭРТЕ

ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар.

Оларның аразында № 15 механизация эргелезиниң ажылчыннары эрткен айларда багай эвес ажылдап, бүдүрүлге планын [illegible] хуу күүсеткеш, күш-[illegible] бүдүрүкчүлүүн 6 хуу улгаттырганнар.

Ол эргелелдиң ажыл-ишчилери чаа хоорайның аңгы-аңгы тудуг шөлдеринде ажылдап, тудугжуларга улуг дузаны көргүзүп турарлар. Ылаңгыя олар эмнелге комплекизиниң, 80 аал чурттаар бажыңның, 200 автомашина кирер гаражты болгаш өске-даа тудугларның кылдырынга улуг киирлиш келгеннер. Бо коллективте Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Л. В. Трясканниң, кран башкарыкчызы Марина Самкованың күш-ажылчы көргүзүглери бедик.

Коллектив юбилейлиг чылдың планнарын оңаалдаларын хуусаадан эрте, декабрь 25-те күүседир сорулгалыг.

(Бистиң корр.)

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

«Найырал ээлчээниң» он алдыгы неделязының түңнелинде ийи коллектив — «Тыва дагдүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң С. Д. Куударга удурткан үшкү, бедүүн руда болбаазырадыр пектиң В. М. Ипатовага удурткан бешки ээлчеглери чарышты мурнай бергеннер.

Үшкү ээлчегниң коллективи неделя дургузунда 13662 тонна руданы ажылдап кылырын 13749 тоннага боттандырган. Коллектив кежигүннери хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ниитизи — 87 балл болган.

А Ипатованың ээлчээ даг-дүгү болбаазырадып кылырының планын 101 хуу күүседип алза-даа, арыг продукция бүдүрериниң нормазын күүсетпейн барган. Ынчалза-даа ол ээлчегге хөй-ниити ажылы чоруп, «Теп», «Чаңнык» доктаамал үнүп турган. Түңнелинде олар 80 балл алгаш, шалыпчы неделяның тиилекчизи болганнар.

Бо удаада «Найырал ээлчээнче» ажы-дуңмалышкы Удмурт АССР-ге тураскааткан. Неделя түңнелин ёзугаар регулировщик Борис Лопаа, бешки ээлчегниң оператору Алия Сатмухаметова мергежил аайы-биле эки ажылчыннарга санатканнар.

Ш. ИРГИТ.

ЛЕНИННИҢ АЙЫТКАН ОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң алдан чылы — совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннериниң херечизи-дир. Совет Эвилелин бүгү делегей коммунизмни тургузуп турар дең эргелиг республикаларның найыралдыг ог-бүлези кылдыр билир.

Совет Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур Москвага болган эртем конференциязынга ону онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институду, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы ону эрттирип турар.

Национал дарлалды болгаш улустарның дең эргелиг эвес чоруун чок кылырының кол оруктарын болгаш хевирлерин ажылдап кылганы В. И. Ленинниң ады-биле чарылбас холбаалыг. Национал политиканың талазы-биле СЭКП-ниң бөгүн-даа удуртулга болдуруп турар принциптерин В. И. Ленин тодаргайлаан.

ССРЭ-ни тургузар талазы-биле Октябрьның баштыңчызының, Коммунистиг партияның теориязын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын илеткелдерде илередип көргүскен. Бышкан социализмниң байдалдарында национал харылзаалар хөгжүлдезиниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган, национал айтырыгны шиитпирлээриниң ленинчи принциптериниң, ленинчи методунуң бүгү делегейге ужур-дузазын илереткен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери республика бүрүзүнүң материалдыг болгаш угаан-бодал күчүзүн улам ыңай өстүрерин болгаш ооң-биле кады ону бүгү чурттуң таарымчалыг, бир дески хөгжүлдезинге долу ажыглаарын көрүп турар. Чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекстиң ажылдаарының ажыктыын бедидери дээрге, экономиктиг болгаш социал сорулгаларны бирги ээлчегде ниити күрүне эрге-ажыктарын барымдаалап шиитпирлээри, кызыы эрге-ажыктар болгаш ведомство тырттар чоруктарның кандыг-даа илерээшкиннерин болдурбас.

Сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында ССРЭ-ниң улустарының ак-дунмалышкы эвилелин быжыглаарынга СЭКП-ниң удуртукчу, башкарыкчы болгаш организакчы ролюнуң улам өзүп турарының дугайын чугаалавышаан, национал харылзаалар талазы-биле шын, марксчи-ленинчи принциптерге үндезиленген, партийжи удуртулга — төй националдыг социалистиг ниитилелдиң депшилгезиниң чайлаш чок негелдези-дир дээрзин эраторлар онзалап демдеглеп турганнар. Партия, ооң ленинчи Төп Комитеди ССРЭ-ниң улустарының бузулбас найыралын болгаш чаңгыс эвин бүгү хемчег-биле быжыглаар дугайында кезээде сагыш салып, национал айтырыг талазы-биле Владимир Ильич Ленинниң өөредиин хөгжүдүп турар.

Конференцияның сөөлгү хүнүнде секцияларның хуралдары болган. Националдар аразынга чаа хевирниң харылзааларын доктаадып тургузар болгаш быжыглаар талазы-биле СЭКП-ниң аажок улуг ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү талаларын көрген. Национал политиканың талазы-биле В. И. Ленинниң ажылдап кылган принциптерин партия амыдыралында чайгылыш чок боттандырып турарын онзалап демдеглээн.

Сайзыраңгай социализмниң байдалдарында СЭКП-ниң удуртукчу, башкарыкчы болгаш организакчы ролюнуң хажык чок өзүүшкүнү-биле холбаалыг айтырыгларже улуг кичээнгейни салган. Ажылчы чоннарның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының аргаларын, СЭКП-ниң национал политиказын янзы-бүрү хажыдып көргүзер чоруктарга удур демиселди күштелдирериниң сорулгаларын анализтеп көрген.

(СЭТА).

ФОТОДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Профэвилелдиң, ВЛКСМ обкомунуң, Культура министерствозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан фотоделгелге дүүн, Тываның хөгжүм-шии театрынга ажыттынган. Делгелгени Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен ажыткан.

Ооң ажыдыышкынынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак база партия, совет органнарының өске-даа ажылдакчылары киришкеннер.

Ук делгелгеде республиканың күш-ажылчы болгаш культура амыдыралын, хөгжүлдезин көргүскен чүс ажыг фоточуруктарны делгээн.

Ю. Косарьковтуң, В. Шайфуллинниң, О. Охемчиктиң болгаш өскелерниң-даа тырттырган чуруктарын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көрген.

Бистиң корр.

ТӨТЧЕГЛЕТТИНИП ТУРАР

Тожу район тайга-сын арызында болганындан кыш соок эрте дүжер, хар-чам кылын. Ынчангаш мал кыштаглаашкыны шарын байдалга эртер. Ол бүгүнү совхозтарның удуртукчулары, түс-түс малчыннар эки билир. Ынчангаш ажыл-агыйларга кышка белеткел частан эгелээн. Ол талазы-биле чамдык ажылдар [illegible].

Ам бо хүннерде «Тоора-Хем» совхозтуң инек кадарчызы Калиш Кол, хойжулар Даш-оол Кол, Мыраңдей Кол, Виктор Ак, «Май Ыяш» совхозтуң инек кадарчылары Чыгывай Даваа, Хемчиков Ак оларның коданнары кышка багай эвес белеткеттинген. [illegible] малдың байдалы, күш-деңгели эки. Бо чылын хар чуга, соок чок болганы малчыннарга дыка таарымчалыг. Мал чеми база камгалалыг.

Бүгү таарымчалыг үени чамдык малчыннар кышка белеткелге, мал [illegible], чуртталга бажыңнарының септелгелеринге, чылыглаашкынын кылып алырынга ажыглаваан. Ам хар чаап, соок кылдыр бээрге, дүвүреп эгелээн. «Тоора-Хем» совхозтуң Баянгы-Хөлде молдургаларын байгаарал чогундан, өдек-кажаазының баганындан ам бээн он ажыг баш өлүп хораан. Ам-даа 30—40 хире баш түрген дээштиг хемчег албас болза, база-ла бергедээр хире байдалга четкен. Таңмаыкта бир кодан хураганның байдалы база багай, хоорн-даа өлүп, хораан [illegible]. Кышка белен эвес коданнар өске-даа черлерде бар.

Ол бүгү четпестер совхозтуң директорунга, партия комитединге, кедээ Советтиң күүскомунга болгаш ында түрээй эртемниглерге бирдинир турбуже, тодарган, дээштиг хемчеглерни албайн келгениниң илдеттиг. Мал ажылының специалистери болгаш бригадирлер малчыннар организакчы хүн бүрү органызак [illegible] дээштиг чорутпайн, оларның ажылынга негелде, хынаалда тургускан [illegible].

Дыка хөй кыштагларда малга чем бээр пунктер, [illegible] чедишпес. Ынчанган, чедиишкен мал чемин черге тө каап берип турарындан ол төтчеглеттинип, мал чаа базып турар.

Кыштаглаашкын эгелээнинден бээр чүгле ийи ай эртип турда, районнуң ажыл-агыйларында [illegible] элээн хөй мал өлүп хораан. Малдың не чок чидер чоруу база бар. Ол-ла үениң иштинде чүгле «Тоора-Хем» совхозтан 20 ажыг инек, 77 шээр мал читкен.

Ферма, кодан бүрүзүнге мал чемин ам-даа хуваап, быжыглаваан. Мал чемиииң кыштагларже сөөртүлгези саадап турар. Чамдык черлерде дужурткен мал чемин кажаалап [illegible] мал чаа базып турар.

Тожу [illegible] берге черге мал чемин сөөртүрүнге, оон-даа аар-саар ажылдар кылырынга аът күжүн ажыглаары барык уттуп дурган. Бүгү-ле ажылды машина, трактор дээр хөөнге чаңчыккан. Ол хиреде, совхозтарда четчир санныг машина, тракторлар бар хирезинде, оларның хөй кезии ажылдавас апаа турар. Аът күжүн ажыглаар [illegible] аът дерин совхозтарда чок.

Бүгү четпестерни дарый чайлаар, мал кыштаглаашкынынче бүгү күштү мөөңнээри чугула. Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле доктаалдар хөй хүлээп алдынган. Ам ооң күүселдези дээш тодаргай ажылдарны чорудары негеттинип турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралының киржикчилерин 1982 чылдың декабрь 15-те, эртенгиниң 10 шактан эгелеп партия обкомунуң Политиктиг чырыдылгазының бажыңынга бүрүткээр.

Аъш-чем программазы—боттаныышкында

ИВИ ДУГАЙЫНДА БОДАЛЫМ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери өгүг чоннуң күш-ажылчы кеээргүүшкүнүнү бодурген. Ук Пленумнуң материалдарында аъш-чемниң кол-кол продуктуларын адааш, чок ,ү ивиже бүгү-дунге онзаштыр эът болгаш эъттен [illegible] чемнерни 1980 чылда 58 килограмм тургаңнындан 1990 чылда 7[illegible] [illegible] чедирер сагыңны Тываа, ынчан Тываның байзалы-биле алырга, алээн кожур чериниң мал [illegible].

Бо хүннерде республикада 11,5 муң баш иви [illegible] I планнааны — 13 муң ажыг. Сиген-шарбиниш белеткээр, кажаа-хорээ тудар дээш шугут • үнзүрбес, эң-не чиик үнелиг продуктулуг малдыстың бажы кош-[illegible] был бурузунда өске зеэжээн. Ынчалза болгаш биги, ивижилерниң орууредип турар. А ээн [illegible] Тожу, Тере-Хөл болгаш өске-даа черлерде золаш эве . Ол черлерни дидим ажыглаар херек.

Тожу районнуң ажыл-агыйының кол сорулгазы—ивиниң малдыы өстүрери, оон [illegible] [illegible] кеэр-деднри. Иви малдың ажылдың эки билир хоочуннар кайы хөй. Оларның чижээнге Күнзерге Ак, Бадыжак Ак, Байыр-оол Куча, Содунам Бараан, Балдан Хуун оларны хамаарыштырып болур. Ивиниң азырап өстүреринге хөй чарыгдалдар үнмес.

Бистиң «Тоора-Хем» совхоз 3 муң ажыг ивилиг. Олар 16 кодаңда хуваттынган. Ында ивиитизи-биле 31 малчын ажылдап турар. Иви фермазында [illegible] хөй. Оларның арызында Александр Бараан, Марина Кызыл-оол, Илья Бараан ышкаш аныяктар боттарының онаашкан ажыл-херээнге кызымак чорууш көргүзүп, мурнакчыларның олуруун-да чорун турарлар.

Чайгы дыштанылгазының үезинде ала-мезинге [illegible] чайлаар школачылар бисте база хөй. Олар эрткен чайын эки ажылдааш, улуг дузаны чедирип, келир үениң ээзи ивижилери болуп шыдаар деп мактатканнар.

Районга иви малдың баш санын өстүрер, оон уксаазыларын эки-жидип, малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды калбартыр дугайында бодумнуң санал-оналымны, бодалдарымны солуннарга бижип турган мен. Ону номчаан малчыннар мени деткип, ол дугайын шын бижээн сен деп чугаалап турарлар.

Иви малдың кидин тулук торүүр үези —май ай. Июнь, июль айларда иви малдың аарычалы көнчүт.

Ынчан мал эмчизи чогун дан фермадан ээээл хөм баш өлүп хораан. Август айда районнуң мал эмнелгезинден Валентина Шогжал, совхоздан Людмила Булатова олар кээп, ол ажыг үениң иштинде фермаының дыка хөй малын эмнеп, улуг дуза чедирген. Ынчангаш доктаамал турар мал эмчизи херек.

Иви малдың баш санын өстүрүп, оон уксаазын эки-жидип, иви малдыг ажыл-агыйлар-биле бүдүрүкчүлерин орнап-солчур ажылды кылза, ивиниң өзерип-ге, төрел уксаазын солууруңга ажыктыг болур ийик. Иви малдың чиир оъду база бир янзы. Сөөлгү чылдарда оларның оъду ховартап турар деп чугаа үнүп турар. Ол шын эвес. Кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери чылдың дөрт эргилдезинде кайы черлерге ону чайлаглазын, кыштадып, одарладырын шинчилеп көрзе кандыгыл? Тожунуң девискээринде ол малга одарбелчиир четчир. Тожуга ивиниң шаанда турган деңнелинден ажыр өстүрүп болурунуң бүгү таарымчалыг аргалары бар.

Ивижилерге иви одарларыг черлерге кыжын кыштаар бичии чылыг бажыңчыгаштардан тудуп берзе. Бисте ол чүүлдүң ам-даа боттанмайн турары хомудаанчыг. Чамдык малчыннарның майгыннары өрбак, самдар, эмин эрттир биче, тар.

Ивиниң семиртилгезин [illegible] [illegible], муруңге бирги сорттуг эъдин дужаап болурунуң бүгү аргалары бисте бар. Ол малдың чиир оъду ол, сиңнеп, оон-даа чүнүң-даа чок өске хевирнерге [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Ивиниң чүректиг дагыр ону, ол мал [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] бо чогуз ол. [illegible] [illegible] болза, [illegible] [illegible] [illegible].

Ивиниң бүрүнеге дужаар үеде 200 ажыг километр черден сүрер болган. Ынчаа [illegible] черлерлерге сүрер болза, иви арып [illegible]. Бисте бо чорук база четпес тургустунган. Дүрген дужаар чүве дээш, ол хире ырак-узак [illegible] [illegible] чок, малды хоомаан чок совхоз төвүнге сүрүп келир. Ол келгеш аңаа 2—3 хонук тургузар болган. Ол арган малдан чүнү алырыл? Ону мени соңгаар чурумчуудары эргежок чугула.

Районга иви ажылын сайзырадырда сөөлгү чүүнүң ивижилериниң мурнакчы дуржулгазын нептередип, районда үнделиг иви малдан чораан хоочуннарның арга-сүмезин ажыктыг чүүлдерин өөренип көрзе деп бодаар мен.

[illegible] [illegible] дырал - чурттал[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] моральдыг сонуургалдынче бистиң совхозтуң [illegible] [illegible] [illegible]-как. Оларның ортузунда социалистиг чарышты органзастап, оон түңнелдерин чогуур өй шаанда үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажыл четпес тургустунган. Мурнунда чылдарда иви малчыннарынга кино, концерт, лекция, беседаларны кылыр [illegible]. Чайын-даа [illegible] таамал көргүзүп, [illegible] чорун турган. Сөөлгү чылдарда ол ажыл база кезулбестээн. Бо четпестерни чайладыптар болза, Аъш-чем программазының боттанырынга база бир салыышкын болуру чугаажок.

Ивиниң продукциязын мыйызындан эгелээш, каңнайынга [illegible] ажыглаар херек. Ынчангаш эң-не чиик үнелиг продукция — ивиде. А ивиниң саны дыка эвээжээн. Бо бүгүнү өөренип көөрү чугула.

Б. ЧИГЖИТ,
иви бригадазының бригадири чораан, ам пенсионер.

ФЕРМАЛАРНЫ ЭДЕ ДЕРЭЭНИНДЕН

Литвада эң чиик өртектиг хаван эъдин Пасваль районнуң ажыл-ишчилери бүдүрүп турарлар.

Эрги кажааларны эде дерээнинден ындыг чедиишкиннер чедип алдым [illegible]. [illegible] чыл дургузунда паваль[illegible] үш ажыл-агыйның бирлешкенинде эрги фермаларны бир-ада муң беш хаван турар механизастынган эъг цехтери кылдыр эде дерип шыдааннар. Оон-биле чергелештир ындыг ажыл-агыйларга хаван бажы 30—40 хуу өскен, эле дерилгеге үнген чарыгдалдар дедир эгиттинген.

— Хаван азырап эгелээрде-ле мал чемиңиң чугазында айтырыгны бир дугаарында [illegible] көрген бис — деп, районнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги В. Моркунас чугаалады.— Эрткен дужут чок чылда бүгү республиканга концентрат

чедишпейн турда безин [illegible] түңнелдеривис багай бис. Ону канчап чедип алдывыс? [illegible] [illegible] хамчыыннг хаван фермаларынга. Ындыг фермалар бисте бар. Хаванны суук чем-биле механиксттаан [illegible] арга-биле чемгерерин шиңгээдип алган бис. Оон составында хайындырган картофель, түрмектээн дазылдар, сүт артыын хо-лаан сиген далганы кирип турар. Ынчангаш ажыл-агыйлар аразының комплекстеринге [illegible] [illegible], концентраттарны ооңунга чарыгдап турар бис, а неделде дени хөй — хонукта 600 грамм чедип турар.

Механизастаашкынның бедик деңнелге чорутканындан бүдүрүлгениң культуразы база бедээн. Амгы үеде чаңгыс опера-

тор бир муң хаванны азырап турар.

Кадрлар база доктаамал апарган. Чаа агросуурларда чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнары, бүдүрүлгениң таарымчалыг тоштери, эки оруктар [illegible] [illegible] таарышкан. Ол бүгүнү хаван [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] алган акшазы-биле кыска хуусаада тудуп алган.

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарыбиле [illegible] [illegible] ажыл-агыйлары бо он чылда эътти бүдүн чартык катап хөйнү бүдүрерин планнаан. Ындыг бедик көргүзүгнү чедип алырынга [illegible] [illegible] ның арга-дуржулгазы дузалаар.

И. БАГДАНСКИС.
СЭТА-ның корр.
Вильнюс.

ХОЖУДАҢГАЙЛАРНЫҢ ДАҢЗЫЗЫНДАН ҮНГЕН

Волын областың Маневичи районда «Коммунизмче оруктуг» колхозтуң малчылары продуктуларның кол-кол хевирлерин курунеге садар талазы-биле чылдың планын онаалдазын хүүседеп эрте күүсеткен.

Төс айларның дургузунда малчыннар 430 центнер сүттү, 75 центнер эътти бүдүргеннер. Тараа культураларының дүжүткүрү база бедээн. Гектар черден 24 центнерни алганнар.

Колхозтуң девискээри дүжүткүр эвес чер. ынчангаш бо көргүзүг черле багай эвес. Оон ангыда чооккада чедир ук ажыл-агый [illegible] [illegible] [illegible] ундарда уштунмайн келген.

Хожудаашкындан уштунарының оруктарын дуржулгалыг [illegible] ажылдаан кылганнар. Организаторлуг [illegible] биле болбаазырадып турган черлии бериичелии бедиилерин олар чугула деп санааннар. Колхозка чаа техниканы берип, механизастаашкын [illegible] тударынга дузаны көргүскен. Оон-биле чергелештир [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

рынын партия райкому болгаш кедээ ажыл-агый эргелели [illegible] [illegible] шинчилээн.

Эң тергиин колхозтарның дуржулгазы база улуг идигниг болган. Оларның үлегери-биле шеңнерже органзастыг [illegible] тоогер звеноны база тургусканы. Мыйыстыг бода малдың бажынын өскениңден ол чемишчилигелерин гектар черге 30 тонна чедир тогер арганы берген.

Тараа культураларының сорту чаартынган, оон үрезини экижээн. Амгы үеде «Мироновская 808» деп күзүн чажар кызыл-тас кол черни ээлээн. Күзүн чажар «Безтаа» деп көк-тараа келирген черлерде эки үнүп турар.

Чер ажылын болгаш өске-даа азырларны сегитеенинден колхозтуң иштилери ам ажыл-агыйның [illegible] [illegible] материал болгаш күш

ажыл чарыгдалдарын кызырып [illegible] салып турар апарган.

— Хожудаңгай ажыл-агыйларга дузалаар талазы-биле районда ажылдап [illegible] [illegible] ажыктыын бо колхозтуң чижээ бадыткады — деп, партияның Маневичи райкомунуң бирги секретары Н. Остапец чугаалады.— Ук артель чүгле хожудааникылдан уштунган эвес. Чамдык көргүзүглер талазы-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] апарган. Сөөлгү ийи чылда район курунеге тараа, эът, сүт, ногаа, чүүрса болгаш дүк садар талазы-биле планын чедиишкинниг күүседип келген. Хожудаанинарның даңзызын шуут тургуспас, бүдүрүлгениң темпизиниң улуу ындыгзы [illegible] [illegible] [illegible] бүгү күштү мооңназ бис.

З. ЖИЖАРА,
А. ФЕТРИШКИН
СЭТА-ның корр.
Маневичи,
Волын область.

ЧАЗАНЫР ЦЕХТЕ

Хову-Аксының автотранспорт бүдүрүлгезиниң чазаныр цегинге кирип келирге оон дериг-херекселдериниң чурум-чыскаалы, арыг-силии аажок. Мында ажыл-иштиң байдалы эки дээрзин ол херечилеп турар.

Цехтиң начальниги Иван Васильевич Спиринге ужуражы бергеш, чүнү кылып, планныг онаалдаларны канчаар күүседип турарын сонуургап айтырдывыс.

Чүък машиналарының кузовтары, гараж-тарының, администрация бажыңының соңгалары, рамалары, эжиктер кылырып-дан эгелээш бүдүрүлгеге хамааржыр бажыңнарының септелгезин болгаш өске-даа ажылдарны кылып, улуг херекти бүдүрүп турарын бисте таныштырды. Ай, квартал санында бердинген онаалдаларны сөөлгү чылдарда чүгле ажыр күүседип турар эвес, харын ону эки шынарлыг кылырынче кичээнгейни салган. Оон ангыда коллективтиң кежигүннери корум-чурум үрелбейн, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг кирижип келгеннер. Олар өрткe уаур [illegible]

тура дружиназының кежигүннери, оон даалгаларын ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Ажылганынга кызымак, амыдыралга төлептиг кежигүннерлиг цехке коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты эрткен чылын тывыскан.

Цехтиң чедиишкиниң ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды Иван Васильевич тургузуп, ажылды эки органзастаан. Ол 1952 чылда Хову-Аксынга ажылдап эгелээн, оон бээр столярның мергежилин шиңгээдип алган, тергиин шевер кижилерниң бирээзи. Коллективтиң ажылчылдары юбилейлиг чылда хүлээлгелерин күүсеткеш, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуп турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: цехтиң начальниги В. И. Спирин биле чазаныкчы А. Сенюшкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ДЕПУТАТТАР—ОКРУГТАРЫНГА

«ССРЭ-де улус депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында» Хоойлунуң бирги чүүлүнде «Депутаттар болза улус депутаттарының Советтеринде чонның бүрүн эргелиг төлээлекчилери болур» деп бижээн. Олар болза, депутат хүлээлгезин бүдүрүкчүлер ажыл-чорулгазы-биле кады ак сеткилдиг күүседип чоруур кижилер дээрзин билдирип. Ону бистиң депутаттарывыстың ажылы бадыткаар.

Бистиң Сүт-Хөлде район Советинге — 8, кедээ Советтиң — 35 депутады бар. Олар шупту-ла кедээ ажыл-агыйның аъш-чем адырларында, культура албан черлеринге, кадык камгалалында, улус өөредилгезиниң шугумунда болгаш оон-даа өске албан органзация, ажыл-агый черлеринде хавра туттунган ажылдап турарлар. Район Советиниң депутаттарындан [illegible] Кара-кыс Конгаровна Ондар бодунга быжыглаан 100 баш хоонга онаажтыр 110 хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүктү кыргып алгаш, совхозтуң хойжулар аразынга чарлаттынган социалистиг чарышка бирги черни алгаш, ээр-чүгевеес [illegible] шаңнатткан.

Ол чүгле бодунуң онаашкан [illegible] [illegible] депутат хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Соңгукчуларының [illegible] [illegible] ужуражып, оларның берген чагыгларын дээш сагыш салып чоруур. Амгы үеде школага чедир бар Ондар бодунга берген система улай тудары ботталдырып эгелээн. Кара-Чыраа сүт-бараан фермазында саанчы Екатерина Дажы-Сереновна Ондар бодунга

[illegible] [illegible] [illegible] хөй сүттү саап алгаш, саанчылар ортузунга чарышка мурнакчы болуп, совхозтуң [illegible], профсоюз комитединден өртектиг белек-биле шаңнаткан. Екатерина Дажы-Сереновна соңгукчуларының берген чагыы — фермага уруглар яслинизиниң тудуун кылдырар, оон ажылчыннарының дилээн күүседир [illegible] [illegible] [illegible] түңнелинде амгы үелерде ол [illegible] [illegible] [illegible] кырында келген.

Районнуң сан-хоо килдизиниң эргелекчизи депутат Кошкар-оол Доржуевич Ондар бодунуң округунуң соңгукчулары-биле өй шаанда ужуражып, берген чагыгларын — телефон, радио харылзаазын

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Сүт-Аксы ортумак [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] экижидерин дээш оон-даа өске чагыгларны күүседирин боттандырып эгелээн. Район прокурору депутат Юрий Хертекович Дажы-Сербеге [illegible] [illegible] [illegible] чагыглары — Сүт-Аксы суурга спорт залын тударын. «Хүн-чүгезин уруглар садының ногаа [illegible] [illegible] [illegible]ри биле улус ажыл-агый [illegible] [illegible].

Кедээ Советтиң депутады чолаачы Сергей Ондарович Ооржак бо чылын чолаачылар ортузунга чарлаттынган чарыштың бүгү негелделерин күүседип, тиилекчи болган. [illegible] [illegible] [illegible] эвилел комитеди ону өртектиг

белек — мотоцикл-биле шаңнаан. Ол бодунуң округунга доктаамал барып, чурттакчы чонну хөмүр-даш биле хандырып, одалгазынга дузалажып турар.

Депутаттар Монгуш Сарыг-оол Былдакович, Хүр-оол Ондар Бимбаевич, Ховалыг Савелий Очур-оолович олар боттарының округтарынга уаук тел чокка барып, чоннан үнүп чыылдазынга идепкейлиг киржип, өске депутаттарга үлегер болуп турарлар. Хөй депутаттар совхозтуң ажыл-агыйынга шагның кезиин [illegible] доктаамал киржип, чурттап турар черинге ажылдап [illegible] соңгукчуларын хаара тудуп, киириштирип турарлар. Оларга кедээ Советтиң депутаттары Ондар Бимбаевич Хүр-оол, Оюн-оол Шурамович Ондар, Чимит Дозур-ооловна Монгуш болгаш Калдар-оол Комбуевич Куулар хамааржыр.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар ажылга депутаттар — К. К. Ооржак, Х. С. Монгуш, К. Б. Монгуш олар эң идепкейлиг киржип турарлар. Үстүү-Ишкинде депутат Чараш Үргү [illegible] Сат чүгле бодунуң онаашканы хой ажылынга эки түңнелдиг эвес, а депутат хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Соңгукчуларының берген чагыглары — оруктарны септелгезиниң, рация тургузарының айтырыгларын боттандырып турар.

Район болгаш кедээ Советтерниң Сүт-Хөлде депутаттары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр боттарының мурнунга салдынган соргулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг бис дээрзин ханы билип турар.

В. МОНГУШ.
Сүт-Хөл кедээ Советиниң күүсекомунуң даргазы.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРЫ-БИЛЕ КАДЫ

«Детский мир»—Кызылдың үлетпүр бараанынарының садыында мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Комсомолчу-аныяктарның бо коллективи юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын эки көргүзүглерлиг доозарынче бүгү күштү мооңназн. Эрткен айларның хүлээлгелерин коллектив эки күүсеткен.

Коллектив аныяк. Чаңгыс аай үе-черге орус, тыва, хакас, украин кыстар, чаңгыс ниниң уруглары дег, эптиг, найыралдыг ажылдап, чаңгыс үүле-херекти бүдүрүп турарлар. Оларны садыгжының белен эвес ажылынга чаңчыктырып, өөредиринге коллективтиң дагдыныкчыларының үлүг улуг.

«Детский мирде» дагдыныкчылар чөвүлелин И. Н. Декабрь (үстүнде чурукта) удуртуп турар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи коммунист Иргит Намчыловна Декабрьны мергежил талазы-биле башкым дээрлер мында хөй. Ажылының арга-дуржулгазын аныяктарга ол күзелдиг-биле дамчыдып берип турар. Дагдыныкчының удурткан трикотаж кылыглар садар килдистиң ажылы мактаалдыг. Мурнакчы ажылдыг коммунист садыгжы аныяктарга үлегерлиг.

Оолдар хеви садар килдистиң эргелекчизи Галина Матвеевна Зайцева (адаанда чурукта) база дагдыныкчылар чөвүлелиниң кежигүнү. Оон удурткан килдис коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты төлептиг-биле эдилеп турар. Ында аныяк садыгжылар Л. Холмогорова, З. Кара-Сал, Л. Миронова, Н. Анищенко олар дагдыныкчызының удуртулгазы-биле садыг ажылының чажыттарын хүн бүрү шиңгээдип ап, кызымак ажылдап турарлар. Деңнит бригада планныг онаалдаларын эки көргүзүглерлиг күүседип чаңчыккан.

Валентина Пакаевна Сиврин-оол база дагдыныкчы. Ол нааректар килдизиниң садыгжы кыстары Т. Шамовкина, О. Андреева, Н. Ховалыг болгаш оон-даа өскелер бригадирни күш-ажылга башкывыс дижир.

Комсомолчу-аныяктарның бо коллективинде дагдыныышкын ажылы эки. Садыгжыларның ажылын үнер кирер чоруунуң эвээжээни-даа мында. Үстүнде чугаалаанывыс дагдыныкчыларның аңаа үлүү улуг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ сөзү, фотолары.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң хоочун малчыны Бады Оюнович Таңмааның кыштаа. Улуг ак өг, сараат сиген, ораадээп кажаалар, чыып каан кержеңнер, чылыдар одаалгалыг сүт доскаары. Бо бүгүнү көөрге, мында кыштаглап турар малчының ажыл-ишчизи илдең.

Бады Оюновичиниң кодан-ында төрүүр 370 хой бар. Кыштың эгезинде агаарның байдалы таарымчалыг: соок чок, хар чуга. Малчынның хойлары ноябрь айдан эгелеп төрээн. Чаш хураганнары чылыды олаар кажаада таарымчалыг өрээлде азырап эгелээн. Баштайгы хураганнар онча-менди доругуп, өзүп турар.

Малчынның кыстары — комсомолчулар Укай, Салбакай олар ында саманчылап ажылдап турарлар.

Эртенги хүннүң хереллери Улуг-Үзүктүң оңгарыг дагларын чайыннадырып-тары-билек кажааны ажыдыптарга, хойлар оларже шууржуптулар. Оларның соо-биле ниичеги дергилепкен, хүрен кызыл шырайлыг кадарчы кыс чорупту. Ол малчынның улуг уруу Укай-дыр.

— Бо чылын хойларымның оолдаашкынын январь айның бирги чартыында доостур. Хураганнар онча-менди камгалап алдының, доругуп турары өөрүнчүг. Хой бүрүзүнден-не хураганны камгалап алыр хүлээлгелиг мен. Ол хүлээлгемни күүседир дээш амдыгаа-даа хынамчалыг болуп, чаш хураганнарже онза кичээнгейни салып тур мен.

Ынчалзажок кыш болуун черле алыр, соок келбес, хар чагбас деп болбас, серемчиде хорамча чок. Ынчангаш оларны таарыштыр ажыглап тур бис — деп, хоочун хойжу Бады Оюнович чугаалады.

Б. Таңмаа хой ажылынга 20 чыл дургузунда ажылдаан дуржулгалыг малчын. Бо юбилейлиг чылда оон алган хүлээлгелери боттанып, [illegible] хураганнары менди доругуп, улуг чедиишкиннерлиг болуруп улуг байырлалдыг болгаш Чаа чылдың бүдүүзүнде күзеп ап-дым.

В. САГААН-ООЛ.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУЗУ-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң болгаш Бии-Хем районда «Сайы» совхозтуң ажылчыннарының болгаш мал ажылының специалистериниң 1982—1983 чылдың кыштаглаашкынының чедиишкинниг эртирер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыынга харыы кылдыр каңдыг боттуг ажылдар кылып чорудуп турарын чугаалап бээрин Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездинден совхозтуң директору Х. С. Дамба-Даржаадан бистиң корреспондентивис дилээн. Оон интервьюзун парладывые.

Бистиң районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң болгаш Бии-Хем районнуң «Сайы» совхозунуң 1982—1983 чылдың кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртирер талазы-биле республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын деткип, совхозтуң ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын улам күштелдирип, малчыннарже үнүүшкүннерни кылып чедир [illegible] ажылдарны чорудуп, сакманчыларны чедир

чөлеп эгелээн. Кыштагларда кажаалар, теплицтарның чамдык септелгезин чедир кылыры биле Эзир-оол Сатка удурткан 8 кижи составтыг тудугжулар бригадазы ажылдап турар. Олар шагжаларны, оңгачаларны, кормушкаларны чедир кылып, сүт кудар доскаарларны чылыглааннар.

Бистиң совхоз кышкы мал чемиңге 2200 тонна сигенни, 2600 тонна сенажты, 3500 тонна силосту, 2100 тонна са-

ванны белеткээн. Аңаа немей малчыннар 10 тоннадан өрү сигенни белеткээннер, а Сүге Сат, Олег Кара-Сал, Александр Сат, Шооча Ооржак олар 20-ден 25 тонна чедир сиген белеткээннер. Совхозта шээр малдың 17, бода малдың 4 кодан кыштаанда бо хүннерде бөдүүн мал чеми чедиртинген, сүт сөөртүр 3 машиналар коданнарны суг-биле уаруктел чок хандырып турар.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] болгаш курунеге садарының планныг даалгаларын күүседир талазы-биле хемчеглерни ап чорутканының түңнелинде эътти 105, дүктү 105,3, сүтти 102 хуу кылдыр ажыр күүсеткен. Чыл төнчүзүнге чедир эътти 30 тоннаны, сүтти 3 тоннаны курунеге немей садарын күткен. Совхозтуң сүт-бараан фермазында мыйыстыг бода малга чемнерни [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] аксаалар-биле катай белет-

кеп берип турар. Кыштагларда, коданнарда, сүт-бараан фермазында дус, эм болгаш микроэлементилерни сөөртүп чедирген, малчыннар оларны чүүл-биле хандыртынган. Чамдык Хунан-оол Ооржак болгаш Ортун-Назын Сарыг-оол ышкаш кошкак малчыннарның коданнарынга суурнуң хамаарышкан агитбригадалар шефтээшкинни чорудуп, кажааларын септээн.

Малчыннар, кадарчылар, саанчылар ортузунга садыг, медицина, культура хандырылгазын экижидери-биле кодан бүрүзүнде агитбригадаларны быжыглаан, малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерни кылып, оларга концерттерни көргүзүп, медицина дузазын чедирип, садыгны органзастап турар. Зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредилге малчыннар ортузунда доктаамал чорун турар. Бар курлавырларны долузу-биле, чоп ажыглап турган ниитиниң малының кыштаглаашкынын чедиишкинниг эртирип, мал [illegible] [illegible] бүдүрерин база садарын көвүдедир дээш күжениишкинниг ажылдаар бис.

«ЭРЕСТЕРНИ» УТКААНЫ

«Союз Т-7» корабльдиң хонган черинден репортаж

Орбитага 211 хонук ажылдаан космонавтылар Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев олар торээн черинде дуун келген. Космонавтиканың тоогузунде эң узун ажылдаан [illegible] ужудуушкун доозулган.

Москва чоогунда ужудуушкун башкарылгазының төвүнге [illegible] тос шак чедип турда, мында, Казахстанның [illegible] дуп душкен. «Эльбрустарның» чижектээр чүве чок маадырлыг чеди ай экспедициязының төнеринге чедир бир шак арткан. Дүмбей караңгы [illegible] тарының дааж ажыг соок хат харалыг ховуның кырынга [illegible]

[illegible] — аппараттың алыы көрүнген дамчыты, хонуушкун чогуур башталган-дыр!

Баш кииргей болгаш, кол парашют частыр! Ынчан чорум агаар хевиртен өскертилген. Бармы чүктен чылыг агаарның агымы конгут дүрген келген. Булуттар [illegible] дүрле карарып, быскан хар оолдар эгеледи. Бистиң вертолёттуң ара хонуп алган. Моортан хонар черже шуут «шурааар» онаар. [illegible] техниктиг бөлүктүң вертолёду хонар аппаратты радио [illegible] алган, «Эльбрустар»-биле хөрлажа туруустуушкан деп медээ келген.

— Бисте шуугу чүве аваа. [illegible]

[illegible]

В. ОЙЧАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Джезказган — Байконур.

УРУГЛАРЫ СООН САЛГААН

[illegible]

К. КОМБУ.

Фоторепортаж

БИСТИИНГЕ ДЫШТАНЫҢАР

[illegible]

Ю. ГУРЫЛЕВ.
Н. ЛОПАТИНИҢ фотолары.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ПРАГА. «Татра-Копршивнице» [illegible]

[illegible]

ХУУСААДАН ЭРТЕ!

УЛАН-БАТОР. [illegible]

ЭМ-ТАҢ ҮНҮШТЕРИ БАЙЛАК

СОФИЯ. [illegible]

АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ РАПОРТУ

ХАНОЙ. [illegible]

ПУР-НУҢ ЧАЗААНЫҢ ТӨЛЭЭЗИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң чазааның парлалга талазы-биле төлээлекчизиниң мында ПАП агентилелдиң тараткан медеглелинде Польшаның иштики херектеринге АКШ-тың администрациязының кара туразында каржы хоргаар [illegible]

[illegible]

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның чөөн болгаш соңгу талазы [illegible]

[illegible]

ДИПТЕРДЕН

☆ ИСЛАМАБАД. [illegible]

☆ ТОКИО. АКШ-тың ядролуг стратегиязы Японияның [illegible]

«Ядролуг чевсек болгаш ядролуг дайын» деп илеткелди [illegible] японнуг профессор С. Миахара медеглээн.

[illegible]

Тараачыннарны эвилелдээр

☆ *ЛАГОС. Эрге-чагырга Нигерияның национал партиязының съездиинге оон даргазы А. Акинлойе илеткел кылган болгаш аш-чем-биле чурттуң бодун хандыртынарын чедип алыры Нигерияның федералдыг чазааның кол сорулгазы бооп турар деп медеглээн.*

(СЭТА).

БОНГА ЧОРААН

БОНН. (СЭТА). Германияның социал-демократтыг партиязының «Ашияк социалистер» деп аныяктар организациязының чалаашкынын езугаар ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединиң делегациязы Германияның Федеративтиг Республиказынга барып чораан.

Германияның социал-демократтыг партиязының сурагжаа [illegible]

[illegible]

КОСМОНАВТИКА ТӨӨГҮЗҮНДЕ ЭҢ ҮР УЖУДУУШКУН

[illegible]

[illegible] жулгалары космосту шинчилеп, ажыглаарынга улуг салымныг бооп турар.

АММАН. Иорданияның солуннары «Улуг чедиишкин», [illegible]

[illegible]

СЭТА.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейинге тураскаатканы Бүгү-эвилелдиң ийиги уран чогаадылга көрүлдезин бистиң калбак делгем чуртувуста уламчылавышаан. Эрткен неделяның дөрт хүнүнде пайызылал Кызылдың албан, бүдүрүлге черлериниң аразынга уран чүүл көрүлдезин «Колос» Культура бажыңынга байырлалдыг ёзу-биле болуп эрткен.

Хоорайның хөй санныг албан организацияларындан уран чүүлдүң 16 коллективи боттарының уран талантызын көргүскен. Ук көрүлдеге киирген-биле муң ажыг бот-тывынгыр артист боттарының ажылдап турар организацияларының ат-алдарын камгалаткан.

«Бистиң эвилелвис күштүг база найырал-биле алдаржаан» кыйгырыглыг бо көрүлдеге коллектив бүрүзү-ле чаңы утказы литература-хөгжүмнүг композицияларны, монтажтарны, ниитиниң ниитылыстың ырларын, танцыларын көргүзүп, шүлүктерин номчуп, көрүкчүлерниң бедик үнелелин чедип ап, бот-тывынгыр артистерниң уран чүүл жанрларының айы-биле деңнелиниң чылдан чылче өзүп орарын көргүскеннер. Кайы-даа коллективтиң алдарлыг юбилейге эки, бодамчалыг белеткенгенин оларның күүселделеринден көрүп болур. Эрги концерт костюмнери-биле үнген чаңгыс-даа коллектив чок болган. Ол болза хоорайның организацияларының удуртукчуларының бо чугула херекти үнелеп көрүп, боттарының [illegible], удуртуп турар черлериниң ады дээш инициативалыг болганын көргүзүп турар. Ынчангаш бот-тывынгыр артистерниң көрүлдеге кедер илик-хевин эки шилип, даарап кылганы дээш тускай шаңналдыг черлерни тыпсырып ук көрүлдениң организастыг комитединиң ажылдап кылганы-даа тавартыга эвес.

Хоорайның мурнакчы үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң бирээзи — Кызылдың даараныпга фабриказы эки шынарлыг, чараш хептерни даарап алганы дээш ук коллективке бирги черни тыпсырып жюри шиитпирлээн. Ийигизин — үлетпүр бараан садыының ушкузун — Сельхозтехкүркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжышкынының коллективтери чаалап алган. Бирги, ийиги, үшкү черлерниң дипломнарын болгаш акша шаңналдарын алганнар.

Ийиги ыр дээш хоорайның харылзаа беддири—бирги. Ниити херектер министерствозу биле «Тудут кезектери» комбинат — ийиги черни, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының садыг коллективтери — үшкү черни алгаш, шаңналдарга төлептиг болганнар. Танцыга бирги черни база-ла харылзаа беддири, үлетпүр бараанпарының садыы ийиги, даараныпга фабриказы үшкү черни алгаш, дипломнар база акша шаңналдарын алганнар. Эр болгаш херээжен улустуң ыры ансамбльдеринден «Тудуг кезектери» комбинат биле хоорайның харылзаа беддири тиилекчи болуп, акша болгаш дипломнар-биле шаңнатканнар. Ийиги шаңналды телевидение болгаш радио дамчыдылга комитеди база Ниити херектер министерствозунуң коллективтери, үшкүзүн—столоваялар болгаш ресторалнар трези алган.

Уран номчулга талазы-биле коллективтер айы-биле Сельхозтехкүркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжышкыны бирги, үлетпүр бараанпарының садыы ийиги, харылзаа беддири үшкү черлерниң диплом болгаш акша шаңналдарлыг болгулаан.

Көрүлдениң негелдезинге хамаарыштыр тематика талазы-биле бирги шаңналга Сельхозтехкүркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжышкыны, ийигизинге —телевидение болгаш радио дамчыдылга комитеди, үлегүрдени — электростанция биле № 40 тудуг организазындан уран чүүл коллективтери төлептиг болганнар. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге идепкейлиг киришкени дээш телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң коллективиниң профессионал хөгжүм оркестрин шаңнаан.

Моон мурнунда хоорайның уран чүүл коллективтериниң көрүлдезинге киржип чорбаан хлеб заводунуң ажылчыннары бир-ле дугаар киришкеш, моон-даа соңгаар мындыг маргылдааларга киржип болур аргалыын бадыткап, багай эвес программалыг концертти көргүскеннер.

Дөрт хүн уламчылаан көрүлдениң түңнел концертинге дөрт чүс хире эки, шилиттинген бот-тывынгыр артистер боттарының оюнун демниг-биле бараалгатканнар. Түңнел үндүрүп тура, СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Моңгуш, жюри комиссиязының даргазы Т. А. Леонтьева база хоорküскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи М. И. Буянова сөс ап чүве чугаалааш, көрүлдениң бүгү киржикчилеринге солун хаяа утка-шынарлыг көргүзүглер дээш өөрүп четтиргенинин чылыг сөстерин чугаалап, чогаадыкчы чедиишкиннерин күзээннер.

Идепкейлиг чүс хире бот-тывынгыр артистерни хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан. Оларның иштинден Надежда Шевёлкинаны, Зоя Догур-оолду, Светлана Исаковтаны, Алексей Очур-оолду, Сергей Пивоваровту, Надежда Оюнну, Ирина Тархановтаны, Альберт Каппы, Эмма Монгушту болгаш уран чүүл удуртукчуларындан Василий Чоданалсыксты, Нина Сайбууну, Виктор Прусаковту, Сергей Кондикиниң, Анатолий Костенкову база Алла Саратовкинаны онзалап демдеглээн. Даараныпга фабриказының үлетпүр бараанпар садыының коллективтериниге таңцыларин Нина Сайбуу эки, шынарлыг кылдыр тургусканын база аныяк таңцычының чылдан чылче чогаадыкчы ёзу-биле өзүп орарын жюри эки деп санаан. Бүгү-эвилелдиң ийиги уран чогаадылга фестивалы уламчылавышаан.

Б. КЕНЕШ,
жюри кежигүнү.

ЧУРУКТА: Кызылдың даараныпга фабриказының ажылчыннары украин улустуң таңцызын күүседип турары.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

«САЯН КЫЖЫНЫҢ» КУБОГУ

Эрткен дыштаныр хүннерде Кызылдың «Тайга» станциязынга «Спартак» спорт ниитилелиниң организастааны чаңчыл болган «Саян кыжы» хаак маргылдаазынга 100 ажыг спортчу киришкен. Аңаа районнарда уругларның спорт школаларының, Кызыл хоорайның өөредилге черлеринден болгаш бүлүрүлгелерден эвээш эвес командалар боттарының шилиндек спортчуларын аңаа киирген.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде 5 километр хемчээлге Таңды районнуң Бай-Хаакта уругларның спорт школазының тренерлери Ирина Золотухина биле Ирина Алаева олар мурнап турганнар. И. Золотухина ол хемчээлди 16 минута 24 секундада эрткен. И. Алаева ажинге каш-ла секунда четпейн ийиги черни ээлээн. Владимировка ортумак школазының сески класcчызы Мира Камаа үшкү черни ээлээн.

Эр улустуң аразынга болган 10 километрниң чарыжынга Владимировкадан келген школачы Олег Саяты эки үенн көргүскен. Ол ону 32 минута 58 секунда иштинде эрткен. Оон чаңгыс чер чурттуу Михаил Черепанов маңаа ийиги черни ээлээн. Үшкүзүн Бии-Хемниң толээзи Александр Чернобай ээлээн.

Маргылдааның ийиги хүнүнде херээжен улустуң аразынга 8 километрге болган чарышка база-ла И. Золотухина кымга-даа мурнатпаан. № 4 профтехучилищеден спортчу И. Чомбурук эки түңнелин көргүскеш, ийиги черни ээлээн. Үшкү черде М. Камаа.

Эр улустуң 15 километр дистанциязынга маргылдаа эң солун болган. Маңаа 10 километрниң дистанциязынга чемпионнаан Олег Саяты база катап бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээн. Ол старттан үнгеш, хаак оруунга эвээш эвес кижини эрткеш, 54 минута 08 секунда үени көргүскен. Михаил Черепанов чемпиондан бир минута хире үе озалдааш, ийиги черни ээлээн. Кызыл гарнизонунуң толээзи Л. Чуруто үшкү черни ээлээр аргалыг болган.

Маргылдааның түңнелинге ниити команда талазы-биле бирги черни Таңдының районнуң командазынга тывыскан. Ийиги черни — бии-хемчилерге, № 4 профтехучилищениң командазы үшкү черни ээлээн.

Тиилээн командаларга «Спартак» спорт ниитилелиниң кубоктарын, хүндүлүг бижиктерин, өртектиг белектерин тывыскан.

Е. ШИШОВ.

ЧУРУКТАРДА: кыжы Тайга станциязында; Бии-Хемниң спортчузу О. Желтобрюхова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Николай Яжикович ЛОПСАН

1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, халашкан подполковник Николай Яжикович Лопсан 73 харлап бар чорааш, 1982 чылдың декабрь 12-де хенертен мөчээн.

Н. Я. Лопсан 1910 чылдың февраль 23-те Таңды районнуң Хадынга төрүттүнген. 1930 чылдан бээр Тываның Араттың революстуг шериинге албан эрттирип, аңаа дайынчы болуп, взвод, эскадрон командири, [illegible] ның болгаш аъттыг шериг полугунуң штавының начальниги турган. Н. Я. Лопсан 1942—1943 чылдарда аъттыг шеригниң С. М. Буденый аттыг дээди школазынга өөренген, а 1943 чылда 7-ги тускай аъттыг шериг полугунуң штаб начальниги база катап томуйлаткан.

Н. Я. Лопсан 1946 чылдан 1959 чылга чедир Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарының шериг комиссарынга ажылдап чораан.

Н. Я. Лопсан шериг албанынга чораан үезинде шериглерниң дайынчы болгаш политиктиг белеткелин бедидеринге, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге хөй күжүн берип келген.

Николай Яжикович Лопсан хөй-нитти амыдыралынга идепкейлиг киржип чораан. Полктуң революстуг аныктар эвилелиниң комитединиң секретарынга, аъттыг шериг полугунуң партбюро секретарының оралакчызынга, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң кежигүнүнге, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюро кежигүнүнге, улус депутаттарының Чадаана хоорай Советиниң депутадынга соңгуттуруп чораан.

Н. Я. Лопсанның ачы-хавыяазын чазак бедик шаңналдары-биле — Кызыл Тук, Кызыл Сылдыс ордениннер-биле болгаш ТАР-ның орден-биле, медальдар-биле демдеглээн.

Төлептиг, сагыш човангыр ээринес коммунист Николай Яжикович Лопсанның дугайында тураскаалдыг сактыышкын бистиң чүректеривиске кезээде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИНДЕН.

ЧАА ЧЫЛГА УТКУШТУР

МОСКВА. (СЭТА). Найысылалдың «Уруглар делегейиниң» фирмазының төп универмагының садыгжылары декабрь 1-ден эгелээш, тоолдар маадырларының илик-хептерин кедип алгаш, ажылче үнгеннер. Олар шивн ойнаарактарын болгаш чаа чыл уткуур байырлалдарның каасталгаларын садып эгелээннер.

ХЕРЕКСЕЛ ХӨЛЕЗИЛЕП АЛГАШ...

Чурттакчы чонга амыдырал хандырылга ажылдарының көргүзүп турары хөй санныг ачы-дуза чедирер хевирлериниң санынга прокат ажыглалы (эт-херекселди хөлезилеп алыры) база хамааржыр. Ол дээрге хууда амыдыралга, ажыл-агыйга [illegible] херглеттинген эт-херекселдерни чонга чогуур хуусаазынга чедир хөлезилээрининг хевири болур.

Республиканың чонунга ачы-дуза чедирериниң мындыг хевириниң удуртулга черн Кызылда тоңчуттунген болгаш районнарда база салбырлары, «Тува парикмахерские» бүдүрүлге каттыжышкынында бактаап турар. Амгы үеде бо каттыжышкын чүгле Кызыл хоорайда бежин 300 муң рубльдиң прокат херекселдерин тудуп турар, а оон иштинден 367 муң рубльдиң 1880 ажыг херекселдери чонунуң ажыглалында туруп турар. Херегледге ам-даа калбаа-биле негеттинип турар чүүлдерниң номзериниң антыргыларын үргүлчү шиитпирлеп турар.

Прокаттың чонга эптиг бо ачызын кымнарың ажыглавайн турар дээр! Студентилер, пенсионерлер, ажылдап-даа турар кижилер херегле үезиниң иштинде музыка херекселдерин, дааранып, хеп чуур машиналарны, пылесостарны, бажың иштиниң парын дериг-херекселдерин дээш [illegible] янзы-бүрү [illegible] чеггиргенин илеретпишаап, дедир эгидип турарлар.

Ындыг түрбүнчү прокаттың ачы-дузазын соора ажыглаарын кузээр, эт-септи ажыглаарының [illegible] хөлезиниң төлээринден янзы-бүрү [illegible] биле [illegible]. Өйтүлаар, харын-даа эт-септи шуут бажы-биле шиңгээдип алыксаар кижилер тургулаары дыка эвчок болгаш хомудактыг.

Кызыл хоорайның чурттакчызы Ирина Кожакова 1980 чылда 225 рубльдиң «Юность» деп телевизорун прокатка алгаш, ажыын көргениниң хөлезинин төлевестей бээрге, нотариус конторазы күүседилге хуудузун үндүрген соонда, 220 рубль 40 көпеекти Кожакованың шалыңындан үзүктеп тырттырган, ону «Тува парикмахерские» каттыжышкынының агар санынче шилчидип турар. Владимир Чернявский 1978 чылдың июль айдан эгелеп прокаттын ачы-дузазын телевизин алган, [illegible] 4 чыл хире чаштынып келгенинин соонда, ону тыпкаш, [illegible] ла күүселде хуудузун ажылдап турар черинче дамчыткан соонда В. Ю. Чернявский 386 рубль өртектиг телевизорнуң ажыглалы дээш эрттир туткан хуусаазынга дүүштүр 185 рубль 33 көпеек чедир хөлетпишаан, төлээр ужурга таварышкан. Кызылдың пед училищеде секретарь-машинакчылап ажылдап турар Тамара Моңгуш база-ла шак ынчалдыр 3 чыл ажыр 78 рубльдиң радиолазынын ажыглалын төлевейн чоруп турган. Ам ол шалыңындан нотариустуң доктааткаңы 259 рубль 20 көпеекти үзүктеп тырттырып турар.

Мындыг чижектер эвээш эвес. Зинаида Мечек дээрзи ниити өртээ 330 рубль түннүг телевизорну болгаш даараныр машинаны алгаш, 1982 чылдың январьдан эгелеп хөлезинин төлевестей бэрген. Оон түңү 120 рубль чедип турар. Дыңнадыышкын бижиктерин, сагындырыгларын тоомчага албас доктаамал ажылдаар черн ам-даа билдимес.

Хөй ниитиниң улуг өртектиг эт-херекселдерин дүрүм ёзугаар ажыглаары биле алгаш, боттары чоорту «чиде бээрин» кызыдар, кнгр бижиткен болгаш чурттап турар черлерни будалдырар Валерий Иванов, Маадыр-оол Куулар, Александр Кочкин, Маадыр-оол Сарыглар, Антонина Бубенчикова, Светлана Серээ, Владислав Самбуу ышкаш кижилерниң саны даңзыда чээрби ажыг. Олар прокаттан алганы 240-тен 430 рубль чедир өртектиг күрүне [illegible] оларны ажыглаанының хөлезинин 2 чылдан 3 чыл ажыг үенин дургузунда төлээринден онталап, чаштынып чоруп турарлар. Бо чылдың декабрь 1-ге чедир оларның ачылап алганы өртектиг бараанпарының төлеттинмээн хөлезинин база төлевир хуусаазын ажырганы дээш хөлеткен түңү кижи бүрүзүнге онаашптыр 450-ден 720 рубль чедип турар, а хүннер эрткен тудум, ол түң улам улгадып кел чыдар.

Прокаттың ачы-дузаа чедирер черинин удуртур органнары адрес столун, милицияны, кедээ, хоорай Советтерин [illegible] чергелиг алыксак-чиксек кижилерин дилеп тыварының хемчеглерин чорудуп турар. Олар демей-ле күрүнениң өнчүзүн халас ажыглааны дээш база шиңгээдип алырын кызытканы дээш чогуур харыысалгага [illegible].

Ш. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң улуг бухгалтер-ревизору.

КҮЗЕЛ ДУГАЙЫНДА

«Сээн номнарыңның арыннарында» деп кежээ Ак-Довурак школазынга эрткен. Школада эртемнер айы-биле неделялар доктаамал эртип турар. Математика неделязы база солун эрткен. Школада хөй бөлгүмнер ажылдап турар. Ылаңгыя фото-чурук, туризм бөлгүмнерин уруглар онза сонуургаар.

Профорлеңышкынын ажылын мында эки тургускан. Бо ажылга библиотека киржилгелиг болуп турар. «Бистиң хоорайга эргежок чугула мергежилдер» деп дептелгени аңаа организастаан. Школачылар ХИТУ-же, типографияже болгаш өске-даа черлерже экскурсияларны организастап турар. Мергежил дугайында чогаадыглары школага база бижиткен. Бо ажылды школада библиотекарь А. Гайнутдинова эки организастап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп аязыр, чамдык черлерге бызаан хар чаар. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне — 33—38 градус, хүндүс — 22—27, чамдык районнарга — 15—22 градус соок.

Кызылга бүргеп, аязыр. Хар чагбас, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне —33—35 градус, хүндүс — 23—25 градус соок.

телевидение

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Туулчуушкунче чүгле «кыргаанар» киргеш». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 11.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дыл өөренип тур бис». 5-ки телекичээл. 11.45 — 15.00 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.00 — Медээлер. 15.20 — «Өңнүктерниң экраны». Социалистиг [illegible] телевидениелериниң документалдыг фильмнери. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Горнистер, хаарылаңар!» 17.15 — РСФСР-ниң фольклор ансамбльдериниң концерти. 17.45 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууурлар клазы. Спорт мастери Б. С. Шашин эрттирер. 18.15 — «Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер». Уренгой — Ужгород аразының газ оруу. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Халбыңкулак болгаш ооң өөру». Мультфильмнер. 19.15 — «Антыргылар — дилээшкиннер — шиитпирлер». СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң кат-ногаа ажыл-агый министри Н. Т. Козлов дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги водевиль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг чоннуң шыны». «Бистиң бажыңывыс» деп документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглел. 10-гу класс. 14.05 ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Ажылчын эстафетазы». 14.05— «Доштуг черниң аялгалары». Эртем тайылбырлыг фильм. 15.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Карактар». Документалдыг фильм. 18.35 — Телемедээлер. 18.50 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия тову». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!» «Кулак болгаш диш». Мультфильмнер. 20.15 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — Украинаның уран чүүл мастерлериниң Кремльдиң Съездилер ордузунга концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Силерниң дүжүңерге-даа кирбээн» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оттуг-мыш хааржааның иштинге карак чивеш аразында». 9.30, «Спортлото-82» 11.10, 13.05, 16.30, 18.15, 20.10, «Алкоголь болгаш кущ-ажыл» (хроника) 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бабек» 15.00, 19.30, «Аты-Баты солдаттар бар чораан» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хөреңгитен Невзоровтуң улчуушкуннары» 18.30, 20.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели ажылдаары-биле мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, материалдыг бөлүк бухгалтерин, тудуг машиналарының электриктерин, ол ышкаш бызанчыларны, штукатурларны, малярларны плиточниктерни болгаш үстүнде айыттынган тудугжу профессияларга өөреникчилерни чалап турар.

Өөредилгеге ажылдавышаан, практика кырынга чорудар. Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Өөредилге доостурга, мергежил разрядын тывсыр.

Ажылга хүлээп алдынган өг-бүлелиг кижилерге квартираны ээлчег ёзугаар бээр, бот кижилерни — чаагайжыды туттунган общежитиеге киирер.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Скалдская кудумчузунуң № 1 «а» бажыңы, телефон № 2-28-33. № 5 автобус-биле «10-гу столовая» чедир чоруур.

Тываның күрүне филармониязының Завод кудумчузунуң № 24 бажыңда общежитиезинге вахтёрлар херегле-тиинп турар. Аңаа ажылдаарын күзээн кижилерни дарый келирин чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың, телефон №№ 2-46-00, 2-55-69.

1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, халашкан подполковник

Николай Яжикович ЛОПСАННЫҢ

[illegible]

СОНУУРГАКТАРГА

Египеттиң эң бурунгу хеми

40 миллион чыл мурнунда Египеттиң девискээри-биле агып чыткан эң бурунгу хемниң унун Файюм шынназындан ырак эвеске чер казып турган археологтар, палеонтологтар тыпканнар. Ол хемниң эгелии амгы үеде [illegible] биле хомдукун Синай чартык ортулуу [illegible] деп эртемденнер санап турар. Хем боду чоон чаттыг [illegible] [illegible] чаганнарның, сарбашкыннарның баштазып калган артынчылары оон тывылган.

Черни долгандыр он катап

[illegible]

...тинде барык-ла 402 муң километрниң чадаг кылаштап эртер.

Дээрден — дош бузундузу

[illegible] өөрүн өде бергеш шала кырынга кээп душкеш, буступ калган. Ынчан ооң бактарпайдаан алы өске черден келгенин кым-даа тодарадып шыдаваан. Ындыг таварылга ооң соонда өске-даа чурттарга таварылаан. [illegible]

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-47-41, бухгалтериның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01029

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 287 (12077) | 1982 чылдың декабрь 16, четверг | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 көп

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганынының 60 чыл оюнга тураскааткан СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы бөгүн болур.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ИЗИГ БАЙЫР!

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫЫ, ЧЫЛЫЫ

Бо чурукта кижилер-биле таныжа каaптаалыңар. Солагай таладан бир дугаарында котёлдуң улуг машинизи, белорус Николай Сергеевич Боровских, ийи дугаарында Мира Владимировна Сауткина — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, станцияда чылыг изоляциязының слесары, орус, дараазында — Виктор Алексеевич Ензак — партия бөлүүнүң организакчызы, септелге ажылдарының мастери, тыва, ооң дараазында—Тестов Сергей Федорович — 5-ки разрядтыг слесарь, орус, ооң-биле кожа — Сергей Анатольевич Ткаченко — база слесарь, украин, Анатолий Николаевич Грехов — слесарь, орус.

Бо одуруглары бижип тура сагышка бир анчыг чүве-даа кирер ышкаш. Кижилерниң нациязын чүге ылгап турар чоор деп бодал номчукчунуң сагыжында кирбежик ирги бе? Хөй-хөй таварылгаларда шынап-ла ол ындыг, бо мынчыг нацияның кижизи деп черле ылгавас апарган болгай бис. Бистиң нациявысты паспорттарда, янзы-бүрү анкеталарда айтып артып турар. Ам бо таварылгада нациязын адап турарывыс база анаа эвес чүве.

Олурар кижилер шупту чаңгыс коллективтиң кежигүннери, Кызылдың чылыг-электри төвүнүң котёл салбырының септекчилери, машинистеридир.

— Станцияда кандыг нацияның кижилери ажылдап турарыл? — деп айтырыгны салыптарывыска, Виктор Алексеевич биле Мира Владимировна олар өөрү-биле кады ай харын ол-бо нацияның кижизи деп санап эгеледилер. Станцияның 250 кижилиг коллективинде орустар, украиннер, белорустар, тывалар, хакастар, мордвалар, алтайлар... — дээш кымны чок дээр, ниити сан 13—14 дээш оон-даа ынай уламчылап санап, санап болур хире болду.

Ынчалзажок биске кижиниң кандыг нациялыын сураар ажыы чок, биске кижилерниң күш-ажылчы шынарлары, мораль-политиктиг туружу — кол үнелээр чүүлдеривис ол болур. Шынап-ла ынчангаш айтырыг салыптарывыска В. А. Ензак аңгадап, ланында орган эжиниң нациязын билбес болганы таварылга эвес. Чаңгыс бо коллективте ажылдап турар септекчилер сут болза хүн бүрү кады ажылдап, ажыл-агыйжы сорулгаларын шиитпирлеп тура, херек апарганда кайы-бирээзинге дузалажып, шупту демнежип, а кым-бир кижи частырыг кылып, азы ажылга харысалгазын кудуладыптар болза коллективтиң кижизидикчи күжүн ажыглап, ону эдип алырының, ындыг чоруктарны болдурбазының хемчеглерин ап турарлар.

Валентин Иванович Андрусов станцияда слесарьлап ажылдаа-ла ийи чыл чеде берген. Ол маңаа ажылдап кээп тура, коллектив канчаар хүлээп алырынга сестип, ажылга канчап чаңчыгып, шуудап эгелээринге баш мунгаш хөй бодалдыг турган. Тыва мастер В. Ензактың, украин слесарь эжи С. Ткаченконуң, оон-даа эш-өөрүнүң ачызында ол ам ажылынга-даа шуудаан, коллективте ижиккен-даа.

Толе Назын-Байырович Саая станцияда чаа кижилерниң бирээзи — чаа-ла ийи ай ашкан. Ынчалзажок ооң күш-ажылчы дуржулгазы улуг, мергежили бедик кижи болгаш ажылдың уг-шиин билип апкан, эш-өөрүнден чеме-хала чок ажылдап турар. Ам В. Андрусов биле Т. Саая кады ажылдап турар эжишкилер (ийиги арында чурукта).

— Коллективте, станцияда чаа кижи-дир силер, силерни хүлээп алганы, кижилерниң бот-боттарынга хамаарылгазы кандыг болду? — деп айтырарывыска, Т. Саая:

— Мооң мурнунда «Тыва даг-түгү» комбинатка хөй чылдарда база слесарьлап келген кижи мен. Станцияда ажылдаа-ла үр болбазымза-даа, ооң мурнундагы коллективимге дег, бодумну мынча херектиг, харылап турар [illegible] мен деп бодап турар-дыр мен. Чылыг хүлээп алганы, ажылга ижиктирип, онзагай байдалдары-биле таныштырганы дээш шупту эш-өөрүмге четтиргенимни [illegible] мен — диди.

Станцияның азы улам толарады чугаалаарга, Кызылдың чылыг-электри төвүнүң начальниги Виктор Павлович Саламатин-биле коллективтиң ажыл-[illegible], эш найыралының дугайында чугаалажып орувуста ол мынча диди:

— Интернационалчы коллектив! Кайы-даа бригадага, салбырга, золчетте хамаарыштыр алыр болза, шуптузу интернационалчы коллективтер-дир. Ындыг-мындыг деп ылгажыр чүве чок.

Шынап-ла чылыг-электри төвүнүң коллективи, бистиң хөй-хөй интернационалчы коллективтер дег, ол-бо деп ылгашпас, чаңгыс ажыл-ажылчы сорулгага каттышкан демниг, найыралдыг коллектив болур. Ында ажылдап турар хөй нацияларның төлээлекчилери Кызыл хоорайның чылыы, чырыы четчир бооун дээш боттарындан хамаарышкан бүгү чүүлдерин кылып, билиин, мергежилин бараалгадып турар. Кызыл хоорайның бажыңнарының котелдарга одаан хөмүр-даштың [illegible] суггун бузу чылыдып, турбиналарының тогу чырыдып турар эвес-даа ышкаш, а станцияның демниг коллективиниң быжыг найыралының чылыы чылыдып, найыралының одуу чырыдып турган ышкаш-даа.

Бодап көрүңер даан. 1945 чылда Тываның электри станцияларының күчүзү чүгле 400 квт, а олар чылда 0,9 млн. квт-шак электри энергиязын ажылдап үндүргеннер. Ам бөгүнде Кызылдың электри станциязының электриктиг күчүзү 19,5 муң киловатт, оон ангыда хоорайның дыка улуг кезиин чылыдар бусту база ажылдап үндүрүп турар (станцияның чаа котелдарының [illegible]

(Уламчызы 2-ги арында).

ӨӨРТҮП-ДАА, ХҮЛЭЭНДИРИП-ДАА ТУРАР

Бүрүңгү Хемчик, Барлык хемнериниң чаартынган унаарының, буурул Кара-Даштың үлетпүрлүг дагларының ажыл-ишчилери — Барыын-Хемчик районунуң [illegible] чоннары бо хүннерде сеткилиниң [illegible] өөрүшкүлүг, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик [illegible] ажылдап, чурттап, чогаадып, тургузуп турар. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкен, чедип алган эки көргүзүглери дээш бистиң Барыын-Хемчик районну СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан дугайында медээ ол бүгүнү болдурган болгаш чонну улам сорук кииргөн.

Бедик шаңнал болза барыын-хемчикчилерниң республиканың ниити херээнге, оон-биле кады Төрээн чуртунуң улуг үүлезинге киирген үлүүн партияның болгаш чазактың [illegible] үнелээни ол, оон-биле кады бо шаңнал СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың өзек чылының [illegible] даалгаларын чедиишкиннииг күүседирин дагзып турар даңзы бистиң районнуң ажылчы чоннары эки билип турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы ышкаш ындыг улуг байырлалды демдеглеп тура, бистер төрээн черивистиң хөгжүлдезиниң дугайын база бодап келир бис. Ынчангаш чаңгыс чер чурттугларывының үргүлчү кап сос чугаалаксадым. Шаанда ноштуп өглер безин хаая костур турган бистиң делгемнеривисте ам кайгамчык чаагай амыдырал чайынналган. Тыва тооларда бир дагны турган, өске черге тургузуп, бир хевлүг пактааш, өске черге топ чоруур маадырлар дег ындыг күчүтен күштүг, хөй национал бистиң кижилеривис Кара-Даштың [illegible] чайлатпаш, оларның орнунга чаа хоорайны тутту, оларның байлаа — даг-дүгүн Төрээн чуртунга бараалгадып турар. Хемнериниң суун делгем ховуларже чайлаш, оларга албек дужүттүг өстүрүп, арбын малды азыраш, оларның продуктуларын [illegible] хужаап, чонунга берип турар. Ол бүгүнү районда чурттап, ажылдап турар 40 ажыг национал-дың кижилери кылып каан. В. И. Ленин аттыг комбинадывыстың, өске [illegible] бүдүрүлгелеривистиң дериг-херекселдерин, хову-шөлдерин чаартып турар техниканы улуг акыларывыс — [illegible] республикалар берген болгаш берип-даа турар. Бис база харыы кылдыр дагдүгүн, кедээ ажыл-агый продуктуларын оларже чорудуп турар бис.

Төп суур Кызыл-Мажалыкта, найыралдың ацыяк хоорайы Ак-Довуракта, совхозтар төптеринде, бригадаларда, фермаларда [illegible] бажыңнарының, школалар дег, клубтарның [illegible] [illegible]. Олардан [illegible] ойнап болгаш телевизор [illegible] [illegible]. Оларның [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. Совет улустуң найыралы бот-боттарынга [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бо чиижектер безин ба-дыткан турар-дыр.

Улуг байырлалды демдеглеп, ээлчеглиг чылды доозуп тура, бүдүрген ажыл-херээвисти, чедип алган тиилелгеривисти түңнээр, мурнувуста сорулгаларны сактыр, четпестерни шүгүмчүлекчи езу-биле шоор чаңчылдыг болгай бис. Маңаа хамаарыштыр чугаалаарга, бо юбилейлиг чылда районнуң кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары ниитизи-биле, чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг, транспорт организациялары, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының коллективтери болгаш культура, чырыдыышкын, эмнелге албан черлери эки түңнелдерлиг ажылдаан.

Район бо чылын күрүнеге дүк садарының планын 118,6 хуу, азы эрткен чылдаазындан 20 хуу өзүлделиг кылдыр, сүттүү 100,4 хуу, азы эрткен чылдаазындан 3,8 хуу өзүлделиг кылдыр, эът садарының — 100,6 хуу кылдыр он бир айларда-ла күүсеткен. Мал продуктуларын күрүнеге садарының планнарын барык бүгү совхозтар күүсеткен, ылаңгыя «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтар эвээн бедик көргүзүглерлиг болган. Бо талазы-биле Бижиктиг-Хая, Сут-Кежээ суг-бараан фермаларының, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарының хойжу бригадаларының, хөй санныг мурнакчы саанчыларының, кадарчыларының, хойжуларының чүткүлдүг күш-ажылының улуг салыышкыннары бедик демдеглээри өөрүнчүг.

Совхозтарның механизаторлары, мелиораторлары, почаалыдары база чаңгыс аай түңнелдерни чедип алган. С. Ооржак, Х. Ооржак шиңмелиг сүттатчылар звенолары мал чемнериниң эки дужудун, А. А. Тенуң, В. Кежик-оолдуң ногаа бригадалары пландан ажыр картофельди болгаш ногааларны алган. Мал чемнериниң белеткелинге сураглаан механизаторлар совхозтарда эвээш эвес. Харын оларның ачызында бо чылын мал чемнерин мурнундагы чылдардан элээн хөйнү белеткеп алган. Ынчалза-даа чер ажылының беримчези районда ырак эвээш. Ынчангаш чер ажылынга зона системазын шиңгээдири көрдүнген болгаш ол ажыл эгелеп турар.

Бүдүрүлге коллективтериниң юбилейлиг чылдың планын Ш. С. Күжүгеттиң удурткан тудугжулар бригадазы сентябрь айда-ла күүсеткен. Бо чылын ниитизи-биле 13 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлү, уругларның соматика эмнелгези, орукчуларның общежитиези, эвээш эвес мал кажаалары, суггарылга системазы ажыглалга кирген. 1117 олуттуг школа удавас ажыглалга кирер. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнда «Тыва даг-дүгү» комбинат Төрээн чуртка миллион тонна даг-дүгүн бергенин черле өөрүнчүг. Бо бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Д. К. Дуктен-оол биле В. М. Ипатованың удуртуп турар ээлчеглери ээлеп турар. Районнуң өске-даа бүдүрүлге адырларында мурнакчы коллективтер болгаш шалыпчы ажылдыглар дыка хөй. Оларның шалыпчы күш-ажылы юбилейлиг чылда районну бедик шаңналга четирип турары бо.

Мооң биле чергелештир бистиң районнуң үлетпүрүнде, тудуунда болгаш өске-даа адырларында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар, күүседир сорулгалар хөй дээрзин демдеглээри чугула. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүлге күчүзү чедир шиңгээттинип алдынмайн турарындан планныг даалгалар күүселдезин хожудап турар. Эът комбинадының болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелерниң ажылында четпестер бар. Оларны шиитпирлээр, чайладыр талазы-биле организас-техниктиг, шинчилел-тевевилел ажылдары чорупп турар. Оларны боттандырып турган, хожудаашкыннарны чайладып болурунга идегел салдынып турар.

Партияның болгаш чазактың бедик шаңналынга сорук кирген барыын-хемчикчилер СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкыннарны болгаш сүмелерни амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир база ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер дээш бо хүннерден эгелээш, чоннарының ёзу-биле чүткүлдүг ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК,
Барыын-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы.

ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ, ЭШТЕР!

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедип алган бедик көргүзүглери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнатканнар болза:

Шойгар-оол Герасимович АЛА—Эрзин райкүүскомунуң күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитединиң даргазы.

Балчый-оол Сотпаевич БАРААН—«Тоора-Хем» совхозтуң механизатору.

Павел Иванович БОЧКАРЕВ— «Тыва кодээ тудуг» трестиң 928-ки КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Фаина Алексеевна ВИНОГРАДОВА—«Тыва кодээ тудуг» трестиң 62-ги КМК-зының штукатур-малярлар бригадири.

Серен-оол Хертекович ДАРЫ-ХОО—Бай-Тайга районнуң «Мугур-Аксы» совхозунуң хойжузу.

Има Хереловна ДЕКПИШ-ООЛ—Тес-Хем районнуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң директору.

Валентина Дембиреловна ДОНГАК—Кызылдың хлеб заводунуң кондитери.

Зинаида Байыровна ДОНГАК—Өвүр районнуң Солчур ортумак школазының директору.

Хевер-оол Монгушович ДОНДУК—Улуг-Хем районнуң автомагазининиң чолаачы садыгжызы.

Кавай-оол Тюлюшович ДОРЖУ—«УТКА 25 чылы» совхозтуң комбайнери.

Владимир Николаевич ИГНАТЬЕВ—«Тудуг материалдары» комбинаттың арматура цехиниң бригадири.

Алексей Михайлович КАЗАНЦЕВ—Кызылдың № 3 АТБ-зиниң чолаачызы.

Екатерина Кугуловна КАЛГА-ХОО—ВЛКСМ Эрзин райкомунуң секретары.

Леонид Сергеевич КАМЗАЛАКОВ—улус депутаттарының Сарыг-Сеп кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Виктор Хомушкуевич КАРА-ООЛ—«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң кол инженери.

Мария Тюлюшовна КҮДЕР-ООЛ—Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадының дааранчызы.

Николай Иванович КУДЫМОВ—«Тыва кодээ тудуг» трестиң 585-ки КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Владимир Васильевич КУНГА—«Тыва кобальт» комбинаттың даг ажылчыны.

Куулар Күдер-оолович КУНЧУН—«Искра» совхозтуң профком даргазы.

Булат Айтмухаметович КОНУСПАЕВ—Кызылдың эът комбинадының директору.

Станислава Серенотовна КЫРЛЫГ-КАРА—Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда магазин садыгжызы.

Виктор Алексеевич МЕЛЬЧАКОВ—«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводунуң ниш дилер цехиниң тракторизи.

Сергей Дмитриевич МОЛАМДАЙ—республика эмнелгезиниң анестезиологореанимация салбырының эргелекчизи.

Александра Кертик-ооловна МОНГУШ—Өвүр районнуң төпчүткен библиотеказының улуг библиотекары.

Койгун-оол Шожатович МОНГУШ—«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының 3-кү КМК-зының быжаңчызы.

Иргит Севээнович МӨҢГЕ—Бай-Тайга районнуң чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Светлана Быштак-ооловна МӨҢГЕ — эът-сөөк далганы кылыр заводтуң бүдүрүлге цехиниң мастери.

Владимир Иванович МУЗЫЧЕНКО — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң участок начальниги.

Сылдыс-оол Данзы-Беленович ОНДАР — Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы.

Александра Шуржепеевна ООРЖАК — улус депутаттарының Алдан-Маадыр кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Чанчык Самбаевич ООРЖАК — «Сут-Хол» совхозта медпункт эргелекчизи.

Виктор Михайлович РОМАНОВСКИЙ — Хову-Аксыда автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Александр Васильевич САРАПУЛОВ — улус депутаттарының Каа-Хем суур Совединиң күүскомунуң даргазы.

Долзан Хомушкуевна СЕРЖИ — улус депутаттарының Хендерген кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Григорий Лупанович СИТНИКОВ —«Улуг Октябрь» совхозтуң комбайнери.

Василий Тимофеевич СОРОКИН — Сельхозтехкурком-нуң транспорт эргелелиниң чолаачызы.

Суге-Маадыр Кунгаевич СОЯН — Эрзинниң районо инспектору.

Зинаида Куприяновна СТЯЖКОВА — «Кызыл тараачын» совхозтуң кол бухгалтери.

Антонина Павловна ТУТАТЧИКОВА — Кызыл хоорайның чаагайжыдылга комбинадының улуг мастери.

Николай Саган- оолович ТЮЛЮШ — Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозта комсомол организациязының секретары.

Михаил Юрьевич УСПЕНСКИЙ — Тываның радиорелелиг техниктиг бүдүрүлге төвүнүң радиорелелиг станцияларының цехиниң улуг инженери.

Александр Георгиевич ПОПЕЛЯЕВ —«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң комбайнери.

Борис Тюлюшович ХОВАКЧИК—Шагаан-Арыгның райсельхозтехниканың чолаачызы.

Нина Сиридыковна ЧАДАМБА —«Көк-Тей» совхозтуң саанчызы.

Дагба Намчалович ЧАМЗЫРАЙ — Эрзин районнуң Бай-Даг суурда киномеханик.

Галина Ивановна ЧЕРКАШИНА — Кызыл хоорайның № 6 школазының директору.

Владимир Васильевич ЧУРУТО — Кызыл хоорайның № 11 школазының күш-культура башкызы.

Надежда Константиновна ШИНГЕЛИЯ — Тураның харылзаа бөлдириниң телефонизи.

Надежда Александровна ШУЙСКАЯ — Чадаана хоорайда № 4 аптеканың эргелекчизи.

Евгения Андреевна ДАНИЛЮК — № 14 механизация эргелелиниң кран машинизи.

Евдокия Арсентьевна ЧУПРАСОВА — харылзааның автотранспорт бүдүрүлгезиниң экономизи.

Матрёна Тимофеевна АРХИПОВА — Кызыл хоорайда чурттаалга бажыңнарының № 3 ажыглал участогунда партия организациязының секретары.

Екатерина Николаевна БАЛАБАНОВА — автосептелге заводунуң кадрлар килдизиниң начальниги.

Мария Варламовна ПАНОВА — пиво заводунуң ажылчыны.

Мария Даниловна КИРИКОВА — респотребсоюзтуң автотранспорт бүдүрүлгезинде инженер.

Татьяна Ивановна ГОРЕВА — Кызылдың № 2 АТБ-зинде инженер.

Августа Прокопьевна МИРОНОВА — Кызыл хоорайның харылзаа бөлдиринде профэвилел комитединиң даргазы.

Клара Васильевна ТӨГҮС-ООЛ — Жданов аттыг совхозта партком секретары.

Өнер Айыжыевна САТ — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта партком секретары.

Сесер-оол Донгакович ДУН — «Торгалыг» совхозта партком секретары.

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг уткуражып турар.

Коллектив беш чылдың ийиги чылында күрүнеге 273 тонна сүт садар планын он бир айларда 320 тонна күүсеткен, ам чыл төнчүзүнге чедир 46 тоннаны немей садар [illegible] күүседиринче чоокшулаан. Саанчылар аразында калбарган социалистиг чарыш[illegible] район Совединиң депутады Нонна Оюн биле Татьяна Оюн олар мурнап, канызы-даа 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы саанчылар Н. Оюн, Т. Оюн олар саалдага белеткенип турлар.

В.КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КУЖУГУС - НАЙЫРАЛДА

ЧААРТЫНГАН МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга! Бо сөстерни [illegible]-ла, оон ужур-утказы [illegible] бээр. Шагның [illegible] уезинде [illegible] «мөңгүн оваадайның» [illegible] бо дээрм оранның агаар-бойдузу кайы-даа хире шириин болза, оон эрес-соруктуг кижилери шаг-шаандан бээр-ле хой азырап, сарлык азырап ажылдап, чурттап келген. Тываның бо эң ырак кызыгаар булуңунга революция мурнунда арат кижиниң амыдыралы өске бүгү тываларның ышкаш база-ла эң аар-берге, ядыы түреңги чораан...

Дөртен ажыг чыл мурнунда маңаа каракка илдигер чуруман бир шүлүкчүнүң одуруглары [illegible] [illegible]:

Өрү көөрге даар костур.
Өөскэр көөрге даглар
костур.
Кызаа дакшым сайыр-ишти
Кыштаг черде чаңгыс
ог-тур.

Ынчан маңаа көшкүн, бызаргай амыдыралдың хевири бо каш одуруглар-на илдең-дир.

Ынчаарга Мөңгүн-Тайганың бөгүнгү овур-хевири, оон чуруму, оон кадыг-шириин [illegible], бедик [illegible], семдер сарлыг, аргар-кошкарлы, те-чуңмазы, тарбаганы-биле авес, совет эрге-чагыртганың чылдарында бүгү чурттуң, бүгү чонуң акы-дуңма дузазы-биле, бо чериң күш-ажылчы кижилериниң эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле кылдынган үндезин чаартылгалар, чечектелген амыдырал-биле тодарадылаттынар.

Каргы, Мөген-Бүрен хемнериниң унунда «Малчын» биле «Мөген-Бүрен» совхозтар республиканың [illegible] ажыл-агыйлары [illegible] бо-даа. оларның экономиктиг шыдалы улам улгадып, техниктиг чепсегленишкини күштелип, машиналар база тракторлар оларның бир кол чепсээ апарган. Кайы-даа совхозтар сөөлгү чылдарда орулгалыг ажылдаан. Оларның кол фондулары [illegible] 2 миллион 100 муң ажыг рубль болган. Бир эвес районнуң [illegible] малдың баш саны — 1968 чылда 42 муң ажыг баш шээр база муң ажыг баш мыйыстыг бода турган болза, ам совхозтар 66 муң баш шээр, 6000 ажыг бода малдыг апарган.

1944 чылдың мурнунда маңаа Мугур-Аксыга йөө казанак бажыңчыгаштардан, Кызыл-Хая суурга дерги садыгдан өске чүү-даа чок турган. Ам оларда бүдүрүлгениң, культура амыдыралдың болгаш чурттаалганың хөй-хөй бажыңнары тудуңган, школалардыг, эмнелгелерлиг амгы үениң суурлары апарган.

Ленинчи национал политиканы боттандырганының ачызында районнуң чонунуң эртеми-билии база культуразы Каргы хемниң шапкыны дег, дүргени хөгжүп турар. Дөртен чылдарының эгезинде каш сааныт өөреникчилиг йөө эге школа турган болза, ам олар 1200 хире өөреникчилиг ортумак школалар апарган. Оларда дээди болгаш ортумак тускай эртемниг хөй-хөй башкылар ажылдап турар. Ниитизи-биле алырга, районда садыг, харылзаа, чонуң амыдырал [illegible] [illegible]рының, улус өөредилгези база кадык камгалалы, культура албан черлериниң четкилери база калбарган. Амгы үеде районда дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Ортумак [illegible] чурттуң хоорайларынга — Москвага, Новосибирскиге, Красноярскиге, Омскиге, Томскиге, Иркутскиге, Улан-Удэге дээди, ортумак тускай эртемни чедип ап турарлар база хөй.

Шаанда Мөңгүн-Тайга-биле аргыжары берге болуп, өлче араттар аъттыг, шарылыг, көштүг-көмнүг, чамдыкта 5—6 хонуп, хат-шуурганга, озал-ондааны таварып [illegible], арай боорда чедип турган.

Сураглыг чогаалчы Салчак Токаның 30 чылдарның ортаа үезинде бижээни «Чаргыга чорааным» деп чогаалын номчукчулар эки билир. Кышкы үеде Барыын-Хемчиктен Мөңгүн-Тайгага чедир кады чораан өөрү-биле таварышкан берге ужуралдарын ол ында киирген болгай. Ам Мөңгүн-Тайга, шаандакы ышкаш, чүү-даа хооруп ырак-узак бүдүүн эвес апарган. Бөгүн ам [illegible] машиналары дүн-хүн чок шуужуп турар. Кызылдан «[illegible]» бөлүгүн [illegible]-даа самолёттка олуруушаш, бир шак болгаш-ла Мугур-Аксыга баар бис. Мөңгүн-тайгажылар бүгү чурт-биле деңге тыныш, оон хөй национальдыг чонунуң [illegible] ачы-дузазын четтирип турар. Амгы үеде районнуң [illegible] ның, албан-хаакчыларының акша-орулгазы улгадып, оларның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнели улам бедээн. Шаанда бодавайн-даа чораан сайгылгааны, бойдус газын болгаш өске-даа чүүлдерни чок калбаа-биле ажыглап, тоол-чурту ак-көк экран — телевизорну дамчыштыр бүгү чурттуң болгаш республиканың, хары-даа делегейниң десклиялар [illegible] апарган.

Төөгүлүг улуг байырлал — ССРЭ-ниң 60 чылын уткуштур районнуң ажылчы чоннары [illegible], ону төлептиг күш-ажылчы бедиктер-биле уткуп турар. Ажыл-агыйлар малдың баш санын өстүрбүшаан, эътти база сүттү, дүктү бүдүрерин болгаш кургуне садарының чыл планнарын хуусаа бетинде Октябрьның 65 чыл оюнда-ла күүседипкен. Ылангыя «Малчын» совхоз (директору С. С-Б. Очур, парткому секретары С. Б. Донгак, профсоюз комитединиң даргазы А. А. Ондар) район иштинге чарышка каш удаа тиилекчи болган. А юбилейлиг чылда республиканың мурнуу зоназында совхозтар аразынга чарышка тиилээн, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдер обчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турум калдыг Кызыл тугун болгаш дипломун, акша шаңналын алган.

Оон-биле кады хөй-хөй малчыннар улуг юбилейге уткуштур база-ла бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Оларга сарлык кадарчылары Ленин орденниң эдилекчизи М. Кежевин, Д. Очурну, Д. Хүлер-оолду, хойжулар: Н. Дагбаны, Х. Оюпну, Н. Маадыр-оолду, С. Сарыг-оолду, С. Гасты болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Оон-биле кады район коллективи, тудуг-септелге участогу, харылзаа база кино четкилери болгаш өске-даа организациялар планныг онаалгаларын ажыр күүседипкеннер. Бо бүгү болза улуг юбилейге мөңгүн-тайгажыларының күш-ажылчы белээ-дир.

Бистиң чурттуң өске бүгү черлеринде ышкаш, [illegible] кыдыг-кызыгаар турган ырак Мөңгүн-Тайгада чаартылгалар, оон чонунуң чечектелген сайзыралы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салып, улуг Төрээн чурттуң [illegible], аймак акы-дуңма улустарының дузазының ачызы-биле чедип алдынганын байырлал бүдүүзүнде бо кайгамчык [illegible] мөңгүн-тайгажылар өөрүп четтиришкенин чаагай сеткил-биле чугаалап турарлар. Бистиң улуг эвес районувустуң экономиктиг болгаш культуразының улам ыңай хөгжүлдезинге оруг, бүрүн, арыг база өске-даа малчыннарның [illegible] улуун киирип, бир дээштиг ажылдап турарынга кым чоргааралдыг эвес боор!

[illegible] улуг эвилел — ССРЭ-ниң 60 чылын мөңгүн-тайгажылар төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуштур, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин [illegible] дүүштүр ам-даа шиитпирлер ужурлуг аажок улуг сорулгалар оларның мурнунда турупп турарын бедик харысаалга-биле билип турар. Ылангыя малдың баш санын улам көвүдедип, оон продукциязын бедидер талазы-биле эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып турган. Азык-чем программазын боттандырарынга чогуур салыышкынны киирер ужурлуг бис.

Бо чылдың бүгү көргүзүглер ааны-биле чедиишкинниг доозар, дараазында чылдың бызаныг [illegible] өөрү-биле [illegible] планның [illegible] [illegible] чедип алыры эргежок чугула. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов ол Пленумга чугаазынга мынча деп: «Ажылчы чоннуң массаларының боттарының [illegible] эргежок чугула. Ол болза партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгазы болур. Пленнарны күүседирин бодунуң күш-ажылчы салыышкынындан хамааржыр дээрин ажыл-ишчи кижи бүрүзү эки билген турары, эки ажылдааныныс тус-ла чурттаалгавыс улам эки болур деп ол бодуун шынның бүгүде чон эки билген турары ам онаа чугула боор турар». Пленумнуң олдаа база өске-даа айтыышкыннарын районнуң партия, совет, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары удуртулга болдургаш, бүгү ажыл-херекти ол негелделерге дүүштүр тургузар хулээлгелиг.

О. ШАГДЫР-ООЛ.
СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫЫ, ЧЫЛЫЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арынында).

[illegible] культузу). Станцияның коллективи бо чылдың 11 айларында 42.3 миллион хире киловатт-шак электри энергиязын, 66 муң ажыг гигакалорий чылыг энергиязын берген болгаш планның электри энергиязының — 108.4 хуу, чылыгның — 101 хуу күүсеткен. Ол дээрге деңниг, найыралдыг ажылдың ачызы, үре-түңнели-дир.

А 900 болгаш 19600, 0.9 млн. болгаш 41.3 млн. деп саннарны деңнештирип берге эвес боор. Ол бистиң хөгжүлдевистиң херечизи, совет улустарының акы-дуңма дугаажыышкынының, найыралының ачызында чедип алган чедиишкинивис-тир.

Ю. КОСАРЬКОВТУН фотолары.

М. СААЯ.

ЧУРТТАЛГАГА, АЖЫЛ-ИШКЕ...

Хову-Аксы — чылдан чылче өзүп [illegible] чаагайжып турар суур. Оон кудумчуларын чурттаалга, албан черлериниң чаа-чаа бажыңнары улам чаражып, аян-шинчилиг каастап турар. А оон күш-ажылчы кижилериниң эзээрдинмес ажыл-херээ, оон түңнелдери ажылдың [illegible] улам чараш [illegible] болдурган. Тыва черниң кобальдызын бүдүрүп үндүрүп турар кижилериниң ажыл-амыдыралынга хамаарыштыр ылангыя бо юбилейлиг чылда чугаалаары онзагай.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннары, Хову-Аксы суурнуң албан организациялары, бүдүрүлге коллективтери, Советтер чурттуң аллардаштарнын юбилейин төлептиг уткуп турар. Хөй национальдыг ажылчын суурнуң бүдүрүлгелериниң коллективтери ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле алган бедиктер социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырып, соглаан сөзүн ажыл-херек-биле шыназыткаш. Он бирги беш чылдың йөөги чылының мурнакчыларының, мурнакчы коллективтерин дугаар богун чугаалары өөрүнчүг. «Тыва кобальт» комбинаттың күш-ажылчы коллективтери, Хову-Аксы, Терлиг-Хая суурларында албан организациялар бистиң чурттуң акы-дуңма республикаларынга турасклааткан «Найыралдың [illegible]» [illegible] [illegible] бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Чижээ, № 18 геология-шинчилел партиязының коллективи йөө [illegible] планның онаалгазын хуусаазындан эрте күүсеткен. Ийи чылдың планын тос бригада чедиишкинниг [illegible]. Мурнакчы он-он [illegible] ның күш-ажылчы календарында 1983 чыл. Комбинаттың даг-руда цехинде Г. К. Карпаев, В. С. Миткус, А. Ф. Семкина, [illegible] А. А. Щеглов, Л. Н. Наумов оларның удурткан бригадалар юбилейлиг чылдың күш-ажылчы хүлээлгеге төлептиг кирипкен. Хову-Аксының хлеб заводунуң, АТБ-ның коллективтери база он бирги беш чылдың йөөги чылының [illegible] [illegible] турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының [illegible] тывалекчилери — суур Совединиң депутады АТБ-ның чолаачызы И. А. Медовщиков, хлеб заводунуң ажылчыны И. М. Монгуш, амыдырал хандырылга комбинадының дараныкчызы М. Т. Күдер-оол [illegible] күш-ажылы мактаалдыг.

Күш-ажылчы эдилегиниң пеледалары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурлуушкунунуң байдалында эртип турарының демдектери чугула.

Суурнуң чаагайжыдылгазынга суур Совединиң депутаттары, доктаамал комиссиялары идепкейлиг киржип турар. Суурнуң кудумчуларынга бо чылын 1000 хире дөс тарымал [illegible] [illegible]. Чаагайжыдылга айында, воскресниктерде чурттаалга, албан организация черлериниң [illegible] [illegible] чоокта черин колдады тарып турар бис. А чайын аваа кеменштир суурга акация, клумбаларга [illegible] [illegible] [illegible] чечектер, [illegible] көгээн-шинек болу бээр. Келир чылын Мир кварталга ээзи хөй дөс тарымал үнүштерни олуртуру көрдүнген. Суурнуң [illegible] шупту алфальтылаттынган. Бо чылын чаа чылыг четкизин немей тургусканы суурнуң чурттакчыларынга таарымчалыг байдалды тургускан. Келир чылын Мир кварталын асфальтылаарын көрүп турар бис.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму чоннуң дуазал [illegible] [illegible] [illegible]че улуг кичээнгейни угландырган. Суур Совединиң күүсекому, хереженнер чөвүлели өг-бүле бүрүзүнүң огородтуг болуруп чедип алыр, ажылчын суурнуң чурттакчыларын [illegible] [illegible] [illegible] хандырар [illegible] ап турар. Эрги суурнуң чурттакчыларынга хамаарыштыр чугаалаар болза, өг-бүле бүрүзү колдуу огородтуг, дузалал ажыл-агыйлыг. Чурттаалга бажыңының девискээринге огород тудар аргазы чок өг-бүлелерге С. Тока аттыг совхоздан черни тускайлаан.

Культура, амыдырал хандырылгазы албан черлеринде хову-аксыжыларның дыштанырынга, оларга амыдырал [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] лыг байдалдар тургустунган. Суурнуң Культура бажыңы культураның өзүлүг одаа болган. Дыштаныр хүннерде, ажыл соонда кежээлерде, суурнуң чурттакчылары маңаа хандыр дыштаныр аргалыг. Солун кежээлер, ужуражылгалар доктаамал эртип турар болгаш янзы-бүрү бөлгүмнерниң ажылының кижизидикчи талазы эки-дир. Бот-тывынып урап чүүл бөлүүнүң ажылы эки. Хөй национальдыг бот-тывынгыр артистер сценада калбак Төрээн чуртун алгап, ырлап, шүлүктерни бээр-те, шимчеп-ле магалыг, чараш. Кужугус найыралда [illegible] [illegible] бүдүнгүр-даа ында.

Комбинатта, нинти суурда спорт ажылы багай эвес тургустунган. Кадыкшылга болуушкун киришкичилериниң саны хөй, улуг-биче кижилерниң аңаа сонуургалы улуг.

Суурнуң [illegible] [illegible] ларының бүгү тала-биле кижизидилгезинге [illegible] [illegible] [illegible] үлүг. Хову-Аксының музыка [illegible] суурда салбырында чүс ажыг оолдар, уруглар өөренип турар.

Нинти ажыл-херээвис ындыг. Ол дугайын улуг байырлал бүдүүзүнде чугаалаары өөрүнчүг-дүр. Мурнувусна сорулгалар, шиитпирлер айтырыглар [illegible] [illegible] «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннары, [illegible] ажылдакчылары, Хову-Аксы суурнуң албан организациялары [illegible] [illegible]ниң коллективтери СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин сорук кириишкин-биле хүлээп алдынган. Ону амыдыралга боттандырарынче бүгү күштү мооңнаан.

[illegible] [illegible] чүүлдер-биле чергелештир чээр шиитпирлээр айтырыглар бар. Ону чайлатпышаан, Төрээн чуртунуң улам ыңай чечектелиишкинингe хову-аксыжылар төлептиг үлүүн киирер.

А. ИВАНОВ.
Хову-Аксы суур Совединиң күүсеком даргазы.

ӨНДҮР УЛУГ БАЙЫРЛАЛ

(Хоочун коммунистиң сактыышкыны)

1925 ЧЫЛДЫН күзүнүр Тандыны Өөрүүлеп Хемчиктиң [illegible] деп адаан турган бо Кызыл хоорайга чедип келгеш, [illegible] бижик сургуулунга өөренип эгелээн мен. Ол чылын Тывадан [illegible] чазактың төлээлери ССРЭ-ниң найыралдыг Москва хоорайга четкеш, ССРЭ-ниң чазааның даргаларынга [illegible], найырал керээзин дугуржуп, акы-дуңма ёзунуң бүгү талалыг дузазын дилеп, дугуржулга кылган. Оон соонда [illegible] [illegible] чорудуп, СССР-биле [illegible] харылзааны эгелээн. Салчак Тока баштаан кезек кижи Чоон чуктуң коммунистиг университединге болгаш оон-даа өске черлерге өөренип кирген баштайгы үе ол турган.

Иштикиниң феодалдарынга, чиижек садыгжыларга базындырып чораан тыва чон ажыл-амыдыралды бир янзы көрүп билбе берген. Тывага культураның баштайгы база [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бооп ажыттынган, акша эргилдези чурумчаан, Төп кооператив организастаан, телефон, радио болгаш почта харылзаазы шуудаан [illegible] [illegible] [illegible] дээнире үш чок кино-даа көстүп келген. Чычаан-терге дээр кыры чалагай чаик машинаның көстүп келгени улуг, биче кижилерни магадап сонуургадып турганын утпас мен. Даргалдың кымчы, шаагай, манзы, деңзу черлелиг чепсээ ушкаттынган [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чүве дег, хоглуг, [illegible] [illegible] мен.

О[illegible] өөредилге черинге турган, Тываның [illegible] [illegible] тут эвилелиниң кежигүнүнге кирип алдым. Ол чорук мээң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] турган. Ол дававаанда орус дыл, сан өөренир школаже шилчип кирген, орус дылга шору өөренип алган мен. Ол аразында 1929 [illegible] [illegible] ТАРЭ-ниң бирги съездизинге делегат болуп киржир аас-кежиктиг болган мен. 1930 чылдың майда өөредилгеже [illegible]. Намның ниитизи хуусаалыг турп сургуулунга 30 хире оол өөренип турувата. ТАРЭ Төп Комитединиң даргазы Ирегит Шагдыржап [illegible] кежигүннери беш кижини — Татьяна Сат, Чооду Идчын, Оюн Каремта, Оюн Чүлдүм-оол база мени Москва [illegible] КУТВ-ка өөредип [illegible] [illegible].

Августуң ийиги чартында бир хүн салда олуруушкаш, Улуг-Хемни куду баштып бар бис. Минусинскиден ынай паровозтап [illegible] демир-оруктап уламчылап чорааш, Москвага чедип келдивис. Коминтернден бистин Чоон чуктуң ажылчы чоннарының коммунистиг университединче чорудукан. Аңаа барган С. К. Тока баштаан сургуулдарга ужурашкан бис. Өөредилгениң үш чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин эдээн өөредип, өске-даа эртемнерниң программазын шору билип апкан бис. ССРЭ-ниң эртемденнериниң чогаадып тургусканы тыва бижиктиң алфавидин тургусчурунга өөредилге [illegible] [illegible] киржип турдувус. Ону А. А. Пальмбах удуртуп турган. Бистиң мурнувуста Тывадан Ленинградче, Ойрот-Турага болгаш оон-даа өске хоорайларже хөй сургуул чорутукан турган. Ол дээрге ССРЭ-ниң Тывага национал кадрлар белеткээш бээриниң эгелээни болган.

САЛЧАК ТОКАГА баштаткан тывалар КУТВ-ка дөрт чыл өөренгеш, 1929 чылдың ортаа үезинде Тывазынче дээш келдим, нам, чазактың удуртур албанынга сон[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

Тыва Төп кооперативиң баштаар [illegible] [illegible] [illegible] ажылдап турдум. 1930 чылдың августа австри улустуң Вена хоорайга болуп эрткен бүгү делегейниң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бүрүн эргелиг төлээ болуп киришкен мен. 1931 чылдың ноябрьдан 1935 чылдың сентябрьга чедир ТАР чазаның өмүнезинден ССРЭ-ниң Москвага элчин төлээзи болуп ажылдадым. Тыва улустуң эртем, культура, ажыл-агыйы, садыг, харылзаа [illegible] [illegible] [illegible] акы-дуңма ССРЭ-ниң санап четпес дузазын хөмдеглевес арга чок. Ынчан Михаил Иванович Калининге чыл иштинде ийи-деп аңаа эвес кирип, ажыл-агыйжы айтырыглар-биле дилег кылып баар турдум. Дилег бүрүзү күүседип турган. 1935 чылдың бирги чартында ТАР-ның он беш чыл оюн таварыштыр Тывага ийи самолёт, алды санитар машиналарын, кежир [illegible] [illegible], школаларга өөредилгe херекселдерин халас бээрин дилеп кирдим. Ол дилеглерин мээң Тывага чаныл келгеним. 1935 чылдың сентябрьда ТАР-ның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] геп турумда четкилеп келген. Моон ап көөрге, Михаил Иванович чаа хөгжүп орар биче улустарның сайзыралынга ада сагыш човаң, бүгү тала-биле улуг дузаны кылып турган-дыр...

1941 ЧЫЛДЫН июнь 22. Совет Эвилелинче фашистиг Германияның оор ёзу-биле халдааныындан Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Кызыл Шеригге күш кадып дузалаар дээш күш-ажыл фронтузун хайныктырын күштелдирер дээш кыйгырыгны Тываның чону хүлээп алгаш, белек, дузаламчы чыырынче бүрүн кирген. Чоннуң утаан-бодалы, күш-ажылдың [illegible] [illegible] фашистиг ажелекчилерни чылча шаап узуткаарынче угланы берген. Малчын, тараачын арат чон мал-маганын, эт-херекселин харам чокка фронтуже чорудуп турган. Удуртур ажылдакчылар, албан-хаакчылар, агитаторлар дүн, хүн хамаан чокка чон аразынга туруп, суртаал ажылы нептерелип, фронтуга белек чыып ажылдап турган. Чыгган белекти фронтуже чорударынга [illegible] [illegible] ажылынга, мал сүрериnге чон онза идепкейлиг, улуг кедурлуушкунунуг болган. ТАРН ТК-ның даалгазы-биле Барыын-Хемчик кожуунунуң арат чонунуң аразынга фронтуга белек чыырын организастап турган мен.

Ол үеде Тываны Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттыштырар күзел араттарга тывылган турган. Ындыг саналды үндүрүп, ол дугайында айтырыгны деткип, чүгаалгзунуң турганнардан Чыртак-оол, Хүреш-оол, Таржа болгаш оон-даа өскелерин сактыыр мен.

1942 чылдың чайын Кызыл хоорайга типография ажылчыннары болгаш өске-даа албан организация черлериниң ажылчыннарының [illegible] шериглерин чыып [illegible] [illegible] [illegible] турган рота командирингe чедир өөренип алган мен. 1943 чылдың чайында [illegible] Советтиң аныяк турачылдары ажылдап эрттирдим. [illegible] ол ажылывыс база-ла дайын байдалынга таарыштыр тургустунган турган чүве. Ол чылын Тулуш Иргеттиң баштаткан он бир танкист фронтуже чоруткан. Оон дараазында Кечил-оол, Баймыскылан оларга баштаткан эки турачылдар [illegible]. Ол ышкаш Тывада чурттап турган совет хамаатыларындан хөй кижи дайынче чоруткан.

1943-44 чылдарның ышкынында Өвүр районга барып, фронтуга белек чыырын организасташтым. Ада-чурттуң Улуг дайынынга маадырлыг совет чон фашистиг немецтерни чылча шаап, тиилелгени чедип алганында бистиң — Тываның арат чонунуң үлүү база кирген дээрзинге чоргааралдыг чоруур мен.

Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттыжып кирериниң дугайын ТАР-ның Биче хуралының чыыжы онзагай сессиязынга шиитпирлээн. 1944 чылдың октябрь 11-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Михаил Иванович даргалаан хуралынга Салчак Калбак-хорекович Токаның илеткелин дыңнааш, Совет Эвилелиниң составынга Тываны хүлээп алырын шиитпирлээн. Оон бээр ам 38 чыл эрткен.

Советтиг Тываның күш-ажылчы арат чону улуг өөрүшкүзүн илередип, сеткилхөөнү улам сергеп, күш-ажылга улам сырый каттыжып келген. Хоорай, суурлар чыл санай немежип, чечектелип, сайзырап, Ильичиниң лампазы чер санай чырыап, магалыг хөгжүлдени Тыва көре берген. Бо бүгү Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың ада сагыш човаашкынының [illegible] интернационалдыг найыралының, акы-дуңма дузаламчызының ачызы-дыр.

Амгы үеде бистиң Тыва АССР-ниң девискээринде социалистиг ажыл-агыйларның болгаш социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культураның өзүп сайзыралын көрүп тур бис: алдын-сарыг тараа чалгаан ховуу, шөлдерде комбайннар, тракторлар хөөмейлээн, даглар, шаттар белин каастаан малмаганывыс маңнайның өзүп, дешкилешкен чаражын. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге албокшил сайзыраан. Чедип алган чедиишкинивисти улам бызаңгайладыр [illegible] совет хамаатызы деп ат-алдарывыс бадыткан, хөй национал Советтиг Тываның ажылчы чоннары акы-дуңма найыралын улам быжыглаар. Тываның чону, бүгү совет улус-биле бир демей, коммунизмниң херээ дээш Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

С. ТАНОВ,
персоналдыг пенсионер.
[illegible]

Саннар, фактылар!

Совет эрге-чагырганың чылдарында республикада үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүнү 66 катап өскен.

• • •

Республиканың совхозтарының кол фондулары 1971-1981 чылдарда 2,7 катап өскен, күш-ажылды механизастаары 1,7 катап улгаткан.

• • •

1944 чылда чурттаалга бажыңнарының күрүне фондузу 29,6 муң дөрбелчин метр шөлдүг турган болза, 1983 чылдың январь 1-де күрүне фондузунуң чурттаалга шөлү 2 миллион дөрбелчин метр чедер.

• • •

Республиканың чурттакчы чонунуң 1000 кижиге онаажтыр 33 эмчи, ортумак эртемниг 110 медицина ажылдакчызы онаажыр.

• • •

Тываның чурттакчы чону 1944 чылда 95 муң кижи турганындан 1982 чылда 273 муң кижи чедир, азы 2,9 катап өскен. Үндезин чурттакчы чонның саны 81 муң турганындан 173 муң кижи четкен.

• • •

1000 кижиге амгы үеде дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) эртемниг 773 кижи онаажыр. Бисте ам 24 муң ажыг специалистер ажылдап турар. Үндезин национальдыг специалистерниң саны сөөлгү он чылда ийи катап өскен болгаш олар бүгү специалистерниң 40 хире хуузу чедип турар.

КОЛХОЗТАР АРАЗЫНЫҢ КООПЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫКТЫЫ

«[illegible]» совхозтуң [illegible] сурса Тыва АССР-ден дашкаар бедик билдингир апарган. Ол дээрге совхоз бодунуң ажыл-агый чорудулгазын [illegible] [illegible] түңнели-дир. Эртен чылын совхоз 2 миллион рубль хире арыг орулгазы алгай. А бо чылын [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] манап турар.

Мал ажылынга специализациялыг шын ажылдаашкын совхозка үре-түңнелдиг бергенин [illegible] [illegible] [illegible] ажыл-агый шээр малдыг, саар инектерлиг-даа, оон ангыда шарыжыгаштар база азырап турган. Оон шоолуг оруга алдынмаан турган. Ажы күштү чаңгыс угланыышкынга мооңнаар бе? Кайы-даа таварылгада мал чеми ынчап-ла зерек, а совхозтуң чеми сугат чок дужуткур эвес. Ковыт арганы ажиглаар экил деп айтырыг тургустунуп келген. Кожа ажыл-агыйларбиле кооперация, күштү каттыштырары — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тывылган.

Өске ажыл-агыйлардан молдурганнарышташтарны алгаш, [illegible] [illegible] [illegible] чедир азырап эгелээн. Азыралда шарыжыгаштарының бир [illegible] [illegible] [illegible]-ле онаажтыр 12 центнер бе[illegible] [illegible] [illegible] ажыл-агыйлардан алыр. Продукцияны саңгартаныындан алган түңну дугуржулга ёзугаар үлежир: совхоз боду 10 хуузун алыр, а төлээ хуузун — поставщиктерге. [illegible] кооперация [illegible] [illegible] [illegible] кайы-даа талага ажыктыг.

Оон-биле чергелештир совхоз бодунуң мал чеминиң [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] тараамы совхоз бо чылын ийи катаң хонну тараан, ол республиканың байдалынга онзагаан массазын баган эвес дүжүдүн берип турар. Рапс, донник, [illegible] тарыыр [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-биле эвиждерин чорудуп турар.

Г. КОКУХИН.

НАЙЫРАЛДА КЫЗЫГААР ЧОК

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮШКҮ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң үндезилеттиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болганының улуг байырлалынче уткуштур чоруп ора, Деражно ортумак школазының [illegible] болгаш кызыл исчилери найыралдың орденниг Тыва АССР биле Украин ССР-ниң орденниг Ровно облазының акы-дунма найыралынга тураскааткан өрээлдең ангыда, Найырал музейин органнажып тургузарын шиитпирлээннер. Школаның директорлуу оларның деткиң, музей ажыларынга дөрт өрээл бажыңны тускайлап берген. Кызыл исчилер Тыва АССР-ниң чамдык министерстволарындан, хөй-ниити организацияларындан, түс-түс эштерден музейниң [illegible] киржип, сан фактылыг материалдар-биле дузалаарын дилээн.

Дилээнивиске баштайгы харыызын Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозундан алганывыска өөрүп-чоргааралывыс, чүрээвис ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис. Баштайгы белээвис — чогаадыкчы, салымныг кезектен кылган фотоальбом Тываның кодээ ажыл-агыйының төөгүзүн, ооң хөгжүлдезин [illegible] көргүзүп турар.

Альбомну [illegible] мурнунда Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министри Иван Григорьевич Лавриненкодан чагаа алган бис:

«Эргим уруглар — Деражно ортумак школазының кызыл исчилери! Чагааңарны алдывыс. Фашистиг эжелекчилерден Ровенщинаны хосташкан тыва эки турачыларның тураскаалынга улуг үүлениң бүдүрүп турарыңар дээш Кодээ ажыл-агый министерствозунуң коллективиниң мурнундан өөрүп четтиргенивис илереттим, уруглар. Бистиң чуртувустуң улустарының интернационалчы найыралының, Тыва АССР биле Ровно областың акы-дуңма харылзааларының быжыгарынга база улам калбарарынга бодуңарның үлүүңерни чедиишкинниг киириштиреринерге бүзүрээр бис.

Ажылыңарның шуулап чогуурунга догум кылдыр альбомну чорудувус. Феодалдыг эрге-чагырганы дүжүр октаап, совет улустуң чаңгыс аай өг-бүлезинге каттыжып кирген, социалистиг хөгжүлдениң оруунда базып орар ак-көк Тываның кодээ ажыл-агыйының эрткен оруун кезик-чамдыызын фото-чуруктар херечилээй аан.

ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалын өөредилгеге болгаш күш-ажылга тергиин эки чедиишкиннерлиг уткууруңарны күзедим бис.

Хүндүлээл-биле, Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министри.

Кызыл, сентябрь, 1982 чыл».

Альбом хөй кезек бөлүктерден тургустунган: «Революция мурнунда Тываның чер ажылы», «Тыва Арат Республиканың чер ажылы», «Совет Тыва. Кодээ ажыл-агыйының хөгжүлдези».

Баштайгы бөлүкте революция мурнунда Тываның кошкун амыдыралын, чер ажылының ядыы-шоолуун чугаалап турар. Ыяш чалдазын, хараган шиңир-биле хөрзүн шымбыктап, сортан үнген дүжүттү хол-биле чулуп, тараазын ажыт, шары-биле бастырып ап турганын, ол ышкаш арбай, тарааны хоорган, согаашка соктап, белеткээрин чуруктар көргүзүп турар.

Тыва Арат Республика үезинде кодээ ажыл-агыйның баштайгы машиналарының [illegible] Тываның чамдык [illegible] «Өөк», «ҮТКА 25 чылы» ышкаш Тывага баштайгы күрхозтарның амыдыралын ийиги бөлүк чугаалап турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге чылдарында делегейде бирги социалистиг күрүне — Советтер чуртунга тыва араттарның дузаламчызын үшкү бөлүктен көрүп болур. Мында фото-чуруктар дыка солун. Кожууннардан келген белекти ТАРН Төп Комитединиң Чиңгине секретары С. К. Токаның хүлээп ап турганы, ТАР-ның орденнери-биле шаңнаткан мурнакчы малчыннарның чуруктары болгаш өске-даа.

Совет Тываның кодээ ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдезиниң дугайын түңнел бөлүк сонуургадып турар. Тывага массалыг коллективчижилгениң, республиканың тарап шөлдеринде амгы үениң техниказын, фермаларда электриктиг саалданы, электриниг кыргылданы сортап көөр бис. Мында кодээ ажыл-агыйның [illegible] —Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының, ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарының чуруктары бар.

Альбомда 1945 чылдан 1980 чылга чедир Тываның кодээ ажыл-агыйының кол үлегерлериниң [illegible] тускай таблицазы база бар. Ооң тарыырга шолуун, хой, өшкүнүң баш санының, дүк болгаш дагаа чуургазының [illegible] болгаш оон-даа өске чугула медээлерни көрүп болур.

Бо бүгү СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң мерген угаанныг политиказының, ССРЭ-ниң акы-дуңма улустарының бузулбас найыралының түңнели болур.

Чаа тургустунуп турар школа музейинге Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт шинчилел музейиниң чорудуп берген чуруктары дээш өөрүп турар бис.

Бистиң дилээвиске оон-даа өске министерстволар, хөй-ниити организациялары болгаш түс-түс эштер харыылап, арга-сүмези-биле, фото-чуруктары-биле, материалдары-биле дузалажыр боор дээрзинге бүзүреливис улуг.

Я. ВОЙЦЕШКО,

Деражно ортумак школазының башкызы.
Украин ССР.

— Ажылдарының интернационалчы ажылчын хоорайы Ак-Довурак мээң амыдыралымда черле уттундурбас кылдыр арткан. Маңаа келгеш ажылчын эш-өөрүм-биле, коллективим-биле таныжып, хөй национальдыг улуг бүдүрүлгениң бир кол цегинде ажылдап тур мен. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегинде он ажыг националдың төлээлери планныг онаалдазысты доктаамал күүседип, шылавай дээш ажылдап турар бис — деп, оператор Б. Б. Ыназлай чугаалаар.

ЧУРУКТА: (солагай талдан) «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегиниң ажылчыннары тыва Б. Б. Ыназлай, орус В. Ежов, морда С. Юртаев, поляк А. Касымова, хакас С. Бытотов олар.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

УЛАМ-НА БЫЖЫГАР, КАЛБАРАР

Совет-моол улустарының аразында [illegible] найырал доктаамал быжыгып турар. Ооң бир тодаргай чижээнге Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының чорудуп турар ажылдары хамааржыр. Бистиң республика-биле кызыгаарлажып турар Моолдуң аймактарының ажылчы чоннары-биле акы-дуңма найыралдың харылзаазы чыл келген тудум-на быжыгып орар.

Бо чылгы найыралчы харылзааларның хой үлүг кезээ Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааттынган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Шырши МАРП-ның Завхан, Убса-Нур аймак комитеттериниң бирги секретарылары эштер Бегасурэн, Бизья-биле февральда ужурашкан. Аңаа найыралчы харылзааны моон соңгаар быжыглаарының айтырыгларын чугаалашкан, бо [illegible] кылган.

1982 чылда Баян-Өлгий, Завхан, Убса-Нур аймактардан 120 кижи Тывага келгеш барып, оларның аразында партия, совет, профэвилел, комсомол, улус өөредилгези, [illegible] кодээ ажыл-агый болгаш улус ажыл-агыйының оон өске-даа адырларының ажылдакчылары бар. [illegible] республиканың [illegible] болгаш культуразы-биле таныжып, ажылының арга-дуржулгазын солушкан.

Бистиң республикадан улус ажыл-агыйының аныы-бүрү адырларының 75 төлээзи үстүнде адаан аймактарга барып, социалистиг Моолдуң ажылчы чоннарының амыдыралы-биле таныжып кээн.

Бистиң-биле кожа-делбээ аймактарның партия ажылдакчылары республикага келгеш, партия ажылының дуржулгазын [illegible] болу берген. Завхан аймактан келген партия ажылдакчылары СЭКП Бии-Хем, Эрзин райкомнарының ажылын сонуургап, бүдүрүлгелерде, [illegible] коммунистерниң авангардчы ролюн бедиидип турарының арга-дуржулгазы-биле таныжып, «[illegible]», «Чаа орук» совхозтарының партийжи организацияларының күш-ажылчы коллективтер-биле чоннуң чуртталга турар черниң аайы-биле чорудуп турар партийжи организациязы болгаш [illegible] дуржулгазы-биле таныжып.

Убса-Нур аймактан келген лекторлар СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң ажылы-биле таныжып, ленин материалдарын канчаар белеткээринге [illegible] партийжи эң политкүүшүң организастап [illegible] бистен эрттирериниң дуржулгазын солушкан.

Бисче келген моол өөреникчилер «Тыва тудуг» трестиниң ажылын сонуургап, республиканың сураглыг тудугжулары-биле ужурашкан, тудугжу херээн, ыланкыя бригада херээн канчаар пентерединин турары-биле чаны таныжарын күзээрлер.

«Чедер» курортка совет-моол найыралга тураскааткан интернационалчы кежээ август айда болган. Аңаа дыңнапаныны турган МАРП ТК-ның кежигүнү, Моолдуң Улустуң Улуг Хуралының депутаты, МАРП Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары эш Бизья кежээге чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан чы белектерлиг ужуражыр дээш аймактың ажылчы чоннары социалистиг чарышты калбарткан. МАР биле ССРЭ-ниң аразында амы-хөй-ма харылзааларның чыл келген тудум-на быжыгып орарын тодаргай чижектерге көргүзүп тургаш ол чугаалаан. Ерфобтегэнуулзлан даргазы Ш. П. Куулар кежээге сөс алгаш, чурттуң юбилейинге тематиг ужуражыр дээш Тываның ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик [illegible] ажылдап турарын чугаалап берген.

Улангом хоорайга Л. И. Брежневтен «Сактыышкын» деп номунга комчулга конференцияны эрттиреринге Тываның төлээлери киришкен. Кодээ ажыл-агыйының турган хемчеглери [illegible] барган, хой ажылында мурнакчы арга-дуржулганы өөренгеш келген.

Культура харылзаалары чыл келген тудум-на калбарып орар. Кызылдаар районнарының школачыларының ужуражыглааларын, найыралдың одагларын ажылдарын, спортка эң хуузудуң маргылдааларын организастап келген. Завхан аймактың Тосонцэнгел хоорайының улусчу цирггиниң артистери бисче аалдап чораан. Моолдан 30 школачы бистиң пионер лагерьивиске, бистен 10 школачы Моолга дыштанган.

Коммунал ажыл-агый, транспорт, садыг, харылзаа болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының аразында найыралчы харылзаалар улам-на калбарып турар.

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының чурттуң аразында акы-дуңмачылыгны, найыралды улам быжыглаар болгаш калбартыр дээш моон соңгаар-даа улуг ажылдарны чорудар.

С. БАЯН.

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының харыысалгалыг секретары.

Херээженнер чөвүлелдеринде

АГИТКВАРТИРАЛАР ДАМЧЫШТЫР

«ССРЭ [illegible] болуру — чоргааралывыс» деп [illegible] «[illegible]» [illegible]. Маадырлар-биле сотту [illegible] «Нарын» совхозка, Ф. Угловтуң «Чон аразында кижи» деп номунга [illegible] «Чаа орук» совхозка, патриотчу ырлар кежээзин Эрзин суурга бо чылын эрттирген. Ол дээрге бистиң районда херээженнер чөвүлелдериниң «Эң эки агитквартира» деп ат дээш социалистиг чарышка киришкенин. ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга тураскаадып органнаастаан идейжи [illegible] ажылының [illegible].

Районда чон ортузунга политиктиг [illegible] ажылының таарымчалыг торлери — 36 агитквартира совхозтар төптеринде, а 22 агитквартал Эрзин суурда тургустунган. Мында херээженнер [illegible] хой санныг акциялар [illegible] чорудуп турар.

ССРЭ-ниң 60 чыл болуруунга [illegible] урав [illegible] концерттерни бо хүннерде агитквартиралар, агитквартаалдар белеткеп турар. Олар чонга концерттерни сонуургатпышаан, кайы-бир республиканың [illegible] дугайында лекцияларны эрттирер, [illegible].

Херээженнер чөвүлелдери [illegible] культуразын, чоннуң амыдыралының деңнелин бедидериниче угланган ажылдарже [illegible] салган. Суурлар [illegible] биле социалистиг чарышка агитквартиралар шупту хаара туттунган. Ооң түңнелинде Улуг Октябрьның 60 чылы, Комсомолдуң 60 чылы аттыг болгаш өөлер аллеяларын тааварып, өзүп үнгүлээн. Бо юбилейлиг чылда «Нарын», «Чаа орук» совхозтарда, Эрзин суурда агитквартиралар [illegible] эң идепкейлиг чорудуң, аңаа херээженнерни хөй-биле киириштирген.

Агитквартираларда чаа өөредилге чылы эгелээн. Оон киржикчилери ССРЭ-ниң Ажыл-чем программазында айытказ сорулгаларын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип турар.

С. БАЙЫР-ООЛ,

СЭКП Эрзин райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң өөреникчизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПИА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

⊙ ПРАГА. Барык муң мурнакчы коллективтерни, организацияларны болгаш социалистиг күш-ажылдың бригадаларын чехословак-совет найыралдың «Алдын дептерин»ге киир бижээн. Республиканың [illegible] төлээлериниң ол «Алдын дептерни» чехословак-совет найырал эвилелиниң IX съездинге барган совет делегациязынга байырлалдың байдалы-биле тывыскан.

Совет чагыгларны чогуур үезинде чедиишкинниг күүсеткен коллективтерни, чурттуң эң улуг бүдүрүлгелерин «Алдын дептерге» киир бижээн. Чехословакияның металлургчулары [illegible] эвилелиниң Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга улуг үлүүн киирип турар.

⊙ ЛОНДОН. Барыын чүк чурттарының ядролуг политиказын оле [illegible] бо чепсектиг кызыгаарлаар таназы-биле деңнилгени чедип алырынче Англияның лейбористиг партиязының [illegible] оралакчызы Д. Хили кыйгырган. Ындыг хемчегни албас болза, бо чепсектиң эндере бүдүрери улам ковудаар болгаш ядролуг дайынның кыжанынышкыны күштелир аңаар деп, «Обсервер» солунга ол бижээн.

Европада ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында совет-американ чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр Д. Хили мынча деп медеглээн. «Ядролуг чепсекти бодунга ап чоруур американ самолёттарны, суг адаының хемелерин, а ол ышкаш англи база француз ядролуг күштерни кызырар дугайында дугуржур херек».

⊙ АДЕН. Чурттуң камгалалыр эргезин быжыглаары дээштейниң бо районунга айыыл чок чоруктуң болгаш тайбының хандырарының эң чугула негелделериниң бирээзи болуп турар деп, Йемен Улус-демократтыг Республиканың Улусчу дээди чөвүлелиниң Президиумунуң даргазы, чурттуң премьер-министри Али Насер Мухаммед медеглээн. Дайынчы белеткелдиң деңнелин бедидериниң, шериглер ортузунга партийжи-политиктиг ажылды идепкейжидериниң, ажылчы чоннар массалары-биле армияның харылзаазын быжыглаарының эргежок чугулазын ол айыткан.

⊙ НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың автомобиль тудуунуң үлетпүрүнде берге байдал тургустунган. АКШ-тың кол автомобиль корпорацияларының медээзин ЮПИ агентство дамчыткан. Ол медээлерни ёзугаар алырга, чүгле соолгу неделяда безин американ автомобиль үлетпүрүнде 255 муң кижи ажыл чок болган. Эрткен пятница хүнүнде безин 6 муң ажылчыннарны бүдүрүлгелерден ажылдан үндүрген.

Автомобиль бүдүрүлгелеринде ажыл чок чоруктуң [illegible] — АКШ-тың экономиказының хамы кризизиниң түңнели-дир. 1967 чылдааазынга дөмейлерге чурттуң автомобиль бүдүрүлгези барык ийи катап кызырылганын «Бизнес уик» журнал бижээн.

⊙ ОТТАВА. Бо чылдың он бир айларында Канадада бүдүрүлгелериниң хоозуралышкыны эрткен чылдың ол үезинде турганындан 35,4 хуу хөй болган.

Херегленчилер болгаш корпорациялар херектерниң тазазы-биле [illegible] медээзин ёзугаар алырга, бо чылдың январьдан ноябрьга чедир чуртта 38 муң компаниялар болгаш түс-түс бүдүрүлге ээлери ядараан. 1982 чылдың чүгле ноябрьда безин 961 фирма хоозураан дугайында чарлаан. Оларның төлээр өрелериниң ниити түңү 292 миллион доллар болган. Чүгле Квебек можуга безин 4658 компания хоозураан.

⊙ КАБУЛ. Афганистанның соңгу девискээринде Балх можунуң төвүнге хоорайга тургай чепсектиг [illegible] үлүүнчүр [illegible] Афганистан Демократтыг Республиканың чепсектиг күштериниң [illegible] Чаңгыс удур [illegible] турган контрреволюцияг [illegible] хөй [illegible] тайыы Бахтар агентство дыңнаткан.

Декабрь 16 — Мурнуу-Африка маадырларының хүнү

ДЕМИСЕЛДИҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Хосталга болгаш демисел дээш холга ок-боолуг демиселче үнер бис. 1961 чылдың декабрь 16-да эрес-дидим операцияларны [illegible] моон мурнунда билдиммес турган «Умконто ве сизве» («Национың копьёзу») организациязының патриоттары [illegible] листовкаларны Мурнуу-Африка республиказынга тараткан. Аңаа болгаш Африка чурттарының [illegible] Организациязының [illegible] дугайында солуну [illegible] делгейге ону Мурнуу-Африка маадырларының хүнү кылдыр демдеглеп турар.

Мурнуу-Африканың Африканың национал конгрессиниң шериг мөзүзү болу берген «Умконто ве сизве» эрткен ийи он чылдарның дургузунда улуг дуржулгалыг, эки белеткелдиг күш апарган. Удурланыышкынның өске-даа акцияларын-биле чергелештир патриоттарның чедиишкинниг демисилчи операцияларының түңнелинде чагырганы күрүнеге расистер шолээн чорур шимээн ышкынышканнар. Йоганнесбург болгаш Порт-Элизабеттиң баштайгы чалынныг [illegible] соонда бир чыл болганда — 1962 чылда патриоттарның организациязынга саботаж дугайында дээр аттыг хоолуну Преторияның эрге-чагыргалары хүлээп алган. Ынчалза-даа апартеид күрүнениң он-он чыл иштинде быжыгып алган күчү күштүг [illegible] «Умконто ве сизве»-биле чүгү-даа канчап чадашкан. Полиция участоктарынче болгаш шериг казармаларынче, бирги ээлчегде, шериг бүдүрүлгелеринче он-он халдаашкынарны организация чорудкан. Мурнуу-Африка республиканың чазаның [illegible] бедии [illegible] алырга, 1980 чылдан бээр [illegible] апартеидке [illegible] операцияларын чоруткан.

«Умконто ве сизвениң» чедиишкиннериниң [illegible] — бир дугаарында, ооң [illegible] алгаамы чок. Африка национал конгрессиниң чиңгине секретары А. Нзонуң чугаалаары-биле алырга, оларга [illegible] демиселдиң [illegible] «Умконтоның» [illegible] расист [illegible] тура-даа, чурттуң бүлүң бүрүзүнде патриоттарга дузазын көргүзүп турарларының саны өзүп турар. Африка национал конгрессиниң шериг кезээниң ажыл-херээ — хосталга дээш демиселдиң участоктарының бир талазы. Трансваальдың [illegible] болгаш Бенитауниң [illegible]. Йоганнесбургтуң ажылчыннары база Капск провинцияның ак фермерлериниң хелечиннери оларга каттыжып турар.

Стив Бико, Нейл Аггетт, Элмон Малеле, Мурнуу-Африка патриоттарының демисилчилери-биле кады туржуп турарлар Мурнуу-Африка маадырларының хүнүнде оларның адын чоргаарал-биле адап турар. Суд шиитпирлерга чонга олар херечилери [illegible]. Ынчалза-даа оларның херээн чаа патриоттар уламчылавышаан, демиселдиң эстафетазын идепкейлиг холга киирген. Хосталга дээш демиселдиң катбак майы быжыг туруштуу — тииледе дагларга дээш чүвени херечилээр.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның Шуф болгаш Алей хоорайларының чоогунга чепсектиг тулчуушкуннар база катап болган. Ол тулчуушкуннарны израиль эжелекчилер эгелээн болгаш чурттакчыларның аразында өлүрткеннер, балыглаттырганнар бар болган.

Чурттуң чамдык районнарында байдалдың шыңгыы чидигленгенин Ливанның президентизи А. Жмайель айыткан. Израиль шериглерин Ливандан дүрген үндүрериниче угланган күжениишкиннериң эрге-чагыргаларының кылып турарын Бейрутка болган хуралга ол дыңнаткан. Эжелекчилерни чурттан үндүрген соонда тайбың байдал тургузулур деп, Ливанның найысылалында политиктиг бөлүктер санап турар.

Израиль эжелелге удур ливан патриоттарының демиселиниң соксавайн турарын Ливандан алдынган медээлер херечилеп турар. Ан-Накурада контроль-эрттирилге пунктузунга автобусту буза тевнекен. Үш израиль эжелекчилер балыглантан. Хасбайя суурнуң чоогунга израиль кижи машина миннага таварышкан. Ийи солдат балыглантаан. Чурттуң ол районунга партизаннарның хөделиишкиннери соолгу хүннерде күштелген. Израиль шериглериниң автомашиналынче гранаталарны патриоттар Набатия хоорайның чоогунга октаан түңнелинде ийи ажыг израиль шериглер балыглаткан.

ОБЪЕКТИВТЕ: Кампучия Улус Республика

Кампучияда дээди өөредилгениң хөгжүлдезинге Совет Эвилели улуг дузаны көргүзүп турар. Совет Эвилелиниң төлээлекчилери чурттуң эң чугула дээди өөредилгелериниң бирээзи — Кхмер-совет найыралдың Пномпеньде дээди политехниктиг институдунда башкылап турарлар.

ЧУРУКТА: институттуң студентилери. Мурнунда чаңгыстарның ортузунда — Горькийден барган совет башкы Г. В. Канонов.

В. Христофоровтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨННҮКТЕРНИҢ ҮННЕРИ

КАЙСЫН КУЛИЕВ.
кабардин-балкар улустуң шүлүкчүзү

ААЛЫМ БОЛГАШ ТАЙБЫҢ

Тараазын чиң, суун ишкен өгбем чурту
Таалалым, ынакшылым кыпсып чоруур.
Ооң түрнук, дириг чораш—четпээним-даа
Оранарга, хоорайларга ынак-тыр мен.

Меңгилерниг дагдар чаны, Россияның
Белинде чоок булуң черге чурттап чордум
Буяныг-даа, дошкун-даа хат казапаамче
Булгап кирип чогел толуп келген чүве.

Талептиннер, хирелиннер бар-даа дижик,
Төрүттүнген черидер чүм ээн калын —
Хендеткен дең, эриээ-дадай, дыңнаарындан
Хөөрже ажыт киргени-ле дээре ыйнаан.

Орук-чириим дески эвес, берге чораан.
Ооң ужун холданчы дег, дилээр дээш мен:
Аранарда кайынар-даа, түктеп эртсе
Аар-бергем катантавас болзун дээр мен.

Төнлүр көрбээн, таныштааным оранарым.
Төрүттүнген черим база кады-хаара—
Тараа болгаш бүзүрел чок, артпазын-на,
Дайын чылы турбазын-на күзээр-дир мен.

Төлү-ле бар хоорайларның улустарын,
Төрүттүнген оранымның кижилерин
Чаглак болгаш чылыг чокка кагбазын на
Чаңнып-тейлеп, тайбыңны мен дилеп тур мен!

Очулдурган Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ОВАНЕС ШИРАЗ.
эрмян шүлүкчү

ЧАЛАЛГА

Качыгдалдың, өөрүшкүнүң шактарында
Кара чааскаан олуруп чер шыдавас мен.
Эжиим көңгүс ажык чүве, кириңер-ле,
Эртенец, боже столга кээп саадаңар-ла.

Эжим-өөрүм келбейн барза, ынчап мен ээ
Элбек чемни делгээш стол курут апаар.
Борбак хлеб амданныг бол, ынчалза-даа
Боостаамга тырыкташтың өйлүг бээр.

Дөгеренер кириңер-ле, куштар безин
Дөрже эртип, олуруңар, чалап тур мен.
Аас-кежик долган түрээм силер-биле
Аңы-дуңма найыралды ырлашсын-на!

ЙӨРЭЭР-ДИР МЕН

Оранымда
Оруктар хөй
Кашпалдарны өзүртүлеп,
Калырларны ийлеткилеп
Оргулааштар [illegible]
Арттар санай
Ажылдаар.
Буурул далай диңмиргилеп
Булуттарны кырлаткылап,
Алама сын өттүр-даа боор.

Оранымда
Оруктар хөй.
Үнчүр-киржир чон-на барла,
Үзүктелип — соксаар эвес.
[illegible]
Төөгүден бээр
Төрели-жир.
Иштежип аар эвин дилеп,
Илеп келген аргыжыг-дыр.
Төнчү безин оларда чок.

Оранымда
Оруктар хөй:
Аңы-дуңма совет чонну
Алдарын чүм тудуштурган
Омак, тайбың дамырлар дег,
Напы турбас
Найыралдын
Чоон үзүн оруктары
Чоннуң быжыг холбазын деп
Найтаар болгаш йөрээр-дир
мен!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АРАЗЫНДА ХАРЫЛЗААЛЫГ

Хөй националдыг аңы-дуңма совет уран чүүл болгаш чечен чогаал бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг, бот-боттарын улам байытчып турары онзагай. Ооң херечизи кылдыр бо чуруктарны көрүңер. Тываның аалчылары — украин артистер танцылап турлар (үстүнде чурукта), ыры болгаш танцының «Саян» ансамблиниң бистиң чуртувуста барбаан, четпээн хоорайларының, республикаларының саны эвээжеп орар. Ансамбльдиң гастроль оруктары чурттуң ол-бо булуңнарынче шөйүлген. Бо чурукта ырлап турар «Саян» ансамбльдиң артизи Сат Ламба-Доржуга Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты бо хүннерде тывыскан.

Республиканың хөгжүм-шии театрының репертуары совет база национал драматургтарның шиилери-биле байлак. Чүгле бо чылдың сезонун безин алырга, бо бүгү тодаргай. Бо чурукта татар драматург Хусаиновтуң «Аваманың ак платьези» деп шиизинден көргүзүг. Ук шии көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алган.

А. ЗАЙЦЕВ, О. ОХЕМЧИК болгаш Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылынга Совет Тываның бүгү-ле ажыл-ишчилери күш-ажылчы [illegible] уткуражып турарлар. Ажыл-агыйның бүгү-ле адырларында ынчаш Тываның культуразының болгаш уран чүүлүнүң ажылдакчылары бо улуг байырлалга төлептиг уткуражып, республиканың культурлуг амыдыралынга эвээш эвес үлүүн киирип келгеннер.

Тыва обллрафингиң, ВЛКСМ обкомунуң, Культура министерствозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар чериниң организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан фоточуруктар делгелгези Тываның хөгжүм-шии театрында ажыттынган. Ында чурук тырттырарынга [illegible] болгаш [illegible] фотографтарының 100 ажыг янзы-бүрү темаларлыг фото-ажылдарын [illegible].

Бистиң республикавыстың экономиказының кол адыры — мал ажыл-агыйы. Ынчангаш делгелгеде кескү черде мурнакчы малчыннарның портреттерин, оларның берге болгаш хүндүлүг ажыл-ижин чалбаа-биле көргүскен.

В. Савиныхтың «Мөңгүннелчек тывазының оранында» деп фоточуруктарында Мөңгүн-Тайганың болгаш ооң баарында өттап [illegible] тодазы-биле көргүскен. В. Семенковичтиң «Хүн кезээде хүннең турзун», В. Кривадиктиң «Хүреш», О. Охемчиктиң «Ужуражылга», А. Крестьяниновтуң «Бригадир К. Күжүгет» дээш оон-даа өске ең чок фоточуруктарын көрүкчүлер сонуургааннар.

Ю. Косарьковтуң Социалистиг күш-ажылдың Маадыры, механизатор Д. Даваның портрези болгаш «Үтенгүп-күн» деп өңнүг фоточуруктарын көрүкчүлер улуу-биле үнелээннер.

Хоочун журналист С. И. Феоктистовтуң кылганы Тыва республиканың сашырап [illegible] дугайында эвээш эвес фоточуруктарын база делгелгеден көрүп болур.

В. КАРА-САЛ.

САГЫШ-СЕТКИЛ ХАЙНЫГАР

Москваның «Советский писатель» ном үндүрер чери чечен чогаал критиги Галина Колесникованың «Амыдыралдан тывылгаш чеченчилиг чогааттынган» деп улуг хемчээлдиг номун чырыкче парлап үндүрген.

Сибирь деп кайгамчыктыг чер-биле чогаадыкчы ажылы-биле холбашкан, номчукчуларның ынак чогаалчылары болу берген Георгий Марковтуң, Сергей Сартаковтуң, Григорий Федосеевтиң, Сергей Залыгинниң болгаш тыва чечен чогаалдың үндезилекчилериниң бирээзи Салчак Токаның чогаадыкчы салымчолуң, овур-хевирин ол номда көргүскен.

Галина Колесникованың бодунуң бүгү амыдыралы болгаш ажылы Сибирьниң хөй националдыг совет чечен чогаалының хөгжүлдези-биле сырый холбашкан болгаш ооң Сибирьде четпээн-барбаан чери, ужуражылган [illegible] хөвар.

Ол Тывага 1959 чылда кээп чораан болгаш Салчак Тока-биле ужуражып, Мерген хемниң чоогунда тос чадыр турган черге чедип, чогаалчының чаш болгаш аладлы чылдары эрткен черлерин аъттыг, чадаг эргий кезип, караа-биле көөр аас-кежиктиг болганын «Дошкун Саян сыннарының артында» деп эгеде чалым-биле сактып көргүскен.

«Араттың сөзүнде» кирген маадырларының, ында көргүскен болуушкуннарның дириг херечилериниң чылдар келген тудум эвээш болуп бар чыдарын, ол бүгүнүң чугулазын айытпышаан, Тас-Баштыгны бадыр чораан Тоора-Хем чурттуг Кара Даңзын, Мерген хем чоогу чурттуг Балырты-биле ужуражылгазын, оларның сактыышкыннарын ол эгеде база киирген.

Эрги Тыва биле чаа Тываның аразында кашла чылдар иштинде болган өскерлишкиннерге хамаарыштыр хаш анализин бербишаан, автор Салчак Токаның партия, чазактың даалгазын күүседир харысалгалыг ажылга баштайгы базымнарын, кижилерге хамаарылгазын, онзагай мөзү-шынарын, быжыг туруштуун сактып бижээн.

«Дошкун Саян сыннарының артында» деп эгениң эң-не чылыг одуругларының бирээзи Салчак Токаның Шагдыржап болгаш Элдеп Очур-биле найыралын чырытканы. Ол одуругларны сеткил-сагыштың хайныгыышкыны - биле номчуур бис.

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының национал болгаш чурт-шинчилел чогаалының килдизинге келген бо ном янзы-бүрү мергежилдиг кижилерге, ылаңгыя [illegible], солун болур.

З. МОНГУШ,
республика библиотеказының улуг библиографы.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

1. Шивини одалга приборларының чанынга тургуспас.
2. Ону ыяк быжыг кылдыр тургузар ужурлуг.
3. Шивини хөвеңнен, свазындан, марлядан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставаңар.
4. Өрттенмес чүүл сиңирбээн хөвеңнен болгаш марлядан кылган хепти уругларга кедирбеңер.
5. Уруглар боттары бенгалдаазарын кыпсырын болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.
6. Шивини янзы-бүрү лампочкалар-биле каастаарынга заводка кылган электрилиг гирляндыларны ажыглаңар.
7. Уругларны шиви чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырып каап болбас.
8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле суглу болгаш кылын шывыгны (чоорганы) белеткеп алыңар.

Бир эвес өрт үне берзе, № 01 телефон-биле өрт шерийлерин кээдирер херек.

Отка удур состантыг хөвеңнен өртке удур эки-тура ниитилелинден садып ап болур. БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузу, № 7 «а» бажың, телефон 2-20-34.

ТВ

ДЕКАБРЬ 16-ДА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горняктар харыылаар». 9.40 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги шии». Уран-чечен фильм. 10.45 — «Закарпаттың ыры». Фильм-концерт. 11.15 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. «Даг Алтай дугайында ыр». 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 15.00 — Чарсар

КЫЗЫЛДАН

15.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал. Республиканың хөгжүм-шии театрындан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.15— Миллионнарның ленинчи университеди Камнаалга — ажыл-агыйны ангы үе-чадага удуртурунуң методу. Академик А. Аганбегян киржир. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү П. Бунич дамчыдылга башкарар. 18.55 — Бөгүн делегейде. 19.00—БАМ-ны тудуп тур бис. 19.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары И. Мальгина биле Э. Бабаев ырлаар. 19.55 — «Орук бедиирэ черге демисел». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР-ниң болгаш Швецияның шилиндек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү үе-чадалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң чыындыы командалары ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл кичээли. 12.30 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (Авторнуң овур-хевири). 8-ки класс. 13.00 —Бистиң садывыс. 13.30— В. Брюсовтуң лириказы. 14.00— «Кайгамчык аас-кежиктиг сыдызы». Алаада тайылбыр сөзүн бижээн уран-чечен фильм. 2-ги серия. 15.15 — XVIII чүс чылда орус уран чүүл. Архитектура. 15.55 — Сөөлгү медээлер. 15.55 — 18.15 — Чарсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шынчы чорук». Документалдыг фильм. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Алая тевүнде». Информация-публицистикалыг программа. 19.15—Чарлалдар, рекламалар. 19.25 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Манаваапы Мишканың дугайында». Мульт-фильм. 20.15 — Баскетбол. Корачының кубогу. Эр улус. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Чээрби тос чылдың чазы». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республикага бичии булуттаар, чамдык черлерге бысканнаар. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 31—36 градус, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 22—27 градус, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 31—33 градус, хүндүс 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Санаашкын точказы» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оттуг-ынаш хааржааның иштинге карак чивеш аразында» 9.30, «Спортлото-82» 11.10, 13.05, 16.30, 20.10, «Кезээде белен» киноклуб 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ырлар ритмнери» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хереңгитен Невзоровтуң ужуушкуннары» 18.30, 20.30 шактарда.

Тываның күрүне филармониязының Завод кудумчузунуң № 24 бажыңда общежитиезинге вахтёрлар херегле-типпи турар. Ажаа ажылдаарын күзээн кижилерни дарый келирин чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың, телефон №№ 2-46-00, 2-55-60.

О. САГАН-ООЛ.

НАЙЫРАЛ

Рассказтан үзүндү

Орук кадыр ийде шораан хаяларның баары-биле одурту чоруткан, бажың дег хаяның баарынга чедип кээрге, алгылар болгаш өлүк чүъктерлиг сарлыктар уткуштур бо чедип келгеннер.

Оларның бажынга чораан, шапкышкан, долгай мыйыстарлыг, селбегер, бускун дег, кара сарлыг серт дээш, хоюу ыйай боорунга чаптап турган ышкаш, удур көргеш туруп-каан, өскелери база чүү болду дээн чүве дег, шууштур турупканнар.

Аъттарлыг ийи арат сарлыктарны сүрүп албадай бээрге, оларны эмчиниң чанынга селиктиг чедип келгеш, ооң дагже талазы-биле бичии чириктеп, кулбуртуп эртипкеннер.

Араттар зөлдек болгаш хайыралыг сонуургал-биле:
— Чүге кылаштажып чоруур силер? Мунуп алза?— диген.
— Бо кадыр чер.
— Мында кадыр чүү боор, ынчанмайн орук ышкажыл.
— Эмчиге кадыр, эң-не баштай болап чорук турар-дыр.
— Эмчи кижи-дир аа?
— Эмчи кижи, бистиң районга барып ажылдаары олдур.

Араттар зөлдек болгаш хайыралыг сонуургал-биле көрүп эрткеннер:
— Байырлыг, эмчи!

Эмчи база мендилеп эрткен. Одуругларны эртип кээрге, аъттың дынын тудуп тура, эмчини Адар-оол аъткарыпкаш, боду аъттаныпкан. Ынай чорупкан.

Хүн-даа барып чүкче доңгайын бадыпкан. Адар-оол аъдын албадап, соонда эмчиже көрүп каап чорууруп эмчи билип кааш, айтырган:
— Силер чүге далажып чор?
— Далашпаажа хоржок, тайганың кыры шуурганнай берген-дир, доо көрүңерден.— дээш, хүн бадар талазында турган тайгаже Адар-оол айыткан. Хаттың даажы бир-ле черде хоонайтпы турган.

Удаваанда хат улам күштелген. дүвү-даа аажок, аъттар чамдыкта хертүкке дүжүп, бурун чорааннар. Аът кырынга чоруттунмас апарган, ийилээ дүжүп алганнар. Адар-оол аъттарны шууштур чедип алгаш, эмчини чанынга [illegible] чорупкан.

Дүвүге бурунгаар чүве көрдүнмес, элезин-биле холушкан хар арынче шыва кагарга, оларның чамдыызы карактарже кирерге, аарышкылыг ойуп, кадыг боон турган. оруктун уу читкен, даамык ут-биле чорупп турганнар. Эмчиниң бодалын билдинмес дувурээни ээлеп чорза-даа. чутаакыр эвес болгаш шудургу оолдуң шиитпирлиг бурунгаарлап чоруурунга, ооң арнында коргарыиын болгаш дувурээриниң кандыг-даа демдээ чогунга соруп кирип чораан. Адар-оол ой-ойлеп эмчиже көрүп каап чораан, ооң бир-ле көрүп келгеш, оожургал-биле айтырган:
— Соок-тур бе, эмчи?
— Чок, соок эвес, мен чылыг, бо бар — дээш, чагызынче айыткан.
— Ол-даа улуг дузалап шыдаар деп бе.
— Силер доха чок, силер соок, ам канчаар? Мен бодаар, силер соок, эш Адар-оол.
— Чок, мен ажырбас, мээң тонум чылыг негей...

Хат-биле хүрежип, кадырны ажып, хертүктерни чамдыкта ооп чорааш, тас тайганың кырынга Адар-оол биле эмчи үнүп келгеннер. эмчиниң чү-рээниң согары болдуга бы-линни, [illegible]

[illegible]

чүве мен [illegible] эмчи пи ооң моон хайыра чокка бодуу иштүп турган чүве дег апарган. ооң соонда шыты бадыныктаан.

Эмчи билип кээрге, хар иш-тимде тыры берген, холдары Адар-оолдуң холдарындан салдынмайн чыткан, соок-даяктары-даа бүдүп болган. Адар-оолдуң холдарын эмчи бодунче тырттарга, шимчевес болгаш ыыттавас мындыг.

Эмчи дегийт тура халаан. хөме баскан харлар ооң бодун [illegible] токтуп дүжүп турганнар. Эмчи Адар-оолда ба барган. Ооң кырында харларны холдары-биле [illegible] боор эжип, кызып турган. [illegible] ол арызында [illegible] айы тывылбас бодалдар т[illegible]руттүнүп турган. Эмчи бо бүгү таварылгалар кайын шын чүве боор, дүжүм боор кылдыр бодаан, ооң соонда бодун [illegible] туттунган.

Адар-оолдуң тонунга [illegible] тонну чада тырткаш, ооң чүрээн дыңнаалаан, чүрек [illegible] турган.
— Дириг-дир!— деп, эмчи алгырыпкан. Ооң бажының чанынга [illegible] олургаш ооң холдарын дедир туткаш, бодунче аяар тыртып, [illegible] аяар бадырып тынды-[illegible] ургулчулеп орган.

Адар-оол карактарын [illegible] эмчи ооң холдарын [illegible] тыртып [illegible] ооң Адар-оол холдарын [illegible] херлип олура, эмчи [illegible] айтырган:
— Эмчи, силер апаа бе?
— Апаа кадык.

Эмчи [illegible] шыдавайн. [illegible] Адар-оолдуң [illegible] тутпаан. а ол база-ла ч[illegible] чүве тыппайн орган.
— Аъттарывыс мырыңай [illegible] дүвүнче чуглуп кире бергеннер боор аа?— деп, Маруся айтырган.
— Чок, эмчи. Олар өрү чыдып калганнар боор. Мен мынчап бодай-дыр мен. Мен өрү чоктааш, оларны бээр бадырып келийн мында хаттан ыжык-тыр. Силер маңаа олуруңар.
— Чок, мен черле артпас мен! Кады баралы — деп, Маруся удурлангаш, ооң айтырган:
— Кандыг аайлыг чоор Адар-оол. Бисти бадырып келген, аъттарывыс мында артып калган ужуру чүл?
— Ол мындыг: ийиниң мээзи [illegible] адаа хат четпес, ооң харны тывылбас чыдар, хат кадар чер-биле ооң арызынга хертүктелип кырлып апаар. Бис мындыг хертүктүң кырынга билбейн чедип келирвисте, бистиң аарывысты утбайн, бусту берген, ол бузулган хертүктүң кудургайже талазы чымчак харлыг болганда бистиг алгаш, чылып бадыпканы ол-дур. Чооганың дүвүнге четкеш, ооң ол чарыынче кайтыгып үнер дээрге, ооң мынды база кадыг хертүктүг болган, ынчангаш ийи хертүк арызында үскүлешкеш, буступ чуурлуп, арызында эмчок таварыштыкан чүвелерни кызып, бадырып каапканы ол-дур. Бис харын-даа кадыры улуг эвес, ырак эвес черге таварыпкан-дыр бис. Ооң башка шуптувус кырлып, ие чок чидип болур турган бис. Чүгле калын хар акпан соонда, таварылга боор, бисти тып болур. Маңаа мындыг болуушкуннар хөй болур, малды-даа, машты-даа кыра базып каап турулаап черлер долу.

Адар-оол ыттавайн барган. тайганың бажында хаттың хоозаарын кезек дыңнаалап олургаш, Маруся холундан тудуп алгаш [illegible] чугаалаан:
— Бис аас-кежиктиг [illegible] бис, эмчи... Харга базтырып кагза, оон мелегей чүве кай-да боор...

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжэ амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1974.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—1974.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 288 (12078) | 1982 чылдың декабрь 17, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш кодээ районнарның, каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, доктаал хүлээп алган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседип турар тиилекчилер деп санаттыргаш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнатканнар болза:

ТЫВА АССР;
ТУРАН хоорай;
МӨҢГҮН-ТАЙГА район;
«ТИИЛЕЛГЕ» совхоз;
«О. ШЫНАА» совхоз.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан

Кызылга болган байырлыг хурал

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы — совет улустуң амыдыралында алдарлыг болуушкун, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннериниң херечизи болур. Совет улус бодунуң төрээн Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чуртунуң улуг байырлалын ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга чүткүлдүг, чогаадыкчы күш-ажылы-биле уткуп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, байырлалды политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг уткаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү ада сагыш салышкынының, чурттуң хөй национал акы-дуңма улустарының деткимче, дузаламчызының ачызында Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар болган. Шак ол улуг чаалап алышкыннары демдеглээри-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери декабрь 16-да республиканың хөгжүм-шии театрынга чыглып келген.

СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, дайынның хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, эртемниң, культураның, хой-ниити организацияларының төлээлери, Совет Армияның дайынчылары, ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалынга киржири-биле акы-дуңма МАР-ның Убса-Нур, Завхан аймактарындан келген аалчылар залга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүнде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүнениң тургузукчузу В. И. Ленинниң улуг бюзу болгаш ССРЭ-ниң Сүлдези, «1922-1982» деп саннар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме каттышкан байырлыг хуралды ажыткан.

Совет Эвилелиниң Күрүне Гимнизи залга чаңгыланып үнген.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга ооң киржикчилери аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Тыва АССР-ниң Күрүне тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тураскаал Кызыл тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун байырлалдыы-биле залга кийирип келген.

Улус депутаттарының Завхан аймак хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутады Шактарийн Агваансодов, МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң секретары Уэдийгин Цэрэндорж баштаан МАР-ның Завхан, Убса-Нур аймактарының делегацияларынга хуралдың киржикчилери изиг байыр чедирген.

«ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» илеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген.

Илдирде СЭКП обкомунуң кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Д-Н. Ч. Ооржак.

— ССРЭ-ниң 60 чыл оюн чүгле бистиң чуртувуста эвес, а харын бүгү делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетени демдеглеп, байырлап турары улуг чоргаарал-дыр — деп, ол демдеглээш, совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Акы-чем программазын боттандырарынга улуун киирер база юбилейге төлептиг ужуражыр дээш чүткүлдүг ажылдап келгениниң түңнелинде мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде, тос айларда күүсеткенин, Оргу-Шөл хойжу бригадазы төрүүр чүс баш хойдан 103 хураганы менди доруктурганын, даалгадан ажыр 2,5 кг дүктү садканын дыңнаткан.

Партия, чазак совет кижиниң эки ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар, аңаа харыы кылдыр улам эки ажылдаарын ол хүлээнген.

— Алдан чылдарның дургузунда бистиң чуртувус көстүп көрбээн орукту эрткен. Республика улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, ооң иштинде улус өөредилгезинге кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни чедип алган — деп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, улус өөредилгезиниң тергиини, Кызылдың № 4 школазының башкызы Л. Г. Петракова чугаазының иштинде айыткан. Амгы үеде республикада 156 школа бар, ында 65 муң өөреникчи хаара туттунган. Башкылар коллективтери төлептиг салгалды кижизидер, өөредир дээш кандыг ажылдарны чорудуп турарын ол чугаалаан.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү совет улус-биле бир дөмей, республиканың башкылары чүүлдүгзүнүп деткип, ленинчи партияның салган сорулгаларын күүседир дээш бүгү билиин үндүрүп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын ол бүзүреткен.

«Тыва кодээ тудуг» трестиниң № 741 мехколонназының ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынга [illegible] ажылды чедиишкиннерлиг ужурашканын ында комплекстиг бригаданың бригадири, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Ш. С. Күжүгет демдеглээн. Байырлал бүдүүзүнде «Барлык» совхозта 400 олуттуг Культура бажыңын ажыглалга киирер, бригада чурттаалга тудуунуң планын ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың үшкү чылының онаалдаларын ажыр боттандырар дээш кызымак ажылдаарын ол хүлээнген.

Завхан аймак хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутады Ш. Агваансодов, МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң секретары У. Цэрэндорж чүве чугаалааш, байырлыг хуралдың киржикчилеринге республиканың бүгү ажылчы чоннарынга ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы-биле холбаштыр акы-дуңманың изиг байырын чедирип, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге улуг-улуг чедиишкиннерни, аас-кежикти, кадыкшылды күзээн. МАР биле Тываның ажылчы чоннарының аразында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда найыралчы харылзаалар улам быжыгып, калбарып турар.

МАР-дан келген аалчылар байырлыг хуралдың президиумунга байыр чедирген адрестерни, тураскаал белектерни тывыскан.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге октябряттар, пионерлер, комсомолчулар, Совет Армияның дайынчылары байыр чедирген.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле диңмиттиг адыш часкап тургаш, хүлээп алган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдың хаглыганын чарлаан соонда, Совет Эвилелиниң Күрүне Гимнизин хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүннүг тура ырлаан.

Хуралдың соонда байырлалдың улуг концерти болган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң амыдыралында алдарлыг болуушкун-биле — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы-биле холбаштыр СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге СЭКП-ниң Тыва область комитединиң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери, бистер, республиканың коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур бис.

ССРЭ-ниң тургустунганы, ооң быжыкканы болгаш хөгжээни СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының шылгараңгай чедиишкиннериниң, бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының акы-дуңма найыралының бүзүреддиг херечизи болуп турар. Совет Эвилели амгы үеде делегейниң бүгү хөгжүлдезинге революсчу-чаартыкчы күчүлүг салдарлыг болуп турар социалистиг улуг күрүне, ниитилел амыдыралының социалистиг эде тургузуушкунунуң сырулгаларын бурун шиитпирлээн болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң программазын чедиишкинниг боттандырып турар күрүне кылдыр бүгү делегейниң мурнунга өндүр-чаагай кылдыр көстүп турар.

Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазы-биле, ооң ленинчи национал политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырганының бистиң чуртувустуң улустарының, бирги ээлчегде улуг орус улустуң чаагай сеткилдиг акы-дуңма дузаламчызының ачызында Тывага Совет эрге-чагырганың чылдарында социал-экономика болгаш культура талазы-биле үндезин чаартылгаларның болдунганын Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бо хүннерде онзалап демдеглеп турар.

Хоомудаңгай кыдыг чер чораан Тыва амгы үениң индустриялыг, хөй адырлыг кодээ ажыл-агыйлыг, бедик деңнелге хөгжээн культуралыг республика кылдыр ам сайзыраан. Республикада улус өөредилгези, кадык камгалалы, чоннуң садыг, коммунал-амыдырал хандырылгазы бүгү тала-биле хөгжээн, чоннуң материалдыг чаагай байдалы чайгылыш чокка бедип турар.

Тыва улус, Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилери социал-политиктиг, экономиктиг болгаш культура амыдыралынга бүгү-ле чедиишкиннерни төрээн Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнезиниң, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувустуң акы-дуңма улустарының ачызында чедип алган.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан ийи орденниг Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын боттандырар дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалында ажылдап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш социалистиг чарышка кирипкишаан, күш-ажылчы коллективтерниң хөй нуруузу, үлетпүрнүң, кодээ ажыл-агыйның, транспорттуң, тудугнуң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының муң-муң ажылдакчылары юбилейлиг чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткеннер. Үлетпүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле он бир айларының планнарын республика чедиишкинниг күүсеткен. Бо адырга 1982 чылдың болгаш беш чылдың баштайгы ийи чылдарының күрүне планнары күүсеттинер.

Кодээ ажыл-ишчилер 1982 чылда агаар-бойдустуң нарын байдалдарында мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткелиниң өзүлдезин хандырар дээш улуг кужениишкинниг ажылдаан. Дүк болгаш чуурга садарының чыл планнарын республика күүседипкен. Эът болгаш сүт садар талазы-биле чыл планнары күүсеттинер. Республиканың тудуг организацияларының, транспорт, садыг, коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш улус ажыл-агыйының база культураның өске-даа адырларының хөй нуруузу планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле Тыва АССР-ни демдеглээн. Чамдык районнар болгаш совхозтар коллективтери СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның, а ол ышкаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Доктаамал сагыш салышкынны болгаш кичээнгейни дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге Тыва АССР-ниң ажылчыннары, кодээ ажыл-ишчилери, улусчу интеллигенциязы болгаш бүгү ажылчы чоннары илереткилевишаан, олар Коммунистиг партияны долгандыр боттарының хуралдажыын улам сырый каттыштырып, моон соңгаар-даа база пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге шынчы чорукту ыдыктыы-биле камгалаарын, совет улустарның акы-дуңма найыралын камгаарын болгаш калбартырын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын боттандырарынга бүгү күжүн болгаш энергиязын бээрин, хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга салышкынын киирерин ленинчи Төп Комитетке болгаш Совет чазакка бүзүреткен турар.

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының каң дег быжыг чаңгыс эви, найыралы болгаш акы-дуңмалышкы чоруу делгерезин!

Коммунизм дээш демиселге совет улустуң дайынчы авангарды болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Кызыл хоорай, 1982 чылдың декабрь 16.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери.

ЧУРУКТА: байырлыг хуралдың президиумунда. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНГА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын байырлаарының бүдүүзүнде СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адынга СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Алтай болгаш Красноярск крайкомнарындан, улус депутаттарының крайлар Советтериниң күүскомнарындан, СЭКП Хакас, Даг-Алтай, Иркутск, Чита обкомнарындан болгаш улус депутаттарының область Советтериниң күүскомнарындан, ССРЭ-ниң КАК-тың кызыл аар шериглериниң Шериг чөвүлелинден болгаш Ком политиктиг эргелелинден, Сибирьның Кызыл туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелинден болгаш политиктиг эргелелинден, Забайкальениң Кызыл туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелинден болгаш политиктиг килдизинден, МАРН-ның Убса-Нур, Завхан, Баян-Ульгий болгаш Кобдо аймак комитеттеринден болгаш улус депутаттарының аймак хуралдарының күүсекчи эргелелдеринден байырлыг телеграммалар келген.

Алдарлыг юбилей — ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга холбаштыр Совет Тываның ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан байыр чедирип, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун, он бирги беш чылдың ийиги чылының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседирин болгаш ооң үшкү чылын бүзүреддиг-биле эгелээрин, быжыг кадыкшылды, хууда улуг аас-кежикти күзээнин ында илередип турар.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ТУРАСКААЛЫНГА

Дүүн республиканың партия, совет органнарының удуртукчулары, кодээ ажыл-агыйның болгаш бүдүрүлгениң мурнакчылары, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң тургузукчузу Владимир Ильич Ленинниң тураскаалының чанынга чечек салырынга киришкеннер.

Делегей пролетарлыгының баштыңчызының ады-биле адаан шөлге Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланып турган. Республиканың партия болгаш совет органнарының удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, Кызыл гарнизонунуң дайынчылары В. И. Ленинниң тураскаалының баарынга кызыл кожаалар-биле хааржылаан гирляндыларны салганнар.

Шаңналы — Кызыл туг

Каа-Хем районнуң ыяш [illegible] ажыл-агыйының коллективи (директору Ю. А. Кривцов) ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан Бүгү-россия социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен, бирги черни [illegible]. РСФСР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң, ында болгаш саазын үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилелдиң Төп комитединиң Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Болгаазынның ыяш ажыл-агыйы аңаа үшкү черни ээлеп, Хүндүлүг дипломну болгаш акша шаңналын чаалап алган.

Т. КИПРИЕВСКАЯ.

Тыва АССР-ниң Мөңгүн-Тайга районунуң «Малчын» совхозунга ССР Эвилелиниң 60 чылы атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылының [illegible]-биле база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери дээш «Малчын» совхозка ССР Эвилелиниң 60 чылы атты тыпсыр болгаш ону моон соңгаар

ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхоз деп адаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1982 чылдың декабрь 14.

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ—УЛУГ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ!

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

БО ХҮННЕРДЕ бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустары бот-тарының улуг байырлалы — Совет Социалистиг Республика-лар Эвилелиниң тургустунганындан бээр алдан чыл ... Коммунистиг партияның, оон ленинчи Төп Комитединиң долгандыр чаңгыс эштиг кылдыр сырый каттыжышкынының байдазында демдеглеп турар деп, илеткелчи демдеглээн.

60 чыл бурунгаар, 1922 чылдың декабрь 30-де, Москвага, бистиң чурттуң улустарының күзел-соруун ёзулаар Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизи ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны ...

...

(Төнчүзү 3-кү арында).

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ—УЛУГ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ!

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

Партияның область организациязы [illegible] тургустунганының [illegible], ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезиниң талазы-биле бодунуң ажылын ол айтышкыннарга дүүштүр тургускан турар деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Ол бөгү ажылдар СЭКП-ниң [illegible] принциптерин, ону боттандырар талазы-биле партияның [illegible] рудунуң калбак пропагандазынга, совет улустарының чаңгыс аай өг-бүлезиниң коммунистиг тургузуушкунга чедиишкиннериниң үлегер-чижээнге моон соңгаар-даа даяныр ужурлуг. Улус массазының интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезин сайзырангайжыдарының херээнге партия, совет болгаш өске-даа күрүне органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, культура албан черлеринең, [illegible], улус өөредилге органнарының, масса-лыг [illegible] [illegible] ажылын улам ынай эки-жидерин эргежок чугула.

Республикада социалистиг демократия улам хаңылап хөгжээн, тыва улустуң национал күрүне тургузуу сайзырангайжып (Тыва автономнуг область 1961 чылда Тыва АССР кылдыр эде тургустунган), амыдыралдың совет хевири идепкейлиг бадыткаттынып турар.

Партияның область организациязы ажыл-агый болгаш культура [illegible] улуг база хөй талалыг сорулгаларын боттандырарынга, массаларның хөй-ниити база күш-ажылчы идепкейин хөгжүдеринге улус депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң, комсомолунуң, улусту контроль органнарының, ажылчы чоннарның өске-даа массалыг организацияларының ролюн доктаамал бедидип турар.

Совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинге бистиң республиканың [illegible] болгаш культура хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Совет Тываның социалистиг [illegible] коммунистиг [illegible] чедиишкиннери Ленин орден-биле болгаш Улустарның Найыралы орден-биле [illegible]. Республиканың ажылчы чоннарының төөгүлүг чаагай алышкыннары Тыва АССР-ниң Конституциязында быжыглаттынган.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бистиң чуртувустуң бүгү улустары дег, социалистиг чарышты улам калбарткаш, бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейин күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар деп, оратор демдеглээн.

Республиканың үлетпүрү бо чылдың он бир айларында продукция бүдүрер болгаш сайгарар, күш-ажылдың бүдүмчүзүн [illegible] талазы-биле планнарын ажыр күүсеткен. Ниитизи-биле бо адырга 1982 чылдың болгаш ол ышкаш он бирги беш чылдың ийи чылдарының күрүне [illegible].

Кодээ ажыл-агыйның ажылчыннары [illegible] таарымча чок байдалдарны [illegible] ажып эртип, мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле юбилейлиг чылдың база беш чылдың баштайгы ийи чылының планнарының күүселдезин хандырып турар.

Капитал тудугга чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Бо чылдың 11 айларында эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, тудугжулар кол фондуларны 6,2 млн. рубльге хөйну ажыглалга кирген, кежээлиг ажылдарның [illegible], чурттаар тудугга болгаш социал-культураның өске-даа объектилеринге акша-хөреңгилерни [illegible] ковудеткен.

Транспорттуң садыгның, коммунал-амыдырал хандырылгазының болгаш өске-даа адырларның коллективтериниң хөй нуруузу бо чылдың он бир айларының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Төрээн чурттуң юбилейин төлептиг уткуурунга белеткенмишаан, үлетпүрнүң, тудугнуң, [illegible] ажыл-агыйның, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш коммунал-амыдырал хандырылгазының 30 ажыг бүдүрүлгелери болгаш организациялары, 140 ажыг цехтер, бригадалар, участоктар, заңчыглар, 4400 ажыг ажыл-ишчилер чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенин дугайын рапорттааннар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка [illegible] Тыва АССР РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчилир Кызыл [illegible]-биле шаңнаткан. Бүгү-эвилел социалистиг чарышка бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Барыын-Хемчик район биле «Мурнакчы» совхозтуң коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер [illegible] ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилир Кызыл туктары-биле шаңнаткан. Моңгүн-Тайга район, Бурен хоорай, «[illegible]», «О. Шыдаа [illegible]» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчилир Кызыл туктары-биле [illegible].

Кызыл хоорайның, Чөөн-Хемчик районнуң, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, «Тыва сентелге тудуу» трестиниң, № 2 АТБ-ниң, Кызылдың ажыл-чем садыгның, амыдырал хандырылгазының Бии-Хем район бүдүрүлге эргелелиниң коллективтериниң, «Малчын», «Дон-Терезин», «[illegible]» совхозтарны ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының [illegible] салдаан. Оларга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилел чөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл туктарын [illegible].

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелдерин барымдаалап 60 кижиниң СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилел чөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктери-биле, 33 кижиниң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан бүдүрүлгениң 21 мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывысканнаан. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилерин — ажылчы чоннарның хөй-хөй коллективтерин, хөй санныг ажылчыннарны болгаш албан хаакчыларны чер-черге партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнары мактап шаңнаан.

Партия обкомунуң бюрозунуң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилел чөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң өмүнээзинден юбилейлиг социалистиг чарыштың тиилекчилеринге чүректиң ханызындан байыр чедирерин, оларга чаагай кадыкшылды, аас-кежиин болгаш бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш күш-ажылчы чаа-чаа [illegible] перлиг болурун күзеп каарын чоннээрең көрүңер деп, илеткелчи чугаалаан.

БАЙЫРЛАЛ бүрүзү, юбилей бүрүзү — түңнелдер [illegible]. Оон-биле кады ол дээрге чаа сорулгаларны тодарадып алырының база үези болгай. [illegible] мурнунга ол сорулгалар партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринде «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынаа комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң [illegible] турар. Бодус байлактарын шиңгээдип ап, тургустунган экономиктиг күчүнү, материал-чиг-эт, сан-хөө болгаш [illegible] чурттуң экономиктиг өске районнарының болгаш хамыктың мурнунда Сибирьниң индустриалдыг күчүзүнге даянып [illegible] бүдүрүкчү күштериниң улам ынаады хөгжүлдезин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседирин хандырар ужурлуг.

Партия [illegible] чаа болган VIII пленуму СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң [illegible] болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ол Пленумга чугаазында салдынган сорулгаларны [illegible].

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр республиканың партия, совет, ажыл-агый органнарының, күш-ажылчы коллективтериниң [illegible] партияның XXVI съездизиниң кодурген эң чугула сорулганы боттандырарынче — ниити бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдирерин болгаш улус ажыл-агыйның ажыктыг бедиилеринче угланган турар ужурлуг.

Экономиканы удуртурунуң бөгү талаларын — эргелеп башкарышкынны, планнаашкынны, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды ол сорулганы боттандырарынга чагыртыры эргежок чугула. Улус ажыл-агыйның бүгү адырларынга, бүдүрүлге бүрүзүнге, организация бүрүзүнге бар бүгү, курлавырларны эң долузу-биле ажыглап, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередип, анаа үнелевилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, продукция бүдүрерин ковудедирин болгаш оон шынарын бедидерин хандырар херек.

Материал-чиг-эт болгаш күш-ажыл курлавырларын кымчааганыг, чеп ажыглаар дээш демиселди күштелдирери негеттинип турар. Бүгү-ле деңнелдерге күрүне, күш-ажыл болгаш күүсекчи сагылга-чурумну [illegible] ажылга организастыг болгаш [illegible] алыр херек.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап [illegible] аъш-чем программазын күүседиринче бирги чергениң кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге берилген акша-хөреңгилерниң [illegible] тангызы-биле хемчеглер комплекизин боттандырып, оларның берилделиг болурун эң дүрген хандырар апаар. Черниң ажыглаарын экижидип, тараа, мал чемнерин бүдүрерин ковудедип, анаа үндезилээш, малдың баш санын, оон продуктулуун болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин улам ынай өстүрерин хандырары эргежок чугула.

Капитал тудугнуң [illegible] үргүлчү кичээнгей салыр чүүл болуп турар. Тудуг [illegible] дүрген хөгжүдериниң, үлетпүр [illegible] кушти [illegible] улус ажыл-агыйның болгаш культураның хөгжүлдезинге берилген капитал салыышкынынарны шиңгээдип алырының аштырыпызынче моон соңгаар-даа оваа [illegible] салаа чогуур.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң [illegible] баазазын быжыглаар, чүък сөөртүлгезинге улус ажыл-агыйының херекселдерин улам долу хандырар дээш [illegible] талазы-биле хемчеглерни боттандырар ужурлуг.

Коммунал-амыдырал болгаш [illegible], улус ажыл-агыйының болгаш культураның [illegible] мурнунда харысаалгалыг улуг сорулгалар туруп турар.

Партияның XXVI съездизиниң [illegible] дүүштүр ажылчы чоннарның, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин, [illegible] болгаш [illegible] культура сорулгаларын [illegible] инициативазын база чогаадыкчы арга-мергежилин улам ынай бедидер талазы-биле бүгү ажылды база улам сайзырангайжыдар апаар бис. Кижилерниң мөзү-шынар кижизидилгезин [illegible] амыдыралдың совет хевиринге чөрүшпес болуушкуннарны бүрүн узуткаарынче моон соңгаар-даа кичээнгей салыры эргежок чугула.

ЮБИЛЕЙЛИГ чыл — бүгү совет кижилерге ышкаш, республиканың ажылчы чоннарынга эрес-шудургу ажылдаарының чылы, коммунистиг тургузуушкунунуң оруунга чаа базым болган чыл болуп турар.

Чыл төнчүзүнге чедир арткан үеде күш-ажылчы коллектив бүрүзү, адыр бүрүзү күрүне планнарын күүседиринге бүгү-ле эргежок чүүлдерни кылыры, ынчангаш Тываның ажылчы чоннарынга юбилей мурнунуң чылы болур 1983 чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүсединге таарымчалыг эки байдалдарны тургузар херек. ССР Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылын 1984 чылда төлептиг уткуур ужурлуг бис. ССРЭ-ниң юбилейинге белеткел үезинде [illegible] түңнеп болгаш капал-биле [illegible] республиканың [illegible] номнназынга болгаш инициативазынга [illegible] та чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглаар херек.

Амгы үеде бистиң эң чугула ажыл-херектеривис — мал [illegible] чедиишкиннерниң эрттиңерин, [illegible] үндезилиннерин тургузары, хөгжүдеп турар бүдүрүлгелерин [illegible] цехтерин, участоктарын, бригадаларын өру көдүрери болгаш ынчаар-биле улус ажыл-агыйының бүгү [illegible] турум эки ажылдаарын хандырары болур.

Бо хүннерде совет [illegible] боттарының улуг байырлалын аажок улуг өрүшкү болгаш сорук кирилиишкин-биле [illegible] деглеп турар. Бүгү чуртта эртип турар юбилейлиг байырлал [illegible] партияның [illegible] чоннуң бузулбас чаңгыс эвилелин, марксизм-ленинизмниң өндүр улуг тугунга оларның [illegible], коммунизмниң [illegible] дээш оларның чайгылыш чок шиитпирлээнин күчүлүг көргүзүг болуп турар.

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары [illegible] национализмниң [illegible] совет улустарының найыралынга болгаш [illegible] бүгү моон соңгаар-даа шынчы болур, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседирин, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга боттарының [illegible] ажыл-иши-биле [illegible] [illegible] херелин оларның мурнундан СЭКП ТК-га Совет чазакка бузурелдиин сонуургап көрүңер деп, Г. Ч. Ширшин илеткелиниң түңнелинде чугаалаан. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели совет улустарының акы-дуңма найыралы. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар-мактың йөрээлдерин салган.

ЧУРУКТА: байырлыг хуралдың залынга. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЭЭШКИННИҢ ШТАВЫ

Эртем-техниктиг депшилгениң дүрген хөгжүлдези улуг ажыл-агыйның [illegible] бедилдеринге экономиканың сайзыралының амгы үе-чадазынга улуг өскерилгелерни болдурган. Бүдүрүлгениң техника-биле чепсегленирин, эртемниң башкарылганы сайзырангайжыдарының, планнаашкынның болгаш экономиктиг шалт бедиринниң талазы-биле бистиң республикада хөй ажылдар кылдынып турар. Экономиканың, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинде база өзек чугула угланыышкыннарын [illegible] техниктиг ниитилелдер (ЭТН) боттандырып турарлар.

Ажылдың ажыктыын бедидер, эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле аштырыгларны «Тыва кобальт» комбинатта ЭТН эге организациязы канчаар шиитпирлеп турары? Оон дуржулгазын мында чугаалаайн.

Ниитилелдиң составында 159 кижи бар. Мында колдуунда-ла цехтерниң, салбырларның тускай эртемниглери, мурнакчы ажылчыннар киржип турарлар. Чөвүлелди комбинаттың кол инженери А. А. Голиков удуртуп турар. Ындыг болганда, кол инженер ЭТН дамчыштыр техниктиг программа бүрүзүн чорудуп, ажылга таарыжыр, чогумчалыг шиитпирин хүлээп алыр, ону сайгарар аргалыг болур.

Комбинатта ЭТН эге организациязының сөөлгү чылдарда чорудуп келген ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны болза, [illegible] ажыктыг бүдүрүлгелерни долузу-биле үндүрүп алыры болгаш бистиң долгандыр турар бойдустуң камгалаары болуп келген. Ол сорулгалар ам комбинатта практика кырында шиитпирлеттинген.

[illegible] техниктиг болгаш чылыг-энергетиктиг курлавырларны кымчап алыр талазы-биле улуг ажылдаар кылып чорттунган. 1979—81 чылдарда 550 тонна аммиак, 1070 тонна магний оксиди, 4000 дөрбелчин метр бельтинг камнааттынган, кобальт бүдүрүп алырынга электри энергиязының [illegible] 1,5 млн. киловатт-шакка вы-[illegible].

Комбинаттың чогаадыкчылары республикада өскү черни ээлеп турарлар. 1979—81 чылдарда оларның чогаадыкчы ажылдарының экономиктиг ажыы 709 муң рубль болган. Ол үениң иштинде 259 кижи 181 чогаадыкчы саналдарны киирген. В. В. Лаврухин, Б. А. Сусленников, В. И. Самойлов болгаш өскелерниң-даа аттары бистиң республикада билдингир апарган.

Комбинаттың инженер-техниктиг ажылчыннары, бүдүрүлгениң чаартыкчылары [illegible] киржип турарлар. Моон-биле ындыг конкурстары [illegible] келген. ЭТН-ниң кежигүннери чиг-эт камналгазының болгаш металл ажыглалының талазы-биле Бүгү-эвилел конкурстарынга киржип келгеннер. Бо чылын эрткен көрүлдеге 70 хире кижи кирипкен. Орта 16 чаартыкчы санал киртен болгаш шиңгээдип алдынган.

Моон мурнунда хууда чогаадыкчы планнарны хүлээп алырын, ону күүседип турарын контрольдап, ону сонуургап турган болза, ам ол ажыл барык соксаан. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы болур-чогуру-биле хөгжүвейн турар. Техниктиг чорудулганы [illegible] [illegible] механикастаар, чаа техниканы шиңгээдип алыр талазы-биле социалистиг чарышта [illegible] пунктулары ЭТН коллективи күүсетпээн.

Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедири дээрге-ле чурттуң экономиказын улам быжыглаары, оон бүдүрүкчү күштерин бүрүн ажыглаары болур. [illegible] бүдүрүлгени эртем-биле холбаар чорук ол сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге [illegible] бээр. Эртем-техниктиг ниитилел организацияларының кол сорулгазы ол. Бүдүрүлгеге олар — чогаадыкчы [illegible] штавы болуп турар.

Г. ТУТЫШИНА.

ЭТН-ниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Бедик дүжүт алдынган

ПРАГА. ЧССР-ниң хмель (ажыткы) ажыл-агыйлары бо чылын бедик дүжүттү өстүрүп алган болгаш күрүнеге хмель [illegible] доозуп каан. Кодээ ажыл-агыйның ол чугула 12,5 муң тонна продуктузу күрүне шыгжамырынга кирген.

Агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турган-даа болза [illegible] ажылчыннары бедик шынарлыг хмельди өстүрүп алган — бүгү дүжүттүң үштүң ийи кезии эңне бедик шынарлыг болган. Ол дээрге — агротехниктиг хуусааларны шыңгыы сагаанының, ажылдарны бүрүн механизастааның [illegible] дир. Хмель дүжүдүн амгы үениң техниказының дузазы-биле ажаап алган. 600 комбайннарны шөлдерге бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаан, автоматтыг шугумнар база ажылдап турган.

Хмель — Чехословакияның даштыкы чурттарга садыглаар барааннарында чугула черни ээлеп турар. Бо чылдың хмель дүжүдүнүң 70 хуузун делегейниң 65 чуртунга садыглаар деп турар.

Чаагай кады ажылдажылга

СОФИЯ. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле 200 эртем-шинчилел айтырыгларын шиитпирлээринге Болгария амгы беш чылда киржир. Электроника, роботтар тудуунуң, энергетиканың, металлургияның комплекстиг механизациязының, автоматизациязының, [illegible] кындаа металлдарны камгалаар талазы-биле хөй айтырыгларны шиитпирлээринге Болгарияның специалистери киржир.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының специалистери-биле Болгария Улус Республиканың специалистериниң кады ажылдажылгазы чаагай түңнелдерни берип турар. Демир кестирер станоктарны бүдүрер талазы-биле Болгарияда специализастаан бүдүрүлгелер бар.

Планнарны хуусаа бетинде күүсеткен

БЕРЛИН. Заальфельде (Гера округ) заводтуң машина [illegible] 1982 чылда ССРЭ-ге чорудуп бээр продукция бүдүрер планнарны хуусаа бетинде күүсеткен. Автомобиль пезектерин бүдүреринге ажыглаар ийи станокторны ол коллектив чоокта чаа бүдүргеш, Совет Эвилелинге чорудуп берген.

Дрезден хоорайда «Микромат» деп бүдүрүлгениң ажылчыннары күш-ажылчы тиилелгени база чедип алган болгаш Совет Эвилелиниң нефть скважиналарын өрүмнээр херекселдерин ССРЭ-ге хуусаа бетинде чорудуп берген.

Бүгү чагыгларны чогуур хуусаазында күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ГДР-ниң ол ийи бүдүрүлгелери эки түңнелдерни чедип алган. Чаа машиналарны чогаадыр, шиңгээдип алыр талазы-биле улуг ажылдарны ол заводтарның коллективтери боттандырган. Чижээ, электроника-биле башкарар системаларлыг чаа станоктарны олар бүдүрүп эгелээн.

Вьетнам тараачыннарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың тараачыннары болгаш специалистери суггарылгага шөлүн калбартыр талазы-биле бо чылын чаа-чаа чедиишкиннерлиг болган. Чуртта суггаттыг тарылга шөлдери 3,9 миллион гектар четкен болгаш эрткен чылдаазындан 30 муң гектарга немей калбартан.

Вьетнамның хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилери ВКП-ның V съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чурттуң янзы-бүрү районнарынга суггарылганың хөй каналдарын, плотиналарын кыска хуусаада туткан.

Республиканың соңгу талазының [illegible] тараачыннар дыка эки ажылдаан. Оон түңнелинде ында гектар саныындан ростин [illegible] бо чылын 32 центнер четкен.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН

ГАВАНА. Кубаның Ольгин можузунда даг байлаан [illegible] комбинаттан дериишкинни чедиишкинниг чорудуп турар. Совет Эвилелиниң техниктиг дуземчели-биле тудуп турар [illegible] бүдүрүлгеге чер ажыглаашкын [illegible] соолунде чыл бүрүде 30 муң тонна никель концентратын бүдүрер.

Пунта-Гордада чаа бүдүрүлге [illegible] Кубаның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] районнарының баазазы турган.

БЕРЛИН. Эльба хемниң эриинде Бойценбургтуң суднолар тудуунуң заводунга «Тергиин эки ажылдың бүдүрүкчүзү» деп хүндүлүг атты тывыскан [illegible] — хемнер чорууру [illegible] Совет Эвилелинге чорудуп берип турар. Мындыг хевирниң 20 суднозун ССРЭ алган. Ол суднолар Волга, Днепр, Амур, Дон болгаш өске-даа хемнерге пассажирлерни аргыштырып турар. Совет Эвилелиниң чагыглары-биле боттары контейнеровозтарны, балык [illegible], [illegible] чорууп мастерскаяларны Бойценбургта база бүдүрүп турар.

ПРАГА. Чехословакияның хөлдеринге болгаш хөөлбектеринге күскү балык тывыжы доозулган. Чурттуң балыкчылары бо күзүн 12 тонна балыкты тудкан. Иштики херекселдеп аңгыда муң тонна балык эъдин даштыкы чурттарга садыглаар деп турар.

БУДАПЕШТ. «Совет Орбананы Ааранаң урай шавар [illegible]» деп делгелге-ярмарка Венгрияның найысылалында ажыттынган. Узбекистанның, Таджикистанның болгаш Кыргыс ССР-ниң [illegible] ажыл-агыйларының бүдүрүкчи [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

(СЭТА).

Италияның үлетпүрлүг Неаполь хоорайының чоогунда Баньоли деп база хоорай бар. Мында металлургия бүдүрүлгезиниң кан эзилдирикчилериниң ажылдаар эрге дээш демиселин «Баньоли дээш тулчуушкун» деп адаан. Заводту хаар болгаш 6 муң ажылчыннарны ажылдан үндүрер дугайында металлургиялыг «Италсидер» компаниязының шиитпири ажылчы чоннарның улуг килеңнээшкинин болдурган.

ЧУРУКТА: Баньолиниң ажылчы чоннар профэвилелдериниң төлээлекчилери баштаан ажылчыннар холдарындан туттунчуп алгаш, Неаполь хоорайның кудумчуларынга, шөлдеринге чыскаалып үнген болгаш бүдүрүлгени хаар дааңныгга удурланыышкынын илергейтээн. Полициялерниң кыжанышкынындан ажылчыннар корттаан.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

МАРН ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАРН ТК келир чылдың февральда МАРН-ның болгаш МАР-ның үндезилекчизи Д. Сухэ-Баторнуң төрүттүнгени хүнүндөн бээр 90 чыл болуру-биле холбаштыр доктаал хүлээп алган.

Д. Сухэ-Батор болза, моол улусту хостаалганы болгаш хамнаарлыга чорукту шалап алырының оруун ажыдып берген. Улуг Октябрьның идеаларын хүлээп алган моол революционерларның мурнакчы төлээлекчизи турганын документиде айыткан.

СУРИНАМДАН МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. СЭТА. Суринамдан сөөлгү медээлерни өзугаар алырга, контрреволюстуг эргилдениң оралдажыышкынын чепсектиг күштер чоокта чаа баскан болгаш чуртта байдал чоорту эки-жип турар. Школалар болгаш өске-даа өөредилге черлери, банкылар, магазиннер ажылдап эгелээн. Комендант шагы ам-даа хевээр, найысылалдың делегей аэропорту хаалчак хевээр.

Күрүне эргилдезинге оралдажыышкынның истелгезин үргүлчүлеп турарын шериг эрге-чагыргаларының төлээлекчилери дыңнаткан. Контрреволюстуг күштер АКШ-тың болгаш Нидерландының Суринамда элчин черлери-биле сырый харылзаалыг турганы илерээн. Олар даштыкыдан дузаламчыны ап турган. Х. Арронуң байлаан өзү-чурумун депшилгелиг үзелдиг шериг кижилери 1980 чылдың февральда дүжүрген сөөлүнде барыын үзелдиг эргилдениң оралдажыышкыны алды удаа болган. Чаа эрге-чагыргалар улус массаларның эрге-ажыынга дүүштүр демократтыг чааартылгаларны боттандырып турар.

Чепсектиг күштерниң болгаш подполковник Д. Боутерсе баштаан национал шериг чөвүлелиниң шиитпирлиг хемчеглериниң түңнелинде реакцияның сүлчээзин сойгалап илереткен чорук Вашингтонга болгаш Гаагага шыдыгышкынны болдурган.

НАЙЫЗЫ-БУРУ МЕДЭЭЛЕР

ОРУС ЛИТЕРАТУРА ДУЗАЛААН

«Ном болгаш ССРЭ-ниң улустарының найыралы» деп темалыг Кызыл хоорайның номга хандыкшылдыглар ниитилелиниң хуралы болуп эрткен. Аңаа ооң даргазы М. А. Халахаиэ илеткелди кылган.

Улуг Октябрьның тиилелгезиниң соонда бистиң чуртувуска 57 аңгы-аңгы нацияның улустарының бижик чогааттынган болгаш литературазы тургустунган. Оларның чогаалдарында бо хүннерге чедир боттарының чаңчылдарын болгаш амыдыралын көргүзүп турарлар. Маңаа орус литература онзагай черни ээлеп, белорус, грузин, казах, эстон, кыргыс болгаш өске-даа чогаалдарның үндезинлээринге улуг идигни берген.

Расул Гамзатовтуң, Юстинас Марцинкявичюстуң шүлүглелдери, А. Емельяновтуң, С. Козлованың очулгалары орус дылда үнгүлээн. Ол ышкаш Моңгуш Кенин-Лопсанның очулдурганы Байронуң чогаалдары кол черни ээлээн.

Хуралга шүлүкчү С. Козлова база чүве чугаалаан. Ол орус дылче алды, тыва дылче бир шүлүк чыындыларын очулдурган. Авторнуң чогааткаы «Даш чонукчузу», «Кызыл оруктар», «Ажылгырлар» дээш оон-даа өске шүлүктерни хуралдың киржикчилери сонуургап дыңнааннар.

М. ЯКУШЕВА.

СОЛУН УЖУРАЖЫЛГА

Кур-Чер ортумак школазынга Шамбалыг школазының хостуг хүреш талазы-биле командазы аалдап чораан. Бо кожа турар ийи суурларның бичии мөгелериниң бо маргылдаазының дугайын баш удур чарлаан. Ынчангаш школаның спорт залын көрүкчүлер долган.

Хүрежир хевистиң ийи талазында 26 кг-дан 65 кг-га чедир деңзилиг мөгелер боттарының онааларынга уткуштур турупканнар. Маңаа ийи школаның командалар аайы-биле корүл-дезин кылып чоруткан. Шамбалыгның бичии мөгелерин белеткеп, баштап келген тренери Вадим Моргуй-оол Кур-Чер ортумак школазының доозукчузу. Ооң өөреткен оолдары багай эвес хүрежип, 11:12 санга хүрешкеннер.

Кур-Чер школазының 9-ку классчылары Артем Моңгуш 52 кг, Шолбан Сазыглар 65 кг деңзилерге чараш хүрежип, көрүкчүлерниң сонуургалын чедип алганнар. Ужуражылгының түңнелинде командалар хүндүлел бижиктер-биле шаңнатканнар.

Э. ТЕЖИТ.
«Тиилелге» совхоз.

НАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫТКАН

Кызылда № 7 ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг школазының 3—5 класстарының өөреникчилериниң Узбек, Кыргыс, Туркмен, Таджик ССР-лерге тураскааткан фестиваль кежээзи дыка солун эрткен. Ук республикаларның экономика база культура хөгжүлдезиниң дугайында уруглар сонуургаан.

Республикаларның чонунуң национал идик-хевин уруглар кедип алгылааны онзагай көрүштүг, чараш. Тускай өрээлде аңгы-аңгы национал чемнерни аъш-чемнин кылып белеткээш, делгеп салган. Ук аъш-чемни канчаар белеткээрин база айтып каан.

Кежээниң эң-не солун кезээ концерт болган. Акы-дугма республикаларның ыр, танцы уран чүүлүн уруглар күүсеткен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Юбилейге уткуштур

АЯЛГАЛАР КУТТУЛУП ТУРДА

№ 6 КМК-зының ажылчын коллективи хармылаар кылдыр хуваашканнар.

Культура бажыңынга кирип келген кижиниң кичээңгейин ында фонениң ханаларында [illegible]-биле парлап бижээн [illegible] найырал дугайында үлегер домактар, тылгарангай кижилерниң мерген сөстери сеткилдерни хаара тудуп, түс черниң чурумалдарынга найырал тема-деп алырынче угланганы — кежээниң база бир онзагай талазы ында. Ооң чажыды чүдел дизе, хамык ужур белеткелде, баш удур планнап алганында деп демдеглээри чугула.

Ында чурттап турар орус Леонид Бубенцов, белорус Виктор Сорока, мордва Пётр Еашнев, татар Рифкат Запиров, марий Сергей Коновалов болгаш удмурт Василий Сыхире омакшылдыг, оңза кылдыр көстүр болган.

Солун программалыг, ёзулуг көрүлде-концерт деп санап болур көргүзүгнүң сөөлүнде, кежээниң организакчылары № 6 КМК-ның коллективин аалчылары тыва оюннарны сонуургап көргүзүп чалааннар. Олар оюннарны чүгле сонуургап көрген эвес, харын ойнаарынга безин киржип турганнар.

Бистиң бо турасхаалдыг хүннеривисте амыдырал дугайында болуушкун концерттерниң репертуарларынга, эртирилип турар [illegible] программаларынга, ажыл чорудулгазының янзы-бүрү планнарынга [illegible] турар ындыг культура албан черлери — клубтар, библиотекалар, кызыл-булуңнар чок деп дидими-биле сөглеп болур бис. Хандагайты суурда районнуң Культура бажыңы база ындыг. Совет улустуң интернационалчы акы-дугма найыралынга тураскааткан көрүлделерни, концерттерни, кежээлерни аңаа эрттирип келген.

Ооң чанында чоокта чаа болуп эрткен «Найыралдыг чаңгыс өг-бүледе» деп темалыг кежээниң дугайында чугаалап болур. Бо [illegible] онзагай талазы чүде болганын дээрге [illegible] албаны эрттирип турар янзы-бүрү национальдыгларны чалап [illegible] киириштиргени, программаны келген аалчылар эң идепкейлиг киржип болур кылдыр тургусканы болур. Ол ёзугаар кежээниң организастыг кезээн культура ажылдакчылары, концерттиг [illegible] Хандагайты школазының коллективи, а ниити көрүм-чугааны [illegible] организастаарын түс черниң аялгаларының [illegible] чуруктары сонуургадып келир. Радиолага салып турар пластинкалардан янзы-бүрү национальдарның чогаалдары, [illegible] ырларының аялгалары тааланчыг куттулуп турар. [illegible] биле дыштанып, ойнап-хөглеп [illegible] оларның өске-[illegible] черлериниң дугайында ырлап, шүлүктээннер.

Шынап-ла янзы-бүрү национальдарның [illegible] четкен оолдар, кыстар сценага үнүп кээрге, зал иштинге [illegible] чайгаар [illegible] каш, ол хире көрүштүг, ол

Ооң-биле кады кежээниң программазының база бир кезээ болур ыры, шүлүк, танцылар конкурузунга [illegible] аалчыларга кежээниң тускай шаңналдарын база тывыскан.

Ынчангаш Хандагайтының Культура бажыңынга болуп эрткен интернационалчы найыралга тураскааткан бо кежээ чонга солун болгаш кижизидикчи утка-шынары-биле онзагай болган. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл соонга тураскааткан көрүлделер, концерттер болгаш өске-даа ажыл хемчеглериниң үезинде чыгдынган үнелиг материалдар Культура бажыңының фондузунда хөй. Ол-ла [illegible] Культура бажыңының ажылдакчыларының чугула сорулгазы.

Чүлдүм ЧАП.

Уран чүүл делегейинде

ШҮЛҮКЧҮ БОЛГАШ ЧУРУКЧУ

Армян шүлүкчү Аревшат Авакянны Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Тбилисиниң чурукчулары эки билир. Армян чурукчу Аревшат Авакянга Закавказьениң, Прибалтиканың болгаш Россияның шүлүкчүлери эргим. Шүлүкчү Арсений Тарковский мынча деп чугаалап турар: «Аревшат бодунуң поэзиязында уран чурукчу, а уран чуруулгазында шүлүкчү».

Литераторларның А. А. Фадеев аттыг Төп бажыңынга бодунуң автор кежээзинге эштери — шүлүкчүлерниң болгаш чурукчуларның чылыг сөстерин ол хөйнү дыңнаан. Ынчан аңаа ооң чуруктарының делгелгези ажыттынган. Уран чурукчунуң ындыг делгелгелери чаңгыс удаа эвес болуп турган. Ооң чуруктары Ереванда аңгыда, ол Москвага, Киевке база делгелгелерин эрттирген.

Ол көрүкчүлерге 300 хире ажылдарын бараалгаткан. Оларның аразында «Ынаштарның найыралы», «Дагларның найыралы», «Шүлүкчүнүң амыдыралының ижы» дээш өске-даа [illegible] бойдус чурумалдары ында бар турар.

Маштар болгаш бажыңнар, дагларр болгаш хемнер, хүн болгаш сылдыстар — шак бо бүгүнү ол өңнеп таарыштырып, чуруп үндүрүп турар. Ак-көк, ногаан, сарыг, кызыл, кара, хүрең өңнер ооң бойдус чурумалынга [illegible]. Ооң [illegible] черинде дагларның, маштарның аян-шинчизи ышкаш Аревшаттың шүлүктери бир янзы онзагай.

Аревшат Арменияның Аштарак деп хоорайынга [illegible] төрүттүнген. Ооң соонда Ереван университединге өөренип турган чылдары, баштайгы парлаткан шүлүктери, шүлүкчүнүң мергежилиниң бедиир-ге чедир берге чылдары, баштайгы номнар. Ол ам сураглыг шүлүкчү болу берген, номчукчуларның хүлээп көрүүшкүнүн чаалап алган. Армян дылга чеди номну, орус дылга бир чыындыны, польша, англи, чех, француз, румын, испан, ол ышкаш бистиң чуртувустуң хөй-хөй улустарының дылдарынга очулгаларын парлаткан. Бөгүнгү армян поэзия дугайын чугаалап тура, Аревшаттың чогаадылгазының дугайын оюп эртип болбас. Ол ооң кескү кезин апарган.

— Бодумнуң төрээн черимнин демир-үжүк болгаш бийир-биле чуруп көргүзүп турар мен, оларның чогум кайызы кол, кайызы немелде дээрзин чугаалаарынга бергедээр мен.

Шүлүкчү-даа, чурукчу-даа болуп тура, Аревшат бо бүгүнү бодунуң сеткил-чүрээнге эң-не чоок кылдыр хүлээп ап турар. Уран чүүлдүң ийи янзы жанрынга ажылдап тура, ол кезээде ол-ла хевээр артып турар. Ону кандыг-бир шүлүкчү азы чурукчу-биле будаары берге.

...Хүнге ооң хамаарылгазы онзагай. Хүн бүгү-ле чаагай, чырык чүүлдерниң илерелин болбушаан, ооң чогаадылгазында — уран чурулгада-даа, шүлүкчүнүң овур-хевиринде-даа чугула рольду ойнап турар.

Лев МАНАЕВ.
(ПМА).

«ССРЭ—ТӨРЭЭН ЧУРТУМ»

Улуг чуртувустуң алдан чыл болур юбилейи чоокшулаан. Аңаа белеткел кайда-даа хайныккан. Уруглар библиотекалары бо ажылга база идепкейлиг киржип турар. Амыдыралдың совет хевири, ССРЭ-ниң тургустунганының төөгүзү, төрээн чериниң дугайы библиотекаларның ажылының кол угланыышкыны апарган.

Библиотекалар социализмниң чаалап алыышкыннары, совет кижилерниң күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында беседаларны, мыткыр номчулгаларны, утренниктерни, кежээлерни чорудуп турар. «ССРЭ—Төрээн чуртум», «Ленинчи чагыглар [illegible] чоруп ор бис», «Бүгү нацияларның уруглары найыралдажып турарлар» деп темаларга беседалар бо-ла эртер.

Балгазынның уруглар библиотеказы (эргелекчизи О. А. Филкова) «Найыралдың ээлчеглери» деп неделяны организастаан. Ону школа-биле кады эрттирген. Библиотека ажылдакчылары класс шактарын, шүгүм чыскаалдарын эрттирерингe идепкейлиг киржип турар.

Викториналар, утренниктер, конкурстарны база организастап турар. «Төрээн чериниң дугайында кым хөйнү номчаан болдур, ол хөйнү билир» деп литературлуг викторинаны Хову-Аксының уруглар библиотеказы (библиотекарьлар Н. О. Шемир-оол, Т. Х. Оюн) эрттирген. Аңаа чедиги классчылар Тываның дугайында хөй-ле чүүлдерни чугаалап турганнар. «Даштыкыда сээң чажыдың» деп утренникти Бай-Хаактың төп библиотеказы (библиотекарьлар Л. В. Коновалова, О. А. Тимофеева) организастаан. Даштыкыда бичии уругларның амыдыралы-биле таныштырган. Делегейниң уругларының аразында найыралының дугайында база чугаалап турган.

«Алдарлыг болгаш күчүлүг эвилеливис», «Советтер чурту — бистиң оранывыс», «Төрээн чурт чүден эгелээрил?» деп чараштыр кылган номнар делгелгелери база бар. «ССРЭ-ниң 60 чылы», «Төөгүнүң базымнары», «Бистиң суурувус ол бирги беш чылда» деп альбомнар, картотекалар база белеткеттинген. «ССРЭ — Төрээн чуртум» деп пионерже маршрут ёзугаар литература пропагандазы уруглар библиотекаларында уламчылап турар.

В. ОЩЕПКОВА,
Таңдының төп библиотека четкизиниң директорунуң уруглар-биле ажыл талазы-биле оралакчызы.

БАШКЫЛАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИ

Сесерлиг сес чыл школазының башкылары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур улуг байырлалынга уткуштур чүгле боттарының школазының өөредилге-кижизидилге, хөй-нитти ажылын экижидип турар эвес, ол ышкаш чурттакчы чон ортузунга масса-политиктиг ажылга идепкейлиг киржип турарлар.

Ында ийи каът чаа школаны ажыглалга киирген бээр чаа-ла бир чыл чедип чоруур. Амгы үеде ында дээди болгаш ортумак эртемниг 17 аныяк башкы ажылдап турар. Школаның директору В. Т. Ондар башкыларның найыралдыг коллективин тургузуп, өөредилге-кижизидилге ажылын экижидип шыдаан. Ол дугайын аңаа чоокта чаа чоруткан республиканың Чырыдылга министерствозунуң комиссиязының хыналдазының түңнели база бадыткаан. Школаның өөредилге кабинеттерин дериг-херекселдер-биле чедимчелиг дерээн, кескү агитация херекселдерин шевергин, көрүштүг кылган. ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге уткуштур 15 эвилелдешкен республика дугайында онзагай чуруттарлыг, хөй янзы солун материалдарлыг стендилерни, альбомнарны кылган. Өөредилге кабинеттериниң ниити үргүлчү арыг-силиг, чырык, чылыг.

Өөредилге эргелекчизи, школага орус дыл болгаш литература башкызы Н. А. Исаева национал школага орус дыл болгаш литература башкыларының дениелин бедидер дээш хөй чүүлдерни кылып, башкыларны [illegible] биле ажылга [illegible] [illegible] турар.

Школаның башкылары болгаш өөреникчилери «Саян» совхозтуң хөй ажылдыг улуг салбырының малчыннарынга 12 тонна сигенни кезип белеткеп берген. Амгы үеде башкылар болгаш үстүкү класстарының өөреникчилери малчыннарның кышка белеткенинге дузалажыр шефтерни улаа-дараа организастап турар. Оларр чоокта чаа малчыннар Доммаа Демир-оол, Иоңчат Каадыр-оол, Шойлаа Маадың, Дендип Чап оларның коданнарынга шефтеп чеде бергеш, малчыннарның чурттаар бажыңнарын чугайлап, [illegible] чылыгладып берген.

Агитатор башкылар Татьяна Биче-оол, Зоя Моңге, Зоя Салчак оларның шефтеп турар агитквартиралары суурда эң ажылдыг. Түс-түс агитквартиралар аразынга чараш-кы башкы Т. Биче-оолдуң агитквартиразы тиилекчи болгаш, ооң бөлүк чурттакчылары бо чайын Шушенскоеже экскурсиялап чораан келген.

Амгы үеде юбилейге уткуштур түс-түс агитквартиралар аразында культурлуг арыг-силиг чуртталга, бүдүрүлгеге болгаш хөй-нитти ажылынга идепкейлиг киржилге дээш чарыш калбарган. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, чыраан, чазаан, дээрээн, аргаан чүүлдер, янзы-бүрү аъш-чем делгелгелери, спортчу маргылдаалар эрттирери эки чаңчыл апарган. Агитквартираларның спортчу командаларының аразынга шилчиир кубогту доктаатканы.

Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң ажыл, амыдыралының дугайында темалыг кежээлерни, лекция, беседаларны илап ёзугаар организастап келген. Агитквартира хураалдарын квартал санында эрттирип турар. Парлалга чагыдыгазынга өрге бүрүзү идепкейлиг киришкен. «Воспитание в школе» деп журналды, төп солуннарны, өске-даа журналдарны барык өг-бүле бүрүзү чагыдып алган.

Ол бүгү масса-политиктиг ажылдың түңнелинде суурнуң нитти культуразы бедээн, кудумчулар арыг-силиг, чаагай-жыттынган, чурттакчыларның бажыңнарын агартып чугайлаан. Суурнуң корум-чуруму экижээн. Бүдүрүлгеде ажылга мурнакчы, хөй-нитти ажылынга идепкейлиг өг-бүлелерниң саны көвүдээн. Чижээ, хөй уруглардыг не З. С. Чооду нун үш уруу школада эки өөренип турар. Зоя Смирнова — № 3 агитквартираның даргазы, бүдүрүлгеде боду эки ажылдап, эш-өөрүн бүдүрүлге болгаш хөй-нитти ажылынче эки хаара тудуп келген. Ооң даргалаан агитквартиразы суурда эки ажылдыг.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: Сесерлиг школазының башкылары.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

СПОРТ

БАЯН-КОЛЧУЛАР ТИИЛЭЭН

Чоокта чаа Кызыл районнуң Шамбалыг ортумак школазының спорт залынга ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан районнуң бирги чер дээш волейбол маргылдаазы эр улустуң аразынга болуп эрткен. Аңаа сес команда кирипшкен.

Спортчу демиселдиң түңнелинде баян-колчулар бирги, ийигизин Кур-Чер суурнуң командазы, үшкүзүн — шамбалыгжылар ээлээннер.

Маргылдааның түңнелинде районнуң спорт чөвүлелиниң даргазы Г. Кыргыс тиилекчилерге шаңналдарны тывыскаш, спортчуларга моон-даа соңгаар чедиишкиннерни күзээн.

С. МОНГУШ.
Шамбалыг суур.

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Кызыл районнуң шыдыраага бирги чер дээш маргылдаа Каа-Хем суурга болуп эрткен. Эр улустан 11 шыдыраачылар ойнаан. Бирги черни Б. А. Самдан (районнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы), ийиги черни Эрес-оол Ооржак (партия райкомунуң инструктору), үшкү черни Даңзан Доржу (райкүүскомнуң секретары) ээлээннер.

Маргылдааны районнуң шыдыраа федерациязы (даргазы С. Даңдар) организастап эрттирген. Херээжен улустан 7 кижи киржир турган. Маңаа чүгле Каа-Хем суур-биле Кур-Чер суурларының толээлери киришкен. Кур-Чер суурдан 10-ку классчы Ирина [illegible] тиилекчи болган.

Команда аайы-биле бирги черни Каа-Хем суурнуң, ийиги черни Кур-Чер, үшкүзүн Сукпак суурнуң шыдыраачылары түс-түзүнде үлешкеннер.

Тиилекчилерге хүндүлел бижиктерни болгаш өртектиг белектерни тывыскан.

Э. ТЕЖИТ.

Гафур ГУЛЯМ.

БАЙЫРЛАЛ ЧАГААЗЫ

Өндүр улуг сурагжаан өй,
Өндүр улуг дошкууравн даң!
Ол чыл меңээ уттундурбас,
Он дөрт харлыг турдум, оолдар.

Тамы ышкаш, караңгы дүн
Дагын кеступ келгилээр-дир.
А сургуул?.. Хувурызын!
Аштаңгы, сеөк берге өй-дүр,
Чанагаш дег самдарак мен...
Салым-чолум түрүүл чорду.
Бот-даа канчаар! Шак ол чылын
Бо-ла чонум тоду ындыг.
Дайын турду. Хүн-не санай
Даржын-човаг, хөөзурал.
Бүдүн шериг ашка сөкчүп,
Бүдүн суурлар аштан өлдээн.
Үрелиишкин, өрттер долган...
Үр боол келир иргиве аар?!
Таварлашкан салымывыс,
Дарлатган хөй кижилер дээш.
Өндүр Ленин эрестери
Өлүм утпуй тулчуп үнген.
Тараачыннар, ажылчыннар
Талалашкаш, тура халаан.
Кызыл тукту көдүргеннер.
Октябрьның оттуг хүнү
Кырывыска хөстелганың
Оңмас, ыдык даңын берген.
Харын-на ол даңның өрту
Хааннарны чидир чипкен.
Аайын артаан хааны дужуг
Алагадаан Октябрь ол...
Хувискаалдың чаңнызы оон-на
Кудум-чурээн тудуп алган.
Оон бээр-ле катап-катап
Ону алгап чоруурум ол.
Партиявыс мени чедип,
Баштап чоруур ээдим чүве.
Хамык-ла чут сөөмда калган.
Кайгап хамнас чолдуг-дур мен.
Алган чүүлүм төдүзү дээш.
Аңаа мактал, дээди йөрээл!
Таныыр силер мени, оолдар.
Талаңар мен, иреңер мен.
Чолдуг чырык, кежик шаңнаан
Совет черниң төлү-дүр мен.
Делгем чуртум хамаатызы.
Детиникчи мен, шүлүкчү мен.
Оожургал чок улуг-чолум
Оргу-дески база турбаан.
Школага өөренмээн мен.
Ыытныр коңга дыңнаваан мен.
Берзениппаш, туүйбу-биле
Бедик тудуун кылбышкан мен.
Өскелерге кожалашкаш,
Өргүп туткан белээм ол-дур.
Шаптараалдыг чашпы шаам дег,
Чаагай шаңнал меңээ турбаан.
Амыдырал, ажыл-ижии
Аазап тур мен, өңнүктериии.
Ынчангаштың силерден мен
Ыравааан мен, билдингир мен.
Ава-чурт ам силеримге
Амыраштың таалазын дээш,
Эки херек бүдүрерде,
Эки ырлар бижип чор мен.
Ынчангаштың үүлеңер мээ
Ындынап кээр чечектер ден
Ынчангаштың кежиктиг мен,
Ыржы болган детиникчи мен.
Делгемнер ам силеримге
Десии ажын, эргимнерим.
Байырлалда өөрүшкүңер
Байырлаарым ужуру ол.
Салым-чолдар аңгы-даа бол,
Чаңгыс улуг чыскаалдыг бис.
Силер-биле кады чорааш,
Силиг, шымыран ырлаар дээн мен.
Сырын, өткүт үннүглерим —
Чыскаалдың эң бажынга бааа.
Ырларыңар, уругларым,
Ыраан дээрже ужукпай аан.
Күзелдерге сылдыс эртир
Күштүг, чоргаар бедий берзин.
Изиг, улуг үүлевистиң
Чүңү ышнаш тудуш чоруур.
Чүрээвисте дириг хевээр
Ленинге дээди йөрээл.
Өргүн чонун амыратпан —
Өлбес, вектор өттүр чурттаар.
Октябрьның чалакчызы —
Партиявыс делгерезин!
Оңма, чайна, улам хып-ла,
Магаданчыг мөңге хала!

Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ өрүзүндан очулдурган.

ХОККЕЙ

— Швеция-биле ССРЭ-ниң, Финляндия-биле ЧССР-ниң шилиндек командаларының аразынга чоокта чаа болгулаан маргылдааларының үезинде шыңгыы демиселди алыр чүве болза «Известия» солунунуң шаңналы дээш декабрь он алдыда Лужникиде Спорт ордузунда эгелээн маргылдаага бо чылын мурнунда чылдарда ышкаш дөрт эвес, а беш команда, тодаргайлаарга, ССРЭ-ниң, Чехословакияның, Швецияның, Финляндияның болгаш ГФР-ниң командалары ойнаар болгаш ССРЭ биле Канаданың хоочун хоккейжилериниң ийи ужуражыышкыны болур деп чүве билдингир-дир — деп, ССРЭ-ниң Спорткомитединиң хоккей эргелелиниң начальниги спорттуң алдарлыг мастери Б. Майоров совет болгаш даштыкы журналистерге (400 хире кижи ында чедип келген) парлалга конференциязынга чугаалаан.

Моон соңгаар болур ужуражыышкыннарның расписаниези мындыг: декабрь 17-де — Швеция — ГФР, ССРЭ — Финляндия, 18-те — Финляндия — ЧССР, 19-та — ЧССР —ГФР, Швеция —ССРЭ, 20-де — Финляндия — Швеция, 21-де — ГФР — Финляндия, 22-де — ССРЭ — ЧССР. Декабрь 18-те болгаш 20-де ССРЭ-ниң болгаш Канаданың хоочун-хоккейжилериниң ужуражыышкыннары болур. Маргылдааларны 12 арбитр-судьялар эрттирер, ооң иштинде алды кол — Ю. Карандин (Новосибирск), А. Федотов (Горький), У. Линдгрен (Швеция), К. Г. Кайсла (Финляндия), М. Ирка (ЧССР), П. Компала (ГФР) судья бар. Бистиң командавыс мындыг составтыг ойнаар: вратарьлар — Третьяк биле Мышкин; камгалакчылар — Первухин, Билялетдинов, Фетисов, Касатонов, Бабинов, С. Гимаев, Мартынов болгаш Зубков; халдакчылар — Крутов, Ларионов, Макаров, Шалимов, Шепелев, Капустин, Герасимов, Быков, Васильев, Светлов, Жлуктов, Кожевников.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35— Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Якуб акый». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 9.35 — «Бодунуң чери». Уран-чечен телефильм. 11.05 — А. Скрябин. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.35—Медээлер. 11.40—17.00 — Чапсар. 17.00—Медээлер. 17.15— «Тоол заадан келди». «[illegible]». Уран-чечен телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Арктика оруу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко даамчылыышкын киржир. 19.45 — «Арфа чаңгыланын тур». Фильм-концерт. 19.55 — «Белдир черге демисел». Уран-чечен телефильм 2-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35—Орус музей. XIX чүс чылдың чуруглуг уран чүүлү. 22.05 — «Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы». Швецияның шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 22.45—01.00— Хоккей маргылдаазының уламчызы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35— Музыка. Н. А. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзы. 13.05 — География. ССРЭ-ниң далайлары. 13.35 — Тургузуушкун үезиниң уран чүүлү. Катап тургузуушкун. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинoэпопея. 12-ги фильм. «[illegible]». 15.30 — Медээлер. 15.40 —18.15— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Зум-зум». 18.30— Телемедээлер. 18.45 — «Чеязээ». Дамчыдылга. 19.15 — «Алтай суйбелек». Документалдыг фильм. 19.25 — «Аяң товуу». Информация-публицистиктиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «[illegible] чаштар!». «Илбилиг карандаш».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикада шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын [illegible] хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 33—38 градус соок, хүндүс 22—27 градус, чамдык черлерде 17—20 градус соок.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 33—35 градус, хүндүс 22—24 градус соок.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «...Шүүтү ваны турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руслан биле Людмила» 9.30, «Печерин» 12.00, «Аржыкпылдың бөгүнү тын» 15.00, «Хол майгынчыгажы-биле шанчышкан» 17.15, 19.05, 20.55 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дээрбечи-казактар» 15.00, «Ырлаар ритимнери» 17.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1875

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектерин талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (12079) | 1982 чылдың декабрь 18, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Ядролуг чепсегленишкинниң Европага кызыгаарлаар талазы-биле совет-америк чугаалажылгаларның чоруп турарының дугайында, а оң ышкаш стратегтиг чепсегленишкинниң кызыгаарлаар болгаш эвээжедир талазы-биле совет-америк чугаалажылгалар дугайында информацияны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга дыңнаан.

Финляндияже албаның ажы-чоруун кылып чорааның түңнелдериниң дугайында болгаш Финляндия Республиказының Президентизи М. Койвисто, өске-даа фин удуртукчулар-биле ужуражылгаларының дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов хуралга дыңнадыг кылган. Чугаалажылгаларның түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көрген болгаш чугаалажылгалар ССРЭ-ниң база Финляндияның аразында харылзааларга дүүштүр найыралдың болгаш бот-боттарын билчириниң байдалынга эртпен дээрзин сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Улус ажыл-агыйның айтырыглары-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу хамаатыларның чиик автомобильдериниң техниктиг хандырылгазын чорудар бүдүрүлгелериниң четкизин улам ыңай хөгжүдер болгаш оларның артык незектерин бүдүрер күчүлерин улгаттырар талазы-биле хемчеглер дугайында саналдарны чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Автомобиль үлетпүр министерствозунга, өске-даа чамдык министерстволарга айыттынган сорулгаларны шиитпирээринче угаапкан тодаргай хемчеглерин 1983—1987 чылдарда боттандырар талазы-биле чогуур даалгаларны берген.

КЕЖЭЭКИ ШКОЛА

Аныликтарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырарынга кежээки школаның ролю хамык улуг. Ол дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин болгаш кижизидилгезин, оларны күш-ажылга белеткээрин улам ыңай сайзырадыр дугайында» доктаалында тода айыткан.

Партия, совет органнарның удуртулгазы-биле районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус өөредилгезиниң килдистери кежээки школаларның өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынче, өөредилге-кижизидилгелиг ажылды улам сайзырадырынче, ортумак эртем чок аныликтарны өөредилгеже хаара тударынче профэвилел болгаш комсомол организациялары-биле кады улуг кичээнгейни салып турар.

Амгы үеде бистиң республикавыста 16 кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школа бар, чер-черде оларның 93 өөредилге-консультация пунктузу тургустунган. Ында 1296 ажылчын аныликтар хаара туттунган, азы аңаа өөреникчилер хүлээп алырының планы 104,2 хуу күүсеттинген. Ылаңгыя бо ажылды Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Кызыл хоорайның школаларында организастыг чоруткан. 1981—1982 өөредилге чылының түңнели-биле алырга, кежээки школаның 11-ги клазын 1660 кижи доозар планныг турган болза, ол 1679 кылдыр ажыр күүсеттинген, өөреникчилериниң өөредилге чылының дургузунда школадан үнер чоруу кызырылганы болгаш өөредилгезиниң деңнели бедээни эки.

Ортумак эртем чедип албаан аныликтарның сан-даңзызын тургузуп, оларны өөредилгеже хаара тударының чаңгыс аай планнаашкынын тургускан. Ол планнаашкын ёзугаар районнарның, Кызыл хоорайның күүсенчи комитеттери бүдүрүлге, албан организация черлеринде болгаш совхозтарга аныликтарны өөредириниң чогуур планын доктаадып берип турар.

«Анылиг ажылчын бүрүзүнге — ортумак эртем» деп Бүгү-эвилелдиң нарулдезинге киржилге Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда элээн экижээн. Каа-Хемниң Сарыг-Септе бот-өөредилгениң хевири база бар кежээки школазы профэвилел, комсомол организациялары болгаш бүдүрүлге, ажыл-агый, албан организацияларның удуртукчулары-биле сырый холбаалыг ажылдап турар. Өөренип турар аныликтарга таарымчалыг байдалды тургусканындан оларның өөредилгезин ара каар чоруу барык чок болган. Районнуң ажыл-агыйларында аныликтарның кежээки школа дамчыштыр билиин бедидериниң айтырыглары социалистиг чарыштың негелделеринде кирип турар болгаш оң түңнелдерин үндүрүп тура, ону барымдаалап турары эки.

Кызылдың столоваялары, рестораннар трезиниң, «Шенпээр», «Большевик», «Коммунизмниң хереели», «Кызыл тараачын» совхозтарның профэвилел болгаш комсомол комитеттери аныликтарны өөредиринге таарымчалыг байдалды тургузарынга чогуур хемчегни ап келген.

Республиканың кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларында ажылчын аныликтарны өөредиринге бүгү күжүн болгаш билиин берип, ак сеткилдиг ажылдап турар башкылар хөй. Республиканың кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школазының төөгү башкызы Вера Михайловна Угрюмова, Кок-Тейде өөредилге-консультация пунктузунуң эргелекчизи Лидия Федоровна Красавцева, Ак-Довурактың № 1 ажылчын аныликтарның кежээки школазының математика башкызы Лидия Александровна Ровных, Кызылдың № 2 кежээки школазының директору Надежда Оюновна Донгак болгаш өскелерни-даа маңаа адап болур.

Кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның өөредилге-материалдыг баазазы быжыгып орар. 16 школаның ону боттары тускай өөредир черлиг. Школаларның ажылдаар чуруму экижип орар. Кичээлдиң чаңчыккан хевиринден аңгыда, сессия аргазын көрдүнген чиигелде ёзугаар неделяда бир катап хүндүс кичээлдээри дээш база өске-даа хемчеглер ажылды өөредилге-биле чергелештирериңге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Ажылчын аныликтарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырып турарында четпестер база бар. Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ортумак эртем чедип албаан 14 муң ажыг аныликтар ажылдап турар. Оларның он муң ажыг хирези — кодээ ажыл-агыйда. Ылаңгыя мал ажылында аныликтарның өөредилгеже хаара туттунганы Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Эрзин районнарда кудуу деңнелде. Хөй школаларда өөреникчилерниң өөредилгезин ара каар чоруу эвээжевейн турар. 1981—1982 өөредилге чылында Бай-Тайганың Тээли кежээки школазындан, Тес-Хемниң Самагалдай школазындан өөреникчилерниң 30—32 хуузу өөредилгезин ара каган. Өвүрнүң Солчурда болгаш Торгалыгда, Эрзинниң Бай-Дагда болгаш Булуң-Бажында, Тес-Хемниң Чыргаланды болгаш Кызыл-Чыраада, Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнде болгаш өске-даа өөредилге-консультация пунктуларынга өөреникчилерниң билии кошкак болуп келген. Ооң чылдагааны партия, совет, улус өөредилге, комсомол органнары кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның ажылынче чогуур кичээнгейни салбайн турарында.

Четпестерни чайладыр дээш хөй-ниити-биле кады бир демниг ажылдаары кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның коллективтеринден, улус өөредилгезиниң килдистеринден, чер-черде комсомол комитеттеринден негеттинип турар.

Юбилейге тураскаатткан коммунистиг субботникке идепкейлиг киржиили.

КАМНАП АЛГАН МАТЕРИАЛДАР-БИЛЕ

Алдарлыг улуг юбилей — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботник бөгүн бүгү чуртта чоруп турар. Юбилейге уткуштур социалистиг чарышка СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун алган найысылал Кызылдың ажылчы чону коммунистиг субботникче бөгүн бедик көдүрлүүшкүнүг үнер. Коммунистиг субботниктиң хоорай штавының начальниги, партия Кызыл хоорkomунуң ийиги секретары А. И. Григорьев-биле бистиң корреспондентивис Н. Ооржак ужуражып, найысылалда субботник канчаар эртип турарын, чеже, кандыг ажылдар кылдынарын база чүгүла кандыг объектилерге чоп ажылдаарын чугаалап бээрин диләэн.

— СЭКП Төп Комитединиң май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызылчылар ССРЭ-ниң 60 чыл оюн улуг күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүг уткуп турар. Бөгүн кызылчылар коммунистиг субботникче организастыг-биле үнер, олар бөгүн бүдүрүкчүлүг ажылдаарын болгаш эки шынарлыг продукцияны бүдүрерин шиитпирлээннер. Кызыл хоорай ниитизи-биле коммунистиг субботникке эки белеткенген, каяа, чеже хемчээлдиг ажылдарны кылырын баш бурунгаар тодараткан.

Улуг юбилейге тураскааткан бо субботник онзагай эртер. Ажылчыннар, тудугжулар боттарының чогаадыкчы ажыл-херээн ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаадып турар. Камнап алганы чиг-эт, тудуг материалдары, кывар-чаар чүүлдери, электри болгаш чылыг энергиязы-биле субботник хүнүнде ажылдаарын дыка хөй ажылчыннар, тудугжулар, чолаачылар шиитпирлээннер. Камнап алганы чиг-эт болгаш материалдар курлавырлары-биле күш-ажылчы 30 коллектив база 23 цех, бригада, ээлчег азы шупту 1077 кижи субботник хүнүнде ажылдаар. Кызылдың электри станциязының коллективи камнап алган одаар чүүл болгаш электри энергиязы-биле ажылдап хүнзээр. Ол ышкаш Кызылдың сайгарылга баазазының, пиво заводунуң, «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективтери камнап алганы электри энергиязы-биле ажылдаар. Мурнакчы бригадирлер Н. Воронин, Ч. Донгактың тудугжу бригадалары камнап алганы туйбу-биле ол хүн ажылдаарлар.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң тудугжуларының тудуп турары хлеб заводунуң тудуунга күрбанкының, Кадык камгалал министерствозунуң уруглар эмнелгезиниң коллективтери барып дузалажыр.

№ 1 профтехучилищениң общежитиезиниң тудуунга профтехучилищелерниң суртуулдары, электри станциязының № 11 котёлунга, төпчүткен чылыдылга шугумунга профэвилелдиң, геология министерствозунуң экспедициязының коллективтери ажылдаар. Ол ышкаш «Турист» гостиницага профэвилелдерниң, 80 квартиралыг № 7 чуртталга бажыңының тудуунга Чырыдылганың министерствозунуң шефчилери ажылдап хүнзээр.

Оон аңгыда садыг организацияларының баазаларынга, хоорайның коммунал ажыл-агый системаларынга эвээш эвес ажылды кылып бүдүрер. Партия обкомундан, республиканың Министрлер Чөвүлелинден, партияның хоорай комитединден, Кызылдың педагогика институдундан шупту 300 хире кижи Сайгарылга баазазының картошка саңгарың, ажылдаар. Хоорайның септелге тудуг участогунуң капитал септелге чорудуп турары 24 квартиралыг бажыңның септелгезинге «Тыва тудуг» трестиниң албан-хаакчылары, Кызыл хоорай Совединиң, Кызылда дээди өөредилге черлериниң студентилери дузалажыр. Чуртталга бажыңнарының трезиниң чамдык объектилеринде септелге, арыглап аштаар ажылдарга шупту 120 ажыг кижи киржир.

Дыка хөй бүдүрүлгелер коммунистиг субботникке киириштир хуусаа бетинде ажылдап каапканнар. Оларга «Тудуг конструкциялары» комбинаты, Улуг-Хемниң үлетпүр ыяш ажыл-агыйы болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелер хамаарышкыр.

«Каа-Хем» разрезинден, мурнакчы экскаватор машинистери 25 кижи база хуусаа бетинде-ле субботниктиң ажылдап каапкан. АТБ-лерден дыка хөй мурнакчы чолаачылар кызыл шугумнуг орук бижиин алгаш, хөй-хөй тонна чугула чүъктерни Саян артындан болгаш республика иштинге сөөртүп, коммунистиг субботникке киириштир рейстерни шаңда-ла кылганнар.

Кызылдың ажычы чону, бүгү совет кижилер-биле бир демей, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын демдеглевишаан, баш бурунгаар санаттынганын ёзугаар чамдык түңнелдерин көргүзерге чындыг. Ниитизи-биле коммунистиг субботникке 35289 кижи киржир, оон иштинден 11468 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринге 3018 кижи ажылдааш, 186,4 муң рубльдиң бараалныг продукциязын бүдүрер. Тудуг объектилеринге 2008 кижи ажылдаар болгаш 83,4 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. Автотранспорт бүдүрүлгелеринден шупту 2854 кижи субботникке киржип, улус ажыл-агыйынга чугула 16330 тонна чүъкту сөөртүр. 825000 тонна-километрни ажылдап кылыр.

Ынчангаш кызылчылар хөй хемчээлдиг ажыктыг ажылдарны кылып, ол хүн ажылдаан акшазындан 56769 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бистиң республикавыстың найысылалы Кызылдың ажычы чону СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планның онаалдаларын күүседири дээш күжениишкининиң, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, СЭКП Төп Комитединиң доогандыр улам сырый каттышканын база катап бадыткап турар.

Бүлчүң Куңгаа Чоодуевич эртен эрте кодан иштин аштап, аар-саар ажылдарын дооскаш, хоюн кадарып чорупкан. Ол хүннүң-не ындыг. Ынчалзажок хойжу бөгүн кажангызындан-даа кызымак ажылдаар. Чүге дээрге, — Бүгү-эвилелдиң субботник хүнү.

Бүлчүң Куңгаа — Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң хоочун хойжузу. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи. Ол ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга тураскааткан Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен, бо чылын чүс хойга ооңаштыр хураган алырының-даа, хойдан дүк кыргырының-даа талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Бо хүннерде кыштаглаашкынны база организастыг эрттирип, хураган ажлап алырынга кыпаңчылыг белеткенген.

Чурукта: К. БҮЛЧҮҢ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Тываның автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелеринде ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыш юбилей чоокшулаан тудум улам калбарган. Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң үлегери-биле АТБ-лерниң дыка хөй чолаачылар болгаш септекчилер бригадалары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган болгаш оларны амгы үеде чедир база ажыр күүседип турар.

Кызылдың № 1 АТБ-зинде Валерий Улановтуң чолаачылар бригадазы бо чылга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен болгаш келир чылдың марттың үлүүнде ажылдап турар. Ол ышкаш № 3 АТБ-ниң чолаачылары Василий Тюренев болгаш Алексей Жданов олар база чылдың хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, келир чылдың үлүүнде рейстерле чорупт турар. Ындыг чижектерни амгаа уламчылап болур.

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан бөгүн болур коммунистиг субботникке киириштир дыка хөй чолаачылар мурнунда-ла ажылдап каапкан. Транспортчулардан беш чыл фондузунга рейстерни бир-ле дугаарында № 1 АТБ-ниң чолаачылары Виктор Баев, Юрий Шиколов, № 2 АТБ-ниң чолаачылары Юрий Губарев, Виктор Холоша, Сергей Захаренко олар эгелээн. Хөй-хөй чолаачылар субботникке киириштир рейстерни камнап алган кывар-чаар материалдары-биле эртип турар.

Субботник хүнүнде автотранспорт эргелелиниң коллективтери ниитизи-биле 14500 рубльдиң ажылдарын кылыр.

В. ПАЛАМАРЧУК.

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш Бии-Хемде «Халың» совхозтуң хойжуларының аразында калбарган. Ол эки түңнелдерни чедип алырынга дузалаан. Курунеге 35 тонна дүк садар планын беш чүс килограммга ажыр күүсеткен. Бир хойдан 3100 грамм дүктү кыргып алыр турагаш, 270 грамм ковудеткен.

Төрүүр чүс баш хойдан-на 122 хураганны мензи доруктурган Бай-Кара Демир-оолович Ойба чарышка бирги черни алгаш, ээр, чүгениг аът-биле шаңнаткан. Ийиги черни чүстен-не 102 хураганны алган К. К. Дамчай эелээн.

Совхозтуң малчыннары хойну, оон чаш төлүн кыштаглар, мензи ажылдары-биле сайзыраңгай болгаш демниг ажылдап эгелээн.

«Халың»-ның ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынче тураскааткан коммунистиг субботникке чаңгыс кижи дег киржирлер.

Н. МААДЫР-ООЛ.

БӨГҮН БАЗА УЛАМЧЫЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда келир чылдың дүжүдүнге үрезин арыглаашкынын организастыг чоруп, совхозтуң төп шаңында тараа арыглаар агрегаттар соксаал чок ажылдап турар. Ол совхоз келир чылдың дүжүдүнге 880 тонна тараа культураларын арыглааш, савалаар планныг.

Бо хүннерге чедир оон 550 тоннаазы арыглаттынган. Тараа культураларының үрезин арыглаашкынын уламчылап турар. Үрезин арыглаашкынында оператор Тойбу-оол Куулар удурткан 6 кижи составтыг звенода тараа арыглаар «СМ-4» деп ийи машинаны быжыглаан. Ол машиналар хүнде-ле 6 тонна чедир үрезинни арыглап турар.

20 чыл чедир ажылдап турар дуржулгалыг ажылчыннар мында хөй. Оларның иштинден кодэ Совет депутаты Валентина Донгак, Эренмаа Кужугет, Калдар Монгуш олар хүн нормазын доктаамал 110—120 хуу күүседип турарлар.

Шаңда ишчилер ол ажылын бөгүн, коммунистиг субботник хүнүнде, хөй дакпыр күженишкин-биле уламчылаар.

А. МОНГУШ.

ЗВЕНОНУҢ ҮЛҮҮ

«Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары хой оолдаашкынынга кыпаңчылыг белеткенип эгелээн. Шивиг будуун хураганнарга чемге ажыглаары-биле мында белеткеп турар. Ол ажылга ыяш ажыл-агый салбырының ажылчыннары боттут дузаны чедирип келген. Дагбажык Сандан удурткан звено 50 тонна шивиг будуу белеткээр хүлээлгени алгаш, Оорут деп черге ажылдап эгелээн. Звено ол хүлээлгезин бүрүн күүседир дээш эки ажылдап турар.

Ооң кежигүннери ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке бөгүн база идепкейлиг киржирлер.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

МАЛ АЖЫЛЫ— ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Чувашияның Чебоксары районунуң малчыннарының мал чемин белеткеп кылыр цехтериниң ажылын экижиткениниң оларның хожудаашкынындан уштунган, республикада калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче кирер аргазын берген.

Мал чемнерин баш удур болбаазырадып кылыры, оларны янзы-бүрү амдаммыг чүүлдер-биле холуп турган белеткээри — ол автономнуг областың мал фермаларында амгы кыштаглаашкынның онзагай чүүлдериниң бирээзи боор турар.

Чижээ, «Коммунизм дээш» колхозтуң мал чемнериниң цехинде холумактыг мал чемнерин белеткээриниң механизастаттынган шугумун эртип тургускан. Мал чемнерин депрессия-биле болбаазырадып кылып турарындан оларның шынарының экижээни болгаш чидириглиг шуут чок апарганын демдеглээр чугула. Ооң кожазында фермаларда холумак мал чемнерин белеткээриниң улуг ажык-дузалыг шак-ла ындыг херекселдерин база ажыглап турар. Ол бүгүден дедир эгилзелгениң улгадканы тодаргай: районнуң малчыннары эртенгин чылдыы-биле деңнээрге, инек санындан-на 15 килограмм сүттү хөйнү саап турар апарганнар.

В. ИВАНОВ, СЭТА-ның корр.

ЭРТЕМ-ТЕОРЕТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Дүүн Политтиктиг чырыдылганың бажыңынга ССРЭ-ниң 60 чылынга, өөреникчи аныликтарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезинге тураскааткан эртем-теоретиктиг конференция болуп эртген. Аңаа аныликтарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезиниң дугайында илеткелди Кызылдың педагогика институдунуң педагогика болгаш психология кафедразының эргелекчизи, педагогика эртемнериниң кандидаты К. Б. Салчак кылган. «Марксизм-ленинизм... интернационалчы болгаш патриотчу дугайында» деп илеткелди төөгү эртемнериниң кандидаты В. Л. Биче-оол кылган.

Конференцияга интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилге талазы-биле дуржулга солчулгазы база болган. Эртем-теоретиктиг конференцияны Чырыдылганың министерствозу, республиканың педагогика институду, Кызылдың педагогика институду организастап эрттирген.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Найысылалдың Кочетов кудумчузунда Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин чаа бажыңының делгелгелер залында чурукчуларның болгаш даш чонукчуларының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан делгелгези ажыттынган.

Ук делгелгени Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар ажыткан. Ооң ажыдылгазынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

Мында хоочун болгаш анык чурукчуларның 100 ажыг ажылдарында күш-ажылдың кижизин, Тыва черниң каас чараш бойдузун болгаш ында ажылдараады коргускен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчулары Т. Е. Левертовскаяның, И. Ч. Салчактың, Тываның комсомол шаңналының лауреаттары С. Ш. Сааяның, В. Ховалыгның, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу, РСФСР-ниң Куруненин Репин аттыг шаңналының лауреады Р. А. Аракчааның болгаш оон-даа өскелерниң ажылдары делгелгеде хүндүт черни ээлээн.

Бистиң корр.

Дүүн Кызылга

ЧОЛААЧЫЛАРГА— ПОЛИКЛИНИКА

Республика найысылалында чаа автовокзалды октябрь төнчүзүнде ажыглалга киирген. Мөчагеге Кызылдың чурттакчыларын бедик культурлуг ажыглаар ирги автовокзалды чүү кылыр ажыглаар ирги деп айтырыг сонуургалдыг келген. Харыызынга бир ол септелгеге турган.

Чаартынган ирги автовокзалдың эжиктерин дүүн ажыттынган. Мында аа Тываның автотранспорт эргелелиниң чолаачыларынга тускай поликлиника ажыттынган.

Аңаа аарыг кижилерни көрүп болгаш эмнээр элээн хөй кабинеттер турар.

Чаа ажыттынган поликлиника декабрь 20-ден эгелеп ажылдап эгелээр. Ооң ачызында Тываның транспортчуларының кадыы экижиир, ол чорук пассажирлерни ой-шаанда аргыштырарынга улуг ажыктыг болур.

(Бистиң корр.).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙГЕ ДААНГАШ

Кызылга профэвлчевүлелдиң IV пленумунга СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың профэвилел организацияларының сорулгаларының болгаш 1983 чылда экономиктиг база социал хөгжүлдениң Күрүне планын чедиишкиннииг күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди профэвлчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар кылган.

СЭКП-ның XXVI съездизиниң болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың бүдүрүлге болгаш организацияларынга экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге коллективтиг кежээлериниң ролюн бедидер дугайында айтырыгны пленумга база чугаалашкан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары А. П. Ванжа киржиш, чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң, анаа СЭКП ТК-ның Чиигиме секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын республиканың [illegible] бүрүн долу чүүлдүгзүнүп, дайынчы программа кылдыр [illegible]

140 бригадалар, участоктар, цехтер, фермалар, 4400 ажылчыннар 1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелериң дүүсаа бетинде күүсеткен.

Эртем-техниктиг делгеметиниң дүргеделдери. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери. [illegible]

[illegible]

— Бистиң районда 11 СБФ дериниң 7-ле, 25 хойжу бригадазының 11-и чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен. [illegible]

[illegible] тонна тараазы 1000 тонна чыгаазы садар. [illegible] ужурунда, ол улут, харысалгалыг сорулгаларны боттандырарының магадылалын бо хүннерден-не тургузар, [illegible]

[illegible] коллективтиг кежээлериниң ужур-дузазын [illegible] айыткан докладты пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

ХОЙЖУНУҢ ДҮВҮРЕЛИ, ООҢ БОДАЛЫ

[illegible]

[illegible] ажыл-херекчи тура-соруун көзүрер. Эткииир херек.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: хойжу Н. Д. Дарган-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

«Шынга» харылар

БЮРОГА ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың октябрь 27-де «Шынга» үнген «Чарыштың дээштиниң бедидер» деп мурнуку чүүлге 1982 чылдың тос айларында күрүнеге эът садарының планын күүсетпээн районнарның бирээзинге Тожу районну айыткан. Ам районда байдал кандыгыл? Бо айтырыгга харыны СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгуш редакцияга берген.

Ук материалда көргеш шүгүмчүлел бадыткаттынган дээрзин ол бижээн. Район тос айларда күрүнеге 250 тонна эът садар планныг турган. 231 тоннаны саткан. Бо талазы-биле айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көрген.

Район 1982 чылда күрүнеге 330 тонна эът садар планныг. Бо хүннерде 283 тонна эътти саткан. Арткан 47 тоннаны декабрьга чедир дужаар. [illegible]

ХЕМЧЕГ АЛДЫНАР

1982 чылдың ноябрь 6-да үнген № 257 «Шынга» бижикчи Т. Кунганың «Демниг болза...» деп эге-биле парлаттынган чагаазынга харыны улус депутаттарының Самагалдай кодээ Совединиң күүском даргазы Т. В. Ооржак редакцияже чоруткан.

Советтиң девискээринге эрге-чурум камгалаар херекке ында турругустунган эш хуу сулунуң, дузалал пунктуунуң ажылының кошкаанга, ажыл-чорудулгазын негеэдеге [illegible] тиңген чүүлдерниң шын болганы ында айыттынган. Солунга парлаттынган материалды, хыналданың түңнелин күүском хуралынга чугаалап-

кан болгаш корум-чурум камгалаар бот башкарылгалыг хой-ниите ол организацияларның ажыл-чорудулгазын экижидип, але тургузар хемчеглер [illegible]

дакчылары практиктиг дуза чедирип, семинарны эрттерген. Суурда эки тура улусчу дружиналарның аразында күрүлдээни 1982 чылдың ноябрь 10-дан 1983 чылдың ноябрь 10-га чедир чарлаан. [illegible] дипломнарны, акша шаңна [illegible]

ХУУСААДАН ЭРТЕ

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизиң аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге 4500 центнер сүт дужаар планныг. Бо хүннерге чедир 4347 центнер сүт саттынган, азы чыл планының барык 97 хуузу күүсеттинген. Анаа Дөргүн сүт-бараан фермазының ишчилериниң үлүү база бар. Коллективтиң саанчылары юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин эки көргүзүглерлиг боттандырып турар. Чинжи, Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи А. С.-Б. Монгуш юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш ам 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

К. МААДЫ.

Москваның эң-не хайымныг кудумчуларының бирээзи — Рязань проспектизинде чаа азыглыг оруктап шимчээшкинни планнаашындан ийи ай бурунгаар эгелээн. Ону ажыглалдага киирген транспорт шимчээшкининиң бир берге айтырыын шиитпирлээр арганы берип турар. Ол автомагистральдың шимчээшкинин чиигээн. Оон ужур-дузазы улуг боор турар: ук районда дыка хөй бүдүрүлгелер болгаш эртем албан черлери бар, чурттаглга бажыңнары база хөй. Амгы үеде пассажирлерниң болгаш чүъктериниң-даа чедирериниң мурнуукузундан дыка эвээш үе негеттинер.

Ол азыглыг орук-биле машиналарны чергелештир чоруп шыдаар шыдыр туттунган.

ЧУРУКТА: Рязань проспектизинде чаа эстакада.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң тооругуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн тоолеттиг уткуур дээш Эрзиниң чурттаглга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары, бүгү совет улус-биле бир демей, боттарының мурнунда улуг сорулгаларны салып алган күженишкинниг ажылдап турарлар.

1982 чылдың эрткен он бир айларында чурттаглга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары чонга ачы-дузаа чедирериниң планын чедиишкинниг күүсеткеннер. [illegible]

1227 рубльдиң арыг орулгазын алган. Бо чедиишкиннерге ында ажылдап турар мурнакчыларның үлүг-хуузу улуг. Оларга аалчылар бажыңының дежурныйы З. Н. Ламажап, [illegible]

чүгле аштап арыглаашкын ажыглалдага киирген. Ам ону солуур келир чылда планнаттынган. Чунар бажыңының шалазын солуп, хеп уштур черге чаа кабиналарны салган болгаш четчир саныг таалтар-биле хандыртынган. Оон санитарлыг байдалы эрткен [illegible] келген кижилерни квас, саван, чоттунар аржыыл-биле [illegible] турар.

Кышка удур 110 тонна хө[illegible]

[illegible] лар бажыңынга садып, өрээлдерге [illegible] перге эвиг шайны, электро[illegible] турар. Анаа одаары-биле 70 [illegible]

1982 чылдың чайынында Эрзин хемниң оң талазында чаа дыштаныышка парыгыв [illegible] лейбол, баскетбол, хүреш шөлдериң, садыг павильоннарыя [illegible]

[illegible]

Э. СОЯН.

Редакцияга чагаа

ЧҮГЛЕ БАРААНЫ ЧААГАЙ

[illegible] гараж ол. [illegible] аккумулятор, батарея [illegible]

[illegible] гараж ажыглалдага киирбижке ат болган.

О. ДАЛБЫП.

Өвүр район.

„НАЙЫРАЛДЫҢ“ ТЕМАЗЫ ДЕЛГЕМ

[illegible]

ХОЖУДААННАР ТУРБАЗЫН ДЭЭШ

(Кызыл хоорай Совединиң III сессиязындан)

Чыл доостурунуң кырында келген. Бо чылын кандыг түле-херектер кылдынганыл, чүү чедир кылдынмааныл, а келир чылын кандыг-кандыг чаа сорулгалар туруп турарыл? Маңаа хамаарышкан айтырыгларны Кызыл хоорай Совединиң III сессиязынга чугаалашкан.

1983 чылда Кызыл хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда план күүселдезиниң чорул турарының дугайында, 1983 чылда Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерни хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы, план комиссиязының даргазы депутат С. Н. САПОВА, сан-хөө киржилгениң эргелекчизи депутат В. И. БАРАБАНОВ олар кылган. Илеткелдер талазы-биле саналдар тодаргай болгаш делгерени болган.

Келир чылдың чаа сорулгаларын тодарадырда, [illegible]

[illegible]

Бо чылдың он бир айларында пландан ажыр 1522 муң рубльдиң продукциязы бүдүрүлген, ону 2311 муң рубльге [illegible] бүдүрүкчүлүң бедидериниң планы күүсеттинген. [illegible]

Тудуг организацияларында эрткен чылга деңнээрге капиталдыг салыышкыннарын 2,3 күү көвүдеткен. [illegible]

[illegible]

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг болгаш амыдырал хандырылгазы организацияларының [illegible] четпестер бар. Ол ээрге, [illegible]

[illegible]

Ниитизи-биле чугаалаарга, бо чылдың он бир айларында продукцияны бүдүрер база сайгарар талазы-биле планын 4 бүдүрүлге күүсетпээн. [illegible] 6 бүдүрүлге дыка кудулаткан. [illegible] Хоорайның тургузуглары ге алды заводу, «Тыва сүт тудуг» трестиниң демир-бетон кылыглар заводу, Үстүү-Енисейниң балык заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер хамаарлыг. [illegible]

[illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-ның кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

КОММУНИСТЕРНИ ХОРУГДААН

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Солуннарның дыңнадып турарыбиле алырга, Сан-Паулу хоорайның полициязы Бразилияның Коммунистиг партиязының бир чүс хире кежигүннерин, оларның иштинде БКП ТК-ның Чиңгине секретары Жиокондо Диасты болгаш БКП ТК-ның элээн каш кежигүннерин тудуп хоругдаан бооп турар. Оларны Бразилияның Коммунистиг партиязының VII съездизи болур ужурлуг турганы БКП-ның төп органы «Воз да унидади» солуннуң редакциязындан тудуп алгаш, барган.

МАДРИД. (СЭТА). ЭФЭ агентилелдиң корреспондентизиниң Сан-Паулудан дыңнатканы-биле алырга, Бразилияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Жиокондо Диас дыка аарып турар. Диасты эмнеп турар эмчизиниң чугаазы-биле алырга, БКП ТК-ның 69 харлыг Чиңгине секретары глаукома болгаш диабет аарыглардан аарып турар болгаш бир эвес медицина хандырылгазы кылбас болза, карак көрбестей берип болурун ол айыткан.

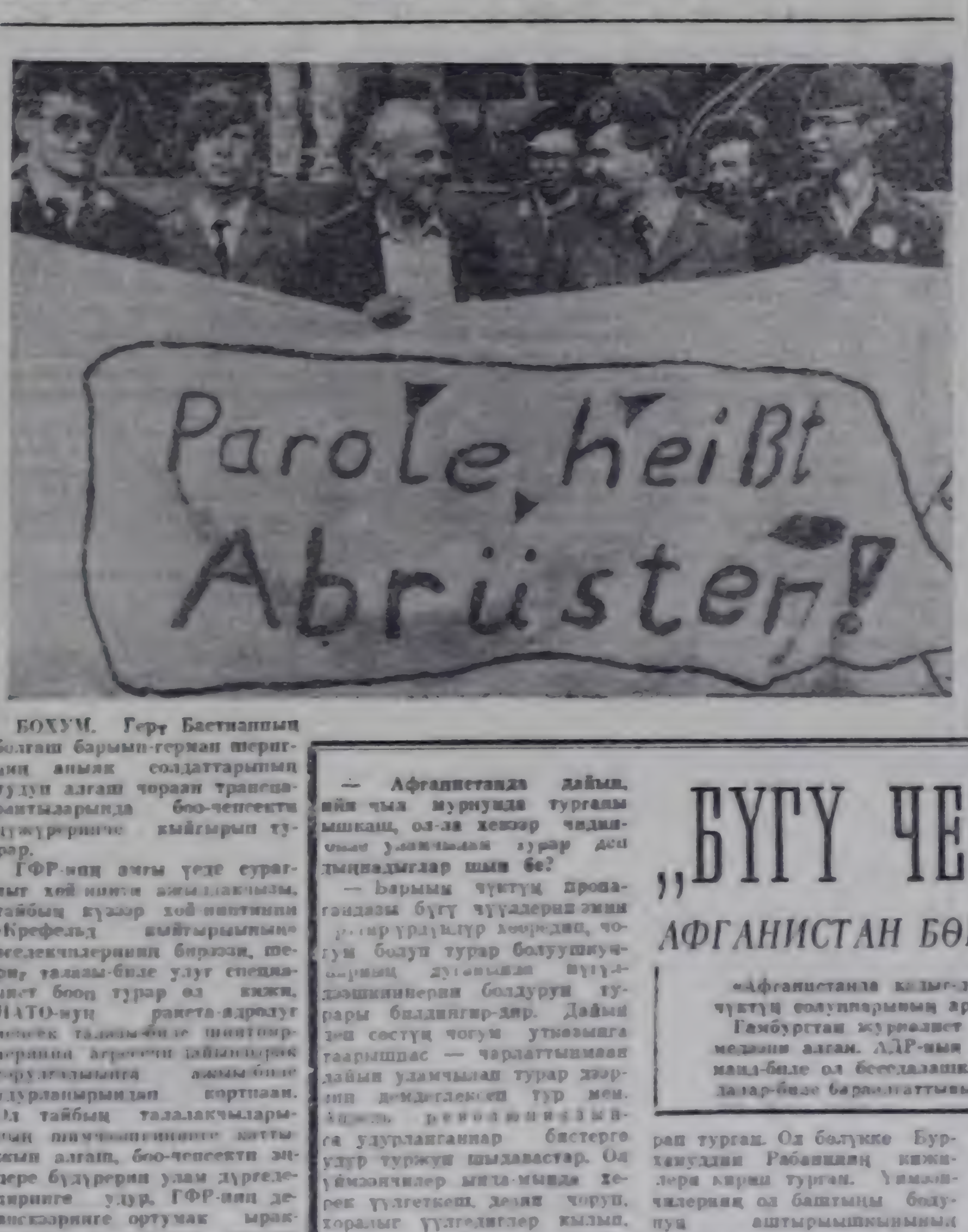

БОХУМ. Герт Бастианның болгаш барыын-герман шериглерниң [illegible] солдаттарының [illegible] туруп турар [illegible] чөпшээрешпес [illegible]. ГФР-ның [illegible] Ол тайбың талалакчыларының [illegible] кыттыжып алгаш, бөө-чепсекти эңдере бүдүрерин улам дүргедедиринге удур, ГФР-ниң девискээринге ортумак ырак-шылдың чаа америк ядролуг ракеталарын тургузарынга удур эрес-дидими-биле демисежип турар.

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

КЫЙГЫРЫГ ҮНДҮРГЕН

МАНАГУА. (СЭТА). Сандинисту революцияны буурадырынче угланган кем-буруулуг планны боттандырып турар Каттышкан Штаттарның чазаа Никарагуаның Күрүне [illegible] бүгү делегейниң парламентарийлери, демократтыг [illegible] лерниң террорун соксадырынче кыйгырган.

Никарагуа улуска чарлаттынмаан дайынны чорудуп турар контрреволюстуг бөлүктерни акша-биле хандырып, чепсеглеп болгаш өөредип турар Рейганның администрациязының бистер база [illegible] чен, ол документиде онзалап [illegible]

[illegible]

•••

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төп Америка талазы-биле Рейганның администрациязының [illegible] Штаттарның чүүдүп турары тодаргай-да билдингир-дир деп, ол чугаалаан. [illegible] Никарагуага удур [illegible] Рейганның администрациязының [illegible] кампаниязы база ла [illegible]

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

КАБУЛ. (СЭТА). [illegible]

[illegible]

„БҮГҮ ЧЕР УЛУСТУУ БОЛУР“

АФГАНИСТАН БӨГҮН

«Афганистанда кадыг-кыжыкун турбуушкуннар» дугайында дыңнадыглар барыын чүктүң солуннарының арыннарындан дүшпейн турар.

Гамбургтан журналист Гаральд Майнинг чуртта байдалдың дугайында шугут чаа медээни алган. АДР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Султан Али Кештманд-биле ол беседалашкан. Ол беседаны номчукчуларга ПМА чамдык кызырылгалар-биле бараалгаттывыс.

[illegible]

— Афганистанда дайын, [illegible]

[illegible]

— Дорт-биле чугаалаарга, Кабулдан 80 км чедер Панджшер [illegible]

[illegible]

рап турган. Ол бөлүкке Бурханудин Рабанниң кижилери кирип турган. Үймээнчилерниң ол баштыңы болуп ааштырыышкынының ажыын ажып ыглаардан өске чүнү-даа чедип албаан.

Информацияның чамдык [illegible] ажыглааш, тавартышкан ашпырыышкынның ол колдуунда-ла тиилелге кылдыр көргүзерин оралдажып турар. «Афган болгаш совет шериглерниң улуг когаралга таваржыканының болгаш дээрбечилерниң «шыңгыы удурланыышкынының» дугайында мегелерни ол тарадып, азаа дыңнап турар.

— Пакистанның девискээринден удуртуп турары Рабанниң кижилериниң дугайын чугааладыңар. Ынчалза-даа Афганистан биле Пакистанның арызында кызыгаар чок дээн чүве билдингир бол-

[illegible] кылыышкын улам күштелип турар. Амдызында оларның талазында туржуп турар [illegible] радып, сагыш-сеткилинге таарымча чок пети арттырып турар. Апрель революциязының баазазы быжыглаттынган тудум-на, контрреволюсчуларның биске удур халдаашкын кылыр аргазы улам эвээжээр. Империалистер боттарының туружтарындан ынаар дүрген чайлап бербес дээрзи биске билдингир. Афганистанга бистиң амыдыралывыска [illegible] уруп турарлар. А ол демиселге бистиң күжүвүс четчир болгай.

Кожа ажыл-агыйы болгаш аграр реформа министри доктор Абдул Гаффар Лакенвал мээң-биле беседазынга чер реформазының кайгамчык чалазының дугайын, улуг чедиишкин [illegible]

[illegible]

тыларның ангызы чок кылыр. [illegible] мөлчүкчүлер чиирер болгаш черниң ээлери ээн—чок болур. Чер ээлериниң кандыг-даа удурланыышкыны турза, ол болдунган турар ужурлуг.

— Силерниң чазаанар чаа-чаа хураалерин тудуп, Коранны өөренир турар школаларны база катап ажыткан, шажынчы чаңчылдарны хоорулуг чорудаарын чөпшээреп турар. Ынчалза-даа, Аминниң тургазы үеде мөргүл, мусульман шажынны узуткап чок кылып турган болгай. Шажынчы ёзу-чурумну канчаар көөр силер?

— Ол политиканы моон соңгаар-даа уламчылаар апаар бис. Шажынчы удурупчуларының талазындан ре[illegible] быжыглаарынга ол дузалаар. Шажынның хүндүлээри — де[illegible]

[illegible]

ПМА.

ХЫНАМЧАЛЫГ УТКААН

[illegible]

— Бо кыштың байдалын кандыг деп бодаар силер, хөй чылда малчыннаан кижи билир боор силер аа? — дидим.

— Кыш берге, хары улуг болур ужурлуг. [illegible]

[illegible]

М. МАДОН.

Өвүр район.

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ,

Ленинчи шаңналдың лауреады, украин шүлүкчү.

ПАРТИЯГА

Хосталганың кызыл тутун
Хоор чонда тутсун берген,
Мөге күштүг Партиявыс —
Мөңге ашпас хүнге дөмей.

Тулчуушкунга, ажыл-ишке
Тура дүшпес күчүвүс ол.
Аяс дээрде сылдыс ышкаш,
Амыдырал чырыткызы ол.

Балар шагның дүмбей дүнүн
Башкы Ленин өттүр көрген.
Тургусканы Партия-даа
Туманнытта дең дег чырааш.

Улуг угаан, чылыг чүрек
Улустарның эвин каңнаан.
Угба-дуңма кижилерниң
Узун оруун чырыткылаан.

Мария Познанская-
украин шүлүкчү.

ТӨДҮВҮСТҮ БОДАП ТУР БИС

Чыгааларны, комбайнны,
Шыдал күштүг тракторну
Биске кымдан чоруткаңын
Билбес улус кымнарыл чоп?

Тудаан эштер далайжылар
Тудугжулар, ужудукчулар
Илазывыстан өөр кылдыр
Кымнар биске сагыш човаан.

Чаъсна өтпес идиктерлиг,
Чараш тоннуг, платьелиг,
Кылаң хептиг чоруур кылдыр
Кымнар биске сагыш човаан.

Ол-ла бүгү—Ада-чурт-тур!
Оон эргим чүве-даа чок.
Аңаа чедер байлак чурт чок.
Аңаа бистер чоргаарар бис.

ЕРЕВАН. Ереванның керамика заводунуң танцы ансамбли Арменияның хөй-хөй уран чүүл коллективтериниң аразында база бир хүндүлүг черни ээлеп турар. 1980 чылда аңаа улусчу ансамбль деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ук ансамбль БАМ-ның тудугжуларынга, Иркутск хоорайга болгаш В. И. Ленин аттыг Волга-Дон каналының чоогунда 12 улуг хоорайларга солун программалыг концерттиг аалдап четкилээннер.

ЧУРУКТА: ансамбль солистери Рубен Барсегян болгаш Офелия Вартанян.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

ИЗИГ-ХӨЛ

[illegible] Кыргыс ССР-ниң Чолпон-Ата [illegible] «Ысык-Куль» санаторийинге эртирер аас-кежиктиг болдум. Иссык-Куль —орусчуткан сөс. Кыргыстан ук холду Ысык Кол деп адаар. Тываларга Изиг-Хол дээни ол.

Изиг-Хөл — делегейде онзагай хөлдерниң бирээзи. Ол далай денгелиниден 1609 метр [illegible] Изиг-Хөлдү Арал далай-биле деңнээрге мындыг: Аралдың эң-не терең черн 68 метр, а Изиг-Хөлдүн —668. Арал далайның көрүнчүүнүн шөлү Изиг-Хөлдүүнден он катап улуг, ынчаарга Изиг-Хөлдүң суунуң хемчээли Аралдыындан ийи катап хөй. Изиг-Хөлче сезен улуг, биче хемнер кирген, а оон үндүр [illegible] чаңгыс-даа хем чок.

Хөл 6332 дөрбелчин километр шөлде чатты берген чыдар. Чайын Ортаа Азияның медээжок изиг хүнү оон суунуң температуразын 21—24 градус чедир чылыдыптар. Узун чай дургузунда хүннүң херелдери хөлдүң суунга эмгежок [illegible] мөөңнеп каар. Оон туннелинде кыжын сугнуң температуразы агаарныындан оранчок бедик. Түс черниң климады чымчак болганда, кышкы айларда хөл «соопс» четтикпейн баар. Изиг-Хол декабрь—январь айларда безин доңмас. Ынчангаш ону Изиг-Хөл деп адаан чыдлагааны ол.

Изиг-Хөл шынаазының агаар-бойдузу чүге чымчагыл?

Бирээде, хөлден тараан чылыг [illegible] агаарын чымчадып, аңаа улуг салдар [illegible] турар.

[illegible], Изиг-Хөлдү Тянь-Шаньның [illegible] Ала-Тоо азы Буурул Даглар дээни ол) бедик, күштүг дагларны долгандыр бүзээлеп алган турар. Хөлдүң соңгу чүгүнде [illegible] Күнгей [illegible] Ала-Тоо, мурнуу чүгүндезин Тескей (хүндеп [illegible]) Ала-Тоо дээр.

[illegible] Ала-Тоо-ларның сыннары, бистиң төрээн Тывавыстың даглары ышкаш, карак четпес талы-[illegible] чоруй баргылаан.

Чамын ук даглар Ортаа Азияның элезиннериниң чалымныг изиин, кыжын Азий [illegible] Изиг-Хөлдүн [illegible] эрттирбес. Ынчангаш Изиг-Хөл далай деңгелиниден талыгыр бедикте-даа бол, түс черниң климады далайның дег — чайы кончуг изиг эвес, а кыжы [illegible] температура калыыр он градус. Изиг-Хөлдүң база бир онзагай чүүлү—оон суу. Ында янзы-бүрү — натрий, калий, кальций, магний, кремний, хлор, радон болгаш өске-даа бүдүмелдерниң дустары бар. Ынчангаш ол дустугзумаар амданныг болгаш аржаан [illegible].

Хөлдүн суу дээр эңниг. Чамдыкта ону «Ак-көк Изиг-Хөл» деп адап турарының ужуру ында.

Кааң хүнде топтап хайгааарарга, хөл бодунуң оңун каш- даа солуур. Эртен хардег ак, дүъште дээр дег көк, кежээликтей шык дег ногаан апарган чыдар. Чечен-мерген «сестүглерниң ону «эдириг хуулгаазын» деп адап турары черле чоп.

Изиг-Хөлдүң эриктеринде муң-муң тонна эм-дом шыпарлыг малгаштың курлавыры чыдар. Ону янзы-бүрү аарыгларны эмнээринге калбаа-биле ажыглап турар.

Изиг-Хөлдү бүгү Эвилел [illegible] курорт кылып шиитпирни СЭКП-ниң XXV съездизи хүлээп алган. Ам мында 14 санаторийлер, 30 дыштаныылга бажыңнары, 20 [illegible] бар. Партияның чоннуң чаагай чоруун бедидер дугайында хүлээп алган шиитпири амыдыралга доозу-биле боттанып турарын бо барымдаалар көскү херечилеп турар-дыр.

СЕМЁНОВ КЫЗААЗЫ

[illegible]санаторийниң медээлер [illegible] Семёнов кызаазынче аян-чорук кылыр деп чарлал көстүп келген. Хүндүскүнүң үш шак. Аян-чорукче баар күзелдиглер автобусту чыык долдур олурупкан. Чолаачы машиназын зөй соккаш, Чоон чүкче кылыштыпты. Удаваа-ла Семёново көстүп келди.

Суурну 1907 чылда төп Россиядан көжүп келген орус тараачылар [illegible] баштайгы чурттакчылардан түс черниң чонунуң улуг хүндүткелин эмчи эртемниг П. М. Семёнов дээрзи чаалап алган. [illegible] Изиг-Хөл кавызының чурттакчылары орус, кыргыс, казах, узбек дээр ылгал чокка эмнеп, чүс-чүс улуг биче кижилерни өлүмнүң кара өспашндан хостап, хөй-хөй бүлелерге уттундурбас өөрүшкүнү хайырлаан. Совлунде П. М. Семёнов Изиг-Хөлге баштайгы эмнелгени ажыткан.

Совет эрге-чагырга үезинде, ажылчы чоннуң күзелин, даараа барымдаалааш, эмчиниң чурттаан, ажылдап турган суурунга Семёново деп атты [illegible].

Автобус Семёноводан үнгеш, Күнгей Ала-Тоо дагларынче углуг чорупкан. Чартык шак болганда, Семёнов [illegible]. Бажыңдан кара салдыг аныяк эр үнүп келгеш, чолаачының шынзылга-документилерин ыяк хынап көргеш, ийи чагыжыгашта орук кежиилдир быжыглап каан чиңге шетти (шлагбаумну) кодурүптерге, автобузувус оон [illegible].

Семёнов кызаазы күрүнениң [illegible] чери. Ынаар чүгле тускай чөпшээрелдиг кижилерни эртирип турар. Кызааны өрү оранчок чоктап олура: «Мурнувуста даш кижи бисти оон ыңай дөмей-ле эрттирер эвес — дээш, чолаачы каладыр чүткүп олурган автобузун доктаадыпкан. Ам база бир хайгааралга чери бар-дыр деп билдим. Топтап көөрүмге, [illegible] хан бар болду. Ону «даш кижи» деп йорээр улус чүвеңдир.

Кызааны кулу Ак-Суу дээр хем батыан. Хемниң эриктерин дургаар чыжыргана, чодураа кайгамчык-ла хөй үнген. Чыжырганаңын кады сарыг чайт хевээр. Ону куштарга (эң ылангыя черлик дагаалаарга-фазаннга) чемиш кылдыр арттырып каан. Чыжыргана, чодураа сыптарының аразынга агаарлап кылаштап чорааш, чаңгыс-даа кескен азы сыккан ыяш көрбедим. Камгалалдыг чер ындыг болуру чоп. Бойдус камгалалы бедик деңнелде турарын көргеш, ижимниң сеткил-сагыжы дыка-ла өөрүүр чорду.

Семёнов кызаазының ол-бо талазында кадыр, бедик даглар шөйлүп чорупкан. Топтап хайгаарап турарга, ук даглар Улуг-Хемде [illegible] ынчаарын сагындырар.

Семёнов кызаазы дириг амытаннар-биле байлак. Түс черде шокар ивы, хүрен адыг, сыын-мыйгак, те-чүңма, бөрү, дилги, кодан болгаш чүзүн-баазын куштар бар.

Мында делегейде эң ховар амытан—кызыл бөрү арткан. Кызыл бөрү оттан безин кортпас, кончуг каржы, кажар араатан чүве-дир. Чүге харда янзы-бүрү аңнарның эмге-хавжок естери —кызаада дириг амытаннарның албазы херечилеп турар.

Семёнов кызаазында доктаамал ажылдап турар туристиг баазы бар. Туристер ук баазадан үнгеш, мөңгү баштыг Күнгей Ала-Тоо дагларын ашкаш, Алма-Ата хоорайга чедер. Маршруттуң узуну 69 километр. Нарын-берге талазы-биле ийиги чергеге хамааржыр. Дуржулгалыг туристер ону алды хонуп чораш эртер.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Семёнов кызаазы Тянь-Шань дагларының кайгамчык чараш, онзагай булуңнарының бирээзи.

М. КАРА-ООЛ.
(Уланчылыг).

МААДЫРНЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Бистиң республиканың найысылалы Кызылда культураның болгаш дыштаныылганың парыгын Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Францевич Гастеллонуң ады-биле мөңгежидип адаан. Немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринде-ле коргар чүрек чок, эрес-маадырлыг чорукту көргүскен патриоттарның бирээзи ол. Совет Эвилелиниң информация бюрозу 1941 чылдың июль 10-да ооң дугайында кыска дыңнадыгны кылган. Капитанның эрес-маадырлыг чорууну дугайын тооту документилеринден моон адаанда дончулап парлаан.

Эртен даң хаязында фронтуларның [illegible] участоктарынга ужудукчулар радиорепродукторларның [illegible] кылганнар. Москваның радио станциязы-биле дайынчыларга билдингир хоочун дикторнуң үнү найысылалдың бажыңнарынга болгаш бүгү чуртка дораан-на чаңгыланы берген. Совинформбюро [illegible] дамчыткан.

Капитан Николай Гастеллонуң кайгамчык эрес-маадырлыг чорууну дугайында [illegible]. Оон адын дайын фронтуларының янзы-бүрү участоктарында чүс-чүс кижилер катаптаан.

Дайын эгелээр ырак мурнунда Николай Гастелло адазы-биле кады Москваның бир [illegible] турган. «[illegible] даа ажылчы хүлээндирип каарга, кезээде бедик харысалга-биле, ак сеткилдиг күүседир оол» деп, ооң дугайында аңаа үргүлчү мактап чугаалажыр турган.

Күш-ажылчы улуг коллективке ол дадыгып, кижизидинген болгаш мурнунга кайы-даа хире улуг бергелер тургустунуп келзе, ону кончуг дүрген шиитпирлеп билир, ажып эртип шыдаар, тура-соруктуг, эрес-дидим кижи болу берген.

Николай Гастелло чоорту-ла [illegible] турган эш-өөрүнүң аразынга бүгү-ниити хүндүткелди чедип алган.

Оон соонда ол шеригге баргаш, ужудукчунуң нарын болгаш берге мергежилин шиңгээдип алырынга элээн хөй үелерни эрттирген. Мааа оон дораан-на сурагжый берблээни база билдингир. Ынчалзажок ол бодунуң угаангыр-сагынгыры, эрес-дидими-биле өскелерден ылгалып турган. 1939 чылда ак финнерге удур тулчуушкуннарга [illegible] тарын, көвүрүглерни база доттарны бомбалаарынга киришкен. А оон соонда румын буржуаз байларының дээрбе-[illegible] Бессарабияның чонун хосташкан совет шериглерниң десантызын дуж[illegible].

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден-ле Николай Гастелло бодунуң эскадрильязын баштап алгаш, фашистерниң танк колонналарын, шериг объектилерин хүл далганнай өрттеп-дир бомбалап, көвүрүглерни чөргеннеддир чуура шаап турган.

Ужар чүүл кезектеринге капитан Гастеллонуң чаагай адырларының дугайы улам калбак нептерелдиг апарган. Агаар делгеминиң чагырып алыкчылары бот-боттарының дугайын дүрген билип алырлар болгай.

Капитан Гастеллонуң [illegible] маадырлыг чорую кажан-даа уттундурбас.

Июнь 26-да Николай Гастелло бодунуң эскадрильязын баштап алгаш, дайзынга удур агаарга тулчуушкунну чоруткан. Оларның ырак адаанда чер кырында калыгдошкун тулчуушкуннар база кыптыгып турган. Фашистерниң моторжуткан кезектери совет черже шургуп кирип турганы ол. Оларның хал[illegible] артиллериявыс болгаш [illegible] өттүр шаап турган. Гастелло бодунуң өөрүн агаар тулчуушкунунга билдилиг баштап бар[illegible], чер кырында болуп турган тулчуушкуннарны база кичээнгейлиг хайгаарап чораан.

Танкылардың чыглы берген улуг мөөңнээшкинин, бензин сөөрткен хөй цистерналарны ол көрүп каан. Ол дээрге дайзын манаа шыңгыы тулчуушкунну чорударын бадыткааны ол.

Ынчангаш коргар чүрек чок капитан агаарга боду эрес-дидим тулчуп турган. Ынчалзажок дайзынның үгер-бооларының октары ооң самолёдунуң бензин кудар багын чара [illegible].

Самолёт чалбыыштанып [illegible] эгелээн. Оон үнериниң аргазы чок апарган.

Ам канчаарыл? Парашют-биле черже шурай берип болур турган. Ынчалзажок ол чоок кавызында черниң [illegible] алган. Оларга дүжүп берип, туттурары ыянчыг эвес бе? Чок, ону черле ынчаар шиитпирлеп болбас.

Ынчангаш капитан Гастелло эктинден чыпшыр шарыттынып алган куруң-даа чешпээн, өрттенип чораан самолёдун-даа кагбаан. Дайзынның черде мөөңнеттинген бензин сөөрткен колонназынче чалбыыштанып чораан самолёдун угландыргаш чорупкан, чалбыыш мырынай ооң чанынга келген. Николай Гастеллонуң карактарын мыңдуй тудуп, оон холдарын өрттендир шона берген. Үрелген самолёт эрес-дидим ужудукчуга чагыртпышаан.

Ужудукчу агаарга озал-ондактан-даа эвес, дайзынга дүжүп-даа бербейн эрес-маадырлыг чорукту кылган, амы-[illegible] чарылган.

Дайзынның бензин сөөрткен мөөңнелген хөй машиналарынче Гастеллонуң өрттенген самолёду кээп үскен соонда, чер дээр сирт кылдыр күштүг [illegible] дыңмырей берген; цистерналар частып чаштагылап, бензин хем суу дег ага берген.

Маадыр капитан Николай Францевич Гастеллонуң адын совет кижилер кезээде мөңгеде сактып чорууулуңар. Ооң ада-иези оглун, а кадайы ашаан оскунган. Төрээн чурт маадырынга кезээде чоргаар-[illegible]...

• • •

Совинформбюроның ол дыңнадыының соонда, немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга көргүскен эрес-маадырлыг чорукту дээш капитан Николай Францевич Гастеллога 1941 чылдың июль 26-да Чарлыг-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Ынчан бистиң Тывавыс аңгы республика турза-даа, ооң чону улуг Совет Эвилелин бодунуң база-ла ада Төрээн чурту кылдыр санап, ССРЭ-ниң хөй национал улустары-биле эң чоок акы-дуңмалышкы найыралды улам быжыктырган.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Кыштың соогу келзе-даа...» деп фотоэтюду.

ШЫН ТЫПКАН

1982 чылдың ноябрь 6-да № 257 «Шында» тывызыктарны Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда О. Казак-оол шын тыпкан: 1. Хөй өөр торлааларның ужуп чоруптары. 2. Дииң. 3. Көгжүргей булуттар.

СОНУУРГАКТАРГА

КЕНАФ ПӨС

Чер ыштынге үш муң чартык чыл ыштынге чыткан пөс быжыныозы Ортаакы Азияның [illegible] база бир чаа арынны киир бижээн.

Хүлер бижек сыйыы ораап каан ол пөс быжындызын Узбекистанның мурнуу чүгүнге шаанда джаркута аймактарның чурттап чораан черлеринден казып ыштынге чыгап [illegible] урлары бузундуларының шиичилелдериниң үезинде тыпкан.

Ону химиячың эртем-шинчилел болгаш хевең лабораториязынга микроскоп адаанга улгаттырып көөрге, черге-вешкек чиңге хендирлер ара-[illegible] [illegible] болгаш хө-[illegible], [illegible] археологтарның Индо шынаазынга тыпкан эң эрте бурунгу хевеңден кылган пөстеринге-даа дөмейлешпес болган. Эң сөөлгү шинчилелдерден билдинип келгени болза, ол дубан деп чүгү культураларының аразында кенаф деп үнүштен кылдынган болган. Ынчангаш кенафтың быжыы болгаш трелбезинден ол хире үеде чыдып келген.

Кенафты Узбекистанда ем-[illegible] ажыглап турар.

ПОРТРЕТ МАСТЕРИ

Орест Кипренскийге [illegible] ренин чурудун [illegible] соонда: «Мээң чурумну чурун каапы — корунчукке көрүп турганым-биле дөмей-де-дир»— деп, улуг шүлүкчү А. С. Пушкин ынчан бижээн.

Ам ол портрет Третьяков [illegible] декабрь 13-те [illegible] орус чурукчу О. Кипренскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 200 чыл (1782—1836) болганы [illegible] эгелээн.

СОВЕТ НОМНАР— ЙЕМЕНДЕ

Совет номнар йемен номчукчуну сонуургалын, бедик үнелээшкинин, шагдан бээр чаалап апкан. Ооң бир бадыткалы — Йемен Улус Демократтыг Республикада чогаалчы болгаш публицист, политиктиг болгаш хөй-ниити кооку ажыдакчы Абдалл Баазибтиң адын эдилээн улуг библиотекага чоокта чаа эрткен садыг-делгелге болур. Ол делгелгени «Октябрьның 14» деп ном үндүрер чериниң эвилели база «Международная книга» даштыкы садыг каттыжыышкыны органнызаан.

— Моон мурнунда чылдарда эрткен делгелгелерге бодаарга, бо делгелге черле онзагай — деп, «Октябрьның 14» эвилелдиң чиңгине директору Салех Ахмед Салех ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга демдеглээн. Делгелге эртип турган үеде, бир ай иштинде Адениң болгаш чурттуң өске-даа провинцияларының 10 муң ажыг чурттакчылары ону барып көрген. Совет номнар йемен улустуң улуг сонуургалын болдурган. Уругларга номнар, словарьлар, техника литературазы, орус, совет чогаалчыларының чогаалдары, [illegible] ниаминиң классиктериниң чогаалдарының чыындызы, эртем-билигниң янзы-бүрү адырларының — 400 чыгыы ном аңаа делгеттинген. Бо чылгы ол делгелгениң база бир онзагай талазы — Совет Эвилелинге дээди, ортумак өөредилге черлерин доосккан ниикпе, алы орус дыл өөренип турар йемен хамаатыларның калбак херегленинге көрдүнген номнарны орус дылга парлааш, аңаа делгээни болур. Эртемниг социализмниң теориязының талазы-биле совет эртемденнериниң номнары бирги ээлчегде, Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдары — совет парлалганың бөлүүн [illegible] аңаа саттынган.

ССРЭ-ге социализмниң тургустунганының дуржулгазын өөренирингө, совет литературага сонуургал мында улуг. Ынчангаш алдарлыг 60 чылын бо чылын демдеглээр совет кижилер найыралды, кады ажылдажылганы улам быжыглаарында деп көрүп турар.

Колониалдыг дарлалдан 15 чыл бурунгаар хосталгаш, хамаарышпас чоруктуң оруу-биле хөгжүлдени алган чурттуң ук делгелге бистиң чурттувустуң чонунуң ажыл-амыдыралын бараалгаткан.

Йемен Улус Демократтыг Республикада совет парлалганың нептерелдиин барымдаалааш, Совет Эвилели-биле ном солчулгазының ажыл-херээни харылзаазын быжыглап, улам калбартырын көрүп [illegible] Бодап көрүңер даан. Чедеп чылдарның эгезинде кажан «Октябрьның 14» эвилели биле «Международная книга» каттыжыышкыны аразында керээ чарып алганда, даштыкыдан чылда 10-12 муң экземпляр хире совет номнарны ап турдувус, а ам совет литература — 100 муң экземпляр четкен. Чоокку үеде даштыкыдан совет парлалганың продукциязын оон-даа көвүдеди алырын көрүп турар бис. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел чорup турар үеде бо чылдың төнчүзүнге чедир мындыг янзылыг делгелгелерни хоорай чоогунда Аден Шейх-Осман районга, Хадрамаут провинцияга, а 1983 чылда беш делгелгени чурттуң өске-даа районнарынга эрттирери планнаттынган.

А. СКОРОХОД.
ПМА-ның корр.

ТВ

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Кадык болурун күзээнн. (Күш-культуржуларга сүме). 9.00— Силерге, ада-иелер. 9.30 — «Спортлотонуң 51-ги тиражы». 9.40 — Советтер болгаш амыдырал. 10.10 — Соңгу чүктүң орус улузунуң Күрүнениң академиктиг [illegible] концерти. 10.55 — Эки бараанның хөйнү. 11.25 — М. Шолохов. «Андарган кур чер». РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 12.00 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 13.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфониктиг оркестриниң болгаш эстрадалыг музыказының концерти. 15.15 — «Мономахтың бөргү». Уран-чечен телефильм. 16.25 — Орус музей. XIX вектиң чуруулга урал чүүлү.

КЫЗЫЛДАН

16.55 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турачаатынган телемедээлерниң тускай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

17.15 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удур. Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 18.15 Элээдилерниң уран чүүлү. 18.45 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг ог-бүледе». «Мээң черим—Россия». Документалдыг телефильм. 20.00 — РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. «Найырал» деп концерт залындан [illegible]. 21.00 — «Үе». 21.35 —РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы. 22.35 — «Мастер болгаш бригантина». Документалдыг телефильм. 23.05— 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 16.00 — С. Рахманинов. Оркестрлиг фортепиано № 3 концерт. 16.45— Украин телевидениениң программазы: телеочерк, документалдыг фильм; пионерлер концерти. 18.45 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу дээш. «Измайлово» Спорт ордузундан дамчыдылга. 19.15 — Делегей байдалының дончулалы. 19.30 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева эрттирер. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Хөглүг аялы ниигвинчигештер». Мультфильм. 20.15— «Калыкишыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белявчикова дамчыдылганы эрттирер. 21.00 — «Үе» 21.35 — Кыска киноэтюд. 21.45—23.15 — «Известия» солунның шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдааазы. Финляндияның шилилдек командазы —ЧССР-ниң шилилдек командазы.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 33-38 градус, чамдык черлерге 26-31 градус соок. Хүндүс 22-27 градус, чамдык черлерге 15-20 градус соок.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 35-37 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «...аңаа шупту ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Истекчи» 9.00, 14.30, «Руслан-биле Людмила» 11.40. «Майгынчыгаш-биле шанчыпкан» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ырлар ритмнери» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

ЧАРЛААЛ

Декабрь 18-те республиканың хөгжүм-шии театрының бажыңынга чурттар аразының конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда КРАСНАЯНЫҢ болгаш чурттар аразының база Бүгү-эвилелдиң конкурстарының лауреады Евгений ПОЛИКАНИННИҢ концерти болур.

Концерт 19 шакта эгелээр. Билеттерни театрның, филармонияның кассаларында болгаш «Саян» универмагта садып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-55-85, секретарьнын 2-23-55, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдыстеринин 2-37-13, пропаганда килдыстиниң 2-31-75, культура килдыстиниң 2-23-54, авааа ажыл-агый килдыстиниң 2-21-47, үлетпүр килдыстиниң 2-31-75, чагаа килдыстиниң 2-41-27, информация килдыстиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1076.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01038

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (12080) | 1982 чылдың декабрь 19, воскресенье | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 3 коп.

УАЧД-ге байырлыг митинг

Декабрь 17-де чурттуң кол делгелгезинге 1982 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчилеринге алдар болдурган ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң митингизи болган.

Митингини ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев ажыткан. Ол совет кижилер ССРЭ-ниң 60 чыл болуру улуг байырлалды хөй националдыг Төрээн чуртка чоргаарланыышкын-биле уткуп турарын чугаалаан. Экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге, улустуң чаагай чоруун бедидеринге база бир херии базым кылдынган. Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче угланган социалистиг чарыш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг салдарын чедирген.

Социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын демдеглээри-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктарын 15 эвилелдешкен республикаларга шуптузунга мөңгеэн-биле кадагалаары-биле хүлээдип турар.

Дыка хөй автономнуг республикаларга, крайларга, областарга, хоорайларга болгаш кодээ районнарга шилчиир Кызыл туктарны тывыскан 1600 ажыг күш-ажылчы коллективтер Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаткаш, шилчиир Кызыл туктар-биле шаңнаткан. Он бирги беш чылдың ийиги чылының даалгаларын күүседиринге эң эки түңнелдерни чедип алганы дээш 767 коллективтерни Бүгү-эвилелдиң хүндүлел самбыразынга киирген.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинде ажылчы чоннарның күш-ажылчы маргылдаазын бүгү талазы-биле, тодаргай көргүзүп турар. Найысылалдың ажылчын аштыынның өмүнээзинден сөс ап, чүве чугаалааш, И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң ажылчыны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Т. Барулина москвачылар Советтер чуртунуң юбилейинге алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының эгелекчилери болганын демдеглээн. Планын ажыр 1500 хире автомобильдерни, 700 ажыг соодукчуларны кылып үндүрген ажылчыларның коллективи чарыштың мурнакы одуруунда чорууп турар.

Москва областының «Кызыл тараа» совхозунуң директору В. С. Гарин, Киевтиң № 3 бажың тудар комбинадының монтажчылар бригадири В. Г. Василенко, «Гомсельмаш» каттыжыышкынының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. К. Коваль олар күш-ажылчы коллективтер мурнундан чедиишкиннерга доктаавайн, моон-даа соңгаар эки ажылдаарын хүлээнип, чүве чугаалааннар.

Митингиниң киржикчилери социалистиг чарышты ам-даа улам калбартырып, партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын чурттуң ажылчы чоннарының өмүнээзинден бүзүреткен.

(СЭТА).

ССР Эвилелиниң юбилейин төлептиг уткуулуңар!

ТЫВА—КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТЕ:

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ КҮШ-АЖЫЛ, БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Совет кижилерниң чаагай чаңчылы ындыг. Улуг байырлалдарны, юбилейлерни чаа күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле, чаа эгелээшкиннер-биле демдеглээр. Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейи — ССРЭ-ниң 60 чылын республиканың ажылчы чону база ынчаар уткаан. А декабрь 18-те он-он муң ажыл-ишчилер — ажылчыннар, тудугжулар, малчыннар, механизаторлар, албан-хаакчылар, студентилер, өөреникчилер коммунистиг субботникче организастыг-биле үнгеннер, олар он бирги беш чылдың фондузунче ол хүн ажылдаан акшазын шилчиткеннер.

Кызыл хоорай

Дүүн кызылчылар 100 муң квт-шак электри энергиязын, 2400 гкал чылыг энергиязын, 95 тонна далганны, 140 тонна комбикормуну, 1000 дал суксунну, 30 тонна сүт аймаа-ның кылыгларын, 0,5 тонна саржагны, 215 кубометр демир-бетон кылыгларны, 48 муң кезек тууйбуну кылып бүдүрген, 2 муң тонна хөмүр-дашты, 200 кубометр сай-дашты казып тывкан, 5 тонна чугайны орттеткен база 16,33 муң тонна янзы-бүрү чүъктерни сөөрткен болгаш оон-даа өске хөй түңнүг продукцияны бүдүрүп үндүрген.

Найысылалдың кайы-даа бүдүрүлгелеринде ол хүн ажыл-иш хайныышкынныг чоруп турган. Кызылдың эът болгаш даараныр комбинаттарының, арга, сүт, тууйбу заводтарының, автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелерниң ажылчыннары, чолаачылары субботникке чаңгыс кижи дег демниг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Найысылалдың автотранспортчуларындан дыка хөй чолаачылар ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур юбилейлиг чылдың болгаш он бирги беш чылдың ийи чылының планнарын хуусаа бетинде ажыр күүсеткенин билир бис. Ол мурнакчылар коммунистиг субботниктиң рейстерин база күш-ажылчы сорук кириишкинниг эрттирип, эки-ле үлегер-чижекти көргүзүп турган. Оларның аразында тергииннерниң тергиини чолаачылар В. Уланов, К. Бады-оол, А. Тихонов, В. Тюрнев, М. Хүреш-оол, В. Чугунов, О. Дулев олар болгаш оон-даа өскелер бар.

Декабрь 18-те шупту 3000 транспортчулар субботникке киришкеннер, олардан 2000 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаан, 160 мурнакчы чолаачы коммунистиг субботниктиң рейстерин боттарының камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле күүсеткеннер. Транспорт бүдүрүлгелеринге 6 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын, 3 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрген. Чүък сөөртүлгезинден, пассажир аргыштырылгазындан ол хүн 50 муң рубльдиң орулгазын АТБ-лер киирип алган, 150 автомашинаның техниктиг ажаалдазын, 100 автомашинаның 15 агрегаттың септелгезин кылган, 2 тонна шойну шуткуп куткан.

Найысылалда улуг тудуг организацияларының бирээзи «Кызыл тудуг» эргелелиниң объектилеринге тудугжулар 130 кижи база шефчилер 30 кижи ажылдаан. Эргелелдиң коллективи беш чылдың фондузунче 400 рубльдан шилчиткен.

Эртем-шинчилел институдунуң коллективи Кызылдың тууйбу заводунга, эмнелгелерниң, Күрбаңкының коллективтери хлеб заводунуң тудуунга, № 81 тудуг эргелелиниң объектилери 214 болгаш 444 кижи чурттаар общежитиелер тудуунга шупту 300 ажыг шефчилер ажылдаан.

ССРЭ-ниң 60 чылынга турасаатькан коммунистиг субботник хүнүнде найысылалдың ажылчы чонунуң көдүрлүүшкүннүг күш-ажылы СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга төлептиг харыы болган.

Барыын-Хемчик

Кызыл туктуг районнуң ажылчы чоннары дүүн болган коммунистиг субботникке организастыг киришкен. Баш-

тайгы түннел-биле алырга, ол хүн субботникке 11600 ажыг кижи киришкен. Ак-Довурак хоорайның болгаш район төвүнүң бүдүрүлгелериниң 1500 ажыг ажылчыннары боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааш, 16,5 муң хире рубльдиң продукциязын бүдүрген. Ооң иштинде 50 тонна даг-дүгү, 1 тонна колбаса кылыглары, 15 муң тууйбу болгаш 2 муң рубльдиң херевлел бараанналы бар.

Автобүдүрүлгениң 250 хире чолаачылары субботник рейстерин кылгаш, 5,5 муң тонна чүъкту сайгарган. 250 ажыг тудугжулар ажылдалга кирер тудугларга ажылдааш, 17 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. 20 коллективтерниң 320 ажыг ажылчыннары боттарының камнап алган материалдары болгаш электри энергиязы-биле ажылдаан. Районнуң малчыннары мал кодаңнарынга, фермаларга, механизаторлар мал чемнериниң сөөртүлгезинге болгаш техника септелгезинге ажылдааннар. Бүдүрүлге эвес коллективтерниң ажыл-ишчилери, өөредилгелер, школачылар субботникке база идепкейлиг киришкен.

Чөөн-Хемчик

Коммунистиг субботникке Чөөн-Хемчик районнуң бүдүрүлгелериниң, совхозтарының ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле күш-ажылдың байырлалынга он дөрт муң ажыг кижи киришкен, оларның иштинден 3700 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнзээн. 3 бригада, 79 кижи камнап алган материалдары, кывар-чаар, одаар чүүлдери-биле ажылдаан.

Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң ажыл-ишчилери анаа ажыл хүнүнден хөй продукцияны бүдүрген, улус ажыл-агыйының чүъктерин сөөрткен. Малчыннар база-ла улуг хемчээлдиг ажылды кылганнар.

Чөөн-Хемчикчилер ажылдап алган акшазындан он үш муң ажыг рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Улуг-Хем

Субботник эрттирерин курлавырларны баш бурунгаар санап көрген турган. Чүгле совхозтардан беэин 3960 кижи субботникке киришкен, 175 автомашина, 85 трактор ажылдап хүнзээн. Ол хүн ниитизи-биле дөрбен муң ажыг рубль түңнүг ажыл бүдүртүнген.

Дүүн районнуң ажыл-ишчилери 300 тонна сигенни кыштагларга чедирген, 180 кубометр одаар ыяшты белеткээн, 9,5 тонна сүттү бүдүрген, малдан 1,7 тонна немелде деңзиин алган. Хайыракан суурнуң чурттакчылары болгаш школачылары школа тудуунга ажылдаан. Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары чурттаар бажыңнарының шевергел ажылдарын кылган. Үлетпүр комбинадының ажылчыннары 500 рубльдиң бажың херекселдерин бүдүрген.

Субботникке бир муң ажыг коммунистер болгаш комсомолчулар киржип, ажыл-иштиң үлегерин көргүскен.

Танды

Коммунистиг субботникке турасаатькан ажылчы чоннарның массалыг митингилери Танды районнуң бүгү бүдүрүлге черлеринге, совхозтарынга дүүн эртен болгулаан. «Шупту — коммунистиг субботникче!» деп лозуң күш-ажылдың байырлалынга бедик сорук кириишкинниг киржириниче районнуң ажыл-ишчилерин кыйгырып турган.

Тандының үлетпүр бүдүрүлгелеринге, совхозтарынга, өөредилге болгаш албан организация черлеринге дүүн 8832 кижи ажылдап, коммунистиг субботникке организастыг киришкен. Олар ниитизи-биле 10.300 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Субботник хүнүнде 940 тонна чүъктерни, 300 тонна органиктиг чемиштиглерни сөөрткен, 4 тракторну, 1 комбайнны септээн. Фермалар ажылдакчылары база эрестиг ажылдаан. 14 тонна сүттү саан. Районнуң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың фондузунга 11 муң рубльди шилчиткен.

«Тыва кобальт» комбинадының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары коммунистиг субботник хүнүнде база организастыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Күш-ажыл байырлалынга 1500 ажыг кижи киришкен. Олар 5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. 12 квартиралыг чаа бажыңның тудуунга 700 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары ол хүн 1950 ажыг пассажирлерни аргыштырган болгаш 150 тонна хөмүр-дашты сөөрткен.

Комбинаттың коллективи он бирги беш чылдың фондузунга 2 муң рубльди, а АТБ-ниң ажыл-ишчилери—510 рубльди киирген.

Бии-Хем

Күш-ажылдың байырлалынга бүдүрүлге, албан организация черлеринден шупту 4860 кижи киришкен. Ооң иштинден 520 кижи боттарының бүдүрүлгелеринге ажылдааннар. Хоорайның тудугжулары 840 рубль түңге тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Районнуң АТБ-зиниң болгаш совхозтарының чолаачылары Бүгү-эвилел субботниктиң хүнүнде 890 тонна чүъкту херек черлеринге сөөртүп чедирген. 15 чолаачы камнаан алган кывар-чаар чүүлдери-биле ажылдаан. Септелге мастерскаязының ажылчыннары 2 автомашинаны болгаш 3 дизель шимчедикчизин септеп үндүрген.

Субботник хүнүнде хоорайның ажыл-ишчилери 13.300 рубль түңнүг үлетпүр продукциязын бүдүрген, оон 9000 рубльди 11-ги беш чылдың фондузунче шилчидер.

• • •

ССРЭ-ниң 60 чылынга турасаатькан коммунистиг субботникке республиканың өске районнарының ажыл-ишчилери база улуг көдүрлүүшкүннүг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

КАЙЫ-ДАА ЦЕХТЕРДЕ...

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы Ак-Туруг суурнуң хүн бадар талазында Ховужук-Аксында хавак кырында туруп турар. Оон девискээринде, чылдың кайы-даа үезинде баарга, ажыл-иш хайнып-кайнып турар.

Чоокта чаа мастерскаяда ажылдап турар күш-ажылчы кижилерниң ажыл-иши-биле таныжып көөр сорулгалыг аңаа чеде бердим. Бо черде ажыл база-ла чай-шөлээн чок бачым болду. Кайы-даа цехтерде ажыл-ла, ажыл. Ол-ла чоруп тургаш, машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Сүге Умарович Дембирелге кезек механизаторлар-биле ажылдап турда, ужуражы бердим.

— Бо дөрткү кварталда ниитизи-биле 7 тракторну септээр планныг турган, ажыр күүсеттивис. Тодаргайлаарга, «К-700» маркалыг 2 тракторну, «ДТ-75» 7 тракторну, «МТЗ-80» маркалыг бир, шупту 10 тракторну бурун септеп дооступус. Септеттинген тракторларның шынары эки. Бо септеп турар тракторувус он бир дугаары-дыр. Ол база ам удавас доостур. Септээн тракторларның ийизин —«ДТ-75»-терни Бии-Хем районнуң Сельхозтехкурекомунуң Туранда каттыжыышкынынга септээн, оларны чоокта чаа эккелдивис. Ол тракторларны ындай-бээр сөөртүрүнге совхозтуң аныяк чолаачызы комсомолчу Александр Дамчааның киирген үлүү улуг. Ол дээрге бистиң механизаторларывыстың ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга күш-ажылчы белээвис-тир — деп, ол чугаалады.

Тракторлар септелгезинге моторист Солаан Моңгуш, слесарь Серен-оол Чикчит, дарганнар Намчал-оол Хирбаа, Ажай-оол Даржаа, трактористер Хураган-оол Доржу Чава болгаш Чыскаал-оол Балы олар эки киржип, хүн нормаларын 120—125 хуу күүседип, мактадып турарлар.

Кодээ ажыл-агый машиналарын күскү сезон доостурга тускай звенолар бурун септээн.

С. СОТПАМ.

ЧАРЫШ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга турасаатькан социалистиг чарышка ыраккы Моңгун-Тайга районнуң «Мөңгүн-Бүрен» совхозунуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип, байырлалга турасаатькан социалистиг чарышты улам калбарткаштар. Совхозтуң № 4 хойжу бригадазы чүгле районда эвес, республикада мурнакчы бригадаларның санында кирип турар.

№ 4 хойжу бригада (бригадири Сергелең Делгер-оол, партия организациязының секретары Каң-оол Делгер-оол) 1982 чылда төрүүр 100 баш хойга онаалтыр 88 хурагаңнарны камгалап алган болгаш дүк планын күүседип, мал бажының камгалалын 98 хуу боттандырган.

Ук бригада чаңгыс эвес удаа бригадалар аразынга калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир кызыл тугу-биле шаңнадып, ону салбайн келгеннер.

Бригадада 15 кодан хой бар, ооң иштинде 8 кодан төрүүр хой. Чүс баш төрүүр хойга онаалтыр 90—100 чедир хураганнарны хойжулар Эрес-оол Доржу, Хүлер-оол Коңгаржап, Мөңгүн-оол Чамый, Лопсаң Салчак, Сандый Хертек, Өргеш-оол Борбай-оол болгаш Сарыг-оол Сагаан олар камгалап алганнар.

Бригадада партия эге организациязының секретары Каң-оол Иргитович Делгер-оол мынчаар чугаалап ор:

— Хамык ужур мал ажылынга ажылдаар кижилерниң шилип алырында. Социалистиг чарышты ай, кварталдап түннеп турар бис. Мурнакчы малчыннарны бригаданың хуралдарынга акша база ортектиг белектер-биле шаңнаан, мактап турарывыс чаңчыл апарган. Ооң ачызында бедик көргүзүглерни чедип ап турар бис. Хойжу бригаданың төвү Десги-Өдек деп черге малчыннарның өөредилгезин айда 2 удаа доктаамал эрттирип турар.

1982-83 чылдың кыжынынга бригаданың кежигүннери эки белеткенген. Мал чемин четчир-биле белеткеттинген болгаш кыштагларда дүжүрүнген.

Х. ЧҮЛДҮМ.

СЭКП ТК-НЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, СЭКП ТК-НЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ КАНДИДАТТАРГА, СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА ДЫҢНАДЫГ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга турасаатькан СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга келген СЭКП ТК-ның кежигүннерин, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттарны, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарын болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын декабрь 19 болгаш 20 хүннеринде эртенгиниң 10 шактан кежээниң 8 шакка чедир Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга бүрүткээр.

Телефоннары: 224-36-36, 224-50-74

Кызылчылар субботник хүнүнде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Кыштаглаашкын— шалыпчы фронт

ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың ийиги чылы доозулгуже санныг хонуктар арткан.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннниг күүседир сорулганы салган.

Салбырның 675 баш бода малы Оймак сүт-бараан фермазында, а 5 муң шээр малы 13 коданнарда кыштаглап турар. Малды кыштан хүр ажырар дээш чамдык хемчеглер алдынган.

Кыштаглар септелгезин ниитизи-биле чогуур үезинде кылып дооскан. Сонга шили чок турган чылдагаан-биле чам- [illegible]

ужурлуг 25 сакманчының чүгле сези малдың чаш төлүн хүлээп алырынга [illegible]. Үе далаштырып келген. [illegible]

нарга чедирттинип турар. Ко- [illegible] хандыртынып турар. Малчыннарга солуннары, журналдары доктаамал чедирип берип турар. [illegible] тиң депутады [illegible] димир Бадыяның [illegible]

заниялары, кодээ Советтиң депутаттар бөлүктери, агит-квартиралар, школа, эмнелге ажылдакчылары улуг дузаны чедирип турар. Олар түс-түс кадайларга шеф дузазын чедирип, культура-массалыг, агитация-пропагандалыг ажылдарны чорудар, [illegible]

Юбилейлиг чылда боттарының мурнунга бедик сорулгаларны салгаш ажылдап турар мурнакчы малчыннар салбырда бар. Чүс баш хойга онаалтыр хураган база дүк кыргып алыр хүлээлгелерин Быштак-оол Мекпер-оол, Фаина Самдан, Ажы Докпак, Базыр-оол Торай дээш өскелер [illegible] Олар чүс хойдан-на ортумаа-биле 85—90 хураганны, бир хойдан-на 2,2—2,7 кг дүкү [illegible]. Оймак сүт-бараан фермазында [illegible] Александра Доо, Нина Оор-

жак, Шивит Чамзы, Тамара Уйнукай, Валентина Борбак-оол хамааржыр. Александра Доо юбилейлиг чылда сүт саар хүлээлгезин эрткен он айларда ажыр күүсеткен. Күрүнеге сүт садар планын ферманың ажыл-ишчилери он айларда 101 хуу чедирген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн бедик көргүзүглер-биле уткуур, 1982-83 чылдың кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер дээш Чодураның малчыннары бар аргаларны ажыглаар.

Т. ХОВАЛЫГ.

Чааты кодээ Советиниң күүсекомунуң даргазы.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 12 (125) 1982 ч. декабрь

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ИРГИТ АГБААННЫ ТАНЫЫР МЕН

Бо чылдың октябрь 20-де «Шын» солунга «Агбаанны таныыр силер бе?» деп кыска материал үнген. Тыва эки турачы А. С. Адыгбай ону таныыр болган. Ынчангаш ооң чагаазын моон адаанда парлаадывыс.

Агбаан 1924 чылда Бай-Тайга районнуң Кеп-Сөөк девискээринде Улуг-Оорукта ядыы арат Иргит Эртинениң ог-бүлезинге төрүттүнген. Ол адазы мышкаш, кежээ кижи болган. Чазын тарaa тарыжар, чайын тарaa суггарар, күзүн хол кадырыы-биле тарaa чулар, ону моожалаар, бастырар, ыштаар, мал кадарар, чаш дуңмаларын алыр...

Иргит Агбаан бодунуң кызымаккайы-биле тыва бижикти номчуур, бижиир кылдыр өөренип алгаш, өскелерин [illegible] бижикке күзелдиг-биле өөредип турду, ол 15 харлыында арбан кежигүнүнге кирген. Удаваанда сумуда идепкейлиг активчилериниң бирээзи болу берген.

Агбаанны болгаш ооң кады чораан эштерин эки билир мен, чүге дээрге чазын, күзүн Хемчикке тарaa тарыыр, ону ажаар дээш үргүлчү аргыжып келген дөргүл-төрел улус болгаш оларны билир чораан бис. Ол улуг [illegible] мөге кижи. Кижилерге энтигзевилеч, хүлүмзүрээр, биче сеткилдиг.

1941 чылдың июнь 22-де фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор өзү-биле халдаан соонда, үр болбаанда, Иргит Агбаан, Иргит Седип болгаш өске-даа оларның үези оолдарны Тываның революстуг шерииче келдирткен. Барыын-Хемчик кожуунунуң төвү Кызыл Мажалыкка кыштааш, чайынында Кызылга шериг албанын эртгиреринге чедип келгеннер. Иргит Агбаан удаваанда политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң [illegible] танынга кирип, мактадып берген.

ССРЭ-ниң маадырлыг Кызыл Армиязы-биле кады немец фашистиг эжелекчилерге [illegible] удуртуп кирер дугайында [illegible] өске эш-өөрү-биле бир дөмей. Тываның нам, чазаанга ол кирген. Иргит Агбаанның дайынчы чылгаа шаварынга киржир дээш патриотту күзелин 1943 чылдың күзүнүнде кандырган. Ол чылдың сентябрьда эки турачы эш-өөрү-биле кады төрээн Тывазындан фронтуже, узун болгаш берге оруку аъттанышкан. Улуг лейтенант Тончуттуң взводунуң бирги салбырының адыгжы дайынчызы чораан.

Дайынчы белеткелди эртken соонда 1944 чылдың январь [illegible] Украинаның [illegible] суур дээш тулчуушкунга бистиң тыва эки турачылар баштай киришкен. Ол бистерге бирге [illegible] болган, ынчалза-даа тывалар эрес-дидими, коргуш чок кижилерин көргүскен. Сат Бүрбүкейниң пулеметчулары, Ооржак Оолактың автоматчылары, Тончуттуң адыгжылары тулчуушкунга онза [illegible].

Улуг лейтенант Тончут Деражно суур дээш тулчуушкунга [illegible] Майын-Тараа, [illegible]-Хуурак, Агбаан, Маадыр-оол, Күржепей болгаш өскелер-даа эрес-дидим тулчуушкунун рапорттап тургаанын дыңнаан мен.

1944 чылдың февраль 1-ниң хүнү. Ровно хоорайны хостаар дээш тулчуушкун эгелээн. 31 дугаар полктуң кезектери болгаш Тываның эки турачылар эскадронунуң артиллериязының деткимчези-биле дайзынның быжыг камгалалын буза шапкан.

Улуг лейтенант Тончуттуң командылаан шериглери Ровно хоорайның мурнуу-барыын талазынче дайзынга удур халдап кирген. Олар фашистерниң күштүг [illegible] ынга таварыкы берген-даа болза, [illegible] танкыларны өрттендир боолап, улуг когаралды чедирип турган. Дең эвес тулчуушкунга хөй национал совет дайынчылар, оларның аразында тыва эки турачылар дең ээр чүве чок маадырлыын көргүскен.

Чидиг тулчуушкунга маадырлыы-биле демиссикен К. Тончут, И. Майын-Тараа, И. Агбаан, Х. Аракчаа, К. Суур-оол, О. Күржепей болгаш өскелер-даа интернационалчы дайынчы хүлээлгезин күүседип чорааш, амыдыралы совет улустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш боттарының амы-тынын бергеннер. Оларның маадырлыг чоруун кажан-даа уттуп бис.

Февраль 2-де Ровнону дайзынның эжелелдиинден хостаан бис.

А. АДЫГБАЙ,
эки турачы.

КЫЗЫГААР—ЫДЫКТЫГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хоойлуну хүлээп алган.

СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээн ёзугаар кызыгаарның дайынчылары чугаалап тур.

Ыраккы Чөөн чүктүң Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң начальниги генерал-майор В. Стус:

— ССРЭ-ниң Конституциязының принциптеринге, СЭКП ТК-ның съездилериниң болгаш Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилеттинген чаа Хоойлуну Ыраккы Чөөн чүктүң кызыгаарчылары хүлээп алгаш, ону изиг-биле деткип турарлар. Социалистиг күрүнениң болгаш улустар аразының [illegible] нормаларының дугайында марксистиг-ленинчи өөредиг-биле ол бүрүн дүүштүр ажылдап [illegible].

Совет органнар-биле, шериг кезектери-биле болгаш ажылчы чон-биле быжыг харылзааны тудуп тургаш, күрүне кызыгаарын камгалаар херекке кызыгаар шериглериниң кижизидер улуг ажыл дайынчы кезектерде, салбырларда калбарган. Социалистиг Ада-чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, ооң ыдыктыг кызыгаарын кирап оту дег камгалаарынга совет чекистерге бүзүрел улуг.

Кызыгаарга отрядтың политиктиг килдизиниң начальниги подполковник А. Лопатин:

— Бистерге, мурнакчы заставаларның дайынчыларынга, совет кижилериниң тайбың күш-ажылын камгалаарын идегеп бүзүрээн. Хүлээлгевисти алдарлыы-биле күүседир бис. «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хоойлула болгаш дайынчы [illegible] айыткаашкын бүгаар Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарының камгалалы дээш күжүвүстү, билиивисти үнелэр ужурлуг бис. Бистерниң — Лопатиннерниң ог-бүлезинге кызыгаар камгалаары — бүгү амыдыралывыс [illegible] бир кызыгаар заставазының хуу составының данзызында Совет Эвилелиниң Маадыры лейтенант А. В. Лопатинниң — мээң ачамның ады мөңгезин-биле кирип бижээнинге чоргаарланып мен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ооң кылган эрес-маадырлыг чоруу дуңмам Вячеслав-биле мээң бедик үлегер боор, [illegible] кызыгаар шериг-биле холбаштырарынче ыйгыырган.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини, анаа дайынчы В. Усов:

— Совет кызыгаар быжыг [illegible] — деп, ажык чугаалажып [illegible] дайынчы шылгаралдарының [illegible] алгакчылары, партияның болгаш чазактың дааганнарын амгы үениң байдалдарынга дүүштүр күүседиривиске бүзүрээр бис. Мээң, ажылчын оолака, Совет Эвилелиниң Маадыры В. М. Усовтуң — мээң кырган-ачамның адын эдилээн заставага шериг албаны эрттирер улуг бүзүрел онаашкан. Кырган-ачамның дайынның баштайгы хүннеринде кылганы эрес-маадырлыг чоруу мени хей-аът киирип чоруур. Дааным Н. Усов база ёзулуг солдат чораан. Ол Берлинге чедир тулушкаларның бирээзи.

Юбилейлиг чылда бистиң застава политиктиг болгаш дайынчы өөредилге талазы-биле чээрби беш катап «тергиин» деп адын төлептиг-биле камгалаан дээрзин рапорттаары биске өөрүнчүг. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн, ооң ыдыктыг кызыгаарын камгалаарынга сагыш салыышкынынга бистиң кызыгаарчы харыывыс ындыг.

ОРДЕННИҢ УЗУН ОРУУ

Черногорсктуң чурттакчызы Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну М. Булгаковту военкоматче чалаарга, ол мынчаар болган. «Ам база шеригже келдирткеннер мурнунга чүве чугаалазын деп турар болгай аан». Херектиң ужуру өске болган. Кызыл Сылдыс орденнер дээш силерге байыр чедирип тур бис!» — деп, военком ону уткуп тура, хоглуг чугаалаан.

1945 чылдың февраль. Бистиң дайынчылар Чөөн Пруссияга тулчуп турган. Булгаков баштаан кезек кижини «дыл» тудуп эккээри-биле хайгыылче үндүрүпкен. Ракетаның кыска үеде кызаш дээн чырыынга ийи дүрзү шала була көзүлген. «Узун, офицер хептиг аптаалыг» деп, Михаил ооруже сымыраангаш, караңгыже шимеш дээш, көзүлбейн барган. Удаваанда ол «дылды» тудуп эккелген, ынчалза-даа аар балыгладыпкан болган. Балыы дээш Михаил Булгаковту тыяче эмнедип чорудупкан чүве-дир, а эрес-дидим чоруу дээш шаңнал ынчаар астыгып чораа-чораа, 37 чыл эрткенде ээзин тып чедип келген. «Черногорская» шахтаның коллективи дайынның хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы Михаил Булгаковка бедик шаңналы дээш байыр чедирип, чылыг сөстерин чугаалаан.

Черногорск.
Хакас авт. обл.
«Труд» солундан.

ШАҢНАЛ ЭЭЗИН ТЫПКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Иван Викулович Очаковский үжен чеди чыл мурнунда Ада-чурт дайыны орденниң ийиги чергези-биле шаңнаткан. Ынчалза-даа шаңналды чогуур үезинде ээзи ап шыдаваан, ону чоокта чаа Кызылдың шериг комиссариады аңаа байырлалдыы-биле тывыскан.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Иван Викулович-биле ажы [illegible] ужуражып кааш, социалистиг Төрээн чурттуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш дайылдажып чорааның, күш-ажылчы намдарын билип алдывыс.

Алтайның Черемшанко суурга 1916 чылда ол төрүттүнген. Ооң ада-иези дөрт кыстыг, дөрт оолдуг турган. Захар, Иван, Анисим, Семен шуптузу дайынга киришкен. Оларның иштинден Иван хөй дайынчы орукту эрткен. Ыраккы Чөөн чүкке шериг албанын эрттиргеш, халажып үнеринге сапёр Иван Очаковский белеткенип турда, 1938 чылда ССРЭ-ниң девискээринче япон эжелекчилер халдап кирген. Ооң уламындан ол халашпайн, Хасан хөлге японнарга удур тулчуушкунга киришкен. Дайынчы эш-өөрү-биле кады командылал [illegible] турарынга, мина мооңнактарын кызырынга ол ажылдаан. Япон милитаристерни [illegible] чылча шаваны чоокшулап орда, дайзынның огу ооң солагай будун балыглапкан. Владивостокка ийи ай госпитальга чыдып, эмнедиргеш. Ынчалза-даа иштинде ок чыдып кааш, балыг эттинмээн. Ийи дугаарында Томскиже кестирген, тозан хире хонукта эмнеткеш, Пятигорскиже дыштанып турган. Ол үеде ону Москважа шаңнал тыпсыры-биле келдире берген. Кремльге М. И. Калинин 1939 чылдың февраль 17-де И. В. Очаковскийге болгаш ооң Хасанга эрес-маадырлыг тулчуп турган чеди эштеринге Кызыл Сылдыс орденин байырлалдыы-биле тывыскан, ооң баштайгы дайынчы шаңналы ол болган.

1941 чылдың июнь 22-де фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаан. Социалистиг Төрээн чурттуң камгалалынга киржир патриотчу күзелин илередип, шериг комиссариадынга келгеннерниң бирээзи Иван Очаковский болган. Ындыг-даа болза ону албаан, чүге дээрге балыгланган черн эттинмээн болган. Томск госпитальынга эмнедири-биле чорудупкан. Аңаа ооң солагай будунда баажын катап кескеш, ок бузундузун ап каапкан. Ооң соонда буду экирип эгелээн. 1942 чылдың июльда Иван Викулович немец эжелекчилерге удур тулчуушкунче кирген. Дон да Калач хоорайны хостаары дээш доошкун демиселге киржикен, арестиин ол көргүскен.

Иван Викулович Донбассты, Николаевти, Одессаны, Кишиневту, Бресттиң болгаш өске-даа хоорайларны, суурларны хостаарынга киржикен. Ли[illegible] дайынчы Польшаны хостапкан, 1945 чылдың апрель 23-те совет шериглер-биле кады Берлинче чаза таварып киргеш, немец фашистиг эжелекчилерниң тулуунга чедир чылгаа шаварынга киришкен. Доктаамал харылзааны хандырып, маадырлыг чоруун көргүскени дээш ону Ада-чурт дайыны орденниң ийиги чергези-биле шаңнаан. Шаңналды тыпсыр дээш келирге И. Очаковский чорупкан болган, адрезин билдинмейн барган. Иван Викулович орден-биле шаңнатканын билир-даа болза ол дугайында шериг комиссариадынга чугаалап көрбээн. Эштериниң сүмелеп, албадааны-биле Кызылдың шериг комиссариадынга бо чылын чеде берген. Ооң шаңнатканы илап болган. Бедик шаңналды чоокта чаа, 37 чыл эрткенде республиканың шериг комиссары М. В. Котелевский байырлалдыы-биле тывыскан.

И. В. Очаковский 1947 чылда Тывага кожуп келгеш, хоорайның септелге тудуг эргелелинге пенсиялап үнгүже чедир [illegible] ажылдап, амгы ниитилелге идепкейлиг киржип келген.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: шаңналдың тыпсып турары.
В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ДӨРТ ТАНКИСТ, ДӨРТ ӨҢНҮК

Совет чурттуң хөй национал улустарының быжыг найыралының дугайында хөй документилер, фактылар чугаалап, совет кижилериниң маадырлыг күш-ажылын, амыдыралын бадыткап турар. Бо хүннерде, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде совет улустарының улуг ог-бүлезиниң найыралы улам кошкуу-биле өөреп турар.

Бежен чылдарның ийиги [illegible] чылдарында Украина ССР-ниң бир ойлазынга шериг албаны эртгирип турган мен. Ооң бээр үжен шаа чылдар эртсе-даа, хөй национал эш-өөрүм аразынга турган чалыы шаамның ол үези уттундурбас.

Полктуң танкистер белеткээр школазынга үш ай дургузунда чаа эштерим биле өөрендим. Ол школага куяк машинаның бедик мергежилдиг специалистерин: танк командирин, механик-башкарыкчыны, шыгаакчы-башкарыкчыны белеткеп турар. Танкистер белеткээр полктуң школазын чедиишкинниг дооскаш, танк ротазынга механик-башкарыкчылап шериг албанын уламчылаан мен. Дөрт аңгы [illegible] тургустунган бистиң экипажтың [illegible] шериг албанын [illegible], найыралчы харылзаавыс ада-чуртувусче халажып чана бергенивисте база уруңгаан. Эштеримниң ат, фамилиязын, арын-шырайының кандыызын ам-даа уттпаан мен: танк командири Михаил Олесь—украин, шыгаакчы-башкарыкчы Вениамин Неволин—орус, октакчы Валентин Бердников—удмурт база механик-башкарыкчы мен—тыва.

Танк ротазының солдаттары база-ла улуг, делгем Совет Эвилелиниң барык бүгү республикаларындан [illegible] чүве. Шеригниң быжыг салгалга [illegible] чагыртыкчаңгызывыс — хову дээш, хову—чаңгызы дээш быжыг эп-найыралдыг ажылдап, чуртталга, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдерге турушту тургузуп көргүзүп турдувус. Бистиң интернационалчы ротавысты Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи гвардия майору Дадашев командылап турган. Ооң национал азербайджан кижи. Нарын тактиктиг дайынчы өөредиглерниң-даа, ырак, узун хуусаалыг маршруттар-даа үезинде майор бисти хей-аът киирер, оюн баштактыг, омак, хоглуг, ынгаллелиг-даа кижи.

Дайынчы сорулгалар күүседиринге интернационалчы быжыг чаңгызы [illegible] бүрүзүн кезээде чалгынналдырып турду.

К. САТ,
курлавырда сержант.

ЗАСТАВАНЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Ийи кижи черге үнген чораам, өске таладан кызыгаарже чоокшулап органнар. Он ажыг метр арткаңда карактылаарын манаан, дыштанырын шиитпирлээннер. Кызыгаар үрекчилери ыйгыя черге ажыттанып алгаш, чүък-кинде хүүректер, кызаптар, бижиктерин хынап бергеннер.

Сигнал системазының адаанда черни казарга элезинниг чымчак чер болган, ынчангаш олар ону эрткеш бурунгаарлап чорупкан.

Ол үеде заставага дувурээзин медээзи дыңналган.

— Застава, бооже!— деп, дежурный командылаан.

Лейтенант А. Исправников, ефрейторлар С. Дрянин, В. Дозморов, сержант О. Мелентьев олар Лада деп ыды-биле машинага олурупканнар.

«Уазик» кызыгаар үрекчилериниң көзүлген черинге дораан чоокшулай берген. Исти эскерип кааш, ытты дораан салыпкан. Удаваанда кызыгаарчылар [illegible] хиндиинден бир кижини эскерип кааш, чоокшулап сүрүп келгеш, тудуп алганнар.

Ийиги кызыгаар үрекчизиниң изи-биле ыт баштай дүрген бар чораан, бажын силгээш, былгырып туруп алган. Кызыгаарчылар ол участокту каггаш, өске черлеп чораан, шыргай кулузун аразынга чаштынып орган үрекчини база тудуп хоругдааннар.

В. КАЛИНКИН.
Чөөн чүктүң Кызыл Туктуг кызыгаар округу.

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Милиция машиназының тейинде чивеңейниң чоруур маякчыгажы удур чорук орган автомобильдерни доктаврынче албадапкан. Армейжи «газиктиң» брезентизиниң адаанда өлүмнүг чүък—чуртталга бажыңының тудуунуң үезинде тывылган снарядтар. Оларны чер иштинден улуг лейтенант А. Первухинниң кезээ казып ушкулган.

—Мина дилекчизи биче сержант А. Ханень кулактааштарын кичээнгейлиг дыңнааш, «металл бар-дыр!» — деп кыска харыылаан. А. Первухин хөрзүннү оваарымчалыг аштап, тускай херекселдерни аңаа ажыглаан. Хөрзүннүң ындыг-ла хамы эвес коълдынга снаряд тода көстүп келген.

ЧУРУКТА: снарядтарны тускай машинага чүдүреринге белеткеп турары.
Н. КУЗНЕЦОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕВИДЕВЭЭННЕР

Прибалтиканың Кызыл Туктуг шериг округу. Ефрейторлар Н. Ерофеев биле О. Мурко оларны шаңнап мактаарын [illegible] дүшкен [illegible] «...депертеп болган берге база парын байдалга эрес-дидим болгаш [illegible] чоруу дээш...» деп демдеглеп каан.

Парашютчу хамааржыр дайынчы өөредиглериниң [illegible] эгелеп [illegible] турган. Команда үнери биле, дайынчылар чөрге [illegible] дып-ла турганнар. Аас, ак-көк дээрге парашюттар, чаъс соонда өдек черден үнгүлеп каар мөөгүлер дег, ында-мында частып, көрүштүү хөлчок апарган. Ефрейтор О. Мурконуң шураар аазаа кээрге, ол люктан карап-ла дээн. Ооң соон зарый ефрейтор Н. Ерофеев халаан. Карак чивеш арaзында аныял болу берген. Мурконуң парашюдунуң [illegible] тыс парашютка ынчаар чедииниң бадып келген.

— Бо хаарге ховар таварылга-дыр. Солдат кижиниң [illegible] сагыныр чорууп десантиктер көргүскен— деп, [illegible] офицер А. Бибраков чугаалап турар.

СЭТА-ның корр.

ДАЙЫНЧЫ ТУРУШТА—КЫСТАР

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге кыстар шериг албаны эрттирип болур бе? Бо айтырыгга хөй-ле кижи [illegible] деп харыы бээр. Ол дээрге чүгле эр кижилерниң эрге-хүлээлгези деп санап турарлар. Шынында ындыг эвес. Хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыннарының чылдарында хөй херээжен эр [illegible]-биле [illegible] Төрээн чурттуң камгалалы дээш боттарының хүлээлгезин күүсеткеннер. ССРЭ-ниң «Бүгү-ниитиниң шериг хүлээлгезиниң дугайында» хоойлузун [illegible] шериг албанын эрттирерин көрген.

Шериг албанынга солдат, матрос, сержант болгаш старшина албан-дужаалынга үрүг [illegible] болгаш азаа чок 19 харлыг [illegible] [illegible] херээжен [illegible] эки тура [illegible] [illegible]. Оларны ийи [illegible] хүусаалар уадым боор.

Дээди эртемниг, шериг кафедраларынга тускай белеткелди эрткен азы шериг албанында төрелдерлиг, шериг херээжен аңгы дээди эртем доскан үжен харга чедир назылыг херээжен шериг албанынын прапорщик, мичман албан-дужаалынга эки тура-биле хүлээн ап болур.

Шериг албанынга кириксеп турарлар чурттап турар чериниң [illegible] шериг комиссариаттарынга айтырыг тургузуп болур. Ындыг мүзелдиглер шериг комиссариаттарындан сонуургап турар айтырыгларынга [illegible] алыр. Ындыг информацияларны ол ышкаш штабтар, шериг округтарының [illegible] кылдынып база берип болур.

Солдат, матрос, сержант база [illegible] [illegible].

Шериг албанныг херээженнер болгаш оларның ог-бүлелери [illegible] материалдыг база пенсия дузаламчызын, акша хандырылгазын, чиигелделерни шериг албанынга хуусаадан ажыр турганы дээш ап турар. Ол ышкаш шериг албанныг херээженнер орукка халас чоруур, эмчи шыгаалгазын ёзугаар [illegible] [illegible] халас эмнедип, дыштаныр эргелиг. Ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң бот өөредилге база кежээки салбырларынга өөренип болурлар.

Офицер, прапорщик (мичман) албан-дужаалга ажылдап турганнарның ог-бүлелериниң кежигүннери база материалдыг, пенсия дузаламчызын, акша хандырылгазын, чиигелделерни офицерлерге, прапорщиктерге хандырылга-биле дөмей бээр.

[illegible]

В. ЕРМОЛАЕВ,
СЭТА-ның корр.

ТАЙБЫҢНЫҢ ХЕРЭЭ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың даштыкы тайбың политиказын бүгү совет кижилер-биле бир дөмей деткип, чүүлдүгүнүп турар мен. Тайбың — аас-кежиктиг амыдырал болгаш чуртталга дээрзин билир бис.

АКШ-тың дайынзырак бөлүктери дайынның оруун ынчаар үндүрерин кадагалыы-биле оралдажып, орта белеткелдиг чорудуп турар. Делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүрүнгаар демнилгелиг кижилери орта чептүү-биле удурланып, массалыг узуткаашкынның чепсектерин бүдүрерин кызырар демиселди калбарткан. Чүге дээрге олар дайынның айыылын, хоразын эки билирлер.

Үжен үш чылдарның хуусаазында [illegible] чуртумнуң [illegible] дээш ам-даа холум дыңнат ажылдаар мен. Ол тайбын [illegible].

К. САМБУ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва заг-хугу» комбинаттың тракторизи.

ЧАЛБЫЫШТАН КОРТПАЙН

Прибалтиканың Кызыл Туктуг шериг округу. Кежээ эгелээн хат дүне күштелгеш, электри удазыннарын үзе шаапкан. Интернат бажынга өрт эгелээн. Дежурный эмчи ол дугайын кожазында Н [illegible] шериглеринге [illegible] дузаа чедирерин дилээн.

— Интернатта бежен хире инвалидтер бар. Оларны камгалаарынга дарый дузалажып көрүңер — деп эмчиниң [illegible] үргээн үнү телефонга дыңналган.

Кончуг [illegible] кадарлакчы команда тургустунган. Ону майор В. Точилин баштаан. Өрт болган бажынга баштайла майор В. Точилин, прапорщик А. Ястремский, сержант Л. Чекрынов, ефрейтор Н. Соловьев, анаа дайынчылар Б. Башаров, В. Бакин олар чеде келген. Аарыг кижилерни айыыл чок черже дажыглап эгелээн. Чалбыраш арыы [illegible] [illegible] гаан. Будуруулгеп ыш карактарны [illegible] тудуп келген. Удаваанда ийиги бөлүк четтип келген. Кыска үеде аарыг кижилерни айыыл чок черже дажыглап каапкан.

Баштайгызын соон дарый ийиги айыыл дирлеп көргүп: күштүг от кожаны дажынга утааш эгелээн. Ол бажыңның [illegible] үнген. Чаш уругларны, кырганнарны, херээжен [illegible] [illegible] демиселин [illegible] Өрт шериглери келп, [illegible]. Чүгле дан аазып чер тыып келгенде дайынчылар кезээнге ээп келгеннер.

В. ГАЛЮК,
СЭТА-ның корр.

Специалистиң индири

ХОЙДАК-НА ХУРАГАН

Тывада мал ажылының продукциязының шиитпи дензигүүрүн алыр болза, хой ажылы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде кол адыр боор турар. Аъш-чем программазын чедиишкинниг күүседиринге хой ажылын хөгжүдери, оон продуктулуг чоруун бедиидери болгаш хойнуң баш санын көвүдедири улуг хамаарылгалыг.

Хой ажылы бүгү чуруң малдың эъдиниң 55,1 хуузун, садар эъттиң 56,1 хуузун, а акша талазы-биле бүгү сайгарган эът аймааның өртээнин 59,7 хуузун бериң турар. Оон-биле чергелештир хой эъдин садары көвүдеп турарын айтыры чугула, бо көргүзүг эрткен чылын оон мурнунда чылында турганындан 41,6 хуу өскен. 1981 чылда совхозтарның саткан бүгү продукциязының 52,7 хуузу хой ажылындан кирген. Бо көргүзүг Эрзин районга 82,2 хуу, Тес-Хемге 81,3 хуу, Мөңгүн-Тайгага 80,3 хуу, Өвүрге 75 хуу, Чөөн-Хемчикке 62 хуу, Улуг-Хемге 51,7 хуу болган. Аъш-чем программазын чедиишкинниг шиитпирлээриниң дугуурүу хой ажылын хөгжүдеринде дээрэзи моон иллең.

Сөөлгү чылдарда Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга болгаш өске-даа районнарның ажыл-агыйлары хойну өстүрер талазы-биле элээн чедиишкиннерни чедип алган болгаш эът, дүк садар планнарын күүседип турар апарган.

Хойну эрте хураганнадырынче шилчээни, хойжуларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканы, хой төрүүр үеде малды дун-хүн чок кылдыр организастааны «Кызылгаан», «О. Шынаа», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Искра», «Тинлелиг», «Тере-Хөл» совхозтарның хураган алырынга болгаш доруктуурарынга дузалыг болган. «Барлык» совхозта Салчак Чагын, «Шекпээр» Моңгуш Калиндүү, «Алдан-Маадырда» Моңгуш Маадыр-оол, Ооржак Серен, «Чыраа-Бажында» Куулар Байыр-оол, Оннар Очур-оол олерның удурткан хойжу бригадаларын чүс баш хойга онаашдыр 100—106 хураганнарны алган. Шуйту 143 хойжу болгаш оңкүү кадарчылары чүс башка онаашдыр 100—136 баш анай, хураганнарны алган. А чүс башка онаашдыр 90-дан хой чаш төл алган малчыннар 271 кижи болган. Бо бүгү шээр малды Тывага өстүрүп болур дээрзин бадыткан турар.

Ындыг турбуже, агаар-бойдустуң байдалы, мал чемиишин хандырылгазы дөмей, кажаа-хоразы таарымчалыг турда-ла, Бии-Хем болгаш Тандыы районнарының хойжулары бо чылын чүс башка онаашдыр деңгү-ле 85—60 хураганнарны алган. Ыланг ыя «Өөк» совхоз 48 баш; Тоха аттыг совхоз 62 хураганны чүс хойдан алган. Ук районнар күрүнеге дүк садарының планын үскен. Хойнуң баш саны 1975 чылда турганындан «Өөк» совхозта 7 муң баш, Тоха аттыг совхозта 10,4 муң баш (деп кезии) кызырылган. Хойнуң саны өске-даа ажыл-агыйларда эвээжеп турар. Мындыг байдалды моон соңгаар эдери негеттинип турар.

Хой ажылының экижидериниң амгы үеде бир кол аргазы— хойнуң төрүүр үезин организастыг эрттирери. Бо чымыштыг болгаш харыысалгалыг ажыл ам эгелей берген: декабрь оннун медээзинден алырга, республикада төрээн хойнуң саны он муң чедип турар.

Хой ажылында механизастаттынмаан болгаш улуг күш негээр ажыл—хураган ажаары. Ыланг ыя чаш хураганны баштайгы үш хонукта ажаары дыка берге. А хураган чаңгыс эвес, хонукта чээрби үжен-даа чедип болур. Чаа төрүттүнген хураганның думчуунда шаразын дораан-на сыйтудар херек, ол оон тынарынга чугула. Оон соонда чылыг черге хураганның дүгүн кургадыр, кезинге кургадыр чылгаттырар. Бо чорук бирээде, хураганның хан эргилдезинге, ийиде, хойнуң хураганны төлзүүрүнге дузалыг.

Хураган төрүттүнген соонда, чартык шак хире болгаш, эмзирер херек. Черле ынчаш, чаш малды баштайгы хүннерде ийи-үш шактан узамдыктырбайн эмзирип турары чугула. Ынчан хураганның магаа боду быжыыр, эзүүчел болгаш боткур болур. Чартык ай хире болганда чемгерип эгелээр. Ынчан комбикорм, сула, сиген далганы болгаш сиген бээр. Ук чемнерни кажаа база чүү хирени бээрин, ажыл-агыйның тускай эртемниглери чаш малдың доруккаанын, күш-шыдалын, деңзизин көзиниң сүткүрүн болгаш чемнерниң шынарын барымдаалап турган доктаадыр.

Хой сүткүр болган тудумна, хураганнар эзүүчел болур. Хураганның хонукта 100 грамм немелде деңзи алырынга чарыгдаар сүттү бүдүреринге 3 грамм чем единицазы, 36 грамм шингээчел протеин, 12 грамм фосфор, 1,9 грамм кальций хойга негеттинер. Ол негелделер күүсеттинмейн баарга, хураган эмзирер хойлар арыштар, сүдү тырттылар, а хураганнар баксыраар, олур хайнап дүгү чингелээр — шынары кудулаар, өртээ эвээжээр.

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый академиязы төрээн хойларны чемгерериниң чурумун доктааткан. Ону ёзугаар 50 килограмм деңзилиг хой хонукта 1,5—1,9 килограмм чем единицалыг, 150—190 грамм шингээчел протеинниг, 12—16 грамм дустуг, 7,6—8,8 грамм кальцийлиг, 4,4—5,4 грамм фосфорлуг, 15—20 миллиграмм каротиннин бөлүүн, чулуктуг болгаш концентраттыг чемнерни чиир ужурлуг. А 60 килограмм деңзилиг хойга 1,9 килограмм чем единицазы, 200—250 грамм шингээчел протеин, 18 грамм дустуг, 11—12 грамм кальцийлиг, 4—7 грамм фосфорлуг чем херек. Ындыг болганда мал чемнериң болбаазырадып турган камналгалыг болгаш чединмир кылдыр ажыглаары, чогуур үезинде чемгерер болгаш суггарары чугула.

Чаш малды камгалаарынга бир чугула чүве—оларны шыы ажаап-тежээри. Чаңгыс хураганныг 5—8 хойну аам инистерлиг 3—5 хойну бир клеткага тургузаар, 3—5 хонук эрткенде, ол сакманнарны 10—15 чедир улгаттырар. Оон соонда 10—15 хонган хураганнарлыг хойларны 15—20 баш, а 15—20 хонган хураганнарлыг хойларны 25—40 баш чедир бөлүктээр. Хураганнар 20—30 хона бээрге, хойларны 40—60 баш, а 35—40 хонганда 100—120 баш чедир бөлүктээр.

Хураган ажаар ажыл боду ындыг-ла нарын эвес, ынчалза-даа оон чымыжы, шүүлү ковчуг улуг. Ынчангаш аңаа узут күш негеттинер. Хураган төрүттүнерге дораан-на ажаап кириштер. Кажааның өл-шыгы, хат-салгын болгаш соок — чаш малдың дайзыннары. Чаш малды хорадыр кол чылдагааннар бо. Оларны болдурбас төлээде, дун-хүн чок хайгааралды тургузар херек. Дежурныйлаашкынга чүгле хойжулар болгаш сакманчылар эвес, ажыл-агыйда өске-даа активчилер база киржир, ол баштайгыларның ажылын контрольдаар, оларга дузалажыр, хойжуларның аъш-чем болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырылгазын организастаар ужурлуг. Хой төрүүрүнүң үезинде чүгле бедик харыысалга эки түңнелге чедирип болур.

Ч. ХЕРТЕК,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының килдизиниң начальниги.

Н. КОҢГАР,
хой ажылының килдизиниң зоотехниги.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

ОЛЬДЕНБУРГ. (СЭТА). Барыын Германияның Ольденбург хоорайының «Везер-эмс-халле» деп эң улуг залын оваарымчалыг шиижээн шимээн. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ —кызыл туктар ол залга хөлбеңейнип турган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал аңаа болган. Герман Компартияның болгаш ГКП-ниң түс черде округ организациязының инициативазы-биле байырлыг хуралды чыылдырган.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов баштаан СЭКП-ниң делегациязынга Ольденбургтуң, Бременниң болгаш ГФР-ниң өске-даа хоорайларының үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, студентилер болгаш аныяктар төлээлекчилери изиг байырны чедирген. СЭКП-ге, ГФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының аразынга найыралга база эп-сеткил каттыштырылгазынга аллар болдурган йөрээлдер залга дыңналып турган.

Герман Компартияның даргазының оралакчызы Г. Готье байырлыг хуралга илеткел кылган болгаш ССРЭ-ниң тургустунганы бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун болган деп онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниң тургустунганы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң түңнели болгаш ленинчи национал политиканың тиилелгезин бүгү делегейге бүзүреңниг кылдыр көргүскен.

Төөгүлүг ужур-дузалыг алдарлыг байырлал-биле холбаштыр Г. Готье Герман Компартияның болгаш ГФР-ниң бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга чүректиң ханызындан изиг байырны чедирген.

Немец ажылчыннарның хөрээ дээш маадырлыг демиселчи Эрнст Тельманның чагыгларын бистиң партиявыс боттандырбышаан, СЭКП-биле, улуг совет улус-биле найыралдыг харылзааларны моон соңгаар-даа калбартыр болгаш быжыглаар деп, Г. Готье медеглээн.

Социализм — практиктиг боттуг чүүл болган дугайында Маркстың, Энгельстиң болгаш Ленинниң номналының дыштыныгы амыдырал бадыткаан деп, илеткелчи чугаалаан. Чүс-чүс миллион кижилер социализмниң байдалынга амгы үеде чурттап, мөчүлгеден хостуг болуп турар. Социалистиг ниитилелдиң кол сорулгазы — ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидери болуп турар. Тайбың байдалдарга чурттаары — кижилерниң эң чугула эргези.

Тайбыңны быжыглаарының политиказы — Совет Эвилелиниң эң чугула күрүне политиказы болган. Совет күрүнениң баштайгы даштыкы политиктиг документизинден — Тайбың дугайында декреттен СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Тайбың программазынга чедир, боо-чепсекти дүжүрер дугайында 1922 чылда Генуя конференциязынга баштайгы совет саналдардан эгелээш, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң байырлыг хүлээлгезинге чедир тайбыңны быжыглаар дээш Совет күрүнениң стратегтиг угланыышкыны чайгылыш чок болуп турар. Ол угланыышкын социалистиг күрүнениң алыс бүдүжүнге, делегейниң бүгү улустарының амыдыралчы эргелерин камгалаарынга бурун дүгжүп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов бодунуң чугааларынга ол угланыышкынны база катап бадыткаан деп, Г. Готье демдеглээн.

Лайын белеткеллерни күштелдирер болгаш ГФР-ге база Барыын Европаның өске-даа чамдык чурттарынга ортумак ыракшылдың чаа ракета-ядролуг чепсээн тевтередип тургузар дээн АКШ-тың администрациязының планнарының кедерээн айыылдыын илеткелчи сойгалап илереткен. Ол планнарга удурланыышкынның улам-на күштелдиреринче ГФР-ниң бүгү ажылчы чоннары Г. Готье кыйгырган. ГФР-ниң девискээринге аймырга таварыштырар дээн НАТО-нуң планнарының боттанмайн барыыр дээш Барыын Германияның коммунистери бүгү-ле чүүлдерни кылыр деп илеткелчи медеглээн.

ГФР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аразынга ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларны улам-на калбартырының вогенеп чугулазын Г. Готье онзалап демдеглээн. Барыын Германияның ажылчы чоннары ССРЭ-ге удур «садыг дайынынга» эвес, а Совет Эвилели-биле тайбынга сонуургалдыг деп, ол чугаалаан. ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур «садыг дайынын» күштелдирерин Р. Рейганның администрациязы оралдажып турар.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңы Г. Ф. Сизовтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

ВКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ХАНОЙ. (СЭТА). 1982 чылда Вьетнамның ниитилелдиң хөгжүлдезиниң түңнелдерин болгаш 1983 чылда база 1985 чылга чедир чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын база угланыышкыннарын Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму чугаалажып берген. Хуваалдазын системазын сайзырандырарының, экономиканы эрге-лең башкарарының ажылтының бедилдериниң үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга социалистиг чаартылгаларның, массалар ортузунга идеологтуг ажылды күштелдирериниң айтырыглары пленумнуң кичээнгейиниң төвүнге тургустунган.

ВКП-ниң V съездизиниң шиитпирлерин, экономиктиг тургузуушкун талазы-биле партияның айтышкыннарын күүседир дээш чурттуң ажылчы чоннарының демиселиниң үезинде улуг чедиишкиннерниң чедип алдынганын пленум демдеглээн.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң улуг өзүлдези чуртта аъш-чем айтырыын шиитпирлээринге болгаш үлетпүрнүң чиг-эт херекселдерин хандырарынга боттуг аргаларны берип турар. Капитал тудуушка болгаш даштыкыже үндүр садар бараанныры бүдүреринге демдектиг чедип алдынган.

Нииттилеп бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедилдеринге болгаш ажыл-агый курлавырларын камныг ажыглаарынга үндезилээш, ВКП-ниң V съездизиниң айытканы социализмниң үндезиннерин тургузарының сорулгаларын күүседиринче бүгү күжүн угландырарынче партия, ажыл-агый органнарын, бүгү вьетнам улусту пленум кыйгырган.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

КАБУЛ. (СЭТА). АДР-ниң Мурнуу болгаш Мурнуу-Чөөн мөжүлерында чурттап турар пуштуннар дээр аймактарның төрел бөлүктеринин баштыңнарының болгаш өгбелериниң Афганистанның бичии бурунгу улустарының болгаш төрел бөлүктерниң херектериниң талазы-биле министри Сулейман Лаек-биле ужуражыышкыны афган найыралдада болган. Ук чериин солунарының демдеглеп турары-биле алырга, төрел бөлүктерниң төлээлекчилери афган улустуң тайбың амыдыралынга шаптыктап турар империализмниң болгаш реакцияның контрреволюстуг саттыныкчыларының үүлгедиишкиннерин буруудаан. АДР-ниң болгаш Афганистанның Улустуң Демократтыг партиязының политиказын боттарының бурунгу-биле деткип турарының дугайын медеглээннер.

ФРАНЦИЯ ХҮЛЭЭВЭЭН

ПАРИЖ. (СЭТА). «Совет Эвилели-биле экономиктиг харылзааларга хамаарыштыр НАТО-нуң стратегиязын холбаштырар дугайында» Францияның болгаш АКШ-тың аразынга дугуржулга чедип алдынган деп, АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц чоокта чаа Парижке кээп чораан үезинде бадыткаан.

Дж. Шульцтуң ол бадыткаашкыны-биле Францияның даштыкы харылзаалар министри К. Шейсон чөпшээрежир ерге бе? деп, Франция телевидениезиниң корреспондентизи министрден айтырган. К. Шейсон мынча деп дорту-биле харылаан: «Чок, чөпшээрешпес мен. Ындыг стратегия-биле Франция чөпшээрешпээн болгаш чөпшээрешпес-даа. Францияның бодунуң экономиктиг болгаш садыг политиказының кара чаңгыс ээзи болуп артып турар».

БОНН. (СЭТА). ССРЭ-ге хамаарыштыр садыг-экономиктиг политиканы чиигледирериниче француз чазакты албадаары АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң чоокта чаа Парижке кээп чораан үезинде оралдажыышкыны ындыг-даа болза негелделерин Франция шуут-ла хүлээвээн деп, Барыын Германияның ИЛФ телепрограммазының тайылбырлакчызы медеглээн.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

ПРАГА. (СЭТА). Прагалың Культура ордузунга ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал болган. Аңаа ЧКП ТК-ның чиңгине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак, партияның болгаш чазактың өске-даа удуртукчулары олурушкан. ЧКП ТК-ның Президиуму кежигүнү, ЧССР-ниң чазааның даргазы Л. Штроугал илеткел кылган.

ССРЭ-ниң тургустунганы Улуг Октябрьның тугунуң адаа-биле болган алдарлыг тиилелгелерниң чыл демдеглелинде чугула черни ээлеп турарын ол чугаалаан.

Марксизм-ленинизмниң кол принциви — пролетарлыг болгаш социалистиг интернационализмниң принцивин амыдыралга чайгылыш чокка боттандырарының улуг ужур-дузазын тодаргайы-биле, бүзүреңниг херечилеп турар.

Байырлыг хуралдың киржикчилери совет улуска ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур байырлыг чагаа чоруткан.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң саттыныгчы дээр-чуруму-нуң шериглеринге удур чедиишкинниг шавар кылдааышкыннарны Фарабундо Марти аттыг национал хостталга фронтузунуң (НХФ) дайынчылары үргүлчүлеп турар.

Сальпрес агентствонуң дыңнадылгазын ёзугаар алырга, Кускатлан төп департаментизинде Гуасапо вулканының районунда чугула бедиктерни Сальвадорнуң патриоттары ээлеп турар. «Рамон бельосо» деп тускай батальоннуң шаажылакчылары партизаннарны ол бедиктерден удур кызып шыдаваан. Ол-ла департаментиде Сучитото хоорайның районунда турушкактарны болгаш чурттакчылыг элээн хоорайларны патриоттар база быжыы-биле ээлеп турар. Чанча чазак шериглери ол хоорайның болгаш суурларның бомбалаан түңнелинде тайбың чурттакчыларының аразында хөй кижи өлүрткен болгаш балыглаткан деп, «Венсеремос» радиостанция дыңнаткан.

Сантьяго-Мария болгаш Усулутан хоорайларының аразында автомашина оруктарын НХФ-ниң дайынчылары бүрүн контрольдап, боттарының холунда тудуп турар. Электрозавазынга шугумнуң партизаннар чыскаалдаан уларгон түңнелинде Сальвадорнуң бүгү чөөн талазы кезээ электрозавазынга чок арткан.

БКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СОФИЯ. (СЭТА). Аңаа Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болган. 1983 чылда Болгария Улус Республиказының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планының тележиилелдиң болгаш чурттуң 1983 чылда бюджединиң тележиилелдиң чугаалажып берген. Пленум ук документилерниң кол чүүлдерин чүгүлүг деп хүлээп алган болгаш Министрлер Чөвүлелинге Болгария Улус Республиканың Улус Хуралынга чугаалашкан, бадылдыры-биле киирерин саналдаан.

Пленумга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Т. Живков чүве чугаалаан.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: чер аразы кызырылган

Буурул Джугджурнуң тевүү чок ой-чиктериниң аразында чашты берген бурунгу суур Нелькан «Улуг чер» чоок апарган. Соңгу черниң кижилериниң ажыглалында: машиналар, снегоходтар, АН-2 самолёттар, вертолёттар.

Нелькачыларының амыдырал-чуртталгазының байдалдары таныттынмазы-биле өскерилген. Ындыг чалырап турган черде Культура бажыңныг, ийи каът школалыг, уруглар садтарлыг, магазиннерлиг, амыдырал хандырылга комбинаттыг улуг чараш суур чаттыла берген. Үжүк-бижиг чок чораан коошкуң чоннуң бөгүнгү салгалы амгы үениң он-он мергежилдерин шингээдип алган.

УКРАИНА: кыска үеде

Харьковта «Автозапчасть» заводту чаартырын шалыпкын темп-биле дооскан. Продукция бүдүрерин ооң хөй кезиин көдээ механизаторларже чорудуп турар, 15 хуу бедидеринге ол эде тургузуушкун дузалаан.

Кыска хуусааның дургузунда чаартылганы чорутканы— ажыглалга кирер ол объектиже күш болгаш акша-хөреңгиниң мөөңнелгениниң түңнели. Хоорайның Октябрь районунуң бүдүрүлгелери каттышкан септелге-тудуг отрядын организастааннар. Бичии заводтарда ажылдап турар аңгы-аңгы мергежилдиг тудугжулары мында кирген. Чаа коллективниң ажыглалынга херек техниканы база-ла ол чиженгиг кылдыр чыып моорлааан.

Тус-тузунда тудуг базазы чок бүдүрүлгелерге тургустунган чаа отрядтың ажылы энергейи-биле кестиң келген. Харьковтуң улуг заводтарындан дуза чедирери-биле чоруткан специалистер бөлүү монтаж болгаш нарын дериг херекселдерниң тудуун кылырын хүлээп алган.

Улуг эвес бүдүрүлгелерни чаартыр тургузарының перспективтиг программазын бүдүрүлгелерниң директорлар соведи бадылаан. Аъш-чем программазын боттандырарынга киржилгелиг болгаш чоннуң херекселин бараан бүдүрер бүдүрүлгелерниң дериг-херекселдерин бирги ээлчегде чаартыры көрүнгени.

Күженишкиннерни каттыштырары, тудуг-монтаж болгаш ажылдалга кирер объектилерниң ажылдарынга тургускан графиктерни сагыры эки түңнелди берип турар.

(СЭТА).

ТУРМЕНИСТАН: чер адааның суу

Кара-Кумнарда чаа кудуктуң суу Геок-Тепе районда В. И. Ленин аттыг колхозтуң мал оларын долузу-биле хандырып турар. Дөрт муң гектар черниң шөлүн ол кудуктуң суггарып шыдаар. Чер адааның суун ажыглаарының калбак аргаларын республикада кол чугула херек кылдыр көрүп турар.

(СЭТА).

ЧССР. Чехословакияның целлюлоза саазын үлетпүрүнүң хөгжүлдезин ийиги чиг-эттиг болбаазырадып кылырынга улуг салдарлыг. Чүүлбүрү артынчыларны болбаазырадып кылырының эң улуг бүдүрүлге чери республиканың Штурово (Барыын Словакия) деп черинде тургустунганын ЧТК агентилел дыңнадып турар. Ол бүдүрүлге чериниң ажылчыннарының болгаш инженерлериниң, чехословак машина тудукчуларының кызымаккай ажылының ачызында Штуровода бүдүрүлге чериниң күчүзү амгы үеде 120 муң тонна четкен ынчалза-даа чоокку бээр үеде оон күчүзүн ам-даа 40 муң тоннага улгаттырар деп турар.

ЧУРУКТА: авточудуруксунуң чолаачызы Хелена Харгадова — бүдүрүлге чериниң эң эки ажылдакчыларының бирээзи.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Э. КЕННЕДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1984 чылда болур президент соңгулдаларынга президентиниң албан-дужаалынга демократтыг партиядан бодунуң кандидатуразын көргүспес деп шиитпирин сенатор Эдвард Кеннеди чарлаан.

Кеннеди ол шиитпирин хууда байдалдар-биле, ылангыя ат-бүлезиниң кызаан негелделери-биле тайылбырлаан. Оон акылары — АКШ-тың президентизи Джон Кеннеди болгаш 1968 чылда соңгулдаларга АКШ-тың президентизиниң албан-дужаалынга бодунуң кандидатуразын дешпишкен Роберт Кеннеди оларның политиктиг өлүрүкчү чорукка таварышканы билдингир болгай.

1984 чылда болур президент соңгулдаларынга демократтардан киржир кол кижи кылдыр Э. Кеннедини амга чедир санап келген. АКШ-тың оралакчы президентизи турган Монлейл, сенаторлар Дж. Гленн, Г. Харт болгаш А. Кранстон, Флорида штаттың губернатору турган Р. Эскью демократтыг партиядан президентиниң албан-дужаалынга боттарының кандидатураларын дешшидер боор деп база катап санап турар. Э. Кеннединиң шиитпирин чарлаан соонда демократтыг партиядан кандидатуразын дешшидер кижилерниң санызы улгадыр боор деп, политиктиг хайгааракчылар демдеглеп турар.

ЧОНГА УДУР ЧАЗАК

Барыын чүктүң буржуаз чазактары боттарының хамаатыларынга ажылды хандырып бээр дээш харыысалганы хүлээниин алырындан коргуп турар. Хөй хереңнениг байлар ажылдавайн, тамчыктыг шөлээн чурттап болур болгаш чурттап-даа турар. Чоннуң кол нуруузу — хереңги чоктар канчаарыл? Ынчаарга буржуаз чазактар мынча деп каржызы-биле харылап турар: «Канчаарын боттары билгей аан. Оларның хуузунда херээ-дир». Бо харыы — хереңгитеннерниң алыс бодалын, молчуксу үезин илергейлээн политика-дыр.

Англияның амгы чазаа чонга удур чорум-на ындыг политиканы чорудуп. Каттышкан Нацияларның Организациязының 1948 чылдың декабрь 10-да хүлээп алганы «Кижиниң эргелериниң Бүгү-ниити декларациязын» каржызы-биле үреп турар. Декларацияның 23-кү чүүлүнде мынча деп айыткан: «Кижи бүрүзү ажылдаар эргелиг». А декларацияга Англияның чазаа база ат салган турган. Ынчангаш Англияның кандыг-даа чазаа декларацияның негелделерин күүседир хүлээлгелиг. «Кижиниң эргелериниң Бүгү-ниити декларациязын» англи чазактың үреп, оон 23-кү чүүлүн күүсетпейн турарының түңнелинде амгы үеде Англияда ажыл чоктарның саны кажангызындан-даа артык көвүдээн болгаш үш миллион чартык четкен.

«Кижиниң эргелериниң Бүгү-ниити декларациязын» профэвилелдерге кирип, аңаа каттышкан эргени ажылчы чоннарга база тывыйн турар. Ынчалзажок «Ажылга удур кижилер дугаарында» дээр хоойлу телевилелиниң Англияның чазаа чоокта чаа чорааткан. Ол хоойлу телевилелиниң кол сорулгазы — чуртта профэвилел шимчээшкинниң базары болуп турар. Ажыл-биле чоммуу хандырар айтылгылар шиитпирлээр ужурлуг Англияның министри Норман Теббит хоойлу телевилелин чугаалаан. Ынчангаш ону «Теббиттиң хоойлузу» деп адай берген.

«Хамааты харыысалгазының системазын» тургузарын хоойлу телевилелинде айыткан. Ол системаны ёзугаар профэвилелдерниң ажылчорудулгазының хөй хевирлерин хоруур, хоойлу үрээн дээш профэвилелдерни болгаш оларның активчилерин хөй акшага торгаарын, профэвилел ажылдакчыларын кара-бажынга хоругдаары кордүнүп турар. Чаа хоойлу телевилели профэвилелдерниң тургузуун, сан-хөө байдалын чүгле божаңнадып турар эвес, харылзаа политиктиг ажыл соксаашкыннарын хоойлудан дашкаар, хоойлуга «удур кем-херек үүлгедиг» кылдыр санап турар.

Профэвилел шимчээшкининге удур анган чазак каржы хемчеглерни чорудуп келген болгаш моон соңгаар уламна күштелдирер бодап турар. Күрүне албан-хаакчыларының, кадык камгалал ажылдакчыларының, өрт шериглериниң, почта албан-хаакчыларының, национализастаан кай эвилдерер үлетпүрнүң ажылчыннарының болгаш демир-оруукчуларының профэвилел каттыжыышкыннарынга удур ында карыы хемчеглерни алырын чаа хоойлу телевилелинде көрдүнген.

Тред-юниоллары Британ конгрези чаа хоойлу-биле аргажып шыдавас дугайында ТЮК-ның чиңгине секретары Лайонел Мөррей бо чылын эгезинде медеглээн. «Кандыг-даа ужуктарлан көртпес бис» деп, ол чугаалаан. Хоойлу телевилелин күштүг бадыыртын баштыннарын бодап маңавайн. ТЮБК от хоойлу телевилелинге удур демисел чорудуунга бир миллион фунт стерлинг акшаның фондузун тургускан.

Теббиттиң хоойлу телевилелинде көрдүнген айыылдыг чүүлдерни тайылбырлаар талазы-биле кампанияны транспортчуларның болгаш чамыс мергежилдиг ажылчыннарның профэвилелиниң соңгу-барының секциязының секретары Билл Хейвуд калбартып турар. Бүдүрүлге черлеринде цехтер удуртукчуларының болгаш профэвилел активчилериниң семинарларын ол организастап эрттирген. Ындыг кампанияны бүгү чурттуң девискээринге калбаа-биле чорударын Хейвуд ам негеп турар. Теббиттиң хоойлу телевилели бир эвес күштүг болур эгелээр болза, ажылчы чоннарга чаа хоойлунуң кайы хире айыылдыын массалар ханызы-биле билген турар ужурлуг деп, ол чугаалаан. «Англияда парлалганың болгаш демократияның хостуунуң дугайында хөй удаа дыка медеглеп турар. А кажан профэвилелдер-биле демиселжип эгелээнде, демократияны боой тудуп турарлар» деп, Б. Хейвуд медеглээн.

Ажылдаар эрге болгаш профэвилелдерни камгалаар дээш тулчуушкун Англияда амгы үеде чоруп турар. Ажылчы чоннарның ажылдаар эргезин чазак кызыгаарлап шаан, профэвилелдерни херек кырында узуткаарын оралдажып турарын чурттуң демократтыг парлалгазы хаджы дузазыныы-биле демдеглээн. Ынчаарга ажылдаар эрге ССРЭ Конституциязында хуулгаар черни ээлеп турарын «Таймс» солун безин хүлээп көөр ужурга таварышкан.

Джеймс ОЛДРИДЖ,
англи чогаалчы.

КӨРБЭЭНИ ЧОК

...Эргим төрээн Улуг-Хемниң
Эриин каастаан Шагаан-
Арыг,
Төөгүге кирген үлүүн
Төрээн чуртуң кайын
үттур...

Мындыг одуругларлыг шүлүк 45 чыл бурунгаар, 1937 чылда парлалгага көстүп келген. Тыва бижик чаанептерээн, уран чогаал тургустуунуп эгелеп турда бижиттинген ол шүлүктүң автору ам Тожу районда ажылдап, чурттап турар Василий Санмаевич Тамдын-оол. Районда ону таныс, билбес кижи чок дизе хоорем эвес. Ол Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хөй чылдарда колхоз даргалап, совхоз директорлап, партия, совет органнарга идепкейлиг ажылдап чораан.

Ооң чаш, чалыы чылдары төрүттүнген эргим чери Хендергеге, Улуг-Хемге эрткен. Амыдыралдың улуг оруунче ужукту ол оортан алган-даа. Үжен чылдарда дөптегер алгы тоннуг, майтак тыва идиктиг чораан оол сөөлүнде барып улуг ССРЭ-ниң өндүр найысылалынга каш удаа четкен, делегейге сураглыг кижилер — хамааты дайынның маадырлары, совет шериг полководчулар Климент Ворошилов, Семён Буденный, Черниң баштайгы космонавтылары Юрий Гагарин, Герман Титов болгаш өске-даа ат-сураглыг кижилер-биле хол тудуп мендилежир, амыр-менди айтырып чугаалажыр аас-кежиктиг болур деп кым бодаан боор. Василий Санмаевичиниң хууда альбомунда ол кижилерниң чамдыызы-биле кады тырттырган чуруктары-даа бар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты кылдыр соңгудар хүндүткелге, бүзүрелге ат-сураглыг кижилер-биле ара кылыр аас-кежикке ол кандыг четкенил!

Ынчангы үе-биле алырга, мырыңай элээди турган тыва бижикке өөренген, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип эгелээн. 1936 чылда пионер отрядын даргалап, дараазында чылдарда аревениң сумузу, кожуун комитеттеринге ажылдап, сөөлүнде ТАРЭ ТК-ның кежигүнүнге-даа соңгуткан. Ол-ла чылдарда база бир сундулаалы чоннуң уран чүүлүнге киржип турган. Ынчан сумуга, кожуунга болур оюн-концертке ол чүгле киржикчи, ойнакчы эвес, а ооң организакчызы, баштакчызы боор чораан. Чогум-на ынчан шүлүк бижип база шенеп эгелээн.

Василий Санмаевич ажыл-албан, өг-бүле айы-биле 1952 чылда дайынның кадыг-бергезиниң үезинде Тожуга ажылдап, чурттап чеде бергеш, бодунуң амыдыралын ол үлегер чугаада кирген каас-чараш бойдус чурумалдыг чер-биле холбаштырган. Районга кедээ ажыл-агыйны коллективиажылаар, районнуң экономиказын, культуразын хөгжүдер херекке бодунуң үлүг-хуузун киирген. Райкүүскомнуң киилис эргелекчизи, даргазының оралакчызы боор, даргазынга-даа ажылдаан. 1957 чылда кожуундагы ажыл-агыйларны удуртукчу кадрлар-биле быжыглаар дугайында партияның кыйгырыынга харыы кылдыр ынчангы «Совет Тыва» колхозту (ам «Тоора-Хем» совхоз) даргалаар күзелин илереткен. Аңаа ооң колхоз даргалап, совхоз директорлап, келген он ажыт чылдарының дургузунда ажыл-агый мурнакчыларның санынга кирип,

улуг хөгжүлделиг, чаартылгалыг чер апарган. Районнуң кедээ ажыл-агыйының хөгжүлдеринге ол хөй күжүн, арга-мергежилин, организакчы талантызын киирген. Чүгле удуртуп башкарарындан аңгыда, ол ынчан районга боттанып турган херектерге дорт киржип, хол-биле кылчыр чанчылдыг турган. Туттунган школа, эмнелге, культура албан черлеринде, мал фермаларында, өртүк көвүрүглерде ооң сагыш човаашкыны, холунуң изи артпаан чер чок деп чугаалап болур. Азаста туристер баазазын, пионер лагерин, Тоора-Хемде, Адыр-Кежигде көвүрүглерни, Арбакта, Хам-Сырада паромнарны ооң идепкейлиг сонуургалы, дорт киржилгезн-биле тудуп тургускулаан.

«Совет Тыва» колхоз республикага бай-шырак, орулгалыг колхозтарның бирээзи кылдыр хөгжээн. Ол чылдарда колхозтуң акша-херекселиниң-биле Азас ортумак школазының, Культура бажыңының, эмнелге, садыг тудугларын,

Кижилер болгаш чылдар

колхозчуларның дан аңгыда башкыларга бажыңнарны колхозту тудугжулар тудуп...

Тожуга мал, чер ажылын хөгжүдер херектиң база бир эгелекчилериниң бирээзи ол турган. Ынчан «Совет Тыва» колхоз тараазын, картофельдиң, моганың бедик дүжүүн өстүрүп ап, ооң-биле районнуң бүгү херегцелин хандырбышаан, күрүнеге тараа садарын ук районга бир дугаар эгелээн.

Василий Санмаевич кандыг-даа албан-дужаалга, ажылга ажылдап тура кижилерниң негелде-хереглеледерин эң чоок, эки билир, чоннуң сөзүн чагыын хүлээп, дыңнап алыр, оларны боттандырары, бүдүрери дээш сагыш салыр удуртукчу боор хүндүткелдиң, идегелди чаалап алган. Ынчангаш ону 1950 чылдан чер-чер Советтериниң депутадынга, 1957 чылдан СЭКП Тожу райкомунуң кежигүнүнге хөй удаа улаштыр соңгуп, ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң депутадынга соңгуп турганы таварылга эвес.

Тамдын-оолдарның интернационалчы өг-бүлезн (каданы хакас кижи) хөй уруг-дарыгны өстүрүп, кижизиткен. Оларның үш оглу, бир кызы ам улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында төлептиг үлүүн киирип, ажылдап, чурттап чоруур. Уругларының уруглары ам кырган адазының аас-кежиин, чоргаараар кылдыр өзүп доругуп орарлар.

В. С. Тамдын-оол кадыының байдалы-биле пенсияда-даа болза, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киришпишаан. Ол районнуң радио дамчыдылгазының редакторун хүлээлгезиндеп аңгыда СЭКП райкомунуң штаттан дашкаар партиямиссиязының даргазы, район Совединиң доктаамал комиссиязының кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң болгаш район судунуң улус төлээзи хөй-нийти даалгалар.

Чугааның эгезинде шүлүк, уран чүүл дугайында кирген болгай бис. А Василий Санмаевич ол сонуургалын хаңдыкшылын кагбаан, ам-даа уламчылавышаан. Колхоз, совхозтарда, районга даа уран чүүл көрүлделери мынча чылдар иштинде ооң киржилгези чокка эртекен ховар. Ол чүгле аңаа киржикчи, организакчы эвес, а оюн-концерттерге сценарийлерни, композицияларны, шүлүктерни, чечен чугааларны чогаадып, тывынгыр, мерген чогаадыкчы болуп келген. Ол ам ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан «Ыры — найыралдың чалгыны» деп бодувуң тургузуп бижээни солун төөгү уткa-шынарлыг лекциязы-биле чоннуң өөртүп, ылангыя школачыларга, аныяктарга күзенчиг аалчы болуп турар.

«Хүндүлелдиң Демдээ» үш орденниң, хөй-хөй медальдарның эдилекчизи, бүгү-эвилелдиң чергелиг персоналдыг пенсионер Василий Тамдын-оол бодунуң 60 хар назынының бедиинде байлак Тожузун, төрээн Улуг-Хемниң, ыдыктыг Төрээн чуртун алгап ырлап, бараан болбушаан.

...Коммунизм улуг тудуу
Кожаландыр бедип олур.
Чаа черге орнуң солуп
Чалыыткавып кожер-дир
сен.

Ада-төрел укезазы дег,
Адың, чолуң хевээр артар.
Төөгүлүг Шагаан-Арыг
Төрээн черни улам кааста...
Бо одуруглар база оңуу.
ооң ыры.

С. МИНТОП.

ЧУРУКТА: В. Тамдын-оол.

АЛДАН ЧЫЛДЫҢ АЛДАН ӨҢНЕРИ

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, республиканың Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан чураан чуруктар болгаш чонар даштан чазаан чүүлдерниң делгелгези Кызылда Чурукчулар бажыңынга делгеле затынга ажыттынган.

Ук делгелгениң 100 ажыг ажылдарында Тыва республиканың төөгүзүн, чоннуң амыдыралын болгаш хөгжүлдезин өңнүг чуруктарда болгаш графикада база чонардаштан кылган ажылдарда көргүскен. Оларның аразында скульптура ажылдары база чаа-ла сайзырап өзүп орарын көрүп болур.

Делгелгениң хөй санныг киржикчилериниң аразында ат-алдарлыг хоочуннар-даа, чогаадыкчы базымны чаа эгелеп чоруур аныяктар-даа бар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Т. Е. Левертовская бо делгелгеге бодунуң эң эки эвээш эвес ажылдарын киирип, өзүлдүг чогаадыкчы күш-биле ажылдааның көрүкчүлер улуу-биле үнелээннер. Ооң аазын улуг хемчээлдиг «Тыва сценаның хоочуннары» деп ажылы маңаа онзагай черни ээлээн. Ынчангы артистер Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар, С. Оюн, Б. Балы-Сагаан болгаш ооң-даа өскелерни ээлчегилг концерт үезинде кончуг солун кылдыр чуруп көргүскен. Ол шүлүкчү С. В. Козловаңың портредин база-ла онзагай кылдыр күүсеткен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Н. Ч. Салчак бо делгелгеге база-ла тывынгыр, солун кылдыр белеткээн. Ооң ажылдарының аразында РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң күрүне шаңналының лауреазы М. М. Мунзуктуң портредин кылып күүсеткени онзагай.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу, РСФСР-ниң Репин аттыг күрүне шаңналының лауреаты Р. А. Аракчааның чонар-даштан янзы-бүрү азырал амытаннарның дүрзүлерин кылганы кончуг чараш, тода.

Хоочуннардан аңгыда дуржулгалыг, өзүп орар аныяк чурукчулар болгаш даш чонукчулары ук делгелгеге идепкейлиг-биле киришкеннер. Оларның аразында Тываның комсомол шаңналының лауреаттары С. Саая, В. Ховалыг, чурукчу О. Ондар-оол, даш чонукчулары Х. Донгак, Ю. Тойбухаа, М. Хертек болгаш ооң-даа өскелериниң ажылдарын көрүкчүлер үнелээннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң залында; Чурукчулар бажыңының иштики хевири.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

ДЕКАБРЬ 20-ДЕН 26-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Тоол аалдап келди. «Сылдыс-оол». Уран-чечен телефильм. 10.25 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удурланып тур. 11.25 — Медээлер. 11.30 — 17.05 — Чапсар. 17.05 — Медээлер. 17.25 — «Авазының школазы». 17.55 — Аныяктарның адрестери. 18.55 — Новолипецкиниң металлургия комбинадының Культура бажыңының улустуң хорунуң концерти. 19.15 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Калуганың радиолампа заводунда күш-ажылды организастаарының бригада системазының дугайында. 19.45 — Н. Погодин — «Кремльдиң курантылары». Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Кремльдиң курантылары» деп фильм-шииниң уламчызы. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.35 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндияның шилиндек командазы — Швецияның шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Төөгү. 5-ки класс. Афиныже аян-чорук. 12.25 — «Тарааның үнези». Телеочерк. 13.10 — Төөгү. ССРЭ-ниң тургустунганы. 13.40 — П. Бажовтуң тоолдары. 14.10 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 14.35 — Чингиз Айтматов чугаалап ор... 15.20 — ССРЭ-де бойдус камгалалы. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Серенада». Кыска метражтыг уран-чечен телефильм. 19.15 — «Азия товунде». Информация-публицистикалыг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — «Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт». Тыва АССР-ниң ...... ажыл-агый министриниң оралакчызы А. Т. Сотпаның чугаазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары» 1-ги дамчыдылга. 20.15 — Р. Щедринниң чогаалдарының ёзугаар концерт. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.00 — «Оглунуң ээп келгени». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Төрээн чурт дугайында ыр». 9.30 — Уругларга фильм. «Ээлуг хөгжүмчү чоран». 10.25 — «Д. Бедный — революцияның ыраажызы». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 11.55 — Чапсар. 11.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер концерти. 17.20 — Стадионну — шуптувуска. 17.50 — Л. Минкустуң «Баядерка» деп балединде классиктиг дуэт. 18.00 — «Партия — бистиң ажыл-херектеривистиң өлүм чок башкарыкчызы». Шүлүктээн композиция. 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 — А. Бородин. № 2 симфония. 20.00 — «Документалдыг экран». 21.00 — «Үе». 22.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 22.40 — 22.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Т. Н. Хренников. 13.30 — Маяковский — чурукчу. 14.15 — «Ырак-даа бол чоок Мещера». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.25 — «Шыдыраа школазы». 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер концерти. 17.20 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Улустар найыралдыгда күштүг». Абаканның телевидение студиязының дамчыдылгазы. 18.50 — Телемедээлер. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Хой-нийти амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.45 — «Азия товунде». Информация-публицистикалыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Соңгу чүктүң орус улузунуң академиктиг хорунуң концерти. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Суббота болгаш воскресенье». Кыска метражтыг уран-чечен фильм. 22.20 — 23.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. 3-кү үе.

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.30 — «Белдир черге тулчуушкун». Уран-чечен телефильм. 1-ги 2-ги сериялары. 11.35 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дыл өөренир тур бис». 6-гы телекичээл. 11.55 — 17.05 — Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

17.05 — Медээлер. 17.25 — «Төрээн чуртта». Документалдыг телефильмнер. 17.45 — «Горнистер, харыыланар!» 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00 — Чоннуң аалгалары. 19.15 — Бөгүн делегейде. 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Якутияның кызы». Фильм-концерт. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаадыкчы ажылының дугайында. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болурун күзезиңзе. (Күш-культуржуларга сүме).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — География. Антарктиданы амгы үеде шинчилеп турары. 13.00 — «Чурагачы» 13.45 — Бойдус. 2-ги класс. Кыш келген. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 14.35 — В. Вересаев. Амыдыралының, чогаалдарының арыннарындан. 15.25 — «Чаартынган чер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тоолдар парады». Фильм-концерт. 18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Найыралдың оазы». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия товуу». Информация - публицистикалыг программа. 19.40 — Чарлалдар, реклама. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 3-кү дамчыдылга 20.15 — «Өнүктерниң арыннары». 21.00 — «Үе». 22.00 — 23.05 — «Шуптузу дээш харылаар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «Шуптузу дээш харылаар». Телефильмниң 1-ги сериязы. 10.25 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Келир чылдың дүжүдүнүң дугайында репортаж». Документалдыг фильм. 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинниң болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Нобель шаңналының эдилекчизи академик А. М. Прохоров школачыларның ...... харылаар. 17.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Третьяков ойнаан (скрипка). 18.15 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Бүрүн-ажаал — ниитилел — кижи». 18.45 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Кузнецкиниң металлургия комбинадының ажылчыннары-биле ужуражылышкын. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Орус музей». Илья Репин. 22.30 — 22.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — А. Блок. «Он ийи» деп поэма. 13.00 — «Билиг — күш». Эртем-нептереддиг тележурнал. 1-ги үндүрүлге. 13.45 — «Хоорай чурттугларъ». Уран-чечен фильм. 15.10 — Шушенскоеде бажыңчыгаш. 15.40 — «Ветлуга». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев. «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Телемедээлер. 19.50 — «Азия товуу». 19.05 — Чарлалдар. 19.10 — В. Журавлёв — «Оруктар карыжа бергэ». Телешии.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң солун ужуралдары». 4-кү дамчыдылга. 20.15 — «Силерниң чагааларыңарны ёзугаар». Музыка программазы. 21.00 — «Үе». 22.00 — 23.00 — «Шуптузу дээш харылаар». Телефильмниң 2-ги сериязы.

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «12 аян-чорукчулар». Г.-Х. Андерсенниң тоолдарын ёзугаар. Болгариядан дамчыдылга. 9.45 — «Шуптузу дээш харылаар». Телефильмниң 1-ги сериязы. 10.50 — «Горнистер, харыыланар!». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.20 — Чапсар. 15.20 — Телемедээлер. 15.35 — Украина ССР-ниң 60 чылынга уткуштур документалдыг фильмнер. 16.25 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 17.35 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил. 18.05 — «Буратинонуң делгелгези». 18.35 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». 18.45 — «Дүвү чок дээр». Мультфильм. 19.15 — «Эртем амыдыралы». 19.45 — Бүгүдеге музыка. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп поэмазы. 13.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 13-кү фильм: «Украинаны хостаазы». 13.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 14.10 — ССРЭ-ниң улустарының музыказы. РСФСР-ниң музыказы. 15.10 — Астрономия. 10-гу класс. Ай тугайы. 15.40 — «Баргиан». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Спорт». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия товуу» деп дамчыдылга. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — Уругларга фильм: «Диази деп инек».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Буратинонуң солун ужуралдары». 5-ки дамчыдылга. 20.15 — Айтырыглар. Дилээшкиннер — Шиптиирлер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.25 — «Эзир даа», «Кузуң мунгараза» деп уран-чечен кыска фильмнер.

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксаар болзуңза (күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Харның аялгалары». Фильм-концерт. 9.15 — «АБВГД-жигеш». 9.45 — Ада-иелерге. 10.15 — «Спортлотонуң» 52-ги тиражы. 10.25 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.55 — «Амандла» ансамбльдиң оюну. 11.40 — Чүнү ноочуурул. 12.25 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.10 — Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан симфония үзүндүлери. 13.30 — Политиктиг хайгаарачы В. Б. Бекетовтуң беседазы. 14.00 — «Орус музей». Валентин Серов. 14.30 — Уругларга фильм: «Сээң-биле кожа». 15.45 — Бөгүн делегейде. 16.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «Бистиң ...... — Совет Эвилели». 18.50 — «9-кү студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгаарачы В. Зорин чорудар. 19.50 — «Цирктиң дангыназы» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Цирктиң дангыназы» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.50 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериничизи». 23.35 — 23.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

15.50 — «Ташкентиниң алдын күзү». Уран чүүлдерниң бирги Бүгү-эвилел фестивалы. Ташкенттен дамчыдылга. 17.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» — «Динамо» (Москва). 17.45 — «Алтай этюдтар». Документалдыг телефильм. 18.00 — «Музыкалыг киоск». 18.30 — Чаа өг-бүле болганнарның телеклуву. 19.45 — Делегейде болуушкуннар допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — В. Розов — «Амыдыралдың арыннары». Телешии.

ДЕКАБРЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.50 — «Ленин» деп ансамбльдиң концерти. 9.35 — «......». 10.00 — Совет Эвилелинге бараан боор тур мен! 11.00 — «Надежда». 11.45 — «Кино ...». 11.45 — Уругларга фильм: «Оттушкунар — ...».

15.40 — Бокска чемпионат. Түннел ужуражышкыннар. 16.20 — «Чеве, кыстар!» 18.20 — Делегей панорамазы. 19.20 — Культураның «Прожектор» ордузунга юмор кежээзи. 21.00 — «Үе». 21.35 — Футбол дугайында дамчуулал. 22.05 — «Алма-Ата өнүктерин уткуп тур». Концерт. 23.35 — 23.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

15.35 — Ынак шүлүктери. 16.15 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 6-гы — «Шылгалда» деп сериязы. 17.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.15 — Хаак спортунга Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. 10 км-ге херээженнер чарыжы. Красногорскиден дамчыдылга. 19.00 — «Чүү? Каяа? Кажан?» Телевикторина. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». «Циркче билет». 20.15 — Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 30 км-ге эр улустуң чарыжы. Красногорскиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Квартира хелеэнлекчилери». Уран-чечен телефильм. (ЧССР). 22.45 — Хоккейге аныяктар командаларының делегей чемпионады. ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 23.25 — «Кыштың этюд». Документалдыг телефильм. 23.35 — 00.15 — Хоккейге аныяктар командаларының делегей чемпионады. ССРЭ биле Норвегияның шилиндек командалары. 3-кү үе. Ленинградтан дамчыдылга.

АГААР

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага кезек булуттаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 35—40, чамдык черлерге 25—31, хүндүс 27—32, чамдык черлерге 17—22 градус соор.

Кызылга дүне 35—38, хүндүс 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «...аңаа шуптузу ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Истекчи» 9.00, 14.20, «Руслан биле Людмила» 11.40, «Хол майгыны-биле шанчылган» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночыныды» 10.30, «Ырылар ритмнери» 11.40, 14.20, 17.00, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сылдысчыгаш» 12.00, «Кара тюльпан» 15.30, 17.10, «Али-Бабаның болгаш дөртен дээрбечилериниң ужуралдары» 13.10 шактарда.

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «...аңаа шуптузу ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оюн» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырылар ритмнери» 17.00, 19.40 шактарда.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

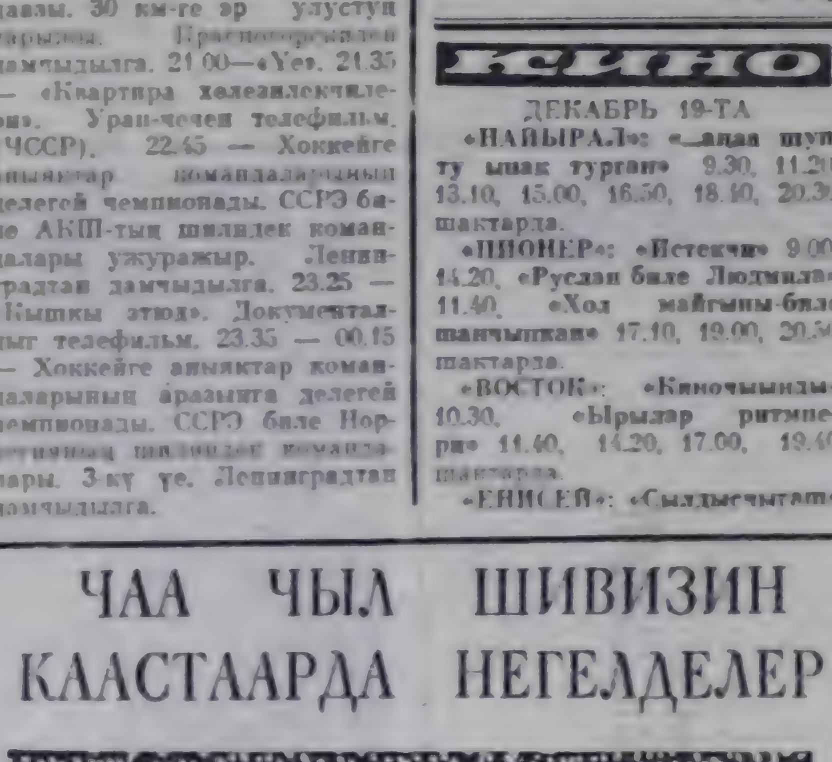

1. Шивини одалга приборларының чанынга тургуспас.

2. Ону ынак быжыг кылдыр тургузар ужурлуг.

3. Шивини хөвеңнен, саазындан, марлядан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставас.

4. Өрттенмес чүүл сиңирбээн хөвеңнен болгаш марлядан кылган хепти уругларга кедирбеңер.

5. Уруглар боттары бенгал лааларын кыпсырын болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.

6. Шивини янзы-бүрү лампочкалар-биле каастаарынга заводка кылган электриктиг гирляндыларны ажыглаңар.

7. Уругларны шиви чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырып каап болбас.

8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле суглуг болгаш кылын шывыгны (чоорганны) белеткеп алыңар.

Бир эвес өрт үне берзе, № 01 телефон-биле өрт шериглерин келдирер херек.

Оска удур составтыг хөвеңни өртке удур эки-тура шинчилелинден садып ап болур. БИСТИҢ АДРИЗИВИС: Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузу, № 7 эде бажың, телефон 2-20-34.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжэ амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60 корректорларының 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № ....

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—....

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 291 (12081) | 1982 чылдың декабрь 21, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕРЛИГ УТКУУЛ

САГЫЛГА-ЧУРУМ— НИИТИ ХЕРЭЭВИС

Баш чыл бурунгаар бистиң совхоз планнарны үргүлчү күүсетпес турган. Ооң бир кол чылдагааны—чамдык кижилер ажыл шагы үзер, сагылга-чурум үрээр чоруктарның алээн хөй боор турганында. Сөөлгү үш чылдарда ол бүгү четпестерни чайладыр, коллективти сырый каттыштырар талазы-биле совхозтуң дирекциязы, ында партия, профэвилел комитеттери болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары доктаамал шуудургу ажылдарны чорудуп келгениниң түңнелинде байдал үнелээни-биле өскерилген, ажыл-агый мурнакчыларның одуруунда кирген.

Күш-ажылчы коллективтиң [illegible] кижизидикчи ужур-дузазы онза улуг. Аңаа планнар, социалистиг хүлээлгелер күүселдези шиитпирлеттинип, кижилерниң эң эки шынарлары хевирлеттинер, идея болгаш мөзү-шынар талазы-биле [illegible] боттанып. Бо талазы-биле айтырыгны бистиң совхозта партия, профэвилел комитеттери, Бүр-Чер кодээ Совет кичээнгейниң төвүнге тургузуп турар.

Ылаңгыя социалистиг чарышты организастаарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш кижизидилге ажылы-биле холбап, бүгү участоктарның деңнеп-дески ажылдаарынга онуу кол чүүл кылдыр тургускан. Бо ажылды янзы-бүрү угланыышкын-биле чорудуп, чамдык чүүлдер кылдынган. Чижээ, фермалар, бригадалар аразында, совхозта нийти чарышты квартал санында түңнеп, мурнакчыларны илередип, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни ажыглап турар. Бо чылдың бирги чартыында безин сезен хире мурнакчыларга 5 муң хире рубль түңнүг шаңналдарны тывыскан.

Кодээ Советтиң янзы-бүрү комиссиялары, эш хуузунуң судуу, херээженнер чөвүлели, улусчу дружина ышкаш хөй-нийти организацияларынга даянгаш, нийтиниң корум-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар. Чижээ, совхоз дирекциязының, партия, профэвилел комитеттериниң төлээлекчилериниң суббота санында малчыннарже үнүүшкүннери база бо ажылче угланган. Совхозтуң директору коммунист В. О. Оюн, өске-даа специалистер он хонукта бир катап ыяап-ла мал, чер ажылында, өске-даа адырларда ажыл-херектиң байдалын ажылчыннарга информастап турар. Олардан негелдени салыр. Бо чорук харыысалганы бедидеринге идигни берген.

Нийтиниң байлаан камгалап, хумагалаарынга бисте кайгамчык чаагай ак сеткилдиин көргүзүп турар кижилер бар. Чижээ, «Сукпак» совхозтуң чамдык кадарчыларының харыысалга чогундан оскунуурган муң ажыг хой бодунун кодазынга чедип кээрге, бистиң совхозтуң эң мурнакчы хойжузу коммунист Татьяна Паавыл менди ажаан хоңдурган, ол совхозка бурунгу-биле дамчыдып берген.

Эки тураның улусчу дружиназының кежигүннери дежурныйлаашкынны график ёзугаар эрттирип, арага-дарыже сундугар, уругларының кижизидилгезинче сагыш салбас ийи-чаңгыс кижилерни учёткаа алган. Мурнунда арагалаарынга сундугуп турган чамдык эштер ам чогуур түңнелди үндүрүп, уруг-дарыын кижизидилгениче сагыш салып, ажылдап чоруурлар. Автопарк эргелекчизи К. Ооржак, директорнуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы Д. Оюн болгаш П. Кара-оол, М. Монгуш ышкаш өске-даа дружинниктерниң корум-чурум хайгаарылынга киржилгези идепкейлиг. Активчилер совхозтуң севисклериниге ооллар-биле демисежип кижиилдирип, машина-техникага кам чок, озалдыдак кылыр чоруктарны болдурбас дээш ажылды шыңгыы тургускан.

Совхозта партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннарының-биле ужуражылгаларны, мурнакчыларга тураскааткан кежээлерни эрттирип, кудумчулар аайы-биле темалыг концерттерни үндүрүп, хоойлу-дүрүм болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында лекция, беседаларны неделяда бир удаа бригадаларга, фермаларга организастап турар бис.

Бо чылын парткомнуң хуралынга хөй-нийти организацияларынга партийжи удуртулга дугайында айтырыгны чугаалашкан. Коммунист Б. Ондарның эш хуузунуң судунуң ажылын удуртуп турарының дугайында отчёдун, корум-чурумну быжыглаарынче угланган өске-даа айтырыгларны чугаалашканы совхозта кижилер-биле ажылды күштелдирерингe, ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээр чоруктарны баш удур болдурбазынга идигни берген.

Үстүнде ажылды партия, профэвилел организациялары совхозтуң дирекциязы, хөй-нийти организациялары бир демниг чорудуп келгени ажыл-агыйның нийти ажыл-чорудулгазынга эки салдарлыг болганын чугаалаза чогуур. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Бүгү-россия социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүсеткени ээш тиилекчилер болуп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле бистиң республикадан шаңнатканнарның аразында «Тиилелге» совхоз база кирген. Ол өөрүнчүг четчээ, кур-чермиилерни улам хөй-ажыт киирип, планныг онаалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң улам бедидип, хөйнү хүлээнип турар.

Ю. МОНГУШ.
«Тиилелге» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Кызылдың № 3 АТБ-ниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Алдарлыг юбилейге тураскааткан коммунистиг субботникке АТБ-ның чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары организастыы-биле кириишкен болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Шупту 396 кижи субботникке кириишкен болгаш ол хүн 5210 рубльдиң продукциязын кылып бүдүрген. Коллектив ажылдап алганы 1500 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен. Улуг ажыл-агыйынга 1611 тонна чүъкту сөөрткен болгаш 70 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Ол хүн 4 чолаачы боттарының кампап алганы кывар-чаар материалы-биле ажылдаан.

Коммунистиг субботниктиң мурнуку одуруунда бүдүрүлгениң мурнакчылары жестянщик И. Г. Холоша, чолаачылар В. Н. Чиншубов, Г. В. Тувов, В. П. Тюрнев болгаш оон-даа өскелер.

Ленин орденниң эдилекчизи Иван Григорьевич Холоша бо бүдүрүлгеде 30 чыл ажылдап келген. Бедик мергежилдиг жестянщик И. Г. Холошаның септээн кезектериниң шынары кезээде эки үнелелди ап турар.

№ 3 АТБ-ниң мурнунда аңаа турган МТС-тиң баазазынга тургускан. Ынчан аныяк оол Иван Холоша аңаа өөреникчилеп ажылдап турган. Ам бо хүннерде дуржулгалыг жестянщик Иван Григорьевич аныяктарны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Ындыг мурнакчыларга коллектив чоргаарланып.

ЧУРУКТА: Иван Григорьевич Холоша.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ өзү болгаш фотозу.

В. И. ЛЕНИННИҢ МАВЗОЛЕЙИНГЕ БОЛГАШ БИЛДИНМЕС СОЛДАТТЫҢ ХӨӨРҮНГЕ ЧЕЧЕКТЕР САЛГАНЫ

Декабрь 20-де СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварнадзе, СЭКП ТК-ның секретарьлары М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков В. И. Лениннин Мавзолейинге барып, СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден боо-дал чечектерни салган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң баштыңчызынга, делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң тургузукчузунга тураскаал кылдыр минута дургузунда сактыышкын ёзулалын кылган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары Кремль ханазының чоогунда Билдинмес солдаттың хөөрүнге база боодал чечектерни салган болгаш Төрээн чурттуң хосталгазы, делегейге тайбың болгаш аас-кежик дээш демиселге амы-тынын берген совет шериглерге тураскаал кылдыр минута дургузунда сактыышкын ёзулалын кылган.

В. И. Лениннин Мавзолейинге болгаш Билдинмес солдаттың хөөрүнге боодал чечектерни Москваның болгаш эвилелдешкен республикаларның делегациялары база ол ышкаш ВЦСПС-тен, ВЛКСМ ТК-зындан болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларындан салган.

(СЭТА).

ДЕМНИГ АЖЫЛДААН

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылчыннары бир демниг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — республика типографиязының коллективи субботникке база шалыпчы кириишкен. Ында парлаар болгаш дептерлээр цехтерниң коллектив кежигүннери коммунистиг субботник хүнүнге тураскааткан социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлээннер. Ниитизи-биле ол хүн аңаа 150 кижи ажылдааш, беш чылдың фондузунче 480 рубльди шилчиткен.

С. АДЫГ.

Хүннүң медээлери

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

«Тыва кодээ тудуг» трестиң автобаазазы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар.

Ылаңгыя № 1 колоннаның чолаачылары шак-үени чеп ажыглавышаан, туруушкун чок ажылдаарын чедип ап, улуг ажыл-агыйынга чугула хөй чүъкту сөөртүп турар. Чүгле декабрьның баштайгы чартыында безин чүс-чүс тонна янзы-бүрү тудуг материалдарын планда кордунгениинден ажыр сөөрткен. Бүдүрүлгениң эки көргүзүглерин чедип алырынга А. П. Сысоев, И. Н. Вендерлых, А. Я. Брутков баштаан мурнакчы бригадаларның киирген үлүү эвээш эвес.

Чолаачылар В. М. Дюкарев, Р. Г. Махмутов, С. К. Медведев болгаш оон-даа өскелер он бирги беш чылдың ийи чылының планын онаалдазын хуусаа бетинде күүсеткен. Олар күш-ажылчы чедиишкиннин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадып турар.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Кызылдың бир дугаар автобүдүрүлгезинде ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш чарыш колонналар, бригадалар аразында улам калбарган.

Бүдүрүлгечи кол көргүзүглер талазы-биле план ай санында доктаамал ажыр күүсеттинип келген. Ук бүдүрүлгениң чолаачылары 50 муң тонна ажыг чүъкту пландан ажыр сөөртүп, күжениишкиниг ажылдаан.

Социалистиг чарыштың негелделерин күүседиринге хоочуннарның үлегерин дээштиг салдарны чедирген. Чижээ, бо беш чылдың ийи чылының планын хуусаа бетинде күүсеткен М. Д. Бутаков январь айдан бээр планныг онаалдазын ийи катап ажырып, социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болган. Мурнакчы чолаачының чуруу Тыва автотранспорт эргелелиниң хүндүлел самбыразында киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи коммунист А. И. Галайко Абакандан кывар-чаар материалдар сөөртүрүнге өскелерден тыдыгараан.

Д. САЛЧАК.

Тыва АССР-ниң
Министрлер Чөвүлелинде

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1981 чылдың август 14-те үндүргени «XI беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел база Бүгү-россия социалистиг чарыжын РСФСР-те түңнээриниң чурумунуң дугайында» болгаш «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын демдеглээри-биле Бүгү-эвилел база Бүгү-россия социалистиг чарыжын РСФСР-те түңнээриниң чурумунуң дугайында» доктаалдарынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң саналдарын өөренип көргеш, дараазында коллективтерни тиилекчилер деп санаап болгаш оларга хүндүлүг вымпелдерни болгаш акша шаңналын тывыскан көргеш:

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 106 хураганны алган, дүк бүдүрер планын 114 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири М. К. Монгуш);

Ол-ла совхозтуң төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 105 хураган алган, дүк бүдүрер планын 118 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири С. А. Ооржак);

«Чырaа-Бажы» совхозтуң чүс баш хойга онаалтыр 103 хураган алган, дүк бүдүрер планын 155 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири Б. К. Куулар);

«Енисей» совхозтуң сүт бүдүрер планын 102 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи Х. К. Чалан-оол);

«Тиилелге» совхозтуң сүт бүдүрер планын 113 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи В. М. Линчар);

«Барлык» совхозтуң сүт бүдүрер планын 110 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи Б. Х. Монгуш);

Ленин аттыг совхозтуң төрүүр чүс баш бээ онаалтыр 91 кулунну алган чылгычылар бригадазынга (бригадири Р. Б. Маг-оол);

«Кызыл» куш фабриказының немелде деңнап алыр планын 110 хуу күүсеткен, куш бажын 95,1 хуу камгалап алган дагаа пегинге (бригадири Л. Л. Пичугина);

«Торе-Хөл» совхозтуң төрүүр чүс баш мыындан 94 анайны алган ивижи бригадазынга (бригадири С. Д. Кол);

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының тонна-километр талазы-биле планын 155 хуу күүсеткен бригадазынга (бригадири В. Ф. Глушков);

«Саян» совхозтуң ногаа бүдүрер планын 272 хуу күүсеткен ногаажылар звенозунга (удуртукчузу А. А. Жулева);

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ногаа бүдүрер планын 157 хуу күүсеткен ногаажылар звенозунга (удуртукчузу А. В. Харлова);

«Тес-Хем» совхозтуң мал чеми белеткээр планын 157 хуу күүсеткен мал чеми белеткээр бригадазынга (бригадири К. С. Арапчор);

«Нарын» совхозтуң мал чеми белеткээр планын 152 хуу күүсеткен мал чеми белеткээр бригадазынга (бригадири Б. К. Маажый);

«Кызыл тараачын» совхозтуң витаминниг сиген залганы белеткээр планын 162 хуу күүсеткен витаминниг сиген залганы бүдүрер звенозунга (удуртукчузу С. А. Толбаев).

Дараазында эштерни чарыштың тиилекчилери кылдыр санаап болгаш оларны дипломнар, өртектиг белектер-биле шаңнаар:

Чалзын В. Т. — Тока аттыг совхозтуң саанчызы, 1982 чылдың он айларының дургузунда бир инекке онаалтыр 2196 литр сүт сагган.

Сагды К. С. — «Тээли» совхозтуң саанчызы, инек бүрүзүнден-не 1800 литр сүт сагган.

Минчит-оол Ш. С. — «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчызы, чүс өшкүден-не 135 анай доруктурган.

Ооржак М. Л. — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 125 хураган доруктурган.

Сарыглар Д. А. — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 124 хураган доруктурган.

Чагар-оол Д. К. — «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 116 хураган доруктурган.

Ооржак Ч. Н. — «Хадын» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 115 хураган доруктурган.

Дамдын Н. Б. — «Май 1» совхозтуң ивижизи, чүс мыындан-на 80 анай доруктурган.

Хертек С. Л. — «Мурнакчы» совхозтуң сарлыкчызы, чүс инектен-не 99 бызаа доруктурган.

Картыкмай К. М. — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы, немелде деңнап планын 102 хуу күүсеткен.

Доцмит С. М. — «О. Шынаа» совхозтуң чылгычызы, чүс бедеи-не 84 кулун доруктурган.

Лошкарева А. М.— «Бүрен» совхозтуң техник-осеменатору, чүс инектен-не 84 бызаа алган.

Самчы С. Т. — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң чылгычызы, чүс бедеи-не 90 кулун доруктурган.

Норбу Ч. Ч. —«Кызыл тук» совхозтуң инек кадарчызы, немелде деңнап алыр планын 132 хуу күүсеткен.

Хертек С. Л. — «Мурнакчы» совхозтуң сарлык кадарчызы, чүс инектен-не 99 бызаа доруктурган.

Кунгаа А. Б. — «Нарын» совхозтуң тракторизи, механизастаан ажыл планын 153 хуу күүсеткен.

Маады М. Д. — Жданов аттыг совхозтуң тракторизи, механизастаан ажыл планын 134 хуу күүсеткен.

Ондар Д. К. — «Тыва» совхозтуң комбайнери, тараа ажаарынга сезон нормазын 279 хуу күүсеткен.

Хомушку Ш. М. —«Барлык» совхозтуң суггатчызы, мелиоративтиг оттүрерниң планын 233 хуу күүсеткен.

Чамбы Н. К. — «Тээли» совхозтуң суггатчызы, хөй чылдыг сиген өстүрериниң планын 173 хуу күүсеткен.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

«Ак-Туруг» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында комбайннарны чыскаап тургускан. Септелгеде 2 звено ажылдап турар. Дөрткү кварталда план ёзугаар 7 трактор септээр ужурлуг. Ам 6 санныг ДТ-75, 2 — К-700 болгаш 1 — МТЗ-82 септеттинген. Септекчилер О. Сарыг-Нава болгаш В. Бүрүн-оол оларның звенолары туруушкун чок ажылдааннар. Септелгениң шалыпкын, шынарлыг чорудары олар боттарының бир кол сорулгазы кылдыр санап турарлар.

К. КОМБУ.

Ак-Туруг.

СҮТ-СААННЫ ЭВЭЭЖЕТПЕС

«Шеминэр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының коллективи саар 220 инектиг. Бо хүннерде 90 инекти саап турар. Ферма чылда 3700 центнер сүт садар планныг. Эрткен он бир айларда 3088 центнерни саткан, планныг даалгазын 93,6 хуу чедирген.

Мооң мурнунда фермага ажылдап турган кормоцехти чаа кажааже кожүргени-биле ол кормоцех ажылдавайн турар, ону ам чаа кажаада эптеп эгелээн. Ооң эптээр ажылдарын Сельхозтехкурнуң [illegible] ажылчыннары кылып тура-даа, улуг озалдаашкын-биле чорудуп келген.

Фермада инектерниң суггарылгазын, малдың одээнин [illegible] болгаш өске-даа чамдык ажылдарны механикштаан. [illegible] Соолбайн турар инектерден хүнде 600 литр сүттү саап турар. [illegible] артык үеде план күүселдезин бергедээшкинге таваржыр апаар.

Нийти саалдада он саанчы бар. Саанчы бүрүзүнде 25 инекти [illegible] олар аразында социалистиг чарыштыг. Саанчыларның ажылын он хонгаш түңнеп турар. Сөөлгү түңнел-биле алырга, Зоя Хомушку бирги черни, Мипис Куулар ийиги черни, Александра Сарыглар үшкү черни алгаш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда келген.

Инектиң сүткүрү кадарчының улуу-биле хамааржыр. Хоочун кадарчы Каваа [illegible] инек кадарган хүнде инектер сүткүр болуруп фермa саанчылары чугаалажып турар. Кормоцех ажылдавайн тура-даа, бар эргаларны ажыглап турган, ийи кормокухняны ажыглап, аңаа чарба, шай хайындырып тургаш, инектерге берип турар. Ол ышкаш саванны хааптектеп чемгерер ажылды база организастаан. Ынчалзажок инектерниң сүткүр чоруун чедип алырынга шиви [illegible] норм дээп ышкаш чугула чем аймаан ферма ажыглавайн турары четпес.

Бо хүннерде 70 ажыг бызаа кирер кажааны механизастап кылып турар. Аңаа бызааларны тургузу азыраары тударын көрген. Ооң ийиги дериглезин Сельхозтехниканың ажылчыннарының улуг озалдаашкыны-биле кылып [illegible] малдың кышкы үезинде азыралынга шаптыктап турар.

Мал ажылдакчыларынга бир кол чүве зооветеринарлыг өөредилге болур. Ферманың бүгү саанчылары [illegible] бурунгу-биле [illegible] түрттунган. Бо өөредилгени совхозтуң зоотехниги Виктор Хомушку бедик деңнелге чорудуп турар. Ол ышкаш политөөредилге база эгелээн, ону пропагандист Эмер-Сарыг Мөңгүрет башкылап келген.

Саанчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле ясли-садты тургускан, ында 30 ажыг бичии чаштарны дуржулгалыг кижизидикчилер кижизидип турар.

Чедиишкиннер-биле черге-лештир четпестерни чок деп болбас. Чон кино, концерт көрбейн турар. Автолавка келбес, чугула херегледиин ажы-чем бараанныры аймаа келбейн турар. Ол ышкаш ферма ажылдакчылары ажылдап кедер тускай хеп аймаа-биле совхозтуң дирекциязы четпес хандырып турар. Ажы-чем саттыпарыбиле совхоз төвү азы Кызыл-Мажалык садыгларынче чоруур ышкаш, ажылга шаптыктыг байдал тургустунуп келген. Мал ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди боттуг хемчеглерни ап, бүгү таланың дузазын көргүзери чугула.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының саанчылары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Ферманың саанчылары бо хүннерде 154 инекти саап турар. Нийти саар инек 377 баш. Ында 16 саанчы, 2 тудалакчы саанчы бар. Чамдык сүткүр инектер кышкы саалда үезинде чайгызы ышкаш сүттү берип турар.

Инек саар ажылды механизастаан. 16 кижи холбиле, 16 кижи электри-биле саап турар. Совхоз 5500 центнер сүт садар планныг, ам 5715 центнер сүттү саткаш, планын 103,9 хуу күүсеткеш, ажыл-агыйлар аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Кышкы үеде инектиң сүдүн эвээжетпес сорулга-биле чем болбаазырадыр кухняны тургускан. Аңаа чарба, шиви, сиген далганын хайындырып берип турар.

Мал одээн механизастаан [illegible]-биле [illegible]-биле кылыр ажылдарны эвээжеткен. Бо хүннерде инектерниң сүткүр чоруун бадылатпас дээш рацион саузаар хүнде-ле инек бүрүзүнге 25 килограмм сиилосту берип турар. Бир инекке 2,5 килограмм сиген, 4 килограмм чарбаны немелде кылдыр берип турар. Бо немелде чемни берип эгелээш соонда, сүт саалдазы кудулавайн турар.

Кажааларны чылыдары-биле тускай одалга системазын тургускан, малга таарыжыр температура ёзугаар чылыдып турар. Саанчыларның аразында социалистиг чарышты эки организастаан. Ооң түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажылды партком, ажылчын комитеди чоргумчалыг удуртуп турар.

Мал ажылдакчылары зооветөөредилгеже бүрүнү-биле хаара туткан, өөредилгени зоотехник Борис Монгуш эрттирип турар. Чаш бызааларны, инектерни шын ажаап, чамдык аарыгларга удур тарылганы, аараан малга эмчиниң баштайгы дузазын көргүзер талазы-биле өөредилгени мал эмчизи Валентина Куулар удуртуп турар. Зоотехниктиг өөредилгеден ангыда политөөредилгени айда ийи удаа эрттирерин доктааткан.

Ферманың инектери бызаалап эгелээн. Төрээн 11 бызаа аңаа-менди доругуп турар, төрүүр 19 инекти тускайлап үскен. Бызаа ажаарынга чедимчелиин быжыглаан. Күнзен Сарыглар, Тамара Сат, Бажыт Куулар боттарынга бызааларны [illegible] ажаап, хонукта 600—700 грамм немелде деңзини ап турар. Инек кадарчылары Балдый-оол Монгуш, Михаил Сарыглар малды кыштан менди ажырар дээш тургузу азыралда инектерни рацион ёзугаар чемгерип турарлар. Мал чемин сөөртүрүнге үш тракторну, чем үлекчизи бир тракторну быжыглаан.

Фермада мал чемиин сөөртүкчүлери Шыкан-оол Саая, Анатолий Куҗугет, Хоптак-оол Монгуш олар мал чемнерин үзүк чок сөөртүп турар. Мал ажылдакчыларының бо бүгү кызымак күш-ажылының ачызында малдың нийти байдалы эки.

Малчыннарны кышкы пликтеп-биле хандырып турары четпес, автолавка ховаар келир турар. Малчыннарның бажыңнарында радио ажылдаваанындан бээр дыка үр болган. Ону дарый кылдыртыр ужурлуг.

Бо ийи совхозта мал кыштаашкынының байдалы мындыг болду. Бар четпестерни кыска хуусаа чайладыры, «Чырaа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның кыштаашкынының ёзугаар ажылдаары ук совхозтарның ажыл-ишчилеринден негеттинип турар.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.
«Шынның» корр.

Даарта — Энергетиктиң хүнү

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ШАПКЫНЫНДА

Тываның энергетиктери бо чылын боттарының профессионал байырлалын бистиң чурттуң бүгү улустары кызы дег быжыг улуг эвилелдиң байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейиниң байдалында уткуп турар. Ол алларлыг [illegible] дээш бүгү улустуң социалистиг [illegible]. Тываның электри четтикилериниң коллективи боттарының профессионал байырлалын — Энергетиктиң хүнүн бүдүрүлгеге бедик көргүзүглер-биле уткуп турар. Электри энергия-[illegible] чыл планын [illegible] ай бурунгаар, октябрь 23-те күүсеттинген, пландан ажыр 3,2 миллион киловатт-шак электри энергиязы ажылдап кылдынган. Хереглекчилерге чылыг бээри 101,1 хуу күүсеттинген, пландан ажыр 3700 гигакалорий чылыгны берген. Пландан ажыр 100 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Бистиң кол улуг бүдүрүлгевис — Кызылдың электри станциязы ол чедиишкиннерге бодунуң улуун киирип, одаар чуул, энергия курлавырларын чоптуг ажыглаар, камгалаар талазы-биле шуудургу ажылдарны кылып келген. Станция бодунуң хереглекчилеринге электри чарыгдалынга — 450 муң киловатт-шак энергияны камнап алган.

Юбилейлиг 1982 чылдың түңнелдери-биле Тываның электри четкилериниң коллективин СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турамык шилчилге-биле шаңнаткан. Ол дээрге коллективтиң [illegible], инженер-техниктиг ажылдакчылары, бир-ле дугаарында социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларының эрес-шудургу күш-ажылының түңнели-дир. Байырлал бүдүүзүнде мурнакчылар: Ак-Довурак хоорайның № 2 район электри [illegible] бригадири Лумен-оол Самбуевич Хертек, транспорт албанының чолаачызы Василий Иванович Клюев, Сарыг-Сеп участогунуң [illegible] Николай Шалыкович Доолай, Кызылдың электри станциязының слесары Василий Федосович Вертипрахов, ында турбиналарның улуг машинизи Владимир Федорович Дулов, транспорт албанының улуг [illegible] Орлан Максимович Мунзук оларның адын адап, байыр чедирери өөрүнчүг. Ол ышкаш мурнакчылар [illegible] хөй.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хөй националдыг ады-дурма ог-бүлезинге бистиң республиканың киргенинден бээр эрткен 38 чыл оруунче хая көрүнмүшаан, Совет Тываның энергетиказының шапкын хөгжүлдезинге, улуг чаартылгаларга өөрүвес арга чок. 1944 чылда Тывага 360 киловатт ниити күчүлүг дизельдиг каш электри станциялары ажылдап турган. Ынчан электри дамчыдыышкынның улуг вольтуглуг шугуму шуут чок турган. Чүгле он чыл эрткенде, 1954 чылда электростанцияның күчүзү 2580 киловатт четкен. [illegible] станциязының — Кызылдың төп электри станциязының тудуу эгелээн. Амгы үеде бисте үш улуг чылыг электростанциялары — Кызылдың, Ак-Довурактың, Хову-Аксының станциялары ажылдап турар. Оларның ниити күчүзү 34,5 муң киловатт. Сибирьниң чаңгыс аай энергия системазы четпээн районнарда [illegible] турар дизельдиг электри станцияларының күчүзү 7 муң киловатт болуп турар. Электри дамчыдылгазының бедик вольтуглуг шугумунуң ниити узуну 8 муң километр ашкан. 1975 чылдан [illegible] хандырылгазы эгелээн.

Тыва АССР-ниң энергетиказы он бирги беш чылда улам мынай шапкын хөгжүүр. Шушенское биле Кызыл аразының 200 киловольт күчүлүг электри дамчыдылга шугуму, Кызылдың электри станциязынга үш котёлдар ажыглаалга немей кирер. Кодээ черлерде фермаларның болгаш малчыннар турлагларының төп-[illegible] электри [illegible].

Тываның энергетиктери СЭКП-ниң XXVI съездиниң тергиилиг шиитпирлерин күүсэдиринге боттарының күжүн болгаш энергиязын бараалгадып, республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге бодунуң үлүүн киирер.

Н. ЧУМАКОВ.
Тываның электри четкилериниң директору.

Саннар, фактылар

• Энергетиктиң хүнүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың март 23-те Чарлыы-биле тургускан. Ону чыл бүрүде декабрь 22-де, Россияның электриживилериниң Күрүне планын (ГОЭЛРО) хүлээп алган Бүгү-российжиниң Советтериниң VIII съездиниң ажыттынган хүнүнге турасказы демдеглеп турар.

• Чурттуң электриклеткениниң бир кол көргүзүү болза кижи санынга онаар чылда электри энергиязының хереглели болур. 1975 чылда ол сан бир кижиге онаар 4081 квт-шак турган болза, 1981 чылда 5000 квт-шак четкен.

• Бо беш чылда АЭС-терге электри энергиязын ажылдап үндүрерин үш катап көвүдедири планнаттынган. Ол дээрге 30 млн квт реактор күчүлери-дир. Ростов, Запорожье, Мурнуу-Украина, Смоленск, Калинин, Игналин, Балаково болгаш өске-даа АЭС-терге 1 болгаш 1,5 млн квт күчүлүг энергоблоктарны тургузар.

• Амгы үеде чамдык атомнуг электростанцияларда электри энергиязының бөдүүзээн чылыглыг станцияларындан чавыс. Атомнуг энергетика улуг капитал салыышкыннарын негээр. Ынчалзажок одаар чүүлдүн камгалалы-биле эгидери таарымчалыг. АЭС-ке тургускан 1 млн квт күчүлүг блок бүрүзү чылда 1,5 млн тонна нефть продуктуларын азы 3 млн тонна хөмүр-дашты камнаар аргалыг бооп. Ынча хөмүр-дашты сөөртүрүнге 30 муң вагоннар херек.

Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда кино четкилээ чыл планын 9 ай иштинде ажыр күүсеткен, амгы үеде 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Аныяк кино механиги Сергей Ойдуп онаашкан ажылынга харысалгалыг. Ол кино үндүрүп турда саат чок. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары кино көөрүнге хандыкшылдыглар. Кинонуң кол утказын билип алырынга, оон үндүрүлгезин база улуг хамаарылгалыг.

Сергей Ойдуп 1979 чылда Черногорскиге училище дооскан. Оон бодунуң төрээн суурунга келгеш, кино механиктей берген. Ол бодунуң мергежилинге Сергей Севээнниң өөретиишкини-биле ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Сергей Ойдуп эжи С. Севээн-биле кино үндүрерин белеткенип тур.

Т. КУНГА.
Авторнуң фотозу.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫНГА

Улус депутаттарының Эрзин район Совединиң амыдырал хандырылга, коммунал-тудуг, чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының чоокта чаа болуп эрткен хуралынга районнуң чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң бо чылдың эрткен айларында ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Айтырыг талазы-биле дыңнадыгны бүдүрүлге эргелелиниң начальниги М. С. Балдан кылган.

Эрзин районнуң чурттакчы коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың эрткен айларында чоңга коммунал ачы-дуза чедирер хүлээлгезин багай эвес көргүзүглерлиг боттандырган. Районнуң чонунга ачы-дуза чедирериниң деңнели бо чылын эрткен чылдың ол үезиниң-биле деңнээрге, 1,2 хуу өзүлделиг болган. Чоңга ачы-дуза чедирериниң хемчээли өскен. Чижээ, коммунал ачы-дузазы чедирери эрткен чылын бир чурттакчыга онаар 7 рубль 3 көпеек турган болза, ол сан ам — 8 рубль 20 көпеек четкен. Ол канчаар чедип алдынган-дыр?

Эргелелге хамааржыр бүдүрүлгелериниң материалдыг-техниктиг [illegible] талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынган. Чижээ, чунар-бажың хеп чуур комбинаттың капитал септелгезин чогуур ой-шаанда чорудуп, [illegible] тургусканы ук коллективтиң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Хеп чуур черде эдилчеде 25 килограмм хеп чуур машинаны немей тургусканы чондан кирген чагыгны бүрүн күүседиринге идиглиг болган. Оон түңнелинде, кирип турар чагыглар көвүдээн болгаш [illegible] чурттакчылар күзелдии-биле ап турар.

Район төвүн чаагайжыдылга талазы-биле [illegible] ажылдар кылдынып турар. Чаагайжыдылгага бо чылын 49700 рубльди чарыгдаан.

Төвүн [illegible] туруштуг чурттакчыларның айтырыг [illegible] турарынга идиглиг бир кол чүүл — бүдүрүлге эргелелинге ажылдаар кижилерин шын шилип ап, таарыштыр тургузуп турарында дээрэн доктаамал комиссияның хуралынга демдеглеттинген. 31 ажылдакчының [illegible] лыг мурнакчылар эвээш эвес. Оларга слесарь-септекчи Н. Шулуу, чунар-бажың ажылчыны Н. Кыргыс, аалчылар [illegible] З. Намажап, хеп чуур черде ажылчын, район Совединиң депутаты С. Сандижап, одакчы С. Үчүрал болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Советтер амыдыралы

Суурнуң чурттакчы [illegible] суг-биле хандырар айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинмейн турар. Бо хүннерде ында дөрт [illegible] доктаамал ажылдавайн турар. Чоокку хүннерде база бир кудук немежир.

Бүдүрүлге эргелели коммунал чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин шээн ёзугаар чорудуп келген. Ол ажылга бо чылын 50000 рубль көрдүнген турза-даа, 61000 рубльдиң септелгези кылдынган.

Коллективтиң мурнунда [illegible] бүдүрүлгезинге [illegible] айтырыгларны [illegible] Районнуң коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң [illegible] шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар-биле чергелештир чедир тургустунмайн турар ажылдарны доктаамал комиссия айыткан. [illegible] бүдүрүлгелериниң ажылынга хамааржыр чөнтүг шугумчулелдер болган. Чижээ, чунар-бажың доктаамал ажылдап турза-даа чамдык [illegible] харысалга чогундан ишкі суг үзүктелир бээр чоруктар бо-ла таваржыр. Оон-биле кады хеп чуур черде чуткан хептиң [illegible] чамдык артык кезектери чогу-биле ажыглаа чок турарындан аная хол илиирин [illegible] дың бүдүрүкчүлүү чавыс, чуглуган хеп бастынмайн чыдып бээр таварылга ында.

Доктаамал комиссияның кежигүннери саналынга суурнуң кудумчуларында оңгулчуңгул черлер барын, чайын [illegible] биргин черлерин шугумчулелдер. Коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели [illegible] бажыңнарда чурттап туруп, оон хөлезиниң орта төлевейн турар кижилер-биле ажылды кошкак тургускан. Чурттап турар бажыңның хөлезини төлевейн турар өрелиг ог-бүлелер эвээш эвес.

Депутат К. Бады саналынга коммунал чуртталга бажыңнарының септелгезинде бир чамдык четпестерге, илеткен оон шынарынга. Чурттакчы чонну газ-биле хандырып турарында четпестерге хамаарыштыр шугумчулелди кылган.

Район Совединиң [illegible] [illegible] доктаамал комиссия бүдүрүлге эргелелиниң эки ажылын демдеглевишаан, бар чамдык четпестерге доктаап, ону чайладырының [illegible] чугаалашкан.

М. ХУРАГАН-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

Электри болгаш чылыг энергиязының Тывада улуг бүдүрүлгези Кызылдың электри станциязының коллективи ССРЭ-ниң 60 чылын болгаш боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Электри болгаш чылыг бүдүрериниң 11 айларының планын станция ажыр күүсеткен.

Коллективте онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыг, дааларын доктаамал ак

сеткилдиг күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар хөй. Ындыгларга электри дериг-херекселдериниң релелиг камгалалының электромонтёру Дүрген-оол Оюн (үстүнде) чурукта, чылыг автоматиказының салбырының мастери Юрий Кочетов (ортузунда чурукта), суг-нун химиктиг анализиниң лабораториязының мастери Валентина Николаева (адаанда чурукта) [illegible], ында лаборант Валентина Чернышева олар база хамааржыр.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

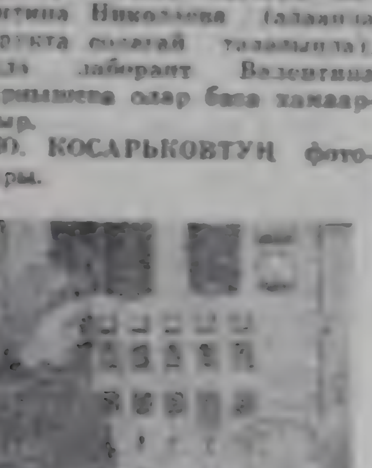

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЭНЕРГИЯЗЫ

Кыжыны бо кыска хүннерде чурттуң энергетиктеринде эң-не кижениишкинниг үе: улус ажыл-агыйынга, бистиң кижи бүрүзүнге хөй энергия, чырык болгаш чылыг херек. Адырның ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы ээлчегде уткуп турар. Энергетиканың хөгжүлдезиниң кол-кол угланыышкыннарының дугайында СЭТА-ның корреспондентилериниң коллективтиг репортажында чугаалап турар.

Чурттуң одалга-энергетика комплекизиниң хөгжүлдезин СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга үлегерлиг база адырлардан хөгжүлдезиниң кол айтырыгларының бирээзи кылдыр айыткан. Беш чыл планында электри энергиязын ажылдап үндүрериниң улуг өзүлдезин көрдүнген: 1985 чылда ону ажылдап үндүрери 1555 миллиард киловатт-шак чедер, 69 миллион киловатт күчүлүг чаа станцияларны, агрегаттарны ажыглалга киирер.

Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Ортаа Азияның хемнеринге — Енисейге, Ангарага, Буреяга, Колымага, Нарынга, Вахшка улуг гидробелдирлерни тударын уламчылаар.

Адырның структуразы холчок өскерлир: беш чылдың төнчүзүнде гидро болгаш атомнуг станцияларның үлүг-хуузу улгадыр. Минералдыг одаар чүүлдүн [illegible] илерөп турар чурттуң Европа кезээнге электри энергиязы бүдүрериниң немелде өзүлдезин колдуунда АЭС-терниң болгаш ГЭС-терниң дузазы-биле боттаныр.

Чурттуң Европа кезээниң чаңгыс аай энергия системазынче база бир улуг агым кирген — Смоленскиниң атомнуг станциязының бирги блогу электри тогун ажылдап үндүрүп эгелээн. Оон төлевилел күчүзү — 1 миллион киловатт. АЭС-тиң энергиязы Москваже, Калугаже, Брянскиже, Белоруссияже чоруттунар.

Москва чоогунда Обнинск хоорайда делегейде бир дугаар [illegible] ажыглалга киирген бээр 25 чыл ажыг үе эрткен. Ам атомнуг [illegible] чурттуң [illegible] төп девискээрлеринде ажылдап турар. Соолгу үеде Чернобыль, Курск, Ленинград, Нововоронеж АЭС-теринде чаа энергоблоктарны ажыглалга киирген.

Беш чыл дургузунда АЭС-терге 24—25 миллион квт. чаа күчүлерни ажыглалга киирер. Ядролуг одаар чүүлдүг чылыг энергиязы ажылдап үндүрерин ажылдаар талазы-биле ажылдар уламчылаар. Атомнуг энергетиканы шапкын хөгжүдери — адырның техниктиг дептилгезиниң бир чугула угланыыжы.

Одалга-энергетика курлавырларын назып тыварынга болгаш бүдүрерин чурттуң чөөн девискээрлериниң ужурлузазы оваа улгаткан. Ында одаар чүүлдүн кол-кол баазалары тургустунган.

Сибирьниң болгаш Казахстанның энергетика курлавырлары холчок улуг. Экибастузтуң болгаш Канск-Ачинскиниң хөмүр-даш байлактарлыг бассейннериниң баазазынга эң улуг одалга-энергетика комплекстерин тудуп турар. Экибастузтуң № 1 ГРЭС ажылдап турар. Березовонуң № 1 ГРЭС-тиң тудуу эгелээн. Обьтуң ортаа агымының нефть тывыштыг черлеринден үнер газтарга ажылдаар бөлүк станциялар Сургут чоогунга туттунар.

Конаково ГРЭС-ке бо чылын одаар чүүлдүң секундада-ла чарыгдалы чүгле чартык граммга кудулаан. Ынчалзажок ол граммнар бүдүн чыл дургузунда 18 муң тонна хөмүр-даш бооп шилчээн.

Энергия курлавырларын камнаар талазы-биле конаковчулар хойну кылып турар. Дериг-херекселдериниң ажылының чогумчалыг байдалын хандырарынга олар электроннуг санаалга машиналарын адырга бир дугаар ажыглап киирген.

Бо талазы-биле көскү чедиишкиннерни чедип алган [illegible] Кострома, Рефтинск, Белово болгаш Запорожье ГРЭС-терниң коллективтери кирер.

1983 чылда 1405 миллиард [illegible] электри энергиязын ажылдап үндүрери көрдүнген. Ол улус ажыл-агыйының [illegible] рар. Оон аңгыда адырның [illegible] айтырыглар база хөй.

Оларның эң чугулаларының бирээзи — одаар чүүлдү камнаары. Бүгү чуртка хамаарыштыр алыр болза, одаар чүүлдүң чарыгдалын чүгле чаңгыс граммга эвээжедири бүдүн чылда 1 миллион чыжыглаан одаар чүүлдү камнап алганынга дең. Энергия курлавырларынга хумагалыг болурунуң дугайын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга демдеглээн. Курлавырларны хумагалыг чарыгдаарын контрольдаар талазы-биле Эвилел Совединде болгаш Националдар Совединде Энергетика талазы-биле доктаамал комиссияларны тургускан.

Одаар чүүлдүң ажыл-агыйынга чарыгдаарының бир курлавыры болза гидроаккумуляция станцияларын (ГАЭС-терни) тудуп тургузары болур.

Кайшадор ГАЭС-тиң кол блогу туттунар черинден 1 миллион кубометр довуракты чайлаткан.

Бедик тей кырындан Каунас далайының бүгү чаптылар девискээри көстүп турар. Маңаа, чүс ажыг метр бедикке улуг суг хоолбээ тургустунар. Дүне, кажан чурттуң соңгу-барыын кезиинде энергия системазынга электри энергиязының артыкшылы тургустунуп кээрге улуг күштүг агрегаттар токту сугну ол бедикче көдүреринге ажыглаптар. Электри тогу чедишпестей бээр шактарда сугну катап бадырарга олар турбиналарның өзектерин долгааш, токту ажылдап үндүрер. Энергияның чедишпес чорууну ой дуглаар.

Катап ажыглаттынар энергия курлавырларын тургузары минералдыг чиг-этти чоп ажылдаар арганы бээр. Киев ГАЭС ажылдап турар, Загорскиде ындыг станцияны тудуп турар. Хүн энергиязын, чер иштиниң изиг сугларын, [illegible] тиктер дүрүмүнге кылдыр шенеп турар. Далай суунуң чаргыышкыны, энергетиктер [illegible] биле шинчилел болгаш төлевилел ажылдары чорупп турар.

Совет энергетиканың шапкын хөгжүлдезинче Коммунистиг партия болгаш Совет чазак оиза кичээнгейни [illegible] рар. СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринде энергетиканың хөгжүлдезиниң [illegible] программаны бердинген. Ында [illegible] ның структуразын өскертири көрген — одаар чүүлге ажылдаар нефтиниң [illegible] три бүдүрериниң [illegible] газтың, хөмүр-даштың, [illegible] [illegible]-дир. Бо беш чылда бистиң ССРЭ-ниң Европа кезээнге Кострома, Татар, Крым, Краснодар АЭС-терин тудуу калбаяр. Органиктиг одаар [illegible] ажыглавас күчүлер энергетиканың 35 хуузун [illegible]. Чурттуң чөөн девискээрлеринде [illegible] станцияларын тудуу калбаяр. Экибастузтуң хөмүр-даштыг бассейнинде [illegible] айза беш улуг [illegible] Ачинск комплекизиниң баштайгы чылыг-электри төвү бо беш чылда тогун бээр. 50 чылдарның эгезинде ССРЭ-ниң чаңгыс энергия системазын тургусканы бүгү чурттуң [illegible] чаа болган. Ол 10 миллион [illegible] [illegible] капитал салыышкынының камнап, ажылдап [illegible]

БААЗАЗЫ УЛАМ БЫЖЫГАР

Садып алыкчыларның негелде-хереглелин долу хандырары садыг четкизиниң материал-техниктиг баазазындан, ында дериг-херекселдериниң байдалындан чугула хамааржыр. Ынчангаш садыг, нити чемненилге черлеринге чаа дериг-херекселдерни тургузар айтырыгга кичээнгейни улуу-даа ында. Республиканың хереглекчилер кооперациязында ол талазы-биле голдуг хемчеглер алдынган.

Тыва респотребсоюзтуң садыг четкизинде чаа магазиннер, складтар чылдың-на немежип турар. Чүгле бо чылын безин Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарның хереглекчилер [illegible] кайызы-даа 1000 дөрбелчин метр шөлдүг складтар ажыглалга кирген. [illegible] доктаамал калбарып турар. Оон баштыкалынга дараазында чүүлдерни киирип болур. Бо юбилейлиг чылда Эрзин суурда 440, Шамбалыгда 150, Ак-Дашта, Кара-Чыраада 70-70, Тээли суурда 70 дөрбелчин метр шөлдүг магазиннер ажыглалга кирген. Кедээ ажыл-[illegible] садыг-биле хандырылганга таарымчалыг байдал тургустунганы чугаажок. [illegible] кирген чаа складтарда, магазиннерде үениң негелделеринге дүүшкен дериг-херекселдер тургустунган болгаш бараан шыгжап кадагалаарынга ол таарымчалыг. А магазиннер бараанны садып алыкчы боду шилип алыр арга-биле ажылдаар кылдыр тургустунган. Чаа магазин, склад бүрүзү төп одалга системалыг. Ол ышкаш капитал септелгени чоруткан магазиннерде база одалга системаларын киирген. Районнарның хереглекчилер кооперативлериниң печка-биле чылыдар магазиннерниң саны кызырылган.

Районнарда пекарняларның капитал септелгезин чылдынга чорудуп турар. Ында ажылдап турар кижилерниң хол-биле кылыр ажылын кызырып, чинтедир соруулга-биле чамдык ажылдарны механизастаан. Респотребсоюзтуң Бы[illegible] улетнур комбинадының [illegible] бөлүн алгыдыр, ол деримшкиннерни чоруткаңының соонда, газтыг сүксүн база арага кудуп савалаар автоматтыг шугумну тургускан. Анаа бүдүрген белен продукцияны автомашиналарже [illegible] электри күжү-биле ажылдаар транспортёрну база ажыглалга кирген. Хереглекчилер кооперациязының Кызылда баазазындан чамдык үлетпүр бараанарын Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарының складтарынче контейнер-биле сөөртүп чедирерин организастаан. Ол арга автотранспортка бараан чүдүрүп, дүжүрериниң үезин кызырган.

Хереглекчилер кооперациязының шугумунда [illegible] алыкчыларга таарымчалыг байдалды тургузары-биле [illegible] дериштеккиннерни чорудуп турар.

Н. САТ.
Респотребсоюзтуң техниктиг салбырының инженери.

120 ТОННАНЫ НЕМЕЙ САДАР

Таңды районда Тока аттыг совхозтуң Кудузун суг-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың бирги чылында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерниң ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, күженииишкинниг ажылдап турар.

Ферма күрүнеге 660 тонна сүттү садар планын 729 тонна кылдыр декабрь 1-де ажыр күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдары-биле таныжып кааш, коллективтиң ажыл-ишчилери боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, 120 тонна сүттү немей садарын хүлээнген.

Ында 16 саанчы ажылдап турар болгаш оларның 12-зи чыл планын база социалистиг хүлээлгезин хууса бетинде ажыр күүсеткен. Саанчылар В. Т. Чалзып, О. У. Моңгуш, Н. Х. Ооржак олар социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Коллектив бодунуң күш-ажылының чедиишкиннеринге хөй-ле киргеш, 1983 чылда бо чылдан артык ажылдаары-биле бүгү күжүн мооңнеп, кыштагдаашкынның чедиишкинниг эрттирери биле хайнышкынныг ажылдап турар.

Фермада 6 коммунист бар. Олар коллективтиң кол ээзи болуп, өскелерге, ылангыя аныяктарга, бүгү таланың үлегерин көргүзүп, ында политмассалыг база кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржип турар. Үстүнде чедип алдынган чедиишкиннер ниити коллективтиң чаңгыс аай эп-сеткилдиг, найыралдыг күш-ажылының түңнели-дир.

Д. ОЮН.

КЫШТАГЛАРДА

«Ак-Туруг» совхозта механизастаттынган тускай бригада хойжуларның кыштагларынче сиген сөөртүрүн ноябрь айның эгезинден-не кирген. Ук бригадада 8 трактор [illegible]. Олар [illegible] айда үзүктелиишкин чок [illegible] рының Күзег деп черде белеткеттинген сигенден Кара-Суг-нуң бир дугаар хойжу бригадазынга 43 тоннаны, Ак-Хемниң ийи дугаар хойжу бригадазынга 270 тонна, Мойнаректың үш дугаар бригадазынга 270 тоннаны шупту 583 тонна сиген хойжуларның кыштагларында курлавыр кылдыр чедиртинген. Сиген сөөртүлгезин үргүлчүлеп турар. Мал чеми сөөртүп турар [illegible] Мунзук Артына, Байлаков Лорто, Досимжек Чымчак-Кара болгаш Анай-оол Дыртыйнан олар мактадып турарлар. Олар хүн үлүүн 130—135 хуу чедир күүседип келгеннер болгаш малды кыштап хүр ажырарынга боттарының үлүг-хуузун киирип турар.

С. СОТПАМ.

ТЫВЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

«[illegible]» аңнаар-тывыш [illegible] өске болгаш өске-даа продукциялар [illegible] кварталдың болгаш октябрь, ноябрь айларының планнарын [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының [illegible] пар күүседип турар. Аңчыларның шудургу ажылдап турарындан үшкү кварталдың планы 263 хуу күүсеттинген. Сыын мыйызы болгаш аңнар [illegible] база пландан ашкан.

Тудуг болгаш албан ажылдары [illegible] кижи бригадазы [illegible] мурнакчыларының одуруунда чорап турар.

«Хемчик[illegible]» аңнылаашкын дөртку кварталда 66 муң рубльдиң өртүг киирер планын [illegible] ас, күзен, дилги кештерин эки дужааган.

Күш-ажылчы амыдыралының хөй чылдарын аң-тывыш [illegible] аңчы Даваа Ооржактың бригадазы 5 киш, хөй аңнар болгаш өске-даа аң [illegible]

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ: дуржулга болгаш айтырыглар

СИБИРЬНИҢ АГРАР ЦЕГИ

Уралдан бээр чөөн талаже районнарга чыл дургузунда барык 20 хоорай [illegible] турар. Байкал-Амур магистралының зоназында ам безин 50 хоорайлар болгаш улуг суурлар [illegible] де 200 болу бээр. Сибирь ам чурттуң улам өөн орар чурттакчыларлыг экономиктиг районнарынга хамааржыр. Мында хоорай чурттакчы чону 70 хире хуу болуп турар. Ол чон чүгле чурттуң Европа кезээнден, Ортаа Азия болгаш Закавказье республикаларындан көшкеннериниң күзели-биле өзүп-лейн турар болдур ийин. Харын Сибирьниң чаа тудуглары болгаш хоорайлары Сибирьниң кодээ черлериниң үндезин чурттакчы чонун база боттарынче хандыкшыдып турар.

1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Азык-чем программазында Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарының чонун колдуунда-ла туе чериниң бүдүрүкчүлериниң күзели-биле чем продуктулары-биле идегелдиг хандырар сорулга салдынган. Сибирьниң кадыг-шириин климадының байдалдарында ол сорулганы шиитпирлээри анаа бир эвес деп чүве билдингир. Амдызында чылда тараа-биле бодун боду хандыртыннарының айтырыы шиитпирлеттинген. Мында 30 миллион кижиге чылда-ла 30 миллион тонна чыгам, тодаргайлаарга чонунуң кижи санынга онаарштыр барын тонна тарааны бүдүрүп турар. Сибирь тарааны чурттуң өске районнарынче безин чорудуп турар. Мал ажылының продукциязын бүдүрери-биле ажыл-херек мында элээн [illegible].

Сибирьниң кодээ ажыл-агыйының иштинде мал ажылы даа принципиниң талазы-биле айырга элээн сайзыраңгай. Эът [illegible] фермалар берип турар эвес болдур ийин. Мурнуу талакы районнарда, [illegible] Алтай областа оларладып семиртир мал ажылы сайзыраңгай, а Сибирьниң [illegible] — ана ажылы кезтерээнгей (ол черниң колхозтарында 2,3 миллион иви санаттынып турар).

Чурттуң чөөн талазынга кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле чээрби беш чыл мурнунда боттандырып эгелээн комплекстиг программа Сибирьге тарылыр черлерни 10 миллион гектар калбартырын көрген. Ол чорук анаа тараа бүдүрерин дыка калбартыр арганы берген. Оон уламындан мал ажылының чем баазазын хөгжүдеринге таарымчалыг салдарын чедирген. Эрткен чылдарның дургузунда кур черлер районнарынга мыйыстыг улуг бода малдың баш саны барык ийи катап — 11429 муңдан 21501 муң баш чедир, инектер — 1,6 катап немей өскен. Хойлар, хаваннар, куштар дыка хөй апарган. Кур черлерни шиңгээдип алганының соонда Алтай крайга тараа бүдүрери 4,4 катап, эът база 4,4 катап, сүт — 3,8, [illegible] — 17,2 [illegible] — 2,5 катап көвүдээн.

Ынчалзажок мал ажылының мал чеминге хамааржыр кайгамчык мал чеми [illegible] таараа күзели-биле шиитпирлээри аар үнелиг болуп, ажыл-агыйның чорудуун барымдаалап алырга, ындыг-ла улуг ажык бербес. Чүге дээрге Сибирьниң кур черлери кончуг үнелиг — кадыг болгаш күштүг сорттуң кызыл-тастарын берип турар болгай. Сибирьжилер чайгаар бүткен шынааларны болгаш одарларны эң эки ажыглаарын, одарны экижидерин күзээрлер. А ындыг черлер эвээш эвес — кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 60 миллион гектар чериниң 33 миллион гектары-дыр (оон артканы тараа шөлү).

Чижек кылдыр алырга, Алтай крайда кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 13 миллион гектарындан бүдүн чартык миллион гектары — одарлар. Чайгаар үнген сиген кезер черлерниң ортумак дүжүдү эрткен беш чылда гектардан-на 6,1 центнер болган. Бо дээрге кожазында Казахстанга бодаарга элээн бедик-тир. Ынчалза-даа Сибирь шынааларының аргаларының [illegible] дыка кудуу болгаш мал чемнерин болур-чогуур-биле бүдүреринге мырыңай четпес-тир. Алтайга чайгаар бүткен сиген шөлдеринден алган ниити чылда чүгле 1830 муң чем единицазы азы мал чеминиң ниити бүдүрүлгезиниң чүгле үштүң бир хуузу болган.

Түңнел чул дээрге, мал чемнери алыр болгаш өстүрер черлерни экижидери болур.

Чайгаар бүткен бүгү сиген шөлдериниң болгаш одарларның беш миллион гектарындан 400 муң чыгам гектарны экижидиптерге, олардан дүжүт ортумаа-биле гектардан 9,5 центнер болган. Ажыглаан болур черлерни экижиткенде (чылда-ла ортумаа-биле чүс муң гектарны) мал чеми немей миллион тонна ажыг единицаларны берген, а оларның өртек-үнези тарылгалыг черлерден алдынган мал чемнеринден ийи катап эвээш болган.

Сибирьниң улуг бүдүрүлгелериниң хөй нуруузу боттарының туруда дузалал ажыл-агыйларлыг болуп бар чыдар. Чижээ, Стрежевой хоорайда «Томскнефть» каттыжыышкынының дузалал ажыл-агыйында чоокта чаа теплица комбинадын, сүт болгаш хаван фермаларын күш комплекстиин тудкан. Чаңгыс чүгле Томск областа безин бүдүрүлгелерниң 120 аграр цехтери ажылдап турар, оларда 130 муң гектар черни быжыглаан.

ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге бо беш чылда 190 миллиард рубльди берген. Оортан 20 ажыг миллиард рубль Сибирьге онаажыр.

Юрий ШЕБАЛИН. (ПМА).

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

ТИИЛЕЛГЕНИҢ САКТЫЫШКЫНЫ

1982 чылдың күзүн база 1983 чылдың кыжын совет кижилер Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылын ыяңдыр демдеглеп эрттирип турар. Бистиң Ада-чуртувустуң төөгүзүнүң ол маадырлыг арыннары чылдар эрткен тудум улам-на ырап бар чыдар. Ынчалза-даа ол кажан-даа уттундурбас. Кайгамчык маадырлыг болуушкун — Волгага тулчуушкун — чоннуң чүрээнге кезээде артар. Төөгүде ол улуг болуушкунну Тергиин чурттуңга, бодунуң чонунга ынак болур чорукка бодун кижизидипкен, бистиң төөгүде маадырлыг тулчуушкуннарывысты, амы-тынын берип-даа турган, тиилелгени чедип алган кижилерниң, боттарының ханын төп турган, бистиң чырыткылыг келир үевисти камгалап алган миллион-миллион кижилерниң чырыткылыг тураскаалы салгалдан салгал дамчып, совет улустуң чүректеринге кезээ мөңгеде артар.

Сталинград тулчуушкунунуң төөгүзүн билири — хаяныг дайынны, фашистиг үргедиглерин ноор хоон чок чорукка, кижиге эң-не эргим чүве: Чер кырынга амыдыралды болгаш тайбыңны камгалаары дээш демиселге кажан-даа белен болур чорукка кижизидер. Л. И. Брежнев: «Бистиң партиявыска болгаш бистиң чонувуска делегейде тайбыңны камгалаарындан артык кандыг-даа чугула сорулга турбас ужурлуг» — деп чугаалаан.

1942 чылдың күзүнден эгелээш Сталинград деп сос делегейниң кайы-даа булуңнарынга билдингир апарган болгаш оон эгелээш-ле бодунуң [illegible]. Тулчуушкунуң чоруп турганының күженнишкинниин-даа, боо-чепсектиң мооңнаашкынының-даа, болуушкун [illegible] талазы-биле төөгүде болуп турган өске тулчуушкуннардан ыракта артык болган. Совет төөгү эртеми база Барыын чүктүң демократтыг эртемденнери-даа Сталинград тулчуушкунун чүгле Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде эвес, харын-даа делегейниң ийиги дайынының үезинде болуушкуннарда оңаа чугула болгаш улуг ужур-дузалыг деп санап турар.

1942 чылдың июль 17-ни Сталинград тулчуушкунунуң эгелээни кылдыр санаан. Ол хүн Сталинград тулчуушкунунуң фронтузу 6-гы немец армияның шериглери-биле сегиржип алыышкынны эгелээн. Ол тулчуушкун 1943 чылдың февраль 2-де бүзээлеттирген немец шериг кезектериниң дүжүп бериишкини-биле доозулган. Ынчангаш ол тулчуушкун 6 чартык ай уламчылаан. Ол үениң дургузунда Дээди Совет Шериг Командылалдың бүгү кичээнгейи мынаар угланган турган. Сталинград тулчуушкунунуң кол өөзүнче дыка хөй шериг кезектери мооңнаттынган. Чижээ, 1942 чылдың ноябрьда совет-герман фронтузунга кирип турган бүгү шериг кезектериниң 6-ның бирээ. Аның талазын ниитей 2 миллион ажыг кижи аңаа киришкен болгаш кадыг-дошкуунуң талазы-биле таңныыр чүве чок болган. Ону аңаа болган чидириглерден түңнеп чугаалап болур. Сталинград чанынга чүгле чартык чыл тулчуушкунуң үезинде безин немец шериг кезектери 1,5 миллион солдаттарын болгаш офицерлерин, азы ол үеде чөөн фронтуга тулчуп турган бүгү шериниң дөрттүң бирин чидирген. Чүс-чүс, муң-муң совет солдаттар Сталинград тулчуушкунунуң маадырлары болганнар. Оларның чамдыызы 1942 чылдың кадыг-дошкуун кыжында-ла бүгү чуртка билдингир апарганнар, арткаларын соолгуде барып билдинген, бир чамдыктары ам-даа билдинмес маадырлар болуп артып турар. Сталинград тулчуушкунунуң база бир онзагай чүүлү — бүгү дайынның ниити байдалын өскерткенинде — 1943 чылдың кыжындан эгелээш дайынның фронтузу чүгле барыын талаже углуг чоруп турар апарган.

Ынчангаш Сталинград тулчуушкунунга тураскааткан хөй санныг мемуарларның бижиттингени болгаш совет чогаалчыларының улуг кичээнгейин Сталинград темазынче угланганы таварылга эвес. Пар[illegible] нар болгаш чечен чогаалдар ол тулчуушкунну канчаар эгелээнин, канчаар чоруп турганын, [illegible] бузулбаан, чылча шапканын, Сталинградтың төөгү талазы-биле шын өөредиин базым санында шинчилеп көөрүнүң бүгү аргазын берип турар.

Сталинград тулчуушкунунга тураскааткан мемуарлыг литератураны чижек-биле ийи бөлүкке чарып болур. Бир бөлүкке Совет Эвилелиниң маршалдары Г. К. Жуковтуң, А. М. Василевскийниң, Н. Н. Вороновтуң, К. К. Рокоссовскийниң сактыышкыннарын хамааржыштырып болур. Олар дээрге, Дээди Кол Командылалдың эң харысалгалыг даалгазын күүседип турган улуг шериг начальниктери-дир. Олар Сталинград тулчуушкунун бүгү дайынның [illegible] хөй болуушкуннарының аразынга көргеннер. Ол тулчуушкунунуң үезинде Г. К. Жуков камгалалдың улус комиссарының бирги оралакчызы база Дээди Кол Командылалдың оралакчызы турган. Сталинград фронтуларының аразынга харылзаазын тудуп турган. Ол үеде чиңгине штабтың начальниги турган А. М. Василевский база-ла тулчуушкун үезинде Сталинград камгалалының [illegible] шериглерин удуртуп турган. Н. Н. Воронов 1942 чылдың күзүнүнде Дээди Кол Командылалдың төлээзи турган, улуг Сталинград тулчуушкунунга киржип, аңаа артиллерияны удуртуп турган. Ол үш полководецтер «Уран» операцияны ажылдап кылырынга болгаш оон шаан ядылдаашкынын чорударынга эң-не дорт-биле киришкеннер. К. К. Рокоссовский немец шериглериниң камгалалын буза шапкан Дон фронтузун удуртуп турган болгаш оон соонда «Кольцо» операцияны чорудуп, Паулюстуң бөлүүн чылча шапкан.

Өске бөлүкке Сталинград тулчуушкунунга ыяк болу дорт киришкенил, ынчага ол тулчуушкун дайынның кол сетиржип алыышкыны болганы. Оларның мемуарлары, сактыышкыннары, [illegible] дептерлери болгаш хүн демдеглелдери хамааржыр.

Сталинград тулчуушкунунуң дугайында чамдык номнарны адаарга ындыг: «Сактыышкыннар болгаш бодалдар» — Г. К. Жуков, «Бүгү амыдыралымның [illegible]» — А. М. Василевский, «Сталинград эпопеязы» деп чыындыда Н. Н. Вороновтуң сактыышкыннары, «Солдаттың хүлээлгези» — К. К. Рокоссовский, «Хүннер болгаш дүннер», «Солдат болуп төрүттүнмес» — К. М. Симонов, «Сталинградтың хүн демдеглели» — А. С. Чуянов, «Олар төрээн чурт дээш демиселдеп чораннар» — М. А. Шолохов, «[illegible]» — И. Г. Падерин.

Сталинград тулчуушкунунуң үезинде дыка хөй коллективтиг маадырлыг чоруктар болгулаан. 1942 чылдың июль 20-де танкыга удур чүгле ийи үгер-боолуг дөрт дайынчы — Петр Болото, Григорий Самойлов, Александр Беликов, Иван Алейников — дайзынның бүдүн танк бөлүүн ойтур шапкан. 15 танкыны шуут чок кылган. Ол-ла чылдың августа Сталинградтан 40 км хире Бичии Россошка деп черге пулеметчуларның дузалакчызы Леонид Ковалев баштаан 33 солдат 70 фашист танкызын болуктуг ойтур шапкан, оон иштинде 27 танкыны өрттеткен, 150 хире фашистерни узуткаан.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурун бүгү делегейде калбаа-биле демдеглеп турар. Совет күрүнениң юбилейин делегейге кайчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. ССРЭ-ниң 1922 чылдың декабрь айда тургустунганы болгаш оон чедиишкиннериниң хөгжүп келгени улустарның дең эргези болгаш найыралы дээш, делегейниң революстуг бау-биле чаартыры дээш мурнакчы угаан-медерелдиг кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылда демиселинге төөгүлүг чугула үе-чада боор турар.

Ол бүгүнү СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Финляндия Республиканың президентизи М. Койвисто-биле Хельсинкиге болган чугаалажыышкыннары база катап бадыткаан. М. Койвисто хөй националдыг Совет күрүнени тургузукчузу В. И. Ленинниң үндезин ролюн онзалап демдеглээн. ССРЭ-ниң төөгүлүг юбилейинге уткуштур совет улуска изиг байырын чедирген.

Совет күрүне бодунуң туруп келген баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, Улуг Октябрьның эң-не баштайгы декреттеринге чарлааны тайбыңның болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның стратегиязын делегей ареназында мөгег чокка, чайгылыш чок боттандырып турар. Финляндияның күрүне талазы-биле хамаарышпас чоруун хүлээп көөрүнүң дугайында В. И. Ленинниң ат салганы төөгүлүг декреттиң ужур-дузазын совет-фин медеглелде демдеглээни-даа таварылга эвес боор турар. Ол документ ийи чурт аразынга чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның үндезиннерин салган болгаш ону Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажырының дугайында 1948 чылдың керээзи-биле ону идегелдиг боттандырып чорудуп турар.

Совет Эвилели биле Финляндияның аразында бот-боттарынга идегээшкинниң хандыралары болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартыры — Европаның соңгу талазынга тайбыңның болгаш дең-дески чорукту быжыглаарының доктаамал факторларының бирээзи боор, Европа диште айыыл чок чорукту база кады ажылдажылганы хандырарынга, делегейге дүш-күүраат чорукту чавырылдарынга идегелиг боор турар.

Европа диште улус массаларының дайынга удур шимчээшкининиң улам-на [illegible] кейжип турар чоруу Европага тайбыңны хандырарының эчис сорулгаларынга база барган боор турар. Эрткен неделяда он-он муң кижилер Англияның, Барыын Германияның, Швецияның болгаш өске-даа чурттарның хоорайларының кудумчуларынче чыскаалып үнгүлээш, дайынга удур белеткелдерге шиитпирлиг-биле удурланырын тураның дугайын медеглээннер. Стокгольмга «Европаның соңгу талазынга ядролуг чепсек чок зона дээш!», «Европа ядролуг чепсек чок болзун!», «Нейтронный бомбаны болгаш ракеталарны чок кылыр!» деп кыйгырыгларның адаа-биле чыскаалчылар холдарынга чырыткылар тудуп алгаш, кудумчуларга чоруп турганнар. Англияга дайынга удур шимчээшкинниң 30 муң [illegible] американ чалгыныг ракеталарын тургузар деп турары Гринэм-Коммон агаар шериинин баазазының чанынга элээн каш хүннер дургузунда чыскаал кылып, удурланыышкынын илереткеннер. Олар «Чалгыныг ракеталар болгаш трайтендалер херек чок!», «Бистиң уругларывыстың келир үезинге дегбеңер!», «Бомба эвес, ажыл херек!», «Чавырлыышкын дириг эртар ужурлуг, ынчанмас болза, бистер амылыг артпас бис!» деп шыңгыы негелделерин салып турганнар.

ЧССР. Социализм чурттарының эртем-техниктиг кады ажылдажылгазы улам калбарып база быжыгып турар. ЧТК агентилелиниң дыңнадып турары болза, Чехословакияның Эртемнер академиязының ядролуг шинчилелдер кылыр институтунда Совет Эвилелинге кылган «У 120 М» деп чаа циклотронну тургускан. Амгы үениң болбаазырангай эртем-билиинге техниктиг негелделери дүгжүп турар циклотронну чехословак эртемденнер ынак өөренип алгаш, ол парын техникага хонар дээш дуржулгаларны кылып күүсеткеннер.

ЧУРУКТА: эртемденнер Вацлав Бейшовец биле Милан Чинак олар Ядролуг шинчилел кылыр институтта дуржулга кылып турлар.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

УЛУСЧУ ХУРАЛДЫҢ СЕССИЯЗЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Улус Хуралының ээлчеглиг сессиязы боон эрткен.

Депутаттар 1983 чылда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чаңгыс айы планының дугайында Хоойлуну болгаш Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну хүлээп алган болгаш 1981 чылда Болгария Улус Республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында [illegible] кииргеи. Отчёдун чугаалыг деп бергеннер. Чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының делегейге ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны Болгария Улус Республиканың Улусчу Хуралының даргазы С. Тодоров кылган.

Сессияның ажылынга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, республиканың өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары киришкеннер.

ВИА АГЕНТИЛЕЛДИҢ БУРУУ ШАВЫЫШКЫНЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Тайландының «Бангкок пост» болгаш «Нейшн ревью» солуннарының ол чурттуң шериг ажылдакчыларының чугаалаарынга үндезилээш, декабрь 10-да вьетнам үгер-боолар-биле Таиландының девискээрин алып турган дээрениң дугайында хоозун-меге бадыткаашкыннарын Вьетнамның ВИА информация агентилели шын эвес деп буруу шапкан.

БУРУУДАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА) Израиль Эрге-чагыргаларының ээлеп алганы араб девискээрлерде чорудуп турар кадыг-дошкун террорнуң болгаш [illegible] политиказын ООН-нуң Кол Ассамблеязы шиитпирлиг-биле буруу шапкан.

Агрессчи дайыннарны кылып турган, ээлеп алганы араб черлерде Израильдиң [illegible] румну дээрге, массалыг тудуп хоругдаашкыннар, аглап-сүрүүшкүннер болгаш үжеп-чиилдиишкиннер, кижиниң хостуг эргелерин кызыгаарлап [illegible] ол-дур. Кайы-даа каттышпаан элээн каш чурттарның саналын ёзугаар тускай политиктиг комитеттиң соолгу хуралынга хөй кезиниң бадылаашкыны-биле чүулдуг деп хүлээп алган резолюциязында ол дугайын чугаалап турар.

АКШ болгаш НАТО кежигүнү элээн каш күрүнелер, ол шыккаш Израиль аңаа удур [illegible].

Израиль чазак ээлеткен араб черлерде шеригжиткен суурларны тургузуп, тайбың чурттакчыларны оларның бажыңнарындан уштур сывырып турар. Ону буруудадкан.

ХОСТААН

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Солуннарның бижип турары-биле алырга, декабрьның он бешге Бразилияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Жиокондо Диасты болгаш БКП-ның өске-даа элээн хөй удуртукчуларын болгаш активчилерин хоругдаашкындан хостаан. Оларны Сан-Паулу хоорайның федералдыг полициязы декабрь 13-те тудуп, байысаап турганы билдингир.

СОВЕТ-АМЕРИК КОМИССИЯНЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаарының дугайында Совет Социалистиг Республикалар [illegible] болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни ийиги удаа чугаалажып көргениниң дугайында совет-америк доктаамал консультативтиг комиссияның дыңнадыгын парлап үндүрген. Дыңнадыгда чугаалап турары болза:

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаарының дугайында 1972 чылдың майның 26-да чарган керээниң XIV чүүлүн ёзугаар талалар [illegible] беш чыл болгай үезинде байдалыг кады чугаалажып көрген. Талаларның аразынга дүгүржүп алганын ёзугаар доктаамал консультативтиг комиссияның [illegible] ол сорулга-биле чыылдырган тускай сессиязынга ону 1982 чылдың ноябрь 9-тан декабрь 15-ке чедир [illegible] көрген.

Талалар ону чугаалажып көрүүнүң үезинде [illegible] болгаш протоколдуң кол [illegible] чугаалажып турар үениң иштинде [illegible] кылганнар.

Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар керээниң сорулгаларынга болгаш [illegible] 1974 чылдың керээзиниң [illegible] протоколунуң [illegible] болгаш негелделерин боттандырынга идиг кылыры-биле доктаамал консультативтиг [illegible] консультацияларга чорударынга [illegible] бадыткааннар.

ДЕМОКРАТТЫГ КҮРҮНЕНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Португалияның демократтыг күштери боттуг чедиишкиннерлиг болган. Чуртка болган муниципалитет соңгулдаларының үезинде олар Португалияның реакциязынга шыңгыы аштырыышкынны таварыштырган. «Чаа хөй нуруузу дээш демократтыг эвилел» деп чагырыкчы блокка кирип турар буржуаз партиялар бадылаашкыннарның 42-ден эвээш хуузун алган болгаш соңгулдаларга чедир турган боттарының колдап турган туружун оскунган.

Коммунистиг партияны, Португалияның демократтыг шимчээшкинин болгаш хамаарышпастарны каттыштырган чоннуң чаңгыс эви дээш эвилел 21 хуузун алган болгаш чуртка боттарының туруштарын хевээр арттырган. Португалияның Коммунистиг партиязындан кандидаттар чурттуң мурнуу девискээриниң Алентежу мөжүнүң бүгү муниципалитеттеринге тиилелгени чедип алганнар. Социалистиг партия бодунуң байдалын база экижиткен болгаш бадылаашкыннарның 31 хуузун алган. Бо бүгүнүң түңнелинде муниципалитеттерге эң-не хөй нуруузу демократтыг күштерже шилчээн.

Парламентиниң амгы составы соңгукчуларның күзел-соруунга болгаш чуртта политиктиг күштерниң [illegible] байдалынга шагда-ла дүүшпейн турар дугайында Коммунистиг партияның болгаш оппозициялыг өске-даа күштерниң түңнелиниң шынныг соңгулдалар бадыткаан деп, Португалияның Компартиязының Чиңгине секретары А. Куньял онзалап демдеглээн. Чазакты дүжүрериниң, [illegible] парламент соңгулдаларын хуусаа бетинде чорударының [illegible] эрге-чагыргада партиялар бөлүүнүң аштырыышкынын бадыткаптыр деп ол айыткан.

Буржуаз партиялардан тургустунган чазак бодунуң турушталын чидиргенин премьер-министр Ф. Пинту Балсемау хүлээп көөр ужурга таварышкан. Ынчалзажок парламент соңгулдаларын чорударындан ол ойталаан болгаш амгы соңгулдаларның түңнелдеринден хамаарылга чокка эрге-чагыргага чазак хевээр артар деп медеглээн. Империализмниң болгаш реакцияның [illegible] алыр сорулга-биле Португалияның премьер-министри Американың Каттышкан Штаттарынче [illegible]-биле чорупкан. Аң бажынга ол чеде бээрге, АКШ-тың чагырыкчылары хөй шериг дузаламчызын аңаа бээрин аазаан болгаш Азор ортулуктарда шериг ужар чуул [illegible] АКШ-тың ажыглаарының дугайында дугуржулганың хуусаазын узадыры [illegible].

Муниципалитет соңгулдаларынга Португалияның демократтыг күштериниң тиилелгезин, Грецияда, Францияда, Швецияда болгаш Испанияда [illegible] демократтыг болгаш тайбыңчы улус массаларының чүткүлүнүң күштелгенин тодаргай бадыткап турар.

Г. ШИШКИН. (СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ СЕМИНАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Ында Конгресстер ордузунда «Хосе Мартиниң чогаадыкчы салгалы болгаш амгы үе» деп темалыг делегей семинары ажылдап турар. Ында барык 90 чурттуң төлээлекчилери киржип турар. Ону шилгаранчыг угаадыкчы кижи, шүлүкчү болгаш революсчу, Кубаның болгаш Латин Американың өске-даа улустарының [illegible] төрүттүнгениниң 130 чыл болуру-биле холбаштыр Кубаның Улустарның найыралы институду организастаан.

Латин Американың улустарының империализмге болгаш колониализмге удур амгы үеде демиселинге. Бүдүүг [illegible] Хосе Мартиниң идеяларының [illegible] дугайында эртем илеткелдерин семинарның киржикчилери [illegible] көөр.

Кубаның Компартия ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат Хесус Монтане семинарны ажыдарда [illegible]. Хосе Мартиниң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы, идеялары Кубага баштайгы марксчи-ленинчи партияны тургузарынга болгаш Латин Американың [illegible] калбартырынга улуг рольдуг болганын онзалап демдеглээн.

КЫЖАНЫЫШКЫН

БОГОТА. (СЭТА). Ол диптиң элээн каш чурттарын кезип чоруп турар АКШ-тың президентизи Р. Рейганның Колумбияда чайысылалга беш шак иштинде доктааганының үезинде Вашингтоннуң Латин Америкада неоколониализмчи политиказынга [illegible] удурланыышкыннар болгулаан. Боготага болгаш өске-даа хоорайларга хөй муң кижи киржикчилиг митингилер боон, оларның киржикчилери «Рейган, [illegible]!», «Рейган — бистиң диштиг кыжаныышкын-дыр!» — деп, негеп турган. Тускай хоорайның Боливар аттыг төп шөлүнге студентилер АКШ-тың [illegible] болгаш америк президентиниң өвүр-хевирин [illegible] өрттээшкеннер.

Республиканың президентизи Белисарио Бетанкур америк аалчызынга [illegible] кылган шайлаазында АКШ-тың Төп Америкада [illegible] чугаалаан. Ол тайбыңны [illegible].

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эн-Би-Си телекомпанияның корреспондентилери Н. Уэллс, Р. [illegible] Рейганның Колумбияга чораанының түңнелдерин кылагаш, «Боготага Колумбияның улузунуң болгаш удуртукчуларының талазындан президентиниң дыка хоон чокка уткуун алганнар» — деп, демдеглээннер.

МУЗЫКА ШКОЛАЗЫНДА

фоторепортаж

Фортепьяно клазы. Нина Николаевна золчегиниг кичээлинде (чурукта). «Солнышко» ясли-садының белеткел бөлүүнден Виталий фортепьяно артынга эптиг көңчүт олурупту.

— Эрткен кичээлинисти катаптаалы, Виталий. Билеп сен бе? Сактып аалы че. Бажыңны бедик. дорт тут. Салаалары вые кандыг ийик. Оя-ол, шын-дыр. ам көңчүт оожум бадыр. Ам ол-ла хевээр эгелээли, музыкавысты дыңнап көрээли — деп, башкы чугаалады.

Оол ойнап доозуптары билек, башкы «эки-дир, Виталий, ындыг-даа болза эскердиң бе, бир үнүвүс чоп арай дыңналбайн барды. Ам база катаптап көрем...» диди.

Бичии Виталийниң бир кичээли ындыг янзылыг эрткен Ол-ла салбырның бешки клазының өөреникчизи Таня Альпебева башкызының берген онаалгазын **и л д и к** чокка ойнаарга, Нина Николаевна ону мактады. Башкызының мактаалы уруглар улам сорук кирип турары илдең. Кичээл бүрүзү оларның музыкага сонуургалын улам көдүрер.

Хореография салбыры. Хореограф башкы Ю. К. Монгуш бийи, үш класстарның уругларынга татар танцының шимчээшкиннерин таныштырып тур (чурукта). Дараазында уруглар ону шимчээшкин-биле көргүзер бээрге, базым, шимчээшкин бүрүзүн сагыш-сеткилиндеп оларның дамчыдып билирин эскерип турдувус. Ол-ла уруглар башкызының билдилиг удуртулгазы-биле баля, классиктиг танцыларның эге хевирлерин шиңгээдип ап турар.

Амыдыралдың-даа, назы четкеннериниң-даа бүгү талалыг сайзыралының дугайын чугаалап тура, эстетиктиг кижизидилгеге дугайын албан чугаалаар апаар. Уран чүүлдүң кайгамчык делегейин, уран-чечен чогаадылга болунче бистиң уругларывыстың сонуургалын бичиизинден тура чаартаар хаара тута бээр. Ындыг-даа болза сагыш човангыр, кичээнгейлиг доктаамык-чы чокка уран чүүлдүң кайгамчык ол делегейинге баштайгы эге базымнарны кылыры амыр эвес. Шылгараңгай совет педагог В. Сухомлинский «музыка талазы-биле кижизидилгеге ажылы дээрге, ол чүгле музыкант болур кылдыр кижизидери эвес, а чүнүң-даа мурнунда ёзулуг тоолугтур хамаатыны кижизидери-дир» деп чугаалаан болгай.

Хову-Аксы суурнуң төп кудумчузунуң оң талазында кезек өөрлешкек бажыңнарның бирээзиниң «Бай-Хаактың уругларының музыка школазының салбыры» деэн адрезин бистиң кичээнгейивисти хаара туда берген. Ийиги каът. Кичээлдер кидин түлүк.

Бай-Хаактың уругларының музыка школазының суурда салбырының директору Галина Фёдоровна Партенева ол арганыңда коллективтиң кижиги ажылынга хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалады:

— Бисте баян, аккордеон, фортепьяно, хөйнүң ырыц, хореография салбырлары ажылдап турар. Ында чүс үжен уруглар, оолдар хаара туттунган. Оларның аразында уруглар ясли-садының белеткел бөлүүнден кээп турар 5-6 харлыг бичии оолдар, уруглар база бар. Оларны сес башкы башкылап турар. Коллектививис аныяк. Ажыл-херээнге сагыш-сеткилинден бердингеп ол башкылар уругларны орус болгаш даштыкы классиктиг музыканы, совет композиторларның чогаалдарын дыңнап билир чорукка чаңчыктырып турар. Фортепьяно клазының башкызы Нина Николаевна Кромнуң ажылын мактаар бис. Ол боду Куйбышевтиң музыка училищезиниң доозукчузу. Аңаа чедип алган быжыг билиин бөгүнгү өөреникчилеринге кээлдии-биле дамчыдып турар. Салбырның фортепьяно клазының доозукчуларының музыка училищелеринче конкурс улуг-даа болза кирип турары таварылга эвес.

Юрий Кекович Монгуш бистте Кызылдың музыка училищезин доскаш, ажылдап келген. Ооң удурткан хореография салбырында уруглар күзелдии-биле өөренип турар.

Галина Фёдоровна бисти коллективтиң ажылы-биле таныштырбышаан, үстүнде башкыларның кичээлдеринге баарын сүмеледи.

Өзеңги кичээлдер доостурга, дараазында ээлчегниң оолдар, уруглары эштериниң орнун солуур. кичээлдер уламчылаар.

Бо хүннерде ажыл мында кайнывышкынныг. ССРЭ-ниң 60 чылынга турасктаткан Бай-Хаакка болуп эртер конкурска коллектив белеткенип турар.

Ында өөренип турар оолдар, уругларның шуптузу улуг музыкантылар болбазы чугаажок. А ында кол-ла чүве — бедик мергежилдиг башкыларның удуртулгазы-биле уран чүүлдү, музыканы билир чорукка оларның кижизиттинип турары болур.

В. КУУЛАР.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фоторлары.

Таңды район.

СОЛУН ЭРТКЕН

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң «Колос» Культура бажыңынга улуг, биче көрүкчүлер ол кежээ эңнежок чыгалып келген. Республиканың чогаадыкчы ажылдакчылары-биле ужуражылга кежээзин профориентуледиң. «Колос» Культура бажыңы болгаш республиканың номга ынактар ниитилелиниң шугуму-биле баш бурунгаар-ла чарлап организастаан.

Культура бажыңының фойезинге чечен чогаал номнарының «Туртап турар чериниң» деп делгелгезин организастаан. Тываның тооругзүнге холбашкан номнар база хөй болган. Чижээ, «Эрте-бурунгу Тыва», «Улуг Октябрьның оруу-биле», «Скиф үезинде Тыва», «Тывага ленинчи национал политиканың тиилелгези», «Улустарның акы-дуңмалышкы өг-бүлезинде». «Оларны Тыва утпас» болгаш өске-даа солун номнар бар болган.

Оларның аразында С. Козлованың «Ажып эртерниң кужу», О. Сувакпиттиң «Аревэчи», А. Емельяновтуң «Кижи боору» деп шүлүктер чыындыларын кежээге чыгылып келгеннер сонуургап, садып ап турганнар. Ол ышкаш аңаа республиканың чурукчуларының чураан чуруктарын база делгеп аскылаан. Аныяк чурукчу С. Саяның «Моңгун-Тайга», «Каргы хемде», сарлыкчы С. Хупап-Караның портредин көрүкчүлер сонуургаан.

Ол кежээге чогаалчылар О. Сувакпит, С. Козлова, артистер К. Хүргүлек, Л. Солуп-оол, А. Салчак, бот-тывынгыр композитор С. Бюрбе, чурукчулар В. Дёмин, С. Саая олар хүндүлүг аалчылар болуп, бистарының чогаадыкчы ажылдарын, пландарын чыылганнарга сонуургаткан. Ук кежээни Культура бажыңының директору, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы М. Оюн тывынгыр-сагынгыры-биле эки организастап эрттирген.

М. ЯКУШЕВА.

Аажы-чаң культуразы

ШҮГҮМЧҮЛЭЭШ-ДАА ХҮНДҮЛЭЭР

Моңгуш Эргениң аажы-чаң культуразының дугайында «Шын» чүүлүнге хамаарыштыр чугааны уламчылаксадым. Аажы-чаң культуразын бедидери совет кижилерниң мөзү-шынар кижизидилгезиниң база бир чарылбас кезээ. СЭКП ТК-ның хүлээп алганы «Идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» доктаалында совет кижилерниң, ылаңгыя аныяктарның ортузунда, аажы-чаң культуразын бедидериниң оруктарын онзалап айыткан.

Аажы-чаң культуразының кижизидилгези урут төрүттүнүп кээри билек эгелээр. «Уругларның кижизидилгези кавайлыындан эгелээр» деп, улуг совет педагог Антон Семенович Макаренко «Ада-иелерге» деп номунда бижээн. Кижизидилгениң кандыг-даа хевири-биле дөмей, аажы-чаң культуразының кижизидилгезин доктаадыр турар хүрээлели, ада-иениң аажы-чаңынга көңчүг-ла хамааржыр деп бодаар мен. Чараш, чаагай аажы-чаң кижизидилгези дээрге бир-ле дугаарында хүндүлээчел чоруктан эгелээр. Улуг кижилерни, эш-өөрүн, ада-иезин хүндүлеп билир чорукка уругларны кижизидер. Орта ада-иениң ат-алдары улуг рольду ойнаар ужурлуг. «Ада-ның дөзү, иениң уктаары» деп тыва улустуң чугаазында хамы-ла утка бар.

Чер-черлерниң чараш аажы-чаңнары, чаңчылдары янзы-бүрү болур-дур. Чижээ, мурнуу районнарның чону (улуг-даа, биче-даа улустар) аразында чүгле «Силер» деп чугаалажыр чаңчылдыг. Ол база-ла чараш, хүндүлээчел аажы-чаң культуразының бир хевири-дир.

Хуралдарга янзы-бүрү айтырыглар айыы-биле шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел ынаан-на туругустуңуп келир болгай. Ол болза кижилерниң ажыл-ижинге, аажы-чаң кижизидилгезинге көңчүг идиглиг.

Шүгүмчүлединикеш, бодунуң бүрүүлүг талазын анализтеп, бүрүүлүн минниринин улуу, бодун агартырын, шымзадарын оралдажып, азы шүгүмчүлекчиниң частырыг кылыгларынга чедир манап чоруур кижилер амыдыралга бо-ла таваржы бээр. Ол чорук кижилерниң аразында найыралынга, харыы-даа хамаарышкан ажыл-агыйның сайзыралы хөгжүүрүнге шаптыкты чедирип турар. Шүгүмчүлел улус ажыл-агыйның четпестерин ады алырынче угланган болганда, аңаа канчап кижи хомудаар боор.

Шүгүмчүлел-даа кылыр кижи болза, хамаарышкан ажылдың четпестерин илередип, ооң удуртукчуларының адынга чүве чугаалаарда бодамчалыг болур, артык, хомудаанчыг, дорамчылалдыг сөстер киирбезин бодаар ужурлуг. Ол кижиниң бодунуң культуразындан улуг хамаарылгалыг болур. Ынчангаш шүгүмчүлели база кижизидилгелиг болгаш культурлуг кылыр ужурлуг.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛДААНЫНДАН

Орук шимчээшкининге озал-ондак болдурбазының бүгү-нилел көрүлдези доозулган. Ниитизи-биле көрүлде үезинде бо талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган, хемчеглерни боттандырып чоруткан.

Бир эвес октябрь айда орукка транспорттуң озал-ондактыг таварылгалары 1981 чылдыындан хөй-даа болган болза, чамдык көргүзүглер талазы-биле эвээжээнин айтыр херек. Чижээ, кижилер амы-тынындан когараан таварылгалар эвээжээн. КАИ ажылдакчыларының хөй-ниити-биле, улусчу дружиналар болгаш сонуургалдыг албан организация болгаш бүдүрүлгелер-биле харылзаазы быжыккан.

Көрүлде чорун турарының үезинде республика иштинге 85 рейдилерни чорудуп, аңаа хөй-ниитиниң төлээлекчилерин калбаа-биле киириптирген. Ооң-биле чергелештир республика солуннарынга, радиога болгаш телевидениеге көрүлдениң чоруп турарының дугайында чүүлдерни, дыңнадыгларны үргүлчү парлап, дамчыдып турганы база ажыктыг болган. Ниитизи-биле бо чүгүла ажылды эрттирерингe республиканың КАИ ажылдакчылары-биле кады 450 ажыг кижи киришкени мурнуку чылдарның дөннелинден хөй болган. Орукка шимчээшкин чурумун үрээннериниң ажылдап турар черлеринче 100 ажыг бижиктерни болгаш дыңнадыгларны хемчээл алыры-биле чоруткулаан. Көрүлде айында республикага орук шимчээшкининиң чурумун үрээн 3 муң ажыг таварылгалар илереттинген. Хууда автотранспорттуң ээлекчилериниң талазындан чурум үрээр чоруктар хөй болган. Ниитизи-биле 1125 ындыг таварылга болган. Оларның иштинден 56 кижи автомобильди эзирик башкарып чораан. Колдуунда-ла оларның талазындан 728 таварылгада автомобильдерни чогуур дөнпеллинден дүрген чорутканы дээп бурууладтатан. Хууда автомобильдиг кижилерниң орук шимчээшкин чурумун үрээр чоруу дээрге, автомотосонуургалдыгларының ниитилелиниң, ооң удуртукчуларының талазындан профилактиктиг ажылдарны кылбайн, өөредилге-тайылбыр материалдарын чедир ажыглавайн турарының түңнели-дир.

Орукка шимчээшкин чурумун үрээриниң, озал-ондактыг таварылгалар болдурарының кол-ла чылдагааны — арагалаашкын болуру бо көрүлдениң үезинде база катап бодыткаттынган. Ындыг таварылгаларны эң-не хөй болдурган бүдүрүлгелерге № 1 АТБ, Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы Сельхозтехниктиң комитеди Кызылда районнар аразының каттыжышкыны, «Тыва тудуг» тресттиң автобаазазы, Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозу, харылзаа эргелелиниң автобаазазы болгаш өске-даа транспорт бүдүрүлгелери хамааржыр.

Үстүнде айыттынган коллективтерниң удуртукчулары көрүлде айында айыттынган хемчеглерни боттандырып чоруурларын харыысалгага чокка көрүп, ону кудукпу деннелге эрттирери ол чижектерден тодаргай көстүп турар-дыр.

Чадаг кижилерниң ортузунга тайылбыр ажылдарын кылып, школаларга, автобүдүрүлгелерге болгаш хөй-ниитиниң черлеринге ол дугайында лекцияларны, беседаларны чоруткан.

Көрүлде айында республика КАИ-зиниң тускай комиссиялары 16 удаа хуралдарны кылгаш, аңаа орукка шимчээшкин чурумун үрээн таварылгаларны шиңгээ сайгарып, чогуур түңнелдерни кылган, 112 кижиниң чолаачылаар эргезин казаан. Ооң-биле чергелештир чамдык удуртукчуларның талазындан чурум үрээн таварылгалар илереттинген. Чижээ, «Тыва сүт тудуг» тресттиң № 5 КМК-зының начальниги А. Ф. Бойко октябрь 21-ниң хүнүнде аңаа быжыглаан автомобильдиң чолаачызы П. П. Петров-биле кады ажыл үезинде арагалап алгаш, автомобильди эзирик башкарып чорааннар. КАИ ажылдакчылары чолаачыны эзирик деп чүвени илереткеш, машинаны туруузун наарга, начальник боду чолаачылап чоруткаш, КАИ-ниң дараазында хынаалда черинге таварышкан. Ол ийи кижиниң дугайын квалификация комиссиязынга көргеш, чогуур хемчээн алган. Ындыг чижектерни ам-даа көргүзүп болур. Чижээ, «Тыва тудуг» тресттиң эргелекчизиниң оралакчызы С. М. Голдырев, Таңдыгы геология-шинчилел бүдүрүлгезиниң кол механиги А. Е. Жалкин районнуң холушкак садыының тудуг участогунуң начальниги В. И. Гуленков болгаш ооң-даа өскелер база-ла эзирип алгаш, автомобиль башкарып, КАИ ажылдакчыларынга туттурганнар.

Шимчээшкинге озал-ондак болдурбазының көрүлдези эрткен. Көрүлде үезинде ап чоруткан профилактиктиг болгаш тайылбыр-массалыг ажылдар, алдынган хемчеглер оруктарга айыыл чок шимчээшкинниң хаалгаларынга идиглиг боор турар.

С. ОРУСПАЙ,
куравтоинспектор.

КАИ экраны

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРЖИИЛИҢЕР

Орук шимчээшкининиң дүрүмүнүң негелделерин пропагандалаар сорулга-биле «Өг-бүлеге шылгалда» деп КАИ темазынга чуруктарлыг айтырыгларны бо чылдың декабрь 9-та № 282 «Шынга» парлаан. «Улуг-Хая» совхозта зоотехник А. Д. Хуурак-ай бодунуң чагаазынга II, III, V, VI, VIII айтырыгларга, Хову-Аксында Чойдан Мерген—I, II, V, VI IX айтырыгларга, а Улуг-Хем районнуң Ак-Тал суурда Д. С. Оруспай—бүгү он айтырыгларга шын харыылаан.

«Өг-бүлеге шылгалдага» кимчукчуларның массалыы-биле киржилгезин хандырар түлээде, парлаттынган айтырыгларга шын бердинген чамдык харыыларга хамаарыштыр кыска тайылбырны кылыры чугула.

Бирги айтырыгга хамаарышкан орук демдээ чурукта көргүскен автомашинаның мурнунда 150—300 метр черде орук белдириниң барын сагындырып турар болгаш ол белдириниң участогунга шимчээшкин долгандыр чоруур. Уткуштур шимчээшкиннерниң үзүктелишкин чок узун шугумнуг орук демдээ аңгылаан турар. Ынчангаш чурукта көргүскен автомашиналыг чолаачы дедир эгилиишкинин согунда айытканы ышкаш, кылып болбас ужурлуг.

Ийиги айтырыгга хамаарышкан 2.4 дугаарлыг орук демдээ кол орукта автомашинаны мурнай эрттирерин негеп турар. Ынчалаажок мотоциклдиг кижи кол орукче элээн ханылай бергеш, доктааганы орук шимчээшкининиң дүрүмүнге таарышпас. Үшкү айтырыгга хамаарыштыр: светофорнуң ногаан сигналын ёзугаар солагай талаже ээп бар чораан чолаачы оң талазындан уткуштур келген машинаны мурнай эрттирер хүлээлгелиг.

Чедиги айтырыгга хамаарыштыр тайылбыр. Бо айтырыгга хамаарышкан «II» рим санныг демдектиң утказы мындыг: автомашиналарның беш минутадан хөй турарын айның бүгү хүннеринде эвес, а саарзык эвес хүннеринде чөпшээревейн турар. Ынчангаш айның саарзык хүннеринде автомашинаны азы мотоциклди 5 минутадан хөй үеде аңаа тургузуп болур.

Мотоциклди башкарарынга оглуң хуузунда өөредиринге оолдуң назы-хары 14-тен эвээш эвес болур ужурлуг.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң бөлүк ажылдакчылары Эрги-Барлык ортумак школазынче үнүүшкүн кылгаш, солун лекция, беседаны номчааш, хол бөмбүүнге, шыдыраага эш куузунуң ужуралгаан эрттирген.

Аңаа иштики херектер килдизиниң начальниги Д. К. Куулар 8-10 класстарның өөреникчилеринге «Совет патриотизм», а назы четпээннер аразынга ажыл чорудар килдистиң улуг инспектору Ф. Г. Байыр эрге-хоойлу дугайында беседаларны бөгүнгү амыдыралдан чижектери-биле холбап, кижизидикчи утка-шынарлыг кылдыр номчуп, таныштырганнар. Ооң-биле чергелештир үлегерлиг корум-чурумнуг, эки өөредилгелиг болурун чедип алыр, хөй-ниитиниң киржилгези-биле корум-чурумну камгалаар, кем-херек үүлгедиинге удур-биле демиселди күштелдирер хемчеглер дугайында өскелер-даа чугаалааннар.

Школаның деннем спорт залынга аалчылар биле башкыларның, өөреникчилерниң, «Хемчик» совхозтуң командалары хол бөмбүүнге күжүн шенешкеннер. Маңаа аалчылар бир деминг, аваангыр-кашпагай ойнааш, башкыларны, өөреникчилерни 2:1 санга уткаш, тиилээн. А совхозтуң оолдар командазы аалчыларны бүзүреңгей уткаан.

Хол шыдыраага ужуражышкын школачыларның тиилелгези-биле доозулган. Совхозта спорт чорудулганың даргазы Валерий Хүрең-оол тиилекчилерге мактал бижиктерни тывыскан.

О. АКААЖЫК.

КАДЫКШЫЛ БӨЛҮҮ

Кызыл хоорайның «Херел» спорт залында кадыкшылга бөлүү кышкы үеде спортчу кичээлдерин эгелээн. Ук бөлүкте хоорайның бүдүрүлге, албан организацияларының ажылдакчылары, эмчилер, башкылар, пенсионерлер болгаш өскелер-даа хаара туттунган. Ооң кежигүннери дыштаныр хүннерде Н. Гастелло аттыг паркка, чараш чурумалдыг «Тайга» станциязынга арыг агаарга сейлгүүтеп, ажы-төлү, өг-бүлези-биле дыштанырынга чаңчыкканнар.

Кадыкшылга бөлүүнүң кол сорулгазы — ооң киржикчилериниң кадыын быжыглаары, организмин дадыктырары.

Р. ДОЛЗАТМАА.

БАРЫК 2 МИЛЛИОН КИЖИ

Маргылдаага 1.868.026 кижи киржипкен деп чүвени шыдыраның хөй чүс чыл төөгүзү билбес!

Маргылдааны беш үе-чада-биле эрттирер болгаш ойнакчыларның улуг сонуургалын бодурар. Баштай 8-тен 80 хар [illegible]

[illegible] Киевке, Алма-Атага, Даугавпилске, Ереванга, Москвага болгаш Ленинградка маргылдаалар швейцар система-биле болур. Бо удаада 300 хире шыдырачылар — аңаа ор[illegible] ниндан-на областарның болгаш крайларның бир-бир төлээлери кээп киржир.

Я. РОХЛИН,
профсоюзтарының эң-ниң бүгү-эвилелдиң шыдыраа федерациязының даргазы, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери.

СӨӨЛГҮ САЛЫГ МУРНУНДА

Шыдыраага республиканың бирги чери дээш маргылдаада Тыва АССР-ниң эрткен чылгы чемпиону Л. Мохов биле профсоюзтар коллективтериниң маргылдаазынга бирги черни ээлээн В. Бузыкаев олар мурнап келгеннер.

Кызыл хоорайның бо чылгы чемпиону В. Асатов М. Сат[illegible] [illegible]. Сөөлгү салыг артында маргылдааның киржикчилериниң бадыларында мындыг: В. Бузыкаев биле Л. Мохов — 9, В. Асатов — 6,5, Ю. Белов, А. Крестьянинов, Ч. Оюн — түс-түзүнде 6 санныг.

Түңнел оюнга Л. Мохов — С. Довгак, В. Бузыкаев — Е. Хомушку боттарының аразында ойнаар. Ойнакчыларның үстүнде алган санарының түңнеп көөрге, бир, ийи дугаар черлер [illegible].

Херээжен улустуң оруунда 4 шыдырачы маргылдааның бот-боттарының аразынга ийи таварыг ойнаан. Аңаа В. Куулар (Кызыл) кымга-даа удурбайн, чемпион болган.

Л. АРБАК.

ТВ

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Төрээн чурт дугайында ыр». 9.30 — Уругларга фильм «Ёзулуг хөгжүмчү чораан». 10.35 — «Д. Бедный — революцияның ыраажызы». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.55 — Чапсар. 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга турасктаткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер концерти. 17.20 — Стадионну — шуптуvуска. 17.50 — Л. Минкустуң «Баядерка» деп балединде классиктиг дуэт. 18.00 — «Партия — бистиң ажыл-херектеривистиң өлүм чок башкарыкчызы». Шүлүктээн композиция. 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 — А. Бородин. № 2 симфония. 20.00 — «Документалдыг экран». 21.00 — «Үе». 22.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 22.40 — 22.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Т. Н. Хренников. 13.30 — Маяковский — чурукчу. 14.15 — «Ырак-даа бол чоок Мещера». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.25 — «Шыдыраа школазы». 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга турасктаткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер концерти. 17.20 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Улустар найыралдыгда күштүг». Абаканның телевидение студиязының дамчыдылгазы. 18.50 — Теле-медээлер. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.45 — «Азия товуну». Информаци-публицистикалыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар чаптар!» «Буратинонуң ужуралдары». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Соңгу чүктүң орус улузунуң академиктиг хорунуң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Суббота болгаш воскресенье». Кыска метражтыг уран-чечен фильм. 22.20 — 23.00 — «Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң шилилдек командазы — Финляндияның шилилдек командазы. 3-кү үе.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Агаарның температуразы дүне — 28—33. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус соок.

Кызылга агаарның температуразы — 29—31, хүндүс 22—24 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «...аңаа шупту ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 17.00, 18.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырлар ритмнери» 17.00, 19.00 шактарда.

ЧАРЛААЛ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинады дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн кижилерни чалап тур:

1. Тудуг кранының машинизи — өөренир хуусаазы 4 ай.
2. Газоэлектрокаажакчы — өөренир хуусаазы 2 ай.

Өөредилге үезинде айда 75 рубль стипендия бээр. Хоорайдан өске чурттугларны общежитие-биле хандырар. Өөредилге доозулган соонда каттыжышкынының тудугларынга ажыл-биле хандырар.

Өөредилгениң бөлүк четтигиттинерге эгелээр.

Каттыжышкынның адрези: Кызыл хоорай. Энергетиктер кудумчузу, № 7 бажың. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинады.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорлар 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун өлүктүң баргаш 2-32-75 телефону доозар.

Чагыг № [illegible]

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер, полиграфия болгаш ном садыышы херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС-[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 292 (12082) | 1982 чылдың декабрь 22, среда | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 көп.

Дүүн, Кремльдиң Съездилер ордузунга, Москваның-биле 11 шакта, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Социалистиг Федеративтиг Республиказының Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко ажыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп илеткел кылган.

Москва. Кремльдиң съездилер ордузу. 1982 чылдың декабрь 21. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан каттышкан хуралының президиуму.
Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

Кремльдиң съездилер ордузунга байырлыг хурал

[illegible] болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы эвилелдешкен хөй националдыг күрүнезиниң — ССРЭ-ниң 60 чыл оюн ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннериниң сеткил-сагыштыг хайнныкты[illegible] турар байырлалы болгаш. Бо улуг байырлалды деӊ эргелиг совет республикаларның найыралдыг өг-бүлези күштериниң чечектелиишкининиң үезинде үттүп, социалистиг ниитилелдиң быжыг чаңгыс эвин, Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң бурунгаар кылган сырый каттыжыышкынын, СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге күжениишкинин[illegible] улуг [illegible] көргүзүп турар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы оюнга тураскааткан кады кылган байырлыг хуралдың киржикчилери декабрьның 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга хөй националдыг Төрээн чуртунуң чедиишкиннери дээш патриоттуг чоргаар-биле чыглып келген. Залда — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар, СЭКП-ның Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның хоочуннары, юбилейниң социалистиг чарыжының мурнакчылары, эртемниң, литератураның болгаш уран чүүл[illegible] ажылдакчылары, совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, даштыкы аалчылар.

Эртенгиниң 11 шак. Эштер Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны байырлыг хуралдың киржикчилери бут кырынга тура, дыңмыттыг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Оларның-биле кады президиумда — хуралдың киржикчилериниң чылыы-биле уткааны социалистиг чурттарның делегацияларының баштыңнары эштер Т. Живков, Я. Кадар, Ле Зуан, Э. Хонеккер, Ли Ден Ок, Р. Кастро, К. Фомвихан, Ю. Цеденбал, В. Ярузельский, Н. Чаушеску, Г. Гусак, Л. Колишевский, акы-дуңма партияларның делегацияларының удуртукчулары Б. Кармаль, А. Н. Мухаммед, Хенг Самрин, Х. Флоракис, Й. Енсен, Г. Холл, Г. Уистон, Г. Мис, Р. Хольверсон, Ф. Мури, Р. Арисменди, Э. [illegible], Р. Рао, Х. [illegible], О. Калнин, М. О'Риордан, Р. Урбани, Х. Шмитт, Ф. Варрад, М. Вильнер, А. Фава, Х. Виейра, М. Мабида, Э. Папаиоанну, И. Билен, А. Нзо болгаш оон-даа өскелер.

Финляндия республиканың президентизи М. Койвисто, социал-демократтыг болгаш социалистиг партияларның, революсчу-демократтыг партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң болгаш организацияларның делегацияларының удуртукчулары база президиумда.

Президиумда — ленинчи партияның хоочуннары, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң киржикчилери, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның несkү ажылдакчылары, совет шериг начальниктери.

Каттышкан байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненко эге сөөс-биле ажыткан.

(Уланчызы 3-кү арынга).

ССРЭ-НИҢ АЛДАН ЧЫЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ илеткели

Эргим эштер!

Хүндүлүг аалчылар!

Октябрьның тиилелгелиг революциязының хостааны бистиң чуртувустуң улустары алдан чыл бурунгаар Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр эки тура-биле каттышкан. (Адыш часкаашкыны).

Совет республикаларның бирги, каттыштырыкчы съездизиниң ажылын М. И. Калинин түңнеп тура, ССР Эвилелиниң тургустунганын чарлавышаан, мынча деп чугаалаан: «Улуг хилинчектениишкиннер чокка, боттарының аразынга маргылдажыышкын чокка найыралга болгаш акы-дуңма ёзузунга чурттаар аргавы кижилерге бээриниң хевирлерин дилеп тыварының теоретиктиг айтырыын кижи төрелгетенниң эң дээре угаанныглары ажыдар дээш эгелээшкинден бээр бүгүн муң-муң чылдар эрткен. Бо угаан[illegible]кынга баштайгы дашты чүгле бөгүн херек кырында салып эгелээн-дир бис». (Адыш часкаашкыны).

Капитализмниң хөгжүлдези национал мөлчүүлгениң узуткаарынга чедирбээн. Харын национал мөлчүүлгеге колониалдыг мөлчүүлге немешкен болгаш улам чидигледирген. Капиталистиг күрүнелерниң хөй эвес болуу чүс-чүс миллион кижилерни мөлчүп, хоозураткан болгаш оларның депшилгеже оруун моондактаан.

[illegible] социал, амы тургузуу-биле ынчүүүн терминдениг хевири-биле национал айтырыгның тудуш харылзаалыын марксизм эң баштай ажыткан. Өске сөс-биле чугаалаарга, национал харылзааларның дозу социал үндезиннерде уткалгаан. Ынчангаш Маркс болгаш Энгельс мындыг үндезин түңнелди кылганнар: социал мөлчүүлгени узуткаары национал мөлчүүлгени узуткаарының негелдези болгаш белеткели болур ужурлуг. «...Буржуазияны пролетариаттың тииледи[illegible] бүгү национал[illegible] тоткаашкын база медээ болур ужурлуг» деп, Маркс чугаалаан. Марксизмниң үндезилекчилериниң чарлааны «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп өлүм чок лозуң социал болгаш национал дарлалдың бүгү хевирлеринге удур ажылчы чоннарның интернационалчы демиселинге кыйгырыг болган. (Адыш часкаашкыны).

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң херээн В. И. Ленин төөгүлүг чаа байдалдарга уламчылаан. Революцияның баштайгы чалбыыжы Россияның кырынга кыптыгып эгелээн үеде революстуг шимчээшкинниң ол башкарып кирген. «Улустарның кара-бажыны» деп чөптүү-биле адаттырган чуртка национал айтырыг большевиктер партиязының стратегиязының болгаш тактиказының ажылдап кылырда бирги черге[illegible] айтырыгларының бирээзи болуп турган.

Нацияларның бот-башкартынар эргези оларның ёзулуг, быжыг кылдыр чооккулажырының хандырарының кара чаңгыс илеткелдиг аргазы кылдыр Ленинниң кичээнгейиниң төвүнге турган. [illegible] рар болгаш чаа ниитилелди тургузар дээш демиселге бүгү нацияларның эки тура-биле сырый каттыжарының идейлиг-политиктиг үндезинин болур ужурлуг турган. Айтырыгны Ленин шак ынчаар тургускан. Ленинчи партияның национал политиказының үндезини мындыг болган. (Адыш часкаашкыны).

Политиктиг лозуңнары болгаш негелделерин Октябрь революциязы хүн бүрүнүң организакчы ажылының төвүнге тургускан. Амыдырал боду берге, экономиктиг, социал, даштыкы политиктиг, камгалал сорулгалары улустарның сырый каттыжарын. Россия империязының бузундуларынга тургустунган республикаларның каттыжарының эргежок чугулазын негеп келген.

Бөгүн тодаргай, ажарган чүүлдер безин дуврүенниг, шилчилгелиг ол үеде барык билдинмес чыгам турган. Национал [illegible] ханырар ужурлуг күрүнениң, политиктиг институттарының тодаргай хевирлерин дилеп тывары чидиг маргылдаажарның үезинде болган. Республикаларны конфедерацияның хемчээлинге быжыг үндезиннииг эвес, кандыг-даа түскан доктааттынган хевир чокка каттыштырар дээш программадан эгелээш, оларны автономнуг кылдыр РСФСР-ниң составынга анаа-ла киирер дээн негелдеге чедир эң-не янзы-бүрү бодалдар турган. Кара чаңгыс шын орукту — социалистиг федерализмниң оруун тывар болгаш камгалаар төлээде, В. И. Ленинниң мерген угааны болгаш авторитеди эргежок чугула болган.

Ленинниң айыткан оруунуң алыс утказы чүл? Допчузу-биле мынчаар чугаалап болур ийик. Ол дээрге — социалистиг республикаларның федерациязының эң-не быжыг чоруунуң магадылалы болган хостуг улустарның бүрүн эки тура эвилели-дир. Ол дээрге — бүгү нацияларның болгаш биче улустарның долу деңэргелии, оларның чүгле юридиктиг эвес, харын-даа херек кырында деӊ эргелиг эвес тургазының узуткаарынче чайгылыш чок угланыышкыны болган. Ол дээрге — республика бүрүзүнүң, биче улус бүрүзүнүң оларның акы-дуңма эвилелинге хостуг хөгжүлдези-дир. Ол дээрге — интернационалчы медерелге төлептиг кижизидилгеболгаш бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының чооккулажырынче чайгылыш чок угланыышкыны-дыр.

Совет Эвилелиниң тургустунганының чылында В. И. Ленин оон национал айтырыгның [illegible] бижээн. Ол сөстер болур: «Өске чурттардан канчап-даа тывылбас хире хөй националдыг күрүнеге национал айтырыгның шиитпирлээриниң талазы-биле бистиң беш чыл иштинде дуржулгавыс мындыг товарылгаларда нацияларның эрге-ажыктарын кара чаңгыс шын көөр чорук болза, оларны эң-не долузу-биле хандырары болгаш бо талазы-биле маргылдаалар үнүп келир кандыг-даа арганы болдурбас байдалдарны тургузары болурунга бистерниң бүрүн-биле бүзүредип турар. Ангы-ангы нацияларның эрге-ажыктарынга канчаар-даа аажок улуг кичээнгейлиг болур чорук — дээш Ленин уламчылаан, чорудазлерниң үндезин чылдагааннарын болдурбас, бот-боттарынга бүзүрешпес чорукту болдурбас, кандыг-ла бир чоннээ-шүгүдден айыылашпарын болдурбас, ылаңгыя ангы-ангы дылдарда чугаалап турар ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бүзүрелин, ол чокка улустар аразынга тайбың харылзаалар-даа, амгы үениң бурунгаар депшилгезинде үнелиг бүгү чүүлдерниң бичии-даа чедиишкинниг хөгжүлдези-даа шуут болдунмас бүзүрелин тургузар дээрзин бистиң дуржулгавыс чайгылыш чокка шынзыткан».

Ленинчи чагыглар, национал политиканың ленинчи принциптери бистерге ыдыктыг. Бистер оларга даянгаш, оларны херек кырында чайгылыш чокка боттандырбышаан, күчүлүг күрүнени — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан бис, оон тургустунганы чүгле социализмниң хөгжүлдезинге улуг базым болган эвес, харын бүгү делегей төөгүзүнүң чорудулгазынга эң чугула эргилделиг үелерниң бирээзи болган. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Бистиң чурттуң улустары орус улуска өорун четтиришкинниң оваа состерин чугаалап турарлар. Ооң харам чок акы-дуңма дузаламчызы эвес болза, республикаларның чаңгызының-даа амгы чедиишкиннери чедип алыышмас ийик. Чурттуң экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга, ооң бүгү нацияларын болгаш биче улустарын чооккулаштырарынга, оларны делегей депшилгезиниң эртине-байлактарынга чооккулаштырарынга онзагай ужур-дузалыг фактор болза, кандыг-даа националдың миллион-миллион кижилериниң амыдыралынга чайгаар-ла кирген орус дыл бооп турар. (Адыш часкаашкыны).

Совет ниитилелдиң национал-күрүне үндезиннерин быжыглаарынга улуг болуушкун ССРЭ-ниң чаа Конституциязы болган. Бо шылгаралгай документиде чүгле мурнуку хөгжүлдениң түңнелдерин үндүрген эвес, харын чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының улам ыңай чечектелиринге болгаш чооккулажырынга быжыг, туруштуг политика-эрге үндезиннерин база тодаргайлаан.

Национал харылзааларда 60 чылдар дургузунда болгулаан шынар талазы-биле боттуг өскерилгелер болза мөлчүкчү тургузугнуң бисте арттырып калган национал айтырыг чедиишкинниг шиитпирлеттингенин, үзе болгаш дедир эглибес кылдыр шиитпирлеттингенин дээр чугайын херечилеп турар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). Чурттуң хөй националдыг составы ооң кошкаанының үнер дөзү болуп турганындан ооң күжүнүң болгаш чечектелиишкининиң үнер дөзү кылдыр төөгүде эң баштай хуула берген. (Адыш часкаашкыны).

Бо-ла ваагта таптыг-ла он чыл бурунгаар чуве чугаалап турганда, Леонид Ильич Брежнев кончуг-ла эки чугаалаан: «Бистиң чуртувуста... бис улустарның ленинчи найыралы» деп адаар эргелиивис төөгүде туруп көрбээн харылзаалар тургустунган. Ол найырал бистиң үнези чок байлаавыс, социализмниң совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не эргим болгаш эң-не улуг чаалап алыышкыннарының бирээзи-дир. Бистер совет кижилер ол найыралды кезээде карак огу дег камгалаар бис!». (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Бөгүн, бо байырлыг хүнде, бис бүгү националдарның совет кижилериниң хөй салгалдарынга, эр болгаш херээжен кижилерге, ажылчыннарга болгаш тараачыннарга, интеллигенцияга, партия болгаш совет ажылдакчыларга, Чепсектиг Күштерниң дайынчыларынга, коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — социализмни тургускан, оон эң аар-берге дайын үезинде камгалап алган болгаш улустарның деӊ эрге, найырал болгаш акы-дуңмалышкы чорук дугайында муң-муң чылдарда күзелин боттуг чүүл болдурган бүгү-ле кижилерге чоргуур хүндүткелди бараалгадып турар бис. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Эштер! Кылдынган чүүлдерни түңнеп тура, бис кол кичээнгейни моон соңгаар кылыр ужурлуг чүүлдерже угландырып турар болгай бис. Бистиң эчис сорулгавыс тодаргай. Ол дээрге В. И. Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, «Нацияларның чүгле чооккулажыры эвес, харын оларның каттыжылгазы». Бо эчис сорулгага чедир орук узун дээрзин партия эки билип турар. Манаа үези келген чорудулгаларны саададып болбазы ышкаш, кандыг-даа тывары-лгада хаара эрттир бурунгаарлап болбас.

Национал айтырыгны шиитпирлээриниде чедиишкиннер болза хөй саннығ нацияларлыг болгаш биче улустарлыг чаңгыс аай күрүнениң иштинге амыдыралдың болгаш кужажыдың фактызының бодунуң тургузуп келир бүгү айтырыглар чиде берген дээни канчап-даа ол эвес. Амыдыралында нациялар туруп турда, национал ылгалдар бар турда, шупту чүве болдунмас. Олар үр турар, амгы ылгалдарындан-даа үр турар.

(Уланчызы 2-ги арынга).

I. ЭРТКЕН ОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Совет Эвилелиниң 60 чыл иштинде эрткен оруу — бүдүн үе-чада болур. Хожудангай, ылым-түрелги болгаш хоозураашкынныг байдалдан эң-не бедик деңнелдиг культуралыг болгаш улузунуң чаагай чоруу доктаамал өзүп турар амгы үениң улуг күрүнезиниң күчү-шыдалынга чедир ол хире дүрген бедидир ужуглуушкун төөгүге турбаан болбайн баар.

Бистиң хөгжүлдевистиң эң улуг ужур-дузалыг түңнелдери чогум кандыгыл?

— Национал айтырыгны чүгле ангыга үндезилээш, шиитпирлеп болурунуң дугайында Маркстың, Ленинниң өөредиинниң төөгү талазы-биле шынны бүрүнү-биле бадыткаттынган. Социал чөрүлдээлер-биле кады национал өжээниежилге, сөөк-язы болгаш национал талазы-биле деӊ эвес эргелиг чоруктуң база дарлалдың бүгү хевирлери узуткаттынган.

— Национал айтырыгны социалистиг ёзу-биле шиитпирлээриниң удуртукчу, башкарыкчы күжү, ынчаар шиитпирлээриниң шын болурунуң магадылалы Коммунистиг партия, оон эртемге үндезилеттинген политиказы болуру бүзүрелдии-биле көргүстүнген.

— Феодал-патриархалдыг болгаш харын-даа төрел-бөлүк харылзааларын болган чок-ла колдап тургулаан хожудангай национал кыдыг-кызыгаар черлери читкен.

— Бүгү республикаларның шапкын, ниити күрүне планынга башкарткан экономиктиг өзүлдезинге үндезилээш, улуг ажыл-агыйның чаңгыс аай эвилел комплекизи тургустунган.

— Республикаларның социал тургузуу шынар талазы-биле өскерилген; оларның шуптузунда амгы үениң ажылчын [illegible], тараачыннар ... [illegible] чоруп олурар, боттарының интеллигенциязы тургустунган, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының бүгү адырларында мергежилдиг кадрларны өөредип, кижизидип.

— Депшилгелиг чаңчылдарга, угаан-бодал байлактарының калбак солчуушкунунга үндезилээш, хөй националдыг социалистиг культура чечектелген.

— Амгы үеде төөгүлүг чаа ниитилежилгени — совет улусту тургускан социалистиг нациялар хевирлеттинген. (Адыш часкаашкыны).

Республикаларның эрге-ажыктары улам-на сырый кылдыр каттыжып, Совет Эвилелиниң нацияларының болгаш биче улустарының тургузукчу күштерин чаңгыс аай угже башкартып оларның бот-боттарынга дузалажылгазы, бот-боттарының аразынга харылзаалары улам-на үре-түңнелдиг апаар чыдар. Бистиң чуртувуста социалистиг нация бүрүзүнүң бүгү талалыг хөгжүлдези оларның улам-на чооккулажырынга дүрүм ёзугаар чедирип турар.

Эвилелдешкен республика бүрүзү — Россия Федерациязы, Украина болгаш Белоруссия, Узбекистан болгаш Казахстан, Грузия болгаш Азербайджан, Литва болгаш Молдавия, Латвия болгаш Киргизия, Таджикистан болгаш Армения, Туркмения болгаш Эстония-даа, катаптаайн, эвилелдешкен республика бүрүзү-ле, Совет Эвилелиниң экономиказының болгаш культуразының ниити кодурлуушкунунуге үнелиг салыышкынын киирип турар. Бо дээрге бистиң чогаадыкчы күштеривистиң апаа-ла каттыжылышкыны эвес, харын хөй катап көвүдээшкини-дир, эштер. (Адыш часкаашкыны).

Чээрби автономнуг республикаларда болгаш он сес автономнуг областарда база округтарда чурттап турар бүгү нациялар болгаш биче округтарда чурттап турар бүгү нациялар болгаш биче улустар боттарының чогаадыкчы аргаларын акы-дуңма өг-бүлеле чедиишкинниг ажыдып турарлар. Миллион-миллион немецтер, поляктар, корейлер, курдтар, өске-даа национальностарның төлээлекчилери, долу эргелиг совет хамаатылары бооп турар болгаш Совет Эвилели шагдала оларның Төрээн чурту апарган.

ССРЭ-НИҢ АЛДАН ЧЫЛЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында.).

Моон уж͏урунга сайзыраңгай социализмниң сайзыраңгай-жыдарынга хандыр болгаш, эртемге үндезилээн национал политиканы киирер уж͏урлуг — амгы үе-чадада партияның болгаш улустуң ажыл-чорудулгазының кол утка-шынарын харын мынчаар тодарадып болур бис. Оон чамдык айтырыгларынга доктаахсаан шиик мен.

Бистиң чурттувустуң улустарынга, оон республикаларынга чаңгыс аай эвилелге каттыжыышкынның кайы хире улуг ажыктыг чорукту болгаш артык шынарларын бергенин чугаалазыныс. [illegible]

Экономиканы ап көрээлиңер. Амгы үениң бүдүрүкчү күштери, аңгы-аңгы чурттарның дугайында безин чугаа болуп турда, интеграцияны негеп турар. Олар чаңгыс-ла ол чурттуң иштинге аңгы-аңгы девискээрлерниң болгаш республикаларның кужен͏нишкиннерин сырый болгаш билдилиг каттыштырарын улам негеп турар. Республика бүрүзүнүң [illegible] ... эң-не угаангыр ажыглаары, ол күчүнү бүгү-эвилелдиинче эң-не ажыктыг кылдыр киириштирери — бо болза бүгү күрүнеге ышкаш, девискээр бүрүзүнге, нация болгаш биче улус бүрүзүнге эң-не хөй ажыкты бээр.

Бистиң принципиалдыг угланыышкынывыс ындыг. Ону амыдыралга боттандырары-биле бистиң төп болгаш чер-черде план болгаш ажыл-агый органнары ам[illegible] эвес ажылдап кылыр апаар. [illegible]

[illegible]

2. ССРЭ—ТАЙБЫҢНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭНИҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ ХОСТАЛГАЗЫНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ

[illegible]

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатпан каттышкан байырлыг хуралы 1982 чылдың декабрь 21-де 11 шакта Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко хуралды эге сөзү-биле ажыткан.

«ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелди Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов кылган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери, СЭКП Төп Комитединиң кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчилери, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары, эвилелдешкен бүгү-ле республикалардан партияның болгаш күрүнениң хоочуннары, Москва хоорайның болгаш Москва областың хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, эртем, литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары киржип турар.

Каттышкан байырлыг хуралда социалистиг чурттарның партия-күрүне делегациялары, даштыкы дыка хөй чурттарның күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының делегациялары, революсчу-демократтыг партияларның болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң база организацияларның, социал-демократтыг болгаш социалистиг партияларның төлээлекчилери, Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязының, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң, Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының, Делегейниң Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының, Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей федерациязының Демократтыг аныяктарның делегей Федерациязының, Студентилерниң делегей эвилелиниң, Журналистерниң делегей организациязының делегациялары, национал профэвилелдер, херээженнер, аныяктар организацияларының, ССРЭ-биле найырал болгаш культура харылзааларының ниитилелдериниң делегациялары, национал антифашистиг организацияларның удуртукчулары, дипломаттыг корпустуң кежигүннери, социалистиг чурттарның ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчилериниң օралакчылары, совет болгаш даштыкы парлалга төлээлекчилери олуржуп турар.

Чапсар соонда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов даргалаан.

СЭКП-ниң Москва хоорканунуң бирги секретары эш В. В. Гришин Москваның ажылчы чоннарындан байыр чедирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. С. Соломенцев Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказындан байыр чедирген.

Оон соонда байырлыг хуралдың киржикчилериниң изиг байыр чедиришкинин-биле уткааны Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живков чүве чугаалаан.

Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш В. В. Щербицкий Украин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш Янош Кадарның чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинни биле уткаан.

СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары эш Г. В. Романов Ленинградтың болгаш Ленинград областың ажылчы чоннарындан байыр чедирген.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ле Зуанның чугаазын хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинни-биле уткаан.

Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Т. Я. Киселев Белорус Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

1918 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады эш Ф. Д. Кретовтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы биле уткаан.

Кежээки хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Горбачев даргалаан.

Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Ш. Р. Рашидов Узбек Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Эрих Хонеккерниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинни биле уткаан.

Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Д. А. Кунаев Казах Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Корейниң Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң Президиумунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң Премьери эш Ли Ден Октуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинни биле уткаан.

Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Э. А. Шеварнадзе Грузин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Кремльдиң Съездилер Ордузунга «Тулчуушкун база катап кыптыкты» деп ырның аялгазы чаңгыланып үнген. Хуралдың бүгү киржикчилери азыш часкап турда, алдарлыг совет аныяктарның, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның, чурттуң студентилериниң болгаш өөреникчилериниң төлээлекчилери Москва хоорайның болгаш бүгү эвилелдешкен республикаларның комсомолчулары болгаш пионерлери залга кирип келген.

Дөртен ийи миллион кежигүннерлиг Ленинчи комсомолдуң өмүнээзинден олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң чедиишкинниг күүселдиринге бүгү күжүн бээрин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, РСФСР-ниң Дээди Совединге айыткааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге изиг байыр чедиришкини-биле уткуттурган Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Төп Комитеттиң ийиги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, Революстуг Чепсектиг Күштерниң министри эш Рауль Кастро Рус байыр чедирип чүве чугаалаан.

Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш П. П. Гришкявичус Литва Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

[illegible]

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 3-кү арында).

турар бистиң чечээ тургузукка боттанып турар. [illegible] ышкаш [illegible] тереңгээн болгаш [illegible] чоруктарны [illegible] эвес, а улам тайбың үеже кирер дээрзинге бүзүрел турар бис.

ВСАП-тың XII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш венгр ажылчы чоннарның демиселиниң дугайын чугаалааш ол мынча деп медеглээн: Бистиң улуг өңнүүвүс—Совет Эвилели-биле чаңгыс оруктап бистиң кады чорун олурарывыс бисеке бүзүрелдиг челенгиниң болуп турар. Буузулбас венгр-совет найырал чыл келген тудум улам-на быжыгып, бистиң политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгавыс хайылап база калбарып турар. Совет Эвилелиниң кедергей чугула тайбың саналдарынга бистиң партиявыс, чазаавыс, венгр улус байыр чедирип база бүрүн бүзүрел-биле деткип турар. Бистер моон соңгаарлаа ийи талалыг харылзааларның талазы-биле болгаш ол ышкаш Варшава Керээзиниң база ЭДЧ-ның хемчээлдеринге совет өңнүктер-биле, акы-дунма совет улус-биле кады ажылдаар апаар бис.

Канчаар-даа заажок улуг совет ог-бүлениң найыралының, чаңгыс эвиниң болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң идеяларының байырлалының кайгамчыктыг хүннеринде бистер алды он чылдар дургузунда эрткен оруктуң өндүр-чаагай түңнелдерин онза күштүг-биле медереп билип турар бис деп, СЭКП-ның Ленинград обкомунуң бирги секретары эш Г. В. Романов чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде бүзүрелдиг кылдыр көргүскен ол түңнелдер эрги делегейге, национал мөлчүүрлелдиң болгаш аңгыланчак чоруктуң делегейинге удурланыштыр ажылчыннар бүгү нацияларның ажылчы чоннарының чаңгыс эвиниң чаа делегейин тургузар дээрзиниң дугайында соруктуг ленинчи күзелдиң херек кырында боттанышкыны болуп турар.

Улуг Октябрьның кавайы, Ленинниң хоорайы — ол чаа делегейниң болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели деп адаар улуг акы-дуңмалышкы чоруктуң кезээ болуп турар!

Россия пролетариадының революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы ленинградчыларның салгакчылары тургузукчу күш-ажылдың хүннеринде болгаш калбыг-хошкун шылгалдаларда кезээде-ле чурт-биле кады болуп, демиселдиң болгаш тиилелгелерниң оруктары-биле оон-биле кады чорупкелген.

Партияга кииштиргеш, оод кыйгырыын ёзугаар олар чуртту индустриализастаарынга болгаш кодээни революсчу ёзу-биле чаартырынга боттарының энергиязын киирип, күш-ажылды, социалистиг эгелерге амыдыралды чаартырының херээн большевиктиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн көргүзүп турганнар.

Ленинградтың индустриязының кол адырларының хөгжүлдезиниң оруктарының дугайын, үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидерин хандырарынче угланган эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин нептередир дээш хоорайның болгаш областың партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң үндүрүп турар күженишкиннериниң дугайын оратор чугаалаан.

Тайбыңның политиказынче, ядролуг халаптың айыылын узуткаарынче Советтер чуртунуң чайгылыш чок чүткүлүнүң дугайын херечилеп турар чаа-чаа улуг эгелээшкиннер моортап. Кремльден, бе-

рүн бүгү бөмбүрзекке чаңгыланган.

Тайбың дугайында [illegible] биле кады тывылган бистиң чуртувус тайбыңның болгаш [illegible] [illegible] болуп хевээр артып турар. Моон соңгаар даа бисте тура-соруктуг болгаш ажыл-чорудулганың чаңгыс эвилели, чорааннычы күш-ажыл-биле чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарындан өске сагыш салышкыны чок!

Бодунуң хемчээлиниң талазы-биле ол кайгамчык улуг ажыл-чорудулганы кылырда Ленинградтың партия организациязы, бүгү ленинградтылар совет улус-биле кады чаңгыс одуругга кады туржурлар. СЭКП-ның XXVI съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин, коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг пландарын күүседир дээш күштерин харамнанмастар.

Бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң [illegible] хаоы бүзүрел болгаш магадаашкын-биле социализмниң баштайгы чуртунче угланган деп, хуралдың киржикчилерининң ниш-биле утуун алганы ВКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ле Зуан чугаалаан. Ол ындыг ниити [illegible] дарны илеретпишкан бистиң делегациявыс Вьетнамның Коммунистиг партиязының, кургуннизиниң болгаш чоннуң мурнундан Ю. В. Андроповка [illegible] баштаткан Совет Эвилелиниң аалдарлыг Коммунистиг партиязынга, улуг Совет Эвилелиниң улустарынга бо белик ииларден эң-не изиг байыр чедиришкиннерин [illegible] тур.

Ленинчи национал политиказынга [illegible] совет улустарының каттыжылгазының Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустары бот-боттарынга дузалажып тургаш, социализмге дүрген болгаш хары утда чеде бериш ындаар ындыг таарымчалыг байдалдарны тургусканы, нация бүрүзүнүң чогаадыкчы күштериниң болгаш эң эки чаңчылдарының улуг хемчээлдиг чечектелиринге кончуг нарбаат болдунар аргаларны [illegible] кан.

Октябрьның улуг [illegible] болгаш эрткен 60 чылда Совет Эвилелиниң [illegible] чедиишкиннери революсчу аныы болгаш национал айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээшкиниң чаагай үлегери, марксчи-ленинчи өөредиглиң чырытканы оруунга социализмниң болгаш национал хамаатыларның оруктуң [illegible] алдынган тиилелге болуп турар.

Ленинчи даштыкы политиказы болгаш Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдиг тайбың иницативаларын бистиң партиявыс болгаш кургуневис бүрүн деткип турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Коммунистиг партияның болгаш оон дайынчы штавының—СЭКП ТК-ның долгандыр сыбый каттышкан ССРЭ-ниң улустарынга коммунистиг тургузуушкунуң оруунга, тайбың болгаш делегейниң улустарының хосталгазы дээш демиселге чаа-чаа, улам улуг тиилелгелерни [illegible] ханызындан күзеп тур бис.

Вьетнамның Коммунистиг партиязы ленинчи [illegible] кынны эдерип, национал хосталышкын дээш демиселди социализмни тургузар дээш демисел-биле [illegible] шаан, чоннуң оон революсчу [illegible] ның тиилелгезинден кажан бистиң чуртувус социализмче бар чоруур чаңгыс аай хамаарышпас күрүне болган бистиң амгы хүннеривистиң чайынналчак тиилелгезинге чедирип келген. Бистиң партиявыстың V съездизиниң айытканы тоогулуг сорулгаларны вьетнам амгы үеде амыдыралга боттандырбышаан, социализмни чедиишкиниң тургузарынга, төрээн чуртту илегеллиг камгалаарынга империализм-биле болгаш реакцияның өске-даа күштери-биле [illegible] [illegible] тала [illegible]

гаарлаашкынга болгаш агрессчи кыжанышкынга удур демисели [illegible] күжүн берип, Найыр-Кидатка болгаш бүгү Чуруу-Чөөн Азияга тайбыңның болгаш [illegible] [illegible] ругун херээнге болуушкун кирип турар.

Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Т. Я. Киселев чуве чугаалаан. Бистиң күжүвүс болгаш чоргааралывыс — бистиң акы-дуңма эки тура эвилеливисте деп, ол онзалап демдеглээн. Социалистиг нацияларның аас-кежиктиг салым-чолдары ол эвилелге кан дег кылдыр быжыккан. Депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң чырыткылыг идеяли — ол эвилелде. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинге бо дугайын тодаргай айыткан. Илеткелдиң чүүлдери болгаш [illegible] теоретиктиг, политиктиг болгаш практиктиг улуг [illegible]. Совет Ада-чурттуң мааныдырлыг [illegible] болгаш [illegible] чедиишкиннериниң дугайында, чаа амыдыралдың мааныдырлыг тургузукчузу — ленинчи партияның болгаш аңгы-аңгы совет улустуң дугайында чылыг сөстер бистерниң шупту [illegible] сорук киирип турар.

Ажылчыннарның болгаш тараалчыларның делегейде эң-не баштайгы чаңгыс аай хей национал эвилел күрүнезин [illegible] Владимир Ильич Ленинге [illegible] [illegible] база [illegible] бис. Ленин — кезээде бистиң-биле кады, бистиң чүректеривисте, [illegible] ривисте, улам тиилеп турар Ленинниң туг бүзүрелдиг хол [illegible] бистиң чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының бүзүрелдиг баштаакчызы — бистиң Коммунистиг партиявыстың холунда.

Совет республикаларның найыралдыг ог-бүлезинге Совет Белоруссия база бүгү талалыг чечектелиишкинниң чедип алган деп оратор оон ынай чугаалаан. Бистиң үлетпүрүвүстүң чүс ажыг бүдүрүлгелери ол хүннерде-ле бүгүн 1940 чылда бүдүрген хире продукцияны кылып үндүрүп турар. Белоруссия көдээниң [illegible] маңгиг өзүлдезин чаартынган, шынар талазы-биле өске апарган.

Бистиң эң-не үнелиг чаалап алышкынывыс — партияның хүмүжүткени чалбышталгыг патриоттарның болгаш бүзүрелдиг интернационалчыларның салгалы. Бүгү улустуң байлаазынга бодунуң салыышкынын киирип дугайында бүгү совет нацияларга меңгиле [illegible] [illegible] сагыш [illegible] Белоруссияның ажылчы [illegible] база [illegible] [illegible] хойлуу болуп турар. Амгы үеде оларның күженишкиннери СЭКП-ның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде илип үндүрүнгеи сорулгаларны боттандырарынче мөңгеттинген. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгениң хемчээлин өстүрер талазы-биле беш чылдың ийи чылдарының даалгаларын хуусаазындан бир ай мурнай күүсеткен. Күрүнеге тараа садарының планы күүсеттинген. Мал ажыл [illegible] продукциязын бүдүрери болгаш садары көвүдээн.

Моон-биле чергелештир бүгү [illegible] [illegible] туруштары амыдыралда болдунмайн турар. Мурнувуста — күженишкинниг улуг ажыл бар деп билип турар бис. Оон чедиишкинниг болуру — бистиң организастывыста болгаш чурумнуувуста, бистиң тура-соруувусту болгаш энергиявысты долу мобилизастаарывыста.

Республиканың чедиишкиннеринде бистиң чоргааралывыс эргелиг бүгү чүүлдеривисте Белоруссияның-даа, бүгү чурттуң-даа ажылчы чоннарының күженишкиннери чаңгыс болуп шуткуттунган деп, ол оон ынай демдеглээн. Бо байыр-

лаалдыг хүнде белорус улустуң чүректиң ханызындан чаңгыс [illegible] — бодунуң [illegible] [illegible], коммунистиг тургузуушкунуң мурнакчызы — улуг орус улуска оон хамы хуулгаазын көрүүшкүнүн илергейлери, чурттуң бүгү акы-дуңма улустарынга сеткилдиң ханызындан четтирдим деп чугаалары мөңге таалаштыг болгаш өөрүнчүг-дүр.

Индирде 1919 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады эш Ф. Д. Кретов. Эш Ю. В. Андроповтуң чайыналчак, ханы утказыг илеткелин дыңнап олурарымга, бистиң делегейде баштайгы эвилелди курунеливистиң эрткен улуг, өндүр чаагай бүдүрүүшкүннер-биле [illegible] [illegible] мээң бодалымга кирип турду деп, ол чугаалаан.

Совет улустарның акы-дуңмалышкы чурттуң оларның бүзүлбес найыралының болгаш чаңгыс эптежиишкиниң хойлуу чугаар быжыглаан Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизиниң делегады болур улуг аас-кежиин 60 чыл мурнунда мээң тывылдыган. Ол салышкынның хайныктырып келир хүнүңде турган Съездиге турган байдалды кажан-даа утпас мен. Тоогулуг чуруда болуушкунга, бистиң бүгү чуртувустуң салым-чолун өскертир болуушкунга киржип турарым делегат бүрүзү медерип билип турган. Съездиниң болуп турганы Улуг театрның залынга мээң-биле кожа украиннер, белоруссстар, азербайжаннар, грузиннер, эрмяннар олуруп турган.

1922 чылдың декабрьда Москвага акы-дуңма совет республикаларның холдары быжыг тудуушкунга меңгезин-биле тудушкан ол хүннерден бээр тоогу хемчээлдери-биле алырга, мырыңай хөй эвес үе эрткен. Ынчалзажок бистер бүрүн үндезин-барымдаалыг-биле мынчаар чугаалап турар бис: ол үеден бээр эрткен чылдар чүс-чүс чылдарга дең-не-жир. Экономиканың шапкын өзүлдези, амгы үениң үлетпүр, кедээ ажыл-агыйы, эртемниң болгаш культураның ёзулуг чечектелиишкини, чоннуң чаагай амыдыралының доктаамал өзүлдези — ол бүгү чүүлдер ам совет республикаларның кайызын-даа тодаргайлап турар.

Мен — угумдан тараачын кижи мен. Төрээн совет эргечаалыргамның ачызында профессор, тоогу эртемнериниң докторун апарган мен. Специалист-тоогучу болганымда, мынча деп бүрүн харыысалгазы-биле медеглээр мен: Бистиң улуг эвилеливис ындыг, ынаа кирип турар бүгү нацияларның болгаш биче улустарның экономиктиг болгаш социал, политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң мынча хой чүүлду ындыг кыска хуусааларда кылыпкан ын-

дыг чаңгыс-даа күрүнени тоогу алап шыдавас.

Ындыг шапкын [illegible] [illegible] дээр [illegible] [illegible] [illegible] харыы чүге [illegible] турар болур: ол дээрге бистиң [illegible] тургузуувуст-тур. Коммунистиг партияның баштап эгелээн маалалларның [illegible] зы болгаш тура-соруу-дур. ол дээрге СЭКП-ның мерген угаанныг национал политиказы-дыр, бүгү совет улустарының чаңгыс аай акы-дуңма ог-бүлеге ыяк сырый каттышканы-дыр.

Совет улус партияны болгаш [illegible] коллективтиг баштыкчызы, мерген угааныг [illegible] болгаш [illegible] кылдыр көөр турар. Коммунистиг партияның аг-алдары, аваа совет кижилерниң шаанышы улуг деп, СЭКП-ның хоочуну түңнелинде чугаалаан.

Чапсар сеткилде байралкы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Горбачев Узбекистанның компартия ТК-зының бирги секретары эш Ш. Р. Рашидовка сөс берген.

Совет улустуң болгаш оон [illegible] баштаакчызы — коммунистер партиязының өндүр улуг [illegible] эш Ю. В. Андроповтуң [illegible] өндүр улуг-биле, долу [illegible] кылдыр тодаргай [illegible] гускен-дир деп, оратор чугаалаан.

Партияның пленумнарын амыдыралга боттандырар дээш Узбекистанның ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер ышкаш, бүгү-ле чүүлдерин кылып турар. Ол бүзүрел быжыг үндезиннег болуп турар. Партияның болгаш күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынының, бистиң улуг акывыс — улуг орус улуска баштаткан бүгү совет улустарының чаагай дузазының ачызында Узбекистан совет эрге-чагыргалыг чылдарының дургузунда феодализмден социал депшилгениң бедиктеринче оккур ужугуушкунну кылган.

Оратор республиканың чедип алган чедиишкиннерин чугаалааш, оларның ынаныштыг челенгиниң — бистиң бүгү-эвилелчи акы-дуңмалышкы чоруувус болур деп онзалап демдеглээн. 60 чыл мурнунда Бухараны Кызыл Пресняның ажылчыннары шефке алганын ол сактып чугаалаан. Олар ынчаарда өске дериишкиннер-биле кады ийи аът кыштыг насос чорутканы, «сүгү суггарылгага суг кидыртгүнге ажыглаар» деп чагаазынга бижээн. Бөгүн бүгү Бухараны, бүгү Каршин ховузун, Узбекистанның бүгү районнарын машина-биле суггарарынче шилчиткен.

Ындыг [illegible] [illegible] совет [illegible] [illegible] болгаш электро технику [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Москвага ол сургуул [illegible] баштангы база Москва ажылчыннарының акы-дуңма

белээ-биле демдеглеттингенин сактып турар бис деп, оратор [illegible].

Ындыг [illegible] [illegible] [illegible] Чөөн чурттуң ындыгны — чер [illegible] [illegible] [illegible] тургустунган Ташкент улустарның ленинчи найыралының хол-биле кылган болуралы болуп чайыннальп турар. Оон проспектилерин шелдерин, кудумчуларын, оран-ларын, метрополитен станциязын улуг-тарның найыралы деп, а хөй-хөй кварталдарын — эвилелдешкен республикаларның болгаш чурттуң улуг-улуг хоорайларының аттары-биле адааны кымы-даа таварылга эвес болуп турар.

Ажылчыңги улустарның бүзүлбес чаңгыс эви, бот-боттарынга [illegible] база бодуң деткижери, хүлүлежири болгаш бүзүрежири, найыралы база акы-дуңмалышкы [illegible] [illegible] амыдыралдың совет бүрүзүнүң тайылгазы болгаш [illegible] [illegible] болур [illegible].

Бистиң чуртувус ааңза, ол болуруу тоогузунуң чогум-на аңаа үезинде дугуннап турар. Оон найзы чүгле каш [illegible] чылдар-биле санаттынар. Ынчалза-даа оон чонгуун дагынны болгаш күш-ажылы [illegible] марксизм-ленинизмниң бүгү тиилеп турар [illegible] дугайын совет кижилерниң моральдыг арыннып, [illegible] талазы-биле чедиишкиниң дугайын чугаалап турар.

Совет улус СЭКП-ның удуртулгазы-биле кижи төрелгетенниң тоогузунде бурунгаар депшилгелиг, эң-не шынчы [illegible] тургузуглар [illegible] иши-биле үтааны ГСПЧ ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы эш Э. Хонеккер чугаалаан.

ГДР-ниң хамаатылары тиилелгелиг совет улустуң эрес-мааадырлыг чоруун кажан-даа утпас деп ол демдеглээн. Фашизмни чылча шапкан чорук мелчүгделден хосталган ниитилелди тургузарының тоогулуг аргаларын немец улуска берген. Герман Демократтыг Республика моон-биле ам 30 чыл ажыг үениң иштинде бурунгаар хөгжүлдениң оруу-биле чорупп турар. Акы-дуңма социалистиг чурттарның дем каттыжылгазында ол Европаның чүрээнде социализмниң болгаш тайбыңның шивээлериниң бирээзиниң хүлээлгезин күүседип турар.

СЭКП болгаш ССРЭ-биле акы-дуңманың эвилели ГДР-ниң улуглучи социализмниң болгаш тайбыңның оруу-биле бурунгаар шайгылыш чок чорупп турар. Быжыг үндезин болгаш, боол-даа турар болгаш ындыг бооп-даа тур, ол чугаалаан. Совет Эвилелиниң [illegible], дээрге, бистиң улустуң [illegible] [illegible] хандыр ындыг үндезини деп көрүп турган Кара Либкнехтиң

болгаш Роза Люксембургтуң, Эрнст Тельманның болгаш Вильгельм Пиктиң чагыгларын бистер боттарывыстың эвилеливисти быжыктырбышаан, күүседип турар бис. Ийи чурттуң ус-тумендиг кады ажылдажылгазының түңнелдери билдиртир. Оратор ССРЭ-биле ГДР-ниң бот-боттарының аразынга ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының чижектерин көргүскен.

СЭКП-ның быжыг тайбыңче орукту айтып турар тайбыңның программазынче ол улуг киржээнгей салтан. Боо-чепсекти ындере бүдүрерин соксадырынче, боо-чепсекти, ылангыя ядролуг чепсегленишкиниң дужурер талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарынче угланган ССРЭ-ниң тодаргай эгелекчи саналдарын бистер сагыш-сеткилдиң ханызындан деткип турар бис.

АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ол-не агрессчи бөлүктериниң пландарын үзери, ядролуг дайынның айыыл-халавын болдурбазы, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дотуннаашкынын боттандырары чүгле чугула херек эвес, харын база болдунар дээрзинге бүзүрелди оратор илереткен. Ону Улуг Октябрьның тиилээни үезинден бээр эрткен 65 чыл болгаш Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң турул келгени 60 чылы-даа бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Маркстың-Энгельстиң-Ленинниң өлүм чок идеялары улустарны тайбыңның болгаш социализмниң чаа-чаа тиилелгелеринге чедирер.

Бодалының большевиктиг принципалдыы, ажыы болгаш дорту-биле бөгүн эш Ю. В. Андроповтуң чугаалаан чүүлдери казахстанчыларның чүректеринге СЭКП-ның иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эп сеткилдиг деткиишкинни-биле, чурттуң, бүгү социалистиг дем каттыжылгазының чаагай чоруу дээш улам эки ажылдаар изиг чүткүлүг боор илерээр деп, Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Д. А. Кунаев чугаалаан.

Казах улус бодунуң катап хүгжээниниң экономиктиг болгаш угаан-бодал кедүрлүүшкүнүн совет тургузуунуң, ленинчи национал политиканың ачызы деп үнелеп көрүп турар. Бурунгу казах черге кайгамчык улуг эскерлиишкиннерден биске эң онза тураскаалдыг чүүлдер болза космостуң штурму болгаш кур черниң эпопеязы болур. Кур черлерни шиңгээткени казах черниң хевирин өскертип, ону тарааның болгаш мал ажылының улуг баазаларының бирээзи кылдыр хуулдурган. Кур чер дээрге чүгле тараа-

ның алдын-сарыг өңү эвес-тир. Ол дээрге—тергиин хөгжээн индустрия, четемелдиг оруктар, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Кур чер — ол дээрге черниң хайыын [illegible] оңгур-хевирин, эртем-билиглиг, [illegible] кижиниң, чүткүлдуң [illegible] чунуң, бүзүрелдиг интернационалчының овур-хевири-дир.

Казахстан амгы үеде СЭКП-ның илип үндүргени пол сорулгаларының бирээзин—Аъш-чем программазын күүседиринге салыышкынын хөлчок улгаттырарынга улам улуг өскен аргаларлыг. Ону чедиишкинниг боттандырарын казахстанчылар боттарының бирги чергелиг хүлээлгези деп санап турар.

Республиканың ажылчы чоннары чурттуң экономиктиг, камгалал болгаш угаанбодал байлактарын улам ынай көвүдедиринге, бистиң эң-не үнелиг байлаавыс — улустарның найыралын быжыглаарынга кайа-даа бүгү талалыг салыышкынны чедиреринче чүткүп турар.

Казах улус бодунуң салым-чолун улуг орус улус-биле 250 чыл бурунгаар эки турачы байлалга мөңгезин-биле каттыштырган. Казахстанның чер болганда күш-ажылдың, амыдыралдың болгаш бүгү хөй-ниити амыдыралының интернационалчы турарының чоруду боттавып турар деп, оратор чугаалаан. Бистиң республикада чүс ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлекчилери бар. Бистиң коллективтеривис хөй национальдыг болгаш аңгы-аңгы дылдарлыг. Ынчалзажок бистер шуптувус—бот-боттарывысты тергиин эки билээр бис, чүге дээрге чаңгыс ашпас хүннүн — улустарның ленинчи найыралының хүнүнүң адаанда чурттап, чаңгыс дылда — интернационализмниң дылында, Лениннин дылында чугаалажып, коммунизм дээш кады ажылдап турар бис.

Бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң үнер дөзү, кедир үениң чедиишкиннеринге үндезини— партияның доктаамал сагыш салыышкынында, бүгү совет улустарның, чүнүң-даа мурнунда, бистиң бүзүрелдиг өңнүүвүс болгаш улуг акывыс — улуг орус улустуң дузазында деп чувени бис шуптувус ханы база өөрүп четтиришкин-биле бодап, билип турар бис!

Казахстанның бүгү байлаавын, ат-алдарының үнер дөзү төрээн партияга болгаш улустарның акы-дуңма эвилелинге шынчывыстың ылыктыг болгаш быжыг дангыраазы [illegible] алыңар, эртим [illegible].

Байырлыг хурал бөгүн ажылын уламчылаар.

НАЙЫРАЛ КЕЖЭЭЗИ

Абакан хоорайда янзы-бүрү джемпер, свитер болгаш өске-даа удазындан хеп аргыыр «Хакасия» деп фабрикада акы-дуңма Моол Арат Республикадан келген аныяктар хеп аргыыр талазы-биле билиин бедидип, өөренип, ажылдап турарлар.

Чоокта чаа «Хакасия» фабрикага найыралдыг ужуражыышкын кежээзи болуп эрткен. Ону Моол Арат Республиканың тускай күрүне болуп доктаатан хүнүнге тураскаадып эрттирген.

МАР-ның тургустунганындан бээр 58 чыл болуп, эртем, культуразы хөгжүп, ажыл-агыйы экономика талазы-биле быжыкканының дугайында ол кежээге Дахтар Дашиэва илеткел кылган. Фабрика директору И. В. Фесонова Моолдан келген эң эки өөренип, ажылдап турарларны адап, демдеглээн.

М. МИЖИТ-ООЛ.

Эки турачы үш муң спортчулары Вильнюста чылдылга аппаратуразының заводунуң дээдзэн чоргаарал-биле ajылеп чоруур. Ынчангаш заводтуң ийиги ажылчын бүрүзү спортка киржип турар.

Бүдүрүлге чериниң «Кибернетис» деп волейбол командазы чурттуң шилиндек командаларының маргылдаазынга киржир эргени чедип алган. Заводтуң автоспорттуң ойнакчылары республикалар аразының болгаш бүгү-эвилелдиң маргылдааларынга шаңналдарлыг черлерни чаңгыс эвес удаа база ээлеп келген.

Завод коллективинде спорттуң массалыг чоруун чедип алганын даараазында саннар тодаргай херечилеп турар. Оон беш спортчулары бо чылын спорт мастерлери, тос кижи — спорт мастеринге кандидаттар болган, а бүдүн чартык муң кижи ГТО-нуң демдектерин чедип алган.

ЧУРУКТА: спортту маргылдааларга ээлчеглиг белеткел. Солагай талазындан оң талазынче — спорт мастеринге кандидат, электри ажылчын А. Пунайс (№ 70 машинада), республиканың хөй удаа чемпиону, слесарь ажылчын Р. Паргис, профэвилелиниң завод комитединиң даргазы О. Гумбрис, Вильнюс заводунуң Душтас салбырының кол инженери, спорт мастеринге кандидат С. Грашис болгаш автомашиналарны дүрген чорудар спортчулар командазының удуртукчузу А. Алексешнас.

А. САБАЛЯУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаzы.

МОСКВАНЫҢ НИИТИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИГИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Декабрь 18-те Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының иницативазы-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатпан Москваның ниити коммунистиг субботниги эрткен.

Коммунистиг субботник күш-ажылдың ёзулуг байырлалы, найысылалдың амыдыралынга политиктиг чугула болуушкун бозуп, организастыг эрткен болгаш улус ажыл-агыйынга бедик түңнелдерни бербишаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң байырлалынга Москваның ажылчы чоннарының белеңнелиинге чугула үе чаа болган.

Субботникке 6,7 миллион москвачылар киришкен. Материалдыг бүдүрүлгениң болгаш хандырылганың ажылдакчылары колдуунда боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар. Күш-ажылчы коллективтер ол хүн алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседип, он-он миллион рубльдиң үлетпүр продукциязын болгаш чоннуң херектел барааннарын бүдүрген. Оларның хөй иезиин камнап алдынган материалдар болгаш камнаттынган энергия курлавырларының күзели-биле бүдүрген.

Москваның тудугжулары субботникте шалыпчы ёзу-биле ажылдаан. Олар хоорайның ажыглалга кирер эң чугула объектилеринге ажылдаан болгаш 13,5 миллион рубльдиң [illegible] [illegible] [illegible].

Найысылалдың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бир [illegible] [illegible] [illegible] демир-оруу [illegible] ге бүдүрүлгелер-биле кады 162 локомотивти болгаш электри секцияларын, 1400 вагоннарны, 8,2 километр демир-орук шугумнарын септээн. Берааш станцияларынга болгаш бүдүрүлгелерниң демир-орук доктаар оруктарынга 1400 ажыр вагоннарның чүъгүн чүдүрген болгаш дүжүрген, ниити ажыглалдың автотранспорту-биле улус ажыл-агыйының 710 муң тонна чүъгүн болгаш 3,0 муң контейнерлерни сөөрткен.

Хоорай ажыл-агыйының бүдүрүлгелери, эртем болгаш культура албан черлери, садыг, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери субботникте [illegible] [illegible].

Хоорайның бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының [illegible] бирги беш чылдың [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] алганы 23,9 миллион рубльдиң болгаш оруктарны шилчиткеннер.

ТВ

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.30 — «Бедир черге тулчуушкун». Уран-чечен телефильм, 1-ги, 2-ги сериялары. 11.35 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 6-гы телекичээл. 11.55 — 17.05 — Чаңсар.

МОСКВАДАН

17.05 — Медээлер. 17.25 — «Төрээн чуртта». Документалдыг телефильмнер. 17.45 — [illegible] [illegible]. 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг уламчылал. 19.00 — Чоннуң аялгалары. 19.15 — Бөгүн делегейде. 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатпан байырлыг концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Якутияның кызы». Фильм-концерт. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаадыкчы ажылының дугайында. 22.45 — 01.00 — «Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болуруң күзээнизе. (Күш-культуржуларга сүме).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — География. Антарктиданы ажыы үеде шиңгээдип турары. 13.00 — «Чүрегачы». 13.45 — Бойдус. 2-ги класс. [illegible]. 14.05 — ПТУ суртуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 14.35 — В. Вересаев. Амыдыралының, чогаалдарының арыннарындан. 15.25 — «Чаартынган чер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Медээлер. 15.50 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тоолдар парады». Фильм-концерт. 18.45 — Теле-медээлер. 19.00 — «Найыралдың ээзи». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия тову». Информация - публицистикалыг программа. 19.40 — Чарлалдар, реклама. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!» «Буратинонуң чурталгалары» 2-ги дамчыдылгазы. 20.15 — «Ӧдүрүктерниң арыннары». 21.00 — «Үе». 22.00 — 23.05 — «Шуптузу доок харылаар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттаан дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне—24—29 градус, хүндүс—17—22 градус, чамдык черлерге — 7—12 градус соор.

Кызылга бичии хар [illegible]. Мурнуу-барыын [illegible] [illegible] дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 26—28, хүндүс—19—21 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Аалалар болгаш кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчык чараш Василиса» 9.00, «...ында шупту ынак турган» 12.30, «Элээдилер болгаш хоойлу» — кырб 10.20, 12.00, «Өшкүнүң байырлалында» 16.50, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 12.30, 16.50, 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларынын 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-53-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1978

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС-01380

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 293 (12083) | 1982 чылдың декабрь 23, четверг | Өртээ 3 көп

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга турасатткан каттышкан байырлыг хуралы Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, 1982 чылдың декабрь 22-де уламчылаан.

Хурал 11 шакта ажыттынган. Ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри эш Д. Ф. Устинов даргалаан.

Азербайджан Совет Социалистиг Республикадан Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. М. Багиров байыр чедирген.

Оон соонда ЛУРП Төп Комитединиң Чиргине секретары, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Кейсон Фомвиханның чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери байыр чедиришкинин-биле уткаан.

Молдав Совет Социалистиг Республикадан Молдавияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш С. К. Гроссу байыр чедирген.

Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-зының Чиргине секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Юмжагийн Цеденбалдың чугаазын хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Латвия Совет Социалистиг Республикадан Латвияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш А. Э. Восс байыр чедирген.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Войцех Ярузельскийниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Кыргыс Совет Социалистиг Республикадан Киргизияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Т. У. Усубалиев байыр чедирген.

Румынияның Коммунистиг партиязының Чиргине секретары, Румыния Социалистиг Республиказының президентизи эш Николае Чаушескунуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Таджикистанның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Р. Н. Набиев Таджик Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Оон соонда Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың президентизи эш Густав Гусак чүве чугаалаарга, байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткааннар.

Арменияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. С. Демирчян Армян Совет Социалистиг Республиканың омүнээзинден байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиум кежигүнү, Югославияның Коммунистер эвилелиниң Төп Комитединиң кежигүнү эш Лазар Колишевскийниң чугаазын хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Чанчар соонда хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненко даргалаан.

Туркмен Совет Социалистиг Республикадан Туркменистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш М. Г. Гапуров байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Афганистанның Улусчу-Демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы эш Бабрак Кармальдың чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Оон соонда Эстон Совет Социалистиг Республикадан Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. Г. Вайно байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Финляндия Республиканың президентизи Мауно Койвистонуң чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодунуң төлээлекчилерин үргүлчүлеедиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Аддар-биле бүргеттинген дайынчы туктары-биле шериглерниң бүгү хевирлериниң төлээлекчилери, Төрээн чурттуң эрес-маадыр камгалакчылары — совет улустуң тайбың ажыл-ишиниң идегелдиг камгалакчылары марш аялгазының адаа-биле залга кирип келген. Байырлыг хуралдың киржикчилеринге Совет Арминиң болгаш Флоттуң бүгү дайынчыларының мурнундан танк дивизиязының командири генерал-майор В. А. Копылов чүректиң ханызындан байыр чедирген. Социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаар хүндүлүг албанны эрттирип турар бодунуң оолдарынга Ленинниң партиязы, совет улус быжыы-биле идегеп болур деп, ол бүзүредип чугаалаан.

Йемен социалистиг партияның Төп Комитединиң Чиргине секретары, Йемен Демократтыг Республиканың Улустуң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы, Премьер-Министри эш Али Мухаммедтиң чугаазын хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинин-биле уткаан.

Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Хенг Самринниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкинин-биле уткаан.

Алжирниң Национал хосталга фронтузу партиязының Политбюро кежигүнү, Алжир Улус Демократтыг Республиканың Премьер-Министри эш Мохаммед Абдельганиниң чугаазын олуруушкаанар изиг байыр чедиришкинин-биле уткаан.

«Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыгны байырлыг хуралдың киржикчилери улуг сорук кириишкининг, чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга турасатткан каттышкан байырлыг хуралды хаггынган деп чарлаан. Совет Эвилелиниң Гимнизиниң өндүр чаагай аялгазы чаңгыланып турган.

Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга

Бистер, ССРЭ-ниң бүгү улустарының төлээлекчилери, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн байырлалдыг демдеглээри-биле Москвага чыылгаш, ийи чүс чеден миллион совет кижилерниң омүнээзинден Черниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга тайбыңның бо чагаазын чорудуп тур бис.

Национал аазаннежилгени болгаш көрүшпес чорукту ажып эртер, янзы-бүрү национарның ёзулуг деңн эргези болгаш найыралы дээш кижи төрелгетенниң эң дээре угаанныгларының чүс-чүс чылдарда күзеп чораан чүүлдери — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи политиказының ачызында, национал болгаш социал хосталганың социалистиг принциптерин боттандырганының, дарлаарның болгаш мөлчүүрүнүн бүгү хевирлерин узутнааның ачызында бистиң чуртувуста боттуг чүүл апарган.

Социалистиг күрүнеде кижилерниң аразында, национарның аразында чаа харылзаалар ССРЭ-ниң даштыкы политиказын база тодарадып турар. Улустар аразынга бүгү-ниити тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга — бистиң идеалывыс, бистиң өскерлиш чок сорулгавыс болгаш доктаамал сагыш салыышкынывыс-тыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чаа төөгүлүг үениң эгезин салган. Социал болгаш национал дарлалды дужур окташ, күш-ажылдың кижилери Советтер чуртун — улустарның акы-дуңмалышкы найыралын болгаш деңн эргелиг харылзааларын бадыткаан, ёзулуг хостанганы, депшилгени болгаш чечектелишкинни бүгү нацияларга хандырып берген күрүнени тургусхан.

Быжыг, идегелдиг, турушттуг тайбың — бүгү кижилерниң, бүгү улустарның, бүгү кижи төрелгетенниң биеги болгаш эң-не чугула негелде-херээлери-дир.

Күрүнелер кижиниң цивилизациязын, Чер кырында амыдыралдың бодун чок кылып шыдаар күштүг боо-чепсектиг болуп турар бо үеде, 70 чылдарда кеткүзүнү-биле соңгаар чылзыр эгалыг болган дайын кыжаны база дагын күштелип, а делегейге аушкүүрлүг чорук илергей-ле херлээлеп кел [illegible] чыдар амгы байдалдарда тайбыңның негелдези онза чугула ужур-дузалыг.

Күрүнелерниң бүгү күжениишкиннери, чазактарның, органнзастыг политиктиг күштерниң, чурт бүрүзүнүң бүгү хамаатыларының идепкейи ам ядролуг халапты болдурбазынче угланган турар ужурлуг. Моон артык чугула айтырыг чок болгаш турбас-даа.

Тайбыңның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың ленинчи политиказын эдербишаан, Совет Эвилели дайынны болдурбас дээш, бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылырын бистер, совет улустуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери, шиитпирлиг медеглеп тур бис.

Бодунга алган хүлээлгезинге дүүштүр Совет Эвилели ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаварын бадыткаваышаан, боттарынга база шак-ла ындыг хүлээлгени алырынче ядролуг чепсектиг өске күрүнелерни база дагын кыйгырып тур бис.

Американың Каттышкан Штаттары-биле бир демей үндезинге бодунуң ядролуг чепсээн немей эстүрбезинге Совет Эвилелиниң белениниң дугайын медеглеп тур бис.

Европага стратегтиг чепсегленишкинни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында база ядролуг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажылышкыннарны дүрген болгаш түңнелдиг доозары дээш, Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында дугуржуушкунну дүрген-не чедип алыры дээш туржуп турар бис.

Ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин моон ыңай чогаадып тургуспазын дээш ол чепсектиң шенилделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында соңгаарлаашкын чок дугуржуп алырын саналдап тур бис.

Химиктиг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш туржуп турар бис.

Боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының өске-даа бүгү айтырыгларының таразы-биле ара үзүлген чугаалажылышкыннарны эң дүрген дагын эгелээринче кыйгырып турар бис.

Чөрүлдээлиг байдалдарны болгаш дүшкүүрлүг чөруктуң одагларының тыптып кээр чылдагааннарын чүгле политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээринге идепкейлиг идиг бээринче делегейниң бүгү күрүнелериниң хевийлужудулга органнарын болгаш чазактарын кыйгырып тур бис.

Каттышкан Нациялар Организациязын быжыглаары дээш, улустар аразынга тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга оон ролюн бедидери дээш туржуп турар бис.

Ол сорулгаларны чедип алыр дээш Совет Эвилели делегейниң күрүнелериниң политиктиг болгаш социал системаларындан хамаарылга чок оларның шупту-зу-биле кады ажылдажырынга белен.

Делегейниң бүгү күрүнелеринге ам онаажып турар төөгүлүг харыысалга, амгы болгаш келир үе дээш харыысалга дыка улуг.

Боттарының күжениишкиннерин каттыштыргаш, күрүнелер болгаш улустар дайын кыжаныын тиилеп, Чер кырынга тайбыңны камгалап болгаш быжыглап, кижиниң амыдырап-чурттаар эргезин хандырып шыдаар дээрзинге совет кижилер бүзүрелдиг. Күжениишкиннерни ынчаар каттыштырарынче парламентилерни, чазактарны, политиктиг партияларны болгаш Черниң улустарын кыйгырып тур бис.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

«Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыгны СЭКП Төп Комитединиң, ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга 1982 чылдың декабрь 22-де бир үн-биле хүлээп алган.

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң чазаа ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн таварыштыр декабрь 22-де Кремльге хүлээп алыышкын тургускан.

Хүлээп алыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның хоочуннары, күш-ажылдың алдарлыг кижилери, эртемниң болгаш культураның көскү ажылдакчылары, шериг начальниктери, шажын төлээлекчилери хүлээп алыышкынга киришкен.

Социалистиг чурттарның партия-күрүне делегациялары, коммунистиг, ажылчын болгаш революсчу-демократтыг партияларның, национал хосталгалыг шимчээшкиннерниң болгаш делегей организацияларының делегациялары база өске-даа даштыкы аалчылар, дипломаттыг корпустуң төлээлекчилери хүлээп алыышкынга олуруушкан.

Хүлээп алыышкынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Ю. В. Андропов чүве чугаалаан.

бир херечилеп-дир. Ол харылзаалар — янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының доктриназының амыдыралчы күжүнүн чайынналчак үлегер-чижээ. Бистиң шолээткелдиг эвес негивисте [illegible] тайбың [illegible] үеже кара чаңгыс ынаныштыг орукту кижи төрелгетенге айтып турар.

Совет Эвилелиниң иштики-даа, даштыкы-даа политиказының дугайын дүүн байырлыг хурал-ла чугаалаан болгай мен. Мааа чүгле чаңгыс чүүлдү чугаалаарын күзеп-дир мен: бодунуң дооп келген 60 чылдарының дургузунда ССРЭ улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың, бүгү улустарның хамаарышпас, хостуг болгаш депшилгелиг чурттаар эргезиниң хүндүлээриниң херээниң изиг чүткүлдүг талалакчызы болгаш чайгылыш чок камгалакчызы кылдыр делегейде бодунуң туружун быжыы-биле зелеп алган. Ынчангаш улус бүрүзү, ол эгелээшкиннерге бистиң-биле кады ажылдаарынга белен күрүне бүрүзү Совет Эвилелиниң талазындан чаагай тура-сорукка, буянныг сеткилге болгаш чаагай күзелдиг холун сунуп [illegible] (Үргүлчүледиг адыш часкааштыны).

— Чер кырында [illegible] тай быӊ дээш!

— Бүгү күрүнелерниң тайбың кады ажылдажылгазы болгаш бүгү улустарның найыралы дээш!

— Бистиң эргим аалчыларывыстың болгаш бо залда олуруп турар бүгүдениң кадыы дээш! — дээш холдарын чоннээрэп көрүнер! (Үргүлчүледиг адыш часкаашкыны).

* * *

ЧКП ТК-ның Чиргине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак харыы сос чугаалаан.

тиилелгелиг демиселинге улуг салыышкынны эрткен он чылдарда киирип келгеннер дээш, ам-даа киирип турарынар дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис. Ол чиигүг демиселге ССРЭ делегейниң улустарынга үлегер, [illegible] идегелдиг чөленгииш болуп турар.

Бо хүннерде тайбыңның үнү Москвадан улам күштүг биле болгаш бүзүрелдиг-биле база катап дыңналган. Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга бараан сонуургалдыг бүгү кижилерге холун Совет Эвилели мурнуку хевээр сунуп турарын силерниң илеткелиңер база катап бадыткап көргүскен, хүндүлүг Юрий Владимирович. Чогумчалыг болгаш быжыг ол туруш дээш тайбынга ынак бүгү кижилер силерге өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге, Совет Эвилелиниң чаагай чорук дээш күш-ажылга,

Эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Хүндүлүг аалчылар!

Хамыктың мурнунда бо хүлээп алыышкынның бүгү киржикчилеринге байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер. Бистиң даштыкы аалчыларывыска болгаш дипломаттыг корпустуң төлээлекчилеринге байыр чедирерин онзалап күзеп тур мен. Совет улустуң улуг байырлалынга — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга киржип турарыңар дээш силерге өөрүп четтирип тур бис, хүндүлүг аалчылар. Ацаа силерниң киржип турарыңар — делегейниң күрүнелериниң база улустарының хөй нуруузу-биле Совет Эвилелиниң тудуштуруп турар хөй санныг, янзы-бүрү болгаш үре-түңнелдиг харылзааларының илергей херечилели-дир.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюн хөй-ниитиниң бүгү бөлүктери байырлап, калбаа-биле, чылыы-биле демдеглээн социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуңма чурттарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтирип тур бис. [illegible] чурттарывысты каттыштырып турар шын еткилдиг найыралдың — улам ыңай ханыладырын бодувустуң ыдыктыг хүлээлгевис деп бистиң санап турарывыс найыралдың база бир илерээшкини-дир.

Бүгү диптерден хөй санныг коммунистиг, ажылчын болгаш революстуг-демократтыг партияларның делегацияларының мында киржип турары бистиң ленинчи партиявыстың делегей политиказының өөэ болуп турар болгаш мыдыг болуп артар-даа пролетарлыг интернационализмниң принциптериниң дээштиин база катап онзалап демдеглеп турар.

Колониалдыг мөлчүгделди ап октаан болгаш национал хамаарышпас чоруктуң база социал депшилгениң оруунда кирген хөй-хөй күрүнелерниң делегацияларының бистиң байырлалывыста киржип турарын бис улуг таарзыныышкын-биле хүлээп көрүп турар бис. Ол чурттар-биле найыралдыг харылзааларны, деңн эргелиг кады ажылдажылганы бистер бедик-биле үнелеп турар бис.

ССРЭ-биле найыралдыг кожавыс күрүнениң баштыңы — Финляндия Республиканың Президентизи дээрги Мауно Койвисто бистиң аравыста туруп турар. Бо хүннерде оон [illegible] — алаан каш он-он чылдарның дургузунда бистиң чурттарывыстың аразынга тургустунуп келген быжыг, чаагай харылзааларның болгаш үре-түңнелдиг, бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылганың база

Эш Г. ГУСАКТЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Андропов, эргим совет өңнүктер!

Силерниң онзагай улуг байырлалыңарның — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң байырлалынга киржири-биле чалааны дээш сагыш-сеткилдиг ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээр болзумза, бүгү диптерниң 112 чуртундан мында олуржуп турар даштыкы аалчылар база мээң-биле чөпшээрежир боор кылдыр бодай-дыр мен. Бо байырлал — бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң база улуг байырлалы.

Силерниң-биле кады Москвага уттундурбас хүннерни эрттирип, ол үениң дургузунда акы-дуңма совет улустуң алдарлыг, маадырлыг төөгүзүн база дагын көрдүвүс. Каттышкан байырлыг хуралдың ниити хүнү Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр 60 чылдар мурнунда эки тура-биле каттышкан хосталган улустарның амыдыралынга болган [illegible] чырыткылавчак көргүзүг. Бодунуң ленинчи партиязының удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган чедиишкиннериниң бүзүрелдиг бадыткалы болду.

СЭКП-ге болгаш бодунуң социалистиг Төрээн чуртунга совет улустуң ханы ынакшылын, маадырлыг күш-ажылының түңнелдери дээш оон дүрүм ёзугаар чоргаарадып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгелиг тугун моон соңгаар-даа бедик тудар, улуг Ленинниң чагыгларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш быжыг шиитпирлиин силерниң байырлыг хуралыңар бадыткап көргүскен.

Эргим совет эштер! Силерниң чедиишкиннериңерниң үндезини маадырлыг күш-ажыл дээрзин эки билир бис. Ол дээш бүгү делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери силерге өөрүп четтиргенин, хүндүткелин, магадаашкынын илергейлеп турар. Чедип алган чедиишкиннериңер-биле холбаштыр байыр чедиришкиннери болгаш силерниң камгалакчык Төрээн чуртуңарның чаагай чоруу дээш күш-ажылга, бүгү делегейге тайбыңның болгаш депшилгениң [illegible] чедиишкиннериңерниң күзээшкиннери 60 хүннерде [illegible] бүгү диптерниңден силерге кээп турар. (Адыш часкаашкыны).

Делегейге социализмниң хогжүлдезинге, боттарының хосталгазы дээш улустарның

тайбыңның болгаш улустарның аас-кежиктиг амыдыралы дээш демиселге улуг чедиишкиннерни бүгүн силерниң улуг байырлалыңарны силер-биле кады демдеглеп турар бүгү кижилерниң омүнээзинден күзээрин чөпшээреп көрүңер, эргим совет өңнүктер. (Адыш часкаашкыны).

— Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң алдарлыг 60 чылы дээш, оон улам ыңайгы чечектелиишкини дээш!

— Акы-дуңма совет улустуң бүгү тиилелгелериниң органиcакчызы болгаш сорук кирикчизи — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы дээш!

— Маадырлыг совет улус дээш!

— Социализм, депшилге болгаш тайбың дээш!

— Эштер болгаш өңнүктер! Силерниң чалыкшылыңар дээш! Ланкаңы көдүрерин саналдап тур мен, хүндүлүг өңнүктер. (Үргүлчүледиг адыш часкаашкыны).

* * *

Хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан акы-дуңманың найыралчы байдалында болган.

Уран чүүл мастерлери концерт көргүскен. (СЭТА).

Чүректиң ханызындан деткип, чүүлдүгзүнүп тур бис

Бедик көдүрлүүшкүн-биле

Декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасатткан каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андропов «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелди кылган. Ол илеткелди республика солуннарында парлаан болгаш радиога дамчыткан. Бо чугула партийжи документини Тываның ажылчы чоннары улуг кичээнгейлиг номчуп, таныжып эгелээн.

Кызылдың «Саян» унивеpмагының ажыл-ишчилери эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин бедик көдүрлүүшкүн-биле таныжып, национал политиканың сорулгаларының, делегейге тайбыңны камгалаар дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың чорудуп турар улуг ажыл-чорудулгазын бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээн. Универмагтың коллективи юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткен.

ЧУРУКТА: кадыс эргелекчизи Н. Хуваажык каттышкан байырлыг хуралдың материалдарын садыгжыларга таныштырып турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ПОЛИТИКТИГ КОНСУЛЬТАТИВТИГ КОМИТЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

Чедип алдынган дугуржуушкунга дүүштүр, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралы 1983 чылдың январының бирги чартыында Прага хоорайга болур.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛИ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал

(Төнчүзү 3-кү арында).

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛИ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

(СЭТА).

Янзы-бүрү медээлер

СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

Республиканың болук ор[illegible], лекторлары ССРЭ-нин тургустунганы-ның 60 чыл оонга уткуш-тур бээр районнуң албан [illegible] бол-[illegible] «Коммунизмче оруу» [illegible] [illegible].

[illegible]

В. ИРГИТ.

ЧАШТАР КЫЛГАННАР

Ак-Довуракта [illegible] ССРЭ-нин 60 чылынга тураскааткан чураан болгаш чеван чүүлдерниң делгелгези ажыттынган. Ону кижи-[illegible] башкыларның [illegible]-биле чаштар боттары белеткээннер.

Пластилинден, мыштар-дан, саазыннардан болгаш өске-даа чүүлдерден янзы-бүрү кылыгларны чаштар мында делгээннер. Олар-ның аразында В. И. Ленин-ниң портреди, «Тыва даг-[иргү] комбинаттың [illegible] хамааты дайынның маадыры В. И. Чапаевтиң аъттыг туруу он-не мага-дыы турар.

Делгелгеге келген ада-иелер боттарының уругла-рының холу-биле кылган солун ажылдарын сонуур-ган, [illegible] башкы-ларга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

А. РОМАНЮК.
Ак-Довурак хоорай.

ХИМИЯ ОЛИМПИАДАЗЫ

Улуг-Хем районнуң шко-лаларының 8—10 класста-рының өөреникчилериниң химияга олимпиадазы ра-йоннуң улус өөредилге килдизиниң инспектору Н. Черепанованың удур-тулгазы-биле болуп эрткен.

Химия олимпиадазынга районнуң школалары идеп-кейлиг киришкен. Орта школалардан 8—10 класс-тардан бир-бир тиилекчи-лер киришкен. Олимпиада чидиг маргылдаага эрткен, школа бүрүзү орта багай эвес белеткеттинген.

Районнуң 8 класстардан бирги черни Шагаан-Арыг № 1 ортумак школазы; ийиги черни Булуң-Терек ортумак школазы, үшкү черни Арыг-Үзүү школазы алган.

Тос класстардан бирги черде Шагаан-Арыг № 1 ортумак школазы, ийиги черде Булуң-Терек ортумак школа, үшкү черни Арыс-кан ортумак школа ээлээн.

Он класстардан Шагаан-Арыг № 1 ортумак школа-зының өөреникчилери тип-лээн. Ийиги черде Чаа Чаа-Хол ортумак школазы, үшкүзүн Булуң-Терек шко-лазы алган. Шагаан-Арыг № 1, Арыг-Үзүү, Булуң-Терек, Чаа Чаа-Хол орту-мак школаларында химия-га быжыг билиглер бериш турарын демдеглээн.

Республиканың школа-чыларының химия олим-пиадазынга киржир эргени Шагаан-Арыг № 1 школа-ның 10 класс өөреникчизи Тамара Таспанчык, ол-ла школаның 9-ку клазының өөреникчизи Алексей По-пов база Арыг-Үзүү шко-лазының 8-ки клазының өөреникчизи Анущенко чаалап алганнар. Район школачыларының ортузун-да эртемнер айы-биле олимпиадаларны ам-даа уламчылаар. Декабрь 18-те физика, математика эртем-неринге олимпиада база болган.

О. ДАРЖАЙ.

Республиканың уран чүүл школазы тургустун-га-ла каш чыл болу бер-ген. Материалдыг бааза талазы-биле кошкак-даа болза, бичии уруглар мергежилдиг башкыла-рының ачы-дузазы-биле уран чүүл делегейинче баштайгы базымнарны кылып, өөренип, мерге-жип турарлар.

Эрткен дыштаныр хүн-де уругларның отчёттуг концерти болган. Кон-цертти ССРЭ-нин 60 чыл болур юбилейинге турас-кааткан. Ыры, музыка, танцы диңмиреп турган. Боттарының өөренип би-лип алган мергежилдери-ниң айы-биле уруглар башкыларының, ада-ие-лериниң мурнунга бараан болган.

ЧУРУКТАРДА: уран чүүл школазының өөре-никчилери концерт соон-да башкылары-биле кады турары, оларның аразын-да бисте аалдап келген РСФСР-ниң улустуң ар-тизи, ыраажы Герасимов (үстүнде чурукта, сола-гай талазында артында), концерт үезинде күүсел-де; чурук делгелгези.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

КЫРГЫС КАДАРЧЫНЫҢ ААЛЫ

Семенов кыштаажындан ба-дып олура, автобус оруктуң солагай талазында чурумал-дыг чадым-хаялар дужунга туре дүшкен. Кызааже ап-чорук кылып келген улус бой дустуң бо кайгамчык чараш бүдүүнчүгажынга чурукка тырттырары чаңчыл апарган. Доктаагаш хаяларывыстан мырыңай ырак эвесте кыштаг турарын эскерип кагдым. Ма-ңаа шак чедир үе эртерин ажыглааш, кадарчының аал-ынче базыптым. Аңгыр өңнүг «Жигули» деп чиик машина чанында көдер кара эр тур.

— Салам-алейкум — деп, чаңгыс билир сөзүм сактып келгеш, кыргыстап мендилеп-тим.

— Алейкум-ассалам — деп, харылаааш, бодунуң дылынга уламчылап бир-ле чүве чугаа-лады. Кадарчының арнынче көөр кайгап алган аңгадап тур мен. Мээң дыл билбезим-ни эскере тыртып кааш: «Ка-йы чедип чор силер?» деп де-гийт орустап айтырды.

— Силерниң Иийг-Хөлде Алий диштиң чиге төвүнде чы-дар Тыва АССР-ден дыштаныр келген кижи мен — деп тайылбырлай берип чугаала-дым.

— Ийе, ийе. Тыва АССР ду-гайында дыңнаан мен. Енисей силерниң черинерден эгелеп аккан ийикпе?— деп сонуур-гай-дыр.

— Шын. Ынчаарга Енисей-ни тывалар Улуг-Хем деп болдур ийин — деп тайылбыр-ладым.

— Ол ындыг бе? Бис база ону бодувус-биле Энесай деп адап турар бис. Азы Ие-Хем дээни ол. Эрте-бурунгу шагда кыргыстар Энесайга чурттап чораан. Чингис Айтматов ын-ча деп бижээн — дөош бажы-ның чалай-дыр.

— Бистер, тывалар, шаг-шаандан тура, мал ажыл-агый-лыг улус бис. Силер ындыкаш дагларда чурттап, ажылдап, көжүп чоруур кадарчылары-ыс эмеежок. Бир эвес чоп-шээрээр болзуңарза, силерниң ажыл ижиңер-биле таныжып көрейн — деп диледим.

— Таныжыңар, таныжыңар харын. Бисте чажырар чүве чок, шупту бестүп чыдары бо — дөош кажааже углай ба-зыпты.

Кадарчының ады Оронбай болду. Бодоу кедээ ажыл-дыг техникуму дооскан. Кол-хозтуң суг-бараан фермазын-га зоотехниктеп ажылдап тур-гаш, хой кадарып чораан ада-зы «ыдыктыг [illegible]» болурга, оон төрүүр коданың хүлээп алгаш ол хевээр кадарчылай берген. Хойжулаа-ла ам сес чыл бол-ган.

Оронбай чылдың-на багай эвес түңнелдерин чедип ап турар. 1982 чылда төрүүр чүс хойдан 112 хураганны ап, он-ча-менди ажаап доруктурган. Бир хойдан кырган дүгү 3,5 килограмм болган. «ССРЭ-нин тургустунганындан бээр ал-дарлыг 60 чылынга мээң күш-ажылчы белээм ол» — деп, Оронбай [illegible]-биле [illegible]-дир.

Күңгей Ала-Тоо дагларын-да. Иийг-Хол чавызаажында тудугга кызбаа-биле ажыг-лаар ыяш барык чок. Тус чер-де кол тудуг материалы туйб-бу. Ынчангаш кыштагда чурт-талга бажыңы, хой кажаазы, чунар-бажың — шупту туйб-будан туттунган.

Кажаа делгем, улуг. Хүн та-лазында соңгаларлыг. Ол ажык тудазы хевирлиг. Хой ол-дан эгелээже хөй кажаазының чаңгыс (оң) талазында турар. Кажааның ортаакы кезээнде оолдаан хойлар турар хөй ко-зенектер, хураган кажаалары бар. Козенектерге чаш хура-ганнарлыг хойлар дөрт-беш хонуп чорда, оларны кажаа-ның өске талазынче шилчи-диптер. Доруга берген хура-ганнар ңелерин айаа барып эмер.

Хой сиглеңнедир шагжалар-ны, чарба, суда урар оңгача-ларны «ажык тудазының» ара-зында кылган. Кыжын тус черде үргүлчү хат хадыыр болганда, малды ыжык черге чемгерери чугула.

— Силерниң мында кыжын хар, улуг соок чок. Хойларны сиглеңнетпени кыштадыр када-рып болур-дур — деп, бажым-га дойлуп турган бодалым илереттим.

— Чо-ок, ындыг эвес. Ай-ылдыг бергедээшкиннерге удаа-дараа таваржып турар бис. Ала-Тоо дагларының са-дыжы кара. Чаңгыс дүне улуг харын уладурткаш, доңгана-дыр хадып каптар. Чоокта чаа мында бир метр кылын хар чагган. Чолбон-Атага бү-дүн чартык, Боомнуң арт ку-рыңга ийи метр четкен бол-гай. Чугле хойларны, инек-терни эвес, а чылгы малды безин шуут тургузур азыраар ужурга таваржыптывыс. Си-ген, саван чок болза, хамык мал шупту кырлып каар тур-ган — деп, кижим бар-ла шаа-биле тайылбырлаан тур.

Шынап-ла, бойдус кижилер-ге чиик амыдыралды хайыр-лавайн турар. Кала-даа — чы-лыг-даа, соок-даа черге берге-лер ылап-ла турар. Ук берге-лерни чүгле кижилерниң кы-дымаккай күш-ажылы тиилеп шыдаар.

Кажаадан кылаштапкаш, бажың чанында тип каан би-чежек өгге келдивис. Кыргыс-тар өгнү аажок үнелээр. Өг кадарчы кижиниң амыдыра-лы-биле тудуш. Чайын өөн сөөртүп алгаш, кыргыс кадар-чылар, бистиң малчыннары-выс ышкаш, таңгыр дагларже чайлаглап үнө бээр. Өг-нүң ханазын — кереге, ынаа-зын — уук, тооназын — түн-дүк дээр улус болду. Кыргыс өгнүң ханазы тыва өгүүндеи чавыс, а ынаазы тыва өгнүң ышкаш дорт эвес, ыргак. Ынааларның ыргак уштарын хана баштарынга ыяк быжыг-лай баглап каан. Ынчангаш кыргыстарның өө бистиниден шала бедик болгаш бичежек. Өгнүң даштындан кылын ак кеш-биле шып каан, ханазын-да чуга шокар пөстер аскан, черде бедүүр угуланыг кидис шырдактар чаткан. Чаңгыс өөн-биле чугаалаарга, өгнү куш-турлажуур талазы-биле кыргыс эштериниң чорукткан ажылы ырак черден келген кижиге безин көскү.

Кадарчы ийи ооол улуг бе-жынга чурттап олурар. Өөрлә-дериниң арыг-силиг аажок. Довулут шала кыланнаар. Ин-тики өрээлде ханада аскаш, шалада чаткан хевистер — чо-чек шокар. Чиик машина, те-левизор, сооддукчу ышкаш үнелиг эттер шупту бар — черле ынчаш амыдыралы шыырак хойжу бооду.

Кадарчының кадайы (ады Бекей) чугаакыр-даа, ишкичек-гир-даа, зәлдек-эвилең-даа ки-жи. Бажынга кирип кээримбилек, саңдай салгаш олуре-рын чалап, гавка хонаан тиш, ийи бичии уруун артыкы өрээлге барып ойнаарынче албадап — дүвүреш-ле унгаш. Чорууму далаштырып тайылбырлап бээримге, оон кээп оо-жургаан. Оон соонда ша-даа болбаанда, «оода сүзмеден ам-заптыңар» — дизе-ле шаажаң аак тудуп алган маңнап кел-ди. Ижип көөрүмге, дустуг та-рак болду.

— Аъш-чем программазын күүседирге ог-бүле бүрүзүнүң херек болгай. Дуаалал ажыл-агыйыңар бар бе? — деп тарак ижип олургаш, айтырдым.

— Ийе. Үш саар инектиг, дөртен ажыг хойлуг бис. Да-гаа, кес, индюк база бар. Суур-да садтыг, огородтуг бис — деп өгнүң херээжен эзи ма-дик чоокка харылай-дыр.

Ажыл-кижи, амыдырал-чурт-талгазы-биле таныштырганы дээш, ажык бөдүүн сеткилин дээш, амданныг ак чем-сүме дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни ог-бүле-ге илереткеш, ажыл-ишчи че-диишкиннерин, аас-кежикти, кадыкшылды күзээш, кадар-чының бажыңындан үнүптүм.

М. КАРА-ООЛ.
(Улаачылыг).

(Эгези № 289 «Шынада»)

МАКТАЛДЫГ

Бистиң суурда кижи бүрүзүн К. М. Сундуйну таныыр деп болур. Ол Ак-Туругнуң чунар-бажыңында одакчылап турар. Кечил-оол Монгушевич сөөлгү он ажыг чылдарның дургу-зунда төрээн совхозунга ол ажылынга үзүк чок ажылдап келген. Ол үеде одалга системазын хонуруп, багай дирт-пээн.

Одакчылаары база бир харысалгалыг ажыл. Одалга системазының техниктиг тургузуун Кечил-оол Монгушевич бо аразында эки билип апкан. Электри чырыы хеңертен өже-даа бээр, насос-даа үрели бээр, черле ажылга кандыг чүве турбазыл! Ындыг байдалда ол дүвүревес. Бир эвес сайгылгаан өже-даа берзе, хол насозу-биле системаны дол-дурул, бүгү-ле болдунар хемчеглерни ол ажытлап билир.

Я. БҮРБҮ.

телевидение

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.05 — Эртен-ги гимнастика. 9.20 — «Шуп-тузу дээш харылаар». Теле-фильмниң 1-ги сериязы. 10.25 — «Кино аяң-чоруктарының клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Ке-лир чылдың дүжүдүнүң дуга-йында репортаж». Документал-дыг фильм. 15.40 — Орус чу-гаа. 16.10 — Социалис-тиг Күш-ажылдың Маады-ры, Ленинниң болгаш Кү-рүне шаңналдарының лау-реады Нобель шаңналының эдилекчизи академик А. М. Прохоров школачыларның ай-тырыгларынга харылаар. 17.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Третьяков ойнаар (скрипка). 18.15 — Миланов-тарның ленинчи университе-ди. «Күш-ажыл — ниитилел кижи». 18.45 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Куз-нецкиниң металлургия комби-натының ажылчыннары-биле ужуражылга. 21.00—«Үе». 22.00 — «Орус музей». Илья Репин. 22.30 — 22.45 — Бе-гүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — А. Блок. «Он ийи» деп поэ-ма. 13.00 — «Билиг — күш». Эртем-ниитереелдиг телечур-нал. 1-ги үндүрүлге. 13.45 — «Хоорай чурттугаар». Уран-чечен фильм. 15.10 — Шу-шенское бажыңчыгаш. 15.40 — «Ветлуга». Эртем-тайылбыр-лыг фильм. 15.00— Телемедээ-лер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев. «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Телемедээ-лер. 19.50 — «Аяң тоңү». 19.05 — Чарлалдар. 19.10 — В. Журавлёв — «Оруктар ка-рыңга бергээ». Телешин.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тайчыктыг уру-нар, чаштар!» «Буратиноның солун ужуралдары». 4-кү дам-чыдылга. 20.15 — «Силерниң чагааларыңарны бүүгээр». Музыка программазы. 21.00— — «Үе». 22.00 — 23.00 — «Шуптузу дээш харылаар». Телефильмниң 2-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

МЕРГЕЖИЛДИ БЕДИДЕР

Республика чемпионады хагдынган соон дарый Тыва АССР-ниң шыдыраа федерациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Отчёттуг үеде кылып чорутунган ажылдар болгаш моон соңгаарты сорулгалар дугайында федерацияның даргазының оралакчызы Н. П. Шишкин илеткээн.

Шыдыраа спортунуң массалыын чедип алырынче ут-лантан чамдык ажылдар кыл-дынганын илеткелчи чыыл-ганнарга дыңнаткан. Тус-тус бичии коллективтерден эге-лээш, республика чемпиона-дынга чедир янзы-бүрү мар-гылдаалар чаңчыл ёзугаар эртип турар. Ылаңгыя бо чы-лын Кызылга эр улустуң ара-зынга 64, херээжен улустан чээрби хире кижи профсоюз-ларның массалыг маргыл-даазынга киришкен. Шак ол хуузунда болгаш команда та-лазы-биле бирги чер дээш маргылдаа спорттуң бо хеви-риниң массалыг апар чыда-рын тодаргай көргүскен. Аңаа В. Бузыкаев биле эмчи сестразы Л. Сат тиилекчилер болуп илерээш, бистиң рес-публиканың спортчу ат-алда-рын зона маргылдааларынга камгалаар эргени чаалап ал-ганнар.

Шыдыраанын массалыын чедип алыр база мергежил-диг аныяк шыдыраачылар өстүрер болгаш өске-даа ай-тырыглар талазы-биле рес-публика федерациязының кошкак ажылдааның хуралга санал бергеннер демдеглээн. Тыва АССР-ниң шилилдек командазы республикадан дашкаар маргылдааларга чылдан чылче сөөлгү черлер-ден үнмейн келген. Ында эя-дептиг чүве чок, чүге дээрге спорттуң бо хевириниң масса-лыг болдурар тептер — шы-дыраа клубтарлыг, уруглар-ның спорт школаларында доктаамал ажылдап турар шыдыраа секцияларлыг об-ластарның болгаш автоном-нуг республикаларның ко-мандалары шыырак белет-келдиг деп чүве билдингир. Бисте байдал аңгы. Улуг мар-гылдааларже чорууруңуң бү-дүүзүндө чыгдын белеткенир дээрге ресспорткомитеттиң талазындан янзы-бүрү чылда-гааннардан чогуур боттуг ду-за көргүспейн баар чоруктар хөй.

Спорт ажылының талазы-биле хостаткан методистер-тиг «Динамо», «Трудовые ре-зервы» спорт ниитилелдери ол айтырыгже сагыш салбайн турарындан шыдыраан сай-зырадыр ажыл чорувайн ту-рар. «Урожай» эки тура спорт ниитилелинде байдал база дүвүреңниг. Ында ылаңгыя аныяк шыдыраачыларны бе-леткээринче кичээнгей кош-каак.

Шыдыраа федерациязы уруглар-биле ажылды эки-жи-лерниче угланган чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Хоорайларда, районнар төп-теринде «Ак терге» клувунуң шаңналы дээш аныяк шыды-раачыларның маргылдаала-рын чаңчыл ёзугаар эртире-ри доктаамал апарган. 1982 чылда республика маргыл-дааларынга Мөңгүн-Тайга, Тожу районнардан аңгыда, өс-келери шупту киришкен. Ын-чалза-даа элээди аныяктар-биле ажыл кайда-даа чогуур деңнелде тургустунмаан.

Республикада бирги разряд-тың болгаш өске-даа массалыг разрядтың шыдыраачылары-ның саны өзүп турар. Ол бүгү-нү федерацияның талазындан спортчу мергежилин бедит-кеннерни демдеглээр комис-сия чогуур үезинде бүрүткеп демдеглевейн келген. База ол ышкаш судья коллегиязы-би-ле ажыл ала-чайгаарлааш-кынның байдалынче кирген.

Республика пайысылалын-га болгаш хоорай, суурларга шыдыраа культуразының ёзулуг одаа — шыдыраа клуб-тары кол черни ээлеп турар. Оларның ажылын, арга-дур-гулгазын солун сеткүүлдерге чырыдып, мурнакчы дуржу-лганы нептередип, чаа тала-ныларны илередип, шыды-рааны улам массалыг болду-рарынче күженишкиннерин мооңнээри чугула. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле фе-дерацияның ажылын үнелеп-ни-биле өскертип, чаа деңнелге тургузары күзенчиг.

Д. АРБАК.

ЧЕМПИОННАР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Кызыл хоорайның бирги чери дээш ай ажыг үеде үргүлчүлээн баскетбол маргылдаазы доозулган. Аңаа херээжен улустуң сес, эр улустуң 9 командалары киришкеннер.

Мооң мурнунда ындыг маргылдааларга хөй ну-рузунда хоорайның өөре-дилге черлериниң коман-далары киржип турган болза бо удаада мында «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, Кызылдың үлетпүр барааннар садыының электри четкилериниң болгаш оон-даа өске коллективтер-ниң киржип турары со-лун.

Маргылдааның түңне-линде херээженнерден бирги черни уругларның спорт школазының шалы-дек командазы бүдүрээдии-биле ээлээн. Ийиги-үшкү черлерни педагогика ин-ститудунуң болгаш кооперати профессионал-тех-никтиг училищениң коман-далары ээлээннер.

Эр улустуң аразынга бол-ган чидиг демиселге Крас-ноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының командазы шылгараан. «Динамо» болгаш «Луч» командалары ийиги-үшкү черлерни тус-тузунда үлешкеннер.

Шаңналдыг черлерни ээлээн командаларга хоо-райның спорт комитединиң кубоктарын болгаш ертем-тиг белектерин тывыскан.

В. ТУГУР-ООЛ.

агаар

Республикага бөгүн кежүү турар булуттаар, чамдык чер-лерге есек хар чаар. Соңгу-барыын угланышкынныг хаттың дүргени секундада 3—5 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 25—30, чамдык черлерге 18—23, хүн-дүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус соок.

Кызылга кежүү турар бу-луттаар, кезек хар чаар. Соңгу-барыын угланышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 25—27, хүндүс 15—16 градус соок.

КАДЫР-КАШПАЛ ЧЕРЛЕН...

Тере-Хөлдүң санап чет-пес хемнерин болгаш ка-дыр-кашпал тайгаларын кезип чораш, чурумалдыг тайга-сынннар, оленнер, каътар бүрүзүн кижи ын-дыг-ла белен сагышка кин-рип, утаанга демдектей бо-лап алыры белен эвес бол-гай. Оларның арозында ка-дыр-кашпал кандыг берге черлерниң чок дээр!

Тере-Хөлде Далгаа Ар-тына ындыг берге черлерге малдың болгаш аң-мениңиң коралакчызы бөрүлер-биле үргүлчү демисежип кел-ген. Далгаа Сергээлирович чылдың-на апрель, май ай-ларда бөрлектер дилеп үнер чаңчылдыг. Кандыг бир черде бөрү нан барын дыңнаан азы эскерген бол-за, үнгүр бар бе азы оол-таан бе дээрзин ылап-ла билип, түңнелин үндүрген турар. Сөөлгү үеде ол ча-зын бөрү оолдаар үезинде 7—9 хире бөрлектерни даа-лаан.

Эрткен чазын ол 13 бөр-лекти өлүрүп, кештерин сельпонуң белеткел конто-разынга дужааган. Д. Ар-тына тус черниң турум чурттакчызы болгаш ол девискээрни эки билир. Ниитиниң малының хора-лакчылары бөрүлерни чыл санында оон даалап тура-ынга малчыннар четтир-генин дээр.

М. НАМГАЙ.
Кызыл район.

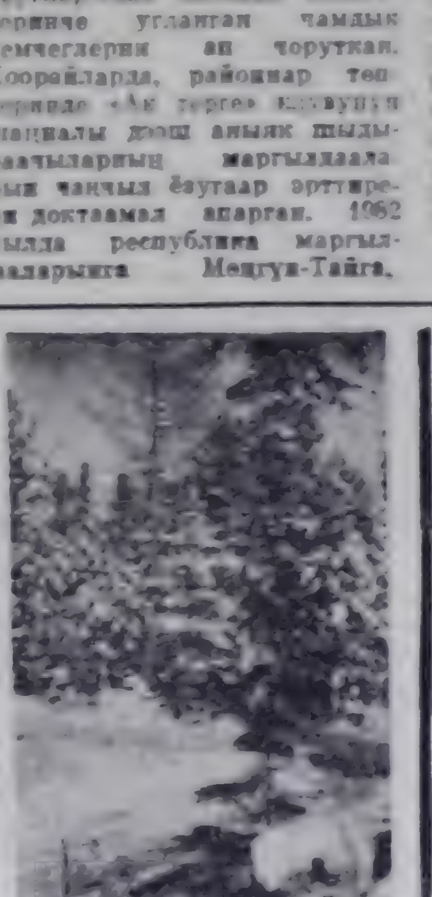

В. КАРА-САЛДЫН «Кыш-кы арыгда» деп фотоэтюду.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кыш-кы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-дан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана — Маргилан» — 14 хонук иштинде, путёвка өртээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 270 рубль.

Путёвка өртээнде ынай-бээр самолёт хөлезини, аъш-чем, чурттаар чер өртээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажың, «Мөңгүлек» аалчылар бажыңында № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

кино

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болгаш ыргаш-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг чараш Василиса» 9.30, «...шупту ынак турган» 11.10, 13.10, «Ооң келирин күзээр мен» 15.00, «Өгениң байырлалында» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Оюн» 18.10, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң концерти бо чылдың декабрь 27-де хөгжүм-шии театрынга болур. Эгелээри 19 шакта. Билеттерни «Саян» универмагтан, театрның кассазындан, филармониядан садып ап болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-26, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, хөдөө ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаш 2-32-73 телефонче долгаар.
Чагыг № 1979.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектерниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01569

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 294 (12084) | 1982 чылдың декабрь 24, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУК, САГЫЛГА-ЧУРУМ

Төпке-даа, чер-черге-даа бедик организастыг, ажыл-херекчи чорук, сагылга-чурум — хажыдып болбас негелде ол. Бүгү партия, күрүне, ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазы чогуун-на шак ынчаар тургустунар ужурлуг дээрзин бистиң партиявыс доктаамал айтып келген. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга мынча дээн: «Партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кандыг-даа үрээшкиннеринге удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек. Бо талазы-биле партия база профэвилел организациялары, бүгү совет кижилер бистерни бүрүн деткиир дээрзинге бүзүрээр мен».

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин, ол бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг боттандырар дээш, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Тываның ажылчы чоннары амгы үеде ийи дакпыр кужениишкин-биле, кайгамчык бедик кедурлуушкуннуг ажылдап турар. ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур бүгү улустуң социалистиг чарыжынга эң идепкейлиг киришкен, хөй-хөй коллективтер бедик организастыг чоруктуң, быжыг сагылга-чурумнуң ачызында чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган.

Кайда-ла бедик организастыг чорук база быжыг сагылга-чурум хандыртынган болдур, ындыг коллективтерде ажыл-херек деӊ-доскн чоруп, планнар-даа күүсединнип турар. «Мурнакчы», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Тиилелге», «О. Шынаа» совхозтарын болгаш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезин, «Хемчик» аңнаар тывыш ажыл-агыйны болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтерни ооргa хамаарыштырып болур.

«Тиилелге» совхозтуң парткому сөөлгү чылдарда кижилер-биле ажылды улам күштелдирген, бо айтырыгны ында кадээ Советтиң, профэвилел, комсомол органнарының база улусчу дружинаның болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының киржилгезиниң төвүнде тургускан. Оон түңнелинде совхозта сагылга-чурум үрээр чоруктуң саны дыка кызырылган. Ниитизи-биле ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын ынчаар күштелдиргени совхозтуң ажыл-агый чорудулгазын эккидеринге дээштиг салдарны чедирген, мурнунда хевидеп турган ажыл-агый мурнакчыларның өзүрүүнче киирген. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга турасказткан Бүгү-российжының социалистиг чарыжынга тиилекчилерниң бирээзи болгаш, совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң турасказлдыг Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Коммунистер кайда-даа күш-ажылга сагылга-чурумну быжыглаарынга кезээде үлегер-чижекти көргүзер хүлээлгелиг болгай. Улуг-даа, биче-даа коллективтерден ындыг чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур. «Хемчик» аңнаар тывыш ажыл-агыйында Арагачи Донгак баштаан 9 хире коммунист бар. А олар коллективте ажыл-ишчилерни сырый каттыштырган, бедик организастыг чорукту база быжыг сагылга-чурумну тургузар талазы-биле ёзулуг дайынчы өзек болу берген.

Ынчалзажок чамдык коллективтерде хөй-ниитиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, прогулдаар болгаш ажылдан озалдаар азы эрте чоруй баар таварылгалар эвээш эвес. Кызылдың дааранылга фабриказында, пассажирлер АТБ-зинде, тууйбу заводунда, чамдык тудуг организацияларында ажылчыннар ортузунда сагылга-чурум үрээр, прогулдаар чоруктарның саны ам-даа шөлүг кызырылбайн турарының дугайында партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистерниң чидии-биле шүгүмчүлээни таварылга эвес.

Чамдык ажылдакчыларның, чолаачыларның харысаалгазын кошкатканындан, чурум чок чоруунуң ужурундан бо чылдың февральда пассажирлер АТБ-зиниң гаражы өрттенгеш, улус ажыл-агыйынга улуг каражаны чедирген. Ол дугайында айтырыгны ынчан СЭКП обкомунуң бюрозунга чугаалажыкаш, ол шыңгыы четпестерни шалыпкын чайладырын, коллективге сагылга-чурумну шыңгыырадып, кижизидилге ажылын күштелдирерин ол АТБ-ниң администрациязындан, ында партия эге организациязындан негээн турган. Ынчалзажок ол четпестер ам-даа чайлаттынмайн турары коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга база катап демдеглеттинген.

Аъш-чем программазын боттандырарынга совхозтарның партия организацияларының, оларда коммунистерниң мурнунда улуг, харысаалгалыг сорулгалар туруп турар. Ону чедиишкинниг күүседир төлээде, мааңаа база-ла кедээ ажыл-агый коллективтеринге бедик организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум негеттинер апаар. Мааңаа холбаштыр алыр болза, «Хендергей», «Ак-Эрик», Карл Маркс аттыг болгаш өске-даа чамдык совхозтарда партия болгаш хөй-ниити организациялары ажыл-ишчилер ортузунга сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылды чогуур негелдеге чедир тургуспаан. Ылангыя «Хендергей» совхозка хуралдар, лекциялар, беседалар, ужуражылгашкыннар эрттирерге, кижилер кончуг эвээш келири — сагылга-чурумнуң сандаргайын бадыткап турар.

Бедик организастыг чорук, күүседикчи сагылга-чурум — күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын ылаптыг организастаары-биле тудуш холбашкан турар ужурлуг. Ынчалзажок бедик организакчы чорукту, күүседикчи сагылга-чурумну хөй хуралдар кылып, эге-халажок доктаал, саавыр бижип, тарадыры-биле солуур шын эвес практика чамдык парторганизацияларда ам-даа узуткаттынмаан. Чижээ, СЭКП Бии-Хем райкому партийжи организакчы болгаш идей кижизидилгелиг ажылды эккидеринге холбашкан он-он доктаалдарны хүлээп алган. Ынчалзажок районда чамдык совхозтарда, күш-ажылчы коллективтерде кижилер-биле ажыл, сагылга-чурум шоолуг-ла экиживээн.

Партия комитеттери болгаш эге организациялары, бүгү коммунистер коллектив бүрүзүнге бедик организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум бадыткаттынган турзун дээш доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер. Кижи бүрүзү даандырган ажыл-херектиң бедик харысаалгазын медерел билген, ак сеткилдиг ажылдаан, кайа-даа сагылга-чурумнуң бичии-даа үрээшкиннерин төөмча, чок эрттирбес, карак чаар, хоозун немей бижилге кылып, бодун тегдунар болгаш өске-даа таарымча чок чоруктарны эптеш чок кеер кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек.

Чылды чедиишкиннинг доозаал

Кыштаглаашкын — хүннүң айтырыы

БЕЛЕТКЕЛДЕН ХАМААРЖЫР

[illegible]-Хемчикте «[illegible]» совхозтуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзи, СЭКП обкомунуң кежигүнү Сарыг-оол Баганаевич Сарыглар чылдын-на кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир чаңчылдыг. Чүге дээрге чедиишкиннинг үндезини ында болуру ажылының [illegible] дуржулгазындан билген. Сөөлгү чылдарда хойжу эки көргүзүглерни чедип ап, мурнакчыларның санынга кирип, макталып турар. Он биргн беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чус беш хойга онаалтыр 107 хураганны менди [illegible] бир баштан-на 2,4 килограмм дүктү кыргып алган. Бо чылын бир дугаар төрүүр дуй-гуш хойларны кадарган, көргүзүглери багай эвес болган, чүстен-не 97 хураганны өстүрген, бир хойга онаалтыр 2,6 килограмм дүктү кыргааш дужааган. Үстүнде кирген саннар мурнакчы хойжунуң алган социалистиг хүлээлгелеринден ажып турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга дуржулгалыг хойжу күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашкан.

Бо болгаш моон мурнунда-даа чылдарда чедип ап турган эки көргүзүглери Сарыг-оол Баганаевичиниң кызымак [illegible] Ылангыя кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткел малдың баш санын, чаш төлүн менди алырынга, продуктулуун бедидеринге дузалап турар. Дуржулгалыг хойжу кышка белеткелди чазын эгелээш, кыштаглап үнгүже чедир чорудар. Оон уламындан хой, хураган кажаалары, чурттал-га бажыңы чогуур үезинде септеттинер, одекти хоорар болгаш өске-даа белеткел ажылдары кылдынар. Чайгы семиртилгени шын организастап турар. Одарларны үргүлчү солуур, дус, суггат-биле доктаамал хандырып келген. Бо бүгү сагыш човангыр аажылданың ачызында хойлар чайын, күзүн эки семирир. Эрткен чайын малчын хойларын база-ла Час-Адырның тайгаларынга одарладып чайлаан. Бодунуң шыдаар шаа-биле сигенни белеткеп алыры хойжу кижиниң чугула хүлээлгелериниң бирээзи кылдыр Сарыг-оол Баганаевич санап турар. Ынчангаш чылдың-на он топпадан эвээш эвес сигенни белеткеп ап келген, бо чылын 15 тонназы ол [illegible] кыштаанда сөөртүп алган.

Малчын бо кышты белеткелдиг уткаан. Өртең-Тейде кыштаанда ниитизи малынга ижиштир суг, мал чемнери, дус четчири-биле бар. Каш хонгаш-ла хой төрүүрү түлүктээр, аңаа белеткелди база хынамчалыг чорудуп кээр. Хураганнарның ажаар чемгерер бүгү чүүлдер кылдынган. Хойжуга дузалажыры-биле үш сакманчы чедип келген, ажылдап эгелээн. Хойжунуң кадайы Докпак-кыс Батыевна Сарыглар чаш хураганнарны өстүрер талазы-биле мергежилдиг кижилерниң бирээзи, ынчангаш [illegible] сакманчыларны өөредип турар.

Познанга төрүүр 307 хой бар, оларның одар суггадын [illegible] таарыштырып турар. Хойларның боозу улгатканы-биле кыштагдан ырак эвес оларларда кадарып эгелээн. Оон ангыда хүннүң-не немелде чемнерни берип турар. Ол чорук төрүүр хойларның күжүн арып-дора бээрин болдурбас. Төрээн хойлар көвүдей бээрге, оларны ангы кадарар болгаш немелде чемнерни тускай бээрин кадарчы чылдың-на практикалап келген.

1983 чылда кадарчы чедиишкиннерин быжыглап, ону улам көвүдедир сорулганы салгаш, төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 100 хураганны менди доруктурарын, бир баштан-на 2,5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген. Ону күүседиринге бүгү арга-курлавырлары Сарыг-оол Баганаевич Сарыгларда бар.

Т. ХЕРТЕК.

АЙ БУРУҢГААР

Өвүрде «Коммунизмче оруум» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазының комсомолчу-аныяктар коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуп турар.

Юбилейлиг чылдың он айлары иштинде продукция бүдүрер база күрүнеге сүт садар планның онаалдаларын коллектив Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга уткуштур күүседипкен. Хүлээп алыр пункттарга барык 100 тонна сүт дужааттынган. Районнуң фермаларының ортузунга социалистиг чарыжының үшкү кварталда түңнелдерин алгаш көөрге, бо коллектив бирги черни бүзүрелдиг-биле ээлээн. Аңаа ВЛКСМ Өвүр райкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Малдың чечерилгезин зоо-ветеринарлыг негелделер ёзугаар шын организастап, мал ажаалдазынче чогуур кичээнгейни угландырар чорук оон продуктулуун бедидеринге [illegible] Юбилейлиг чылда бо чугула херекке ферманың кадарчызы, аныяк коммунист Николай Монгуштуң киирген үлүү эвээш эвес.

Саанчыларадан Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнин эдилекчизи, күш-ажылдың хоочуну, [illegible] Норлуп Иргит ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле өскелерге үлегер-чижек бооп турар. Оон эжи Чиңгирмаа Монгуш [illegible] дериин доктаамал ажылын күүседип, мурнакчы саанчыларның одуруунда чоруп турар. Дуржулгалыг саанчылардан аныяк саанчы, комсомолчу Урана Иргит хожудап калбайн, тура-торуктуг ажылын көргүскен. Бедик күш-ажылчы [illegible] коллективтиң хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржилгези дээш ол ССРЭ-ниң УАЧЛ-же баар [illegible].

Ферманың коллективи 1982 чылда алган социалистиг күүселделерин эде көрүп, күрүнеге сүт садар [illegible] күүседип кээн. Ол ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг күш-ажылчы белек болур.

В. МААДЫР-ООЛ.

Ю. АНДРОПОВТУҢ М. КОЙВИСТО-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга турасказткан байырлыг хуралга киржири-биле Москвага келген, Финляндия Республиказының Президентизи М. Койвисто-биле Кремльге беседа кылган.

Найыралчыгыг бодуушкун — ССРЭ-ниң 60 чылы-биле холбаштыр фин улустуң өмүнээзинден М. Койвисто чүректиң [illegible] совет улуска чедирген болгаш чедиишкиннерни күзээн.

Совет-фин харылзаалар-га хамааржыр [illegible] болгаш бот-боттарын билчириниң байдалынга эрткен беседа үезинде Ю. В. Андропов биле М. Койвисто ССРЭ биле Финляндияның ийи талалыг харылзааларының чамдык айтырыгларын [illegible]

Найырал, кады ажылдажылга болгаш [illegible] 1948 чылда ССРЭ биле Финляндияның [illegible] Керээге быжыы-биле [illegible] деттинген харылзааларның [illegible] ийи талалар илереткен болгаш совет-фин харылзаалар ангы-ангы ниитилел турумнуг [illegible] кожа-хелбээ долгуналдыг [illegible] актызының негелделерин боттандырарынга [illegible] чижек болуп турар дээрзин [illegible]

Ийи чурттуң эрге-ажыктарын улам ындый хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга совет-фин кады ажылдажылга бүгү-ле чүүлдерин [illegible] Ю. В. Андропов биле М. Койвисто [illegible]

Тайбың [illegible] Совет Эвилелинге айбылдыг [illegible] Финляндия Республиказының Президентизи М. Койвистонуң [illegible] Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазагтың өмүнээзинден бадыткаан. Ол чалалга сеткил ханымышкын-биле хүлээп алдынган. Ажы-торуктуг үени дипломатыг [illegible]

(СЭТА).

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН, КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

Бүгү Совет улус-биле бир демей. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгезин — республика типографиязының коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга турасказткан каттышкан байырлыг хуралының материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң илеткелин улуг сонуургал-биле таныжып, шын-биле чүүлдүгзүнүп деткээннер.

ЧУРУКТА: парлаар цехтиң ажылчыннары байырлыг хуралдың материалдары-биле таныжып турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ-БИЛЕ

Шаг-төөгүден бээр бөлүүн кижилер боттарының арамзыглыг [illegible] найыралды, тайбыңны күзээн келген.

Совет эрге-чагыргазының баштайгы декреди тайбың дугаында болган. Улуг найыралдың чурту — Совет Эвилели бодунуң 60 чыл оюн демдеглеп эрттирип турар.

Москвага ССРЭ-ниң юбилейинге турасказткан байырлыг хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде чогум-на ол бедик ышкыныг ийи билиишкин — Найырал биле Тайбың — өзээнден тепчүүрүнге чедир [illegible]

Бистиң бүгү совет улустуң күзели-ле ол: бис чон бүрүзүнге найыралдың, тайбыңның чылыг холун сунуп чоруур бис. Каш хонгаш, чаа 1983 чыл эргин артап кирип кээр, ынчан база-ла совет кижилер чаагай чаңчыл бүгүдээр делегейниң бүгү чоннарынга Ленинниң-ниң, Найыралды, Тайбыңны күзээр. Ол дээш туржур бис, чаңчылывыс, күзээливис-даа ындыг.

А. ДАРЖАЙ,
[illegible].

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга турасказткан каттышкан байырлыг хуралының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң аңаа илеткелин Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының саанчылары изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле [illegible]

Ферма коллективи 1982 чылда сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планның [illegible] тырган. Мен бодум хууда алган социалистиг хүлээлгемни [illegible] чедиишкиннииг күүсеттим.

А. МОНГУШ.
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты.

УЛУГ БҮЗҮРЕЛ-ДИР

Бистиң хөй национальдыг [illegible] тургустунганындан бээр 60 чыл оюн демдеглээн байырлыг хурал Москвага болуп эрти. Оон материалдары-биле чүгле бистиң совхозтуң ишчилери эвес, а [illegible] кижи бүрүзү таныжып, ону бүрүн деткип турар.

Бо юбилейлиг чылда, Москвага болган хуралдың бүдүүзүнде, бистиң совхозтуң малчыннарынга, ажылчыннарынга сөөлүшкүлүг болуушкун болган. Ол чүл дээрге, «Малчын» совхозту ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг ажыл-агый кылдыр ады алаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бис-биле таныштырганывыс болур. Чурттуң юбилейлиг чылында бистиң совхозка тывыскан ол ат аңаа төлептиг болуру, Төрээн чурттун чечектелиишкининге ак сеткилдиг ажылдаарын хүлээндирип турар. Ынчангаш, мен база бодум хуумда, улам сорuктуг ажылдап, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш камналгалыг чорукту чедип алырымны механизатор эштеримниң мурнунга хүлээндим.

М. УСПУН.
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң чолаачызы.
Мөңгүн-Тайга району.

УЛУГ НАЙЫРАЛГА ЙӨРЭЭЛ

Кремльдиң Съездилер ордузунга концерт

Хөй национальдыг совет урак чүүлде бистиң күчүлүг Төрээн чуртувус деп, чалакчы кижи дээш чорааралын [illegible] Ленинчи найыралда быжыг каттыштырган хостуг акы-дуңма улустарының ог-бүлезинге оон чедиишкиннери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасказткан байырлыг концертке илергейлеттинген. Ол концерт декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган.

Улуг экранга коступ көөп турган фотодокументилер ССРЭ-ниң тургустуунуң турган үезиниң [illegible] көргүскен. 1922 чылдың декабрь 30, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизин аңаа олуржуп турган делегаттарның [illegible] ыңаргы шырайындан [illegible] Улустарның тура-соруун күүседип, ажылчыннарның болгаш тараажылыглааның эң баштайгы [illegible] тыва-гирип [illegible] организакчызы — Владимир Ильич Ленинче угланган. Оон баштаар көргени, ынчан чугаалаан, ам боттанган күзел аңаарган состери: «Бистиң, Советтерниң социалистиг республиказы делегей социализминиң өшпес оду бооп, бүгү күш-ажылчы массаларның мурнунга үлегер-чижек боор [illegible] Бистиң [illegible] [illegible]» деп состер сценадан чаңгыланып турган. Совет культураның мастерлериниң көргүскени бо концерт [illegible]

Сценага бүгү акы-дуңма республикаларның туктары [illegible] чалгып, костүп келген. Байырлыг концертти [illegible] [illegible] Лавров, И. [illegible] [illegible] Ада-чурт [illegible] Оон даарадында З. Нуриевиниң «Чаңгыс эп» деп шулүүн В. Артмане номчаан.

Нация бүрүзүнүң чедип алган угаан-бодал байлаа, дамыраактардан каттышкан улуг хем дег, совет улустуң агаарлыг [illegible] тиимес эртинези. Совет урап чүүлдүң алдарлыг мастерлери Е. Светлановтуң, Г. Свиридовтуң, Е. Образцованың, М. Магомаевтиң, Р. Паулстуң, [illegible] Минжилкиевтиң, Т. Устиноваын, А. Жюрайтистиң, Нияиниң, М. Бажлаевтиң, С. Ротарунуң, С. Турчактың, [illegible] болгаш оон-даа өскелерниң бараалгаткан программаларында ол дугайында [illegible]

[illegible] Профессорлар музыказынга балет сюитазын көрүкчүлер чылыы-биле уткаан. Уран гимнастика талазы-биле Европа чемпионнарының көргүзүглери залды [illegible] тиик, аваантыр, чаражы-биле [illegible] Бистиң артистер — «Ак-кежиктиг чаш назын» деп композицияны белеткээн. Чурттуң чогаадыкчы коллективтериниң киржикчилери сценага кирип кээрге, зал чаагай сеткилдиң хүлүмзүрүү-биле долган.

Аялга, хөгжүм, оюннар өскерлип турза-даа, номер бүрүзүн кластаан байырлал шинчизи, келир үеге бүзүрел, кол [illegible] болган. Азербайджан ССР-ниң үлегерлиг танцы ансамблиниң артистери боттарының композициязын «[illegible]» деп [illegible] [illegible]

Украинаның [illegible] УССР-ниң П. Вирский аттыг алдарлыг танцы ансамблы «Ада-чуртум [illegible]» алган Молдав «Жок» ансамбль болуунга [illegible] сурагжаан танцы, ырын бараалгаткан. А. Пахмутованың болгаш Н. Добронравовтуң «Россияның кыстары» деп ырызын Л. Зыкинаның күүсеткени Россияның шелээн, делгем үнү, найыралдың болгаш шынчы чоруктуң үнү бооп дыңналган.

«Бистиң Ада-чуртувус дээн!» — Б. Александровтуң удурткан Совет Армияның каттышкан ыры болгаш танцы ансамбльдери база [illegible] каттышкан үрер хөгжүм оркестри ол ыры-биле бистиң Төрээн чуртувуста [illegible]

В. Пивоваровтуң болгаш А. Лиепатиня, В. [illegible] болгаш В. Соломининиң, С. Петросянның, М. Калангиниң, А. Пашиниенның, [illegible] номерлерин көрүкчүлер алгыш часкаашкыны-биле уткаан.

Байырлал көргүзүүнүң түңнел номери. Сценада — кызыл туктарга бүргеткен ССРЭ деп үжүктер чырып турган. В. Гавриловның болгаш В. Максимовтуң чурттуң 60 чылынга турасказткан чаа чогаалын концерттиң бүгү киржикчилери күүседкен. «Төрээн чуртувуска, партиявыска, Ленинчи шынга кезээде шынчы бис!» — бо состер Кремльдиң Съездилер ордузунда [illegible] дег, байырлалчыг чаңгыланган. Юбилей программазын доосканы ол состер [illegible] бүрүзүнүн чүрээнге четкен, деткииишкинин алган.

Концерттиң чедиишкинин кол режиссёр Г. Ансимов, кол дирижёр А. Лазарев, кол хормейстер А. Рыбнов, кол чурукчулар А. болгаш В. Арефьевтер, кол балетмейстер Ю. Григорович олар хандырган.

Улуг чедиишкиннииг [illegible] концертке СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, Политбюро [illegible] СЭКП ТК-ның секретарьлары олуржуткан.

СЭКП ТК-ның кежигүннери, кежигүнге [illegible], СЭКП-ниң Төп [illegible] комиссиязының [illegible], ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, даштыкы аалчылар база олуржуттаннар.

(СЭТА).

Идеология ажылының практиказындан

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕР

[illegible]

М. ШАГДЫР.

СЭКП Өвүр районунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Дажы Хиригбаа № 5 НМК Эрзинге тургустунгандан бээр аңаа тудугжулап ажылдап келген. Ажылга кызымак болгаш үешевер кижиниң күш-ажылын чазак «Күш-ажылга шылгарал дээш» медаль-биле үнелээн. А район тевүнүң чону ону суур Советтиниң депутадынга соңгаан.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

С. А. Монгал өшкү малдаандан бээр шоолуг үр болбаан — беш-алды хире чыл болган. Ынчалза даа бо үениң дургузунда ол малга чаңчыга берген: чүс башка опаашпыр сезен анайны ап турар апарган.

Саар Агбаановна моон мурнунда он беш чыл хой малдаан. «Тес-Хем» совхозтуң Ү-Шынаа салбыры өшкү өстүреринге тускайлаттына бээрге, өшкү малдап эгелээн. Бо хүннерде оон кодаанында алды чүс ажыг өшкү бар. Оларның дециглеп эки, чайын Кара-Хөлге аажок семирээн.

Сарыг-Тал — өшкү кадарчызының кыштаа. Кыштаглаашкынга ол бүгү тала-биле белеткенген: кажаа септеттинген, өлең болдунген, сиген четчир. Амгы үеде ол кадарган малының чаш төлүн менди ажаап алырынга белеткенип турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленумунуң доктаалынга дүүштүр районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдерни бүгү совет чон-биле кады районнуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы [illegible]

[illegible] тарар. Чугле «Чаа орук» совхозтан 592 хой, 48 мыйыстыг бода мал, 3 чылгы самчыгдаттынган. Бо чорук районда эстелге органнарының ажылының кошкаларын көргүзүп турар.

Район сүт бүдүрериниң талазы-биле «Морен» совхоз [illegible]

[illegible]

Ф. АРАПЧОР.

ДАГДЫНЫКЧЫ

[illegible]

Элээн каш чылдар эрте берген. Сат Дамбаевич ынчаарда Белдиң сес дугаар арбаның, ооң соонда Чаа-Хөл суурнуң [illegible] «Бедик хавак» МЧАЗ-тери эвилелдээн тургузарынга идепкейлиг киришкен. 1950 чылда ук ажыл-агыйларны каттыш- [illegible]

[illegible] пенсиялап үнген, хоочун малчын үре-түңнелдиг ажылдап, «Ак-Туруг» совхозтуң мурнакчы малчыннарының одуруунга доктаамал кирип келген. Ол чылдарның иштинде Сат Дамбаевич кожээ база район Советтериниң депутадынга соңгуттуруп, чонуң бүзүрелин чаалап ап, тоолептиг бараан боор шыдаан.

Хоочун малчын [illegible] баштак арга-дуржулгазын беш [illegible]

[illegible] бээр 100 чыл оюн таварыштыр юбилей. «Күш-ажылдың хоочуну» медальдар-биле база хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

[illegible] күш-ажылдың хоочуну, мурнакчы малчын С. Д. Даржайның [illegible] ажыл-херээ аныяк салгалга үлегер-чижек болур.

Р. ХУНАП-ООЛ.

ЧУРУУ — ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫНДА

Бистиң совхозтуң хүндүлел самбыразында чуруу кирген мурнакчыларның аразында 30 хар иштинде аныяк эрни көрүп болур силер. Ол совхозтуң мурнакчы чолаачызы Маадыр-оол Монгушевич Данзын-дыр. Маадыр-оол Данзын Совет Армияның хүрээлеңинден халашкаш, төрээн совхозунга чолаачылап, бодунуң күш-ажылчы үлүүн киирип эгелээн. Ол машиназынга кончуг камныг, хүн бүрү техниктиг ажаалдазын кылып, хынамчалыг эдилеп чоруур. Ынчангаш ооң машиназы ырак-узак кандыг-даа орукче аъттанырынга кезээде белен.

Мурнакчы чолаачы Маадыр-оол Данзын совхозтуң хоочун чолаачылары Дамбаа Тэлээ, Дамчаа Седен-оол, Монгуш Хуна, Базыр Сады олардан дуржулганы өөренип ап, хүн бүрү шудургу ажылдап, бодунуң хулээнген ажылын үргүлчү ак сеткилдиг күүседип турар.

Бо хүннерде Маадыр-оол Монгушевич совхозтуң малчын кодааннарында сүт сөөртүп ажылдап, турар.

К. КОМБУ.

«Ак-Туруг» совхоз.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИК МЕХАНИЗАТОР

«Ак-Туруг» совхозтуң конторазынга эртенги шактарда [illegible]

[illegible] Оон эдилеп турар «МТЗ-50» деп маркалыг трактору ам 5 чыл капитал септелге чок ажылдап турар.

[illegible] шаңнаткаш, чоргаар келген.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

КАТАП ТУРГУСКАН

Эрткен чайын редакцияга «Өөк» совхозтуң малчыны Ч. Кужугеттиң чагаазы келген. Дөрт ай бурунгаар Хадың суурдан автобус Аржаан суурну эрте таварып эртер болгаш, ол чорук кылырынга таарымчалыг турган. Соолгу үеде автобустуң чорбастаапындан район төвү Туран хоорайга ажыл-албан ужуражып чорук кылырының берге-зин автор тайылбырлаан.

Улус депутаттарының Бии-Хем район Советтиниң күүсккомунуң даргазының оралакчызы А. Шулеповтуң чагаага хамаарыштыр харыылааны:

Чагаада шүүмчүлеп турар факттарның турганы шын. Тыва транспорт эргелелинден райкүүскомнуң дилээнин езугаар Кызыл — Хадын аразының автобус маршрудун катап тургускан. Кызыл хоорайдан 16 шакта үнген автобус Хадын суурга хонгаш, эртен чеди шакта дедир чоруур.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Чөөн-Хемчик районунуң «Октябрь 30 чылы» совхозу [illegible]

[illegible] таамал ажылдап турар.

[illegible]

А. МОНГУШ.

МАЛЧЫННЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Чурумал

[illegible]

[illegible] ... СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын таныышкаш, хой бурузундан кырганы, бир хойдан-на 2500 грамм дүкту алырын малчыннар хүлээнген.

Т. СЕВЕН.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Бай-Тайганың «Таалы» совхозта Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы — мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Ол коллектив чыл санында планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хулээнгенин ажыр күүседип келген. Үк ферма каш чыл бурунгаар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чаалап алгаш, ону төлептиг биле бадыткап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр алдан чылының юбилейин ээр-хавакчылар күш-ажылчы [illegible] уткаан турар. Күрүнеге сүт садары [illegible] ...

[illegible]

... чанчыл апарган.

Фермада партия болгаш профэвилел организациялары социалистиг чарыштың түңнелин чогуур ай-шаанда үндүрген, ону коллективтиң хуралдарынга [illegible] оларның [illegible] ажылда бар четпестерниң илередип, ону чайладырының оруктарын айтып, [illegible] ым тодарадып турар. Оон [illegible] коргуг самбыразынга тодаргай кылдыр чырыдары чанчыл апарган.

[illegible] мурнакчыларын шаңнап, [illegible]

... гей. Оон ажаап өстүрүп турар бызаалары кезээде силиг, семис-шыырак болур. Амгы үеде бир бызааның [illegible] 700—800 грамм чедип турар.

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирер дугайында «Саян» болгаш «Чырааж Баштыг» [illegible] рының база тускай эртемниг [illegible] ... ниң-биле деткип, мал кыш[illegible] ... чорудуп турар.

Фермада мал чеми четтигеш биле белеткеттинген. Малга сиген, саванны оонактап дээрбедээш бериишин организастаан. Хүнде 150 кг. хире кылымал сүттү кылгаш, малга берип турар. Фермада 1050 баш бода мал бар. Оон иштинден 243 инекти саап турар. Оларны зоотехниктиг чурум ёзугаар чемгерерин организастаан. Мал чемин камныг чарыгдаары-биле мал [illegible] ... баштадыр тускай звеноны турар ...

[illegible]

... лар ажаап турар ... ның иштиг арыг-силиг, чылыг, [illegible] Хамчык Чыргалович [illegible] малы дээш бүгү сеткил-сагыжындан бердин-...

ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАР КӨВҮДЭЭН

Республиканың стол теннизиниң федерациязының [illegible] стол теннизиниң федерациязының 1982 чылда кылдынган ажылдарының түңнелиниң болгаш спорттуң ол хевириниң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң база сорулгаларының дугайында айтырыгны [illegible].

Республиканың стол теннизиниң федерациязының даргазы А. С. Серен-биле бистиң [illegible] Н. Ооржак ужурашкаш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорудун улам көдүрер дугайында» доктаалы болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле кандыг ажылдар чорудуп турганын чугаалап берип [illegible].

— Стол теннизи — спорттуң эң-не массалыг хевириниң бирээзи. Бистиң чуртта ону доктаамал ойнап турар спортчуларның саны 3 миллион чедип турар. Стол теннизи олимпий оюннарының бир хевири кылдыр 1982 чылда бадылаан. 1988 чылда Японияга болур олимпий оюннарынга киржирин-биле совет спортчулар белеткенип турар.

Бистиң республикада спорттуң бо хевиринге [illegible] ... база «Тываның аныяктары» солуннуң шаңналдары дээш маргылдааларны бағай эвес деңнелге чылдың-на организастап эрттирип турар. Ол [illegible] болгаш бүгү районнарның командалары киржип турар. Стол теннизи республикада хөгжүлдечи ап, массалыг апар чыдарын районнар төптеринде, суурларда, будуун [illegible] ...

Бо чылын Тыва АССР-ниң болгаш хоорайның бирги черги дээш маргылдааларны 2 удаа организастаан. Оон иштинде [illegible] ...

... талары бағай эвес түңнелдерни көргүзүп келген. «Спартак» эки тура спорт ниитилелинде бо талазы-биле ажыл чорупту турар. Ында чок уруглар школазында тренер Е. Н. Чамзановтуң ажылын демдеглеп апаар. Ол школаның командазы бистиң республиканың школалар аразында чемпиону болгаш ынчаар чок уруглар школаларының бүгү-эвилел болгаш бүгү-российн [illegible] ... рынга шаңналдыг черлерни ээлеп турар.

[illegible] ... те боттарының үлүг-хуузун киирип турар эки спортчулары Николай Кантчыыр-оол, Сергей Сасин, Хеймер-оол Күжүгет, Руслан Мусаев, Мария Шыырап болгаш оон-даа өскелерин адап болур.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң [illegible] болгаш спорттуң массалыг чорудун улам көдүрер дугайында ...

... чуларның болгаш хандыкшылдыг кижилерниң ойнаар [illegible] ... рылдааларны организастап эрттирериниң деңнели бедиир. Мында спорттуң кижизидикчи ролун күштелдирери, кижилер-биле ажылды чорудары чугула. Чамдык спортчуларның талазындан [illegible] ... баар талазын көргүзер чорук тургулаан.

Комсомол, профэвилел болгаш хой-ниити организацияларының талазындан спорт ажылынче сагыш салыр, [illegible] ... рун чедип алыры чугула.

Чамдык районнарда стол теннизин хөгжүдеринче кичээнгей кошкак, ында федерациялар барык ажыл чорутпайн турарын демдеглевес аргажок. «Трудовые резервы», «Урожай» спорт ниитилелдеринде ажыл база шоолуг эвес, шуудавас турар.

Тыва АССР-ниң стол теннизи [illegible] ...

... ажылдап эгелээр.

1983 чылдың [illegible] чедир Барнаул хо[illegible] да болгаш бичии [illegible] Сибирь зо[illegible] маргылдааны болур. [illegible] биле бистиң [illegible] чугаалап болгай [illegible].

Стол теннизиниң [illegible] Н. С. Лихтерман) [illegible] публиканы [illegible] турар. Ча[illegible] шериктерни, стол[illegible] тап бис.

[illegible]

СМОЛЕНСК ОБЛАСТЬ. Смоленскиниң 1 миллион киловатт күчүлүг атомнуг электри станциязының баштайгы блогу энергияны берип эгелээн. Ол чаа АЭС-ти ажылдаарынга киирип ажылдадып эгелээни областың үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң электри энергиязын херегцээрин бүдүп-чартык катап көвүдедир аргалыг болур. Станция чаңгыс ээй энергия системазынга каттыжып кирген соонда бистиң чурттуң Төвүнүң болгаш Соңгу-Барыын талазының энергия системазын тудуштурар кылдыр болур.

Смоленск АЭС-тиниң херегцээнге [illegible]-биле Десна хемде 250 миллион кубометр суг хаалып турган.

Станция келир үеде чуртта эң улуг ындыг станцияларның бирээзи апаар.

ЧУРУКТА: баштайгы токту берип эгелээни.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТӨӨГҮЛҮГ БАЙЫРЛАЛ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын демдеглеп турар Москвада байырлал делегей парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Даштыкы парлалга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң байырлыг хуралга кылган илеткелин бо хүннерде калбаа-биле тайылбырлап эгелээн. Солуннар ук илеткелди долузу-биле парлап, тодаргай эмчуулалдарны кылган.

Даштыкы чурттарның солуннары Совет Эвилелиниң улустарының 60 чылдарның дургузунда чедип алган чедиишкиннерин демдеглевишаан, Ю. В. Андроповтуң илеткелинге кирген делегей айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң идип үндүргени чаа саналдарынче онза кичээнгейни угландырып турар.

ВАРШАВА. Польшаның «Трибуна люду» солуну ССРЭ-ниң тургустунганы — Европаның болгаш бүгү делегейниң [illegible] ... Демдеглевишаан ол баштайгы социалистиг күрүнениң тудуп тургузар талазы-биле В. И. Лениниң [illegible] коммунистиг болгаш ажылчы [illegible] ...

... заларга [illegible] ... дең, поляк коммунистерниң солуну бижээн.

ПХЕНЬЯН. Корей Улус Демократтыг Республиказының [illegible] хой-ниитиниң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы болуп [illegible] ...

[illegible] ... ымы ол тодаргай чугаалаан.

Бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар, чаа дайынның айыылын узуткаар, чепсеглениишкинниң кызыттаарлаар болгаш кызырар база улустар аразынга калы ажыглажылгазының хөгжүдер дээш СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң бот-...

... Совет Эвилели биле Польшаның улустары быжыг найыралдыг болгаш бүгү талалыг харылзаалыг. Ол харыл-...

БЕЛГРАД. [illegible]

ДЕЛИ. Индияның [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын [illegible] ...

ПЕКИН. ССРЭ-ниң [illegible]

... тыкы херектер министрлериниң оралакчызы Цянь Цичень бол-...

ДАМАСК. [illegible] ... рук киирип турар деп чугаалаан.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭЛГЕ— 100-ТЕН 105

[illegible] районнуң «Мөңгүн» совхозунуң ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажыл-ажылда бадыткап [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 [illegible] ... ниишкинниг ажылдап турарлар.

Юбилейлиг чылда совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынга эки белеткенген. Бригадада ниитизи-биле 14 кодан хой бар. Оларның 9 коданы [illegible] ... дап суггу чылыдып берип турар.

Бо чылдың түңнелдери-биле алырга, бригаданың хойжулары Оруе Намдал, Марсуу Үчүрал, Иван Салы олар төрүүр-түс хойга онааштыр 100—105 хураганны камгалап алган. Олар чүгле совхозта мурнакчы малчыннар эвес, харын республикада мурнакчы ...

... хойжуларның [illegible] ырып турарлар. Ол малчыннар соолгу каш чыл улаштыр төрүүр 100 хойдан 100-тен кызыл хураган ап корбээннер.

Бригадада ажылдаар малчыннар Иван, Чечек Садилер ом каш-ла хонгаш болур юбилейге [illegible] ... Олар төрүүр 100 хойга онааштыр 102 хураганны камгалап ап, бир хойдан 1,9 кг дүктү кыргып ап, социалистиг хүлээлгезин [illegible] күүсеткен. Олар мал ажылынга 15 чыл ажылдап турар. Ынчангаш оларның мал ажылынга арга-дуржулгазы улуг. Садилер кыштаглаашкынга эки белеткенип, боттарының күжү-биле 46 тонна сигенни белеткээн. [illegible] ... рүп алган болгаш 10 тонна өдекти болуп алган.

Бригаданың хойжулары 1983 чылдың социалистиг хүлээлгелерин ап эгелей берген. Аныяк ог-бүле он бирги беш чылдың үшкү чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 105 хураганны камгалап алырын хүлээткен.

Амгы үеде малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынга белеткел бүгү тала-биле эгелээн.

М. САМДАН.

Чаа чыл келир чыгаан, миллион-миллион совет өг-бүлелериниң эң ынак байырлалдарының бирээзи — Чаа чылды уткууруунуң ёзулалынга белеткел чоруп турар.

Ол байырлалдың бир чарылбас кезээ — өг-бүлелерниң бичии кежигүннериниң [illegible] ... ниң четтикпейн манап турары ногаан шивээ — барык-ла бажың бүрүзүнге, квартира санында [illegible] ... ру оттары-биле чайнай бээр.

Чаа чылды шөмен каан ногаан шивии-биле уткуп байырлаарының эрте-бурунгу чанчылы чаагай, тараш-даа! Ынчалза-даа ол эки чанчыл-биле холбашкан бир четпес чүүл бар: ол болза, аныяк шивилерниң кижилерниң каратуразында, чошпээрел чокка, чер болганындан кезип, үрегдээри-дир. Ындыг тотчеглекчи чорукту таварылгаларын декабрь айдан эгелээш-ле ...

ШИВИЛЕРНИ КАМНААР

Ногаан шивини чөпшээрел чокка, туразы-биле кезер чорук арга-арыгга кайы хире каражаны чедирерин, а ындыг болганда улус ажыл-агыжынга чүү хире хоралыын улус билбес турар ужурлуг. Чижээ, Чаа чылга уткуштур дыка хой чүгле шивини эвес, харын [illegible] ... — чойганны, хадыны кезип турар болгай. Оларны [illegible] ...

Ине бүрүлүг ногаан ыяштарны хой кезиир ыяш ажыл-агыжының бүдүрүлгелери тускай шөлдерден, арга-ыяш кварталдарының аразындан, харылзааның болгаш электри [illegible] ...

... кезер чорук ам-даа хой боор турарын айтыр херек. Хамыктың мурнунда хоорайлар, [illegible] ... тарыңдан, автооруктарның болгаш анаа-даа оруктарны дургаар чорутпаан черлерден оларны кезип, тотчеглеп турар. Ынчангаш арга-ыяш куржагларының болгаш одуругларының камгалал аргазын үреттинер, эстетиктиг-каасталга хүлээлгезин узуткаттынар. Оон биле кады арга-ыяш курлавырларының ыяштыг хобар дээн ине бүрүлүг ногаан [illegible] ... немелдези база каражага таварыжып турар.

Ине бүрүлүг ногаан ыяштарны чөпшээрел чокка, тура-...

... рейд хыналдазын кылыры, арга-ыяш-камгалалының Хоойлузунуң үрекчилерин тудуп, чогуур хемчээн ап турар. Ындыг арга-биле Чаа чылга уткуштур шиви ыяштарны [illegible] ... белеткээр болгаш садып, саарар чорукту эвээжедирин чедип алыры чугула.

Чаа чылдың шивизин кылыры-биле ине бүрүлүг но[illegible] ... чокка кезип үрегдээн хамаатылар чедирген когаралын дезир эпилеринден аңгыда, [illegible] ... 50 рубль чедир торгаашкынны база төлээр ужурлуг.

Ине бүрүлүг ногаан ыяштарны тотчеглээрин болгаш үрегдээрин болдурбазының талазы-биле ажылга киржирин кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Ынчангаш кижи бүрүзү күрүнениң арга-ыяш камгалалын [illegible] ...

С. КУЛАКОВ,

Тыва АССР-ниң Ыяш ажылы [illegible] ... арга-ыяш камгалалының улуг инженери.

ЧОННУҢ КҮЗЕЛ-СОРУУ СЫЙ ШАПТЫНМАС

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гуасапа вулканның (Кускатлан департамент) районунда партизаннарның улуг баазазын [illegible] ... рап маклаттынып чорупкан шаап [illegible] ... бурап дүшкен. Тускай сорулгалыг «Рамон Бельосо» дээр, Форт-Брагга америк шериг баазазынга белеткелди [illegible] ... хонук иштинде тура халышканнарның турушталарынче чаа таварып, халдашкынның кылып келзе-даа, эрит күжүнге болгаш дайынчы техниказынга-даа улуг чидириглерге таварышкаш, дедир дедир ...

... ужурга таварыжып турганнар.

Шаажылакчылар анаа өг[illegible] ... жим Гуасапа вулканның кы[illegible] ... сууралынче угландырып турарын информация агентилелдери дыңнадып турар. Сальвадорнуң агаар шериинин [illegible] ... «А-37» дээр [illegible] ... вертолёттар ол суурлаштарны хуннуи-не бомбалап, көргүлчү ок-биле хөме боолап турганнар.

Ынчалза-даа [illegible] ... нун тура-соруун, оларнын ...

... боттарының Туралы күштүүн хөгжүлдеринге шиитпирлиг чорууну сый шаап шыдавайн турар. «Венсеремос» дээр чажыт радиостанциядан [illegible] ... ры-биле алырга, соолгу хонукта Национал достаалганы Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң отрядтары Сальвадорнуң аңгы-аңгы районнарынга илеркейлиг дайынчы хедилиишкиннерни кылгылаан. Олар чүгле Морасан департаментиге безин үш улуг-улуг чурттакчылыг черлерге [illegible] ... ны боттарының холунга туду турарлар. Соолгу ийи ай иштинде дайзын болуунуң бир чугаа [illegible] ... талыкчылар хой санныг боо-[illegible] ... «Венсеремос» айыткан.

ОЙТУР ШАВАРЫНГА БЕЛЕН

БЕРЛИН. (СЭТА). Америк[illegible] тың чагырыкчы болуу[illegible] Төп Американы тайбың [illegible] ... ниишкиннериниң [illegible] тургузарынче угланган политиказын Сальвадорнуң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Шафик Хорхе Хандаль шиитпирлиг-биле буруу шаапкан.

«Пойес дойчланде» солуннуң айтырыгларынга харыылап, ол, бир эвес империалистиг шериглери Сальвадорже шургуп кирер болза, национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузу оларга ойтур шавары [illegible] белен апаарын айыткан.

Бистер айтырыгны политика талазы-биле шиитпирлээр дээн чайгаашы чорук турар бис. Бистиң политикавыс — чугаалажыышкынга кылып, ужуражып бооп турар. Ынчангаш Революсчу-демократтыг фронт-даа чазак черниң эпсектиг күштерге ассоциациязы ёзугаар ассамблея чурттуң боттарының ... национал харысалгазын билип-ле турар бүгү [illegible] ниге политиктиг [illegible] ... лээн. Ынчалза-даа бис[illegible] ... турар үеде бистер демдеглап үргүлчүлээр апаар, — деп Сальвадорнуң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары онзалап каан.

ШЫҢГЫЫ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чикагога болган конференцияның киржикчилери Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээр талазы-биле «Рейганның планы» дээр чүүлдү шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол конференцияның улуг салдарлыг хой-ниити организацияларының саналын ёзугаар ниитилелге бараан болурунуң америк онпунктерниң комитеди. Херектеринге [illegible] тайбың болгаш хосталга дээш чурттар ассоциациязының лигазы, тайбыңның Чикаго чөвүлели чыылдырган.

«Рейганның планы» дээр чүүл Чоокку Чөөн чүкке тайбынны тургузуп берип шыдавас, чүге дээрге ол Тель-Авивтиң агрессивчи политиказын бүгү талазы-биле деткиирин-че, ол девиекчилерге америк чериглерниң турар черлерин [illegible] ... конференция киржикчилеринин санал-оналдарынга онзалап демдеглеттинген.

ПРЕЗИДЕНТИГЕ КЫЙГЫРЫГ

[illegible] (СЭТА). Политика талазы-биле Египетке хоругдаттынган [illegible] ... нның Египеттиң Араб Республиканың президентизи Хосни Мубаракты «Аш-шааб» солуну кыйгырган. Кижилерниң эргелерин үзээн ол берип [illegible] ... кижилерни эргеже киирерин ук [illegible] ...

Садаттың дээ чурумунга хоом чок кижилерге удур политика дээш дериин хемчеглерниң хой чылдарның дургузунда организастап келген иштики херектер министри турган Набауи Исламиг кыйгырыгда буруудаттырып турар.

Янзы-бүрү медээлер

ЧОҢГА БАРААЛГАДЫР

Декабрь айның ийиги чартыында Тываның күрүне филармониязының артистери бистиң республиканың чамдык районнарынга аалдап чедерлер. Ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли Туран хоорайга болгаш «Тиилелге» совхозтуң ажыл-иштиглериниге боттарының уран мергежилин бараалгадырлар.

Оларны Балгазын, Бай-Хаак, Владимировка болгаш Хову-Аксының чурттакчыларынга чеде бээрлер.

Тыва филармонияның ажыг коллективи «Тываның чалыы-назыны» эстрада-цирк бөлүү РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. Б. Хензиг-оолдуң удуртулгазы-биле республиканың мурнуу районнарынга солун, байлак көргүзүглерин чоңга бараалгадыр. Эрзиниң болгаш Тес-Хемниң кодээ ишчилеринге олар 30 хире концерттерни көргүзерлер.

С. ДОРЖУ.

УЗУКТЕЛБЕЗИН

Бистиң сууржуң Культура бажыңынга ССРЭ-ниң 60 чылынга турескаакан, Литов ССР дугайында кежээ эртен.

Бешмай айтырыгларга харыы болган, ук республика дугайында таныштырган. Ыры, шүлүк, танцы конкурстары, оюннарны организастаан. Чели дугаар агитбажыңның чурттакчылары аъш-чем делгелгезин организастап, аттракционнарны база ойнаткан. Ниитизи-биле дыштаныга кежээзи ажыктыг, солун эртен. Мындыг кежээлер черле узуктелбес болзун.

Ч. МОНГУШ.
Өвүр район.

ЧАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫТКАН

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Кызылдың № 7 школазының 3—5 класстарының өөреникчилериниң узбек, кыргыс, туркмен, таджик ССР-лерге турескаатап фестиваль кежээзи дыка солун эртен.

Республикаларның чонунуң национал идик-хевин уруглар кедип алгылааны онзагай көрүштүг, чараш. Тускай өрээлде аңгы-аңгы национал чонунуң аъш-чемин кылып белеткээш, делгеп салган. Ук аъш-чемни канчаар белеткээрин база айтып каан.

Кежээниң эң-не солун кезээ концерт болган. Акы-дуңма республикаларның ыры, танцы уран чүүлүн уруглар күүсеткен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЧАШТАРНЫҢ УРАН ЧУРУЛГАЗЫ

Акы-дуңма Бурят АССР-ниң школачыларының чураан чуруктарының делгелгезин Кызылда Тываның хөгжүм-шии театрының залынга ажыткан.

Байырлыг ажыдыышкынга республиканың эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчызы Надежда Васильевская чүве чугаалаан. Буряттың школаларындан уругларның чүс ажыг чуруктары мында делгеттинген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга алдар болдурган бо уран чурулганың делгелгезинге ВЛКСМ обкомунуң секретары Татьяна Ооржак, аныяк чурукчулар чөвүлелиниң даргазы. Тываның комсомол шаңналының лауреады Сарыг-оол Саая кожаларывыстың чогаадыкчы чурулгаларынга үнелелди берип, ийи автономнуг республиканың уругларының чогаадыкчы тайылбыр харылзааларының улам бэкыышын тураррын демдеглээннер.

О. ОНДАР.

ИЗИГ-ХӨЛДҮҢ ЭРИИНДЕ БАЖЫҢ

Комсомол сууржу улустуң уран-шевер мастери чурттап турар, ооң бажыңы кудуадыр, Изиг-Хөлдүң эриинде деп дыңнааш, шеверлекчиниң уран чүүлү-биле таныжар изиг күзел меңээ тыптыкан.

Чавыс херимниң хаалгазынга четкелек чорумда, бажыңдан тырыц, пушкак магаботтуг, улуг карактарлыг, бедиксимээр эттелчек дүмчүктүг ашак кижи үнүп келди.

— Экии, аксакал — деп орусталп мендилештим.

— Экии, экии! Хөлче эртер орук доо мында болдур ийин — дээш, холун аткаар суна-дыр.

— Чок, чок. Меңээ хөлдүң хереэ чок, а уран шеверлекчи мастерниң бажыңы херек ийин — деп харыыладым.

— Аа… Ынчаарга шыны келген-дир силер. Эртинер, эртинер — деп ээлдек-эвилең чалай-дыр.

— Тургунбай Амантаев — дээш, мээң холумну моге-шыырак салаалары-биле дыңзыг тутту.

— «Иссык-Кульда» дыңнап турар мен. Силерниң уран-шеверинер дугайын дыңнааш, чор мен — деп кыска болурун оралдажып тайылбырладым.

— Билдим, билдим. Бурятиядан боор силер аа? — дээш, чаңывыста бичии эжиин ажыдыпты.

— Чок. Тыва кижи мен. Тыва АССР-ден келген — деп бажыңче кирип чыда харыыладым.

— Аа… билир мен. 1936 чылда силерниң Тываже чораан мен. Ынчан Тыва Арат Республика турган. Чаагага шериг албанын эрттирип турган, дуржулга солчур бөлүк составынга чораан мен — деп тайылбырлай-дыр.

(Төнчүзү. Эгези № 289, 293 «Шында»).

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

Тургунбай Амантаевичиниң бодуунуң чугаакырын хайы билиглиин, биче сеткилдиин кижи дораан эскерип каар.

Кирип келген бажыңывыс мастерниң ажылдаар чери болду. Солагай талакы хананы дургаар, кырында янзы-бүрү хөр-херекселдер дээтей салган, шевергин узун стол. Өрээлдиң ортузунда мастерниң ажылдаар столу — кедергей дески, дөрт одура хирээзи метр чыгам чоон доскак. Ооң кырында Амантаевтиң доостунмаан ажылы — мыш көгээр чыдыр.

— Мооң адын көөр дээр. Шаанда ону кылып алгыдан кылыр турган. Көөр силерге база бар. А тыва адын билбес мен — дээш, көгээрни андара-дүүдере тудуп, ол-бо талазындан топтап көрген, шыгааган тур.

— Силерниң шыы. Бис ону көгээр дээр бис — деп тайылбырлааш, ук эттиң бисте ажыглалдан шуут үне бергениин сактып турдум. Оң талакы хананы дургаар кууза маар пөс кожеге азып каан. Тургунбай Амантаевич оожум ылапкаан четкеш, кожегени ажыдыпты. Кожалаштыр чыскаап каан мурну шилдиг шкафтар. А шкафтарда уран-шевер мастерниң кайгамчык чараш ажылдары делгеттинген. Мастерниң чамдык ажылдары Черлинин, Тойбу-Хаанын даштан чонган уран кылымалдары сагындырар.

Кадыр, бедик чалымдан харап алган турар те. Чараштыг, чоргаарын кижи кайгаар. Ону даштан чонуп кылган.

Херээжен кижиниң каасталга херекселин. Мыйыстан кылган кайгамчык чараш, нарын кылыг. Мыйыстан чонган кымчыы, аңа дириг түве ышкаш карактары болгаш кыла-канмаан орар.

Соөктен чонуп, хоюглаан кылган дириг амытаннарның шевергин хевирлеринден кижи карак дек-ле салдыкпас. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кымга-даа ажыы чок дазылдар, мыйыстар, соөктер мастерниң шевер холдарынга уран чурулганың кайгамчык чараш, үнелиг чогаалдары кылдыр хуула бээр.

«Дилги болгаш каарган», «Ак куу», «Элик» дээн ажылдар — чыжырганаңның хоюглааттынган дазылдары.

Дириг амытаннарга дөмейлешкек мыштар дазылдарын кайын, канчап казып тып алырын сонуургадым.

Изиг-Хөл кылыглыг эриктиг таңды чалгыыр. Хөлче кирген хемнерниң эккелгени янзы-бүрү дазылдарны ынчан ол эриктиң үндүр чашкыттар. Эриктен чыдар эмге-хаяжок дазылдардан кандыг-ла бир чүвениң дүрзүзүнге, хевиринге дөмейлешкектерин шилип алыр. Ол мындыг-ла белен эвес. Ук ажылга хайгааракчал, шыдамыккай, кызымак чорук, кескү, дуржулгалыг дарак херек. Бодаар чүгаажаарга, талант херек чүве-дир ийин.

Тургунбай Амантаев улусчу уран-шеверлекчилерниң болгаш мастерлерниң үжен делгелгелериниң киржикчизи. Маңаа чүгле ийи барымдаалап көргүзейн.

1979 чылда ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилели Бүгү-эвилел делгелгезинге идепкейлиг киришкени база бедик идейлиг уран чурулга чогаалдары дээш эш Амантаевти бирги чергениң дипломун-биле шаңнаан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга турескаакан республика делгелгезинге тиилекчи болган Тургунбай Амантаевке Кыргыс ССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың октябрьда хүндүлүг дипломну тывыскан. Ооң он сес ажылы Бүгү-эвилел делгелгезинге шилиттинген.

Тургунбай Амантаевич Амантаевтиң ажылдарын Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Минскиниң, Ташкентиниң, Душанбениң болгаш өске-даа хоорайларның чурукчулары бедик-биле үнелеп көрген. Ооң чогаалдарының культуразын, эртемниң шыгаранган төлээлери бедик үнелеп турар.

«Делгелгелерге чордум. Силерниң уран чүүлүңер сагыш-сеткилимни ханы дүвүретти». Г. Айтматов. 4. VI. 1976 ч.

«Кайгамчык кижи-биле ужуражыры кезээде солун, ынчаарга чурукчу, улустуң уран-шеверлекчизи-биле ужуражыры магалыг солун-дур» — деп, космонавтылар К. П. Феоктистов, В. В. Лебедев бижээн.

К. П. Феоктистовка «Луноход», В. В. Лебедевке «Футболист» деп ажылдарын белекке бергенинге Амантаев сагыш-сеткилиндаа чоргаарланып олурар.

Улусчу уран-шевер мастерниң кайгамчыктыг ажылдары чүгле Совет Эвилелинде эвес, а харыы элин ажылдарын база-биле билдингир. Т. А. Амантаев Герман Демократтыг, Польша Улус, Моол Арат республикаларынга, Португалияга, Грецияга, Люксембургка, Мозамбикага. Мали республикага болган делгелгелерниң идепкейлиг киржикчизи.

Тургунбай Амантаевич бодунуң мергежилин аныяктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип турар. «Бо мээң өөреникчилерим ажылдары» деп чоргаарал-биле чугаалааш, хоюгламал шай ижиш савазарывыс аразында онзагай чуруктарлыг альбомну ийи катап көргүстү.

Өг-бүлениң уруглары адазының изин базып, ооң мергежилин кызымаккай шиңгээдип ап турар. Оглу Алижан Фрунзениң чурулга училищезин доосукан. Уруу Замира Пржевальскиниң башкы институдунуң чурулга-шыйыг (художественно-географичес-кий) факультединде өөренип турар. Оңгу класстың Сайда, сески класстың Колбай башкытайгы чуруктарының кызыгаарынын делгелгезин школазынга эрттирген. Т. А. Амантаевтиң кадайы Кулбубу уран даараныглганың мастери. Ол он ажыг делгелгелерге киржикчен.

Улустуң уран-шевер мастери Тургунбай Амантаев-биле ужуражып, ооң уран чүүлү-биле таныжып, тыва, кыргыс улустарның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынааның культуралары дөмейлешкек, төрелдешкек дээрзин улам бүзүредим.

— Тургунбай Амантаевич, чоокку келир үеде чогаадыкчы планнарыңар кандыгыл? — деп сонуургадым.

— 1983 чылда чедеп харылаар мен. Бодумнуң юбилейлиг делгелгемге чүм-биле белеткенип турар мен — деп харыы келди.

Тургунбай Амантаевич Амантаевке ам-даа хөй чыл чурттаарын база бодунуң кайгамчыктыг уран чүүлүн төрээн чонунга, бүгү совет улуска моон соңгаар-даа бараалгадырын чүректиң ханызындан күзээн мен.

М. КАРА-ООЛ.

НЕВАНЫҢ ЭРИИНДЕ

Ленинградта чылыг. Нева ам-даа доштанмайн, а бусталбышаан, бодунуң гранит даш эриктерин ошкап чыдар болду. Ооң эрии-биле уннаштыр шөйүлген сураглыг Обухов камгалалының кудумчузу. 106 дугаар бедик бажың. Өг хевирниг кылдыр костур өргээни Н. К. Крупская аттыг Культура ордузу дээр. Ында Ленконцерттиң эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязы ажылдап турар. Ук мастерсканың ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр ооң директору — Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Михаил Константинович Селявский мынчаар чугаалады:

— ССРЭ-ниң 60 чылының улуг юбилейиниң бүдүүзүнде бистиң мастерсканың дугайында чугаалаары меңээ өөрүнчүг-дүр. Мастерская Ленинградтан Чукотка, Архангельскиден Алма-Ата чедир девискээрниң эстрада уран чүүлүнүң талазы-биле тускай эртемниглерни белеткеп, оларның мергежилин бедидип турар. Ол бодунуң үнделелттиигени 1973 чылдан бо хүннерге чедир 500 ажыг артистерниң уран мергежилин бедиткен. Мастерская «Ленконцерт», «Укрконцерт», «Казахконцерт» каттыжыышкыннарын дөрт харылзаа турарындан аңгыда, төп областарның база национал республикаларның национал кадрларын белеткээн. Бөрта чижек кылдыр Коряк национал ансамбль «Мэнго», Удмурт эстрада ансамбли «Зангари», тыва ансамбльдер «Саян», «Аян», Якуттарның «Кыталык». Чукот-эскимос ыры-танцы ансамбли «Эргырон» дээш өске-даа коллективтерни адаарга-ла четчир боор. Бөлүк коллективтерден аңгыда, ийи чаңгыс ыраажыларның, уран номчукчуларның мергежилин база бедидип турар бис. Биске эң-не өөрүнчүг чүве — юбилей хүннеринде бистиң белеткээн артистеривис чурттуң бүгү бүрүзүнге чоңга аян тудуп бараалгаары.

Мастерскаада улуг, биче залдар, сценалар, класстар хайы хөвей болду. Ында кичээлдер эртенден орай кежээге чедир үзүктелбес. Ук кичээлдерни РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Исаева, эстрада балединиң сураглыг тургузукчузу Ш. Лаури, РСФСР-ниң алдарлыг артистери В. Матусов, К. Рассадин, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Комиков, Ленинградта күрүнениң театр, музыка болгаш кинематография институдунуң башкылары А. Шведерский, С. Андреева дээш өске-даа бедик мергежилдиг, арга-дуржулгалыг башкылар эрттирип турар.

Мен бодум хуумда бо мастерская-биле ийи чыл бурунгаар «Аян» ансамбльдың программазының литературлуг композициязын кылып чораш таныжкан мен. Бо удаада удавас доозуп кээр «Челээш» дээр танцы ансамбльдың сценарийин белеткедим, ол хонук ажылдадым. Ансамбльдың чарлакчызының эге созуглелин эгелээш, танцылар аразының фельетоннары, монологтары, репризаларын мастерсканың уран чүүл удуртукчузу. Карел АССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Исаак Романович Штокбан, башкы А. Файзрахманова олар кады тыва национал хевирлиг кылдыр кылырын оралдашкан бис. Ам чаа ансамбльдың дугайында каш состен сеглээйн.

«Челээш» — танцы ансамбли. Ооң удуртукчузу Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Хисат Аминов. Ол танцыларның барык шуптузун салгып турар. Ооң-биле кады дөрт аныяк тыва кыстар танцылаарлар. «Челээштиң» чарлакчы-башкарыкчызы Конгар-оол Ондар. Ол сыгыртыр, ырлаар-даа. Ансамбльдың программазында ССРЭ-ниң улустарының болгаш вьетнам, непал танцылар кирип турар. Совет цирктиң хоочуну Дмитрий Очурнуң номерлери черле солун. Ол картыраалап, хөмүсталрындан аңгыда, «Чоон чүнүң оюннары» деп ниити аттыг албанар база кылыр.

Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, «Челээш» — бүдүүт-ла чаа чүзүк челээш ышкаш чараш-даа, солун-даа. Ол — бистиң аныяк республикавыстың уран чүүл челээжиниң база бир өңгүр өңү болуру чигзиниг чок.

В. СЕРЕН-ООЛ.

Кызыл хоорайда № 2 поликлиника ажыттынган. Ол эмнелге черин транспорт эргелелиниң автобустарынга ажылдакчыларынга бараалгатикан. Ында аңгы-аңгы аарыгларны эмнээр кабинеттерни тургускан. Поликлиника эргелекчизи Елена Борисовна Кузьменко профессионал аарыглар эмнээриниң талазы-биле хемчеглерни чорудуп эгелээн.

ЧУРУКТА: пассажирлер АТБ-ниң чолаачызы В. К. Нособоновтуң эмчи-биле беседалажып орары.

Ю. КОСАРЬНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА).

«ХӨНЕЛЕР»

Кандыг-даа номну номчааш, номчукчу кижи бодунуу-биле үнелээр, номчаан номунуң дугайында кандыг-ла бир түңнелге албан келир.

Мен чоокта чаа чогаалчы К. Кудажының «Хөнелерин» номчудум. Ол дээрге чогаалчының номчукчуларга база бир белээ болур.

«Хөнелер». Ады безин онзагай. Тыва кижээ чоок болгаш эргим. Йөрээлдер хөнези, басняллар хөнези, үлегерлер хөнези… дээш-ле баар. Шупту хөнелер. Ынчангаш онза чараш.

Номчуурга номчуттунгур. Дыл-домаа бөдүүн болгаш билдингир. Утказы ханы. Масштаб талазы-биле делгем. Чогаалчының амыдыралды билири кайгамчык!

«Хөнелер» — эки бижиттинген ном. Чижээ: Бот дугайты, «Дидим салгын» деп ылак ырывысты маңаа чугаалавас-кн. «Йөрээлдер хөнезинде» «Ыяшка йөрээл», «Уруглары уругларынга йөрээл», «Шүлүктер хөнезинден» «Кавказ сынының бедиктери», «Хендергемге келгенимде», «Чүрээмни-даа чоппшээроор мен», «Мөңгүн-Тайга кыдыраажындан» «Мөңгүн-Тайга», «Мөгеерим арткан-дыр ийин», «Венгр кыдыраажтан» «Дунай хемниң чалгыглары», «Итали кыдыраажтан» «Катюша», «Моол кыдыраажтан» «Бай Моол» база «Хомду хемниң эриинде» болгаш өске-даа чогаалдарны домчуй бээрге, кижиниң сагыш-сеткили хайнып кээр…

Ындыг солун номнуң чурук-каасталгазы чевен болганы хомудаачыг.

Бодум хуумда, «Хөнелерни» тыва поэзияда база бир чаа, онзагай ном деп үнелээр мен.

С. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

РИНГ КЫРЫНГА

ССРЭ-ниң 60 чылынга турескаакан улуг улустуң болгаш аныяктар аразынга Кызыл хоорайның бирги чери дээш бокс маргылдаазы доозулган. Аңаа «Динамо», «Спартак» спорт ниитилелдериниң, кедээ ажыл-агыйы техникумунуң, № 4 профтехучилищениң болгаш дээди мергежилдиң спорт школазының командалары киришкеннер. Ужуражыышкыннарга дадыккан дуржулгалыг боксёрлардан аңгыда чаа эгелеп чоруур аныяктар маңаа хөйү-биле кириппкеннер. Тренерлер В. Ивановтуң болгаш А. Борхоновтуң өөреткени № 4 профтехучилищениң спортчулары маргылдааның эгезинден тура-ла мурнай бергеннер. Ол команданың он бир кежигүннери түңнел оюннарже кирер эргени чаалап алганнар. Аңаа Николай Бүрбү, Чаян Ламбын, Орлан Ооржак, Альберт Хорлуу, Игорь Каадыр-оол, Сергек Данмаа олар деңзи аайы-биле тус-тус чемпионнар болганнар.

57 килограмм деңзиге динаможу Леонид Доржу биле кедээ ажыл-агый техникумунуң төлээзи Мерген Чооду (60 кг) олар келир үениң тудугжуларынга тиилелгени бербейн барганнар. Ынчалза-даа № 4 профтехучилищениң спортчулары аныяктар аразынга өске командаларны сан талазы-биле оранчок мурнай бергеннер. Ийиги черде дээди мергежилдиң спорт школазының үшкүзүн — кедээ ажыл-агый техникумунуң боксёрлары ээлээннер.

Бир эвес спортчу базымын чаа эгелеп чоруур аныяктарның санавайн, дуржулгалыг боксёрларны көөр болза, олардан база-ла шоолуг ылгалбас: ринг кырынга үнүп келген боксёрларның оюну көрүш чок, техниктиг байдалы чавыс, удурланыкчызын чүгле күш-биле тиилеп алырын бодаар таварылгалар хөй болуп турар. Чүгле чиик деңзиниң боксёрлары В. Кунаа («Спартак») биле Р. Оюн (ХПТУ-4) оларның оюну көрүштүг, чараш болгаш кайызының-даа техниктиг аргалар ажыглаары солун.

Маңаа удурланыкчызын бичии-ле ашкан В. Оюн тиилээн. Спартакчы Хелер-оол Кыргыс бодунуң деңзизинге база-ла тергиидээн.

Түңнел оюннарга Н. Шавыраа (24 кг) Ю. Ооржакты (ХПТУ-4), А. Данчай-оол (57 кг) А. Кууларны («Динамо»), спартакчы В. Хомушку педагогика институдунуң студентизин А. Башкажыкты тус-тузунда тиилээннер.

Маргылдааның түңнелинде ниити команда талазы-биле бирги черни дээди мергежилдиң спорт школазының командазы (тренери Б. Донгак) ээлээш, хоорайның спорт комитединиң кубогун чаалап алганнар. Ийигизинде — № 4 профтехучилище, динаможулар — үшкү черде.

В. ХОПРОВ.

ДОШКА СЕРЕМЧИЛЕЛ ХЕРЕК

Кыштың чыккылама соогу эгелээш, хемнер болгаш хөлдер доштталып, кылын хар-биле шыптынышкан. Ынчалза-даа доштуг оруктар болгаш кежиглерде «амыдырал» хайнып, оруктар кеттеттиниш, хайынып, чамдык черлерде дош оруу-биле автомобильдер үзүк-соксаал чокка чорупт турар апарган.

Даштындан көөрге, хар-биле шыптынган дош оруктары айыыл чок, дең-дески ышкаш кылдыр сагындырар. Чогум-на ооң ужурундан серемчилел чок чорумалдар, дуржулгазы онзагай чолаачылар болгаш машинаның аът башкарыкчылары бо-ла озал-ондактыг болуушкуннарга таваржып, бузулган доштуг сугга душкен болгулаар. Ындыг таварылгаларның бо чылын болгулааның дугайында баштайгы медээлер сугга душкеннерни камгалаарының республика чөвүлелинге (ОСВОД) кээп турар. Сыык-даа сугга дүжерге, кымның үеде айыылдыг деп чүве кымга-даа билдингир болгай. Ындыг таварылгалар республика девискээринге кыш санында дыка хөй боор турар. Чижээ, эртен кыжын Хемчик хемниң кежип бар чораан чиик автомобиль бузулган дош адаанче кирген кижиниң түннелинде аңаа олурган пассажирлер амы-тынын-ла чарылганнар. Шак-ла ындыг таварылга Улуг-Хем районга база-ла болган. Ол чүл дээрге, дош оруу-биле чоруурунун чурумун үрээниниң түңнелдери-дир.

«РСФСР-ниң иштики суг хөөлбектеринге кижилерниң амы-тынын камгалаарының дурумнеринде» доштталып турган хемнерниң болгаш хөлдериниң чүгле айтып каан черлерден, чоппшээрээн соолдан кежерин айыткан болгай. Ынчалза-даа чамдык ындыг кежиглерниң кижилер боттары шилип алыр болгаш таарымчалыг чок черлерден кылган болур таварылгалар турлар. Чижээлээрге, Кызыл дужунда Улуг-Хемниң кежилдир бо кыжын он-он кожа оруктарны кижилер боттарындан туралааны-биле илеп алган ажыглаап турарлар. Чогум-на ындыг черлерден хараалчалар ойлуп, кижилерге айыылдыг таварыыштыг болур. Дош чуглаан, узадыр-даа, ыңай-бээр, бедикай хар-биле шыптына берген чыткылаар. Элээн каш чылдар мурнунда Улуг-Хем кежилдир көвүрүг адаанга кижилерниң боттарындан ушкун алганы оруунга хараалбаан таварылгаар, онза кажып бар чораан кижилер дүжүп өлген таварылга база болганы ам-даа уттунмаан.

Сугга кижилерниң амы-тынын камгалаарының дурумунде доштуг кежиглерни улус депутаттарының чер-чер Советтери тударадыр болгаш оларның дорт контролюнга турар ужурлуг деп айыткан. Доштуг кежиглерни чаңгыс талалыг шимчээшкинниг кылдыр тургузар ужурлуг. Ынчангаш бир талазынче кежиглиниң оскезинден 30—50 метр ырак тургузар херек. Ындыг турбуже, республиканың доштуг кежиглери ол негелделерни хажыткан болганындан озал-ондактыг таварылгалар бо-ла болгулаарының ужуру ында боор турар. Ооң-биле черле-даа доштуг кежиглерни сугга душкен кижилерни камгалап алырының чепсек-херекселдерни эвээш азы шуут чок боор турары база дыка четпес. Ындыг херекселдерни белеткеп каан шиттер — азып каан хаглыг хааржактар 50 метр бүрүзүнге-ле белеткеттинген турар ужурлуг. Ол ышкаш доштуг оруу-биле чоруур транспорттуң чүъгүнүн чогуур деңзизин айыткан демдектерни база азар ужурлуг.

М. БОБЫЛЕВ.
ОСВОД-туң республика чөвүлелиниң даргазы.

телевидение

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «12 аян-чорукчулар». Г.-Х. Андерсенниң тоолдарын ёзугаар. Болгариядан дамчыдыга. 9.45 — «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 2-ги сериязы. 10.50 — «Горнистер, харыылаңар!». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.20 — Чапсар. 15.20 — Телемедээлер. 15.35 — Украина ССР-ниң 60 чылынга уткуштур документалдыг фильмнер. 16.25 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдыга. 17.25 — НГУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил. 18.05 — «Буратинонуң делгелгези». 18.35 — «Экономика камнаалгалыг болур ужурлуг». 18.45 — «Дуву чок дээр». Мультфильм. 19.15 — «Эртем амыдыралы». 19.45 — Бүгүнде музыка. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп поэмазы. 13.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 13-кү фильм: «Украинаның хостааны». 13.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 14.10 — ССРЭ-ниң улустарының музыказы. РСФСР-ниң музыказы. 15.10 — Астрономия. 10-гу класс. Ай дугайы. 15.40 — «Бокуриано». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.45 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Спорт». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Аная тевү» деп дамчыдыга. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — Уругларга фильм: «Дииги деп инек».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Буратинонуң солун ужуралдары». 5-ки дамчыдыга. 20.15 — Айтырыглар. Диалектиктер — Шиитирлер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.25 — «Ээр даа». «Күзүн мугаравал» деп уран-чечен кыска фильмнер.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

агаар

Республикага шокар булуттаар. Хар чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 3-8 метр. Агаарның температуразы дүне 35-40, чамдыктарынга 26-31 градус соок. Хүндүс — 25-28, чамдыктарынга 17-22 градус соок. Автоорукатарга кестүрү эки.

кино

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дээрбечи казактар» 10.00. «Бедик арт» 11.20, 14.50, 16.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чебурашка» клуб 9.30. «Соолгу артинге» 10.50, 12.40, 15.00. «Адалар болгаш кырган-ачалар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Болун черинге ынак боор, бил» (кинолекторий) 17.00. «Хол чайыны-биле шанчыпкан» 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Спортлото-82» 18.10, 20.30 шактарда.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кыжыкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристиг аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-дан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ**: «Ташкент — Наманган — Фергана — Маргилан» — 14 хонук иштинде, путёвка өртээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 270 рубль.

Путёвка өртээнде ынай-бээр самолёт төлевири, аъш-чем, чурттаар чер өртээ, экскурсия хандырылгазы [illegible].

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажыңы, «Мөңгүлек» валчылап бажыңында № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № [illegible]

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01572

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 295 (12085) | 1982 чылдың декабрь 25, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ЛЕ ЗУАН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан-биле беседазы декабрь 23-те болган.

СЭКП-ның болгаш ВКП-ның ажыл-чорудулгаларының чугула айтырыгларын беседа үезинде чугаалашканнар. Чамдык делегей айтырыгларының, ооң иштинде Мурнуу-Чөөн Азияда байдалды, ону таибынының болгаш турум чорууктуң зонازы болдурары-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле санал-онал солчуушкуннары болгулаан.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң аразында Найырал база ниити ажылдажылга дугайында керээде быжыглаан совет-вьетнам бүгү талалыг харылзааларны улам [illegible] болгаш [illegible] СЭКП-ның база ВКП-ның [illegible] Ю. В. Андропов биле Ле Зуан демдеглээннер.

Ужуражылга чүректиң [illegible] байдалга [illegible] бүгү билчиргенин [illegible] эрткен.

(СЭТА).

ЧЫРЫТКЫЛЫГ ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга улуг байырлал

Бистиң ниитилел тургузуувустуң улуг амыдыралчы күжүн, СЭКП-ның ленинчи национал политиказының мерген угаанныг чайынналдыр, бүзүрелдиг-биле көргүскен аldарлыг юбилейни — ССР Эвилелиниң 60 чыл оюн москвачылар чедип алган чедиишкиннеринге чорғаарлалыышкын-биле уткуп турар. Найысылалдың ажыл-ишчилериниң ажыл-херектери болгаш күзел-чүткүлү, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, партияның XXVI съездиниң теңгүлүг шиитпирлериниң болгаш СЭКП ТК-ның май база ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче угланган.

Декабрь 23-те ССР Эвилелиниң Улуг театрынга СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң болгаш улус депутаттарының Москва хоорай Совединиң, найысылалдың хөй-ниити организацияларының, ажылчы чоннарының болгаш Москва гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилери-биле кады ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан байырлыг хуралы болган.

Президиумда — эштер Г. А. Алиев, В. В. Гришин, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. В. Зимянин, партияның хоочуннары, социалистиг чарыш тиилекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, шериг начальниктери.

База-ла мында — ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын демдеглээри-биле бистиң чуртта келген даштыкы аалчылар.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга соруп кириишкинниг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин байырлыг хуралга чүве чугаалаан.

Аldан чыл мурнунда, бистиң төөгүвүстүң дыка хөй алдарлыг арыннары-биле холбаалыг Улуг театрның бо залынга, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съезди ССР Эвилелин тургузарының дугайында Керзони болгаш Декларацияны хүлээп алган деп ол чугаалаан. Ол төөгүлүг документилерде акы-дунма национал совет республикаларның улустарының оларга чоок төрел Советтер эрге-чагыргазынга үндезилээш, өлүм чок марксчи-ленинчи туктуң адаа-биле эвилел күрүне кылдыр каттыжарынче күзел-чүткүлү илереттинип, боттангазын айыткан.

Декабрь 22-де Кремльге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ол төөгүлүг юбилейге тураскааттынган байырлыг хуралы доозулган. Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп хаңы уткалыг, чайынналчак илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгай. Ында совет улустуң 60 чыл иштинде эрткен оруун, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң моон соңгаарты сорулгаларын солун болгаш тодаргай кылдыр көргүскен. Илеткелдиң негелде чүүлдери болгаш түңнелдери СЭКП-ның национал политиказын боттандырарынга, совет ниитилелдиң бүгү талалыг хөгжүлдезинге, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселди күштелдирерринге теоретиктиг болгаш практиктиг чугула ужур-дузалыг боор турар.

ССР Эвилелиниң алдан чылы — бистиң күрүнениң төөгүзүнге, партияның болгаш улустуң амыдыралынга чугула үе-чада болур. Хөй националдыг эвилелдешкен чаа күрүнениң тургустунганы социал болгаш национал маргылдааның илчирбезин үзе шапкаш, Россияның нацияларын болгаш бичии улустарын тускайлан төөгүлүг чогаадыкчы чорукче кедүрген чорук болза, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дорт түңнели болган.

Хөй националдыг Совет Эвилелин тургусканы болгаш чедиишкиннинг хөгжүп турары пролетаржы, социалистиг интернационализмниң идеяларының амыдыралчы улуг күжүн. СЭКП-ның ленинчи национал политиказының шылгарааңгай чедиишкиннерин, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш бичии улустарының акы-дунма найыралының бүзүреңдиг херечизи-дир.

ССРЭ-ниң тургустунганы Владимир Ильич Ленинниң ажыл-чорудулгазы-биле ыяап-бес харылзаалыг. Пролетарииттиң улуг баштыңчызы совет национал республикаларны чаңгыс аай Совет Эвилели деп күрүне кылдыр каттыжарының гениалдыг идеязын тургускан.

ССР Эвилелиниң тургустунганы ССРЭ-ниң нацияларының болгаш бичии улустарының чогаадыкчы күштериниң чечектелириниң, оларның экономика болгаш культура тургузуушкунунга кады ажылдажылгазын улам быжыглаарынга илеңгелиг үндезинни салган. Совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг, кам дег быжыг чаңгыс эви тургустунган. В. И. Ленинниң идеяларын болгаш чагыгларын, ооң ажылдап кылганы партияның национал политиказының принциптерин бистиң партиявыстың амыдыралга боттандырып шыдааны — ооң өндүр улуг ачы-хавыязы ол боор турар.

Москвачылар, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей боттарының Төрээн чуртунуң улуг чедиишкиннеринге, коммунизмни кады тургузуп турар эвилелдешкен республикаларның социал-экономиктиг болгаш культурага шапкын хөгжүлдезинге дүрүм ёзугаар чоргаарланып турарын оратор демдеглээн.

Күрүнелер болгаш улустар боттарының күштерин каттыштырганы, дайын кыжанышкыны тиилээр, чер кырынга тайбынны камгалап, быжыглаар. Кижиниң амыдырап чурттаар эргезин хамгалап шылаар [illegible] илеглееп Кремльге болган юбилей хуралынга хүлээп алдынган делегейниң парламенттеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга Кыйгырыында илереттинген.

Национал совет республикаларның интернационалчы сырый каттыжышкынынга, эвилел күрүнени тургузарынга шылгараңгай рольдуг болган Москваның ужур-дузазының дугайын чугаалааш В. В. Гришин, алдан чылдың иштинде бүгү чуртуң политиктиг болгаш административтиг төвү болур бедик хүлээлгезин ооң төлептиг күүседип келгенин онзалап айыткан. Москва болза Совет Эвилелиниң улустарының бузулбас найыралының болгаш кушту-шыдалының, ооң коммунизмниң улуг херээнге шыңгызының демдээ боор турар.

Найысылалдың ажылчын ангылының өмүнээзинден Лихачёв аттыг автозаводтуң штамповщик-даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Н. Малин совет улустуң чаагай амыдыралының дугайында чурттуп экономиктиг болгаш камгалал күчү-шыдалын улам күштелдирериниң дугайында улуг сагыш салыышкын дээш СЭКП-ге, ооң Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга улуг өөрүп четтиргенин илереткеш, москвачылар коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг сорулгаларын боттандырар дээш улам кызымаккай демисежирин бүзүреткен.

(СЭТА).

Юбилейлиг чылды чедиишкинниг доозаал

ШАҢНАЛДАРГА СОРУК КИРГЕН

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилери болган. Район РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Дүүн Мугур-Аксы суурнуң Культура бажыңынга районнуң ажыл-ишчилериниң байырлыг хуралы болган. Аңаа СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко чүве чугаалаан. Ол юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглерни дээш, районнуң ажыл-ишчилеринге байыр чедирбишаан, районнуң төлээлекчилеринге РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан болгаш СЭКП-ның XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке улуг чедиишкиннерни күзээн.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнундан СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол сөс ап чүве чугаалааш, мөңгүн-тайгажылар бедик шаңналга төлептиг боор, амгы беш чылдың үшкү чылында мурнукузундан-даа бедик түңнелдерлиг болурун бүзүреткен.

• • •

Малды кыштап хүр ажырары дээш республиканың совхозтарынга кыйгырыгны үндүрген «О-Шынаа» совхоз юбилейлиг чылда Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, бедик көргүзүглерни чедип алган болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. «О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге эът садарының планын 109,4 хуу, дүк садарын 100 хуу болгаш сүттүүн 100,4 хуу күүсеткен. Совхозтуң девискээринде кыштаглаашкын эки эртип турар.

Ол Кызыл тукту тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал «О. Шынаа» совхозка болган. Хуралды партком секретары С. М-С. Доңгак ажыткаш, партия обкомунуң секретары Д. К. Ооржакка сөс берген. Ол СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралының дугайын чыылганнарга чугаалаан. Юбилейлиг чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чону Бүгү-эвилелдиң болгаш Бүгү-россия социалистиг чарыжынга бедик кодурлуушкунунг киришкен, бистиң республиканың күрүне планнарын чедиишкиннинг күүсеткени дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң соруп киргенин демдеглээн. Улуг юбилейниң чылында «О. Шынаа» совхоз СЭКП-ның XXVI съездиниң, СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг улуг-хуузун киирип, социалистиг чарышка эки түңнелдии чедип алганын партия, чазак үнелээш, шилчиир Кызыл тук-биле шаңнааны-биле холбаштыр Д. К. Ооржак совхозтуң бүгү коллективинге ааң байырны чедирип, моон соңгаар база улуг чедиишкиннерни күзээн. Бедик шаңналды СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак совхоз директору М. Б. Эртинеге хүлээткен.

Кызыл тукту хүлээп ап тура, М. Б. Эртине бедик шаңнал бүгү ишчилерни соруп киирип, улам эки ажылдаарын хүлээндирип турарын чугаалаан. 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде малды кыштап хүр ажырар эгелекчи саналды үндүрген болгай бис, малдың баш санын чидириг чок кыштап ажырар база чаш төлдү мөңгө камгалап алыры дээш туржуру бистиң хүлээлгевис деп, ол демдеглээн. Эрткен кыжын совхоз төрүүр чүс хойдан 94 хураганны алган, а бо чылын мал чемин белеткээриниң планының 100,2 хуу күүсеттингенин база кыштаглаашкынга багай эвес белеткенгенин эки түңнелдерин чедип ап болурунуң аргазын берип турар деп, директор чугаалаан.

• • •

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Туран хоорай РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Туран хоорайның үлетпүр бүдүрүлге коллективтери юбилейлиг чылда шалыңчы ажылдааш, пландан ажыр 99 муң рубльдиң продукциязын берген. Районнуң амыдырал хандырылгазының, бүдүрүлге эргелелиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, септелге-тудуг участогунуң, мал пунктузунуң болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери чыл планнарын ажыр күүседир.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Туран хоорайга тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал дүүн СЭКП райкомунуң хуралдаар залынга болган.

Ону СЭКП райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин ажыткаш, СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжага сөс берген. Ол ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур совет улустуң бедик кодурлуушкунунг ажылдап турарын, аңаа бистиң республиканың ажылчы чоннарының, туранчыларның үлүүн демдеглээш, бистиң күш-ажылчы коллективтериниң келир чылда сорулгаларынга доктааган. Хоорайның төлээлекчилеринге Кызыл тукту ол байырлыг байдалга тывыскан.

Хуралга чүве чугаалаан Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. Н. Шулепов, Туран хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы В. А. Виговский районсельхозтехниканың слесарь У. К. Бурункуле, үлетпүр комбинадының тууйбу цегинин мастери И. В. Кудря, септелге-тудуг участогунуң бызанчызы И. Ф. Неделин болгаш өскелер-даа Кызыл тукка төлептиг болур дээш бо чылды чедиишкинниг доозуп, беш чылдың өзек чылы — 1983 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш улам шудургу ажылдаарын бүзүреткеннер.

• • •

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Бүгү-россия социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерин чедип алганы, күрүне планнарын чедиишкиннинг күүсеткени дээш «Тиилелге» совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан, ону тыпсырының байырлыг хуралынга чыылган чон Культура бажыңның залын доldур олурупкан.

Хуралды совхозта партком секретары Ч. У. Монгуш ажыткаш, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырапка сөс берген.

Ол Кызыл тукту тыпсып тура, юбилейлиг чылда эки ажылдаан совхозтуң ажыл-ишчилеринге байыр чедирип, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар дээш бедик күш-ажылчы сагылгачурумнуг, улам күженииштиг ажылдаарын күзээн.

Дараазында совхоз директору В. О. Оюн ол бирги беш чылдың ийиги чылында тиилелгежилерниң канчаар ажылдааның, ажыл-агыйның кол-кол көргүзүглерин, мурнакчыларның адап, СЭКП-ның XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш шалыңчы ажылдаарын бүзүреткен.

Санал бергеннер бедик шаңналга хей-аът кирип турарын база боттарының тус-тус участоктарынга кузел-соруктуг ажылдаарын чугаалааннар.

Байырлыг хурал соонда концерт болган.

ТЫВАГА ЭРТКЕН СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаадып бо чылдың декабрь 18-те болган коммунистиг субботниктиң республикага түңнелин Тыва АССР-ниң Статистика эргелели үндүрген.

Коммунистиг субботник Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш республиканың ажыл-ишчилериниң соруктуг күш-ажылының байырлалы болу берген. Аңаа ниитизи-биле 109.975 кижи киришкен, олардан 51.948 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар. Тываның ажылчы чоннары 158.838 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче киирген. Кызыл хоорайга, Барыын-Хемчикке, Чөөн-Хемчикке, Улуг-Хемге, Таңдыга, Бии-Хем болгаш Кызыл районга субботник эң массалыг эрткен. 1974 кижи боттарының камнап алганы чигзи, одаар чүүлү, кывар-чаар материалдары, электри энергиязы-биле ажылдаан.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге субботник организастыг эрткен. Олардан күш-ажылче 12.109 кижи үнген. Оларның барык чартык кезии боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар, 817 кижи камнап алган материалдары, энергиязы-биле субботникке киришкен. Үлетпүрнуң ажылдакчылары 234.500 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Тараа продуктулар эргелелиниң Кызылда сайзарынга баазазының, Кызылдың эът комбинадының, «Каа-Хем» разрезтиң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва кобальт» комбинаттың, Кызылдың дааранылга фабриказының, «Тыва кодээ тудуг» трестиң тудуг материалдары кылып турар бүдүрүлгелери, «Тыва суг-тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Улуг-Хемниң мал-үлетпүр ажыл-агыйы, автосептелге заводу, Сельхозтехкүрнкомнуң Кызылда каттыжыышкыны беш чылдың фондузунга улуг салыышкынны киирген.

Шалыңчы ажылдың хүнүнде үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары янзы-бүрү продукцияны пландан хереглел бараанарын хөй бүдүргеннер. Чижээ, шахтерлар 1200 тонна хөмүр-дашты чулуп чорутканы «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның бүдүрүлгелери 52.200 тууйбуну, тудуг индустриязының заводтары оптаар демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни 219 кубометрни кылган, мал болбаазырадып кылып турар бүдүрүлгелер 325 кубометр дилиг материалдарын белеткээн болгаш 1124 кубометр тудуг ыяжын чудурун чорутқан. Декабрь 18-те 500 эжеш кидис 419 эжеш хөм идиктерни, даараныгга кылыгларны 3.130 рубльге, мебельни — 3.120 рубльге, культура-ажыл-агый бараанарын — 5.570 рубльге, 12 тонна эъттиг, ийи тонна колбаса кылыглары, 110 тонна далганны, 130 тонна комбикормну, 4500 килограмм кондитер кылыгларын, 1000 дал эзиртпес суксунну болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрген.

Республиканың суурларында субботник массалыг эрткен. Ажылче 31.294 кижи үнген. Муң-муң малчыннар, механизаторлар, тудугжулар специалистер боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар, оларның 350-и камнап алган материалдары, одаар чүүлдери, энергиязы, кывар-чаар материалдары-биле ажылдаан. Совхозтарның ишчилери он бирги беш чылдың фондузунче ажылдап алганы 42.674 рубльди шилчиткеннер. Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылчыннары улуг салыышкынны киирген. Республиканың өске-даа районнарының ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Барык беш муң хире кижи транспортка ажылдаан. 400 ажыг чолаачылар субботник хүнүнде камнап алган кывар-чаар материалдарын ажылдааннар. Тываның автомобилистери он бирги беш чылдың фондузунга 15.409 рубльди киирген. Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш улуг салыышкынны Кызылдың № 1, 2, 3 АТБ-лериниң, Ак-Довурактың, Чадаананың, Кызылдың пассажир АТБ-лериниң, «Тыва суг-тудуг» трестиң болгаш Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазаларының Сельхозтехкүрнкомнуң Кызылда бүдүрүлгезиниң, Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш Садыг министерстволарының АТБ-лериниң коллективтери кииргеннер. Саян мындыдаа болгаш районнарже чолаачылар улус ажыл-агыйының он-он муң тонна чүъгүн сөөрткен.

Бистиң республикавыста аа тудуглар хөй. Коммунистиг субботник хүнүнде аңаа ылангыя ажыглалга кирер тудугларга ажылдар дыка хаңныккан. Тудуг объектилеринге ол хүн 10.038 кижи ажылдаан. Олар 203.600 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган болгаш ажылдап алган акшазындан 30.209 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче киирген.

Ажылчыннарның дыка хөйү — барык бүдүн чартык муң хире кижи «Тыва кодээ тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның болгаш Тыва автоорукту объектилеринге ажылдаан, кодээде тудугларга база ол хире ажылчыннар киришкен. «Тыва тудуг», «Тыва кодээ тудуг», «Шагонартяжстрой» трестиң механизастаттынган колонналарының болгаш эргелелдериниң, «Сельэлектрострой»-нуң тудуг-монтаж эргелелиниң, Минэнергонуң № 2 КМК-зының, № 833 тудуг эргелелиниң, № 14 механизация эргелелиниң, «Кызыл ТЭЦ— тудуг» эргелелиниң коллективтери организастыг болгаш бедик кодурлуушкунунг ажылдааш. Бригадаларның дыка хөйү субботникке планнаттынган ажылдарының хемчээлин ажыр күүсеткен.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааттынган коммунистиг субботник республиканың ажылчы чоннарының бедик медерелдиин, СЭКП-ның XXVI съездиниң база СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге, бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-күжүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирер дээн оларның чүткүлүн бадыткаан.

Чүүлдүгзүнүп, деткип тур бис

Улуг-Хемниң мал-үлетпүр ажыл-агыйының мал ажылдап кылыр комбинады бо чылдың ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген 11 айларда продукция сайгаарының планы 102,7 хуу, дилиг материалдарын бүдүрери 102,5 хуу күүсеттинген. Комбинаттың бүдүрүлге ажыл-чорудуунуң талазы-биле чедиишкиннеринге улуг үлүүн пилорамада Станислав Болоттуң бригадазы киирип келген. Бригада ховуулдаан шала маназазын, дескилээн манзаны, брус, мыштарны бүдүреринң талазы-биле планнарын ай санында күүседип келген.

Шалыңчылар бо хүннерде күш-ажылчы темпизин улам бедидип, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин ааң-биле чүүлдүгзүнүп деткип турар.

ЧУРУКТАРДА: мал дилдирер бригаданың мурнакчы ажылчыны А. Салчак.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Тываның автосептелге заводунуң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының планын декабрь 3-те күүседир деп социалистиг хүлээлгелеринге айыткан турган. ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка киришпишаан, заводтуң коллективи бараанның продукция бүдүрериниң чыл планын декабрь 23-те күүсеткен. Продукция сайгаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш оруулга алырының планнары база хуусаадан эрте күүсеттинер.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планы 2,2 хуу ажыр күүсеттингени болгаш ооң ачызында завод 30 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрген. Коллективтиң ниити чедиишкиннеринге улуг үлүүн шои кудукчуларының болгаш механика участоктарының, мотор септээр болгаш эптээр участоктарының коллективтери киирген.

Күш-ажылдың хоочуну К. Кукарниниң удурткан автобус септээр бригада беш чылдың ийи чылдарының планын ажыр күүсеткен. Ол ажылчын ам 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларның аразында тениленчи А. Мартынов, моторист А. Аржаков, дарган В. Күжүгет болгаш өскелер-даа онза шылгараан.

Материалдыг курлавырларны, одаар чүүлү, энергияны камнаарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин завод база чедиишкиннинг боттандырган. 4,5 тонна кара металлды, 80 тонна хөмүр-дашты, 105 муң киловатт-шак электри энергиязын, 7,3 кубометр дилиг материалдарын завод камнап алган.

А. ТОМИЛИН,
заводтуң план килдизиниң начальниги.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛАП...

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозта № 1 хойжу [illegible]

хуралының материалдарын, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин бистиң бригаданың кежигүннери улуг сонуургал-биле [illegible]

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан чарыштың түңнелин үндүрүп турда, бистиң хойжу бригада ниитизи-биле багай эвес көргүзүглерлиг болганы дээш совхозтуң дирекциязындан, профэвилел ко[illegible] демдеглеттинген. Бригадавыста бо чылдың түңнели-биле төрүүр чүс хойга оналдыр 100 болгаш оон ажыр хураган алганнар 8 кижи болган.

Бо чылгы чедиишкиннеривистиг улам быжыглап, ол бергемнии беш чылдың үшкү чылында улам эки ажылдаар дээш бригада кежигүннери аразында социалистиг чарышты ажылдап турулар.

О. ТАС-ООЛ.

ЭКОНОМИКАЖЫ КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Кижи бүрүзүнүң үлүүнден хамааржыр

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга кол черин, Аъш-чем программазын боттандырары-биле чергелештир, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын камныг болгаш ажыктыг ажыглаарының айтырыглары эзлээн. «Материалдыг курлавырларны камнаарының дугайында айтырыг ам бир янзы көрдүнер дээрзиниче эштерниң кичээнгейин углаар болдап тур мен — деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга чугаалаан.— Амгы үеде камналга, чоннуң өнчүзүнге хүндүткелдиг хамаарылга — бистиң планнарывыстың боттанырының айтырыы-дыр. Ооң шиитпирлеттинерин бүгү-ле хемчеглер-биле хандырар апаар...».

Бисте бүдүрүлге күчүзү дыка улгаткан. Ооң уламындан бичии-ле шын эвес чарыгдал улуг когаралга таварыштырып болур. Чижээлээрге, республиканың кодээ ажыл-агыйының кол фондулары хөй миллион рубль түңнүг болуп турар, бүдүрүлгениң чылда чарыгдалы 135—140 миллион рубль четкен, ооң иштинде материалдыг чүүлдерниң ортээ 80 миллион рубль. Оларның чүгле 1,5 хуу камналгазы чаңгыс ортумак совхозтуң бүдүн чылда курлавырынга дең нежип турар.

Аъш-чем продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге үндүрген бүгү хөреңгини ажыл-агыйжы болгаш камныг чарыгдаары Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга чугула чүүл. Ону күүседири партия, Совет болгаш ажыл-агый органнарының удурттулгазындан улуг хамаарылгалыг. Мында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле демисежир ужурлуг бис.

Оң бирги беш чылдың эрткен ийи чылдарында республиканың совхозтарынга хөй миллион рубль капитал салыышкын үнген, ынчалзажок ооң эгилези шоолуг эвес: бо чылдарда тараа-даа, картофель-даа,ногаа-даа бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн. Мал ажылының продукциязын садарының планнары улуг бергедээшкин-биле күүсеттинип турар. Чарыгдалдар кызырылбайн, продукцияның бот-үнези өзээжевейн турар.

Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң [illegible] турган болза, ажылдыг организастаарында, бүдүрүлгени башкарарында болгаш планнаашкында улуг четпестер барын база миннир апаар. Чамдык районнарда болгаш совхозтарда ажыл-агыйжы эвес чоруктар база бар.

Совхозтар техника болгаш өске-даа материалдыг үнелиг чүүлдерниң багай кадагалап турарындан улуг каражага таваржып турар. Чүгле эрткен чылын техниканы тейлеп магдаанындан болгаш электен үндүр бижээйинден, өрттен, болгаш өске-даа ажыл-агыйжы эвес чоруктардан болган когарал 250 муң рубль ажа берген.

Техниканың чылда ажылдаар хүннери эвээжеп турар. Эрткен чылын ДТ-75 тракторлар ортумаа-биле 90 хүн, «Беларусьтар» 184 хүн ажылдаан. Ынчаарга бачым ажыл үезинде бо тракторларның чаңгыс шак дургузунда ажыл чок турары 6 рубль, а К-701-ниң анаа туруушкуну 16 рубль карыглалыг болур. Ыйлаңгыя, Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарда техника ажыглалы кончуг багай. Республикада тракторларның чүгле 12 хуузу ийи сөлчег-биле ажылдап турар. «Дөң-Терезин», «Торгалыг», «Ленинчи оруу», «Найырал», «Коммунизмниң херели» болгаш өске-даа ажыл-агыйларда тракторларның [illegible] күүседип турары чедишпес. «Балгазын», «Улуг-Хая», «Ак-Туруг», «Өөк», Улуг Октябрь совхозтарда кывар-чаар материалдарын артыр чарыдап турар.

Техника ажыглалында четпестер-даа ажылдарның уламдыктырып, ооң шынарын чавыдадып турар. Ооң уламындан черни челир ажыглавас, камнавас, харын-даа үрегдеп турар таварылгалар хөй. Чамдык районнарда тарылга [illegible] чаңгы чер андарылгазын чедир чорутпайн турарындан, долу ажыглаттынмайн турар. Бо чылын республикада чаңгы чер андарылгазының планы 90,2 хуу, «Тыва», «Ак-Туруг», «Сукпак», «Кара-Хаак», «Тес-Хем» совхозтарда 25—60 хуу күүсеттинген. Ооң уламындан 11 муң гектар тарылга шолу ажыглал чок арткан.

Мал чемнерин бүдүреринде болгаш ону малга сээринде улус четпестер бар. Бир центнер продукция бүдүреринге мал чеминиң чарыгдалы ам-даа улуг болуп артпышаан. Бир центнер сүт бүдүреринге 2—2,2 чем единицазы, бир центнер немелде деңзи алырынга 13—15 чем единицазы чарыгдаттынып турар. Бо дээрге чогуур деңнелиден 1,5—2 катап ажып турар көргүзүглер-дир. Ылаңгыя «Бараан», «Тес-Хем», «Тоора-Хем», «Кара-Хаак», Ленин аттыг совхозтарда продукция бүдүреринге мал чеми хөй чарыгдаттынып турар.

[illegible] болгаш малдың өлүр чоруу кодээ ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Олар-биле демисел база кошкак. Малдың чидирээры ам-даа хөй, ооң хайындан сөөлгү ийи чылда шээр малдан 200 муң, мыйыстыг бода малдан 34 муң чаш төл чедир алдынмаан. Мал ажылының чамдык ажылдакчыларының негелде болгаш харысалга чогу моон илдеп. Ооң уламындан продукцияның бот-үнези улгадып, бир гектар кодээ ажыл-агый шолунге болгаш бир баш малга онаалтыр материалдыг чарыгдалдар улгадып турар. А кодээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү болгаш малдың продуктулуу өспейн турар.

Кодээ ажыл-агыйның чамдык удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери ажыл-агыйның экономиказынче хайнылавайн турар. Ажыл-агыйларда бухгалтер учедун организастаашкыны четпес. Эрткен чылын республикага бир центнер тарааның бот-үнези ортумаа-биле 17 рубль 80 копеек турда, бо көргүзүг «Дөң-Терезин» совхозка 62 рубль 78 копеек болган. Сүттүң бот-үнези республикага 45 рубль 20 копеек турда, ол совхозга 70 рубль 94 копеек болган. Хой эъдиниң бот-үнези 155 рубль 90 копеек турда, «Дөң-Терезинге» 527 рубль 43 копеек болган. Ынчангаш ук совхозтуң продукция бүрүзүнүң бот-үнези республиканың ортумак көргүзүүнден 1,6—3,5 катап улуг.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга «Планнар ам-даа улуг чарыгдалдарның болгаш бүдүрүлге когаралдарының күзели-биле боттанып турар. Ленинниң экономика камналгалыг болур дээн чаңгыс [illegible] биле чугаалавышаан, ол сөстерни [illegible] херек кырында шоолуг чүве кылбайн турар ажыл-агый удуртукчулары эвээш эвес» деп чугаалаан. Ылаңгыя-ла «Дөң-Терезин» ышкаш совхозтарның удуртукчуларының дугаайын ынчаар чугаалаан-дыр. Ындыг удуртукчуларга дузаа чедирери чугула. Экономистерни, бухгалтерлерни болгаш өске-даа кадрларны шилип алырын экижидер херек. Экономиктиг анализтиң чөвүлелдериниң болгаш бюроларының ажылын шапкынчыдар, баланс комиссияларын, экономиктиг семинарларны болгаш конференцияларны үргүлчү эрттирерин хандырар ужурлуг. Удуртукчу бүрүзү экономиканы хапы билир херек. Чүгле бо таварылгада совхоз бүдүрүлгезиниң экономиказы камналгалыг болур.

Бүдүрүлге фондуларын, материал болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыглаарын [illegible] бүдүрүлгезиниң экономиктиг [illegible] ажыл-агый бүдүрүүнүң [illegible] тепп көөрү чугула. Удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң күжүн чер болгаш мал ажылының продуктулуун бедидеринче, совхозтарның [illegible] угаар херек. Иштики курлавырларны долу ажыглаарынче чарыгдалдың беримчезин [illegible] угаттырар ужурлуг. Капитал салыышкыннарны бүрүн шинчилеп алыр дээш удуртукчуларның харыысалгазын бедидер апаар.

Продукция бүдүреринге чарыгдалдың деңнели бүдүрүлгениң организастаарындан, башкарарындан, планнаашкындан болгаш учедтан улуг хамааржыр. Мынаа бот-орулга чарылга улуг ажыктыг. Ажылды план ёзугаар чорударының бо аргазы кижи бүрүзүнүң харысалгазын күштелээр болгаш камналга дээш демиселге сонуургалдыг бедидер. Кол черни ынчап социалистиг чарыш ээлээр.

Амгы үеде кодээ ишчилерниң кол сорулгазы — кодээ ажыл-агый шолуна чедиишкиннерин доозары, кыштаглаашкынны болгаш мал [illegible] кыдынның организастыг эртгирерин, чаңны тарылгага бүгү тала-биле белеткенири. Партия, совет, ажыл-агый органнары, кижи бүрүзү Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга эң-не улуг үлүүн киирер ужурлуг. Экономика ынчан камналгалыг болур.

Г. ТУЛУСОЕВ.
СЭКП обкомунуң инструкторy.

Ю. ПОЛУЛЯХ,
Сибирьниң кодээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Тыва салбырының удуртукчузу, экономика эртемнерниң кандидады.

БРЕЖНЕВ ХООРАЙДА

Е. ЛОГВИНОВ билe М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАТАР АССР. Кама хемниң эриинде автохоорайның чурттакчылары СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Набережные Челны хоорайны Брежнев хоорай кылдыр эдер дугайында доктаалын өөрүшкүлүг уткуп хүлээп алганнар. Олар ол бедик атты бадыткаарынга долу шиитпирлиг.

Амгы үеде Брежнев хоорайда сезен беш ажыг национал кижилер найыралдыг өг-бүле боор чурттап турар. Хоорайда ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Культураның он дөрт бажыңнары, дөрт кинотеатр, үш музей, уран чүүлдер, музыка чурулга болгаш ниити билиг школалары, техникумнар, дээди өөредилге черлери бар. Хоорайның чурттакчыларының ортумак назызы — 25 хар боор турар.

ЧУРУКТА: «КамАЗ»-тар Брежнев хоорайның кудумчуларында.

ЧУРУКТА: Брежнев хоорай Совединиң депутады, КамАЗ-тың кол конвейериниң эптекчи-слесары Надежда Крылова. Ол техниктиг училищени доосаан соонда мында бешки чылында ажылдап турар.

ФЕВРАЛЬДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Төрээн чурттуң алдарлыг юбилейин — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чорукту байдалы-биле улам күштелген.

«Тыва септелге-тудуг» трестин Бии-Хемде септелге-тудуг участогунун коллективи чыл планын октябрь 20-де-ле күүсеткеш, ам 1983 чылдың февральдың үлүүнге киирипти ажылдап турар.

Юбилейге алдар болдурган социалистиг чарышка Иван Недозинниң, Федор Киселевтиң бригадалары онза ылгалган.

Штукатур малярлар Мария Анисимова, Галина Москатова олар үени мурнап, 1983 чылдың үлүүнде ажылдап киргеннер.

Бистиң корр.

БОЛДУНАР АРГА-БИЛЕ

«Торгалыг» совхозтуң Кара-Баштың хойжу бригадазы кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Бригадада аныяк коммунист Лопсан Тумат-оол малчыннарны билдилиг удуртуп, коданнарны доктаамал [illegible] организастыг чорудуп. Бо чылын бригадада ийи малчынның кыштаа солуй туткан. Чамдык коданнарда кажаалар-ның дээвиирлерин солуп септээн.

Мурнакчы малчыннар Кара-оол Хөвалыг, Дөрбет-оол Тюлюш, Сүргүул-оол Моңгуш олар боттарының күжү биле 10—15 тонна ногаан сигенни белеткээш, кыштагларынга чедирип алган. Чаш хураганнар адаанга тергер 10-10 тонна өзек белеткээн. Ынчангаш малчыннар кыштаглаашкынга болдунар арга-биле тыныш чалыг белеткенгени ол.

Ч. МОНГУЛ-ООЛ

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Бай-Тайга районнуң Тээлиде № 741 КМК-ның коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бо хүннерде хей-аъш киирген ажылдап турар.

Бо чылын олар ниитизи-биле багай эвес ажылдап, айы-бүрү планын ажыр күүседип келгеннер. Тудугжуларның улуг күжү «Мурнанды» совхозта үш миллион түйбү бүдүрер заводтуң тудуунда мөөңнеттинген. Ук заводтуң тудуу шалыпкын чорууп турар. Көрдүнген план ёзугаар түйбү заводун келир чылын ажыглалга киирер ужурлуг. Моон-биле чергелештир ол коллектив районнуң совхозтарынга дыка хөй [illegible] ажыглалга киирген. Тодаргайлаарга, 686 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн эки шынарлыг туткаш, ажыглалга киир-геннер.

КМК-да боттарының ажылдаарынга бердинген, тудугнуң мергежилин камныг-биле шиңгээдип алганнар хөй. Оларга Андрей Кара-Салга удурткан комсомолчу-аныяктарның тудугжу бригадазын чоргаарал-биле адап болур. Бригадада чүгле сес кижи бар. Олар боттарының арагында эп-найыралдыг, ажыл шагы үзер чаңгыс-даа таварылгага туруп көрбээн. Оолдар шупту быжаанчы бетонщиктер. Олар бо чылын 53 муң хире рубльдиң тудугмонтаж ажылын чылыг планныглаар. Тудугжулар он айларда кылза чогуур планын 102 хуу күүсеткеннер. Олар ам Тээли суурда амыдырал хандырылга комбинадының улуг бажыңының тудуунда ажылдап турарлар. План ёзугаар ону олар келир чылдың февральда ажыглалга киирер ужурлуг. Бригаданың хоочуну, хөй чылда тудугга ажылдап келген Өлчей-оол Ааарат-оол Салчак аныяктарга үлегер-чижээн көргүзүп, дагдыныкчы болуп ажылдап турар. Комсомолчулар Александр Ондар-оол, Александр Сандып, Хертек Моңгуш-оол олар немелде мурнуку одуругда чорупп турарлар. Бирги кварталдың түңнели-биле ук коллектив ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А чартык чылдың түңнели-биле ВЛКСМ Бай-Тайга райкомунуң шилчиир Кызыл тугу болгаш хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Комсомолчу тудугжулар чүгле бүдүрүлгеге бердинген эвес, а харын коллективтиң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Олар шуптузу бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ЭЭ-ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хоштуу» совхозта ажыл-ишчилерниң, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алган ажылдап чорууру механизаторлар хөй. Кабак мергежилдиң хоочун механизатору, комбайнер-тракторист Шактар-оол Кыргысович Эникейин оларга хамааржыртып болур.

Шактар-оол Кыргысовичиниң тракторист болуксаан күзели 1956 чылда боттанган. Ынчан ол трактористер курузун чедиишкинниг дооскаш, совхозунга ажылдап эгелээн. Ооң бээр 27 чыл эрткен. Чаарбы чели частыы, күзүү Торгалыгның, Кожайның, Чедураа-ның болгаш Хендергениң ховуларынга уткаан.

«Күш-ажылдың хоштуу» совхоз чылдан чылче бедик дүжүттүг тарааны картофельди өстүрүп ап турарында хоочун механизаторнуң үлүг-хуузу улуг. Хоочун механизатор [illegible] мал чеми белеткээр ажылга үлүүн киирип чорууру. Чаа бээрга тракторун, күс бээрга комбайның совхозунуң шолдеринге башкарар Шактар-оол Кыргысовичиниң чаңгыс чер чурттуглары хүндүлээр. Ол хүлээнген ажылынга ээ-харысалгалыг, ажылын төнчүзүнге чедирер чаңчылдыг.

Хөй чылдарда ажылдап келген хоочун механизатор кодээ ажыл-агый машиназының техниказын эки билир. Тракторун камныг ажыглап, чогуур өй шаанда техниктиг ажаалдазын кылып, ортумак болгаш капитал септелгелерин кылып ап чоруур. Ынчангаш ооң башкарган техниказы кандыг-даа сезонның ажылдар үезинде үрелбейн киинерге тавартыры кончуг ховар.

Шактар-оол Кыргысович чаа-ла 50 хар ажа дүжүп чоруур. Ол часкы, күскү сезоннуг ажылдарны эрттиргеш, совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазында 1980 чылдан эгелеп кышкы үеде аныяк инектер кадарар ажылды дакпырлап турар. Бо ажылынга 2 чылда багай эвес көргүзүглер [illegible]. Ам юбилейлиг чылда 50 баш аныяк инектерни азырап, баш бүрүзүнге онаалтыр хонукта 700-800 грамм немелде деңзи ап турар. Бо болза ук фермада эки көргүзүг.

Ол аныяктарның дагдыныкчызы. Амыдыралы байлак [illegible] совхозтуң аныяк ажылчыннарынга, механизаторларынга [illegible]-биле дамчыдып чоруур. Дагдыныкчы 10-10 аныяктарны чер ажылынга, техникага өөреткен.

Оон кызымаккай ажылдажын Совет чазак бедик-биле үнелеп, «Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш», «Күш-ажылга эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдар-биле шаңнаан.

Шактар-оол Кыргысовичиниң кадайы Шанмак Ховалыговна база ол фермада [illegible]. Олар чеди уругларны доруктуруп өстүрген. Улуг оглу, уруу ам тускай өг-бүлелиг. [illegible]

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле Эникейиниң өг-бүлези [illegible] ажылдап турар.

К. САТ.

КЫЗЫМАККАЙ ЧОРУУ-БИЛЕ

Кандыг-даа ажылдың чедиишкини ажылдап турар кижиниң кызымаккайындан, туре-соруктуундан, ак сеткилдииниден болгаш эрес-кежээзинден, ол ажылга ынаандан кол хамааржыр.

Мал ажылы дээрге эң-не харысалгалыг, берге болгаш хүндүлүг иш. «Алдарлыг малчын» деп атты болгаш чазактың орден-хавыяаларын ёзулуг-ла шыдамыккай, күш-[illegible] кижилер чедип ап турар.

Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң хоочун тудугжузу Самыя Саая 15 чыл иштинде төрээн совхозунга хөй-хөй [illegible] келген. Совхозтуң экономиктиг хөгжүлдезинге үлүүн киирип, ылаңгыя малчыннарга [illegible] чежени тутпаан дээр! Ол улуг ажыл-херек дээш четтиринишкиннерни [illegible] ап келген.

Самыя Саая 1980 чылдың [illegible] дугурушкаш, совхозунга мал[illegible], совхозтуң директорунга билдиришкинин киирген. Совхозтуң директору оларның дилээн хандырып, кыс хураганнар малдаарын сүмелээн. Хураганнарны хүлээп [illegible] ажылдап [illegible]. Ол кыш берге болган-даа болза, эрес-[illegible] кызымаккай чоруу-биле малын хүр, онча-менди кыш ажырган.

Ол чайын оларның семиртиишкиннерин [illegible]. Хойнуң бир дугаар солдаашкынында дыка хөй бергедээшкиннер турган. Ынчалза-даа төрүүр чүс хойга онаалтыр 87 хураганы алган. Ол дээрге, дүгүш хойдан чаш төл талазы-биле багай эвес көргүзүг.

Малчын чаш хураганнарга чылыг, чырык, делгем кажааны дузалакчы кадарчызы Настык Ооржак-биле тудуп алырын шиитпирлээн. Кажаа тудар тудуг материалдарын кезип белеткээш, сөөрткеш, бир ай иштинде узуну 16 метр, дооразы 6 метр чаа кажааны тудуп алган.

Чайгы үеде малын 2-3 черге одар солуп, семертип кадарган, кыштаглаашкынга эки белеткенген. 10 тонна сигенни, 8 тонна суланың ногаан массазын белеткээш кыштаанга дүжүрүп алган. [illegible] болуп алган. Кыжын одаары-биле 4 машина ыяшты сөөртүп дүжүрген. Суг кудар доскаарны [illegible], одаар черни кылгаш, кажаалаан. Ангаа суг кыштың кандыг-даа соок үелеринде доңмас. Хой кажаазының кырынга агаар үндүр тырттар хоолай чок турган. Ону малчын база кылып алган. Мурнунда чылдарга бодаарга, малчынның кыштаа да ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Аныяк малчын Самыя Саая-ның кыштаанда хөй чаа чүүлдер кылдынганы-биле Саглы-Бажы хойжу бригадазының ай санында болур малчыннар хуралы анаа эртер. Малчыннар чаа чүүлдерни сонуурган, арга-дуржулга солушкан. Ындыг черге ажылдаарга ажыл-иш чиик, ажыл бүдүнгүр болур дээрзин хойжулар санал-оналынга чугаалап, малчынның үлегерин эдерип, хойжу бүрүзү ынчаар ажылдаарын шиитпирлээн.

Хойжу Самыя Саая хуралга санал бергеш, келир чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 95-тен эвээш эвес хураганы, бир хойдан 1,5 кг дүктү кырып алырын болгаш келир чазын хоюнун кажаазын бедидип, алгыдыр тударын, бодунуң кыштаанга чунар-бажыңны тудуп алырын хүлээнген.

Амгы үеде малчынның коданында төрүүр 450 хой бар. Ам оларның хоюндан 115 хой [illegible] менди доруктуп турар. Хой [illegible].

Туре-соруктуг малчынның бодунуң ажыл-ижи хөй-хөй малчыннарның ортузунга үлегер [illegible] берген. Күш-ажыл кижини бүгү тала-биле каастаар деп чүве ол.

Н. ТУЛУШ

«КЫЖЫН ТЕРГЕН СЕПТЕ»

Чаа чыл үнгүже сааныг хоочураан аргаан. «Кыжын терген септе» деп үлегер домаа часкы сезонга амдыгааштан хынамчалыг белеткенирин сагындырып турар. Кышкы үеде кодээ ажыл-агыйның техниказын сан талазы-биле бүрүн четчелеп, ооң септелгезин бедик шынарлыг чорудуп, артык кезектер-биле хандыртынары чугула.

Тандыда «Коммунизмниң херели» совхозта кодээ ажыл-агыйның техниказын кумагалап, шыгжаар ажылдар багай эвес чоруттунган. Үрелген техниканың септелгезин көрдүнген план ёзугаар чорут-тунуп турар. Бо хүннерде совхозтуң септээ чогуур комбайннарын болгаш К-700 тракторларын Кызылда районнар аразының Сельхозтехкурнамнуң каттыжыышкынының септээр [illegible] дарында септеп турар. Ында ажыл-агыйның мурнакчы механизатору, коммунист К. Коожап удурткан он бир кижиниң [illegible] бригадазы багай эвес ажылдыг. Бригада септезе чогуур 16 комбайнның дөртүн, К-700 деп маркалыг 9 тракторнуң ужун септеп дооскан. Септекчилер С. Сандак, М. Коожап хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

[illegible] ССРЭ-ниң 60 чыл оюн [illegible] күш-ажыл-биле уткуур дээш чаа чылга чедир немей 5 комбайнны база 2 тракторну [illegible].

[illegible]

П. ИРГИТ.

ЧЕДЕРНИҢ ХОЙЖУЗУ

СЭКП Кызыл районнуң комитединиң, район [illegible] депутады «[illegible]» совхозтуң хойжузу Татьяна Иргит[illegible] алыында баргаш, ооң ажыл-херээн сонуургаавыаан.

— Бо чылын социалистиг чарышка хойжулардан кым тиилээр [illegible] болдунар бе? — деп айтырдым.

— 1982 чылда бис чер алгавывыс. Төрүүр 100 хойга онаалтыр [illegible]. [illegible]

[illegible]

Тере Халажинниң [illegible] кастаан бар.

Шынап-ла, бир баалыкты [illegible]. Кудургайдан оруусу кодан көстүп келди. Ынаарда [illegible] берген чүве. [illegible]

[illegible] малчыннарның [illegible] эштер. Барын талакы районнарның малчыннарында [illegible]. Кодааны [illegible] Тыва [illegible] электри [illegible].

[illegible] Бис ажка база дүрүзүнү [illegible].

[illegible] бүгү-ле чүүлдер чурум-чыскаалдыг [illegible].

[illegible] хоорай чурттакчылары сагышка кирер болду.

— Кайы хире чурттап ажылдап тур силер моонар? — [illegible].

— Бо совхозка бо сес чыл [illegible] бис. Чыл санында чүс хойга онаалтыр 95-тен өрү 105-ке чедир хураганны өстүрүп доруктуруп бердивис. 1981 чылда пландан ажыр хой [illegible] турган. [illegible] муң ажыг рубльди немелде [illegible] алдывыс. Ол дээрге [illegible] ап турар [illegible] — деп хойжу [illegible].

— 1982 чылдың [illegible].

— Байырлалга күш-ажылчы [illegible] тур мен. Бо чылын төрээн 306 хойдан 306 хураганны алгаш, совхозка чогуур он-шаанда дужаап бердим. Ол дээрге чүс хойга онаалтыр 105 хураган болду. Бодувустуң өг-бүлевистиң күжү-биле он беш тонна сигенни белеткээш, дашты сарааттап алгавыс ол. А совхоздан 40 тонна кара көк-тараа саваны эккелгеш сарааттаан. Оон ыңай 3 тонна ажыг көк-суланы база бердиң. Ам-даа янзы-бүрү мал чемин оваалантар улус чүве бо. Витаминниг сигенни дал[illegible] үлавас алыр бис. Ол чаш хураганнарга төрээн [illegible] [illegible] дорутур, семис, шымырак болур [illegible] чүве-дир — деп харыылады.

«Тандалыг» совхозтуң малчыннары мал кыштаглаашкынынче эрткен чылдардан [illegible] белеткенип киргени. Кыштаг бүрүзүнде мал чеминиң 50—60 хуузун курлавырлап алган. Өзекти база четчири-биле белеткеп алган. Кажаа-хораазының септелгезин ыяк.

— [illegible] улавас оолдап эгелээр, анаа белеткелвис шору, хураган кажаазының септелгезин кылып, мал чеми гааш бээр херекселдерни база кылып алган бис. Сакманчылар чурттаар бажыңывыс база бар. Хой, хураганны чылыг суг-биле суггарар бис. Ону чылыдар демир доскаар белен, хемүр-даш-биле оларны кылдыр белеткенип алган бис — деп немей чугаалады.

— Хоюнар кажан оолдаар, анаа кайы хире белеткелдиг силер? — деп айтырдым.

— Декабрьның сөөлгү хүннеринден эгелеп оолдаар хой бо. Чаш хураган ажаап доруктурар клеткаларым белен. Витаминниг аштаааш, чугайлап ал ган бис. Сөөлгү ийи чылдан бээр хойну декабрь—январь айларда оолдадып турарывыстың [illegible] хөй хураган ап турар апарган бис. Хой семис, шымыраан турганда эрте кыжын оолдаарга, оларга эрте төрүттүнген хураганнар эрте дорук боор төрүүн дорутар. Ол малчыннар хойлуу хураганнардан хураганнар арыг-аржыкка бе-лен таварышпас-тыр. Сиген салгавыл кадап чемгерери чогумчалыг. Ынчангаш чаш мал төлү дүк, бок чавес болур-дур. Ындыг хураганнар кузун нелери-биле деңнежи бээр чүве-дир. Эр хураганнарны курунге планынга дужаап болур. Ынчаарга бот-үнези чиик продукция оон үнер дээрзин ажылымның дуржулгазындан көрүп тур мен — деп, хойжу чугаазын доостту.

Хойжунуң ажыл-ижи оон ыяк көзээмиде кылып турар ажылындан көскү болду. Малчын-биле байырлашкаш, кижи бүрүзү онун ажылын уламчылап артканывыс.

К. ХЕРТЕК.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинде

ХУУДА ХАРЫЫСАЛГАНЫҢ ЧАВЫЗЫНДАН

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели республиканың партия активиниң дугайында «Социалистиг өнчүнү самыглаар болгаш төгүүлэр чоруктар-биле демиселди улам ынай күштелдирер хемчеглер дугайында доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында» Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың мартта хүлээп алган доктаалын Бии-Хем болгаш Өвүр районнарда күүседип турарының дугайын чугаалажып көргеш, бо талазы-биле чамдык чөгүүр ажылдарның чоруттунуп турарын демдеглээн. Боттуг хемчеглер ажылдап кылдынган болгаш бот-тайылбырлыг организастап турар.

Моон-биле чергелештир бо районнарда малдың камгалалы-кадагалазы багай болуп арттынып, чоннуң байлаан оорлап, чиирер, ажыл-агыйжы эвес чоруктарга эптеш чок байдалды туруп келирер хемчеглер четпес дыңнып турар деп демдеглеттинген. Дугайлаар болгаш самыглаар кылыр чоруктар-биле демисел кошкак, материалдыг үнелер харыылаар кижилерни шилип ап турарынга шыңгыы четпестер бар. Мал үнген турда чогуур көрүм-хынамы турбусунмаан.

...даадыр болгаш елүп хораар чоруктуң база аргажыл ажылын багалыңың түңнелиңде бо районнар мал төлү алыр болгаш малдың баш саныныи планнарын чылдан чылче күүсетпейн келген.

Мал чидириишкиниң хөй болуп турарының чылдагааннарының бирээзи материалдыг үнелер харыылаар кижилерге мурнунда шиитпирлеп чораан, арагажыр сундуу, чорум-чуруму кошкак харыысалга чок кижилерни кирип турары.

Бо районнарда ниитиниң малын хөй-биле оорлап, дуладып турда-ла, административтиг органнарның талазындан ажыл-агыйларның эгелери бөгүнге ...херектерни истээр, ... хемчеглерни четпес ... турар. Социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле профилактиктиг ... чавыс. Кагарал болганынга буруулуг кижилерни ... уезинде илеретпейн турар.

Бо бүгү болза Бии-Хем болгаш Өвүр районнарның талазындан ... ажыл-агый бүдүрүүге эргелелдериниң болгаш совхозтарның ... ызырларының удуртукчуларының, специалистериниң социалистиг өнчүнүң ...

[illegible]

...түскан. Ынчангаш мал чидириишкиннен эгелеп алыр ужурлуг оре 1982 чылдың октябрь 1-не Бии-Хем районнуң совхозтарында 219 муң рубль, Өвүр районнуң совхозтарында 317 муң рубль болуп турар. Оон алганының дугайы...

...база демдеглеттинген четпестерни дарый чайладыры-биле немелде хемчеглерни алыр дугайында тускай доктаал хүлээп алдынган.

ООН ЧУГУЛА СОРУЛГА ЧОК

«Совет Эвилелин амгы болгаш келир-даа салгакчыларга тамчыктыг тайбың келир үениң хандырар дээш бодундан хамаарышыр бүгү чүүлдерни кылыр». СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң кылган илеткелинде ынча дээн сөстер тооргүүт юбилейниң байырлаанынга холбаштыр даштыкыдан кээп турар хөй санныг үнелелдерни киирилдезин боор турар.

Совет Эвилелиниң 60 чылдыг төөгүзү — социализмниң өндүр улуг алгыы күжүнүң, ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң чайынналчак херечизи болурун демдеглээш, амгы-амгы чурттарның сурагжыг кижилери болгаш хөй-нити ажылдакчылары, солуннары ССРЭ делегейде тайбының болгаш улустарының хостаглазының херээниң камгалакчызы боор турарын, оон тайбың кожа-хелбээ дорушашкынның принциптери Советтер чуртунуң даштыкы политиказының үндезини боор, делегейде калбаа-биле деткимчени ап турарын онзалап демдеглеп турарлар. Делегейниң солуннары СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының илеткелинде: «Чаа дайынның кывынчыларын кыннызырлары база ... » ...

Даштыкының информация агентилелдери, радиозу болгаш телевидениези СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегейниң парламенттеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш ... чугула айтырыг ... турар.

***

ССРЭ-ниң тургустунганы ... делегейге улуг бадым болган ... харын база бүгү делегейниң төөгүзүнге эң чугула эргилделиг үелерниң бирээзи ... «Нойес дойчланд» (ГДР) солун бижээн. Совет Эвилели бөгүн-даа тайбыңны камгалаар дээш, бүгү улустарның ... кады ажылдажылгазы дээш ... чок демисежип турар болгаш от дугайын эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде чаа күш-биле демдеглээн.

Социалистиг күрүнелерниң демниг кады ажылдажылгазы — амгы үениң делегейинде улуг болгаш чаагай салдарлыг рольдуг боор турар ... СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының илеткелин ... «Руде право» солун демдеглээн. Дем каттыштырылгазының чурттарының мурнунга хөй шыңгыы сорулгалар туруп турар. Ол дээрге, имперализмниң ... социализмниң чаалап алыышкыннарын болгаш үнелиг чүүлдерни камгалаары, тайбың болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш кады демисежири, ол дээрге политиктиг кады ажылдажылганы улам сайзырадыры ... эдилелдерниң көвүдээр ... сорулгаларын чаа ... айтырыгларын тайбыңга ... биле көрүп турарын база ватап бадыткап турар-дыр деп болгар «Работническо дело» солун онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң калбартканы боочепсекти эндере бүдүрер чорукту соксадырынче кыйгырбышаан, оон-биле кады ядролуг айыыл-халапты кыжанышкынып узуткаар сорулгалыг ханы утканыг чаа саналдарны киирген.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары Совет Эвилелиниң ... чугула илеткелин кылганыи ... «Нян зан» солун бижээн. Октябрьның улуг тиилелгезинден эрткен 60 чылдарда Совет Эвилелиниң шылгарангай чедиишкиннери — национал айтырыгның чедиишкинниг шиитпирлеттинери ... делегейге тооргүүт ... Совет Эвилели ... чогуп дээш могаг-шылаг чок ка демисежип турар.

...Ю. В. Андроповтуң ... сорлаар күштелдириишкин ... америк программа...

...лары Совет Эвилелин чаңгыс таланыг чепшээрежилгеже албадап шыдавас болгаш америк таланың хемчеглеринге ССРЭ бодунуң боо-чепсэзин чогуур системаларын тааржыр тургузары-биле харыылаар ужурга таваржыр апаарын айыткан черлерни чижекке көргүскен.

Совет удуртукчунуң илеткелин Х. Перес де Куэльяр чугула документ кылдыр үнелеп көргенин болгаш ССРЭ-ниң даштыкы политика талазы-биле чаа саналдары-биле кичээнгейлиг таныжыл деп ... «Файнэншл таймс» солуну ... ынаныштыг болгаш ... «Ю. В. Андроповтуң илеткели — дыка утаалыг, ханымыштыг болгаш чугула үеге кайгамчыктыг ...» ... «Вашингтон пост» болгаш өске-даа хөй-хөй америк солуннар демдеглээн.

1983 чылда чугаалажыышкыннарга бодунуң ролун ... апаарын» база бир өске англи «Дейли телеграф» солун демдеглээн. «Амгы үеде Ю. В. Андроповтуң илеткели Барыын чурттуң ... кижилерни ... көрүп, ында дыка хөй чугула чүүлдерни айыткан деп санап турарын» Би-Би-Си телекомпания демдеглээн.

Совет удуртукчу бодунуң ол чугула чугаазында ... «МХ» ... Рейганның административ ... шиитпири «МХ» ...

(СЭТА).

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель д'Эското дайын херек ыырында Никарагуа черде боор турарын медеглээн. Рейганның администрациязы Никарагуаның чазаан дүжүрериниче болгаш ... революцияны боой тударынче углаан ган планнарны боттандырып чорударын ... ол журналистер-биле беседазында демдеглээн. Вашингтон бодунуң хара сагыштыг ... бодалын күүседиринче Никарагуа-биле кожа турар күрүнелерни, хамыктың мурнунда Гондурасты хаара тудуп, оон девискээрин революстуг республикага удур агрессиг түлге... ажыглаар база ажыглап турар. АКШ-тың администрациязы ... чазак-биле кандыг-даа чугаалажыышкыннар кылыр аргалардан ойталап, Никарагуа-биле ниий талалыг харылзааларның айтырыгларын безин чугаалажып көөрүн Гондурасса чөпшээревейн турар деп, М. д'Эското медеглээн.

БЕРЛИН. (СЭТА). Германның Демократтыг Республиказы болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразында харылзааларның үнделелериниң дугайында керээ ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның инициативазы езугаар Европада чарлынган кош-даа дугуржулгаларның чарылбас чугула кезээ болуп турар. Ол керээ дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээнге ... Европага тайбың кожа-хелбээ дорушашкынның болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзааларның принциптерин бадыткаарынга ... берген. ...

[illegible]

ЧУГУЛА ДУГУРЖУЛГА

...ужур-дузалыг ... көргүскен. Айтырыгдар болгаш бергелер ам-даа турган-даа, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларны чогумчударынга эрткен үелерниң бодаарга, туруп кербезин демдеглэге чедип алынган.

...амгы НАТО-нуң болгаш Варшава Керээниң чурттарының аразын база ... ГФР-нин чазаанын политиказын ... деп, чүүле демдеглээн. ...

[illegible]

ДУГУРЖУЛГАГА УДУР

[illegible]

...рынга киржир чорукка удурун чурттуң чаа демократтыг партиязының национал удуртукчузу Э. Бродбент илереткен. Чалгыныг ракеталарны болгаш боо-чепсекти өске-даа чамдык хевирлерин Канадага шенээр арганы Пентагонга бээр дугуржулгага ол негээн. Канада хөй-ниитиниң калбак кезектери, ол ышкаш политиктиг белүктерниң дыка хөй төлээлекчилери чурттуң девискээрин америк боо-чепсекти шенээр шөл болдурарынга шиитпирлиг-биле удурланып турарын чурттуң солуннары айтып турар.

ШУРГУУШКУН

Бо хүннерде Каттышкан Штаттарның чазааның деткип турары контрреволюстуг илеткелдериниң боо-чепсектиг халдаашкыннары шыңгыы ... Никарагуаның Национал восстаниезиниң Сандинисту фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү Никарагуаның Национал катап тургустунуушкунуң чазааның Удуртукчу Чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээн.

Шоошканы сомосачыларның лагерьлери Гондурастың болгаш Каттышкан Штаттарның бодунуң девискээрлеринде турарын никарагуа удуртукчу чугаалаан.

Сомосачы ... удур тулчуушкуннарга боттарының эң дээре солдаттарын болгаш ... чидирип турар бис, ынчалза-даа дайзын база-ла улам хөй чидириглерге таваржып турар. Никарагуа шыңныг демиселге ... турар. Ону делегейниң дыка хөй чурттары деткип турар деп, Д. Ортега чугаалаан.

Каттышкан Штаттарның автомобиль компанияларының экономика талазы-биле бергелерни ажылчы чоннарның кырынче ... ораллажып турар. Ол ышкаштыг компанияларның АКШ-тың кызыгаарларындан даштында ... ажылчыннарынга дыка хамааржып турар.

Чоокта чаа Канадада «Крайслер» концерниң ээлээн хөй бүдүрүлгелеринге ажыл соксадышкыннары болгулаан. Ол америк автомобиль кылыр компанияның Канадада Виндзор хоорайда 10000 ажыг ажылчыннары бүдүрүүге бажының хайгааралга алгаш, администрациядан кижилерниң ... чок ... болгаш шылап ... чамдык бүдүрүүге күчүлерин хаарын соксадырып негээн. Чуртта амыдыралдың өртектериниң ... ажыл телевирин ... турарын ... ажыл кыдыг ... демисежиринче чайгылыш чок шиитпирлиг ... реткеннер.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Буруу—капитализмде

АЖЫК-КОНЧАА ООН ЧУГУЛА

Кельн хоорайның чурттакчызы маргышкаштыг Рейн хемге эштип кире бээрге, ол эриктен ыравааш-даа болза, полиция оңу камгалап эгелээн. Рейнниң суунга демгээзи ат болуп каарындан «хорум-чурумнуң сагыкчылары» сескирген.

Рейн амгы үеде, чарлалгазын демдеглээни болза, «Барыын Европаның үлүг бок төкер чери апарган. Хемнин болгаш оон салтарниң ... доза болгаш металлургия бүдүрүлгелеринин компаниялары бүдүрүлгелери ... Карлсруэ, Штутгарт, Гейльбронн, Гейдельберг, Мангейм, Вормс, Майнц, Франкфурт, Висбаден, Майнце бо улуг хоорайларны төп турар артынчыларын каттап ... боклорланы «Бойдус камгалалынга углаан ...» деп, кыжыраан-даа ... реклама ... «Байер АГ» тур турар.

Азы ... Рейн ... ГФР-ниң улуг ... Бейдус камгалалының ... ГФР-де улам-на күштелип ... Ботттарының политиктиг программазында бойдус камгалалын ... «Эжарылар» партиязы парламентке ... турар ... политиктиг болгаш хөй-нити организациялары ГФР-де ... турар.

СЭТА.

ХАННЫГ ЧЕПСЭЭН ДЕМИР-ҮЖҮККЕ СОЛААН

[illegible]

...пар, географтыг карталардан оон адын чидер. Каш ангы күрүнелер кылдыр бо улуг чурттуң хөй-хөй нациялары, дыл ааны-биле бөлүктери, бүгү бурай улустары чарлып ...

...Азы хүнде чаңгыс ... бо чаа политиктиг медээлерни индийлерге америк «радио үнер» эккелген. Социалистиг болгаш хөгжүп орар чурттарга удур «Крестилиг поход» ... Ол бажыңның ... бөлгүмнериниң ... кезек программаларны ол ... турар ...

...Пентагонуң болгаш ... информацияның ...

...Америка ... Индия болгаш Азияның ... Совет Эвилелинге ... Афганистан ...

...Афганистанда байдал дугайында ... хөй-мөге тарадырының ... АКШ-тың элчин черинин кужыннында ... Ол «элчиннериниң» аттары Индияда билдингир: Арчер Блад, В. Шмидт, Дж. Риган, Д. Теман. ... «Линк» еженедельниктиң демдеглээни база ...

...Совет Эвилелиниң ... болгаш Афганистанның ... билип турар.

Б. ЗАЙЦЕВ.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛУСАКА. (СЭТА). ...

[illegible]

АРАТТЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Алдан тенгиини кырлап
үнген
Бедик черден харап тур мен
Ам бо хүнүм, эрткен үем,
Аңгы-башка коступ туру:
Самдар тербе еглер дугэ
Самдар шиитыг турганнар
ийик
Шарнар, аъттар андазыныы
Шагнок иштин соортур
ийик.
Шагнык кадыкын шыдап
үнген.
Салдакчының остуруп каан,
Ада, бо шудургузун
Ажы-төлге тоогуп чор мен.
Деңги четкен тепкиниилдей
Депшээнимни көрүп тура,
Четтирдим деп ыдык сөстү
Сеткил хандыр катаптаар
мен.
Арбын өөнге дептээр
аайжок
Алдыг, делгем бажыңныг
мен
Саяк, чырaa аъттан туржук
Самолёт мээң мунар хөлгем.
Делегейни эргий каaптар
Телевизор, радиом бар
Кандыгны-даа билип аар
мен,
Карaам көсту, кулаам
дыңыжы.

Салчак ТАМБА.

ТӨРЭЭН СУУРУМ

Төреен суурум кок-кок
дагдар арaзында
Төшкөс-шетинге аржаанныг
хем эриинде.
Төреп-чоруп чырык хүннүң
херелинде
Тоогузун кушн-ажыл-биле
тудуп турар.

В. ДИРЧИН.

ДОКТОРНУҢ ХАРЫ 26

БАКУ. Азербайджанның математика болгаш механика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы Ильхам Мамедов физика-математика эртемнериниң доктору. Пойлу суур чурттуг хоочун математика башкызының оглунуң оглу 26 харлыында доктор атты камгалап алган.

Эртемденниң салымныы бичиизинде-ле билдине берген. Ол он дөртүүнде школаны алдын медаль-биле дооскаш, он тоступунда дээди өөредилге черин доосканп. Чээрби хар орта четпээнде институтка башкылай берген. Оон каш ай эрткенде физика-математика эртемнериниң кандидады эртем адын камгалап алган. Оон соонда беш чыл болганда эртемнер доктору болган.

В. СИНИЦЫН.

110 ХАРАЫЫНДА

Индонезия ортулуктуң чурттакчызы Лээбек Сакиваx 130 харлааныг демдеглээн. Узун назылыгтарның чугаазы-биле алырга, оон шак ындыг узун назылыг болурунга режим ёзугаар чемненири, арыг агаарга доктаамал кушажыл кылып чорууру улуг саадар чедирген. Сакиваx уругларының 40 хире ажы-төлүнде бергенкеп чурттап орар. Ол узун назынының иштинде чеди катап кадайланган. Эң сөөлгү кадайын 110 харлыында алган.

Джакарта.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Ала бугам хыл калбаалыг.
2. Моон этиан огум Баажып
кирди.
3. Өне бугаң чүс бүүректиг.
4. Көк аржылдың ортузу
ойбак.
5. Эртен эрте чапар саглай
Эскен шайны ишпес саглай.
Кежээниң-не келир саглай
Кескен эътти чивес саглай.
6. Хоолуну хонмайн кешкен
балдырбай.
Хөлп харaганны сөөртүп
кешкен балдырбай.
Тээлиин тенип кешкен
балдырбай.
Теппиг харaганны сөөртүп
кешкен балдырбай.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

1. Самдар кижиге ыт каржы.
Сагыжы бак чонга каржы.
2. Арагачының аксы чыдыг.
Алыыргактың аксы
байбан.
3. Хиреенин билинмеске
хилинчек.
Хирин чунмаска чүдек.
4. Саның көвүдээриндeн
Шынарын көдүрери
дээре.

Эдегейге, Кудугайга
Элик тепкен ээр-ле мен.
Эрге кара кулугурнуң
Эргеленген эжи-ле мен.
Кудугуйнуң, Эдегейниң
Кулун шишкаш оглу-ла мен.
Кускун кара кулугурнуң
Кусnaa долган эжи-ле мен.

К. САМБУУ.
Барыын-Хемчик району.

ХЕКТИҢ ХОМУДАЛЫ

Хек ук кылбас, төрээн чуурлаларын баcбас, оларын аргаарыгның тавaрышкан-на куштарының уянынче дажыглап каар дээрзинче шагдан бээр кижилер кичээнгей салып келген. Оон-биле чергелештир бо дугайында тоолчургу чугаа төрүттүнген. Хомудаан авахек чай дургузунда болуннун оолдарын дилеп, «Ку-ку! Ау! Кайда силер!» деп ажы-төлүн кыйгырбышаан, ыглап, караaның чажын борбак-борбаа-биле төп чораан дижир.

КАТКЫ—ЭМ

Американ психологтарының сумеан-биле алырга, каткы эн чaагай эм болур. Катлы баш аарыын эмнээр болгаш хан базышкының кудулаадыр. Ол ышкаш чамдык халдавырлыг аарыгларны бээин эмнеп болур деп «Ньюсуик» журналда бижээн.

ТЕЛ ТЕРЕКТЕР

Рассказ

Ол дүне база-ла шуурган улуп тура хонган. Кышкы дээрниң кежегелеп алгаш турганы, теве чоглуру ышкаш хүргүл булуттарның иштинден-даа арттаан. Балдынгыр-ле шуурганга оплаттыргаш, та дээрже үнгүлей бергеннер, та черже киргилей бергилээннер... Колла чүве ажыл-ишчи аяс хүннүң сыннар сирттеринче чажыпкан чылыгзымаар херелдеринде, хөрту-биле чугаалааргa—тынышында дивес сигер бе...

Даң хаяазын уткуп, чавыт бажыңның янданындан ыш суурнуң чурттакчыларының амыр-менди хонганын айтырганзыг бодунуң шаа-биле өрү чүткээн турар. Кырган ненин ам база-ла кымны-даа мурнай сарыг шайын аартап, соңгаларындан көстүп турар тел теректеринче чоргаараалдыг көрүп олурары бо. А бо тел терентерни чогум кым деп кижи мында кээп олурткаан, а ол кижи ам кайда ирги?— деп бодай кааапкаш, ук терактериниң часкы ногаан бүрүлериниң канчаар шылыражы бээрин сагыжынга чуруй берген... Ол аразында, эжик халырт дээш соонда, столоваяда поварлап турар улуг уруу Аяп кирип келгеш:

— Эки хондуң бе, авай? Шыырак-ла шуурган болду аа?— дээш, чоогунда сандалын алгаш, биеэги-ле өөренген чаңы-биле авазының оргтинүп баарында олуруп алган.

— Менде чүү боору аан... Харын бо даштыы терактерим кайы хире доңуп хонуктар ирги... Чежемениң-даа соок келзе чаңгыс дазылдыг болгаш бот-боттарын хайгааражып билирлер болгай... Ынчалзадаа бо дүнеги шуурган мырынай-ла кышкырып турган ышкаш болду,—дпекеш, ойт оскээр бардым дээнзиг:

— Хүреген келди бе, уруум?.. Оларның ажылы-даа берге-ле-дир. Хар ургаш, хатшуурганнай бээрге сүт артка машиналар тырылгаш туруп бээр диже!

— Тайгада хевээр, авай. Берге ажыл кыла албас кижини кандыг эр дээр боор! Эвлчээ бөгүн доостур. Кежээден бээр чанып келир боор—дээш, Аяп холунда шагынче көрген.

— Сээң шагың ушчок мурнап турар-дыр, авай. Дедиеп каайн. Мен шагымны дем чаа радио-биле дениеп алдым. Че, ам мен чанайн, ынчаш бажыңга чедип кел аа. Хой сүдү-биле сүттээн шай сени манап турар эвеспе—дээш, бо дүнүн уруунуң бажыңынче, ынла уруунуң дунда божаам часcыт оглу Орланны барып эргеледип каар дээш, чинкчинк базып чоруткан.

Бажыңнар аразы ырак эвес хөөремик кижиге «хол сунар» хире чер-ле болгай. Аяп ол базып ора, авазының терактер дугайында сөстерин сакты хонуп келген:

— Чаңгыс дазылдан каш-даа терек телдей үнүп кээр ышкажыл! А кижилер база-ла чаңгыс өг-бүлелиг, чаптыг дамыраалыг, ынчангаш боор күштүг дирлер...

• • •

— Элчээн-даа эрткен. Куштадырып чанарын арткан ышкажыл. Куулар? Сээң мунуп турган бульдозериңге кээп олуруптарга, чалым хаялар безин боттары-ла тоглаачыларче шилчип турганзыг апаар-дыр ийин. Арт артынга тырлы берген хөртүктерин каш-ла үстүрдүм ышкаш, бодум безин орта билбейн бердим — дээш, чонаада сүг салба Сайын-оол демгинниче айтырганзыг көрүп турган.

— Баштай келген машинадан харын досчуп бер. Орустап турунда, халажок эр-ле болгай сен, Сайын. Хоочун акыныны кырганынче дүргей аъткарып көрем— дээш, Куулар Элбек-оол өрүлеп келген кышкы хүнче күлүмзүрүг дола берген карактары-биле көрүп орган...

• • •

Удаткан чок. Хандагайты кайы сен дээн «Москвич» асфальттыг оруу-биле түгсүп орган. Оон дугуйлары уламна ааввышаан, аразында маргышканзыг, ынчалза-даа чаңгыс оруг-биле, чаңгыс сорулганы күүседир дээш бир демниг, деңге чуглуп органнар.

— Тываларынар мырынай арыг-дыр. Кала өөренип алганынар ол?— деп, машинаның ээзи ону башкарып орган эрден Элбек-оол айтырган.

— Мандаа Тывага төрүттүнген кижи мен. Хандагайтыгадаа кезек өөренген мен. Ачам сугнун терээ-даа бар. Бажың орта турган. Бичии бажың. Аа чылдар...—дпекеш, демгизи ханы бодалче шымны берген ышкаш болган. Ынчалзадаа, узун оруk шөйүлбүшаан. Дөрт кижи сөөрткен чиик машина бурунгаарлавышаан...

• • •

— Ачам сугнуң бажыңы бо. Бо терактерни ачам суглар тыва өннүктери-биле кады олуртканнар. Оон бээр хөй чылдар эрткен. Мында тыва кырган-ава чурттап орар. Экидир. Бо терактерниң дазылы чаңгыс. А боттары хөй-дүр. Чазын үнер бүрүлери чеже?— деп чорда, Иван Даниловту аяк-шайже чалай бергеннер.

• • •

Тел терактер. А олар чаңгыс дазылдыглар. Бойдуста дириг амытан бүрүзү-ле үнер дөстүг, дазыр дазылдыг.

А кижилер база-ла дазылдыг, дазыр чөлентиништиг. Оозу-биле кижилер эгээртинмес күчү-күштүг. Оозу-биле олар октаргайны чаартып, каастап турарлар. Ооң адын кандыг-даа дылда тел терактерниң бүрүлериниң ангылашпазы ышкаш — Найырал дижип, чоргаарал-биле адап турарлар.

М. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Петр Ивановтуң «Чүректиң айыттыганы-биле» деп тыва эки турачылар дугайында шимзиндеп кергузуг. Эки турачылар Опайның ролунда А. Шоюн, Севилдиң ролунда Г. Мунзук, Даваның ролунда Н. Тагаланов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ тырттырган чуруу.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Хоорайда база кыш» деп фотоэтюду.

«А»-ДАН «Я» ЧЕДИР

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан кaастaлгaлыг стенд кылыр деп даалга алган мен.

Чурттуң бичии хамаатыларынга тураскааткан «Мурзилка» деп журналдың ноктегелерин шууштурып эгеледим. «Мурзилка»—1981 чыл, № 10. Ооң үшкү арны. Октябрь 7. Совет Конституция хүнүнге тураскаадып үндүрген болду. Мында «Советтер чуртунда кымнар чурттап турарыл?» деп эгелиг чүүл парлаттынган. Ук чүүлдү чүгүртүр номчуп бадырыптым. Ол чүүлде Совет Эвилелинде чурттап турар нация бүрүзүн чыскаап бижип бадырыпкан болду.

Бир дугаарында кайы национдан эгелээрил? Эң хөй (137 миллион) орус чондан эгелээр бе азы эң-не эваош (500 кижи санныг) алеуттардан эгелээр бе?—деп, солун айтырыг салдынган. Ынчалза-даа алфавит ёзугаар «А»-дан эгелээш «Я»-га барып төндүрээлинер дээш, акы-дунмалышкы чүс нацияларны абазиннерден эгелеп чыскаан баткаш, якуттарга барып төндүрген болду.

Эвилелдешкен акы-дунма 15 республикаларның сүлде демдектерин төгериктей чыскаангаш ортузунга: «Советтер чуртунда кымнар чурттап турарыл?» деп эге-биле аймак сөөк акы-дунма 100 нацияларны алфавит аайы-биле парлап бадырыптым.

Узуну 7 метр шелде Улуг Октябрьдан төрүттүнген Советтер чуртунуң хамаатыларының ажылдаар, өөренир, дыштаныр эргелерин, айыыл келзе кайгамчыктыг улуг чуртту камгалаар хүлээлгезин, ажыл-амыдыралын, культуразын көргүскен плакаттар хамаарышкан турупкарында турупкан.

Өөреникчилер коридорда карандаш, саазын тудуп алган, сонуургаан, каттырышкан, сүмелешкен, мында кирген тывызык айтырыгларны тыпкан турлар.

— Көрем, көрем! «Т»-биле эгелээн бистиң тывалар-биле бир домей эге үжүктүг 8 нация бар-дыр—деп, бир үн алгырды. Шынап-ла, бистиң чуртувуста бо-даа кижиниң ындап көрбээни хөй янзы нация чоннуң бары солун.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ.

БИР ЫНАКШЫЛДЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

Кадржаан офицер Михаил Маршалко Самарканд хоорайга албан эрттирип турган, Украинаның бир бичии чараш хоорайынга шөлээлеп чедип келген. Ынчан ол аныяк, калык-шыырак, хөглүг турган. Шөлээ үезинде Зина-биле таныжып алган. Аныяктар өглениип алгаш, Самаркандыже чоруй барганнар. Үдавааnда солдут апарганнар.

Дайын эгелей бергенде, оглу үш харлыг турган. Фронтуже чоруур мурнунда Маршалко өг-бүлезин Ташкентиле акызынче чорудупкан. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш, танкист Маршалко эң берге тулчуушкуннарга киришкен. Ол үш катап балыглаанган. 1942 чылдың августа дөрткү удаа балыглаткан. Ынчан кончуг чедишкин чок болган. Танкыга дөрт дегген снаряд ооң ол холун гимнастерказының чени-биле кады одура шаапкан. Бир эжи дораан өлген. Ийиги снаряд ооң солагай холун аар балыглаан. Танк өрттени бээрге, оон радист-биле кады арай боорда үнүп келгеш, Маршалко барып ушкаш, угааның ышкыныпкан. Өрттенген танк чанынга он ниш шак чытканын ол чүгле соолунде билип алган.

Ол кезиишкин кылыр стол кырынга чыткаш, миниш келген. Хирургтан бодунуң байдалын айтырар безин шагпиндээ чок болган.

— Канчап кааныңар ол? Бода чартын-даа арттырып кагбас. Ийи хол чок канчаар мен..., — деп, ол хирургтан хомудаан сеткили-биле айтырган.

— Бир эвес ынчаар кеспээн болзувуза, сээң-биле чугаалашпас турган ийик бис— деп, хирург харыылаан.

...Кадайы дыка үр чагаа манап келген. Фронтудан баштай алган чагаазын чеже-даа номчаан. Дыка үр болганда госпитальдан чагаа келген. Ону өске кижи бижээн болган. Ооң соонда база бир чагаа алган. Ашаа ийи хол чок артканын мында дыңнаткан болган. «Ол—дириг-дир! Ол удавас чанып кээр!»—деп, демги сөстерни катаптап, чеже-даа номчаан.

Удаваанда ашаа чедип келген. Сактырга, ашаа аваа ынак эвес ышкаш сагындырган. Ол шимчеш-даа дивейн чаңгыс черже көрүп алгаш турган. Артында-ла ол сирлейнип турда, кадайы кылаштап келгеш, куспактаапкан. Ооң соонда ону чуңдургаш, бажын дырап бергеш, арыглаңыр черге чедирген. Кандыг-даа берге болза, холдарым чок деп ол бодай бербес кылдыр бүгү-ле чүвени аңаа кылырын Зинаида Кондратьевна шиитпирлеп алган.

Зинаның ашаа ийи холу чок келгенин бүгү кварталдың чурттакчылары билир апарган. Протез кылдыртып алыр дээш, Москвага база четкен. Аңаа эки кижилерге ужуражып, оларның-биле чугаалашкан. Оларның чамдыктары Москвага чурттап артып каарын сүмелээннер. Бак кижилерге база ужурашкан. Бир дарга кижиниң кабинединге кире бээрге мынча дээн:

— Москвага силерге бажыңның хереэ чүл? Силерни өг-бүлеңер домей-ле хүлээп албас. Чүгле инвалидтер бажыңынга тургузуп каап болур мен.

Ону ол мынчага чедир утпаан. Сактып чоруур. Ынакшылдың, шынчы чоруктуң күжүн, аас-кежик дугайын ол чүнү билирил? Холу чок солдатты манап олурар херээжен барын ол бодаан бе?

Маршалко Москвага артып каар деп дорт шиитпирлеп алган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүлээп алыышкынын кылыр кабинединге ол кире берген. Кадайының канчаар уткуп алганын, оглунуң танывайн барганын, ону ийи холдан сегирип алгаш, өрү көдүрүптер болгаш, бурунгаар дап бергеш, холдары чогун сактып келгеш, ыглаптар часканын, элдепсинген болгаш корткан карактары-биле оглунуң олче көрүп алгаш турганын чүге аңаа чугаалай бергенин ол ам-даа билбес. Аңаа олурган кижилер ону үзе кирбээн, кичээнгейлиг дыңнап алганнар. Оон соонда оларның бирээзи Михаил Иванович Калининниң кабинединче кирип үдеп каан. Калинин холдары чок, ужен харлыг солдатты дыка эки хүлээп алган. Ол тулчуушкуннар дугайын сонуургаан. кадайының болгаш оглунуң дугайын оон айтырган. Москвага бажың тып бээрин аазаан. Маршалко аңаа белеткеп каан бижикти канцеляриядан ап алган. Өг-бүлезин ап алыр дээш демги-ле хоолуурган даргазының кабинединге база катап кирер ужурга таварышкан. Документилерге холунун ужуг олъыт чок салып берген.

Москвага Зина кызыл-даван чедип келген. Орукка хендир туфельдери үстүп, частып калган. Москваның кудумчуларынга кызыл-даван кылаштап чораaш, ашаанга айтып берген бажыңга четкеннер. Ооң соонда шериг комиссариады оларга демир-оруң, сандайлар тып берген... Ам олар чылыг, чырык чаа бажыңда чурттап турарлар. Зинаида Кондратьевна мээң-биле чугаа үезинде ашаанче көрбейн ора-ла аңаа чүү херегин баш удур даап бодап каар чораан. Ол ашааның бажынга кедер туфельдерин дүрген кончуг ужулгаш, аңаа ботинкалар кедирип кагды. Ооң ашаанга ынаа, аңаа сагыш човаачалы ыя оон-на илдең болду.

Зинаида Кондратьевна чүгле чаңгыс катап коргар дүвүрээр ужурга таварышкан. Ол эмчиге чыдып алган, ашаа канчап-ла тур ирги дээш аажок сагышсыраан.

Ашаа эмчиге чедип келген. Кезиишкин эрткен соонда оон калайын эмнелгениң тынгарар салбырында чыттырып каан деп билип кааш, моорай кээп ушкан.

— Чүрээнче боодалдыпканы. биле домей барып ушкан—деп, кадайы оожум чугаалады.— Мен чүгээртеп келгенимде менээ ужуражырып аңаа чөпшээрээн. Ол дыка хөй чечектер хойлап алгаш келген. Ол чечектер оруп, шала, стол кырынче тектүп эгелээн. Ол менче эгин келгеш, ошкап каан. Оон бажы-биле мээң чоорганымны эде иткилеп берди... Ынчан бистер аныяк эвес турган бис.

Херээжен кижиниң ынакшылы аңаа эргим кижиниң чүгле амыдырал-чуртталгазын эвес, а ооң салым-чолун аас-кежиин камгалап алган. Ооң ынакшылының күжү түрегги, кымга-даа ажык чок байдалга удур туржуп шыдаарынга аңаа дузалаан. Ол бодунга таарыжыр ажылды тып алган. Партия ажылынга идепкейлиг киржип, хөй ниитиниң ажылын кылып келген. Кезээде херек апаргаа минуталарда, оон кадайы чугулачы кады чоруур, аңаа чугулуп чедип келир. Оларга ыркырый бергеннер. Ынчалза-даа олар, аныяк чорааны дег бот-боттарын чассыдыры... эргеледиг эдериң чорууп...

Татьяна ТЭСС.

СОНУУРГАКТАРГА!

«ӨЗҮП ТУРАР» ОРТУЛУК

Японияда кол ортулук Хонсюну шаанда суг дүвүнче бичиилеп кирип чыдар деп турган болза, ам ындыг эвес, шуут-ла Оожум океанның суузунуң кырынче «өзүп үнүп орар» деп япон эртемденнер шинчилээн. Ортулуктуң океан дүвүнче эриктериниң «өзүп турары» база илерээн. Ынчалгаш япон шинчилекчилериниң билеп алыр болза Хонсюнуң амгы девискээринге немей киргаг чер тыптып кээрин манап болур.

КАРМАН ТЕЛЕВИЗОРУ

«Касё компьютер» деп япон фирма суук кристаллдардан колдады тургуступган карман телевизорларын бүдүрүп үндүрер деп турар. Аппараттың деңзизи 350 грамм. Ындыг телевизорлар тос шак дургузунда ажылдаар кылдыр ойлеп каан батерейкалар дузалы-биле ажылдаар.

ХОРАННА-НЫЫШКЫН

«Джапан таймс» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, Саппоро деп япон хоорайның магазиннеринге садып турган аъш-чем продуктуларының куду шынарындан чүгле бо чылын 7 236 кижи хораннанышкынга таварышкан.

СЕС ХАРЛЫГ БАЛЕРИНА

«Сайта» деп япон балет бызуу Чайковскийниң «Щелкунчик» деп баледин тургускан. Балетте кол партияларны сес харлыг Наоко Хасими күүседип турар. Бичии уруг дөрт харлыындан эгелеп танцылап эгелээн болгаш ону япон балеттиң идегели деп санап турар.

ТВ

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес калык болуксаар болвунза (күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Харның аялгалары». Фильм-концерт. 9.15 — «АБВГД-ыигеш». 9.45 —Ада-иелерге. 10.15— «Спортлотонуң» 52-ги тиражы. 10.25 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.55 — «Аманала» ансамбльдиң оюну. 11.40 — Чүнү номчуурул. 12.25 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.10— Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан симфония үзүндүлери. 13.30 — Политиктиг хайгаарапкчы В. Б. Бекетовтуң беседазы. 14.00 — «Орус музей». Валентин Серов. 14.30— Уруглларга фильм: «Сээн-биле кожа». 15.45 — Бөгүн делегейде. 16.00— «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «Бистиң адреевис— Совет Эвилели». 18.50 — «9-ку студия». Дамчыдыгланы политиктиг хайгаарапкчы В. Зорин чорудар. 19.50 — «Цирктиң дангынавы» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Цирктиң дангынавы» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.50 — «Кино көрүкчүзүнүң алериничан». 23.35 — 23.40 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

15.50 — «Ташкентиниң алдын күзү». Уран чүүлдерниң бирги Бүгү-эвилел фестивалы. Ташкентиден дамчыдылга. 17.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жальгирис» — «Динамо» (Москва). 17.45 — «Алтай этюдтар». Документалдыг телефильм. 18.00 — «Музыкалыг киоск». 18.30 — Чаа өг-бүле болганнарның телеклуву. 19.45 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Калыкныыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — В. Розов — «Амыдыралдың арыннары». Телешии.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 27—32 градус, хүндүс 20—25 градус, чамдык черлерге —13—18 градус соор.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 27—29 градус, хүндүс 16—18 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Азербайджан вактар» 10.00. «Бедик арта» 11.20, 14.50, 16.20, 20.00 шактарда.

«Пионер»: «Ташылар-нуулар» 9.30, 12.40, «Сөөлгү артыне» 10.50, 14.00, «Адалар болгаш кырган-ачалар» 16.00, 17.50, 20.20, шактарда.

«ВОСТОК»: «Хол майтыныы биле шапкыкан» 15.00, 16.40, 18.20, 20.10, шактарда.

Тываның күрүне филармониязы — музыка редакторуу, баянисти, вахтёрларны, контролёрларны, кассирни, баянисти, общежитие эргелекчилерин, администраторларны чалап тур.

Филармонияның адрези: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 38 бажың, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

Тыва АССР-ниң Күрүнениң ырының болгаш танцының «Саян» ансамблиниң концерти бо чылдың декабрь 27-де хөгжүм шии театрынга болур. Эгелээри 19 шакта. Билеттерни «Саян» универмагтан, театрының кассазындан, филармониядан садып ап болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-21-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдисинин 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1961

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелдиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1) ТС—0157.

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 296 (12086) | 1982 чылдың декабрь 26, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кап.

ЧАГЫГЛАР КҮҮСЕЛДЕЗИ

1982 чылдың июнь 20-де эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар болуп эрткен. Бүгү соңгукчулар, оон иштинде Тываның ажылчы чоннары политиктиг ол чугула кампанияны ССРЭ-ниң 60 чылынга белеткелдер болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле холбавышаан, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүң байдалынга эрттирген. Ол соңгулдаларга Тыва АССР-ниң девискээринде бүгү район, хоорай, суур болгаш кодээ Советтериниң улус депутаттарынга 3792 депутат соңгуткан.

ССРЭ-ниң, эвилелдешкен республикаларның болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларында: «Соңгукчулар боттарының депутаттарынга чагыглар киирер. Улус депутаттарының чогуур Советтери соңгукчуларның чагыгларын чугаалажып көөр, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң пландарын ажылдап кылырда болгаш бюджеттер тургузарда оларны барымдаалаар, чагыгларның күүселдезин организастаар болгаш оларның ботталып турарының дугайын хамаатыларга дыңнадып турар» деп бижээн. Чер-чер Советтериниң депутаттарынга нийтизи-биле кирген 1554 чагыгларны тус-тус Советтериниң сессияларынга чугаалажып көргеш, хүлээп алган болгаш оларны күүседир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Чагыгларда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге, чоннуң чаагай чоруун улам бедидеринге чугула ужур-дузалыг чүүлдер — чоннуң хереглел барааннарын бүдүрер, орук-транспортту хөгжүдер, чуртталга-коммунал ажыл-агыйы, улус өөредилгези, кадык камгалалы болгаш спорт талазы-биле айтырыглар хөйү-биле кирип турар.

Соңгукчуларның чагыгларын чогуур хуусааларында боттандырарын хандырары — Советтерниң болгаш оларның депутаттарының, чагыглар күүседикчилериниң чугула болгаш харыысалгалыг сорулгаларының бирээзи. Бо айтырыг бисте күрүне ужур-дузалыг кылдыр көдүрттүнген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Соңгукчулар чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» Чарлыкты, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «РСФСР-ге соңгукчулар чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» Чарлыктарны хүлээп алгылааны ону бадыткап турар.

Чоннуң күзел-соруун илергейлеп турар соңгукчулар чагыгларын күүседирин организастаар талазы-биле эки дуржулга чамдык чер-чер Советтеринисте бар апарган. Эрткен чыышта чер-чер Советтериниң депутаттарынга кирген 1598 чагыгларның хөйү күүсеттинген. Оон түңнелинде хөй санныг школалар, эмнелгелер, уруглар болгаш культура-чырыдыышкын албан черлери, магазиннер, столоваялар, хандырылга бүдүрүлгелери туттунган. Чурттакчылыг черлер хоорайлардан эгелээш, ыраккы турлагларга чедир элээн чаагайжыттынган. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем районнарның Советтери, оларның доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары эки түңнелдерин чедип алган.

Чаа чыыштың депутаттарынга чагыгларны күүседирин организастаарынга хөй-хөй Советтер, оларның күүскомнары, депутаттары киришкен. Чижээ, Сүт-Хөл кодээ Советтиң девискээринде район болгаш кодээ Советтериниң депутаттары чагыглар күүселдезин организастаарын амдан эгелээш, чамдыктарын доозар чоокшулаан. О. Шынаа, Шуй, Алдан-Маадыр кодээ, Хову-Аксы, Каа-Хем суур Советтери болгаш өске-даа чамдык Советтер бо талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар.

Моон-биле чергелештир чер-чер Советтеринге эрткен чыыштың депутаттарынга кирген чагыгларның чамдыктары күүсеттинмейн арткан ийикпе, азы бо чыышче шилчээн. Бо болза чагыглар күүселдезин Советтерниң, оларның күүскомнарының талазындан четпес организастап, кошкак контрольдап турганын херечилеп турар. Чамдык чагыг күүседикчилерде бүдүрүлгелерниң, организацияларның удуртукчулары бо чугула херекти ээ-харыысалга чок, ёзу барымдаалап көрүп турар чорук бар. Ол ышкаш чамдык Советтерниң күүскомнары амгы чыышта кирген чагыгларның күүселдезин организаставайн, белеткел ажылдарын чорудпайн, келир чылдың үлүүнче чая каап турар.

Соңгукчуларның чагыгларының күүселдезин организастаарда [illegible] Чарлыктарны болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурар ужурлуг. Бо [illegible] соңгукчуларның болгаш күш-ажылчы [illegible] [illegible]. Чагыгларның чогуур үезинде [illegible] Советтер [illegible], контрольдаары боттандырар ужурлуг. Моон-биле чергелештир соңгукчуларның чагыгларын күүседирде аңгы-аңгы чадаларның депутаттарының ажыл-чорудулгазын холбаалыг болдурары, тус-тус организацияларның [illegible] болгаш [illegible] кооперастаарын улуг ажыкты бээрин [illegible] чылдарның дуржулгазы бадыткап турар.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов биле ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң мурнунда чедип алдынган дугуржулгага дүүштүр ужуражылгазы декабрь 23-те болган.

СЭКП-ниң болгаш ПКАП-тың, ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң бүгү талалыг кады ажылдажылгазының чугула айтырыгларын беседа үезинде чугаалашкан.

Польшада политиктиг болгаш экономиктиг туруушту тандырарынче угланган ПКАП-тың болгаш ПУР-нуң чазааның ажыл-чорудулгазының дугайында В. Ярузельский дыңнаткан. Совет Эвилелиниң аңы-дуңма дузаламчызының ачы-дузазын ол бедик-биле үнелээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партия организацияларының ажыл-чорудулгаларының дугайында Ю. В. Андропов чугаалаан. Польшаның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының социализмни быжыглаар, кризистиг ажыын эртер дээш демиселинге совет коммунистериниң, совет улустуң чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазы илергейлеттинген.

Нийтилел ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга совет-польша харылзааларын моон соңгаар-даа быжыглаар, делегей херектеринге дугуруштунган угланыышкынны боттандырарынга сырый кады ажылдаар талазы-биле ийи партияларның шиитпирлиин ужуражылганың киржикчилери медеглээннер. ССРЭ биле ПУР тайбыңны камгалаарын-

га болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга күженишкиннерин улаттырар, империалистерниң чепсектерин эндере бүдүрер база [illegible] политиказынга удур туржур, тускай догуннаан социалистиг күрүнелерниң иштики херектеринге [illegible] Барыын чүктүң агрессиялыг блоктарының оралдажыышкыннарынга шиитпирлиг согугну бээр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповту Польшага аалдап ээлчеглиг ПКАП ТК-ның Чиңгине секретары В. Ярузельский чалаан. Ук чалалга өөрүшкү-биле хүлээп алдынган.

Бистиң ийи партияларывысты болгаш социалистиг күрүнелерни каттыштырып турар найыралдың, түрээттиг таныжылдан байдалынга беседа эрткен.

(СЭТА).

БО ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАШ, ДАРААЗЫНЧЕ МАГАДЫЛАЛДЫГ КИРЭЭЛ

◎

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының арасында социалистиг чарыш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейин чоокшулаан тудум улам калбарып орар. Ук бүдүрүлгениң № 2 халчээниң коллективи социалистиг чарышка мурнакчы болуп, өскелерге төлептиг үлегерин көргүскен. Ында аппаратчиктер В. Рытова, А. Гордеева олар бүдүрүлгениң мурнакчылары.

Комбинаттың Григорий Караваев удурткан дагжылары он бирги беш чылдың баштайгы ийи чылының планын чедиишкинниг күүсеткен дугайында рапорттааннар. Оларның календарында — 1983 чыл үнүп келген.

ЧУРУКТАРДА: Г. Караваевтиң (оң талазында) бригадазының кежигүннери (үстүнде); мурнакчы ажылчыннар В. А. Рытова биле А. Я. Гордеева.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында черниң ажыктыын бедидеринче улуг сагыш салган.

Бедик дүжүт алыр дизе, черни органиктиг болгаш минералдыг чемишкиндилгелер-биле саазырадыры чугула. Тыва кодээ ажыл-агый химия каттыжыышкыннарынга шелдерже өдек төгер талазы-биле шалыпчы айны чарлаан турган. Кызыл-Мажалыктың кодээ ажыл-агый химия каттыжыышкыны өдек сөөртүр тускай отрядты организастаап. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында ажылдап турар механизастаттынган отрядта дуржулгалыг механизаторлар ажылдап турар. Кертик-оол Сааяның ажылы мактадыг. Бо отрядтың кежигүннери картофель шөлүнде 1160 тонна эки шынарлыг өдекти төккен.

Ийиги отряд Бай-Тайга районнуң «Бай Тал» совхозтуң тарылга шөлдеринге неделя дургузунда ажылдаан. Олар 1086 тонна өдекти тракторист Мандан Хаан Базыр-оолдуң баштайгазы-биле шөлдерже сөөрткен. Кызыл-Мажалык кодээ ажыл-агый химия каттыжыышкынының мурнакчы чолаачылары Даш-оол Саая, Эректол Ооржак, Валерий Хертек олар хүнде 10-12 рейстерни кылып, хүн нормазын доктаамал күүседип келген. Ажыл-иш бо хүннерде-ле-даа уламчылавышаан.

САЯЯ,
агроном.

ХАНЫ СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

Бистиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, күженишкиниг ажылдаан. Хоорайның тудуг организацияларының үлетпүр бүдүрүлгелериниң арасында ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка тудуг организацияларындан тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП хоорkomунуң, хоорай Совединиң күүскомунуң тураскаал Кызыл тугун алган.

Декабрь 21-де Москвага СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга эш Ю. В. Андроповтуң ССРЭ-ниң 60 чылының дугайында илеткелин радио, телевидение, солуннар дамчыштыр улуг сонуургал-биле дыңнап, номчуп таныштывыс. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кайгамчык ол байырлалында Коммунистиг партиявыс, Совет күрүневис дээш чоргаарал-биле сагыш-сеткил өөрүп келир-дир. Чер кырынга быжыг тайбың улустарның аас-кежии дээш демисежип турар бистиң партиявыстың даштыкы болгаш иштики политиказын бистиң тудугжулар, эргелелдиң специалистери, албан хаакчылары бүрүнү-биле деткип, изиг-биле чүүлдүгзүнүп турарын илергейлеп турар бис.

Бистиң эргелелдиң тудуг объектилеринде тудугжу бригадаларга болган политиктиг формацияларга ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан Москвага болган байырлыг хуралдың материалдарын, ында СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң илеткелин тудугжулар ханы сонуургал-биле чугаалажып, таныжылдаан.

Эрткен он бир айларда «Кызыл тудуг» эргелели кол хевээлиг тудуг-монтаж ажылдарын 3885 муң рубльге, бо [illegible] күжү-биле кылырын [illegible] муң кылып бүдүрген пландарывысты ажыглаар тодаргай эки күүсеткен бис. Чаңгыс [illegible] 10205 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, он бир айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүзүнүң өзүлдезиниң планын база 100 хуу күүсеттивис.

Юбилейлиг чылда бистиң эргелел бүгү курлавырларын ажыглап, чамдык эки көргүзүглерин чедип алган болгаш келир 1983 чылды багай эвес темп-биле эгелээрин шиитпирлеп турар. Алдарлыг юбилейге тураскааткан коллективтиң байырлыг хуралы чоокта болуп эрткен. Эргелелдиң социалистиг чарышка чедип алганы эки көргүзүглери дээш партия хоорkomунуң, Кызыл хоорай Совединиң тураскаал Кызыл тугун хоорküүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар бистиң эргелелге тывыскан. Ол-ла хуралга «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективиниң 1983 чылда социалистиг хүлээлгезин хүлээп алган чүве. Ында он бирги беш чылдың үшкү чылының планнарын ооалдаарының күүселдезин хандырар, ажыглалга киирер объектилерни чогуур хуусаазында доозуп дужаар болгаш оон-даа өске чүүлдер кирген.

Н. СОМОВА.
«Кызыл» тудуг» эргелелинде кижилер эргелекчизи.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле ужурашкан.

СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның ажыл-чорудулгазының эң чугула айтырыгларын, делегейниң чамдык айтырыгларын беседаның үезинде чугаалажып көрген. Бузулбас найыралдың, бот-боттарынга чаагай сеткилдиг дузалажылганың, идейлиг быжыг чаңгыс аттиг чаңчылдарынга үндезилеттинген совет болгаш моол улустарның аңы-дуңма харылзааларын улам-на хөгжүдеринге база ханыладырынга ийи партияларның, Совет Эвилелиниң болгаш МАР-ның шиитпирлиин илергейлээн.

Ужуражылганың чурумнуг ханызындан, аңы-дуңма чоруктуң болгаш бүрүн билчиирлиниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ К. ФОМВИХАН-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Лаос Улус-демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Кейсон Фомвихан-биле ужурашкан. Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген ССРЭ-ниң болгаш ЛУДР-ның арасынга аңы-дуңма найыралдың база бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларының чаагай үре-түңнелдиг хөгжүлдезин ужуражылганың үезинде сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Делегей байдалының экижидерин могаг-шылаг чокка чедип алырынга, социализмниң эрге-ажыктары дээш, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар дээш чайгылыш чок демисежиринге шиитпирлиин делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарының дүүжүлгезиниң үезинде илергейлээн.

Ужуражылганың найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчиириниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ Б. КАРМАЛЬ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 23-те АУДП ТК-ның Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле эш хуузунуң беседазын кылган.

ССРЭ-ниң болгаш АДР-ниң арасынга чаңчыл болган найыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктуң харылзааларының байдалын беседаның үезинде чугаалажып көрген.

Улусчу-демократтыг партияның удуртулгазы-биле социал-экономиктиг ханы чаартылгалар калбак улус массаларының эрге-ажыынга дүүштүр Афганистанда боттанып, чаа амыдырал дээш демиселге афган улустуң национал-патриотчу чаңгыс эви быжыгып турарын беседаның киржикчилери сеткил ханышкыны-биле демдеглээн. АКШ-тың империализминиң болгаш оон чалчаларының боттандырып турары Афганистанның иштики херектеринге даштыкыдан соксаал чок чепсектиг холгаарлаашкын оон бүгү девискээринге тайбыңны болгаш шөлээн байдалды тургузарынга кол моондак болуп турарын демдеглээн.

Совет-афган ийи талалыг кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге сеткил ханышкыны ийи талалар илергейлээн болгаш АДР-ниң чазааның тодаргай саналдарынга үндезилээш, Афганистанны долгандыр байдалды политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыр дээн быжыг бодалдың дугайында медеглээн.

Беседа эш хуузунуң эвилеӊ байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ХЕНГ САМРИН-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Хенг Самрин-биле ужурашкан.

Совет-кампучи кады ажылдажылганың хөгжүлдезиниң дугайында болгаш делегейниң чамдык айтырыгларының дугайында санал-оналдарының солчуушкуну болган. Мурнуу-Чөөн Азияда болгаш Кампучияны долгандыр байдалче оваа кичээнгейни угландырган. Национал катап тургузуушкуннуң оруу-биле бүзүреңнииг бар чоруур кампучи улус-биле СЭКП-ниң, совет кижилерниң оскерлиш чок эп-сеткил каттыштырылгазын анаа холбаштыр Ю. В. Андропов илергейлээн.

Ужуражылганың найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчиириниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

УЛАМ БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕР ДЭЭШ

Мурнакчы дуржулгага даянып алгаш, планныг даалгаларны болгаш квартал планын доктаамал ажыр күүседип турар бүдүрүлгелер бисте эвээш эвес. Ындыгларның санынга Туран хоорайда хлеб заводунуң коллективи база хамааржыр.

Бо чылдың эрткен айларында социалистиг хүлээлге ёзугаар заводтуң ажыл-ишчилери 313 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер турган, ооң хереэ чылында 318 муң рубль [illegible] [illegible] 1012 хуу [illegible] [illegible].

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленуму [illegible] [illegible] экономиктиг [illegible] ажыл-ишчилер [illegible] [illegible] коллективтиң дирекциязы, ында профэвилел, комсомол организациялары ажыл-ишчилер [illegible] база политмассалыг ажылдарны күштелдирген.

— Мооң мурнунда ажылчыннарның ажылдаар үнери хөй болуп база чылдагаан чокка озалдаары, арагалаар чоруктары бар турган. Ындыг байдал планныг онаалдаларны күүседиринге, коллективтиң сырый каттыштырарынга [illegible] — деп, заводтуң директору Владимир Иванович [illegible] чугаалап турар.

[illegible] мурнунда күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, кижизидилге ажылын күштелдиреринче чогуур кичээнгейни салганының түңнелинде ажыл шагы үзер чорук эвээжээн. Кол чүүл ажылчыннарны сырый каттыштырып, кижи бүрүзүнүң даандырган ажылынга харыысалгазын бедиткен. Социалистиг чарыштың негелделерин «Хожудаар турарлар чок ажылдаар» деп [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ужур-дузалыг болган. [illegible] мурнунда хлеб [illegible] бичии [illegible] [illegible] дунун делгем чаа улуг база цыы ажыглалга киирген соонда, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Мурнакчыларның олуруунда бо коллективтиң мурнунда шиитпирлээр ужурлуг чамдык чүүлдер база бар. Технологтуг чурумну сагывырын кошкатканындан чамдыкта бызырган хлебтиң дензизи, шынары куду болур таварылгалар турганын районнуң улусчу контроль комитединиң айыылдакчылары илереткен. Заводтуң ажылчыннарынга таарымчалыг байдалдар тургузары-биле кылган чуңар [illegible] турар. Дирекция, ында профэвилел, комсомол организациялары бо айтырыгларны шиитпирлээри-биле тодаргай хемчеглерни алыры чугула.

[illegible] [illegible] чүве чүү дизе, социалистиг чарышты организастаарының эң эки хевирлерин тып, мергежил бедидерин, мурнакчы дуржулганы нептередирин, ажылчыннарның ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарын хүн бүрүнүн контролюнга алыры чугула. Бо бүгү ажылды чаңгыс талалавайн, дендески чорудар болза, оон-даа эки көргүзүглерни чедип ап болур дээрзин коллективтиң дуржулгазы көргүзүп турар.

Заводтуң ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседип, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

Б. МААДЫ.

[illegible] библиотека [illegible] Пушкина

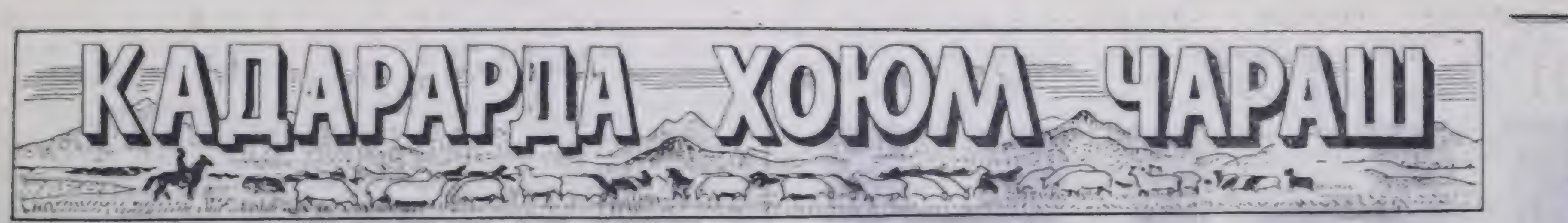

МУРНУН ХЫНАВЫШААН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын совет кижилер улуг чоргаарал-биле демдеглеп турар. 60 чыл — ол дээрге Советтер чуртунуң маадырлыг [illegible] алдарлыг чылдары-дыр. Бистиң чонувус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле тоогулуг кыска үе дургузунда [illegible] тургузуп. В. И. Ленинниң кооперативтиг план [illegible].

1916 чылда хаанныг Россияга ниитизи-биле 96,3 миллион баш шээр мал турган болза, 1982 чылда ооң саны 138 миллион четкен. [illegible]

Бистиң күрүневистиң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш, улус эрге-чагыргазы нарын дүктүг хойну өстүрериниң улуг кичээнгейин утландырган. [illegible] Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң декрединге 1919 чылда-ла В. И. Ленин адын салган. Ынчан, бир дугаар делегей база хамаатылар дайыннарының чылдарында, [illegible]

[illegible]

Хой ажылының өөскүт-ле [illegible] механиксадан, оон тудуун шаңнычытып, чем-сиир баазазын экижидер талазы-биле улуг ажылдар чорудулган. [illegible] 1932 чылда Ставропольга Бүгү-Эвилелдиң хой база өшкү өстүрериниң институду тургустунган. 1935 чылдан бээр шээр малды өстүрүп [illegible]

[illegible] Совет эрге-чагырганың чылдарында чаа 28 уксааның хоюн өстүрүп үндүрген. Ол уксааларның хой кежи бедик [illegible] база түс чериниң бойдус байдалынга онза таарышкан [illegible]

Т. Г. ДЖАПАРИДЗЕ.

Уксаалыг хой [illegible] талазы-биле Бүгү-Эвилелдиң эртем-шинчилел [illegible] кылымның кол директору.

ОРУЛГА — 15 МУҢ РУБЛЬ

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга турускаатын социалистиг чарыштың тиилекчизи, «Мөген-Бүрең» совхозтуң кадарчызы Маадыр-оол Намзынович Иргит эрткен беш чылда төрүүр 100 хойдан ортумаа-биле 100 хураганны камгалап ап, ниитизи-биле 1650 хойну төрээн совхозунга өстүрүп берген. Ол 50 тонна эътти, 18 центнер дүктү дужаап, беш чылда 92 муң акшаның орулгазын кииргени. Бүдүрген продукту-нуң бот-үнезин санаваска, ол дээрге — 15 муң рубльдан ажыг орулгазы-дыр.

Маадыр-оол Иргит чыл санында 14 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп ап келген.

Малчынның чаза Мугур-Шегетейниң бажында, оруу берге черде. Ынчангаш малчын дөрт чүзүн километр чериниң оңгуз-чиңгил оруун мапиша чорup турар кыдыр казып ашкан. Чазагның кажаа-хораазын база-ла боду кылып алган. Чайлаа — чайгаар бүткен одаш кажаалардыг Кара-Хол.

— Силерниң күш-ажылчы чедиишкиннериңер чажыды чүдел? — деп айтырарымга, ооң харыызы мындыг болду:

— Ында улуг чажыт чүү боор. Бир чылда дөрт катап одар солуп, көжер чаңчылдыг мен. Чаңгыс кол чүве — малды чайын дециге кирип семиртири. Ындыг мал кышты чиик ажар боор чүве. Маңаа одар-белчиирин ынак планнап, өъттүг [illegible] чыл-чылда байдалын өөрениң чугула. Хойну эрте оларгадыры, [illegible] малдың чыла кетгениип, чемин шиңгаадырда, чогуур үезинде суггу чедир [illegible] шээр малдың семиртилгезинге улуг ажыктыг.

Хой төрүп турар үеде Маадыр-оол, Кара-кыс Иргиттер сакманчылар дузазы чокка боттары малдың чаш төлүн хүлээп ап, азырап-доруктуруп четтигип турарлар. Малчыннар 1981—1985 чылдарда төрүүр 100 хойдан 100 хураганны ап, 1750 баш хойну немей өстүрүп, 53 тонна эътти бүдүрүп, 35 центнер дүктү кыргып алыр хүлээлгени алган ажылдап турарлар.

Маадыр-оол Намзынович Иргиттиң ак сеткилдиг, кызымак ажылын чаңгыс чер чурттуглары улуг-биле үнелээн. Ол Мөңгүн-Тайга район Советиниң депутаты.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюн Маадыр-оол, Кара-кыс Иргиттер [illegible] чедиишкиннер-биле уткуп, келир чылын бо [illegible] бедик көргүзүглерни болурунга бүзүрелдиглер.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.

СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Бо хүннерде СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ның Дээди Совединиң ССР [illegible] тургустунганының 60 чыл оюнга турускаатын [illegible] байырлыг хуралының материалдары республиканың бүгү хойжуларының холаадын көдүрген. Ук байырлалдың бүдүрүлгезинге бистиң [illegible] кышкы чылын кылыр сорулгаларын тодарадып, немелде хүлээлгелерни ап турар.

[illegible] 35 хуу чедирер, чамын [illegible] сигениң, ийи тонна бүдүрүмү белеткен, он тонна одекти бадып алыр мен. Кыштагның септелгезин, хойнуң семиртилгезин болгаш тарып болбадылганы чогуур үезинде бедик деңнелге чорудар. Бо бүгү-биле чергелештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш шынарын бедидеринче, сагылга-чурумну быжыглаарынче база кичээнгей угла-дыр. Ынчангаш совхозумнун экономиказын хөгжүдеринге [illegible]

Хойжунуң чагаазы

Кыштаглаашкынны багай эвес эгеледивис. Хойжулар «Ырлаа-Бажы» болгаш [illegible] совхозтарның ажыл-ишчилериниң [illegible]

[illegible]

бодумнуң улуумну киирип, кызымак ажылдаар мен. [illegible]

Кыштаам — Хайыраканның Арыглыгда. Чаа туткан кыштаг чүве, ооң уламындан четпир кылдынмаан ажылдар лыка хой турду. Оларны [illegible] Ам байдал эки. Хой ам төрүп эгелээр, анаа херек чүүлдерни тыптынып ап тур бис. [illegible] чырыдар фонарьлардан эгелээш, эм-танга чедир чүнү херек ыңаар эвес-дээр! Ам ам-демден кылыр дугаарлар чедишпейн тур. Сакманчылар-биле [illegible] Валентина Хертековна, катым Валерий Мунзукович дуржулгалыг улус. Чурукум Феня биле улуг уруум Ирина база бар. Оларга оглум Виктор дузалажып тар. Оларны малчыннар болурунга өөредип турарывыс бо.

Бо хүннерде бистиң кыштаавыста [illegible] хар база чуга. Кыш мындыг турза, сагыш-сеткил база сергек боор-дур. Ынчангаш немелде [illegible] ханзырыңга база эки. Сеткээн [illegible]

Л. МӨНГЕЛЕЕП.

«Ленинчи орук» совхозтуң хойжузу.

КЫШКЫ АЖААЛДА

Мындыр эге моон мурнунда үнген хойжуларга арынга парлаттынган. Апаа кыштың эге үезинде хойну канчаар ажаарын бижээн. Бөгүн кыштың ортаа үезинде ажаалдаңы канчаар чорударын сонуургаттывыс.

Мал кыштаглаашкынының ортаа үези декабрь 1-ден март 1-ге чедир үш ай уламчылаар, ажы ол үе календарьлыг кыш-биле дүгжүп турар. Бо [illegible]

[illegible] Амгы үеде колан хойнуң солдаашкынын 16—18 хонук иштинде досту бээр кылдыр тарылганы чорудуп турары [illegible] турар. Ол дээрге бүгү тала-биле ажыктыг: хураган бүгү талазы-биле [illegible]

[illegible] база дүжеңниң [illegible] микробтарны ижин органнарынче кирип алгаш, аарып эгелеп болур. Ааның составында онза күштүг камгалакчы бүдүмелдер хоралыг [illegible]

[illegible]

ОЛ ШЫН

Айтырыга харыы

Бис пландан ажыр алган бир килограмм дүк дээш 62 көпеек ап турар бис. Шын төлээн бе?

Ындыг айтырыгны «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының хойжулары салган. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң [illegible] экономизи М. Саттың тайылбырлааны болза:

Ол шын. Чүге дээрге совхозка бир килограмм дүктүң ортумак өртээ (хойнуң уксаазын, дүктүң клазын, арыг-силиин барымдаалап кээрге) 6 рубль 20 көпеек болган-дыр. Ынчангаш хойжу планнап ажыр бүдүрген дүктүң килограмм бүрүзүнүң өртээниң [illegible] немей шаңнал кылдыр алыр [illegible]

Кочанай Сувак-оол бо чылын чүс өшкүге онаштыр 98 анайны алырын хүлээнген. 12 анайны доруктурган. Оон өшкүден кырган дүгү база планнап турганындан хөй болган. ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылында «Тес-Хем» совхозка социалистиг чарыштың тиилекчизи ол болган.

ЭРТЕМДЕННЕР — КЫШТАГЛАРДА

[illegible]

Х. МОНГУШ.

БҮГҮ КҮЖҮН МӨӨҢНЭЭН

[illegible]

С. СОТНАМ.

Б. ХӨВЕНМЕЙ.

ЭЛБЕКШИЛ

Бүгү чонун сагылынга
Бүдүргенин барлаалгатказ.
Малчын биле Таралжы ам
Байырлалды уткуп алды.

Ону бөгүн уткувайн,
Оон өскэ чүнү уткуур!
Ажыг соокка сүрген малын
Алыспайн ажаап алган.

Чайын шөлг киткеле-даа.
Чаагай дүжүт өстүрүп каап
Малчын биле Таралжыны
Мактавайн кымны мактаар!
Хойжуларның кырган
 дүгү —
Хөвүг. чынчак булуттар-ла!
Комбайндан урган тараа
Хоор сарыг тейлер болган.
Саанчыларның сааган сүдү
Салдам сүтлүг хемге
 дөмей
Элбекшилдин көвейинден

Эки чүве каза турар.
Малчыннарның өглериинде
Маңчы, хүжүр үзү
 дырлаан.
Таралжының бажында
Далган, боова сава долу.
Байырлалдың найырынга
Бараалгаар чем-не элбек.
Элбекшилге улуун киирген,
Эки диртир — чоргаарал-
 дыр!

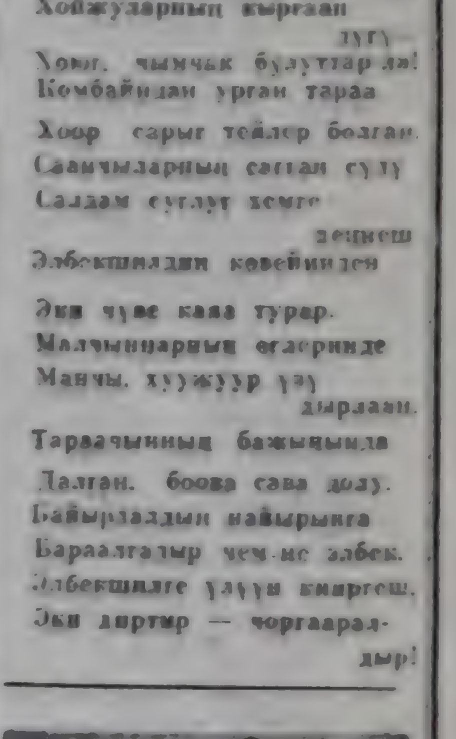

Балы Мандаа он бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс хойга онаштыр 93 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 1,8 килограмм дүктү кыргып алган. [illegible]

ЧУРУКТА: Б. Мандаа.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг чурум дээш

ЫНДЫГЛАР-БИЛЕ ЭПТЕЖИП БОЛБАС

Бистиң Төрээн чурттуң — ажылчы чоннар күрүнезиниң ССРЭ Конституциязында — чурттуң Улуг Хоорайда [illegible] ла бижээн чүктериниң бирээзи: «ССРЭ-ниң ажылдап шылар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарлыг херээ — шынчы, ак сеткилдиг күш-ажылдың [illegible]». Шынчы, ак сеткилдиг [illegible] колдуунда [illegible] ажылдың [illegible] ойталаары социалистиг шынчылалдың принциптерин [illegible]. [illegible] кол хемчээли болу берген.

Күш-ажылдың кижизин бистиң бодувус күндүткелдиг. [illegible] колхозчулар алдан хаакчылар ССРЭ-ниң Дээди Соведингиже чедир бүгү чер-чер Советтериниң депутаттарынга соңгуткан турар. [illegible]

[illegible]

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов [illegible]

СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ажылчы чоннардан [illegible] чагаалар [illegible]

[illegible]

Республиканың херээженнер чөвүлелинде

КИРЖИЛГЕЗИН УЛАМ КАЛБАРТЫР

Республиканың херээженнер чөвүлелиниң хуралы болуп эрткен. «Өзүп орар салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге херээженнер чөвүлелдериниң ролюн бедидер дугайында» айтырыгны аңаа дыңнап чугаалашкан. Бо талазы-биле Тыва АССР-ниң чырыдылганың министрниң оралакчызы А. Т. Кошкарова илеткел кылган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышты түңнеп, бодун бедик көргүскен [illegible] ордениннер-биле шаңнаан.

[illegible]

Б. ДИРЧИН.

ШУПТУЗУ ТАНЫШКАН

Кызыл районнуң төөгү Каа-Хем суурда № 12 ортумак [illegible] ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан [illegible] СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң [illegible]

[illegible] эш Ю. В. Андроповтуң ССРЭ-ниң 60 чылынга [illegible]

[illegible]

АМЫДЫРАЛДЫҢ БОЛГААШ ДЕМИСЕЛДИҢ НОМНАРЫ

[illegible]

СЭКП-ның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын [illegible]

РИГА. Латви ССР-ниң Эртемнер академиязының электроника болгаш санал техниказының институду ССРЭ-ниң эртемнер академиязының болгаш эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларының «Академсеть» дээр, келир үеде — бистиң чурттуң санал техниказының шиити-күрүне четкизи болур чаңгыс-аай санал четкизин тургузар сорулгалыг эртем-техниктиг улуг ажылда киржип турар.

Институт ол ышкаш ЭДЧ чурттарының санал четкилерин тургузар талазы-биле чурттар аразының программазында база киржип турар. Чоокта чаа Ригада болгаш Будапештиде ЭСМ-нерниң чаады ажылдаарының талазы-биле дуржулгазы чедиишкиннииг кылып эрттирген.

Институттуң болгаш чурттар аразының эртем база техника информацияларының төвүнүң эртемденнер чөвүлелдериниң Ригага болган каттышкан хуралынга ЭСМ-ниң четкилерин эртем-техниктиг информациязының чурттар аразында системазының ажыглаарының айтырыгларын чугаалашкан.

ЧУРУКТА: чурттар аразының эртем-техниктиг информациязының төвүнүң эртемденнер чөвүлелиниң кежигүннерин институттуң лабораторнязы эргелекчизи, техниктиг эртемнерниң кандидады Геннадий Громов видеоинформацияны машина-биле болбаазырадырының айтырыглары биле таныштырып тур.

В. ЛИСИЦИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

МААДЫРЛЫГ ДЕМИСЕЖИП ТУРГАН

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА-ның корр.). Шульце-Бойзен-Харнактың [illegible] организациязының хуралдынынга кирип алгаш, фашизмге удур демисежип турган удурланыышкынның немец демисекчилериниң тураскаалының [illegible] Барыын Берлинниң хой-ниитиниң [illegible] ган. Плетцензениң он бир демисекчилерин, оларның удуртукчуларын гитлерчилер 40 чыл бурунгаар шаажылап өлүрген черде тураскаалга четтиргенин [illegible] организацияларының [illegible]

Фашистерге удур ол организация [illegible] деп ат-биле делегейниң ийиги дайынының төөгүзүнге кирген. 1938 – 1939 чылдарда тургустунган ол организацияга чүс ажыг демисекчилер киржип, фашизмге удур маадырлыг-биле демисежип турган. Гитлерчи армияның солдаттарының ортузунга пропаганда ажылын организацияның кежигүннери [illegible] рудуп, [illegible]

хип, шериг бүдүрүлгелеринге үрегдээшкиннерни боттандырып келген. Гитлерчи гестапо 1942 чылда ук организацияны [illegible] Плетцензениң кара-бажыңынга гитлерчилер шаажылап өлүрген.

Фашизмге удур демисежип чорааннарның эвилелиниң Барыын Берлин каттыжыышкынының даргазы Г. Шредер хой муң кижи киржикчилиг митингиге илеткел кылган. Гитлерчи фашизмниң үезинде Плетцензеге 4 муң ажыг демисекчилерни гитлерчилер шаажылап өлүргенин ол чугаалаан. [illegible] бирээ «Кызыл капелла» [illegible] кежигүннериниң маадырлыг чоруу [illegible] үлегер болуп турар. Эрткен үениң төөгүзү, фашизм дугайында ынчаар кижилерниң эки билгеш турары эргежок чугула. Школаларга өөреникчилер [illegible] чүве чугаалаарын хоругдааш хоорайның эрге-чагыргазары

ның политиказын Г. Шредер шыңгыы буруудаан.

[illegible] чок дерии идеяларынга эптеш чок болуруунуң, тайбыңның болгаш улустар аразында найыралдың ёзузунга [illegible] делегей [illegible] дужактурлуг үезинде онаа чугула ужур-дузалыг болуп турар. Термоядролуг дайынга Пентагон ажыы-биле белеткенип, ортумак ыраккыдыы ядролуг чаа америк ракеталарын Европага әккеп нептереп [illegible] турарынга удур демиселди улам-на күштелдирериниң ажылчы чоннарны ол кыйгырган.

Париж чоогунда Монтрей дээр хоорайжыгаш совет Мыташи хоорайның [illegible] бооп турар. Фашистиг [illegible] француз найысылалдың чоогунда ол хоорайның чагыргазының кырынга француз тук бир дугаарында киискип үнген. Фашизмге удур демиселге [illegible] демисекчилерниң тураскаалын французтар ыдыктыы-биле сагып турарлар. Монтрейниң төп кудумчуларының бирээзинде Удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилеринге тураскаалы (чурукта) [illegible]

О. КАРАСЕВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ЛУИ АРАГОННУҢ МӨЧЭЭНИ

ПАРИЖ. (СЭТА). [illegible] Бүгү-делегей [illegible] коммунист Луи Арагон 85 харлыында 1982 чылдың декабрь 24-те мөчээн.

[illegible]

Совет Эвилелиниң улуг өңнүү Луи Арагонга «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Делегейниң [illegible]

[illegible]

В. СИВЦОВ.
СЭТА-ның корр.

МИККО ПЕСЯЛЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Совет Эвилелиниң 60 чылдар дургузунда чедиишкиннери кайгамчык улуг болгаш магадыг-дыр деп, Финляндияның парламентизиниң депутады Микко Песяля СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Ол чедиишкиннерге деңнежир чедиишкиннер чок. Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның аразында найыралдыг болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзаалар, кады ажылдажылга моон соңгаар-даа улам катканар дээрзинге иделеп [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының байырлалының хүнннеринде илеткейлеп турар бис деп, депутат чугаалаан.

ЧАЗАК ДУЖААЛЫ

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Антверпен өртээлиниң ажылчыннарының ажыл [illegible]

[illegible]

ЧАА ЧЫЛДЫҢ «АК-КӨК ОТЧУГАЖЫ»

Москва. Төп телевидениениң хөгжүм редакциязының белеткээни «Ак-көк отчугаш» деп Чаа чылдың байырлал дамчыдылгазын хөй миллион телекөрүкчүлер удавас база катап көөрлер. Театрның болгаш кинонуң, совет болгаш даштыкы концерт эстрадазының сураглыг артистери ол дамчыдылгага киржир.

ЧУРУКТА: «Ак-көк отчугаш» деп дамчыдылганың башкарыкчызы артист Ирина Мирошниченко болгаш сураглыг ыраажы Николай Гнатюк.

В. Созиновтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Д Ү Р Ү М Ү М

Бодаа чокка аазаашкын кылыры—
Бо-ла чораш, бертсинер-ле чүвем ол:
Боду-биле кезэ демей улусту
Бойлады-ла мегелээри ышкажыл.
Хамык чонум дыңнап турда, эресчип
Каш-каш данпыр хүлээлгелер албас мен.

Эниежип беер аргаларым чамырып,
Эзээш түңге карак чаап кагбас мен.
Күжүм, кадыым шыдажыр-ла шаанче
Күүседип болурумну ничээр мен.
«Чеди хемчээр — чаңгыс катап кезер».
Чечен-мерген бо-ла домак — дүрүмүм!

Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

КЛАСС ШАГЫН — МУЗЕЙГЕ

Чоокта чаа Кызылдың № 7 школазының 5 «а», «б» класстарының класс шагын Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге эрттирген. Анаа өөреникчилерге С. К. Токаның ажыл-амыдыралының дугайында музейниң эртем ажылдакчызы, шыгжамыр киллазының эргелекчизи А. Д. Дамдынчап чогаалчының фоточуруктарын, эдилеп чораан туура эдилелдерин көргүзүп тургаш, беседа кылган.

Оон соонда С. К. Токаның чаш болгаш аныяк чылдарындан эгелээш, көску партия база күрүне ажылдакчызынга чедир эрткен улуг оруун 1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү С. К. Тока-биле үр үеде кады ажылдап чораан Михаил Иванович Пахомов чугаалап бээрге, уруглар аажок сонуургап дыңнаан.

5 «б» класстың удуртукчу башкызы Антонина Васильевна Блинова чүве чугаалааш, утка-шынарлыг беседа [illegible] музей ажылдакчыларынга [illegible] М. И. Пахомовка өөрүп четтиргенин өөреникчилерниң өмүнээзинден илергейлээн. Хоочун [illegible] сураглыг кижилерниң чаагай чанчылдарын өөреникчилер утпас [illegible] чугаалаан.

Чогаалчының номнарында «Арттың соңунда» дээштиг чылдарга үнген номнары болгаш музейниң залдарында [illegible] өөреникчилер таныжкан.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Сонуургактарга

Дус чок суг хөй-ле...

Бистиң бөмбүрзээвистиң чыка хөй чевиске өрдеринге ижер суг чедишпезин берге айтырыг апарган. Эртемденнер хөй чылдар иштинде янзы-бүрү саналдарны киирип, төлевилелдерни чогаадып келген. Оларның бирээзи — Антарктиданың [illegible] амыр-[illegible] доштары. «Алдыгы диптиң» дожу канчаар-даа аажок хөй, ол улам-на өзүп турар болгаш, бодунуң аарын үзбейн, океанче тоглап, буступ дүжүп турар. Чоокта чаа Антарктидадан чоогунга салдап чоруур улуг дош тывылган: оон узуну 160, дооразы 72 километр! Специалистерниң санаашкын ёзугаар алырга, ында 2,5 кубокилометр дус чок суг бар. А бүгү-ле салдап чорупт турар доштарны эргизер чүве болза, оон 35 муң кубокилометр сугну ап болур. Ол дээрге Чер ортузу далайның суу хире-бир. Бир ээс ол магалыг байлакты ажыглап өөренип алыр чүве болза, келир үеде Чер бөмбүрзээнге суг чедишпес дээр айтырыг турбас ышкаш.

Тергиин-не камналга!

Бир литр бензин кудуп алган машинага каш километр эртип болурул? 10, 15, 20 бе? Чо-ок. Сес чүс ажыгны. Тодаргайлаарга, 884,3 километрни. Чүү-даа болза, ГФР-ниң чурттакчызы Корнелия Ленц [illegible] эрткен. Машинага шынап-ла бир литр бензин турган. Онзагай чүве—ол машинаның [illegible], [illegible] ёзугаар кылган.

Чолаачылаар эрге?...

Француз херээжен Раймонда Рей—такси чолаачызы. Ол Парижке 20 чыл иштинде кудумчу чуруму тревейн чорупт келген. Ынчалза-даа Рей бир-ле катап машиназының дүр[illegible] улгаттырып кааш, туттурупт алгаш, шагдаа-биле маргыжыпкан. Ону будун чартык муң франкыга штрафтаан. Элдептиг чүве чүл дээрге, таксистиң машина мунарын [illegible] [illegible] чок болганы.

Бижилер болгаш чылдар

Ортумак сыныы, көк баштыг кижи Эрги-Барлыг [illegible] уруглар садының чаңын эртип чыткаш, туруп душкен. Оон уруглары ырлашканы дыңналган. «Бодум шаны дорт кээрбеймесе-даа, чогааткан ырларымны чонумнуң ажы төлү [illegible] ырлажып турары өөрүнчүг-дүр» — деп бодаан.

Шыра-Булак шыпаалынга алдын күс турган.

«Эрги хаантарны алдек салгын [illegible] Эрги-Барлык чуртуңарны эргип чоруңар, ак бажыңнарга аалчалар [illegible] чорзун, ак орууңар узун болзун!»—деп чыжырганалыг арыгны куду чыраалаап Барлыктың суу хөгжүмчүнүң [illegible] [illegible] чыдар.

Салгын-сырыннын ырын чечектиг эргеледирин дег, сагыш-сеткилди чаагайжырлап келир чараш аялгадан чогаадып кагбышаа аар» — деп, хөгжүмчү бодааш олурган.

[illegible] ыраккы [illegible] оруу ырак, оон төнчүзү тур эс. Шынап-ла. Донгак Бадыевич Шактар 150 хире ырларның автору болган. Тыва АССР-ниң улустуң [illegible] С. Б. Пюрбюнуң сөзүнге оон бижээни «Кадар[illegible] таалал ыры» барык-ла [illegible] болгаш улусчу [illegible] идепкейлиг [illegible].

Улустуң хөгжүм херекселдерин сайзырадырынга Донгак Бадыевич хойну кылыы [illegible].

КАЯА-ДАА ЫРЫ-БИЛЕ

улустуң ыры апарган. Ю. Ш. Кюнзегештиң сөзүнге бижээни «Коммунистиг партияга алдар» деп ырның аялгазы [illegible] [illegible] ырларының бирээзи. Оон бижээни хөй-хөй ырларны школаларда болгаш уруглар садтарында база ырлажып турар.

Донгак Бадыевич чүгле бот-тывынгыр композитор эвес, улусчу чогаадылганың хөгжүлдезинге бодунуң үлүүн 50 [illegible]. «Хөгжүм херекселдерин шевердеп кылыры. [illegible] ның урап аргалары» деп оон [illegible] эрткен чылын Кызылга болган эртем-практиктиг конференция тускай ном кылдыр парлап үндүрерин саналдаан.

[illegible] культура бажыңның директорлап тургаш, Бай-Тайга районнуң культура амыдыралынга [illegible] киржилгезин дөөш Тээли кожуу Советтиң депутатынга ийи удаа соңгуткан. Оон удуртулгазы-биле Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр коллективтери ниитизи республика фестивальдарынга каш удаа бирги черлерни ээлеп турган.

Оон өг-бүлезинден талантыныг музыкантылар үнүп турар. Оон оглу Степан Шактар Кызылдың урал чүүл училищезин дооскаш, Тыва телевидениениң болгаш радионуң оркестринге ажылдап, композитор болурунуң талантызын эгелеп чораан. Электеп мөчээн болза-даа, оон «Долаана» деп ыры аныяктарның ынак ырларының бирээзи апарган. Ол эстрада жанрынга элээн таарыжыр чаа ритмниг ыр чогаалы болур.

Донгак Бадыевичиниң база бир оглу Александр Шактар база музыкант болган, ол «Саян» ансамбльдиң оркестринге [illegible] ашкаш аялга чогаадырынга салымныын көргүзүп эгелээн. Хоочун хөгжүмчүнүң хеймер уруу Светлана Шактар база Тываның күрүне филармониязынга ажылдап турар.

Донгак Бадыевич республиканың улусчу чогаадылга болгаш культура чырыдыышкын ажылының [illegible] методистиг төвүнде он чыл ажыг улуг методист болуп ажылдавышаан, бот-тывынгыр композиторларга практиктиг дузаны кадарып [illegible] чогаадылгазы мергежилин бедидеринге бору чамдык ажылдарны бээр.

Хоочун культура ажылдакчызы, бот-тывынгыр композитор Донгак Бадыевич Шактар ам 60 харлап турар. Ынчангаш чогаадылга ажылынга улуг чедиишкиннерни аңаа күзээр бис.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ДЕКАБРЬ 27-ДЕН ЯНВАРЬ 2-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм: «Хуулгаазының маадын». 10.05—16.45 — Чапсар. 16.45 — Москва болгаш москвачылар. 17.15 — Бистиң садывыс. 17.45 — «Чедиишкиннерниң болгаш ажыдыышкыннарның чурту». Чогаалчы Е. Рябчиков дамчыдылганы чорудар. 18.45 — «Бүгү херек шляпада». Мультфильм. 19.00 — «Беш чыл. ажыл-херектер болгаш кижилер». 19.30 — Экранда кинокомедия: «Дээрбечи кырган ашактар». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Долгандыр турунар» деп дамчыдылга. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.35 — Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. Арга иштинде холдуң чажыды. 12.55 — Эртем амыдыралы. 13.45 — Төөгү. 6-гы класс. Уот Тайлерниң тура халыышкыны. 14.10 — Зоология. Куштар болгаш агаар чүүлдери. 14.35 — География. Соңгу Европа. Фенноскандия. 15.05 — М. П. Мусоргский. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—17.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Е. Танова — «Илбилиг согун». Хензиг ниитилел театрының шиизи. 18.40 — Телемедээлер. 18.55 — «Сылдысчыгаш» деп дамчыдылга. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Аялга тöвү» 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Соок ирей болгаш чайы». Мультфильм. 20.15 — Француз импрессионист-чуруктчулар дугайында документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мээң кайгамчыктыг ачам». Уран-чечен телефильм. 22.45 — «Чеди-тейлерден». Документалдыг телефильм. 23.15—00.50 — Хоккейге аныяктар командаларының делегей чемпионадынга ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң командаларының ужуражылгазы. Ленинградтан дамчыдылга.

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дээрбечи кырган ашактар». Уран-чечен фильм. 10.25—16.15 — Чапсар. 16.15 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 17.15 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Ересько (фортепиано) ойнаар. 17.45 «Аныяктар адрестери». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кышкы тоол». Мультфильм. 19.10 — Ырак болгаш чоок ырылар. 20.00 — «Улуг улустуң шынныг чоруу». Документалдыг «Бүгү-ле дээрe чүүлдер—сенде» деп телефильм. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Чурсина-биле Р. Гамзатов олар чорудар. 21.00 «Үе». 21.35 — «Театрга ужуражылгыларнар». 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — «Шиганың ак-көк шораанналары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45 — Ботаника. 5-ки класс. Дазыл канчаар өзүп турарыл? 13.05 — «Шыгжаа шынаалары. [illegible] классы. 13.35 — Төөгү. 5-ки класс. Афинга [illegible]. 14.00 — Хоойлу билир сен бе? 14.45 — Н. Думбадзе. Чогаалдар арыннарындан. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Аялга тöвү» деп дамчыдылга. 19.13 — Чарлалдар. 19.15 — «Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Соок-соокчугаш». Мультфильм. 20.15 — Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Нуль градус үезинде ынакшыл». Уран-чечен телефильм. (Румыния).

ДЕКАБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Цирк принцессазы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияларлары. 11.20 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.25 — «Бистер орус дыл өөренип тур бис». 7-ги телекичээл. 11.40—17.00 Чапсар.

МОСКВАДАН

17.00 — «Горнистер, харылаңар!». 17.45 — «Эртем амыдыралы». Чыл түңнелдери. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге чурттар аразының ужуражылгазы: «Эдмонтон Ойлерс»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Каяа? Кажан?». Телевикторина. 23.30—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — География. Ыраккы Чоокчукту бойдус комплекстери. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — Музыка. 7-ги класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 15.05 — «Билир болгаш кылып билир». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Челээш» деп дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Аялга тöвү». 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Чуруктуг болгаш үе». Тываның чуруктуларының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан делгелгезинден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Умка» деп мультфильм. 20.15 — Чүнү номчуурул. 21.00 — «Үе». 21.35 — Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 22.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Соловьяненконуң концерти. 23.00—23.50 — Мячигиг хоккейге ССРЭ чемпионады: «Зоркий» (Красногорск) — «Енисей» (Красноярск). Красноярскиден дамчыдылга.

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның улуг хорунуң киржилгезин биле дамчыдылга. 9.25 — «ССРЭ — бистиң Төрээн чуртувус». Бүгү-эвилелдиң чурулга делгелгезинден репортаж. 9.55 — Школа каникулунуң хүннеринде. «Пип эжишкин». Уран-чечен фильм. 11.10—17.45 — Чапсар. 17.45 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының артистериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерттиң уланчызы. 19.55 — «Москваның адрестери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама аалчыларны уткуп тур». Дамчыдылганы кинорежиссёр Э. Рязанов чорудар. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Силер меңээ [illegible]». 12.20 — «[illegible]». «Халиф-[illegible]». Мультфильмнер. 15.00 — [illegible]. 15.25 — «[illegible]». 15.55 — «[illegible]» деп уран чүүлдер фестивалының дугайында дамчыдылга. 16.25 — Телемедээлер. 16.35—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Топ чылдар бе», «Электричество кайын кээрил». 18.35 — «Телемедээлер. 18.50 — «Найырал». 19.20 — Чарлалдар, реклама. 19.30 — «Аялга тöвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Чараа-чечен-чигеш биле адыгжыгаш Чаа чылды канчаар уткааныл». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Пакет». Уран-чечен телефильм. 22.45 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хорунуң концерти. 23.15—00.50 — Аныяктар командаларының хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң болгаш Канаданың шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелери.

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Космос, айтырыглар, перспективалар, бодалдар...» Эртем-пөпүлерлиг фильм. 9.25 — «Ералаш». Уругларның шоодуглуг киножурналы. 10.00 — «Архитектура болгаш театр». 10.45 — «Тоолдуң аалчылары». «Золушка», «Щелкунчик» деп мультфильмнер. 12.00 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Кинокапсырылга. 12.50 — «Эртинелер ортулуу». Р. Стивенсонуң домей аттыг романын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязының баштайгы көргүзүү. 14.00 — Телемедээлер. 14.10 — «Хөглүг ноталар [illegible]». Останкинонуң концерт студиязынга аныяк [illegible] конкурузу. 15.20 — Орус музей. 15.50 — «Акробат Тамара Лязгина». 16.15 — «Илбичилер» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги серияларының баштайгы үндүрүлгези. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге чурттар аразының ужуражылгазы: «Квебек Нордикс»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шаандакы орус романстар болгаш вальстар. 22.35 — «Дош балы». 23.40 — «Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедирилшкини. 00.05 — Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы». 3.35 — Танцы, танцы, танцы... 4.05—5.00 — Эстраданың аялгалары болгаш ритмнери.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Кыш арыг иштинге канчап чедип келгенил». Ойнаарактар фильми. 19.30 — «Аялга тöвү». 20.00 — Чарлалдар. 20.05 — Киножурнал. 20.15 — «Хөглүг өг».

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35 — «Ах, водевиль, водевиль...» Уран-чечен телефильм. 22.40 — Москованың күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестриниң концерти. 23.40 — «Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50—00.05 — Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедирилшкини.

ЯНВАРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.20 — «Кышкы этюд». Совет шүлүкчүлериниң чогаалдары. 8.45 — «Үшкү планетаның чажыды». Мультфильм. 9.35 — «Спортлотонуң» 1-ги тиражы. 9.45 — Кубаның телевидениезиниң куба революциязының 24 чыл оюнга тураскааткан программазы. 11.10 — П. И. Чайковскийниң «Удаан чараш-кыс» деп баледи. 14.05 — «Эртинелер ортулуу» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 15.15 — Хоккейге чурттар аразының ужуражылгазы: «Монреаль Канадиенс»— ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдылга. 17.15 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.00 — Останкинонуң концерт студиязынга кежээ. «Ыры-82». 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.05 — Француз драматург Р. Томаның шиизинден тургускан «Херээжен кижиниң тывынар» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

16.15 — «Сагыш-сеткилдиң хапызындан». Кузнецкиниң металлургия комбинадының ажылчыннары-биле ужуражылга. 18.15 — «Ырбакчы болгаш роза», «Патрикеевна диле», «Моортай-биле чаа чыл шивизи», «Сарыг чаан». 18.50 — Аныяктар командаларының чурттар аразының ужуражылгазы. [illegible]-биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары. Ленинградтан дамчыдылга. 20.15 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Каркушаның ээп келгени. 20.30 — Фотомастер Г. В. Копосовтуң дугайында телеочерк. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55. «Адам-биле Ева». Фильм-балет.

ЯНВАРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Зарядка, чыскаалыңар!». 9.00 — «Дамырактар». 9.30 — Томскиниң ыяш тудугларының дугайында документалдыг чаа фильм. 9.50 — «[illegible]». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.20 — «Сапыктыг ыт». Мультфильм. 11.40 — «Спорт-82». Чыл түңнелдери. 12.20 — «Колдаэниң шагы». 13.50 — «Эртинелер ортулуу» деп уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 14.55 — «Музыка киноскуу». 15.25 — Кинокомпаниттиң баштайгы үндүрүлгези. 16.30 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 17.30 — «Синьорлар, келдирешкинниң хулаан ап көрүңер» деп уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.50 — «Москва пиригинде Чаа чылдың хөглээшкини». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Москва пиригинде Чаа чылдың хөглээшкини» деп дамчыдылганың уланчызы. 23.05—23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.30 — Концерт. 16.05 — «Мэголь» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.15 — Шоодуг болгаш [illegible] кежээзи. 18.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — И. Штраустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Алды кадайлыг болгаш чаңгыс эр». Фильм-шии. 23.05 — «Эртем-пөпүлерлиг фильм. 23.15—00.50 — Аныяктар командаларының чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ-биле Финляндияның шилиндек командалары ойнаар. Ленинградтан дамчыдылга.

Шоодуглуг бийир-биле

ОЙТА ДҮШКЕН ОЛЧААН...

Алгы-кеш аразынга бо-ла көстүр кара-күртүү тываларга ак-өек дижир боор чүве. Ак-өек-биле «чалазактың саралазынче» аразынга хамаарылга бар апаарын кым дүжеп чораан боор. Чүвениң ужуру мындыг:

Ак-өектиң элдептиг чаңын билбес кижи ховар ыйнаан: бодунга биче-ле эпчок хире «айыыл» болганда, безин чадаарда ооң маңнап чорааны алгыны бир кижи шимчеди каапканда, ак-өек хенертен чаъс ойта дүшкеш, оож агара берген элээн үр мегеленип, «өлүп» чыткаш, бодунуң аянчоруун база катап уламчылай боор.

Ак-Эрик суур биле Кызыл хоорай аразынга пассажирлер аргыштырар автобус, ажылдап кылгаш, бахылаан маршрутту арыг сагып, анаа-ла чорупт тургаш, ажылчы чонга аъш-тура чедирер аажы-чаңы хеп-хенертен соксаткан. Оон мурнунда барык чыл санында май айның баштайгы хүннеринде Тести кежир көвүрүгге часкы үер болу боор турган. Ол хүннерде Кызылдан үнер автобус Ак-Эрик суурже четпестей бээр. Ынчангаш ак-өектерниң аразынга мындыг үлегер домак тывылган:

Дээпкенде ак-өек ойта
дүжер.
Тес үерлээнде машина ойта
дүжер.

Тести черле автобус артавастаанда эвес, харын мунуп чораан аъды бүдүрүүрге безин түс черниң оолдары мынча деп кожаңнай каап тар:

Уншас оюм ужар болза
Узун Тестиң сайы дээр мен.
Кагбас оюм каар болза
Калбак Тестиң сайы дээр
мен.

Мынчап кээрге автобустуң сураг барганынын «кемниг-ле чүвези— Тес, кертик-ле чүвези — тевее» апаар.

Бо чылгы часкы үер эрткен, ак-өектер тынтып келгилээш часты чазады. Чайны чайлады ойта дүшкүлеп тургулааш, күзүн чиде бергилээн. А Кызыл—Ак-Эрик—Берт-Даг маршруттуг автобус ойта дүшкен олчаан-на шуут бажы-биле барган. Бо хүннерде пассажирлерниң хүндүүс [illegible] дужу автобус апарган. Харында тыва улустуң «База катап көрбес мен бе» деп ырызын «чалазактың саралазынга» хамаарыштыр каттырынчыг кылдыр күүседирин Аркадий Гайкинден азы Максим Мунзуктан дилээр деп турар.

Ынчанмас аргажок. Ак-Эрик суур биле «Амбын чызааны» (барык 150 чыл дургузунда Амбын чызааны турган боорга, түс черниң улузу Самагалдайны ынчаар ойнап адаар) аразы таптыг-ла 37 км. Ол ийи суур аразында хүн бүрүде аргышкан улуг-биче, кырган-чалыы пассажирлер, эң ылаңгыя кышкы өйде автобус чоктуң ажыын ажып, аар-човалаңныг шылгалданы түлүп шыдап турар.

Ынчангаш кандыг-даа автомашинаның кабиназында [illegible] дузаан балык дег кестүр. Кол транспорт — совхозтан районче [illegible] сүт сөөртүр ажык самосвал. Анаа олурар пассажир бурунгу чедер черинге четпейн чорааш-ла доңгаышыдан сугда ыяш дег, сирилээн, кавылаап чоруп турар.

Мындыг байдал канчап чедир уруглалгалаар кирги?

Б. ИРГИТ.

агаар

Бөгүн республикага кежүп турар булуттаар, чамдык черлерге бызан хар чаар. Соңгу барыын чүкке угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 13—18 градус соор.

Кызылда [illegible] [illegible] болбас. Хат кошкак. Агаар дүне 25—27, хүндүс 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дээрбечи-казактар» 10.00, «Бедик арт» 11.20, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тажылаар-куулар» 9.30, 12.40, «Сөөлгү эртинe» 10.50 12.40, 15.00, «Адалар болгаш кырган-ачалар» 16.00, 17.50, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отту оттур» 10.30, «Хол майгыны-биле шапчыпкан» 12.00, 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Кино чыындызы» 14.00, «Эрлер» 15.30, «Спортлото-82» 17.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызытаар хыналдазы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гикор» 9.30, 11.20, 13.40, 15.30, «Бедик арт» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «...анаа шуптузу ынак турган» 15.00, 18.40, «Хлеб, алдын, наган» 15.00, 18.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хол майгыны-биле шапчыпкан» 18.00, 20.00 шактарда.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже турисчи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ**: «Ташкент — Наманган — Фергана — Маргилан»—14 хонук иштинде, путёвка ортээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка ортээ 270 рубль

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-ден эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка ортээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

Путёвка ортээнде ынай-бээр саңнээт төлээнни, аъш-чем, чурттаар чер ортээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажың. «Меңгүлек» аалчылап бажыңының № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76. 2-35-92.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер тер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС-05[illegible]

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 297 (12087) | 1982 чылдың декабрь 28, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кап.

ЧЫЛДЫ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРЛИГ ДООЗААЛЫ

БЫЖЫГЛАП, КӨВҮДЕДИР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери кандыг күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турарын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис совхоз директору Дадар-оол Комбуевич Салчактан дилээн.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Ооң күүселдезин чедип алыры-биле совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче улуг кичээнгейни салган. Ооң неделделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылгаш түңнелдерин айыткан хуусаазында үндүрүп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир база мал, чер ажылында, сагылга-чурумда четпестерни эдип алыр ажылды доктаамал чорудуп келген. Ол болгаш өске-даа политмассалыг, организастыг ажылдарның түңнелинде юбилейлиг чылда чамдык чедиишкиннерлиг болдувус.

Декабрь 1-ге чедир совхоз 350 тонна эътти, 35,4 тонна сүттү, 33,5 тонна дүктү күрүнеге садып, бердинген онаалдаңы хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Боттарывыстың бар арга-күрлээриннарывысты санап көргеш, чыл төнчүзүнге чедир 150 центнер сүттү, 100 центнер эътти күрүнеге садар немелде хүлээлгени алгаш, чедиишкинниг күүседип тур бис.

Малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидеринче кичээнгейни угландырган бис, чүге дээрге совхозтуң кол экономиказы мал ажылы болгай. Малды четчир саңныг чем-биле хандырар сорулга сөөлгү чылдарда күүсеттиниң [illegible]. малчыннарның харысалгазын бедидип, нег[illegible] күштелдиргенинден болгаш ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан чамдык бурунгаар базымнар кылдынган. Бо чылын ажыл-агый иштизи-биле чүс баш төрүүр хойга онаашпыр 85 хураганы алган. Бызаа ажаакчыларының көргүзүглери багай эвес. Ооң уламындан мал бажы өстүрер план ажыр күүсеттинген. Дүк кыргып алыры, сүт саалдазы, күрүнеге садар малдарның деңзизи мурнуку чылдан өскен.

Чер ажылынга чамдык эки көргүзүглер база бар. Суурну, сүт бараан фермазын, хойжу бригадалар төптерин, кодан[illegible]ны чаагайжыды тудар, [illegible] [illegible] таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш бүгү-ле хемчеглерни совхозтуң дирекциязы ап турар.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң чедип алган чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп көргеш, Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчизи кылдыр санаан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан база ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразында киирген. Бедик шаңнал бистерге өөрүнчүг улуг болуушкун болган, ооң-биле чергелештир улам эки ажылдаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукцияның өртек-үнезин чиигедирин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын хүлээндирип турарын билир бис. Ынчангаш чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглап, көвүдедир дээш шалыпчы ажылдаарын шийдип хүлээниптивис. Амгы үеде чаңгыс баш мал, ооң төлүн хоратпас, техника септелгезин [illegible] чорудар, часкы тарылгага үлегерлиг белеткенир дээш чарыш калбарган.

Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, коммунист Константин Иванович Мазякин 1984 чылдың августуң үлүүнде ажылдап турар. Ол бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазының үезинде Таңдыда Тока аттыг совхозка ажылдааш, 1785 тонна тараажы сөөртүп, пландан 381 тоннаны ажырган.

Ол коллективте хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: чолаачы К. И. Мазякин.

Ю. КОСАРЬНОВТУҢ фотозу.

КАЯА-ДАА, КАЖАН-ДАА БЫЖЫГ ЧУРУМ ДЭЭШ

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

«Кижи болуру — чажындан, аът болуру — кулунундан» деп үлегер чугаа бар. Ону мен бир аныяк малчынның өглүнге чооктап чаа сактып ордум. Өг-бүлениң ээлери кайызы-даа чеди чыл бурунгаар ортумак школа доозуп, дораан-на малчыннап эгелээн болду. Оларның ада-иелериниң бичиизинден-не күш-ажылга кижизиткенниң түңнели бо. А күш-ажыл кижини кижизидер болгай. Ук малчыннарның сагылга-чуруму быжыг эвес турган болза, малчыннап-даа шыдавас, а малчынназа-даа мактаттырбас турган ийик.

«Чыткан хой тургуспас». Бо домак база-ла оларга хамааржыр. Топтуг-томааныг болгаш телептиг улус, шынап-ла, чо[illegible] хүндүткелин дораан-на чаалап алган болур. Вера Биче-ооловна биле Александр Сопай-оолович Сарыглар[illegible] ээзулуг ындыг улус. Олар «Чыраа-Бажы» совхозка үр ажылдаваан-даа болза, мурнакчыларның [illegible] келген. Александр ВЛКСМ Тон Комитединиң «Оңгу беш чылдың шалыпчызы» хөрек демдээ-биле шаңнаткан. А Вера Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуткан. Совхозтуң коммунистери Александр Сарыгларны СЭКП кежигүннериңге кирип алган.

Аныяк өг-бүле ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, он бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс хойга онаашпыр 96 хураганы доруктурган болгаш хойлап-на 2,3 килограмм дүктү кыргып алган. Бо дээрге [illegible] Чөөн-Хемчик районунга эвес, харын, бүгү республикада багай эвес көргүзүглерниң бирээзи-дир.

Мурнакчы малчыннар кыштаглаашкынга база үлегерлиг белеткенген. Олар кыштаг [illegible] чаяын-на доозуп алгаш, чайын боттары 15 тонна сигенни кезип, кыштаанга [illegible] алганнар. Хой-ну чайгы семиртилгезин база организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирген. Өг-бүле амгы үеде Чыргакы биле Шеми аразында улуг арттың Хылдыг-Үзүк деп черде кыштаглап турар. Кыштаглаашкынның байдалы эки. Оларның күш-ажылчы көргүзүглери келир чылын база бедик болур дээрзинге чигзиниг турбас.

«Чыраа-Бажы» совхозта мурнакчылар хөй. Оларның ачызында совхоз күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының талазы-биле чыл планнарын хуусаазындан эрте күүсеткен. Чүс баш хойга онаашпыр 101 хураганы доруктурган. Ооң эки чүве чок. Ынчалза-даа бо айның эгезинге чедир мыйыстыг 124 бода мал, 687 шээр мал хораан. Мында малчыннарның буруузу база бар болгай. Харысалгазы чавыс, сагылга-чуруму кошкак чамдык малчыннарның совхозка чедирген каражазы ол-дур. Малын таарымчалыг черлерге оъткарар туржук, урут-дарынга илеген кааш, арагалап чоруп каар малчыннар база бар. Малга сүтүн чылыпап бербес, чамдыкта суггарбайн баар безин малчыннар турар. Малдың арган-дорган болуру, ара салыры, ааарыры болгаш өлүрү малчыннарның сагылга-чурумну хажытканындан болуп турар. Мындыг чорукту болдурбазы [illegible] хемчеглерни [illegible] оргаизаар эвес, кижи бүрүзүнден негеттинип келген.

М. СЕВЕН.

Тудугжу, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салды чаңгыс чер чурттуглары хүндүлээр. Аныяк коммунист, ажыл-ишчи бригадир Андрей Ендан-Сурунович Кара-Сал Барыын-Хемчикте № 741 КМК-ның комсомолчу-аныяктарының тудугжу бригадазын удуртуп турар. Аныяк-даа болза ол тудугжу арга-дуржулгалыг, ажыл-ишке организакчы аргалыг апарган.

Делгем эгиннерлиг, шымырак мага-боттуг, күлер хүрең арын-шырайлыг Андрей Кара-Сал бодунуң удуртуп турар комсомолчу-аныяктар бригадазының дугайында мынчаар чугаалаан:

— ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышта бригадалар база звенолар, ол ышкаш тудугжулар аразында калбарып кан бис. Бистиң комсомолчу-аныяктар бригадазы ам 1983 чылдың бирги чартыының үлүүнде ажылдап турар. Ол бисте өөрүнчүг.

Мурнакчы бригада бедиткен

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен, ам үени мурнап ажылдап турарлар.

Бригадада 8 кижи бар. Оларның кижи бүрүзү онааткан ажылынга харысалгалыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылга чок. Тудугжулар социалистиг чарышта киржип турар.

Мурнакчы тудугжулар ниитиниң аал чурттаар беш бажыңны бо чылын ажыглалга кииген. Амгы үеде олар район төвүнде даарапыр комбинаттың бажыңының хаалазын тудуп турар.

Оларда шынап-ла дуржулгалыг тудугжулар хөй. Оларга Александр Оңгай-оолду, Александр Саңдыыты, Өлчей-оол [illegible] даа адап болур. Тууйбу, бетон, арматура салыр, бызаалаар янзы-бүрү чарын мергежилдиг кижилер ол.

Бригада бо чылын 84,8 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр планын 85 муң рубльдев ажырган.

Бригадир Андрей Ендан-Сурунович Кара-Сал чүгле мурнакчы тудугжу эвес, а партия өге организациязының даалгаларын доктаамал күүседип турар. Ол агитатор, политинформатор база пропагандист. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү чорудуп турар политиказын ол тудугжуларга билдингир кылдыр тайылбырлап турар.

Комсомолчу - аныяктарның бригадазы боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин алдарлыг юбилейге [illegible] декабрь 18-те субботникте бедик бүдүрүкчүлүг [illegible].

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХЕМЧЕГ АЛБААН

Бистиң совхоз чыл келген тудум-на күрүнеден хөй техниканы ап келген. Техника талазы-биле билиглиг кадрлар база немежип турар. Ынчалзажок ажылдап турар [illegible] саны дыка [illegible]. Моон чылдагааны чүдел?

[illegible] харысалга чок чорууда. Сөөлгү он чылда совхозка кол инженерлеп турган сес кижи солушкан. Ол-да үеде МТМ эргелекчизи беш кижи халашкан. Ажылга кызымак, чонунуң болгаш күрүнезиниң мурнунга хүлээлгезин медереп билир турган болза, ынча хөй кижи ажылын кагбас, оон үндүртпес турган. Удуртукчу түскан эртемниглерниң мындыг чоруу оларга чагыртып турар улуска эки салдар чедирбейн чугаажок. Чижээлээрге, бисте чамдык чолаачылар болгаш трактористтер ындыг чорукту боттарынга ажыглап турар.

«Ак-Туруг» совхозта техникага кам чок, техниканы хуу херек кылырынга ажыглаарлар база бар. Олар кедерезе херек-даа үүлгедип турарлар. Механизатор Беган Смирнов [illegible] «Кировец»-биле бодунуң акызы Беган Каадыр-оолдуң верандазын, аай-дедир чорупп тургаш, ууй бастырып каапкан. Ол дугайында акт кодээ Совет күүскомунда чытпышаан, а хемчег алдынмайн турар.

Ол-ла кежээ Владимир Шадыпай дээрзин электри чагызынга машиназын үстүрген, суурнуң чону электри чок арткан. Бүгү үрелген чүүлдү совхоз төлээн. [illegible] кандыг-даа хемчег алдынмаан. А май айда 80—52 дугаарлыг ГАЗ-52-ниң моторун үстүрүп кааш, а хемчег амдыгаа чедир алдынмаан. Мындыг чижектер хөй.

Корум-чурум үрээн, херек үүлгеткен улусту тударынга белен эвес ажыл. Ындыг турбуже туттурган улусту анаа салып алган турары черле таарышпас. Партком секретары Р.С. Хунай-оолдуң-даа совхоз директору Ч. Н. Чигжиттиң-даа, профэвилел комитединиң даргазы В.Д. Үснук-нуң-даа бо талазы-биле хемчег алыр, ажылчыннар ортузунга кижизидиглге ажылын күштелдирер үези келген.

Д. МОНГУШ,

Ак-Туруг кожуун Совединиң депутады, улусчу дружинаның командири.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң ССРЭ-ниң 60 чылынга турескаатткан Кызыл тугу-биле шаңнаткан «Тыва сеңтелге-тудуг» тресте социалистиг чарышты баштап турар коллективке Владимир Пересадинниң удурткан сантехниктиг болгаш электромонтаж ажылдарының участогу хамааржыр. Участок тресттиң бүдүрүлгелериниң, бригадаларының аразында

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

чарышка тиилекчи болган. Мында электрик Михаил Куканцев, кацнакчы Виктор Рябцев болгаш өскелер-даа кызымак ажыл-иши-биле хүндүткелдиг болгаш мактаалды чедип алган.

Тресттиң иштинде чарыштың ийиги черин Кызыл-Мажалыктың сеңтелге-тудуг участогунда Раиса Худашованың удурткан шеверлекчилер бригадазы алган. Мугур-Аксының сеңтелге-тудуг участогунда Чүлдүм Доңгактың бызанчылар, Нина Делгер-оолдуң шеверлекчилер бригадалары база эки көргүзүглерлиг ажылдаан.

К. ХЕРТЕК.

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ЧУГУЛА ЭГЕЛЭЭШКИНИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан планнарын боттандырарынга Москваның ажыл-ишчилери улуг үлүүн киирип турар. Он бир айларның бүдүрүлге программазы хуусаа бетинде күүсеттинген. [illegible] 60 чылын алдаржыдыпшаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер [illegible], ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле найысылалды шаңнаа[illegible] москвачылар шалыпчы [illegible]. Бо чылдың планнарын чедиишкинниг доозар, беш чылдың үшкү, өзек чылында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга эки белеткелдерни тургузар сорулгаже москвачыларның бүгү күженишкиннери угланган.

ССРЭ-ниң туруступганының 60 чылынга алдар болдурган чарыштың дуржулгазын калбаа-биле ажыглаарынга, ниитиии курлавырларны тыварынга, бүдүрүлгеге долу киириштирерииге хоорайның улус ажыл-агыйының бүгү [illegible] бүрүн шиитпирлиг. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга чугаазынга: «Партияның [illegible] күш-ажылдың сагылга-чурумунга [illegible] улур шиитпирлиг демисежир херек» дээн айтыышкынын [illegible] партия [illegible] күш-ажылчы [illegible] ажылдаарынга удуртулга кылдыр хүлээп алган.

Күш-ажылды [illegible] экижидеринче, ажыл-агыйның [illegible], бүдүрүлгениң болгаш күрүнениң сагылга-чурумунуң үрээшкиннеринге удур демиселди күштелдирериiче угланган хүлээлгелерин [illegible] улус ажыл-агыйының бүгү адырларының мурнакчы коллективтери алган. «Мактаалды болгаш алдарны — күш-ажыл дээш!» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдаарын олар шиитпирлээн. Ол инициативаны СЭКП-ниң Москва хоорайкомунуң бюрозу чүүлдүг деп көрген болгаш москвачылар калбаа-биле деткээн. Бүгү курлавырларны ажыглаарынга, бот-боттарынга негелделиг бедидеринге, бүдүрүлгеге үлегерлиг корум-чурумну тургузарынга үндезилээш, бүдүрүлгениң бедик көргүзүглерин чедип алырынче ол инициатива угланган.

Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээн таварылгага бүрүзүн аппас чок өгу-биле [illegible] байдалын бүгү черлерге тургузарының, ажыл шагын үскениин, [illegible] бүдүрүлгеден кара турулында [illegible] улуг [illegible] көөрүнүң эргежок чугулазын эгелекчи коллективтерниң [illegible] болган хуралынга онзалап демдеглээн. Коллективтерде [illegible] социалистиг чарыштың кол көргүзүглериниң бирээзи кылдыр санап көөрүн саналдаан.

[illegible] күзели-биле хөй четпестерни чайладып болурун бүдүрүлгелер ажылының анализи бадыткап көргүскен. [illegible] улуг күженишкиннерни угландырып турар. Автотрактор электроаппаратуразының Ор[illegible]тябрь 60 чылы аттыг, [illegible] машиналарның, автоматтыг шугумнарның ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг заводтарының, «Париж [illegible]» фабриказының, Главмосавтотранстың № 1 автокомбинаттың, бажың тудуунуң № 3 комбинадының, «Ийиги шак заводу», С. Орджоникидзе аттыг «Станок заводу» каттыжышкыннарының болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери участок бүрүзүнге, ажылчын олут бүрүзүнге бедик организастыг чорукту чедип алырын, ажыл шагының чигизин болдурбазын шиит[illegible].

Күш-ажылды организастаарының болгаш ооң телевириниң бригада хевирин илеңкейлиг шиңгээдиринге, чаңгыс аай наряд-биле ажылдың [illegible] болган методтарын калбаа-биле нептередеринге, коллективтерниң составы быжыг болуруң чедип алырынга, кадрларның үнер, кирер [illegible] хөй чүүлдерни кылып турар.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү — улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизиниң звено-дур. Ынчангаш шыңгыы графиги ёзугаар ажылдаар, кады ажылдажып турар [illegible], үе-шагын хүндүлээр, камнаар херек. Бүдүрүлге даалгаларын чугаажок күүседири коллектив бүрүзүнүң хоойлузу, ат-алдарының болгаш ажылчын арын-нүүрүнүң хереэ болган турар ужурлуг — чугула инициативаны көдүрген [illegible] ажыл-ишчилериниң күженишкиннери олче угланган. Медерелдиг сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту, ажыл-херекти харысалгалыг көөрүн, ажыгле кеззэде дузалаарынче чүткүлдү — күш-ажыл кижизиниң бо эң эки мөзү-шынарларын коллективтерге-даа, заводтуң эрттириилге черинге-даа бадыткаары эргежок чугула.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаар дээш найысылалга эгелээн калбак шимчээшкинниң [illegible] дуржулгазы бүдүрүлге бүрүзүнге, ажылчын олут бүрүзүнге [illegible] болгаш шынарның дыка бедидер арганы бээр. Планнаттынган бедик көргүзүглерни материалдыг болгаш өске-даа немелде чарыгдалдар чокка чедип алыры чугула. Москвачыларның [illegible] кижизидииче улуг ужур-дузазы ында болуп турар.

Партия болгаш хөй-нити организацияларының [illegible] саналдарны чугаалажып көргеш, коллективтерниң хүлээп алган хүлээлгелерин [illegible] калбак ажыл-биле бадыткап турар. Бүдүрүлгениң улам-на сайзыраңгайжыдарының, социал сорулгаларны план ёзугаар шиитпирлээриниң, кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштаныынга таарымчалыг байдалдарны экижидер, коллективтерге эки микроклиматты тургузар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни боттандырып чорудуп турар. Күш-ажылчы [illegible] сагылга-чурумга [illegible] хаартычыларның болгаш хоо[illegible] [illegible] хуралдарын [illegible] [illegible] [illegible]ның шимчээшкиниң, коммунистиг күш-ажылчы [illegible] база калбаа-биле ажылдарының айтыы турар.

Коллективтерге микроклиматты экижидеринче угланган хемчеглер системазында оода черин арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур идепкейлиг чайгызын чок ажымысса [illegible]. Арагалаар чорук болза күш-ажылчы коллективи сандарадыр эң хоралыг дайзын болурун онзалап демдеглээн. Арага хандыкшылдыг, кижилиг төлээни чорууну болгаш ажылчынның ат-алдарын [illegible] шыдажыр арга чок байдалды тургузарынче москвачылар кыйгырган.

Медерелдиг сагылга-чурумну болгаш шыңгы корум-чурумну хандырарынче, күш-ажылды организастаарын чүгле материалдыг бүдүрүлге адырларынга эвес, харын база эртем, башкарылга албан черлеринге чонунуң хандырылгазынга, хоорай ажыл-агыйының албан черлеринге, а ол ышкаш ажылчы чоннарының чурттап турар черлеринге нормачижек болдурарынче эгелекчи коллективтер бүгү москвачыларны кыйгырган.

Найысылалдың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хөй кезии эки болгаш демниг ажылдап турар, ынчалза-даа оларның эң-не экилеринде безин четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар бар. Коллектив бүрүзүнүң ажылын анализтээринче, хожудап турар черлерни илередир, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдың кол угланыышкынын тодарадырынче, ажылдаарынга бедик организастыг болгаш идеологтуг байдалдарны тургузарынче СЭКП-ниң Москва хоорай комитеди партия, совет болгаш хөй-нити организацияларының кичээнгейин угландырган.

Медерелдиг сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту улам быжыглаар талазы-биле ажылда социалистиг чарыштың, күш-ажылдың коммунистиг өөредиглиң кижизидикчи аргаларын улам долуураар херек. Күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле коллективтерниң алган хүлээлгелериниң комплекстиг байдалдыг болуру, организастыг, кижизидикчи болгаш идеологтуг хемчеглерниң [illegible] кол политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар ниитилелгениң сырый холбаажырбышаан, план бүрүзү боттандырып турганы, пропаганданың болгаш агитацияның элементтерин дээштиг кылдыр ажылдаары, идеологтуг бүгү звеноларының ажылын угланзыы улуг ужур-дузалыг.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаары дээш шимчээшкинниң калбартаан найысылалдың мурнакчы коллективтериниң эгелээшкини — москвачыларның политика талазы-биле бышкаанының оларның бедик [illegible] СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң [illegible] [illegible] чалаа чорудугу [illegible] партияның сагыш салышкынының ажыл-херек-биле харыылаарынче патриотту чуттүлдүг [illegible] херээн боон турар.

(СЭТА).

ЧЕ ЧИТТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **УЛАН-БАТОР.** МАР-да тудуу ам-даа уламчылап турар Бор-Өндур деп улуг дагрула комплекизиниң эстиичел [illegible] чүс метр ханы черден үндүрген. Ол бүдүрүлгениң дагжыларының коллективи ийиги шахтаны казып кылып турар, ооң ханызы 300 метр. Ооң-биле чергелештир тудугжулар шахтерлар хоорайжыгажын тудуп турар: электростанция тогун бере берген, коммуникациялар кылдынган, 300 квартиралардыг дөрт [illegible] киргеп. Ол-ла девискээрде тудуп турар «Керулен» деп даг [illegible] ажылчыннарынга база чурттаар тудуун кылып турар. Анаа Хай-Айрактың рудалыг девискээри болур [illegible] [illegible] черлер эстиичел шпаттың рудазын болбаазырадып [illegible] деп турар.

⊙ **ПРАГА.** Шивиниң онзагай каастал галары, диптичек лампочкалар садып алыкчыларга Чаа чыл удаты [illegible] сагындырып турар. Оломоуц хоорайда ажыттынган чаа универмагга [illegible] кижи бүрүзү эргежок чугула садып алган чүүлдерни биле кады чоокшулап [illegible] чыл байырлалга [illegible] белээн ап чоруп турар.

Ол садыг төвү — [illegible] эң улуг төптериниң [illegible]. Ооң галерейктаа [illegible] автомобильгэ чедир [illegible] янзы-бүрү бараан [illegible] ап болур. Ооң [illegible] алыкчыларга [illegible] [illegible] бүгү-ле [illegible] хүзээзын чедирип турар. [illegible] бермагга быжыглаан [illegible] чыларның херегленин үргүлчү ынтырып турарын даажкан. Ааа үндезиле [illegible] чонуң хандырылгазын экижидериниң [illegible] хемчеглериниң планнарын тургузуп турар.

Оломоуцта чаа универм[illegible] тың хамааржып турары [illegible] деп магазиннер [illegible] [illegible]хословакияда аажок сураглыг. Амгы үениң шак ындыг садыг бүдүрүлгелери ам чурттуң бүгү областарында ажылдап турар. Залдарын таарымчалыг кылдыр планнааны [illegible] универмаг бүрүзү үлетпүр бараанның 100 муң чедир хевирлерин делгеп [illegible]. [illegible] эзугаар бараанны салары, ассортимент [illegible] чорукчуларның сүмелери хын [illegible] садып алыкчыларның [illegible] [illegible] [illegible] эң [illegible] берген. Бо [illegible] бараанны [illegible] системазын [illegible] [illegible] шиитпирлээринче угланган.

⊙ **ДЕЛИ.** Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразында [illegible] [illegible] 1983 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ган. Ийи чурттуң аразында [illegible] улам калбартырын ында айыткан.

⊙ **ДАМАСК.** Араб социалистиг [illegible] партиязының ТК-ның пленуму бодунуң ажылын доозан.

[illegible] байдалының айтырыгларын пленум чугаалажып көрген болгаш Ливанга удур Израильдиң дерзии агрессиязының түңнелинде араб делегейде тургустунган байдалче улуг кичээнгейни угландырган. Империализмниң, сионизмниң [illegible] [illegible] болгаш холбаалыкчыларынга удур демиселдеп Сирия [illegible] [illegible] [illegible] чилерин онзалап демдеглээн.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** 1982 чылдың ноябрының эгезинде чуртка бүгү-ниити [illegible] [illegible] Аргентинаның президентизи генерал Рейнальдо Биньоне чарлаан. Политиктиг партияларның болгаш организацияларының удуртукчулары биле, [illegible] [illegible] сонгаал чок сүмележилгелериниң түңнелинде ол шиитпирни хүлээп алганын президент айыткан.

⊙ **ТОКИО.** [illegible] симбун» солуннуң бижээни ёзугаар алырга, бо чылдың он бир [illegible] бүгү делегейде бо [illegible] ажылдавас [illegible] [illegible] сатпаан [illegible] турар. Ук танкерлерниң ниити агаары 16 миллион 200 муң тонна [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] амы берге кризизинче [illegible] тургузуп кызырылган. (СЭТА).

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Үениң негелдези ындыг

Амгы үеде бистиң партия-ның материалдыг курлавыр-ларның бүгү хевирлеринге, [illegible] чурумун [illegible] ажылдаар чер бүрүзүнге хумагалыг болур дээш демиселдиң бүгү талалыг [illegible] кажанызындан-даа артык улуг кичээнгейни салып турар. «Амгы үеде камналга, улустуң байлаан хумагалыг көөрү — бистиң планнарывыстың боттуг чоруурунуң айтырыы-дыр» — деп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов онза-лап демдеглээн.

Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республиканың чер-черлеринде партия, совет, [illegible] үстүкү органнарның бо айтырыгга холбаштыр айтыышкыннарын удуртулга болдурган, чамдык ажылдарны чорудуп турар. Чаа чыл эге-лээрде күш-ажылчы коллектив бүрүзү социалистиг хү-[illegible], [illegible] материалдар-ны, чүүү, [illegible] камнап алырын база аңаа киирип турар.

Оон ангыда одалга-энергетика курлавырының камналгазы дээш бүдүрүлге катты-[illegible] (комби-[illegible]), [illegible] тудуг, транспорт коллективтериниң база совхозтар-ның аразында социалистиг [illegible]. Оон түңнелинде чамдык коллективтер болгай эвес түңнел-[illegible] турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвү-[illegible] болгаш префабрика-[illegible] бо чылдың үшкү квартал-[illegible] [illegible] үндүр-[illegible]. Бо кварталдың үш айы-[illegible] республикага 1228 муң киловатт-шак электри болгаш 2229 гигакалорий чы-[illegible], [illegible] 9283 тонна одаар чүүлдү, 222 тонна [illegible] камнап алган. [illegible] эки түңнелдерни «Тыва [illegible]» комбинаттың, [illegible] электри четкилериниң, Кызылдың мебель фабриказының, сүт заводунуң коллективтери чедип алган.

Одалга энергетика курлавырының камналгазы дээш социалистиг чарышка үшкү кварталда «Тыва [illegible]» комбинат тиилекчи болган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профсоюзтарның шилчиир вымпелин болгаш акша шаңнал-[illegible] алган. Ийиги черже Тывазының электри четкилериниң коллективи алган.

[illegible] электри болгаш чылыг энергиязын камнап хумагалаар, [illegible] байдал хөй-хөй коллективтерге [illegible] тургузуп турар. Ол [illegible] чоруткан [illegible], [illegible] чок. Чижээ, [illegible] бүдүрүлге электри энергиязын [illegible] нормадан [illegible] чарыгдаан. Оон ангыда хөй-хөй бүдүрүлгелер ону чарыгдаарының лимидин база улгаттырган. «Тыва [illegible]» комбинаттың, «Тыва [illegible]», Сельхозтехкуркомиун, Кызылдың [illegible], [illegible] фабриказының

[illegible] партия, профсоюз организациялары энергия курлавырларының камналгазы дээш ажылды четчир организастап турар.

Маңаа бир чижектен көрээли. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатының чүгле рудниги безин бо чылдың он бир айларында 317 муң киловатт-шак электри [illegible] чарыгдаан. Рудниктиң директору Г. В. Парамзин ону тоомча чок көрүп, аңаа-ла бир чүве кылдыр тайылбыр-[illegible] оралдажып турары канчап-даа таарышпас.

Бир эвес совхозтарда электри энергиязының камналгазы [illegible] бол-за, мында байдал база-ла оон дээредевес. Бо [illegible] чарышка кирип турар 22 совхозтуң чаңгызы-даа ооң негелделерин үшкү кварталда [illegible], ынчангаш олар дан кады-даа совхоз шаңнал-га кирбээн. Ылангыя «Хандыкы», «Барлык» болгаш өске-даа чамдык совхозтар электри энергиязын хумагалавайн бердунген нормадан дыка [illegible] өл ажыл-агыйларның удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

• • •

Амгы үеде коллектив бүрүзү [illegible] социалистиг хүлээлгелерин ажылдап доозуп, бүдүрер продукция-ның, кылыр ажылдың хемчээлин тодарадып турар. Оон-биле кады камнап алыр материалдыг курлавырларны, электри болгаш чылыг энергиязын база аңаа киирип турар. Ынчалзажок эрткен чылдарның практиказындан алырга ооң канчаар күүседиинин турарын сонуургавас, уттуптар, ынчангаш олар коллуупда саазын кырынга арттар таварылгалар турган.

Эрткен чылын № 48 тудуг [illegible] материалдарны [illegible] ажылдаар-ның [illegible] [illegible] болгай. Ынчалзажок [illegible] сес ажыл-херек-биле бүжыт-[illegible] тудугларга хөй-хөй сонга шилдери болгаш өске-даа үнелиг материалдар аңаа бу-зундулар боор хуулган. Ооң [illegible] тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин удататкаш, 23 муң хире рубльди артыкка чарыгдаан. Чүгле бо коллектив эвес, республикада «Тыва тудуг», «Шагонаргэсстрой», «Тыва кодээ тудуг» трестери ышкаш кол-кол тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылынга катап эде кылыышкыннарны чоруткаш, хөй артык материалдарны, акша-хөреңгини чарыгдап турары чажыт эвес болгай. Байдал ындыг турда, маңаа камналга дугайында кандыг чугаа турарыл ынчап.

Чоннуң байлаан, материалдыг бүгү чүүлдерин камнап, хумагалаарынче бистиң партияның [illegible] доктаамал угландырып келген болгаш угландырып-даа турар. Үениң негелдези-даа ындыг. Ынчангаш бо чугула айтырыг чер-черде партия, совет, профэвилел организацияларының база ажыл-агый улусчу контроль органнарының, ылангыя хайгыылчыларның кичээнгейиниң төвүнге тургустунар ужурлуг.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

Юбилейлиг бо чылды ыраажы Мөңгүн-Тайганың [illegible] ы чоннары [illegible] доозуп турар. Мыйыстыг бода малдың [illegible] ыдының баш санын өстүрериниң чыл планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге эът садар планын 102,3 хуу, дүктүүн — 109,4 хуу, сүттү — 2,5 катап [illegible]. Ниитизи-биле малынга бөлүүн чемнер бе-[illegible] планнап [illegible] кыштаглаашкынның хүр-чаа-гай эрттирерин [illegible] ынгадымналдарын тургузуп ал-[illegible].

Бо бүгү улуг ышкаш районнуң [illegible] улуг бир эвес. Амгы үеде [illegible] кол кичээнгейни хүнгүң бир [illegible] — [illegible] 1982—1983 чылдарның кыжының үезинде ниитиниң малын хүр-чаагай кыштап ажырар дээш, мал чеминиң чарыгдалын, кадагалалын эки органи-[illegible] бригадаларда хайгыылчылар түр постуларын тургускан. Коданнарга кайгамчыктыг [illegible] кыштаглаашкынны [illegible] эртирериниң ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта [illegible] контрольдуң кол бо-[illegible] (Даргазы Ч. Севик), № 2 хойжу бригадаа постуңуң удуртукчузу Н. Довукай, «Мөген-Бүрен» совхозта бийи дугаар хойжу бригадалар-[illegible] постулар (удуртукчулары Х. Хертек, С. Хертек) рейд, хыналдаларны демниг органи-[illegible].

Бо чылын районнуң совхоз-тарында 65 муң ажыг шээр мал, 5 муң ажыг мыйыстыг бода мал, 1990 чылгы кыштаглаашкынче кирген. Бо чу-[illegible] [illegible] орган-[illegible] организастыг чорудун, малды хүр-чаагай кыш ажырарының бүгү хемчээлерин ап турар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз бо чылын дөрт чаа кажаа-ны, үш чурттаглга бажыңын, «Мөген-Бүрен» совхоз телевизор саутаар үш чаа кажааны, ийи чурттаглга бажыңын, бир кызыл-булуңну сеңтеп алган. Совхозтар ниитизи-биле 152 кажааны, малчыннар чурттаар 65 бажыңнарын кол белеткеп үргмек сентелгелерин кылган. Малчыннар кыштаглаарында ыяш, демир оңгачаларны, малга сиген каап бээр шагжааларны белеткеп алган.

Ынчалза-даа ажыл-агыйлар кыштаглаашкынга кирип турда, чамдык ажылдарны чедир кылбааны чер-черде улусчу контролёрларның чоруткан рейд, хыналдаларындан илереп. Ылангыя ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен» совхозтарда чамдык кыштаглар [illegible] долуксаалыг чемнерни чедир [illegible].

Чамдык малчыннар кыштаглагда [illegible] вен-суланы сиген кажаала-рынга корум-чурумнуг кылдыр сараттап албаан. Оон уржуундан ону малчыннарның хуузунда бызаалары, аъттары тотчеглеп турары [illegible]. Малга чем каап бээр шагжааларны, суг кудар оңгачаларны, доскаарларны четче белеткеп албаан коданнар база бар болган. Ажыл-агыйларның мал турар [illegible] риниң аайы-биле кылгаш он кудуктуң дөртүн чедир кыл-[illegible] турар. Совхозтарда суг сөөртүр автомашиналар чедишпейн турар, оларны үр үеде септээр чоруктар бар.

Бо чижектиг четпестерни чайладырының декниг хемчеглерни алыры-биле районнуң улусчу контроль комитеди совхозтарның парткомнары-биле сүмележип, контрольду күштелдирип, партия организацияларынга чөгуур дузаны чедирип турар. [illegible] биле каттышкан рейдилерни план ёзугаар чорудуп турар.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларының малчын бригадаларында, автопарктарда улусчу контрольдуң 15 посту, 4 бөлүү ажылдап, оларның составында 68 хайгыылчы хаара туттунган. Оларның [illegible]. [illegible] даларга киржилгезин идепкейжидер, ажылының дээштиин бедидер дээш ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң кол бөлүүнүң баазазынга контролёрларның семинар өөредилгезин эрттирип, районнуң удуртур ажылдакчылары оларга лекцияларны номчуп, сүмелерни берип, контролёрларның аргажуружулгазын солуштуруп турар.

Ниитиниң малын самчыг-[illegible] [illegible] хайгыылчылар хыналдалар үезинде баш удур чайладырының хемчеглерин ап, кыштаглаашкын үезинде чедир кылдынмаан чүүлдерни шапкын кылыр талазы-биле боттарының сүмелерин совхозтарның дирекцияларынга парткомнарга кииргилээн.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Мал кыштаглаашкынның чедиишкинниг эртирер. 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал ажыл-агыйының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалының күүселдезин контрольдап, бо ажылды ажыл-агыйларга организастаарынга улусчу контроль органнары [illegible] соңгаар чедирерлер.

Д. МОНГУШ,
Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1982 чыл. Декабрь № 12 (106)

Кызылдың автосеткеле заводунда Александр Иванович Томилин баштаан улусчу контроль бүгү [illegible] [illegible] күштелдирерин, ажылдың чыннарын энижилериниң, акша-хөреңгиниң база металлдарның канчаар чаңыг-[illegible], [illegible] дугайында болгаш өске-даа айтырыгларга холбаштыр рейдилерни, [illegible] [illegible] кылдыр чорудуп турар.

Бо чурукта ол ажылдарны чорударынга эң идепкейлиг киржип турар хайгыылчыларның бирээзи К. Т. Кукарин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Хайгыылчыларның бот-өөредилге семинары

ИЙИГИ КИЧЭЭЛ: УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ ПРИНЦИПТЕРИ

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда улусчу контрольдуң эң чугула ленинчи принциптерин бүрүнү-биле айыткан. Оларның иштинде бир чугула принцип—контрольга партийжи удуртулга, ооң массалыы, бүгү улусчузу болуру бирги кичээлге таныышкан болгай бис. Бөгүн улусчу контрольдуң принциптериниң дугайында чугааны уламчылап, контроль бүгү чүвени хаара туткан, доктаамал болуруунуң дугайында принциптерге доктаалыыр.

Контрольдуң бүгү чүвени хаара тутканы, доктаамал болуру ниитилел амыдыралының бүгү адырларынче хыналдаарынга идиги бербишаан, четпестерни чайладырынга дузалап турар. Амгы үеде, бү-[illegible] калбарып, СЭКП бүгү-ле курлавырларны камналгалыг бо-лгаш чон ажыглаарын бодунуң ажыл-агыйжы политиказының кол өзээ кылдыр чарлаан үеде контрольдуң ролю өскен. Ынчангаш курлавырларны камналга чок ажыглаар чорукту чер болганга шыңгыы көөр ужурлуг.

Улусчу контроль органнарының кол сорулгалары кандыгыл? Ону ССРЭ Конституциязының 92-ги чүүлүнде хоойлу-биле айыткан. Улусчу контроль органнары күрүне планнарының күүселдезин контрольдаар, күрүнениң сагылга-чурумун үрээр кижилер-биле, түс черниң эргежыын хараар, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи база бюрократтыг [illegible] [illegible] сел-ли чорудуп, күрүне аппаратының ажылын хаара тудуп, доктаамал чоруттунарының дугайын чугаалап тура, кол-ла чүве ону бы-даратпазы, а хөй эвес кол чүүлдү, улуг эвес даалгаларны алгаш, бодунуң мурнунга баштай бодуун сорулгаларны салыры, ынчалза-даа эгелээн чүүлүн ара катбайн, эчизинге чедирип, [illegible] боттандырарының дугайында ленинчи өөредиинги уттун болбас.

Чамдык бөлүктер ону уттуп, хыналдалар санын көвүдедирин [illegible] чоруктар бар. Ындыг чорук хыналдаларны эрңгей, далаш-биле [illegible]. Контрольду доктаамал чорударының дээрге ону кампания хевирлиг, үе-үелеп эвес, а доктаамал, үзүктел чокка чорудары-дыр.

Контрольду хүн-бүрү бот-[illegible], [illegible] сорулгаларының күүселдезин чедип алыр. Контроль чорудуп турар кижилер шиитпирлерни [illegible] ганын, ону канчаар күүседип турарын, ооң деңнеттинин, шиитпирлерни чогуур хуусаада [illegible] [illegible] бердииги дүрген [illegible] турарын, четпестерни чайладырының аргаларын ты-[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] кагарад чедириш турар бүгү чүүлдерге удур эптеш чок демисел [illegible].

Доктаамал [illegible] контроль дээрге чүгле хожулап турарларны эвес, харын эки ажылдыг бүдүрүлгелерниң, звеноларның, бригадаларның фермаларның ажылын доктаамал сайгарары кижилерниң бот-ооржургаар, мөөрэгенир чоруун болдурбазы, оларның үнелиг эгелээшкиннерин деткип, мактаары, четпестерни болгаш частырыгларны ой-шаанда илереткеш, чайладыры болур.

Контроль эрңгей эвес боттуг болурун В. И. Ленин ооң чугула принциптериниң бирээзи деп көрген. Хыналдаларның ылаптыг, шыңныг, боттуг болурун ол хөй удаа айтып чораан. Хыналда чорудуп турар кижилер бүгү-ле ажылдың чедер-даа база четпес-даа талаларын өөренип көрүп, ажыл-херектиң байдалын тодаргай, шыңныг, боттуу-биле көргүзүп, аңаа бодунуң хуузунда кандыг-даа артык, эрңгей чүүлдер киирбезин. Бодунуң арын-нүүрүнге таарышпас чаңгыс-даа сөс чугаа-[illegible], [illegible] дап кортпазын, ажыл-херекти экижидер дээш, боттарының хүлээлгелерин күүседир дээш ындыг бергелерден кортпазын В. И. Ленин негеп чораан.

Хыналданы чорудуп тура [illegible] [illegible] херээн үнелеп көөрде, бир эр-[illegible] партийжи принципиалдыг чорук болур.

Совет хоойлуларны хажыдар, чоннуң байлаан оорлаар, самчылдаар, хээли алыр, бюрократсыг, ажыл чылзыр, ажыл-агыйжы эвес кижилер-биле В. И. Ленин эптеш чок [illegible] шыңгыы көөрүнге эрге-чагырганың бүгү күжүн ол ажыглап, оларны чон мурнунга ыяттырарын бүгү чепсээн ажыглап чораан. Четпестерни эскербес азы ооң чаны-биле эрте бээр кижилерни ол база шыңгыы буруу шаап чораан. В. И. Ленин улусчу контроль органнарындан болгаш ооң активинден ажыл-херекти ынаар көөрүн негеп чораан.

Улусчу контроль органнары планнар күүселдезинде, партияның болгаш чазактың айтырыгларын [illegible] [illegible] четпестерни илередип тура, ол талазы-биле кижилерниң [illegible] харыысалгазын [illegible], бурууну аңаа-бүрү талалыг болурун эки тодарадыр. Четпестерни сагыштыы-биле болдурган бе, азы ажылды билбези, олутпай, шуушкен-биле болдурган бе, ону бүгү талалыг анализтээр. Четпестерниң чылдагаанын, буруулуг кижилерни тодарадыр болгаш ону чайладыр талазы-биле эңне дээштиг хемчеглерни алыр, боттарының санал сүмелерин киирер сорулгалыг.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Чоннуң чагаа, хомудалдарының болгаш саналдарының талазы-биле штаттыг дашкаар бюроларның улусчу контроль комитеттериндеги республиканың чөвүлел хуралы Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединге болуп эрткен. Ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажылдың болгаш оларны хүлээп алырының талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын боттандырарынга улусчу контроль органнарының, хайгыылчыларның ролюнуң улам өзүп турарының дугайын хуралга илеткелчилер болгаш санал бергеннер демдеглээннер.

Кирген чагааларны, хомудалдарны болгаш саналдарны контроль органнарының штаттыг дашкаар бюролары актив-биле кады чогуур өйүнде ылаңгыя сайгарып, илерээн четпестерни чайладырынче угланган боттуг хемчеглерни алырын чедип ап келген. Ынчалзажок бо чугула ажыл-херекти улам экижидериниң [illegible] [illegible] [illegible].

ЭЛДЕПТИГ ДҮШ

«Искра» совхозтуң дирек-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

— Мени чүге кургаттың?
— Чүге куругладыр боор, сеңээ сүттү долдур куткаш, күрүнеге садыптывыс чоп.
— Ол суглуң каны чүвел?— дээш, бидон кангырады-конгурады хоралап эгелээн. Директор сырбаш дээш отту чаштып келгеш, үр-ле боданып чыткан. «Харалаан, күрүне отчёдунга совхозтуң саткан суг-дуу нуң дугайында меге медээ кире берген чүве болгай, ону [illegible] [illegible] [illegible]» деп боданган, директор ол дүже шуут удувааан.

Ындыг элдептиг дүш соонда канчап удуттунар боор...

Чөөн-Хемчикте «Искра» биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның удуртукчулары бо чылдың үш кварталында күрүнеге сүт садар планынга 210 центнер сүттү агаарлап алгаш, отчетка мегелеп немей бижээннер. А Тес-Хемде «Чодураа», «Кызыл-[illegible]» [illegible] [illegible] удуртукчулары ол-ла үеде база-ла күрүнеге сүт садарының план күүселдезин [illegible] [illegible] [illegible].

— Канчап ынчап барганыл? — деп, айтырыг салырга, олар шуптузу:
— Ниитиниң чемненээзинге ажыглаттынган сүт-тур—деп, дүште-даа чок харыылаарлар.

[illegible] [illegible] [illegible].

(Улусчу контроль органнарының материалдарындан).

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

ХАНДАГАЙТЫ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 6 КМК-зында тудуг материалдарын багай кадагалап турарындан үрелип, читкен база самчыгдаттынган ындыг материалдарның өртээ 9980 рубль ажыг болган. Оларның отчёт, учёт сандаргай. КМК-да 19 автомобильдиң 12-зи, 7 тракторнуң шуптузу үрелик, а чамдыктары тоймагдаттынган.

Ол дугайында айтырыгны Өвүрнүң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Ажылга улуг четпестерни болдурганы дээш база күрүнеге чедирген когарадын чамдыызын эгидери-биле КМК-ның кол инженери Э. Д. Тырыктың, улуг мастерлер О. Д. Дамдын, Б. Ш. Салчак оларның бир-бир айда шалыңын тырттарып комитет шиитпир-лээн.

БАЙ-ХААК

С. К. Тока аттыг совхозтуң агроучёдунда 400 га меде шөлүнден 22 тонна үрезинниң ажаап алганының [illegible] көргүзүгнүң шын эвес болганын хайгыылчылар илереткен. Херек кырында 18 га черниң ажаап албаан, 2,5 ганың тавычазын бастырбаан болган. Ниитизи-биле ажаап алдынмаан меде үрезининиң өртээ 1290 рубль.

Тыванын улусчу контроль комитеди бо дугайында айтырыгны чугаалашкаш, дааңдырган ажылга харысаалга чок чорую дээш совхозтуң кол агроному А. Г. Сычевти шыңгыы доңгуткан. Мегелеп бижиттинген агроучётту катап эде кылып, шын тургузарын районнуң кодээ ажыл-агый эргелелинден негээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Шекпээр ортумак школазының директору А. С. Хөөгбан албан-дужаалын соора ажыглап, күрүнениң акша-хөреңгизин, өртектиг чүүлдерни бодунга шиңгээдип ап турганын хайгыылчылар илереткен. Школаның хөмүр-даш фондузундан 17 тоннаның талонун бодунга шиңгээдип алган. Өөредилге эргелекчизиниң тургузуп каан табелин боду кара-туразы-биле эдип, өскерткеш, 3 ай иштинде 104 артык шактың кичээлин эрттирген кылдыр мегелеп немей бижээш, артык хөй акшаны төлээдип алган.

Школада материалдыг эдилел-херекселдериниң кадагалалы багай. Хеп складын 4 катап оорлаткан, 4900 рубльдиң үнелиг чүүлдери оон читкен. Ол дугайында материалдарны истелге чорудары-биле чогуур органнарже шилчиткен.

Барыын-Хемчиктиң улусчу контроль комитеди хайгыылчыларның хыналдазының түңнелин чугаалашкаш, А. С. Хөөгбанны [illegible] [illegible] дугайында шиитпирин үндүрген. Күрүнеге чедирген ниити когарадын түңүн санап тодараткаш, ол дугайында материалдарны чогуур органнарже шилчидерин райОНО-га даараан.

САМАГАЛДАЙ

Самагалдайда «Сельхозтехника» каттыжышкыны бо чылдың планныг даалгаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле күүсетпээн. Каттыжышкын күрүнеден четчир санныг машина-техниканы [illegible], оларны чон ажыглалынга [illegible] тиг ажаалдазы база сентелгезин болур-чогуур-биле организаставайн турар. Чүък сөөртүр 19 автомашинаның чүгле [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] үрелик, оларның 3-ү тоймагдаттынган.

Тес-Хемниң улусчу контроль комитединиң хуралынга ол дугайын бүгү талалыг сайгарып көргеш, «Сельхозтехника» каттыжышкынының эргелекчизи М. С. Сарыгларны шыңгыы доңгуткан болгаш ооң бир айда шалыңын тырттар деп шиитпирлээн. Кол инженер С. Д.-Б. Моңгушту доңгут-кан.

Аъш-чем программазы— бүгүдениң херээ

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЭЛБЕДИР ДЭЭШ

Республиканың херглекчилер кооперациязының ажылдакчылары СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттарының ажыл-чорудулгазының программазы кылдыр хүлээп алган. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга [illegible] чилериниң амыдыралының болгаш чуртталгазының байдалдарын экижидерин олар боттарының эң чугула сорулгазы кылдыр санап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның оон дараазында Пленумнарының шиитпирлерин күүседиишкин [illegible] республиканың кооператорлары чамдык эки түңнелдерин чедип алган, бо беш чылдыың ийи чылдарының планнары кол көргүзүглерге эки күүседилип турар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1981 чылга деңнээрге, 4 хуу [illegible] — 4,6 хуу өскен болгаш бир кижиге онаалтыр 753 рубль чедип, эрткен чылдаазындан 29 рубль хөй болган.

[illegible]

...чуларны, хөл чуур машиналарны садып алган.

Чоннуң херглел бараанарының элээн хонуун республикада бүдүрүп турар апаргаиндан, бараан саарылгазында оларның улуг-хуузу улгадып турар. Һөдээде хережген чоннуң ажылын чиигедиринге хөй чүүлдер кылдынып турар. [illegible] ның 86 столоваялары болгаш буфеттери ажылдап турар. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик райоларының [illegible] Болгазын сельпола кондитер кылыглар цехтериң, 7 [illegible] бүгү район төптеринде болгаш чурттакчылыг улуг черлерде кооперативтиң хлеб заводтары болгаш пекарня ажылдап турар.

Аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде кылыгларның [illegible] ковудеп турар. Чижээ, бо чылын Кызылда шиташ чем цехин, Чадаанада колбаса цехин ажыткан. Чамдык херег[illegible] ээртиес суксуннар цехтери ажылдап турар. Чоокку чылдарда кооперацияның бүгү [illegible]

[illegible]

Ю. КАТКОВ,
Респотребсоюзтуң баштаар черниң даргазы.

ССРЭ-НИН 60 ЧЫЛЫ

Лекцияларның, илеткелдерниң, беседаларның чижек тематиказы

ССРЭ-ниң 60 чылынга [illegible] дугайында.

ССРЭ-ниң тургустунганы — [illegible] политиканың тиилелгези.

[illegible] национал айтырыгның шиитпирленгениниң болгаш туружуунуң дугайында.

Национал политиканың [illegible] принциптери.

ССРЭ-ниң тургустунганы — [illegible] В. И. Ленинниң [illegible]

ССР Эвилелиниң 60 чыл тургузунда хөгжүлдезиниң кол [illegible]

[illegible] улам-на хөгжүдери — партияның болгаш улустуң амгы үеде ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны.

Национал айтырыгны социалистиг ёзу-биле шиитпирлээринге партияның улуг [illegible]

СЭКП — [illegible] партиязы. Совет Эвилелиниң бүгү национальностарының [illegible] чаңгыс эвилел, сырый каттышкылыышкыны ёзулуг [illegible]

[illegible] (край, область, район, ажылчы коллектив) [illegible] салыышкыны.

Транспорттуң ажылын [illegible] жидери — экономиктиг болгаш социал кол сорулга.

Идеологтуг, масса-политиктиг ажылды сайзырангай [illegible]

Интернационализмниң болгаш совет патриотизминиң [illegible] совет кижилерни [illegible]

Совет Чепсектиг Күштер — [illegible]

[illegible]

САГЫЛГА-ЧУРУМНУГ БОЛУРГА

Республиканың журналчы бүдүрүлгелериниң бирээзи «Хаа-Хем» хевир-даш заводунда ийи чүс чеден ажылдакчы ажылдап турар. Хөй кижилиг бо интернационалдыг коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму [illegible]

«Күш-ажылдың сагылга-чуруму үрээри болдурбас дээш кандыг хемчеглер дээптиг болур туразыл?»

Бо айтырыгга заводтуң [illegible] кол инспектору Нелли Михайловна Гончарова харыылап турар:

[illegible]

Кажан-даа, кажан-даа бакыг чурум дээш

[illegible]

Кайда-даа күш-ажылдың корум-чуруму [illegible]

В. САТ.

ЧАА СТАНЦИЯ

ДЕСНОГОРСК. (Смоленск области). [illegible]

[illegible]

ТҮҢНЕЛДЕР, СОРУЛГАЛАР

[illegible]

Беш чылдың ийи чылдарында улус ажыл-агыйының 246 тонна чүүктерин пландан ажыр сөөрүүр. Чүък сөөртүлгезиниң ийи чылдың планнарын Кызылдың № 2, Чадаананың [illegible] автобүдүрүлгелери, автосентелер заводу, техниктиг ажаалда станциязы чедиишкиннерге доозуп турар.

...Константин Глазыриниң, Владимир Ануфриевтиң бригадалары [illegible] болгаш ол атты алган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн 676 чолаачы болгаш сентекчи ийи чылдарының планнарын ажыр күүсеткени-биле уткуп турар. Минусинск, Кызылдың № 3...

...гезиниң планының күүсеттинмейн баарының бир кол чылдагааны болза шимчээр составтың ажыглалының куду деңнели болур. Автомобильдерин оруктарга удуруериниң планын чүгле Кызылдың № 1, 2 АТБ-лери күүседирин чугаалаарга-ла баилал билдипче бээр. Шагаан-Арыгның, Ак-...

Чүък сөөртүлгезиниң үезинде чиирег, каража, самчыгдал кылыр чоруктар ам-даа таварыышкылаан. Бо чылдың тос айларында мылыг каража 17.1 муң рубль түңнүг болган. Ындыг чоруктарны болдурбазы-биле Минусинск, Кызылдың № 3 автобүдүрүлгелериниң удуртулгазы чогуур хем[illegible] селдерниң чоптуг ажыглалын чедип ал, 600 комплект дугуйларны, 18 муң рубль түңнүг артык көзектерни, 45.1 тонна бензинни, 237.4 тонна [illegible] алыр.

В. ПАЛАМАРЧУК.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИҢ ХӨДЕЛИИШКИННЕРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Чажыт байдалда хөделип турар дээрбечи бөлүктер Индияның соңгу-чөөн Трипура штадынга дүшкүүрлүг байдалды ээскүдерин үргүлчүлеп турар.

Чепсектиг дээрбечилерниң улуг бөлүү Камапур хоорайының [illegible] бөлдээн түңнелинде беш полицейжилер [illegible]

[illegible] ви-биле холбаштыр Индияның хөй-ниитизи сеткил дүвүрээшкинин илергейлеп турар. Дээрбечилерниң кем-буруулуг үүлгедигдериниң сорулгазы — [illegible] этезинде болур соңгулдаларны моондактаары болуп турар деп, Трипура штаттың чазаның кол хүнистри Нрипен Чакраворти медеглээн.

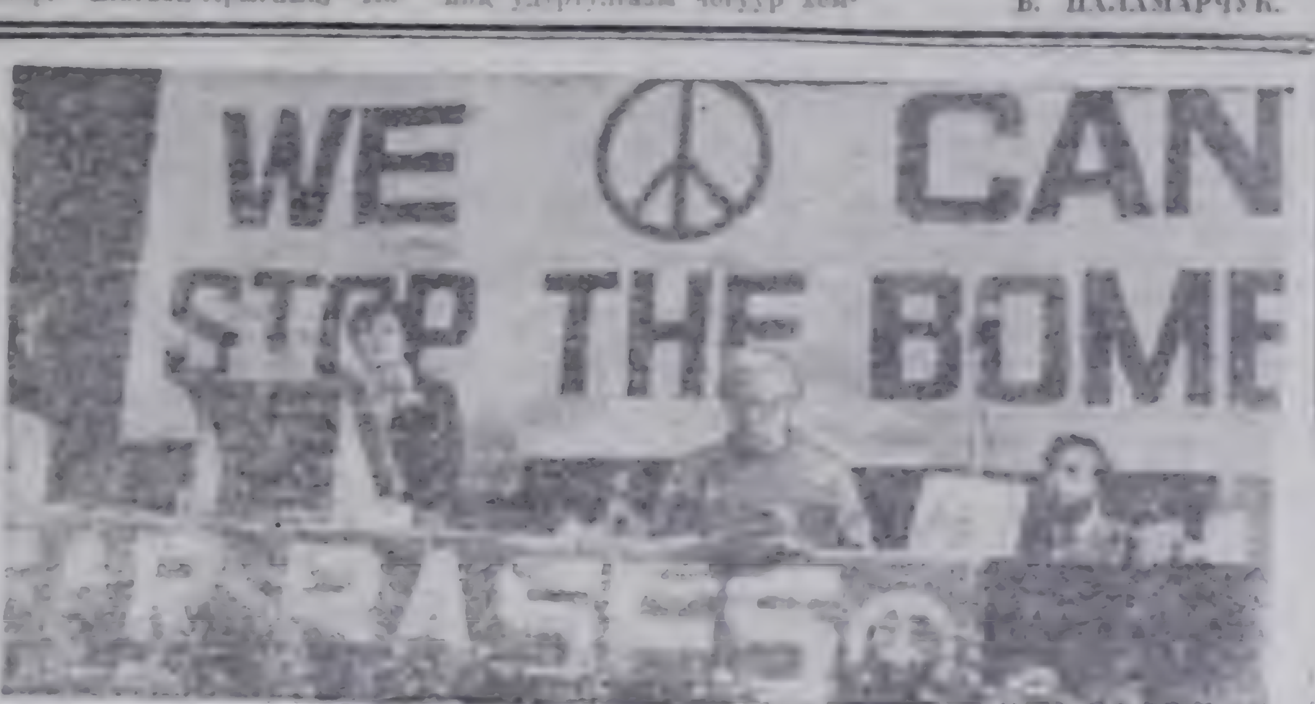

АНГЛИЯ. Оон Шеффилд хоорайынга «Ядролуг чепсекти дужурери [illegible]» организациязының чыл санында эртер конференциязы (чурукта) чорта болган. Оон киржикчилери Европаны ядро чок зона кылырын негээннер.
СЭТА-ның фотозу.

Бөмбүрзектиң судалы

ССРЭ—ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ХОСТАЛГАНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ

«Делегейни [illegible]» [illegible]

...бижээн. Боттуг социализмниң тиилелгелериң, совет улустуң маадырлыг чоруун илеткелге тодаргай айыткан. Маркс[illegible] ның Совет Эвилелиниң эрткен оруу бадыткаан. Совет Эвилели-биле кады ак-дуима социалистиг чурттарның ажылчы чоннары ол оруу-биле бар чоруур. Молчүлге чок [illegible] лип алган хөй чурттарның улустарынга Совет Эвилелиниң оруу чырыткылыг үлегер болуп турар.

Национал [illegible] чиишкинниң улуткаар, ады-бүрү шаналарының дең эргезин болгаш ак-дуима [illegible] хандырар дээн кажа төрелгениң эң-не угааныгларының чүс-чүс чылдарда күзели Совет Эвилелинде боттанган деп Венгрияның «Непсабадшаг» солуну онзалап демдеглээн.

[illegible] Совет Эвилели [illegible] илергейлеп турар деп Чехословакияның «Руде право» солуну бижээн. Эл Ю. В. Андроповтуң илеткелинде [illegible]

...хөй чылдарның [illegible] туржуп келген. Тодаргай фактылар турбуже, Генщер хоозун медеглел кылып, АКШ-ка хамаарыштыр ССРЭ бодунуң «артык күштүүн» кереэ-биле [illegible] болдаан дыр деп чугаалаан.

Ю. В. Андроповтуң илеткелинде айыткан совет чаа саналдар — [illegible] деп, Германияның социал-демократтыг партиязының даргазы В. Брандт медеглээн. Женевада совет-америк чугаа[illegible] кинниг болурунга чаа совет саналдар идиглиг болур ийик. Совет саналдарга хамаарыштыр Барыын чүктүң чамдык чурттарының удуртукчуларының [illegible] Далаш-биле кылган [illegible] херээнге дузалавас болгаш совет инициативаларын хапызы-биле ээрениш кооруну эр[illegible] турар дыр деп, ол айыткан. [illegible] чугаалажып ооруун Барыын чүктүң чурттары ГФР-ниң [illegible]

[illegible]

Европада ракеталарның саның кызырарынче угланган совет саналдарлан оңгалаары —улуг частырыг болур ийик деп, Швейцарияның «[illegible]» солуну бижээн. Совет саналдарны безин чолаарда ээровин көрбээн АКШ-тың президентизи ук инициативаларны хүлээп албаан болуп турар.

Вашингтонуң удуртулгазы сарыылдыг турган болза, чаа совет саналдарны чугаала[illegible] эвес, харын-даа ядролуг боо-чепсекти амыдыралдан херээр тургузарынга чедип-ре-жар ийик деп, Делиниң «Таймс оф Индиа» бижээн.

[illegible]

(СЭТА).

Уран чуулдуң кижилери

ТЫВА ЧЕРНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

1972 чылдың октябрьда, Тыва чурттуг кижи ыраажыларның делегей конкурузунда бир-ле дугаар киржип турар деп сураг дыңналы берген. Мен дораан-на ону тодарадып эгелээн: Францияның Тулуза хоорайында делегейниң дыка хөй чурттарындан тергиин дээн 46 ыраажы чедип келген, сураглыг конкурска киржип турарын «Правда» солунга бижээн болду. Оларның аразында бистиң чаңгыс чер чурттуувус Надежда Красная база бар болган. Ол Москва консерваториязынга өөренип

тура-ла, делегейниң Чайковский аттыг дөрткү конкурузунга чедиишкинниг киришкенин сактып келдим. Удаваанда сураглыг ыраажыларның конкурузунуң түңнели үнген — Надежда Красная конкурстуң дээди [illegible] «Гран-при» чаалап алган. Ол дээрге Севровск деп черниң алдар-сураглыг фарфорундан кылган чартык метр хире бедик, кайгамчык чараш ваза боор чүве-дир.

Удаваанда Совет Эвилелиниң солуннарынга Тыва черниң чоргааралы, кайгамчык ыраажы Надежда Краснаяның дугайында улуг магалал-биле бижип эгелээн.

Францияның Тулуза хоорайында үнүп турар «Ла Депеш» солунга Шарль Мулиниң ол конкурска тураскааткан чүүлүн парлаан. Ынчаан ында бижээни «Ыры уран чүүлүнүң ол делегей конкурузун байырланчыг байдалга [illegible] кайгамчык кежээ

«Капитолийге» болган. Надежда Красная (ССРЭ) сопрано чиңге үннүг. Ол үнүнүң кайгамчык онзагай шынарын [illegible] Үнүнүң онзагай шынарларын «Леонораның» каватина — ырызын күүседип турда магадап турдувус».

Ол-ла үеде журналистер, Надежда Краснаяның башкызы, Москваның П. И. Чайковский аттыг Күрүне консерваториязының башкызы, Татар АССР-ниң улустуң артизи Асия Измайловадан интервью алган.

Мырынай-ла чоокта чаа [illegible] чогаалдыкчы овур-хевирин, ооң чурттап турган үезин ханы билирин чедип алыр кижи. Ырлаарынга белеткенип үезинде ооң кылып турар улуг ажылы сценага үнүп келгеш Бахтың азы Шуберттиң, азы Чайковскийниң, азы Прокофьевтиң биргээр чугаалаарга, чогаалын күүседиринге белеткенип алган композиторнуң [illegible] сеткил-сагыжын угланыгларынга дүүлелеп турар.

Наданың база бир онзагай шынарының дугайын чугаалавас аргам чок: ол бодунуң республиказынга, чаңгыс чер [illegible] аажок шынчы кижи. Чамдык кижилер намысылалга чедип келгеш, [illegible] Москвага оон көргүзүп чоруп турар алдар-сураглыг кижи апаргаш, төрээн черин тооксавас. Надя ындыг эвес — консерватория дооскан соонда республика филармониязынга ажылдаан. Тываның хоорайларынга болгаш суурларынга хөй удаа бөлүк көргүзүп чораан. Ол ам төрээн республиказынга чылдың барып, концерт көргүзүп, байырлал кежээлеринге доктаамал киржип турар.

Мен бодап көөрүмге, Надежда Красная чаяаттынган опера ыраажызы. Ооң үнү улуг делгем, бүгү-ле регистрлерге дең чаңгыланыр делгем чиңге сопрано. Артист рольдун [illegible] сценага көстүрүүче онза кичээнгей салып ажылдап турар. Ыраажы консерваторияга өөренип турар чылдарында опера студиязының сценазынга Татьяна Ларинаның, Мимининиң, ылангыя Мария Александровна Ульяноваңың (Меңгисти «Ульяновтар» деп операзында) партияларын ырлап тура, хөй янзы характерлерни көргүзүп шыдаар кайгамчык шимн артизи кылдыр бодун көргүскен.

Надежда Краснаяның башкызының бо өттүр сөглээни состерин ооң оюн көргүзүп ырлап чорааны Чехословакияның Братислава, Венгрияның Будапешт, Моолдуң Улан-Батор хоорайларының база Казахстанның [illegible] ырлааарынга тураскааткан рецензияларынга бүрүнү-биле бадыткаан.

Надежда Красная Москва консерваториязын 1971 чылда дооскан. Эрткен чылдарның дургузунда ол бистиң чурттуувустуң хоорайларының эң алдарлыг артистер ойнаар концерт залдарынга сураглыг дирижерларның удурткан оркестрлерге үлегип алгаш ырлап, классиктиг музыкага [illegible] ның улуг сонуургалын болгаш кончаар-даа аажок бедик үнелелин чаалап алган.

Сөөлгү чылдарда ол бистиң чурттувустуң эң-не ат-сураглыг ыраажыларының деңнелинге чедип, оларга сураглыг ыраажыларының санынга кирген ажылдап чоруур.

Ыраак Тывадан келген бичиг урут мээң клазымның [illegible] бир дугаар ажыткан шинкам сагындырар. Ам Надежда Красная Москвага болган Чайковский аттыг, Францияның Тулуза хоорайынга болган опера ыраажыларының ийи Бүгү-делегей конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи. Ол хире улуг чедиишкиннерниң чедип алдынганы [illegible]

Надя [illegible] талазы-биле билиглиг кижи. Консерваторияга кирер мурнунда Кызылдың музыка училищезин дооскан, [illegible] алган. Бойдустуң [illegible] ны кайгамчык үндеп, билип алгыда, күш-ажылга [illegible] ооң бүдүжүнде бар. Ол кайгамчык чүткүлдүг, сорук кириишкинниг [illegible] дир ужурлуг чогаалын бүгү талалыг сайгарып билип алырындан аңгыда, ооң авторунуң чогаадыкчы [illegible]

Москвада чурулга уран чүүлдүң А. С. Пушкин аттыг Күрүне музейинге «Орус музыканың камерлиг концерттери» деп концертке бистиң чаңгыс чер чурттуувус Надежда Красная ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады Ирина Архипова-биле кады ырлаан. Ол концерттиң дугайында «Советская музыка» деп журналдың эрткен чылын үнген № 7 номеринге Юзефовичиниң «Ленинградтың [illegible]» деп чүүлүн «Фестивальдарда» деп рубриканың адаанга парлаан.

Ук чүүлде мындыг одуруглар бар:

«Ирина Архипова концерттиң ийиги кезээн Надежда Красная-биле кады ырлаан. Пианист Надежда Рассудова удээн. Бо ийи артистиң кады ырлаары чогаадыкчы кады ажылдажылганың эки үлегери апарган. Надежда Краснаяның үнү тембриниң чаражының талазы-биле коңгуг ховар сопрано (чиңге үн) болуп турар. Ол оожум, дыңзыдыр, бедик үнге-даа ырлаарга, үнүнүң аяны шуут өскерилбес. Янзы-бүрү үннерниң [illegible] тан Надежда Краснаяның ырлаары [illegible] чараш, дыңнаштыг болуп магат чок.

Ирина Архипова биле Надежда Краснаяның [illegible] аяны, үнү, чогаадыкчы хамаарылгазы [illegible] даа болза, бо ийи ыраажының [illegible] магалыг болган. Музыкада синиккен онзагай чүүлдерни олар долузу-биле илередип шыдаан. Олар Даргомыжскийниң, Римский-Корсаковтуң, Танеевтиң, Рубинштейнниң ырларын шак ынчаар уран-чыг, кайгамчык чараш, дыңнап магаа чоннас кылдыр күүседипкен».

Бистиң чаңгыс чер чурттуувус, Тыва черниң чоргааралы, республиканың алдарлыг артизи Надежда Красная чогаадыкчы сорук кириишкинниң бедиинде. Совет Эвилелиниң алдар-сураглыг ыраажылары Ирина Архипова, Евгений Нестеренко, Галина Писаренко [illegible] кады ырлаан [illegible] чогаадыкчы деңнелинге чедип, чурттуң сураглыг ыраажыларының санынга кирген ажылдап чоруур.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Делегей конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Красная ССРЭ-ниң Улегерлиг Улуг театрының сценазында «Евгений Онегин» деп операда Татьяна Ларинаның партиязын күүседип тур.

Чаа чылдың «Ак-көк отчугаажы»

ЧУРУКТА: «Ак-көк отчугаштың» программазынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи Эдита Пьеха киржир.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаzы.

НАЙЫРАЛЧЫЛАР — БИРГИ ЧЕРДЕ

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан Бай-Тайганың ажыл-ишчилериниң уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Районнуң совхозтары болгаш албан организацияларындан ниитизи-биле 370 ажыг бот-тывынгыр артист аңаа киришкен. Оларның [illegible] школа назыны четпээн, боттарының уран талантызы-биле көрүкчүлерни хаара тудуп кайгаткан бичии [illegible] лардан эгелээш пенсионерлер Салчак Очур-оол (Кызыл-Даг), Хомушку Идамчап (Шуй), Хертек Достай (Кызыл-Даг) дээш кымнарны чок дээр.

Төрээн чурт, Ленин, партия, найырал дугайында болгаш өске-даа темаларга ыр, шүлүк, чаа комсамыктар, шиилерден үзүндүлер, утка-шынарлыг ханы спектакльдерден көргүзүглер, игил, хомус, бызаанчы, чадаган, танцы, сыгыт, хөөмей... ийи хүн иштинде [illegible]

Ийиги хүн. Көрүлдени жюри түңнээн. Шилип алган темазын ёзугаар кижизидикчи, бедик утка-шынарлыг концерти дээш база хеп-сым, сцена культуразы болгаш сцена мастерлыгының талазы-биле, өскелерден ылгалдыг эки болганы дээш бирги черни «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының бот-тывынгыр артистеринге тывыскан. Оларны (удуртукчулары Тандар-оол Алексей, Иргит Виктор) баян болгаш бирги черлерниң дипломну-биле шаңнаан. Ийиги болгаш үшкү черлерни «Мурнактың» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга тывыскан. Оларны телевизор база фотоаппарат биле шаңнаан.

Дараазында албан организациялар талазы-биле бирги [illegible] бирге, ийиги болгаш үшкү черлерни райпо, Тээли ортумак школазының коллективинге [illegible] Оларны база телевизор, баян, фотоаппарат-биле шаңнаан.

Ынчангаш ийи-чаңгыс четпестерни санаваска, көрүлде ниитизи-биле багай эвес болган дээрин жюри демдеглээн. Орта уран чүүлге алызындан салым-чаяанныг бот-тывынгыр артистер хөйү-биле илереэн. Ооң бадыткалы кылдыр каш чиңгектен киирип көрээн. Мооң мурнунда болгулаан район көрүлделеринге удаа-дараа тиилекчи боон келген, ам база катап бирги черни алган, Найырал салбырындан Чамыяң, Сендажы база Очур Зояларның ырлап, танцылааның, Алексей Тандар-оол, Виктор Иргит, Олег Салчак болгаш өскелерниң-даа идепкейлиг киржилгезин демдеглээр апаар.

Ол ышкаш район эмнелгезинден Зоя Ооржактың, милициядан Седей Бичекейниң, Кара-Хөлден Андрей Өпейниң, Шуйдан Соржу Саараның, Саая Буян-оолдуң, Кызыл-Дагдан Юра Хертектиң, Бай-Талдан башкы Сонам Анчымааның база районнуң хаарылзаа белдиринден Нина Дембирелдиң, Норбу Чечектиң, Тамара Саттың болгаш өскелерниң-даа уран талантызы көрүкчүлерге үнелеткен.

С. САРЫГ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ТУРАСКААЛДА ОВУР-ХЕВИР

1935 чылда Харьковтуң төвүнге тургустунган украин улуг шүлүкчү Тарас Шевченконуң тураскаалын катап тургускан. М. Манизерниң кылган бо тураскаалы совет монументалдыг скульптураның эң-не эки хевири деп санаттырып турар.

Украин улустуң хосталга дээш демиселиниң төөгүзүн көргүзүп турар он алды хевирлерни тураскаалды долгандыр тургускан.

Советтер чуртунуң чалыы назынын көргүскен комсомолчу кыстың овур-хевирин чурукчу кымдан үлегерлеп алганыл?

— Пионер вожатыйы турган, скульптор-биле бир дугаарында ужурашкан мен — деп, Наталья Гордиенко чугаалаар. — Бир катап школге уруглар ойнадып турумда, бир [illegible] тырттырып алган. Ол Манизер болган, элээн каш кадрлар тырттыргаш, блокнодунга база чуруп алган. Скульпторнуң мастерскаязынга каш-даа катап чораан мен. Матвей Генрихович дыка хөй эскизтерни, чуруктарны кылган.

Кажан тураскаалды ажыдыпканда холунда ном туткан [illegible] овур-хевиримге бодумну таныш каан мен — деп, ол уламчылаан.

Элээн назылай берзе-даа ажык шырайлыг, хүлүмзүрүп чоруур шимченгир Наталья Ивановнаны пионер вожатыйы деп эскерип каар. Ооң овур-хевири тураскаалда кезээ мөңгезинде-биле арткан.

В. ГАТАШ, В. НАТ.
СЭТА-ның корр.

СОНУУРГАТКАН

«Тываның чалыы назыны» эстрада-цирк бөлүү Таңдының суурларынга оюн көргүзүп чораан. Ону Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кужугет Хензиг-оол удуртуп чораан. Суурларның ортузунда улуг Культура бажыңнары бар болганы таарымчалыг. Оларның көргүзүглери кончугай болган дидим. Ылангыя бөлүк акробатика номери, Алексей Ондарның жонглёрлаары, Лилия Ооржактың агаарга гимнастиказы, Салчак Байлактың клоун көргүзүү, Екатерина Бады-Суурнуң ырлаары көрүкчүлерни сонуургаткан.

Д. ОЮН.

Оларда ындыг

ЧҮҮ ДЭЭШ ӨЛГЕНИЛ?

«Феррари» марканың машина, балыглаткан арыатан дег, [illegible] бурунгаар дап берген. Шакта [illegible] мацнап чораан машинаны тускай трамплин агаарже бедидир октапкан...

Ооң мурнунда Марсельге канчаар-даа аажок улуг, шимээнниг чар тараан турган: сураглыг каскадер (янзы-бүрү айыылдыг, берге мергежилделер күүседир кижи) Франк Вальверде туруп көрбээн солун чүүл көргүзер.

Далай кыдыынга 25 метр тускай бедигээшти кылган, ооң кырынга 5 чиик машинаны бот-боттарынга чудургулдур салган. Каскадёр спорт машиназы-биле трамплинээш, ол машиналарны аңдара үстүргеш, далайга кээп хонар ужурлуг турган.

Чарлаан шакта далай кыдыынга кижи эндерлей берген. Соңгалардан, балкоңнардан харааннар база эмгежок.

Франк чыылганнар дугайын бодавайн турган. Кол-ла чүве — аңаа хөй акша төлеп бээр.

Франк сөөлгү катап мурнунда турар ол автопирамиданы, барып дүжер ужурлуг черни шинчилей барак көргеш, машиназының эжиин хаай тыртып алган...

«Феррари» арай-ла оң талазынче «кулак тырта» берген. Ынчалза-даа ол эң үстүнде беш дугаар машинаны чая үстүрүпкеш, боду база аңдарылгаш, далайже эвес, а черже барып дүшкен. Белен турган тускай камгалакчы кижилер машинадан Вальвердени уштуп келген, ынчалза-даа аңаа оларның дузазы херек чок болган.

В. БЛОХИН.

ИЕ-ЧЕРГЕ АЛДАР

Тываларның эрте-бурунгулары ужук-бижик танывас, караңгы дүмбейге чурттап чорааны шын. Ынчалза-даа олар кижи чүнүң авыралында төлүг-догаа, каас-кол чурттап чоруурул дээрзин эки билип чорааннар. Тыва улустуң ниитидекы ырларын безин аң көөрге, оларның кончуг хөй [illegible] ырлаан болгулаар.

Мен бодаарымга бистиң бурунгу тываларның шаандан тура бурганга чүдүүрүнден өрүтурутунга, оран-таңдызынга йөрээл кылыры артык турган. Мен бичии турганда, бурган дагып турары бо деп чүвени көрбээн мен, а хам-ыяш, бүга бажы, суг бажы дагаарын каш-даа көрген мен.

Улуг-Хондергейниң Уаун-Бел бутазын Үш-Тей үстүнде [illegible] дагыыр чүве. Ол хүн ылап-ла хүреш болур. Хондергейниң пачыны Конзай Сат арыг-ла девип турган иниң. Ол болуюң [illegible] лааш, ак әнчек кырында оваалап каан быштактарны аспактааш, өрү чашкылаптар турган.

Хайыраан быштактарны чүге чажып турарын кырганнардан айтырган мен. «Ажырбас, оглум, бөгүн куртүмыскаяктар, куштар-төлдерге [illegible] рүлерге чедир бистиң ак чемнеринни амзап четтирзиннер. Оран-таңдының оруун чашкан ак сүт-даа, амзам быштактаа хилис барбас, хире шааңче шаңналдыг болур чоор» — дээн.

Тыва чон боттарының авыралдыг азыракчызы — ие-Черин кезээде мактап-йөрээн, ооң үнүш-дүжүүн, аң-меңин [illegible] элбек-чаагай болуруңа сеткилиниң ханызындан бүзүреп, аңаа чалбарып чорааннар. Тываларның бо чаагай чаңчылдарын шажын чүдүлгеге-биле холуп кайчап даа болбас.

Тываларның бурунгулары бис эвес кижи кандыг-бир диргир амытанны бастып, хилинчектээр болза, ооң хилинчээ кижиге черле чедер [illegible]

Чамдык ындыг таварылгаларны согур дүш болгулааны ол-дур дизин-даа дижик бис, ынчалза-даа ол чугааларның алыс утказын хандыр бодаар болза, кижи болуунуң төрээн бойдузунга мындыг карыжы хажагай боон болбас дээрзин чоннуң угаадыг-сагындырыы турары тодаргай-дыр.

Өгбелеривис боттарының оран-чуртунга, ооң үнүш байлаанга, диргир амытаннарынга аажок хумагалыг чораан дээрзин мен катап-катап чугаалап каайн. Тывалар чаш [illegible] ораның чараш үнүш, ыяштарынга, аң-куштарга домейлээрдер. Чаа төрүттүнген чаш уругну Долаана, Чодураамаа, Чечек, Артыш-оол, Арбай-оол, Хонаш-оол; Сыдыс-оол, Ай-оол, Херел; Эзир-оол, Аңгыр-оол, Куш-оол; Алыг-оол, Диргимек, Диинмей, Кодан-оол, Байланмаа дээш оон-даа өске чараш аттар-биле адап алыры кайы хөй. Тожуда болза Чашпан, Кушкаш, Дагаа, Булут, Аласкан дээн хевирлиг аттар база эвээш эвес.

Чоннуң эрте бурунгудан бээр салгал дамчып келген мындыг чаагай чаңчылдары турбуже, бойдуска чүгле ооң диргиг амытаннарынга эвес, үнүш-байлаанга безин хумагалал, кээргел чок чоруктар амгы үеде бар. Бойдусту чүгле ийи-чаңгыс кижилер, тоттеглекчилер үрегдеп турар эвес, а чамдык албан черлерни безин бойдуска хумагалал чогуң бо-ла көргүзе бээрлер. Чижээ, Кызыл хоорайда коммунал ажыл-агыйының аңгы [illegible] Чербиде ыяш ажыл-агыйы Чаа чыл санын-на-ла 2000—3000 хире чаш шиви шеттерин шилип тургаш [illegible] Кызыл [illegible] сөөртүп киирип турар. Бо бөрге, мырыңай карактан чараш [illegible] тур! Мен бо Чербиге 1974 чылда келиримде безин Даспы оруун хаажылаан семдер, чараш шиви шетчигештер хөй-ле турган. Ам олар ховартаан. Чаңгыс Чаа чыл эрттерерде херглээр чараш шивижигештерни тарып олуртур чүве болза, Кызыл хоорайның чартыы хире девискээр мөңге ногаан шиви-биле шыптынган турар.

Ынчаарга ийи катап, он катап, үжен катап Чаа чыл эрттирериниге чеже хире чараш шетчигештер өскүнарыр бис!

Бойдус болгаш кижи

Тайгадан кестинген чаш шивижигеш хоорайда бир бажыңга улуг-ла дизе 5—6 хонук тургаш, кудумчуже үндүр октаттырып, хоорай бөгү болуп, ында шаарара берген чыдар.

Ынчангаш бо айтырыгны чогуур кичээнгейинге ап, [illegible] гештер кыргыырын соксатса [illegible]

М. ЭРГЕП.
бойдус камгалалы ниитилелиниң кежигүнү, Чербиле дузалал школазының башкызы.

КҮРҮНЕ КАМГАЛАЛЫНДА

ТАЙГА — Бии-Хем районнуң девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери. Чурттакчы чоннуң дилээн барымдаалааш, дүктүг черлик аңнарның болгаш куштарның баш санын өстүрер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдагы доктаалы-биле Тайга станциязынга хөй хевирниң хайгааралдыг черин тургускан. Ооң шөлү 21,0 муң га. Бо камгалалдыг черни таварыштыр Кызыл Абакан аразының машина оруу эрткен. Ол чер Кызылдан ырак эвес болганда, тетчеглекчи чорук мооң мурнунда нептерээңгей турган. Тайга станциязын [illegible] ның дыштаныр ногаан зоназы. камгалалдыг чери кылдыр тургускан соонда аң [illegible] ыыр чурумну үрээр чорук [illegible]

ЧАА-ХӨЛ — хөй хевирниң камгалалдыг чери. РСФСР-ниң аңныыр-тывыш ажыл-агыйының болгаш заповедниктериниң Кол эргелелиниң 1962 чылдың декабрь 29-та [illegible] үндезилээш, бойдусту, ооң байлааң камгалап, чон ажыглаар сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1973 чылда Улуг-Хем районнуң девискээринге 5 чыл хуусаалыг Чаа-Хөлдүң хөй хевирниң камгалалдыг черин тургускан. Ону 1978 чылда он чыл хуусаалыг кылдыр узаткан. Ооң шөлү 20,0 муң гектар.

Камгалалдыг черниң девискээри янзы-бүрү аң-мең болгаш куштар-биле байлак. Ында чүгле аргар-кошкар, те-чүгма, черлик ивн чок.

ХЕМЧИК — Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери болуп турар. Ооң девискээрин колдуу-ла те-чүгманың курлавырлыг чери деп санап турар. Камгалалда те-чүгма, аңнар болгаш куштар кирип турар. Камгалалдыг черниң девискээринде те-чүгма эвээжээниндең, оларны [illegible] Хемчикте камгалалдыг черниң шөлү 64,5 муң гектар. Бо [illegible] Улуг-Хемге балыктаары хоруглуг болгаш аңаа моторлуг [illegible] база соксаткан.

Камгалалдыг черниң девискээринде сыын, мыйгак, те-чүгма, черлик хаван, тооруг, элик, хүлбүс, адыг, бөрү, дырбактыг, чекпе элбек.

ШЕМИ — хөй хевирниң камгалалдыг чери. Чөөн-Хемчик районнуң чурттакчыларының дилээн ёзугаар черлик аң, куштарның баш санын ковудедип, өстүрер сорулга-биле Шемиге хөй хевирниң камгалалдыг черин он чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Ооң шөлү 25,7 муң га. Камгалалдыг чер дүктүг черлик аң-мең болгаш куштар-биле байлак. Бо камгалалдыг черниң девискээринге кандыг-даа аңнаашкын хоруглуг.

ХИНДИКТИГ-ХӨЛ — Мөңгүн-Тайга районнуң девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери. Ону он чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Ооң шөлү 32,0 муң гектар. Хиндиктиг-Хөл — аргар-кошкарларның, ирбиштиң, те-чүгманың болгаш уларның чурту. Ооң девискээринде кандыг-даа аңнаашкын хоруглуг. Хөл боду кадыргы балык-биле байлак. Ону дииштиг кадыргы азы моол кадыргы дээр. Ынчангаш ол хөлге чүгле дугуржулга-биле балык тудар планның бүдүрүлге черлери [illegible]

А. САНЧАТ,
охотовед.

ТВ

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дээрбечи кырган ашактар». Уран-чечен фильм. 10.25—16.15 — Чапсар. 16.15 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 17.15 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Ересько (фортепиано) ойнаар. 17.45 «Аныяктар адрестеринге». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кышкы тоол». Мультфильм. 19.10 — Ыраак болгаш чоок ырылар. 20.00 — «Улуг улустуң шынныг чоруу». Документалдыг «Бүгү-ле дээре чүүлдер — сенде» деп телефильм. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Чурсина-биле Р. Гамзатов олар чорудар. 21.00 «Үе». 21.35 — «Театрга ужуражылгалар», 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөренилгениң 2-ги чылы. 12.30 — «Шинганың ак-көк шораанары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45 — Ботаника. 5-ки класс. Давыя канчаар өзүп турарыл? 13.05 — «Шыдырза школазы». Разрядчылар клазы. 13.35 — Төөгү. 5-ки класс. Афиныга аян-чорук. 14.00 — Хоойлу билир сен бе? 14.45 — Н. Думбадзе. Чогаалдар арынарындан. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия тову». деп дамчыдылга. 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — «Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамныктыг улугар. [illegible]». «Соок-соокчуташ». Мультфильм. 20.45 — Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Нуль градус үезинде ынакшыл». Уран-чечен телефильм. (Румыния).

агаар

Бөгүн республикага бүргег, аяар, чамдык черлерге болган хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Агаарның температуразы дүне — 27—35 градус, хүндүс — 20—25, чамдык районнарга — 13—18 градус соок.

Кызылга хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 27—29 градус, хүндүс — 22—24 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар эрттирилгези». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гикор» 9.30, 11.30, 13.40, 15.30, «Бедик арт» 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ададар болгаш кырган-ачалар» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Максим Перепелица» 15.00, «...Аңаа шупту ынак турганнар» 16.50, «Хлеб, алдын, наган» [illegible] 18.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура чырыдылышкын ажылдарының салбыры «Бот-тывынгыр театр коллективиниң режиссёру» деп мергежилге сургуулдарны өөредир. Аңаа 10 класс дооскан аныяктарны хүлээп алыр. Киреэрде 1983 чылдың январь 5-тен эгелеп ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дыл болгаш литератураа (чогаадыг бижиир) экзаменнер дужаар. Оон аңгыда чүве дыңнаарын, сактып алырын, басып номчуурун, шүлүк [illegible], уран номчулга кылырын база көөр.

Директорнуң адынга бижээн билдириишкинге [illegible] документилерни кожар: аттестат (бодун). 286 майык өлүгаар эмчи шынзылгазы. 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, өг-бүле байдалының дугайында шынзылга. Паспортун болгаш шериг билелин боду эккеп көргүзер. Билдириишкиннерни [illegible] хүлээп алыр.

Училищениң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2.

«Сибирсельхозтехпроект» институттуң Тыва филиалының оруунга ол-ла институттуң комплекстиг төлевилээшкиниң Тыва салбырын организастаан. Ынчангаш мурнунда турган филиалдан негелделерни бир ай хуусааның иштинде хүлээп алырын дыңнадып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-22-54, харыысалгалыг секретарының 2-28-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадро ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үдезиг килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-65, солун хүлээп бааргада 2-32-75 телефону доктаар

Чагыг № 1981.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01517

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 298 (12088) 1982 чылдың декабрь 29, среда 1925 чылда үндүрүлгелиттинген. Өртээ 3 көп.

БО ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАШ, ДАРААЗЫНЧЕ МАГАДЫЛАЛДЫГ КИРЭЭЛ

СОРУКТУГ УТКУП ТУРАР

Туранда районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын бедик көдүрлүүшкүннүг байдалда уткуп турар.

Районнуң чурттакчы чонунга он бир айларда 194 муң рубль түңнүг янзы-бүрү ачы-дузаны чедирген, ол дээрге планда көрдүнгенинден иии муң рубль хөй. Ачы-дуза чедирикчилери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база ажырган. Ол бригада көрээзи-биле ажылдарны көвүдеткениниң, кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге чурумун база негелделерин бедиткениниң түңнелинде чедип алдынган.

Юбилей мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүглерин бүдүрүлгениң хоочуннарының бирээзи Валентина Коровинаның удурткан даштыкы хеп даараар бригада чедип алган.

Түс-түс кижилер эразынга чарышка аажок кезиниң аныяктары Виктор Хасанович мурнап турар. Ийик даараар болгаш септээр талазы-биле ай санының планнарын ол 110 хуузун ажыр күүседипкен.

Амыдыралга ажыглаар ырын техниканың септекчизи аныяк мастер Борис Нальниниң ажыл-ишин база мактаалдыг.

Бии-Кемниң ачы-дуза чедирикчилериниң ниити чедиишкиннинге боттарының үлүүн кедээ комплекстиг пунктуларының ажылдакчылары база киирип турар. Өөк суурда Антонина Неделинаның, Хадында — Сылдысмаа Бичеоолдуң, Шивилигде — Любовь Бочкареваның эргелекчилери хүлээп алыр пунктулар чыл планнарын күүсеткен.

— Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарышка бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш турасказ кызыл тук-биле шаңнаанынга өөрүп, сорук кирген ажылдап турар — деп, комбинаттың партия организациязының секретары Николай Андриянович Беспалов чугаалады.— Беш чылдың үшкү чылында, өске чылда моон-даа шудургу, күжениишкинниг ажылдаар, чонга ачы-дуза чедирериниң хевирлерин сайзырадыр, культуралыг бедилер дээш болунар чүүлдерни кылыр бис —деп, ол чугаалаан.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Хойдан-на хураган

ИЙИСТЕРЛИГ

Мурнакчы хойжу коммунист Анфиса Түлүштүң төрээн 125 хоюндан 130 хураган алдынган, оларның шуптузу менди. Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазында бо хүннерде эң-не хөй ийистээн хойларлыг кодан амдыызында ол.

Үк малчын он бирги беш чылдың ийиги чылында ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга аалдар боллурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, төрүүр чүс хойга онаажтыр 96 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 2 килограмм дүктү кыргып алган.

Анфиса Түлүш келир чылын төрүүр чүс хойдан-на 106 хураганны алырын болгаш хойдан-на 2,2 килограмм дүктү кыргыырын хүлээнген. Ынчангаш ол-ла бригадада хойжу Кончук Даш-оолду социалистиг чарышче кыйгырган. Амгы байдалдан ап көөрге, хойжу сөглээн сөзүнге черле чедер.

Ол-ла совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының кежигүнү, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан республика хуралының киржикчизи Анчымаа Түлүштүң коданында 110 хой төрээн. Оларның хураганнары шупту менди доругуп турар. Өске-даа хойжуларның төрээн хойларының чаш төлүнде хоромча чок.

Х. КИМ-ООЛ.

ТҮЛҮКТЭЭН

Бистиң совхозтуң хойжулары кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ишчилериниң үндүрген кыйгырыын деткип, шудургу ажылдап турарлар. Бо хүннерде Базырыктың болгаш Чаңгыс-Терекке хойжу бригадаларында бир муң хире хой төрээн, оларның төлү шупту онча. Хойнуң төрүүрү ам түлүктеп турар.

Мал төлүн ажаап алыр үениң эгезинден-не хоочун хойжулар бо ажылга үлегерин көргүзүп турар. Коммунист Сонам Шаимактың, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденин эдилекчизи Дары-Хөө Серенолдуң болгаш Хомушку Пугачёв, Ооржак Хеймер-оол оларның коданнарында чүс хире хой төрээн. Бо хойжуларның хураганнары чидириг чок ажаап алдынган. Өске коданнарда мал оолдаашкыны база чедиишкинниг чорүп турар.

Малчыннар шуптузу саканчылар-биле бүрүн хандыртынган. Суг сөөртүлгези, автомагазин болгаш ооң чедирилгези база организастыг. Сиген, көк-сула, чарба, дус кыштаг бүрүзүнде дүжүртүнген. Мал чемнерин ниитизи автомашина, үш трактор немей чедирип турар.

Малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алыр сорулга-биле «Мурнакчы» совхозтуң директоры, партком, кодээ Совет күүскому болгаш хөй-ниити организациялар бүгү күштү ынаар угландырган. Харысалгалыг ажылдакчылар кодан бүрүзүнде быжыглаттынган. Моон түннелинде чаш малды хоромча чок ажаап алырынга бүзүреп болур.

К. АРБАЙ-ООЛ.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРБИШААН

Кызыл хоорайда идикти септээр болгаш даараар цех — «Тувабытбыт» бүдүрүлге каттыжышкынында тен бүдүрүлге чери. Коллектив 57 кежигүннүг.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыштың түңнелин коллективке үндүрген. Мурнакчыларны тодарадып, шаңнап-мактаан. Чарышка ажылдакчы бүрүзү идепкейлиг киришкен. Эзивчеглиг хана солунундан мурнакчыларның аттарын көрүп болур. Чижээ, идик даараар бригаданың мастери бүдүрүлгениң мурнакчызы коммунист Б. Н. Шатохин юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын хуусаазындан эрте, октябрьда-ла, 130 хуу күүсеткен, бо хүннерде ол 1963 чылдың үлүүнче киирип турар. Ол бригаданың мастери В. В. Зотинниң күш-ажылчы календарында база 1963 чыл. Мастер М. Г. Иванов ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан планныг онаалдазын 170 хуу боттандырган. Мастерлер В. К. Конягин, Г. Н. Кузьмин олар 1982 чылдың планын декабрь 25-те күүседипкеш, мурнакчыларның одуруунче кирген. А аныяк комсомолчу А. Новиков дуржулгалыг эш-өөрүнден дудак чок ажылдаан.

Ниити коллектив чонга ачы-дуза чедирериниң он бир айларда планныг онаалдазын 101,7 хуу боттандырган. Бүдүрүлге он бирги беш чылдың ийиги [illegible] планныг онаалдазын күүседипкен.

Бүдүрүлгениң профэвилел, комсомол организациялары коллективке [illegible] ажылын бүгү тала-биле чорудуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап турган. Бригада бүрүзүнге [illegible] ажылдың чорудулгазын улус кичээнгейин угландырып келген. Цехте профэвилел комитеди (даргазы Н. Т. Маглы) социалистиг чарышты организастап тура, ону бригада, түс-түс ажылдакчы бүрүзүнүң деңнеп ажылын чедип алырының чугула үезири [illegible] көрүп турар. Чарыштың мурнакчыларын шаңнап-мактап турар, түңнел үндүрген санында-ла хана солунунуң тускай үндүрүлгезин кестүп келир.

Социалистиг чарышты түңнеп үндүрерде, мурнакчыларны илередирде, планныг онаалдалар күүселдезиниң аңгыда, бүдүрген продукцияның шынарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниити ажылынга киржилгезин бүгү тала-биле өөренип көөр. Камналга айтырыы база бирги черде. Ол бүгү — мында кижи бүрүзүнүң хүлээнген херзээнге харысалгазын бедидип турар. Бүдүрүлгениң социалистиг хүлээлгезинде күш-ажылдың сагылга-чурумун чугула черже бүдүрүлгениң мурнакчыларының, хоочуннарының, дагдынчыларының үлегери, арга-сүмезин улуг.

Цех идикти септээринден аңгыда, чагыг ёзугаар даарап турар. Чагыгларның санын көвүдеп турары — коллективтиң бүдүрүп турары продукцияның шынарының бедип турарының бадыткалы.

Даараар идиктериниң чамын айда бир удаа хүлээп ап турар. Чагыглар көрдүнген хуусаазында күүсеттинмейн бар таварылга эвээш эвес. Ооң бир кол чылдагааны — күш-ажылды чедир организаставайн турарында. Хром материал чогундан саадаашкыннар бо-ла болур. Ол дээрге материал-биле хандырып турар бүдүрүлге чери-биле [illegible] харылзааны чедир тургуспаанының уржуу-дур. Чижээ, октябрь, ноябрь айларда хром чогундан база саадаашкын болгулаан. Материал-биле бүдүрүлге декабрьда хандыртынган. Ол айтырыг талазы-биле хемчеглер алдынып турза-даа негелдеге ам-даа дүүшпейн турар.

Цехтиң ажылынга негелделиг [illegible] планныг онаалдалар улгадып турар. Үстүнде айтырыгга хамаарыштыр чугаалап тура, цехте кижилерниң таварымчалыг ажылдаарынга ам-даа чедир тургустунмаан турар чамдык чүүлдерни айтыры артык эвес. Сезон аайы-биле чагыглар көвүдей берген таварылгада, оларны кала шыгжаарыл деп айтырыг тургустунуп келир. Ынчан бичии коридорларга, ажылдакчыларның ажылдаар [illegible] шыгжаар ужурга таваржыр. Цехке бис чорупп турувуста, ынчан байдал база ындыг болду. Оон-биле калы цехтерде артык шөл чогундан [illegible] эвээжедир дериг херекселдер тургустунмайн турар. Бүдүрүлге черинин бөгүнгү байдалы, материал-техниктиг баазазы чижээ анаа кызыл-бүлүң, гигиена [illegible] тургузаар аргазы бербейн турар [illegible]

[illegible]

В. КУУЛАР.

Каттыжышкынның партия организациязының секретары И. Н. Кожакова мынчаар чугаалаар:

— Цехтиң ачы-дузазын кызылчылар күзелдиг-биле ап турар. Бистиң мурнувуста кол сорулга — чагыг бүрүзүн чапкаажы [illegible] таарижыр кылдыр кылыры. Ол хөй чүүлдерден хамааржыр. Бирээде, күш-ажылдың сагылга-чурумундан. Ол айтырыг бисте кандыгыл? Шиитпирлээр, чедир көөр айтырыглар ол талазы-биле эвээш эвес. Каттыжышкынның партия организациязы, цехте профэвилел, комсомол комитеттери [illegible] ажылды сөөлгү үеде кошкуу-биле күштелдирген. [illegible]

Кажан-даа, кажан-даа быжыг чурум дээш

Телеграммалар хүлээп алыр төп цехте колдуунда аныяктар. Ынчалза-даа оларның аразында бүдүрүлгениң хоочуннары, аныяктарның дагдынчылары база хөй. Екатерина Алексеевна Шерстнева Кызылдың телеграфында 1949 чылдан бээр ажылдап турар. Мынча чылдарның дургузунда ол хөй-хөй кижилерни бодунуң ынак мергежилинге өөреткен. Олар республиканың булуң бүрүзүнде ажылдап турар дизе хоорем чок. Кезек үеде ол районнар аразының инструктору-даа турган. Бо бүдүрүлгеде 40 чыл ажыг ажылдап турар Полина Меркурьевна Шевцова база оон дудавас.

ЧУРУКТА: Е. Шерстнева, Г. Вавилова, П. Шевцова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

РОССИЯНЫҢ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАН

РСФСР-ниң 1982 чылда литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Күрүне шаңналдарын декабрь 27-де Москвага тывыскан. РСФСР-ниң Эвилелдер бажыңынга болган байырлыг ёзулалга күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, культура ажылдакчылары чыглып келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев лауреаттарга дипломнарны болгаш хүндүлел демдектерин тывыскан. Ол СЭКП Төп Комитединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден хөй националдыг совет культуразының хөгжүлдезинге чогаадыкчы салыышкыннарын талантын-биле үлегерлеп, Россияның шаңналдарынче чедип лауреаттарга чүректиң байыр [illegible] чедирген.

Шаңналдыгларга [illegible] бедик-биле [illegible] ооң ийин өөрүп четтиргенин илереткен. Боттарының бүгү күжүн болгаш [illegible] социалистиг Төрээн чурттуң [illegible] болгаш [illegible] бээрин хүлээп турганнар.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РОССИЯ: чаа-чаа бедиктерже

Бистиң чурттуң маадырлыг намдарынга ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн чайынналчак арын боор кирер. РСФСР-ниң ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады ол алдарлыг юбилейни Коммунистиг партияны, ооң Ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжышкын-биле уткааннар. Ол дугайын Россия Федерациязының үлетпүр, кодээ ажыл-агый, тудуг, транспорт болгаш хандырылга черлериниң ажылдакчыларының декабрь 27-де болган чөвүлел хуралынга демдеглээн. ССР Эвилелиниң 60 чылын демдеглээни-биле чорудкан социалистиг чарыштың түңнелдерин болгаш бүдүрүлгениң ажылының болгаш ажылдын [illegible] шынарын бедидери, 1983 чылда болгаш он бирги беш чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын [illegible] нии күүседири дээш чарышты улам-на калбартырының талазы-биле сорулгаларын анаа чугаалашкан.

Ол чөвүлел хуралга Россия Федерациязының [illegible] лериинге ажыл-агый болгаш культура [illegible] чедиишкиннери, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агыйының комплекизин [illegible] улуг салыышкыны дээш база ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылын демдеглээри-биле республиканың шаннатканы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун тывыскан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүне планының Даргазы Н. К. Байбаков тукту тывыскан. Ол чыылганнарга Россияның бүгү ажылчы чоннарынга моңгези-биле [illegible] республикага дамчыдып берип турар. Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле изиг байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев партияга болгаш чазакка шаңнал дээш чүректин ханызындан четтиргенин илереткен. Россия Федерациязының ажылчы чоннары коммунистиг [illegible] планнарын амыдыралга боттандырар дээш боттарының күжүн болгаш мергежилин харам чок бээрин СЭКП Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга бүзүреткен.

Бистиң бо чөвүлел хуралывыс совет улус болгаш бүрүн гаар депшилгелиг бүгү кижилерниң алдарлыг юбилейни демдеглеп турар хүннеринде эртип турар-дыр деп, М. С. Соломенцев чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Төөгүлүг байырлалга тураскааткан байырлыг хуралы иштики болгаш делегей-даа амыдыралынга чугула болуушкун болган. СЭКП ТК-ның Чиигиле секретары эш Ю. В. Андроповтуң чайынналчак болгаш ханы утказыг илеткелинде национал харылзааның, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының бүгү [illegible] анализ кылдынган. Илеткелде айыттынган негелде сорулгалар болгаш түңнелдер коммунистерни, бүгү совет [illegible] чүүлдүгзүнүүшкүнүн болдурган.

Россия Федерациязының күш-ажылчы [illegible] бүгү ажылы амгы үеде СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң улуг салдарының адаа-биле чорупп турарын чөвүлел хуралга онзалап демдеглээн. Оратор республиканың экономиказының амгы алырларының ажылын анализтеп [illegible] тус пур талазы-биле сорулгаларны тодаргайлап демдеглээн. Сөөлгү ийи чылда үлетпүр күчүзүн улам улгаттырар талазы-биле улуг ажылдың кылдынганын демдеглээн. РСФСР-де эртем-техниктиг депшилгениң тодаралын турар алырларының — электроэнергетиканың, машина тудуушкунунуң болгаш демир болбаазырадылганың, газ, химия, нефть индустриязының продукциязы мурнаңгы темп-биле немежип турар. Улус ажыл-агыйының бүгү-ле бүдүрүлге болгаш социал-даа сорулгаларын шиитпирлээриниң чайлаш чок үндезини — аар үлетпүрнү хөгжүдери болурунуң дугайында партияның айтыышкынын принципиалдыг [illegible] болур турар. Ол, эң ылаңгыя ооң бааза болур алырларынга, бирги ээлчегде — металлургияга [illegible] комплекске онза хамааржыр. СЭКП-ниң салган сорулгаларын [illegible] ол алырларның ажылының ажыктыг чорудун дыка бедидерин негеп турарын чөвүлел хуралга демдеглээн.

РСФСР-ниң кодээ ажыл-агыйынга сөөлгү чылдарда болгулаан улуг чаартылгаларының дугайын чугаалааш, М. С. Соломенцев, агроүлетпүр комплексиниң материал-техниктиг баазазы дыка быжыглаанын, ооң техниктиг хандырылгазының боттуу-биле экижээнин демдеглээн. Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бо-даа чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар. Олар белен эвес агаар байдалдың байдалында бага эвес дүжүттү өстүрген болгаш ооң ажаап алыышкынының чедиишкинниг дээсканнар. РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг доңазының тараажылары тараа бүдүрерин көвүдедиринге улуг үлүүн киргеннер. Ынчалза-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң деңнели амгы үеде ам-даа четпес боор турар. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында айтыышкыннарны ёзугаар бүгү күштү хамыктың мурнунда кодээ ажыл-агыйның удуртукчуларының болгаш специалистериниң чылдың планнаттынган даалгаларын ылап-ла күүседири дээш харысалгазын бедидеринче, чер болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин база садарын көвүдедир талазы-биле колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде [illegible] тыпкаш, долузу-биле ажыглаарынче угландырар ужурлуг.

Ол ышкаш капитал тудугда, транспортта, хандырылгада [illegible] ажыл-херектиң байдалын республика чөвүлел хуралынга база ханызы-биле анализтеп көрген. Ажыл-агыйның ол алырларының ажылын экижидеринче угланган тодаргай саналдарны чөвүлел хуралдың киржикчилери киирген. Материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын бүдүрүмчелиг ажыглаарының, ажылдың стилин, ажыл-агыйны чорудулгазының аргаларын сайзырадырының, күш-ажылчы сагылга-чурумун болгаш организастыг чорукту быжыглаарының айтырыгларынче улуг кичээнгейни угландырган.

Совет Россияның ажылчы чоннары келир чылдың болгаш ниити беш-даа чылдың планнарын база хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседип, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплексиниң хөгжүдеринге төлептиг үлүүн киирер дээрзин СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга чөвүлел хурал бүзүреткен.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели РСФСР-ниң суурлар болгаш кодээ Советтериниң ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар боллурган Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, улус депутаттарының суурлар болгаш кодээ Советтери боттарының эрге-хүлээлгелерин ажыглавышаан, чогуур Советтериниң девискээрлеринге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң хандырылгазы, ажылчы чоннарның хандырылгазының деңнелин бедидеринге, хоойлу-чурумну болгаш эрге-чурумну быжыглаарынга, 1982 чылда доктаадылган планнарны болгаш даалгаларны күүседиринге чедиишкиннерни чедип алганын демдеглээн.

ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар боллурган суурлар болгаш кодээ Советтериниң Бүгү-россия социалистиг чарыжының [illegible] РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС алдан хөй суурлар болгаш кодээ Советтерин ол чарыштың тиилекчилери деп санаан болгаш оларга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тывысыр деп шиитпирлээн.

Оон иштинде Тыва АССР-ден —

Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр кодээ Совети (акша шаңналының хемчээли 5 муң рубль).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ

Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлели болгаш профэвилелдерниң область чөвүлели Тыва АССР-ниң суурлар болгаш кодээ Советтериниң 1982 чылда Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, социалистиг чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле эки түңнелдерни Каа-Хем суур, Алдан-Маадыр, Каргы, Аксы-Барлык кодээ Советтер чедип алганын демдеглээн.

Партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл), май (1982 чыл) Пленумнарының тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылының дугайында» доктаалын үлүгүлүг боллурбушаан Каа-Хем суурнуң, Каргы, Аксы-Барлык кодээ Советтериниң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың ийиги чылының даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседип, боттарының салыышкынын [illegible].

Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы кодээ Совединиң ажылчыннары мал ажылының продукталарын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. [illegible] Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык кодээ Совединиң [illegible] малдары эът болгаш дүк бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен, хой болгаш өшкүнүң баш санын көвүдеткен. Каа-Хем суур Совединиң девискээринде «Көк-Тей» совхозтуң «Кызыл кум» фабриказының ажылчыннары эът болгаш [illegible] бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын [illegible] күүсеткен. [illegible]

[illegible] экижидеринче, корум-чурумну быжыглаарынче болгаш социалистиг хоойлу-чурумну сагыырынче улуг кичээнгей салып турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел база Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр кодээ Совединиң (күүском даргазы А. Ш. Ооржак) 1982 чылда суурлар болгаш кодээ Советтериниң Бүгү-россия социалистиг чарыжынга киирери болгаш ниити черни тодаралыры-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинче киирерин [illegible] турар.

1982 чылда Тыва АССР-ниң суурлар болгаш кодээ Советтериниң социалистиг [illegible] Советтерде [illegible]

Бирги черни Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы кодээ Совети (күүском даргазы О. Ч. Очур-оол) эдилээн деп санаан. Тыва АССР-ниң болгаш профоблчөвүлелдиң шилчиир [illegible] тугун болгаш бир муң рубль акша шаңналын тывыскан.

Ийиги черни Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык кодээ Совети (күүском [illegible] П. К.-Т. Хомушку) эдилээн деп санааш, Хүндүлел бижиктиг болгаш 500 рубль түңнүг акша шаңналын тывыскан.

Үшкү черни [illegible] Каа-Хем суур Совети (күүском даргазы А. В. [illegible]) эдилээн деп санааш, Диплом болгаш 300 рубль түңнүг акша шаңналын тывыскан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар боллурган социалистиг чарыштың негелделерин күүседип [illegible] Бай-Тал, [illegible] болгаш Хал [illegible] кодээ Советтериниң эки ажылдаанын Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел база демдеглээн.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Профэвилел амыдыралы

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭЛЕР

Планнын даалгаларын, социалистиг хулээлгелерин күүседиринге, күш-ажылчы коллективтиң мурнунда салдынган [illegible] даалгаларны [illegible] уругларын [illegible] рал-чуртталганың байдалын [illegible] лериниң кузел-чуткулун ол [illegible] биле профэвилел комитеттериниң аразында чыл бурүде чарар коллективтиг керээниң барымдаалап хуу бүрүнүн ажыл-херээн боттандырар апаар.

Сөглээн сөс-биле ажыл-херектиң кайы хире дүүшкенин чогум-на ында хынаар. Коллективтиг керээни чуртталганы [illegible] чы ёзу-биле күүседири администрациязының [illegible] профэвилел комитединиң-даа ажылындан улуг-биле хамаарыжып турар.

Коллективтиг керээ — ажылчы чоннарын, бүдүрүлгениң эргелел башкарылгазынга социал айтырыгларны шиитпирлээринге киржиринге [illegible] чогаадыкчы [illegible] албан хаакчыларының эрге-ажыын [illegible] дүүштүр камгалап турар. Амгы үеде коллективтиг керээниң [illegible] улам өскен.

Бо чылын [illegible] бүдүрүлгелеринге коллективтиг 125 керээлерни чарган. Күш-ажылчы коллективтерде социалистиг чарышты организастаары [illegible]. Түр-түр [illegible] кижилерниң аразында чарыштын [illegible] бригадаларның, участоктарның, цехтерниң, фермаларның чарыжының [illegible] киржикчилериниң саны [illegible]. Коллективтиг керээлерде культура-кижизидилгелиг ажыл талазы-биле хемчеглерни күүседиринче улуг [illegible]. Чижээ, [illegible] бирги чартыында [illegible] хемчеглерниң чартыкы хой кезии күүсеттинген. Чурттакчы-амыдырал [illegible] болгаш [illegible] чечениң организастаарының [illegible] талазы-биле коллективтиг керээлерде 785 хемчеглелдиң база чартыы күүсеттинген.

Профэвилелдерниң Тыва обласкомунуң [illegible] коллективтиг керээлерни чарар, оон күүседиин организастаар, түңнелин [illegible] база чамдык ажылдарны чорудуп келген. 1982 чылда республиканың коллективтиг 341 керээни чарган, ажылчы чоннар бүдүрүлгени организастаарын, күш-ажылдың байдалын [illegible] культура-амыдырал хандырылгазын [illegible] талазы-биле 12983 санал киирген. Ажылдың [illegible] кеп чылга бодаарга 7331 санал хөй. Оларның дыка хонун [illegible] Кайда-ле коллективтер удуртулгазының [illegible] ажылдакчыларның саналдарын сагыш човангыр көрүп, ону боттандырарының хемчеглерин ап турар болдур, ында ажыл-ишчилерниң идепкейи болгаш чогаадыкчы чоруу бедик. Кызылдың улетпүр болгаш ажыл-чем бараанналының садыглары, № 1 АТБ, Таңдыда [illegible] совхоз болгаш өске-даа бүдүрүлгелер коллективтиг керээлерде көрдүнген ниити талалыг хүлээлгелерин күүседирин экии организастаан.

Бо чылын профэвилелдиң президиуму бодунун хуралынга [illegible] керээлерниң чарарынга болгаш күүседиринге контрольду боттандырар талазы-биле профэвилел комитеттериниң удуртур талазы-биле салыг болгаш херектер [illegible] профэвилел обкомунуң [illegible] практиказының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Коллективтиг керээлерде айыттынган чүүлдерни күүседиинин мурнакчылары болгаш арганы биске бар. Ындала-даа ону чамдык профэвилел организациялары долу ажыглаваан, күш-ажылчы коллективтерниң бедик бүдүрүкчү [illegible] планның онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге таарымчалыг байдалдарны [illegible] албайн турар. Эртеми [illegible] безин ажылчы чоннарның 100 ажыг саналдары күүсеттинмейн барган. Бо дээрге ниити саналдарның 8,2 хуузу болгаш эвилелдиң ниити көргүзүүнден бедик болуп турар. Коллективтиг керээлерде оларны күүседири колдуунда ажыл-агый удуртукчуларындан хамааржыр хемчеглерниң хуузу хөй.

«...Боттарының калбак эргелерин [illegible] та профэвилел комитеттери [illegible] турар. Олар коллективтиг керээлер [illegible] ниң айтырыгларынга чамдыкта кызымаккай эвес болуп турарлар...» деп, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде чугаалаан болгай. Ол болза бистиң республиканың хөй-хөй профэвилел комитеттеринге, [illegible] га база хамааржыр. Олар бүдүрүлгениң [illegible] үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге [illegible] нормаларның экижидерин [illegible] турарлар [illegible] болгаш оттулар чүүлдү камнаар [illegible] боттарының эргелерин [illegible] рн-биле эптежип турарлар.

Чижээ, тудуг болгаш үлетпүр тудуг материалдарының, күрүне албан черлериниң [illegible] профэвилел обкомнары күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле, кодээ ажыл-агый болгаш медицина ажылдакчыларының профэвилел обкомнары мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле, чурт улетпүрүнүң [illegible] хемчеглерни [illegible] профэвилел обкомнары ажылчы чоннарның [illegible] культура-амыдырал [illegible] организастаарының талазы-биле боттарының хүлээлгелерин кошкак күүседип келген.

Чамдык профэвилел комитеттери ажылчы чоннарның чурттаар, культура-амыдырал байдалын экижидер, [illegible] организастаар, илиг бериишкиннерин [illegible] ажыглаар, чаа техниканы нептередири чергелиг чугула [illegible] коллективтиг керээлерде көргүспейн, ону күүседир хуусаазын, харыылаар кижилерни айытпаан болгулаар. Ындыг четпестер «Сельхозтехниканың» АТБ-зиниң, Тыва электри четкилериниң, Тыва комбинадының, «[illegible]», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз [illegible] бары хыналдалап илерээн. Коллективтиг керээлерни күш-ажылдың [illegible] ринге дүүштүр, юридика талазы-биле шын бижиири чугула. Чижээ, [illegible] ажыл шагы үзер кедергей арагачыларны чогуур хемчээл алыры-биле хоойлу ёзугаар суд органнарынче шилчидип болурун коллективтиг керээде көрдүнген. А күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн кижилерни чурттаарга бажыңы алыр ээлчегден үндүрери, бажың бээрин соңгаарладыры көрдүнүп турар. Ол ышкаш таакпылап болбас черге таакпылаан кижилерге [illegible] бээрин кааан болур.

Коллективтиг керээлер чарарының чурумунуң дугайында саавырла оон хуусаазын февральдан эрттирип болбаазын ажыктыг. Ынчангаш коллективтиг керээлер чарарының ниитилелиг үези келген. Администрация черлери болгаш профэвилел организациялары коллективтиг керээлерде көрдүнген чүүлдерниң күүседиин түңнээр, чаа чылда коллективтиг керээлерни чарар талазы-биле ажылды чогуур деңнелге чорударын чугула.

Профэвилелдерниң областы комитеттери бо чугула ажылды чорударынын тодаргай [illegible] бүдүрүлгелерге, организацияларга массалыг хыналдалар чорударынга, коллективтиг [illegible] рынга болгаш чарарынга боттуг дузаны чедирер сорулгалыг. Керээлерни ажылдап кылырынга [illegible] болгаш албан-хаакчыларның идепкейин бедидер, саналдар [illegible] хуралдарынга ажылчы чоннарны хөйү-биле киириштирер, келир чылдын коллективтиг керээлерин чугаалажып көөрүн болгаш чарарын бедик деңнелге эрттирер.

Профэвилел комитеттери [illegible] көрдүнген ниити талалыг хүлээлгелер күүседиинин талазы-биле ажыл-агый удуртукчуларындан негелдени бедидер, ында айыттынган ниити талалыг хүлээлгелер күүседиин дээш буруулуг кижилерге хамаарыштыр эптеш чок болур. Ажылчы [illegible] ажылынга болгаш амыдырал-чурттаалгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының айтырыгларын шыңгыы контрольдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун дээш профэвилел организацияларының харыысалгазын бедидери эргежок чугула.

Ч. МОНГУШ,

профобсоветтиң секретары.

Кызылдың № 1 аптеказындан кижилер хүн бүрүде үзүктелбес. Ол дээрге кадыын быжыглаар дээш янзы-бүрү эмнер сураглап чоруур чон-дур.

— Ховар эмнер безин моон белен ужуралбас аптека болгай бо — деп, чугаалангаш, [illegible] кырган кижи эмнер делгеп каан шилдиг [illegible] көргүлей-дир. Эът ниин чавырылдырар эмни бир салбырдан ол садып алгаш, сеткилинге ханган дег, ынай-бээр көрүп каап тур. Оон эмнерни рецепт-биле бээр салбырга баргаш, айтырды-дыр:

— Бо рецептиде бижиип каан эм мында бар ирги бе, уруум? Өске [illegible]

Ол салбырда ажылдап турар, хар дег ак халаттыг аныяк уруг демги кижиниң тутсуп берген рецептизин көргеш:

— Бо эм бистиңде амдыызында бар-дыр, ирей — деп, эвилең харыылады. Кырган ол эмни база сада шаап алгаш, улам өөрүшкүлүг базып үнүпту.

№ 1 аптека ниити чонга эмнер салбырындан аңгыда хоорайның эмнелге черлериниң, ясли-садтарын база эм аймаа-биле [illegible]. Чоннуң кадыы дээш ажылдап, эң-не херектиг эмнерни тарадып турар төп бо чүве-дир. Янзы-бүрү эмнерни [illegible] бергенде рецептилерни барымдаалап, кижилерге белеткеп бээри ындыг-ла амыр чүве эвес болбайн аан.

Республиканың аптекалар эргелели болгаш медицина ажылдакчыларының профэвилел обкому [illegible] аразында ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан «Бедик культураның коллективи» деп ат дээш социалистиг чарышты организастаан. Оон түңнелин үндүрерге, Кызылдың № 1 аптеказы тиилекчи болган болгаш «Бедик культураның коллективи» ыяткаар-биле шагнаткан.

Чарышка тиилекчи болган коллективте мурнакчылар эвээш эвес. Оларга хамыктың мурнунда мацаа 30 чыл ажылдаан провизор-технолог Елизавета Спиридоновна Жданова, эмнер белеткээр кидлениң ажылдакчызы Мария Дмитриевна Га[illegible], [illegible] фармацевтилер Людмила Семеновна Широченкова, Римма Васильевна Васильева, курлавырлар кидлезиниң ажылдакчызы Мария Васильевна Федорова оларны хамаарыштырып болур.

ЧУРУКТА: (солагай талазын) фармацевтилер Л. С. Широченкова биле Р. В. Васильева эмнер бээр кидлиете.

О. ОХЕМЧИКТИҢ созу болгаш фотозу.

АГРАР БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ КҮЧҮЛҮГ ИДИГЛЕРИ

Чурттуң аграр үлетпүр комплекизиниң сайзыралын [illegible] — оон ыяк өзек кезээнге чаа 1983 чыл [illegible] болур. Ховуга, фермага күш-ажылдың хуу, шак бүрүзү улам денелгүүрлүг, ажылдың түңнели орулгалыг болур.

Аграр үлетпүрүнүң экономиктиг илиг бериишкиннериниң талазы-биле хемчеглерни [illegible] ындыг чаагай арга тургустунган. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылган ол илиг бериишкиннери амгы беш чылдың [illegible], планнарының үндезини болу берген. Колхозтар болгаш совхозтарга чедирген харалдары-биле олар ниитилел-бот-политиктиг чугула чорудулгу.

Мал-маганның, сүттүң, тараа-ның [illegible] болгаш өске-даа продуктуларны садып алырының өртээн январь 1-ден эгелеп өстүреринге күрүне бюджедизинден дыка хөй акша-хөреңгини — 16 миллиард рубльди үндүрер. Ол акшаландырыышкын ның ээзи позиязы хожудангай колхозтарның болгаш совхозтарның [illegible] лаарынга, оларның орулгалыг болурун хандырарынга үнер.

Кодээ ажыл-агыйның моон соңгаарты интенсификациязы кодээниң социал айтырыгларын шиитпирлээри-биле доргу харылзаалыг. Суурларның чаагайжыдылгазынын темпилерин мурнаары, [illegible] [illegible] амыдыралының байдалын экижидерн [illegible] програмазы [illegible]

[illegible] артары чер бүрүзүнде чаңгыс аан эвес деп чүве бисте бар-ла-дыр. Орулгалыг эвес база өреглиг совхозтарның байдалы кончуг нарын. Оларга дузазын күрүне элээн улгаттырган. 3,3 миллиард рубль-биле чурттаалга тудуу, культура, амыдырал хандырылга объектилериниң тудуу, [illegible] орукта-рының тудуу болгаш стразование [illegible] хандыртынар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң [illegible] Совхозтар болгаш өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң орулгазы 1983 чылда 8,8 миллиард рубль болур. [illegible] ажыглалынга барык долуу-биле ол орулга артар. Бүдүрүлгени калбартырынга [illegible], инге ону ажыглаар.

Колхозтар болгаш совхозтарның [illegible] аграр үлетпүр комплекизиниң бүгү адырларын сайзырадыры СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунга көрдүнген. Продукция бүдүрери, оон шыгжары бедидери дээш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалы бедиир турар.

Бүдүрүлге [illegible] бригада болгаш коллектив керээлери. Күш-ажылдың [illegible] системазы калбаа-биле ам шуут [illegible] турар. Агаар-бойдус байдалдарын долузу-биле ам барымдаалаар.

Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк, [illegible] областарында болгаш [illegible] совхозтарының болгаш өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң [illegible] специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының шалыны 1983 чылда өөр. Чаңгыс ол-ла ажыл-агыйга үзүктел чок ажыл стажы дээш ажылчыннарга ажыл төлевиринге немелделерни немелде шөлээни үндүрерин көрген.

Уралдың областарының болгаш Казахстанның хөй [illegible] күрүне бүдүрүлгелериниң [illegible] ажыл төлевиринге район коэффициентилерин [illegible] [illegible] СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарында көрдүнген экономиктиг илиг бериишкиннериниң өске-даа хемчеглерин чорудар.

Чурттуң аграр үлетпүр күчүзүн интенсификтиг улгаттырарының политиказын партия [illegible] сорулгалыг-биле амыдыралга боттандырып турар. Азы-чем програмазын боттандырары-биле харылзаалыг хемчеглер бистиң планнарывыстың кол черин ээлеп турар. Сорулга болза, кыска хуусааның дургузунда азы-чемниң бүгү-ле хевирлери-биле чурттакчыларны хандырар.

Д. СМИРНОВ.

(СЭТА).

БОТТАН ХАМААРЖЫР

Кедээ черге тракторисчин мергежили [illegible] болгаш мактадыг. Ол чүгле чер ажылдарын кылыры-биле кызыгаарланмайн турар. Чүък [illegible] дээш кылыр-ла ажылдар хөй. Ыйлатыя Ишкиннерниң малчыннары оон-биле кожуп, мал чемин оон-биле чедирип ап турар. Кышкы үеде хар улгадып, орук-харылзаа мунгаштталы бергенде, чүгле трактор орук шып, ажылчынга дуза чедирер.

Трактористиң бо буянныг мергежилин чедип алырын Эзир-оол Ондар школага өөренип турган-ла шиитпирлеп алган. Сески классты дооскаш, Балгазынның профессионал-техниктиг училищезинге өөренип кирген.

Альтындан кызымак, техникага сундулуг оол кузелинге чедер дээш чүткүл-биле техниканың нарын кезектерин кандыг-ла улуг берге дээшкин чок шиңгээдип алган. 1973 чылда өскен төрээн Сүт-Хөлүнге кээп ажылдай берген.

Баштай ону эвечет солуур кылдыр дуржулгалыг механизаторларга кожуп берген. Теорияжы кырынга өөренип алган билиглерин практикага хаңы солбаан турган ажылдаарга аныяк кижиге баштайгы үдаа-да бергедеп турган. Бачым [illegible] трактору [illegible] бир кезекти үреп бергениң [illegible] баштылаар турган. Оон үнүүрүндан [illegible] мастерниң [illegible] состерин [illegible]. Ындыг [illegible] трактор-биле [illegible] [illegible] деп дагаш бодап бээр турган.

«Амыдыралга кезээде оруктуг» деп улуг [illegible] [illegible] шиитпирлеп алган.

Эзир-оол Ондар ажыл кылганда, ону бүгү-даа бодап каарын [illegible]. Кылыр [illegible] [illegible] сагыш салган [illegible] деткимчези аажок [illegible] [illegible] эштеринге [illegible] [illegible] ажылдаар [illegible] [illegible] турар [illegible] [illegible] тыртар [illegible] сеткилдиг кижилериниң бирээ-зи. Ол бодун кажан-даа өрү көрдүнмес.

Бистиң аравыста бодувун думчууң бодаар, амы-хуу ажык сүрер мөй-чаңгыс эштериниң бары чажыт эвес болгай. Мен-не эки ажылдап турар [illegible] чылын [illegible] турары меңээ кандыг хамаан дээр сеткил-биле хожудап, чыдып каап турарларга дуза чедирбес кижилер бар. А Эзир-оол Ондар ындыг чорук-биле шуут эптешпес, анаа удур кижи. Оон ынай эдилзээн техниказын кам чок, ону «кара дээмир ышкажыл» деп аажылаар кижилер база тургулаар. Камналга болгаш ээ-харыысалгага хамаарыштыр Эзир-оол Ондарның бодалын илередди:

— Техника дээрге күрүнениң өнчү-хөреңгизи. Ону карак огу дег камгалаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези, кижиниң иштики бүдүжүнүң бир онзагай хевири болур ужурлуг. Чурттуң материалдыг байлаанын болгаш акшаларын [illegible] кээрүдээн тудум, ону камнаарының чарыгдаарының шыңгыы контрольга тургузарының айтырыы улам чидигленир апаар. Ол чүл дээрге, [illegible] чорук-биле демиселди улам күштелдирип, камналганы долуу-биле хандырарын чедип алыр-дыр.

Трактористиң бодалы кончуг шын. Артык кезек, запчаст бүрүзү күрүнениң хөреңгизи-дир. Ону кылып бүдүрери ындыг-ла белен эвес, анаа хөй үе-шак негеттинер. «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчын сууру бүрүзүн көөр болза, ында-мында үрелген машина-трактор-нуң «септери» эмгежок. Чижээ, Кызыл-Тайга суурда [illegible] [illegible] [illegible] Ишкин-Даш хову турлаанда тонап каапкан тракторлар [illegible] комбайннарның септери караңгы чаржынчыг кылдыр [illegible] берген чыткылаар.

Бо чүл? Ук ажыл-агыйның [illegible] техниктиг [illegible] механизаторлар оргузунга камналга, ээ-харыысалгага хамаарыштыр [illegible] ажылын кошкак чорудуп турарының херечизи-дир. Ол ышкаш ында-мында [illegible] техника нүшкү терин чаңгыс черге чыыр, металлолом кылдыр күрүнеге дужаар ажылдарны организастаашн турары кандап-даа [illegible].

Черле ынчаш «Сүт-Хөл» совхозтуң техника ажылдакчылары [illegible] камнаалга [illegible] [illegible] кончуг эрес-ээлгей чорун турар. Чаа келген автомашина, трактор болгаш өске-даа машиналар ажылдаар ужурлуг хуусаазынга четпейн үрелир болгаш септелге кончуг сула чорун турар. Оон ынай техника септээр дээш өске бир бүдүн турган техниканың кезектерин адырып-ойлап кааптар база [illegible].

Аныяк коммунист Эзир-оол Ондар бо чымыштыг иштин [illegible] чаңгы эрткен. 1983 чылда часкы хову ажылдарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирген. МТЗ-50 трактор-биле тараа чаштынаар талазы-биле мурнакчы механизаторларның [illegible] [illegible]. [illegible] камналганы-биле [illegible] [illegible]

Ондаштан ажыл-херекке кызымак, ону ак сеткилдиг [illegible] чорур аныяк коммунисти чаңгыс чер чурттугларлы Ишкин кодээ Совединиң депутатынга соңгаан. Ам бо хүннерде Эзир-оол Ондар малчыннарга мал чемин сөөртүрүнге идепкейлиг киржип турар.

Т. КАРЫМА.

ӨНДҮР УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы бүгү делегей тоогузунуң чорудулгазынга аң чугула эргилделиг үеяри [illegible] болган деп дүрүм бадылап [illegible] турар. Ленинниң боттандырары-биле болгаш оон шуудап дерт кижилерни-биле оң [illegible] улустарның найыралдыг болгаш аныдун [illegible] хевирлерин база оон политиктиг институттарын шуут тодаратпан. Бүгү нациаларның болгаш биче улустарның бүрүн эки турашынга болгаш долу деңнелге [illegible] Ленинчи партияның национал политиказының [illegible] деткизей мурнунга [illegible].

ССР Эвилелиниң хөйлээлиниң байырлалы делегейге эң калбак [illegible] болу берген. Тайбың болгаш [illegible] кижи төрелгетенниң болгаш оон планетазының келир үези эргим бүгү кижилерниң кичээнгейин бо хүннерде бистиң бүрүнеристин 60 чылынче, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг [illegible]. ТК-ның Чиндинге секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелинче углаан.

1982 чылдың декабрь-биле бистиң бо хуннерниистиң аразында бүрүн эпоха кирип турар. Национал айтырыг чүгле амгы талазы-биле үндезин шиитпирлеттинген [illegible] [illegible] удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү Коммунистиг партияның ээргизиниң дугайында Маркстың — Ленинниң өөредиинин шыны-ол эпоха [illegible] бүдүреринге бадыткаан. Ол эпоха феодал-патриархалдыг болгаш хары-даа төрел бөлүк харылзааларындан [illegible] чернериңа хожудаашкыныш бүрүн чидирериниге чедирген. Ол эпоха бүгү республикаларның экономиказынга эң хаьы [illegible], оларның социал структуразынга чаартылгаларны бадыткан, хөй национал социалистиг культураны чечектелдирген. Амгы үеде кижилерниң тең тоогулуг чаа интирлешкээ болуп турар социалистиг нациялар — совет улус тургустунган.

Национал харылзааларга 60 чыл [illegible] талазы-биле боттуг [illegible] болза мал чукту тургузуунун биске эртемниң [illegible] [illegible] шиитпирлеттинген, түзүлүгэ чедир база дээр эвес кылдыр [illegible] [illegible] турар. Чурттуң хөй национал составы ооң кошкаашкы үнер долу болур [illegible] [illegible] баштай оон күжүнүн болгаш [illegible] үнер долу берген.

Ленинниң чагыгларынга бүзээлиг бистиң партиявыс кылдыгтан үүле-херекти түңнеп-каап, тоогулуг эчис сорулганың оруунга «националарның чүгле чоокшулажыры эвес, [illegible] дугайында В. И. Лениннниң [illegible] бойдагыш [illegible] моорзэр апаар. Манаа үезинге келген чорудулгаларны саазынчы болбазы ышкаш, кандыг чап-даа холун эрттир бүрүн [illegible] база болбас.

Эш Ю. В. Андропов мынча деп чугаалаан: «Национал айтырыышиитпирлээринге болгаш хөй национальдыг болгаш биче улустарның чаңгыс [illegible] амыдыралдың болгаш күш-ажылдың фактылыышым бодунуң тургузуп келири бүгү айтырыгларны чиге берген дээни ол эвес-тир. Амдыызында национал [illegible] база турда, национал [illegible] чүве болгунар деппе. Олар үр турар, аңгылар ылгалдарындан-даа үр турар».

Ол байдалдарны барымдаалааш, СЭКП сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында национал политиканың эң чугула сорулгаларын тодараткан.

Партия бодунуң кичээнгейин төпте-даа база чер-черлерге-даа болгаш ажыл-агыйның [illegible] [illegible] болгаш республикаларның күрүне [illegible] удуртулгазынга [illegible] [illegible] рарын хандырарынче углап [illegible] турар. Республика бүрүзүнүң бойдус байдалын болгаш күш-ажылчы курлавырлары [illegible] онзагай байдалын барымдаалап, [illegible] ажыктыг кылдыр ажыглаарын [illegible] бүгү-даа [illegible] ажынырын-ла, ол күчүнү бүгү-эвилел [illegible] [illegible] киириштирери — ол болза бүгү күрүнеге ышкаш, девискээр бүрүзүнге, нация болгаш биче улус бүрүзүнге эң хөй ажыктыг бээр. Манаа ыдалынып, бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузары, девискээр аайы-биле специализацияны болгаш кооперастаашкынны, ажыл-агыйлы харылзаалардан болгаш сөөртүлгениң схемазын саназырангаш кылдыры негеттинип турар. ССРЭ-ниң [illegible] програмазын боттандырарынга республика бүрүзүнүң улам ажыктыг кылдыр ажылдаан турзуп дээш бүгү чурттуң хемчээлинге кодээ ажыл-агыйның эң хаьы болгаш [illegible] [illegible] таарты негеттинип турар. Бистиң аажок улуг, делгем чурттуң байдалдарында экономиктиг [illegible] политиктиг-даа [illegible] [illegible] талазы-биле эң чугула рольдуг транспорттуң ажылын боттуу-биле экижидери негеттинип турар.

Национал харылзааларга [illegible] [illegible] улам ковудедири болгаш [illegible] [illegible] рыы онза ужур-дузалыг. Ол [illegible] [illegible] болдурары, бистиң улустарывыстың культуразының берип турар бүгү-ле эң эки [illegible] улам калбак чедингир кылдыр дамчыдары, оон-биле калы бүгү-де эргижирээн болгаш совет ыыгга чурттаалганың нормачыгелериниге, бистиң коммунистиг [illegible] чорушкак ындыг чүүлдерден адырылыры — улуг болгаш чөгаб ажыл. Манаа партия организацияларының-даа, массалыг информацияның чепсектери-даа, эртемниң, культураның ажылдакчылары-даа эң [illegible] [illegible].

Оон-биле кады манаа нарын болгаш чидиг чорудуугта — [illegible] [illegible] мурнундагыга кижилерниң бот-медерелиниң өзүлдезин барымдаалаар херек. Челин алдындан четпишкиннер дээш чоргаарланыышкын национал хөлүүргек чорук болгаш мензэргериишкин болу бербээн, өске [illegible] өске нациаларны болгаш биче улустарны хүндүлеп көрбес [illegible] [illegible] болдура бербээн чугула дээрзин партия айтып турар. Ындыг хевирлиг медээ чок чүүлдер ам-даа таварыштылаар, олар чөрылга чамдык четпестерден болгулай бээр. Мында өзнаа чүве чок: зылга-даа, [illegible] [illegible] турагтарынга-даа, тоогулуг болуушкуннарынга-даа, [illegible], сүүрларны база хоорайларны [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] кижилерниң [illegible] бойдузу амыдыралының байдалдарынга-даа хамаарыштыр ышкаш бүгү чүүлдер чугула апаар. Партия, совет органнарының, бүгү кадрларының чер-черге идей-кижизидилгелиг болгаш организактыг ажыл-чорудулгазының эң харысалгалыг үүле [illegible] [illegible]. Олар бүгү партияның национал [illegible] шудурту нептередикчилери, күүседикчилери болуп ужуруг. Бүге-даа бүгү-ле нацияларның болгаш биче улустарның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] харылзаазы. [illegible] рын хандырбышаан, ол политиканың бедик [illegible] [illegible] боттандырар [illegible].

Ажылчын аңгының национал стратегиязының, өзүлдезинче бодунуң кичээнгейин партия база ыетап бадыткаан. Амгы үеде ажылчыннар бүгү эвилелдиңкен республикаларда эң улуг социал бөлүк болуп турар. Ынчалзажок [illegible] чамдыктарында ажылчын аңгының составынга үндезин национал кижилер улам долу төлээлеттирген турар ужурлуг. Бүгү республикаларда чурттап турар нациялардан болгаш биче [illegible] ажылчыннар белеткээрин калбартыры болгаш экижидери — [illegible] талазы-биле чугула сорулга болур. Хөй национал күш-ажылчы, хамыктың мурнунда ажылчын коллективтер — чогум-на интернационал кижизидилгениң киживатттиннер. ССРЭ улустарының аңы-дугаарлы чорук болгаш найыралы быжыгып турар черлер.

Бот-боттарының аразында национал харылзаалар — ол дээрге нацияларның болгаш биче улустарның бот-боттарынга дузалажылгазының бүгү комплекизи-дир. Мында болза кижилер [illegible] болгаш республикаларның партия база күрүне органнарынга ажылчы чоннарның төлээлеттиргензиниң айтырыы-дыр. Ол болза нацияларның болгаш биче улустарның бот-боттарын хүндүлежиириниң болгаш найыралдың өзүүнүнга, бодунуң улуг совет Төрээн чуртунга ынакшылга, интернационализмниң [illegible] [illegible] ажылчы чоннары-биле эң-сеткил каттыжылгазының өзүүнүнга совет кижилерниң кижизидериниң айтырыы-дыр. Манаа социалистиг [illegible] болгаш [illegible] даа хөй чүүлдерни улам ыңай хаңыладыр апаар.

Ол бүгү болза боттут социализмниң байдалдарында нацияларның бот-боттарының аразында харылзааларының айтырыгаары хуу айтырыындан дүшкээн дээрзин херечилеп турар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери ол айтырыгларны, ол сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар болгаш шиитпирлээр-даа ужурлуг бис дээрзин демдеглээннер. Улуг болгаш күчүлүг Совет Социалистиг Республикалар Эвилели улам-на быжыг болзун дээш кааc-коп сөстер-даа эвес, а ажыл-херек-биле бөгүн кылыр ужурлуг чүүлдер ол-дур.

Ажылчыннарның болгаш [illegible] хөй национал [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ХХ [illegible] [illegible] [illegible] рынге социал дешпилге дээш хөй-хөй демиселчилерниң орук айтыкчы сылдызы болуп, оларга хаңы салдарны чедирип турар. Орус улустуң улуг база чаагай дузазы-биле [illegible] нацияларның болгаш биче улустарның төлээлээн ажылчы чоннарның тоогулуг үүле-херээ дээш кижи төрелгетениң магадалып турар.

Бистиң чурттуң оон-оон нацияларының болгаш биче улустарының өндүр улуг найыралы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле быжыгып база калбарып турар. Хостуг улустарның каттыжыышкан энергиязы болгаш күш-ажылы амгы үениң цивилизациязының өндүр бедиинге хөй миллион улус массаларын чедирериниң тооллукгу кайгамчык чүүлдерин бүдүрүп боттандырып турар деп чүвени бүгү делегейге көргүспүшаан, олар Ленинниң айыткан оруу-биле бүдүрелгиг бар чорууурлар. Оларның ажыл-херээ бүдүрген үүлези — ол дээрге совет улустуң чаңгыс эп-сеткилдиг чуулдугулдуг тура политиказының — СЭКП-ниң национал политиказының тиилелгези-дир.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ—ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ БОТТАНЫЫШКЫНЫ

ССРЭ-нин тургустунганынын 60 чылынга тураскаатканы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигиние секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин, ук хуралдың документилерин болгаш материалдарын партия организациялары чер болганда пропагандалап база тайылбырлап турар. Партия өөредилгезиниң системазынга оларны хамы өөренир сорулга-биле дараазында чижек планы бээр айн кичээлди чорударын сүмелеп турар.

ЭРТКЕН ОРУКТАРНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

ССР Эвилелиниң тургустунганы — бүгү-делегей төөгүзүнүң чугула үилезин үелериниң бирээзи. Марксизм-ленинизм интернационалдың социал, аңгы талазы-биле структуразы, ниңунуң терминдекче хевирабиле национал айтырыгның [illegible] тудуун холбаазының дугайында. Нацияларның бот-башкарыгыр эргези—оларның эки-туребиле каттыжыышкынының идей-политиктиг үндезинни, ленинчи партияның национал политиказының өзээ. Социалистиг феодализм — хосталган нацияларның күрүне талазы-биле каттыжарының В. И. Ленинниң айыткан нара чаңгыс шын оруу.

Совет Эвилелиниң 60 чылдарга хөгжүлдезиниң эң кескү түннелдери. [illegible] Чурттуң хөй националдыг составының, оон кошкак турганының [illegible]

[illegible]

улустарга ак сеткилдиг акыдуңма дузазы, бүгү республикаларның экономиказының болгаш культуразының чечектелиишкини. Орус дыл—чурттуң амыдыралынга, бүгү нацияларның болгаш биче улустарның [illegible] делегей депшилгезиниң байлактарын оларның шиңгээдип алырынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг фактору.

Сайзыраңгай социализмниң байдалдарынга СЭКП-ниң национал политиказының сорулгалары. Бүдүрүкчү күштерниң интеграциязы, оларны сайзырадып тургузары. [illegible] кээр айы-биле специализастаашкынны болгаш кооперастаашкынны улам ыңай сайзырадыышкыны. ССРЭ-ниң Азыг-чем программазын күүседири — бүгү эвилелдешкен республикаларның бирги чергелиг сорулгазы. Бүгү республикаларны хөгжүдериге, оларның кады ажылдажылгазын ханыладырынга транспорттуң экономиктиг, политиктиг болгаш психологтуг ролю.

[illegible]

ССРЭ — ТАЙБЫҢНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭНИҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ ХОСТАЛГАЗЫНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ

[illegible]

казының үндезинин болгаш оларны [illegible] ле көрүп турары. ССРЭ-ге болгаш социалистиг дем каттыжылга чурттарынга удур демисгелинге Барыын чүкте эң дайынзырак бөлүктерниң [illegible]. Социалистиг чурттарга удур империалис-

[illegible]

Бүгү-ниити тайбың, улустар аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дээш Совет Эвилелиниң [illegible] чок болгаш чүткүлдүг демиселдиң амгы болгаш келир үениң салгалдарынга тайбың чаагай келир үени хандырары.

Ажыглаар литература

В. И. ЛЕНИН. Нацияларның бот-башкартынарынга эрге дугайында. ЧДЧ, т. 25, арын 257—259, 316—320.

В. И. ЛЕНИН. Националдар дугайында азы «Автономизация дугайында айтырыгларга хамаарыштыр. ЧДЧ, т. 45, арын 356—362.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛ ОЮНУН ДУГАЙЫНДА. СЭКП ТК-ның доктаалы. М., Политиктиг ном үндүрер чер. 1982 чыл.

ПАРЛАМЕНТИЛЕРГЕ, ЧАЗАКТАРГА, ПОЛИТИКТИГ ПАРТИЯЛАРГА БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНГА. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-нин Дээди Совединиң 1982 чылдың декабрь 22-де каттышкан байырлыг хуралынга хүлээп алган кыйгырыг. «Правда», 1982 чыл, декабрь 23.

Ю. В. АНДРОПОВ. ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга илеткел. «Правда», 1982 чыл, декабрь 22.

К. У. ЧЕРНЕНКО. Кремльдиң Съездилер ордузунга каттышкан байырлыг хуралга чугаазы.

Бөмбүрзектиң судалы

ЛЕНИНЧИ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

⊙ ХАНОЙ. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан «[illegible] интернационалдыг [illegible] чи угланыышкыны-биле» деп делгелге Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылалында ажыттынган. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, НСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь делгелгени кээп көрген болгаш Совет Эвилелиниң улустарының акы-дуңма найыралы, бот-боттарынга дузалажылгазы хостуг болгаш дең эргелиг кады ажылдажылгазы — ленинчи национал политиканың тиилелгези-дир деп медеглээн.

⊙ ПНОМПЕНЬ. ССРЭ-ниң тургустунганының [illegible] 60 чылың кампучи улус совет кижилер-биле, бүгү делегейниң [illegible] биле кады сорук киирииишкиниг демдеглеп турар деп, Кампучияның Улустуң [illegible] партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучияның Улус Республиказының Национал [illegible]

ССРЭ-ниң эрткен 60 чылы—Кампучияның чонунга, чаа амыдыралды [illegible] оруунче кирген бүгү улустарга чайынналчак үлегер-дир деп, ол онзалап демдеглээн.

⊙ МАНАГУА. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан байырлыг хурал Никарагуаның найысылалынга болган. Национал хосталганың сандинножу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү Виктор Тирадо байырлыг хуралга илеткел кылган болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының бүгү делегейге тоогулуг ужур-дузазын онзалап айыткан. ССР Эвилелиниң 60 чылдар бурунгаар тургустунганы национал айтырыгны [illegible] делегейниң бүгү улустарынга чаагай үлегер болуп келгеш [illegible] болуп-даа турар.

Социализм —ол дээрге тайбың [illegible] күштүг [illegible] узуткаар дээш демиселдиң бодунуң кол лозуну кылдыр чарлаан ниитилел-дир деп, ол чугаалаан. Америк империализминиң делегейге, ылаңгыя Төп Америкага агрессив планнарынга шаптыктыг ойтур шавыышкынны Совет Эвилели таварыштырып турар. Сандинистиг революция база ССРЭ-ниң [illegible] Соединённай Штаттар бээн тудуп шыдаваан.

⊙ БЕЙРУТ. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан байырлыг хуралга Ливан найысылалының хөй-ниитилериниң төлээлекчилери. Ливанның парламентизиниң депутаттары,

[illegible]

⊙ ЛОНДОН. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга [illegible] Англияның «Морнинг стар» солунунга парлаан. Хөй национал [illegible] ССРЭ тургустунганы [illegible] эрткен. [illegible], социал, экономиктиг болгаш культура амыдыралының талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннер-биле ол [illegible] демдеглээн деп ук [illegible]

⊙ НЬЮ-ЙОРК. Совет Эвилели бодунуң тургустунганы [illegible] индустриалдыг күчүлүг улуг күрүне кылдыр сайзыраан дээн. Америк-совет найыралының национал чөвүлелиниң күүседир директору Алан Томсон медеглээн. ССРЭ-ниң улустары чүгле экономика болгаш культура талазы-биле эвес, харын-даа бүгү дең эргелиг хостуг улустарның ниитилелин тургузар талазы-биле кайгамчык чедиишкиннерже [illegible] ажылчы чоннарны чүгле социализм хостап шыдаар дээрзин ССРЭ-ниң үлегери бурунгаар [illegible] бадыткаан деп [illegible] А. Томсон СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

(СЭТА).

САГЫШ САЛЫЫШКЫН

КАБУЛ. (СЭТА). Чурттуң бүгү хамаатылары национал дылдан, назы-харындан, эр, херээжениндек ылгал чокка эртемни чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязы болгаш чазаа доктаамал сагыш салып турарын АДР-ниң чырыдыышкын министрының бирги оралакчызы Саиед Ахмад чоокта чаа Бахтар агентствозунга берген интервьюзунга айыткан.

Амгы үеде Афганистанда 4 муң 300 эге болгаш ортумак школалар бар, мында 1 миллион 350 муң ажыг школачылар өөренип турар. Ынчаарга 1978 чылдың апрель революциязынга чедир чурттуң школа назылыг бүгү уруглары-ның чүгле 26 хуузу өөренир аргалыг, а чогуур назылыг улуг чонунуң 90 хуузу бижик билбес турган.

Афганистанның бүгү девискээринде чаа школаларны тудуп турарын С. Ахмад айыткан. Чаа өөредиглиг номнарны парлаан, а школаларда өөредилгени чурттуң улустарының төрээн дылдарының кырында чорудуп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилерге удурланыышкынын Ливанның патриоттуг күштери улам күштелдирип турар. Израиль шериг эрге-чагыргаларының Сайда хоорайда (Ливанның) администрациязының бажыңынче партизаннар дидими-биле халдаан болгаш автоматтар база гранатомёттар-биле боолаан. Патриоттарның ол халдаашкынының түңнелинде дөрт эжелекчилер өлүрткен, алды кижиже балыглаткан.

Бир чагааның изи-биле

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

«Эрги редакция, бистерге дузаз кадып, болчуру каңнаг арын даап бо чагааны бижип тур бис. Силерге бир дугаар бижидивис. Бистер Эрзин районунуң «Мөрең» совхозта ажылдап, чурттап чоруур бис. Өскен-төрээн чери бис-даа бо. Бистиң өг-бүлевис нииги хөй. Ада-иевис 20 чыл иштинде мал малдап чораан болгаш 1976 чылда, школага он кижи өөренир болу бээрге, суурже кожуп келген. Төрелдивис кижиниң ниг өрээл бажыңынга кирип алган бис. Ол кижи бо күзүн кожуп чедип келгеш, бистерни ол бажыңдан үндүргеш, эт-севиивисти үндүр октапкан. Совхозтуң дирекциязы эрги конторанын бир өрээлинге бистерни киирип каан. Бистиң өрээлде чүгле печка чок, чемин даштыгаа хайындырар бис. Школада 8 кижи өөренип турар...» дээш оон-даа өске хөй тайылбырлыг мындыг чагаа редакцияга келген.

Чагааның изи-биле баргаш, чүвениң байдалы-биле таныжып көрген. Шынап-ла «Мөрең» совхозтуң эрги конторазының өрээлдеринде элээн кады өг-бүле чурттап турар. Ол-ла бажыңның бир өрээлинде [illegible]

[illegible]

даа көөрге, черле кончуг берге, түреңчиг-даа. «Ававыс кылымак болгаш шыдажып турар. Кооңууга-ла кайы хире бээрге. Соокта шуут [illegible] дег чагаала бижээн. Кыжын чүү кижи даштыгаа тос-тостуң соогунда чем хайындырып чораанывыл? Арга чадаарга чүве-дир ийин.

Бүгү байдалды таныжып көргеш, өг-бүлениң херээжен ээзи, Маадыр-оол Кезегеев Менмеровна Дангыттап ол чурттап турганы (совхозтуң бергени) бажыңындан чүге анаа-ла үнүп бергенин айтырдывыс.

—Малчыннап турган, уругларывыс улаа-дораазы-биле школа назыны чеде бээрге, ынчан он кижи өөренир апаргаш, суурга кожуп чедип келген бис. Уруглар алазынын [illegible] чурттап турганы бажыңга кирип алган бис. Ол бажыңга чурттаарын совхоз директору чөпшээрээн, харын-даа ону биске шуут бижиттирээнын шын чүве харын—дээш, ие кижи оон ыңай мыттавайн барды.

Оон бээр каш чыл эрткенде, ол бажыңга чурттап турган Салдат-оол кожуп чедип келгеш Дангыттарның бажыңын [illegible]

[illegible]

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ ДЭЭШ

ПМА-ның корреспондентилери дыңнаткан

«Бо дээрге хеглүг-ле селгүүстээшкин болур бо» — деп, террористиг контрреволюстуг бөлүктүң удуртукчузу Абдул Рауф бодунга чоок кижилерниң херек үүлгедири-биле чыып ап туре чугаалангаң. — Калай Вахид суурда бир кижиге ужуражыр ужурлуг бис деп». Сес кижини эдерткеш, ол чорупкан. Ынаар баарда «аалчылар» дыка-ла белеткенген. автоматтар, пистолеттер, хол гранаталары-биле олар чепсегленген болгаш танкыга удур граната октаар чепсекти безин ап алганнар.

Караңгы имир дүжүп кээрге-ле, олар дагдан бадып келген болгаш кызааны кудуу баткаш, 10 шак үезинде суурга кирип келгеннер. Төп афган солуну — «Хакикате сарбаз» /«Солдат шыны» солунунуң ажылдакчызы, журналист, полковник Нек Мухаммадты тудуп алыр — оларның сорулгазы мындыг. Нек Мухаммад ол суурда чурттап турар төрелдеринге келген турганы ол. «Дүшеки аалчыларны» анаа кым-даа манаваан. Абдул Рауф болгаш оон-биле кады үш кижи боо-чепсээ-биле коргудуп турган, бажыңче шурууп кирген.

а өскелерн даштыгаа хайгаарал кылып арткан. [illegible] олар бажыңдан удатпаанда-ла үндүрүп келген болгаш дорааң-на арлып чорупканнар.

Чер ортузу четпейн чораашла АДР-ның улусчу милициязының хайгыылчыларынга олар таварышкан. Атканыжыышкын эгелээн. Абдул Рауф болгаш оон-биле кады үш кижи дезип чоруптарын кы[illegible] уезинде өлүрткен. Арткан беш дээрбени удурланыышкынның ажык чок апарганын билгеш, дужаап берген. Нек Мухаммад хосталган. Ол дээрбечилер бежээлээ АДР-ның революсчу трибуналының суу[illegible] шииттирген.

«Мусульман шажынның камгалаар» деп мөге сөс-биле чагдынып алгаш, херек кылырында үнтээшкин, чонга удур террор кылып турар кижилерниң арын-нүүр чок чоруун истелге материалдары сойгалап илередип турар.

Абдул Рауфтуң «Характе исламие Афганистан» организациязынга хамаарыжып турар [illegible]

холдарын олар одура кескеннер. Джалалабад хоорайга ажылак [illegible] олар араатандыг ёзу-биле өлүргеннер. Оон-даа өске араатанныг чүс-чүс херектерни олар үүлгеткен. Контрреволюцияның болгаш оон даштыкыда [illegible] хаарыг үүлгедиглерин афган [illegible] сойгалап бижип турган ол журналистиң канчыг байдалга таварышкан турганы билдингир-дир.

— Дужааалдарны болгаш ок-чепсекти Пакистандан ап турган бис — деп, туттурган дээрбечилерниң бирээзи Абдулла Джон сулка чугаалаан.

— Бистер ында өөредилгени [illegible] диверсия кылырының белеткелдерин эрткен бис. Боо-чепсек-биле, чазылдырар чүүлдер-биле болгаш хоралаар чүүлдер-биле канчаар ажылдаарын биске даштыкы инструкторлар өөредип турду. Афганистанга чеде бергеш [illegible]

халдаашкыннар кылыр ужурлуг турган бис.

Боттарының төрээн чурттунга удур, чонунга удур кинчыг хаарыг үүлгедиглерин кылырынче ол дээрбечилерни чүү албадааныл?

— Аажок коргуп турган бис — деп, хоругдаттырганнарның бирээзи Ниаз Мухаммад революсчу трибуналдың суду [illegible] — Империалистерниң [illegible] чагырганарның холунга киргенивис — дужуу берген [illegible] даа, туттурзунарза даа демей-ле [illegible] барывыс биске чугаалаан. Ол [illegible] бистерге бугүрээш, оларнын чоргаар баарынга коргуп Абдулла Рауфтуң дужаалдарын күүседир ужурга таваржып турдувус. Ону күүсетпес болза амы-тынныдан чарлыр болгай.

Ол кем-херек үүлгедикчилери революсчу трибуналдың мурнунга ам туруп кал боттарының буруузун миннип, херекти чиик көөрүн дилеп турарлар. Афган улустуң мурнунга олар аар үүлгедиглерни кылган. Ынчангаш оларның ужун [illegible] бистиң [illegible] 15 чылда [illegible]

А. СУХОПАРОВ,
ПМА-ның корр.

Кабул.

[illegible]

А. АРАПЧОР.

ФРАНЦИЯ. «Альстом» дээр автомобиль кылыр компаниязының элээн каш муң ажылчыннары Күш-ажылдың Бүгү-делегей Конфедерациязының айтыышкынын ёзугаар ажыл соксадыышкынын чоокта чаа кылган. Олар бүдүрүлге золери хөреңгитеннерниң кижилерни ажылдан үндүрер кара туразында үүлгедиишкининге удурланыышкынны илередип, ажылдан үндүрткен эш-өөрлерин катап ажылга киирип алырын негээннер.

ЧУРУКТА: «Альстом» компаниязының Сен-Назерде ажылчыннарының ажыл соксадып турганы.

Улусчу чогаадылга фестивалы

КАЙДА-ДАА ЫРЫ-ШООР

Амгы үеде бистиң республиканың ховар, суур бүрүзүнде-ле [illegible] диңмиттелген. ССРЭ-ниң тургустунганда 60 чыл оюн совет улустуң демдеглээр хуусаазы — ам каптала хонук арткан. Ынчангаш ол кайгамчык юбилейге турескааткан ажыглыг чоннуң [illegible], бот-тывынгыр уран чүүл фестивалы бистиң республикада чоруп турар. Бирги эдчег ам дооступ турар. Ону организастап эртиирперинге баш бурунгаар-ла районнуң оргкомитеттери тургускан. Ында профэвилел, ВЛКСМ, спорт комитеттериниң, солун редакцияларының, культура килдистериниң болгаш хой-ниити организацияларының төлээлери киржип турар.

Ук фестивальга район бүрүзү [illegible] белеткенген. Ол талазы-биле, ылангыя Мөңгүн-Тайга район фестивальын организастыг болгаш бедик утка-шынарлыг эрттирерин демдеглеп болур. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин-биле чергелештир чаа кижилер тургузуп алган коллективтериниң, агитбригадаларының патриотчу болгаш комсомолчу ырлар талазында конкурстарын база организастап эрттирген. Аргадуржулга тарадыр сорулгалыг бирги эдчегиниң онзагайлыг радиога болгаш республиканың солуннарынга чырыткылаан. Бирги эдчегиниң фестивальының түңнелинге 300 ажыг кижи хаара туттунган.

Каа-Хем район массалыг чоруктуг болгаш идейлиг талазы-биле өскелерден онза ылгалдыг болган. «Чаңгыс өг-бүле» деп девизтиң адаа-биле эрткен бирги эдчеге Бурен-Хем, Суг-Бажы суурларының коллективтери, Сарыг-Сепниң [illegible] коллективи эң эки боор шылгараан.

Концерттерге аныяк-даа, хоочун-даа кижилер, совхозтар директорлары, партком секретарьлары, школачылар-даа киришкени өөрүнчүг болгаш уран чүүлге соңуургалдың бедээнин көргүзүп турар. Өвүр районда уран чүүл көрүлдезин чүтле организациялар аайы-биле эвес, харын агитквартиралар аайы-биле эрттирзээн. Аңаа 300 хире кижи киришкен. Тес-Хем районга 5 агитквартира оон концерттин [illegible] бараалгаткан. Самагалдайга болган түңнел концерттиң ниити ырызынга 70 кижи киришкен.

Бай-Тайга районда фестиваль агитбригадалар көрүлдезин хевирлиг эртип турар. Чамдык коллективтер Шуй суурга, «Найырал» болгаш «[illegible]» совхозтарының төптеринге база район төвүнге эки организастыг эрттирген. Тожу районга ус-шеверлерниң чазаан болгаш аргыдлараан чүүлдериниң делгелгези болган. Ол ышкаш районнуң чамдык черлеринге патриоттуг болгаш комсомол ырларының көрүлдезин база эрткилээн.

Фестивальдың эртип турар талазы-биле чамдык четпестер бар-даа болза, четпестер база барын демдеглевес арга чок. Оргкомитеттер чер-черде тургустунгулаан-даа болза, чамдыктары херек кырында кандыг-даа ажыл чорутпайн турар. Оларга Улуг-Хем, Бии-Хем, Таңды, Кызыл районнар хамааржыр.

Фестивальга холбаштыр республикада [illegible] чамдык ажылдарны база кылып чорудуп турар. Чижээ, «Тываның улусчу талантылары» деп телефестиваль эртип турар. Аңаа район бүрүзү бодунуң уран чүүлүн көрүкчүлерге бараалгадыр ужурлуг. Бо хүннерге чедир колдуунда шупту районнар концерттерин көргүзүп, көрүкчүлерниң соңуургалын хайныктырган. Концерттерниң программазында интернационалдыг болгаш улустарның найыразын көргүскен номерлер хой болгулаан.

Кызылга бо чайын эрткен патриоттуг ырлар көрүлдезинге сес район киржип, аңаа 200 ажыг кижи хаара туттунган. Чоокта чаа тыва национал хөгжүм херекселдериниң уран-шевер кылыкчыларының болгаш күүседикчилериниң конкуруузу Кызылга болуп эрткен. Оларның аразында Бай-Тайгадан К. Балган, Х. Идамчап, Барыын-Хемчиктен Х. Биче-оол, Чөөн-Хемчиктен О. Маржымал болгаш өске-даа уран-шевер мастерлер [illegible] көргүскүлээш, чогуур үнелелди алгылаан. Аңаа 14 хөгжүм херекселдериниң делгелгезин организастаан. Конкурстуң түңнелинде методиктиг хуралды эрттирген. Аңаа конкурстуң киржикчилери музыканың шенелде мастерскаязын ажыдарын амыдырал болур-ла негеп келгенин чоптуг деп санавышаан, ону ажыдарының эргежок чугулазын бир үн-биле деткээннер.

Районнар төптеринге ыры клубтарын ажыдарын ам планнап көрүп турар. Оон-биле кады чер-черде бөлгүмнер ажылын күштелдирген. Кызылдың үлегнүр бүдүрүлге, албан, организация черлериниң көрүлде концерттери болуп эрткилээн. Улусчу талантыларның көрүлдезин ам-даа уламчылап, ыры-шоор чаңгыдалдывышаан.

Л. БОРИСОВА,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң директору.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ХЕВИС КЫРЫНДА—ШКОЛАЧЫЛАР

Республиканың улуг спорт залы — «Херелге» Тываның школачыларының бирги чери дээш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Бо эрткен маргылдааның онзагай, солун байдалы кандыг болганын дээрге, мааа школачыларның хөй-биле киржип турары болур. 164 аныяк мөгелер боттарының күжүн шенешкеннер. Командалар аайы-биле ап көөрге, моон мурнунда чылдарда киришпейн турган командалар Бай-Тайганың, Мөңгүн-Тайганың, Каа-Хем районнарының элээди аныяк мөгелериниң киржип турарын алырга, аныяк оолдар орар мөгелериниң саны көвүдеп турар.

Школачылар аразынга хостуг хүреш 34-кү спартакиада болуп эрткен. Деңнии айы-биле өөреникчилериниң аразындан тиилекчилер түс-түзүнда шаңналдыг черлерни үлешкеннер.

Команда талазы-биле бирги черни Ак-Довурак хоорайның школачылары элээннер. Ийиги-үшкү черлерни Чөөн-Хемчик районну база Кызыл хоорайның мөгелери алганнар. Деңнии аайы-биле дараазында мөгелер чемпионааннар:

42 кг-Алексей Иргит (Бай-Тайга), 45 кг-Алиш Ендан (Улуг-Хем), 48 кг-Допуй-оол Маадыр (Кызыл), 52 кг-Роман Монгуш (Ак-Довурак), 56 кг-Шолбан Сарыглар (Кур Чер), 60 кг-Мерген Ооржак (Бурен-Хем), 65 кг-Сергек Дамба (Кызыл), 70 кг-Начын Монгуш (Кызыл), 75 кг-Слава Ооржак (Ак-Довурак), 81 кг-Шойдан Салчак (Ак-Довурак), 81 кг өрү-Николай Никитин (Кызыл).

Бо маргылдааның мурнуу чарыында республиканың бүгү тренерлериниң, судьяларының хуралы болган. Аңаа хостуг хүрешке кандыг өскерлиишкиннер бар апарганын, ол ышкаш хостуг хүрештиң тактика, техника талазы-биле чаа аргаларын сайгарып, өөренип көрген.

Б. ЧОМПЕК.

БҮГҮ РЕСПУБЛИКАЛАРДАН

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун көдүрериинге Бүгү-эвилелдиң спартакиадалары улуг рольду ойнаан. Шак ындыг маргылдааның бирээзи 1928 чылда болган. Совет күш-культура шимчээшкининиң үндезини болур Бүгү-эвилелдиң ГТО комплекизин 1931 чылда тургускан.

Күчүлүг социалистиг күрүнениң дүрген сайзыраарынга болгаш дайын мурнунуң беш чылдарының планныг онаалдаларын күүседиринге күш-культуражу дадыгыышкын улуг дузаны берген. Ада-чурттуң Улуг дайынының берге чылдарында немец-фашистиг эжелекчилериниң туужунга чедир согарынга болгаш дайын соонда улус ажыл-агыйын катап тургузарынга күш-культуражу дадыгыышкын дузалаан.

1952 чылдан эгелеп совет спортчулар Олимпий оюннарынга болгаш улуг делегей маргылдааларынга эң-не чедиишкиннииг киржип турар апарганнар. Спорттуң бүгү хевирлеринге бистиң шилилдек командаларывыс хөй националдыг-биле киржип, делегей чемпионаттарының болгаш Олимпий оюннарынга хөй удаа тиилээннер.

Россия Федерациязындан гимнаст А. Дитятин, Украинадан молот октаар Ю. Седых, Белоруссиядан хеме эжикчизи В. Парфенович, суг-же шураарынга Эстониядан Я. Удмяэ, Литвадан эштир Л. Качюшите, штангистер Киргизиядан К. Осмоналиев, Армениядан Ю. Варданян дээш ышкаш сураглыг спортчуларны бүгү делегей билир. Шак ындыг спортчуларның ады хөй азап болур.

Чоокта чаа Москвага ССРЭ-ниң Кубогу дээш аар атлетика маргылдаазынга Минск хоорайдан Олимпий чемпиону Леонид Тараненко шылгараан. Ол 110 килограмм деңзилиг атлеттерниң аразынга делегейниң ийи чаа рекордун тургускан. Тараненко хевирлеп көдүрериниге 186 килограммны ап, ийи мергежилгеге 435 кг түңнелдиг болган. Ол чоокта чаа делегей рекордсмени Юрий Захаревичиниң ажык каан. 110 кг-дан ажыг деңзилиг атлеттерниң маргылдаазынга Москва хоорайдан Владимир Марчук чаа делегей рекордун тургускан. Ол 260 килограмм штанганы көдүрүпкен. Ол тулган рекорд. Ындыг деңзилиг штанганы кым-даа көдүрүп көрбээн.

«Измайлово» спорт ордузунга делегейниң 5, Бүгү-эвилелдиң 4 рекордтары тургустунган.

ДЕКАБРЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Цирк принцессазы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.25 — «Бистер оруг дыл өөренип тур бис». 7-ги телекичээл. 11.40—17.00 Чапсар.

МОСКВАДАН

17.00 — «Горнистер, хараалаңар!». 17.45 — «Эртем ажыдыралы». Чыл түңнелдери. 18.45 — Богүн делегейде. 19.00 —Хоккейге чурттар аразында ужуражылгыышкыны. «Эдмонтон Ойлерз»—ССРЭ-ниң шилилдек командазы. Канададан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— «Чүү? Кана? Каңан?». Телевикторина. 23.20—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — География. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдус комплекстери. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — Музыка, 7-ги класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 15.05 — «Билир болгаш кылып билир». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Челээш» деп дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Кинежурнал. 18.55 — «Азия төвү». 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Чүректиг болгаш үе». Тываның чурукчуларының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан делгелгезинден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Умка» деп мультфильм. 20.15 — Чуну номчуур ул. 21.00 —«Үе» 21.35 —Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 22.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Соловьяненконуң концерти. 23.00—23.50 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады: «Зоркий» (Красногорск) — «Енисей» (Красноярск). Красноярскиден дамчыдар.

ПАТРИОТЧУ КИЖИЗИДИЛГЕ

Аныяктарны, шериг назылыгларны шериг-патриотчу өзүта кижизидилер, шериг херээнге белеткээри ДОСААФ ажылдакчыларының дорт ажылы болур.

Бо-ла ажылдар талазы-биле чоокта чаа болуп эрткен ДОСААФ-тың Тес-Хем райкомунуң конференциязының делегаттары солун илеткелди (илеткелчи ДОСААФ-тың район комитединиң даргазы Д. Б. Салчак) дыңнаан болгаш илеткелчи моон соңгаарты сорулгаларга доктааган.

Моон мурнунда чылдарга бодаарга, бо чылын ДОСААФ-тың район комитединиң ажылы элээн эки чорупп, аңаа хамааржыр дайынчы өөредилгелерни үргүлчү эвес-даа болза, чорудуп келгенин, шериг назылыг аныяктар-биле дайынчы, шериг патриотчу белеткелдерни кылып турганын, боодалга маргылдааларын эрттиргилээнин санал бергеннер демдеглээннер. ДОСААФ-тың ажылынга организацияларынга районнуң коллективи — өске организация даргазы Б. С. Санчат), районнуң орук бүдүрүлге участогу (даргазы Ч. С. Миндирья) дээш өскелер-даа идепкейлиг ажылдааннар. Эвээш эвес ажылдыг хоочун коммунист Делгер Салчак кылып чорутканын олар демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары-биле ужуражылгаларны эрттирип турган. Аныяктарны Төрээн чуртунга ынак, бердингеп кылдыр кижизидер, шериг херээнге хандыкшылдар [illegible] совхозтар төптеринге, школаларга лекция, беседаларны ДОСААФ активи кылып чоруткан.

Чамдык кылдынган ажылдар бар-даа болза, ам-даа четпестер барын санал бергеннер демдеглээн. Чүл дизе, ДОСААФ ажылынга чамдык коллективтерниң киржилгези багай. Дадывыр чыылдазынга, лотерея тарадылгазынга киришпейн баар организациялар бар. Чижээ, сельхозхимия коллективи амдыгаа дээр дадывырын төлүр чыгбаан, лотереязын таратпаан. «Чодураа» совхозтуң магазини эргелекчизинге 50 рубльдың лотерея билеттерин чонга салып, таратпас-биле берип каан. Ынчалза-даа ук билеттер таратпаан. Ол билеттерни алгаш, ол-ла Чыргаланды школазынга тарадыпкан соонда, ол школаның бир башкызы «Запорожец» деп чиик машинаны ойнадып алган.

ДОСААФ ажылында районнуң школаларының 9—10 класстарының өөреникчилериниң ортузунга, ол ышкаш шериг назылыгларга шериг-патриотчу кижизидилгени эвээш чорудуп, ылангыя шериг назылыгларга ГТО нормазын дужаарын организаставайн турары таарышпас.

Ол ышкаш «Зарница» хевирлиг оюннарны эрттирбейн келген. Боодалга өөредилгезин эвээш эртип турар. Шериг баар оолдарга ДОСААФ шугуму-биле чолаачылар курузун эрттирери чугула. Районда ындыг автоклуб чок.

Ө. ЧИНМИТ.

«Хөглүг кужум— көге-буга» деп Ю. КОСАРЬКОВТУН фотоэтюду.

Шинчилелдер үргүлчүлевишаан

КУШТАР—САМОЛЁТТАРГА УГУР

Самолёт дүрген ужуп чорда аңаа ортумак хемчээлдиг куш узер болза, снаряд октуң [illegible] күштүг болур. 1961 чылда Минеральные Воды аэродромдан ужудуп үнген ТУ-134 авиалайнер чылыг чурттарже ужуп чоруп турган бөлүк кастарга каргыштары дүне үскүлешкен. Ооң түңнелинде самолёттуң соңгалары, ужудукчулар кабинзазының шилдери бузулган болгаш чалтын үрелген. Байдал бергеден келгенинден самолёт аэродромга хонар ужурга таварышкан.

Ындыг чижектер ужар [illegible] эвес. ССРЭ-ге, чижээлээрге, хамааты ужар чүүлдүң самолёттары биле куштарның чылда-ла 1500 чыгыы үскүлежиишкиннери болуп турар. Оларның 10 хуузу айыылдыг байдалдарга таварыштырып турар болгаш улуг өртектиг ужар чүүл техниказы үрелирингe таварышкан турар. [illegible] үскүлежиишкиннииң түңнелинде 30—50 шимчээшкин ажыглалдан үнүп турар.

Ол бүгүнү өөренип көргеш, бистиң чуртувуста шинчилел ажылдарын чорудуп, кандыг куштар, кажан, кала самолёттар-биле үскүлежип турарын тодарадырынче улуг кичээнгейни угландырган болгаш ону моон соңгаар болдурбазын хемчеглеп ажылдап кылып турар.

Самолёттар биле куштарның үскүлежиишкиннерин тодарадыр талазы-биле шинчилел ажылдарын ССРЭ-ниң ЭА-ның А. Северцов аттыг институдунга 1966 чылда эгелээн.

Эртемденнер Прибалтиканың, Украинаның, Кавказтың болгаш Ортаа Азияның 60 ажыг аэродромнарын шинчилээн болгаш самолёттар куштар-биле үскүлежип турарының [illegible] кезии самолёттар шимчээшкиннии шыдавайн чорда болгулаары билдингеп. Ынчангаш самолёттарның болгаш куштарның шимчээшкинниниң хайныышкынныг. Үскүлежиишкиннериң кол-ла буруулуглары — авиатрасса чоогу-биле ужуп эртип чыткаш, чоокта самолётту бирле дугаар көрген болгаш кандыг-даа аайын тыппайн баар аныяк куштар болган. Дүне, имиртинде оларның үскүлежиишкиннери улам көвүдээр.

Үскүлежиишкиннерни болдурбазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл? Талында, чижээлээрге куштарны коргудары-биле тускай херекселдерни аэродромда тургускан болгаш корткан тайгалардың үнүн бижиткен магнитофоннарны самолёттар ужудуп үнер болгаш хонар черни дургаар күштүг динамиктер-биле ажылдадып турар. Автомашиналарда бижиглээн тускай херекселдер база эки түңнелдерни берип турар апарган.

Чамдык аэродромнарны куштар чем тып чиир, уялаар чер кылып ап турарын барымдаалааш, ресторааннарның болгаш столоваяларның артынчы чемнерин ооң чоогунга төгер чорукту соксаткан. Аэродромнарда бедик сиген аразындан насекомнар тып алыры берге. Ынчалза-даа өдүректер болгаш өске-даа куштар ындыг оъттар аразынга уя тудуп ап турары база таарымча чок.

Аэродромнардан ангыда (агаарга) самолёттарның куштар-биле үскүлежиишкиннери эң айыылдыг. Ону болдурбазының амдызында колдо хеврии — авиатрассаны кежир куштарның шимчээшкинин аэродромнарның радиолокаторлары [illegible] тар таваржыр болза, ужудукчуну соксадып-даа болур, азы оларны канчаар оон кааптарын ужудукчуга сагындырар.

Молдавияның дуруялары колдуунда-ла дүнеки үеде ужар болганындан самолёттарның шимчээшкинлинге айыыл чок чорукту тургузары-биле хемчеглерни ында ажылдап каан. Чурттуң чамдык черлери-биле куштарның массалыг ужудуушкуннарының үезинде ооң чоогунда турар аэродромнарже дарый дамчыдып турар болгаш ужудукчуларга-даа аэродром ажылдакчыларынга-даа сагындырып турар.

Самолёттарнын чырыткызы биле куштарны коргударын чо эртемденнериң кичээнгейи база угланган. Самолёттарның ужуп үнериниң азы хонарының үезинде карактарын чырыдып алыры (дүне-даа, хүндүс-даа) үскүлежиишкиннерниң санын кызырган хире. Ынчалза-даа дүнеки үеде ол чырыктар куштарның мурнун көөр аргазын чидирип тер. Ооң уржуунда куштарның самолёттар-биле үскүлежиишкиннери чайлаш чок болгулаар. Ынчангаш самолёттар черже дыка чоокшулап келгенде, чырыын ажыглаар апарган.

Куштарны коргударынга лазерни база ажыглаары-биле шенелде ажылдарын чорудуп турар. 600-800 метр черден эгеп лазерниң чырыы, хүн херели ышкаш куштарның караанга таарымча чок байдалды тургузар болгаш олар [illegible] бээрлер. Чыылган куштарны радиолокаторлар [illegible] ажылдарны амгы үеде чорудуп турар.

Владимир ЯКОБИ,
биология эртемнериниң кандидады.
(ПИМА).

КОЛ ШАҢНАЛДЫ—СОВЕТ ХОККЕЙЖИЛЕРГЕ

Декабрьда чаңчыл болган «Известия» солунунуң шаңналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазынга ССРЭ-ниң шилилдек командазы база катап тиилээн. Делегей чемпионнары — совет хоккейжилер Чехословакияның командазын 9:4 санга утканнар.

Ийиги черни фин хоккейжилер элээннер. Ол ындыг маргылдааларның төгүзүнге туруп көрбээн. Үшкүзүнде — ЧССР, дөртүгүзүнде—шведтер. Маргылдааның таблицазын ГФР-ниң спортчулары доосканнар.

Хаалгачы Кари Такко (Финляндия), камгалакчы Антонин Плаповски (ЧССР), халдакчылар Владимир Крутов болгаш Павел Рихтер оларны маргылдааның эң-не эки ойнакчылары деп санаан.

ЛИХГ-ниң президентизи Г. Сабецки 1981—1982 чылдың хоккей сезонунда Европаның эң эки ойнакчызы Владислав Третьякка «Алдын клюшка» шаңналды тывыскан.

● ● ●

Чечектер ногаан оңун салбас
Шивеннигеш таан чараш,
Чаа чылда ону ивастаан,
Чечектер аажок өөрүүр, хөглээр.
Кейгуп, адыг, диаги суглар
Хаадарындан четчинчиптер.
Ивастаан шиви долганмышаан,
Катыы-хөглүг самнап кирер.

● ● ●

Бөгүн Кызылга бүргеп, агаар, чамдык черлерге быскан-наар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3-8 метр. Агаарның температуразы дүне 21-25 градус, хүндүс 15-20 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2-7 метр. Агаарның температуразы дүне — 22-29 градус, хүндүс — 18-20 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ДЕКАБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар эрттирилгези» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюннар» 10.00, 11.30, «Шоодугалуг салым азы шит бус-биле» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сеолгу белек» 11.00, «Өскениң байырлалында» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 15.00, 16.00, 18.40, 20.30 шактарда.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже турисчи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана —Маргилан»—14 хонук иштинде, путёвка өртээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 270 рубль;

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-дан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекске хандырар);

Путёвка өртээнде ынай-бээр самолёт хөлезини, аъш-чем, чурттаар чер өртээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажыңы, «Мөңгүлек» халчылар бажыңының № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Бөгүн, декабрь 29-та, Пётр Иванковтуң «ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ» деп шиизи 19 шакта эгелээр.

ЧАРЛАА

Тываның күрүне филармониязы — музыка редакторун, баянисти, вахтерларны, контролёрларны, кассирни, баянисти, общежитие дежурныйларын, администраторларны ажылдап тур.

Филармонияның адрези: Щетинкин-Кравченко кудумчузу № 58 бажың, телефон 2-31-92, 2-35-69.

«Сибирсельхозтехпроект» институттуң Тыва филиалының оргунга ол-ла институттуң комплекстиг төлевилээшкинниң Тыва салбырын организастаан. Ынчангаш мурнунда турган филиалдан негелделерни бар ай хуусаазы иштинде тудазы алырын [illegible] кывар тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннар: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-33, секретарьның [illegible] 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш [illegible] килдистериниң 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-73, культура килдизиниң [illegible] 2-21-47, [illegible] килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1981.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң [illegible] болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелделиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3). ТС-00043

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 299 (12089) | 1982 чылдың декабрь 30, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

Николай ТИХОНОВ.
Күрүне болгаш Ленинчи шаңналдарының лауреады.
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ДЭЭДИ НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА

[illegible] суугулары
[illegible] хенко кулун каан дег,—
[illegible] каттыштырган,
[illegible] улуг найырал-дыр.

[illegible] куу черлер кырын чечектеддир,
[illegible] арыглаан каан.
[illegible] хоолдер деми он-дур.
[illegible], тура-сорук [illegible]...

[illegible], ам-даа дуулуг соок ыдыглгарда,
[illegible], доомчургай ховуларга,—
[illegible]-даа-ла чоруурунга оңнуң чаглаа.
[illegible] чылыынга чум бүргедир сен.

[illegible] чазыы улус төрүп кааны
[illegible] деңизери дег,
[illegible] туруп көрбээн шак бо чуртту—
[illegible] Ада-чуртувус деп адаарлар-дыр.

[illegible] чуртче дайзын семон халдаан дижик.
[illegible] чон дайынчы боол кежегн бээр.
[illegible] ойтур шавар ыдык чааже
[illegible], бир бот болуп тургулап көөр.

Боо-чепсээң холга алгаш чоруптарың
Походка ам оңнуңту чоок эскерер сен,
Алышкы дег дайынчы эш аңаа тыптыр,
Алыс ханы найыралдың ачызы ол.

Ындыг чылдың Дээди улуг тиилелгезин
Ырак-кыдыг булуң чедир ырлажы бээр,
Кандыг-даа чон чогаадып каан ындыг ырны
Хары эвес, бодунуу дег хүлээп аар сен.

Хоорайлары, ховулары, кижилери
Хостуг тынган делгемнер сээң мурнуңда-дыр.
Байлаа биле элдепсиндир магадаткан
Бажын аппан тоттунмас күш оларда-дыр.

Өөрүшкүң, кударалың кандызын-даа
Өңнүктериң сеткилинден үлежирлер,
Ону ылап Ленинчи найырал дээр,
Ону эрткеп, ону ажар күчү-даа чок!

Очулдурган Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң
ДУЖААЛЫ

№ 325

1982 чылдың декабрь 30. Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Совет [illegible] Күштерниң хоочуннары!

Бөгүн совет улус, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, социалистиг чурттарның ажылчы чоннары, бүгү [illegible] кижи төрелгетен ажылчыннарының болгаш тараачыннарының делегейде баштайгы чаңгыс аай хөй националдыг эвилел күрүнези — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн байырлалдыг-биле демдеглеп турар. ССРЭ-ниң тургустунганы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң түңнели, бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының амыдыралда боттаныышкыны-дыр.

Совет республикаларның ниитизи контрреволюцияга болгаш даштыкы шериг хаалдажылгаларынга удур [illegible] [illegible] тургузуушкуннарының [illegible] тургустунган [illegible] эвилели социалистиг индустриализациязының, кодээ ажыл-агыйын коллективизастаан турарының болгаш культура революциязының чоруп турарының үезинде, социализмни тургузар дээш дем каткан демиселде каннаалган болгаш быжыккан [illegible] Улуг дайынның чылдарында бистиң чуртувустуң бүгү [illegible] болгаш биче улустарының оолдары, кыстары фашистиг эжелекчилерге удур хол-холдажыышкынга чуртувустуң хостуг [illegible] [illegible] бүзүрелдиг найыралын интернационалчы сырый каттыжыышкыны бистиң улус [illegible] [illegible] [illegible] чурттуң дайын соондагы катап тургузуушкунну бүгү чоннуң эрес-маадыр чоруу болган. ССРЭ-ге сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургустунганы социалистиг нацияларның улам ындай чечектелирин хандырган. Оларның аразында ёзулуг дең эргениң, акы-дуңма дузалажылганың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары тургустунган.

Алдарлыг юбилейиң уткуушаан, совет улус бодунуң чедиишкиннери-биле, улустарның тайбыңы, хамаарылгазы чоруу, хосталгазы болгаш аас-кежии дээш демиселчилерниң бирги одуруктарында чоруп орар. Бистиң Төрээн чуртувустуң оларлыг-биле [illegible] турары шак ол [illegible] революсчу хуулгаазыннарлыг [illegible] эргелиг. Улам ындаигы коммунистиг тургузуушкуннуң перспективазын тодарадып, улустарның бүгү-ниити тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының тодаргай программазын кодурган СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери совет улусту ССР Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн [illegible] [illegible] чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерин чедип алырынче сорук кииреп турар.

Бүгү совет улус-биле [illegible] [illegible], Чепсектиг Күштерниң дайынчылары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чылда) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң [illegible] [illegible] [illegible] шиитпирлерин [illegible]-биле чуулдугайнуп турар. Олар социалистиг Төрээн чуртка кызыгаар чок бердингеп, төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттышкан болуп, оон ниитики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эиселкилдиг деткип турарлар.

Делегей байдалының шыңгыы чидигленишкиниинин, империализмниң агрессчи чоруунуң күштелишкининиң, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң, дайын белеткелдериниң өзулдезиниң байдалдарында Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун, совет улустуң тургузукчу тайбың ажыл-ижин серемчилелдиг камгалап турар.

Совет Чепсектиг Күштер— дайынчы патриоттарның болгаш интернационалчыларның найыралдыг дайынчы өг-бүлези-дир. Коммунистиг партиязынга баштаткан, бүгү совет улустуң ынакшылынга болгаш кичээнгейинге бүргеттирген ол шериглер боттарының дайынчы белен чоруун чайгылыш чок бедидип турар. Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының армиялары-биле чаңгыс аай дайынчы одурукта туруп алгаш, олар боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин төлептиг күүседип, социализмниң өндүр улуг чаалап алышкыннарын идегелдиг камгалап турарлар.

Эштер, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер, Чепсектиг Күштерниң хоочуннары!

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы [illegible] [illegible] байыр чедирип тур мен!

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээри-биле дужаарым болза:

Бөгүн, декабрь 30-де, чер-черниң-биле 21 шакта бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы маадыр хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининград, Львов, Ростов-на-Дону, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга артиллерияның [illegible] [illegible] [illegible] байырлалдың салюдун кылыр.

Совет Социалистиг Республикаларның күчүлүг болгаш бузулбас Эвилели [illegible]!

Улуг совет улус болгаш оон эрес-маадыр Чепсектиг Күштери [illegible]!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кииринкчизи болгаш организакчызы — төрээн Коммунистиг партияга алдар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери, чурттуң чаңгыс-аай улус ажыл-агыйы комплексизин хөгжүдеринге улуг салыышкыны дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы оюнга аллар болдурган чарышка тиилээни дээш—Барыын-Хемчик район болгаш Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозу СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

Бедик шаңналды тывсырынга тураскаадып Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунга болган байырлыг хуралга бүдүрүлгениң болгаш кодээ ажыл-агыйының мурнакчылары база партия, профэвилел, комсомол организацияларының төлээлекчилери болгаш совет, ажыл-агый органнарының ажылдакчылары чыглып келгеннер.

Хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга даянмыттыг алыш часкааштыннары-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралга чуве чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка күш-ажылчы улуг тиилелгелери болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алганы-биле холбаштыр районнуң ажыл-ишчилеринге ол байыр чедирген.

Г. Ч. Ширшин СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң юбилейге тураскааткан каттышкан байырлыг хуралының түңнелдеринге болгаш районнуң партия организациязының, ажыл-ишчилериниң сорулгаларынга тодаргай доктааган. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче болгаш бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидеринче, шиитпирлерни кууседиринче, материалдыг болгаш энергетика курлавырларын улам эки ажыглаарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаарынче ол онзагай кичээнгейин угландырган. Мал кыштаглаашкынының хурзагай эттирер талазы-биле ажыл, часкы хову ажылдаа[illegible] [illegible] дугайында сагып са[illegible] [illegible]

«Тыва даг-лугу» комбинаттың транспорт цегиниң чолаачызы Г. А. Карпов, «Дөң-Терезин» совхозтуң директору С. Ш. Комбу, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая хойжу бригадазының бригадири Г. С. Салчак, СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат олар болгаш өскелер-даа хуралга чуве чугаалааш, районнуң ажыл-ишчилери чедип алган чедиишкиннерин улам көвүдедир болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин база беш чылдың планнарын күүседир дээш бүгү [illegible] [illegible] бүзүреткеннер.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун Г. Ч. Ширшин районнуң төлээлекчилеринге тывыскан.

БАЙ-ТАЙГА

«Мурнакчы» совхозтуң Культура [illegible] хөй чон чыылган. Хуралга хойжулар, саанчылар, кадарчылар, механизаторлар болгаш өскелер [illegible] [illegible] келгеннер. Аңаа СЭКП райкомунуң [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] тургузуушкунунуң [illegible] [illegible] бирлиген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар хуралга чуве чугаалааш, ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейинге тураскааткан социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннери болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканынга холбаштыр совхозтуң ажыл-ишчилеринге байыр чедирген. Республиканың ажылчы чоннарының чыл планнарын күүсеткениниң түңнелдеринге ол доктаап, мал кыштаглаашкынын чедиишкиннииг эрттирерииче оларны кыйгырган. Оон соонда СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун Ч-Д. Б. Ондар совхозтуң [illegible] тывыскан.

Хуралга хойжу Ч. Кара-Доңгак, механик К. Шыдыраа, экономист Х. Чечек болгаш СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Дамбыл-оол СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарын ажыл-ишчилери [illegible] бүзүреткеннер.

«ЭКИ» ДЕМДЕККЕ ДУЖААГАН

Улуг юбилейге утуушттур найысылалывыстың тол кудумчуларының бирээзи Кечетов кудумчузу-биле Комсомольскаяның белдиринде көрүштүг, чараш база бир бажың немешкен.

Ол хаарге чурукчулар болгаш чоннуң үс-шевер мастерлериниң үш каът чаа бажыңы-дыр. Оон бирги каъдында салон, гардероб болгаш дузалал өрээлдер, ийиги болгаш үшкү каъттарында делгелге залы, делгелге фондузунуң өрээли база склады, чоннуң уран-шевер кылыглараның цеги [illegible] [illegible], [illegible] кабинеттери, мастерскаа[illegible] [illegible] директорунуң, Чурукчулар эвилелиниң баштаар черниң даргазының, кол чурукчунуң кабинеттери, кызыл-булуң бар.

Ук бажыңны ажыглаалга киргени чурулганың болгаш уран чурулганың, чоннуң үс-шевер кылыышкыннарының тускайлан чогаадыкчы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Үс-шевер кылыглар негинге хеміү угулзалап, шокарлаар-демирин эзилдирип, болбаазырадыр, даштан ыяштан чазаныр уран-шевер мастерлер ажылдаар.

Ол объектиниң тудуун «Кызыл тудуг» эргелелинде дуржулгалыг бригадир Н. Д. Воронинниң бригадазы ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тавартыр дооскаш, күрүне комиссиязынга «эки» демдекке дужааган.

* * *

Улуг-Хемниң эриинде Кызыл партизан кудумчузунда 50 оруннуг ниити чуртталга бажыңы ажыглаалга кирген. Ук объектини «Кызыл тудуг» эргелелиниң Н. А. Панинге удурткан бригада күрүне комиссиязынга «эки» демдекке дужааган.

Хемнен серинн салгын сыгырынап кээр, долгандыр ногаан ыяштарлыг черде [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] деринде амгы үениң чараш мебельдерин салган бажыңга найысылалдың аалчылары [illegible] [illegible].

Н. ООРЖАК.

ХООР ЧОННУҢ БАДЫЛЫГ БЫЖЫГ НАЙЫРАЛЫ

ХАН-ДАМЫРДАН ТУДУШ

«Эргим четпес арга, хову хемниг
Өскен, төрээн чуртум дег
[illegible]...»

Сураглыг бо ырның [illegible] рутлары [illegible] сагыжымдан ыравас. ССРЭ-ниң Дээди Со[illegible] [illegible] дугаар аъттаныш тура, чоокта чаа эрткен сессияга чораш, төрээн черим Тывага хоорайым Ак-Довуракка чанып келгеш. В. И. Ленин атгыг «Тыва [illegible]» комбинаттың арыглал фабриказында болуушкуну ажылдаар туружунга тура-даа, штемде [illegible] сактып келген болур мен.

Бистиң хөй националдыг [illegible] курувувус — Совет [illegible] Республикалар [illegible] кайы хире улуг делгемниг, кайы хире күчү-күштүүн, кайы хире быжыг деминиң, чаңгыс аай сорук[illegible] [illegible] Дээди Советтиң сессияларының хуралынга ораш, илдатыг хапы бодаар сен. Сессияга бүгү эвилелдешкен, автономнуг [illegible] республикаларның, областарның, округтарның төлээлекчилери — бистиң хөй [illegible] [illegible] оолдар, кыстары — ажылчыннар, колхозчулар, эртемденнер, артистер башкылар чыглып келирге, сагыш-сеткил [illegible], улуг чурттуң хөй [illegible] [illegible] [illegible] ээне-соруктуунга чоргаарал херектиг болуп келир. Кайызы-даа сессияга барган делегаттарның ажыл-агыйжы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], чонунуң чаагай чоруу дээш сагыш аарып, [illegible] [illegible] [illegible] шынтыңнар [illegible] ранге идепкейлиг киржип турарын эскерип көрдүм.

Төрээн Тывамның, чуртка үнелиг байлак — даг-дүгүн бериш турар комбинадымның ажылчы чоннарының ажыл-херектери, бүдүргени ниш, сорулгаан соруу совет улустуң [illegible] [illegible] руунга немежип, чуртту онзүр улуг ээне сорулга—Коммунизмче анар чорур деп бодап көөрге, чоргаарал улам күштелир, ажыл-ишчи соруу улам оттыгар.

Улуг Октябрьның алдын чырыы, Улуг Лениниң өлүм чок өөредиин, акы-дуңма ог-бүледе каттышкан хөй национал улустарының улуг чурту ССРЭ турбаан болза, мээң төрээн Тывам амгы бедиктерге чедер бе, дөртен чыгам национ оолдар, кыстарын он-[illegible] [illegible] [illegible] Ак-Довурак хоорай, «Тыва даг-дүгү» комбинат тургустунуп келир бе? Чок.

Тывага бо чүс чылдың эге-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] раан англи дээрги Каррутерс дээрэн чүү деп бижээн ийик. «Тывалар, чүгаа-даа чок, а-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]...»

Ийет, бир эвес Октябрь революциязы тиилевээн болза, оон чырыы Тывага чайынналбаан болза, шынап-ла, Чер кырынга ванвис артпас турган боор.

Ам көрүнер, тывалар — совет улустуң кандыг-даа найыралдыг акы-дуңма ог-бүлезинде, шапкын хөгжүлдениң агымында. Чижек кылдыр бистиң комбинаттың төөгүзүнүң [illegible], амгы ажылчыннарынга [illegible] [illegible] [illegible], 1930 чылдарда ССРЭ акы-дуңманың [illegible] алдын суңуп, Ак-Довуракта даг-дүгү куррлавыр-[illegible] ниң чурттуң аразында [illegible] служаар шинчилеп эгелээн. Каргыштыг дайзынның — фашистиг Германияның ССРЭ-же халдаашкыны ол шинчилелдерни доозарын [illegible] шаптык болган. Дайзын-биле ызыг-дожук демиселдиң үезинде тыва улус ССРЭ-биле өлүм-чолун кады, найыралдыг ог-бүлеге хүлээн алырын дилээн болган, ол күзел-чүткүлдү хандырган, бүткен-даа.

Ээлдевеэнде Кара-Даштын [illegible] черге дирлип үнген. Чурттуң бүгү булуңнарындан келген оолдар, кыстар комбинаттың, хоорайның тудуунга бир демниг ажылдап эгелээн. Шалыпчы ажыл-иштиң түңнели — 1964 чылда комбинаттың чылда 19,7 муң тонна даг-дүгү бээр бирги ээлчээ ажыглалга кирген. 1976 чылда ийиги ээлчээн тудуун дооскан. Ол-ла чылдарда чаагайжылы түт-кан, хандырылганың бүгү херекселдери бар Ак-Довурак хоорай тудуп тургустунган. Комбинаттың тудуунга ССРЭ-ниң хөй-хөй министерстволарының организацияларының шугуму-биле 4 муң ажыг тускай [illegible] кижилер кээп [illegible]. Оларның аразында орус Петр Федотов, белорус Степан Ледикин, тыва Виктор [illegible], украин Алексей Тимошенко, чуваш Владимир Иванов, татар Николай Хоснулин, узбек Фактулла Зияев болгаш өскелер-даа, шупту 30 хире национальностарның төлээлери ажылдап турган. Ак-Довуракка [illegible] [illegible] [illegible] берге, ырак турган болза, Төрээн чурттуң чүк-чүгүнден комбинатче дериг-херекселдерни, машиналарны чорудуп берген: Урал—күчүлүг үүрмектекчилерин, экскаваторларны, Белоруссия— электриниг ээлгээштерни, моторларны, Армения — хыналкчы-хемчеккчи приборларны, Узбекистан — комплектиглээн трансформаторларны...

Комбинат эрткен чылын Төрээн чуртка бир миллионгу тонна даг-дүгүн берген. Ол дээрге хөй күштү, курлавыр-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-дыр. Чуртка бистиң бериш турарывыс даг-дүгү 3 муң ажыг янзы-бүрү дериг [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ужуп, далайның, черниң хаңнызынче каскып кирип турар.

Бөгүн комбинатта кады ажылдап турар эштерим орус Александр Лузянин, Надежда Васильева, хакас Борис Саражаков, латыш Валентинас, ингуш Хасан Хуснулгеев, Табасар Николай Курбатов, тыва Даш-Мөге Ондар, татар Зинаида Сафиуллова болгаш өскелер-даа, шупту үш муң ажыг кижи Төрээн чурттуң даалгазын, боттарывыстың чонмурнунга хүлээлгевисти ам-даа күүседир дээш ажылдап турар бис.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинады, Ак-Довурак хоорай, оларның ажылчыннары бүгү чурт-биле тудуш, улуг ССРЭ-ниң хөй национал ог-бүлезиниң чарылбас кезээ ол.

Н. САРЫГЛАР,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

БИСТЕР СОВЕТ КИЖИЛЕР БИС

Татьяна ФОТИНА, шеверлекчи, орус:

Раиса Федоровна Григорович—сураглыг тудугжу. Ол бистиң бригадывыты — Кызылда № 18 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазын удуртуп турар. Бригадавыс—эргелелде мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Бистер эп-найыралдыг бис. Ынчангаш эрткен айларның бүдүрүлге планнарын үргүлчү ажыр күүседип келдивис.

Бодум тудугга тос чыл ажылдадым. Ам чаңгыс бригадада эштерим — орустар, тывалар, башкирлер, белорустар-биле бир ог-бүлениң төлдери дег, быжыг найыралдыг, туралгорулгут болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап тур мен. Хүнде 1,5 норманы күүседири меңээ шуут чаңчыл болу берген. Бо хүннерде өске бригадалар-биле кады Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының общежитиезиниң шеверлел ажылдарын кылып доозуп тур бис. Шеверлел ажылдарынга Валентина Дыртык, Анна Ширимс, Елена Кара-Сал кызымак киржип келгенер. Бистиң оюн ажылывыс — ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг белээвис ол.

Григорий ГАВРИЧЕНКО, Кызылдың алгы заводунда бригадир, украин:

Калбак-делгем Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңнарында ышкаш, бистер, совет кижилер, хөй националдыг курувувустуң келир үези дээш, коммунизм дээш шупту чаңгыс ог-бүлениң уруглары дег демниг, найыралдыг ажылдап, чурттап турар бис. Бистиң алгы заводунуң коллективинде он хире нацияның төлээлери бүдүрүлгениң планныг онаалдазын күүседир, оон үндүрүп турар продукциязынга кижилерниң херегледин долу хандырар дээш кызымак ажылдап турар.

Мээң удурткаым бродин иликтер дааравр бригада алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур 5 муң рубльге продукция бүдүрер планын хуусаазындан эрте 5,7 муң рубльге күүсеткен. Алексей Бодриков, Михаил Ондар, Найдалов Чадамба болгаш оон-даа өске эштеривис мурнакчыларның одуруунда доктаамал чоруп, ам 1983 чылдың планнарын хуусаада күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Алия САТМУХАМЕТОВА, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында ээлчег операторы, казах:

Казах ССРЭ-ниң Кустанай облазында Джетыгаринниң даг техникумун эрткен чылын дооскаш, мында ам бир чыл ажыг ажылдап тур мен. Комбинат, ажылдап турар цегим, коллективим меңээ эргим болгаш чоок апарган деп бадыткап болур мен. Коллективимниң ажыл-амыдыралы — мээң ажыл-амыдыралым ол.

Оренбург областың Атаново районунга казах ог-бүлеге төрүттүнген мен. Бистиң улуг делгем Төрээн чуртувустуң кижилери кала-даа, кандыг-даа ог-бүлеге төрүттүнгеш, кала-даа ажылдап, чурттап болур.

Ак-Довуракка келгеш, хөй национал эш-өөрүм-биле найыралдыг, өскен-төрээн черимде дег, өөрүшкүлүг чурттап, ажылдап тур мен.

Бистиң улуг эвилелививистиң тургустунган хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп, келир үеге бүдүреливит базым орар бис.

Леонид ЧЕБОЧАКОВ, бригадир, хакас:

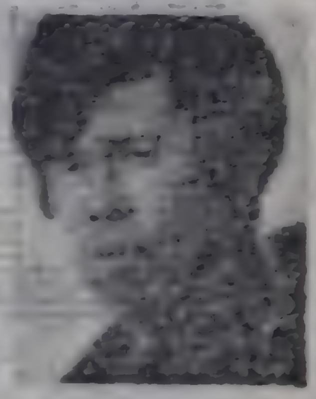

Кужувус— найыралда дээрги шын. Ону бистиң Таңдыга Кодээ ажыл-агый [illegible] [illegible] [illegible] көрүп болур. Коллективте Совет Эвилелиниң улустарының он үш национальностың [illegible], чаңгыс [illegible] оолдар, кыстары дег, бир демниг ажылдап, улуг үүле-херекти бүдүрүп турарлар. ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг уткуштур дээш шалыпчы ажылдап, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келдивис. Мал продуктуларын [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Ниитизи малынга четчир санныг мал чемнерин белеткеп алдывыс, ынчангаш бистиң малчыннарывыска кыш коргунчуг эвес, харын-даа сүт саалдазын болгаш немелде ведиин көвүдедир дээш демисел чорип турар. Чер ажылдакчылары багай эвес дүжүттү өстүргеш, ажаап алган, ынчангаш сорттуг үрезиннер-биле [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] шыдаар арга тургустунган.

Бистиң интернационалчы бригадавыс дүжүттү өстүрериинге төлептиг үлүүн киирген. Механизаторлар орус А. Чуранов, украин И. Силко, чуваш А. Чубанов, тыва К. Оол, хакас В. Чебочаков олар часкы, чайгы, күскү сезоннарда [illegible] [illegible] [illegible] ажыр [illegible] [illegible]. Мооң соонгаар-даа интернационалчы коллектививис азып сыкпас бис.

Лина АФАНАСЬКИНА, саанчы, эстон:

Ие-Төрээн чуртувус — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнун хүнүнде чоргааралдың сөстерин чугаалавас аргам чок.

Тываның Дурмуяга станциязының төп сүт-бараан фермазының коллективинге ажылдап келгенимден бээр чээрби шаа чыл эрте берди. Интернационалчы бо коллективтиң кижилери ажылчыр-даа, кижиге дузалаарынга-даа белен — ээлдек ажыл-ишчилер болду.

Найыралдыг төлептиг ишчи, мындыг коллективке баштай келгеш, бодумнуң ажылдаар дээн күзелимниң күштүүнге улам бүзүреп, эш-өөрүмнүң илеттелин шыңзыдар дээш соруктуг ажылдап кирипкен мен.

Оон бээр эвээш эвес чылдар эрткен. Эш-өөрүмнүң, хоочуннарның арга-дуржулгазы мени чалгыннандыргандан фермниң мурнакчыларының одуруунда кирген мен. Бодумда быжыглаан саар инектеримниң бирээзинге-ле саарылтыр 1600—1700 литр сүттү саап алдым.

Саанчының мергежили мээң сеткилимге аажок таарышкан. Тыва чериң агаар-бойдузу-даа үндезин чурттакчылары — тывалар-даа, туруп чурттаарынга [illegible] [illegible] келген өске-даа нация улустарының төлээлери меңээ эргим, чоок. Ону Таңды районга чурттап келген бүгү [illegible] хүрүзүнде хайлам-биле медереп билдим. Ол дээш чоргаарланыр мен.

Демиселге каңналган найырал

СОВЕТ кижилер бодунуң Төрээн чуртунга алабезинде мышкаш ынак, олар аңаа ынчаар чаңчыгып калганнар. Оон күчүзүнүң, тиилеттирбес күштүүнүң болгаш чонунуң чечектелген амыдыралының үнер дөзү ында чурттаан хөй нация, аймак улустарының бузулбас найыралдыында, оларның дем каттыштырылгазының күштүүнде.

Советтер чуртунда кандыг-даа национал болгаш биче улустар бүгү чүүлдерге оңгур улуг деңэргелерлиг. А ол эргелер бисте амыдыралдың аңаа-ла эскет чок чаңчылдары апарган. Бистиниң дээн-биле капиталистиг чурттардан каш дыңнааштелер-[illegible] [illegible].

Бистиң чуртувуска чаш уруг төрүттүнгеш, ясли-садикке ойнап хөглеп өскеш, орту-[illegible] [illegible] [illegible] дооскаш, ажылдай бээр. Бисте мында кандыг-даа ошпа чүве чок. Капиталистиг чурттарда [illegible] [illegible] [illegible] чылдар эртип, ниит карак чедип, муң-муң аныяк [illegible] үнүп турар. Оон кезерлиги ол чүүлдер ортумак болгаш дээди эртемниг аныяк кижилерниң чүгле күзели болуп артып каар. Делегейде эң «бай» [illegible] [illegible] чурттарның бирээзи Швейцарияда чүс-чүс аныяк кижилерниң өөредилге-даа, ажыл-даа чок тенип чорук турарын аңаа чораан карадым-биле [illegible] мен.

Мени улуржанныштыр Совет Тываның кыска төөгүзүн чоргаартыр бижээн болур бис. Тыва республиканың амыдыралының [illegible] [illegible] [illegible] туразының орууче сөөлзүрелер киртен дээрзин бүгүде билир. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] чылдарының эгезинге чедир-ле [illegible] [illegible] [illegible] Тывага салаа базып санап турдувус. Ам бисте ындыг башкылар, эрдемденнер, эмчилер, инженерлер, зоотехниктер эндерилген. Оларны санньш-биле бедиш санаары бергедээн.

ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейиниң хүннеринде чаа-чаа алдарлыг аттар база дыңналган. Оларның аразында Тываның Күрүнениң «Саян» ансамблиниң артистери Моңгуш [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Саттак арналарын кым көрбээн, кым дыңнаваан боор! Олар Кубаның, Чехословакияның болгаш өске-даа чурттарның көрүкчүлерин магададып каапканнар. Тывааларда мурнунда көзүлбээн уран мергежилдиң кижилери ам база көстүп келгилээн. Архитекторлар В. Оолайлыңың, М. Кууларның скульптор Т. Ондарның ат-сураа уттавас дыңнан бээр бис. Ат-сураглыг артист В. Оскал-оолдун болуунун кырлап эртенин чинге демирин шеер болза, бомбүрзектиг каш-даа куржалы бээр боор!

СОВЕТ кижилер солун сеткүүлге барык-ла чаңчыгып калганнар. Хүнну-ле кааш турар солуннарның [illegible] [illegible] аныяның [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] хөй хөй чаргаалдарны номчуттур [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] кээр болза, ол чаргаалар улуг социал чүве [illegible] нарны бижиктер-дир. Бисте кижи чок чорук үстүнтына [illegible] Бисте кижилерни ажылче чалап турар, оон туржук ону шилип алыры саналдап турар. Барыын Европаның капиталистиг чамдык чурттарынга чорук чорууруга, кижилерни ажылче чалаан чаңгыс-даа солун көзүлбес чүве болду. Оон орнунда күш-ажыл биржаларында ажыл апылаан мунгаргай кижилерниң хөлүгүр арыннарын бөөрке чаржымчыг-ла чораан. Чамдыктары мойннарында «Ажыл дилеп тур мен» деп бижиктиг демдектер (оон өске чүү деп чугаалаар боор) кедиңнеп алган болур.

Бистиң чуртувуста ажыл чок чорук чүгле ээуткаттыновна сагыш човаа чугааланды.— Фабрикада ажыл-иш та канчап тур ыңаан.

Фабрикада ажыл-ижим! Көрүнер-даан, ажылчын кижи бисте бир дугаарында хууда херээн эвес, ниитиниң херээн бодап чорууру ол.

А Дажы-Намчал Чыртанолович оон дудак чок чугаалады:

— Даг-дүгү барыктыг ыыжаан, дуннам. Бажың иштин-де шоодайлап кааш чыдар чүве. Зерт зоваңныг эвес. Мээң хойларым дег, мандыжыг чору бээр эвес. Мээң малым кылгуг-дур, зерт буттуг бөрүлер база бар үйи буттугарны чок дээр. Совет кижи бүрүзү эртенниң-не ажылдаар черинче бажырлаңче ышкаш, бар чыдар. Күш-ажылдың өөрүшкүзү деп чүве ол-дур!

Совет кижилерниң амыдыралының улам экижиш турарын бүгү делегей билир. Барыын Европаның капиталистиг чурттарында класс-ион бажыңнар чеже-даа хоруннелы берген тураа, муң-муң кижилер чурттаар чер чок. Чүс-чүс кижилерниң кудумчуларда шөлдерде, сандайларда. Наполеон, Бисмарк ышкаш ажылчы полководцуларның туранкайларының хаштан, күлерден кылган аъттарының [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] апар-ап.

ЧООКТА ЧАА партияның Новосибирскиде Дээди школазынга Тыва АССР-ниң хүннери болуп эрткен чүве. Тыва чазалериниң аразынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, сураглыг хойжу Ооржак Дажы-Намчал биле СЭКП-ниң XXVI съезиниң делегады, Тыва АССР-ниң үлегерлиг алдарлыг ажылдакчызы Үйнукпан Моңгуш база чораан. Бир катап хойге билдингир бо кижилерниң арызынга ындыг чугаа болган.

— Аалдан үнгеш, үш-ле хонуп турус. Сактырымга, он чыл хова бертен ышкаш-тыр мен — дээн. Ээжикпен Түлүш-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] турган кижилер аңаа-ла чер-шоп дужуп кайылар. Ылаптап көөр болза, оларның ниити-хеңнү костүп келир. Кайызы-даа хамыктың мурнунда аал-чуртум, ажы төлүм дивейн, ниитиниң херээн мурнады турдулар. Совет эрге-чагыргазының чылдарында бистиң кижилеривистиң психологиязы ол хире өскерилген-дир.

Ажыл бисте кандызы-даа ылгал чок, кайызы-даа хүндүлүг. Чоокта чаа алдарлыг аттар алган кижилерниң аразында чер суггарыкчызы Михаил Хомушку, хөй быжыкчызы Анастасия Каражыкпай, орус асфальтылакчызы Мария Фурагина, телефонист Анна Бочкарёва дээш ыыча-буттарының адалкы [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] бертен мен. Бисте болза күш-ажылчы кижилерниң чурттаар бажыңнарындан аңгыда, муң-муң дыштанып черлер, пансионаттар, ордулар үргүлчү мирап турар.

БОДУНУҢ хөй националдыг курунезиниң тургустунганындан бээр аддан чылдарның дургузунда совет улус шуут-ла кааламе эвес, улуг демиселдиң оруун эрткен. Ол демиселге оларның бузулбас найыралы каңналган. Оон чамдык үе-чадаларын санаарга-ла, каракка көстүү бээр: иштикиниң контрреволюциязының биске дәгээ хамаатылы дайының, даштыкы интервенцияга удур тулчуушкуннар, бо бүгүнү уржуундан хоорураан ажыл-агыйны тургузуушкуну, индустриализация, коллективизация, Ада-чурттуң Улуг дайыны, катап тургузуушкун база чер черинин космоска шиңзедиинге алгаш, тайбың дээш демиселдер. Ол бүгүге совет улустуң он-он национальностарының база бичии улустарының демиселге каңналган найыралы дузалаан.

Бетин чижекке көөр болза тыва улустуң төөгүзү база ындыг. Ол база ла демиселдиң бирле долган: улусчу революцияның тиилелгеези, Совет эрге-чагыргазының чылдарында чаартылгалар, чедип алган чедиишкиннер, ам бүгү совет [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] дээш ажыл-херектер.

Совет Украинаның Ровно облазының девискээринге дайын үезинде фашистерге удур тыва эки турачылар хөй национал [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Оларның [illegible] хораан черлерин чоокта чаа көрүп чорааш келдим. Каждан фашистиг дайзын совет Ада-чуртче халдаан кээрге, бүгү чурт, бүгү национальностарның чону көдүрлүп үнген. А тывалар улуг акызынга дораан дузалажып эгелээннер болгай. Ровнонуң маадырлыг чевеглеринде он-он орус, украин, казах, тыва дээш өске-даа хөй национал маадырлар кара бажын салгайнар. Ындыг болган соонда, төгүлген ханның хөй-даа, эвээжи-даа демисел. Бо байырлыг хүннерде Ровно, Дубно хоорайларга, Деражно суурга чорүп турган ол база демиселге каңналган найырал-дыр деп чүвени [illegible] чорааш.

1-дир чанып олура, байырлыг Москваны таваргаан мен. Ынчан Съездилер ордузунга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралын телевизорлар-биле оңгарлар-даа, аэропорттарында көрүүштүп, радио-биле таксилерде, автобустарга, трамвайларга, самолеттарга дамчылып турду.

СЭКП ТК-ның Чиндиге секретары эш Ю. В. Андроповтуң мынча деп чалбыштыг сөстери угаанымга артып калган. «Амгы үеде кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилелинзэ болуп турар социалистиг нациялар — совет улус тургустунган».

Ол нацияларның аразында тывалар база бар! Ол байырлыг улуг хуралга Совет Тываның төлээлекчилери база барып киржип турган! Кым аңаа чоргаарланмас боор!

Женевада ЮНЕСКО-нуң төлүүнге бистиң совет чогаалчыларның хуралын ап турда, «Төрээн чурт дугайында» ырын өөрүм-биле кады ырлапкаш [illegible] [illegible] чажы бол-[illegible] [illegible] [illegible] ттнас мен. Ам оон дөрт одуруу-биле бо чугааны доозаа-[illegible].

Эргим четпес арга, хову хемниг,
Өскен, төрээн чуртум дег делгем,
Чурге, шөлээ бүрген чаштып турар
Өске ындыг чуртту билбес мен!

К. КУДАЖЫ.
Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы.

ФАКТЫЛАР, ФАКТЫЛАР

● 1921—22 чылдар. Бистиң чуртка эвилелдешкен алды республика — РСФСР, Украин ССР, Белорус ССР, Азербайджан ССР, Армян ССР, Грузин ССР турган.

● 1922 чылдың декабрь 13. В. И. Лениниң инициативазын ёзугаар Закавказ Совет Федеративтиг Социалистиг Республика тургустунган. Аңаа Армян, Азербайджан, Грузин ССР-лер кирген.

● 1922 чылдың декабрь 30. ССРЭ-ниң Советтериниң I съездизи Москвага ажыттынган. Аңаа 2215 делегат киришкен. Оон хүндүлүг даргазынга В. И. Ленин соңгуткан. Чурттуң улустарының күзел-чүткүлүн барымдаалааш, съезд Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан болгаш ССРЭ-ни тургусканы дугайында Керээни бадылаан.

● 1936 чыл. ССРЭ-ниң составында 11 республика бар апарган. Совет улустарының каттыжыышкынын ол-ла чылдың декабрь 5-те хүлээп алганы ССРЭ Конституциязынга быжыглаан.

● 1937 чылдың декабрь 12. Конституция ёзугаар ССРЭ-ниң баштайгы Дээди Соведи соңгуткан.

ХОСТУГ БИСТИҢ АДА — ЧУРТ АЛДАРЖЫ

Евдокия БУХТУЕВА, «Тувинская правда» солуннун улуг корректору, белорус:

— Ачам бистиң типографиявыс хоочун ажылчыны чораан кижи. Оон айы-биле мен база типографияга элээн каш чыл ажылдап турдум. Аваамның ада-иези Белоруссияның Бобруйск чурттуг, хаанныг Россия үезинде ядыы-түреңги чорукта дескеш, маңаа, Тывага кээп чурттай берген улус. Уруунуң уруу мен маңаа төрүттүнген, амыдыралым-даа тыптып мен.

Ашаамның акызы Михаил Бухтуев Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Белоруссияны хостаажып тура, Черные Броды чоогунга өлүртүген, ол Совет Эвилелиниң Маадыры. Эрткен чайын Белоруссияга чедип, ооң хөөрүнге мөгейдим. Келир чылын ол төрээлдиг черлерге оглумну, уругларымны эдертип алгаш чедер күзелдиг мен.

Бистиң улуг чуртувустуң кайы-даа чүгүнде улус-чону бот-боттарының аразында харылзаалыг тудуш хол-баалыг. Ол дээрге найыралдың, бир демниг чоруктуң херечизи-дир.

Артём АНДРЕСЯН, Кызылдың педагогика институдунуң студентизи, армян:

Каш чыл бурунгаар бо институтту мээң акым база доосту. Ол республиканың ырак булуңнарының бирээзи Күңгүрттүгга башкылап ажылдап турган. Оон үлегери-биле башкы болур күзел мээң тыптып. Кызылдың педагогика институдунуң физика-математика факультединге 1980 чылда кирдим.

Ам үшкү курста мен. Хөй национал эш-өөрүм-биле кады эп-найыралдыг өөренип, бот-боттарывыска херек апарган таварылгада чаңгыс хевейин дузалажып турар бис. Өөредилгеде, ажыл-ишке-даа, амыдыралга-даа кады чоруувус эш-өөрүнүң дузазы чок болза ковудуг берге. Ынчангаш бистиң курстуң студентилери чаңгыс өгнүң төлдери дег өөренип, чурттап турар бис.

Институтту дооскаш, тывалар дугаар республиканың кайы-бир школазынга башкылаар күзелдиг мен.

Шухрат ЯКУБОВ, дайынчы, узбек:

Төрээн болгаш өскен хоорайым Самаркандыдан ыраажыр черле чорупкан көрбээн мен. Бир-ле дугаар чорааш ак-көк хемнерниң чуртунга келгеним бо. Нургулайында хоорай иштинге чурттап турган болгаш, ажык черге көөрге, мегалыым чүү дээр! Мында ховулар-даа, даглар-даа ырак четпес кылдыр шөйлүп чоруп каап, арт ажарга-ла — аал, баалык ажарга-ла — мал боор-дур.

Мен маңаа, Сибирьниң Кызыл тугтуг шериг округунга бо чылдың май айда Узбекистандан келдим. Төрээн чуртумнуң делгемин улам-на биле бердим. Чүгле бистиң округта безин он-он нация бар чүве-дир. Бөгүн мээң-биле кады таджик Рустам Марат, хакас Михаил Удинцев, украин Вячеслав Литовченко дээш, оон-даа өске национальностуң ажыл толу чаңгыс өг-бүлениң-биле домей чурттап, Төрээн чуртувуска, чонувуска бараан болуп тур бис. Бис дег найыралдыг шериглер делегейде чок. Найыралдыг болурга-ла күштүг болганы ол. Ынчангаш совет шериглерге кым-даа күш дыынмас.

Ам сес класста өөренип турар думмам Уткур бар. Мени халаар кижи ол. А ону Уктам халаар. Ынчангаш думмаларымга шериг херээн эки өөренипкеш чагып, болгаш база үлегерлиг болурун кызып турар мен. Чоокта чаа комсомол комитединиң кежигүнүнге база соңгуттурдум. Бо чорук харыысалгалыг болгаш негелделиг болурумну улам-на күштелдирип турар.

Сагит ГАЙДУЛЛИН — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында ээлчег мастери, татар:

Ынчаш, 1967 чылда — Улуг Октябрьның 50 чыл юбилейниң чылында Ак-Довуракка, «Тыва даг-дүгү» комбинатка ажылдап чедип келген мен. Болум Башкирияның Аскин районунга төрүттүнген, Уралда Асбест хоорайда даг-дүгү ажылдап кылырының техникумун дооскан мен. Ажы-төлүм Совет Тывага келгеш, ажылдап-ла ам 15 чыл апардым.

Ак-Довурак хоорай мээң караамга көзүлдүр тудуп, тургустунуп, чаагайжыды, кожуп келди. Бо-ла чылдарда комбинаттың ийиги ээлчээ база ажыглалга кирди. Ол ам хөй даг-дүгүн Төрээн чуртка берип турар. Комбинатта, ооң цехтеринде янзы-бүрү нацияларның төлээлери бир демниг, чаңгыс соруктуг, найыралдыг ажылдап турар бис.

Лениниң национал политиказының амыдыралга боттаныышкыны амгы Тывадан, ооң аныяк хоорайы Ак-Довурактан база көрүп болур.

Алевтина УЛАНОВА, эртем ажылдакчызы, калмык:

Калмыкия биле Тываның аразы дыка-ла ырак. Ол аразынга аргыжарда муң-муң километрни эртер. Ындыг-даа болза улустарның акы-дуңма найыралының аргызында ол ыраажыл кыска апаар.

Ленинградтың Жданов атрыг күрүне университедин 1975 чылда дооскаш, чүгле судалаан тываны Тыва АССР-те ажылдаары-биле чедип келген мен. Шынны чоксурлакан канчаар, кадыг-дошкун Сибирьже сестип чоруп орган мен. Маңаа эки кылдым. Чаңчыкпаан черимге, хүлээп чөптүг республиканың найыралдыг Кызыл хоорайга үр-даа болбаавла төрээн черимге дег чаңчыга бердим.

Маңаа чурттап келгенимден бээр сес чылдың дургузунда бистиң Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңун кижизи, чоок дөөрзүн билдим. Тываның дылдың, литературазын болгаш төөгүзүн эртем-шинчилел институдунга орус, тыва, хакас, бурят болгаш өске-даа эш-өөрүм-биле кады эртем ажылын кылып тур мен. Чедиишкиннеривис дээш шуптувус хоргаарланып, өөрүүр бис. Кандыг-бир экспедицияның айлаш пайн барган чүүлдүнге шуптувустуң сеткили хомудаар. Чаңгыс аалдың оолдары, кыстары дег чүве ол-дур ийин.

Зинаида АКТАНКА, экономист, нанай:

Мээң төрүттүнген булуңум — Амур хемниң эрии. Үе-шагында Совет Эвилелиниң биче улустарының бирээзи — нанайлар. Эрте-бурун шагдан бээр аңнап, балыктап келген. Октябрь революциязы бистиң улуусувуска улуг аас-кежикти тывыскан.

Совет кижи бүрүзүнде чаңгыс адрес бар: Совет Эвилели. Оон кайы-даа чүгүнге чурттаары кымга-даа хостуг. Ажыл-амыдыралым айы-биле Тыва АССР-те 1967 чылда чедип келдим. Мында база аңчылар, балыкчылар бар болуп, олар-биле улам төрелдежи берген мен.

Амгы үеде республиканың Статистика эргелелинде экономистеп турар мен. Коллектививис база хөй национальностуг. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинде чуртувустуң байырлалынга уткуштур эш-өөр хөөрежи бээривиске, кижи бүрүзү тус-тус чуталай бергенде, каш-даа нацияның төлээлери бар дээрзин тода билдинип келди. Шынап-ла, эргелелде орустар, тывалар, украиннер, белорустар болгаш өске-даа нацияның албан-хаакчылары ажылдап, чаңгыс өг-бүлениң уруглары дег найыралдыг чурттап, боттарывыстың улуувустуң чурттуң чаагай чоруунче киириштирип турар бис.

БИСТЕР СОВЕТ КИЖИЛЕР БИС

Галина ЕРОНОВА, диш эмчизи, бурят:

Тывага келгели бээр чыл безин четпээн мен. Бо үениң дургузунда кижи чүнү көрүп четтигер боор деп чамдык кижилер санаар чадавас. Чогум ындыг эвес. Диш эмчизи мергежилим айы-биле дыка хөй кижилер-биле хуннун ужуражып, ырак-узак районнарже чалалгаларга барып каапкан мен.

Баштай-ла ажылдаары-биле маңаа келиримге, стоматология поликлиниказының хөй национальностуг коллективи мени төрээн төлү дег хүлээп алганын утпас мен. Ажыл-агыйымга дораан-на сүмезин берип, дузазын чедирип эгелээннер. Ылаңгыя бурят А. Малановтуң, тыва А. Күжүгетниң болгаш өскелериниң-даа чагыг-сүмези меңээ канчап-даа утпаар. Оларның дузазында ажылдаарымның делгем оруунче Тыва республикага кээп, киргеним ол.

Галина КОРЮКОВА, аппаратчик, чуваш:

1969 чылда Хову-Аксыга кожуп келдивис. Ынчан Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы — кобальт комбинадын тудуп турган. Аңаа ажылдап эгеледивис. Бо черниң чурумалдыг бойдузу, хамыктың мурнунда хундулээчел, ажыл-ишчи хөй национал чурттакчы чону бистиң сеткиливиске таарышкан. Ынчангаш маңаа доктаамал ажылдап, чурттай бердивис. Хову-Аксы төрээн черивис кылдыр санаар бис.

Он алды чыл ажылдап тур бис. Бо аразында Тывага болгаш Хову-Аксыга улуг өскерилгелер, чаартылгалар болганының херечизи болдувус. Ылаңгыя кобальт комбинадында, ажылчын сууда металлургтарның ажылдап, чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган. Ол болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында сагыш салыышкынының, хөй национал совет улустуң бир демниг күш-ажылының ачызы-дыр.

САННАР, САННАР

⊙ Бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның чер-чер Советтеринге 2 288 885 депутат соңгуткан.

⊙ ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылында ССРЭ-ниң чурттакчы чонунуң саны 270 миллион кижи болган. Ында 100 ажыг нацияларның болгаш биче улустарның төлээлери чурттап турар.

⊙ Чурттуң бүгү-ле нацияларының болгаш биче улустарының төлээлери Совет күрүнези эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржип турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединге — 61, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге — 66, автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге — 51, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге — 100 ажыг национальностуң төлээлери соңгуткулаан.

⊙ Бистиң чуртувустуң национал округтары 60 чыл дургузунда 170 ажыг катап, үлетпүр продукциязының бүдүрүлгезин — 5,5 катап өскен.

⊙ Бо чылдың эгезинде бистиң чуртта 25,9 муң колхоз, 21,6 муң совхоз турган. Бир колхозка 41 трактор ээлежир.

⊙ ССРЭ-де чурттаалга айтырыы улуг хемчээл-биле шиитпирлеттинип турар. Эрткен 15 чыл дургузунда 1591 миллион дөрбелчин метр чурттаалга шөлү ажыглалга кирген, 160 миллион совет кижилер чурттаалга байдалын экижиткен.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ АЧЫЗЫНДА

ОЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Шоодан Кыргысовна Хов-Боожиндиг ажылдап турар үеде маңаа эң баштайгы бажыңнарның таваан орус эштер салып, ону олар тудуп эгелээн. Бажың тудуп турар баштайгы бажыңнарны тудуп чораан эвес бис. Ону кылырының ураң-шевер аргаларын олар орус өңнүктеривистен өөренген бис.

1930 чылда Кызылдың тудугларынга бөлүк аныяк тыва оолдар-биле кады ажылдап эгелээн мен. Тудугжунуң мергежилинге, ылаңгыя бажыңнарның бажыңнарны тударынга бисти өөреткен кижи Василий Карпович Цуканов чүве. Ол бригадирлеп, бисти башкылап турду. Бригадавыска орус, тыва хой эштер турган. Цуканов дээрге шоолуг чүве чугаалавас, ооржум, томаанныг, ол хиремен негелделиг шыырак, ковудуг чаагай сеткилдиг кижи болган. Туузунуң каңчаар салып ... бажыңнарны тудары ... Бо чүүлдү ол биске айтып берип турган. Ынчан тудугга амгы үениң ышкаш механизм, машина-техника бар эвес, бүгү ажылдар хол-биле кылыр, ... кудугуге — ат, хөй туузунуң тудуп турар бажыңның ийи-үш каъттарынче ... болган. Василий Карпович ол бүгү ажылдың билдилиг-ле оруунга ... турар ийин.

Цукановту тудугга ажылдаанга болгаш тыва тудугжуларны белеткээринге үре-түңнелдиг ажылы дээш чаңгыс ... Ленин орденинге шаңнаан. Ооң ынчангы ... болган мергежилдиг тудугжулар өзүп үнген. Оларның Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи, ам Ак-Довуракта тудугжу ... турар ... болгаш өске-даа хөй эштер бар.

Бистиң өг-бүлевис тудугжу улус. Бодум хоорайның тудугларынга 40 ажыг чыл ... А кадайым Дамдан Кара-Дарганова база-ла орус эш-өөрүнүң дузазы-биле штукатурнуң, шевергелекчиниң мергежилин өөренип алган. Кызылдың янзы-бүрү тудугларынга үр чылдарда ажылдааш, пенсияже үнген. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу. А бир оглувус Григорий ам № 61 тудуг эргелелинде ажылдап турар.

О. КАЛЗАН.

Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнериниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ЭРГИМ БАШКЫМ

Совет улустуң бир онзагай күжү — интернационалчы ... Бистиң тываның болгаш партиявыстың мерген угаанныг ленинчи национал политиказының ... тиилелгелиг ... Бо чугулдээге улуг орус улустуң болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының ачы-хавыяазы үнелээр арга чок өртектиг.

Чаңгыс чижек. Галина Ивановна Петрова 1952 чылда Оренбургтуң педагогика институдун дооскаш, ... хоорайның тыва ортумак школазынга химия башкылаары-биле чедип келген. Чүге-ле ... ам-даа чок аныяк орус башкы тыва оолдар, уругларның ... болбазы ... оларның хуулгаазын ... ап эгелей берген. Галина Ивановна ... ол бистерни чүгле химия эртеминге ... эвес, харын эки чаңчылдарга ... болуп арыг-силиг, культурлуг ап чоруурунга база өөредип, бистерниң-биле кады ырлажып, танцылап, походтап чорааш кээр турган.

Хамык ужур, болаш ... мында-даа эвес, аныяк орус башкының ... чаагай чылыг херектери бистерниң эргелелдиг турганында, ... совет ... деп чүвени Галина Ивановнадан көрүп, өөренип ап турганывыста деп ... мен. Ооң өөреникчилеринден ... башкылар, эмчилер, ... дээш, ам-даа хөй ... Олар шуптуу-ла Галина Ивановнага ... чоргаарланыр.

Х. СААЯ.

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйы

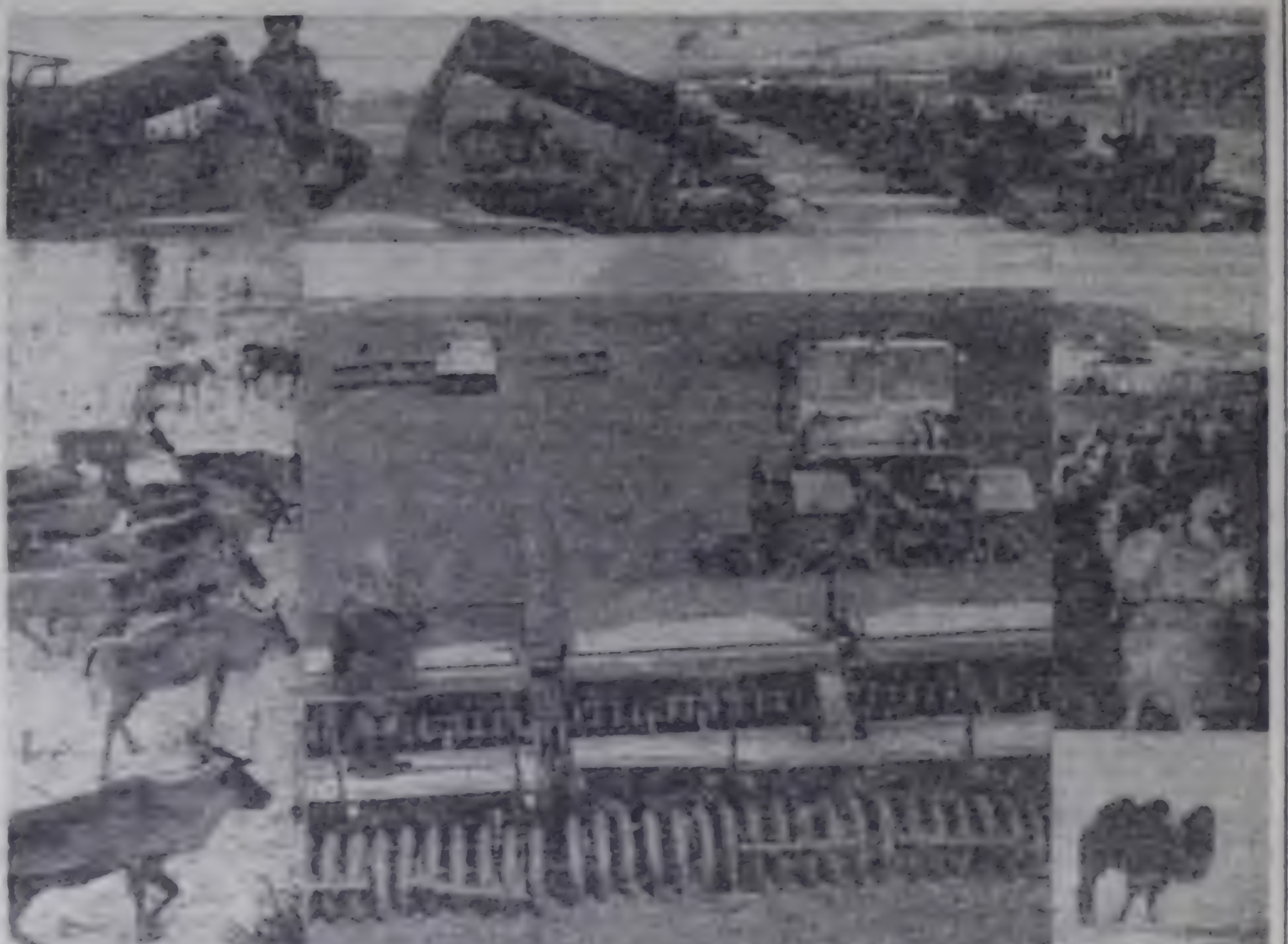

ЧОННУҢ КҮЗЕЛИНДЕН

Кижи төрелгетенниң амыдыралында найыралдан бүлүныг, чаагай, чырык, мөңге, быжыг чүве турбас. Найырал турда — өг-бүле эки чурттаар. Найырал турда — национал күрүне-даа быжыг турар. Найырал турда — ажыл-үүле-даа бүдүнгүр. Найырал турда — делегей-даа тайбың турар, янзы-бүрү аймак-сөөк улустар-даа тайбың кожа-хелбээ чурттаар. Ол бүгүнү улуг Ленин Совет күрүнени тургузарының ырак мурнунда-ла өттүр көрген. «Улустарның кара бажыңы» деп адаттырып чораан хаанныг Россияга хөй национал улустарны социал дарлалдан хостаарда, оларның күзел-чүткүлүн барымдаалап, тускай бот башкарттынар эргени ылап-ла тыпсыр деп В. И. Ленин өөредип чораан болгаш шак ындаар кылган-даа.

Октябрь революциязы тиилээн соонда, Россияның дарлаткан улустары тускай бот башкарттынар эргени алган.

Бирги хүннеринден эгелээш-ле бүгү күштү — экономиканы, шериг күжүн каттыштырып, мөңгежес болза аңгының дайзыны — делегей империализми совет республикаларны аңаа-ла чаңгыс-чаңгыстап чылча базып, кулданып алыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, контрреволюцияны чер бүгүзүнге белеткеп, даштыкы интервенцияны организастап турган. Коммунистиг партияга баштатан ажылчын аңгы тарааланнар-биле кады ол бүгү берге шылгалдаларны хамааты дайынның чылдарында тудуп эрттирген.

Хостуг улустарның тайбың тургузуушкунну эгелээн. Контрреволюция биле даштыкы интервенция чылча шаптырзадаа, хожудаңгай, хоозураан экономиканы катап тургузары, хөгжүлдези хожудаңгай улустарның ару тырттары — каңчаар-даа аажок күженишкиннерни — материалдыг болгаш ажылчын күжүн шеңнээрин, мергежилдиг кадрларны белеткээрин негеп турган. Коммунистиг партияга баштатан совет улустар чүгле каттышкан күш-биле ол бүгү бергелерни — аш-чутту-даа, хоозуралды-даа, хожудаашкынны-даа ажып тиилээр дээрзин медереп билген. Ынчангаш эки тура-биле каттыжып, хөй национал чаңгыс аай эвилел күрүнеге болурунуң бүгү үндезиннерин амыдыралдың кадыг-дошкун чылдары белеткээн.

1922 чылдың декабрь 30-те Совет Социалистиг Республикалар Эвилели тургускан. Совет республикаларының бирги каттыштырыкчы съездизиниң ажылын М. И. Калинин түңнеп тура, ССР Эвилелиниң тургустунганын чарлавышаан мынча деп чугаалаан: «Улуг хилинчектенишкиннер чокка, боттарының аразынга месилдежишкин чокка, найыралга болгаш акы-дуңма өзүзүнге чурттаар арганы кижилерге бээриниң хевирлерин дилеп тыварының теоретиктиг айтырын кижи төрелгетенниң эң шылгараңгай угаанныглары ажылдап дээш ораладыжып эгезинден бээр бүдүн муң-муң чылдар эрткен. Бо угааныышкынга баштайгы дашты чүгле бөгүн херек кырында салып эгелээн-дир бис». Бистиң күрүневистиң шылгараңгай удуртукчуларының бирээзи М. И. Калининниң бо чалбыыштыг сөстери Москваның Улуг театрынга чаңгыланганындан бээр 60 чыл эрткен-дир. Ынчалза-даа ооң сөстери бөгүн безин чаңгыланып турган ышкаш сагындырып келир.

Ам империализм улустарның салым-чолун шааңдагы дег каса турарында ажылаарындан састыр апарган. Чүге дизе, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказы, улустарның тайбың кожа-хелбээ чурттаары дээш чорудуп турар бүдүнныг ажыл-чорудулгазы — делегейниң бүгү диптеринде улуг салдарлыг болу берген. Чүге дизе делегейниң социалистиг системазы тургустунган.

Делегейде эң депшилгелиг, эң күштүг, бүгү улустарга үлегер-чижек болу берген Совет Эвилелин чок кылыр дээш империализм ийиги делегей дайынын өөскүткен. Ол айыыл-халапты бистиң хөй национал совет улузувус бүгү күжүн чыггаш, ажып эрткен. Совет улустарның чаңгыс эптиг күчү-шыдалдыы, чаңгыс эчис соруглгажы оларның сетких-сагыжының угланганы аңаа база катап илерээн. Совет Эвилели ийиги делегей дайынының соонда улам күчү-шыдал кирип, улам ат-алдарлыг күрүне апарган.

Совет улустар улуг Совет Эвилели болуп каттышкаш, ленинчи национал политиканың ачызында аажок кыска үениң дургузунда экономика болгаш культура талазы-биле кижи төрелгетенниң төөгүзүнде кеступ көрбээн найгамчылыг улуг чедиишкиннерни чедип алган. Бистиң Төрээн чуртувуста чүс ажыг нация болгаш биче улустар чурттап турар. Оларда 45 улустар төрээн дылының кырында ужук-бижик безин чок чораан. Оларның бирээзи — тыва улус. Тыва дээрге Совет Эвилелинде эң аныяк республика. Ынчалза-даа Совет Эвилелинге эки тура-биле каттыжып кирген соонда, тыва улус эң кыска хуусаада бодунуң төөгүзүнде дүжеп безин чорбааны найгамчылыг сайзыраңгай, төөлчүргү хөгжүлдени чедип алган. Тыва ам сайзыраан үлетпүрлүг, көдээ ажыл-агыйлыг, бедик культуралыг Автономнуг Совет Социалистиг Республика апарган, бүгү совет республикалар-биле деңге ол коммунизмче базып олурар. Найыралдың ачызында амыдыралывыс ындыг изигилиг апарган.

Найырал турда чүнү-даа бүдүрүп болур. Найырал дайынны-даа тиилээр. Совет күрүне бистиң Чер кырынга мөңге тайбың дээш, улустарның тайбың кожа-хелбээ чурттаары дээш чорудуп турар бүдүнныг даштыкы политиказын бүгү совет улус изиг-биле деткип, ону боттарының патриотчу ажыл-ишчи чедиишкиннери-биле бадыткап турарының ылаңгыы ында. Совет Эвилелиниң совет улустарның хостуг күзел-сорулгазындан төрүттүнгеш, найыралга быжыгып тургустунгаш, ам бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң идегели, чөленгиижи апарган. Совет кижилер бис аңаа чоргаарланыр бис.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫДААЛ

ДАҢ ХАЯАЗЫ

Кубаныч АКАБАЕВ,
кыргыс чогаалчы

Ырыжымны аа, ымыраа-даа
дыңналгы дег!
Куштар ам-даа одунгалак,
Хураганнар ожаап удаан,
Ырган ай-даа имистелип
ашкалак-тыр.
Агы-моде тоттур чигеш
дыжы хаптан
Аъттар ноолгуп хүшү
манаан.
Адаан кежир эгиннеп
кожегедээп

Эртенги даң халазында
өкпең туман
Тянь-Шаньның шыпшыын
дургаар бусталып тур.
Дыка куду чарыктарның
ханызында
Шаалааш хемнер аргамчы
дег, агарашпаан.
Салым ышкаш оюп эртпес
чырык хаяа
Чалымнарның бизеңнерин
чырыткылап,

Эжимнерниң ыржым дүнүн
оттуруп чор.
Эгээртинмес хереллерин
черже саарып,
Хөглүг, аас чаа хүн-даа
моорлап келди,
Көккүр сиген шалыңынга
ойнай берди.

Очулдурган К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ЧОРГААРАЛДЫҢ ЫРЫ

Тыва АССР-ның чечен чогаалының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ның улустуң чогаалчызы, Степан Агбаанович Сарыг-оолдан бистиң корреспондентивис интервью алган.

— Тываның чечен чогаалының болгаш уран чүүлүнүң баштайгы базымнарынга Силерниң киирген үлүг-хуунар улуг болгай, Степан Агбаанович. Ол дугайында чүнү чугаалап болур Силер?

С. А. САРЫГ-ООЛ: 1937—1938 чылдарда ТАР-ның профэвилел Төп Комитединиң даргазы тургаш, ылангыя культурага хамаарышкан баштайгы ээзи ажылдарны кылып чоруткулааныывыс үре-түңнелдиг болган.

Ол үеде Кызылга безин хамык-ла культура-массалыг ажылдар чорудар тускай клуб чок турду. Ооң масса чоннуң күжү-биле ниити клуб (амгы Алдан-маадыр аттыг музей) тудуп алган бис. Ооң сад иштинде ыяш, чайгы кинотеатр база туттунган. Ооң соонда ла чонга оюн-концерт, кино көргүзер дээш-ле ол культура [illegible] ажыглап эгелээн бис. Мени 1941 чылда Күрүнениң хөгжүм-шии театрының директорунга томуйлаан. Ынчан ССРЭ-ден театр талазы-биле тускай мергежилдиг алды ажылдакчыны чалап экелген турган. Оларның дузазы-биле уран чүүлге хамаарылгалыг аныяктарны көрдээн шылгап, шилип ап турдувус.

Шиилерни удур чогааткаш тургузуп-даа, орус дылдан очулдуруп-даа турдувус. Шиилерни бодум чогаалып-даа турдум. Чижээ, «Сумуда баштың», «Үндезин кадрны быжыглаар», «Не көрбээниң кызы көөр». Ооң-биле кады эш-өөрүмнуң бижип эккелген чаа шиилерин база редакторлап тургаш тудуп чордум.

— Чогаадыкчы ажыл-амыдыралыңар дургузунда найырал темазынга кандыг-кандыг чогаалдарны бижээн Силер, оларның кайызын эң эки деп санап чоруур силер?

С. А. САРЫГ-ООЛ: СЭКП кежигүнүнге кирген бээр бежен үш чыл боол, дөртен сес чыл дургузунда чогаалдан [illegible] Ленин, партия, октябрь, найырал темаларын оюп эрткен чогаалчы черле чок деп бодаар мен. 1934 чылда баштайгы чогаалым— «Эрге-шөлээ бисте турда» деп шүлүүм безин ССРЭ-биле найырал темазынга тураскааттынган чүве. «Белек» деп тоожу, «Сеңээ», «Огонек», «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», «Айлаң-кушкаш», Саны-Мөге» деп чогаалдарымга улустарның дайынчы, амыдыралчы найыралдың тыптып келгенин, ооң өзүп турарын көргүзерин оралдашкан мен.

— Чоок таныш чогаалчы эш-өөрүңерни адап болур Силер бе, олар-биле харылзаа [illegible] деп турарыл?

С. А. САРЫГ-ООЛ: Эш-өөрүм эңмежок, олар-биле колдуунда-ла Москвага—М. Горькийниң аттыг литература институдунуң чанында Дээди курстарга өөренип тургаш, таныжып алган мен.

Хөй чогаалчы эш-өөрүм-биле харылзаам очулгалар, [illegible] лар-даа дамчыштыр болуп турар. Бурятияга, Киргизияга Якутияга-даа каш-даа катап аалдап четкиледим...

[illegible] ыргыс, якут, англи, испан, моол [illegible] -даа болза, мээң-биле, мээң бичии Тывам-биле өске чурттарның акы-дуңма хөй нация онуминиң культура талазы-биле чаагай харылзаазы-дыр. Ынчангаш:

Тываларның хостуг үнү—
Чоргаар ырын
[illegible]
дээш, көрлүннер дээш
Элег түрег, базымчадан
[illegible]
[illegible]
[illegible] ырлап тур мен!

Петрусь БРОВКА, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, белорус шүлүкчү.

МЭЭҢ ААЛЫМ АЖЫК-ДЕЛГЕМ

Алыс байлаа эгээртинмес,
Ада-чуртум ажык-делгем.
Эзимнерниң, далайларның
Эргип төтпес хову, дагның
Ховар соруун белек кылдыр
Холумга кээп тутсуп
бердиң.
Аалым ишти санаттынмас—
Акы-дуңмам таан хевей...
Ынчалзажок бодал, сагыш
Ыдык чаңгыс нүзелде де-
Бүле болган күчүвүс-даа,
Бүдүрүшкен иживис-даа.
Ада-чуртум, сенден черле
Адырылбас, хоорулбас.
Таңды ажар чалгын ышкаш,
Далайга эштир чаңпа ышкаш
Чогум-на сээ ынчангаштың
Чоргаараар бис, Ада-чуртум.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

Совет кижи бергезинип, ойталаа дег
Чогуттунмас ындыг үүле ам чок болган.
Чоннуң чолун тайбың ажыл каастап турар.
Соруг-күзел аас-кежиин чазап турар.
Ол—найыралдың дээди шыныг күжү.
Ол—найыралчы чаңгыс эптиң бижыы.
Түрлүг, дошкун далайларның калчаа чалгыын
Дүшке кактас күчүтеннер дарганнаан бис.
Он-он бүле чаңгыс угда чайлыг кирер
Оъттан дүрген ужар шивээ чогаатман бис.
Ол—найыралдың улуг угаан белээ
Ол—найыралчы чымыш, иштиң улуу.
Саян сынын чара чүткүп эрте берген
Чаннырвы чок Улуг-Хемни сүглүнтаплкаш,
Караңгыны чырык кылдыр хуулдуруптар
Кайгамчыктыг күштүг ГЭС-тер тургускан бис.
Ол—найыралдың мөңге шүүлде кежии,
Ол—найыралчы тулбас чүткүл доңу.
Эртегиден чуртун ээлээн салгалдарның
Эскербейн ырлап чораан эртинезин
Эртем-биле өттүр көргеш, үндүр чалап,
Эгээртинмес элбек курлал мөөңнээн бис.
Ол—найыралдың чуртка төнмес сеңү,
Ол—найыралчы салгалдарга белээ.

Виктор САГААН-ООЛ.

Культура чечектелген

НАЙЫРАЛДЫҢ МАРШРУТТАРЫ

«Саян» ансамбльдиң чогаадыкчы коллективи Төрээн чурттувус — ССРЭ-ниң алдан чыл оюн улуг өөрүшкү, сеткил ханышкын-биле уткуп турар. Бо чылын бистиң коллектив барык чартык чыл дургузунда гастрольдап келген. Бистиң аян-чоруктарывыстың маршруттарын ёзулуг-ла найыралдың деп адап болур. Ооң аян-чоруктарын безин көрүңер даан: калбак делгем Төрээн чуртувустуң дыка хөй обласътары, республикалары, хоорайлары ында кирип турар. Оюн-көргүзүглериниң ужур-утказын алыр болза, ол ёзулуг-ла интернационалдыг. Кайгамчык юбилейниң чылында бо бүгүнү бодап кээрге, шынап-ла, кижиниң сеткили ханар.

Хөй националдыг улуг чурттувустуң хөй-ле республикаларынга барып, оларгай тыва уран чүүл биле бараалгап чордувус. Алдан чыл юбилейниң [illegible] Кабардин-Балкарияга, Чечен-Ингушетияга, Соңгу Осетияга, ол ышкаш Карачаев-Черкес автономнуг обласка бардывыс. Грузияга, Армения, [illegible] Украинага база чордувус. Барык хоорайга май бирге тураскаатткан улуг байырлал көргүзүгге киржиишкенивис [illegible]. Ооң аптыда ийи өө [illegible] Ленинградка [illegible] бистиң хөй национальдыг уран чүүлдүвүс, өске коллективтер-биле кады көргүскен бис.

Эвилелдешкен республикаларга көргүскен концерттерден көрүкчүлер тыва улустуң [illegible] таныжып алырындан аңгыда, шак ындыг ужуражылгалар ёзулуг найыралдың байырлалдары болуп турган. Ылангыя Украинаның хоорайларынга бистиң аң-ле чылыг сеткил-биле чечектерлиг, хлеб-дустуг уткуп турдулар. Ровнога чораанывысты кайызы уттундурар. Совет улустарның чаңгыс эптиниң, оларның идейлиг бүзүреңгиг чоруунуң быжыын база катап магадап, бүзүреп көрдүвүс. Дайын-чааның кадыг-берге чылдарында төрүттүнген найырал чүден артык быжыг, ук найырал улам быжыгып турар. Тыва эки турачыларның тураскаалын Украинада, оларның маадырлыг чорааннада ыдыктыы-биле сактыр утпаан чоруур.

Ансамбльдиң артистери улуг Төрээн чуртувустуң [illegible] хөй национальдыг совет уран чүүлдү пропагандалап, чүгле тыва уран чүүлдү эвес, аалчы [illegible] база ойнап [illegible].

В. ПАНАКТАЕВ.
«Саян» ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу.

Салчак Каң-оол аарып деп чүве билбейн чораан. Сөөлзүредир назы дегүн, беженге үзүп келгеш, ында-хаая оом-моом дей бээр апарган. Бурунгу чылын кыжын ырак оруктан ээп ора машиназы үрелиш, соокка алыскаш, бир хоочу тып алган. Ооргамайлаар, кеп-белдир ыстап шылалыы дээр. Эмчилер радикулит деп эмнеп эгелээннер. Чолаачыларга бо-ла дээп алыр хүлбай аарыгның бажылы дегет, бирде чүгээртей бээр, бирде дорайтай-даа бээр. Чогум чылып-даа көрбээн, ажылдап чорупла турган. Кадайы Татьяна Белековна «Эмнен, дыштан» деп хүннүң чыгыы негээр апарган. Шын болбайн канчаар, «ээремчиле хорамча чок» дижир болгай. Аарыт үгдерээш, алдырбайн барза канчаарыл? Каң-оол кадайының дыңнап пат чайтыккан. Бо удаада, ажыл чеже-даа бачым бол, чоруур харык чок болган. Эмчилер шылгалга кылдырып, бижип алгаш, путёвка айтырып, ажылчын комитетке четкен.

Рабочком даргазы Долчунмаа Шактаровна дески ак диштерин айыраңнадыр хүлүмзүрүп, Каң-оолче чараш карактары-биле көрүп келгеш, өткүт үн-биле чугаалаан:

— Деткиир кижи-дир мен, Каң-оол Серенович. Сээң мынчага дээр дыштаныр, эмнелип чорааныңны кижи көрген эвес. Ажылдап-ла, ажылдап-ла чоруур-дур сен. Эки эмнелип, дыштанып алыры эки ажылдың база бир магалылазы болгай. Даарта обком баар деп ор мен. Чогужар путёвкадан тываның кызып көрейн.— дээш, сейф иштинден тыртар сектүг хүрен папка уштуп, билдириишкинин ынаар суп алган.

Чай-даа дүшкен. Радикулит чылыгдан дескелеп, хол-биле ап каапкан чүве дег, ырыкымче барган. Ол кадында дирекция Каң-оолдарга чаа ажыттынган салбыр төвүнче көжүүрүн саналдаан. Анаа доктаамал чурттап, ажылдаар чолаачылар херек апарган. Аныяк эрлер ынаашпаан хевирлиг. (Телевизор эки көзүлбес чер чүве-дир). Каң-оолдар чылдагаанна болур турган; салбыр эмнелгезинден ырай бээрге, радикулитти кым эмнээрил? Татьяна Белековнага — баш-кы кижиге — салбырның туйбудан тутткан чаа школазы эки-ле, ынчанмыже каш чыл улай удуртуп келген клазын каап деп чүве база берге. Ындыг бо дээрге, Каң-оол кажан, каяа ажылдап ойталап чорааныл? Кыштың соогу, чайның изии-даа дивес. Саян сыны ажар кижи Каң-оол, малгаш-шаварлыг, доңдак-дайгактыг черже-даа баар кижи Каң-оол-ла. Аныяк эрлер элертип алган хап үнүптер — бергени ынаа ажып эрткеш келир. Ам салбырга Каң-оол херек болган-дыр. Ашак, кадай хондур-хүнзедир боданып, чөпшээрежипкеннер.

Салбыр төвү чаа туттунган болгаш, амдызында хандырылгадан чедимес чүүлдер база турган: пекарня биле почта салбырның бажыңнарын чаа тудуп эгелээн. Ынчанмыже хлебти эккеп садыглап, солунну хүннүң номчуп турганнар. Ажыл-ла муңчок. Дүн соортун Саян-даа ажар-ла, магазинге бараан-наар, школага хөмүр-даш соортур, эмнелгеге аарыг кижи-даа чедирер, чорук зайыбиле почта-даа эккээр, хлеб-тен-даа келир...

Чайның кизии өйүнде ажылчын комитеттен путёвка ал деп медээ келген. Харлыг Кавказтың мурнуу эдээнде чылыг радонвут курорт Каң-оолду чалап турган. Кижиниң чымышка чарлыгын, бурууруп кызыткан:

— Ээ кадай — деп, ол Татьяназынче көрүнген. — Радикулит тайлы берген хире ийин. Соксап каар чоор бе?

— Ол чүңүл, күжүрүм — деп, кадайы карактарын чаңнап көрүп удурланган. Аарыың соок-биле деңге бажың көдүрүп кээрге, канчаар сен? Теңнээң арай деп тывылган путевканы!

— Ырак-тыр ийин.

— Ыраан чоор сен. Акша бар-дыр. Кадык-ла чорза! Азы шуут уттутпастан чыдып алгаш эмненир бе?

Каң-оол дораан-на дөгерип эгелээн.

Ол хүн пятница турган. Дүүн кассага акша турган чүве-дир. Бухгалтер ол-бо черлер эргип, ат салдырар саазын негей берген. Дээ-ле совхоз төвү чедип, хамык складтар эргелекчилеринге ат салдырып, библиотекалар кезип, манаар черге манап чорупла турда, хүн бады барган. Далашкан кижиге уржук-ла кевэ [illegible] — мындыг болган.

Кассир урүгнүң сагыш човааны аажок, боду-даа буруулуг чүве дег, дораан тура халаан:

— Бичии манай кааптыңар. Понедельникке чедир ажымден акша чээп берейн — деп манналаан.

— Күжүр-ле кызымны! Ажырбас-ажырбас бис — деп, Татьяна Белековна оожуктурган.— Чок акшаны чурууур эвес канчаарыл. Бодувустуң кассавыстан уштуп алыр бис.

Каң-оолдар бажыңынга кээп турда, шымбай харын, мотоциклдиг билет саттырып чоруткан оолу Орлан херээн бүдүрүп алган бо хап келген. Каң-оол оглунга [illegible] каапкан. Татьяна Белековна өгүүрүп кээп, мотор дажыын база аарак беңниг үн-биле ашаанга чагаан:

— Чорук зайы-биле Тас-оолдуунга кире дужуп, херег-лей бердим деп ерениң негээр сен.

Адашкылар каш-ла минута хаккаш, совхоз төвүнге келгеннер. Ажаалга кассазынга чедип, акша ап алгаш, суурнуң ужунче бадыпкаңнар.

Каң-оол бажың эжиин соңтай каапкаш, кирип кээрге, Тас-оол столда ээрик олурган.

— Ийе-ийе, келген хереэңни билип каалтым — деп, ол меңээ-даа харыылавайн, бир холун харбаңнаткан.

— Ийе, дуңмам. Херегле чор мен. Бежен акшаны берипттер сен бе?

— Бериптер мен. Утпаан мен. Ийи кижи аразынга өре чыдывас чүве дээн. Сен хире бай кижи акша сүрүп чоруур база чиктиг аа? Дыка харам болбайн көрем. Ынчанмас чоор. Харамнанган каш акшаң кара ыттың чеми болур дижир ийик чоп. Акшаланып алгаш, чедирип бериптер мен...

— Ындыг-дыр ийин че — дей каапкаш, Каң-оол багайтыр хүлүмзүрүп чоруй үне кылаштаан. Тас-оол чазып аа харлыгда-ла «кадайым эмчиледийн» деп чаңнып кээрге, кээргээш, бежен акшаны дораан санап берген кижи чүве-дир. Мынчага дээр, барык дөрт ай чыгам манап келгени ол. «Ындыр арын чок, ам кээп кижиже хоран акшын деген орар, сеткил чогун көрем моол»—деп. Каң-оол иштинде кылыктанза-даа, Тас-оолду ам бир катап шылгаар бодажыкпе, черле ындыг чаны-биле дораан оожурган, оглунга, кадайынга-даа киленин көргүспейн, «акшаланып алгаш» дидир деп дыңнаткан. Тас-оол чай, кыш дивес трактористтен, акшаны кымлап-даа дудак чок алыр турган. Ол хиреде ойлуктуг хеп-сынына кетпес, эки аъш-чем-даа чивес. Чок-ла чок болур. Чемдаа ыйнаан. Ырмазыравас ижер, ол кегээржик дег амыдап чүве-дир.

Ачашкылар бажыңынга кээп турда, Татьяна Белековна чиң сарыг шайын хайындырып, Каң-оолдуң чемоданын ыяк иштеп алган орган. Ам чүгле катап опчалааш, шоочалаары арткан.

Ийи хонганда, Каң-оол Кызылдың аэропортундан «ТУ-154»-ке олурупкан.

* * *

Москва таварып ужуткаш, чаңгыс-ла хонукта соругдаан черинге чедип, грузин чериң хөрзүнүн базып деп чүве Каң-оолга тоолзуг-даа кыпнып чораан. Дораан-на хүрең кызыл экспресс-автобуска олура каапкан. Дыннап көрбээни чугаа-домак, эр, херээжен үннер оон-моон дыңналып, көрүп көрбээни элдептиктиг ыяштар соңга караандан ында-мында шываранайнып, ынаар-ла дүдүскен аразынче караңгы-погаан элиг боол шейлгүп чоруп каан. Эзим ооу ховужуктарда шугум дег сунуп чоруткан ногаан чалдар-даа, чимиан кызыл-сарыг кылдыр быжып келген чавыскылак ыяштарның одуруглары-даа бо-ла коступ эрткилээр. Таныывазы черге аксын ыын алгаш, дүмчүүн боралап чорбайн олачара чораан дээр чүве дээн дээш чаңнып улустан айтырыштап-ла чораан.

— Дөө ол шай плантациязы-дыр — деп, чоон мага-боттуг, чаактарын кылайтыр чүлээн, устуу эрниинде бичии сал арттырып алган кижи ногаан чалдарже айтып, оназагай үн аяны-биле чугаалаан. — Дөө виноград шелу-дур...

Ийет, Каң-оол шайлаарынга таан ынак ийин! Шай чуртунга келгениң ол амыдыразынга анаа-ла дуп болган таварылга эвес деп билип, чоргаарап-ла чораан. Эх, экилерде! Грузин шай—тыва шай. Суттеп, хуэап алгаш аартап орунда кандыг ийик!

Сестра Каң-оолду ийиги каътта үш орунныг өрээлге эккелген. Ийи оруп ээлиг болган. Алдан хар ырак ажа берген хире ак баштыг кижиниң чугааныры дээрге, шуут-ла сүтлүк чок болган.

— Үш аңгы нация, ынчалза-даа үш алышкы чыгаып кээп-тир бис. Эки-дир, экидир, оолдар—деп, ол чугаазын эгелээн. — Мен Урал чурттуг орус кижи мен. Фронтучу, пенсионер, көрбээн чүвем-даа чок. Виктор Константинович Серебров дээр. Бо — хоп, ол булунга орунда чыткан кара-хүрең мага-боттуг, бажын деңгүр тооннуг таартып алган, дөртен иштинде кижиже айыткан — узбек эш-тир. Бактиор Мурадович Ихсанжанов. Ам Саян чурттуг тыва эштиг болдувус.

Үш-дөрт хона берген. Каң-оол чаа черге чанчыгып уйгузу дескилежип, санаторийниң аъш-чеминге, хүн чырынынга чогужуп кел чыткан. Мында агаар-бойдус Тываныындан көзүлдүр ылгалдыг, хүн караанның изии кедергей, ынчалза-даа кижиниң аъдин шоолуг чивес, чиднеп ыяштар болган. Шивилер, хадылар-ла дээр — Тываныындан ушчок өске ыяштар. Кипаристер кедергей чараш, сан дорт сүзүүрерин үне берген узун-узун-даа бар, паркта оруктар ындынында өттүр хүн кылайбас чавыс, чокпак-чокпаа-даа тургулаар.

К. ЧАМЫЯН.
(Уланчылыг).

КИЖИ СЕТКИЛИ

◆Чечен чугаа◆

агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче хар чаар. Соңгу барыын чүкче углаңнышкынның хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер.

Агаарның температуразы хүндүс 18—23, чамдыктарынга 12—17 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Агаарның температуразы дүне 29—31 хүндүс 21—23 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Петр Иванковтуң «Чүректиң кыйгызы-биле» деп шиизи бөгүн 19 шакта эгелээр.

Даарта Чаа чыл уткаан кежээ. Ооң программазында концерт, оюннар, аттракционнар, танцы. Кежээ 20 шакта эгелээр.

Театрның кассазы 10 шактан 19 шакка чедер. Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар ёзугаар хүлээп ап турар. Тыва шиилерни орус дылче очулдуруп турар.

телевидение

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның улуг хорунуң киржилгези-биле дамчыдылга. 9.25 — «ССРЭ — бистиң Төрээн чуртувус». Бүгү-эвилелдиң чуруктар делгелгезинден репортаж. 9.55 — Школа каникулунуң хүннелдиде. «Ийи эжиникн». Уран-чечен фильм. 11.10—17.45 — Чапсар. 17.45 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының артистериниң концерти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерттиң уланчызы. 19.55 —«Москваның адрестери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама аалчыларны уткуп тур». Дамчыдылганы кинорежиссёр Э. Рязанов чорудар. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—«Силер меңээ бижиңер бе...». 13.30 — «Угулзалыг тоол», «Халиф—шилен». Мультфильмнер. 14.00 — Концерт. 14.35— «Документалдыг экран». 15.35 — «Орус кыш» деп уран чүүлдер фестивалының дугайында дамчыдылга. 16.25 — Телемедээлер. 16.35 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм «Топ чылдар бе», «Электро [illegible] тво кайын кээрил». 18.35— Телемедээлер. 18.50 — «Найырал». 19.20 — Чарлалдар, реклама. 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Чараа-чечен чигеш-биле адыгжыгаш Чаа чылды канчаар уткааныл». Мультфильм. 20.15 — «Калыкшыл». 21.00—«Үе». 21.35— «Пакет». Уран-чечен телефильм. 22.45—Топ телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хорунуң концерти. 23.15—00.50 — Аныяктар командаларының хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң Канаданың шиилдек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 2 гы, 3 кү үелери.

КИНО

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар эрттирнагеан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюннар» 10.00, 11.30, 14.00, 15.30, «Экипаж» 17.00, 19.40 шактарда

«КАА-ХЕМ»: «Дюймовочка» 11.00, «Вероника-биле мээң хүннерим» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда

«ВОСТОК»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «...анаа шуптузу ынак турганнар» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдистериниң 2-31-75, культура килдистериниң 2-23-54, кезээ [illegible] килдистериниң 2-21-47, үдезир килдистериниң 2-31-75, чагаа килдистериниң 2-41-27, информация килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1981.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—00916.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 300 (12090) | 1982 чылдың декабрь 31, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ Р. КАСТРО-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов болгаш СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков декабрь 29-та Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ККП ТК-ның ийиги секретары, Куба республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, Революстуг чепсектиг күштерниң министри Рауль Кастро Рус-биле ужурашкан.

Совет-куба кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер айтырыгларның, а ол ышкаш делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солчуушкуну ужуражылганың үезинде болган.

Совет-куба найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарынче база хөгжүдеринче ийи талаларның чүткүлүн онзалап демдеглээн. Америк империализмниң агрессчи чиңгенишкиннеринге удур туржуп турар Куба-биле чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазын совет таладан илергейлээн. Боо-чепсектиң айыылдыг эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыр, быжыг тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынга быжыг шиитпирлиин ужуражылганың киржикчилери илергейлээн.

Беседа чүректиң ханызындан эвилең болгаш бот-боттарын бүрүн билчир чоруктуң байдалынга болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов ужуражылгага олурушкан.

(СЭТА).

Ю. В. Андроповтуң америк политиктиг тайылбырлакчы Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга харыылары

Айтырыг. Чаа, 1983 чыл-биле холбаштыр америк улуска кандыг күзээшкиннерни дамчыдыксап турар Силер?

Харыы. Хамыктың мурнунда, кел чылдар Чаа, 1983 чыл-биле байыр чедирерин база америк ог-бүле бүрүзүнге амыр-тайбың болгаш аас-кежиктиг болурун сеткилдиң ханызындан күзеп турар мен. А ол чүл дээрге, бирги ээлчегде, бүгү американнарга тайбыңны, өске улустар-биле тайбың күш-ажылга болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага үндезилээн быжыг тайбыңны база чечектелиишкинин күзээри ол-дур. Совет кижилерде болгаш американнарда амгы үеде чаңгыс ниити дайзын бар, ол дээрге дайын кызаңаазы болгаш ону күштелдирип турар бүгү-ле чүүлдер-дир. Совет Эвилели тайбыңны камгалаарын болгаш быжыглаарын күзеп турар, ынчангаш ол дээш оон бодундан-на хамааржыр бүгү чүүлдерни, ядролуг дайынның улам улгадып турар кызаңаазын чайладырындан, ядролуг боо-чепсекти контрольга алырындан, ону эндере бүдүрерин соксадырындан артык чугула сорулгалар делегей политиказында амгы үеде чок деп чүвени эки медерел билбишаан, кылып турар. Америка база бодунуң, ол улуг чурттуң адынга төлептиг болгу дег, салыышкынның боо-[illegible] эндере бүдүрерин күштелдирериниге болгаш дайынзырак чүткүлдерни кедерезиринге эвес, а тайбыңны болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаарынга киирер күзээр ийик мен.

Айтырыг. Силерниң бодап турарыңар-биле алырга, бүгү делегейге тайбыңның болгаш совет-америк харылзааларны экижидериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр, ССРЭ биле АКШ-тың аразынга кады ажылдажылгага 1983 чылда кандыг-кандыг эң чугула хемчеглерни боттандырып болур эрги?

Харыы. Мен бодаарымга, бистиң ийи чуртувус, чижээ, Төп Европада боттарының шериглериниң болгаш боо-чепсектериниң ийи таладан кызырары, чижээ, Чоокку Чөөн чүкте дег, шериг чөрүлдээлериниң эң-не айыылдыг одагларын узуткаарынга кады хөделири дээш ышкаш, боттарынга болгаш өске-даа чурттарга база улустарга ажыктыг боор болур хөй-ле чүүлдерни кылып шыдаар ийик.

А эң-не чугула чүве болза, Европага стратегтиг боо-чепсектерни болгаш ортумак ыраккылдың ядролуг чепсектерниң кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле чугаалажыышкыннарга деңнелиг эрге-ниң болгаш деңнелиг айыыл чок чоруктуң принциптеринге дүгжүп турар, чөптүг болгаш кайы-кайызынга тааржыр дугуржулгаларны чедип алыры болгаш оларны амыдыралга боттандырары дээш болтуг хемчеглерни алыры болур ужурлуг.

Айтырыг: Уламчылап турар чугаалажыышкыннарның түңнелинде ядролуг чепсектиң айтырыгларының талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың чазактарының турушларының кайы-кайызынның чөпшээрежиишкиннери хире ындыг дугуржулганы ажылдап кылып болур кылдыр ынчаар ээлэжедиптер аргалар туруп кээр деп санап турар Силер бе?

Харыы: Ийе, ынчанмайн канчаар. Херек кырында байдалды ап көөр болза, аңаа дооу-бүрүн аргалар бар. Чүге дээрге чугаалажып турар айтырыгларның ол-даа, бо-даа таланың эрге-ажыктарынга каража чедирбес болгаш ийи таланың боо-чепсектерин элээн хемчээлдиг кызырарынга чедирер харыылары бар болуп турар— олар бүгү-ниитиге тайбынга болгаш айыыл чок чорукка улуг ажыктыг ийик. Совет Эвилелиниң тодаргай саналдары, оон иштинде эң сөөлгү үеде бистиң үндүрген саналдарывыс чогум-на олче угланган. Ол саналдарның кол утказын сагындырайн. Ол бөдүүн болгаш билдингир. Стратегтиг боо-чепсектер талазы-биле шуут амдан эгелеп оларны көвүдедирин ийи таланың соксадырын саналдап турар бис, азы өскээр чугаалаарга, амгы деңнелинге доктаадыр, а оон соонда бар чепсектерни кайы-даа таладан 25 хире хууга, деңнежип турар хемчээлге чедир кызырарын саналдап турар бис. Ынчангаш оон соонда ону уламчылаар — чаа-чаа кызырыышкыннарны кылыр.

Европаның зоназынга ядролуг чепсек талазы-биле саналдарны аңгы-аңгы хевирге киирип турар бис. Бир болза, ССРЭ-ниң болгаш НАТО күрүнелериниң талазындан ортумак ыраккылдың-даа, тактиктиг-даа — кандыг-даа ядролуг чепсекти аңаа шуут-ла тургуспазын саналдап турар бис. Ол дээрге кайы-даа талаларга «шуут-ла тик» болур ийик. Азы — кайы-даа талалар боттарының ортумак ыраккылдың боо-чепсектериниң (ядролуг чепсекти чедирер ракеталарның, самолёттарның) үштүң ийиден ажыг кезиин кызырарын саналдап турар бис. Бот-боттарынга удур угландыр тургустунган ортумак ыраккылдың совет болгаш америк ракеталары ынчаарда Европага шуут турбас, а ССРЭ ам Англияның болгаш Францияның ракеталарының санынга деңнежир. Чүгле ол хире ракеталарны арттырып алган туруп болур ийик.

Амгызындан ыракта эвээш хемчээлдиг деп санныг самолёттарлыг болурун саналдап турар бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Европа зоназынга НАТО чурттарындан чаңгыс-даа артык ракеталыг, чаңгыс-даа артык самолёттуг болурун күзевейн турар бис.

Мындыг чөптүг, чогумчалыг турушка Каттышкан Штаттарның талазындан чаагай сеткил-биле харыылаар дээрзинге идегээрин күзээн ийик мен. Ол чорук чугаалажыышкыннарның чедиишкинин хандырар ийик. А ындыг чедиишкин 1983 чылды бүгү кижи төрелгетенге буянныг чыл болдурар ийик.

Айтырыг: Силерниң болгаш Каттышкан Штаттарның президентизиниң аразынга ужуражыышкын кылыр дугайында президент турган Ричард Никсон саналдап, кыйгырган. Ону канчаар көрүп турар Силер?

Харыы: Дээди деңнелге харылзааларны совет удуртулга күрүнелер аразынга харылзааларны хөгжүдерниң эң-не дээштиг аргаларының бирээзи кылдыр кезээде санап келген. Ындыг бодалды амдаа барымдаалап турар бис. Ынчалзажок, ындыг ужуражыышкынның чедиишкинниг болурунга эки белеткелдиң эргежок чугулазы черле билдингир. Бистер совет-америк харылзааларны экижидери дээш, бистиң чурттарывыстың аразынга чарган бот-боттарынга ажыктыг керээлерни болгаш дуржулгаларны амыдыралга боттандырары дээш туржуп турар бис, ол сорулгага чедирер бүгү-ле чүүлдерге байыр чедирер бис.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЛАРЫ А. Н. БЕРЕЗОВОЙ БОЛГАШ В. В. ЛЕБЕДЕВ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары А. Н. Березовой болгаш В. В. Лебедев-биле декабрь 29-та ужурашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов ужуражылгага киришкен.

Боттарының космоска ужудуушкунунуң дугайында, «Салют-7» — «Союз» орбита комплекизинге чоруткан шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң түңнелдериниң дугайында А. Н. Березовой болгаш В. В. Лебедев олар беседа үезинде чугаалааннар.

Теогүде эң-не узун хуусаалыг 211 хонукта космоска ужудуушкунну чедиишкинниг доосканы-биле болгаш Төрээн чурттуң бедик шаңналдары-биле холбаштыр А. Н. Березовойга болгаш В. В. Лебедевке чүректиң ханызындан изиг байырны Ю. В. Андропов чедирген. Чоокшулап келген Чаа чыл-биле холбаштыр космонавтыларга ол байыр чедирген болгаш совет улустуң чаагай чоруунга космос делгемин шинчилээр талазы-биле моон соңгаар-даа чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Космонавтылар белеткээриниң удуртукчузу ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов, ужудуушкунуң удуртукчузу ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. В. Рюмин, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев олар ужуражылгага олурушкан.

/СЭТА/.

ЭРЕС-ДИДИМ БОЛГАШ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын космонавтыларга тывысканы

Космос делгемин тайбың сорулгаларга шиңгээдип алыр талазы-биле Ада-чурттуң эртеминде болгаш техниказында чаа кайгамчыктыг тиилелге чедип алдынган. Совет космонавтылар А. Н. Березовойнуң болгаш В. В. Лебедевтиң теогүде эң үр хуусаалыг—211 хонук дургузунда үргүлчүлээн ужудуушкуну ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң бүдүүзүнде чедиишкинниг доозулган.

Декабрь 29-та, Кремльге, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын космос маадырларынга тывыскан.

Эш В. В. КУЗНЕЦОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистиң космонавтыларывыстың маадырлыг ээлчээ «Салют-7» эртем станциязынга чеди ай дургузунда үргүлчүлээн, боттарының кайгамчык оолдары—коммунистер Анатолий Николаевич Березовой биле Валентин Витальевич Лебедев оларга Төрээн чурт чоргаарланып, оларны алдаржыдып турар.

Ужудуушкунуң түңнелин бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың байыр чедириишкининде бедии-биле үнелээн.

Советтер чуртунуң хамаатыларының теогүде эң үр хуусаалыг ол ужудуушкуну бүгү-ниитиге магадаашкынны болдурган. Эртемге болгаш улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг шинчилелдерниң болгаш шенелделерниң нарын программазын эштер Березовой биле Лебедев олар бүрүн күүсеткеннер. Ооң-биле черлелештир олар космоска делегейниң кады ажылдажылгазының эстафетазын уламчылап, совет-француз космос экипажын хүндүлээчел ёзу-биле уткуп алганнар. Делегейде ийиги херээжен космонавт Светлана Савицкая составында кирген совет экипаж база станцияга ажылдаан. Кол экипаж болгаш ол ужудуушкуннарның бүгү киржикчилери найыралдыг, бир демниг кады ажылдаарының үлегерин көргүскен.

Космоска боттарының белен эвес ижиннерни ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасаатканыңар онзагай. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Юрий Владимирович Андропов эрткен алдан чыл бистиң чуртувуска теогүге көстүп көрбээн, бедиктерже талыйтыр ужудуушкуннуң үези болган дээрзин демдеглээн. Ол дээрге хожудаңгай ядыы-түреңги болгаш хоозуралдың байдалдарындан амгы үениң улуг күрүнезиниң күчүзүнче, культураның эң бедик деңнелинче, чонуң доктаамал өзүп турар чаагай чорууунче ужудуушкун-дур.

Совет экономиканың болгаш культураның депшилгезиниң чарылбас кезээнге, социализмниң тургузукчу улуг күжүнүң бадыткалынга бистиң космос техниказының чедиишкиннери база кирер. Ында эртемденнерниң чогаадыкчы чорууннуң болгаш ажылчын холдарның уран-шевери, ужудукчу-космонавтыларның эрес-дидим болгаш маадырлыг чорууунуң үлегери сиңниккен.

Баштайгыларның космоска ажыл-херээн уламчылавышаан, «Салют-7» станция совет космос программазының тайбың байлаңдыны база катап бүзүреддии-биле бадыткаан. Станцияның бортунда чүгле Совет Эвилелиниң херекселдери болгаш аппараттары эвес, өске-даа чурттарның база ажылдап турар. Олар черге тайбыңның херээнге, кижи төрелгетенниң депшилгезинге бараан болуп турар.

Космосту шиңгээдип алырынга киржип турар кижилерниң, эртемниң болгаш техниканың мурнуку одуруунда турарларының чогаадыкчы күш-ажылын совет улус, Коммунистиг партия болгаш бистиң күрүневис төлептии-биле үнелеп турар.

Космоска эң үр хуусаалыг ужудуушкунну күүседип турра көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Анатолий Николаевич Березовойну Ленин ордени болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнавышаан, аңаа Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан; ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар аңаа «ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы» атты тывыскан.

Совет Эвилелиниң Маадыры Валентин Витальевич Лебедев Ленин ордени болгаш ийиги «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнатткан.

Эргим Анатолий Николаевич болгаш Валентин Витальевич!

Бо шаңналдарны силерге тывыскан тура, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Совет чазактың өмүнээзинден силерге, космостуң үр чурттакчыларынга изиг байырны чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Силерге быжыг кадыкшылды, эртемниң болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдерниң, бистиң Ада-чуртувустуң чаагай чоруунуң, тайбың болгаш Чер кырынга депшилгениң сорулгаларынга космосту шиңгээдип алырынга чаа-чаа чедиишкиннерни күзедим.

* * *

Ооң соонда А. Н. Березовой чүве чугаалаан. СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге экипажтың ажылын бедии-биле үнелээни дээш, Төрээн чурттуң дээди шаңналдарын тывысканы дээш база байыр чедирген чылыг состери дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Коммунистиг партияның, совет улустуң даалгазы бүрүн күүсеттингенин дээрзин бодаарга безин өөрүнчүг-дүр деп, ол чугаалаан. Бо ужудуушкунну космонавтылар, эртемденнер, инженерлер, ажылчыннар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасаатканнар.

211 хонук дургузунда медицина-биологтуг, геофизиктиг техниктиг болгаш өске-даа улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг чүс-чүс шинчилелдерни күүсеткен. Келген ийи экспедицияны, дөрт түък корабльн хүлээп алган, ажык космосче үнүүшкүнну боттандырган.

Совет космос техниказының идегелдиин болгаш өзүп орар аргалыын бо ужудуушкун көргүскен.

Ада-чурттуң космонавтиказы делегейге мурнуку черин моон соңгаар-даа ээлээр дээш партияның XXVI съездизиниң салганы харысаалгалыг сорулгаларны күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин экипажтың өмүнээзинден СЭКП ТК-га, Совет чазакка оон командири бүзүреткен.

Орбита комплекизиниң техниктиг эң бедик деңнелге кылдынган болгаш ужудуушкуннуң 211 хонуунуң дургузунда эң идегелдиин база эртем шинчилелдериниң программаларын күүседир калбак аргаларлыын көргүскен деп бортинженер В. В. Лебедев илереткен.

Ужудуушкун үезинде дыка хөй организацияларның, ведомстволарның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга херек даалгаларын ёзугаар 300 хире шенелделерни, шинчилелдерни, хайгааралдарны кылдывыс деп, ол чугаалаан. Эртем-шинчилелдең аңгыда бүдүрүлгечи углаашкынга база станцияга ажылдап турган деп, В. Лебедев демдеглээн. Бис «Корунд» деп установка-биле ажылдап турдувус.

60 чыл дургузунда эртем-техниктиг депшилгениң ындыг чедиишкиннерин чедип алган совет улус дээш орбитага чоргаарап чордувус.

Чүве чугаалааннарның состерин чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. Н. Ментешашвили, космонавтылар белеткээриниң удуртукчузу ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов, космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг Төптүң начальниги ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Т. Береговой, Төптүң начальнигиниң оралакчылары ужар чүүлдүң генерал-майорлары П. И. Климук болгаш А. А. Леонов, ужудуушкуннуң удуртукчузу ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. В. Рюмин, албанның өске-даа кижилери шаңналдар дээш космонавтыларга изии-биле байыр чедирген.

(СЭТА).

ТУДУГДАН ТУДУГЖЕ

«Кызыл тудуг» эргелелинде дуржулгалыг бригадирлер Н. Д. Воронинниң, А. Г. Пашковтуң бригадалары улуг юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде, 11 айлар дургузунда күүсеткен. Чыл планындан ажыр декабрьда Н. Воронинниң бригадазы 20 муң рубльдиң, а А. Пашковтуң монтажниктер бригадазы 60 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеннер.

Найысылалдың кайы-даа талазынче чоруптар болза, туттунуп турар чаа объектини бо-ла көрүп болур. Хоорайның барыын талазынче угланкаш, Магистральная-биле чоруп ора, оруктуң кыдыындан ырак эвесте улуг объектиниң ханалары барык болган турарын көөр бис. Ол дээрге чаа хлеб заводун тудуп турары ол. Хоорайның чөөн талазынче баар болза, 5 каъттыг чаа бажыңның бир талазын бүрүн дооскан, чурттакчылар көжүп кирерин белен. Чурттакчылар алган квартираларын кээп сонуургап көрүп, арыг-шырайларында өөрүшкүлүг чоруп турарлар.

Хоорайның төп кварталдарының бирээзи — он үшкү микрорайонда № 14 чуртталга бажыңында Николай Дмитриевич Воронинниң мурнакчы бригадазы ажылдап турар.

Кыштың кыржаң соок, аяс эртенинде ол бригаданың вагон-бажыңчыгажындан элээн хөй кижилер чаа-ла тарап үнүп турган черинге чеде бердивис. ССРЭ-ниң 60 чылынга турасаатткан Москвага болган байырлыг хуралга эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин ажыл шагы эгелээр мурнунда тудугжуларга бригадир тайылбырлап, таныштырып турганы ол болду.

— Юбилейлиг чылда сөзүвүске ээ болуп, чылдың-даа, беш чылдың ийи чылының-даа тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткенивис бистиң тудугжуларны соруктуруп киирген. Чедиишкинивисти алдарлыг юбилейге турасаадып турар бис. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының материалдарын бистерни соруктуруп киирди, совет кижи дугайында сагыш салыышкынга шалыпчы ажыл-херээвис-биле харыылаарын, келир 1983 чылда ажылдың темпин бичии-даа кошкатпазын шиитпирлээн бис. Бригадавыста Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Николай Белогодский, Ортун Назын, сварщик С. Салчак-оол ышкан дуржулгалыг тудугжулар-даа бар. Аныяктар О. Май-оол, С. Дидим-оол, Г. Монгуш олар профтехучилищеге өөренип тургаш, бистиңиге практиказын эрткеннер, а училищени доосканда бригадада доктаамал ажылдап кирген, олар база үлүг-нормазын күүседип, эки ажылдап турарлар — дээш, бригадир Николай Дмитриевич вагон хаазында азып каан бүрүткелде кижилерниң тус-тузунда көргүзүглеринче айытты,— а эрткен чылын Красноярск крайга дашчы бригадалар аразында чарышка шаңналдыг черни алганы, Главкрасноярскстройдан 175 рубльдиң акша шаңналын бригадавыска тывыскан —деп, бригадир түңнеди.

Тудугжуларның буянныг ижи черле ындыг. Бригаданың бир кезии объектини дужаарынга белеткеп, сөөлгү арткан ажылдарны доозуп турда, а өске кезии чаа объектиниң мыраңай чер алзы берген турар. Александр Григорьевич Пашковтуң бригадазы 80 квартиралыг чаа бажыңны (Кызыл партизан кудумчузунда) чоокта чаа дужаатан, а ам хоорайның мурнуу чүгүнде № 5 болгаш 7 ийи чурттаалга бажыңнарының тудуун чорудуп турар. Бедии үне берген тудугнуң бешки каъдының кырында-ла кижилер хөй, ол бажыңның крышазының шыварын чоокку хүннерде доозуптар деп турары ол болду. Оон ырак эвесте база өске бажыңның ханаларын эптеп, чыып турар. Бригадир А. Г. Пашковка аңаа ужуражы бердивис.

— Чылды багай эвес доозуп турар бис. Келир чылда ажылдың темпизин кошкатпас арга бар. № 7 бажыңның ханазын, дээвиирин барык доозуп турар бис. Ону келир чылдың үшкү кварталында дужаары кордүнген, а чогуур хуусаазын бир ай эрте дужаптар бодап турар бис. Бо эгелеп тургаавыс № 5 бажыңның бирги каъдын база удавас доозар бис —деп, бригадир тайылбырлай-дыр.

Александр Григорьевич суралгыг бригадирлерниң бирээзи. 1970 чылдан эгелеп оларның бригадазы калбак панельдерден эптээн 20 ажыг чурттаалга бажыңнарын ажыглаалга киирген. Оларның туткан бажыңнары хоорайывыстың дөрткү, бешки микрорайоннарында-даа, Кызыл Партизан кудумчузунда-даа чоргаар, чараш бедии турарлар болгай.

А. Г. Пашковтуң удуртказы монтажниктерниң комплекстиг бригадазында 30 кижи бар. Оларда хоорай Совединиң депутаты, хоочун тудугжу Любовь Степановна Антипина, монтажниктер Г. Комогоров, Б. Монгуш, сварщик В. Селиванов ышкаш мурнакчыларны хөйнү адап болур. Оларның демниг, найыралдыг ажыл-ижиниң түңнели мындыг. Эрткен 11 айларда бригадада 1305 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын, а беш чылдың эгезинден алырга, 2460 муң рубльдиң ажылдарын кылган азы ийи чылдың планындан ажыр 60 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. А декабрь айда аңаа немештир бригада 60 муң рубльдиң ажылдарын кылган. Ынчангаш олар үшкү чылдың үлүүнге 120 муң рубльдиң ажылын киириштирген.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң мурнакчы бригадаларының күш-ажылчы календарында чаа 1983 чыл шагда-ла үнүп келген. Шалыпчы ижи-биле эрги чылды доосканы, үшкү чылдың чаа социалистиг хүлээлгелерин күүседип кирипкеннери ол.

Н. ООРЖАК.

Чаа чыл... Өске бүгү байырлалдар дег, Чаа чыл байырлалы база улуг чымыштың үези. Оларга ажыл-даа ковудээр, харысаалга-даа улгадыр.

Спутник дамчыштыр телеграф харылзаазының шугумунуң операторы Роза Салчаковна Куреедова бодунуң мергежилинге 13 ажыг чыл ажылдап келген, ону теровин эки шиңгээдип алган. Онгу беш чылда эрес-шудургу ажылы дээш ол «Онгу беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Республиканың харылзаа ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң кежигүнү. Ол бо хүннерде база чымыштыг ажылында харысаалгазын улам бедиткен ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Р. Куреедова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу

ПАРТАКТИВ ХУРАЛДАРЫ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга: «Партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кандыг-даа үрээшкиннеринге удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек» деп онзалап демдеглээн.

Ол айтыышкынны күүсетпишаан, бо углаашкын-биле чүнү кылза экил, коллектив бүрүзүнге сагылга-чурумну улам быжыглаар, даандырган ажыл-херек дээш, харысаалганы бедидери дээш кандыг ажылдарны чорутса чогуурул — бо айтырыглар дугайында шыңгыы партийжи чугаалар Каа-Хем, Тес-Хем база Бай-Тайга районнарының партия активтериниң хуралдарынга болгулаан. Оларга чер-черде партия организацияларының секретарьлары, ажыл-агыйларның удуртукчулары, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары киришкен.

Бо чугула айтырыгга холбаштыр Москваның мурнакчы коллективтерниң эгелээшкинин чүүлдүгзүнүп, деткивишаан, сагылга-чурумну бы- [illegible]

[illegible] рипиң, социалистиг ниити чурттаалганың норма-чижектерин сагывайн, корум-чурум үрээр кижилерни шыңгыы буруу шаап, хемчег алырының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган.

Районнарның партия активтериниң хуралдары чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган, партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле [illegible]

БИБЛИОТЕКА ... О. Пушкина

Шынар — ажылдың көрүнчүүү

УЛАМ ЫҢАЙ БЕДИДЕР ДЭЭШ

Чоокта чаа эрткилээн СЭКП ТК-ның Пленумунга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын база техниктиг деңнелин бедидеринге «бар аргаларны ап-ле ноошпап ажыглаарының» эргежок чугулазын база катап айыткан.

Республиканың күш-ажылчы коллективтери улус ажыл-агыйжы ол чугула сорулгазы шиитпирлээринге чамдык эки чедиишкиннерни чедип алган.

Кызылдың даараныылга фабриказы, хоорайның сүт заводу эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрер талазы-биле доктаамал ажылдап турар. Кызылдың эът комбинады, мебель фабриказы ажылының шынар көргүзүглерин экижиткен, тудуг индустриязының чамдык бүдүрүлгелеринде бо талазы-биле тодаргай бурунгаарлаашкын бар.

Оон-биле чергелештир шынар көргүзүглериниң талазы-биле ажыл кончуг оожум бурунгаарлап турар. Шынар демдектиг продукция бүдүреринге бис РСФСР-ниң ортумак деңнелинден хлээн каш катап соңнап турар бис. Ол демдектиг продукцияны чүгле Кызылдың даараныылга фабриказы бүдүрүп турар. Үрей болгаш багай шынарлыг кылырындан чидириглер хөй боop артпышаан. Ындыг чидиригниң түңү бо чылдың чүгле тос айларында безин 100 муң рубль ашкан. Оон иштинде хлеб-булочка кылыгларын 54 тоннаны, бир муң тонна хөмүр-даштың, 10 муң рубль өртектиг туулбуну шынары багай дээш эгиткен.

Бо чылдың эрткен айларында республиканың 40 бүдүрүлгелеринге эрттирген 45 хыналдаларының 41-инге стандартка дүүшпес азы шынары четпес продукцияны үндүрүп турганы илерээн. Чоннуң херектел бараанарының талазы-биле 22 хыналданың 17-зинге куду шынарлыг продукцияны белеткеп турганын тодараткан. Аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң хөй кезииниң продукциязы четпес шынарлыг боop турар. Оон бүдүрүлгелеринге бо чылын эрттирген 6 хыналдаларының 5-инге продукцияның шынарын багай деп демдеглээн. Хыналдаларның түңнелинде 18,5 тонна хлебти садыгларже үндүрбес кылдыр бракталап, оон иштинде Ак-Довурактың хлеб заводунга 11,7 тоннаны, Туранныынга—2,4, Бай-Хаактыынга — 2, Хову-Аксыныынга—2,4 тоннаны үндүр биржээн.

Чоннуң херектел бараанарының шынарын экижидериниң чогуур хемчеглери чедир алдынмайн келген. Кызылдың даараныылга фабриказы ынчаш мидыг мурнакчы бүдүрүлгеге безин техниктиг контроль килдизиниң ажылдакчыларының негелде чогуунун харагазы-биле Шынар демдээн тывыскан хевирлерниң 1465 кылыгларының 691-и азы 47 хуузу хыналда үезинде бракталтынган. Кызылдың аткы заводунуң кылып турар идиктерниң шынары база багай хевээр. Хынаан 849 эжеш кидис идиктерниң 389-у азы 51 хуузу бракталтынган. Оларның дизайны шын эвес, даштыкы хевири багай болган. Бажыңга кедер туфельдерниң шуптузун бракталан. Саарылгаже үндүрбес дугайында айтышкынны берген соонда бир ай иштинде стандарттан хажыдыышкыннарын эдипкен болган.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелеринде продукцияның шынарын экижидер талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн турар. Оон септелге-тудуг участогунга чедип кылган 40 аптараны шуптузун садарын хоруур ужурга таварышкан. Радиоаппаратура септээр черге 6 радиоланың 2-зин шын эвес септээн болган.

Эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге хыналдалардан Чадаананың саржаг заводунга улуг четпестер илерээн. Анаа 1,6 тонна сүттү, 190 кг сметананы бракталан.

Бүдүрүлге-техниктиг утлалыышкынның продукцияның талазы-биле чемелээшкиннер база хөй. Кызылдың туулбу заводунга бо чылдың чүгле бирги чартыында үрей кылган туулбунуң саны 1145 муң четкен, азы 62,6 муң рубль түңнүг. Элегес-Аксының керамзит-сай хайа материалдарының заводунга үрей кылыышкын 681 муң азы 57,5 муң рубль түңнүг. Демир-бетон, чазаныылга кылыглары база чогуур шынарынга четпес үнүп турар. «Тудуг кезектери» комбинатка хынаан хана, чала, соңга плиталары хемчээлдери шын эвес, дефизи улуг болгулаан. Чазаныылга кылыглары шык, сугга өтпес кылдыр чагдынмаан болур. Ыяш ажылдап кылыр бүдүрүлгелер: Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, ИХМ-ниң бүдүрүлгелери, Чурт үлетпүр эргелелиниң комбинаттары, ыяш ажыл-агыйлары продукцияның сорт, марка дайы-биле стандарт негелделерин шын сагывас, херекленчилерниң мегелээр чорук кайы хөй. 1—2 сорттуу дээш берген дилиг материалдарын хыналда үезинде 3—4 сорттуу кылдыр эдер ужур таварышкылаан. Дилиг материалдары колдуунда шык хевээр, хемчээли дүүшпес, сугга өтпес кылдыр ажыглаттынмаан, а ол хиреде прейскурантыда өртээн ёзулаар саттынып турар.

Сельхозтехкүрээмниң бүдүрүлгелеринге септээн техниканың шынары база багай, чүге дээрге стендилерге хыналдаларны эрттирбес операция дайы-биле контроль кошкак, кезектерни болгаш агрегаттарны комплектилээни эки эвес. Продукцияның шынарының талазы-биле таарымча чок чоруктун чылдагааны болза ол айтырыгны шиитпирлээринде комплекстиг хемчеглерни албайн турары, удуртулганың анаа хамаарыштыр идепкей чок туружу, техниктиг контроль килдистериниң ажылдакчыларының принципиалдыг эвес чоруу, боттарының күш-ажылының шынары дээш ажылдакчыларының сонуургал чогу болур.

Республиканың бүдүрүлгелеринде продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы кончуг оожум ажыглаттынып кирип турар. Ону ам дээрезинде «Тыва кобальт» комбинат биле Кызылдың даараныылга фабриказы ажыглап киирген. Продукцияны аттестастаары чогуур үезинде кылдынмайн турар.

Ынчангаш «Тудуг кезектери» комбинат, Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады, «Тыва кодээ тудугу», «Тыва сүт тудугу» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтары болгаш өске-даа бүдүрүлгелер аттестастатпааны продукция дээш боттарының алыр ужурлуг орулгазын албайн, күрүне бюджединче ону киирттип турарлар. Чурт үлетпүр эргелелиниң районнарда бүгү үлетпүр комбинаттарының, Элегес-Аксының хайа материалдарының заводунуң, Шуурмактың болгаш Туранның ыяш пунктуларының, өске-даа чамдык бүдүрүлгелерниң продукциязы аттестастаттынмаан. Ынчангаш олар база «Планнаашкының экижидериниң болгаш бүдүрүлгениң ажыктыынга база ажылдың шынарынга ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалга дүүштүр орулгазын чедир албайн турарлар.

Республиканың бүдүрүлге коллективтери 1983 чылда социалистиг хүлээлгелерин болгаш ап чорудар хемчеглерин ам-на ажылдап кылып эгелей берген болгай. Социалистиг хүлээлгелерге техниканың болгаш технологияның сайзырангайжыттынганының, мурнакчы дуржулганы ажыглап кииргенниң, ажылдакчыларның ажылдың шынар көргүзүглерин бедидер талазы-биле харысалгазын күштелдиргениниң ачызында бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның техниктиг деңнелин болгаш шынарын улам ыңай бедидериниң бүгү айтырыглары тодаргай көргүстүнген турар ужурлуг.

Ю. МИТЮКОВ,
курттеххайгаарал лабораториязының начальниги.

ИЕНИҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Дээр халазындан алдын-сарала хүн хөрту кодурлуп орган. Кызыл-Эрик девискээринге чайыннадырын кээриниң бетинде, оон херелдери баштай-ла Таңды-Уланы шыва алы бээр. Оон сүүр баштарлыг тайгалары бир-ле дугаарында хүннүң чырык херелдерин уткуп алыр, а ашкан хүннүң ол эң сооңунде үдээр.

Дыка эрте турла-ла, Кызыл-Эрик делгеминге амыдырал хайнып үнер. Шак ол үеде Бүрүткел Диин-Караевна биле Калдар-оол Шойданович Кууларлар коданда чымыштыг ижинче шымнып киириптер. Оларже хөй таваар оъттап үне бээр.

Малчыннар хүндүс хойларын чүм оъттуг черлерге доктаалып кадарар. Кежээки улуг чывар бетинде хөй тоттур оъттаан аар. Бүрүткел Диин-Караевна өг-бүледе ийи дугаар кадарчы. Уругларның адазы хурал-суглаажке чалалы бээрге, ол оон орнун солуп артар. Амгы хүннерде оларның коданында төрүвес 700 ажыг хөй бар. Олар шупту оппа-менди. Эрткен чылын малчыннар бир башка онаашпыр 4 килограмм дүктү кырган, күрүнеге дужааган. Ынчангаш Таңдыда Дуржулга станциязының малчыннарындан дүк кыргып алыр талазы-биле бирги черде болган. Мурнуку чылдарда база көргүзүү эки боoп келген. Ынчангаш олар онаашкан ижинге кызымак дээрги мактадып турар.

Чоокта чаа Кызылга болуп эрткен республиканың херээжейлер чөвүлелиниң хуралынга Бүрүткел Диин-Караевнага ужуражы берген бис. Ынчан аа «Маадыр ие» атты байырлыг байдалга тывыскан.

— Чечек, Зоя, Мая, Валерия олар ангылаңып чурттай бергилээн. Олар улус ажыл-агыйының ангы-ангы адырларында ажылдап чоруур. Дөрт кижи өөреникчи, эртпан ийизи—Марта, Октябрина олар амдыызында бичии. Аксым-кежиим, өөрүшкү-маңнайым-даа — уругларым ачызы-дыр ийин— деп, ол чугаалап ор.

Ие. Бо сөсте хөй-ле утка сиңниккен. Ие кижи коммунизм тургузукчуларын кижизидип турар. Ол—делегейниң чырыткылыг келир үези, аас-кежиктиг амыдырал, быжыг тайбың дээш демиселчилерниң иези. Оон хүндүткелдиг, оон бедик сөс чок деп чүве билдингир. Херээжен чоннуң күш-ажылын, кадыкшылын, иениң болгаш бичии чаштың эргелерин магадылаан чаагай үеде амыдырап, чурттап чоруурунга Маадыр ие өөрүп чоруур.

Амыдырал чыл келген тудум экижип орар. Шаандакы ышкаш кижиниң идик-хевин даараарынга, ону сурагдап тыптыпарынга хөй үе чарыгдаттынмас. Амгы үеде уруг-дарыга кандыг-даа хептерни барган-на магазиннеринден садып ап болур. Шынап-ла, совет ие херээжениниң бо хире чаагай үеде алдар хүндүлүг чурттап чоруурунга кым-даа өөрүүр. Оларның бирээзи—Диин-Караевна ол. Ук ие Чаа чылды бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле уткуушаан, моол-даа соңгаар тура-сoруктуг ажылдаарын хүлээнген.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Маадыр ие Б. Д-К. КУУЛАР.

⊙

Маадыр ие деп хүндүлүг атты Таңдының Тока аттыг совхозта малчын Дортуй Түлүшовна Агбай-оолга тывыскан. Малчын бо юбилейлиг чылда кадарып турар кошкарындан бир башка онаашпыр 7 килограмм дүктү кырган, күрүнеге дужааган. Кыштаглап орары хүр-менди. Ниитиниң малынга четчир чемни белеткеп алган. Ол Чаа чылды күш-ажылчы чедиишкиннери-биле уткуп турар.

ЧУРУКТА: Маадыр ие Д. Т. Агбай-оол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

⊙

ЭШ—ТОВАРИЩ

Чоргаар сеглээр сөзүвүс— «товарищ»

Шуптту сөстең артык өртектиг...

Бистиң сураглыг чогаалчывыс В. Лебедев-Кумачтың үстүнде олуруглары өттүр-ле сөглээн. Эш деп сөс бистиң чурттуң хөй национал улустарының дылында янзы-бүрү адаттынар болза-даа эптиг-эвилең кижилиг чорукту, найыралды ол илереткен.

Ленинчи национал политиканың амыдыралчы шынчызын Тожудан база көргүзүп болур. Шаанда ол Тываның эң-не сулдууну, хожуданган булуңу чораан. Үжен сес чыл мурнунда аңаа ийи эге школа, бир эмнелге, дөрт муң баш мал турду. Ам районда үндезин чаартылгалар болган. Мал бажы алды катап өскен, 4 ортумак, 3 эге школа, район участок эмнелгези, дөрт эмнелге пунктузу, четчир саның культура албаң черлери ажылдап турар. Чылда бир чүс муң кубометр тудуг ыяжы белеткээр, салдадып бадырар механизастаттынган ыяш белеткээр чер тургустунган. Чурттакчы чоннуң амыдырал, чуртталгазының деңнели, культуразы бедээн. Бо бүгү партия болгаш чазактың тыва улуска көргүзүп турар эгээртиңмес дузаламчызының, хөй национал совет улустарның бир демниг күш-ажылының ачызында чедип алдынган.

Тожуга болган чаартылгаларга Совет Эвилелиниң 20 ажыг националдарының оолдары болгаш кыстары күш-ажылчы үлүүн киирип, найыралдыг, бир демниг ажылдап турарлар. Оларның аразында 20—30 чылдар Тожуга ажылдааннар, турумчуп чурттай бергеннер, ону төрээн чери кылдыр санап турарлар эвээш эвес. Оларга кижи эмчилери Екатерина Новикова, Екатерина Базыр (Тарабрина), Николай Герасименко, башкылар Василий Шогжал, Ховалыг Очур болгаш өске-даа он-он кижилер хамааржыр.

Мең назынымның 40 ажыг чылдарында бо районда чурттап, ажылдап келгеш, чамдык ажылдарны кылырынга кириштим. Бо чылдарның иштинде Совет Эвилелиниң хөй хоорайларынга албан дайы-биле хуралдарга, өөредилгеге барып, дыка хөй националдарның төлээлери-биле ужуражып, эдержип келгеш, ёзулуг аңы-дуңманың найыралчы харылзаазын, эш—товарищ деп сөстүң үнезин билдим.

Ынчангаш «кижи кижиге өңүк» деп ханы утказыг сөстерни бистиң партиявыстың Программазында бижээн. Ону ыдыктыы-биле кезээде барымдаалаар болгаш сагып күүседир ужурлуг бис.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

Чарыш мурнакчыларында

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

Кызылдың аъш-чем садыы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, республиканың садыг организацияларындан алан тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң туражкаал Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Муң кижилиг бо улуг коллективтиң хүн бүрү ажылы СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угланган. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга садыг ажылдакчыларының киирер үлүү биче эвес. Коллектив ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш кызылчыларның аъш-чем продуктуларынга херектелин бар арга-курлавырларны ажыглап, долу хандырарынче улуг кичээнгейни угландырган.

Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы ээлчээнге коллектив идепкейлиг киржип, күш-ажылчы эки көргүзүглерни чедип ап, чыл эгезинден тура деңнешки ажылдап келген. Садыгның 48 бүдүрүлгелери юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының он бир айларда планныг онаалдазы 104 хуу күүсеттинген. Кызылчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның аъш-чем бараанарынга негелде-хереглелин хандырар сорулга-биле 16 янзы-бүрү ярмарканы, 18 делгелгени, садып алыкчылар конференциязын 12 удаа организастап эрттирген. Күш-ажылдың, дайынның хоочуннарының негелде-хереглелинге мында кичээнгей онзагай. Магазиннерде саналдар болгаш сүмелер дептерлеринде бижилгелер оон бадыткалы. Буяныг ол үүле-херекти бүдүрүп турар кижилерниң ажылы мактаадыг. Коллективте мурнакчылар хөй. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң саны өзүп турар, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң калбарган.

Социалистиг чарышта бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлге, магазин, бригада бүрүзү хаара туттунган. Күш-ажылчы маргылдааның дээштиин, массалыын чедип алыры-биле ону организастаарының аргахевирлерин чогаадыкчы ёзубиле дилеп тып, ажыглап келгең болгаш ону улам сайзырадырының хемчеглери ап турар. Чарышты түс-түс магазиннер аразында айлап, бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелеринин — кварталда бир удаа түңнеп турар. Чоокта чаа коллективке ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга дужаскаан социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Чарыштың бирги черин комсомолчу-аныяктарның № 3 магазини ээлеп, садыгның шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. № 50, 13 магазиннер юбилейге алдынган ала тап бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырып, чарыштың ийиги, үшкү черин ээлээн. № 9, 15, 45 комсомолчу-аныяктарның № 20 магазиннери база бедик көргүзүглерлиг ажылдаан.

Коллективте мурнакчылар хөй. Оларның мурнуку одуруун хоочуннар Т. И. Шилова, З. Г. Балыко, Е. Н. Огиева, аныяктар — хоорай Совединиң депутаттары О. Баазан, У. Монгуш болгаш оон-даа өскелер баштап турар.

Садыгның магазиннери оларны бараанар, аъш-чем продуктулары-биле хандырып турар бүдүрүлге черлери-биле ажыл-херекчи харылзаалыг.

Хоорайның чурттакчы чонун ногаа аймаа-биле хандырар айтырыгже кичээнгей улуг. Садыгның магазиннериниң аразында чарлаттынган «Алдын күс» деп конкурс организастыг эрткен. Анаа коллектив бүрүзү идепкейлиг киржип, 1982 чылдың дүжүдүнүң чаа ногаазын, кат-чимизин садып алыкчыларга чедирер хемчеглерни алган. Ногаа базаларын доктаамал организастап турган. «Алдын күс» конкурстуң түңнели-биле Кызыл хоорайның төп № 9 магазиниңиң коллективи тиилекчи болган, оларның эки ажылы диплом-биле демдеглеттинген.

Садыгның дирекциязы, партия, профэвилел организацияларын ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тургузуп, социалистиг өнчү-түрегини самчыгдап, төтчеглээр чоруктар-биле демиселди шыңгыы тургускан. Ол хемчеглерниң дээштии бедээн, оон түңнелдери ажыл-херекте илереп турар.

Кызылдың аъш-чем садыының коллективи хоорайның хөй-ниити ажылынга идепкейлиг. Чайын хоорай чоогунда ажыл-агыйларының малынга мал чеми белеткеп бээр хүлээлгени ажыр күүседип чаңчыкканнар. Бот-тывынгыр уран чүүл эки тургустунган, оон киржикчилери хөй. Юбилейлиг чылдың чарыжының тиилекчизи коллективтиң ниити ажыл-ижи мындыг.

Шаңнал коллективти күш-ажылга улам сорук киирген болгаш хейнү хүлээндирген. Ынчангаш магазин, бригада бүрүзү чедип шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыгларны чугаалажып, ону чайладырын хүлээнген.

В. КУУЛАР.

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Улуг-Хем районунуң «Ак-Тургу» совхозунда аныяк тудугжу Михаил Сержитке удурткан 8 кижилиг тудугжу звено ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келген.

Тудугжу звенонуң ажылчыннары машина-трактор мастерскаяның девискээринде 30 комбайн тургузар сериин. Чаш-Тал фермазында 100 баш саар инектерге кажааны туткаш ажыглалда киирген. Кызыл-Даг салбырында 50 орунунг садиктиң тавааны, шалаларын чаартып септээн. Ол ышкаш Ак-Тургу салбырында 1000 баш хөй кирер үш кажааның капитал септелгезин чорутканнар. Бригададан тудугжулар Михаил Сержит, Михаил Дорта, Дугар-оол Оттукпан, Михаил Балчый олар кызымак ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 130-150 хуу күүседип турарлар.

Амгы үеде тудугжулар Чаш-Талда 30 баш бызаа кирер кажааның тудуун доозуп болгаш ону Чаа чылга уткуштур ажыглалга киирер дээш күженишкинниг ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

ТИИЛЭЭННЕР

Республиканың ном садыының коллективи алдарлыг юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин бир ай бурунгаар, хуусаадан эрте ноябрь 30-де ном садарының чыл планын күүсеткенин рапорттаан. Чылда 945 муң рубльге ном садар планын 108 муң рубльге, орулга алырының планын 13 муң ажыр күүсеткен.

Республикада ном магазиннериниң аразында социалистиг чарышка Кызылдың «Өңнүк» магазиниңиң коллективи (директору Л. А. Касимцева) тиилекчи болган.

БИСТИҢ КОРР.

КОЛХОЗТУҢ АЪТ ЦЕГИ

Ляховичск районда «Коммунизмче орук» дээр белорус колхозта бир аът-ла чартык тонна ажыг дизель оттулар чүүлүн бир чыл иштинде камнаң алыр арганы берип турар. Ында аъттар—эки дузалакчы күш боoп турар.

Ол колхоз чыл келген тудум-на машиналарны немеп ап турар-даа болза, ында чылгы мал өстүрер ажылды чедиишкинниг чорудуп турар. 130 шанактап, тергелээр аъттарны шыгжамырлардан фермаларже мал чемнерин сөөртүрүнге, ол-шыктыг, малгаштыг черлерден сиген чедип алырынга, сүт дажыглаарынга, өске-даа аар-саар ажылдар кылырынга ажыглап турар. Бригадаларның шуптузунда аът кажааларын туткан, серилер адаанда шанак-тергени, эргежок чугула эт-херекселдерни — чиик өплазыннарны, илиирлерни, ээр-чопанны, чүгеп-чуларны-даа кадагалап турар.

Шанак-терге транспорту-биле ажыл-агыйның иштики сөөртүлгелерин экономистер санап көөрге, автомобиль транспортундан— 3—4 катап чиик болган. Ынчаарга аъттарны азырап, чемгерериште хөй эвес аът-тараазы чарыгдаттынар.

Брест областа мал ажылын хогжудериниң перспективтиг планын ажылдап кылган, боттандырып турар. Амгы үеде ажыл-агыйларда шанактап тергелээр белорус уктуг 35 муң аъттар ажыглаттынып турар. Оларның баш саны үнсаалжыдылга ажылының ачызында улам көвүдеп турар.

Н. СУСЬКОВ,
СЭТА-ның корр.

Брест.

КЫЗЫМАК, ДЫҢНАНГЫР

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң «Бай-Тал» совхозта комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуң ажылы эки. Ында хүлээп алыкчы Лариса Иргитовна Аракчаа совхозтуң ажыл-ишчилеринге амыдырал ачы-дузазы чедирер хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген. Район төвүнде бүдүрүлге эргелели-биле оон харылзаазы эки. Чагыкчыларның даараткан идикпе, азы чагыткан чүүлдерин чогуур өй-шаанда эккеп чаңчыккан, ырак-узак малчын коданнарда чурттап, ажылдап турар өг-бүлелерге ол боду чедире бээр. Чоннуң чагыы-биле амыдыралдың чамдык дериг-херекселдерин, чижээ, демирсуузуларны район төвүнден эккеп садып турар.

Кижилерге дыңнангыр, кызымак чоруу-биле ол ай, квартал санында алган планныг онаалдазын эки көргүзүглерлиг күүседип турар. Бо чылдың эрткен он бир айларының планныг онаалдазын Л. И. Аракчаа 100 хуу күүсеткен.

К. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

ОЪТКА КИРГЕН

Хөй өстүрериниң чугула аргаларының бирээзи болза, хойну эрте оолдадыры болур. Ынчангаш Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, зоотехниктери хураганнарны эртежик алырының таарымчалыын өөренип көргеш, хойнуң тарып боозадылгазын болгаш элержиилгезин бо чылын эртежик организастаан.

Ажыл-агыйның Улуг-Хову, Дагыр-Шеми, Ак-Хая хойжу бригадаларының төрүүр коданнарында бачым-чымыштыг иш болур хөй оолдаашкыны ноябрь, декабрь айларда эгелээн. Төрүүр коданнарның кыштагларында чаш мал хүлээп ап доруктурарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Сакманчылар турлаг бүрүзүнде ажылдап турар. Улуг-Хову бригадазының малчыны Зоя Дарь-Сүрүң төрүүр 400 ажыг баш хөй малдан турар. Ол кодандан төрээн 201 хойнуң хураганы шупту мендн. Александр Монгуш төрүүр коданының кыштаглаашкынын организаставышаан, мал оолдаашкынынче кичээнгейин кошкатпайн турар. Оон төрүүр хойларының дең кезии оолдапкан. Хураганнарның баштай төрүттүнгеннери оътка кирген.

Дагыр-Шеми бригадазында төрүүр хөй хөй. Турлаг бүрүзүнде чаш хураганнар хүнмүң-не немежип, сакманчылар чай чок ажылдап турар. Ында Александр Сарыглар биле Лама-Сүрүң Кууларның коданнарындан хөй хөй хураганнаан. Чаш малды бүрүнүбиле доруктурар дээш ол турлагларда сакманчылар шулурргу ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: колхоз университеди

Чуваш АССР-ниң Яльчик районда «Алдар» колхозтуң кодээ ажыл-агый билиглериниң улусчу университеди черниң кызымак ээлери болурунга өөредип турар.

Бо ажыл-агый хөй адырлыг. Республика чарыжынга мурнакчыларының санынче кирериинге бот-орулга-чарылгалы цептередип кииргени колхозка дузалаан. Чедиишкинниң быжыглаар, мурнакчы дуржулганы ниитиниң болдурар сорулга-биле агрономия, зоотехния, механизация болгаш экономика салбырларлыг колхоз университедин мында ажыткан. Ферма эргелекчилери, бригадирлер, звено удурткучулары оон дыңнакчылары. Колхозтуң специалистери, республикада кодээ ажыл-агый институдунуң эртемденнери кичээлдерни эрттирип турар база ол ышкаш эң эки ажылдыг механизаторлар болгаш малчыннар мергежилиниң чажыттарын өске эш-өөрүнге дамчыдып турар.

Аъш-чем программазын боттандырарынга хууда салыышкынын улгаттырары-биле Чувашияның барык 400 кодээ улусчу университеттериниң дыңнакчылары экономиктиг билиин бедидип, мурнакчы дуржулганы өөренип турар.

БЕЛОРУССИЯ: колхозтун тускай магазини

Гродно областа «Ясная поляна» колхоз бодунуң тускай магазинин хоорай рыногунда ажыткан. Садтар болгаш огородтарга өстүрген дүжүт рыноктуң баартактарында өске бараанардан дора эвес, ортээ база оранчок чиик.

— Рынокка хууда магазинниң тудары хүндүлүг-даа, харысалгалыг-даа — деп, колхозтуң экономизи Л. Богданович чугаалап турар.— Пландан артык продукцияның элээн кезиин ол садыг дамчыштыр саарылгаже үндүрүүве. Ындыг садыгны организастаары бүдүрүлгеге кончуг кичээнгейлиг болуруп негээн. Витаминниг культураларны теплицаларга олуртуп калбартывыс, шыгжамырларны ээ тургустувус. Тускай магазин дамчыштыр садыгларының дыка хөй айтырыгларын ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Ынчалза-даа эгелээн херээвистиң чугула херектиинге бүзүредивис.

Гродно, Лида, Елошим болгаш Волковыск хоорайларының рыноктарынга чаа чылдың эштаңгы кварталдарында колхоз магазиннерин ажылаары кордуунген. Сезон аайы-биле база байырлалдар бүдүүзүнде ярмаркалар эрттирерин доктаамал чорударын шиитпирлээн.

УЗБЕКИСТАН: полиэтилен — өзүлдениң башкарыкчызы

Ташкент областың ногаа ажыл-агыйының парниктеринде ажыглап турар полиэтилен плёнка чүгле шывыг болбайн, ногааларның дазыл системазының башкарыкчызы болуп турар.

Капуста үрезиннерин тарап парник хоразуңунун чежи-сес сантиметр кадыныңа алаангa плёнканы чадып каар. Дазылдарның хандыр өзеринге шаптыктавышаан, оларны калбарты тараарын полиэтилен албадап турар. Оон түңнелинде рассаданың дазыл системазы айбын сайзыраңдыг болур. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы-биле аарыга, шак ындаар өстүргени рассадалар ажык херзүнге таарыжып өскеш, ногаа культураларының гектар санындан-на 50 центнер дүжүттү өстүрүп алырын хандырар.

Полиэтилен дөжекке рассада өстүрериниң чаа аргазы ногаажыдарының күш-ажылын чиигедип турар. Күш-ажылы шуттуг операцияларны чорудары — чаш үнүштериниң бажын дескилеп ажаары негеттинмес.

ГРУЗИЯ: бажыңга хүлээп алыр

Тбилисиниң Завод районунуң хөй-ниитичилери тонна-тонна макулатураны ажыл-агый саарылгазынче эдлирген.

Ийиги курлавырларның хуваалдазын сайгарып турар чоокта чаа тургустунган катыжыышкын болуп керек кырында көргүзе берген. Ажык чок апарган саазын чыырының чыл планын район оон дузазы-биле 170 хуу күүсеткен.

Специалистерниң санаашы: бир эвес республиканың бүгү чурттакчылары солуннуң бир экземплярын эргилдеже катап хүнүнүң-не чорудар болза, Закавказье республикаларга продукциязын берип турар Ингурскийниң целлюлоза-саазын комбинады ышкаш улуг бүдүрүлгениң чиг-эт-биле хандырып болур.

Хүлээп алыышкын пунктуларынга чыгдынган хөй макулатураны хөй-ниити транспорту-биле сөөртүп чедирери берге. Таксги ажыглаарга — өртээ аар. Ынчангаш оон чылдадызын тускай моторжуткан бригадалар чорудуп турар. Бүдүн чартын тонна саазынны олар чыгганнар. Районда ийиги курлавырны хүлээп алыр пункттарда, оон чурттакчызының кижи бүрүзүнге республикага чыгдынган макулатураның үш катап хөй кезиин оналжып турардаа, оочур чок.

ЛАТВИЯ: эрги рецептилер-биле

Эрткен сезонда чоннуң эрги рецептилери-биле капуста ажаан белеткээрин латви белеткелчилер чорутган.

Ажылдың шынарын улам экижидери-биле, чижээ, Цесисиниң белеткелчилери чаа квас негип тудкан. «Ригаплодовощ» каттыжыышкынының бүдүрүлге чаартыкчылары үүрчектеп кээр дериглерин улам экижиткен: оон бижээтерниң бистериниң аразы бир миллиметр кылдыр кылдынган. Капустаның картын бичииней тээндектээрге, ону болбаазырадырынга эптиг болгаш дүрген. Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының, эртем ёзузу-биле башкарарының болгаш чогаадырының эртем-шинчилел институдунуң төп салбырының эртемденнери база дузаны чедирген. Савалардан капустаны уштурун механизастаарын олар боттандырганнар. Ажылдың темпизин ол чорук барык үш катап дүргедеткен болгаш хол-биле кылыр ажылдарны барык чок кылган.

Аъш-чем продуктулары-биле чонну хандырарынче угланган комплекстиг хемчеглерни латви белеткелчилер Аъш-чем программазы-биле дүүштүр чорудуп турарлар.

(СЭТА).

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

(Республиканың фотоделгелгезиниң түңнелдери)

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан республиканың «Тыва чаңгыс эштиг өг-бүледе» деп фотоделгелгезин эрттирер талазы-биле оргкомитеттиң түңнел хуралынга республиканың ажылчы чоннарының Совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алган чединиишкиннери, экономика, культура болгаш эртем талазы-биле Тываның хөгжүлдезин тодаргай көргүскенин демдеглээн. Делгелгеге бол тывылгыр болгаш профессионал 18 фотографтың 140 ажыг ажылы кирген.

Делгелгениң киржикчилеринге дипломнарын болгаш акша шаңналдарын тывсыр дугайында фотоделгелгениң жюризиниң шиитпирин оргкомитеттиң хуралынга бадылаан.

«Хүнзүн темазынга фотографиа» деп тускай көргүзүглер талазы-биле бирги чергениң дипломун болгаш 70 рубль түңнүг акша шаңналын — «Армениядан» болгаш «С. Михалков — Тываның школачыларының аалчызы» деп фото-чуруктары дээш В. А. Шайфуллинге;

ийиги чергениң дипломун болгаш 50 рубль түңнүг акша шаңналын — «Дүжүт ажаалдазында» деп бөлүк, «Өвүрнүң эргетиктери», «Мурнакчыларга шаңналдар», «Дагдыныкчы» деп фото-чуруктары дээш В. С.-С. Кара-Салга;

үшкү чергениң дипломун болгаш 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Белоруссияның чогаалчылары Тывада» деп бөлүк чуруктары дээш С. П. Феоктистовка тывыскан.

Республиканың мурнакчыларын делгелгеде эки көргүскен. Ол талазы-биле бирги чергениң дипломун болгаш 70 рубль түңнүг акша шаңналын — «Чаартыкчы», «Таразжы», «Кадарчының уруу», «Хоочун», «Хойжунун оруктары» деп фотопортреттери дээш В. Н. Савиныхка;

ийиги чергениң дипломун болгаш 50 рубль түңнүг акша шаңналын — «Чаңгыс полкчулар», «Саанчы», «Кызыгаарчы», «Бичии даш чонукчулары» деп фото-чуруктары дээш В. С. Кривликке;

үшкү чергениң дипломун болгаш 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Хойжу», «Каннакчы», «Балерина», «Бирги классчылар» деп фото-чуруктары дээш А. А. Хасановичиге тывыскан.

Тываның бойдузун, үнүш болгаш аң-мең байлаан көргүскен тускай делгиирниң чуруктары дээш

бирги чергениң дипломун болгаш 70 рубльдиң акша шаңналын — «Тываның тараазы», «Кызыл хоорай» деп бөлүк, «Кыштагда» деп фото-чуруу дээш А. А. Крестьянинковка;

ийиги чергениң дипломун болгаш 50 рубль түңнүг акша шаңналын — «Енисейде» деп бөлүк фото-чуруктары, «Кезээде хүннеп турзун», «Халырыг арыг» деп фото-чуруктары дээш В. М. Семенковичиге;

үшкү чергениң дипломун болгаш 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Халывышкым», «Магалыын», «Үжуражылгаышкын» деп фото-чуруктары дээш О. Д. Охемчикке тывыскан.

Өңнүг фото-чуруктары база өске-даа ажылдары дээш бирги чергениң дипломун болгаш 70 рубльдиң акша шаңналын Ю. А. Косарьковка тывыскан.

Фотоделгелгениң киржикчилери Б. А. Черногубовка, В. Ф. Сафоновка, З. З. Мэлиге, А. А. Таймановка, А. И. Мельниковка, С. М. Речькинге, Н. П. Сиротинге, В. В. Скворцова мактал шаңналдарны база тывыскан.

В. АНАНЬИН.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ БОДАЛДАР-БИЛЕ

МОСКВАГА ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан байырлалдар делегейге ужур-дузалыг болуушкун болу берген. Бистиң улуг-түвүс-биле кады делегейниң бүгү булуңнарында кижилерниң хөй миллион массалары СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң чырыткылаачак, ханы утказыг илеткелин сонуургап кириишкин болгаш аажок улуг сонуургал-биле уткаан. Делегейниң парламенттериниң, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга ук хуралга хүлээп алдынган Кыйгырыг база делегейниң хөй-ниитизиниң улуг кичээнгейин хаара тудкан.

Советтер чуртунуң юбилейиниң улуг ужур-дузалындан ол сонуургал болдунган. Совет Эвилелиниң бүгү делегейде аажок улуг ат-алдарының херечизи Москвага болган байырлалдарга 112 чурттан даштыкы 134 делегацияның киришкени болур. ССРЭ-ниң делегей улустарының тайбыңының болгаш хосталгазының өндүр улуг херээниң тиилеттирбес чөленгиижи кылдыр көрүп турар. Бистиң чуртувустуң көдүргени тайбың эгелекчи саналдарны бөмбүрзектиң чүвениң чөптүг ужуруң билир болгаш ак сеткилдиг бүгү-ле кижилери эң изиг-биле деткиир болгай.

ССР Эвилелиниң тургустунганы чүгле социализмниң хөгжүлдезинге улуг базым болган эвес, харын бүгү делегей төөгүзүнге эргилделиг эң чугула үелерниң бирээзи болган. Ам деңгел эргелиг совет республикаларының найыралчы өг-бүлезин янзы-бүрү нацияларның болгаш биче улустарның ёзулуг акы-дуңма ёзузунуң болгаш сырый кады ажылдажылгазының, оларның арга-мергежилдериниң болгаш аргаларының эң улуу-биле ажыглаарының, политиктиг, экономиктиг, культурлуг сүр-күштүг көдүрлүүшкүнүнүң үлегер-чижээн делегейге көргүзүп турар.

60 чылдар дургузунда Совет Эвилелиниң эрткен оруу — төөгүлүг хөй-хөй чединиишкиннер-биле демдеглеттинген бүдүн үе-чада-дыр. Оларны допчулай адап көргүзерге мындыг. Национал айтырыг харын чүгле аңгы талазы-биле үндезинге шиитпирлеттинген турар болурунуң дугайында марксизм-ленинизм өөредиглиниң чүүлүн бүрүн бадыткаан. Ол шиитпирниң шыңгыы магадылалы кылдыр Коммунистиг партияның ролюн бүзүреттинг көргүскен. Национал кыдыг-кызыгаар черлер дижир чүве чок болган. Бүгү чуртка чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекс тургустунган. Республикаларның социал тургузуу шыдар талазы-биле өскерилген. Хөй националдыг социалистиг культура чечектелген. Төөгү талазы-биле чаа ниитилежилге — совет улусту тургузуп турар социалистиг нациялар тургустунган.

КРЕМЛЬГЕ болган байырлыг хуралче бистиң планетавыстың бүгү булуңнарынга онза улуг кичээнгей илергейлеттинген чорук бистиң Совет күрүневистиң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазы-биле тодаргайлаттынган. Дыка хөй чурттарның телевиденнези Съездилер ордузундан дорт дамчыдылганы кылган. Информация агентиледери, радио, телевидение станциялары Ю. В. Андроповтуң илеткелин доп-дораан кичээнгейге ап, допчулап алгылап тайылбырлап кириишкен. «Хожудангай чоруктуң, ядарал-түрегделдерниң болгаш хоозураашкынның байдалындан культураның эң бедик деңнелдиг, чонунуң чаагай байдалы доктаамал өзүлделиг амгы үениң өндүр улуг күрүнези болур күчүже Совет күрүнезиниң төөгүде туруп көрбээн сурлуг көдүрлүүшкүнүнүң анализи-дир» деп, ол илеткелдиң дугайын болгар радио ынчалдыр чугаалаан. Венесуэланың конгрессиниң депутаттар палатазының даргазының оралакчызы Э. Торрес бо илеткелди «ССРЭ-ниң догуннап келгениниң 60 чыл оюнуң демдеглеттингени кайгамчык улуг социалистиг чаартылгаларның хөй талалыг көргүзүү» кылдыр адаан.

МОСКВАГА эрткен байырлалдарга Совет Эвилелиниң чүгле эрткен оруунуң түңнелдерин үндүргени эвес, харын келир үеде иштики-даа, даштыкы-даа политиктиг ажыл-чорудулганың талазы-биле соруглалар база айыттынган деп даштыкы үнелеп көрүүшкүннерде онзалап демдеглеп турар. Делегей социализмниң быжыглаарының болгаш чечектелдирериниң херээнче, хосталга, хамаарышпас чорук болгаш алыс догуннаашкын дээш улустарның демиселиниң херээнче, улустар аразында бүгү-ниити тайбыңның, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың идеалынче Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнезиниң чайгылыш чок хандыкшылдының сеткил ханышкыны-биле демдеглеп турар. «Бичии-даа, улуг-даа, кызыгаарлалдыг-даа, калбак-даа ядролуг дайынны болдуруп болбас» деп, Ю. В. Андроповтуң чугаалаан сөстерин Черниң бүгү дылдарында чаңгыланып үнген.

Боо-чепсектерниң кызыгаарлаарының болгаш кызырарының база бузуредириниң хемчеглерин быжыглаарының талазынга чаа тодаргай болгаш ханы утказыг совет инициативалар делегейниң хөй-ниитизинге аажок улуг салдарын чедирген. Ол инициативаларның утказының түңнели кылдыр Венгрияның «Неспава» солуну «Совет Эвилели оожургалдыг, тайбың келир үени хандырар дээш бүгү чүүлдерин кылып турар» деп бижээн. Ол саналдарны америк Эн-би-си дээр телекомпания «чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугула саналдар» деп адаан. Ю. В. Андроповтуң илеткелиниң «дыка хөй чугула чүүлдерин Барыын чүктүң кол-кол күрүне ажылдакчылары кичээнгейлиг өөренип көре берген» деп, Би-би-си дээр англи радиотелекорпорация дыңнаткан.

Ынчалза-даа ол саналдарны өөренгелек чыда-ла, Вашингтонда болгаш НАТО-нуң чамдык өске-даа чурттарының найысылалдарында чамдык албан кижилери совет инициативаларны шуут-ла херексевезинче далажы берген. Чижээ, АКШ-тың күрдепартаментизиниң төлээлекчизи оларны «таарышпас, хүлээп алдынмас» саналдар кылдыр көргүскен. Совет саналдарны Вашингтонуң ынчалдыр көргени амгы америк администрацияның «чепсегленишкинни дүжүрер дугайында боттуг чугаалажылгаларга сонуургал чогун» көргүзүп турар-дыр деп, америк сенатор Г. Харт кончуг тода демдеглээн. Шериг талазы-биле артык күштүг болурун күзеп, делегейге тергиидел чедип алырынга ынаныш салып турар ындыг кижилер кылымы хайныгып, аймаарап турар-дыр, чүге дээрге ССРЭ-ниң саналдары оларның айыылдыг бодалдарынга кезиң согуушкунну таварыштырып турары илең-дир деп, барыын талаңы парлалга база демдеглеп турар.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дээн хүлээлгени Совет Эвилелиниң бадыткааны, ол ышкаш аңаа-даа чепсекти ажыглавас дугайында дугуржуп алырынга, АКШ ынчаар кызырар болза, бодунуң стратегтиг боо-чепсектериниң 25 ажыг хуу кызырарынга, Англияның болгаш Францияның ракеталары хире, чүгле ындыг санныг ракеталарны Европага арттырарынга оон белени, а ол ышкаш өске-даа инициативалары болгаш саналдары амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга шөлээн тайбың келир үени хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерин кылырынче бистиң чуртувустуң чүткүлүнүң дугайында херечилеп турар. Совет даштыкы политика чогумна олче угланган.

Ю. РОМАНЦОВ. (СЭТА).

КӨРҮЛДЕ ЧАРЛАТТЫНГАН

Профэвилел организацияларының-биле кады республиканың министерстволары, ведомстволары болгаш бүдүрүлгеге тудуг, транспорт база ажыл-агый органнары күш-ажыл камгалалын, кижилерниң ажылдаар байдалын экижидер, бүдүрүлгеге ажыл үезинде озал-ондакты, кемдээшкиннерни болдурбас дээш чамдык ажылдарны чорудуп турар. Ынчалзажок бүдүрүлге культуразын чогуур деңнелге бедитпээнинден, доктааттынган саавырларны чедир сагывааныындан республиканың улус ажыл-агыйының чамдык адырларында озал-ондактыг таварылгалар болгаш кемдээшкиннер ам-даа бар болуп турар.

Бүдүрүлге культуразын бедидеринче, күш-ажыл камгалалын күштелдиреринче профэвилел, ажыл-агый органнарының кичээнгейин күштелдирер, ажылчыннарның ажылдаар черлерин үлегерлиг болдурар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш оон камгалалын бедик деңнелге тургузар сорулга-биле ВЦСПС-тиң доктаалынга дүүштүр Тыва профоблчөвүлелдиң президиуму тускай доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш профоблчөвүлел бүдүрүлге культуразын бедидериниң база күш-ажыл камгалалының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң хөй-ниити көрүлдезинге республиканың профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының киржилгезиниң дугайында доктаалынга дүүштүр ындыг көрүлдени 1983 чылдың январь 1-ден декабрь 31-ге чедир чорударын чарлаан.

Көрүлдени чорударда министерство, ведомство болгаш бүдүрүлге, совхоз бүрүзү, албан организация черлери ону эрттирер талазы-биле комиссияларны профэвилел комитеттери-биле кады тургузуп, ол үениң дургузунда чорудар хемчеглерни ажылдап кылыры чугула. Көрүлдениң кол сорулгазы — бүдүрүлге чорудулгазын комплекстиг механизастаарынче, бүгү-ле дериг-херекселдерни чөп ажыглап, ажылдаар черлерни арыг-шевер болгаш эстетиктиг бедик деңнелге тургузарынче, ажылдаар чер бүрүзүнүң агаарын хоралыг ыш-бустан арыглаарынче угландырары болур. Дыштаныр база амыдырал-санитария өрээлдеринге чогумчалыг байдалды тургузары, культура-эмнелге хандырылгазын экижидери, коллектив девискээрин чаагайжыдып, ногаанчыдары, көскү агитацияны көрүштүг кылдыр дерип шимээри дээш өске-даа чүүлдерни кылыры эргежок чугула.

Оон аңгыда ол үеде күш-ажыл камгалалының талазы-биле мурнакчы дуржулганы нептередири, ону башкарарының системазын шиңгээдип алыры, ажылдап келер эки шынарлыг тускай идик-хеп-биле ажылчыннарны хандырары, күш-ажыл камгалалынга көрдүнген акша-хөреңгини бадылаттынган номенклатура ёзугаар шын ажыглаары, ажылдап кылган хемчеглерни амыдыралга боттандырары дээш өске-даа хемчеглерни боттандырар апаар.

Ол бүгү ажылдарны чорутканының түңнелинде озал-ондактыг таварылгаларны болгаш кемдээшкиннерни база аарыыр чоруктарны, холбиле кылыр аар ажылдарны дыка эвээжедип, чок кылырын чедип алыр херек.

Көрүлдениң түңнелинде эң эки көргүзүглерни чедип алган коллективтерге, организацияларга, аңаа эң идепкейлиг киришкен ажылчыннарга, албан-хаакчыларга материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталдарны хамаарышкан министерстволар, ведомстволар болгаш бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар, албан организациялар профэвилел комитеттери-биле кады тывсыр хүлээлгелиглер.

Ч. МОНГУШ,
профэвилелдерниң область чөвүлелиниң күш-ажыл камгалалының талазы-биле техниктиг инспектору.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ ДЕТКИП ТУРАР

САН-ФРАНЦИСКО. /СЭТА/. Дүжүрткен диктатор Сомосаның дээрбечилерин АКШ-тың төп разведка эргелели бүгү тала-биле деткивишаан, Никарагуага удур ыдалап турарын «Лос-Анджелес таймс» солун бижээн. Төп Американың ол бичии чуртунга удур чарлаттынмаан дайынны АКШ чорудуп турар.

Никарагуага хамаарыштыр америк администрацияның ол политиказы чүгле ол күрүнеге эвес, харын-даа бүгү Төп Американга айыылдыг болуп турар деп, «Лос-Анджелес таймс» солун айыткан.

ГФР. Герман Коммунистиг партияның кыйгырыгын ёзугаар Эссенге болган массалыг митингиге Чер кырынга тайбыңны камгалап, быжыглаарының талазы-биле бүгү ажылчы чоннарның демиселин каттыштырып, калбартырының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. ГКП-ниң удуртукчулары-биле кады аңаа АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиигине секретары Гэс Холл база киришкен. Митингиниң киржикчилери «Бүгү-ле чүүлдерни тайбыңның херээнге!», «Ракеталар орнунга ажыл!» — деп кыйгырыгның адаа-биле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин улам күштелдирип турар чагырыкчы бөлүктерниң агрессиви политиказын шиитпирлиг-биле буруу шапканнар.

ЧУРУКТА: митингиниң президиумунда — ГКП-ниң даргазы Г. Мис (ортузунда) болгаш АКШ-тың Компартиязының Чиигине секретары Г. Холл (оң талазындан ийи дугаарында).

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОННУҢ ДЕМИСЕЛИ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның ажылчы чоннары боттарының политиктиг болгаш экономиктиг эргелери дээш, чаа дайынны болдурбас дээш 1983 чылда улам күженииникиниг демисежиринге бүрүн шиитпирлиг.

Чурттуң эң улуг профэвилел каттыжышкыны — профэвилелдериниң Чиигине чөвүлели болгаш хамаарышпас профэвилелдериниң чөвүлели каттышкан хуралды чоокта чаа Токио хоорайга эрттирген. Япон ажылчы чоннарның демиселин келир чылын демдеглеп биле удуртур чөвүлелди ол хуралга тургускан.

ДОКТОР НЭЛЛИНИҢ ХҮЛЧҮКТЕРИ...

Харамдыгып бачыдаарының вирустуг эпидемиязы (халдавырлыг аарыг) Индияда тарап эгелээн. 1982 чылдың июнь-август айга чедир ол аарыгдан ааран 400 таварылганы бүрүткеп демдеглээн. «Бисте ужуру билдинмес хүлчүктер тыптып келген» деп, «Таймс оф Индия» солун бижээн.

Харамдыгып бачыдаарының амгы тропиктиг эпидемиязының чылдагааннарын эң-не хынамчалыг истеп көөрүн негеп турар индий парламентиниң үстүкү палатазының нежигүнү Б. Махавирниң чүүлүн ук солун парлаан. Индий кызыгаардан ырак эвесте Лахор деп пакистан хоорайда медицинаның эртем-шинчилел төвүнде халдавырлыг аарыглаарын тарадыкчызы хүлчүктерниң чаа хевири-биле үзүк-соксаал чок дуржулгалар кылып турар дугайында индий парлалгага удаа-дараа кестүп кээп турар медээлерниң Махавир болуунуң негелдезиниң үндезини болдурган. Ол төптү АКШ-тың төп разведка эргелели акшаландырып турар болгаш чоокта чедир-ле америк биолог доктор Н. Нэллин ону удуртуп келгенин парламентарий айыткан.

Нэллиниң Лахорга ажыл-чорудулгазы ол үезинде аажок чарлаттынган турган. Ол дугайында чамдык фактыларны сайтып көрээли. 1979 чылда Лахорда төпке хирург Матин биле медицинаның ийи сестразы хеп-хенертен өлген. Оларның өлгениниң чылдааны ук чуртче америк специалистерниң эккелгени, мурнунда Пакистанга черле турбаан вирус болганын тодараткан.

1981 чылдың майда ол-ла төпке элээн каш кижи медерелин оскунуп, шуут калчаа аарыгга таварышкан. Маляриягга удур эм кылдыр америкаларының сүмелээни «Антибес» дээр препарат-биле оларны эмнеп турган болган. Барык база ол-ла үеде Лахорга ымыраа-хүлчүктүң чаа хевири тывылып келген. Оон ымырган улузу калчаараашкындан девидеп аарыыр болган.

Лахорда медицина төвүнге болгулаан таварылгаларны Пакистанның Кадык камгалал министерствозу тывааш оон түңнелдерин чажырыпкан. Ынчалза-даа АКШ-тың төп разведка эргелели-биле холбашкан америк специалистер Пакистанга малярия-биле демисел деп чылдак кылгаш, кожа-хелбээ чурттарга удур халдаашкын үезинде ажыглап болуру бактериологтуг чепсектиң айыылдыг шенелделерин кылып турар-дыр деп, Азияның парлалгазы ынчаа на бижип келген.

Ынчангаш индий хөй-ниитиниң амгы дүвүреңзиниң черле үндезиниң. Доктор Нэллиниң Пакистандан үндүр хооглепкен соонда, ол Индияга баарын каш-даа удаа оралдашкан. Лахор төпке чажыт ажылдарга киржип турган оон эжи К. Тейлор 1982 чылда Делиге каш удаа баарып четтигишкен. Вирустар бачымнадыр аарыгның эпидемиязының амгы өскээни Тейлорнун ол кээп турганы-биле холбашкан деп айтырыгның тус черниң парлалгазы көдүрүп турар.

Индий эрге-чагыргалар кадык камгалал талазы-биле индий-америк каттышкан комиссияның хуралын база ниити-шөйүлдү аарыгларының талазы-биле Азия конференциязын 1982 чылда соксадып каапкан.

Чаа эмнериниң дээштиг шенээр база бактериологтуг чепсекти чогаадып кылыры-биле холбашкан дуржулгалар чорудары-биле америк специалист-биологтарның ажыл-чорудулгазын Индияның бодунда база кожазы чурттарда — Пакистан биле Бангладеште хөй удаа сойгалап илереткен соонда, ындыг шиитпирни хүлээп алган.

Индияга тропиктиг девиде дир аарыгның эпидемиязының болгаш бактериалдыг чепсектиң чаа хевирлерин чогаадып кылыр талазы-биле америк эртемденнерниң, оон иштинде Лахорда төвүнде чажыт ажылдарның аразында карылзааның дугайында бар медээлерниң барымдаалыын үстүнде фактылар бадыткап турар.

Барыын талакы сайзыраңгай дээр чурттар бактериалдыг база химиктиг дайынның чепсектерин шенээринге ылым-түреңги чоннуу ажыглап эгелээн-дир деп, пакистан эртемден, профессор Б. Лодх медеглээн.

К. ГЕОРГИЕВ. (АДН).

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. /СЭТА/. Кампучия Улус Республиказынга удур чепсектиг өнчүк-чөңгээлерни Таиландының шериг эрге-чагыргалары үргүлчүлеп турар.

СПК агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, бо чылдың декабрының эгезинден бээр Таиландының шериг ужар чүүлүнүң самолёттары болгаш вертолёттары Кампучияның агаар делгемиинче хөй удаа шургуп кирип турган. А Таиландының шериг корабльдери Кампучияның Улус Республиказының суг девискээрлеринче шургуп кирерин амдаа үргүлчүлеп турар.

1982 чылдың декабрь 1-ден бээр Таиландының девискээринден Кампучияның кызыгаар чоогунда районнарны артиллерия болгаш миномёттар-биле хөй удаа боолаан.

МАРГАРЕТ СИМПСОН ПРЕЗИДЕНТИГЕ УДУР

Маргарет Симпсон политиканы каяан-даа сонуургавайн чораан. Холга солун туттас, телевизор көргеш, олура удуп каар турган. Бүдүн хүн ажылдааш, ооң чилчин үстүп калыр, өг-бүлезинге чем белеткеп кааш-ла, экрандан, кудумчудан полиция машиналарының медээлери эдип турзадаа, удуй бээр.

Уруглары өзүп орган, ооң биле кады шүүделдер немешкен. Ай санында үндүрер чарыгдалдарга колледжиге улуг уруунуң өөредилгези дээш төлевир база аңаа каттышкан. Чүү-даа чүвеге камгалгалыг болбастың аргазы чок, өг-бүле бюджедин чарыгдаарының камныг аргазын дилээр дээш дүн ортузунга чедир Маргаретниң бажы мжар. Политика дээр харык кайда боор!

Ынчалза-даа хамык чүве хеп-хенертен өскерилген. Уруу биле уруунуң эки кыстың чугаазын Маргарет таварылга боон дыңнап каан. Амгы салгал ажы-төлдүг болурунуң эргези бар бе деп олар маргышканнар. «Ажы-төлдүг болган херээ чок — деп, уруу изиглениген. — Оларны чырык черде чүү манап турарыл? Шуптузун база бүгү-ле кижилерни ядролуг дайын узуткап каар». Уруунуң эки аңаа харылап, канчап-чоор-даа болза, чурттаар херек. Ынчаарга уруг-дарыглыг болур. Төлү чок өг-бүле канчап турарыл дээн.

Ол хүн Маргаретниң амыдыралынга эргилдени болдурган. Ооң салгалын кандыг салым-чол манап турарын ол бодаан бе ынчаш? Маргарет лекцияларга баар, радио дыңнаар, кино көөр апарган, солуннарны кичээнгейлиг номчуур болу берген. Хөйнү көрген, билген тудум-на, амыдырал коргунчуг болу берген. Бөмбүрзекти каш-даа катап узуткап болур санныг болгаш күчүлүг ядролут чепсек чер кырында мөөңнеттинген деп солуннарга бижээн болган. Ракеталарның калчаалыг ужугуушкуннарын, ядролут частышкыннарның мөөңнүг хевирлерин болгаш чер адаанда атомдан камгалаар черлерни телевизорларга көргүзүп турарын ол көрүп турган. Ол кадында Каттышкан Штаттар чепсегленир база катап чепсегленир ужурлуг деп президент Рейган дорту-биле медеглевишаан. «Тайбыңны камгалаарының» өске аргазын ол билбес.

Маргаретке ол чугаа коргунчуг. Күрүнеде эң-не бедик эрге-дүжаал ээлеп орар кижи ындыг ооржок чүвени чүге эдер чүвел? «Кызыгаарлыг» азы «чылдыр» ядролуг дайын дугайын президент катаптап чугаалаан. Теңек аарый бериш болур!

Маргаретниң чугаазының баштайгы дыңнакчылары — эш-өөрү. Баштай ооң чугаазын олар херекке албайн дыңнап турган болза, соонда кичээнгейлиг дыңнап, чүнү кылып болурун бешин шыңгыы бодай бергеннер.

Бүгү Калифорнияда ам чүс-чүс салбырларлыг апарган Сан-Францискога «Тайбың харылзаалар» деп тус черниң организациязы тургустунган. Ооң салбырлары хөй-хөй өске-даа штаттарда ажылдап турар. Митингилер болгаш хуралдарны, семинарлар болгаш лекцияларны эрттирип, фильмнер болгаш диапозитивтерни көргүзүп, тайбыңны быжыглаар, чепсегленишкинниң дүжүрер дээш шимчээшкинче олар муң-муң америкаларны идепкейлиг хаара тудуп турарлар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының ийиги тускай сессиязынга чепсегленишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалажып турда, бо чылдың июньда, ядролут чепсекти узуткаарының дугайында негелделерлиг массалыг чыскаалдар — оо организацияның ажыл-чорудулгазының улам калбарганының херечизи.

Конгрессче чоокта чаа болган немелде соңгулдаларның база чер-черде эрге-чагырга органнарының соңгулдаларының [illegible] болгаш Совет Эвилелиниң ядролуг чепсектерин ковудедевээниниң дугайында негелделерни тайбыңның америк талалакчыларының инициативазы-биле киирген.

КНО-га Совет Эвилелиниң илип үндүргени тайбың инициативалары-биле ол негелделер дүгжүп турар. Ак бажың ол негелделерге удур болган. Америк администрацияның бедик эрге-дүжаал ээлээн төлээлекчилери Калифорния болгаш өске-даа штаттарже бүү-хаа байдал-биле чоруткан. Камгалал министри К. Уайнбергер мырыңай мынча деп медеглээн: «Чепсегленишкинниң эрги хевээр арттырары дайынның айыылын күштелдирер». Херечгитеннерге, парлалгага болгаш хөй-ниитиге АКШ-тың күрүне департаментизиниң инициативазы-биле тускай конференцияларны Лос-Анджелеске, Сан-Диегога болгаш өске-даа хоорайларга эрттирген. Амгы республика администрациязының чорудуп турары эндере чепсегленишкинниң бодал чок угланыышкынның агартыр, тайылбырлаар дээш Вашингтоннуң эмиссарлары ол черлерге бар шаа-биле шырбайып-ла турганнар. Чүнү-даа чүгле «совет кыжаныг» дээрден өске тып чадап кааннар. КНО-нуң чепсегленишкинниң дүжүрер дугайында ийиги тускай сессиязынга Совет Эвилелиниң киирген саналдарын Каттышкан Штаттарның буржуаз парлалгазы кызыпкызып чажырып турар дээрзи билдингир.

Ядролут чепсектерни бүдүрерин соксадырынче [illegible] кандыг-даа базымнардан онталап турарын бадыткаан медеглелдерин президент Рейган каш-даа катап кылган. Ооң чугаазы-биле алырга, ол чижектиг хемчеглер «Американы суларадыр».

АКШ-тың социал, экономика болгаш кадык-хеп талазы-биле бергедээшкиннерин чидиглендирип, хөй миллион америкаларның материалдыг байдалын бакситкан чепсегленишкинниң эндере бүдүрериниң политиказы соңгукчуларның ортузунда бак сураг бергени дээрзин чазак кончуг эки билип турар.

Ак бажыңның туружу-биле хөй миллион америк соңгукчуларның үзел-бодалы карышкан деп чүвени ноябрь 2-де эрткен конгрессче немелде соңгулдалар көргүскен. «Нью-Йорк таймс» солуннуң демдеглээни-биле алырга, ядролуг чепсектерни ковудедевээниниң айтырыы Каттышкан Штаттарның төөгүзүнде эң улуг барык 18 миллион америкаларга киришкен референдум болу берген. Ядролут айыылды эвээжедиринче угланган чугаалажыышкыннарны чорударын 11 миллион америкаларга негээн.

Ю. УСТИМЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ПКП ТК-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИМА. (СЭТА). Перунуң Коммунистиг партиязының ТК-зы медеглел кылган болгаш АКШ-тың төп разведка эргелелиниң күткүүшкүнү-биле чуртта дерапи бөлүктер өлүрүкчү үүлгедиглерин кылып турарынга шыңгыы удурланыышкынын илергейлээн. Эрге-чагырга органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилерин соолгу үеде өлүрген. Үүлгедиглерниң сорулгазы — чуртка күчүлээшкинниң болгаш коргуушкунуң б[айдалын] тургузары боор турар. А канчаан ындыг байдал тургустунганда, реакциялыг күштер ол байдалды демократтыг күштерни базарынга, ажылчы чоннарга болгаш оларның төлээлекчилеринге удур шаажылалдарны эгелээринге ажыглап магат чок.

Өлүрүкчү үүлгедиглерге болгаш шаажылалдарга удур чаңгыс аай фронт-биле демисежиринче, реакцияның кара сагыштыг пландарын үзеринче чурттуң демократтыг, демократтыг бүгү күштерин, ажылчы чоннарны Перунуң коммунистери кыйгырып турар.

КИЖИ СЕТКИЛИ

Чечен чугаа

Быжа бергилээн, яблоктар, грушалар, өске-даа чимистер мында, хол чедер черде, дизип каан дег тургулаар. Чейдаа мынаан. Январьда безин чеди градус чылыг оран-дыр. Ол бүгү мяш, үнүш, кат-чимистен агаарда херекти долуп, таалалдыг кээр бир-ле онзагай чыт бар. Ол-даа ындыг-дыр, чер адаандан үнүп чыдар чылыг, радоннуг суг дендии онза. Каң-оол ваннага чыда, чамдыкта таалап, кум кыыны бергилээр. Оорга, көпбелдир шылаары уттундуруп барган.

Экиде эки-ле, ындыг-даа бол ол хүн Каң-оол хамык акшазын хавы-биле чидирип алганы багай болган. Боду-ла буруулуг. Ванна баарда сумка орнунга целлофан хап тудуп чораан. Изигден ийикпе, хап дүвү биче соктү бээр орта, акша хавы уштунуп калган. Документилери чемоданынга чытканы чаян болган. Кармаанда чүгле каш чоос кыңгырашкан. Оода ужуп чанар билетти ынап-ла бөгүн чагыыр ужурлуг турган. Мегүдеп, кударап-даа. Харындаа Орланынга савыяа хоректээш садып, посылкалап четтиргипкен. Кымга чугаалаарыл, кымдан чегдинерил — ылдынчыг болган. Арга дилеп шыгжалга камеразында чемоданын үженген — копеек-даа чок. Харын чемодан азыында бичии электри хайындырыкчы, саазында ораап каан шай, чораан. Шайзырак кижи дээш Татьяназының сагыңгыры айлыг эвес, чемоданнап каан боол-тур. Оозун ала тыртып алгаш, өрээлинге келген. Ырак оруктарга хереглээр-ле эди ол турган. Өртээлдерге дүне-даа келгеш, шай хайындырып ижер кааптар. Дораан халып үнгеш, арткан көпеэ-биле чаңгыс шил сүт садып эккелген. Ийи литрниң шил банказынга шай хайындырып орда, ийи эжи бо келген. Олар бичии боол чоруй, суксун садып ижер дижип, үнүп чоруур дей бергеннер.

— Эргим эштер, шайны манай каатыңар — деп, Каң-оол эштерин доктааткан. — Тыва шай хайындырыптайн. Бистиңде хайнып турган шай кагбас дижир чүве.

Дүүн-не садып каан печеньезин тумбочкадан уштуп, столга салгаш, шайны чемзидир хайындырып, сүттээш, стаканнарга кудуп тургускулаан. Кожазы өрээлде тапыжып алганы казах башкы Самат Касымович Шарыповту база чалаан турган. Оозу бо хүлүмзүрүп кирип орган. Дөртелээ шайлап эгелээннер.

— Бис база шайны аажок хүндүлээр улус бис — деп, Бахтиор Мурадович печеньени шайже суп ора чугаалаан.

— О, Каң-оол Серенович — эр-хей-дир — деп, Серебов мактаан. — Ажыл-агыйжы кижи ындыг боор чүве. Хайындырыкчызын безин кагбас. Кырган мээң безин сагыжымга кирбес чүве-дир.

— Хей черге мактава, Виктор Константинович. Бөгүн хамык акшам чидирип алдым. Ындыг-ла ажыл-агыйжы кижи болза, мынчап чудуп көргүзер бе. Телеграмма чорудар безин чүве артпаан-дыр — деп, Каң-оол аргажоктан каттыргылаан-даа.

Өөрү кайгап, хараадап, ылавылап айтырып шаг болганнар.

— Телеграммада чүү боор — деп Виктор Константинович карманын үженгеш. — Билет чок ат болган-дыр сен. Азы Грузияга чурттаксап тур сен бе? Кадай ап бээр бис бе? — деп баштактанып, өрээл долдур каттыргылааш, тудуш чүс рубль уштуп сунган. — Ма, чедер бе? Билеттен база садып ал.

— Виктор Константинович, мана-мана база чегдинейн. Ийиге улептинер — деп, Бахтиор Мурадович доорзындан киришкен.

— Ээ, кижи чаңгыстатпаңар, эштер. Үшке улептинер — дээш, Самат Касымович база карманып үженген.

Каң-оол кезек нарыыдап ора, кижи сеткилин хүлээп, хүндүлевеске талаар кылдыр бодап, үш эжинден чээли акша алгаш дораан барып, аалынче далаш телеграмма ыдыпкаш, билет база чагып каан. Сагыжы ам чиигей берген ышкаш. Ындыг-даа бол бир эпчок чүве бар. Виктор Константинович үш хонгаш, Бахтиор Мурадович беш хонгаш чанып аъттанып улус боор-тур. Кандыг-бир чылдагаан-биле ооң бетинде акша келбейн барза, канчаарыл? Ындыг каразыышкындан Каң-оол катап дүвүреп эгелээн. Дүне безин шоолуг удуп чадашкан. Сагыжынга «Чүс акша орнунга чүс эштиг бол» деп чугаага база бүзүреп, Тас-оолдуң-даа болап чыткан. Мындыг талыгырга, шөлээн удуп чыткан өңнүктериниң чанынга, үш дүн ортузунда безин Тас-оолдуң дугайын бодаары ылачыг болган. Үйгу кайда келир боор. Кижиниң амыдыралы дески болбас, бир хүн чегдирер, өске хүн диленирдаа ужурга таваржып болур. Каң-оол-даа ындыг байдалга дүжүп турган. Кол-ла чүве эш-өөрүнүң чонунуң мурнунга нүүрүн ышкынмазы болгай. Арыг сеткил, кижизиг нүүр-ле турза, акша хамаан бе.

Үш хонган. Шилчиткен акша сура-аг.

Виктор Константинович адрезин бижип, Каң-оолга тутсукаш, чугаалаан:

— Ажырбас-ажырбас, Каң-оол Серенович. Чүге сагыш човаар сен?

— Бистиңде «бак кижи балалыг» дижир чүве, Виктор Константинович. Ындыг кижи мен болдум. Силерни, чорук кижилерни, акшадан кызагдапкадым.

— Аңыалыг мен. Бажыңымга чайлыг чедер, харын-даа артар.

— Ма, Каң-оол Серенович — деп, Бахтиор Мурадович база саазын сунган. — Мээң адреам-дир. Даарта аалче дүжерин болгай мен. Кажан-даа бол шилчидипкей сен.

«Мындыг эш-өөрлүг кижи кырааным, нарыдап чоорул, мен-даа чоонган мен» кылдыр бодааш, Каң-оол дораан харыылаан.

— Бүзүрелиңер дээш четтирдим, эштер!

Каң-оол Виктор Константиновичиниң үдээр дээш тыва шай хайындырып, чебуректер садып белеткеп каан турган. Кожазы Самат Касымович база чедип келген. Дөртелээ шайлааннар. Шай соонда, үнер дижип турда кижи эжик соктаан.

Он шаа харлыг бичии уруг эжик аксынга кире дүжүп келгеш, эвилең мендилежип, ардим, өткүт үн-биле айтырган:

— Мында Салчак деп кижи чурттап турар бе?

— Ийе, мен-мен — деп, Каң-оол, харлыгып калган чүве дег, салаазы-биле хөрээнче айыткан.

— Силер кандыг-бир чүве чидирбээн силер бе?

— Ийе-ийе, уруум. Акшалыг хап чидирдим...

Ылавылап кээрге үшкү классчы Нана Цуладзе акшаны тып алгаш, үш хүн иштинде ээзин дилеп келген боол-тур. Акша хавынга посылка чоруткан квитанция чораан. Дедир адресте чүгле хоорай ады-биле фамилия айыткан болган. Курорт хоорайда он сес санаторийниң чежезин кезиирил? Харын-даа шыдамык кижи болган. Шаны кылдыр Каң-оол Нанаже тудуш көк-көк акшалар сунган. Уруг акшалыг холдан дескелеп чоруй:

— Мендээ акша херек чок. Аваа-ла дузалаар дээш сеткилим-дир. Грузия — төрээн чуртум, а ССРЭ — мээң Ада-чуртум. Бистер — чаңгыс өг-бүлениң кижилери — төрел улус-тур бис — деп, улуг кижилер дег харыылаан. Дүрген-не эжикче дедирленип, холун чая каапкаш, үне халаан. Каң-оол Нананың соондан коридор дургаар кыйгырып халааш, дүжүп бадар чадага кээп доктаадып, ооң чүгле адрезин айтырып ап четтиккен.

Өрээлге кээрге эштери дөгере катты-итки, өөрүшкү-маңнайлыг, уругну мактап, чаптаан аажок турганнар.

— Мындыг таварылганы бир дугаар көрүп тур мен — деп, эң улуг назылыг Виктор Константинович мага хапып чугаалаан.

— Чок. Бо черле улуг кижиниң күткүүшкүнү эвес-тир. Уругнуң чугаазындан, шимчээшкининден бичии-даа харын, мээге чүве тыппадым. Бодунуң-на хирези, билир шаа-биле соглээш барды — деп, Самат Касымович немээн.

— Бичии кижиниң сөзү үрезинниң үрезини — шын ол дижир чүве — деп, Ихсанжанов, та чоон чүк мергеннериниң, та бодунуң сөзү, ханы бодаңып чугаалаан.

— Акша акшазында-ла ыйнаан. Акша эвес, а сеткил-нүүрүвүс бистиң каттыштырып, холбаштырып турар-ла болгай. Күчүлүг улуг аккумулятор дег, бергелерге шылгап, ажыл-ишке, чуртталгага сорук кииирип, аравысты каттап, холбап турар ол эң быжыг алдын удазынывысты хумагалап чоруулуңар. Эки чагаа харылзаалыг турарын даңгыраглажып алыылы — деп, Каң-оол хөрек-чүрээнден хайныгып келген бодалын ашты кааптан.

Өрээлде оруннарны карыштыр-ла украин, якут ийи эш ээлеп алгылаан. Өңнүктер ынчаар кады чурттап, эмнежип, дыштанып, барын-чогун алчып-бержип, бодал, күзелин сеткил хандыр билчип, солчуп, хүндүлээчел чоннуг, эмниг-домнуг, аржаан-суглуг Грузияга өөрүп четтиргенин сөглеп турганнар.

Каң-оол аалындан шилчиткен акшаны чүгле дөрт хонганда, кежээликтей алган. Ол Нананың бажыңынга таарыжыр белек-селектиг база чедип чораан. Төрел чоннуң тудуш харылзаазының илерээшкини — уттундурбас ындыг эргим ужуражыышкыннар мөңгээ-биле удамчылаар дээрзинге кым бүзүревес боор! Ооң амгы дириг херечизи, холбаачызы Нана олдур. А Каң-оолдуң келир үези — ажы-толу база бар болгай.

Кок-оол ЧАМЫЯН.

(Төнчүзү. Эгези № 299 «Шында»).

«Баир» — калмык дылдан очулдурарга «өөрүшкүлүг-байырлалдыг» дээн-дир. Ырының болгаш танцының ындыг аттыг улусчу ансамбли ойнай бээрге, кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткили шынап-ла өөрүшкү-байырланчыг апаар.

ЧУРУКТА: Яшкульдуң Культура бажыңының «Баир» деп ансамблиниң киржикчилери (солагай таладан оң талаже) Галина Шавинова, Светлана Дорджиева, Любовь Коншаева, Светлана Боктаева.

К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОНУВУСКА БАРААЛГАП...

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылының юбилейин Ильинка суурнуң эмнелге коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерлиг, төлептиг уткаан. Бистиң бичии коллектививисте орус, тыва, украин национнуң кижилери холдарывыстан быжыг туттужупкан, эп-найыралдыг ажылдап турар бис.

Ажылчы чоннуң кадыы эки болган тудум ажыл-агыйга чедиишкин улуг, аал, бажың бүрүзүнге амыдырал дески, байлак болурун бистиң эмчилер кончуг эки билир. СЭКП-ның XXV съездизи аттыг совхоз Каа-Хем районда база бир делгем девискээрлиг ажыл-агый. Ооң малчыннары, тараажылары совхоз төвүндеп ырак-узак турлагларда ажылдап, чурттап турарлар.

Коллективтиң эмчилери, сестралары дагларны, тайгаларны ажып, малчыннарга айда ийи удаа чедип, шинчип, профилактиктиг хемчеглерни чорудуп турар бис. Ол чорааш медицина темазынга беседаларны, суур чурттакчыларынга лекцияларны кылып турар.

Эмчилерниң профилактиктиг хемчеглерни үргүлчү ап турарындан бисте уругларның аарыыр чоруу дыка кызырылган.

Коллектив кежигүннери, ылаңгыя аныяктар дагдыныкчылар Фаина Афанасьевна Осиповага, Наталья Семеновна Килинага өөрүп четтиргенин илередип турарлар. Олар билиин, күжүн харамнанмайн, ажылга байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып келгеннер. Аныяк сестралар Галина Севильбаа, Светлана Бортникова болгаш Валентина Шижаа олар бистиң дагдыныкчыларывыстан дудак чок ажылдап турарынга өөрүүр бис.

Г. НУРСАТ,
Ильинка суурда медицина пунктузунуң эргелекчизи.

Чаа чыл мурнунуң репортажы

ЭКИИ, ЧЕРДЕН АҢГЫ ЧУРТТУГЛАР!

Чок-чок, Черден өске черлерден медээлер ам-даа алдынмаан. Октаргайже углааш, боду бижиир херекселдерге улап каан радиотелескоп, амдызында чүнү-даа «көрбээн», «дыңнаваан», биеэги хевээр чаңгыс аай дөрт шугум шыйдынмаан. Он чыл иштинде. Бир катап харын чалгыг болган — приборнуң «демир-ужүү» лентаның мырыңай кыдыынга чеде берген, шинчилекчилерниң чүректери база-ла ынчаар шимирт кылган. Сүрээдээнин арай деп чидирип алгаш, эртемденнер «буруулугну» тып алганнар, ол Черде болган, ол оларның мырыңай чанында, оларның таныыры электри каңналга кылыр кижи болган. Че, эм баштактаныры болзун!

Ам радиофизиканың Горькийде эртем-шинчилел институдунда (РФЭШИ) чаа антеннаны чогаадып турар, ол радиотелескоптуң «дыңнызызын» дыка улгаттырар. Ынчан 300—500 чырык чылдары хемчээлдиг черлерден медээ ап болур аргалыг апаар. Ол хире девискээрде миллион-миллион сылдыстар бар. Оларның кайы бирээзиниң чанында угаанныг амытаннар бар болуп чадавас.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү В. Троицкийге (ол Черден аңгыда цивилизацияларның медээлерин дилээриниң айтырыын шиитпирлеп турар бөлүк эртемденнерни баштап турар) кел чыдар Чаа чыл-биле байыр чедиргеш, СЭТА-ның корреспондентизи айтырыг салган:

— 1983 чылда шынап-ла медээ «тудуп алзыңарза» чүү болурул?

— Ол дээрге кижи төрелгетенге ниитизи-биле хамаарыжыр кайгамчык болуушкун болур ийик — деп, Всеволод Сергеевич харыылаан.— Ынчалза-даа ындыг медээ радиофизиктерден аңгыда өске-даа эртемденнерге ажылды чүдүрүлдүрер-ле. Ол кайын келгенил, чүү дээр дээни ол, кым чоруткан? Бо айтырыгларны тодарадыр апаар. А бир эвес ол медээден «Кижи төрелгетен Өртемчейде кара чааскаан эвес!» деп билип аптар болзувусса, оон-даа артык улуг айтырыг тургустунар: угаан талазы-биле дөмейлешкек ха-дуңмавыстан чүнү манап болуруул? Чүү улузул?

— Чаа чыл бүдүүзүнде экини күзээр болгай бис, Всеволод Сергеевич. Буянныг угааннылардан медээ алган деп санап алыылам.

— Ындыг-дыр че. Черле ынчаш, мен угаан-бодалдың хөгжүлдези чүгле экиге чедиреринге бүзүрээр кижи мен, ынчангаш ындыг улус чүгле бодунуң черин эвес, өскелерниин база хүндүлээр, хумагалаар.

— Медээни алгаш, аңаа харыылаар апаар болгай...

— Ону бүгү бөмбүрзек деңнелинге шиитпирлээр апаар. Улус шупту харыылаар, харыылавазын боданыр ужурлуг. Мен болза чаштынган хереэ чок деп бодаар-дыр мен. Бистер техниктиг хереледенишкиннер, ооң иштинде телевидениениң база ачызында боттарывысты шагда-ла бар деп чарлап турар бис. Бир эвес кайда-ла-бир черде бистен аңгыда цивилизация бар болза, бир эвес олар, черде ышкаш, боо-чепсекке хөй хөреңгини болгаш энергияны чарыгдавайн турар болза, олар 10—15 чырык чылдары хемчээлдиг черден телевидение дамчыдылгазын хүлээп ап болур хире системаларны тургузуп ап шыдаан турар ужурлуг.

— Ынчангаш бистиң дамчыдылгаларывысты көрүп турарлар космоста бар болуп чадавас ышкажыл?

— Чадавас.

— А бис ындыг антенналар кылып ап шыдаар бис бе?

— Ийе. Чүгле кижи төрелгетен бодунуң канчаар-даа аажок улуг аргаларын үрегдээшкин системаларынче эвес, а шинчилел база тургузуушкунче углаар ужурлуг. Совет Эвилели бо талазы-биле шиитпирлиг базымнарны кылып турар. «Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыг — ооң бир бадыткалы-дыр. Черден аңгы черден келген медээ Черниң кайгамчык чаагайын долузу-биле медереп билиринге бистиң бөмбүрзээвистиң улустарынга дузалаар боор деп бодаар-дыр мен ийин.

— Ындыг болза, ындыг медээ дүрген-не келзин.

— Ындыг-ла болзун.

В. ИОНОВ.
Горький.

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТКЕН

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан Сибирьниң композиторлар организацияларының каттышкан пленуму болгаш улустуң ыры-хөгжүм фестивалы Новосибирск хоорайга болуп эрткен.

Бистиң республикадан РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Алексей Чыргал-оол, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Ростислав Кенденбиль, композитор Борис Нухов, Тываның комсомол шаңналының лауреады Дамба Хүреш-оол, музыковед В. Сапельцев болгаш Кызылдың уран чүүл училищезиниң теория-композиция салбырының сургуулдары киржип чораан.

Конференцияга композиция ажылының дугайында сөөлгү чогаалдарның дугайын чугаалажып көрген. Аңгы-аңгы композиторлар эвилелдериниң делегаттарының ээлеп каан саналдарын, шиитпирлерин сайгарып көрген. Конференциялар-биле чергелештир ниити ырның, симфония оркестрлериниң, фольклорлуг хөгжүмнүң концерттери болгулаан. Чаа чогааттынган улуг-биче хемчээлдиг хөй чогаалдар күүсеттинген.

Новосибирскиниң камерлыг болгаш академиктиг ниити ырлары, орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри, Новосибирскиниң күрүне филармониязының симфония оркестри композиторларның чогаалдарын күүсеткилээн.

Концерттерниң эң-не эгезинде Новосибирск областың суурларындан келген фольклор ансамбльдери солун көргүзүглүг номерлерни көргүскен. Новосибирскиниң академиктиг ниити ыры Муровтуң «Сибирьниң куда ырлары» деп кантатазын күүсеткени көрүкчүлерниң улуг сонуургалын чаалап алган. Ол ышкаш Бурятияның, Хакасияның, Якутияның болгаш Тываның композиторларының миниатюра чогаалдарын күүсеткен. Ооң иштинден Алексей Чыргал-оолдуң таарыштырылгазы-биле «Хандагайты» деп улустуң ырызын болгаш Борис Нуховтуң ырларын күүсеткен. Ниити ыр күүседикчизи-биле «Хандагайты» делгем, чырык болгаш тыва черниң каас-чаражы бойдузун, чоннуң овур-хевирин чараш гармониялыг хевир-биле бараалгаткан.

Ниити ыр чогаалдарының соонда ортумак хемчээлдиг чогаалдарны улуг сонуургал-биле көрген. Аңаа янзы-бүрү ырларны, романстарны, поэмаларны, сонаталарны болгаш чогаалдың өске-даа хевирлериң көрүкчүлер сонуургааннар. А. Чыргал-оолдуң хылдыг хөгжүм херекселдеринге квартедин, Р. Кенденбильдиң үрер хөгжүм херекселдеринге квинтедин күүседикчилер дыңнакчылар аян-биле ойнаан. Р. Кенденбильдиң квинтедин лириктиг, ёзулуг-ла тыва аялганы чуруп, ооң онзагай аяннарын илередип, мергежилдиг-биле ойнааннар. Ниитизи-биле бүгү-ле программа бедик деңнелге күүсеттинни. Сибирьниң композиторларының кады ажылдажылгазын, найыралдыг харылзааларын моон соңгаар-даа улам калбартырының чугулазы демдеглеттинген.

О. ИРГИТ.

«ЛЕНИН БОЛГАШ СИБИРЬ»

Москваның «Россия» кинотеатрынга «Ленин болгаш Сибирь» деп эртем-нептерелдиг онзагай фильминиң баштайгы көргүзүү чедиишкинниг эрткен.

Ленинианага хамааржыр чаа кинода келир үеде Сибирь кандыг болур талазы-биле В. И. Лениниң баш бурунгаар бодааныының амыдыралда канчаар боттанып турарын көргүскен. Сибирьде бо үеде экономиктиг, социал болгаш культурлуг чаартылгаларны ында чугаалап турар. «Центрнаучфильм» студиязының чогаадыкчы бөлүү: сценарист В. Ильинский, режиссёрлар Д. Гасюк, Б. Головня, операторлар Н. Верблоский, Н. Кузнецов ону тургускан. Бо фильмни ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан.

Н. КОСЕНКОВА,
А. ЗЛОТИН.

ЧАЗАЛГА

Декабрь 29-та үнген № 298 «Шынның» 3-кү арынында «ССРЭ-ниң 60 чылы — ленинчи национал политиканың боттанышкыны» деп материалдың бирги колонказының бирги абзазының сөөлгү домаан «Социалистиг федерализм—хосталган нацияларның күрүне талазы-биле каттыжарының кара чаңгыс шын оруу деп В. И. Ленин айыткан» кылдыр эде номчуур.

ШЕНЕЛДЕ

Шоодуг

Хензиг-ле таарымчалыг болган чүвелерге кедергей өөрүүр хей-аъдым кирер чаңчылдыг кижи мен. Бир-ле катап буттарым черге дегбес, чылгаш эзинимге тонум эдээн таламче далбая бергилээн ындып турдум. Ынчанмайн канчаар: үш хонгаш Чаа чыл келир турган.

Бухгалтер кижи болгаш эртип турар эрги чылдың саннарын самбыңым-биле шаккылдадыр ушта шаап-ла олур мен. Самбыңым ынаныштыг ышкаш сагындырар, ынчангаш боду санаар машиналарны-даа хөй ажыглавас мен.

Байыр-чыскаал чоокшулаан тудум, самбыңым даажы деп-деп-ле турганы ол боор оң, кожам өрээлде экономист кадай «Бичии оожурган көрүңер, Суйбаарович!» дээш, бир хүн каш-даа бакылап кээр апарды. Эртен ажылымче чоруп турумда, кадайым шыңгызы аажок дужаал берди:

— Кежээ келириңде кылымал шивижигеш садып эккээр сен.

Мээң космосче дүндүүштелген хей-аъдымга бо ийи кижи-ле орай моондак болуп турган ышкаш. Ажыл шагының соонда база-ла эстеп-эдир хере баспышаан, ойнаарактар магазининге маңнап келдим. Кижи бажы кизирт болду. Алаң кайгап, магазин эжиинге ыңай-бээр базып тура, эжик кырында электри лампочказының бүлүртүң чырыынга бир-ле урут-биле ужуражы бердим.

— Дарга мени танывайн-тыр ышкаш. Чаңгыс-ла бажыңда чурттап турар хиреңисте танышпас-тыр бис аа, чок, мен силерни таныыр мен,—деп, ол кыс чугаалады.

«Бистиң хөй каът бажыңнарывыста чурттап турар уруглар-ла хөй чүве болгай. Мону эскербээн хире-дир мен!»— деп бодазымза-даа:

— Чо-ок, дуңмам! Мен база силерни көрген мен—дидим.

Ооң соонда чүрээм өзээнде ынакшылдың имистелип бар чыдар бичии кызы катап тынгарлып, кызаш кылынды... Дөртен тос харлыг кижини мени кырган деп база болбас-ла болгай. Кадайымныы—үжен алды, оглувустуу—14, кызывыс сес харлыг.

Күжүр кыс эгиннерин чайып, кылаңнап-ла тур.

— Бөгүн-даа берге эвес бе бо, акый. Даарта шала эртежик келгеш, садып алыр бис бе? Мен база силер ышкаш шивижигеш садып алыр дээн кижи болгай мен.

Сүлде бо, аныяк урут «садып алыр бис» дээрге, чүрээм чым-сырт кылынды.

— Өлчээнисе бөгүн четпес боор бис, дуңмай. Даарта садып алыр апарган улус эвес бис бе— деп катдым.

Кадайым артист кижи. «Чаа чыл таварыштыр «Кодур-оол биле Бичии-кысты» көргүзер бис. Мен даңгынаны ойнаар мен»—деп турган чүве. Ам бажыңымга баарымга-даа, кадайым дөмей-ле чок, ол театрда, бодунуң ролюнга белеткенип турар. Ынчангаш бо чараш урут-биле кады хөөрежип кежээлээр-дир деп бодап алдым. Ол мени чалады.

Кандыг боор. Кижи чалап турда... кандыг боор.

— Силер-биле четтинчип ап болур ирги бе?

Аа, өршээ! Чүрээм шуут-ла чалбыыштадыр кыва берди!

— Болбас боор бе, күжүр дуңмакым! Силер мээң чанымга анаа турарыңарга безин бүгү мага-бодум изиптайнып келди!

Урут ам мээң-биле нарышээр, ижин-кара чок хөөрежи берген дивес силер бе!

— Акывыс ооңуң ниити-биле сөөлгү үелерде арай алгыжар-кыржыр апарганнар деп-даа дыңнаан мен ийин. Хи-хи! Өршээ, буруудады бербейн көрүңер!

— Сөөлгү үеде кылык-чаны кежээлээн кижи-ле болгай, дуңмай. Силерге дээрден башка, кайы-хамаан чок улуска ыттаар эвес аан. Бичии-балы чүвелер ужун-на сөс былаажы бээр апарган бис ийин харын.

— Дириг чораан назынында канчап ынчаар аас-дыл-биле чурттап чоруур боор! Чоннуң кызы төңгей эвес, тоотуг-томааннгыг уругдан тып алгаш, хостут-шөлээн, омак-хөглүг чурттавас бе ону.

— Ындыг болза, эки-ле чүве-дир. Сагыш ышкаш болган болза... Үргүлчү-ле маргыжып чорууурга... Мен бодумна багай болдум бе.

— Ынчапмайн канчаар! Эрте дээре биргээр бодаңыңар! Ам болур шилилгеңерни чазыг чок кылзыңарза эки боор.

— Оозу дээре, дуңмам.

Уругнуң холундан четкеш базыпкан мен. Уруг бир бажыңга кээп, медээзин базыптарга эжик ажыттына берди.

Тон аазар баарынга келдивис. Кады келген уруум мээң тонумну ушту берди. Эжен бо, сүлде бо! Канчангаш-ла кыстың арнынче топтап көрүптеримге, мээң кадайымның карактары менче бо-ла, үзер буганы дег, хыйыртып келди. Девидээнимден мырыңай алгыра каапкаш, тонум ушта соп алдым.

Чоруй кеттинип, үне маңнап ора, бажыңның херээжен ээзиниң кээргеп хомудаанзыг алгырганын дыңнадым:

— Күжүрнү але, уруглар! Кады кырааннын аныяк кыс деп бодааны ол бе?!

Кончуг амытанның, (мээң артист кадайымның аан), шинге кедер идик-хевин бүрүн кеттинип алгаш, арнын-бажын чагдынгаш, үнүн өскерткеш, мени шенеп турганы ол чүве ышкажыл!

М. ЭРГЕП.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Космос, айтырыглар, перспективалар, бодалдар...» Эртем-нептерелдиг фильм. 9.25 — «Ералаш». Уругларның шоодуглуг киножурналы. 10.00 — «Архитектура болгаш театр». 10.45— «Тоолдуң аалчылары». «Золушка», «Щелкунчик» деп мультфильмнер. 12.00 —«Билдингир-даа болза, бүзүрепчиг эвес». Кинокапсырылга. 12.50 — «Эртинелер ортулуу». Р. Стивенсонуң домей аттыг романын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязының баштайгы көргүзүү. 14.00 — Телемедээлер. 14.10 — «Хөглүг ноталыгаштар». Останкинонуң концерт студиязынга аныяк вокалчыларның конкурузу. 15.20 — Орус музей. 15.50— «Акробат Тамара Лягина». 16.15—«Илбичилер» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги серияларының баштайгы үндүрүлгези. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге чурттар аразының ужуражыышкыны: «Квебек Нордикс»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.35— Шаандакы орус романстар болгаш вальстар. 22.35 — «Дош балы». 23.40 —«Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедиришкини. 00.05— Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы». 3.35—Танцы, танцы, танцы... 4.05—5.00 — Эстраданың аялгалары болгаш ритмнери...

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 —«Кыш арыг иштинге канчап чедип келгенил». Ойнаарактар фильми. 19.30 —«Азия товуу». 20.00 — Чарлалдар. 20.05 — Киножурнал. 20.15 — «Хөглүг өг».

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—«Ах, водевиль, водевиль...» Уран-чечен телефильм. 22.40 —Москваның күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестриниң концерти. 23.40—«Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50—00.05— Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедиришкини.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Соңгу-барыын углаашкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 29—34, чамдык черлерге 22—26 градус соок. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар. Хар чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 32—34, хүндүс 23—25 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшылдың миниишкини» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюннар» 10.00, 11.30, «Кызыгаар эрттирилгези» 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок Кащей» 11.00, «Лимонад Джо» 13.30, 15.00, 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шоодуглуг самы азы ыяш буу-биле» 14.00, 17.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ынакшыыр четпээн аныяк» 15.00, 18.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1982.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 4). ТС—00720